UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Sancti Hieronymi Stridoniensis Opervm, Tomi ...

In quo ipsi adscripta haec continentur: Commentarii in Iob. Commentarii in Prouerbia Salomonis. Homiliae quatuor Origenis in Canticum canticorum. Commentarii in omnes Pauli Apostoli Epistolas. Quae omnia ad fidem vetustißimorum exemplarium multis mendis sublatis correcta sunt ... Qui autem horum ...

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Coloniae Agrippinae, 1616

urn:nbn:de:hbz:466:1-75132

Visual Library

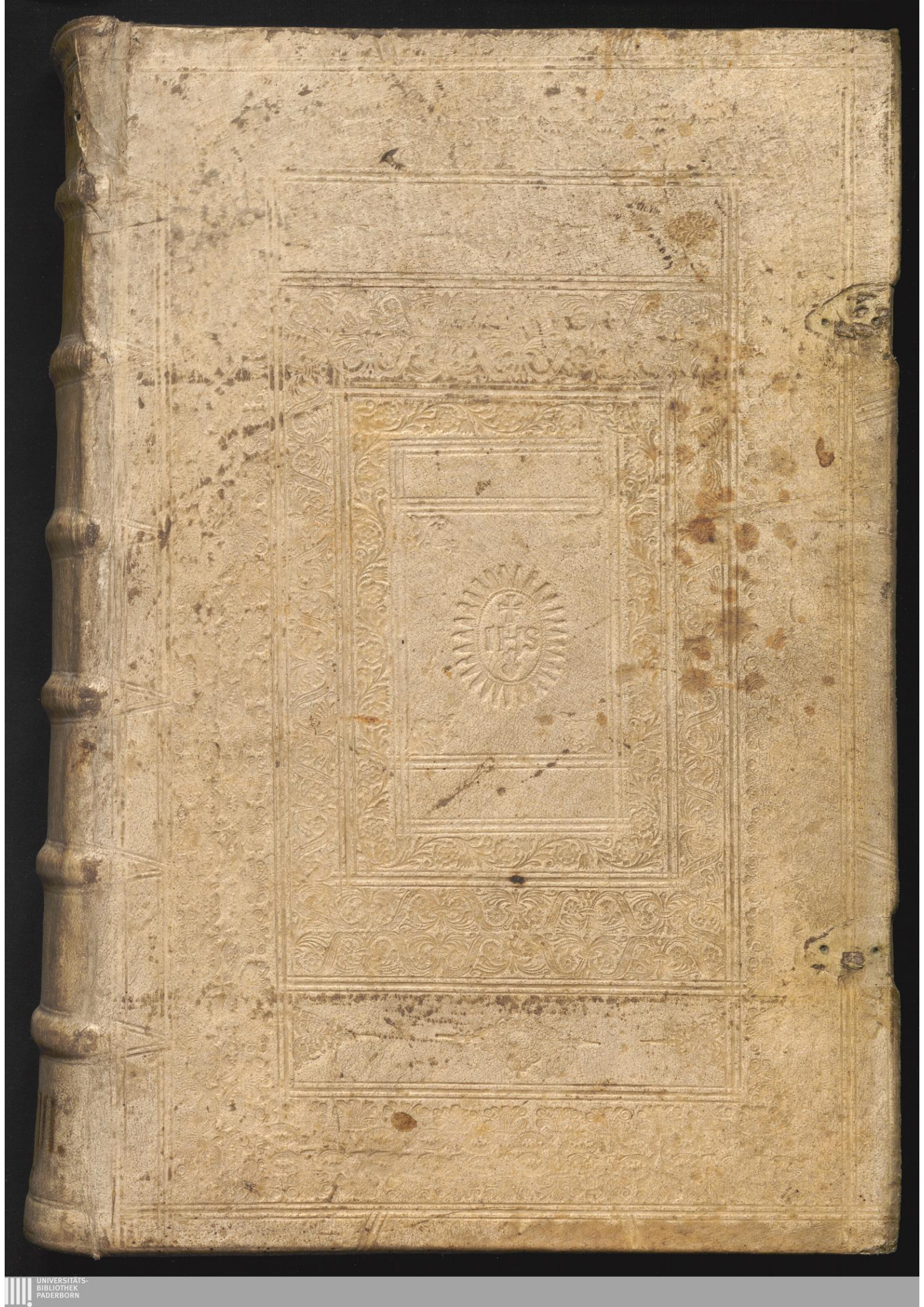
IHS

N. 484a.

B. VIII. 24.

HIERON
G.M.7.8.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

SANCTI

HIERONYMI STRIDONIENSIS OPERVM.

TOMVS VIII.

In quo ipsi adscripta hæc continentur:

Commentarii in Iob.
Commentarii in Prouerbia Salomonis.
Homiliæ quatuor Origenis in Canticum canticorum.
Commentarii in omnes Pauli Apostoli Epistolas.

Quæ omnia ad fidem vetustissimorum exemplarium multis mendis sublatis correcta sunt, opera ac diligentia

MARIANI VICTORII REATINI EPISCOPI AMERINI.

Qui autem horum Commentariorum auctores credantur, sequenti Censura apparebit.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,
Sumptibus Antonii Hierat, bibliopolæ sub signo Gryphi.
ANNO M. DC. XVI.

RON
7.8.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

MARIANI VICTORII REATINI EPISCOPI AMERINI,

Censura Commentariorum, qui præsenti volumine continentur.

DIVVS Hieronymus exponens Amos Prophetam, dum quinto illius capite de Leuiathan mentionem facit, asserit de eo illiusque natura in volumine Iob plura dixisse, ex quibus verbis apparet, illum expositiones in Iob edidisse. Quæ res forsitan persuasit aliquos, vt hi in Iob Commentarii, diui Hieronymi esse crederentur. Minime autem illius esse, ab eruditis ante nos iam receptum fuit: idque multis argumentis, rationibusque probatur. Nam præter quod neque Hieronymi dictionem habent, & phrasim: nec etiam variæ eruditionis splendoribus coruscant: eorum auctor vulgata Bibliorum editione, contra Hieronymi ipsius perpetuo retētam consuetudinem, semper vtitur. Nullibique, quod ille nusquam non facit, Septuaginta, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis interpretationum meminit. Stylus ipse, & commentandi modus, valde cum Commentariis in Prouerbia Salomonis conueniunt. Bedæ autem presbyteri Angli labores hos esse, iam penes omnes receptum est: illiusve nomine typis mandati etiam sunt. Quam opinionem operis dicatio valde confirmat. Ad preces enim Vecterij (vt ex illius calce apparet) editum est. Fuit enim Vecterius apud Anglos Episcopus, vt testatur volumen illud quod vulgo CHRONICA ANGLICANA appellatur. Faustus Galliarum Episcopus, initio libri de creaturis, ex tractatu quodam D. Hieronymi recenset aliqua, quæ ad verbum sunt in fine XXV. capitis: ex quo illa huc allata, manifestum est. Floruit autem Faustus circa annum Domini CCCCXXX. Philippus presbyter, Hieronymi insignis auditor, edidit (teste Gennadio) etiam ipse sermone simplici in Iob Commentarios, eiusque nomine à Transalpinis typographis impressi circumferuntur: libri scilicet tres, Nectario Episcopo dicati. Quorum principum est, Adhortante te, imò potius compellente, Nectari pater beatissime. Quos tamen Bedæ presbyteri potius esse, alii existimant: suntve inter opera Bedæ, & sub titulo Bedæ à Germanis aliis impressoribus postea typis mandati: adeo inualuit, vt quidquid incertum habet auctorem, Bedæ adscribatur. Verum quia eiusdem hominis vtrique Commentarij esse non possunt, sequitur quod si illi ad Nectarium sunt Bedæ, isti ad Vecterium Philippi potius sint quam Bedæ. Mihi autem magis persuasum est, hos qui Hieronymi nomine circumferuntur, Bedæ esse, & illos Philippi presbyteri, vt antea inuulgatum erat. Maxime enim cum Commentariis in Prouerbia Salomonis isti conueniūt: Eos autem Philippi non esse, vt infra apparebit, compertissimum. Bedæ autem esse, Tritemio auctore, iam penes omnes receptum.

Commentarii in Prouerbia Salomonis, ipsi etiam, vti antea animaduersum, communique eruditorum sententia receptum fuit, Hieronymum auctorem non habuerunt. Nam præter quod Hieronymiani ingenii sublimitatem, doctrinæ præstantiam, eloquentiæque illius splendorem præ se minime ferunt; dictio ipsa à Hieronymi plurimum dissidet dictione. Nullibique Septuaginta, Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis interpretationum, quod semper facit Hieronymus, meminit: Et (quod me maxime mouet) vulgata Bibliorum editione, contra ipsius Hieronymi consuetudinem, semper vtitur. Recentioris autem alicuius hominis opus esse, & longe post D. Hieronymum scribentis, ambigi non potest: cum sexto Prouerbiorum capite, ab ipso Augustino petitum testimonium his verbis proferat: Nam & B. Augustinus octo esse genera mendacii, in libro quem de mendacio composuit, docet. Rursum capite XXIV. ita scribit: Vnde eidem vitio mederi volens beatus pater Augustinus, hos in sua mensa fecit versiculos describi

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam:
Hanc mensam indignam nouerit esse sibi.

Inueniuntur autem hi versus in sermonibus qui ad fratres Eremitas inscripti sunt. At non solum Augustini mentionē facit operis auctor, sed (quod amplius est) ipsius etiam Hieronymi, dum XXX. capite ita scribit: Nam & in libro Hebraicorum nominum inuenimus idem verbum Hebraicum שפן Saphan, in Hieremia, & Chærogryllum, & Leporem, & Ericium à S. Hieronymo interpretatum. Profert etiam XXI. capite (suppresso licet nomine) Gregorii in Homiliis Euangelii testimonium, dum de litigiosa muliere interpretatur. Tritemius Abbas Bedæ presbyteri Angli Commentarios hos esse clare asserit: suntque iam inter Bedæ opera à Transalpinis impressoribus typis mandati: In quam sententiam ipse etiam, nihil retractans, pedibus eo. Homilias quatuor in Canticum canticorum Origenis esse (quamuis Bruno Amorbachius inficietur, Latinique potius hominis opus esse existimet) mihi compertissimum est. Vtrum autem à D. Hieronymo Latinitate donatæ sint, an potius ab alio quopiam, incertum. Ipse certe Hieronymus, qui breuiores duas Origenis Homilias in Canticum canticorum ad Damasum vertit: quas ille in morem quotidiani eloquii, paruulis adhuc lactentibus composuit (eas autem tertio volumine reperies) mentionem de his facit, & veluti eas postea interpretaturus esset, promittere videtur. Asserens Originem decem voluminibus, quæ ad viginti vsque versuum millia perueniant, Canticum canticorum exposuisse. Quod opus se tum prætermisisse ideo ait, quod ingentis esset otii, laboris, & sumptuum, tantas res, tamque dignum opus, in Latinum transferre

ferre sermonem. Eius autem verba ad Damasum summum Pontificem sunt hæc: Origenes cum in cæteris libris omnes vicerit, in Cantico canticorum ipse se vicit. Nam decem voluminibus explicitis, quæ ad viginti vsque versuum millia pæne perueniunt, primum Septuaginta interpretes, deinde Aquilam, & Symmachum, & Theodotionem, & ad extremum quintam editionem, quam in Actæo lictore inuenisse se scribit, ita magnifice, aperteque disseruit, vt inde mihi videatur in eo completum esse quod dicitur, Introduxit me rex in cubiculum suum. Itaque illo opere prætermisso (quia ingentis est otii, laboris, & sumptuum, tantas res, tamque dignum opus in Latinum transferre sermonem) hos duos tractatus, quos in more quotidiani eloquii, paruulis adhuc lactentibus composuit, fideliter magis, quam ornate interpretatus sum: gustum tibi sensuum eius, non cibum offerens. Tu animaduertas quanti sint illa æstimanda quæ magna sunt, cum sic possint placere quæ parua sunt. Quisquis autem interpres fuerit, opus est eruditissimum, & sensuum maiestate, & eloquii splendoribus coruscans. Ipse à Hieronymo versum existimare, quam affirmare malo: & si vocem ἀδελφιδῆ, quam Hieronymus in illis duobus ad Damasum tractatibus, fratruelem vertat: Hic autem fraternum semper interpretetur.

Commentarii in tredecim Pauli Apostoli Epistolas, Hieronymi, ipsi etiam minime sunt: nam nec eius phrasim habent, nec eruditionem: quamuis in fronte operis Epistolam ad Heliodorum inscriptam, contineant: Quin potius hominis esse Pelagiana labe commaculati compertissimum est (ni ea tantum quæ orthodoxa non sunt, ab hæreticis potius sint adiecta.) Notauit hoc ante nos Ambrosius Catharinus Politus Compsæ Archiepiscopus, Catholicæ religionis assertor: notauit & Sixtus Senensis, quarto & sexto Bibliothecæ sanctæ volumine: vterque errores Pelagianæ hæreseos, qui eo in opere inueniuntur, redarguentes. Si quis autem scire hoc concupiscat, liquido ex expositione quinti ad Romanos capitis inueniet: vbi Adæ peccatum in humanum genus, non propagatione, & traduce, sed exemplo tantum, & imitatione diffundi asserit: ac si illud non contrahant, nisi qui ætate adulta, & ad peccandum iam apta, Adam sceleribus imitentur. Quod ipsum ex interpretatione septimi capitis liquidius apparet. Enarrans enim illud, SINE LEGE PECCATVM ERAT MORTVVM, ita scribit: Item si cum lex non esset, peccatum mortuum est: insaniunt qui de Adam per traducem asserunt ad nos venire peccatum. Quæ opinio quam impia, & hæretica sit, nemo Catholicorum ignorat. Ego quid de operis auctore statuam, certi habeo nihil: nisi quod Hieronymi illud non esse, compertissimum est. Edi tamen curauimus eo modo quo antea typis mandatum circumferebatur, ne quid priori editioni deesset, nulla quidem syllaba à nobis auctum, diminutum, aut immutatum: Lectorum arbitrio, quid de illo existimare velint, penitus derelinquentes.

(o) 5

IN IOB PROOEMIVM.

IOB qui dolens, vel magnus interpretatur, figuram Christi portauit. Amici verò eius figuram hæreticorum tenent, qui sub nomine Christi, Christum blasphemant & impugnãt. Heliu verò & Baalam, typum præferunt philosophorum, qui à foris .i. extra fidem positi, insidiantur Ecclesiæ Dei. Isti enim pretiosa nomina sibi imponunt, quasi ipsi sint aurum Dei, vel præcipui speculatores eius. Eliphaz enim in Latino Dei mei aurum sonat. Baldad, præcipuus vetusta secreta. Sophar speculator vel buccina. Hi enim elati, pro eo quòd per naturæ bonum, aliqua sapienter prædicabant, apud se iactitantes seueritatem, cum assertores sint mẽdacij: quia de Christo, non vt diuinitati eius, sed vt ipsorum impietati competit, sic loquuntur.

אליפז בלי־דד צופר

COMMENTARII IN IOB

CAPVT I.

VIR *erat in terra Huz nomine Iob. Et erat vir ille simplex,* &c.] Huz & Buz filij fuerunt Nachor fratris Abrahæ, filij Melche sororis Saræ: de cuius stirpe Iob descendit. Non sicut quidam falsò suspicantur de genere eũ fuisse Esau. Nam Eliphaz nascitur de Ada vxore Esau, & regnauit in Theman, vnde etiã Themanites dicẽtur est. Theman, Idumæa, Seir, Daroma, Zebora, regiõ fuit Esau. Habitauit autẽ Iob vir magnus in terra Huz, quæ interpretatur consiliatrix. Sed & Elchana, qui interpretatur possessio Dei, pater sanctissimi Samuelis prophetæ, vir vnus appellatur: non enim per diuersa mobilis atq; instabilis ferebatur, sed firmus atque inconcussus persistẽs, vir vnus erat, & iccirco in monte Ephraim fructifero morabatur. In alta scilicet contẽplatione virtutũ, vt à nullis subiacentibus & circũlatrantibus vitiorum agitationibus, mentis eius sublimitas deijceretur, vel vnitas scinderetur. Proinde hic vir magnus atque egregius Iob, in terra Huz habitasse perhibetur, quæ consiliatrix interpretatur. Non enim terra carnis eius, animum ipsius superabat, sed imperantis animi consilio, cũcta faciebat: vnde & ipse ait: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidẽ de virgine.* Hoc ergo consiliũ & pactum quondam sibi inuicem inierunt, homo eius interior & exterior: vt terra, id est, caro eius, obediendo fieret consiliatrix spiritui, ne in ea dominaretur iniquitas. Et quia vir iuxta diuinum testimonium simplex erat, habitans in domo quatuor his pollebat virtutibus, prudentia, iustitia, fortitudine, temperantia.

Reg. 1. a

Iob. 31. a

VIR erat in terra Huz nomine Iob. Et erat vir ille simplex & rectus ac timẽs Deum, & recedens à malo. Natiq; sunt ei septem filij & tres filiæ. Et fuit possessio eius septem millia ouiũ, & tria millia camelorum: quingenta quoq; iuga boum, & quingentæ asinæ: ac familia multa nimis. Eratq; vir ille magnus inter oẽs orientales. Et ibant filij eius & faciebant conuiuia per domos vnusquisque in die suo. Et mittentes vocabãt tres sorores suas, vt comederent & biberent cum eis. Cumque in orbem trãsissent dies conuiuij, mittebat ad eos Iob, & sanctificabat illos: consurgensque diluculo, offerebat [b] holocausta per singulos. Dicebat enim: Ne fortè peccauerint filij mei & benedixerint Deo in cordibus suis. Sic faciebat Iob cunctis diebus. Quadam autem die cum venissent filij Dei vt assisterent coram Domino: affuit inter eos etiam Satan. Cui dixit Dominus: Vnde venis? Qui respondens ait: Circũiui terram, & perambulaui eam. Dixitque Dominus ad eum: Numquid considerasti seruum meum Iob: quòd non sit ei similis in terra, homo simplex & rectus ac timens Deum, & recedens à malo? Cui respondens satan ait: Numquid frustra Iob timet Deum? Nonne tu vallasti eum ac domum eius, vniuersamque substantiam eius per circumitum? Operibus manuum eius benedixisti, & possessio eius creuit in terra. Sed extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Dixit ergo Dominus ad satan: Ecce vniuersa quæ habet in manu tua sunt, tantùm in eum ne extendas manum tuam. Egressusque est satan à facie Domini. Cùm autem quadam die filij & filiæ eius comederent & biberent vinum in domo fratris sui primogeniti, nuntius venit ad Iob qui diceret: Boues arabant, & asinæ pascebantur iuxta eos, & irruerũt Sabæi, tuleruntque omnia, & pueros percusserũt gladio, & euasi ego solus vt nuntiarem tibi. Cumq; adhuc ille loqueretur, venit alter & dixit: Ignis Dei cecidit è cælo, & tactas oues puerosq; consumpsit: & effugi

b ¶ *Offerebat holocausta per singulos,* &c.] Pro filijs suis, quos ita regebat, vt non tam pro præsentibus criminibus, quàm pro occultis in corde peccatis, quæ hominum quoque fugere notitiam possunt, diuinam clementiã, assiduis sacrificijs exoraret. Priuilegium verò offerendi primogenitis, vel maximè regibus debebatur: pro excellentia videlicet sapientiæ vel nobilitate generis: Et quia typum Christi Iob ferre diximus, videamus nunc quid terra Huz in Christo significet. Terram hãc, assumptum verum hominem ex Maria intelligimus, quæ ideo filio Dei assumente eam, consiliatrix dicitur, quòd per diuinitatem assumentis habitant in ea thesauri diuinæ sapientiæ & scientiæ absconditi: quã sibi ita indissolubili cõnexione cõiungit, vt ipse in trinitate vnus sit filius Dei. Septẽ verò filij, septiformẽ Spiritus S. gratiã: & tres filiæ, legem, & prophetiam, & Euangeliũ nobis videtur significare. Oues plebem Christi, propter innocentiam, quæ in baptismo sordes peccatorum deposuerint nominat. In camelis vero, gentium prauitatem, cum oneribus criminũ & tortuosis sensibus ad Christum venientium ostendit. In bobus qui mũda animalia sunt, Iudæorum plebem. In asinis verò immũdum pecus, gentium populum demonstrauit. Vnde Esaias ait: *Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui:* scilicet quòd natiuitatẽ Christi in carne, & Iudæi ex parte, & gentes agnouerint, & in præsepi altaris domini, quasi munda animalia per baptismũ accesserint, fortè ad hoc respicit illud Euangelij: *Iugum enim meum suaue est, & onus meũ leue.* In iugo Iudæos: in asino, ad quẽ onus magis pertinet, gẽtes vt supra diximus significauit. Magnus dicitur Christus inter omnes orientales, secũdum illud: *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Numerus verò animalium in septem & tribus millibus, atq; in quingẽtis, sacratus est. Nam septem, iuxta auctoritatem scripturarũ, plenitudinẽ quandam sacri mysterij significant, vt ibi. Septem spiritus, septem candelabra, septem Ecclesiæ. In tribus verò millibus, anima & corpus & spiritus, vel triformis doctrinæ scientia, in Scripturis sanctis, siue sacramentum beatæ trinitatis potest intelligi: pro eo quòd omnis multitudo credentium, trium dierum viam ambulans, ad perfectionẽ æternitatis desiderat peruenire. Quin-

Esai. 1. a

Matt. 11.

Psal. 44.

Apoc. 1. d

genti verò, qui de quinq; consurgunt quinquiplicati, quinquagintaquinque faciunt, peractis lubricæ ætatis fragilitatibus, in virum perfectum hominem transisse significat: & per decies quinos quinquaginta perueniũt, ita per decies quinquagenos ad quingentos ascendunt. Similiter ecclesiam totam, quæ columnam & firmamẽtum veritatis Christi figurat: in qua sensus nostri, vel purificationem, vel remissionem peccatorum accipiunt: quia in isto numero nõ solum remissio peccatorum, sed etiam aduentus Sancti spiritus declaratur. Filij verò Dei, vel angeli, vel sancti intelligendi sunt, qui dono gratiæ Spiritus sancti filij Dei vocantur. Inter hos ergo diabolus astare dicitur: quia ex permissione Dei plerunq; sanctos audet tentare. Miranda filiorum Iob tam fraterna cõcordia. Sed quia Iob typum Christi portare ostendimus: hos inferius per figuram septem gratias Ecclesiæ esse dicimus, qui spirituali funguntur sacramentorum conuiuio, legem, prophetiam, & euangelia, quasi tres sorores secum habentes, diuinorum eloquiorum intelligentiæ dapibus saturantur. In ruina verò domus, quæ oppressit filios Iob, antiquorum principum, regnorum persecutionem, vel lætitiam contra Ecclesiam ostendit. Qui verò solus permansit vt nuntiaret, raritatem ipsorum persecutorum indicat. Sabæi interpretantur captiui, & Chaldæi quasi dæmonia; hi nẽpè captiui dæmonũ impugnant Ecclesiam: hi non solum vbi possunt ambiunt greges dominicos, verùm etiã eos igne suo, quem cæli esse mentiuntur, hæresibus, vel superstitionis prauitate cõsumunt. Præsentiæ etiam regum venti violentissimi similitudine violentæ, quatuor Euangelijs velut angulis cõfirmatam Christi domum cõcutiunt: vt prædicti septem filij, & tres filiæ pariter cum ipsa domo intereant.

a ¶ *Tunc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua.*] Surrexit ad tolerantiam patientiæ. Nam & Iob, id est, Christus, ad pacem dandam Ecclesiæ surrexit, vt gestũ significet vindictæ. Vestimenta verò scidit, fideles ab infidelibus separauit. Procidit in terrã, cum se de forma dei vsq; ad formam serui exinaniuit. Nudus egressus est de vtero matris suæ, nulla videlicet sorde peccati originalis aspersus. Ex persona hominis ait: *Dominus dedit, & dominus abstulit.* Dedit pater bonos in hæreditatem, & malos à regno filij sui seclusit.

b ¶ *In omnibus his non peccauit Iob labijs suis.*] Hoc ait: quia stultè loqui non potuit sapientia patris, neq; peccatum committere immaculatus agnus.

& effugi ego solus vt nuntiarem tibi. Sed adhuc illo loquente, venit alius & dixit: Chaldæi fecerunt tres turmas, & inuaserunt camelos, & tulerunt eos, nec non & pueros percusserũt gladio: & ego fugi solus vt nuntiarem tibi. Adhuc loquebatur ille, & ecce alius intrauit & dixit: Filijs tuis & filiabus vescẽtibus & bibentibus vinum in domo fratris sui primogeniti, repentè ventus vehemens irruit à regione deserti, & cõcussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, & mortui sunt: & effugi ego solus vt nuntiarem tibi. [a] Tunc surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens in terrã, adorauit & dixit: Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Dominus dedit, Dominꝰ abstulit: sicut domino placuit, ita factũ est: sit nomen Domini benedictum. [b] In omnibus his non peccauit Iob labijs suis, neq; stultum quid contra Deũ locutus est.

CAPVT II.

FActum est autem cum quadam dieveniſſent filij Dei, & starent coram Domino: venisset quoq; satan inter eos, & staret in cõspectu eius, vt diceret Dominus ad satan: Vnde venis? Qui respondens ait: Circumiui terram & perambulaui eam. Et ait Dominus ad satan. Nunquid considerasti seruum meũ Iob, quòd nõ sit ei similis in terra: vir simplex & rectus ac timens Deum, & recedẽs à malo, & adhuc retinens innocentiam? Tu autem cõmouisti me aduersus eum vt affligerem eum frustra. Cui respondens satan ait: Pellem pro pelle, & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua: alioquin mitte manum tuã, & tange os eius & carnẽ, & tunc videbis quòd in faciem benedicat tibi. Dixit ergo Dominus ad satan: Ecce in manu tua est: verũtamen animã illius serua. Egressus est igitur satan à facie domini, percussit Iob vlcere pessimo à planta pedis vsque ad verticem eius: qui testa saniem radebat, sedẽs in sterquilinio. Dixit aũt illi vxor sua. Adhuc tu permanes in simplicitate tua: benedic deo, & morere. Qui ait ad illam: Quasi vna de stultis mulieribus locuta es: Si bona suscepimus de manu domini, mala quare nõ sustineamus? In omnibꝰ his nõ peccauit Iob labijs suis. Igitur audientes tres amici Iob omne malum qꝑ accidisset ei, venerunt singuli de loco suo, Eliphaz Themanites, & Baldad Suites, & Sophar Naamathites. Condixerant. n. vt pariter veniẽtes visitarẽt eũ & cõsolarentur. Cumq; eleuassent procul oculos suos, nõ cognouerunt eum. Et exclamantes plorauerũt: scissisq; vestibus sparserũt puluerem super [d] caput suũ in cœlum. Et sederunt cũ eo in terra septẽ diebus & septem noctibus, & nemo loquebatur ei verbũ. Videbant enim dolorem esse vehementem.

CAPVT III.

POst hæc aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, & locutus est: Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est: Conceptus est homo. Dies illa vertatur in tenebras. [f] Non requirat eam Deus desuper, [g] & non illustre-

CAPVT II.

FActum est autem cum quadam die venissent filij Dei, & starent coram Domino: venisset quoque satan inter eos, & staret in conspectu eius, vt diceret Dominus ad satan: Vnde venis? Qui respondens, &c.] Nõ quòd Deus ignoret, sed vt nos doceat, quid responderit satan, qui interpretatur aduersarius.

d ¶ *Videntes autem plagam eius, &c.*] Nam & oẽs hæretici Christi amicos se esse dicunt, cuius se sanguine redemptos gloriãtur. Et postmodum inimici efficiũtur eius, impugnãdo Ecclesiam suam. Quòd autẽ videntes plagam eius, sciderunt vestimenta, & miserunt puluerem super caput suum: illos hæreticos significat, qui Christum in gloria cælesti Deum credunt, incarnationem & passionem non credunt: sed opprobrijs & humiliatione eius offensi, in blasphemiam erumpentes, fidem scindunt, atque à corporis vnitate discedũt. Et puluerem mittentes super capita sua, terreno & mortuo sensu, corda sua operiunt atq; obruunt. Omni etiam tempore vitę suę, quę in septem diebus ac noctibus continetur: indignum os suum confessione diuina, muta infidelitatis improbitate condemnant, & obstruetur os loquentium iniqua. *Psal. 62.a*

CAPVT III.

POst hac aperuit Iob os suum, & maledixit, &c.] Post hæc, sicut ait scriptura huius historiæ (quem Moysen esse tradit opinio) *Aperuit Iob os suum, & maledixit diei suo, dicẽs: Pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictum est: Conceptus est homo.* Iob typum habuit Saluatoris in se, humani generis mortalitatem defleuit: quæ propter peccatum ex Dei iusta sententia, homini inflicta est. *Pereat dies, in qua natus sum*: redeat per Christum immortalitatis, quam Adam reatu præuaricationis amisit, & abeat mors à me, quam alio delinquente contraxi. Et Hieremias: *Maledicta dies, in qua natus sum.* Vnde nulli dubiũ est quòd hi omnes præuaricationem Adæ detestẽtur. Spiritualiter ergo dies cum sua nocte: diabolus & mortalitas possunt intelligi: non quia dies sit, sed quia fuerit quando permanebat cum Deo, à quo recedens, factus est nox: vel quia impijs ac peccatoribus, in hac prosperitate, & felicitate gaudentibus, dies esse videatur. vnde dicitur. *Psal. 1* *Iuuen. 3.b*

f ¶ *Auferetur ab impijs lux sua, &c.*] Hoc est, ne fiat eius memoria ante Deum in bonum. *Hier. 20.*

g ¶ *Non illustretur lumine, &c.*] Recognitionis Dei, vel pœnitentiæ.

a ¶ *Obscu-*

tur lumine. [a] Obscurent eum tenebræ & vmbra mortis. [b] Occuper eũ caligo & inuoluatur amaritudine. [c] Noctem illã tenebrosus turbo possideat. [e] Non cõputetur in die [d] anni: [d] nec numeretur in mẽsibus. [f] Sit nox illa solitaria nec laude digna. [g] Maledicãt ei qui maledicũt diei: qui parati sunt suscitare Leuiathan. [h] Obtenebrentur stellæ caligine eius. [i] Expectet lucem & non videat: nec [k] ortũ surgentis auroræ. [l] Quia non conclusit ostia ventris qui portauit me: nec abstulit mala ab oculis eius. Quare non in vulua mortuus sum? Quare egressus ex vtero non statim perij? Cur exceptus genibus? Cur lactatus vberibus? Nunc enim [m] dormiẽs silerẽ, & somno meo requiescerem cum regibus & consulibus terræ: qui ædificant sibi solitudines, aut cum principibus qui possident aurum, & replent domos suas argento. [n] Aut sicut abortiuũ absconditum non subsisterem: vel qui concepti non viderunt lucẽ. [o] Ibi impij cessauerunt à tumultu. [p] Et ibi requieuerunt fessi robore. [q] Et quondam vincti pariter sine molestia. [r] Non audierunt vocẽ exactoris. [s] Paruus & magnus ibi sũt, & seruus & liber à domino suo. Quare misero data est lux, & vita his qui in amaritudine animæ sunt? Qui expectant mortẽ & nõ venit, quasi effodientes thesaurũ: gaudentq; vehementer cum inuenerint sepulcrũ. [t] Viro cuius abscondita est via, & circundedit eum Deus tenebris. [u] Antequã comedam suspiro, & quasi inundãtes aquæ, sic rugitus meus. [x] Quia timor quem timebam euenit mihi. [y] Et quod verebar accidit: [z] Nonne dissimulaui? [a] Nonne silui? [b] Nonne quieui? [c] Et venit super me indignatio.

CAPVT

a ¶ *Obscurent eum tenebræ, & vmbræ mortis.*] Tenebræ, peccata sunt & inuidia.

b ¶ *Occupet eum caligo.*] Id est, cæcitas cordis.

c ¶ *Noctem illam tenebrosus turbo possideat.*] Quia ad amaritudinem prouocat Deum: sicut & cæteri satellites eius, furore iræ Dei apprehensus, circundetur omnibus malis, & inuoluatur. *Noctem illam tenebrosus turbo possideat*, id est, diabolus, qui diem felicitatis homini abstulit, & noctem inquietæ vitæ turbulentus inuexit.

d ¶ *Non computetur in diebus anni.*] Annus Christus intelligitur, qui in cuncta reuoluit & continet. In huius ergo diebus anni, non computetur diabolus, id est, sanctorum numero non coniungatur.

e ¶ *Nec numeretur in mensibus.*] Menses hoc loco sanctos Apostolos rectè intelligimus, qui vt ligna paradisi, spirituales ecclesiæ afferunt fructus.

f ¶ *Sit nox illa solitaria*, &cæt.] Apostolorum scilicet prædicatione, vbi dies salutis agnoscitur, quem Abraham vidit & lætatus est.

g ¶ *Maledicant ei qui maledicunt diei: qui parati sunt suscitare Leuiathan.*] Sancti vtique diei præuaricationis mortis suæ cum detestatione maledicunt: qui nõ seruiendo vitijs, suscitant contra se draconem, fortissimum scilicet hostem.

h ¶ *Obtenebrentur stellæ caligine eius.*] Peccatores scilicet, qui in nocte sæculi diuitijs & honore lucere se putant: cæcitatis caligine tenebrentur, & merito suo, Euangelij lumen non videant.

i ¶ *Expectet lucem, & non videat.*] Nec nox præuaricationis & mortis, in qua diabolus regnum tenet, potest lumen redemptoris Christi cognoscere: neque illi qui in ea nascuntur, nisi eam per baptismum renati destruxerint.

k ¶ *Nec ortum surgentis auroræ.*] Resurrectionem Christi significauit: vnde in psalmo, vigilia matutina dicitur.

l ¶ *Quia non conclusit ostia ventris qui portauit me*, &c.] Sub persona sua, humani generis plangit miserias: quare iterum moriturus, mala istius vitiæ patiatur: quare mortalem ipsa mors non extinxerit in vtero.

m ¶ *Nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem cum regibus & consulibus terræ*, &c.] Principes & reges & consules, & si in inferno squalores tartareos patiuntur: nunc tamen in corporibus suis tormenta non sentiunt, horum mortem mihi venire hac conditione volaissem.

n ¶ *Aut sicut abortiuum absconditum non subsisterem*, &c.] Varijs modis & exemplis dicit, quòd pœnas istas, in quibus erat, non debuerat pati. *Quare non in vulua mortuus sum?* Et deinceps ait. *Nunc autem dormiens silerem, & somno meo requiescerem cum regibus & consulibus.* Fortè exemplum contra eos est, qui dicunt nõ resurrecturos, nisi qui iuxta naturæ ordinem nati fuerint. Si enim concepti moriuntur in vtero, necesse est quia viui fuerint: & quicquid moritur, haud dubiè quia resurget. Ita quod in membris fuit & vixit, & natura minus dederit, hoc resurrectione in integrum reparabitur: sic enim humani generis instauratio in melius totum reddet, quod natura fraudauerat. Dicit etiam abortiua, quæ in natura humana degenerata sunt, à pœnis esse aliena, quæ sibi solitudines magis quàm domus ædificant. Habitat enim diabolus in ciuitatibus desolatis, & in domibus desertis: non habentes hospitem Deum, & possident aurum, vt sunt philosophi, & alij sapientes huius mundi, fulgorem boni ingenij, splendoremque eloquij.

o ¶ *Ibi impij cessauerunt à tumultu.*] Proculdubio in inferno. Et sicut Septuaginta transtulerunt, ibi impij deposuerunt furorem suum, id est, typus & superbia, cum sæuitia in hoc sæculo gloriantium, humiliata est in inferno.

p ¶ *Et ibi requieuerunt fessi robore.*] Sicut alia habet translatio, ibi requieuerunt fatigati corpore, ab oppressione vtique & miseria: labore etiam istius mundi liberati.

q ¶ *Et quondam vincti pariter sine molestia.*] Vincientes & quõdam victos in inferno, dicit pariter habitare, sine iniuria tamen & molestia vinculatorum: non ita vtistic vbi præter pœnas, captiuitate vel seruitute dura, diuersis etiã alijs calamitatibus, homines obligantur, dominatu & iniustitia iniquorum.

r ¶ *Non audierunt vocem exactoris.*] Iussa imperantium, vel inique exigentium, non verentur.

s ¶ *Paruus & magnus ibi sunt, & seruus & liber à domino suo*, &c.] Cùm sit ergo, vt video, in inferno æqualitas personarũ, & nullus de alteri' dominatione formidat: cur mihi misero data est lux ista, & vita similis eis, qui in amaritudine animæ suæ sunt, cum meliora sint inferiorum ergastula, quàm istius mũdi miserabilis vita, cruciatibus plena, vbi præ angustijs homines mortem quærunt, & magno desiderio, vt veniat, expectant. Exemplum egregium adhibuit, dicẽs: *Quasi effodientes thesaurum*: quia nimirum vtiq; gratulantur, cum optatam sibi inuenerint sepulturam.

t ¶ *Viro cuius abscondita est vita, & circundedit eum Deus tenebris.*] De se dicit: sic itaque incedebam in mandatis Dei: credens quòd mihi fructus iustitiæ meæ responderet: sed absconditum est meritũ vitæ meæ, & pro hoc pœnarum tenebris circundatus sum, ita vt illud bonum mihi subtractũ sit, & hoc malum appositum. Quòd autem pœnas tenebrarum nomine dixerit: audi quid sequitur.

v ¶ *Antequam comedam suspiro*, &c.] Inter cæteros cruciatus, etiam hanc ei diabolus infirmitatem inflixerat, quam infirmitatem medici bolimiodes appellant, quæ infirmitas talem habere dicitur pœnam, vt ante cibum torqueatur ægrotus, & sint ei post cibum indefinentes dolores. Vnde dicit: *Quasi inundantes aquæ, sic rugitus meus.*

x ¶ *Quia timor, quem timebam, euenit mihi.*] Timebam enim peccando lædere Deum, & ille offensus, iram iustitiæ suæ in me exercet. Sed quid profuit cauisse à peccatis: quandoquidem vt reus omnium peccatorum discrutior? Sequitur.

y ¶ *Et quod verebar accidit.*] Alijs verbis ipsum repetit, quod superius dixerat. Pro conformatione dicti solent in scripturis talia iterari. Non arroganter hæc dicit, vt faciat Deo iniuriam: sed conscientiæ merito liberè loquitur.

z ¶ *Nonne dissimulaui?*] Non reddendo retribuentibus mihi mala.

a ¶ *Nonne silui?*] *Vt non delinquerem in lingua mea, posui ori meo custodiam.* Psal. 38.

b ¶ *Nonne quieui?*] Sciens cum surrexerit in iudicio Deus, quòd saluos facturus sit omnes mansuetos terræ.

c ¶ *Et venit super me indignatio.*] Indignationem hoc loco

A

plagarum molem dicit, quam refert super se cecidisse, cuius pondere & doloribus se gemit obrutum : cum ipse esset, vt superius ait, moribus castigatus, quas pœnas in consequentibus, sagittas dicit, sicut ait : *Sagittæ Domini in me sunt : quarum indignatio ebibit spiritum suum*, siue vt alia translatio habet, *ebibit sanguinem meū*. Et propriè sagittæ, vermes possunt intelligi: quia ab eis indesinentibus stimulis pungebatur, sicut ipse Iob ait : *Et qui me comederunt, nō dormiunt*. Quos diabolus ad comedēdum eum acriores faciebat, & illi quasi indignantes & irascentes, ita carnem eius morsibus fodiebant, vt velut sagittæ viscerum interiora penetrarēt. Explicit vbi Iob maledixit diem natiuitatis suæ.

Infr. 6.a

Infr. 30.b

CAPVT IV.

RESpondens autē Eliphaz Themanites, dixit: Si cœperimus loqui tibi, &c.] Concepta ergo verba edit in iniuriam audientis, & dicit ita.

b ¶ *Ecce docuisti multos.*] Id est, quamplurimos solertia tua & bonitate ab erroribus reuocasti.

c ¶ *Et manus lassas roborasti.*] Ista ergo in sanctum Iob cum irrisione dicuntur, & istum habēt sensum : si hæc & hæc fecisses, quæ dixi, nunquam in hęc tanta mala ad exemplum mortalium incidisses: quia Deum rerum omnium conditorem bonum scimus & iustum.

B

d ¶ *Recordare, obsecro te,* &c.] Ergo ignoras Abel in principio innocentē occisum, & Abrahā Patriarcham propter vxorem suā fuisse periclitatum, & hæc non discernēs, generaliter das sententiam, vt cum alij hominum flagellentur à domino, vt emendentur: alij vt probētur, de quibus iste est, cui hęc velut reum pœnarū exprobras: quin potius eos qui operabātur iniquitatem, flante Deo perijsse, id est, vt iudici sententia velut vento vehementissimo sublatos à spe æternæ vitæ.

Gene. 4.b

Gene. 12.c

e ¶ *Rugitus leonis, & vxor leænæ, & dentes,* &c.] In rugitu leænæ & voce, sæuitiam deprædantis voluit significare.

f ¶ *Tigris perijt, eo quòd non haberet prædam,* &c.] In tigri velocitatē eius ad spoliandos homines, prædamq; ex eis capiendā describit: cuius etiam catuli similes eius dissipati sunt & interempti. In alia editione pro tigri myrmix, id est, formica & leo, quem nos verius diabolū dixerimus: qui quādo prædam agit de sanctis, tanquam de maioribus rebus, vt leo habēdus est: quando verò minima quærit auferre, formica dicendus est. Et quia sicut formica grana de area : ita ille cogitationes bonas aufert de cordibus hominum.

g ¶ *Et quasi furtiuè suscepit auris mea venas susurrij,* &c.] Id est, latenter ad aurem cordis mei, virtus sententiæ, velut quodam spiramine penetrauit.

h ¶ *Ecce qui seruiunt ei non sunt stabiles,* &c.] Dicitur quidem diabolo, qui quondam sanctus angelus fuit, quòd in veritate non steterit, & ab illa sublimitate angelica propria volūtate deciderit: sed tamen non est continuò generale: vt sicut in illo, ita & in omnibus angelis inueniatur prauitas, quæ est peccatum. Omnis enim natura, sine dubio creata, capax peccati est: vt apparuit in angelo, de quo dixi, quia in veritate non stetit, tamen per donum & gratiam creatoris sui, ita in amorem charitatis illius transierunt, vt iam nec velint peccare, nec possint.

C

i ¶ *Qui terrenum habent fundamentum,* &c.] Si domus luteæ sunt corpora nostra, fundamētum domorum nostrarū, vitā hanc temporariam esse credendū est, qua subtracta, domus luteæ ruunt in mortem.

k ¶ *De mane vsque ad vesperam succidentur.*] In vno die, totam vitam hominum monstrauit: Quæ in mundo vernat, in paruulis floret, in iuuenibus conualescit, & roboratur matura ætate, in senioribus, tanquā in fructibus, & postremum in decrepita senectute conficitur, quā hic vesperam appellauit. Vnde est illud in psalmo: *Mane sicut herba transeat*, & reliqua: decidit in morte, induratur in cadauere.

Psal. 89.

CAPVT V.

VOca ergo, &c. *Vidi stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim.*] Stultum dicit, qui de suis meritis gloriatur. Sed hic pulchritudinē, nomine falsæ felicitatis appellat, quę maledicenda est, & execranda est, quia eam sequitur interitus sempiternus.

D

m ¶ *Cuius messem famelicus,* &c.] Sitientes, famelici, & armati, diabolus & sui possunt intelligi, q potestatē accipiūt à Deo, vt vastent iniquos, vel sitientes hominum mortem, omne scilicet bonum naturæ: & quod nomine diuitiarū dictum est, ab eis velut hausturn poculum absorbetur : vel homines iniqui, qui premunt subiectos.

n ¶ *Homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum.*] Id est, labor hominem monet, vt ab omnibus vitijs castigatus incedat.

o ¶ *Qui facit magna & inscrutabilia,* &c.] Vt in filio Dei homo Christus sit Deus, & per eum Ecclesia.

p ¶ *Qui dissipat cogitationes malignorum,* &c.] Iudæorum videlicet, qui Christum putauerūt extinguere, & nomen eius delere de terra. Vel in martyribus persecutorum Ecclesiæ aduersantiū dissipauit cogitationes: sicut Herodis in Petro. Et aliter: Non implent manus eorū quo volunt: quia alij eorum liberantur ad tempus, alij verò per ianuam mortis introducuntur ad vitam: & istos & illos saluabit Deus. Illos apertè liberādo, hos occultè coronādo.

Act. 12.

q ¶ *Qui apprehendit sapientes,* &c.] Philosophos scilicet, vel Iudæos

Iudæos doctrina apostolica conuincens, & ad nihilum errores eorum redigens.

a ¶ *Per diem incurrent tenebras.*] Dies erat Iudæis, de regno, sacerdotio, lege, vnius etiam Dei religione gloriantibus, sed non credentes in Christo tenebras perfidiæ inciderunt.

b ¶ *Et quasi in nocte,* &c.] Vtique prosperitatis suæ, quæ cum solito circa felices sæculi huius splẽdore vanæ gloriæ amplius fuerit, qua se longa securitate munitos, putabãt eam vsq; ad ætatis suæ vesperã possessuros, in tribulatione subita, quæ noctis nomine dicta est, stupore nimio, in angustijs coarctati, mortis etiã timore pulsi, palpare dicũtur, perditi vtiq; consilio quid facerent ignorantes.

c ¶ *Porrò saluum,* &c.] Christum à blasphemijs Iudæorum: quia *linguæ eorum gladius acutus* fuit, dicendo, *Crucifige eum.*

Psal.56. a Matt.26.

d ¶ *Et erit egeno spes.*] Resurrectionis Christi virtutem ostendit.

e ¶ *De manu gladij,* &c.] Sed videamus, ne fortè gladium peccatum dicat, dimicans contra animam hominis, vt eam sibi acquiescentem prosternat. Quod peccatum gladij nomine dicitur per prophetam, vt ait: *Speculator si viderit gladium venientem.*

Ezech. 33. b

f ¶ *A flagello,* &c.] Si conuersus fueris ad Deum, interiora tua, gladij verborum, per linguam iaculati non penetrant: & calamitates vel mala, quæ à Deo irrogantur peccatoribus, non timebis.

g ¶ *In vastitate & fame ridebis.*] Ridebis dixit, pro exultabis atque gaudebis: & lætus eris, cũ alios videris fame affici, siue presenti, siue etiã intellectuali.

g ¶ *Et bestias terræ,* &c.] Hæc septima, extremaque tribulatio bestiæ terræ possunt & ista animãtia, quę sunt sine ratione intelligi, quibus ad deuorandũ homines dantur in potestatẽ: & homines mali bestiæ appellantur, mores habentes similes moribus bestiarũ: contra quas pugnasse se Ephesi dicit Apostolus: Non formidabis ergo, inquit, hoc malum, cum correptus à domino, viam emendationis intraueris.

1. Cor. 15.

i ¶ *Sed cum lapidibus,* &c.] Lapides per metaphorã, homines dixit stabiles & quietos, qui sunt vtiq; iusti & sancti: hi namque in modum lapidũ firmi in Deo sunt, per regiones varias constituti. Cùm his itaq; habebis pactum solidæ charitatis, vt ab eis nunquam te aliqua tribulatio possit auellere.

k ¶ *Bestiæ terræ,* &c.] Homines videlicet quondam feri & mali, in innocentia vt oues effecti: nomen tamen pristinum retinentes, sicut de Matthæo Euangelista dicitur: Matthæus Publicanus.

Luc. 5 f

l ¶ *Et scies quod pacem habeat,* &c.] Ab istis omnibus, quibus velut ab hostibus expugnatur tabernaculum, vel habitatio, siue domus corporis tui.

m ¶ *Et visitans speciem tuam non peccabis.*] Hoc dicit: Hominis tui speciem ô Iob, vt diuina visitatione dignam exhibeas peto: ac habitationis & habitantis nomine totum integrum hominem signauit.

n ¶ *Et scies quoniam multiplex,* &c.] Spiritualiter de omnibus sanctis dictum sentire possumus, quòd filios in operibus bonis habeant. Isti tales filij cogitationum semine cõcepti, parturiunt in opera, & sancti huius generationis multitudine

astutia eorum, & consilium prauorum dissipat.
[a] Per diem incurrent tenebras, [b] & quasi in nocte sic palpabunt in meridie. [c] Porrò saluum faciet egenum à gladio oris eorũ, & de manu violenti pauperem. [d] Et erit egeno spes: iniquitas aũt contrahet os suum. Beatus homo qui corripitur à domino. Increpationem ergo domini ne reprobes: quia ipse vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius sanabunt. In sex tribulationibus liberabit te, & in septima nõ tanget te malum. In fame eruet te de morte, & in bello [e] de manu gladij. [f] A flagello linguæ absconderis, & non timebis calamitatem cum venerit. [g] In vastitate & fame ridebis, [h] & bestias terræ non formidabis. [i] Sed cum lapidibus regionum pactum suum, & bestiæ [k] terræ pacificæ erunt tibi. [l] Et scies quòd pacem habeas tabernaculum tuum, [m] & visitans speciem tuam non peccabis. [n] Et scies quoniam multiplex erit semen tuum, & progenies tua quasi herba terræ. [o] Ingredieris in abundantia sepulcrum sicut infertur aceruus tritici in tempore suo. [p] Ecce hoc vt inuestigauimus, ita est: quod auditum mente pertracta.

Caput VI.

Respondens autem Iob, dixit: Vtinam appenderentur peccata mea quibus iram merui, & calamitas, quam patior in stathera, quasi arena maris hæc grauior appareret. Vnde & verba mea dolore sunt plena: quia [r] sagittæ domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum, & terrores domini militant contra me. [s] Nunquid rugiet onager, cum habuerit herbam: aut mugiet bos, cum ante præsepe plenum steterit? [t] Aut poterit comedi insulsum, quod non est sale conditum? [u] Aut potest aliquis gustare, quod gustatum affert mortem? Animæ enim esurienti etiam amara dulcia esse videntur. [x] Quæ prius nolebat tangere anima mea, nunc præ angustia cibi mei

tra me: potest ipse diabolus cum suis intelligi: qui adhibitis cruciatibus, vt cęderet Iob, & vt innocentiam sanctitatemq; amitteret, insuper terroribus minabatur: quod etiam multi persecutores ministri diaboli, sanctis martyribus facere voluerunt. Obsederunt in gyro tabernaculum meum. Ecce hic manifestè ostendit, quòd velut hostes inimiciq́ue diaboli & sui acriter militarent: hi enim maligni spiritus, diuerso modo accipiunt potestatem, ad aliorum quidẽ damnationem, aliorum verò emendationẽ, aliorum aũtem probationem: qui de suis moribus vel ministerio, mali siue terrores, vel etiam latrones nuncupantur. Omnia dedit in manibus eorũ, id est, prædonum. Omnia vtiq; quæ habui, siue filios meos, siue substantiam: sicut & me ipsum dedit Deus in manibus diaboli, siue suorum satellitum.

s ¶ *Numquid rugiet onager cum habuerit herbam,* &c.] Sicut enim illa cum vel abundant pabulis, nullam quasi querelarum vocem emittunt, vt pabuli inopiam protestentur: simili modo, inquiens, & ego: si pacem & quietem potius quàm bellum haberem in membris, & in anima mea, nullum sermonem amarum asperumve proferrem.

t ¶ *Aut poterit comedi insulsum,* &c.] Quomodo ratio non sinit naturalis, vt quicquam insulsum comedi possit: ita ego nihil insulsum, nihil stultum contra Deum, nihil quod non fidei sale conditum esset, operatus sum.

u ¶ *Aut potest aliquis gustare,* &c.] Sicut enim nemo mortificatum

tificatum aliquod comedit, vt vitæ ſuæ inimicus ſit: ita ego peccatum contingere pertimeſcebam.

x ¶ *Quæ prius*, &c. *nunc cibi mei ſunt.*] Hoc eſt, verbis nunc paſcor aſperis & amaris, quæ mihi immenſitas pœnalis extorquet. Hæc enim timebã meo ore depromere, quando in ſanctitate & iuſtitia cũ pace quietè viuebã. Sed & prætereundũ non eſt: quia hoc quoque inter cæteras pœnas paſſus ſit Iob: vt etiam cibi ei fœtidi viderẽtur, ſicut eſt odor leonis, feralis vtique & nimium horridus: qui odor cum de eius viſceribus erũperet, eſcæ ſuæ ei id ſapiebãt, quòd ſuarum ſpirabãt interna febrium: quod ipſe oſtẽdit vbi dicit: *Interiora mea eſſerbuerunt abſq; vlla requie*, id eſt, iam decocta ſunt & putrefacta.

a ¶ *Quis det vt veniat petitio mea*, &c.] Hæc mihi ſit cõſolatio, vt finẽ pœnæ vel cruciatũ meorum, remedia mortis obtineã.

b ¶ *Et qui cœpit ipſe me*, &c.] Hãc igitur mortẽ poteſtati diuinæ, Iob ſolui exoptat: vt ab ea decidẽs cadat in hãc tẽporariam mortẽ, quatenus præſentes pœnas poſſit euadere: cũ velut arbor de hãc vita ſucciſus fuerit.

c ¶ *Nec fortitudo lapidum fortitudo mea*, &c.] Caro mea corrumpitur ſanie ac putredine vulnerum: quia non eſt in metallis fortitudo, velut lapidum, vt dolores non ſentiam.

B d ¶ *Ecce non eſt auxilium mihi in me.*] Tam ex ſua quàm ex perſona Chriſti propheta hoc dicit.

e ¶ *Qui tollit ab inimico ſuo miſericordiam*, &c.] Miſericordia eſt, ad miſerias eorum qui tribulantur compatiendo mœrore cordis deflecti: hanc vos dum amico nõ impenditis: timorem domini derelinquitis.

f ¶ *Qui timẽt pruinam*, &c.] Timebam peccata etiam minima perpetrare: ne pro eis Dei in me vltio deſæuiret, & ecce nunc ita punior, tanquam ſcelera immania commiſerim.

g ¶ *Et vt incaluerit*, &c.] Vbi feruere cœperat nomen eius in populis, in gloriæ ſuæ loco nõ comparuit, velut nix cum calore diſſoluitur.

h ¶ *Inuolutæ ſunt ſemitæ*, &c.] Semitas virtutes animi dixit, in quibus vt Deo placeret, omni ſtudio gradiebatur: has ſemitas malis, quę patiebatur inuolutas atq; implicitas eſſe dicit, dum bonis vitę ſuę, ſupplicíorum admiſcerentur mala.

i ¶ *Conſiderate ſemitas*, &c.] Id eſt, intuemini ad hæc loca quæ dixi, & ipſo ſilentio cognoſcetis vera eſſe quæ dixi. Reſpicite ad vias diuerſorum regnorum: per quas ad me omnium gentium frequentiæ confluebant, & videbitis eas raritate, imò ſolitudine hominũ deſolatas.

k ¶ *Nunc veniſtis*, &c.] Hoc dicit, quòd & ipſi amici ſui, exẽplo eius ruinã ſibi ſimilẽ formidarent. *Nonne quieui, nonne diſſimulaui*, patientiam videlicet: aut vindictã malorum? *Nonne ſilui*, ſilentio cohibens linguã meam, vt non reſponderem exprobrãtibus mihi mala: vel ne in toto mihi dominaretur iniquitas. His ergo veritatis ſermonibus detraxiſtis, quandoquidẽ me in his non ſolum fallacem, verumetiam in alijs rebus criminoſum iudicaſtis: cum veſtrũm nullus ita mundus ſit à peccato, vt quemquam poſſet libera conſcientia increpare.

l ¶ *Super pupillum*, &c.] Deſolatum ſcil. à parentibus & amicis.

m ¶ *Reſpondete obſecro*, &c.] Non ſit contradicendi ſtudiũ, quod contentionis generat morbũ: & ita demum animoſitatis caligine non perturbati, poteritis in me & vos, quod iuſtum eſt, iudicare.

Caput VII.

M *Ilitia eſt vita hominis ſuper terram.*] Dimicans contra inuiſibiles aduerſarios.

o ¶ *Sicut ceruus*, &c.] Similiter & ego me cõſequi arbitrabar, ſed præ vmbra refrigerij incurri æſtus pœnarum, & pro mercede mei operis, vacuus dimiſſus ſum.

p ¶ *Et ſordibus pulueris*, &c.] Hoc etiam ad tormentorum pertinebat dolorem: vt ſanies quæ de putredine feruentium vulnerum defluebat, ſordibus infuſa pulueris, cutem eius exicaret atque contraheret.

q ¶ *Nec aſpiciet me viſus*, &c.] In ea enim pace & gloria, diuitijs & honore, vbi antea fui, iã non ſum ab hominibus videndus.

r ¶ *Oculi tui in me*, &c.] Quia oculi tui quaſi iracundia pleni in me, id circo ſunt intẽdentes, vt plagas grauiores inimici mei accumulent.

ſ ¶ *Neque cognoſcet*, &c.] Id eſt, priſtina mundi iſtius conuerſatio, non erit in homine commutatio.

t ¶ *Terrebis me per ſomnia.*] Hoc à Deo Iob ſe pati dicebat, q à dæmonibus patiebatur: qui ad iſta facienda, à Deo acceperant poteſtatem: qui ei toruis vultibus & minacibus ſine dubio apparebant in ſomnis: ſtridentes etiam dentibus, & ad deuorandũ eum quaſi ora aperiẽtes, vt inſolitæ viſionis horrore excuteretur in lecto, & expergefactus ſomno aufugeret, quo ſolẽt dolores nimij mitigari, & ſuccederent iuges vigiliꝫ vt indefinẽtibus cruciatib⁹ torqueretur. Siue vulnera quæ vigilãs oculis ſuis videbat quotidiè, putriſq; ſanies vermiumq; multitudo diſcurrentium per vulnerũ foueas, in ſomnis ei à dæmonibus demonſtrabantur.

u ¶ *Quamobrem elegit ſuſpendium*, &c.] Satius eſt, inquit, &

ſuſpen-

peccato

peccato multo tolerabilius, si victus cruciatibus, de morte mea cogitem, quam tuæ maiestati irrogem blasphemiam.

a ¶ *Desperaui: Nequaquam vltra*, &c.] Desperaui, loquendo hæc, quæ dicere non debueram. Pro hoc itaque verbo, quo se lapsum in peccatum deplorat, pœnitentiam illicò profitetur, dicens.

b ¶ *Parce mihi Domine*, &cæt.] Tanquam si diceret: in hoc tẽpore pœnitentem susci pe, & obsecrãti pro hoc delicto esto placabilis.

c ¶ *Vsquequo non parcis*, &c.] Id est, ab istis pœnis mihi instantibus non desistis.

d ¶ *Nec dimittis me*, &c.] Inter cætera mala dolorum & cruciatuum, synanchim habuisse se perhibet, qua tumore fauciũ hominis halitus intercluditur, & sæpè quasi laqueo strangulatus extinguitur.

e ¶ *Peccaui, quid faciã*, &c.] Peccaui in his q̃ dixi superius quæ me dicere non decebat, quid possũ facere tibi qui iustus es?

f ¶ *Quare me posuisti contrarium tibi.*] Dedisti mihi copiam respondendi, vt dicerem tibi: iusto homini non cõueniunt pœnæ, quæ potius peccatoribus irrogantur: dum homo hęc dico Deo, creatura creatori, plasma figulo.

g ¶ *Et factus sum mihimetipsi grauis.*] Quia seruus domino meo tam querula voce respondere non debui.

h ¶ *Cur non tollis peccatum meũ?*] Id est, aufers dolores meos, per quos qui eram hactenus iustus, nunc peccare compellor?

i ¶ *Et si mane me quæsieris, non subsistam.*] Post istius sæculi noctẽ, in illius futuri sęculi principio, quando erit felix resurrectio beatorum, cum requisitus fuero, non inueniar: quia non ita dignus ero, qui sanctitatis merito, subsistã ante faciem tuam. Quòd si ab hinc peccator abiero, cui tu ante propitiatus nõ fueris, postea ante conspectum tuum, vbi sunt cæteri sancti, amplius non ero.

suspendium anima mea, & mortẽ ossa mea.[a] Desperaui: Nequaquam vltra iam viuam.—[b] Parce mihi domine, nihil enim sunt dies mei. Quid est homo: quia magnificas eum, aut quid apponis erga eum cor tuum? Visitas eum diluculo, & subitò probas illum.[c] Vsquequo nõ parcis mihi:[d] nec dimittis me, vt glutiam saliuã meã?[e] Peccaui. Quid faciam tibi ô custos hominũ?[f] Quare me posuisti contrarium tibi?[g] Et factus sum mihimetipsi grauis.[h] Cur non tollis peccatum meum: quare non aufers iniquitatem meã? Ecce nũc in puluere dormiam:[i] & si mane me quæsieris non subsistam.

Caput VIII.

Respondens autem Baldad Suites, dixit. Vsquequo loqueris talia, & spiritus multiplex sermonis oris tui?[l] Nunquid Deus supplantat iudicium, aut omnipotens subuertit quod iustum est?[m] Etiam si filij tui peccauerunt ei, & dimisit eos in manu iniquitatis suæ: tu tamen si diluculo consurrexeris ad Deum, & omnipotentem fueris deprecatus: si mundus & rectus incesseris, statim euigilabit ad te: & pacatum reddet habitaculũ iustitiæ tuæ: intantum vt si priora tua fuerint parua, & nouissima tua multiplicentur nimis.[n] Interroga enim generationẽ pristinam, & diligenter inuestiga patrũ memoriam. Hesterni quippè sumus & ignoramus: quoniam sicut vmbra dies nostri sunt super terram: ipsi docebunt te. Loquentur tibi, & de corde suo proferent eloquia.[o] Nunquid virere potest scirpus absque humore, aut crescere carectum sine aqua?[p] cum adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit: sic vię omnium qui obliuiscuntur Deum,[q] & spes hypocritę peribit.[r] Non ei placebit vecordia sua: & sicut tela aranearum fiducia eius.[s] Innitetur super domum suam, & non stabit:[t] fulciet eam, & non consurget.[u] Humectus videtur antequam veniat sol,[x] & in hortu suo germẽ eius egredietur.

[a] Super & per satisfactionẽ, eum pro meritis tuis tibi valde iratum, reconciliare volueris: tantam eius gratiam cõtinuò possidebis, vt ad comparationem nouissimorũ bonorum tuorum, quæ tibi subitò poterit compensare, priora satis parua & minima deputentur. Quos peccatores filius ille iunior in Euãgelio figurauit: qui cum bonũ naturæ, tanq̃ diuitias cum meretricibus .i. voluptatib⁹ vinẽdo prodigus dissipasset, pœnitẽti occiditur vitulus Christus: anulus quoq; fidei, qua cuncta promissa certa impressione signãtur, in manu ei tribuitur, & gressuum suorũ accepit munimẽta, vt super serpẽtes & scorpios securus incedat: stola etiã æterna immortalitatis datur.

n ¶ *Interroga enim generationem* &c.] Hoc est dicere: quia nos hesterni sumus, interroga antiquos, & inuenies alios in diluuio, alios in Sodoma, siue in diuersis locis pro peccatis suis diuersas accepisse sententias.

o ¶ *Nunquid virere potest scirpus absque humore*, &c.] Hoc est dicere: sicut scirpus vel carectum sine aqua viuere non potest: ita tu sine fomento atque humore iustitiæ, nequaquam permanere in pristina felicitate potuisti.

p ¶ *Cùm adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit.*] Dicit sanctum Iob, velut herbæ similitudine floruisse: qui antequam ad maturitatem fundatæ gloriæ peruenirent, in tanta mala præcipitatus sit, ne in tẽpore suo, quasi in plenitudine dierũ consummato completoque florentissimo regno, manu potestatis Dei, in qua omnia regna consistunt, auferetur à sæculo. Ergo quia non ita egisti vt in pace, cõpleto tẽpore tuo cõferreris in sepulcrum tuũ: idcirco ante oẽs herbas, id est, ante oẽs peccatores (qui herbarum vocabulo sæpè discuntur) solis ardore siccatus es, id est, cum infidelibus tribulationibus corde cessisti. Quod autem ait, ante herbas omnes arescit: quisquis hominum multarum est iniquitatum, sicut tu es, præ pondere criminum, ante incipit pœnas luere, quàm cæteri peccatores.

q ¶ *Et spes hypocritæ peribit.*] Hypocritæ simulantis sanctimoniam vitæ: hic autem secudũ Dei testimonium simplex fuit, rectus & innocens, sicut ipse ait: *Si ambulaui in vanitate.* *Iob.31. a*

r ¶ *Non ei placebit vecordia sua.*] Grandis reuera vecordia est & amentia, fictè & simulatè agere ante Deum: quod eis in prosperum non procedet, cum ille scrutator sit cordis & renis. Tales in euangelijs arguuntur: qui sunt ornati deforis *Matt.23 c*
quasi specie sanctitatis, & intus peccati putredine pleni sunt, vt sepulcra mortuorum.

s ¶ *Innitetur super domum sumam*, &c.] Confidendo in se ipso, & confirmando carnem brachij sui, stare non poterit, sed magis cadet superbia. Quia *omnis caro fœnum est.* *Esai. 40. b*

t ¶ *Fulciet eam, & non consurget.*] Conatur proprijs viribus se erigere: sed nequaq̃ consurgere poterit: quia nõ est dominus fortitudo eius. In quã incumbentes firmissimè continentur.

u ¶ *Humectus videtur antequam veniat sol.*] Felicitatem prosperantis hominis dicit: qui cum æstu tribulationis percussus fuerit, aduersitatibus frangitur, & omnis viror pristinæ eius lætitiæ, consumptus tristitia exiccatur.

x ¶ *Et in hortu suo germen eius egreditur.*] In principio, inquit,

E felicitatis suæ peccator prosperè agere videtur, sed non permanebit, virentis herbæ similis: hæc est repentina iocunditas sicut in psalmo: *Cùm exorti fuerint peccatores vt fœnum, & apparuerint*, id est, velut herbæ in virore lætitiæ præsentis emerserint, mox adueniente caumate peribunt. *Iustus* verò non ita vt fœnum florebit: cui, vt dixi, peccatorum gloria cõparatur: *sed sicut palma florebit*, inquit propheta. Quæ ita in profundum est radicibus stabilita, vt nec tẽpestatẽ metuat, nec solis ardorem formidet. Et cum sub sacrato numero ad centũ vsq; nodos peruenerit, quibus altitudo eius solidè cõtinetur: tũc fructus afferet dulcissimos caritatis: in summo scil. perfectionis fastigio, quo se per incrementa virtutum quasi per plurimorum quasdam ætates annorum ascendisse gloriatur.

Psal. 91. b

Psal. 91. c

a ¶ *Super aceruum petrarum radices eius densabuntur.*] Quoniam radices eius in terra bona solidatæ, vt fructus patientiæ afferrent, nõ figentur: sed super aceruum magis petrarum coartabuntur, non habendo illic vitæ humorem, moriturus vtique prius ariditate siccabitur.

b ¶ *Et inter lapides cõmorabitur.*] Metaphoricos: lapides, infideles & duri cordis hoc loco possunt intelligi, inter quos quisque peccator cõmorabitur vitæ similitudine coæqualis: qui Deum vt stolida metalla non sentiunt. Aut certè lapides peccata nominauit. Vnde propheta ait: *Tollite lapides de via*, id est, de via sanctæ conuersationis auferte peccata.

F

Hier. 50. d

c ¶ *Si absorbuerit eum de loco suo*, &c.] Cùm de hac vita ad loca squalida inferorũ transferendus absorptus fuerit, indignus vtiq; conspectui Dei esse negabitur. Locus hominis dici potest qualitas conuersationis, vbi vel vitæ genere, vel mente consistit, id est, disciplina, vel gratia quam accepit, aut elegit sectari.

d ¶ *Hæc est enim lætitia vitæ eius.*] Ironicôs dicitur, hæc est lætitia eius, velut si diceret: Sic in bonis operibus Deoque placentibus ambulauit dum viueret, vt ad ærumnas perpetuò perueniret.

e ¶ *Vt rursum de terra alij germinentur.* Facit vtique Deus vt iustus iudex, dum Iudæos incredulos à promissionibus quæ in Christo sunt, propter perfidiam exclusit, & gentes propter obedientiam intromisit. Siue in loco Iudæ Matthiam constituens, iusta iudicia sua declarauit.

Act. 1.

f ¶ *Deus non proijciet simplicem: nec porriget manum malignis.*] Id dicit, non iuuat vt faueatur operantibus iniquitatem: & tamen porrigit manum pietatis suæ, vt peccatores ad pœnitentiam conuertat.

g ¶ *Donec impleatur risu os tuum*, &c.] In risu, lætitiam cordis intellige. In iubilo, vocem exultantis aduerte.

h ¶ *Qui oderunt te*, &c.] Cum vtique talis fueris, qualem dixi superius, qui oderunt te, meritò confundentur.

i ¶ *Et tabernaculum impiorum non subsistet.*] De Iob quidam hoc dicit, sed fallitur. Nam manifestum est tabernaculũ impiorum perituru in æternum, id est, diabolum & ministros eius, vel etiam præsens sæculum.

Caput IX.

Et respõdens Iob, &c.] Noli ergo de me ita existimare, quod ego saltem cogitare hoc audeam, cum sciam quia creatura creatori suo in nullo possit penitus comparari.

1 ¶ *Quis restitit ei*, &c.] Quis contra Deum agens non sibi bellum iræ eius commouit, sicut Dathan & cæteri?

m ¶ *Qui transtulit montes*, &c.] Metaphoricôs, montes homines siue angeli intelligendi sunt: quorum elatio mentis intantum intumuit, vt excelsis montibus comparentur.

n ¶ *Et columnæ eius concutiuntur.*] Colũnas hoc loco pro stabilitate terræ intelligamus: quã Deus super semetipsam immobilissima mole fudauit.

o ¶ *Qui præcipit soli*, &c.] Per vicissitudines diei & noctis: dispositione Dei gubernãtis omnia quotidie fieri ita videmus.

p ¶ *Qui facit arcturum & oriona*, &c.] In his stellarũ signis, quæ sunt in firmamento cæli, penè omnibus stellis notiora, totam militiam astrorum dicit ad regimen Dei pertinere: quæ magna & mirabilia homines ignorant. Vnde ipse dominus ait. *Nunquid nosti ordinem cæli, & ponis rationem ipsius?* Item moraliter. Qui commoues terram de loco suo. Hominem Deus de loco vitæ prioris commouit, & delectabiles cogitationes, sed noxias, quibus quasi columnis incubans ac requiescens in eis sustinebatur, concussit & infirmauit, vt eum ad sanctitatem vitæ commutaret. Qui præcepit soli, & non oritur. Peccatoribus cordis cæcitate percussis, non sol oritur iustitiæ Christus, siue stellarũ, id est, sanctorum merita, quibus alij ab alijs distabũt in claritate: qui dum hic latent, quasi clauduntur sub signaculo. Qui extendit cælos suos. Apostolos & cæteros sanctos, cælos effectos, vbiq; prædicatione diffundit: siue eis scripturas, quæ cælorum nomine plerunq; significantur reuelando

G

Iob. 38. d

H

Psal. 8. a

eorum cordibus patefacit: sicut ait. *Quoniam videbo cælos, opera digitorum tuorum.* Egreditur super fluctus maris. Super sæculi vtiq; istius homines inquietos, elatos & turbidos, vt ad mansuetudinem & placabilitatem tumore deposito cõculcentur. *Qui facit arcturum*, id est, primos in resurrectione ecclesiæ, vt sint gloriosi, splendentes velut meridies calore caritatis Dei accensi, & fidei lumine illustrati.

q ¶ *Qui facit magna*, &c.] Magnum est quod facit Deus, vt vas fragile hominem morti obnoxiũ per Christum in spem beatæ resurrectionis constituat. Et interiora austri. Vbi candelabrum cum lucernis, septiformis spiritus gratia videlicet & intelligentiæ relucentibus, collocatur.

r ¶ *Si venerit ad me*,] Plus dicit, quòd venientis Dei præsentia sit, quando homini innotescit: & quando occulitur, quasi abeuntis absentia indicatur.

s ¶ *Sub quo curuantur qui portant orbem.*] Portantes orbẽ, sancti rectè intelligũtur: quia gloria meritorũ suorũ, magni & potentes sunt apud Deũ. Hi ergo cordis humilitate ad interueniendũ pro peccatoribus in cõspectu eius sunt incuruati. Ita sancti portant mundũ, dum eum ne ruat ac pereat, orationũ fortitudine sustinent. Columnæ cęli intremiscunt ac pauent ad nutum eius. Apostoli, Prophetæ, omnesq; apostolici viri, sancti quoque & cæteri fideles intelligendi sunt, de quibus est Petrus, Iacobus & Ioannes, *qui videbantur esse columnæ*: siue sancti ante Deum incuruati & procidentes adorant: qui portant orbem, id est, totum hominem suum, quem docti minorem mundũ appellant, perfectioni crucis imponũt: & ne per mũdi vanitates cogitationib. soluatur ac deflectat: intra se eum constringendo per Dei gratiam regunt & continent.

Gal. 2. b

t ¶ *Et cum inuocantem*, &c.] Qui me etiam inculpabili stu-

dentem

dentem vitæ, impugnantium permittit iniurię. Exauditus est in hoc, vt Dei bona mereatur. Non se autem exauditum credit, eo quòd mala patiatur.

a ¶ *In turbine enim conteret me.*] Turbo diabolus potest intelligi, qui velut turbo incubuit in Iob, vt eum vastaret.

b ¶ *Non concedit requiescere spiritum meum.*] Astomathicon se dicebat effectum: infirmitas enim est quæ in pulmonibus generatur. Obstinantur aditus quidam pulmonum, quos Græci itopiros appellant: & ita constringũtur atque concluduntur in pulmonibus, vt dicunt medici, vt reddere siue recipere spiritum pulmones coangustati non sufficiãt, nimio etiam dolore cum festinato suspirio repetitur, & concisus flatus emittitur.

c ¶ *Et implet me amaritudinibus,* &c.] Plagis omnibus atque infirmitatibus circundata atque obsessa repleta fellis atq; blasphemiæ, & amaritudine anima mea. Ita vt durum verbum & asperũ os meum dicere compellatur. Et tædebit me vitæ meæ. Ego tamen hoc solũ noui, quòd malis vitæ præsentis punior.

d ¶ *Si flagellat, occidat,* &c.] Durè hic satis locutus est contra Deum. In toto quidem libro hoc, nullus locus est superiori isto, & altero superius posito, vbi ait: *Quamobrem elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea:* de quibus sermonibus respondit ad Deum in fine libri: *vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem, & alterum quibus vltra nihil addam.* Tota altercatio Iob cum amicis hic est, quòd ille se iustum, illi eum impium pronuntiabant.

e ¶ *Terra data est,* &c.] Caro Christi in potestatem Herodis siue Pilati, vel ipse Iob in potestatem diaboli.

f ¶ *Vultum iudicum,* &c.] Vultum hoc loco mentis iudicium, quod Dei iusto iudicio est opertum, appellat. Excęcanda corda satellitũ impij diaboli: quos istic iudices nominauit, vt sanctum Iob crudelitate acrius cruciarẽt.

g ¶ *Cum dixero, nequaquam,* &c.] Nequaquam ita ait, hoc est, quando compellente cruciatu, aspera contra Deum loquor & dura, eodem puncto resipiscens definio me Deo ita loqui non oportere.

h ¶ *Commuto faciem.*] Id est, præ doloris nimietate contraho atque contristor, & in ipso definitionis meæ momento, subitis ac repentinis dolorum aculeis ita vexor atq; discrucior, vt rursum amaritudinis & fellis verba depromam.

i ¶ *Si lotus fuero,* &c.] In ablutione ergo aquarum niuis, candor mentis ostenditur: & in manu, munditia fructus sanctorũ operũ demonstratur. Et rectè potest quòd audierit vocem meam, [a] In turbine enim conteret me, & multiplicabit vulnera mea etiã sine causa. [b] Non concedit requiescere spiritum meum, [c] & implet me amaritudinibus. Si fortitudo quæritur, robustissimus est. Si ęquitas iudicij, nemo audet pro me testimonium dicere. Si iustificare me voluero, os meum condemnabit me. Si innocentem ostendero, prauum me comprobabit. Etiam si simplex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea, & tædebit me vitæ meę. Vnum est quod locutus sum, & innocẽtem & impium ipse cõsumit. [d] Si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentium rideat. [e] Terra data est in manus impij: [f] vultũ iudicũ eius operit. Quòd si non ille est, quis ergo est? Dies mei velociores fuerunt cursore, fugerunt & non viderunt bonũ. Pertransierunt quasi naues poma portantes: sicut aquila volans ad escam. [g] Cùm dixero, nequaquã ita loquar, [h] commuto faciẽ meã, & dolore torqueor. Verebar omnia opera mea, sciens quòd non parceres delinquenti: si autẽ & sic impius sum, quare fruſtra laborauiſ? [i] Si lotus fuero quasi aquis niuis, & fulserint velut mundissimæ manus meæ: tamen sordib. intinges me, [k] & abominabuntur me vestimenta mea. Neque.n. viro qui similis mei est, respõdebo: nec qui mecũ in iudicio ex ęquo possit audiri. [l] Nõ est qui vtrũq; valeat arguere, & ponere [m] manũ suã in ambobus. Auferat à me virgã suã, & pauor eius nõ me terreat. Loquar & nõ timebo eũ. Nec enim possum metuens respondere.

Caput X.

Tædet animam meam vitæ meæ, dimittam aduersum me eloquium meum. Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo: Noli me condemnare. Indica mihi, cur me ita iudices? Nunquid bonum tibi videtur, si calumnieris me, & opprimas me opus manuum tuarum, & consilium impiorum adiuues? Nunquid oculi carnei tibi sunt: aut sicut videt homo, & tu videbis? Nunquid sicut dies hominis dies tui, & anni tui sicut humana sunt tempora, vt quæras iniquitatem meam, & peccatum meum scruteris? Et scias quia nihil impium fecerim: cum sit nemo qui de manu tua possit eruere. Manus tuæ domine fecerunt me, & plasmauerunt me totum in circuitu: & sic repente præcipitas me? Memento quæso quòd sicut lutum feceris me, & in puluerẽ reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me: & sicut caseum me coagulasti? Pelle & carnibus vestisti me, ossibus & neruis compegisti me. [o] Vitam & misericordiã tribuisti mihi, & visitatio tua custodiuit spiritum meũ. Licet hæc celes in corde tuo: tamẽ scio quia vniuersorum memineris. Si peccaui, & ad horã pepercisti mihi, cur ab iniquitate mea mundum me esse non pateris? Et si impius fuero, væ mihi est: & si iustus, [p] non leuabo caput, saturatus afflictione & miseria. Et propter superbiam, [q] quasi leænã capies me: [r] reuersusq; mirabiliter me crucias. [s] Instauras testes tuos cõtra me, [t] & multiplicasti iniui baptismus comparari. In pluuia ergo & imbre affluente, sermonem doctrinæ legislator voluit indicare. In rore verò & in niue, sensum cum illuminatione sui, interiora viscerum penetrantem.

k ¶ *Et abominabuntur,* &c.] Tantum enim malorum mihi illatum est, vt squalore vulneris & putredinis, si dici potest, etiam quę insensibilia sunt, detestẽtur.

l ¶ *Non est qui vtrunq; valeat,* &c.] Id est, quis est qui Deum possit iniustitiæ, quasi iniquum arguere, nisi temerarius & blasphem[us]? quis potest velut in reũ iniquitatis cum extẽtione manus dare sententiam? Iob verò iuxta Dei testimonium, quo fuerat collaudatus, eo quòd innocens esset, sibi cõscius verè dixit, quòd non esset vllus eorum, cum quibus altercabatur, qui eum rectè possit arguere: quia ille iudicare alterum iustissimè audet, cuius rea conscientia de his quæ in alterum iudicat, non tenetur.

m ¶ *Manum suam,* &c.] Securus, inquit, & constanter tunc potero respondere, si hæc duo amoueat à me: potẽtiæ videlicet suæ magnitudinem, & horum cruciatuum pœnas.

Caput X.

Tædet animam meam, &c.] *Manus tuæ domine fecerũt me, & plasmauerunt me totũ in circuitu,* &c.] Quod autem dicit totum se in circuitu factum, contra hęreticos locutus est, qui dicunt animam ab alio Deo factam, & corpus ab altero plasmatum.

o ¶ *Vitam & misericordiam tribuisti mihi,* &c.] Ipsa anima est vita hic appellata, non vita animæ: quia possunt & actus animæ, vita nuncupari.

p ¶ *Non leuabo caput,* &c.] Id est, contractus dolore & tormentis viscerum, caput ad ima depositum eleuare non possum: siue confusione & mœrore repletus.

q ¶ *Quasi leænam capies me.*] Huic ergo bestiæ, ait Iob, assimilas me hominem humilem & abiectum.

r ¶ *Reuersusque mirabiliter,* &c.] Deũ dicebat ad se reuerti, quando cum antiquis nouas pœnas & recentiores in suo corpore sentiebat mirabiliter.

s ¶ *Instauras testes tuos contra me.*] Hoc dicit, quia castigationes & pœnæ nostræ, testes sunt diuinæ iustitiæ. Siue cruciatus illius idcirco dictos testes existimo, qa eiulante eo & rugiente, quasi testimonium Deo torquẽta reddebant.

t ¶ *Multiplicasti iram tuam aduersum me,* &c.] Potest ira Dei diabolus intelligi, cuius ministerio Iob acerbos dolores patiebatur. Pœnæ autem in se militantes dicuntur: quia per quendam malorum ordinem succedẽtes, officium commissę sibi crudelitatis exercent.

a ¶ *Dimitte ergo me vt plangam paululum dolorem meum.*] Id est, requiem ab istis cruciatibus mihi concede, vt plangam aliquantulum dolorem pœnarum mearum: quem in corpore meo sustineo, siue quem futurum in inferno perhorresco.

b ¶ *Antequam vadam & non reuertar ad terram tenebrosam & opertam mortis caligine, terram miseriæ & tenebrarum, &c.*] Quòd terram inferorum descripserit, nulli dubium est: nullus ordo ibi est vitæ: tenebrosa est, vt dixi, procul dubio velut carcer, in quem peccatores & impij qui lucem odio habuerunt, vt tenebrarum filij, cõtrudentur. Quæ terra caligine mortis operta est, vt clausi in nocte æterna, nullum pœnitentiæ lumen aliquãdo aspiciant. Vbi est miseris vmbra mortis, quæ in hoc loco pœnæ intelligendæ sunt: quia sicut vmbrę corporum non sunt longè à corporibus, quæ faciunt vmbras: ita pœnæ non longè à morte sunt, quæ inferunt mortem. Nõ reuertar ad hanc mortalitatem, vbi tanta mala patior. Spiritus diuinus, qui est in naribus meis. Quia eum dolorum angustijs anhelantem, consolationum robore vrgebat. *Quis mihi tribuat vt in inferno protegas me, & abscondas donec pertranseat ira tua, & constituas mihi tempus in quo recorderis mei.* Furor iræ Dei pertransijt, quem Adam peccando promeruit, quando chirographum in mortem filiorum eius cõscriptum, Christi deleuit aduentus. Nemini ergo de sanctis mirum videatur, qui aduentu Domini sunt absoluti ab inferis, & resurrectionis Christi exemplo in spe beatæ resurrectionis suæ sunt constituti.

Caput XI.

R *Espondens autem Sophar Naamathites, dixit: Nunquid qui multa loquitur, &c.*] Veluti si dixisset: Nunquid potest vir verbosus admirationi haberi, aut præconio laudis efferri, cum sit ostensione nimiæ verbositatis odiosus: sed potius audire debet quæ meretur, ne vanitate elatus, solum se existimet sapientem.

d ¶ *Tibi soli tacebunt homines: &c.*] Non sunt hęc amicorum solatia, sed hostium tela. Ita vt nunc dicamus de vobis: *Filij hominum dentes eorum arma & sagittæ.*

e ¶ *Dixisti enim: Purus est sermo meus, & mundus sum in conspectu tuo.*] Non ita dixit quòd purus esset & mundus, id est, quòd cogitationibus & verbis ante Deum immaculatus existeret: sed dixit, nihil impium feci.

f ¶ *Atque vtinam Deus loqueretur tecum, & aperiret labia sua tibi.*] Dixit quali iudicio Iob debuerit condemnari. In loquendo enim vocem Dei, cuius sonum aures suscipiunt, vt arbitror, voluit indicare. In aperiendis verò labijs, vocis intelligentiam demonstrauit.

g ¶ *Vt ostenderet tibi secreta sapientiæ, &c.*] Cordis eius abdita & remota iudicia, in quibus multiplex & imperscrutabilis est, cognoscere.

h ¶ *Et intelligeres quòd multo minora, &c.*] Hoc est, plura pati debes tormenta, quàm te sustinere proclamas.

i ¶ *Forsitan vestigia Dei comprehendes, & vsque ad perfectum omnipotentem reperies.*] Vestigia Dei illa sunt, quando dignatione sui hominibus innotescit. Et ideo tunc eum vestigamus, quando se nobis aliquantulum manifestare dignatur. Hæc sunt ergo vestigia Dei, cùm eum incomprehensibilem intellexeris & credideris.

k ¶ *Excelsior cœlo est: & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognosces?*] Credimus quòd vbiq; est Deus, & intra eum omnia quæ ab eo creata sunt continentur.

l ¶ *Ipse enim nouit hominum vanitatem, & videns iniquitatem nónne considerat.*] Ipse enim nouit opera iniquorum, & videns iniusta non negligit: quia iniquos & impios vindicat.

m ¶ *Vir vanus in superbiam erigitur: & tanquam pullum onagri se liberum natum putat.*] Dicit eũ pullo onagri similem, effreno scil. animali & vago: eo quòd ita existimet de se Iob, qui ad nullum debeat pertinere.

n ¶ *Tu autem firmasti cor tuum, & expandisti ad eum manus tuas.*] Firmasti cor tuum, ait, non vt satisfaceres Deo per pœnitentiam, vt auferret plagam hanc pessimam in tuis carnibus sæuientem. *Expãdisti ad eum manus tuas*, id est, falsa operum merita, ore vaniloquo dilatasti: quia multis locis, nomine manuum, opera designantur.

o ¶ *Si iniquitatem quæ est in manu tua, &c.*] Cum exprobratione arguit Iob, dicens: Si iniquitas quę est in manu operis tui, & iniustitia in tabernaculo cordis tui non manserit.

p ¶ *Tunc leuare poteris faciem tuam absque macula.*] Sanctam videlicet possidens conscientiam, & liberam ad deprecãdum Deum eriges faciem tuam. Cain enim fratricida in terra Naid habitauit, id est, instabilis factus est. Ne ergo & Iob ob huiusmodi supplicium, super morte sua perpetuum timorem incurreret: Sophar hortatur eum, dicens: Si hæc feceris, quæ supra diximus, eris stabilis. Hoc sanè sciẽdum: quia est commotio, in qua peccator permanens in facinoribus suis, ante faciẽ non consistit. Facies tua tanquam aqua pura, & spoliaberis sorde, & non timebis. Qui est syncerę & purificatæ mentis, & mundus ab omni sorde, pertimet vitia: quibus velut exuuijs expoliatus, tanquam è tenebris eductus fulgebit. Homo faciem mentis suæ candoris puritate præferens, radiantem in populum significat Iudæorum, qui Christum patrem quodammodo suum occidit.

q ¶ *Miseriæ quoq; obliuisceris, & quasi aquarum quæ præterierũt non recordaberis.*] In transitu itaq; aquarum, Sophar hoc vult intelligere, quòd tam cito possint discedere ab eo dolores, si tamen Iob se emendare voluerit: quemadmodum aquæ intra momentum ad loca alia dilabuntur: & ita omnino abstergi ab eo posse plagæ huius miseriam, vt prorsus tenui memoria recordetur eius quasi quæ non fuerit.

r ¶ *Et quasi meridianus, &c.*] Spiritualiter sic intelligi potest: consurget tibi ad vesperam .i. in consummatione laborum malorum tuorum, consolatio solis iustitiæ tibi Christus aduenit, siue post mortem resurges in gloriam. Item aliter, etiam in hoc interitu tuo quo quotidie tanta putredine cõrabescis & defluis, vt iam omnino cõsumptum te arbitreris, si feceris, quæ iam dixi, ex nihilo omnino penituiq; consumpto, repẽte orieris vt lucifer: qui per occultas cursus sui metas polum circuiens, post bienniũ in ipsius auroræ rutilo dicitur apparere. Ita ergo & tibi post noctem & tenebras densiores, diutinæ

tenta-

tentationis istius, si culpas tuas cognoueris, poterit euenire.

a ¶ *Et habebis fiduciam proposita tibi spe, & defossus securus dormies.*] Habebis hanc fiduciam, vt defossus in morte, certusque de resurrectione effectus, securus dormias, requiescas in inferno, in spe certæ fidei constitutus, & non erit illic vllus tor-

E

toraduersarius inimicus, qui te exterreat, & tibi pœnas infernales infligat: sed potius quicunque sunt, preces tibi supplices fundent, vt eis tartarei cruciatus tuis orationibus temperentur.

b ¶ *Oculi autem impiorum deficient, &c. abominatio animæ.*] Id est, expectatio hominum impiorum hoc fine concludetur, vt in tempore alienæ gloriæ, ipsi non absolutione, sed abominatione digni inueniantur.

Caput XII.

Respondens autem Iob, dixit: Ergo vos soli estis homines, & vobiscum morabitur sapientia.] Hoc est dicere, quid vos tantùm dicitis sapientes, & putatis quòd post vos nullus erit sapiens?

d ¶ *Lampas contempta apud cogitationes, &c.*] Lampadem se contemptam à diuitibus dicit: vtiq; superbos eos denotãs, eo quòd despicerent eum afflictum cruciatibus, & despectione propinquorum: qui tamen magnæ fidei & bonorum operum oleo intrinsecus fulgebat. Siue etiam lampas contempta à diuitibus, Christus à Iudæis: qui surgens à mortuis, splendore gratiæ suæ illuminauit vniuersum mundum. Diuites verò ideo Iudæi dicti sunt: quia acceperunt eloquia Dei.

putaueris, orieris vt lucifer, [a] & habebis fiduciã proposita tibi spe, & defossus securus dormies. Requiescès, & non erit qui te exterreat. Et deprecabuntur faciem tuam plurimi. [b] Oculi autẽ impiorum deficient, & effugium peribit ab eis, & spes illorum abominatio animæ.

Caput XII.

Respondens autem Iob, dixit: Ergo vos estis soli homines, & vobiscum morietur sapiẽtia? Et mihi est cor, sicut & vobis: nec inferior vestri sum. Quis enim hæc quæ nostis, ignorat? Qui deridetur ab amico suo sicut ego, inuocabit Deum, & exaudiet eum. Deridetur enim iusti simplicitas, [d] lampas contempta apud cogitationes diuitum, parata ad tempus statutum. Abundant tabernacula prędonum, & audaciter prouocant Deum: cùm ipse dederit omnia in manus eorum. [e] Nimirum interroga iumenta, & docebunt te: & volatilia cœli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & respondebit tibi, & narrabũt pisces maris. Quis ignorat quòd omnia hęc manus domini fecerit? In cuius manu anima omnis viuẽtis, & spiritus vniuersę carnis hominis. Nonne auris verba dijudicat, & fauces comedentis saporem? In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudẽtia. Apud ipsum est sapientia & fortitudo, & ipse habet consilium & intelligẽtiam. [f] Si destruxerit, nemo est qui ædificet: [g] si incluserit hominem, nullus est qui aperiat: [h] si cõtinuerit aquas, omnia siccabũtur: & si emiserit eas, subuertẽt terrã. [i] Apud ipsũ est fortitudo & sapiẽtia. [k] Ipse nouit & decipiẽtẽ, & eũ qui

dignaretur, susceptit: & dum in cruce destruxit corpus peccati, veterem hominem nostrum illic interficientem peremit, vt viam nobis in ęternum restitueret. Sic itaq; destruxit mortem, & illuminauit vitam persequentium ecclesiã: destruxit consilia molientium, vt nomen eius effoderent de sub cœlo, Iudæi scilicet & gentes. Destruxit dogmata & diuersos errores hæreticorum ab ecclesia, indissolubili rectæ fidei ædificio, de quibus Salomon. *Ciuitates fortiũ ascendit sapiens, & destruxit munitiones eius*, destruxit & omnem cultum idolorum.

g ¶ *Si incluserit hominem, nullus est qui aperiat.*] Incluſit Deus Noë in diluuio, Lot in Segor, Ionam in ventre ceti, Hieremiam & Baruch ne inuenirentur. Includit & illos de quibus dicitur. *Immittet angelum suum in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Siue sub sentẽtia mortis iudicio Dei positum hominem quis potest reuocare? Inclusus est Pharao in medijs aquis, inclusi sunt Dathan & Abiron viui in inferno, populus Israël in eremo per qua draginta annos inclusus est. Includit Deus hominem tribulationibus excoquendum, aut certè correptionibus flagellandum peccatorem cingit vt emẽdet. Quis est qui copiam declinandi veluti quendam aditum aperiat, vt euadat, sicut ipse Iob, qui ait. *Conclusit me Deus apud iniquum, & manibus impiorum tradidit me.* Potest homo hoc loco diabolus intelligi: qui cum inclusus fuerit in inferno, nec se ipse liberauit, qui se contra Deũ fortissimum detestabiliter arbitratur.

Psal. 33. b

F

H

c ¶ *Nimirum interroga iumenta, & docebunt, &c.*] Quòd omnia ad Dei prouidentiam & gubernationem pertineant, etiam quæ irrationabilia atque insensibilia sunt, quadam ratione veritatis interrogata respondent. Secundum mysticum intellectum, possunt homines inconditi & irrationabiles moribus, iumenta intelligi. Volatilia verò intelliguntur dæmones, siue leues & elati homines ac superbi, aut certè astrologi. Terra, voluptuosi homines & carnales qui terrena sapiũt. Pisces, philosophi & eorũ similes, qui de rebus mundi & eius qualitatibus inquirendis nimij sunt. Aliter, Iumenta, equi boni sunt, quæ animalia in hæreditate domini habitabunt: quibus pluuia voluntaria euangelij ab incredulis segregata est. Volucres verò sunt qui sursum corda habent & cœlestia concupiscũt: vel qui obuiam Christo in aëra ex mortuis ituri sunt, caro sanctorum rectissimè intelligitur, quæ regnante domino exultabit. Pisces verò qui inter fluctus mundi istius tempestatesque natantes, tuta sibi loca æternitatis & quieta prospiciunt. Vel illi pisces intelligendi sunt, qui per aquam vitam accipiunt: qui confestim de fonte baptismi migrant ad Christum, siue ad Deum, vt alij dicunt.

f ¶ *Si destruxerit, &c.*] Manifestum est quicquid sapientiæ suę iudicio dissipare voluerit ac destruere, nemo poterit fortitudini illius velut potens resistere. Sicut destruxit turrem & regna multarum gentium, vel etiam Hierusalem, vbi præcepta ipsa legalia tanquam lapides scripti sunt, sub presentia gratię suæ dissoluenda esse prænuntiauit. Sic itaque & secundum Iob prophetationem, paries inimicitiarum, lex vtiq; præceptorũ, per Christum destructa est, vt duos cõderet in semetipso in vnum nouum hominem pacem faciens. Destruxit atque reserauit Deus Christus claustra inferni, & diabolum habentem potestatẽ mortis, regno dominationis depositum. Destruxit Deus Christus igitur mortẽ, dum ipsam, vt in ea mori

h ¶ *Si continuerit aquas, omnia siccabuntur, &c.*] Quod factum sub Noë, secundũ scripturarum fidem, minimè dubitamus. Modo verò spiritualiter aquæ doctrinarum, in Iudæorum populis continentur, vt sint eis legis flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim: & habeant vt istæ aquæ terrenas cupiditates atq; luxurias, & disperdantur ac demoliantur, in terra ecclesiæ rationabilis, relicta imagine terreni hominis in spiritualem vitam se conuertendo proficiant.

i ¶ *Apud ipsum est fortitudo & sapiẽtia.*] Hoc est filius cum patre, & spiritus sanctus.

k ¶ *Ipse nouit decipientem, & eum qui decipitur.*] Nouerat Balaam, Achab, Aenam falsum surrecturum prophetam. Aenam nouit, sed per hæc meritum populi peccatoris ostendit: vt in perditionem eius falsa vaticinando denuntiet, & hi qui nolunt audire Deum & prophetas vera dicentes, pseudoprophetarum falsis vaticinationibus illudantur. Filij quoque Israël sicut in libro Iudicum legimus, æquissimo Dei iudicio decepti sunt. Et cũ iusta causa propter vxorem Leuitis cõtra Beniaminitas congregati fuissent, vt scelus adulterij puniretur, in ipsis prius est sacrilegij crimen vindicatum: quia prius ipsi emendari debuerant, vel certè eos, qui idola in iniuriam Dei adorabant interimere, quibus maius fuit fratris iniuria quàm Dei, & ob id prius in illis vindicatum est. Nouit autem Dominus & decipientem & deceptum per præscientiam, quod etiam de Abel & Cain, & Dalila, & Samson, qui gratiam spiritus sancti in septem crinibus mysticè possidebat, intelligi potest. Nouerat vtique hæc omnia Deus antequam fierent, præscius futurorum: sed permisit vt homo qui libero vtebatur arbitrio, præcepto Dei inobediens, insuper & Deum posse se fieri credens, per iustitiam Dei pœnam inobedientiæ dignissimè sustineret. Hi omnes typum Christi habuerunt. In Samson verò, qui leonem tenuit

Iudic. 20. c

Iud. 16.

& occi-

A

& occidit, & in ore mortui leonis fauũ mellis inuenit, significatum est, quòd in superbis in quorũ ore putor fuerat blasphemiæ, esset postmodum dulcedo laudis & gratiæ Dei. Et vt ille Samson sitiens de molari dente asini inuocato Deo aquam eduxit vt biberet, ita & Christus de immundo & duro gentium populo fide credentium, tanquam refrigerij poculo saturatus est. Maxilla quoq; eiusdem asini, de cuius molari aquæ copiosæ effluxerant, occidit mille viros. In maxillis & dẽtibus oris eloquium intelligitur. Doctrina igitur eorum qui ex gentibus crediderunt perfecto quodam numero finitur. Samson verò hostes suos atque aduersarios tribus modis interfecit & occidit, dum alij nõ credendo pereunt, alij verò credendo fidei, moriuntur peccato. Opus hoc maxillæ eleuatio appellatur. Ita enim doctrina & prædicatio euãgelij magnificata est super omnem terram, vt eam omnes gentes vbique eleuatam mirentur. In illis ergo vulpibus figuratum est, vt per dolosos & sanæ fidei inimicos, quorum principatus in caudis est, pars post tergum relicta, pars circa fructus Christo aduersantium vastaretur.

Ibi. 15. d

a ¶ *Adducit consiliarios in stultum finem.*] Vt fecit contra Ægyptiorum magos, qui dicebant Pharaoni, regem Chaldæorum non esse venturum ad vastãdam Ægyptum, siue ipsum Nabuchõdonosor in amentiam vertens, vel Balthasar timore concutiẽs.

Hier. 4. & 46.

B

Dan. 4. Dan 5.

b ¶ *Baltheum regum dissoluit, & præcingit,* &c.] In Baltheo, regnãtis gloria intelligitur: in fune, ignominia regnõ depositi, sicut Sedechiæ & Manassæ contigit Deo iubente. Siue populum Iudæorum, qui per infidelitatem suam, à Christi regno distinctus est. Sed & nunc renati in Christo reges, sũt omnes in adoptionem filiorum æterni regis vocati. Verè ab illa honoris sublimitate meritò distinguuntur, quicunque ea quæ pœnitentiæ funibus digna sunt, perpetrarunt. Sicut ait Propheta: Pro zona reste cingeris.

Esa. 3. d

c ¶ *Ducit sacerdotes inglorios.*] Vt filios Eli, vel plures alios eiusdem gentis.

d ¶ *Et optimates supplantat.*] Non dolo supplantat Deus, in quo non est iniquitas: sed hoc modo dicitur supplantare, dum iniustum amouet & iniquum, & in locum quem tenere videtur quisque indignus, bonum hominem & iustum substituit, vt Dauid in locum Saulis.

e ¶ *Commutans labium veracium.*] Cùm propter peccata remotis promissionibus æternę vitæ, gehennæ flammas adoptatis dare compellitur.

f ¶ *Qui reuelat profunda de tenebris, & prodit in lucem vmbrã mortis,* &c. Vmbra mortis ipse diabolus est, qui non protegit homines, sed premit in mortem: hic producitur in lucem, quando ab anima fideli separatur.

C

Caput XIII.

Ecce omnia hæc vidit oculus meus, &c.]

h ¶ *Nunquid Deus indiget vestro mendacio,* &c.] Doli erant in illis: quia sub verbis consolatorijs inimico eum corde pulsabant.

i ¶ *Ipse vos arguet, quoniam in abscondito faciem eius accipitis.*] Vtà Deo arguamini, dignissimi, absconditè, id est, quasi eo ignorante personam eius in vobis ad me damnandum suscipitis, tanquam eum latere possit aliquid, vt ita ei subrepere velitis.

k ¶ *Quare lacero carnes meas.*] Torquentibus eum nimijs cruciatibus, manus vel labia sua dẽtibus lacerabat.

l ¶ *Et animam meam porto in manibus meis.*] Ipsam vitam suam quæ solet animæ vocabulo dici, portare se ait in manibus suis, hoc est, iam nunc in tormentis deficiente anima & exeunte velut efferendam porto in manibus.

m ¶ *Scelera mea & delicta mea ostẽde mihi.*] Vt scire possim, quam ob causam ita me crucias.

n ¶ *Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuũ.*] Dum ita puniri me permittis, quem velut inimicum existimas: dolet mihi, eò quòd ipse optimè noueris, quia illi potius qui tibi restiterit, noceatur.

D

Caput XIV.

Homo natus de muliere, &c. *Quasi flos egreditur & conteritur.*] In flore hoc loco fragilitatem humani generis intelligamus, non fragrantem odoris pulchritudinem & decorem.

p ¶ *Et dignum ducis super huiuscemodi aperire oculos tuos.*] Hoc est, dignum ducis vt propter humanum genus, vnigenitum tuum hominem nasci velis. Siue aliter, me quoque permittis fabulari tecum, & euoluere miserias meas.

a ¶ *Re-*

Caput XIII.

Ecce omnia hæc vidit oculus meus, & audiuit auris mea, & intellexi singula. Secũdum scientiam vestram, & ego noui: nec inferior vestri sum. Sed tamen ad omnipotentem loquar, & disputare cum Deo cupio, prius vos ostendẽs fabricatores mẽdacij, & cultores peruersorum dogmatum. Atque vtinam taceretis, vt putaremini esse sapientes. Audite ergo correctiones meas, & iudicium labiorum meorum attẽdite. [h] Nunquid Deus indiget vestro mendacio, vt pro illo loquamini dolos? Nũquid faciem eius accipitis, & pro Deo iudicare nitimini? Aut placebit ei quem celare nihil potest? Aut decipietur vt homo vestris fraudulentijs? [i] Ipse vos arguet: quoniam in abscõdito faciem eius accipitis. Stationem vt se commouerit, turbabit vos, & terror eius irruet super vos. Memoria vestra cõparabitur cineri, & redigẽtur in lutum ceruices vestræ. Tacete paulisper, vt loquar quodcunq; mihi mens suggesserit. [k] Quare lacero carnes meas dentibus meis, [l] & animam meam porto in manib. meis? Etiã si occiderit me, in ipso sperabo. Veruntamẽ vias meas in cõspectu eius arguã, & ipse erit saluator meus. Non. n. veniet in cõspectu eius omnis hypocrita. Audite sermonẽ meum, & ænigmata percipite aurib. vestris. Si fuero iudicatus, scio q̃ iustus inueniar. Quis est qui iudicetur mecũ? Veniat. Quare tacẽs cõsummor? Duo tantùm ne facias mihi, & tunc à facie tua non abscondar. Manum tuam longè fac à me, & formido tua me non terreat. Voca me, & ego respondebo tibi: aut certè loquar, & tu responde mihi. Quantas habeo iniquitates & peccata, [m] scelera mea & delicta mea ostende mihi. [n] Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vento rapitur ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris. Scribis enim contra me amaritudines, & consumere me vis peccatis adolescentiæ meæ. Posuisti in neruo pedem meum, & obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum cõsiderasti. Qui quasi putredo consumendus sum, & quasi vestimentum quod comeditur à tinea.

Caput XIV.

Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs. Qui quasi flos egreditur & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. [p] Et dignum ducis super huiuscemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in iudicium. Quis potest facere mundum de immundo conceptũ semine? Nõne tu qui solus es? Breues dies hominis sunt,

numerus

numerus mensium eius apud te est. Constituisti terminos eius qui præteriri nō poterunt. [a] Recede ergo paululū ab eo, vt quiescat, donec optata veniat, & sicut mercenarij dies eius. [b] Lignū habet spem. Si præcisum fuerit, rursum virescit, & rami eius pullulāt. Si senuerit in terra radix ei⁹, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorē aquæ germinabit, & faciet comam quasi cum primum plantatum est. [c] Homo verò cū mortuus fuerit & nudatus atque consumptus, vbi quæso est? [d] Quomodo si recedant aquæ de mari, & fluuius vacuefactus arescat, sic homo cum dormierit non resurget. Donec atteratur cœlū nō euigilabit, nec cōsurget de somno suo. Quis mihi hoc tribuat, vt in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertranseat furor tuus, & constituas mihi tēpus in quo recorderis mei? Putasne mortuus homo rursum viuet? Cūctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. [e] Vocabis me, & ego respōdebo tibi. Operi manuum tuarum porriges dexteram. [f] Tu quidem gressus meos dinumerasti, sed parce peccatis meis. [g] Signasti quasi in sacculo delicta mea, sed curasti iniquitatem meam. [h] Mons cadens defluit, & saxum transfertur de loco suo. Lapides excauant aquæ, & alluuione paulatim terra cōsumitur, & homines ergo similiter perdes. [i] Roborasti eum paululum, vt in perpetuum transiret. [k] Immutabis faciem eius, & emittes eum. [l] Siue nobiles fuerint filij eius siue ignobiles, nō intelliget. [m] Attamen caro eius dum viuet, dolebit, & anima illius super semetipso lugebit.

a ¶ *Recede ergo paululum ab eo, vt quiescat.*] Hoc est, amoue à me flagellum tuum, neque me diutius permittas taliter tentari.

b ¶ *Lignum habet spem. Si præcisum fuerit, rursum virescit, & rami eius pullulant.*] Rationabile lignum etedendum est, de quo dicitur. Est enim arbori spes. Hocitaq; lignum præcisum fuit per inobedientiam, quando habitabat in medio lignorum paradisi, prius quàm Dei sententia moreretur, à quo in baptismate vetustas præciditur, vt in Iesu Christi noui hominis vita, per resurrectionem fidei reuiuiscat: & rami eius virtutibus pullulēt, id est, opera eius sanctè viuendo proficiant.

c ¶ *Homo verò cum mortuus fuerit, & nudatus atque consumptus, vbi quæso est?*] Homo autem non habens spem in Christo, sicut gentes quæ ignorant Deum, cùm mortuus fuerit, non renatus per baptismum, vita etiam destitutus ac præsenti delectatione nudatus, sine dubio sentētiam æternæ damnationis excipiet.

d ¶ *Quomodo si recedant aquæ de mari, & fluuius vacuefactus arescat.*] Si fieri potest, ait, vt aquæ salutarium præceptorum Dei, de sanctarum scripturarū mari desinant recedere: cui perenni abundantia, non deficiunt, & si potest fieri vt fluuius sacri baptismatis, quadam inopia diuinæ misericordiæ exiccetur, & non plenus sit gratia Dei, sancti quoque spiritus donis non redundet: ita poterit fieri vt homo cum mortuus fuerit, non resurgat.

e ¶ *Vocabis me, & ego respondebo tibi. Operi manuum tuarum porriges dexteram.*] Vocabuntur omnes mortui in nouissimo sęculorum, & in voce archangeli, atq; in tuba Dei de tumulis excitabuntur: respondebuntq; vniuersi hoc modo, cùm ad verbum maiestatis eius atque potētiæ, cineres ac fauillæ humanorum corporum viuificabuntur, & exurgent ex mortuis incorrupti.

f ¶ *Tu quidem gressus meos dinumerasti.*] Cogitationes & opera iuuentutis meæ.

g ¶ *Signasti quasi in sacculo delicta mea.*] Saccus significatiue nomine quasi tota massa peccatrix generationis Adæ dictus videri potest, in quo quasi sub signaculo imaginis eius, genuit Adam ad imaginē & similitudinem suam, totam sobolem illius in ipso præuaricatricem effectam, quam per multa sæcula Deus clausam tenuit sub peccato: & tamen in nouissimis sæculorum temporibus, vulnera delictorum sua redemptione curauit. Si autem de semetipso Iob hoc dixisse videtur, vt arbitror, iste est intellectus. Si quaigitur ait ad Deum per totum sæculum vitæ meę peccata commisi, in vnum omnia per diuersa temporum spatia congregasti, vt secundum rigorem iustitiæ tuæ pro cunctis simul mihi retribueres.

h ¶ *Mons cadens defluit, & saxum trāsfertur de loco suo,* &c.] Montem ergo istum, diabolum siue superbiæ hominem sentire debemus, qui contra Deum vt mons elatione mentis tumescit, & ita se erigendo, cadit in præceps vt defluat, & solutus in puluerem ad nihilum deducitur. Saxo verò illos assimilari puto, qui cum in naturæ bono debuerant tanquam lapides solidi simili fortitudine permanere: commutati sunt voluntate propria in stoliditatē quandam ac duritiā cordis: & ideo detestationis suæ habitaculo quod se habere, quasi suis meritis præsumebant, deijciendi sunt ad digna sibi loca. Aquæ aūt istæ, quæ semper inferiora petunt, per quas etiā quōdam venit interitus, aduersarias significant potestates & procellas ac turbines mundi. Hæ ergo aquæ, inquam, eos homines qui sibi fortissimi ac solidi sunt, de se præsumentes & cōfidentes in virtute sua, vnde & lapidibus comparantur, indeficienti lapsu atterunt. Terram verò illos esse existimo, qui tentationes & pericula non ferentes, se dimittunt labefactari. Homines ergo similiter perdes, id est, sanctos tuos, qui imaginem tuā in se custodiunt.

i ¶ *Roborasti eum paululum.*] Hoc est, in vita ista non permisisti sanctos tuos tentationibus superari.

k ¶ *Immutabis faciem eius & emittes eum.*] Id est, cùm mortale hoc immortalitatem induerit & incorruptionem. Siue aliter, facié animam intelligimus, quæ cum naturalem receperit serenitatē, contemplatur gloriam diuinæ maiestatis, quę cum corpore suo simul fuerit gratulata, nulla perturbatione cuiuslibet vitij sauciabitur.

l ¶ *Siue nobiles fuerint filij eius siue ignobiles.*] Hoc est, non filij carnis, sed filij mentis, id est, opera virtutum. Non intelligunt ergo sancti in hac vita ante iudicij diem, quales pro certo filios habeant, vtrum Deo placentes an non placentes. Roborasti eum paululum vt in perpetuum transiret, secundum formam serui quam assumpsit. Hæc Christo Deo non aptari posse arbitror. Nam cum ex ea parte qua homo est, infirmaretur, proximus passioni euangelista ait. *Apparuit autem angelus domini de cœlo confortāns eum.* Hic ergo ad breue tempus administrata redemptione nostra in perpetuum illud sęculum *Immutabis faciem eius*, hoc est, cùm totus homo in Deum transit, salua tamen vtriusque substantiæ proprietate in vnitate personæ. *Luc. 22.c*

m ¶ *Attamen caro eius dum viuet, dolebit,* &c.] Ita veram carnem saluator noster assumpsit, vt potuerit dolorem sentire. Vel anima eius doluit cum ait. *Tristis est anima mea vsq; ad mortem.* Siue ecclesia quæ caro eius est, dolet cum pressuris premitur sæculi: quia ipsa ecclesia filia est in eo, qui per fidem baptismi initiatur in Christo. Et rursum mater est, cùm ille qui membris Christi incorporatus est, suscipit ministerium baptizandi. *Matt. 26.d*

Caput XV.

Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit. Nunquid sapiens respondebit, quasi in ventum loquens, [o] & implebit ardore stomachum cœlos penetrans transiuit.

Caput XV.

Respondens autem Eliphaz Themanites, dixit. Nunquid sapiens respondebit, &c.] Hoc sensu videtur cepisse, quisquam ne sapiens & disciplinæ philosophicæ studiosus, ita furore rapiturat que insania possidetur, vt sine vllo timoris Dei vel religionis intuitu, sic loquatur vt auræ flatui simile sit ventoque quod loquitur? Ob hoc igitur Eliphaz sanctum Iob veluti spiritu superbiæ ventoque tumidum redarguere ausus est.

o ¶ *Et implebit ardore stomachum,* &c.] Nomine ardoris, exanhelantem felle iracundiæ animum eius voluit indicare, qui aduersum Deum tanquam coęqualem sibi irasci pręsumserit. Alia interpretatio ita habet. *Et implebit dolore ventrem suum.* Ventrem capacem quendam sinum animę dictum intelligamus: quia quemadmodum receptaculū aliquod est corporis

A quo viscerum vitalia continẽtur, & hoc ventris nomine appellamus. Ita virtutem quandam exercitationibus animę capabilẽ illa translatione per demutationẽ nominis dixit, quæ eo modo cogitationibus repleatur, quo vẽter hominis escis repletur. Increpatur ergo Iob ab Eliphaz, quòd huiuscemodi ventrem dolore repleuerit, id est, ea cogitet quæ animam eius discrucient, vel vnde dolores corporis meritò patiatur.

a ¶ *Arguis verbis eum qui non est æqualis*, &c.] Quem ita dicendo, velut rebellem Deoque contrarium notat. Ob hoc forsitan, quia in præcedenti sermone dixerit Iob ad Deum inter cætera. *Et arbitraris me inimicum tuum.*

b ¶ *Quantum in te est, euacuasti timorem*, &c.] Tam elatus, inquit, effectus es, vt timore diuino omnino sis vacuus, & Deum iam nec deprecari digneris: propter quod ait, & tulisti preces coram Deo, id est, quasi tibi non necessarias à te abstulisti.

c ¶ *Docuit enim iniquitas tua*, &c.] Malum igitur mentis tuę, os tuũ didicit loqui: & idcirco imitator & discipulus es illorum qui linguam ad blasphemãdum Deum semper habent paratam.

d ¶ *Condemnabit te os tuum*, &c.] Id est, merita sermonum tuorum recipies.

e ¶ *Nunquid primus homo tu natus es*, &c.] Ergo antequàm generatio humana existeret, esse cœpisti, donans tibi plurimum, quòd præ cæteris hominibus sapias: vbi sermone subsannatorio potuit primùm Adam dixisse, quem vtiq; sapientissimum à Deo nouimus factum. Ita ergo in sanctũ Iob inuehitur, vt diceret: nunquid tu ante patrem humani generis, & ante conditionem angelorum esse cœpisti?

f ¶ *Nunquid consilium Dei audisti*, &c.] Subinde nimium & iactantem, arguit verò Deo placentem, & vehemẽter increpat dicens, quòd non solum nosse putet Dei consilium, verum etiam & inferior sit illo eius sapientia. Apparet ergo plenum liuore animum exprobrationum iacula, in hominem iustum sine causa dirigere, vt conuitijs obrueret innocentem.

g ¶ *Quid nosti quod ignoremus*, &c.] Plurimum, planè in primis ipsum Deum magis nouerat, deinde reuelanda in Christo mysteria spiritu peruidebat.

h ¶ *Senes & antiqui sunt*, &c.] Senes & antiqui nobiscum positi, qui iam ipsa longæuitate plurimum eruditionis atq; scientiæ consecuti sunt, nihil temerè contra Deum vt tu facis, dicere præsumpserunt.

i ¶ *Nunquid grande est, vt cõsoletur*, &c.] Manifestum nec grande est omnipotenti, nec difficile misericordię Dei, hominem consolari, vt inuocantem exaudiat, & à pressura tribulationis eripiat, sed tu blasphemias ructando, exacerbas magis Deum in pœnam tuam, quàm poteras humilitate & satisfactione placare.

k ¶ *Quid te eleuat cor tuum, & quasi magna cogitans attonitos habet oculos? Quid tumet contra Deum spiritus tuus*, &c.] Cor, oculi, spiritus, totam hominis animam significant, sed in corde hominis, sapientiam cognoscamus. In oculis, perspicuitatem intelligentiæ. In spiritu verò illius animæ motum, quo cogitationibus incessabiliter agitur ad quæcunque facienda. In eleuatione ergo cordis & attonitis oculis, tumore etiam spiritus, superbum valde contra Deum & inflatum nimium sanctum Iob Eliphaz amicus eius exprobrat. Illis etenim sermonibus offensus fuerat, quos beatus Iob ad Deum superius narrauit. *Si iudicatus fuero, scio quòd iustus inueniar*: & contra, isto sermone loquitur. *Quid est homo vt immaculatus appareat?*

l ¶ *Ostendam tibi audi me.*] Expertam rem loquor: quam cognouisse & vidisse me noueris.

m ¶ *Sapientes confitentur*, &c.] Ita vult eum diuersis modis atque exemplis, quasi ad pœnitentiam coartare atque constringere, vt confiteatur plagam illam pœnarum quam sustinebat, ob merita sustinere. Vel ita: non defendendo seipsos, suosq; patres similes sui, vel quos imitando parentes habere cœperunt: peccata sua siue parentum non cooperiunt, nec abscondunt. Siue non cælant patres suos, id est, seniores vel sacerdotes suos, quibus peccata salubre est confiteri.

n ¶ *Quibus solis data est terra: & non transibit alienus per eos.*] Frequenter Deus propter peccata tradit terram iniquorum alijs gẽtibus. De conuersationis igitur introitu & ingressu Sophar ad Iob loquitur. In amaritudine sua vadent & veniẽt super eum horribiles, id est, quasi iracũdia felliũ commoti, & veneno inuidiæ in amaritudinem furoremque cõuersi: circa te, inquit, iugiter morabũtur. Siue moraliter. Sapientes illi in Christo sunt, & in sęculo stulti, qui satisfactione pœnitẽtiæ, peccata sua vel errores hęreseos conuertendo se ad Deum fideliter confitentur, & auctores vel criminum suorũ vel dogmatum manifestant, vt terram corporis sui soli possideant, id est, non ei vitia vel hostiles nequitię dominentur. Alienusque per eũ non transeat, id est, diabolus in eum nõ habeat potestatem. Qui quia se à Deo & angelorum consortio fecit alienum.

o ¶ *Cunctis diebus suis*, &c.] In personam quidem Iob hæc Eliphaz videtur inuehere, quæ vsque ad calcem sermonis huius perduxit. Ego verò existimo quòd afflatus spiritu prophetiæ, cuncta hæc in quemlibet impium, siue in ipsum diabolum vel eius socios dixerit.

p ¶ *Sonitus terroris semper*, &c.] Sicut Ægyptij passi sunt.

q ¶ *Et cum pax sit, ille semper*, &c.] Perseuerat impius in scelere semper de conscientiæ malo: nouit enim secundum iustum iudicium Dei, quæ impijs retributio sit separata.

r ¶ *Non credit.*] Frustra errore deceptus, quòd aliquo pretio redimendus sit. Hic impius in profundum peccatorum deueniens, vitam se posse cõsequi desperauit. Et idcirco nõ credit quòd reuerti possit ad pœnitentiæ lucem de tenebris peccatorum. Huius autem diffidentiæ causam enarrat, dicens.

s ¶ *Circunspectans vndiq; gladium.*] Id est hinc inde, siue præstolans mortem. Diximus diabolum in escam datum spirituum immundorum: quia eius malitia viuunt: vultures verò homines peccatores & immundi intelliguntur. Cùm ergo hi conuersi fuerint, tũc inimicum deuorantem se, versa vice habebunt in escam: quia ipse est draco, qui datus est à Deo in escam populis Æthiopum: qui quòdam propter nigredinem peccatorum Æthiopes: nũc autem per fidem lux facti in domino. Hunc impiũ siue draconem consumunt ac deuorant, dum omne corpus eius, qui sunt vtiq; peccatores, per fidem intromittunt in corpus, id est, in ecclesiam: secundum hoc, quod dictum est Petro, Surge, occide & mãduca. Hinc etiam Moyses filios Israël vitulum comminutum bibere compulit: vt sicut ab eo fuerant absorpti in errore, ita illi in corpore populi Dei relicto errore transirent.

t ¶ *Cum se mouerit ad quærendum*, &c.] Motus animorum, est in-

B panem, verè alienus dicendus est,

C

D

estinchoatio cogitationis. Cùm ergo hic recordatus fuerit reus sibi semper malè conscius, quemadmodum possit viuere, nihil ei occurit aliud quàm tempus illud iudicij Dei horribile, quo pœnas perpetuas irrogandas expauescit.

a ¶ *Terrebit eum tribulatio.*] Antequam dies prædictus aduenìat, malo formidinis cruciabitur, pressuris quoq; & angustijs septus vndique coartabitur, veluti rex profecturus ad prælium. Sub nomine regis, impium hominem siue diabolum significari existimo, qui contra Deum bella quotidie, blasphemias cõtentionesque, siue pugnas parat vitiorum.

b ¶ *Tetendit enim aduersus Deum manum suã, &c.*] In elatione siue expansione manus, resistentem Deo demonstrat, quemq; mentis etiam timidæ contumacia robustum dicit.

c ¶ *Cucurrit aduersus eum erecto collo.*] Abruptam ac præcipitem superbi indicat mentem: quia contra Deum possessus insanus in audacia resistendo non lentis gressibus processit.

d ¶ *Et pingui ceruice armatus.*] Pinguedinem nominãdo ceruicis, superabundantem, & quasi nimium effluẽtem superbiam indicauit. Quemadmodum propheta ait, cum de eadem hominum superbia loquitur dicẽs. Prodiuit quasi ex adipe iniquitas eorum: hoc testimonium noua editio apertius dicit. Processerũt à pinguedine oculi eorum, id est, sensus siue cogitationes nimium superborũ, in blasphemiam proruperũt.

e ¶ *Operuit crassitudo faciem eius.*] Facies plerumq; ipsa mens animæ intelligitur, vt ait Apostolus, *Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculamur.* Hanc diabolus siue impius homo sanctitate seu humilitate, serenam nõ habet siue perspicuã: sed crassitudine opertam superbiæ, quę cæco corde fit & obtuso. Alia editio. *Operuit faciem eius tanquam in adipe suo*: tanquã diceret: superbia videlicet atra, auctor omnium vitiorum, non tenui & perlucida humilitatis virtute velut pretioso amictu se vestiuit: sed de se ipsa fecit ei quodammodo derisum & vestimentum obscurum, quo superbiam crassa cæcitate cordis obtunderet.

f ¶ *Et de lateribus eius, &c.*] Possunt latera eius, ministri siue sodales intelligi, qui eius similes extiterunt. Non absurdè etiãaures intelliguntur, quæ vtiq; in audientia impinguantur, vnde nimia surditas cõtumacibus generatur, secundum illud: *Incrassatum est cor populi huius.* Alia editio. *Fecit catapulum super femora.* Videtur mihi iste versiculus sensum huiuscemodi continere, quòd in hoc impio increpetur: quia frenum disciplinæ, quo ad virtutes retineri poterat, habere noluerit: sed ad quandam se potius dissolutionem, deposito animi rigore deiecerit, vt quasi loro laxato ad voluptatem & luxuriam deducere.

g ¶ *Habitauit in ciuitatibus desolatis, &c.*] Habitationem ergo bestiarum & auium immundarum, spiritus immundos dicit: qui habitãt in hominibus, quos Deus deseruit. Hic enim habitat in hominibus derelictis à Deo, & ob hoc sepulcra facti sunt mortuorum. Et si peccata in scripturis mortui aliquando dicũtur, necessariò peccatores & impij tumuli sunt mortuorum. Igitur in ciuitatibus, potest generale nomen esse omnium peccatorum. In domibus verò speciale, vniuscuiusque peccatoris & impij.

h ¶ *Non ditabitur, nec perseuerabit substantia eius.*] Substantia hic non rerum diuitię intelligendę sunt, sed peccata, de quibus ait Sanctus spiritus in Apocalypsi Ioannis. *Cecidit, cecidit* Apoc. 14. b *Babylon ciuitas magna, & facta est habitaculum dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi.* Quod autem ait, *non ditabitur*, hoc dixisse mihi videtur: non longum tempus erit, quo vita eius in diuitijs facinorum decrassetur, cum etiam collecta vitiorum eius substantia, non erit permansura.

i ¶ *Nec mittet in terram radicem suam.*] Id est, quia tanquam arbor euulsa sit moriturus: ideo in terra viuentiũ stabilitatem æternam siue eorum consortium non habebit: eo quòd hic prius spem vel radicem fidei non præmisit: auram etiam salutis, vt sub vmbra viuat refrigerij, non habebit.

x ¶ *Non recedet de tenebris.*] Alij dixerunt, nõ effugiet tenebras, id est, pœnas æternas subibit, & tenebras non euadet. Non recedet autem de tenebris, intelligimus de tenebris infidelitatis. Homo hic impius ad lumen pœnitentiæ venire detrectat.

l ¶ *Ramos arefaciet flamma.*] In ramis, operum malorum fructus intelligamus, sicut Salomõ ait. *Fructus impiorum peccata*: hos verò velut ligna, fœnum, stipulam, gehennæ ignis absumet.

m ¶ *Et auferetur spiritu oris sui.*] Quia ergo furore contra Deum animus eius est, quo etiam & blasphemias in eum spirare nõ desinit, oris sui, ait, iudicio condemnatur. Secundum antiquam ergo editionem, in sturpe siue fronte, originem vitæ impij significari existimo, quam spiritus Dei sententia iudicij, vt incubans ventus percutit, vt velut arbor arefactus impius illico moriatur: & ita omnis flos honoris eius & gloriæ defluat.

n ¶ *Non recedet frustra errore, &c.*] Hoc igitur ait, putat fortassis diabolus & homo impius, cordis duritia in impietate persistens, quòd Deus pro suis meritis non retribuat, dum Deus nequaquam ei parcit: & si verbis hoc potentibus atq; compositis vt obtineat deprecetur, cum iam secundum Dei instum iudicium, sempiternis addictus sit cruciatibus.

o ¶ *Antequam dies eius, &c.*] Tunc dies vniuscuiusque impleri dicitur, cum bonorum hominum ac malorum retributio venerit. Hic ergo homo siue diabolus ante perspicuæ sententiæ diem, quam eis dominus in iudicio daturus est, præscijt in prædestinatione.

p ¶ *Et manus eius arescent, &c.*] Nullum vtique boni operis fructum in se habens.

q ¶ *Lædetur quasi vinea, &c.*] In botro nulli dubium quòd fructus operis intelligatur prædictus. Igitur florem gaudij tẽporalis, ad maturitatem fructus perpetui perducere non valebit: eo quòd in spe ipsa mendacis gloriæ, calido vento superbiæ dissipabitur. Siue frigore caritatis Dei, velut à pruina lædetur, sicut eodẽ sensu in sequentibus arbitror dictum. *Et quasi oliua proyciens florem suum.* Oliua enim in scripturis diuinis & vinea, aliquando homo tantum significatur: aliquãdo populus seu bonus seu malus. Quod autem dixit, vastabitur siue euertetur, ita intelligendũ, sicut in Apocalypsi habetur. *Qui fecerit mandata domini, non lædetur à morte secunda.* Apoc. 2. b Vinea ergo & oliua, plebs Iudæorum potest intelligi. Hæc igitur vinea perdet, siue amittet fructum sanctitatis atq; iustitiæ: quia Christum primum florem & optimum sanctorum omnium in agro legis habere noluit. Ipse enim dicit, *Ego flos campi.* Sed vt infidelis atque incredula, ne illi fides Christi flagraret, proiecit eum à semetipsa: & dum proijcit extra vineam & à se excutit velut florem, ipsa à patriarcharum radice euulsa est, & Christo fructu nostræ salutis excussa.

r ¶ *Congregatio hypocritæ sterilis.*] Raptorem & violentum simulatorem sanctum Iob his sermonibus denotat, & dicit quòd & ei non proderunt diuitiæ ex iniquitate collectæ: ita enim aduersum Iob & in primo sermone locutus est, vbi etiam leoni & leænæ, leonumque catulo & tigri comparauit. Sed Deo magis credendum est, qui eum laudans, non simulatorem effectum dixit: sed innocentem & simplicem prædicauit. Quod autem ait Eliphaz.

f ¶ *Et ignis deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt.*] In sanctum Iob cadere non potest. Quia ipse, vt iam dixi, secundùm Dei testimoniũ de se ipso ita locutus est.

A

Et si in manibus meis adhæsit in macula, cum de muneribus loqueretur. Ignem verò nominando, gehennam puto significauit: qua tabernacula, id est, corpora iniquorum sunt consumenda. De hoc igne & Sophar in consequentibus ait: Deuorabit eum, id est, impium ignis qui non succenditur.

a ¶ *Concepit dolorem & peperit iniquitatem*, &c.] Dauid quoque postmodum de huiusmodi ita dixit: *Ecce parturit iniustitiam, concepit dolorem, peperit iniquitatē.* Dolor ergo est iniustitia & iniquitas. Hoc ergo impius peperit quod conceperat, & tamen vterus cordis eius dolos præparare non desinit. Quos tunc edit, quando opera in factum procedunt. In conceptu itaq; iniqua cogitatio intelligitur, sicut in partu effectus malæ cogitationis agnoscitur. Aduersum Iob hæc vniuersa Eliphaz locutus est: sed iam superius diximus, quòd subministratione prophetiæ per personam Iob diabolo, vel cuilibet homini impio dicta hæc videri possunt, sicut & alia quæ amici eius locuti sunt.

Psal. 7. d

[a] Concepit dolorem & peperit iniquitatem, & vterus eius præparat dolos.

CAPVT XVI.

RESpondens autem Iob dixit: Audiui frequēter talia. Consolatores onerosi oēs vos estis. Nunquid habebunt finem verba ventosa: aut aliquid tibi molestū est si loquaris? Poteram & ego similia vestri loqui. [c] Atq; vtinam esset anima vestra pro anima mea. [d] Consolarer & ego vos sermonibus, & mouerem caput meum super vos. Roborarem vos ore meo, & mouerem labia mea, quasi parcens vobis. [e] Sed quid agā? Si locutus fuero, non quiescet dolor meus: & si tacuero, non recedet à me. [f] Nunc autem oppressit me dolor meus, & in nihilum redacti sunt omnes artus mei. [g] Rugæ meæ testimoniū dicunt contra me, [h] & suscitatur falsiloquus aduersus faciem meā, contradicens mihi. Collegit furorem suum in me, [i] & comminans mihi infremuit contra me dentibus suis. [k] Hostis meus terribilibus oculis me intuitus est. [l] Aperuerunt super me ora sua, & exprobrantes percusserunt maxillam meam: satiati sunt pœnis meis. [m] Concluſit me Deus apud iniquū, & manibus impiorū me tradidit. [n] Ego ille quondam opulentus repentè cōtritus sum. Tenuit ceruicem meam: cōfregit me, & posuit me sibi quasi in signum. [o] Circundedit me lanceis suis: conuulnerauit lumbos meos. Non pepercit, & effudit in terra viscera mea. [p] Conscidit me vulnere super vulnus, irruit in me quasi gigas. [q] Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meā. [r] Facies mea intumuit à fletu, & pal-

c ¶ *Respondens autem Iob, dixit:* &c.]

c ¶ *Atque vtinam esset anima vestra*, &c.] Si vos, inquit, hæc quę sustineo pateremini, non ita circa vos agerem, vt vos erga me agere non cessatis.

d ¶ *Consolarer & ego vos sermonibus*, &c.] Blandimento vtique sermonum meorum vos potius cohortarer: mentes etiā vestras tribulationibus acerbis exasperatas, ne in lapsum blasphemiæ caderent, leui sermone & placido sustinerem.

B

d ¶ *Sed quid agam*, &c.] Id est siue loquar ista nunc vobis: siue etiam taceam, hoc solum me nosse confiteor, quòd incessabili dolore discrucior.

f ¶ *Nunc oppressit me dolor*, &c.] Hoc etiam de Christo intelligendum est.

g ¶ *Rugæ meæ testimonium*, &c.] Contractio cutis quam exiccante eadem sanie patior, quodammodo manifestatione sui dat aduersum me testimonium, & quasi loquitur, quantos dolores, siue cruciatus sustineam.

h ¶ *Et suscitatur falsiloquus aduersus*, &c.] Hic aut ipsum Eliphaz falsiloquum dicit, quia exprobrat sancto Iob, quòd hæc ob peccatorum merita sustineret: aut diabolum qui eum dixerat peccatorem. Aliter: falsiloquus Iudas vel populus Iudæorum intelligendi sunt, qui contra Christum falsum dederunt testimonium.

i ¶ *Et comminans mihi infremuit*, &c.] Ore amicorum contra sanctum Iob disputantium, diabolus minabatur, siue Iudæi infremuerunt contra Saluatorem. Alia editio. *Sagittæ piratarum super me ceciderūt.* Piratæ isti diaboli sunt ministri, siue homines, siue dæmones: qui tunc piratæ in scripturis vocantur, quādo sæculum istud mare appellatur. Sagittæ verò dolores vel cruciatus intelligendi, quos patiebatur, vt ab eis transfossus blasphemia moreretur. Et ita demum aurum atque argentum sapientiæ eius & scientiæ, vestes quoque pretiosas virtutum spei atque fidei in Deum auferent ab eo, & grandi pretio comparata monilia.

k ¶ *Hostis meus terribilibus oculis*, &c.] In oculis terribilibus: animum sauciantis in se describit inuisibilis inimici: qui siue per visiones nocturnas, siue per amicorum vultum terribilem, minas intenderet: sicque dum Iob amici eius sancto, nefanda responderunt, nutibusque etiam cum irrisione deterrent: de Christo intelligendum.

C

l ¶ *Aperuerunt super me ora sua*, &c.] Igitur in maxilla, generis est nobilitas, siue honor quidam manifestus. Et sicut alij dixerūt acriter est percussus in genis, intantum vt ab honore & nobilitate & diuitijs fieret alienus, quando maxillam fidei suæ collidendam diabolo fortiter præbuit, quam ille perturbare cædendo conatus est: quasi quandā ianuā diuinę confessionis effringēs: siue cum falsum testimonium contra Christum dixerunt, siue illud: Crucifige eum.

m ¶ *Concluſit me Deus apud iniquum*, &c. impiorum me tradidit.] Id est, diabolo & angelis eius. Siue de Christo intelligendum, quando traditus est in manibus Iudæorum.

n ¶ *Ego ille quondam*, &c.] Id est, de diuite factus pauper. Vel Christus, de Deo homo natus. *Iob. 19. c*

o ¶ *Circūdedit me lanceis suis*, &c.] Lanceæ hoc loco nominatæ, dolorū cōpunctiones, quas Iob patiebatur, significanter intelliguntur: siue de Christo blasphemiæ, quas passus est à Iudæis, intelligendæ sunt. Iob verò non solum de foris toto corpore cōputruerat, verumetiam putoris sanie liquescebat: ita vt ipse Iob diceret: halitum meum exhorruit vxor mea. Omnia circa lūbos eius putruerūt. Siue de Christo intelligēdum, cōuulnerauit lumbos meos. Quia Iudæi vsq; ad hoc persecuti sunt Apostolos, qui quasi de lumbis doctrinæ suæ nati fuerant, vt eos vulnere infidelitatis Christum negando sauciarent.

D

Dum Petrus dicit: *Nescio hominem. Et tenuit ceruicem meam:* siue vt alij dixerunt, *tenens comam meam druellit.* Proinde nunc intelligamus quo furore diabolus ac virtute istum virum commouerit atq; concusserit siue confregerit, vt etiam comam capillorum eius simul apprehensam, sit conatus euellere. Siue de Christo ita intelligendum, tempore passionis ex suo permissu tenuit aduersarius, & vsq; ad mortis dormitationem inclinauit: quem iam verberibus & affixione clauorum confregerat, & signum salutis in contrariam partem posuerunt.

p ¶ *Conscidit me vulnere*, &c.] Dum languoribus meis atque vulneribus addūtur plagę innumerabiles, diuidor totus resolutus atq; comminuor, ita vt nullum in me membrorū residuum sit, quod aliqua soliditate subsistat. De Christo etiā sic intelligendū: Cùm Iudas lætali apostasiæ vulnere peremptus est, non pepercit: in tanta namque sæuitia debacchatus est, vt scelus, quod mente conceperat, etiam ore publicaret: vel super vulnera crucis clauorum vulnera addiderunt.

q ¶ *Saccum consui super cutem meam*, &c.] Quod similiter dictum, ad humiliationem regni eius pertinere mihi videtur. Cornu autem, regnum in scripturis vocatur, iuxta illud: *Exaltabit cornu Christi sui.* Christus verò ipsam gentem de qua oriundus erat, saccum appellauit. Cinere verò operuit principes Iudęorum, cum ab eis regnum pro negationis sacrilegio transtulit ad gentes.

r ¶ *Facies mea intumuit à fletu*, &c.] Fletus siue lacrymæ, in homine de doloribus siue de tristitia generātur, sed lacrymæ aliquando per genas cum silentio defluunt: fletus verò cum habeāt lacrymas, non sine voce & cōmotione corporis dantur: quem fletum Iob se habuisse testatur: qui ei de ærumnis animæ pœnarum quoq; cruciatibus nascebatur. Item aliter: Prophetæ, facies Dei intelligūtur, eo quòd sciant futura: qui

cum per

cum peritionem impiorum contemplarentur in spiritu: gemitibus continuis eos fleuisse intelligamus. Oculi etiam caligauerunt Christi, dum martyres siue sancti in tentationibus titubantes conturbati sunt: sed gratia Dei liberati in lumine permanserunt.

a ¶ *Hæc passus sum absq; iniquitate manus,* &c.] Nullus sanctorum ita mundas, atq; immaculatas, atque omni vel minima labe cogitationis preces ad Deum habet, vt mediator DEI & hominum homo Iesus Christus: qui peccatum non fecit, nec dolus inuentus est ore eius. Quas vtiq; preces atq; orationes secundùm hominem, quem assumpsit, ad DEVM habere credendum est: cùm secundùm diuinitatem suam cum patre ipse exaudiat. Siue sancti, qui pro nomine eius passi sunt, sine iniquitate rebellionis vel criminis alicuius, à persecutoribus occisi, quantum ad illos persecutores, gratis morti traditi sunt.

b ¶ *Terra ne operias sanguinem,* &c.] Totum hoc est, quod dicit, ne innocentis & benè sibi conscii meritum lateat, præsertim cùm insontem se mala tanta passum referat. Sanguinis verò nomine, vitæ istius præsentis ista tum dicere voluit. Hoc autem loco clamorem positum, ipsam sanctitatem eius contra pœnas illius reclamantem: quæ iniquis meritò inferùtur ad vindictam, iustis autem ad probationem. Aliquando etiam in scripturis clamor affectus animi intentus ad Deum ostenditur, vel etiam clamor iniquitatis populi: qui expectabatur, vt faceret vuas, & fecit spinas. Nec omnis iniquitas clamor dicitur, sed illa quæ publicè fit.

c ¶ *Ecce enim in cælo testis meus.*] Qui Deus de eo testimonium perhibuit.

d ¶ *Verbosi amici mei.*] Qui verba non ad Deum pertinentia loquitur, verbosus vocatur: qui verò verba Dei loquitur, verbosus non potest iudicari.

e ¶ *Ad Deum stillat oculus meus.*] Cum lachrymis interpellat DEVM.

f ¶ *Atque vtinam sic iudicaretur vir,* &c.] Hoc dicit: Vtinam mihi esset copia cum homine disputandi, vt me innocentem probare possem. Deum autem meum nolo intrare mecum in iudicium: qui & scrutans corda, & renes Deus est, cuius iudicium falli omnino non potest, neque ipse consueuit discuti à quoquam.

g ¶ *Ecce enim breues,* &c.] Ita credebat, quòd nec ad mortale corpus suum, nec ad tormenta corporis sui esset iterum reuersurus.

CAPVT XVII.

S*Piritus meus attenuabitur: dies mei,* &c.] Hoc dicit, quòd in breuitate vitæ suæ, spiritus eius sensim attenuatus defecerit.

i ¶ *Et solum mihi superest sepulcrum.*] Quia mors est finis omnium tormentorum.

k ¶ *Non peccaui,* &c.] Verum est, quòd Deo placitus non peccaui. Et licet possit hic locus ita intelligi, quòd in DEO quidem non peccauerit, & tamen quasi in ipso peccauerit, pœnas blasphemantium patiatur. Et fortè quoniam à Deo in præsenti laudatur, non peccauerat: sed in præteritis adolescentiæ temporibus peccasse non negat.

l ¶ *Libera me, & pone me iuxta te,* &c.] Sub scuto igitur protectionis Dei latere optat: quo munitus atque defensus, sæ-

& palpebræ meæ caligauerunt. [a] Hæc passus sum absque iniquitate manus meæ, cùm haberem mundas ad Deum preces. [b] Terra ne operias sanguinem meum, neq; inueniat in te locum latendi clamor meus. Ecce enim in[c] cœlo testis meus, & conscius meus in excelsis. [d] Verbosi amici mei, [e] ad Deum stillat oculus meus. Atque vtinam [f] sic iudicaretur vir cum Deo: quomodo iudicatur filius hominis cum collega suo. Ecce enim [g] breues anni transeunt, & semitam, per quam non reuertar, ambulo.

CAPVT XVII.

SPiritus meus attenuabitur: dies mei breuiabuntur, [i] & solum mihi superest sepulcrum. [k] Non peccaui, & in amaritudinibus moratur oculus meus. [l] Libera me, & pone me iuxta te, & cuiusvis manus pugnet cõtra me. [m] Cor eorum longè fecisti à disciplina: propterea nõ exaltabuntur. [n] Prædam pollicetur sociis, & oculi filiorum eius deficient. Posuit me quasi in prouerbium vulgi, & exemplum sum coram eis. [o] Caligauit ad indignationem oculus meus, & membra mea quasi in nihilum redacta sunt. [p] Stupebunt iusti super hoc, & innocens contra [q] hypocritam suscitabitur. [r] Et tenebit iustus viam suam, & mundis manibus addet fortitudinem. [f] Igitur omnes vos cõuertimini, & venite, & non inueniam in vobis vllum sapientẽ. [t] Dies mei transierunt: [u] cogitationes meæ dissipatæ sunt torquentes cor meum. Noctem verterũt in diem: & rursum post tenebras spero lucem. [x] Si sustinuero, infernus domus mea est, & in tenebris straui lectulum meum. [y] Putre-

m ¶ *Cor eorum longè fecisti à disciplina,* &c.] Quia ad Deum hæc loquitur Iob: de diabolo vtique & satellitibus eius processerunt peccata: quippe pro quibus pœnam obdurationis acceperunt. Causa igitur de quibus loquimur, qua elongati sunt, vt non apprehenderent disciplinam: quia exaltationem bonæ naturæ suæ debitam voluntate propria perdiderunt.

n ¶ *Prædam pollicetur socius, &c.*] Socii siue filii diaboli, idem sunt ministri eius: sed socii dicuntur propter contubernium conspirationis aduersus DEVM. Filii, propter imitationem ipsius diaboli. His igitur dæmonibus beatum Iob in prædam dandum, pater eorum & rebellionis caput diabolus promittebat: dum eum per tantos dolores ad blasphemiam impellendum, & à DEO ob hoc relinquendum esse credebat: siue quando eum omni gloria domus & filiorum spoliauit.

o ¶ *Caligauit ad indignationem oculus meus.*] Iuxta illud Euangelii. *Lucerna corporis tui est oculus tuus.* Matth. 6. c Hunc igitur oculum Iob sibi caligasse conqueritur illa indignatione, qua ipsum sanctitatis suæ merita conseruabant: eo quòd bona conscientia, pœnas pateretur indebitas.

p ¶ *Stupebunt iusti super hoc.*] Admirantes de iustis DEI iudiciis, quomodo iustus & sine crimine pœnis affligatur.

q ¶ *Et innocens contra hypocritam suscitabitur.*] Hypocrita est ipse diabolus: qui cùm sit tenebrarum, id est, delictiinuentor, ipse recedendo à vero lumine, est tenebrosus effectus. Quasi Lucifer posuit in cœlo sedem suam, & transfiguratit se in angelum lucis: aut certè vnumquemque amicorum suorum Iob hypocritam dixit: quia sub verbis consolatoriis dolos ei dolosè loquebantur.

r ¶ *Et tenebit iustus viam suam,* &c.] In quas profectò virtutes se magis crescere manifestat.

f ¶ *Igitur vos omnes conuertimini,* &c.] Conuertimini ait à prauitate sententiæ, qua me condemnare summo studio non desistitis. Venite: sermo inuitantis est, ad melioris vitæ profectum, quod est, ô vos hypocritæ, & non veri, nec fideles amici, ad agnitionem veritatis accedite: quam vos habere minimè noueritis.

t ¶ *Dies mei,* &c.] Dies hi præteritæ felicitatis possunt intelligi, in quibus pollens virtutibus viuebat beatus Deo. Hos igitur dies à se non sine gemitu loquitur præterisse, quando multis miseriis circundatus est, & plaga intolerabili dolorum patiebatur.

u ¶ *Cogitationes meæ dissipatæ sunt,* &c.] Cùm in vnius iugiter contemplationis intentione positus essem, & cogitationes meas haberem semper intentas ad Deum, plagæ huius superuenientis mihi miseriæ: easdem cogitationes meas à sua vnica soliditate in me video dissipatas, & ob hoc excruciatur cor meum: eo quòd earum dilaceratione torquetur, videns me mala simplicitati meæ inconuenientia sustinere.

x ¶ *Si sustinuero,* &c.] Pœnis corporis, cogitationumq; stimulis, sicut ait, indesinenti tempore agebatur: & idcirco pœnas inferorum iam se pati clamabat. Aut fortè separatio illa, qua ab hominibus factus est alienus extra ciuitatem, sedens in sterquilinio, tenebræ dictæ sunt: quia lucem humani solatii non haberent.

y ¶ *Putredini dixi,* &c.] Tam longo, inquit, tempore com-

putresco, vt ipsam putredinem, & vermes nascentes, in eius sanie parentes appellem: ac per hoc quemadmodum quispiam mortalium sine parentibus non potest existere: ita & ego factus sum, quasi sine putredine & vermibus esse non possem. Qui ita in carne mea velut in natura sua sunt: tanquã si ex eis ipse subsisterem. Cùm illi in me de carnis meæ sanie potius generentur, non ego ex illis. Vbi magis mortalitatem per peccatum factã significauit: cui inest corruptio, & corruptioni putredo, patrem verò appellauit ipsum ortum humani generis in Adam: qui corruptione factus est putrescibilis. Matrem verò naturam humanam dixit corruptione vitiatam. Sororem verò omnem posteritatem Adæ dixit: quæ de corruptione mortalitatis, velut de sanie putredinis nascitur: quod & Baldad, dixit: Homo putredo, & filius hominis vermis.

a ¶ *Vbi est ergo nunc præstolatio mea*, &c.] Quod ait, & patientiam meã quis considerat, apertè fortem se in illis cruciatibus manifestat: pro quib. quasi queritur, quòd ad retributionem tanti laboris sui non potuerit peruenire.

b ¶ *In profundissimum infernum descendent omnia mea.*] Alii dixerunt, *omnia bona mea.* Bona sua dicit ad inferos descẽsura, quod est anima mea: vel ipse pro illis sum descensurus. Verè non credimus de iustitia, quòd tantus ac talis vir pro sanctis operibus suis frustrari potuerit. Quod autem ait.

c ¶ *Putasne saltem ibi erit requies mihi?*] Istud est: si in hac vita pœnas patior infernorum, putasne in locis pœnarum erit aliqua requies mihi? Hoc autem grauatus miseriis loquitur potius, quàm victus diffidentia: quia aliis locis ait ad Dominũ: *Scio, quia in inferno protegas me: donec pertranseat furor tuus.*

Caput xviii.

Respondens autem Baldad Suites, &c.] Id est, qui finis erit huius verbositatis, quasi non sit syncerus: vel solus Iob à Baldad verbosus arguitur, vel quasi spiritu nescio quo, instigatus loqui non desinat.

e ¶ *Quare reputati sumus vt iumenta*, &c.] Hoc dicit, quòd tanquam bruta animantia eos sanctus Iob despexerit, & vilissimos & indignissimos colloquio existimauerit: & ita iracundia possessos, vt phrenesim pati viderentur.

f ¶ *Quid perdis animam*, &c.] Loquendo contra diuinam iustitiam, furoris amentia concitatus, animæ tuæ necesse est inferas mortem.

g ¶ *Nunquid propter te derelinquet terra*, &c.] Tanquam si diceret: nunc propter te mundus ad rectorem suum non pertinebit, vt si quos peccatores inuenerit sicut & te ipsum, non puniat. Terræ verò & rupium nomine, metaphoricòs vniuersa multitudo populorum, & excelsi quiq́ue mundi & superbi, ac potentes possunt intelligi. Possunt rupes & animæ hominum, vt terra, caro humana intelligi. Sed & angeli propter celsitudinem naturæ suæ, eminentemq́ue honorem rupes dici possunt.

h ¶ *Nonne lux impii extinguetur*, &c.] Luce felicitatem præsentem quam sanctus Iob glorioſus agebat, significauit: sicut & Salomon ait. *Lumen verò impiorum extinguetur.* Hanc igitur extinctam dixit, quando Iob destitutus est omni felicitate præsenti. Quod autem ait, *nec splendebit flamma ignis eius*, id est, non rediet ad pristinam felicitatem. Prou. 22. c.

i ¶ *Lux obtenebrescet in tabernaculo illius*, &c.] Non solùm, inquit, præsentem felicitatem amittit, sed etiam lux recordationis Dei, quæ erat in tabernaculo cordis eius, obtenebrabitur, vt ei Deus scilicet in memoriam non ascendat: & pro merito lucerna protectionis diuinæ, quæ super eum fuerat, extinguetur.

k ¶ *Artabuntur gressus virtutis eius*, &c.] Vt superbus confidens gressus virtute sua, quarectè incedere arbitratur, concludetur tribulationum angustiis & pressuris, vt inde omnino exire non possit.

l ¶ *Immisit enim in rete pedes suos*, &c.] Retis nomine atque macularum eius, ineuitabile malum significatur: quod volens quisque exuere, ipso conamine impeditur, atque implicatur, vt corruat.

m ¶ *Tenebitur planta illius laqueo*, &c.] Laqueus hic ipse diabolus non absurdè sentitur, qui ad supplantandum calcaneum, peccatores obseruat: & ipse nihilominus sitis nomine appellatur, eo quòd velut in aliquo bono æstuans sitiat hominis mortem.

n ¶ *Abscondita est in terra pedica eius*, &c.] Latet illum quibus insidiis perditus sit, siue in semetipso pedicam, qua præpedit pedes suos, habet absconditam, id est, obligationem peccati, & in sæuitia conuersationis suæ, qua se rectè putat incedere, erroris istius latet decipula.

o ¶ *Vndique terrebunt eum formidines.*] Siue dolores. Superbus scilicet terrore venturæ calamitatis semper terrebitur. Possunt etiam formidines hoc loco non affectiones cordis intelligi, sed ipsi potius ministri diaboli. Hi igitur multis modis terrere sanctum Iob, vt eis cederet, institerunt.

p ¶ *Attenuetur fame robur eius, & inedia inuadet costas illius.*] Potest fames & ipse diabolus intelligi: qui huiusmodi famem patitur, qua nunquam de necibus hominum saturetur. Siue & ipse famem patitur: quia verbum, quod procedit de ore Dei, accipere non meretur. Et idcirco sub nomine costarum, thoracis munimenta significantur, quibus se velut quadam obduratione construxit, vt eum cibus diuini eloquii non adeat. Siue etiam impiorum plagam describit.

q ¶ *Deuoret pulchritudinem cutis eius*, &c.] Pulchritudinem cutis, id est, ornamenta virtutum, & brachia, fortitudinem regni eius, confecit diabolus, qui ideo primogenita mors appellatus est: quia per ipsum primum intrauit mors in orbem terrarum: & ipse est suæ mortis inuentor.

r ¶ *Auellatur de tabernaculo suo fiducia eius, & calcet super eum quasi rex interitus.*] Hunc igitur interitum diabolum esse dixit, qui est rex super omnes filios superbiæ, sed super sanctum Iob, vt eum prosterneret, calcare non potuit.

s ¶ *Habitent in tabernaculo illius socii eius, qui non est.*] Socii sodales, siue filii, vt supra dictum est, ministri diaboli sunt, qui hoc loco non esse dicitur: & cùm sit naturæ suæ proprietate subsistens, tamen non est, vt dixi: quia præuaricatione factus est alienus à Deo.

t ¶ *Aspergatur in tabernaculo eius sulphur.*] Vt fumum hic sentiat gehennarum.

u ¶ *Deorsum radices eius siccentur, sursum autem atteratur messis eius.*] Messis opera possunt intelligi, quæ foras atque in publicum ex interioribus erumpentia, de fidei radice consurgunt. Aliter. *Deorsum radices eius siccentur*, id est, opera, quæ in hoc seculo perpetrauit, inueniantur mortua, mortuisq; aridítate similia. Sursum autem atteratur messis eius, in futuro vtiq; mercedem laboris sui minimè consequatur.

a ¶ Me-

a ¶ *Memoria illius pereat de terra.*] Id est, nihil memoria sua dignum operetur: vel etiam memoria eius pereat de terra viuentium.

b ¶ *Non celebretur nomen eius in plateis.*] In platea sedebant reges, inter quos optat eum famam iustitiæ non mereri. Plateæ virtutes intelligũtur, in quibus sapientia fiducialiter agit, & circumit ciuitatem DEI Hierusalem, in qua sacramentis diuinis atq; mysteriis latum est scripturarum mandatum. Vehemẽter igitur in his plateis ludent senes & anus & infantes.

c ¶ *Expellet eum de luce in tenebras.* De hac vtique luce temporaria mittetur in æternas tenebras inferorum: siue etiam de parte sortis sanctorum retrudendus in tenebras tormentorum.

d ¶ *Non erit semen eius neq; progenies in populo.*] Hoc dicit, quòd posteritatem indignam memoria gentis suæ, vel patriæ derelinquat, secundùm illud Psalmistæ: *Generatio rectorum benedicetur.* Talem igitur generationem in populo suo noluit procreare: vnde in hac gente spirituali gloriaretur & patria.

e ¶ *Nec vllæ reliquiæ in generationibus eius,* manifestum est, quòd sancto Iob nihil remanserit. Spiritualiter autem sic intelligendum: nullas reliquias generationis suæ habebit impius in futuro.

f ¶ *In die eius stupebunt nouissimi.*] Id est, in tempore damnationis eius.

g ¶ *Et primos inuadet horror.*] Id est, infimi & proceres terrebuntur, quod est, reges potentes & magni. Siue nouissimi & primi, homines, & angeli, sancti quoq; & peccatores non absurdè intelliguntur.

h ¶ *Hæc sunt ergo tabernacula iniqui,* &c.] Enarrantis maledictionis sententiam videtur dare, & dicit: vbi huiusmodi, superbus scil. impiusq; habitaturus sit: sed Iob iniquus nõ est, quem rectum & innocentem Deus appellat.

CAPVT XIX.

RESpondens autẽ Iob dixit: Vsq; quo affligitis animam meã, & atteritis me sermonibus? [k] En decies confunditis me, & non erubescitis, opprimentes me. [l] Nempe & si ignoraui, mecum erit ignorantia mea. At vos contra me erigimini, & arguitis me opprobriis meis. [m] Saltem nunc intelligite: quia Deus non æquo iudicio afflixerit me, & flagellis suis me cinxerit. Ecce clamabo, vim patiens, & nemo audiet. Vociferabor, & non est, qui iudicet. [n] Semitam meã circumsepsit, & transire nõ possum, [o] & in calle meo tenebras posuit. [p] Spoliauit me gloria mea, & abstulit coronam de capite meo. [q] Destruxit me vndiq;, & pereo: & quasi euulsæ arbori abstulit spem meã. [r] Iratus est contra me furor eius: & sic me habuit quasi hostem suum. [s] Simul venerunt latrones eius, & fecerunt sibi viam per me, [t] & obsederunt in gyro tabernaculum meũ. Fratres meos longè fecit à me: & noti mei quasi alieni recesserunt à me. Dereliquerũt me propinqui mei: & qui me nouerant, obliti sunt mei. Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ sicut alienũ habuerunt me, & quasi peregrinus fui in oculis eorum. Seruum meũ vocaui, & non respondit, ore proprio deprecabar illum. [u] Halitum meum exhorruit vxor mea, [x] & orabam filios vteri mei. Stulti quoq; despiciebãt me: [y] & cum ab eis recessissem, detrahebant mihi. Abominati sunt me quondam consiliarii mei, & quem maximè diligebã, auersatus est me. [z] Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meũ, [a] & derelicta sunt tantummodo labia

CAPVT XIX.

RESpondens autem Iob, dixit: Vsquequo affligitis, &c.] Manifestum est: quia responsionibus amicorum suorum attritus sit, & afflictus, siue fatigatus sit,, & destructus.

k ¶ *En decies confunditis me,* &c.] Dies decem, pro toto tempore nominauit. Sed quomodo in breui numero, in Apocalypsi maior numerus temporis intelligitur: ita & in hac eadem summa numeri minus significatur, vt hoc solido numero & perfecto manente pro diuersitate locorum in scriptutis diuinis, nunc maiorem numerum, nunc minorem significari nouerimus.

l ¶ *Nempe & si ignoraui,* &c.] Putatis me, inquit, ignorare Deum, sicut & dicitis: Nunquid amicos decet insultare oppressis, à quibus magis tribulantes solatia præstolantur? Non est hoc opus amicorum fidelium, sed est potius subsannatio irridentium.

m ¶ *Saltem nunc intelligite,* &c.] Ille dicebat se iniquè sustinere molestias tormentorum: illi verò vtpotè iniquum pati suo merito loquebãtur. Et putant quòd in hoc articulo iustius sensus errauerit, & ideo postmodum dicat ad Deum: Insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam.

n ¶ *Semitam meam circumsepsit,* &c.] Qua rectus vtique atque illibatus proficiscebar ad gloriam meritorum meorum. Hanc igitur ignominiam passionis huius circumsepsit atque intercluſit, vt ad illam gloriam peruenire non possim.

o ¶ *Et in calle mea,* &c.] Id est, in tramite, hoc est, castigatæ viæ meæ, qua velut per arctum & angustum certa spe ad iustum retributorem pergebam, tenebras in eo miseriæ huius & calamitatis inueni.

p ¶ *Spoliauit,* &c.] Gloria me regni priuauit: fidei quoque fiduciam abstulit, quam de ipso apice mentis meæ, qui est naturæ rationalis caput, velut honoris coronam detraxit.

q ¶ *Destruxit,* &c.] Domo, regno, familia, filiis, amicis, sanitate corporis mei destitutus sum: ita his omnibus ablatis, perire me video, cuius etiam spes vitæ meæ velut effossa arbor ablata est.

r ¶ *Iratus est,* &c.] Furor DEI hoc loco potest diabolus ipse intelligi, qui beatum Iob diuersis modis, id est, blasphemiis, & carnis eius cruciatibus insectabatur.

s ¶ *Simul venerũt,* &c.] Furor Dei diabolus est: latrones verò ministri eius sunt, hoc est, quod ait: Et fecerunt sibi viam per me, quando eum, vel facultatibus mundi, vel sanitate corporis spoliauerunt. Vnde pulchrè dictum est.

t ¶ *Et obsederunt,* &c.] Id est, foris insidiati sunt. Siue circunderunt *in gyro tabernaculum eius,* hoc est, in corpore eius tormenta posuerunt. Animam verò inclinare ad peccatum non potuerunt.

u ¶ *Halitum meum,* &c.] Ita totus intrinsecus putrui, inquit, vt halitus fœtorem nec vxor mea sustinere potuerit: vbi potuit fieri, quòd apostema habuerit in viscera, quòd totum ventris eius sinum tenuerit, & inde loquendo odorem fœtidum de putulentia profundi vulneris expuerit.

x ¶ *Et orabam filios,* &c.] In scripturis diuinis, filii appellantur etiam pronepotes, & illi qui longiore serie nati sunt. Proinde quando filios vteri sui dixit, in se quasi ad fontem & ad originem posteritatis suæ respexit: vnde ei cogitationum familiæ velut riuuli manauerunt. Potuit & illos vteri sui filios dicere, quos doctrina sapientiæ suæ, tanquam semine de vtero cordis sui formauerat, habens in se per gratiam DEI formam gratiæ, & disciplinam naturalis legis in veritate.

y ¶ *Et cum ab eis,* &c.] Hoc fortè vult intelligi se in eorum obliuionẽ venisse, & ab eorum affectib. & cordib. recessisse.

z ¶ *Pelli meæ,* &c.] Ad tantam ariditatem caro eius deuenerat, vt nihil in eo humoris remanserit, & ob hoc adglutinata quodammodo fuerit pellis eius ossibus suis: hanc infirmitatem marasmon dicunt Medici.

a ¶ *Et derelicta sunt,* &c.] Ad hoc enim diabolus consumptis carnib. sancti Iob, labia eius integra dereliquit, vt haberet positus in tormentis, quib. posset facilè blasphemare, qua si cordis blasphemia non sit pro qua ipse Iob sicut pro cæteris

peccatis holocausta Deo pro filiis suis die septimo offerebat: sed ideo diabolus linguam reseruauit, vt intelligere posset, si Iob ob cordis simplicitatem, blasphemiâ proferret in labiis.

a ¶ *Miseremini mei,* &c.] Manum ergo domini appellauit ipsam plagam quam patiebatur, quæ facta est domini potestate. *Tetigit*, pro afflixit intelligendum est.

b ¶ *Quare persequimini,* &c.] Fecit Deus circa me in iudicio, cui soli licet, omnia in opere suo, vos quare præsumitis sicut Deus, vt affligatis innoxium: quod ipsi tantùm pro dispensatione sua competit: aut quasi dispensatione vestra indigeat Deus?

c ¶ *Quis mihi tribuat*, vt, &c.] Quoniam à nullo homine potuit inuenire solatium, conuertit se ad Deum, & resurrectionẽ futuram prophetat in spiritu, vbi pro his malis præmium sit recepturus: & hæc duris insculpta lapidibus optat inscribi, vt sermones Prophetiæ in ætates seculorum prolixiores permaneant.

d ¶ *Scio enim, quòd Redemptor meus viuit,* &c.] Hoc igitur clypeo ecclesia quę incarnationem vnigeniti DEI veram confitetur, & resurrectionem mortuorum verissimè credit fururam, se munit, & protegit, & inimicos suos conuincit, atque debellat. Vbi sunt illi, qui dicunt nos in resurrectione alia corpora habituros audiant istum virum, ore DEI laudatum, dicentem.

e ¶ *Quem visurus,* &c.] Ego ipse Iob, qui in stercore iaceo, & totus vulnerum sanie computresco: ego inquam Iob, iam corruptus, atque vulneribus dissolutus, in hac carne mortali, incorrupta resurrectione futura glorificatus videbo Deum: & vt exprimeret ipsius sui corporis instaurationem, idcirco ait.

f ¶ *Et oculi mei conspecturi sunt,* &c. *Reposita est hæc spes in sinu meo.*] Consummata sunt omnia in sinu meo.

g ¶ *Quare ergo nunc dicitis,* &c.] Vt quid nunc agitis, ita vt me tanquam vanum, nihilq; credentem velut Deum non timeam: siue quia religione diuina sim alienus persequi velitis, aculeatis me vestris perfodiendo sermonibus.

h ¶ *Et radicem verbi inueniamus contra eum.*] Videtis ergo, quia mecum non vt veri amici fideliter agitis: sed vt dolosi de meis sermonibus mihi laqueos concinnatis. Quandoquidem de ipsis verbis meis occasionem, velut quandam radicem reprehensionis inuenire cupitis.

i ¶ *Fugite ergo à facie,* &c.] Hoc dicit, si recesseritis ab impressione mea, gladium iustæ sententiæ poteritis euadere. Gladius est enim lingua regis, & non carnalis, vt Salomon dicit.

k ¶ *Et scitote esse iudicium.*] Quo iudicio iusti iudicis Dei, potero de subsannatoribus iudicari.

CAPVT XX.

RESpondens autem Sophar Naamathites, &c.] Ideo, inquit, æstuo, & cogitatione conturbor: quia dicis te hæc mala sine causa à Deo iudice sustinere: cum de Deo nihil sinistrum debeat suspicari.

m ¶ *Doctrinam qua me,* &c.] Audiam quidem te increpantem ac redarguentem me: quia fortè in doloribus positum obiurgare non debeam, mihi de Deo, quod est iustissimum respondere conuenit: quia non posses ab eo puniri, nisi esses malorum conscius, & multorum criminum reus.

labia circa dentes meos. [a] Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos amici mei: quia manus Domini tetigit me. [b] Quare persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini? [c] Quis mihi tribuat, vt scribátur sermones mei? Quis mihi det, vt exarétur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice? [d] Scio enim, quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum. Et rursum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum. [e] Quem visurus sum ego ipse, [f] & oculi mei conspecturi sunt, & non alius. Reposita est hæc spes mea in sinu meo. [g] Quare ergo nunc dicitis, persequamur eum, [h] & radicem verbi inueniamus contra eum? [i] Fugite ergo à facie gladii: quoniam vltor iniquitatum gladius est, [k] & scitote esse iudicium.

CAPVT XX.

RESpondens autem Sophar Naamathites dixit: Idcirco cogitationes meæ variæ succedunt sibi, & mens in diuersa rapitur. [m] Doctrinam qua me arguis, audiam, & spiritus intelligentiæ meæ, respondebit mihi. [n] Hoc scio à principio: ex quo positus est homo super terrã: quòd laus impiorum breuis sit: & gaudium hypocritæ ad instar puncti. [o] Si ascenderit vsq; ad cœlum superbia eius: & caput eius nubes tetigerit: [p] quasi sterquilinium in fine perdetur, & qui eũ viderant, dicent: vbi est. [q] Velut somniũ auolans non inuenietur: transiet sicut visio nocturna. [r] Oculus qui eum viderat, non videbit: neq; vltra intuebitur eum locus suus. [s] Filii eius atterentur egestate, [t] & manus illius reddent ei dolorem suum. [u] Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ eius: [x] & cum eo in puluere dormient. [y] Cùm enim dulce fuerit in ore eius malum: abscondet illud sub lingua sua. [z] Parcet illi, & non derelinquet illud, [a] & cælabit in gutture suo. [b] Panis eius in vtero illius vertetur in fel

n ¶ *Hoc scio à principio,* &c.] Iam nunc cœpit in sanctum Iob maledictis inuehi: quem & impium apertè asserit, & hypocritam: eo quòd simulauerit se iustum, & nunc in Deum rebellis extiterit.

o ¶ *Si ascẽderit,* &c.] Manifesta & certa hyperbole: hominẽ elatum nimis, & tumidum dicit.

p ¶ *Quasi sterquilinium in fine,* &c.] Cui sterquilinio assimilatus es per omnia, & ipse te nunc conspicis putrefactum. Et qui quondam viderant te regnantem in gloria: nunc inquiunt insultanti voce. Vbi est ille sapientissimus hominum, & potentissimus regum?

q ¶ *Velut somnium,* &c.] Manifestum est, sicut ait. Defecit velut somnium surgentis.

r ¶ *Oculus qui,* &c.] Id est, honor impii non poterit reparari.

s ¶ *Filii eius atterentur,* &c.] Siue ergo carnales filii eius, siue opera quæ aliquando filiorum nomine appellantur: siue illi qui eum tanquam patrem fuerunt imitati, per DEI sententiam ad nihilum redigentur: quod iam in filiis tuis, carnalibus operibus quoque tuis ex parte vides esse completum.

t ¶ *Et manus illius,* &c.] Hoc enim operatus est, vnde malum vindictæ, operante DEI iustitia, recipere mereretur.

u ¶ *Ossa eius,* &c.] Hoc ait, quòd à iuuentute sua, ex qua grauiora peccata committere cœperit, in eisdem peccatis suis vsque in senectam permanserit: pro quibus nunquam voluerit pœnitere. Et idcirco sequitur.

x ¶ *Et cum eo,* &c.] Id est, post mortem vitiorum, quę est in anima: siue vsque ad mortem, quæ fit per resolutionem corporis huius. Ossa ergo hoc loco ipsam senectutem non est absurdum intellexisse: quibus veternositas annorum, & durities senii iam præmatura significetur. Siue ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ, & cætera. Si quæ igitur virtutes sunt animi in impio homine naturales, ab adolescentia eius vitiis inolescunt & resoluuntur, ac defluunt, vt nihil in eis solidum & forte maneat: quia iam eisdem vitiis tanquam carnalibus, fluidis videlicet rebus operiuntur, & obteguntur: vbi magis deberent virtutes, velut ossa solida, & firmissima, tanquam carnes fluidas & soluta vitia restringere, continere, & regere: & ideo in carnis eius puluere dormiant: quia repugnantibus vitiis atq; vincentibus, rigorem bonæ suæ naturæ amittent.

y ¶ *Cum enim dulce fuerit,* &c.] Dulcia mala sunt impio: blasphemia & cætera oris peccata. Abscondet sub lingua sua, dicens: vbi est ei labor & dolor, & defendet atq; cælabit, vt ait scriptura. *Qui contegit iniquitatem suam, non proſperabitur.*

z ¶ *Parcet illi, & non derelinquet illud.*] Id est, palpat, fouet, & nutrit malum suum: & delectans se in illo, nunquam pœnitet, vt ab eo discedat.

a ¶ *Et cælabit eum,* &c.] Illud dicere mihi videtur, quòd semper sit ad blasphemandum paratus, & non prius saltem per aliquam moram cogitat quid dicturus est: quia iam paratam habet blasphemiâ quam cum maledictione cordis effundat.

b ¶ *Panis eius in vtero illius,* &c.] Panis scilicet tota vita huiusmodi hominis, est delectatio peccatorũ, dulcedo illecebrarum, & suauitas, quæ amara illi & mortifera postmodum erit. Quod autem dixit *in ventre eius*, hoc ait, quòd etiam in

corde

corde suo pro iniquitatibus suis, amaros dolores, acerbos & nimios conscientia torquente patiatur.

a ¶ *Diuitias quas deuouit, euomet*, &c.] Quod iniquè & violenter rapuit & inuasit: meritò ei Deus pœnas illatis criminibus eius reddidit: & ita extorquebitur ab iniquo, quod iniuste abstulerat. Angelus verò ille, qui centum octoginta quinque milia occidit, videtur bonus angelus fuisse: quia angeli messores sunt, zizania ignibus æternis exurenda.

b ¶ *Non videat riuulos fluminis*, &c.] Amœnitatem siue delicias paradisi, affluentiam quoq; eius his omnibus significari nouerimus: & reges hi, qui non aduersarii erant veritati, quòd ipsi sint illi impetus fluminis, qui lætificant ciuitatem, non absurdè intelligitur, manantes scil. de fonte, siue de flumine scripturarum: siue eosdem Apostolos hos impetus rectè sentimus, exeuntes de fonte Euangelii, ad irrigandas terras steriles populorum, quos etiam torrentes propter velociter effusam super omnes doctrinam eorũ, intelligere debemus: quæ doctrina diuina, melli propter eloquiorum DEI dulcedinem, butyro propter simplicem & innocentem eundem cibum doctrinæ verissimè comparatur: qui etiam in Psalmo hanc dulcedinem impium non dicit habiturum.

c ¶ *Luet, quæ fecit omnia: nec tamen consumetur.*] Illud est, quia gehenna quædam perpetua incorruptio, & æterna perseverantia tormentorum est.

d ¶ *Iuxta multitudinem*, &c.] Iuxta illud quod Propheta dicit ad Deum. *Quoniam tu reddes vnicuiq; secundum opera sua.*

e ¶ *Nec est satiatus*, &c.] Ventrem hic appellatũ puto quoddam receptaculum animæ, vbi cogitationes eius, quasi escæ ciborum reconditæ continentur, quem inexplicabilẽ dicit.

f ¶ *Et cùm habuerit*, &c.] Quemadmodum & tu ipse, qui iusto Dei iudicio omne patrimonium perdidisti.

g ¶ *Non remansit de cibo*, &c.] Inhumanitatis ei notam inurit: eo quòd de abundantia mensæ suæ nulli peregrino, vel hospiti refectionem præbuerit: sed fallitur Sophar: quia sanctus Iob dicit, *Si comedi buccellam meam solus.* Non remanebit de cibis eius: quia non florebunt bona sua.

h ¶ *Cùm satiatus fuerit*, &c.] Cùm diuitiis scilicet & rerum omnium abundantia refertus fuerit, subitus ei interitus veniet: coartatus miseria irruente atque conclusus, calamitatum cladibus æstuabit.

i ¶ *Vtinam impleatur*, &c.] Quandam capacitatem, vel sinum spatiosum ventrem animæ superius intelleximus. Hoc ergo dicit, quia iam cogitationibus iniquissimis plenus est: vsque ad summum oris sui blasphemia cumuletur: siue irant furoris ipsius diaboli animum non absurdè sentimus, per quem probantur sancti.

k ¶ *Et pluat super*, &c.] Bellum præ multitudine sua possunt intelligi aduersariæ potestates. Istæ igitur bellum Deo inferunt, quando sanctos eius oppugnant. Quod autem ait: Pluat super eum abundè, in eum calamitatis miseriam precatur effundi: siue homo impius, qui bellum blasphemiæ infert Deo, recipiet opus suum.

l ¶ *Fugiet arma ferrea*, &c.] Tanquam si diceret. Quando putauerit se leuiores calamitates posse fugere, in atrociores incurret. Siue aliter: Si socios & ministros diaboli fugiat, incurret in ipsum principem tenebrarum: & cùm sint illi rebelles in malitia, fortes & duricordes tanquam arma ferrea, in peiorem tamen auctorem totius mali, velut in arcum æneum impinget: quem puto ideo hoc loco arcum nominatum, quia vel maximè insidiis & dolo homines inopinantes interimere non desinit. Arcu enim inopinantibus plerumque tela iaciuntur. *Et non liberabitur de manu gladii.* Hoc dicit: quia non euadet diabolus mortem perpetuam.

m ¶ *Gladius eductus*, &c.] Quia diximus arcum, translato nomine diabolum posse intelligi: qui dum inobedientia transgreditur terminos, & in superbia elatus metas sanctæ humilitatis transcendit: quasi de vagina beatæ habitationis iusto iudicio Dei eductus atque expulsus est. Siue eductum de vagina, paratum semper ad interimendum fugientem se significatum esse nouerimus. Vulnerabit eum sagitta ænea. Æs diutinum est: huic metallo diabolus comparatur: eo quòd ad interimendum nunquam deficiat: nec senectute aliqua consumatur, qui etiam fulgurat, hoc est, transfigurat se in angelum lucis.

n ¶ *Vadent & venient*, &c.] Id est, socii eius.

o ¶ *Omnes tenebræ*, &c.] Tenebræ in hoc loco intelligendæ sunt peccata, siue ea, quæ commissa ab impio sunt, siue committenda sunt in corde eius, & affectu & cogitationibus latent, quæ ideo in secretis mentis eius abscondita dicuntur esse, quia illis fauet, eisque plurimùm delectatur.

p ¶ *Deuorabit eum ignis*, &c.] Hunc ignem non absurdè intelligimus esse gehennam, qui non materiis quibusdam & pabulis

CAPVT XXI.

RESpondens autem Iob dixit. Audite quæso sermones meos, & agite pœnitentiam. Sustinete me, vt & ego loquar, & post mea si vi-

debitur

viuit, vt ardeat: sed per se ipsum vt creatus est vigens, cuncta, quæ ei iniecta fuerint, concremat. Ergo iste ignis deuorabit impium: qui tanquam rationabilis ita eum glutiet atque absorbebit, vt in eo æternis cruciatibus torqueatur.

q ¶ *Affligetur relictus*, &c.] Ob impietatem videlicet suam iniquus derelinquetur à Deo: vt in tabernaculo corporis sui pœnis perpetuis crucietur.

r ¶ *Reuelabunt cœli iniquitatem*, &c.] In testimonium vtique erant angeli & sancti homines, vt nouerint, quòd pœnas iustissimè patiatur.

s ¶ *Apertum*, &c.] In iudicio DEI: quando impius condemnandus est, non solùm omnes cogitationes cordis eius: verumetiam principia interfectarum cogitationum, Deo pandenda sunt, atq; clarius luce manifestanda.

t ¶ *Detrahetur in die furoris*, &c.] In die iudicii mittetur in tenebras exteriores. Potuit & dies impia fuisse Iob, quando plaga percussus est, & conclusit elocutionẽ suam, vt diceret.

u ¶ *Hæc est pars*, &c.] Hic quasi ex abrupto ostendit: quòd in sanctum Iob vniuersa hæc dixerit. Quod autem sequitur.

x ¶ *Et hæreditas*, &c.] Id est, operum retributio: alii ita verterunt. Et hæreditas verborum eius ab Episcopo: quia quemadmodum dominus à dominatione rerum omnium scitur: ita Episcopus eo quòd superintendat in omnem creaturam, verissimè dicitur. Non enim Deus perturbata mente commotusq; puniturus est peccatores, cùm sit incommutabilis, sicut ait ad Moysen, *Ego sum, qui sum*: non solùm sempiternus, verum etiam æternaliter mitis. Deinde ista de Deo anthropopathos dici intelligamus, non propriè secundùm inconuertibilem substantiam eius, sed translatis nominibus passibilis creaturæ ad creaturam non conditam, nec creatam: sed potius omnium conditricem.

CAPVT XXI.

RESpondens autem Iob, dixit. Audite quæso, &c.] Post tanta conuitia non est commotus, vt acerbè responderet: quin

E

potius deprecans eos, alloquitur, & ait: Vt audientiam præbeant sermonibus eius: quibus perceptis & cognitis, nouerint se super tanta oris sui amaritudine pœnitere debere.

a ¶ *Nunquid contra hominem*, &c.] Primùm mihi illud est oneri, & valde molestum, atq; horribile: quia non cum homine, sed cum DEO mihi causa loquendi est: cui castificatam iustitiam exhibebam: vt mercedē huius operis repensaret. Ecce nunc tanquam reus criminum, omnibus affligor miseriis. Hinc dicit se tristari, quia scit Deum nihil iniustè operari.

b ¶ *Attendite me*, &c.] Quod sit istud secretum, vt Deus bonus & iustus erga me taliter operetur, præsertim cùm eius testimonium de me bonum habeam.

c ¶ *Et ego quando recordatus fuero*, &c.] Cùm enim plagam hanc cogito, quam iustè viuens sustineo: Deiq; iudicium, qui neminem insontem affligit, recordor, nimiùm pertimesco: hoc ipsum optimè scio, nullus patitur malum aliquod, nisi id ipse permiserit. Nemini infert malum, nisi inferre ei ipse iustissimum iudicarit. Sed hæc Iob contigerunt, vt appareret foris hominibus, quod intrinsecus erat ante Deū.

d ¶ *Quare ergo impii viuunt*, &c.] Et alius ita dixit. Quare impiorum prosperatur vita? Et alius dixit. *Quare non respicis ad iniqua agentes?* Respondete mihi, obsecro. Si ego impius, & immemor bonorū operum secundùm iustitiam, sicut vos affirmatis, hæc patior: quare impii viuunt, & subleuati sunt, confortatiq́ue diuitiis? Hoc ergo, inquam, obsecro respondete. Nunquid vos, qui DEVM contra me iustum defenditis in hoc loco, iniustum notatis: vt in me iniquus vltor sit, & in meis similibus clemens. Horum igitur, de quibus nunc loquitur, finis & interitus erit mors æterna, & perditio inferorum.

e ¶ *Veruntamen quia non sunt in manu*, &c.] Quia pro hac gloria sua & temporario flore, perpetua ignominia coram angelis induentur.

f ¶ *Quotiens lucerna impiorum*, &c.] Lux verò iusti semper: quia in hac nocte seculi, lucerna fidei nullo vento tentationis extinguitur, & illic ad gloriam sempiterni luminis præparatur. Lumen verò peccatoris intra breue tempus vitæ extinguitur. Quoniam transiturus est sicut vmbra. Non erit & veniet impiis, sicut Iob ait, inundatio, id est, abundantia tormentorum. Quibusq́ue dolores diuidit furoris sui. Proculdubio Deus dolores diuidit, dixit, pro hoc quòd pœnas vnicuique retribuet, vt meretur.

g ¶ *Deus seruabit filiis illius*, &c.] Diabolo seruat supplicium gehennarum, vt cum eo illi quos sibi exemplo malitiæ suæ filios fecit, pariter puniantur: quod Deo reddente, pater eorum diabolus tunc sciet, id est, tunc sentiet, quando cum filiis pœnas patietur æternas.

h ¶ *Videbunt oculi eius interfectionem suam.*] Siue necem suam, vt alii dixerunt. Duplex enim tormentum est videre pœnas, quas sustineas.

i ¶ *Et de.*] Ipse est calix aureus Domini in manu Babylonis.

debitur verba ridere.[a] Nunquid contra hominem disputatio mea est, vt meritò nō debeam contristari?[b] Attendite me, & obstupescite, & superponite digitum ori vestro.[c] Et ego quando recordatus fuero pertimesco: & concutit carnē meā tremor.[d] Quare ergo impii viuunt, subleuati sunt, confortatiq́; diuitiis? Semen eorum permanet coram eis: propinquorū turba & nepotum in conspectu eorū. Domus eorum securæ sunt & pacatæ: & non est virga Dei super illos. Bos eorum concepit, & nō abortiuit: vacca peperit, & nō est priuata fœtu suo. Egrediuntur quasi greges parūuli eorū, & infantes eorum exultant lusibus. Tenent tympanum & citharam, & gaudent ad sonitum organi. Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt. Qui dixerunt Deo: recede à nobis, & scientiam viarum tuarum nolumus. Quis est omnipotēs, vt seruiamus ei? Et quid nobis prodest, si orauerimus illū?[e] Veruntamen quia nō sunt in manu eorū bona sua: consilium impiorū longè sit à me.[f] Quotiēs lucerna impiorum extinguetur, & superueniet eis inūdatio, & dolores diuidet furoris sui. Erunt sicut paleæ ante faciē venti: & sicut fauilla quam turbo dispergit.[g] Deus seruabit filiis illius dolorē patris: & cùm reddiderit, tunc sciet.[h] Videbūt oculi eius interfectionē suam:[i] & de furore omnipotentis bibet.[k] Quid enim ad eū pertinet de domo sua post se? Et si numerus mensium eius dimidietur:[l] nunquid Deum docebit quispiā scientiam, qui excelsos iudicat?[m] Iste moritur robustus & sanus, diues & felix: viscera eius plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur. Alius verò moritur in amaritudine animæ suæ absque vllis opibus: & tamen simul in puluere dormiēt, & vermes operient eos.[n] Certè noui cogitationes vestras & sententias contra me iniquas.[o] Dicitis enim:[p] vbi est domus principis, & vbi tabernacula impiorum? Interrogate quemlibet de viatoribus, & hæc eadem illum intelligere cognoscetis.[q] Quia in diem perditionis seruatur malus: & ad diē furoris ducetur.[r] Quis arguet coram eo vias eius: & quæ fecit, quis reddet illi?[s] Ipse ad sepulcra ducetur,[t] & in congeritatis

k ¶ *Quid enim ad eum*, &c.] De eodem diabolo dicit, de quo Salomon ait. *Impius cùm venerit in profundum* malorum suorum & criminum desperatione *contemnit*. Iam enim nouit se cum suis, qui sunt domus & regnum eius, perpetuò esse damnandum: quia nulla est eius voluntas agendæ pœnitentiæ.

l ¶ *Nunquid Deum quispiam docebit*, &c.] Qui enim de excelsis atque sublimibus potestatibus angelorum habet iustum iudicium: quemadmodum à quoquam doceri poterit, vt in his, quæ supra diximus, possit eius iudicium reprehendi?

m ¶ *Iste moritur robustus & sanus*, &c.] Beatorum in hoc mundo & infelicium in hac vita, communem dicit esse conditionem. *Viscera* siue intestina eius, vt alii dixerunt, *plena sunt adipe, & medullis ossa illius irrigantur. Alius verè moritur in amaritudine animæ absque vllis opibus: & tamen simul in puluere dormient, & vermes operient eos.* In hac igitur continentia sermonis huius, iste sensus est, quòd in hoc mundo iusti & peccatores indifferenter viuant: sed hæc diuersitas commutanda sit in futuro: sicut in illo diuite factum est, & in Lazaro paupere.

n ¶ *Certè noui*, &c.] Ergo rectè dixi, inquit, quod & perspicitis: quia vna sit in hoc seculo, & peccatori moriendi conditio & sancto. Qui tamen postea disiungendi, vt ad præmium mutentur iusti: peccatores verò ad supplicium rapiantur. Vos verò in insontem iniquam dantis sententiam.

o ¶ *Et dicitis*, &c.] Insultantes mihi, meq́; irridentes.

p ¶ *Vbi est domus principis*, &c.] Quia ergo de me ita sentitis, quòd damnationis meæ nunc tempus aduenerit, non ita est, quòd definisse vos arbitramini: quia hæc DEI castigatio temporalis, non est æterna damnatio.

q ¶ *Malus enim in*, &c.] Qui & ad diem furoris DEI ducendus est, vt excipiat sententiam mortis æternæ. Sancti enim omnes rectè viatores esse dicuntur: quia vt expediti, & alacres prætereundo sæculum, virili animo calcant terram suam, & festinanter proficiscentes ad beatam patriam, mundi huius iter laboriosum conficiunt. Hi ergo, qui ascendunt ad populum peregrinum: siue succinctum fidei vtiq; cingulo: contra dissolutionem vitiorum lumbos mentis accingunt.

r ¶ *Quis arguet coram eo vias eius*, &c.] Videtur mihi, quòd Iob propriè de diabolo dixerit: licet & generaliter de omnibus peccatoribus possit intelligi. Quis hominum eum potest arguere, propter viam eius pollutissimam, per quam totum mundum ingredi fecit: aut reddere ei, quæ creatura poterit, quod meretur, nisi ille solus agnus Dei qui peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius?

s ¶ *Ipse ad sepulcra*, &c.] Ad mortem videlicet tormentorum: quam ipse hominibus intulit in Adam, & ipse ad inferos ducendus, vt illic perpetuò puniatur.

t ¶ *Et in congerie mortuorum*, &c.] Et licet damnandus ad pœnas ducendus sit: sed tamen mortem hominum gaudens, ad intuendum eorundē mortuorum congeriem, omnia ala-

G Prou. 18. a

H

F

critatis instantia, in eorum interitu vigilabit: vel certè semper viuet in mortem.

a ¶ *Dulcis fuit glaries Cocyti.*] Cocytum inferorum fluuium esse dicunt. Nos autem in scripturis diuinis eundem fluuium torrentem, puteum, caminum, ignem æternum, lacum, stagnum, legimus & gehennam. Glarearum verò nomine ipsa officia Tartarorum, ministros quoque pœnarum infernalium vinctos tormentorum locis existimo significari: & dictum est, quasi per ironiam: e ò quòd desiderent illum, atque exoptent habitatores inferorum, vt puniant, & de eius interitu saturentur. Vel certè dulcis fuit morti: quia tam innumeros ei populos acquisiuit.

b ¶ *Et post se omnem hominem,* &c.] Qui imitatione exemplum eius sequuntur: siue post se omnem hominem trahit, secundùm præuaricationem humani generis in Adam.

c ¶ *Et ante se innumerabiles.*] Quos deceperit, & eos secutores præmittit ad pœnas.

d ¶ *Quomodo igitur*, &c.] In hoc versiculo omnem altercationem disputationis suæ concluſit: & amicos suos, quòd sine causa contra eum de prædicta ratione decertent, conuincit: cùm illi diffidunt impios & peccatores in hoc mundo puniri, inter quos & ipsum condemnant: ille conuincit eos, quòd vel maximè in seculo glorientur, qui sunt ad damnationis iudicium deducendi.

Caput xxii.

R*Espondens autem Eliphaz*, &c.] In sugillationem igitur Iob ista dicuntur: qui sibi omnino arroget hæc se propria cordis sui sapientia loqui.

f ¶ *Quid prodest Deo, si iustus*, &c.] Nemo iustitia sua & sanctitate Deum fecit meliorem: quoniam omnis boni fons atque origo nullius bono eget, secundùm Prophetam qui ait. *Quoniam bonorum meorum non eges*

g ¶ *Nunquid timens arguet*, &c.] Nunquid causa timoris Dei hæc est, vt timeat te Deus? fortè ipse potens aliquando efficiaris: & coæqualis factus ipse resistas ei? Quæ risoriè potius, & subsannantis sensu dicuntur.

h ¶ *Et non propter malitiam*, &c.] Non hoc timens arguit te, inquit, grauis plagę huius correptionibus: sed propter omnia mala tua, quibus studium commodabas. Quia ergo principale malum, id est, malitiam Iob plurimam habeat, vnde cætera mala quasi in botro dependeant: subiungit & narrat ea quasi per species singulas, ita dicens.

i ¶ *Abstulisti enim pignus fratrum tuorum sine causa.*] Hoc dicit, quòd violenter & hostili more aliena rapuerit, vel pignora iniustè extorserit: siue per speciem iustitiæ per calumniam expoliauerit: & prægrauatur crimen, quando dicitur, quòd nec sanguini suo pepercerit.

k ¶ *Et nudos spoliasti vestibus.* &c.] Quid vestitis feceris, hic apparet: apud quem nec nudus à rapinis tuis immunis inuentus est.

l ¶ *Aquam lasso non dedisti.*] Manifestum est.

m ¶ *Et esurienti subtraxisti panem.*] Graue est non dedisse, grauius subtraxisse. Grande ergo peccatum, hospitalitatem in necessitate positis non præbere. Apertè autem Eliphaz mentitum scimus: cùm inferius legamus, quanta bona Iob fuerit operatus.

n ¶ *In fortitudine brachii tui possidebas terrā.*] Arguit nihilominus eum tanquam superbum & tyrannum; qui non iustitia[a] & æquitate regni sui populos regeret: sed truculentis moribus tanquam virtute brachii, duro eos seruitutis onere subiugaret, & nullus propter imperium suum durissimum, nisi conditione suæ subditus viueret.

congerie mortuorum vigilabit. [a] Dulcis fuit glaries Cocyti, [b] & post se omnem hominem trahet, [c] & ante se innumerabiles. [d] Quomodo igitur consolamini me frustra: cum responsio vestra repugnare ostensa sit veritati?

Caavt xxii.

Respondens autē Eliphaz Themanites, dixit. Nunquid Deo potest comparari homo etiam cùm perfectæ fuerit scientiæ? [f] Quid prodest Deo, si iustus fueris: aut quid ei confers, si immaculata fuerit vita tua? [g] Nunquid timens arguet te, & veniet tecum in iudicium, [h] & non propter malitiam tuam plurimam, & infinitas iniquitates tuas? [i] Abstulisti enim pignus fratrum tuorū sine causa: [k] & nudos spoliasti vestibus. [l] Aquam lasso non dedisti, [m] & esu rienti subtraxisti panem. [n] In fortitudine brachii tui possidebas terram, & potentissimus obtinebas eam. [o] Viduas dimisisti vacuas: [p] & lacertos pupillorum comminuisti. [q] Proprerea circundatus es laqueis, & conturbat te formido subita. [r] At putabas te tenebras nō visurum, & impetu aquarum inundantium nō oppressum iri. [s] An cogitas, quòd Deus excelsior cœlo sit, & super stellarum verticem sublimetur? Et dicis. Quid enim nouit Deus? Et quasi per caliginem iudicat. [t] Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines cœli perambulat. [u] Nunquid semitam seculorū custodire cupis: quàm calcauerunt viri iniqui, [x] qui sublati sunt ante tempus suum, [y] & fluuius subuertit fundamentum eorū? [z] Qui dicebant Deo: recede à nobis: [a] & quasi nihil possit facere omnipotēs æstimabant eū, cùm ille implesset domos eorū bonis. [a] Quo-

o ¶ *Viduas dimisisti vacuas.*] Qui eas destitutas, & tribulationibus affectas atque humiliatas, ad subueniendum audire noluisti: vnamquamque earum vacuam dimisisti: quando id, quod à te postulabat, non potuit impetrare.

p ¶ *Et lacertos pupillorum comminuisti.*] Si quid virium habuerint, vnde sustentari possent, tulisti: & eorum animas vitæ desperatione fregisti: vel non defendendo eos à malis hominibus virtutem spei eorum, qua ad te respiciebant, comminuisti: dum eos passus es opprimi.

q ¶ *Propterea circundatus es laqueis*, &c.] Hoc dicebat Eliphaz, quòd ipse beatus Iob malæ conscientiæ formidine turbaretur, & eadem formidine sibi subitò veniente, vsquequaque consternatus consilium patientiæ perdiderit contra aduersa.

r ¶ *At putabas te tenebras non visurum*, &c.] In tanta securitate in iniquitatibus potens agebas, vt hæc mala meritorum tuorum reciproca tibi venire non credideris. Quibus tenebris, miseriæ vtique & calamitatis, tanquam impetu aquarum inundantium repentè depressus es; vt obscurato corde non videas, quod rectum esse patientia perdocet. Multis modis in scripturis diuinis, tenebræ appellantur peccata, ignorantia, siue tribulatio: vel etiam obscuritas diuinorum voluminum, nomine tenebrarum ponitur.

s ¶ *An cogitas, quòd Deus excelsior cœlo sit, & super stellarum verticem sublimetur.*] Primùm ergo Eliphaz sanctum Iob criminatur, quòd in Deum asserat ignorantiam cadere, & multa sint in creaturis suis, quæ nesciat. Deinde quòd iudicium eius affirmet incertum esse, & dubium. Et iccirco per caliginem, id est, quasi verisimile, quid iudicat.

t ¶ *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat*, &c.] Iccirco autem hæc omnia quasi ex sensibus beati Iob esse confingit, vt eum non solùm blasphemum, verumetiam, quòd ignorantem dicat Deum, locisq; eum asserat contineri: quod vtique grande sacrilegium est sentire de Deo.

u ¶ *Nunquid semitam seculorum custodire cupis, quam calcauerunt viri iniqui.*] Custodire cupis, pro obseruare dixit: hoc est, nunquid actus & vitam perditam consequi concupiscis, eorum, qui in diluuio & Sodomis, & eremo perierunt: vel eorum, qui non credunt Deum humana curare.

x ¶ *Qui sublati sunt ante tempus suum.*] Vt Dathan & Abiron: vel illi, qui subita morte perierunt.

y ¶ *Et fluuius subuertit fundamentum eorum.*] Imminente in se ira Dei tanquam fluuii impetus, stabilitas præsentis vitæ eorum subuersa est: siue quasi fluuius superueniente pressura fundamentum corporeum eorum demolitum est, vt vitæ eorum parietes corruerunt.

z ¶ *Qui dicebant Deo: recede à nobis.*] Propter apostasiam ergo damnati sunt. At non talis est Iob, qui dicit, etiam si occidat me, in ipsum sperabo.

a ¶ *Et quasi nihil possit facere omnipotens*, &c.] Non timuerunt ergo impii, ne propter peccatum, offensam Dei, & bona, quæ ipse præstiterat, vindictam suppliciorum incurrerent.

A

a ¶ *Quorum sententia procul sit à me.*] Et sanctum blasphematorum in numero ponit, quem ita vt eosdem detestatur.

b ¶ *Videbunt iusti & lætabuntur.*] Siue vt alii dixerunt, videbunt: de abiectione infidelis populi loquitur.

c ¶ *Et innocens subsannabit eos.*] Quomodo hoc & de sanctis eius non potest dici? quando vident peccatores iusto DEI iudicio condemnari: videbunt & lætabuntur. Placet enim illis DEI iustitia, sicut & ipsi Deo. Sed Eliphaz cùm hîc fortassis rectè dixerit, malè opinatus est, vt beatum Iob impiis & peccatoribus comparet.

d ¶ *Nonne succisa est erectio eorum.*] Superbia vtiq; illorum, & contumacia, supradictis pœnarum exemplis succisa est, & perpetuæ perditioni tradita.

e ¶ *Et reliquias eorum deuorauit ignis.*] Reliquias etiam dixit, extrema quæque peccaminum in die iudicii puniendas: quia in hoc seculo, nulla pœna grauissimos peccatores, ita vt digni sunt, damnat. Siue reliquias, posteritatem malorum hominum intelligere possumus, quæ imitando eos tanquam patres eorum reliquiæ appellentur. Siue in bonam partem reliquiæ ponuntur secundùm illud. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi,* vt cogitatio hominis ad confessionem pertineat peccatorum: reliquiæ verò sunt ipsius confessionis æterna remuneratio: qua indultis sibi peccatis, velut in die festo spirituali lætitia perfruatur. Possunt reliquiæ & nouissima intelligi: iuxta illud. *Reliquiæ impiorum peribunt.*

Psal. 75.b

B

Psal. 36.g

f ¶ *Acquiesce igitur,* &c.] Hortatur sanctum Iob, vt se iam cogitet emendare, & dat consilium non quærenti, vt per patientiam conuertatur ad Deum. Et ita post bellum instantis sibi horribilis plagæ, posset habere incolumitatis pacem.

g ¶ *Suscipe ex ore illius legem.*] Siue dictum, id est, audi, quæ præcepit, & conserua.

h ¶ *Si reuersus fueris ad omnipotentem, ædificaberis.*] Si te factorum tuorum pœniteat, ædificaberis, id est, quotidie vallatus diuina custodia munieris. Dissimulantibus agere pœnitentiam, hoc exemplum egregium præponendum est: necessaria enim hæc cohortatio est, qua possunt peccatores gloriam perditam reparare.

i ¶ *Et longè facies iniquitatem à tabernaculo tuo.*] Si te emendare volueris atque corrigere, tibi asscribet Deus, quòd longè facias à te iniquitatem tuam: cùm eam à te potius ipse elonget. Siue ipse diabolus iniquitas dicitur, hoc est, qui te in potestatem accipit, elongabitur.

k ¶ *Dabit pro terra silicem,* &c.] Hoc dicit: quòd si propitiatio eum Dei in præceptis eius firmissimis stabilierit, nō terrenis rebus, & carnis voluptatibus operam dabit: sed magis ad fortitudinem virtutum proficiet, per quam possit ad affluentes cœlestium diuitias peruenire: hoc enim metaphoricôs Eliphaz ad sanctum Iob dicit: quòd si in saxo fortitudinis bonæ conscientiæ tuæ positus fueris, sensus diuinæ sapientiæ tibi velut torrens aureus abundabit.

l ¶ *Eritq; omnipotens contra hostes tuos.*] Cùm feceris, inquit, voluntatem eius, habebis eum defensorem tui.

m ¶ *Et argentum coaceruabitur tibi.*] Diximus aurum pro sensu accipi, & argentum pro eloquio iustificationis. Ergo & mandata Dei atq; iudicia, ipsa sunt diuina eloquia. Cum ergo conuersus, in his fueris meditatione assidua commoratus: intelligentias diuersorum sensuum differendo, multiplex & copiosè abundans eloquium coaceruabitur tibi.

C

n ¶ *Tunc super omnipotentem delitiis affluës.*] Delitiis vtique spiritualibus supradictis repleberis, cùm petitiones cordis tui gratia sancti spiritus videris, & in gaudio mentis tuæ senseris adimpleri.

o ¶ *Et eleuabis ad Deum,* &c.] Liberam frontem ad deprecandum Deum attolles, siue iam non ream, neq; incuruatam deorsum mala conscientia, eriges ad Deum animam tuam.

p ¶ *Rogabis eum, & exaudiet te,* &c.] Peccatorem te non potest exaudire, nisi eum prius pro peccatis tuis deprecatus fueris.

q ¶ *Decernes rem,* &c.] Rem duntaxat iustam, sanctam, atque honestam, quam à Deo petieris, obtinebis.

r ¶ *Et in viis tuis splendebit lumen.*] Viæ tuæ actus tui boni erunt, & lumen tibi erit Dei notitia, Deique visitatio, atq; protectio: quo actus viarum tuarum correcti illuminentur: ne fortè per errorem inscitiæ in montes tenebrosos offendas.

s ¶ *Qui enim humiliatus fuerit,* &c.] Et Dominus in Euangelio: *Qui se humiliat, exaltabitur.* *Luc. 14.c*

t ¶ *Saluabitur innocens: saluabitur,* &c.] Id est, gratia bonorum operum, vel nitore. Antiquitus dixerunt: erue innocentem, & saluaberis munditia manuum tuarum: vbi retributionem videtur sonare, quod ait: Erue innocentem, vt saluari possis innocentia manuum tuarum.

D

CAPVT XXIII.

RESpondens autem Iob, ait: Nunc quoq; in amaritudine est sermo meus, & manus plagæ meæ aggrauata est super gemitum meum.

x Quis mihi tribuat, vt cognoscam & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius? y Ponam coram eo iudicium, z & os meum replebo increpationibus: vt sciam verba, quæ mihi respondeat, & intelligam, quid loquatur mihi. a Nolo multa fortitudine contendat mecum: nec magnitudinis suæ mole me premat. Proponat æquitatem contra me, & perueniet ad victoriam iudicium meum. b Si ad orientem iero, non apparet: si ad occidentem, non intelligam eum: si ad sinistram, quid agam? Non apprehendam eum. Si me vertam ad dexteram, non

x ¶ *Quis mihi tribuat, vt cognoscam & inueniam illum, & veniam vsque ad solium eius.*] Intellectu se cognoscere Deum dixit: inuenire quoque eum operibus bonis, & venire vsque ad solium eius, & futuri scientia & cogitatione iudicii proficiendo accedere vsque ad ipsam contemplationem diuinæ potestatis, quam vtique mundi corde videbunt. Quod cor, multis castificationibus morum, sanctus hic Iob purificatum se dicit habuisse.

y ¶ *Ponam coram eo iudicium.*] Iudicium, inquit, iustitiæ tuæ ponam in conspectu Dei mei, secundùm illud: Ab ipso iudicii eius æquitatem requiram. Tamen priusquam sit eius in me finitiua sententia, multas ei proferam increpationes: quia cùm eius nouerim singularem iustitiam, quare iustus patior tormenta, quæ iniquis impiisque potius debentur? Hoc ergo quod sequitur, ait.

z ¶ *Os meum replebo increpationibus.*] Id est, iusti doloris querelis.

a ¶ *Nolo multa fortitudine contendat mecum: nec magnitudinis suæ mole me premat.*] In mole maiestatis eius, horripilationem intelligamus, non aliquid corporeum, quia Deus spiritus est. Certus sum, inquit, quia istas afflictionum miserias, ipso vtiq; iudicante, patebit me nullo peccatorum merito sustinere, hinc ait: *Perueniat ad victoriam iudicium meum.*

b ¶ *Si ad orientem iero, non apparet: si ad occidentem, non intelligam eum,* &c.] Dum partes mundi enumerat, dicit eum habitare

habitare vbique totum: sibi tamen omnino esse inuisibilem confitetur: eò quòd non subiaceat eius diuinitas obtutibus creaturæ. Deus verò omnem viam conuersationis eius, ait: quia optimè nouerat.

a ¶ *Vestigia eius secutus est pes meus.*] Hoc est, quod custodiri voluit, custodiui.

b ¶ *Ipse enim solus est, & nemo,* &c.] Hoc est: quia inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius.

c ¶ *Cumq; expleuerit in me voluntatem suam,* &c.] Cùm iam me quibus voluit tormentis affecerit, & alia adhuc, quanta voluerit, mihi infligere poterit, quem insensibilia sicut sensibilia contremiscunt.

d ¶ *Et idcirco à facie eius turbatus sum,* &c.] Mente scilicet sentiens, & ex parte intelligens.

e ¶ *Timore solicitor.*] Id est, horripilatione maiestatem illius pertimesco.

f ¶ *Deus molliuit cor meum, & omnipotens conturbauit me.*] Cor resolutum à pauore nimio & timore hoc loco dictum nouerimus, non quòd à duritia incredulitatis ad fidem suscipiendã mollitũ sit, cùm magis ipse Iob per fidem fortis in Deum manserit. Vnde sequitur: *Omnipotens conturbauit me*: hoc quod supra.

g ¶ *Non enim perij propter imminẽtes tenebras: nec faciem meam operuit caligo.*] Ipsas calamitatis suæ miserias, tenebras appellauit, quas velut ruinas subitò imminentes sibi dicere voluit: eis tamen insistentibus sibi ait: Desperatione non perij: nec faciẽ mentis meæ infidelitas excæcauit, vel negatio Dei.

nõ videbo illum. Ipse verò scit viam meam, & probabit me quasi aurũ, quod per ignem transit. [a] Vestigia eius secutus est pes meus: viã eius custodiui, & nõ declinaui ex ea. A mandatis labiorũ eius non recessi, & in sinu meo non abscondi verba oris ei⁹. [b] Ipse enim solus est, & nemo auertere potest cogitationẽ eius: & anima eius quodcunq; voluit, hoc fecit. [c] Cumq; expleuerit in me voluntatem suam, & alia multa similia præstò sunt ei. [d] Et idcirco à facie ei⁹ turbat⁹ sum: & considerans eũ, [e] timore solicitor. [f] De⁹ molliuit cor meũ, & omnipotens cõturbauit me. [g] Non enim perij propter imminentes tenebras: nec faciem meam operuit caligo.

Caput XXIV.

AB omnipotente nõ sunt abscõdita tẽpora: qui autẽ nouerunt eum, ignorant dies illius. [i] Alij terminos transtulerunt, diripuerũt greges & pauerunt eos. [k] Asinum pupillorum abegerunt, & abstulerunt pro pignore bouem viduæ. Subuerterunt pauperum viam, & oppressèrunt pariter mansuetos terræ. [l] Alij quasi onagri in deserto egrediũtur ad opus suum, vigilantesq; ad prædam præparant panem liberis. Agrũ non suum demetunt, & vineam eius quẽ vi oppressèrũt, vindemiant. Nudos dimittunt homines, indumenta tollentes, quib. non est operimentũ in frigore, [m] quos imbres mõtiũ rigant, [n] & non habentes velamen, amplexantur lapides. [o] Vim fecerũt deprædantes pupillos, & vulgum pauperem spoliauerunt. Nudis & incedentibus absque vestitu & esurientibus tulerunt spicas. [p] Inter aceruos eorum meri-

Caput XXIV.

AB omnipotente non sunt abscondita tempora: qui autem nouerunt eum, ignorant dies illius.] Illi verò qui sentiunt, & intelligunt Deum, dies æternitatis eius ignorant. In qua æternitate, nec tempora, nec dies, qui in temporibus sunt, inueniuntur, vbi vnus æternus est dies. Siue aliter: Omnia nouit quæ nunc loquor vel patior.

i ¶ *Alij terminos transtulerunt, diripuerunt greges,* &c.] Id est, transtulerunt greges, & comederunt. Manifestum est secundùm literam. Videamus nunc secundùm mysticum intellectum, quid significet: terminos transferentes, id est, statuta ecclesiæ conuellentes, hæreticos esse significauit: qui nouitate doctrinæ peruersæ, euangelicę legis & apostolorum terminos præfinitos excedunt: & ita deceptoria persuasione diripiunt greges dominicos, id est, populos credẽtes in Christũ.

k ¶ *Asinum pupillorum siue iumentum, abegerunt, & abstulerunt pro pignore bouem viduæ. Subuerterunt pauperum viam,* &c.] Pupilli quidem sunt teneri, vel infantes in fide: vel qui Deum patrẽ non habent, vt ab eo contra aduersarios defendantur. Quorum animum, velut iumentum forte ac necessarium, ad Deũ in se per fidem portandum, hæretici prædonum more ab eis abigunt, dum eos fallacijs suis, virtute animi spoliant. Siue gentilem sensum, immundi vtique animalis nomine dictum, ab eis quidem auferunt, dum sub prætextu veræ religionis, eos in perfidiam ducunt. Viduæ etiam illæ sunt animæ, quæ virum, Deum suum & Dominum amiserunt, à quibus hæretici pro pignore perfidiæ vtique confessionis, per quam fallis eorum adinuentionibus initiantur, & debitores eorum efficiuntur, sanctarum virtutum munditiam, & vtilia animi opera auferre conantur. Pauperes quoq; in hoc loco illi intelligendi sunt, qui testimonio fidei destituti sunt. Alij sunt diuites in fide, horum religionis viam, qua ad Deum redire poterant, suis erroribus hęretici subuerterunt. Mansuetos autem hîc illos esse sentiamus, qui constantiam inimicis suis nõ habent resistẽdi, & propter ignauiam animi sui, facilè seducuntur. Hi ergo multis errorum dogmatibus, & diuersis errorum superstitionib. opprimuntur. In bonam verò partem viduæ sunt, qui se mortificant cũ vitijs: pauperes apostoli sunt. De isto numero hęretici auferre conãtur, dum pauperes sanctorum aliquos persuadent, vel mã suetos circumueniunt, qui eis resistere non possunt, sed & patiẽter pro simplicitate audiunt: illi verò eos nitũtur extinguere.

l ¶ *Alij quasi onagri in deserto egrediuntur,* &c.] Violenti sunt qui publicè rapiunt. Prædones & latrunculi sunt, qui de occultis ad opera sua exeunt, vtiq; non Dei.

m ¶ *Quos imbres montium rigant.*] Hos ergo per miseriam destitutos domibus suis dicit, quandoquidem eos montium cauernis, & vmbraculis operiet, & quanta sit eis in ipsis montibus necessitas cõmorandi describit. *Quos imbres montium rigant*, id est, aquis de ipsis montibus copiosè fluentibus mundantur.

n ¶ *Et non habentes velamen,* &c.] Manifestiùs alij dixerunt: qui cùm tegmen non habeant, petra adoperiuntur.

o ¶ *Vim fecerunt deprædantes,* &c.] Vbi intelligitur quid habenũb. fecerint, quandoquidem facultate tenuissimis non fuerint miserti.

p ¶ *Inter aceruos,* &c.] Hoc malum est magnum & iniquissimum, vt sub labore & fructu aliorum alij requiescant, & inebriẽtur vino eorũ, qui collectis vindemiis suis sitiunt. Quòd autem ait: Anima vulneratorum, pro consensu ad Deũ clamantium, intelligamus. Vastatorum autem tribulatio vsq; ad gemitum ciuitatem habitantium perueniebat. Vulnerati verò non solũ intelligendi sunt, quorũ corpora ab alijs transfodiuntur: verùm etiã illi, quorũ animæ hostium timore nimio, velut gladio feriuntur. *Ipsi fuerunt rebelles lumini.*] Dæmones, hæretici, philosophi, siue etiam omnes impij intelligendi sunt: qui contra doctrinam Dei venire conantur, quia mandatũ vitæ lux est: quia in natura lumen, lumen est quod per se est, tenebræ verò cæcitas cordis. Et proinde si cæcitas cordis, tenebræ sunt, rectè exteriores tenebræ, pœnæ intelliguntur. Vt iniqui de peccatorũ suorum tenebris, ad tormentorum tenebras proijciuntur: sic intùs & foris Dei sententia consummata coram angelis Dei, induũtur sicut diploide cõfusione sua. Onagros verò qui commorãtur in deserto, paganos quosq; errore gentilitatis, qui in deserto veræ religionis sunt, intelligere possumus: eò quòd iugo certæ religionis nõ cõtineantur. Hi igitur egrediuntur ad opus suũ. Egredi namque dicuntur, quando affectus suos per doctrinas prauas in eos quos seducunt, ostendunt. Ita enim solertia deprædãtur vagas errore animas, vt ipsi multitudini perditæ posteritatis suæ, velut alimẽtum panis letalis doctrinæ, pertinaciã derelinquant. *Agrum non suum demetunt,* &c.] Ager siue vinea vniuscuiusq; hominis, quidã mod⁹ vitæ est, quæ ab vnoquoq; colitur, quando sordes & quidam frutices vitiorum mundãtur, vel etiam extirpantur. Quia ergo huius culturæ diligentia minimè prodest, quando omne bonum naturæ non ad fidem refertur: quia iustus ex fide viuit, prædicti idolorũ cultores opprimentes fidelium, quãuis honestè viuentium corda, eos velut quadã ratione seductionis in errorẽ inducunt,

A dum quasi agrum eorum siue vineam dissipando, fruges eorum violenter abripiunt. *Nudos etiam dimittunt homines.*] dum eos operibus bonis expoliant. *Quibus operimentum non est in frigore.*] Illos vtique expoliant, qui charitatis Dei non habent vestimentũ, & idcirco in infidelitate algent: quia spiritus feruentis tunica indui non merentur. *Quos imbres montium rigant.*] non imbribus cœli rigantur, sed montium extollentium se aduersum scientiam Dei, quæ de cœlo est.

Et non habentes velamen, amplexantur lapides.] Hoc est, sine vestimento virtutum peccatis suis & erroribus delectantur.

Vim fecerunt deprædantes pupillos.] Illos etiam, qui notitiam aliquã secundùm naturæ bonum habent, quam defendere non poterant, fragili animo & puerili viuentes, suasionib. prauis, vim inferentes prædati sunt. *Vulgum pauperem spoliauerunt.*] Multitudinem quoque populi vilem actibus & insciția pauperem: si quid fortassis habebat iustitiæ, aut etiam innocentiæ naturalis, dum in maius erroris sui malum pertrahunt, prædictis bonis spoliauerunt. *Nudis & incedentibus absque vestitu & esurientibus tulerunt spicas.*] Nudis fide, Deique custodia destitutis, vestimenta quoque spei & charitatis diuinæ, cæterarumque virtutum excubias non habentibus, quibus animæ exornantur: etiam spicas, in quibus diuinam notitiam adopertam habent, abstulerunt: ne esurientes scientiam Dei quandoque retecto velamine, possent ipsam nudam veritatem tanquam panem alimoniæ vitalis accipere. *Inter aceruos eorum meridiati sunt, qui calcatis torcularibus sitiunt.*] Sublatis igitur spicis, per figuram intra se diuini nominis notitiã continentibus, quando ex eis hi qui habebant eas plena cogitatione, solidum cibum conficerent, seductores violenti inter bona eorum opera quasi inter aceruos gloriantes requiescunt, sibique tribuunt. Si quis gentilium virtutes secutus fuerit naturales, de quibus tanquam seminibus, in se operũ aceruos constituat, ipsi tamen seducti, calcata virtutum vindemia & expressa, sitiunt: quia veritatis poculum apud eos, à quibus in errore abstracti sunt, non inuenerunt.

a ¶ *De ciuitatibus fecerunt viros gemere.*] Non solum, inquit, illos qui sine munimine habitant, spoliant, & dominatu duræ superstitionis affligunt: verùm etiam & eos, qui ciuitates mentium suarum bonis moribus munitas inhabitant, pugnando errorum arietibus subruunt. Quod & multis philosophis contigisse manifestum est: qui cùm magni & clari circa corporum suorum fuerint continentiam, cum gemitu tamen & labore nimio ad veritatis notitiam peruenire non potuerunt.

b ¶ *Et anima vulneratorum clamauit.*] Deus vocem implorantium inultam abire non patitur: quin vltionem tribuat de erroribus, vt dum ad veritatem saucij peccatorum vulnerib. conuertuntur, conuicta falsitas puniatur. Punit enim, quando eorum qui seducti fuerant, conuersionem destituit.

c ¶ *Mane primo consurgit homicida*, &c.] Iterum mane dictum est, pro eo quod publicæ & clara luce malum committitur, vt sit quasi gloria facinus operantibus: & secundùm Sodomitarum exemplum, peccatum suum non absconderunt, sed prædicauerunt. Potuit & de iniquis iudicibus hoc dixisse, qui ad hoc maturi⁹ surgunt, vt causam egeni & pauperis muneribus corrupti præuaricentur. Noctem verò ideò dictam puto: quia præuaricatores negotiorum secretum quoddam quasi tempus nocturnum requirunt, quando munera pro causis præuaricatis accipiunt.

d ¶ *Oculus adulteri obseruat caliginem*, &c.] Siue vt alij dixerunt. *Et latibulum faciei posuit.* Id est, cordis eius oculus, obliuione excæcatus est, vt in eius memoriam non ascenderet: quia omnium cogitationum, & operum humanorum malorum Deus est inspector & cognitor.

e ¶ *Perfodit in tenebris domos*, &c.] Manifestum est, quòd per diem hanc rapinam sua cogitatione disponunt, antequam ad ipsas facinorum tenebras veniant.

f ¶ *Si subitò apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis.*] Mox vt iustitiæ sibi, & honestatis aliunde lumen cœperit apparere, & ingeri conscientiæ suæ malum: iam pœnas mortis se æstimant sustinere: quia iustitia & sanctitas, vt ait scriptura diuina, odiosa est iniquo. Siue aliter: Hic igitur homicida, rectè hæreticus quisque sentitur, ex eorum numero, qui animas hominũ noxijs & letalibus sensibus interficiunt. Quod autem dicit, mane primo consurgit, illud est: quia cũ hi qui cùm nuper fide initiati sunt, matutinũ habeãt, id est, quasi principium sanctam religionẽ: siue ipsi matutinum effecti sint, cùm de tenebris & filijs noctis facti sint in Domino filij Dei, hi perfidiæ suæ venenum propinare festinant, vt eos decipiant. Siue aliter: Mane, Christus intelligendus est, ad cuius resurrectionem meridiati sunt, qui calcatis torcularib. sitiunt. [a] De ciuitatib. fecerunt viros gemere, [b] & anima vulneratorum clamauit, & Deus inultum abire non patitur. Ipsi fuerunt rebelles lumini, nescierũt vias ei⁹: nec reuersi sunt per semitas eius. [c] Mane primo cõsurgit homicida, interficit egenum & pauperem: per noctem verò erit quasi fur. [d] Oculus adulteri obseruat caliginẽ, dicens: nõ me videbit oculus, & operiet vultũ suum. [e] Perfodit in tenebris domos, sicut in die cõdixerant sibi, & ignorauerũt lucẽ. [f] Si subitò apparuerit aurora, arbitrantur vmbrã mortis: & sic hæreses in Ecclesia esse cœperunt. *Per noctem verò erit quasi fur.*] Omnes sensus hæreticorum, nocti & tenebris comparandi sunt: quia lumen non habent veritatis. Ipsi etiam sunt adulteri: quia eloquia Dei casta, adulterina interpretatione corrumpunt. *Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerant sibi.*] Vnusquisque hæreticus in prauitate doctrinæ consistens, nõ dulci & suaui sermone Euangelij, sicut imber placidus, & sicut ros cum silentio, in animas descendit fidelium: sed aspero potiùs, & ad vulnerandum peracuto domos perfodit animorum. Hoc enim velut in die condixerunt sibi hæretici, vt omnes mortales iaculis doctrinæ noxiæ perfoderent: quando in Ecclesia adhuc, hoc est, in die veritatis positi, hæreses facere condixerunt. *Si subitò apparuerit aurora, arbitrantur vmbram mortis: & sic in tenebris quasi in luce ambulant.*] Si quispiam disputator extiterit, qui contra eos lucem manifestæ veritatis enarret, conuicti arbitrantur se incurrisse vmbram mortis, & nihilominus in stultitiæ suæ tenebris, velut in luce sapientiæ gloriantur. Potest & diabolus homicida, fur & adulter intelligi: quia ad decipiendũ hominem factus est homicida, vt ait Dominus: *Ille homicida fuit ab initio.* Ioan.8.f. Diuinitatem quoq; sibi per superbiam arrogãdo, quam præsumptione animi sui tẽtauit inuadere, velut fur inuentus est, qui aliena conatur auferre. Qui etiam virginalem illam & castã dilectionem Dei amisit, dum adulterinos conatus cõtra Dei sui & Domini amorem faciens, propria voluntate quæsiuit. Hic igitur mane primo, id est, circa ipsam natiuitatem protoplasti hominis, ad seducendum eum per eius mulierem cõsurrexit, & eum tanquam egentem cõsilio & pauperem, qui experientia minùs cautus esset, deceptione insidiosæ persuasionis occidit. Noctem verò peccati ipse sibi operatus est: quando ad diuinitatem inuadendam, velut fur irrepere voluerat, dicens: *Super sydera cœli ponam thronum meum, & ero similis altissimo*: & exinde cum suis, quos cœli sydera appellauit, nox & tenebræ, princepsq; tenebrarum est appellatus. Et rectè, quia Domini lumen amiserat. Hic iam in peccatorum suorum tenebris constitutus, vultum malæ conscientiæ suæ obduratione operuit, pœnitentiam non acturus: & idcirco diuino lumine priuatus, studet atq; obseruat, vt ea quæ tenebris & caligine sunt digna, committat. Vnde in his operibus vitam agens, fodiet sibi domos habitationum in inferis, cum illis suis ministris, cum quibus se aduersus Deum & creatorẽ erigere tentauit. Hi ergo ministri eius, cùm adhuc beati essent in illa æterna felicitate, in die illo vtiq; sempiterno, qui non habet initium neq; finem, in hoc sacrilegium tyrannidis sunt cum suo principe collocuti: & putauerunt, quòd Deus qui est lux vera, sapiens & intelligibilis, hoc malum cõtumaciæ eorũ impunitũ relinqueret, vt non eos de illa beata atq; gloriosa sede deijceret. Et hinc puto, dixit, ignorauerunt lucem, quòd existimauerunt Deum hoc eis minimè facturum: propter quod excæcatis mentibus æternales tenebræ facti sunt: qui & potestates dicti sunt tenebrarum, id est, hominum peccatorum. Et hinc est quòd cùm nomen Dei audierint, contremiscunt, quod vocabulo auroræ significari putamus. Cogitatio ergo eius, id est, diaboli, vsque ad sermonem

B

C Alia expositio.

D

Esa.14.c.

tantùm peruenire potuit, non etiam ad effectum: non enim regnauit illic: & sic deiect⁹ est statim, vbi voce prōpsit quod cogitauerat, & deorsum præceps actus est. Vnde consequens vidit, vt machinamenta cordis sui, quibus contra Deum moliebatur, ad persuadendum cæteris angelis sit locutus: & ita consentientib. multis vna quodámodo conspiratio fieret contra Deum, vt si ita videretur. Illud tamen immobiliter tenendum, nullo modo in silentio agi militiæ cœlestis officia, cùm legamus, angelicas potestates, ante sedē Domini in laudem gloriæ eus indefessis vocibus personare, neque vllo modo Apostolus dixisset: *Si linguis hominum loquor & angelorum*, nisi sic essent & angelorum linguæ sicut hominum: quamuis angelicæ dissimiles sint humanis. Est ergo aliquod atque ipsum valde magnum super diuersitate linguarum inter terrigenas & ministeria superna discrimen. Super qua re nos canonicus liber noui Testamenti, qui Apostolica continet gesta, sufficienter instruxit. 1.Cor.13.

a ¶ *Leuis est super faciem aquæ.*] Quia non sunt de ecclesia magna, id est, populo graui & sancto, qui granis fœcundi & optimi tritici comparatur: & qui in horreo æternarum mansionum cōdendus est, velut leuis palea, nihilque ponderis habens, quod ad prægrauandos virtutum pertinet fructus, aquæ elemento supernatabit, vt auroræ flatu tenui rapiatur. Siue aliter: Aquæ istæ hominum amantiū hoc sæculum habent figuram: eò quòd semper ad inferiora sint procliues, multum secum limi trahentes: qui in chaos inferorum, turbido pondere deponatur.

b ¶ *Maledicta sit pars eius in terra.*] Qui enim in terra sanctorum, quæ est viuentium terra, non fuerit, maledictus erit: siue maledicta sit pars eius in terra, i. in massa generis humani.

c ¶ *Nec ambulet per viam vinearum.*] Id est, ita maledicta sit eius conuersatio in terra hac, vt plebes Dei, siue animas sanctas, quæ sicut vineæ plenæ fructibus fructiferæ sunt, non imitetur: neq; per ipsas ambulet. Has enim vineas doctores tanquam cultores, doctrinis velut ligonibus colunt, vt vinum operū bonorum vindemient, quod in fide, id est, torculari ecclesiæ pondere tribulationis expressum, flagrans per gratiam Christi, odore suauissimo cum virtute meritorum in apothecas domorum cœlestium recondatur.

d ¶ *Ad nimium calorem transeat ab aquis niuium.*] Quasi duas gehennas sanctus Iob dicere mihi videtur, ignis & frigoris, per quas diabolus, hæreticus, & homo impius commutetur. Fortè in ipsa gehenna talis sensuum cruciatus fiet illis qui in ea torquebuntur, vt nunc quasi ignem ardentem sentiant: nunc nimium algoris incendium, & pœnalis commutatio: nunc frigus sentientibus, nunc calor sit, vt quasi de loco ad locum transitus æstiment. Et fortassis inde Dominus ait in Euangelio: *Mittite eum in tenebras exteriores, vbi erit fletus & stridor dentium.* Vt hic stridor dentium de rigore frigoris oriatur. Vbi & similitudinem quandam ex nostris corporibus possumus inuenire, in quibus rusi abundantia, quod est calidissimum, in typicis motibus intolerabilis rigor præcedit, ignem febriū ardentissimum secuturum, & dicuntur à medicis hæc duo, quæ sibi contraria dignoscuntur, ex vna sellis materia, in homine procreari. Mat.22.b.

e ¶ *Et vsque ad inferos peccatum illius.*] Peccatum impij & iniqui tam magnum est & tam graue, vt eum deprimat ad infernum tanquam plumbum in aqua validissima.

f ¶ *Obliuiscatur eius misericordia.*] Id est, qui non solùm misericors, sed & misericordia dicitur: quia misericors à misericordia, & ideo quasi prototypon nomen, maius est quàm deductio nuncupata. Quicunq; ergo sanctorum potest dici misericors, verax & iustus. Nemo tamen eorum rectè dicitur misericordia, & veritas, & iustitia.

g ¶ *Dulcedo illius vermes.*] Per Antiphrasim dictum, quod est, scatens vermibus moriatur: *Vermis eorum non morietur.* Talis igitur dulcedo erit iniquis, & odientibus Deum. Marc. 9.g.

h ¶ *Non sit in recordatione.*] Id est, ad veniam misericordiæ nō perueniat, quod diabolo & suis hæreticis & impijs futurum, de scripturis sanctis ita didicimus.

i ¶ *Sed conteratur,* &c.] Secundū illud: *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignē mittetur.* Vel lignum, peccatum intelligamus: quod per lignum accidit, per quod lignum diabolus addidit ad cumulum criminis, quòd aduersum Deum rebellis extiterit, vt & hominem præcipitaret in mortem: vnde iam & in æternum interitū condemnatus est: propter quod ipse diabolus lignum insanabile & infructuosum potest dici: quia nunquam erit pœnitentiæ medicatione sanandus. De ligno autem vitæ, id est, cruce, vel de Christo dicitur: *Secundum dies ligni erunt dies populi mei.* Matt.3. c. Esa.65.d.

k ¶ *Pauit enim sterilem.*] Id est, nutriuit & fouit animas steriles & infructuosas virtutibus.

l ¶ *Et quæ non parit.*] Eas quoq; animas assensionis suæ delectationibus pauit, quæ cùm possint de vtero cordis bona opera parturire, noluerunt, sicut de huiusmodi ait Dauid: *Noluit intelligere, vt bene ageret.* Psalm.35.a

m ¶ *Et viduæ benè non fecit.*] Viduam, animam sanctitatis viribus destitutam: quæ Deum virum habuerat, cum exhortatione noluit consolari, vt id ageret, quemadmodum posset reuerti ad virum suum priorem.

n ¶ *Detraxit fortes,* &c.] Alij dixerunt, & in ira euertit infirmos, id est, fortes atq; virtutum viros prostrauit & detraxit.

o ¶ *Et cum steterit,* &c. Et cùm in prosperis sit, nec sic quoque mordente conscientia putat, quòd eadem felicitate perpetuè potiatur, cùm huiusmodi pertinacis & duri animi sit, credens quòd in illa vita sua, tam perdita stare possit.

p ¶ *Eleuati sunt ad modicū,* &c.] Ad modicū autem dicitur, pro breuitate vitę præsentis, in qua pro tēpore exaltantur iniqui.

Auferentur sicut omnia, i. sicut illa quæcunq; sunt partis aduersæ, siue cùm in fine sæculi ablata fuerint omnia tēporalia.

q ¶ *Et sicut summitates,* &c.] Quemadmodū enim summitates spicarum, res vtiq; nimium fragiles tanta facilitate comminuuntur, vt ad nihilum deducantur: ita & hi, de quib. locutus sum, vt puluis tenuissimus siue vt fauillæ lanugo, erunt ante faciem Dei, cùm fuerint cōtumelia confusionis attriti.

r ¶ *Quod si non ita est,* &c.] Quis enim ex vobis arguere me poterit: quia non ita sit futurum vt dixi, meq; fallitatis conuincere, qui asseritis, quòd omnia in hoc tēpore reddat Deus peccatoribus quæ merentur, quod in meam potiùs fugillationem de studio contentionis ingeritis.

CAPVT XXV.

REspondens autem Baldad Suites, dixit: Potestas.] Conuictus Baldad à beato Iob dicente, in futuro magis Dei esse iudicium, ad hæc se conuertit vt diceret: apud eum est potestas & terror, id est, non iam exercet iudicium: sed apud se repositum tenet, ac reseruat in posterum. Ipse tamen facit perpetuæ pacis concordiam in sublimibus, id est, angelis siue hominibus sanctis suis, custodiendo eos ne per aliquem lapsum peccati inimicitias offensæ cœlestis incurrant.

t ¶ *Et super quem non surget lumen illius?* &c.] Ipse enim *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.* Ioan. 1.b.

u ¶ *Nunquid iustificari potest,* &c.] Manifestum est, quòd inopia respondendi, eadem quæ dixerant, frequētiùs repetant.

a ¶ *Ecce & iam luna non splendet,* &c.] Sub nomine lunæ, siue stellarum, Angelos & supernas potestates intelligere possumus: qui ad comparationem diuinæ reuerentiæ, immundi & tenebræ possunt videri, ex eo vtiq; quoniam natura conditæ creaturæ, licèt nõ peccent: capaces tamen peccati sunt, vt apparuit in alijs angelis eiusdem naturæ peccantibus. Sed post eos nullũ angelorum peccasse credendum est: quia omne liberum suum arbitrium in soli[9] Dei charitatem verterunt: sicq; immobiles facti sunt, persistentes in veritate, in qua prædictus angelus cũ suis stare noluit. Proinde angelorum voluntas per amorem Dei facta est incõuertibilis, quæ in Deo est per naturam. Ideo illi soli incorrupto honor & gloria. Potest & de his elementis dicere, quòd ideo immunda dicantur, quia non semper luceant: vel quòd corpora tantùm illuminent, & non mentes sicut Deus, qui vtrunq; facere consueuit.

b ¶ *Quantò magis homo putredo, & filius hominis,* &c.] ¶ Si enim angeli, inquit, & cœlorum etiam corpora ad cõparationem Dei, immũda esse dicuntur: quid putas homo existimandus est, cùm sit ipse putredo: filius quoq; hominis vermis, ex eadem vtiq; nascens corruptione, qua vermis?

CAPVT XXVI.

Respondens autem Iob, dixit: Cuius adiutor es, nunquid imbecillis, & sustentas brachium, &c.] Videns Deo iniuriam fieri, iusta indignatione commotus, in ipso initio sermonis sui Baldad Suiten durioribus arguit verbis: eò quòd ita loqueretur, tanquam si Deus infirmus, ac non habens vllam brachij fortitudinem, eius egeret auxilio. Aduertens igitur, quia minor est participatio ad totum, gutta stillæ perenni fonte, scintilla latens in cinere igni diuino, quo omnia concalescunt, lucerna corporis soli iustitiæ, testa figulo, anima Deo: vnde mirans Iob loquitur, quare ausus fuerit, vt eum à quo illi est esse, docere voluerit.

d ¶ *Ecce gigantes gemunt sub aquis, & qui habitant cum eis.*] Gigantes autem appellat scriptura diuina homines superbos, rebelles & contumaces. Diabolus quoque & sui, propter superbiam translato nomine gigantes nuncupantur. Quod autem ait sub aquis gigantes gemere, ita inquit, velut si dixisset: sub terra, id est, in inferiorib. terræ, vbi inferi esse perhibentur. Vnde & ipsi inferi nominati sunt. Aquæ enim eius naturæ sunt, vt sine terra esse non possint. *Ecce gigantes gemunt sub aquis.* Qui gemitus vtique de doloribus & squalore tartareæ habitationis eis nascebantur.

e ¶ *Nudus est infernus coram illo,* &c.] Hoc dicit, quòd scientiam Dei nihil latere possit. Et quòd perditio, qui diabolus nobis non absurdè sentitur, se non præualeat ab omnipotentia eius abscondere.

f ¶ *Qui extendit aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum.*] Hoc sic intelligendũ est, siue quòd terra ex nihilo facta sit, siue nihil infra terram sit, quo terra sustineatur: cùm ipsa vniuersa sustineat, & ipsa innumerabiliter Dei virtute libretur: quia in ipso sunt vniuersa, & ab illo omnia continentur. De quo Apostolus dicit: *Portans omnia virtutis suæ verbo.* Et quia aliquando in scripturis per figuram aquilo ventus, diabolus esse significatur. Siquidem à Salomone aquilo durus ventus dicitur, nomine autem dexter vocatur. A suis quippe dexter quidem dicitur, sed totus siniſtri operis auctor est. Hic igitur super vacuum dilatatur, id est, super frigidos fide atque incredulos, quod est super inanes vera religione & vacuos, atque vt eis velut rex dominetur, superextenditur. Rursum illi ipsi increduli, quos sanctus Iob terræ nomine appellauit, super diabolum, qui à Deo nihil factus est, appenduntur, vt incerti semper sint, & imitentur caput suum membra, vt tanquam caput quod nihil dictum est esse, super vacuum & nihil appendantur.

Hebr. 1. n. Prou. 25. c. Sec. 70.

g ¶ *Qui ligat aquas in nubibus suis, vt non erumpant pariter deorsum.*] Per has nubes in altitudine ipsa spatiosi aëris colligantur aquæ, sicut & alio loco de Deo ita legimus: Cribrans aquas de nubibus suis. Hoc igitur modo ligatæ dicuntur, quoniam non simul effunduntur in terram: sicut in diluuio factum legimus. Spiritualis autem iste est intellectus, vt nubes sanctos doctores interpretemur Ecclesiæ: qui aquas euangelij portant populis effundendas, & gubernandas à Spiritu sancto deferunt, vt irrigentur terræ populorum: & de hac cœlesti pluuia, virtutum fruges spirituali operatione multiplicentur. Quas aquas de superna abundantia defluctes, ligat Deus in nubibus suis, vt vnicuique secundùm capacitatẽ cordis sui, tantum doctrinæ, tanquam aquam effundat, quãtum suscipientis possibilitas patitur, ne simul fortassis effusæ, obsint cordibus, minus valentibus abundantiorem suscipere doctrinam.

h ¶ *Qui tenet vultum solij sui.*] Sententiã iudicij sui reseruat in posterũ. Iustitiæ suæ & pietatis sedem in omni creatura sua, veritatis gloria respondentem Deus tenere dicitur: quod est manifestationem secretorum iudiciorum suorum obuallare atq; abscondere, vt Euangelium Christi in his qui pereunt.

i ¶ *Et expandit super illud nebulam suam.*] Secundùm illud quod Dominus ait discipulis in Euangelio: *Vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum.* In obtectionem quoque diuinæ custodiæ suæ, expandit super ipsum bonum nuntium Euangelij, in nubem defensionis suæ, vt nullus posset ei quamuis acerrimus aduersarius prævalere, de qua Apostolus ait: *Patres nostri omnes sub nube fuerunt.*

Mar. 4. b.

1. Co. 10. a.

k ¶ *Terminum circumdedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ.*] Sub nomine aquarum περιοχὴν, quod est à parte ad totum, mundi finem mihi videtur dixisse: quia noctis ac diei vicissitudo præteritura sit: Siue de impiorum populis, vel de sanctorum tribulationibus, quæ aquarum nomine in scripturis sæpè dicuntur. Hæ igitur aquæ à Deo terminum acceperunt, siue vt semper iniqui & peccatores sint: siue vt non sinat fidelis Deus tribulationes pati sanctos suos, super quàm sustinere possunt. Hæc ergo fient donec prosperitas & iniquitas transeat impiorum: quæ hoc loco lucis & tenebrarum nomine significata sunt.

l ¶ *Columnæ cœli contremiscunt, & pauent ad nutum eius.*] Stabilitatem ergo solummodo permanentem in natura angelorum, columnarum nomine sentiamus: quia non solùm immobiliter in sanctitate perseuerantes sunt, sed etiam æternæ beatitudinis gloria speciosi. Nam de futura immobilitate hominum, ita ait Filius Dei: *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.* Sed & ipsa Ecclesia, quæ est sanctorum omnium congregatio, pro æterna sibi in Domino stabilitate, *columna & fundamentum* dicitur *veritatis.* Potest & de sanctis angelis ita intelligi, vt pro charitatis suæ ac dilectionis intuitu, columnæ dicantur: eò quòd pro salute hominum curam gerant, pro quibus sunt pio affectu soliciti: quod eis quasi ad pondus cogitationum accedere videtur. Et secundùm tropicos intellectus, cœli nomine significari Ecclesiam nouerimus, in qua cœlorum mysteria celebrantur. Huius itaque cœli, id est, Ecclesiæ columnæ, sunt Apostoli, & cæteri qui gratia simili sunt: qui portant ac sustinent diuersarum persecutionum ingruentia sibi pericula.

Apoc 3. 1. t. Tim. 3. d.

Et ani-

Et animæ hominum aliquando cœli intelliguntur. Harum animarum, quas per metaphoram cœlos diximus, columnæ sunt cogitationes suæ: ipsis quippe anima sustinetur & regitur, & ne ærugine peccati nutet ac titubet, consilij stabilitate firmatur. Quia hoc sæpiùs contingit humanæ fragilitati, vt vbi cautio minor intuëtium est, impulsu peccati, colũnæ, id est, bonę cogitationes in parte altera diffugãtur. Et idcircò tremẽt ac pauent ad nutum minantis Dei, suũ horrendum iudicium prædicantis. Non enim cogitationes animæ istæ sunt propriæ, tanquam sibi natura inessent: quæ vtique in natura existente sunt, & naturæ existentis ministerium, sine quibus natura rationalis non est: quoniam vt dixi, ipsæ per se non sunt: sed motus inuisibiles sunt subsistentis naturæ.

a ¶ *In fortitudine eius repentè maria congregata sunt.*] Quod in principio Geneſis factum legimus.

b ¶ *Et prudentia eius percussit superbum.*] Cui dubium est, quia principaliter diabolus sit hic superbus: qui tũc primùm à Deo percussus est, quãdo eum de sede illa cœlorum beata atq; sublimi deposuit, de qua propheta ait: *Tu humiliasti sicut vulneratum superbum.* Spiritualiter, rectè maria hæc, Iudæorum gẽtem & nationum populos esse sentimus, quibus dominaturum verum Salomonem, Dauid propheta ita pronunciat dicens: *Et dominabitur à mari vsque ad mare.* De mari enim, id est, de gente Iudæorum, cœpit euangelium Christi: quia de Sion exijt lex, & peruenit ad mare gentium. Hucusq; ergo hæc maria, populorum fortitudine ac virtute resurrectionis Christi, Apostolorum Euangelistarumq; ministerio cæterorumque prædicta, repentè in vnum Ecclesiæ corpus congregata atq; in vnam copulam fidei sunt Christi charitate connexa.

c ¶ *Spiritus eius ornauit cœlos.*] Legimus in principio Geneseos, quarto die à Deo stellas positas esse in cœlo, aut in firmamento. Spiritu etiam sancto rationabiles cœlos ornauit, quos Apostolos & apostolicos viros intelligimus: qui multis scripturarum locis, cœlorum nuncupationem consequuntur, secundùm illud Prophetæ: *Operuit cœlos virtus eius, & prudentia eius percussit superbum.* Christus Dei virtus & Dei sapientia percussit superbum diabolum. Hi ergo sancti, à Spiritu sancto ita distincti sunt gratiarum donis, tanquam sydereis luminaribus.

d ¶ *Et obstetricante manu eius, eductus est coluber tortuosus.*] Sancti ergo adornati verbo Dei, tanquam semen populis spargunt. Vnde à timore Domini in vtero, spiritum salutis conceperunt: & ita manus, & sapientia patris, Iesus Christus, animabus multiplici virtute fœcundis, dignatione sua à sancto Iob astare perhibetur, vt parturientibus filios venturi sæculi, obsequium quoddam adhibeat suæ pietatis, easque in persecutionum doloribus positas consoletur: ministerio quoque suo inuisibiliter intrinsecùs operante, adiuuet parturientes: quia sine illo, nullus eos bonorum operum, quæ filiorum nomine superiùs diximus, subsequetur effectus. Ipso igitur charitate misericordiæ suæ, qua nos multùm dilexit, per hoc ministerium obseruante, & pietate eius obstetricante, vt animæ sanctę huiusmodi fœtus edant, educitur ab eis: & de cordibus earum excluditur ille, in quo nihil est rectum, coluber tortuosus.

e ¶ *Ecce hæc ex parte*, &c.] Hæ sunt viæ Domini, de quibus ipse Saluator per Salomonem ait, cùm de sua natiuitate prædixit. *Dominus creauit me in principio viarum suarum in opera sua.* Creatus est ergo ipse Dominus Iesus Christus per Deum patrem, ex Maria Virgine, ad ostendendas & manifestandas mandatorũ vias, à quib. opus Dei, id est, homo aberrauerat.

f ¶ *Et cùm vix paruam stillam sermonis eius audierimus.*] Paruam stillam, hominem assumptum intelligam⁹, qui in psalmo Hermonim mons modicus appellatur. Et in Daniele lapis excisus, & fasciculus guttæ in Cantico canticorum.

g ¶ *Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri.*] Hoc dicit, si assumptio formæ serui, penè ineffabilib. mysterijs continetur, & ad comparationem assumentis Dei stilla permodica est: quãtò magis, quisq; non poterit tonitruũ magnitudinis intueri, id est, ipsam diuinitatem, quę ideo tonitrui nomine dicta est? quia cùm de excelso fama nominis eius, in Christo Iesu filio suo terris insonuit, & hominibus hoc fragore terribili innotuit: nemo tamen eorum poterit totam diuinitatis eius magnitudinem intelligentia contueri, id est, illud: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.

Capvt XXVII.

Addidit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit: Viuit Deus qui abstulit iudicium meũ, & omnipotens qui ad amaritudinem adduxit animam meam.] Dum eum innocentem, pœnas iniquorum pati permittit, amaritudinem quoque animæ eius, miseria præsenti repleuit.

i ¶ *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.*] Ego enim etiam si in his cruciatibus moriar, non recedam ab innocentia mea, quam vos quasi blasphemum in eis me asseritis perdidisse.

k ¶ *Non enim me reprehendit cor meum in omni vita mea.*] Hoc loco omnis vita, præsens vita intelligenda est, quo tempore hæc dicebat: tanquam si diceret. Tota nunc cõuersatio mea irreprehensibilis est. Non enim reprehendit me cor meum in omni vita mea, id est, malè suadentibus, vt & vos facitis ad blasphemiam hortantibus non consensi: quod & vxor vt faceret, suadebat.

l ¶ *Quæ est ergo spes hypocritæ si auarè rapiat, & non liberet Deus animam eius.*] Hypocrita, fictus in amicitia, vel dolosus intelligitur. Quantam vos cupiditatem, & quasi auaritiæ sitim patimini, inquit, in interitu meo, vt me votis iam in tartarum rapiatis? Super hac igitur nefanda voluntate, quam spem veniæante Deum habebitis, si non acquieſcitis Deo, vt vos in hac vita emendare curetis?

m ¶ *Nunquid Deus clamorem eius audiet: cùm venerit super eum angustia.*] In tempore itaque retributionis, quando impio ventura est angustia, nullum erit remedium peccatoribus: quia preces eorum Dominus in die vltionis non susciet.

n ¶ *Aut poterit in omnipotente delectari, aut inuocante Deum omni tempore.*] Is in Deo delectari poterit & inuocare eum, qui sibi benè conscius rectè præsumit: & qui se talem exhibuerit, vt quolibet tempore mereatur audiri.

o ¶ *Docebo vos per manum Dei quæ omnipotens habeat: nec abscondam.*] Illa dicit quæ habet Deus in manu ac potestate, & in secretis iudicijs suis.

p ¶ *Si multiplicati fuerint filij eius, in gladio erunt, & nepotes eius nõ saturabuntur pane.*] In filijs & nepotibus reliquam omnem

posterita-

Psal. 88. b.
Psal. 71. b.
Habac. 3. a. Sec. 70.
Prou. 8. c. Sec. grec.
Psalm. 41.
Dan. 2 g.
Can. 1. b.

posteritatem malæ generationis signauit. Aliquando in scripturis, non solùm progenie: verùm etiam morum similitudine filij appellantur.

a ¶ *Qui reliqui fuerint ex eo, sepelientur in interitu: & viduæ illius non plorabunt.*] Hoc significare mihi videtur: quòd per tempora ad summam egestatem siue miseriam, proles impij hominis, siue generatio deducenda sit: & viduæ eorum præ nimio instante sibi malo, flere non poterunt.

b ¶ *Si comportauerit quasi terram argentum: & sicut lutum præparauerit vestimenta.*] Insatiabilem cupiditatem ac voraginem quãdam inexplebilis huius impij dicit.

c ¶ *Præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet.*] Et Salomon ait: *Qui amplificat diuitias suas cum vsuris abundanti: qui miseretur pauperum, congregat eas.*

d ¶ *Aedificauit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit vmbraculum.* His verbis hoc ait, quòd homo impius frustrà laborauerit, quandoquidem vel citò transeuntibus rebus, vel tineis demolientibus, status illius domus comparatur. Aliter: Si comportauerit quasi terram argentum, & sicut lutum præparauerit vestimentum: præparabit quidem, sed iustus vestietur illis, & argentum innocens diuidet. *Aedificauit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit vmbraculum.* Hic ergo impius, quem diabolum esse superiùs diximus, in præuaricatione Adæ, pretiosos quosque & claros viros, vt terram & lutũ viles constituit, à quibus etiam virtutes & bona naturæ velut vestimenta detraxit: & eorum aurum, quo diuitiæ mentis significantur. Hi enim diuitijs ad imaginem & similitudinem creatoris sui pulchri facti fuerant, & compositi: qui eas auferendo ab eis, ad summam eos indigentiam vilitatemque perduxit. His igitur rebus homines comparantur, in Adam vt dixi, seducti à diabolo, quæ in creatura mundi viliora videntur. Sed iustus Dominus & Deus noster auferendo à diabolo prædicta spolia captiuorum, ipsos quoque captiuos liberans, quos inimicos in interitum præparauerat, Ecclesiam sanctam sibi exhibuit ex eis, mundans eam lauacro aquæ in verbo, atque eam sine macula & ruga efficiens, id est, puram à peccato & confessione fidei simplicem, pretioso induit vestimento. Argentum etiam, quo perspicui quique, vt iam locutus sum, & clari mundi huius intelliguntur: innocens agnus Dei & immaculatus diuidit: cùm credentes in beatam vitam & æternam gloriam mittit, & incredulos in perditionem mittit. Siue argentum clara & splendens eloquentia sæcularis, à mundo per Christum aufertur, vt credentium facundia, nitenti & puro eloquio, eius euangelium vestiatur: quia quemadmodum animæ hominum virtutum vestibus induuntur: ita & sensus, dum prædicatione euangelizantium enuntiantur, quodammodo sermonibus vestiuntur. *Aedificauit sicut tinea domum suam, & sicut custos fecit vmbraculum.* Vt tinea consumit & demolitur habitaculum suum: ita & diabolus domum perditi populi sui in interitum eius ædificat: qui habitationem sibi temporariam & paulatim solubilem præparauit, possessur[o] æterna supplicia. Hic est ergo ille impius hypocrita, qui auarè rapit. In non conuertẽte nulla spes veniæ erit, cùm etiam super hæc, quadam auaritia sæuiente rapiat homines ad interitum. Qui idcirco hypocrita dicitur: quia se transfigurat in angelum lucis: cuius etiam clamorem seræ deprecationis, nõ est Dominus auditurus: cũ intra pœnarum angustias fuerit coartatus. In Deo quoq; non erit ei de bono conscientiæ aliqua delectationis fiducia: sed nec in laudem confessionis eum poterit prouocare, qui in similitudinẽ innumerabilium filiorum suorum diuina sententia Dei gladio ferietur. Nepotes etiam, in quibus illi intelliguntur, qui ab illis seducuntur, quos pri[o] diabolus deceperat, nepotes, inquam, eius, non saturabuntur pane, visionis Dei vtique famem inopiamque passuri. Quia omnes sancti contemplantes Deum, reficiendi ab eo sunt & pascendi, quo nunc Angeli saturantur. Reliquias quoq; diaboli, extremam generationem eius intelligere possumus: quæ similiter vt ipse diabolus & filij ac nepotes eius cum toto corpore populi sui in interitũ sepeliẽtur. Illæ quoque viduæ, i.e. animæ, quas vitijs suis & illecebris voluptatum diabolus inneruauerat, mollesq; reddiderat, vt omnem fortitudinem & virilitatem amitterent, nulla correctione ac satisfactione deflebunt, vt saltẽ aliquando resipiscant ad Deũ: quem tanquam virum amiserant, vitijs velut adulteris cohærendo. *Viuit Deus qui abstulit iudicium meum.*] Secũdùm formam serui, quam assumpsit, iudicium voluntatis humanæ, & ex persona assumpti hominis dictũ est, quo orans dicebat ad patrem: Mi pater, si possibile est, transeat à me calix iste. Et ideo iudicium meum dixit: quia in se humani generis infirmitatem, in veritate susceptι hominis demonstrabat. *Et omnipotens, qui ad amaritudinem adduxit animam meam.*] Amarum erat poculum mortis, ad quod bibendum Saluator noster aduenerat: de ipsius namque calicis amaritudine erat, quod ait discipulis suis: *Tristis est anima mea vsque ad mortem.* Verbum autem, adduxit, secundùm Apostolum intelligendum est, qui de Deo Patre ita ait: *Qui proprio filio suo non pepercit: sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Non enim nolens traditus est in mortem. Alio loco de Saluatore idem Apostolus dicit. *Qui se tradidit pro peccatis nostris.*

Quia donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.] Hũc & illud pertinet, quod de Domino in Esaia scribitur: *Quiesce ab homine, cuius spiritus in naribus eius: quia excelsus reputatus est ipse.* Donec autem aduerbium, secundùm hunc intellectum quo de Saluatore nostro, serie intelligentiæ huius texuimus, nõ ita vt sonat dictum existimẽ[o], tanquam dixerit: quoadusq; est halitus vitæ huius in me, i.e. antequam moriar: sed, donec, pro semper atq; perpetuò hoc loco dictum esse nouerimus. Sicut ait ipse Dominus ad populũ per prophetam: *Ego sum, ait Dominus: & donec senescatis, ego sum.* Non.n. post senectutem hominum Deus nõ erit, cùm eisdem potiùs senescentibus, De[o] perpetuò maneat. At illud autem quod psalmista ait: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum:* quid dicimus? quòd posteaquam inimici subiecti fuerint, Christus non sessurus sit ad dexteram Dei Patris? & vbi erit illud quod ait Angelus: *Et regni eius nõ erit finis*? Propter quod, donec, in talibus locis, vt dixi, pro perpetuò est intelligendũ. Nec non & illud quod de Ioseph, & beata Maria, Euangelista ait: *Non cognoscebat, donec peperit filium.* Quis enim est super veneranda beatæ Mariæ virginitate ita blasphemus, vt hoc saltem audeat cogitare, vt post Deum Saluatorem, filium suum, illa virum cognouerit? Proinde secundùm veritatem fidei catholicæ, donec, & hic, sicut suprà dictum est, pro semper intelligamus. Ait ergo Dominus Iesus: quia semper halitus diuinitatis in me est: quia secundùm id quod homo sum, & in Deo conditus sum & creatus, habeo in me spiritum patris mei, meumq; substantialiter. Sequitur ergo ita dicens: *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea.* Quia ergo innocentiam non morum industria acquisiui, sed in ea vt natus sum, ita sum iustus & innocens. *Iustificationem meam, quam cœpi tenere, non deseram.*] Potuit hoc Saluator dicere, vt homo in Deum assumptus, cuius initium est secundùm carnem ex Virgine Maria: peccatum autem hominis nec nascendo traxit, nec operando contraxit. Et ideo solus veraciter dicit: *Non enim reprehendit me cor meum in omni vita mea.*] Sicut impius inimicus meus, & aduersarius quasi iniquus. Non enim voto maledicit, sed prophetando prædicit: & secundùm meritum loquitur hominum peccatorum, prædicens quid vnusquisque permanens in peccatis recepturus ab eo sit. Nunc ad eum locum reuertamur.

c ¶ *Dives cùm dormierit, nihil secum auferet: aperiet oculos suos, & nihil inueniet.*] Multis modis dives intelligitur in scripturis diuinis. Est dives facultatibus terrenis, sed si confidit in ipsis diuitijs, cadet. Hic ergo dives cùm in somno mortis fuerit, nihil de suis facultatibus secum feret: quoniam

nudus

Pron. 28.

Alia expositio.

Mat 26.d.

Mar.14.d.

Rom.8.f.

Rom. 4. d.

Esa. 2.d.

Psal 109.

Matth.1.d.

nudus venit nascẽdo, nudus reuertitur in terram moriendo. Hic in resurrectione aperiet oculos suos, & nullũ meritum boni operis inueniet. Iudæorum quoq; populus, propter innumerabilia diuina beneficia, prophetarum quoq; oracula siue promissiones plurimas, & Dei ipsius frequens alloquiũ, dies est dictus. Vnde eisdẽ Iudæis ait Dominꝰ in Euangelio: *Væ vobis diuitibus.* Superbi quoq; non habentes spiritus paupertatem, diuites appellantur. Philosophi etiam habentes facundiam & scientiam mundialem diuites nuncupantur. Hi cùm in die resurrectionis fuerint suscitati: nihil remedij, quo saluẽtur, inuenient. Hæreticus etiã quisque dies dici potest: quoniam multa, imò omnia de sanctæ ecclesiæ remunerationibus se habere præsumit, remissionẽ peccatorum, significationem spiritus, pignus etiã dominici corporis, & hæreditatem cum sanctis angelis regni cœlestis. Hi ergo omnes siue quia crucis scandalũ patiuntur, siue præsumptione cordis sui, vt in errore ambulent, veritatis tramitem reliquerunt. Siue quia obscuratum habentes intellectum, proprium liberæ voluntatis arbitrium in infidelitate perdurant. Vel quia abominabiles facti sunt, exaltantes cor suum post somnium mortis, in resurrectione aperient oculos suos, & nihil inuenient.

[a] Apprehẽdet eũ quasi aqua inopia: nocte opprimet eũ tempestas. [b] Tollet eum ventꝰ vrens & auferet, & velut turbo rapiet eũ de loco suo. [c] Emittet super eũ & nõ parcet, [d] de manu eius fugiens fugiet. [e] Stringet super eũ manus suas, & sibilabit super illum, intuens locum eius.

CAPVT XXVIII.

HAbet argentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo cõflatur. Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore in æs vertitur. [g] Tempus posuit tenebris, & vniuersorum finem ipse cõsiderat. [h] Lapide quoque caliginis, [i] & vmbrã mortis diuidit torrens à populo peregrinãte, eos quos oblitus est pes egentis hominis & inuios. [k] Terra de qua oriebatur panis in loco suo, igni subuersa est. [l] Locꝰ saphyri lapides eius, & glebæ illius aurũ. [m] Semitã ignorauit auis: [n] nec intuitꝰ est eam oculus vulturis. [o] Nõ calcauerunt eã filij institorũ: [a] nec

a ¶ *Apprehendet eum quasi aqua inopia:* &c.] Subitam egestatem prædictis diuitibus, velut aquam superuenturam significat, qui miseria & inopinata sibi angustia, quæ tempestatis nomine dicta est, nocte, id est, repentè dum nesciunt, opprimentur, iuxta illud Apostoli: *Cùm dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus.*

b ¶ *Tollet eum ventus vrens & auferet,* &c.] Venti nomine, sententiam dixit, quæ velut puluis quisq; eorum proijcietur à facie terræ. Et ventus hic diuinæ sententiæ vrens dicitur, eò quòd ad gehennæ vredinem ducit siue compellit.

c ¶ *Emittet super eum,* &c.] Ventus vtique sententiæ Dei, siue ipse Deus per sententiam iustitiæ suæ, mittet super eum pœnas, id est, meritum facinorum suorum susципiet. Non enim parcet, cùm redderet ei secundum opera sua.

d ¶ *De manu eius fugiens fugiet,* &c.] Et non tenebitur, inquit, manu Dei vt saluetur, de qua velut fugæ modo, veloci lapsu in ruinam decider. Quod autem ait, fugiens fugiet, siue vt alij dixerunt, fuga fugiet, pereuntem in perpetuum peccatorem significat: quia nunquam sit reuocandus ad vitam, & illic ei pœnitentiæ locus non erit.

e ¶ *Stringet super eum manus suas,* &c.] Alij dixerunt, planget super eum manibus suis, & trahet eum de loco suo. Nutibus quibusdam corporum humanorum, censuram indignantis Dei, & contra peccatorem diuitem irascentis, hoc sermone describit: vbi & iam quasi sibilans indicet quàm atrox illi pœnarum locus reseruetur. Ad talem locum & Iudas Iscarioth abijt.

CAPVT XXVIII.

Habet argentum venarum suarum principia, & auro locus, &c.] Videtur mihi quòd per ænigma & parabolam, sub horum nominibus metallorum, mores hominum & virtutes animorum describat, minimè ordinis obseruantiam, prophetarum more custodiens. Argenti verò & auri vocabulum secundùm auctoritatem scripturarum, verbi eloquium, & sensus animi indicare voluit. Hæc differentes nos ita dicamus. Habet argentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo conflatur: Venæ argenti, id est, initium eloquij ab animæ sensibus oritur: sensus verò aureus, rationis ac sapientiæ iudicio fabricatur, & vt sit optimus, ab igne diuinæ examinationis probatione conflatur. Fortitudo verò, quæ ferri nomine appellatur, est, qua terram, id est, carnis nostrę malitiam in nobis tollimus, aduersum eam contra nos militantem & cõtra legem spiritus conuersantem, rigore animi & virtute repugnemus. Lapidis quoq; nomine cordis figuratur durities, quæ per calorem & feruorem fidei resoluta mollescit, vt primũ possit in se verba scribentis recipere. Deinde velut in æs quod canorũ est, merito sanctitatis proficiens, ad laudes & gratias Deo offerendas, fidei soliditate perueniet.

g ¶ *Tempus posuit tenebris,* &c.] In scripturis diuinis, peccatores homines, dæmones & ignorantiæ, atque tribulationes siue peccata, pro modo & locis tenebræ nuncupantur.

h ¶ *Lapidem quoq; caliginis & vmbram mortis.*] Hunc lapidem metaphoricè diabolũ hoc loco intelligere possumus: qui propter errores suos, quibus totum mũdum inuoluerat, lapis caliginis dictus est. Qui cùm fortis & potens sit per naturam, qua est à Deo cõditus, confidens per superbiam in virtute sua & non in Domino, & Deo creatore suo, amiserit sapientiæ lumen, conuersus in stultitiam & tenebras, & idcircò lapis caliginis dici potuit, secundùm illud: *Stultus in tenebris ambulat.* Sicut ergo lapis caliginis diabolus nominatur: ita & vmbra mortis dicitur: Quoniam hi qui se ab eo defendi ac protegi putant, æternis vt ipse diabolus gehennæ ignibus mancipandi sunt. *Eccles. 2. b.*

i ¶ *Diuidit torrens à populo peregrinante, eos quos oblitus est pes egẽtis hominis & inuios.*] Hoc dicit inuios, id est, errantes & illos quos oblitus est pes egentis hominis, separabit torrens à populo peregrinante, eò quòd oblitus eorum sit gressus. Siue præsens conuersatio egentis hominis pedis nomine significata est. Oblitus est, dixit, pro eo quòd præmissus egens, non est Deum pro huiusmodi deprecatus: cùm tamen eleemosynam Deum precetur, id est, ipsum opus bonum quod homo fecerit, quadam manifestatione sui loquatur ad Deum. Hoc ergo dicit sanctus Iob: quòd inuios sine via veræ religionis viuentes, & qui misericordiam pauperibus, quod est Christi fratribus non fecerunt, torrens ignis separet: simul & à sanctorum consortio diuidet. Siue hic egenus propriè Saluator noster intelligitur, qui propter nos egenus & pauper factus est, cùm dives esset. In pede quoq; eius, dispensationem vel assumentis hominem, vel mundũ ingredientis aduerte. Vnde propheta ait: *Existi in salutem populi tui.* Hi ergo qui dispensationem salutis suæ in Euangelio non receperunt, obliuioni dati sunt: qui credere per duritiam propriæ voluntatis noluerunt. Et idcircò inuij dicti sunt: quia Christum, qui est via, non receperunt. *Abac. 3. c*

k ¶ *Terra de qua oriebatur panis in loco suo, igni subuersa est.*] Diuersas res & obscuras connectit, vt cum superioribus inferiora non hæreant. Proinde mihi videtur: quia hoc loco terram Sodomorum describat, cuius abundantiam & amœnitatem cum admiratione collaudet.

l ¶ *Locus saphyri lapides eius, & glebæ illius aurum.*] Per metaphoram dicit, quòd in Sodomis vberrima fuerint omnia & optima: quæ etiam auro & pretiosis lapidibus comparentur.

m ¶ *Semitam ignorauit auis.*] Exitus plurimos in eadem regione multitudo habitatorũ fecerat: & ideò forsan dixit, quòd auibus præ frequenti hominum copia semitas intuendi, vel facultas illic respondendi incendendiue non fuerit.

n ¶ *Nec intuitus est eam oculus vulturis.*] Quia tam condensis frutetis & contiguis arboribus consita erat, vt eam aues desuper volantes depascere non possent.

o ¶ *Non calcauerunt eam filij institorum.*] Hoc ait: quòd ita fuerit terra Sodomorum omnibus bonis referta, vt nullius patriæ egueri mercimonijs.

a ¶ Nec

[a] nec pertransiuit per eã leæna. [b] Ad silicẽ extẽdit manũ suã, [c] subuertit à radicib. montes. [d] In petris riuos excidit, [e] & omne pretiosum vidit oculus

A a ¶ *Nec pertransiuit per eam leæna.*] Ob frequentiam innumerabilium populorum in Sodomis habitantium, bestiæ per mediam regionis illius transire non poterant. *Terra de qua oriebatur panis in loco suo igni subuersa est.*] Hæc terra potest & Iudæa intelligi, in qua panis legis Dei, per doctrinam prophetarum populis nascebatur, qua amore Dei per fidem Christi carnalis legis intelligentia subuersa est: & in rectos tramites & spirituales sensus constituta, vt iam occidentem literam nõ sequatur. *Locus saphyri lapides eius.*] Sic dicit ei Dominus per prophetam: *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in saphyris*: & reliqua. Hoc enim decore pretiosorum lapidum, id est, omnium Christo credentium per Deum patrem, tunc adornata est Iudæa, quando gentium populus ei per fidem Christi est copulatus. *Semitam ignorauit auis. Nec intuitus est eam oculus vulturis.*] Auem & vulturem, ipsum diabolum cum suis possumus dicere: qui semitam spiritualis intelligentiæ in lege & prophetis, hoc est, quæ Iudæam occultè prædicebãtur nosse minimè potuerũt. Nec intueri aliquo vestigio scientiæ valuerunt, à sæculis dispensationis futuræ abscondita sacramenta. De quibus ait Apostolus: *Dei sapientiam loquimur in mysterio quæ abscondita est, quam nemo principum huius sæculi cognouit. Non calcauerunt eam filij institorum: nec pertransiuit per eam leæna.*] Institores siue negotiatores prædicti intelliguntur. Nam negotiatores sunt mali & superbi: quod etiam ad ipsum diabolum pertinet, qui superbiam delictum maximum adinuenit. Et negotiator propter multitudinem peccatorum appellatus est, quæ siue ad seipsum, siue ad perdendum hominem exquisiuit. Isti igitur promissionis tertã, quæ mansuetis & corde humilibus reseruatur, vt in ea habitent, calcare non poterunt: quia nec quasi incolæ, per eam transeundi habebunt licentiam. Item aliter. Hæc igitur Iudæa cui hic panis doctrinæ ministrantibus prophetis, & sacerdotibus præbebatur in loco suo, suo vtiq; & non Dei, id est, in loco delectationis suæ, vbi voluptatibus atq; illecebris conflagrabat, igne vitiorum suorum ardens subuersa est, sicut dicit propheta: *Omnes adulterantes, sicut clibanus corda eorum*, & in psalmo de ea dicitur: *Incensa igni, & suffossa manu operis sui extirpata omnino & effossa est.* Licet possit ignis iste etiam super vltione peccatorum intelligi, sicut dicit Apostolus: *Terra quæ spinas & tribulos profert, reproba est, & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem.* De quo igne iræ ait Dauid: *Iuuenes eorum comedit ignis. Locus saphyri lapides eius, & glebæ illius aurum.*] Lapides pretiosi & aurum non in optima terra, sed in remotis & squalidis inueniri dicuntur. Igitur secundùm hunc modum Iudæa sterilis fide, & infœcunda virtutibus, habuit in se hos lapides pretiosos, id est, patriarchas, & prophetas, & omnem sanctorum multitudinem. *Semitam ignorauit auis: nec intuitus est eam oculus vulturis.*] Possunt hîc duo populi intelligi non absurdè, id est, Iudæorum & gentium. Carnalis ergo Iudæa fidem in Christo non habens: sed potiùs legis operibus viuens, eundem Christum pro nobis factum semitam, siue viam qua reditur ad patriam vt incredulus ignorauit, propter elationem suam, qua se putabat legis operibus posse iustificari. Auis dicta est, leuis vtique & vaga, atque in ipsis operibus legis instabilis. Vulturi verò gentium populus ideo assimilari videtur: quoniam per errores mortuorum hominum discurrebat, & rebus mortuis pascebatur. Hi ergo Christum legis litera obtectum, & terram repromissionis per Christum futuram, opacitatis significationum vmbraculis non poterunt omnino perspicere. *Non calcauerunt eam filij institorum, nec pertransiuit per eam leæna.*] Filij institorum, apostolorum discipuli, & apostolici viri intelligendi sunt, qui gentibus euangelium prædicauerunt. Hi igitur Iudæam, terram videlicet infidelium, vt ei annuntiarent euangelium, non calcauerunt. De quibus dicitur in Actibus Apostolorum: *Vobis oportuerat primùm verbum Dei loqui: sed quia indignos vos iudicastis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Sic itaque factum est istis euangelizantibus verbum, vt mons Christus in mare gentium transplantaretur. Vnde & in Psalmo ait: *Et transferentur montes in cor maris*: Id est, vel prophetarum vel Euangelistarum oracula, ad credituros gentium populos transferentur.

Esa. 54. c.

1. Cor. 2. b.

B

Osee 7. a.

Hebr. 6. b.

Psal. 77. g.

Act. 13. g.

Psal. 45. a.

Nec pertransiuit per eam leæna.] Leæna potest diaboli dominatio sentiri, siue superbia Iudæorum. Quod autem dicit, nõ pertransiuit, hoc ait, nõ recessit à Iudæa, sed ibidem infidelis superbia permansit. Aliter potest & de ecclesia intelligi. In illa vtique gloria virtutum suarum in loco necessario redemptionis suæ, in quo per fidem stat, igne subuersa est, illo vtiq; igne, de quo ipse Dominus ait. Ignem veni mittere in terram. Hoc igitur igne Ecclesia, id est, terra sanctorum, amoris Dei desiderio flagrans, subuertitur, vt eam carnalis concupiscentia non possideat. Hoc igitur modo subuertitur, vt in terra carnis suæ viuens, carnis in ea vitia moriantur, vt ait Apostolus. *Qui enim sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.* Locus saphyri lapides eius, & glebæ eius aurum.] Glebas sanctæ terræ ecclesiæ, sanctos eius propter fœcunditatem bonorum operum appellauit: quos etiam & propter gratiarum diuisiones, glebas sanctus spiritus voluit nuncupare, quo auri merito censerentur. in quarum occultis venis tanquam animarum seminibus, sensus magni pretiosique nascantur. *Semitam ignorauit auis: nec intuitus est eam oculus vulturis.*] Sub his nominibus, auri & vulturis, inimicos Ecclesiæ intelligamus, qui tenebris obscuratum habentes intellectum, nescierunt semitam vocationis eius, qua ad Deum ambulans per fidem reuertitur. Quique diuersis erroribus mortuorum hominum rapti: quasi volare arbitrandi sunt. *Non calcauerunt eam filij institorum.*] Hi institores siue negotiatores reprobi sunt & laude indigni: qui peccata peccatis, velut diuitias sibi congregant, de quib⁹ ait Apocalypsis: *Omnia clara & pinguia perierunt à te.* Hi igitur negotiatores circa diuitias peccatorum, non calcabunt Ecclesiam, id est, non habitabunt in ea: quia sanctam eam & immaculatam Dominus possidebit. *Nec pertransiuit per eam leæna.*] Siue leo, vt alii dixerunt. Leo hîc non absurdè diabolus intelligitur: qui per sanctæ Ecclesiæ terram transire non potuit, eò quòd gratiis persecutionibus eam vincere non valuerit.

C

Apoc. 18. d.

D

b ¶ *Ad silicem extendit manum suam.*] Videtur mihi sanctus Iob aliud ænigma protulisse, & propter soliditatem suam & fortitudinem, Christum secundùm hominem quem assumpsit, silicem posse significari: qui etiam petra & lapis, prophetis & Apostolis dictus est. Deus ergo pater extendit ad silicẽ manum suam, id est, filium suum, per quem vniuersa condidit: quem etiam dexteram & brachium vocat, & ad suscipiendum hominem misit, vt Apostolus dixit: Deus filium suum misit in similitudine carnis peccati. Et idcircò in extensione manus, Dei patris & filij eius ad nos aduentum significari nouerimus, vt per eum sicut sequitur.

c ¶ *Subuerteret à radicibus montes.*] Quos per metaphorã dæmones siue homines superbos esse rectè sentimus: quia principatus & potestates palàm triumphauit in semetipso.

d ¶ *In petris riuos excidit.*] Duris scilicet præcordijs gentium & nimia infidelitate constrictis, abundantiam gratiarũ suarum largitus est, & velut riuos atq; fluentes, vberem copiam doctrinarũ tribuit. Hoc ipsum distribuisse intelligitur, quòd scidisse memoratur: sicut ait Apostolus: *Alij enim per spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ.* Alij dixerunt: *Ripas fluminum disrupit*, vt illam doctrinam spiritualem legis & prophetarum, de qua Esaias ait: *Qui sititis, ite ad aquam*, quæ in vna gente tanquam intra quasdam angustias defluebat: quæ etiã Mosaicæ legis præceptis velut quibusdam quasi riparũ obicibus claudebatur. Huiuscemodi disruptis obstaculis, quasi de alueo legis, super omnem terram euangelio abundante diffudit. Aliter possumus hanc terram Ecclesiam dicere. Vnde ait propheta: *Fluminibus scindetur terra.* Scindi verò eam atq; disrumpi eo modo nouerimus, quando se ad suscipiendum verbum Dei, capabilem præbet: Hanc quoque quandam adapertionem capacitatis, quæ fit per obedientiam terræ rationem habentis, eorundem fluminum impetus operantur.

1. Cor. 12. a.

Esa. 55. a.

Esa. 18. a
Abac. 3. c

e ¶ *Et omne pretiosum vidit oculus eius.*] Eductis igitur riuis gratiarum Dei, vidit Deus quàm immensa & innumerabilia pietatis suæ beneficia. Vidit autem dixit: eò quòd ante conspectum eius adimpletio siue effectus suæ voluntatis astiterit in Ecclesia sua.

a ¶ *Profun-*

ei⁹. [a] Profunda quoq; fluuiorum scrutatus est, & abscõdita produxit in lucem. [b]Sapientia verò vbi inuenitur: & quis est locus intelligẽtiæ? [c] Nescit homo pretium eius: [d]nec inuenitur in terra suauiter viuentiũ. [e] Abyssus dicit, non est in me: & mare loquitur, non est mecum. [f] Non dabitur aurum obrizum pro ea: Nec appendetur argentũ in commutatione eius. [g] Non cõferetur tinctis Indiæ colorib⁹: nec lapidi sardonico pretiosissimo, vel saphiro. [h] Non adæquabitur ei aurũ vel vitrum, nec commutabuntur pro ea vasa auri [i] excelsa & eminentia, non cõmemorabũtur in comparatione eius. [k] Trahitur autem sapientia de occultis. [l] Nõ adæquabitur ei topazi⁹ de Æthiopia: nec tincturæ mũdissimæ componentur. [m] Vnde ergo sapientia venit, & quis est locus intelligentiæ? [n] Abscondita est ab oculis omniũ viuentium, volucres quoque cœli latet. [o] Perditio & mors dixerũt: auribus nostris audiuimus famam eius. [p] Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius. [q] Ipse .n. fines mundi intuetur, & omnia quæ sub cœlo sunt, respicit. [r] Qui fecit vẽtis põdus, & aquas pelle ctilis pretiosæ, sanctus Iob dicit, quòd timor Domini non possit eis vllo modo comparari.

a ¶ *Profunda quoq; fluuiorum*, &c.] Hos igitur fluuios non absurdè singulos libros veteris instrumenti esse sentimus: in quorũ magnis latibulis abscondita erant ecclesiæ sacramenta: quæ in tempore Saluatoris Deus Pater scrutat⁹ sit, ad impletionem eorum omnia quæ prædicta sunt manifestans: Sive quia fluuiorum nomine, populorum multitudines aliquãdo intelligũtur: quemadmodũ Nahum propheta ait: *Portæ fluuiorum apertæ sunt*: Profunda fluuiorũ hoc loco, secreta cõscientiæ hominũ aduertamus, quorũ scrutator & cognitor Deus est: qui in die iudicij producendo omnia secreta cordiũ, reddet vnicuique secundùm opera sua. *Nahũ. 2.*

b ¶ *Sapientia verò vbi inuenitur, & quis est locus intelligẽtiæ.*] Quod hoc quasi inquirens ait, difficilem rem, & quæ vix inuenitur, voluit indicare: imò quæ nisi à Deo demonstrante, nec inueniri posset ab homine, nec haberi: & ipse Iob in subsequentibus declarauit, ita dicens: *Et dixit homini*, vtique Deus: *Ecce timor Domini ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia.*

c ¶ *Nescit homo pretium eius.*] Hæc dicendo, inæstimabilem esse sapientiam timoris Dei significauit.

d ¶ *Nec inuenietur in terra.*] Hanc igitur sapientiam timoris Dei non habet quispiam: nisi carnem suam crucifixerit cum vitijs & concupiscentijs, nisi vixerit, vt Paulus Apostolus & omnes sancti in tribulationibus, persecutionibus, angustijs & pressuris. Et ideo suauiter dicti sunt viuere illi, qui nullo iugo disciplinæ tenentur, & effrenes ac præcipites, in labem prorumpunt vitiorum.

e ¶ *Abyssus dicit, non est in me*, &c.] Abyssum hoc loco infernum intelligamus, sicut dicit Apostolus: Aut quis descendit in abyssum? Et mare hoc sæculum, vt psalmista canente cognouimus: *Hoc mare magnum & spatiosum.* Infernus ergo & hic mundus sapientiam timoris Dei se non habere testatur. Loca dicit loqui: pro his qui in locis vel mundi vel inferorũ sunt. Hic de illis loquitur, qui carnali conuersatione mundi illecebris possidẽtur, hæc dictio prosopopœia appellatur, vbi persona loquentis cùm loqui nõ possit, assumitur: & quod continet, pro eo quod continetur. Continet quidem hic mundus vel infernus: Continetur autem homo. Hanc ergo sapientiam non habet mare mundi istius præter solam ecclesiam: quæ propter sæuientium fluctus inimicorum, insula dicitur in scripturis, quemadmodum & nauicula per figuram in euangelio nominatur. *Rom. 10. Psal. 103. a. Matt. 8. c. & 14. a.*

f ¶ *Non dabitur aurum obrizum pro ea*, &c.] Hoc ait, quòd nulla res, quamuis pretiosa sit, possit huic sapientiæ comparari. Siue quia aurum in scripturis vel argentum, tropicus sensus & sermo intelligitur, hoc dicit, sapientiam istam nullus pro merito sentire posset aut eloqui.

g ¶ *Non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi*, &c.] Diuersis rebus & pretiosis hæc sapientia diuina prætertur. Hoc tamen sciendum, quòd maximè in meridiano climate, hæc metalla pretiosa nascantur. Et quia in India omnes idolorum cultores significantur: in qua colores, vt dixi, pretiosi, vel nascuntur vel fiunt, id puto posse intelligi: quia in gentibus vbi timor veri Dei non est, fucata & quodammodo terrena religio sit: quæ sub prætextu nominis Dei in errorum mendacio, diuerso ac vario sermonum colore velut pictura componitur, & quasi lapis pretiosus eloquio splendeat, siue nõmine fulgeat Deitatis, & India siue etiam Æthiopia, nigredinem, vel tenebras peccatorum significant: quæ specialiter in idolorum culturis habentur.

h ¶ *Non adæquabitur ei aurum vel vitrum: nec commutabuntur pro ea vasa auri.*] Aurum vel vitrum, & etiam vasa auri pretiosi quiq; & clari intelliguntur, qui in hoc sæculo nomine dignitatis & diuitiarum gloria splendent, hi vtiq; non habentes veræ religionis timorem pro nihilo habebuntur: eò quòd non possunt velut pro merito gloriæ suæ, ad commutationem sapientiæ singularis accedere.

i ¶ *Excelsa & eminentia*, &c.] Etiam si excelsa sint, & plurimùm eminentia, quæcunque in creaturis sunt, etiam angelicæ potestates, minima omnino, imò potiùs indigna memoria erunt, in cõparatione illius, quæ facit omnem creaturam rationalem Deo placere, eique sancto amore coniungi. Et ideo præfertur illis eminentib. excellis, timoris huiusmodi sapiẽtia: quia sine illa nihil sunt ante Deum: sicut & ipse diabolus, qui amisso timore diuinæ reuerentiæ, perdidit semetipsum.

k ¶ *Trahitur autem sapientia de occultis.*] Hæc igitur aliundè non potest nisi de supernis assumi: siue de intimis cordis affectibus, dono sancti Spiritus trahitur, vt propheta ait: *Os meum aperui, & attraxi spiritum*, vt videlicet sapiat homo Deum, & timeat, ac recedere à malo intelligat. *Psal. 118. c.*

l ¶ *Non adæquabitur ei topazius de Aethiopia*, &c.] Diuersis modis & diuersis nominibus auri, ac supellectilis pretiosæ, sanctus Iob dicit, quòd timor Domini non possit eis vllo modo comparari.

m ¶ *Vnde ergo sapientia venit: & quis est locus intelligentiæ?*] Interrogans requirit & dicit, quòd omnis creatura, vel maximè sapientiam hanc ignoret.

n ¶ *Abscondita est ab oculis omnium viuentium*, &c.] Viuentium mundo intelligendum est, de quibus superiùs ait, cùm de hac sapientia loqueretur: nec inuenitur in terra suauiter viuentium. Quod autem dixit, quia hæc sapientia volucres cœli lateret, superbi & leues, siue qui altum sapiunt, quod ad tumorem arrogantiæ pertinet, intelligendi sunt: siue spiritus mali, qui secundùm parabolam euangelij, iactum semen dominicum iuxta viam comedunt. Hos igitur latere ait bonum timoris Dei. *Mar. 4. & Luc. 8. a.*

o ¶ *Perditio & mors dixerunt*, &c.] Potest vtroque hoc nomine diabolus dici, siue ille mors appellari potest, vt sui satellites perditio nuncupentur. Hi ergo dixerunt, quòd famam timoris Dei audierint: non enim negare possunt, quia non audierint illam, cùm in naturæ suæ bono inditam perceperint: sed per inobedientiæ malum, eam habere noluerunt.

p ¶ *Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius.*] Pro certo scit Deus, quòd hæc sapientia properet ad locum vtiq; quietis & perpetuæ pacis, vbi per hanc ipsam sapientiam timoris sui, *super quietum & humilem & trementem sermones suos* requiescere delectetur. Siue Deus intelligit viam eius: quæ prædicatione euangelij per omnes terras prolata est. Vnde & sequitur de Deo dicens. *Esa. 66. a.*

q ¶ *Ipse enim fines mundi intuetur*, &c.] Quis enim ambigit, Deum nosse etiam ea quæ futura sunt? sed hic potiùs Deus cognitor futurorum illud inspexit, quod postea dixit eius Apostolus: *Cùm autem venerit plenitudo temporis, misit Deus filium suum.* Hoc igitur modo, aduentu suo nos visitando, fines mundi intuitus est. In his, inquam, temporibus nostris, in quos seculorum fines deuenerunt. *Gal 4 a. 1. Cor. 11.*

r ¶ *Qui fecit*, &c.] Manifestum est, quia omnis creatura in manu & virtute potentiæ illius teneatur. Aliter: Ipsas gratias Spiritus sancti, quasi in ipso initio per Apostolos accepit Ecclesia, quando factus est de cœlo sonitus tanquam aduenientis spiritus vehementis. Ventos siue spiritus scriptura commemorat, quos Deus largiendo de arcanis secretorum cœlestium prolaturus hominibus est, secundùm prophetam dicentem: *Act. 2. a.*

centem: *Qui producit ventos de thesauris suis.* Aliquando hæ diuersitates gratiarum, Spiritus sancti censentur nomine, dantis has gratias, secundùm illud Apostoli: *Spiritus prophetarum subiecti sunt prophetis*: qui etiam propter operationem & effectum diuinæ sanctificationis suæ, pondus habere dicuntur, vt secundùm vniuscuiusq; vires prædicatores verbi Dei, alijs lac darent, alijs solidum cibum porrigerent, vbi dicerent, vel quibus dicerent. Inde ait propheta: *Dabo vobis imbrem matutinum & serotinum*, hoc est, nouum & vetus testamentum.

a ¶ *Tunc vidit illam, & enarrauit*, &c.] Id est, in Ecclesia sua, Deus futuram hanc sapientiam antè præuidit, quòd totus mundus timorem illius habiturus esset.

b ¶ *Ecce timor Domini*, &c.] Alter timor est, ne quisquam Deũ offendat. Alter verò si offenderit. Ille prior sanctus & laudabilis, iste alius non habens charitatem, sed pœnam. Proinde hoc prædicabili timore dicit psalmista: *Timor Domini sanctus permanens in seculum seculi.* De alio timore loquitur Euangelista Ioannes in epistola sua dicens: *Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem.* Qui *timor* vtique *pœnam habet*: quia dilectionis meritum non habet.

CAPVT XXIX.

Ddidit quoque Iob, assumens parabolam suam, & dixit.] Secundùm superiorem regulã etiam istic intelligentiæ lineam ducimus, vt quando id quod sequitur in Saluatorem referri non conuenerit, ad membrorũ illius compagem sensum expositionis conemur inflectere. Et rectè id fieri poterit, vt quod ipse Dominus caput Ecclesiæ suæ in se recipere non potest, de eius corpore, quod est Ecclesia, sentiatur.

d ¶ *Quis mihi tribuat vt sim iuxta menses*, &c.] Optat ergo sanctus Iob atque desiderat, vt iam de illo squalore & cruciatibus liberetur, reuertaturq́ue ad illam gloriam pristinæ felicitatis, in qua aliquando Domino prosperante degerat.

c ¶ *Quando splendebat lucerna eius super caput meum.*] Multis modis in scripturis diuinis appellatur lucerna. Hîc verò potuit eam Iob pro gloria temporali dixisse, quam à Deo acceperat, & quam in honoris potentia & diuitijs possidebat.

f ¶ *Et ad lumen eius ambulabam in tenebris*,] Inter peccata vtique, & ea quæ ignorabam, quasi inter aspera & obscura vitæ huius, ad lumen virtutum vel consolationis illius incedebam.

g ¶ *Sicut fui in diebus*, &c.] Secretum suum, mentem suam ideo dicere voluit: quia illic tumultuosæ vitiorum turbæ minimè perstrepebant.

h ¶ *Quando erat omnipotens mecum*, &c.] Quando Deum habebat in tabernaculo suo, virtutes ante eum stare tanquam pueri perhibentur: quæ ideo masculi appellantur propter vigorem contra vitia resistendi, talibus ministris Iob beatus ambiebatur.

i ¶ *Quando lauabam pedes meos butyro.*] Pedum vocabulo in scripturis diuinis, modus quidam humanæ conuersationis plerunq; intelligẽdus est. Lauabam, inquit, ab omni peccati macula actus meos, & cũ innocẽtia & simplicitate versabar.

k ¶ *Et petra fundebat mihi riuos olei.*] Iuxta hunc sensum Moyses ait: *Suxerunt mel de petra, & oleum de firma petra*, secundùm delectationem volentium, ore sapiebat. Et cùm petra illa Christum secundùm Apostolum figuraret, in oleo tamen isto dona Spiritus sancti, sanctus Iob largiter sibi effusa voluit demonstrare. Hîc est ergo oleum viuum & verum, qui est Spiritus sanctus Patri & Filio consubstantialis. Hoc ergo oleo S. Iob abundabat, quo & charitatis pinguedine replebatur.

l ¶ *Quando procedebam*, &c.] Manifestum est, qui Iudæorum iudices in portis sedebant, vt iudicarent populum.

m ¶ *Videbant me iuuenes*, &c.] Reuerẽtiam pij & sancti timoris, quam ei non solùm omnis ætas, verùm etiam vniuersæ potestates meritò deferebant, his versiculis demonstrauit.

n ¶ *Auris audiens beatificabat me*, &c.] Tam sancta erat, vt ait præsens conuersatio eius, quam fama referebat.

o ¶ *Benedictio perituri super me*, &c.] Pupillus, pauper & vidua, omne genus humilium atq; afflictorum significat, quorum nullum sanctus Iob præterijt, vel despexit.

p ¶ *Iustitia indutus sum*, &c. Iustitia, iudicium rectum, misericordia, hæc erant animæ illius indumenta.

q ¶ *Oculus fui cæco, & pes claudo.*] Affectus pietatis eius atque misericordiæ, in his sermonibus demonstratur: siue erranti ignorantiæ tenebris, lumen præbui veritatis: & claudicanti in vijs Domini, rectæ viæ itinera demonstraui.

r ¶ *Pater eram pauperum.*] Negotia causasq́ue pauperum contra potentes suscipiendo, defensor eorum factus erat & iudex. Et idcirco ne aliqua aduersantium parte opprimerentur, retectis eorum fraudibus, eas inuestigare dicebat.

s ¶ *Conterebam*, &c.] Hîc velut rapacem bestiam & violentam hominem iniquum describit, de cuius ore, substantiam pauperum via abstulerit.

t ¶ *Dicebamq́;*, &c.] Nidus eius, exterior homo eius intelligendus est, qui de feno carnis illius compositus à Deo fuerat & constrictus. *Omnis* enim *caro fenum.* In hoc igitur nido semper se mori sub testificatione dicebat: dum vitijs mundi & eius concupiscentijs non viuebat: & ob hoc in resurrectione, velut palma, multiplices dies & æternos habebit.

u ¶ *Radix mea aperta est secus aquas*, &c.] Spes mea & fides, quæ ex hac expectatione mea sunt, patent ad diuina eloquia, quarum consolatione ne in infidelitate mentis meæ viror arescat, infunditur.

x ¶ *Gloria mea semper innouabitur, & arcus meus in manu mea instaurabitur.*] Gloria mea & cætera, potest in virtutibus crescẽtis bonæ conscientiæ, fructus & nouus semper profectus intelligi. In arcu verò resistentis ac repugnantis, vigorem significari existimo, qui in manu sancti operis, contra obuios quosque & hostiles vitiorum impetus præparetur. Sicut ait Dauid in Psalmo: *Et posuisti vt arcum æreum brachia mea*: quod est, fecisti infatigabilem intentionem bonorum operum meorum.

y ¶ *Verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium*

A Psal 134. b 1. Cor. 14. f — Ezec. 34. f — Psal 18. c — 1. Ioa. 4. d — B — C Deut. 32. b — D — Psal. 17. b

quium meum.] Quia iam auctoritas sapientiæ vbique fuerat diuulgata, nemo quasi detrectans, ad verba eius quicquam addere præsumebat: quinimò stillabat super eos eloquium illius, id est, sensus, interiora viscerum penetrabat, vt eorum infusa præcordijs, à tali magistro perfecti atque optimi discipuli redderentur.

a ¶ *Expectabant me sicut pluuiam,* &c.] Pluuiæ nomine, copiosam valde eruditionem suæ scientiæ demonstrat, & laudat auditores suos, quòd disputante eo, cum grandi desiderio expectauerint.

b ¶ *Si quando ridebam ad eos, non credebant.*] Tanta, inquit, reuerentia & honore à prædictis habebar, vt sapientiæ meæ & grauitati non posset indulgentiæ aliquid ac remissionis, quæ ad temperamentum magis morũ pertinebant, congruere. Et idcirco ipso à me pietatis fiebat studio, vt affectus amoris ac dilectionis eorum mei admiratione proficeret.

c ¶ *Et lux vultus mei non cadebat in terram.*] Gratia reuerentiæ, quã in eius facie refulgentem contuebantur, apud prædictos non pro nihilo habebatur. Non .n. aliquid eius nutib. frustra fieri existimabant: idcirco quasi magnum atq; præcipuum in se prædicti suscipiebant, quicquid in serenitate vultus illius contemplabantur.

d ¶ *Si voluissem ire ad eos,* &c.] Dignationem suam & sanctam humilitatem his sermonib. manifestat: qua ad inferiores suos, quasi ad amicos sibiq; coæquales abierit, & se in regni potentia, miseris & mœrentibus præbuisse.

Caput XXX.

Nvnc autem deridentme iuniores tempore.] Manifestum est.

f ¶ *Quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.*] Nõ hoc typo superbiæ atque diuitiarum iactantia fecerat, sed vilitate impiorum, vt deridentiũ illum: quorum patres, nec canibus quondam eius digni fuerint comparari.

g ¶ *Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo, & vita ipsa putabantur indigni. Egestate & fame steriles.*] despecti.

h ¶ *Qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate & miseria,* &c.] Præ miseria & auiditate, hæc etiam quæ extra cibum erant vel hominum, vel ferarum, tanquam epulas ac delitias inuadebant, humectas cõalles præ nimia egestate sugentes.

i ¶ *In desertis habitabant torrentium,* &c.] Qui etiam, vt ait, in locis sterilibus & inaquosis, siue dumibus, quasi repentia terræ in foraminibus morabantur, quos imbres montium rigant.

k ¶ *Et esse subsentibus delitias computabant.*] Si in æstu suo, vilissimorum stirpium folijs tegerentur.

l ¶ *Filij stultorum & ignobilium,* &c.] Obscuri & memoria penitus indigni.

m ¶ *Pharetram enim suam aperuit, & afflixit me, & frenum posuit in os meum.*] Pharetram existimo multitudinem plagarum, vel ipsum diabolum, vel potestatem illius hoc loco intelligi oportere: quam sicut Iob ait, Deus aperuit, dum circa eum diabolus suam exercuit potestatem, vnde eum & iaculis tormentorum afflixit. Insuper etiam frenum ei silentij in ore ne loqueretur, imposuit.

n ¶ *Ad dexteram orientis calamitates meæ ilicò surrexerunt.*] Id est, vel in ipso tempore felicitatis, quod grauissimum probatur, exortæ sunt: vel permissu diuinæ potestatis impositæ sunt. Ipse est enim oriens ex alto: ipse dextera & virtus altissimi.

o ¶ *Pedes meos subuerterunt, & oppresserũt quasi fluctibus semitis suis.*] Id est, calamitates meæ, frequẽti repetitione me affligentes, velut fluctibus omnes vias rectas conuersationis meæ subuerterunt.

p ¶ *Dissipauerunt itinera mea, insidiati sunt mihi, & præualuerunt, & non fuit qui ferret auxilium.*] Id est, itinera mea, quibus per viam iustitiæ quotidianis profectibus incedebam, inimici mei cõturbauerunt, in iniuriam meam ex insperato velut ex insidijs erũpentes, negantibus mihi proximis meis consolationis auxiliũ.

q *Quasi rupto muro & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt.*] Tam veloci, inquit, impetu prædicta mala super me irruerunt, vt nullo resistente obstaculo, in me desuper voluerentur.

r ¶ *Redactus sum in nihilum. Abstulit quasi ventus desiderium meum, & velut nubes pertransiit salus mea.*] Quo remunerationes tuas pro mandatorum tuorum custodia præstolabar: pariter cum salute, quasi venti impetu, & quasi transuolantis nubis celeritate rapuisti, quia abripi permisisti.

s ¶ *Nunc autem in memetipso marcescit anima mea, & possident me dies afflictionis.*] Marcescit, id est, à vigore suæ intentionis dissoluitur.

t ¶ *Nocte os meum perforatur doloribus: & qui me comedunt, non dormiunt.*] Manifestum est, quia vermes qui carnes eius comedebant, noctes ducebant perui-giles.

u ¶ *In multitudine eorum consumitur vestimentum meum, & quasi capitio,* &c.] Scatentium vermium multitudo, semper se commouens, & per diuersos vulnerum meorum sinus discurrens: vestem quoque meam dum per me repere non cessat, attriuit: quem totum atq; ex omni parte circumdatum, & quasi in vnum vulnus redactum, incessabili esu hausturque discruciat.

x ¶ *Comparatus sum luto, & assimilatus sum fauillæ & cineri.*] Ad summam vilitatem perductum se dicit: qui vulneribus & sanie, sicut lutum computrescerẽt & fœteret, exsiccantibus rursus carnis eius putredinem, sordibus pulueris.

y *Clamo ad te, & non exaudies me: sto, & non respicis me.*] In clamore intentio est orantis ad Deum. In eo verò quòd stare se perhibet, perseuerantiam se ad Deum habere indeclinabilem dixit. Fiducia iustitiarum suarum ad Deum, hæc liberè Iob sanctus loquitur.

non respicis me. [a] Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manu tuæ aduersaris mihi. Eleuasti me, & quasi super ventũ ponens, elisisti me valde. [b] Scio quia morti trades me: vbi cõstituta est domus omni viuenti. [c] Veruntamẽ nõ ad consummationem eorum [d] emittis manũ tuam: & si corruerint, ipse saluabis. [e] Flebã quondam super eo qui afflict⁹ erat, & compatiebatur anima mea pauperi. Expectabam bona, & venerunt mihi mala: præstolabar lucem, & eruperũt tenebræ. [f] Interiora mea efferbuerunt absq; vlla requie, præuenerũt me dies afflictionis. [g] Mœrens incedebã, sine furore consurgens, in turba clamabã. [h] Frater fui draconum, & socius struthionum. [i] Cutis mea denigrata est super me, & ossa mea aruerũt præ caumate. [k] Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.

Caput XXXI.

[A] Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partẽ haberet in me Deus desuper, & hæreditatem omnipotens de excelsis? Nunquid non perditio est iniquo, & alienatio operantibus iniustitiam? Nónne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat? [m] Si ambulaui in vanitate, & festinauit in dolo pes meus: appendat me in stathera iusta, & sciat Deus simplicitatẽ meam. [n] Si declinauit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meũ, & si in manibus meis adhæsit macula: seram, & alius comedat, & progenies mea eradicetur. [o] Si deceptũ est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum: scortũ alterius sit vxor mea, & super illam incuruentur alij. Hoc .n. nefas est & iniquitas maxima: ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina. [p] Si contempsi subire iudicium cũ seruo meo & ancilla mea, cùm disceptarent aduersum me. [q] Quid enim faciam cum surrexerit ad iudicandũ Deus: & cũ quæsierit, quid respondebo illi? Nũquid nõ in vtero fecit me, qui & illũ operatus est, & formauit me in vulua vn⁹? [r] Si negaui quod volebãt pauperibus, & oculos viduæ expectare feci? [s] Si comedi buccellam

[a] ¶ *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritiæ manus tuæ aduersaris mihi.*] Pium & misericordem Deum esse dicit in prosperis suis: durum atque crudelem, cùm manus duritiam & graues pœnas sustinet & atroces.

[b] ¶ *Scio quia morti trades me, &c.*] Post delictum parentis, inquit, domus inferorũ est constituta, id est, mors ipsa, nõ conditione eius creata. Illuc ergo & me tanquam peccatoris Adæ filium, secundùm iustam sententiam, abire voluisti.

[c] ¶ *Veruntamen non ad consumptionem eorum.*] Reconciliationem mundi prophetat in Christo futuram, dum dicit homines non in perpetuam consumptionem redigendos, sed aliquando ab inferis reuocandos.

[d] ¶ *Emittis manum tuam: & si corruerint, & ipse saluabis.*] Si post redemptionem, qua per fidem in Christo saluamur, iterum per peccatum ruerint homines, manu pietatis alleuante per pœnitentiam ipse saluabit.

[e] ¶ *Flebam quondam super eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.*] Factum est, vt pro bonorũ expectatione, qua miseros consolabar, mala nunc omnia sustinerem: & pro luce prosperitatis, tenebras incurrerem tormentorum.

[f] ¶ *Interiora mea efferbuerunt absq; vlla, &c.*] Vbi ait, quòd eũ dies afflictionis præuenerint, puto quòd tempus iudicij voluerit indicare, quo præuentum se idcirco videtur dixisse, quia eum sibi necdum venturum putauerit: vbi etiam magnum dolorem gehennarum significat, dũ suas illis comparat pœnas.

[g] ¶ *Mœrens incedebam, sine furore consurgens, in turba clamabam.*] Tristis & affectus mœstitia, quia pœnæ meritum nesciebam, & sine furoris iracundia, eram in spem animi virtute consurgens: quia Deus docuerat me patientiam, vt æquanimiter ferrem: publica satisfactione vociferans & exorans.

[h] ¶ *Frater fui draconum, & socius struthionum.*] Cruciatu pœnarũ affectus, dolores meos sensibiles temperabam: quemadmodum facere dicuntur dracones, quando ab elephantis capiuntur, vt propheta ait: *Faciam planctum velut draconum*: quem faciunt vt dixi, quando ab elephantis interficiuntur. Et socius struthionum: fatuus factus sum & insipiens, vt struthio auis stultissima, vt præ dolore frustrà me existimẽt laborasse. *Mich. 1. c.*

[i] ¶ *Cutis mea denigrata est super me, &c.*] Et hoc ad pœnarum eius cumulum pertinebat, vt in stercore constitutus, per multa tempora, solis ardentissimos vsque ad ossa pateretur radios.

[k] ¶ *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.*] His rebus, dicit felicium dierum suorum atque prosperitatis lætitiam, & iocunditatem in luctum esse conuersam.

Caput XXXI.

Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine, &c.] Abhinc vsque ad finem, iustitias suas vel maximè & misericordias atque virtutes enarrat, quas vsque ad quindecim numeros digerit: velut vir perfectus, qui ascensus in corde suo disponens, per gradus quosdam profectuũ, vsque ad domum Dei ascendendo peruenit. Ego, inquit, animo cum his obtutibus carnis meæ, definiui ac statui, vt nihil omnino turpe atque obscœnum mihi intrinsecus nuntiarent, quod delectatione voluptatis intra me iniquis cogitationibus voluerem. Senserat, credo, quando fortassis delectatione carnem suam & voluptatibus illecebrarum titillari, & idcirco se continentiæ virtutis præcinxerat: timens oculum Dei, cùm scrutator cordis sit, & omnes vias conuersationis humanæ, cunctosque gressus actuum mortalium nouerit.

[m] ¶ *Si ambulaui in vanitate, & festinauit in dolo pes meus, appendat me in stathera iusta, & sciat Deus simplicitatem meam.*] Sanctus Iob certus de æquitate iustitiæ Dei, se manifestari optat hominibus. Non enim aliquid ignorat Deus, vt examinando cognoscat, sed sciat Deus: ita dixit beatus Iob, vt scire alios faciat, secundùm illud: *Tentat vos Deus Dominus, vt sciat vtrum diligatis eum*, id est, vt scire cæteros faciat. *Deut. 13. a*

[n] ¶ *Si declinauit gressus meus de via, & si secutus est oculus meus cor meum, & si in manibus meis adhæsit macula: seram, & alius comedat, & progenies mea eradicetur.* Nihil mandatorum Dei, ait, præterij: quia nec cor meum acquiescens secutum est oculos meos: cùm concupiscentiæ imagines ei offerrem, priusquam pactum cũ ipsis haberem: ne quid intrinsecus turpe transmitterent. Vnde nec in operibus manuum mearum vlla peccati macula potuit adhærere: & hoc ipsum cum quadam iuramenti execratione confirmat.

[o] ¶ *Si deceptum est cor meum super muliere, & si ad ostium amici mei insidiatus sum, scortum alterius sit vxor mea, & super illam incuruentur, &c.*] Secundùm naturæ bonum loquitur, quod in Tobia scriptum est: *Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris*: proinde ait, nefanda res & iniquitas maxima: hæc funesta ac detestabilia cogitare, vel facere, ignis est incentiuæ libidinis, omnia bona virtutum deuorans, atque vniuersa in homine sanctarum rerum incrementa consumens.

[p] ¶ *Si contempsi subire iudicium cum seruo meo, & ancilla mea, cùm disceptarent aduersum me.*] Siue vt alij dixerunt, apud me.

[q] ¶ *Quid enim faciam cùm surrexerit ad iudicandum Deus: & cùm quæsierit, quid respondebo illi? Nunquid non in vtero fecit me, qui & illum operatus est, & formauit me in vulua vnus?*] Magna humilitas viri huius, & magna futuri iudicij cogitatio.

[r] ¶ *Si negaui quod volebant pauperibus, & oculos viduæ expectare feci?*] Manifestum est.

[s] ¶ *Si comedi buccellam meam solus, & non comedit pupillus ex ea: quia ab infantia mea creuit mecum miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum.*] Manifestum est.

cellam meam solus, & nõ comedit pupillus ex ea : quia ab infantia mea creuit mecũ miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum. [a] Si despexi prætereuntem, eò quòd nõ habuerit indumentum, & absq; operimẽto pauperẽ. Si non benedixerunt mihi latera ei⁹, & de vellerib. ouium mearum calefactus est. [b] Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cũ viderem me in porta superiorem : humerus me⁹ à iunctura sua cadat, & brachiũ meum cum suis ossib. confringatur. Semper enim quasi tumẽtes super me fluct⁹ timui Deum, & põdus eius ferre non potui. [c] Si putaui aurũ robur meum, & obrizo dixi fiducia mea. Si lætat⁹ sum super multis diuitijs meis, & quia plurima repperit manus mea. [d] Si vidi solem cùm fulgeret, & lunam incedentẽ clarè, & lætatum est in abscondito cor meũ, & osculatus sum manum meam ore meo : quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum. [e] Si gauisus sum ad ruinam ei⁹ qui me oderat, & exultaui quòd inuenisset eum malũ. Non enim dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animã eius. [f] Si non dixerunt viri tabernaculi mei : quis det de carnib. eius vt saturemur? Foris non mãsit peregrin⁹, ostiũ meũ viatori patuit. [g] Si abscondi quasi homo peccatũ meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam. [h] Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me, & non magis tacui nec egressus sum ostiũ. [i] Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meũ audiat omnipotens, & librũ scribat ipse qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circumdem illum quasi coronã mihi? Per singulos gradus meos pronuntiabo illũ, & quasi principi offeram eũ. [k] Si aduersum me terra mea clamat, & cũ ipsa sulci

a ¶ *Si despexi prætereuntem, eò quòd non habuerit indumentum, & absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est.*] Hoc dicto ostendit, quemadmodũ opus misericordiæ fieri debeat, id est, ne alijs auferas, vnde alijs rectè dare te arbitreris. Vnde Salomon ait : *Honora Deum de tuis iustis laboribus.* Et Esaias : *Ego Dominus diligo iudicium, & odio habeo rapinam in holocaustum.*

b ¶ *Si leuaui super pupillum manum meam, etiam cùm viderem me in porta superiorem : humerus meus à iunctura sua cadat, & brachium meum cum suis ossibus confringatur. Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.*] In humero, opera; in brachio, virtutis perseuerantia, atque instantia bonorum operum accipi potest. Nisi ita est, inquit, irriti ante Deum inueniantur omnes labores mei.

c ¶ *Si putaui aurum robur meum, & obrizo dixi fiducia mea. Si lætatus sum super multis diuitijs meis, & quia plurima repperit manus mea.*] Veræ homo philosophiæ, nullo vitio tenebatur : sicut nunc cupiditatis & elationis contemptor fortissimus, aurum etiam pro nihili se habuisse testatur.

d ¶ *Si vidi solem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.*] Tantæ virtutes & tam præcipuæ nihil prosunt : quamuis quisque in eisdem perpetrandis fit sapiens, magnus & clarus, si errorum stultitia teneatur. Non solùm, inquit, quorumcunque idolorum culturis, verùm etiam nec horum pulchritudine ac specie magnorum luminum delectatus sum : nec quasi adorans ea inter eorum venerationem osculatus sum manum meam : nec creaturam pro creatore veneratus sum, quod in epistola ad Romanos sanctus Apostolus detestatur.

e ¶ *Si gauisus sum ad ruinam,* &c.] Cũ magnum sit, si de inimicis suis quis cùm possit, non studeat vlcisci : quantò apud Deum studiosius est de eorum ruina nec in corde delectari?

f ¶ *Si non dixerunt viri tabernaculi mei : quis det de carnibus eius vt saturemur? Foris non mansit peregrinus : ostium meum viatoribus patuit.*] Pro hospitalitatibus eius & virtute, qua & cæteri sancti Deo placuerunt, odium seruorum contraxerat.

g ¶ *Si abscondi quasi homo peccatum meum, & celaui in sinu meo iniquitatem meam.*] De his peccatis tantùm, quæ cogitationibus committuntur, hoc loco mihi dixisse videtur : eò quòd nec ipsa celare voluerit, quandoquidem secretorum suorum intima manifestauerit hominibus, se consensione iniqua cuiuslibet peccati non fuisse participem.

h ¶ *Si expaui ad multitudinem nimiam, & despectio propinquorum terruit me, & non magis tacui : nec egressus sum ostium.*] Ad propinquorum suorum personam despicientium eum, locus hic pertinet : qui ei inter miserias calamitatum posito, indesinentes iniurias irrogabant : contra quos sibi iurgantes posuit custodiam ori suo.

i ¶ *Quis mihi tribuat auditorem,* &c.] Quem librum sanctus Iob demonstraturus ceteris, in humero suo, in loco videlicet cunctis conspicuo confert, eò quòd libro pro laboris sui meritis velut corona gloriæ coronatus, per singulos gradus virtutum, siue profectuum suorum incrementa ante Deum recensendo, pronuntiat.

k ¶ *Si aduersum me terra mea clamat,* &c.] Terra, caro hominis rectè sentitur. Hanc dicit beatus Iob sibi aduersatiam non fuisse, necessariò vtique : quoniam bene sibi eam obedientem fecerat circa ornamenta virtutum. Cuius etiam sulcos metaphoricòs appellat : qui siue propter bonos mores excolendos, siue propter continendam aquam verbi Dei infusam diuinitus, terræ suæ sulci ab eo dicti sunt : secũdùm illud psalmistæ : Sulcos eius inebrians multiplica generationes eius. Agricolas autem istos terræ suæ, beat⁹ Iob sanctas cogitationes, vt arbitror, dixit : quib. viuus ager mẽtis suæ strenuè colebatur. Quorum agricolarum, ideo anima vna ab eo refertur, vt aduertamus vnum eorundem fuisse cõsensum. Non est hoc in morib. sanctorum notabile, siue reprehensibile, quando seipsos laudant, Non enim iactantiæ vitio detinentur, vt in suis laudibus gloriam hamanam requirant : sed faciunt hoc veritatis intentione, qua ante Deum simpliciter ac synceriter viuunt. Item ad Christi personam vertitur expositio, *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos & secundùm dies, quibus Deus custodiebat me.* In assumpto homine Iesu Christo, id est, Adam secundo, siue nouissimo, vox est Adam protoplasti recolentis quid perdiderit, & ad quod bonum redire cupiat. Amiserit quippe per inobedientiæ malum, immortalitatis bonum, paradisiq; delitias : hanc sibi per Iesum Christum Dominum instaurari desiderat. Suscipiendo namque in se Dei filius hominis filium, suscepit in eo & humani generis preces. Quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris. Gloriam diuinæ gratiæ, nomine lucernæ, qua in paradiso floruerat, significauit. Sicut fui in diebus adolescentiæ meæ, quando secretò Deus erat in tabernaculo meo. Adolescentiæ nomine, possunt primordia Adæ intelligi, vel ipsa felicitas, vbi ante peccatum, iuuenili vigore, sine vllo defectu ætatis semper virens, quasi in diebus adolescentiæ fuisse dicitur. *Quando erat omnipotens mecum, & in circuitu meo pueri mei.* Pueri Adam, virtutes animæ intelligendæ sunt. Pueros autem Christi Angelos, qui ministrauerunt ei in diebus carnis eius : vel Apostolos, siue omnes sanctos nõ absurdè sentimus. *Quando lauabam pedes meos butyro, & petra fundebat mihi riuos olei.* Pedes igitur Saluatoris, prædicatores veritatis, qui in vniuerso mundo annuntiant Euangelium, intelligendi sunt. Hos igitur pedes suos Iesus Christus Iob noster, lacte siue butyro eluit atque abstersit, quando eos à tribulationum pressuris synceros atque purissimos reddidit : docens eos per Spiritum suum, simplicis innocentiæ vitam. Hoc igitur modo pedes annuntiantis pacem Euangelij mundabuntur. Ne coinquinati essent carnalis sapientiæ luto : petra, inquit, fundebat mihi riuos olei. Ergo petra Ecclesia, fundata super Christum firmissimam petram, de se gratiam Spiritus sancti velut riuos effundit : quod in pentecoste, & in domo Cornelij, & in illis duodecim, siue in omni Ecclesia declaratum est, & vsque hodie declaratur. *Quando procedebam ad portam ciuitatis, & in platea ponebant cathedram*

Prou. 3. b. Esa. 61. c.

Psal. 64. c.

Alia expositio. cap. 29.

Rom. 1. c.

A

cathedram mihi. Velut rex ergo & Dominus primus ciuitatis suæ Ecclesiæ, ad portam eius Christus procedit, id est, sub tempore initiorum eius, quando ingressum parans dicebat omnibus: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis.* Cathedra autem eminens scientia Christi intelligenda est. Platea autem ciuitatis, vel quòd publicè prædicauerit, vel secundũ psalmi istæ sensum est intelligenda: *Latum mandatum tuum nimis.* Quod non solùm in triplicem expositionem, sed etiam in disputationem porrigitur.

Mat. 11. d.

Iob. 29. b. Ioan. 2. b.

Videbant me iuuenes & abscondebantur, & senes assurgentes stabant. His scribit Ioannes dicens: *Scribo vobis iuuenes, quia fortes estis & vicistis malignum.* Hi per fidem Domini Saluatorem vident in spiritu, & in terra sui corporis absconduntur, reprimentes videlicet atque in se pugnando vitia cohibentes: mortificantes semetipsos peccatis & concupiscentijs mundi. Hinc ait Propheta: *Ascendite vos in terram.* Senes verò filij consummati & perfecti, qui quotidie mente eleuantur ad cœlum, & stant in Domino, fide immobilis vitæ. *Principes cessabant loqui, & digitum superponebant ori suo: vocem suam cohibebant duces, & lingua coram gutturi eorum adhærebat.* In aduentu, inquit, meo omnium sanctorum meorum prophetia concluſa est & signata, quod in Zachariæ silentio præfiguratum est. Clausa est quidem prophetia in mysterio annuntiatorum: sed in sacramentorum mysterijs patefacta est. Principes & duces illius populi Iudæorum fuerunt reges, sacerdotes & prophetæ. Siue principes & duces, potẽtes quique mundi istius atq; eloquentes possunt intelligi, qui propter mendacia seductionis principatus in populis tenebant. Hi in aduentu Christi conticuerunt. *Auris audiens beatificabat me.* Gentium vtique populus, ad quem euangelium meum annuntiatum prædicatione peruenit. Qui pro redemptione sua laudem deferens, beatificabat me gratias agendo. *Et oculus videns testimonium reddebat mihi.* Populus videlicet Iudæorum, cui per prophetas meos prædictus fueram, in præsentia aduentus mei testimonium reddebat mihi. Eò quòd liberassem pauperem vociferantem & pupillum, cui non erat adiutor. Pauper hic & pupillus, sanctorũ populus est intelligẽdus, qui propter humilitatem spiritus contribulati, pauper est dictus. Pupillus verò idcirco dictus est, quia pater eorum pro tempore absens est, qui ita loquitur: *Non relinquam vos orphanos.* Benedictio pueri, siue vt alij dixerunt, perituri, super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum. Pupillus fidelis & sanctus, puer propter reciprocatam innocentiam nuncupatus est. Perditus verò idem appellatus est, quia sanguine Domini acquisitus est. *Iustitia indutus sum, & vestiuit me sicut diademate iudicio meo.* Iustitia ergo hæc pietatis meæ, ait Dominus, vestiuit me sicut vestimento. *Et diademate iudicio meo.* Hoc, inquam, vestimento, in quo per euangelium iustitia patris reuelatur: in Ecclesia dicit se esse circũdatum, cuius figuram habuit vestis eius in monte clarificati. *Oculus fui cæco, & pes claudo.* Lumen, inquit, sum peccatori in vitiorum suorum tenebris ambulanti, & in præceptorum meorum semitis claudicanti factus sum gressus. Vnde ipse ait: *Ego sum via. Pater eram pauperum*, id est, humilium corde. *Et causam, quam nesciebam, diligenter inuestigabam.* Hanc igitur causam peccaminum misericordia pietatis meæ indulturus, diligentissimè perscrutabar, vt radicem vulnerum curando perquirerem: vt peccatorem, inuestigante me, confitentem culpas suas, ab omni peccato criminis liberarem. Siue aliter: Nesciuit causas peccati Dominus noster Iesus Christus, quas ab eo Iudæi quærebant. *Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædam.* Hunc iniquum diabolum esse rectè sentimus, cuius dentes ac molares sunt ad interimendum sæui ac truces animi motus. De huiusmodi, inquit, dentibus velut prædam captiuam humanum genus abstraxit, de mortis vtique interitu illud liberando. Omnes impij dentes sunt diaboli. Potest & hæreticus quisque intelligi, in cuius dentibus doctrina perspicua sentiatur. In molaribus verò lateant remota & secreta & nefanda mysteria. *Dicebamq;, in nidulo meo moriar: & sicut palma multiplicabo dies.*] Nidus Domini Saluatoris, Ecclesia eius potest intelligi. Hic igitur Domin⁹, in ecclesia quasi nidulo suo, quem sibi feno carnis humanæ congessit, & in qua procreat ac fouet filios, mori dicitur, dum membra eius, quorum ipse caput est, vitijs ac concupiscentijs huius seculi moriuntur. Sequitur, *Et sicut palma multiplicabo dies eius.* Igitur post humilitatem Ecclesiæ, quam in nidulo superiùs Dominus indicauit, gloriam altitudinis eius in palma arbore voluit ostendere, cuius radix aspera videtur in terra: vnde etiam nidulus appellatur: sed comis pulchra sub cœlo, cùm ex resurrectione fuerit glorificata, palmæ celsitudinem obtinebit: id est, virtutũ suarum merita cõsequetur, quæ in palma significãtur. Siue nidulus hîc populus Iudæorum potest intelligi. In hoc igitur nido pati & mori pro nobis voluit, sicut ait Iudæis, Moriar & in eorum mentibus crucifigar, vbi secundùm hominem conuersatus & natus sum: & in gentibus, vbi palma victoriæ meæ, crucisque vexillum erectum est, multiplicabo dies dicens eis: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationẽ seculi. Radix mea aperta est secus aquas: & ros morabitur in messione mea.*] Ita erit in nationibus radix, id est, fides, qua mihi placeri volui, vt omnes sancti in præteritis placuerunt, vt pateat gentium aquis, id est, populis, vt in me scilicet credant: quibus vtique in retributione æterna, ros gratiæ & muneris erit me largiente profluus. Siue radix charitatis meæ atque dilectionis, quæ fixa est in cordibus diligentium me, aperta est in eis ad aquas eloquiorum meorum.

Matt. vlt.

Gloria mea semper innouabitur.] Hîc gloriam, Ecclesiam intelligere possumus. Gloria quidem patris est filius, cui dicit pater: Exurge gloria mea, exurge. Sed aliter Ecclesia gloria est, quæ iustificata est per gratiam. *Et arcus meus in manu mea instaurabitur.*] Arcũ hunc virtutem intelligere possumus, qua pro Ecclesia sua vsque ad finem seculi pugnare non desinit. *Quime audiebant, expectabant sententiam: & intenti tacebant ad consilium meum.*] Quotidie clamat Christus per dispensatores verbi sui: & obedientes ei, sententiam definitionis eius expectant. Et intẽti tacebant ad consilium meum. Hoc verbo silentij, sanctorum significatur obedientia, qui tardi sunt ad loquendũ, veloces autem ad faciendum: siue quia in ipsa inquisitione legis, sancti intenti esse dicuntur. *Verbis meis nihil addere audebant.*] Statuta vtique & decreta non conuellentes ecclesiæ, in qua fundamentum est veritatis, stabiliant. Hæretici autem & schismatici, præsumptione superbiæ, qua præstant cæteris, verbis Domini inuenta de corde suo atque superflua dogmata plenitudinis superponere moliuntur.

B

Ioan. 14. c.

Et super illos stillabat eloquium meum.] Sensim vtiq; sermo doctrinæ meæ, diligentia mea, diligentium me viscera penetrabat: in quo profectus animorum quotidie in virtutib. intelligendus est. Vbi quasi à parua stilla principiorũ peruenitur ad vitam plenam perfectionis, tanquam ad pluuiam cordis, terram suam copia saturantem. *Expectabant me quasi pluuiã, & os suum aperiebant quasi ad imbrem serotinum.*] Omnes sancti antiqui Saluatorem in carne venturum expectanerunt: & omnes nunc pariter ad iudicium venturum indubitanter expectant: ad cuius imbrem serotinum, i.e. euangelium, ora cordium suorum nunc sitientes aperiunt, quia meliora sunt, vt Ecclesiastes ait, nouissima sermonis, quàm initium eius. *Si quando videbam ad eos, non credebant: & lux vultus mei non cadebat in terram.*] Id est, Iudæi non credent mihi hilari pietate futuræ beatitudinis lætitiam, & æterna gaudia promittẽti: & peccatores pro reatu conscientiæ suæ vix credent misericordiæ meæ, & sibi salutẽ dari posse præ magnitudine criminum desperabunt, cùm ego conuenientib. ad me maiora quàm spe possint capere, collaturus sum. *Et lux vultus mei non cadebat in terram.*] Gratia, inquit, præsentiæ meæ, qua mundo vniuerso innotui, illustro corda fidelium, quia ego sum lux mundi: & quicquid promisero custodientib. pactũ meũ, irritũ nõ erit: sed totum in tempore retributionis implebitur. *Si voluissem ire ad eos, sedebam primus. Cumq; sederẽ quasi rex circumstante exercitu, erã tamen mœrentium consolator.*] Ita sentiendum est: qui cùm apud sanctos suos magnus & excelsus habitet, qui & angeli plerumq; dicuntur, & de quib. secundùm aliam editionẽ dicit: Erã quasi rex cõcinctus fortibus: cõpunctos tamẽ & contritos corde nõ despexit. *Nunc autem derident me iuniores tempore.*] Legimus in euangelio, quẽadmodũ irrisus & illusus est

Ecclus. 5. a.

Alia editio. cap. 30.

Quorum

E

Quorum non dignabar patres ponere cum canibus gregis mei.] Ego canes in bonam partem dictos existimo, qui gregem Domini à bestijs spiritualibus vigilando defendunt. De quibus dicit Propheta: *Canes muti non valentes latrare.* Iudæorum quoque patres, qui sunt vtique sacerdotes & principes, pastorali ab eis quippe ablata dignitate: non posui, ait Dominus, cum sanctis greges ouium mearum custodibus, ob malitiam infidelitatis suæ, ne sacerdotio fungantur mihi, abieci eos. Quod etiam in Euangelio dicit: *Auferetur à vobis regnum Dei,* & reliqua. Vbi iam incipit tollere panem filiorum, & mittere canibus: sicut ad eum in Euangelio sub typo Ecclesiæ dicitur. Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. *Quorum virtus manuum mihi erat pro nihilo.*] Hæc virtus manuum erat Iudæorum, vt mandatis seniorum & obseruationibus deseruirent. Siue in tempore passionis Domini, potest hic locus intelligi ita, vt virtus operum prædictorum vsque ad mortem Saluatoris peruenerit. Vel ita intelligendum: cùm ei vitam flerent finitam esse per crucem, triumpho resurgentis ex mortuis, ad nihilum conatuum pessimorum virtus redacta est. *Et vita ipsa putabantur indigni, egestate & fame steriles.*] Vitiorum suorum & criminum turpi egestate affecti, & fame eloquiorum Dei facti steriles & mendici: vita insuper præsenti indigni sunt habiti, sicut Propheta ait ad Deum: *Dispergeillos in virtute tua.* Vnde nunc in medio nationum sunt velut captiui, vitam ducentes degenerem. *Qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate & miseria, & mandebant herbas, & arborum cortices, & radix iuniperorum erat cibus illorum.*] Plerumque vbi Deus non habitat, id est, non colitur, solitudo siue eremus appellatur: in qua secundùm Apocalypsim mulier, id est, corruptela sedere dicitur. Mandere enim siue rodere, opus est dentium: quoniam vox articulata, dentibus & plectro linguæ efficitur: ideo his verbis doctrina prædictorum significatur, qui populos tanquam herbas & infructuosarum arborum radices mandendo atque rodendo, in errores suos multiplices, velut in suum corpus traijciunt. Etenim pasci se arbitrantur, si ab hominibus, quos solet scriptura arbores appellare, quicquid habent vitale, subtraxerint. Radicib. iuniperorum nihilominus aluntur: arborum scilicet longa ætate viuentium, & in quarum lignis multò diutius ignis quàm in cæteris durat. Ista sunt ligna, quæ arcenthina appellantur. Sub arborum harum vocabulo, magnos quosque nomine in populo Iudaico intelligere possumus, quorum prædicti doctores intima viscerum depascuntur, furando eis prædicatione legis præteritæ bonum gratiæ Christi. *Qui de conuallibus ista rapientes, cùm singula reperissent, ad ea cum clamore currebant.*] De conuallibus vtiq; herbas vt fures, quod alij translatores dixerũt, & arborum cortices, rapiunt. Non enim eos quos herbas, cortices, & radices arborum per ænigmatis similitudinem intelleximus, in excelsis locis atque similibus potuerunt inuenire: sed in conuallibus, humilibus scilicet locis, & in inferiora depressis, vbi significati sunt carnales populi Iudæorum: quorũ intellectus in occidentis literæ sensus, velut in inferiorib. commoratur. Hinc eos primores eorum depopulantur, dum cæci cæcis ducatum præbent. *In desertis habitabant torrentium, & in cauernis terræ, vel super glareã: qui inter huiuscemodi lætabantur,* &c.] Non tantùm in desertis prædictorum, vbi cultura Dei non erat, morabantur: sed etiam in cauernis terræ, & super glaream: per quam puto carnaliter legem intelligendam, vbi nihil pingue spirituali sensui admiceetur, quo posset fœcunditate vbertatis, per fidem filios sanctitatis, matre gratia procreare: & ob hoc in cauernis terræ esse perhibentur, terrenis videlicet sensibus inhærentes. De quibus flens dicit Apostolus, *inimicos crucis Christi.* Aliter, Torrentes sunt peccatores, qui in hoc mare seculi per deserta notitiæ defluunt: hi ergo in cauernis sensuum commorãtur, eorumq; delectantur officijs ad peccandum: ipsi sunt fenestræ domus, per quas mors ingreditur. Siue cauerna serpentis, est pectus nostrum, quando in eo venenata consilia, mortiferos actus recõdimus. Ipsi verò similiter super glareã habitant, qui terram suam, nulla sermonum Dei diligentia colunt, vt accepta vbertate pinguedinis, possint fructus facere sanctitatis. *Qui inter huiuscemodi lætabantur, & esse sub sentibus delitias computabant.*] Inter hæc mala quæ dicta sunt superius, ita exultantes gaudio viuunt, tanquam si quærerent virtutes. *Filij stultorum & ignobilium, & in terra penitùs non parentes.*] Ita enim & de eorum patribus Propheta iam antè prædixerat: *Generatio prauа & peruersa, populus stultus & non sapiens,* alienati à terra viuentium.

G

Nunc in eorum canticum versus sum, & factus sum eis prouerbium.] Id est, in primo sermone, & in eorum ore ego sum, & ab eis in delectatione obtrectationis assumor. *Abominantur me, & fugiunt à me, & faciem meam spuere non verentur,* Faciem verò consputam Domini Saluatoris, ipsa passio eius nobis in euangelio manifestè demonstrat. *Pharetram enim suam aperuit & afflixit me, & frenum posuit in ore meo.* Hic pharetra, diabolus intelligi potest. Et quoniam credimus Saluatorem verum hominem assumpsisse, non absurdum est, vt credamus quòd & dolores corporis voluerit in passione sentire: secũdùm illud prophetæ: *Ipse infirmitates nostras suscepit, & pro nobis dolet. Et frenum posuit in ore meo.*] Illatas contumelias patientia demonstrauit: sicut ipse filius in psalmo ait ad patrem: *Quoniam tu es patientia mea Domine.* Et in Euangelio, interrogatus non respondit. *Ad dexteram orientis calamitates meæ illicò surrexerunt.*] Id est, de voluntate patris, ad cuius dexteram filius sedet. Vel hoc ait, quòd ad filium Dei etiam ad eam partem, qua impassibilis est, contumelia passi hominis assumpti peruenerit, secundùm Apostolum dicentem: *Si enim cognouissent, nunquam Deum maiestatis crucifixissent:* quoniam ipse est dextera patris, manus & brachium, per quem facta omnia gubernantur: & discipuli magis de dextris illius erant, quem in tempore passionis dereliquerunt. De quibus ait, *Considerabam ad dexteram, & non erat qui cognosceret me.*

Pedes meos subuerterunt & oppresserunt. Quasi fluctibus semitis suis dissipauerunt itinera mea. Insidiati sunt mihi, & præualuerunt, & non fuit qui ferret auxilium: quasi rupto muro & aperta ianua, & ad meas miserias deuoluti sunt.] Pedes, humana, substantia, quam crucifixerunt, intelligi potest: vel certè euangelizandi officium. In fluctibus, amaros Iudæos, erga prædicatores Euangelij, & inquietos esse demonstrat. *Dissipauerunt etiam itinera mea.*] Prophetarum meorum oraculis, aduentus mei in carne illis præsentiam pollicebar, & in visionibus reuelationum sæpè veniebam ad eos. Hæc vtique itinera mea, incredulitate atq; impietatis suæ scelere dissipauerunt. Possunt etiam pedes eius, prædicatores, vel Apostoli eius intelligi. *Et non fuit qui ferret auxilium:* quia & ipsi discipuli relicto eo fugierunt. *Quasi rupto muro & aperta ianua irruerunt super me, & ad meas miserias deuoluti sunt,* id est, per necem meam in ruinam suam lapsi sunt, vt quasi truculentissimi hostes & ferocissimi, irruptis ciuitatum munitionibûs, domibusq; effractis, in necem meam omnes pariter prosilirent. Miseriæ autem passiones sunt, flagella, illusio, probra, alapæ, sputa, colaphi, spinæ, & ignominia crucis. *Redactus sum in nihilum.*] Iudæi despicientes eum pro nihilo habuerunt.

H

Abstulisti quasi ventum desiderium meum, & quasi nubes pertransiit salus mea.] Ventus, præsens hæc vita potest intelligi, quæ plerumque venti siue spiritus nomine appellatur. Ex persona ergo veteris hominis suscepti in Deo, homo Iesus Christus hæc loquitur. Desiderium verò veteris hominis illud erat, ne vitam hanc temporalem amitteret, quod ipse Dominus proximus passioni demonstrat, dicens ad patrẽ, *Transeat à me calix iste.* Verùm, inquit, non quod ego volo, sed quod tu. *Nunc autem in memetipso arescit anima mea: & possident me dies afflictionis.* Dies afflictionis eius, dies sunt passionis. Inde ait Saluator in Euangelio, *Tristis est anima mea vsque ad mortem. Nocte os meum perforatur doloribus: & qui me comedunt, non dormiunt.*] Nocte, quia vespere captus, per totam noctem scribis & principibus sub interrogatione quæstionis auditus est. Vel noctem tristitiæ & passionis, ait Dominus Apostolos, qui propter dilectionis & charitatis meæ fortitudinem ossa dicuntur, aculeis doloris, timorisque compuncti, vsq; ad negationis noxam perforati sunt, id est, penetrauit virtutem animi eorum titubatio fidei, vt ad horam tẽtationis in charitatis soliditate nutarent. Illi verò qui me vsque ad mortem persequendo videntur consumere non dormiunt, id est, omni vigilantia mentis insistunt, vt ad me deuorandum perueniant. *In multitudine eorum consumitur vestimentum meum.*] Conuenientibus in vnum Iudæis, caro mea iniurijs, clauis, cruce, morte confecta est. *Et quasi capitio tu-*

Esa 56. d.

Matt. 21. a

Psal. 50. c.

Apoc. 17. a

F

Phil 3. d.

Psal. 77. a.

Esa 35. d.

Psal. 70 a. Ioan. 19. b.

1. Cor. 2. b.

Psal. 141. a.

Matt. 26 f

Matt. 26. d

A nicæ cinxerunt me.] In necem meam omnes vndique me velut exſtrangulantes circumdederunt: & vt me præfocarent in morte, tanquam ora capitij, fortibus videlicet laqueis falſorum teſtimoniorum me cinxerunt, & intra paſſionem meam & crucem, quaſi intra tunicam me incluſerunt.

Comparatus ſum luto, & aſſimilatus ſauillæ & cineri.] Per mortem, quam volens ſuſcepi, comparatus ſum vilibus, & peccato obnoxijs, atque id Adam Dei ſententia cõdemnatis, cùm ipſe peccator non ſim, neque ita vt omnes peccatores fuerim natus. *Clamo ad te, & non exaudis me: ſto, & non reſpicis me.* Ita & in viceſimoprimo pſalmo, in cruce clamauit ad patrem. *Deus meus,* & reliqua. *Et clamabo per diem, & non exaudies,* & cætera. Hæc igitur verba dicuntur ex perſona crucifixi: ſicut & alia, quæ iam dixi ſuperiùs. Clamabo, inquit, per diem ad te, id eſt, in rebus proſperis huius vitæ, vt non mutentur: nec exaudis, qui verbis delictorum clamabo, & in nocte, id eſt, in aduerſis vitæ huius clamabo, vt proſperentur, & ſimiliternõ exaudies. Neque hoc ſatis ad inſipientiam mihi: ſed potiùs vt ſapiam quid clamare me velis, non verbis delictorum ex deſiderio temporalis vitę, ſed verbis conuerſionis ad te in vitam æternam. *Mutatus es mihi in crudelem, & in duritia manus tuæ aduerſaris mihi.*] Dum pater vnico filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, crudelitatis ſpecies videbatur, quod erat piæ diſpenſationis affectus.

Eleuaſti me, & quaſi ſuper ventum ponens eliſiſti me valde.] Quod eſt, eleuaſti in cruce, & non credentibus Iudæis me alliſiſti. *Scio quia morti trades me, vbi conſtituta eſt domus omni viuenti.*] Quia ante Domini reſurrectionem, etiam iuſti in inferni partibus fuiſſe creduntur. *Verè non ad conſumptionem eorum emittis manum tuam: & ſi corruerint, ipſe ſaluabis.*] Ad hoc vtique morti trades me, vt non conſumantur debita pœna, qui diuina ſententia morti æternæ ſunt deputati: ſed potiùs mea morte ſaluentur. Quod autem dicit, Si corruerint, ipſe ſaluabis. Poſt gratiam baptiſmi, remedium ſalutis delinquentibus, per pœnitentiam repromittit.

B *Flebam quondam ſuper eum qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.*] Duabus autem de cauſis Saluator Hieruſalem deflebat. Vna eſt, quia pro conuerſis flens patrem orabat. Alia verò eſt, qua pro non credentibus dolens flebat, præuidens vtique vt Deus ob incredulitatis duritiam perditionem eorum. *Et compatiebatur anima mea pauperi.*] Quomodo animæ ſanctæ in ſcripturis pauperes appellantur, non habentes ſuperbiæ ſpiritum, vel peccata tanquam mundi huius diuitias. Ita e contrario omnes peccatores pauperes nuncupantur, eò quòd ſuperbiæ ſpiritu tumeant, & ſint inopes
Pſal. 106. a ſanctitate, de quibus in pſalmo canitur: *Sedentes in tenebris, & in vmbra mortis*: vinculis ligatos in mendicitate & ferro. Ad deflendos huiusmodi pauperes, vtpote diues in miſerationibus Deus ex affectu miſericordiæ triſtitiam ſuſtinebat. *Expectabam bona, & venerunt mihi mala.* Expectabam ergo per patientiam, vt bonum conuerſationis eorum gaudens, ſuper correctos perciperem. Sed illi diuitias bonitatis meæ, &
Rom 2. a. longanimitatis per contumaciam contemnentes, theſaurizauerunt ſibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij mei. Hæc igitur mala eorum ad conſpectum meum ventura ſunt, vt reddam vnicuique ſecundùm opera ſua. *Præſtolabar lucem, & eruperunt tenebræ.*] Lucem in eis fidei, & ſanctorum operum præſtolabar, & infidelitatis eorum ac vitiorum tenebræ præualuerunt. *Interiora mea eſſerbuerunt absque vlla requie.*] Siue quòd dolore tactus, intrinſecus animus eius ſollicitudine & anxietate ferbuerit, ſuper eorum peditione: ſiue quòd Verbo carne facto, & habitante in homine Ieſu Saluatore noſtro, interiora eius, id eſt, animæ illius motus ſine ceſſatione, diuino igne feruebant. *Præuenerunt me dies afflictionis.*] Dies afflictionis, dies indicij erunt, in quib. prædictam gentem iudicaturus ſum. Sed tamen nunc & in hoc tempore nimijs ſceleribus ſuis præuenerunt me, vt ſecundùm iuſtum iudicium meum reddam eis, ſicut poſtea accidit in paſſione, quando à Romanis Hieruſalem templumque ſubuerſum eſt. *Mœrens incedebam, ſine furore conſurgens in tenebris clamabam.*] Sine aliquo vtique iracundiæ furore erat: quoniam donare atque concedere peccata eorum aduenerat, non punire. Ait etiam Euangeliſta: *Stabat Ieſus & clamabat, Qui ſitit, veniat ad me & bibat. Frater fui draconum, & ſocius ſtruthionum.*] Iudæos in Euangelio Dominus ſerpentes frequenter appellat & viperas ita dicens: Serpentes, genimina viperarum. Et prophetа ait: *Oua aſpidum ruperunt*, cùm malorum generationem multiplicari videret. Item: *Furor draconum vinum eorum, & furor aſpidum inſanabilis.* Sed idcirco fratrem eorum ſe nuncupauit, quoniam de eorum genere ſecundùm carnem eſt procreatus, de quibus in Pſalmo ait: *Socer factus ſum fratribus meis, & hoſpes filijs matris meæ.* Et quia ſecundùm præſentem vitam, qua dum hîc mortalis fuit, inter eos eſt conuerſatus, ſtruthionum ſe ſocium dixit, id eſt, in eadem gente ſua cum ſtultis & inſipientibus habitauit, ſicut ipſe Dominus ait in Euangelio: *Stulti & cæci.*

Cutis mea denigrata eſt ſuper me.] In cute carnem ſuam, id eſt, Iudæa gentem ſuam, vnde Saluator carnem aſſumpſit, à parte totum dixiſſe intelligendus eſt. Quod autem ſuper me, ait, denigrata eſt cutis mea, ita eſt, velut ſi diceret: propter me, id eſt, in perſona mea, odio perſecutionum & ſcelere blaſphemiæ, peccatorum etiam infandorum criminibus, tetra ac nigra effecta eſt caro generis mei, & quaſi Æthiopiſſa colorem nigredinis non amittens: & eò eſt infelicior, quòd hãc nigredinem noctis & tenebrarum, non in ſuperficie corporis, ſed in corde contraxit. Vnde ait Dominus per prophetam. *Nocti aſſimilauit matrem veſtram. Et oſſa mea aruerunt præ caumate.*] Oſſa corporis Eccleſiæ, cuius caput eſt Chriſtus: ſancti quidẽ omnes, ſed præcipuè apoſtoli intelligendi ſunt, quorum ſanctitatis robore atq; virtute, omnia membra infirmiora eccleſiæ ſuſtinentur. Horum igitur adeps pinguiſſimus charitatis, nimio perſecutionis æſtu in paſſione Saluatoris exæſtuauit. De quibus ipſe Dominus in pſalmo. *Et oſſa mea ſicut cremium aruerunt.* Item in alio pſalmo: *Sicut aqua effuſus ſum, diſperſa ſunt omnia oſſa mea,* vt ait Euangeliſta, *Et relicto Ieſu fugerunt diſcipuli.* Sed rurſum per confeſſionem nominis eius charitate illius vberrima impinguati ſunt, vt nullo poſtmodum quantolibet feruenti caumate perſecutionum fides Chriſti in eis, & bonum charitatis areſceret.

Verſa eſt in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium.] In cithara & organo, lætitia & exultatio intelligitur: quam Chriſtus ſe habere demonſtrat, quando ſuper ſalute credentium delectatur, ſicut ipſe in euangelio ait, vbi parabolam centum ouium ponit, de quibus vnam ait periiſſe, & & inuenta ea ait: Amen dico vobis, quia plus gaudebit ſuper eam, quàm ſuper cæteras nonaginta nouem. Itemque cùm renuntiaſſent Apoſtoli Domino, quia in nomine eius plurimæ ſanitates per eosdem factæ fuiſſent, ait Euangeliſta: *In illa hora exultauit Ieſus in ſpiritu.* Hæc ergo muſicorum nomina, cordis ſignificant lætitiam, quæ ſuper infidelium obduratione, verſa eſt in triſtitiam, ſicut de eodem Domino ait euãgeliſta: *Et contriſtatus eſt ſuper duritiam cordis eorum.* Ea verò quæ ſequuntur vsque ad finem parabolæ, quæ ſecundùm virtutem ſancti Iob ſuperiùs expoſuimus, iam confeſſi ſum' non poſſe nos ſecundùm myſticos intellectus diſſerere. Si autem quis poſſit illa allegoricæ interpretationi rationabiliter coaptare, aſſenſum præbere me fatebor.

C *Ieſa. 59. a* *Matt. 23. d* *Deut. 32.* *Pſal. 68. b* *Matt. 3. b* *Thren. 2. d.* *Pſal. 101. a.* D *Ibid. 21. c.* *Matt. 26. f* *Luc. 15. a.* *Matt. 16 d*

Caput xxxii.

O*Miſerunt autem tres viri iſti reſpondere Iob, eò quòd iuſtus ſibi videretur.*] Cedentibus aduerſarijs, Iob poſt multa prophetiæ ſuæ myſteria, & ipſe finit ſermonem. Quod autem dictum eſt: omiſerunt autem tres viri iſti reſpondere Iob, eò quòd iuſtus ſibi videretur, ſcriptor hiſtoriæ huius ex ſenſu reſpondentium dixit, eò quòd iuſtus ſibi videretur, non ex iudicio ſuo, cùm referret vel ſcriberet, quæ in præconium tanti viri ſtilo hæc ſuo poſterorum memoriæ commendabat.

b *Et iratus indignatusq; eſt*, &c.] De progenie & generatione Huz & Buz filiorum Nachor & Melchiæ, ſororis Saræ vxoris Abraham, naſcitur Iob & Heliu. De Huz Iob naſcitur, & de Buz hic Heliu: vnde & Buzites dicitur, qui fuit ſicut hic ſcribitur filius Barachiel. Hunc igitur Heliu doctiſſimi

ſcriptu-

scripturarum dicunt ipsum esse Balaam hariolum, quem in Numerorum libro Balach rex Moabitarum ad Israelem maledicendum conduxerat: & hæc scriptura refert, quòd hic Heliu de cognatione fuerat Ram: & hunc Ram Abraham esse intelligamus, de cuius cognatione & familia Heliu fuerit procreatus. Hinc vtiq; fratris sui Nachor posteritas proculdubio Abrahæ cognatio erit: vbi qui hunc librum scribit, quem Hebræi Mosen autumant, in generationis Heliu nominibus nobilitatem natiuitatis eius voluit demonstrare. Quod autem in hoc libro Ram, quasi partito siue diuiso nomine sanctus Abrã dicitur, ita & in diuersis locis scriptura Dei, secundùm incrementa in eo diuinæ gratiæ nominat. Vnde quando Ram dicitur, habeatur excelsus: quando verò Abram, proficiens in virtutibus, pater excelsus sit. Itẽ cùm fides eius gentibus ad dominationem præponitur, Abraham, id est, pater multarum gentium appellatur. Hic igitur Heliu, sicut apparet, secundùm bonum naturæ, homo iustus videtur fuisse, qui & spiritum habuit Prophetiæ: sed puto non eodem modo vel eadem gratia vt sancti Prophetæ. Vnde & ipse Dominus ad sanctum Iob de eo locutus est: *Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis?* quod est, improperii verbis atque inordinatis sermonibus, sensus Propheticus narratur: vbi non reprobat Dominus, quòd Heliu loquitur: sed quod præproperè ab eo dicitur, hoc reprehendit. De hoc, inquam, Heliu & sui similibus, & in principio libri huius diximus, quòd Prophetiæ mysterio vsi sint etiam, qui exorbitauerant à vera religione: quia & illis dedit DEVS verbum suum, vt mysteria futura pronunciarent hominibus: vbi maximè fides & admiratio gentilium pendet, vt qui nostris nolunt credere Prophetis, credant saltẽ diuinis & vatibus suis. Hinc itaque Heliu, qui est Balaam, figurã habere gentium diximus, aduersantium Christo, sicut & illos amicos beati Iob, hæreticorum figuram. Quod autem ait: *finita sunt verba Iob*, possumus intelligere tanquam dixerit: firmissimè stabilita sunt verba diuina, & irrita esse nõ possunt, quæ vsque ad æternam promissionem fideliter credẽtes perducunt. Isti verò qui iustum virum & sempiternum, præsumptione adinuentorum dogmatum audent discutere, æterno quandoq; silentio conticescent. Quòd autem Heliu duobus nominibus vocitatur, non est mirum, familiare est hoc scripturæ diuinæ, vt Salomon Idida, & cognatus Mosi dictus est Ietro, & Raguel, & Petrus Simon. Vnde non paruam obscuritatẽ hæc varietas nominum solet legentib. exhibere.

a ¶ *Iratus est ergo aduersum Iob, eo quòd iustum se esse diceret coram Deo. Porrò aduersum amicos eius indignatus est, eo quòd non inuenissent responsionem rationabilem,* &c.] Videtur mihi, quòd hæc prius gesta sunt, quæ hic legimus, quàm illa quæ in Numeris de hoc ipso Heliu, siue Balaam facta referuntur. Hic igitur Heliu, qui ait, Iob & amicos eius se expectasse loquentes, honoris ac reuerentiæ causa ostendit se fecisse quod fecit: senioribus scilicet deferendo. Iam hic ipsius Heliu verba sunt, ita dicentis.

b ¶ *Iunior sum tempore, vos autem antiquiores: idcirco demisso capite,* &c.] Dicit hoc sibi magis videri, quia spiritu agantur homines, quibus Deus omnipotens sapientiæ suæ inspirationem tribuerit: quod in sugillationem prædictorum quasi ex obliquo dicit, veluti sibi soli hoc sapientiæ bonum concessum sit. Notandum quòd hic Heliu per quatuor locutiones, sicut Textus lectionis docet, sibi ipsi succedit: per quas singulas, vel priorum responsa, quasi eruditius retractare, vel singula loca asperius à sancto Iob dicta, coram ipso destruere conatur. Nam post præfationem copiosam, in prima locutione sua, de sancti Iob verbis hæc posuit, ita inquiens: *Mundus sum ego, & absque delicto immaculatus, & non est iniquitas in me.* Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi. Posuit in neruo pedes meos, & custodiuit omnes semitas meas. In secunda locutione, verba Iob ita posuit, dicens. Iustus sum, & Deus subuertit iudicium meum. In iudicando enim me, mendacium est: violenta sagitta mea absque vllo peccato. Tertia locutio eius ita habet: eodem Heliu dicente ad Iob: *Dixisti enim, non tibi placet, quod rectum est,* id est, Deo dixisti, ait: quid tibi prodest, si ego peccauero? Quarta verò locutio Heliu continet, quòd pro DEO locuturus, operatione sua, DEVM iustum probare disponat: quod vsque in finem quarti huius sermonis sui inter Prophetiæ suæ mysteria acerrimè, & cum summa instantia prosequitur, & non desistit.

c ¶ *Ideo,* &c. *sapientiam,* &c.] Quoniam vestra mihi iam facta est manifesta. Hoc ironicòs ab eo dici, non dubium est: & ideo quia superius risoriè prudentiam dixerat amicorum Iob, sequitur id apertè dicens.

d ¶ *Et donec putabam vos aliquid dicere,* &c.] Nullam, inquit, aduersum me Iob habuit disputationem: sed neque ego illum, quemadmodum vos facitis, maledictionibus victorum, & opprobriis aggredior.

e ¶ *Quoniam igitur expectaui,* &c.] Proinde & ego Heliu ait: pro viribus meis respondere tentabo, & ostendam vobis meam & Iob pariter scientiam: quod ex iactantia vanitatis dicere eum satis apparet, cùm subiungit.

f ¶ *Plenus sum enim sermonibus,* &c.] Iuxta Anagogen ventrem suum aut vterum, κοιλίαν αὐτοῦ ipsam memoriam suam dixit: eo quòd penè omnes sermones Iob & amicorum eius, aliquandiu disceptantium velut cibos intra capacitatem suæ memoriæ congregauerit.

g ¶ *Non accipiam personam viri, & Deum homini non æquabo.*] Iusti iudicii mei, inquit, sententia hæc est, vt nec homini parcam, vera dicendo: nec Deo iniuriam faciam, vt eum iniustè aliquid contendam fecisse.

CAPVT XXXIII.

AVdi igitur Iob eloquia mea, & omnes sermones meos ausculta.] A Domino ita despicitur Heliu, cùm ait de eo, quis est iste? Indignum enim erat atque præposterum, vt vir magnus Deoque placidus, etiam si vt homo in aliquo deliquisset, ab

A

ipso corriperetur, qui longè à vera religione esset. Sed si mouet forsitan quempiam, quia Heliu multa de Saluatoris temporibus futura prædixit, quæ vt Prophetiam suscipiamus. Sciat quisquis est, quem hoc mouet, illa quæ spiritu Dei prædicta sunt, suscipienda à nobis & credenda. Hæc verò, quæ

C

elatione cordis ab eo deprompta sunt, reprobanda: quoniam de propriis suis, vt diabolus locutus est, non ex Deo.

a ¶ *Spiritus Dei fecit me, & spiraculum omnipotentis viuificauit me.*] Vt det auctoritatem se audiẽdi, ita locutus est, quòd non possit non recta & vera dicere, is qui spiritu Dei factus sit, & omnipotentis spiraculo animatus, vbi Trinitatis Deum intelligere debemus. In Deo enim nominat patrem: in omnipotente, filium: in spiritu, spiritum sanctum. Trinitatis enim DEVS creauit omnia: sed quando hominem fecit, propria & speciali quadam significatione nominum, per diuersam operum nuncupationẽ se voluit demonstrare, ita legislatore dicente: *Et creauit Deus hominem, ad imaginem Dei creauit eũ: masculum & feminã fecit eos.* Itemque. *Et fecit Deus hominem de limo terræ: & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, & factus est homo in animam viuentem*: vbi in faciente & inspirante, vel etiam benedicente, sine vlla discretione vel dissonantia voluntatis, operatam Trinitatem sentire debemus. Non enim refert aliquid vel diuersum intelligere facit, verbum creauit, inspirauit, & benedixit, vbi secundùm naturæ vnitatem, vna est voluntas opusq; commune.

Gen. 1. d

B

b ¶ *Si potes, responde mihi, & aduersus faciem meam consiste.*] Prolaturus verba eius, responsionem deposcit, vt sub blandimento quodam & consolatione simulata, minarum terrorem incuteret, quo perturbatus Iob facilè multiloquio ipsius cederet.

c ¶ *Dixisti ergo in auribus meis, & vocem verborum tuorum audiui. Mundus sum ego, & absq; delicto immaculatus, & non est iniquitas in me.*] Quod ergo Heliu ait ad Iob. Hoc est ergo, in quo non es iustificatus: id est, accusare debueras te, non laudare, non illud dicere: mundus sum, sine peccato, & immaculatus: iniquitas quoq; non est in me. Hoc est, inquam, in quo non es iustificatus: quia iustificatio per humilitatẽ acquiritur. Laus verò elationis condemnationem meretur. Potuit quidem vt vir iustus, & de sanctis operibus suis sibi benè conscius, audenter aliqua quæ vera sunt, Deo dicere: non potuit tamen hæc, quæ ei Heliu falsò obijcit, velut sacrilegus loqui. Denique illa, quæ dixisse Iob dicit, ita inquiens.

d ¶ *Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi.*] Non legimus hæc Iob dixisse, quæ vtique ex sensu eius, quasi à sancto Iob dicta, suis hic verbis composuit. Vnde hunc potius non rectè verba dicere nouerimus, quàm eundem sanctum Iob dixisse credamus.

e ¶ *Respondebo tibi ô Iob: quia maior sit Deus homine. Aduersus eum contendis, quòd non ad omnia verba responderit tibi. Semel loquitur Deus, & secundò idipsum non repetit.*] Ab ipso principio mundi, & deinceps semper locutus est DEVS hominibus, & semel nihilominus loquitur: sed vbi frequenter loqui dicitur DEVS, vel lex eius multiplex, vel Prophetarum & mandatorum eiu diuersitas indicatur. Vbi verò semel loqui significatur, stabilita ac definita eius sententia demonstratur. Loqui enim DEVM efficientiæ eius res intelligitur. Semel loquitur Deus, & secundò idipsum non repetit, id est, non immutat Deus, nisi hoc ipsum vitæ nostræ mutatio depoposcerit. Hoc loco de duobus quibusdam correptionum gradibus Heliu diligenter enarrat & dicit: quòd eruditio diuina, vel castigatio circa hominem & in noctis visionibus fiat, corde meo sermones mei, & sententiam labia mea puram loquentur. [a] Spiritus Dei fecit me, & spiraculum omnipotẽtis viuificauit me. [b] Si potes, responde mihi, & aduersus faciem meã consiste: ecce & me sicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoq; formatus sum. Verumtamen miraculum meum nõ te terreat, & eloquentia mea non sit tibi grauis. [c] Dixisti ergo in auribus meis, & vocem verborum tuorum audiui. Mundus sum ego, & absque delicto immaculatus, & non est iniquitas in me. [d] Quia querelas in me reperit, ideo arbitratus est me inimicum sibi. Posuit in neruo pedes meos, custodiuit omnes semitas meas. Hoc est ergo, in quo non es iustificatus. [e] Respondebo tibi: quia maior sit Deus homine. Aduersus eum contendis, quòd non ad omnia verba responderit tibi. Semel loquitur Deus, & secundò idipsum non repetit. Per somnium in visione nocturna, quando irruit sopor super homines, & dormiunt in lectulo, tunc aperit aures virorum: & erudiens eos, instruit disciplina, vt auertat hominem ab his, quæ fecit, & liberet eum de superbia, eruens animam eius à corruptione, & vitam illius vt non transeat in gladium. [f] Increpat quoq; per dolorem in lectulo, & omnia ossa eius marcescere facit. Abominabilis ei fit in vita sua panis, & animæ illius cibus ante desiderabilis. Tabescet caro eius, & ossa, quæ tecta fuerant, nudabuntur. Appropinquabit corruptioni anima eius, & vita illius mortiferis. Si fuerit pro eo angelus loquens vnum de similibus, vt annuncient homines æquitatem, miserebitur eius, & dicet: Libera eũ, vt non descendat in corruptionẽ. Inueni, in quo ei propitier. [g] Cõsumpta est caro eius à suppliciis, reuertatur ad dies

D

item; in lectulo: vnde ait. Contabescere faciat hominem, donec ad vitæ huius extrema perueniat. Et cùm ab aliquo sancto pro eo fuerit interuentum, vt fecit Esaias pro Ezechia rege, restituatur pristinæ sanitati. Et ait in subsequentibus, quòd tribus vicibus hæc circa hominem operetur, id est, euidenter, & probabiliter, & confirmatiuo modo: vel propter trinumeri perfectionem, vel propter trium testium veritatem. Quo genere etiã patientiam Dei, clementiamq; significat: quæ non statim, sed per partes, & per vices castigat & arguit delinquentem: vbi ei nec præceptis veritatis iudicium, nec inutilis remissio, nec iniustitiæ imputatur iniquitas.

Esa. 38.

f ¶ *Increpat quoq; per dolorem in lectulo.*] Siue vt alii dixerunt, accessit vsque ad mortem anima eius, & omnia ossa eius marcescere facit. Cùm per hæc itaque correctus homo atque consumptus, morti & infernalibus ministris appropinquauerit: si fuerit quispiam sanctorum, quinomen sancti angeli habere meteatur, is pro huiusmodi, qui pro peccatis suis à DEO ita corripitur, poterit impetrare: si tamen de multis operibus bonis, quæ operari debuerat, saltem vnum bonum opus eius, quod tanquã sacrificium pro eo placabile offerat Deo, valuerit inuenire. Exaudiet, inquit, & iubebit, vt prædictus ad correptionem inferdul g en

Hebr. 1. d

Sept.

Dan 4. Gen. 31. ibid. 20.

Matth 7 ibid. 14. b

Gen. 28 e

Matth 5. a 2. Tim 4.

dulgentia diuinæ pietatis, ad dies adolescentiæ reuertatur, id est, sit iterum sanus atq; incolumis.

a ¶ *Deprecabitur Deum, & placabilis ei erit, &c.*] Quod interim corde fit, cùm per Deum bonum conscientiæ possideatur. Videbit autem Dei faciem propitium sibi vultum illius sentiens, redditurus ei digna satisfactione iustitiam.

b ¶ *Respiciet homines, &c.*] Magna res est, Deoq; plurimùm acceptabilis, vt homo errores suos confiteri non erubescat, præsertim si pro eis se intelligat castigari: & ita se humiliet, vt quicquid castigationis sustinuerit, pro meritis suis parum se passum pronunciet.

c ¶ *Liberauit animam suam, ne pergeret in interitum, sed viuens lucem videret.*] Id est, agnitionis Dei lucem & immensa beneficia illuminatus agnosceret.

d ¶ *Attende Iob, & audi me, & tace, dum ego loquor.* Quasi hac ratione Heliu sanctum Iob conuicerit, ait illi: Audi me, id est, docenti te obediens esto, & præbe consensum. Quod autem dicit, vt taceat, eloquentem & tanquã minus eruditum, vel impatientem iubet, vt fileat.

Caput xxxiv.

P *Ronuncians itaque Heliu, etiam hæc locutus est.*] Quasi sententiam Heliu pronunciare dicitur, & præsentes amicos sancti Iob ad audiendum se cohortatur.

f ¶ *Audite sapientes verba mea, & eruditi auscultate me. Auris enim verba probat, & guttur escas gustu dijudicat.*] Quemadmodum igitur, inquit, à faucibus ciborum sapor dinoscitur: ita & verba aurium iudicio comprobantur. Et idcirco ait Heliu.

g ¶ *Iudicium eligamus nobis.*] Id est, prius discutiamus, antequam hominem condemnemus.

h ¶ *Quia dixit Iob, iustus sum.*] Non sermonem hunc Iob dixit: sed dum virtutes iustitiarum suarum notas fecit, iustum procul dubio se esse monstrauit, quem & Dominus iustum iam dixerat. Quod hic dicitur.

i ¶ *Deus subuertit iudicium meum.*] Similiter & hoc ipsum non legimus, sed scriptum tenemus: *Viuit Deus, qui abstulit iudicium meum.* Subuertere autem iudicium, ad iniquitatẽ respicit iudicantis: abstulisse verò iudicium, id est, pro tempore distulisse, ad dispensationem iusti iudicis pertinet. *Et multiplicauit vulnera mea etiam sine causa.* Proinde hoc loco asserente Heliu, hic esse sensus videtur, quòd, cùm Iob ita dixerit, fefellit Deum iudicium meum, non rectè & verè iudicauit: & ideo erga me mendacio agitur. Quæ autem locutus est Iob, magis incautè & præsumens de iustitia Dei dixisse credendus est. Proinde iustè ei & meritò Deus ait: Vtique, qui arguit Deum, debet respondere ei, in quibus vtiq; verbis Dei increpatur. Hoc resonat, quòd beatus Iob non rectè aliqua sit locutus: sed qui optimè nouerat, quòd bona in eo plurima essent: vnde & illi placuerat, concedit ea, quæ immoderatus eum loqui in summis angustiis dolor compulit.

k ¶ *Quis est vir, vt est Iob, qui bibit subsannationem quasi aquam.*] Cuius viscera tanquam aquæ abundantia, veneno huius passionis impleta sunt.

l ¶ *Dixit enim: Non placebit vir Deo, &c.*] Inuidiosè de eo sanctum Iob locutum fuisse mentitur, quia beatum Iob tam infeliciter sapuisse non credimus: sed nec alicubi eum hoc dixisse meminimus.

m ¶ *Ideo viri cordati audite me.*] Quasi exposita impietate sancti Iob, & in medio audientium prolata in inuidiam Iob, quasi impia sit locutus.

n ¶ *Quem constituit alium super terram, aut quem posuit super orbem, quem fabricatus est?*] Id est, nunquid alium rectorem posuit, qui à creatoris iustitia discreparet. Ipse ergo quàm potens conditor, tam pius est moderator: quia opus suum agnoscit & diligit.

o ¶ *Si direxerit ad eum cor suum: spiritum illius & flatum ad se trahet.*] Id est, mundi: nam si omnia, quæ in eo quotidie geruntur, secundùm regulam iustitiæ suæ voluerit intueri, deficiet ac peribit: sed eum pietate potius gubernat ac sustinet. Nam si iniquitatem obseruauerit, quis sustinebit. Spiritum dixit animam, quæ viuificat hominem, & flatum, ipsam præsentem vitam, quæ corporibus nostris per anhelitum ex hoc aëre ministratur. Hæc ergo Heliu dicit ad se trahere Deum, cùm auferr hominibus vitam, quam eis creando tribuerat. Possunt per spiritum Prophetiæ hæc loca ita videri figurata, vt nunc in Christo compleantur, quando dispensatione carnis assumptæ, pater eundem filium suum, per quem omnia fecit, ad hunc mundum ex suo eructuatum corde direxerit, vt spiritum eius & flatum ad se traheret, id est, vt auferret ab eo, per humilitatem crucis, spiritum, id est, superbiam spiritus mundialis: flatum quoq; tumentis eloquii, quo anhelans gloriabatur in sermonibus suis. Sic quoque homo in se represso tumore deficeret, ac reuertens in seipsum, cognosceret se terram esse, & cinerem: vbi secundùm moralem intelligentiam, illud de Psalmo sentimus: Et *auferes spiritum eorum, & deficient, & in terram suam conuertentur.* Postea ergo quàm de virtute Dei & iustitia prædictis locutus est, Heliu se rursum ad Iob conuertens, dicit. *Psal. 103. d*

p ¶ *Si habes ergo intellectum, audi, quod dicitur, & auscultа vocem eloquii mei. Nunquid, qui non amat iudicium, sanari potest? Et quomodo tu eum, qui iustus est, intantum condemnas?*] Manifestum est, inquit: quia is, qui iustè & rectè iudicare non diligit, neq; sanare à vitiis animam, neq; corrigere quenquam potest: & quomodo tu sanator es languorum nostrorum, qui iniquitates notare præsumis?

q ¶ *Qui non accipit personas principum, nec cognouit Tyrannum, cùm disceptaret contra pauperem.*] Secundùm mysticos intellectus, principes isti Iudæorum Scribæ & Pharisæi & Sacerdotes possunt intelligi, quos in Euangelio increpat. Tyrannum verò eundem populum Iudæorum, non ab re esse sentiamus, qui contra cœtum sanctorum Ecclesiæ, pauperem humilem spiritu, contritum corde, reijciendo hodie disceptat: quod facere & tempore Apostolorum nõ desinebat, quando per omnes ciuitates contra eos pugnas & seditiones agebat.

Hos igi-

A

Hos igitur vt infideles & impios Dominus non cognoscet, quibusq; etiam manifestè dicturus est: *Non noui vos: Discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.* Sequitur, dicente Heliu de his, de quibus dicit superius.

Matth.7.a

a ¶ *Subitò morientur, & in media nocte.*] Secundùm sensum Apostoli est, qui ait istud de filiis tenebrarum: *Cùm enim dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus.* Mediam verò noctem dictam ideò existimo, eo quòd in profunda cordis cæcitate positi, spiritualiter moriantur.

1.Thess.5.a

b ¶ *Turbabuntur populi, & pertransibunt, & auferent violentum absq; manu.*] Secundùm Psalmistam: *Cum viderit*, inquit, *iustus vindictam impiorum*, exemplum videlicet peccatorum hominum pertimescens, *manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Hoc igitur modo turbabuntur populi, qua perturbatione terram sensibilem legimus conturbatam, sicut Propheta ait ad DEVM: *Commouisti terram, & conturbasti eam: sana contritiones eius, quia mota est.* Sic enim quasi boni viatores ad futurum seculum pertransibunt, vbi locus non erit impio: aliter nullum habebit adiutorium violentus, quo defendi vel eruì possit à pertrahentibus eum ad supplicium mortis.

Psal.57.b

Psal.59.a

B

c ¶ *Non sunt tenebræ, & non est vmbra*, &c.] Siue vt alii dixerunt in fine huius versiculi: vt latitent, qui faciunt iniquitatem. Quod vtrumque, secundùm illum psalmistæ sensum est, ita dicentis: *Quò ibo à spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam?*

Psal.138.b

d ¶ *Neque enim vltra in hominis potestate*, &c.] Id est, si habuerit in potestate, vt veniat, potest habere, vt non veniat.

e ¶ *Conteret multos*, &c.] Vt de Heli sacerdote & Samuele, Saul & Dauid Iudæorum populo & gentium.

1.Reg.2. & 3.

f ¶ *Nouit enim opera eorum, & idcirco inducit noctem, & conterentur.*] Sub his quoque verbis Heliu significasse potuit ob merita sua Iudæos nocte infidelitatis excæcandos, vt conterantur & humilientur: sicut Propheta & Apostolus ait: *Dedit illis Deus spiritum compunctionis.*

Ibid.15. & 16.

Rom.11.b

g ¶ *Qui quasi de industria*, &c.] Omnes enim peccatores & impii contra inditum sibi bonum naturæ agunt: sicut Apostolus ait: *Qui cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt.* Vbi autem cognouerunt Deum, nisi inspiratione & iudicio mentis? Vbi ergo Deo gloriam suam habuerunt contemptui: vbi ab ea contra suam conscientiam recesserunt, omnesq; vias mandatorum Dei, quas suis cordibus habent ingenitas, nosse & intelligere detrectarunt: cum hominibus quoque ita impiè & iniustè egerunt, vel ad Deum pauperum oppressorum clamor ascenderit. Siue Iudæos impios atq; incredulos percussit Deus in loco videntium, id est, in lege Mosaica: vbi Prophetæ, qui videntes dicti sunt, inhabitabant. In ipsa itaq; spe legis, & promissorum compositione tanquam in quodam videntiũ loco iustè percussi à Deo sunt, in tantum vt oratio illius, qui propter nos pauper factus est, cùm esset diues, ascenderet ad Deum: *Disperge illos in virtute tua.* Siue viuentes sunt omnes, qui in Christo ex fide viuunt. in hac enim spe positi, mente contemplantur futuram beatitudinem. In hoc igitur loco, vbi quasi fide stantes sunt, quidam sub fidei huius vocabulo, habent speciem pietatis, virtutem autẽ eius sunt abnegantes. Hi ipsi igitur, qui hæretici intelliguntur, in loco Dei malè stantes, à Deo percutiũtur, Apostolis & ecclesiarum doctoribus, id est, pauperibus Christi, contra eos resistentibus & ad eum clamantibus.

Rom.1.e

2.Cor.8.b

Psal.58.c

1.Tim.3.a

C

h ¶ *Ipso enim concedente pacem, quis est, qui condemnet?*] Propheta ait ad populum: *Orate pro vita Nabuchodonosor, vt illius pace sit pax vobis.* Siue pacem Ecclesiæ & quietem ipse concedit, quando non surgunt aduersus eam pugnæ persecutionum: siue quando hæreticorum lites, & scandala conquiescunt. Nec nõ contra vitiorum bella quietis & pacis silentium ipse donat, quando deuictis eis, & velut acerrimis hostibus expugnatis, pax fit in homine summa virtutum. Quod autem ait,

Baruc.1.b

i ¶ *Ex quo absconderit vultum suum, siue faciem suam*, &c.] Hoc est, quòd nisi ipse dignatus fuerit se homini reuelare, quis est, qui possit eum suis viribus intueri, vel perscrutando ad maiestatem eius accedere?

k ¶ *Qui regnare facit hominem hypocritam*, &c.] Quod manifestè in Saule rege apparuit, & sicut Dominus ait: *Auferam de Hierusalem iudicem & Prophetam, & sapientem & consiliarium: & dabo puero principes eorum, & effeminati dominabuntur eis.* Et Nabuchodonosor iusto iudicio Dei, multa regna, & plurimas nationes accepit. Potest & diabolus homo iste intelligi, qui perdita angelica dignitate, hominis nomen sortitus est: de quo Dominus ait in Euangelio: *Inimicus homo hoc fecit.* Hypocrita verò & simulator ideo est appellatus, quoniam transfigurat se in angelum lucis, cùm ipse potius auctor sit tenebrarum, id est, omnium criminum, & peccatorum inuentor.

Esa.3.a

Matt.13.d

2.Cor.11.a

D

CAPVT

l ¶ *Quia ergo ego locutus sum ad Deum*, &c.] Quasi in iudicio constitutum, permittit eum interloqui, vt si quid fortè sibi est dicendum, non taceat.

m ¶ *Si erraui, tu doce me: si iniquitatem locutus sum, vltra non addam.*] Id est, non loquar.

n ¶ *Nunquid à te Deus*, &c.] Tu dixisti, quòd iniquus esset Deus: quia à te iniquitatem & iniustitiam vitæ, iniusta correptione exigeret, cui necesse esset iniustè afflictum contra eum loqui iniusta: & ob hoc inquis displicuit tibi Deus, dum eius iustitiam qua te punit insontem, non vis veram esse iustitiam.

o ¶ *Viri intelligentes loquantur mihi, & vir sapiens audiat me.*] Heliu sanctum Iob despiciens, conuertit se ad eos, qui comminus assistebant: & ita de beato Iob definitè pronuncians, ait ad eos.

p ¶ *Iob autem stultè locutus est, & verba illius non sonant disciplinam.*] Manifestum est.

q ¶ *Pater mi.*] Quia ab ipso est homo creatus & conditus.

Probetur Iob, inquit Heliu, non examinetur: quod solet ad probationem eruditionis referri.

r ¶ *Probetur Iob.*] Id est, manifestetur: probatum sit omnibus cunctisque pateat Iob, qualis sit, ante te probetur, inquam, Iob.

s ¶ *Vsq; in finem.*] Id est, insit in eo iugiter plaga flagelli huius, neq; desinas infligere pœnas operantibus iniquitatem.

t ¶ *Qui addidit super peccata sua blasphemiam.*] Id est, super hoc quod peccator est, addit ad cumulum peccatorum, vt in blasphemiæ crimen erumpat: propter quod mala hæc cruciatuum sustinet.

u ¶ *Inter nos interim constringatur*, &c.] Condemnetur inter nos interim, ne & nobis in iniustitiam reputetur: absque crimine nostro erit, si postmodum Deum prouocare tentauerit.

CAPVT XXXV.

I Gitur Heliu hæc rursum locutus est, &c.] Fieri potest, quòd de sermonibus, vbi asperius locutus est ad Deum, quàm forsitan debuit, aliqua inde hic Heliu descripserit: & verborum suorum inuidiosè, quasi sensus illius dicere voluerit.

b ¶ *Respondebo sermonibus tuis,* &c.] Pro eo quòd non potuerunt ei rationabiliter respondere.

c ¶ *Suspice ad cœlum,* &c.] Id est, cui te æquare præsumis? Hoc ait Heliu, qui Deum corporaliter locis contineri arbitrabatur, quòd in excelsis tantum atq; in sublimibus DEVS Dominus commoretur.

d ¶ *Proinde si peccaueris,* &c.] Quod ita dixisse mihi videtur: non enim te peccante, Deo damni aliquid infertur: aut si pro multitudine peccatorum tuorum vlciscì te voluerit, nunquid poteris ei contraire?

e ¶ *Porrò si iustè egeris,* &c.] Hinc Dauid dicit: *Quoniam bonorum meorum non eges.*

f ¶ *Homini qui similis tui est.*] Id est, homini nocere poterit impietas tua, si malè agentem te æmulatus fuerit: quemadmodum filium hominis iustitia tua adiuuabit, si vias tuas, cùm rectè incedas, imitetur.

g ¶ *Propter multitudinem calumniatorum,* &c.] Sub hac qualitate disputationis suæ, Heliu sanctum Iob talibus admiscet, eisque similem iudicat, dum calumniatores & Tyrannos, iniquos homines nominat: quorum calumniis & potentia, homo & filius hominis oppressi ingemiscunt. Et modò spiritualiter hunc hominem & filium hominis, populum sanctum non absurdè sentimus: qui propter vnitatem totius corporis Ecclesiæ, homo vnus dicitur, sicut Apostolus ait, & secundùm Psalmistam filius hominis appellatur, ita dicentem: *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, & super filium hominis quem confirmasti tibi.* Potest hoc & de inuisibilibus inimicis dici, qui occulta impugnatione vitiorum, mentibus dominantur: propter quod fideles eiulantes in oratione ad Deum dicunt: *Eripe me de inimicis meis Deus meus.*

h ¶ *Et non dixit, vbi est Deus, qui fecit me?*] Quando vtique affligebant prædictos, quos sibi per iniquam dominationem DEO permittente subegerant, ita vt hi sub tanta necessitate pressurarum positi, eiularent, & clamarent ad Deum: illi non intenderunt animo, neq; intenderunt in cœlum, vt saperent quòd Deo conditori suo hæc omnia displicerent. Non dixit, inquam, apud semetipsam talia multitudo iniquorum, siue dæmonum.

i ¶ *Vbi est Deus, qui fecit me,* &c.] Hoc ait Heliu. Cùm ergo iustos & rectè viuentes à supradictis Deus tribulari permittat, consolationem tamen eis in nocte tribulationum concedit. Nox enim ipsa tribulatio intelligitur, secundùm illud Psalmistæ: *Probasti cor meum, & visitasti me nocte:* sicut & prosperitas aliquando dies dicitur: quoniam, qui in prosperis est, quasi quadam felicitate illuminatur. Vnde ait in Psalmo: *Per diem Sol non vret te, neque luna per noctem.* Tantam, inquit Heliu, tolerantiam iusti homines à Deo accipiunt, vt etiam in nocte tribulationis, hymnorum spiritualium canticis delectentur. Canticum ergo ad exultationẽ cordis, vel maximè pertinet. Proinde hæc exultatio de spe futuri gaudii nascitur in corde canentium, & faciunt more viatorum: quia ipsi vt viatores & peregrini transeunt per hunc mundum, qui vt ad destinatum sibi locum, sine labore perueniãt, cantico fatigationem itineris consolantur ac subleuant. Et iuxta mysticos intellectus, noctem, secretũ quoddam, ac diuinæ disputationis remotum silentium intelligamus, quod aliis seculis, sicut Apostolus ait, *non fuit reuelatum filiis hominum.* Quæ nox sit in quatuor vigilias distributa, vt à principio mundi vsque ad Christum Dominum nostrum hanc noctem dicamus, vt sit prima vigilia noctis huius, ipse Adam primus & pater hominum: per cuius conditionẽ euigilet animus humanus, vt credat creatorem omnium rerum Deum. Secunda verò vigilia sit tempore Noe, quo naufragium mundi factum sit, vt euigilent homines, ne & ipsi intereãt. Tertia autem vigilia sancti Abrahæ temporibus habeatur: per quẽ cognoscat mundus, quẽadmodum sit fide viuendum, & DEO placẽdum. Quarta verò vigilia sit circa tempora Prophetarum, qui auroræ & lumine diei appropinquantis, viciniores fuerunt: quiq; in ipsum Christum proximum sibi diẽ penè electam noctem, fidei oculis intendebant. In hac igitur nocte per singula tempora prædictorum, siue Prophetis, siue significationibus, de Christo læta gaudioque plena prænunciata sunt. Itemq; ad illam comparationem futuræ reuelationis filiorum Dei, vbi gloriam æterni illius diei percepturi sunt, & in re ipsa beatitudinẽ possessuri: nox est præsens hæc vita, cui fructus sui in futurum absconditi sunt: & ideo adhuc nox est, quia nondũ vides, quod speras. Proinde in hac nocte expectationis, Hymni & Cantica scripturarum dicta sunt nobis, donec discussa nocte fidei ad diem æternæ mansionis perueniamus.

CAPVT XXXV.

I Gitur Heliu hæc rursum locutus est: Nunquid æqua videtur tibi tua cogitatio, vt dicere: iustior Deo sum? Dixisti enim: Non tibi placet, quod rectum est: vel quid tibi proderit, si ego peccauero? b Itaq; ego respondebo sermonib. tuis, & amicis tuis tecum. c Suspice cœlum, & intuere, & contemplare æthera, quòd altior te sit. d Si peccaueris, quid ei nocebis? Et si multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ, quid facies contra eũ? e Porrò si iustè egeris, quid donabis ei, aut quid de manu tua accipiet? f Homini, qui similis tui est, nocebit impietas tua, & filiũ hominis adiuuabit iustitia tua. g Propter multitudinem calumniatorum clamabunt: & eiulabunt propter vim brachii tyrannorum. h Et non dixit: i vbi est Deus, qui fecit me? qui dedit carmina in nocte. k Qui docet nos super iumẽta terræ, & super volucres cœli erudit nos. l Ibi clamabunt, & non exaudiet, propter superbiam malorũ. m Non ergo frustra audiet Deus, & omnipotens causas singulorum intuebitur. n Etiam cùm dixeris: non considerat iudicare coram illo, & expecta eum. o Nunc enim non infert furorem suum, nec vlciscitur scelus valdè. p Ergo Iob frustra aperit os suum, & absque scientia verba multiplicat.

k ¶ *Qui docet nos super iumenta,* &c.] Docet in communibus eruditum, subtilioribus: docet non solùm per naturæ dona, sed etiam per gratiæ munera. Secundùm tropicum verò intellectum, iumenta, homines carnales pleruq; intelliguntur, qui gulæ, & ventri, & luxuriæ dediti sunt. Alii autem volatilibus comparantur, siue propter leuitatem morum, siue propter superbiam, qua tumentes quasi in altum eleuantur. Vnde dicit Apostolus: *Noli altum sapere,* & Dominus in Euangelio: Quia *quod est in hominibus altum, abominatio est ante Deum.* Nam in Græco superbum ὑπερηφανὸς dicitur, quod est superapparens, vt elatam mentem hominis, tumidamq; significet. *Rom. 11.f Luc. 16.d*

l ¶ *Ibi clamabunt,* &c.] Quod dixit, ibi clamabunt: fortassis significare voluit locum pœnarum, vbi non exaudiendi sunt peccatores, propter superbiam malorum: siue vt alii dixerunt, ab iniuriis malorum: quia mali, bonis & iustis insectationis iniurias irrogare non desinunt.

m ¶ *Non ergo frustra audiet Deus, & omnipotens causas singulorum intuebitur.*] Hoc ait, quòd peccatores persistentes in malis suis, non audiat Deus: quoniam sine causa vtique ad eum clament, qui non merentur audiri.

n ¶ *Etiam cùm dixeris,* &c.] Quando vides ô Iob, quia non statim Deus reddit peccatoribus, quæ merentur, noli pusillanimitate frangi, vt in blasphemiam erumpas, & dicas Deum iniustum, siue iniquum: sed iudicare cum eo debes, id est, iudiciis eius consentire, non contra eum, præsumptuoso iudicio tuo in eius iniuriam prosilire.

o ¶ *Nunc enim non infert furorem suum,* &c.] Quoniam igitur statuit diem, in quo iudicet de orbe terrarum, idcirco in hoc tempore vindictam iustitiæ suæ non generaliter exercet. Et hoc totum in exprobrationem sancti Iob loquitur, quem velut reum criminum in hoc malum pœnarum, Dei sententia pro parte condemnat. Vnde scribit, cui restent plurima, quæ adhuc sit postmodum recepturus.

p ¶ *Ergo Iob frustra aperit os suum,* &c.] Iuxta hæc conuictum sanctum Iob Heliu arbitratur, & quadam verborum ratione conclusum.

CAPVT XXXVI.

ADdens quoq; Heliu hæc locutus est: Sustine me paululum, & indicabo tibi. Adhuc enim habeo, quod pro Deo loquar. [b] Repetam scientiam meam à principio, & operatorem meum probabo iustum. Verè enim absq; mendacio sermonis mei, & perfecta scientia probabitur tibi. [c] Deus potentes non abijcit, cùm & ipse sit potens: sed non saluat impios, [d] & iudicium pauperibus tribuit. [e] Non auferet à iusto oculos suos, [f] & reges in solio collocat in perpetuum, & illic eriguntur. [g] Et si fuerint in catenis, & vinciantur funibus paupertatis, indicabit eis opera eorum, & scelera eorum, quia violenti fuerunt. [h] Reuelabit quoq; aurem eorum, vt corripiat: & loquetur, vt reuertantur ab iniquitate. [i] Si audierint, & obseruauerint, complebunt dies suos in bono, & annos suos in gloria. [k] Si autem non audierint, transibunt per gladium, & consumentur in stultitia. [l] Simulatores & callidi prouocant iram Dei, neq; clamabunt, cùm vincti fuerint. [m] Morietur in tempestate anima eorum, & vita eorum inter effeminatos. [n] Eripiet de angustia sua pauperem, [o] & reuelabit in tribulatione aurem eius. [p] Igitur saluabit te de ore angusto latissimè, & nõ habente fundamẽtum subter se. [q] Requies autem mensæ tuæ erit plena pinguedine. [r] Causa tua quasi impii iudicata est: causam iudiciumq; recipies. [r] Non te ergo superet ira, vt aliquem opprimas: nec multitudo donorum inclinet te. [t] Depone magnitudinem tuam absque tribulatione, & omnes robustos fortitudine. [u] Ne protrahas noctem, vt ascendant populi pro eis. [a] Caue

fidem scripturarum inter immensas abyssi aquas sint constituta, ab illis inferi sedibus nullus homo merito suo liberatus est, nisi gratia Domini nostri Iesu Christi. Et non solùm, inquit Heliu, à tartareis angustiis liberaberis, verumetiã in latissimo refrigerii nemore, velut in cãpis spatiosis liber incedes.

q ¶ *Requies autem mensæ tuæ*, &c.] Amœnitatem paradisi, & iocunditatem, requiem nominando significauit. Immensam verò abundantiam vitæ beatæ, quæ esset plena vbertatis pinguedine, ac loci illius felicis referta delitiis voluit demonstrare, cuius terram sanctam mansueti secundùm repromissionem Domini possidebunt.

r ¶ *Causa tua quasi impii iudicata est*, &c.] Iudicio Dei vt impius & pœnarum debitor reus inuentus es: & idcirco secundùm meritum causæ tuæ, iudicium seuerissimum recepisti. Et vbi dictum est causam iudiciumq; recipies, alii dixerunt: propter impietatem munerum, quæ accipiebant, vbi sub pluralitate locutionis, sanctum Iob Heliu videtur ferire sermonib.

s ¶ *Non te ergo superet ira*, &c.] Docetur ab Heliu vir patientiæ & integritatis virtute fortissimus. Optimus iudex est, qui his pessimis iracundia & cupiditate duobus vitiis non tenetur, quib. hoc loco ab Heliu sanctus vir correptus arguitur.

t ¶ *Depone magnitudinem tuam*, &c.] Id est, nec paruos nec magnos tua iniusta opprimas dominatione, vel omnes motus depone fortitudine superbiæ roboratus.

u ¶ *Ne protrahas noctem*, &c.] Iam sufficit hucusq; in hac cæcitate vixisse. Iam ad lucem prudentiæ ac iustitiæ venire contende: siue noctem quam tibi ex diuersis peccatis cõtexuisti, vt in ea velut in continuis ac iugib. & perpetuis tenebris ambulares, iam quæso ait, ne adhuc protrahas, & tanquam restem addẽdo peccata peccatis, in longũ delecteris extendere:

lumine

CAPVT XXXVI.

A *Ddens quoque Heliu hæc locutus est: Sustine me paululum, & c. habeo quod pro Deo loq.*] Id est, pro iustitia & causa Dei.

b ¶ *Repetam scientiam meam*, &c.] Et in hoc quarto sermone suo, de singulari iustitia Domini, profundo nimium & copioso sermone prosequitur: vbi multa arcana in obscuro sacramentorum recondita, & longè remota mysteria dicere videtur.

c ¶ *Deus potentes non abijcit, & c.*] Hæc est iustitiæ eius immensitas, & naturæ bonæ voluntas, vt nulli inuideat: quia nemo ei quamuis potens sit potest coæquari.

d ¶ *Et iudicium pauperibus tribuit.*] Iuxta iustitiæ & æquitatis suæ tenorem. Sanctos autem & innocentes viros consueuit scriptura diuina pauperes appellare.

e ¶ *Non auferet à iusto oculos suos.*] Hoc ait & beatus Dauid: *Oculi Domini super iustos*, &c. *Psal. 33. c.*

f ¶ *Et reges in solio collocat in perpetuum*, &c.] Hic reges non solùm seculi huius, sed & Ecclesiæ reges & præpositi intelligi possunt. Et secundùm tropicos intellectus, reges, animi hominum sunt, qui corporibus rectè dominantur, quibus in Psalmo dicitur: *Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram.* Ita hi reges eriguntur à Deo, vt sedeant cum principibus. *Psal. 2. c*

g ¶ *Et si fuerint in catenis, & vinciantur*, &c.] Hi igitur in catenis fortibus, videlicet iudicis Dei, & paupertatis funibus colligantur, id est, opem diuini auxilii non habentes pœnis temporalibus quasi vinculis astringentur, omnis rei bonæ inopes effecti pro qualitate meritorum. B

h ¶ *Reuelabit quoq; aurem eorum*, &c.] Aurem, inquit, cordis ad obediendum sibi Deus per castigationes & secretas inspirationes aperiet.

i ¶ *Si audierint & obseruauerint*, &c.] Hoc est, quod Salomon ait: Memoria iusti cum laudibus. *Pron. 10. b*

k ¶ *Si autem non audierint*, &c.] Id est, si instruente Deo, qui docet hominem scientiam, audire contempserint, per gladium, id est, per hanc mortalitatem de hoc seculo præteribunt, vt in stultitia, id est, in illis locis, vbi stulti deputabuntur, qui dicunt in corde suo, non est Deus, æternis cruciatibus consumantur.

l ¶ *Simulatores & callidi*, &c.] Ipsum sanctum Iob apertius in hoc loco videtur Heliu quasi ex obliquo percutere, quod & ipse quasi callidè & nequiter ageret: virum quoque egregium simularet. Quiq; etiam cum esset vinctus plagæ huius compedibus, clamare ad Deum, & inuocare eum, vt à laqueis pœnalibus illigatus absolueretur, minimè curaret: quod vtique desperatione, siue contemptu faceret. De cæteris quoq; peccatoribus similiter hoc ipsum potest intelligi, qui cùm venerint in profundum malorum contemnent. Et de Iudæis & de hæreticis, qui ficta dogmata quasi veritatis velamine operientes in noctis perfidia obstinato & obdurato corde persistunt. *Psal 52. a* *Prou. 28. a*

m ¶ *Morietur in tempestate anima eorum*, &c.] Vitiosos & vitia esse nouerimus, quæ sicut de virtutibus animi nihil in se habent quietum, virile, & frugi, sed totum turbulentum, remissum, & fragile: ita necesse est, vt velut tempestate, animã semper suis illecebris inquietent, portumq; virtutum hominem non sinant apprehendere: & fit istis talibus fluctibus, q Salomon ait, vt iaceat anima tanquã in corde maris, & velut gubernator in magna tempestate. Vel aliter tempestas ad- *Prou. 23. d*

uentus ac iudicium Dei est, de quo dicit: *In circumitu eius tempestas valida.*

n ¶ *Eripiet de angustia sua*, &c.] Pauperem Saluatorem nostrum intelligimus, qui propter nos pauper factus est, qui in diebus carnis suæ, preces ac supplicationes patri obtulit, vt posset à morte saluũ facere pauperem, sanctum populum Dei humilem spiritu. Vel pauperem quemlibet iustorum, eruet de angustia pressurarum, sicut etiam in diuinis scripturis diuerso modo legimus liberatos. C *Psal. 49. a*

o ¶ *Et reuelabit in tribulatione aurem eius.*] Id est, fortis sit vnusquisque eorum in tribulatione, corroborante visitatione diuina, quando à Deo homo tribulari permittitur, consolationem in aure cordis Domini, illic audiendo percipiet.

p ¶ *Igitur saluabit te de ore angusto latissimè*, &c.] Hoc in loco infernorum habitacula ab Heliu describuntur, quæ immensa capacitate sui fundamentũ non habeant. Ad quorum tamẽ fundamenta in Prophetis legimus, luciferum qui manè oriebatur depositum, multitudines quoq; regum & populos innumerabiles gentium. Ore autẽ angusto inferi ideo appellãtur, eo quòd amplum sit ad recipiendum, angustum ad dimittendum: quoniam mortuos intra se teneant, & eos ad vitam non patiantur exire. Dauid quoque sanctus similiter ait ad Deum. *Libera me ex odientibus me, & de profundis aquarum.* Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum: neq; vrgeat super me puteus os suum. Proinde nouerimus, quia loca infernalium ergastulorum, secundùm D *Psal. 63. d*

lumine ergo correptionis huius iam finem talibus impone peccatis: nam protractione hac, inemendabilis vita tua fiet, vt pro omnib. malis operibus tuis, populorum preces ascendant ad Deum, quos vtiq; iniquissimè deprimebas, interpellantium contra te, suasq; miserias sibi à te irrogatas, ante sedem diuinę iustitiæ deponentiũ.

a ¶ *Caue, ne declines ad iniquitatem*, &c.] Hoc, inquit Heliu, ne in desperationem declines peto, & blasphemiæ iniquitatem caueas, sed reuerti festines ad DEVM. Video enim te post huius plagæ tuæ horrendam miseriam, ad interitum tuum, hanc impietatis sequi velle perniciem: & voluntatem tuam & cogitationem, ad aduersarium mittere pusillanimitate deiectus.

[a] Caue, ne declines ad iniquitatem: hanc enim cœpisti sequi post miseriam. [b] Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, & nullus ei similis in legislatoribus. [c] Quis poterit scrutari vias eius, [d] aut quis audet ei dicere: operatus est iniquitatem? [e] Memento, quòd ignores opus eius, de quo cecinerunt viri. [f] Omnes homines vident eum, vnusquisq; intuetur procul. [g] Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. Numerus annorum eius inæstimabilis. [h] Qui aufert stillas pluuiæ, & effundit imbres ad instar gurgitum, [i] qui de nubib. fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper. [k] Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum, & fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque maris operiet. [l] Per hæc enim iudicat populos, & dat escas multis mortalib. [m] In manibus abscondit lucem, & præcipit ei, vt rursus adueniat. [n] Annunciat de ea amico suo, quòd possessio eius sit, & ad eã possit ascendere.

b ¶ *Ecce Deus excelsus in fortitudine sua*, &c.] Si poterit ei esse quispiam, & potentia & virtute similis, poterit & iustitia atque sapientia, legisque multiplicatione, iudiciis quoq; eius similis inueniri. Et ideò cognosce ait: quia nullus à Deo qui solus est & fortis & sapiens, iniustè poterit condemnari.

c ¶ *Quis poterit scrutari vias eius.*] Quis vtiq;, nisi impius superbus siue sacrilegus vias diuinorum operum scrutari præsumat, quod non licet: & tamen quantauis intentione mentis perquirat, eas inuenire non poterit.

d ¶ *Aut quis ei dicere potest*, &c.] Quis ergo tam temerarius & iniquus atque iniustus, qui hoc audeat loqui? Hæc omnia in iniuriam Iob dicuntur.

e ¶ *Memento, quòd ignores opus eius*, &c.] Vel omne generale opus eius, vel certè speciale opus eius. Super omnia enim magna & mirabilia opera eius, est dispensationis Christi mysterium, *quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* Alii dixerunt. *Memento, quia magna sint eius opera, quæ laudauerunt viri.* De omnibus operibus Dei dicit, quæ sancti viri honorem diuinæ venerationis merito laudauerunt.

f ¶ *Omnes homines vident eum*, &c.] Per naturæ bonum, notitia creatoris inest cordibus hominum: & quamuis aliquis tam prauus sit & frigidus, vt alienus esse studeat à creatore suo Deo: nullus tamen est, qui *se abscondit à calore eius.* Et ideo vnusquisque mortalium, licet de longè, sentit & intelligit, dissimiliter quidem omnino: quia non tanquam corpus aut sicut quemcunque spiritum creatum, ita sentit esse Deum siue intelligit: sed alio multò & ineffabili modo, quo DEVS acie mentis est intuendus, vbi in ipso obtutu cordis intelligendo, videt homo, quòd supra ipsum est illud diuinum nomen, quod contemplari conatur.

g ¶ *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram*, &c.] Vincens scientiam nostram magnitudine scientiæ suæ, & altitudine iudiciorum suorum.

h ¶ *Qui aufert stillas pluuiæ*, &c.] Hanc ergo pluuiam, legem Moysi intelligamus, quæ de cœlo velut pluuia venit populo Iudæorum. Et pluuia dicta est propter præceptorum multitudinem, sicut & ipse Moyses de eadem gente Iudæorum ait, dicens: *Expectetur sicut pluuia eloquium meum.* Huius igitur pluuiæ stillas de illa gente abstulit Deus, vt est vel de incarnatione, vel passione, vel de resurrectione Christi, quæ Iudæi credere excæcato corde noluerunt: quæ sunt parua quidem mandata legalia, vt ea ad euangelii fidem transferret, sicut ait Apostolus: *Verbum enim consummans & breuians in æquitate*, & reliqua. Et de his stellis, paruisq; guttis, tonante Euangelio, prædicationis Christi imbres effusi sunt super terram. Et hi imbres ad instar gurgitum esse dicuntur: qui vtique cùm in terram copiosè descendant, profunditatem in se & obscuritatem continent mysteriorum, quæ in lege & Prophetis per figuras & similitudines dicta vel facta sunt, in reuelatione ad uentus Domini, obscuritate sui & profunditate mysteriorum, veluti clausa signa inuenta sunt. Imbrium verò nomine, largè effusam gratiam spiritus sancti esse nouerimus, sicut ait Apostolus, *per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum.*

i ¶ *Qui de nubibus fluunt, quæ prætexunt cuncta desuper.*] Nubes scimus plerumq; in scripturis sanctos appellari, sicut & manifestum est quodam loco, dicente Domino. *Et nubibus mandabo, ne pluant super eam pluuiam*, id est, vineam, quod est, super gentem peccatricem Iudæorum, verbis suis salutis pluuiam non effunderet. De talibus igitur nubibus, Apostolis videlicet, & Apostolicis viris prædicatoribus veritatis, illi imbres pluunt talem pluuiam, quæ habeat in se similitudinem gurgitum, propter arcanorum cœlestium opacitatem: vbi congruè illud Dauidicum dicitur. *Tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Hæ igitur nubes inquam, per quas imbres gurgitum fluunt in terram, prætexunt cuncta desuper. Habentes enim intra se aquas Euangelii, *vt flumina de ventre eorum fluant aquæ viuæ*, de superioribus mysteriis, quasi quodam prætextu & obscuritate aquarum obstaculum carnalibus

Esa. 5. b

Psal. 17. b

Ioan. 7. f

CAPVT XXXVII.

SVper hoc expauit cor meum, [p] & emotũ est de loco suo. [q] Audiet auditionem in terrore vocis eius, & sonum de ore illius procedẽtem. [a] Subfaciunt & terrenis.

k ¶ *Si voluerit extendere nubes quasi tentorium suum, & fulgurare lumine suo desuper, cardines quoque*, &c.] Ita enim prædictas nubes extendit, vt de eis *in omnem terram exierit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba illorum*, quemadmodum postea locutus est ad discipulos suos, id est, nubes suas, dicens: *Et eritis mihi testes in Hierusalem & Iudæa & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*: per quas vtique nubes suas fulgura prædicationis resplenduerunt, & nominis Christi fama de cœlo velut lumen effulsit. Maris etiam, mundi videlicet huius cardines occupauit: siue cardines mundi possumus intelligere principes & capita gentium diuersarum: quorum erroribus ac prauis doctrinarum suasionibus, mundus in loco superstitionis dæmoniorum velut in cardine vertebatur.

Psal. 18.

Actor. 1. a

l ¶ *Per hæc enim iudicat populus, & dat escas multis mortalibus.*] Istis enim rebus sacramentorum prædictis, statuit Deus pietatis suæ iudicio vniuersis populis misereri, & dare escas doctrinæ verbi sui, siue mysteriorum cunctis mortalibus, secundùm quod ipse ait: *Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi.*

Ioan. 6. a

m ¶ *In manibus abscondit lucem, & præcipit ei, vt rursus adueniat.*] Potestate iusti iudicii sui, lumen notitiæ suæ absondit à peccatoribus malum operantibus, & venire eam ad illuminationem mentis præcipit, si Deum adiutorem eius quispiam fideliter quæreret.

n ¶ *Annunciat de ea amico suo, quòd possessio eius sit, & ad eam possit ascendere.*] Deus luce manifestationis suæ fidelem sibi amicum in corde docet & instruit. Erudiens quoque annunciat ei, quòd lux, siue illa illuminationis gratia, siue diuinorum charitas promissorum possessio eius sit, & ad eam, si disponat ascensiones in corde suo, quotidie proficiendo perueniat.

CAPVT XXXVII.

SVper hoc expauit cor meum.] Siue obstupuit cor meum, vt alii dixerunt.

p ¶ *Et emotum est de loco suo.*] Prædictis diuinis mysteriis & luce cognitionis Dei patefacta, quæ nisi amicis Dei & fidelibus demonstratur, perterritum est, inquit, cor meum Heliu, & zelo ignorantiæ ad sacramentorum cognitionem translatum.

q ¶ *Audiet auditionem in terrore vocis eius, & sonum de ore illius procedentem.*] Quemadmodum vult Deus audire, quòd dicit,

ita au-

A

ita audite: quoniam terret vox eius tantis sacramentis mysteriorum prævalida, sonumque oris eius, siue, vt alii dixerunt, strepitum, pari modo audite. Hic ergo sonus est maxillarum Dei, qui fortè idcirco sonus dictus est, non simpliciter sermo, vt inobedientia surdos & obdurato corde incredulos vox clarior percuteret, & totos ad timendum Dominum commoueret.

a ¶ *Subter omnes cœlos ipse considerat, & lumen illius super terminos terræ.*] Quid sit hoc mirum de omnipotentia Dei, qui vbiq; est in cœlo, & in terra, in mari, & in abyssis. Sed videamus secundùm allegoricum intellectum quid sit, quod de Heliu ait. Subter omnes cœlos considerat. Sanctos viros, cœlos scriptura diuina appellare consueuit, propter cœlestem vtiq; conuersationem, quibus ita dicitur. Conuersatio vestra in cœlis est. Dominus ergo subter hos cœlos considerat: vel dum ea, quæ intra eos sunt, arcanorum scrutator introspicit, vel dum imbecillitatem corporum eorum, quæ animi imperio crucis virtute subdiderint, gubernat ac sustinet, & contra carnalium passionum bella corroborat. Secundùm hunc sensum est, quòd timore concussus, Propheta ait. Et subtus me turbata est habitudo mea. Termini quoq;, siue fines terræ ipsi sancti sunt, finem terrenis passionibus & cupiditatibus imponentes, eò quòd non sint in medio Babylonis, nec seculi huius vitiis circundantur, secundùm quod Petrus Apostolus ait. *Christus igitur in carne passus, reliquit nobis exemplum: quia, qui passus est in carne, desijt esse à peccatis, vt iam non hominum desideriis, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne, viuat temporis*, id est, viuens pro tempore, desinentib. in carne peccatis, velut in finibus habitet carnis. In his finibus posita regina Saba, quæ typum gerebat Ecclesiæ, veri Salomonis meruit audire sapientiam. Tales igitur terminos Deus lumine gratiæ suæ atque agnitionis illustrat.

b ¶ *Post eum rugiet sonitus.*] Siue vt alii dixerunt, *fremet vox.*

c ¶ *Tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur, cùm audita fuerit vox eius.*] Cum positis in extremo terræ hominibus, Deus in memoriam venerit, illicò super infirmitatem mortalitatis suæ, gementes ad eum rugient, sicut Propheta ait. *Rugiebam à gemitu cordis mei*, & tunc hic rugitus faciet sonitum in affectu orationis clamantium ad Deum, qui perueniat vsque in cœlum. Vnde & tonabit eis Dominus voce præceptorum suorum, vt timeant à facie eius. Quo fragore tonitrui simul agnosce: quia Deus ante desiderium eorum inuestigabilis sit & immensus.

d ¶ *Tonabit fortis in voce sua mirabiliter: qui facit magna & inscrutabilia.*] Alii dixerunt, tonabit Deus. Deus mirabiliter operatur: quando istud tonitruum nominis sui, quo in toto mundo famæ eius notitia crebrescit, in auribus facit animæ personare.

e ¶ *Qui præcipit niui, vt descendat super terram, & hyemis pluuiis*, &c.] Niuem candorem gratiæ, quæ per baptismum fidelibus spiritus sancti dono tribuitur, superius diximus posse significari, & exempla illic testimoniorum de scripturis multa protulimus, de quibus & illud Dauidicum, vbi ait in Psalmo. *Niue dealbabuntur in Selmon*: quod est in vmbra. Hoc igitur ait, quòd cœlestis, id est, Deus de cœlo veniens, reges quoque discreturus sit & separaturus, siue in vmbra sint dealbandi, vbi hoc mihi significare videtur: quia regeneratio vetustissimorum hominum in Christo, obumbrante spiritu sancto esset efficienda. Hæc igitur gratia, niuis nomine significata, ex præcepto diuinitatis descendit in terram, quod est per Iesum Christum venit ad homines, per quam vetustas nostra instauraretur in melius. Contra hanc gratiam Christi, tribulationes persecutionum futuras, in pluuiis hyemalibus voluit indicare, & propter graues pressuras, hyemales pluuias dixit: quas tamen imber fortitudinis spiritus sancti, esset superaturus, quia eis dictum est. *Non enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, qui loquitur in vobis.*

f ¶ *Qui in manu omnium signat, vt nouerint singuli opera sua.*] In manu, id est, in liberi arbitrii potestate, secundùm imaginem & similitudinem Dei, qua homo est à Deo conditus & creatus, habet hanc sapientiam veluti quodam signo diuinæ operationis impressam, vt iuxta liberii arbitrii iudicium, nouerit vnusquisque hominum opera sua: siue vt alii dixerunt, infirmitatem suam nouerit, id est, vt vasa fragilia se subita morte confringi.

C

[a] Subter omnes cœlos ipse considerat, & lumen illius super terminos terræ. [b] Post eum rugiet sonitus, [c] tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur, cùm audita fuerit vox eius. [d] Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui fecit magna & inscrutabilia. [e] Qui præcipit niui, vt descendat super terram, & hyemis pluuiis & imbri fortitudinis suæ. [f] Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua. [g] Ingredietur bestia latibulũ suũ, & in antro suo morabitur. [h] Ab interioribus egredietur tẽpestas, & ab arcturo frig⁹. [i] Flante Deo cõcrescit gelu, & rursũ fundũtur aquæ. [k] Frumentum

g ¶ *Ingredietur bestia latibulum suum, & in antro suo morabitur.*] Bestiam istam, inuentorem malorum diabolum non absurdè sentimus, qui idcirco & singularis ferus dicitur, quia procedit, siue superat malitia eius malitiam omnium operantium iniquitatem. Hæc igitur bestia rationabilis, ingreditur latibulum suum, pectus scilicet humanum: quando ex permissu iudicii Dei, potestatem accipit hominibus dominandi: & in antrum, quod suum fecit, sibi constituit habitationem. Siue antrum vel etiam latibulum diaboli, omnes peccatores intelligendi sunt, duri videlicet infidelitate vel saxei: quos vitiis suis atq; illecebris possidet, & in quorum cordibus criminibusq; requiescit.

Philip. 4. b

Psal. 79. b

h ¶ *Ab interioribus egredietur tempestas, & ab arcturo frigus.*] Non mihi videtur, quod de istius mundi plagis, siue qualitatibus, vel etiam secretis eius motibus dixerit: sed quemadmodum diximus antrum, siue latibulum dæmoniorum esse humana præcordia: ita hæc interiora cùm ea ingressi fuerint, secreta eorum & abdita intelligamus consilia: vnde in hunc mundum persecutionum tempestates venire creduntur, vt & peccatores conterant sicut Ægyptios, quibus venit immissio per angelos malos. Et sancti eadem tempestate tribulationum nimia conturbentur, sicut quidam eorum ait. *Grauati sumus supra virtutem, ita vt taderet nos etiam viuere.* Frigus quoque eius infidelitatis immittitur, vt à charitate Dei & calore fidei discedentes, in algore negationis incurrant, quæ omnia immittunt dæmones per ministerium & sententias principum & infidelium potestatum. Arcturus verò, quia in sinistra mundi est constitutus, aduersariam partem significat: de cuius climate ventus aquilo gelidus spirat contra meridiem.

2. Cor. 1. b

D

i ¶ *Flante Deo concrescit gelu, & rursum latissimè funduntur aquæ.*] Quod hic dixit flante Deo concrescere aquas, id est, glaciari & concretas fieri, in Psalmo econtrario dicit. *Flauit*, inquit, *spiritus eius & fluent aquæ*, id est, resoluentur ac defluent. Sed siue hic *flante Deo*, siue in Psalmo *flabit spiritus eius*, iubente Deo, siue iubebit spiritus, intelligere possumus. Et quod hic dixit, *concrescit gelu*, hoc in Psalmi superiore versiculo ait. *Emittit crystallum suum sicut frusta panis.* Ita autem hyemali tempore fieri nouimus, vt flante, id est, iubente Deo, nimio frigore densentur, vel etiam concrescant aquæ, & iterum tempore aëris resoluantur. Secundùm mysticos verò intellectus in præteritis generationibus ob meritum suum relinquente Deo genus humanum, flatu oris Dei & iustitiæ eius manente sententia, dum remouetur ab igne diuino, omnis creatura concreta est tanquam gelu, & à vera Dei cognitione, frigoris sui immensitate constricta. Nunc verò per gratiam Domini & Saluatoris nostri, sicut ait Petrus Apostolus, *Tempora ignorantiæ despiciens Deus*, rursum ab illo algore obliuionis atque duritia, quæ sicut longi temporis gelu obduruerat, charitatis Dei igne soluuntur aquæ populorum, vt fluant & recurrant ad Deum.

Psal. 147. b

Act. 17. g

k ¶ *Frumentum desiderat nubes*, &c.] Hoc est frumentum, de quo Dominus in Euangelio ait per parabolam, dicens: *Colligite zizania in fasciculos ad comburendum: triticum autem congregate in horreum meum.* Proinde hoc viuum frumentum, doctores quosque Ecclesiæ, qui velut nubes portant aquas Euangelii, audire desiderat, sicut & illi qui erant de hoc frumento dominico, habitantes Antiochiæ Pysidiæ, *rogabant Paulum & Barnabam, vt loquerentur eis verbum Dei*: quod fecerunt Apostoli suadentes permanere in gratia Dei. Cornelius quoque ad Petrum ait: *Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo assu-*

Matth. 13. d

Act. 13. d

Act. 10. f

Matth. 10. e

Psal. 67. c.

Pfal. 37. b

Matth. 12. Luc. 11. d

3. Reg. 10. a 2. Para. 9. a

1. Petr. 4. a

B

tuo assumus audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt à domino. Et Moyses ait: *Excipiat velut pluuia eloquium meum, & descendant sicut ros verba mea.* Vnde & Apostolus ait: *Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit.* Hæc nubes potest & ipse dominus, id est, assumptus homo in Deum intelligi, sicut prophe-

Cor.3.a
1.Cor.3.b

ta prænuntiauit, dicens: *Ecce descendet dominus in nube leui in Aegyptum*, per quem diuina gratia & doctrina cœlestis, mundo effundenda prænuntiabatur. Et pulchrè nubes leuis dicitur, siue quia ipse Saluator peccatum nõ fecit agnus Dei, siue quia virgo Maria mater domini, non est virili semine aggrauata, leuis nubes est dicta.

Esai.19.a

a ¶ *Et nubes spargunt*, &cæt.] Lumen vtique euangelij prædicationum coruscatione mittẽtes, lumen euangelij spargunt supra corda credentium. Alij verò interpretes dixerunt: Et ipsa per circumitum vertitur in gubernaculis, ad operãda omnia, quæ mandauerat eis. Hæc sunt igitur, quæ mandauit & præcepit cæteris nubibus suis dicens: *Ite in vniuersum mundum, prædicate euangelium vniuersæ creaturæ.* Proinde quasi vento spiritu Dei, quo vt nubes agebantur, prohibiti sunt ire Bithyniam, & de Iudæa Romam illis transire præceptum, & ita sicut ista editio continet, orbem vniuersum lustrantes circumierunt.

Mar.16.d

b ¶ *Siue in vna tribu*, &c.] Hoc est, quod ipse dominus ait in euangelio: *Eritis mihi testes in Hierusalem & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*, vbi illud præcipuè intuendum est, quod ait: In quocunque loco misericordiæ suæ iusserit inueniri: vbi per gratiam Christi, atq; pietatis suæ misericordiam, significauit ad fidem reuocandos.

Actor.1.a
F

c ¶ *Ausculta hæc Iob*, &c.] Admonet Heliu vt sacramenta in Christo & ecclesia adimplenda, Iob aure cordis diligenter intendat, & in mentis suæ specula constitutus, vbi etiam vigilantia contuendi docetur stare: consideret miraculorum Dei futura mysteria, quę per nubes rationales operaturus sit.

d ¶ *Nunquid scis quando præceperit Deus pluuijs*, &c.] More prophetarum pro factis futura commemorat. Præcipit igitur Deus pluuijs euangelicis, vt nubium suarum lucem, id est, sancta opera sua doctores per infusionem fidei demonstrarent: & hæc ad illuminandos homines misericordia cœlestis operatur.

e ¶ *Nunquid nosti semitas nubium magnas, & perfectas scientias.*] Hic dum dicit, perfectas scientias, de rationalib. se nubibus euidenter ostendit dicere, & prædicatorum vijs, & subtilium sensuum semitis. Dic mihi quæso, si cognoscere potuisti, quæ semitæ in nubibus sunt magnæ & perfectæ scientiæ? Figurabat hæc dicendo, apostolicas nubes: quarũ vna citissima nubes ait ad Saluatorem: *Tu es Christus filius Dei viui*, quæ quoniã suspensa à terra & proxima erat cœlo, respondit ei dominus: Hoc tibi non reuelauit caro & sanguis, sed pater meus. Alius verò Apostolus tanquam nubes plena aquis perfectæ scientiæ, à tonitruo euangelij copiosum imbrem effundit ita dicens: *In principio erat verbum*, &c. Quo validissimo tonitruo vbiq; resonante, vt omnem terrã ad fidem religionis tremore concuteret: alius in Iudæa per iteratam natiuitatem exortus, velut parua nubecula ita creuit, & flante spiritu dilatatus est, vt pluuias mysteriorum, à sæculis secretorum perfectę scientiæ, vsque ad Illyricum spargeret, aliasq; totius mundi regiones largis effusionibus irrigaret. Et hinc est vt aliqui eorum appellarentur filij tonitrui: alius verò diceretur filius suspendentis aquas.

Mat.26.b

Ioan.1.a

Marc.3.b

f ¶ *Nonne vestimenta tua calida sunt*, &cæt.] Alij dixerunt: *tua stola calida est.* Hoc quidem verum est, quòd meridianus vẽtus sit calidus, quo flante etiam vestimẽta hominum, vel corporum, quæ animarum vestimenta sunt, concalescunt. Sed quia nubes, homines sanctos, veritas prophetiæ nos intelligere compulit, ventũ calidum à meridie spirantem, feruentem fidem, vel gratiam spiritus sancti ardentem & clariùs illuminantem intelligamus, vel ipsum dominum nostrum, de quo legimus: *Deus ab austro veniet:* quo rationalem terram perflante, virtutes animi, quæ sunt vestimenta interioris hominis, inardescunt: & ideo vestimenta appellantur, quoniam ipsi qui eis vtitur, pulchram animam faciunt & decoram. Et ob hoc hortatur Apostolus dicens: *Fratres induite vos sicut electi Dei & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam*, & cætera: Et hæc igitur ab Heliu sicut & alia spiritu prophetiæ dicuntur.

Abac.3.a

Coloss.3.b

g ¶ *Tu forsitan cum eo*, &c.] Hæc ab Heliu iuxta litteram in iniuriam Iob per ironiam dicuntur. Hæc igitur prima fronte intellectus huius dicta sint. Nunc verò secundùm prophetiæ spiritum, sensum mysticum persequamur, vt cęlos scripturas sanctas intelligamus, quæ de cœlo datę sunt hominibus: quarum perpetuitatem ex æris soliditate voluit demõstrare. Sed dicit quispiã: quomodo æternæ erunt scripturę diuinæ, si mundus certo fine, Deo denuntiante, est terminandus? sic enim ait in euangelio: *Cœlum & terra transibunt.* Verum est quidem, quòd librorum pelliculæ cum ipsis literis abolendæ sunt: sed quia subiungit dominus, verba verò mea nõ præteribunt: proculdubio quod eisdem apicibus pollicetur, erit æternum. Hos igitur cęlos, ait Heliu, in quibus est diuinitatis secreta dispositio, tu forsitan cum Deo velut simili pollens sapiẽtia, fabricatus es, quos Deus æternus ante mundi cõstitutionem præfiniuit quandoque erumpere in corpora litterarum, qui in illo æternaliter erant non iam existentes, sed ipsi soli præscientiæ suæ luce conspicui. Et cœlos, sanctos angelos nõ absurdè sentimus: qui propter cœlorum habitationẽ, rectissimè cœli dicuntur, & sunt velut ęs ęternitate solidati. De quibus psalmista singulari nomine ait: *Cœlum cœli domino.* Secundum tropicum intellectum, cœli sancti omnes propter cœlestem cõuersationem, & propter prædicationem mandatorum cœlestium nuncupantur. Heliu autem, si prophetiæ spiritum habuit, secundum hunc intellectum quem diximus, potuit contemplatione mentis suæ, hæc in Christo reuelanda cognoscere, & alijs modis, quibus videtur cœlorum nuncupationem sensisse: licet hoc ipsum in irrisionem S. Iob dici non debuerit.

Matt.24.c

Psal.113.d

h ¶ *Ostende nobis, quid dicamus illi. Nos quippe inuoluimur.*] Insultantis verbum est, & exprobrantis, ostende nobis, cùm illud verum dicat: sed ad comparationem scientiæ sub ignorantiæ tenebris commanent. Nam quomodo à sancto Iob discere inquirit, quem in verbis suis reprehẽdit & reprobat? Ostende, inquit, ô Iob, si aliquid amplius & melius nosse te arbitraris: quoniam nos grandis ignorantiæ atque inscientiæ tenebris detinemur. Certum est ergo quòd Heliu deridens Iob atque subsannans hæc dicat.

i ¶ *Quis narrabit ei quæ loquor? Etiam si locutus fuerit homo deuorabitur.*] Dixitibi quidem ô Iob, vt ostenderes mihi quid loqui possem: sed hæc ipsa quæ de Deo dico, quis ei ausus est loqui? Certè si locutus fuerit quispiam, quod ei omnino non expedit, pro hoc ipso peccato temeritatis & irreuerentiæ deuorabitur, vt hic Heliu ait. Ita in psalmis legimus. *Deuorati sunt iuxta petram iudices eorum:* vbi intelligitur peccato diffidentiæ deuoratos atque absorptos iudices populi Israëlis in eremo: qui non crediderunt quòd possent de petra, aquarum flumina virtute diuinæ promissionis educi.

Psal.140.b

k ¶ *At nunc non vident lucem. Subitò aër cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas.*] Ita infelicitate huiusmodi excæcati sunt, vt fiant quemadmodum aër quando crassescit in nubes: & ita in iusto iudicio Dei velut venti in impetu auferentur,

A

rentur, sicut impij quos deijcit ventus à facie terræ. Alij dixerunt, omnibus autem non est visibile lumen, quod fulget in nubibus, & spiritus transijt & fugabit eas. Hic mysticum nescio quid locutus est, quòd iam non omnibus resplendet illuminatio euangelij. His vtiq; non resplendet, quorum sensus excæcauit Deus, vt non videant lumen euangelij gloriæ Christi, qui est imago inuisibilis patris. Hic igitur spiritus iustæ sententiæ Dei, fugabit eos à cœtu beatorum, vt non videant lumen euangelij gloriæ Christi.

a ¶ *Ab aquilone aurum venit, & à Deo formidolosa laudatio.*] Audiui quendam ita dicentem, quòd æstatis tempore sole in aquilone nascente aurora ardêtior rutilat, ita vt ipse sol colorem aureum præferat, & inde Heliu loqui videatur aurum venire, id est, mundo flammeam rotam solis oboriri, & super hoc præclarum sydus sit ad Deum hominibus formidolosa laudatio. Nos autem aurum sanctos intelligimus, qui secundum spiritualem sensum ab aquilone diabolo, sanguine domini redimuntur. Hoc igitur modo venit ad Deum cœtus sanctorum cum tremore laudantium eum, ac sibi cum quadam formidine, incredibile arbitrantium, quòd potuerũt de hoste grauissimo liberari. Quotidie quoq; examinationibus velut aurum flammis tentationum excoctũ, de fornace mundi istius eruuntur. Alij dixerunt, ab aquilone nubes coloris aurei: in his est magna gloria & honor omnipotentis, non inuenimus similitudinẽ virtutis eius. Ita enim sanctos homines qui sunt nubes Dei, tentat frigor aquilonis, vt eos pretiosos, & igne charitatis rutilos reddant. Et idcirco magna gloria domini & honor omnipotentis est. Non inuenitur alius similis virtutis eius, qui tanta bona ex rebus contrarijs speret.

B

b ¶ *Digne eum inuenire non possumus, &c.*] Quoniam, inquit, sicut fortitudine magnus & potens est Deus: ita iudicio & iustitia verus est, & enarrari non potest. Idcirco sicuti est, à creatura sua quæ adeo imbecillis est & infirma, non potest inueniri: propter quod magni viri atque cordati non præsument scrutari incomprehensibilem, neq; contemplari inuisibilem conabuntur. Hoc autem totum in S. Iob exprobrationem dicitur, qui dixerit se à Deo, sine vllo iniquitatis merito flagellatum. Alij dixerunt, qui iustè iudicat nõ putas audire eum, propterea timebunt eum homines, timebũt quoque & sapientes corde, hoc inquiunt, quia Deus iustè iudicat, apud quem non est personarum acceptio. Omnes sapiẽtes & idiotę considerantes semetipsos, timebunt eum, scientes quia secundum modum iustitiæ suæ vltor iniquitatum est: exaudiet enim iniqua patientes. *Actor. 10. c*

Caput XXXVIII.

Respondens autem dominus Iob de turbine, dixit. d Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis? e Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & responde mihi. f Vbi eras quando ponebam fundamẽta terræ? Indica mihi si habes intelligentiam. g Quis posuit mensuras eius si nosti, vel quis tetẽdit super eã lineam? h Super quo bases illius solidatæ sũt? a Aut lucem. Subitò aër cogetur in nubes, & ventus transiens fugabit eas. a Ab aquilone aurum venit, & à Deo formidolosa laudatio. b Digne eũ inuenire non possumus. Magnus fortitudine & iudicio, & iustitia, & enarrari non potest. Ideo timebunt eum viri: & non audebunt contemplari omnes qui sibi videntur esse sapientes.

Caput ℣ XXXVIII.

Respondens autem Iob dominus, &c.] Sermone terribili & increpatiuo arguendus Iob, responsum à domino accepit: hoc enim ipsum quod de turbine dicitur, ad terrorem pertinet obiurgationis, quòd esset vt dixi increpandus à domino. Dixerat enim Iob se iustum iniustè à domino castigatum: de turbine ergo dominus ait.

d ¶ *Quis est iste inuoluens sententias sermonibus, &c.*] His verbis amouetur Heliu cum suis confusis atque permixtis disputationibus contra Iob, vbi Dei verba videntur intelligi. Et si tu ô Iob loquendo talia in me, delicta aliqua commisisti: iste quis est qui te audeat redarguere, præsertim cum ad increpandum non sit idoneus, qui velut melior obiurgare te debeat? Amoto igitur Heliu de medio cum imperitis eius sententijs, conuertit se dominus ad Iob, & ait ei, vt ad increpationem eius audiendam se præpararet, dicens hoc modo.

e ¶ *Accinge sicut vir lumbos tuos: interrogabo te, & responde mihi.*] Omnis igitur qui cum Deo est locuturus, lumbos prius castitate iubetur accingere. Populus etiam legem auditurus, & pascha celebraturus in eremo, lumbos mentis iubetur accingere, ne fluctuantes sinus carnalium cogitationum, gressum sanctæ conuersationis impediant: vel super lumbos nostros corporeos vestimenta præcingimus. Dicendo ergo:

f ¶ *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ.*] Deo respondere nõ potuit, quasi hoc modo loquitur ei Deus. Tu igitur Iob, qui circa vnum homunculum iniustè me arguis operari, vbi eras cum ego mundum quem ex nihilo feceram, gubernarem: & cùm omnem creaturam moderatione iustitiæ regam, in te eã iniustitiæ aliquid acturus? Hic Deus hoc sermone sub animalium, auiumque nominibus, magna & valde obscura ecclesię sacramenta contexit. Deus ergo secundum mysticos intellectus in prædestinatione apostolos præcipuos sanctos ecclesiæ fundamenta constituit, sicut ait Apostolus, *Superædificati, inquit, super fundamenta apostolorum & prophetarum.* Siue vt alij dixerunt: vbi eras cum fundarem terram, id est, cum ecclesiam de terra humani generis congregatam, virtute fidei stabilirem. *Ephes. 2. d*

C

g ¶ *Quis posuit mensuras eius si nosti, vel quis tetendit super eam lineam.*] Virtutem suam Deus & potentiam mensuraque & mundi conditionem describit, super quem lineam bonitatique operis sui tetenderit. Aliter: mensuræ ecclesiæ sunt à solis ortu vsque ad occasum, in qua adhuc mensuræ intelligi possunt æqualitas & plenitudo trinitatis: cui ecclesiæ dicitur per prophetã. In exortu eius *dilata locum tabernaculi tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida, ad dexteram & sinistram penetrabis, semen enim tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit.* Super has igitur mensuras locorum omnium, vniuersum mundum rectæ fidei tetendit, vt esset omnibus in Christum credentibus labium vnum: hæc ergo mysteria ante sæcula constituta, Iob quippe, qui dum non esset, scire non potuit. Siue mensuras ecclesiæ diuersitates gratiarum rectè intelligimus, quas Apostolus diuisiones spiritus appellauit, qui ita cum de diuersis gratijs diceret ait. *Hæc autem omnia operatur vnus atque idem spiritus diuidens vnicuique prout vult.* Item ait, *vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Per has igitur gratias intensio est contemplationis, velut linea rectè credentium in Deo, sicut dicitur in Actibus Apostolorum. *Erat illis cor vnum, & anima vna in Deum.* *Esai. 54. a* *1. Cor. 12. b* *Actũ. 4. f*

D

h ¶ *Super quo bases illius solidatæ sunt.*] Vnde potuit creatura rationalis & sapiens opus creatoris, antequam esset ipsa cognoscere, cum etiam nunc vix posset aliqua ex operibus eius sensu attingere. Aliter: super quo bases terræ ecclesiæ solidè stabiliuntur, nisi super Christum petram, qui est principium fundamentorum eius? Bases autem ecclesiæ sunt sancti quique potentes & fortes, à quibus eadem sustinetur & regitur. Alij dixerunt: *super quo circuli eius fixi sunt*, vt intelligamus pondus roboris mundi secundum illum sensum esse, quo psalmista de hoc loquitur, dicens. *Etenim firmauit orbem terræ qui non commouebitur.* Circuli enim rotundi figura, est figuris cæteris pulchrior. Nam circulus ex omni parte sibi est congruus & æqualis, totusque per semetipsum solidus vadit, & inter oculorum aciem, per suum infinitum habitum, quia sine vllo fine semper in seipsum recurrit, & inexplicabiliter ducitur. Hic igitur significare mihi videtur hominem in nullo sibi aduersantem, neque se ex parte aliqua oppugnantem, quales erunt in futuro beato sæculo: tunc enim caro non concupiscet aduersum spiritum, & spiritus aduersus carnem. Quamuis huius pacis beatitudinem *Psal. 92. a* *Gal. 5. c*

etiam

etiã in hoc sæculo nonnulli sancti ex parte præsenserint: non quidem nullam interioris exterioris que se in ipsis sentiendo discordiam, sed hostilem vitiorum exercitum, resistentibus fortiores superando virtutibus, vt Helcana pater S. Samuëlis vir vnus dictus est. Sic itaque totus in se erit sibiq; conueniés, & immobiliter in illa gloria ac sine fine consistens. Hi igitur circuli figurati per dilectionis Dei copulam, ligno crucis affixi sunt: & vnusquisq; eorum dicit. *Confido enim, quia neq; mors neq; vita,* &c.

[a] Aut quis demisit lapidem angularem eius, [b] cũ me laudarent simul astra matutina, & iubilarẽt oẽs filij Dei? [c] Quis conclusit ostijs mare, quando erumpebat quasi de vulua procedens, [d] cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem. [e] Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia, & dixi. Vsque huc venies, & non procedes amplius: & hic confringes tumentes fluctus tuos.

a ¶ *Aut quis demisit,* &c.] Hic lapis angularis CHRISTVS, qui à Deo patre positus est in fundamento terræ dominicæ: ipse est enim non solum fundamentalis, sed & angularis, in quo duo populi, Iudæorum videlicet & gentium continẽtur. De quo & psalmista ait. *Lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Et Apostolus ait. *Ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis structura compaginata crescit in templum sanctum.* Hunc igitur pater demisit in terram vt in fundamentum poneretur.

b ¶ *Cum,* inquit, &c.] Demisso itaque in fundamentis Sion lapide pretioso, qui est secundus homo de cœlo cęlestis: laudauerunt, inquit, me simul astra matutina, & iniubilarunt omnes filij Dei. Astra & filij Dei angeli intelliguntur, qui in natiuitate Saluatoris exultauerunt. Sicut ait angelus ad pastores. *Ecce euangelizo vobis gaudium magnum: quia natus est Saluator, qui est Christus dominus, in ciuitate Dauid.* Item euangelista. *Et subitò facta est cum angelo multitudo,* &c. Ideo autem angelica astra matutina dicuntur, quia inter creaturas rationales primi facti sunt in die qui est Christus, & filij Dei sunt, non sunt filij tenebrarum, sicut illi qui de eorum numero collapsi sunt, facti non solum filij tenebrarum, sed etiam rectores tenebrarum, id est, hominum peccatorum. Tunc voce magna, sicut supradictum est, laudauerunt me omnes angeli mei. Quemadmodum in illius natiuitate humani generis salute laudantes Deum gauisi sunt. Item astra matutina omnes filios ecclesiæ non absurdè sentimus: qui per baptismum renascũtur Christo, sicut ait Apostolus ad ecclesiam scribens. *Omnes vos estis filij per fidem in Christo Iesu.* Hi ergo propter vigiliam matutinam, in qua dominus resurrexit, astra matutina dicuntur: vel pro incipiente eis gratiæ nouo lumine, vnde & Neophyti nuncupantur.

c ¶ *Quis conclusit ostijs mare,* &c.] Cum in conditione mundi aquæ omnem terram operirent, & tenebræ essent super faciem abyssi, tunc secundum fidem libri Geneseos, præcepit Deus die tertio, vt omnes aquæ in locum vnum congregarentur. Quibus etiam terminum finemq; imposuit, ne se foras limites suos, ad operiendam terrã rursum effunderent. Vulua de qua mare procedebat κατ' ἀποκρισιν, ipsam terram subiacentem possumus intelligere, vt de ea & in ea aquam creatam à Deo esse credamus. Duas enim partes mundi magnas, cœlum & terram Deus ex nihilo fecit, & ima earum de materia informi: cæteras autem creaturas distinctas, siue formatas instituit, inter quarum creationem, & aquas credimus factas, quarum quidem conditionem, in principio Genesis scriptam non legimus: aliarum verò penè omnium factura in libris dominicis recensetur, licet & de ipso mari sanctus Dauid dixerit, cùm de beato viro loqueretur. *Spes eius in domino Deo ipsius, qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt.* Hunc ergo maris processum, effusionem aquarum dicere mihi videtur, qui de occultis venarum terræ sinubus emanabat, & operiebat omnem faciem terræ. Quod in diluuio manifestius factum legimus, vbi dicitur. *Et omnes fontes abyssi magnæ erupti sunt.* Proinde vuluam maris, terræ sinum dictum existimo, vt mare de eadem progenitum nouerimus. Sed dicit aliquis. Ego aquarum moles cœlo & terræ dico esse congenitas, & simul creatas. Denique de aquis quemadmodum & de terra, fecit Deus siue produxit cęteras creaturas. Si ergo hoc opinionem istam confirmat, vt ideo & aquæ ex nihilo creatæ dicantur, quia & de ipsis alia in ipsis iubente Deo quàm plurima animãtia processerunt, de cœlo quid dicemus, quod est pars mundi præstantior: de quo non legimus, quòd ex eo quasi de informi materia aliquid procreatum sit. In quo etiam quod ad maiorẽ decoris eius pertinet pulchritudinem, stellas ac diuersos astrorũ globos Deus fecit, ordinauit, & composuit. Et iuxta hanc assertionem, meliora erunt maris & terræ elementa, quàm cœlum: cuius ornatum pulcherrimum admirantes suspicimus, quoniam præcellit vel maximè cæteras creaturas.

d ¶ *Cum ponerem,* &c.] Cum ergo ait, magnum sit mare latitudine, & longitudine, & profundo: per fortitudinem tamen potentiæ meę illud velut paruũ elementum, nube tanquam vestimento cõtexi & caligine, modicis videlicet & vilibus rebus operui, quæ assimilantur pannis infantiæ. Et quia mare superius diximus, quasi de vulua procedere, seruans translationem nominis, ipsum mare velut paruulum procreatum, tanquam pannis infantiæ ait caligine obuolutum, siue vt alij dixerunt, & nebula obuolui illud.

e ¶ *Circundedi illud terminis meis,* & cæt.] Termini isti, diuini sermones sunt: qui sententia immobili velut termini defixi intelliguntur. Hoc ipsum est & illud quod sequitur, Deo dicente: posui vectem & ostia. Aliter, quis conclusit ostijs mare. Sæculum hoc scripturæ diuinæ frequenter mare appellant, vt etiam sanctus Dauid ait. *Hoc mare magnum & spatiosum manibus.* Item. *Qui descendunt mare in nauibus.* Et Abacuc. *Misisti in mare equos tuos,* Et Esaias. *Occidit cetum qui in mari est.* Proinde hoc mare præceptis diuinis, velut quibusdam limitibus sacrorum eloquiorum concluditur, vt de vtero cordis sui, ibi cogitationibus velut ex semine, curas atque illecebras mundiales voluptatum, & delectatione concipiebat, iam non in opus quasi parturiendo erumperet, seq́ue effunderet in diuersa facinora perpetranda. Et ideo cum vidisset propheta mundum credentem Deo, hoc bonum in se continentiæ possidere, gratulans ait ad Deum. *Tu confirmasti in virtute tua mare.* Mundum dico fidelem sanctæ ecclesiæ populum, qui mare specialiter dicitur, & habitat in hoc mũdo. Et iste est ille mundus fidelium, de quo dominus ait. *Sic enim dilexit Deus hunc mundum, vt filium suum vnigenitum daret pro eo.* Est & mundus incredulorum: de quo similiter dominus ait ad discipulos suos. *Si mundus vos odit, scitote quia priorem me odio habuit,* &c. Sic itaque duos mundos populorum in hoc corporali & in animali mundo dicimus habitare, qui & duo maria, secundum exemplum superius positum, dici possunt, ab hoc scilicet mari aquarum metaphoricõs nomẽ accipientes: quia & domus bona siue mala, & ciuitas optima siue pessima. Mare verò tropicõs dicuntur populi fluctuantes, qui in hac vita inquieto motu incertoque iactantur. Cùm ponerem nubem vestimentũ eius, & caligine illud velut pannis infantiæ obuoluerem. Nubem omnia operientem spiritum sanctum creaturis omnibus infusum ac superfusum accipiamus, de quo ait: *Spiritus domini superferebatur super aquas.* Caligo autem quicquid est inane trans mundum, vbi leuitas est, id est, retro defectus intelligi potest. Moraliter autem iuxta auctoritatẽ scripturæ, nubes sunt vnusquisq; veritatis annunciator. Horum igitur verbis consolatorijs atque doctrina, rorando desuper, ait dominus: mundum fidelium ab æstu tẽtationum protexi, eiq́; vmbram supra promissione æternæ beatitudinis præbui, hoc est, vestimentum per sanctos meos ministros euangelij ei super mare populorum expãdi, ne videlicet infideli caumate torreretur. Quod etiam mare populorum intra prædicationẽ perfectam euangelij positum, propter morum infantiam in quibusdã lactea doctrina, velut viliorib. vestimentis operitur: eo quòd sacratiora mysteria non valeant intueri, quæ sunt eis intelligentię inuoluta caligine. *Circundedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia.* Hucusq; venies & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos. Terminis, inquit Deus, mandatorum meorum, prædictum mare, intra vnius fidei confessionem congregaui atq; concluſi, & ad cõdensandum se,

A

fortissimum illi vectem charitatis oppossui: ostia quoque infidelitatis obstruxi, vt quantalibet tempestatum ac persecutionum violentia, defixos obedientiæ limites transcendere compellatur: Nunquam charitatis meæ circunsepta transiliat, cui dixi: Hucusque venies & non procedes amplius, & hic confringes tumētes fluctus tuos. Id est, si qui forte cogitationum malarum fluctus te intra pelagus tui cordis exagitant, ventusque validus pressurarum te funditus commouere pertentat, de statu quoque tuo in aridam siccitatem, velut in arenas steriles impellat: Hæc munimēta fidei & charitatis meæ caue ne transeas: & ita fiet, vt minarum venti insurgentes allisi in petra validissima dissoluantur.

tuos.[a] Nunquid post ortum tuum præcepisti diluculo, & ostendisti auroræ locum suum:[b] & tenuisti concutiens extrema terræ, & excussisti impios ex ea?[c] Restituetur vt lutum signaculū, & stabit sicut vestimentum. [d] Auferetur ab impijs lux sua, & brachium excelsum cōfringetur. [e] Nunquid ingressus es profundum maris, & in nouis-

a ¶ *Nunquid*, &c.] Hoc dominus ait ad Iob, quòd conditarum ac secretarum rerum suarum per gyros suos recurrentem ad ordinata loca redire quotidie ipse disponat: & idcirco Iob arguitur, qui Deum factorem & gubernatorem rerū omnium diceret, nullo moderamine æquitatis operatum: & quasi ita dicens ait ei: Tu qui valde sapientem te arbitraris, & quasi coæqualis lucem meam fueris fabricatus, & de meis iudicijs disputare posse credis, si elementa astrorum præceptum impleant creatoris, te forsitan disponēte ministerij sui pergūt cursum, cum ista priusquam tu in Adam per me existeres sint creata. Aliter: Hoc diluculum Saluator noster est: qui & sol iustitię appellatur. Ipse calore fidei & splēdore gratiæ suæ, ecclesiam, mundum scilicet rationalem illuminat. Igitur nunquid tu Iob præcepisti huic diluculo, vt oriretur de cœlo, resplendens his qui sedebant in tenebris, & vmbra mortis: quemadmodum ergo tu Iob, post initium tuum præcipere non potuisti æternis, vt mundo in errorum tenebris constituto esset diluculum: ita nec post mortis occasum eius, resurrectionis & locum gloriæ eius in dextra patris sui ostendere potuisti, quem post mortem quam sponte susceperat, ad me iterum reuocaui. Sicut ipse dominus Iesus ait in euangelio. *Si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius.*

Ioan.16.g

b ¶ *Et tenuisti concutiens extrema terræ*, & cæt.] Potest hæc terra ecclesia intelligi: de cuius fundamentis dominus superius dixit, de qua in extremis terræ, id est, in nouissimo sæculo excutiendi sunt peccatores: ita ipse dominus ait: *Ecce mandabo, & concutiam in omnibus gentibus domum Israël, sicut concutitur triticum in cribro.* Deus ergo secundum prophetam *mensus est aquas pugillo, & cœlos palmo ponderauit, & tribus digitis terram appendit*: ipse pro magnitudine vtraque manu tenens margines terræ, quasi cribrum hucatque illuc concutit, siue excutit tanquam vestimentum, vt impios velut paleas & lolium excutiat à frumento iustorum. Proinde hæc omnia operantis non solùm fortitudo, verùm & iustitia demonstrat: & inde est quòd sancto Iob dominus cum increpatione loquitur, quare dixerit innocenti sibi pœnam acerrimæ tentationis illatam. Secundum moralem verò sensum intelligentiæ loci huius, vt æstimo facilior exitus est, vt terram interpretemur naturam humanam: quia ab humo homo dictus est, & extrema sint sanctorum vita: quia in carne positi, sine carnalibus illecebris viuunt. Et ideo in extremis terræ dicuntur, de terrenis actibus euntes, non in medio tanquam in tota carne viuentes. Hæc igitur extrema, siue fines terræ in manu domini sunt: sicut ait propheta: *Quia in manu eius sunt omnes fines terræ*: quos hic ait dominus se tenere atque concutere, vt tremant à facie eius, sicut de eo propheta ait: *Qui respicit terram, & facit eam tremere.* Et ita de terra eorum excutit impios, quos vtique execrandos mores intelligimus vitiorum. Excutit ergo dominus à sanctis suis huius mundi impios: quando eos ab illis purificatos, constituit innocentes. De talibus impijs & peccatoribus propheta dicebat: *In matutino*, id est, in cognitione scientiæ Dei, fidei in me lucerna nascente, *interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate domini*: qualibet vtique anima sancta, *omnes operantes iniquitatem*. Siue in nouissimo tenebit Deus mundum, quasi reum ad iudicium suum: quo tempore extrema etiam terrarum, conscientiæ tremore quatiantur, vbi minimos quosque in extremis terræ intelligere possumus, qui & ipsi iusto iudicio Dei, vt superbi & impij de terra mansuetorum excutiendi sunt: *Beati enim mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

Amos 9.c
Esai.40.c
Psal.54.b
Psal.103.b
Psal.100.b

c ¶ *Restituetur*, &cæt.] Signaculum istud, anima hominis intelligitur, quæ ad imaginem Dei facta est. Expressa est in ea similitudo bonitatis Dei omniumq; virtutum decus. Hoc igitur signaculum imaginis Dei & similitudinis, per Adæ peccatum attritum fuerat & obliteratum, & rursum per Christum iterata impressione restituetur. Quod signaculum nunc quidem per fidem, & baptismi gratiam renouatur: & vita meliore, menti sculpetur. Sed in resurrectione totum omnimodo restaurabitur: quando sicut humani corporis lutum in incorruptione reparabitur: ita & anima cum eo pariter vestimento immortalitatis, velut stola gloriæ vestietur. Vt quemadmodum ipsa gloria & incorruptio immortalitatis, id est, CHRISTVS manet in æternum: ita & is qui ea indutus fuerit, gloriosus sine fine permaneat. De quo vestimento respiciens ad lutum carnis suæ Apostolus, ait: *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.* Hoc tamen diligentius est intuendum, quòd in scripturis diuerso intellectu vestimenta dicuntur. Vestimentum ergo aliquādo dicitur ipsum corpus nostrum, quo anima velut amictu circundatur: sicut propheta ait ad animam peccatricem: *Operiet iniquitas tua vestimentum tuum.* Item vestimenta, sunt animæ virtutes, quibus eadem anima componitur & ornatur. De quibus propheta ait, ad iustum misericordias operantem: *Tunc erumpet matutinum lumē tuum, & vestimenta tua cito orientur.* Et quoniam hæc vestimenta viua sunt & rationabilia, non fient tibi, sed orientur in te. Et peccata aliquando vestimenta nuncupantur, vt Zacharias propheta ait: *Et Iesus erat indutus vestimentis sordidis. Dixit angelus ad eos qui stabant coram se dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo: dixit ad eum: Ecce abstuli iniquitatem tuam.* Supra diximus vestimentum esse gloriam immortalitatis: cuius luce quæ nunquam deficiet, homo est æternaliter vestiendus. Alij interpretes ita dixerunt: *Et tu sumens terræ lutum, figurasti hominem, & famosum eum posuisti super terram*, id est, creaturis omnibus præeminentem. Dum hæc dominus ad Iob loquitur, vehementer arguitur: secundum autem mysticos intellectus, obumbrante spiritu sancto, figuratus est homo Iesus Christus de terra Mariæ virginis. Hic igitur homo de luto carnis humanæ assumptus est. Lutum hoc loco non propter vilitatem nominis dictū nouerimus: sed propter ipsam materiam, de qua sumptus est Christus, veluti Adam in principio, qui de limo terræ plasmatus est. Et sicut ille per vnum existit de sinu terræ ita & hic per vnum creantem se, formatus est in vtero matris. Et ita famosus est super omnem terram: vnde iam à solis ortu vsq; ad occasum laudetur nomen domini.

Matth.5.a
1.Cor.15.d
Esai.8.c
Zach.3.a

d ¶ *Auferetur ab impijs lux sua*, &c.] Lux impiorum est huius mundi gloria & felicitas, quæ mundo prætereunte transibit, sicut & Salomon ait: *Lumen impiorum extinguetur*, & eorum virtus & potentia, quæ brachij nomine dicta sunt, ilico conterentur.

Prou.20.d

e ¶ *Nunquid ingressus es profunda maris*, &c.] Prouidentiam suam Deus, qua cuncta dispensat & regit, in his locis multò copiosoque sermone significat: Vnde ait ad Iob: Si potes vbique esse & nosse omnia quæ creata sunt, & si abditos terrarum sinus penetrare potuisti: si etiam profunda maris, & nouissima eius, atque extrema abyssi peruagatus es. Ad increpationem ergo Iob ista dicuntur. Vbi alij dixerunt: Nunquid ingressus es fontem maris, initium atque originem? vnde ipsum mare, quasi de matrice, de mari oceano emanat, dicere videtur: quod oceani perenni cursu ac recursu fieri nouimus, feruntque hoc atque confirmat, quòd illa immensa effusio maris oceani, per omnium regionum ac prouinciarum fluuios itura, vno puncto temporis fiat. At nos tamen scimus omnium dierum, ac noctium alternatis successibus,

per

per horas viginti quatuor venire: atque vnius horæ æquinoctialis dodrante transmisso, tardius sine intermissione, siue die venire, siue nocte: per quinque æquinoctialis horas refluitura, æstu violentoque impetu, siue in operis tantùm, siue retusis magnorum quoque fluminum cursibus ad superiora conscendere, ac septem eiusdem mensuræ horas cursu paulo leniore diffluere, & in ea tantùm quę quinque horis fuerant suppleta, vacuare. Proinde incredibile videri potest, quòd in eodem mari velut fons quidam, tantarum aquarum ebulliat: de cuius profunditate & sufficiente abysso, definito sibi tempore aquæ illæ in superficie profundantur, & rursum recurrentes in eosdem profundissimos sinus decidant, præcipitesque discedant: & à Deo sibi constituta lege perpetua, ab imis semper ebulliant atque iterum in ima decurrant, & inde forsitan dixerit Deus ad sanctum Iob: Nunquid ingressus es fontem maris? Quoniam Deo soli nota sunt quæ creauit. Porrò secundum mysticos intellectus hoc dixisse Deum puto: quòd circa finem sæculi pro redemptione hominis ad inferos esset descensurus: vbi pro potestate descēdentis deambulasse eum dixit: Quia impossibile erat, vt quasi reus peccati infernalibus vinculis teneretur. Ipse enim solus factus est, sicut homo. Ad præsens quidem sine adiutorio, sed tamē inter mortuos liber. Quòd autem infernus in imo terrarum sit, Ionas propheta qui specialiter habuit figuram Saluatoris, in oratione sua quam in ventre piscis effudit, manifestè demōstrat, quemq; in infernum abyssi aquę circunluant, & multis alijs locis scripturæ de qualitate inferorum loquūtur. Possumus & moraliter hunc locum ita sentire: vt quia mare per figuram, hoc sæculum dici nouimus, profunda eius super omnes iniquos & peccatores: qui quantum illud diligunt, tantum in eius obscurissimam profunditatem demerguntur, vt omnino non videant lumē euangelij, & gloriæ Christi. Nouissima verò abyssi sint omnes impij & sacrilegi: qui in profundiores peccatorum tenebras descendentes, lasciuiarum nimio fluxu, velut aquarum multitudine deprimuntur. Ad hos dominus noster neminem despiciens, omnesque saluare cupiens, venire dignatus est, vt corda eorum infidelitate cæcata, per gratiam suam illuminaret: & effecti lux in domino, fierent templum eius, vt inambularet & inhabitaret in eis, & esset eorum Deus.

a ¶ *Nunquid apertæ tibi sunt portæ mortis & ostia*, & cæt.] Nulla creatura est quamuis præpotens & fortis, quæ Dei maiestati posset obsistere. Et ideo quia per naturam sentiunt creatorem, cedunt diuinæ potentiæ, qua ei omnino nequeunt cōtraire. Vnde antiqui interpretes ita dixerunt. Nūquid apertæ sunt tibi portæ mortis? Vbi intellexerunt, quia huiusmodi portæ, quæ vtique metuuntur non sint insensibiles & inanimales: sed sint illi potius spiritus immundi, inimici nostri, aduersariæ videlicet potestates, p quās generi humano introitus inuētus est ad mortem. Ipsæ sunt & ostia tenebrosa: quorum animos maliuolos & obscuritate inuidiæ plenos, Deus solus perspicit. Igitur quoniam hi, de quibus loquimur, tenebræ factæ sunt recedendo à vero lumine, & potestates sunt tenebrarum appellatæ, id est, principes hominum peccatorum: & idcirco etiam ostia tenebrosa dicuntur: quoniam deceptione eorum, factus est homini per peccatorum tenebras ingressus ad mortem. Vbi ergo dictum est: ostia tenebrosa vidisti, quod nos iam exposuimus, alij interpretes locū ipsum manifestius transtulerunt, ita dicentes: Aut ianitores inferni videntes te timuerūt: qui locus expositione nō indiget, quin potius quod obscurè prius dictū est, apertissimè declarauit. Vel certè in passione & in morte domini, hæc quæ dicuntur luce sunt clariora: qui claustra inferorum aperuit, & sanctorum inde animas liberauit, leges tartari exiens inferos soluit, sententiam mortis resurgens irritam fecit, principatus & potestates trementes, qui erant ianitores & ostia, transduxit fiducialiter: siue palam triumphans in semetipso. Secundum tropicam verò intelligentiam, portæ mortis, sensus sunt nostri: quæ portæ tunc virtutibus clausæ sunt, quando à vitijs obtinentur, & per eas mors peccati ad arcem mentis ingreditur. Quæ ostia, tenebrosa ideò appellātur, quia in tenebras peccatorum siue etiam pœnarum, aditum pandunt. Istæ itaque portę, siue hæc ostia, aperiuntur hominibus ad salutem, cùm euictis vitijs tanquam hostibus suis expugnatis atq; in fugam versis, sanctitatis eas virtutibus homines aperuerint, vt audiant cum exhortatione sermonem prophetæ dicentis: Aperite mihi portas iustitiæ, ingressus in eas confitebor domino. Sanctus enim homo ad possidendum sanctitatis testimonium & virtutum monilia, conseruantis affectu & congaudentis ingreditur: quoniam ex participatione thesauri communis, fit illis cor vnum & anima vna in Deum. Et ita in hoc mundo velut in fornacis examinatione pariter positi: quasi ex vno ore benedicunt Deum in omni tempore, & semper laus eius in ore eorum.

nouissimis abyssi deambulasti? a Nunquid apertæ sunt tibi portæ mortis: & ostia tenebrosa vidisti? b Nunquid considerasti latitudinem terrę? Indica mihi si nosti omnia, c in qua via lux habitet, & tenebrarū quis locus sit, vt ducas vnumquodq; ad terminos suos, & intelligas semitas domus eius. d Sciebas tūc quòd nascituros esses, & numerum dierum tuorū noueras? e Nunquid ingres-

b ¶ *Nunquid considerasti latitudinem terræ*, &c.] Quis hominum nosse poterit, quanta magnitudine distēdatur, nisi ipse solus, qui omnia condidit? De quo propheta ait: *Qui mensus est aquas manu, & cœlum palmo, & omnem terram clausit pugillo.* Item aliter. Nunquid tu Iob præuidisti latitudinem terræ, id est, ecclesiam futuram, quam per totum mundum, crescente vbique euangelio dilatari. Indica ergo mihi si hoc sapere, siue aliquando intelligere potuisti. Siue latitudinem sapientiæ meæ, quam terræ, domui meæ, id est, ecclesiæ tribui: nunquid vt futura præuidens, oculo mentis accenso per temetipsum inspicere potuisti? quæ sapientia dilatauit cor Salomonis, sicut arenam quæ est in litore maris: eiq́ue dedit prudentiam multam nimis, & quæ in exitu canitur, & in latitudine suarum fiducialiter agit: cuius multiplices sensus & latitudine disputationum ditissimos, iubet eadem sapientia, in corde hominis describi tripliciter. Hæc ergo verba possunt, ex persona patris super sapientia, quæ est filius, disserta, intelligi.

Esa. 40. c

3. Reg. 4. d

Prou. 22. c

c ¶ *In qua via lux habitet: & tenebrarum quis locus sit, vt ducas vnumquodque ad terminos suos & intelligas*, &c.] In via sanctæ conuersationis hominis, lux virtutum habitat: tenebrarum verò, id est, vitiorum locus est homo peccator: vel ille locus de quo dicit: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.* Nosti ergo Iob discernere vniuscuiusque meritum, & secundum iustitiam vnumquemq́; horum ad terminos præfinitos retributionis perducere: cogitationes cordium ipsorum, tanquam semitas domorum suarum intelligere potuisti. Item, in qua via, siue terra, vt alij dixerunt, lux habitet: lux fidei & cognitionis habitat in corde credentis, siue lux in terra, Christus in ecclesia. Tenebrarum autem, id est, ignorantiæ & infidelitatis locus, est cor insipientium atque incredulorum. Et ideo per quaslibet semitas tendant boni & mali, secundum meritum ad domum æternæ conuersationis iusto & bono domino ducente perueniunt.

Matt. 25. d

d ¶ *Sciebas tunc quòd nasciturus esses, & numerum dierum?* &c.] Quis hominum nouit antequam sit, quia futurus est, ætatisque suæ dies annósve cognoscit? Item in Adam peccator, & filius mortis effectus, quando scire vel sapere potuisti, quòd spiritu & gratia baptismi nasciturus eras de visceribus matris ecclesiæ, & in æternum secundum nouissimam resurrectionem reparandus: & numerum dierum tuorum, qui sine fine sunt, vnde ipse per temetipsum cognoscere potuisti?

e ¶ *Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti, quæ præparaui in tempus*, &c.] Potentiam suam Deus, quam etiam in secretis creaturæ suæ rebus atque inuisibilibus habet, his verbis voluit demonstrare, dicens ad Iob: Numquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti? non enim loca sunt quædam in aliqua parte mundi immensa capacitate spatiosa, quæ moles atque congeries infinitarum niuium intra se habeant conditas, vt meritò ob hoc, quasi loca thesauri appellentur: de quibus olim hæ congregatæ sint species, quæ quando Deus voluerit

proferantur: sed ita est potius, vt in alio loco ipse dominus ait: *Et species agri mecum est.* Quæcumque enim voluerit facere, statim voluntas eius in effectum procedit. Et ideo thesauri nominati, non in aliquo immenso & capaci loco, sed in eius voluntate, & dispositione sunt constituti: sicut in alio loco ait: Et species agri mecum est, apud quem nihil est imperfectum: quia non est aliud cogitare illius, aliud facere: sed protinus fit, quod voluerit. In hac ergo secreta cordis sui dispositione diuina, vbi essent isti thesauri harum rerum, cum adhuc in se corporaliter non existerēt, interrogatur Iob si intrare poterit. Nemo enim secretum illud diuinæ maiestatis potest adire, siue cognoscere, nisi filius qui est in sinu patris, vniusque naturæ atq; substantiæ. Hæc ergo præparata dicuntur à Deo in tempus hostis pugnæ & belli. Multis igitur modis, ac diuersis alijs innumerabilibus iudicijs suis Deus flagellat, & corripit genus humanum: sicut etiā Ægyptios, quos fulminibus & grandine deuastauit. Et generaliter alijs rebus frequentat hominum castigationem. Hostili humiliat incursu, terrarum motu hiatuque vastat, turbinibus perdit, ruinis opprimit, naufragijs demergit: alijs quoque plagis innumeris verberat, siue lentis infirmitatibus, siue acutis languoribus, atque aëre corrupto. Vnde in Deuteronomio legimus, quæ hostibus suis repugnātibus, & rebellantibus præparat, vt eis secundum iustitiam suam infligat debitas pœnas tribulationum. Item aliter. Niuem nunc in bonam partem, nūc in contrariam accipimus: & idcirco sub niuis nomine prefiguratum, hoc loco corpus aduersariarum potestatum colligunt, quòd à charitate Dei longè discesserit, id est, Deum habitantem in cœlo reliquerit, vt iusto iudicio Dei proijceretur in terram. Huius autem niuis & grandinis, quasi in quandam duritiam suæ naturæ oblita transierit, quasi quædam secreta, cogitationum scilic. machinamenta, thesauros Deus voluit nominare: sicut propheta Ezechiēl de eorum principe ait: *In multitudine negotiationis tuæ impleta sunt interiora tua iniquitate.* Huiuscemodi igitur dominus cogitationum omnium solus cognitor perscrutatorq; est. Hos inquam thesauros, qui per ænigmata niues & grandines nominati sunt, ait Deus se præparasse in tempus hostis diemq; pugnæ & belli. Et quoniam insipienti corde nunquam ad Deum conuersuri essent, dispensatione diuina magistri pœnarum effecti sunt, vt alios Dei iudicio, ad emendationem flagris correptionum castigent, alios verò secundum iustam sententiam Dei puniant: alios duris tribulationibus affectos constituant clariores. Sicuti & in isto sancto Iob manifestè apparuit. In Ægyptijs quoq; similiter demōstratum est, quibus non voluntate Dei pugnantibus, plagæ horrēdæ immissæ sunt per angelos malos. Item, Nūquid ingressus es thesauros niuis, &c. Potuit dominus de aduentu suo in carne hoc dixisse, quo vt ignis æternus & ignis cœli, igniſq; diuinus, per quem omnes creaturæ rationabiles concalescunt, dignatus est ad terram descendere: qui velut ad niueam regionem, & frigidam mundi huius atq; instar grandinis nimio infidelitatis frigore duratam exclamauit & dixit: *Ignem veni mittere in terram.* Proinde huiuscemodi humanorum cordium thesauros, obliuione videlicet Dei sui frigiditissimos, ingressū se profitetur, vt expulso perfidiæ frigore, dilectione eius flagrarent & dicerent: *Concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescit ignis.* Itemq; vt ad intelligentiæ ignem profectu fidei de stultitiæ frigore venientes dicerent: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis:* cum illuminato corde atque accenso charitatis fonte aperiret nobis scripturas Iesus? Sic itaq; ingressus mundum, ac visitans eum, aspicit corda mortalium, quæ etiam & thesauri ab ipso domino nuncupantur in euāgelio, ita dicente: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona.* Hęc igitur Deus facere præparauit quæ diximus, hostis pugnæ & belli, in tempore vtique pro nobis moriens, hostem grauem ac molestissimum inimicum diabolum, in inferi triumphauit: & resurgens à mortuis, in Iudæa fidei suæ aduersarios expugnauit.

a ¶ *Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terrā.*] Quis poterit propriè scire mortalium, quæ sit via solis, quam ordinato cursu agit in dextro climate cœli, spargentis lucem super terras: aut quemadmodum æstus per vices temporum, siue per loca regionum omnium diuidatur, vt alibi plus eodem tempore ferueat, & ipse alibi temperato calore sentiatur. Item, Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terrā. Via est euangelij prędicatio, per quam lux fidei spargitur super corda credentium. Et pulchrè spargitur: quia infidelitate mentes hominum aridæ, vbertate diuinæ gratiæ irrorantur, & ita diuiditur æstus sancti spiritus super terram fidelium. Sic inquam diuiditur, cum vnicuique datur gratia secundum mensuram donationis domini nostri Iesv Christi. Siue hoc modo diuiditur, cùm alijs annūciatio *Christi odor vitæ in vitam* sit, *alijs verò odor mortis in mortem.* Sic ergo diuiditur ipsum bonum euangelij, vt vitam alijs largiatur, alijs mortem crimine infidelitatis operetur. Itemq; via sanctæ conuersationis hominis, luxq; timoris Dei, spargitur super omnem corporis terram, vt fugiant ab eo tenebrę peccatorum: & æstus eis tentationum opitulante Dei gratia temperentur, ne exorto super se ardore solis exæstuet. Et sic itaque æstus diuiditur: cum eis non totum simul tribulationum pondus imponitur, sicut ait Apostolus: *Fidelis enim Deus, qui non patitur vos tentari,* & cætera. Et Salomon: *Effugiet æstus, filius prudens: vento autem corrumpitur in messe filius iniquus.*

b ¶ *Quis dedit vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui, vt plueret super terram absque homine in deserto: vbi nullus mortalium commoratur, vt impleret viam & desolatam,* &c.] Hic vehementissimus imber, Saluatoris est euangelium, *qui emisit eloquium suum terræ, vt velociter curreret sermo eius:* hic inquam imber in montibus Hierusalem, de imo terræ in sublime surrexit: *quoniam de Sion exiet lex,* ait propheta, *& verbum domini de Hierusalem,* & eleuatus à sanctis apostolicis nubibus, velut aqua effluens, copiosè currit, aura sibi flante spiritus sancti, in varijs signis atque virtutibus, viam sibi fidei fecit in nationibus, terrore nominis Dei atque miraculorum tonitruo præcedente. Alij dixerunt, præparauit flumen omnium populorum. Et flumen inquam ecclesiæ præparauit, vt pluuia copiosa & valida spiritus sancti inundarentur, sicut in ipso principio nascentis ecclesiæ super Apostolos sanctosque cæteros demonstratum est. Quod autem in laudem imbris euangelici dicitur, quòd pluerit super terram inhabitabilem, quæ horrenda non haberet, non erit mirabile, si vt sonat tantùm intelligatur: sed in deserto, id est, nationibus, doctrinam dominicæ prædicationis copiosè effudit. In deserto inquam, vbi nullus hominum fuerat commoratus, id est, quoniam nullus prophetarum ad gentes à Deo erat missus, vt impleret inuia & desolata, & produceret herbas virentes euangelij. Imber terræ ecclesiæ, quæ fuerat desolata à Deo, & pluuia charitatis Dei, adipe repleuit eam, atque in pinguedine, vt ex vbertate bonorum cœlestium produceret ac proferret herbas virentes satiui seminis, secundum genus suum, sicut ait in psalmo, *Et florebit de ciuitate sicut fœnum terræ,* & multiplicatis fructibus faceret, secundum parabolam domini: *aliud tricesimum, aliud sexagesimum, aliud centesimum* fructum, & audiret cum exhortatione se consolantem: *Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & exclama, quæ non parturis: quia multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum.*

c ¶ *Quis est pluuiæ pater: vel quis genuit stillas roris.*] Quis est huius pluuiæ, & huius imbris dominici auctor & conditor nisi Deus? Quam pluuiam voluntariam segregauit hæreditati suæ, sicut dicit pater ad filium: *Fili pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Ipse etiam Deus genuit stillas roris: hinc & propheta ait ad Deum. Ros enim qui à te est, sanitas est illis. Proinde

influ-

in fluuio, affluentissimam affluitatem largitatemque diuinæ gratiæ demonstrauit. In rore autem eandem gratiam, sensim insuescentem visceribus, & medullas animæ penetrantem. Alij dixerunt: vel quis genuit glebas roris. Has igitur glebas vnumquenque sanctorum non absurdum erit intelligere, quæ sut in agro ecclesiæ, quibusque dicit Apostolus: *Dei agricultura estis.* Illic ergo iste glebę per baptismum in CHRISTO sunt genitæ: sicut ait Apostolus: *Creati in Christo Iesu in operibus bonis.* Vnde hoc rore cęlesti perfusi, pingues in sanctis fructus & vberes extiterunt.

1. Cor. 3. b

Ephe. 2. b

vel quis genuit stillas roris? [a] De cuius vtero egressa est glacies, [b] & gelu de cœlo quis genuit? [c] In similitudinem lapidis aquæ durătur, [d] & superficies abyssi constringitur. [e] Nunquid coniũgere valebis micantes stellas pleiades, aut gyrum arcturi poteris dissipare? [f] Nunquid producis luciferũ in tempore suo, & vesperum super filios

a ¶ *De cuius vtero egressa est glacies.*] Vteri nomine, cordis secretum significasse mihi videtur. Non enim probabiliter glaciem egressam de ore Dei intelligere debemus: sed de illo mentis suæ secreto & inscrutabili iudicio, iustam ac districtam manasse sententiam. Egredi ergo glaciem dixit pro egrediente iudicio, quo secundum suum meritum, quidam hominum percutiuntur plaga obdurationis: & corda eorum durissimo atque insolubili quodam gelu & frigidissimo constringuntur, vt non sentiant feruentis diuinæ charitatis calorem. De angelis apostaticis, verissimè dici potest, & specialiter de Iudæis intelligendum est: quibus aquæ eloquiorum cœlestium glaciatæ sunt, vt in fructus gentium gratiæ largitate profluerent: de quarum vocatione dictum est superiore versiculo,

Psal. 106. d

& de quibus: *posuit desertum in stagna aquarum, & terras sine aqua, in exitus aquarum, & inhabitare fecit ibi esurientes,* id est, esurientes iustitiam: *Et seminauerunt agros, & plantauerunt vineas, & fecerunt fructum natiuitatis: & benedixit eos, & multiplicati sunt nimis.* Qui ergo mente spiritualiter, nunc vbique positam contuetur ecclesiam, videt terrã eius, quæ fuit Deo aliquando deserta, nunc prædictis omnibus spiritualibus copijs abundare: sic itaque prædictas stillas roris de cœlo defluentes susceptit ecclesia, & secundum Iudicum librum, quod tempore Gedeon ducis factum legimus, ros vnius ouiculæ gentisque modicæ, totam terram Christo credentem, qui ros est gratia benedictionis infudit: & impletum est illud mysteriũ,

F

Iud. 6. g

Psal. 147. a

quod psalmista prædixerat dicens: *Sicut ros Hermon.* Hermon vtique mons qui interpretatur anathema, significat altitudine sua populum Iudæorum. Illius ergo ros, gratię videlicet & benedictionis, descendit in montem Sion. Sion namque mons excelsus virtutibus, atque sublimis ecclesia est. In quo constituta est specula contemplationis futura credentium. Vnde & ipsa virtutum species Sion interpretatur. Et vt nostrum proprium roris istius nomen, ait psalmista: Quoniam illic quidem, scil. in monte Sion, mandauit dominus benedictionem & vitam vsque in æternum. Et sequitur dicente domino.

b ¶ *Et gelu de cœlo quis genuit.*] Hoc igitur modo de cęlo obdurationis sententia sacrilegi feriuntur, quod vtiq; malum iustè eis à Deo dicitur procreari, vt Pharaoni, scilicet & Iudæis, quos propter infidelitatem suam, & nimiam obstinationem cordis legimus obduratos. Sequitur de huiusmodi, dicente domino.

c ¶ *In similitudinem lapidis aquæ durantur.*] Nomine aquarum secundum scripturarum auctoritatem populi intelliguntur: Sicut Ioānes Apostolus ait: Aquæ autem populi sunt: & Dauid ad dominum: *Libera me,* inquit, *de aquis multis, de manu filiorum alienorum.* De his ergo mihi dicere videtur, qui nimio obliuionis Dei frigore obriguerunt, & instar lapidum, solidi & nimium duri effecti sunt. Deinde ait.

Apoc. 17. d

Psal. 143. b

d ¶ *Et superficies abyssi constringitur.*] In abyssо, profundissimam obscuritatem mentis puto intelligendam, quę ita obtusione infidelitatis nimiæ operiatur, & constringatur quodam gelu impietatis, vt saxo similis fiat: ita vt tali mente, non sit ad Deum vllus aditus respirandi: secundum illud, quod apostolus de Iudæis testimonium propheticum assumens, locutus est, dicens: *Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos, vt non videant: & aures, vt non audiant, vsque in hodiernum diem.* In Psalmo quoque centesimo quadragesimoseptimo, de gelu, vel glacie, & crystallo, secundum hunc sensum

Rom. 11. a

quem dominum dixisse hic legimus, prophetam mystice locutum manifestum est. Possumus hæc loca, & simpliciter intelligere: & gelu de cœlo quis genuit? Cœlum appellantes glacialia montium, & excelsorum cacumina, & per immensum aërem, loca cœlo viciniora, vel magis proxima: secundum hanc ergo consuetudinem scripturarum, ipse dominus inquit, in euangelio, volatilia cœli. His secundum literam nunc omissis ea potius, quæ sacratè à Deo prædicata sunt, intelligere & credere nos oportet.

Matt. 6. d

e ¶ *Nunquid coniungere valebis micantes stellas pleiades, aut gyrum arcturi poteris dissipare.*] Nunc de cœli ordine & astrorum circuitu loquitur ad Iob. Pleiades appellat stellas, quæ iunctæ, velut septem esse monstrantur. His ergo Græci, quod multæ simul essent, nomen ab ipsa multitudine posuerunt: plithys vel plithos enim multitudo dicitur, & inde deriuatum est, vt pleiades appellentur. Ait ergo dominus ad Iob: Nunquid vt hæc stellæ iunctæ & simul sint, tua potentia facere potuisti? Septentrionis quoque siue arcturi circuitum, quem indesinenti gyro per sinistram plagam mundi, in se feci recurrere, vt totus in se vadat semper & redeat: nunquid tu poteris dissipare? De astris cœli siue signis: & in alijs locis scripturæ legimus, sicut in Iesu Naue, & Iudicum: *Fuit,* inquit, *terminus Amorræi, ab ascensu scorpionis petra, & superiora loca.* Vt igitur domini verba, secundum mysticos intellectus dicamus, cœlum interpretemur ecclesiam, quam superius dominus terræ vocabulo nuncupauit: sed ibi propter originem suam terra est appellata. Nunc verò sublimata per Christum in gloriam, cœlum rectissimè intelligitur. In hoc igitur cœlo, etiam stellæ pleiades & septentrionis, vnam in se sacræ interpretationis cõtinent formam.

Ioſ. 15. a

Iud. 1. g

H

Ipse enim septenarius numerus septiformis spiritus gratias in se demonstrat, quæ in hoc cœlo micant, ipsique gratiarum spiritus, in eodem firmamento cœli sunt fulgentes. Istæ igitur stellæ per prophetam, septem oculi domini appellantur, quorum oculorum gratias atque virtutes Esaias propheta enumerat, vbi de Saluatoris natiuitate vaticinatur dicens: *Et requiescet super eum spiritus Dei, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, repleuit eum spiritus timoris Dei.* Quemadmodum ergo quisquam non potuit indissociabilis luminis spiritualia astra coniungere: ita omnino fieri non potest, vt hæ stellæ gratiarum, ecclesiam meam circumlustrantes, ab vnius connexione insolubili separentur. Quod autem alij dixerunt, aut intellexisti nexus pleiadis, ad spiritualem intelligentiam erigit animum contuentis, vt aliquid allegoricum laboret inquirere.

Esa. 11. a

f ¶ *Nunquid producis luciferum in tempore suo, & vesperum super filios terræ consurgere facis?*] Stella est quam luciferum dicimus, stellis cæteris clarior, quam ferunt etiam doctores ecclesiæ, vnam esse de illis quinque stellis quas planetas vocant: quia dissimilem aliarum stellarum cursum habeant, multoque velociorem, & inde planetæ, id est, vagantes siue errantes dicantur: eo quòd non certum, sed mutabilem cursum habeant. Hunc igitur luciferum apparituram terris, post biennium in oriente autumant nasci. Aliam verò stellam quam vesperum appellauit, eo quòd circa diei vesperũ suo tamen tempore mundo monstretur: hanc, inquit Deus ad Iob, super filios terræ consurgere facis? Qui ergo intelligis potentiam omnia gubernantis, & in te operantis agnosce iustitiam. Hanc stellam multi putant hesperum dici. Vnde & Italia hesperia nominata sit: eo quòd illic tempore suo primũ apparet. Spiritualiter autẽ verba sunt patris, de filio suo Saluatore nostro dicentis sic: Nunquid educes luciferum in tẽpore suo, & vesperum super filios terræ consurgere facis? Vbi & aduentus domini in carne venturi significatus est, & resurrectio eius ex mortuis figurata, veniente plenitudine temporis: Ait autem, misit Deus filium suum *factum ex muliere, factum sub lege.* In hoc igitur tempore suo, eductus est à Deo patre, vt terras inuiseret: qui ideo lucifer nũcupatus est, quia veniens de sublimibus, tanquam post biennium, post legem

Gal. 4. a

A

& prophetas ortus est, & super nos positos in tenebris & vmbra mortis lucem nobis fidei ac tempestiuæ cognitionis exhibuit. Vesper verò idem filius hominis appellatur, qui in cruce tempore passionis occubuit. De quo ait propheta populis crediturus: *Iter facite ei, qui ascendit super occasum, dominus nomen illi.* Qui vtique in tempore occasus, quando ait ad patrem: *In manus tuas commendo spiritum meum*, posuit tenebras, & factæ sunt in corde infidelium Iudæorum. Hunc ergo Deus pater, vt pastorem magnum ouium excitauit. Hunc, inquam, vesperum, eo quòd sacrificium vespertinũ, in vespera sæculorum missus obtulerit, filium hominis, super filios terræ consurgere fecit, vtinam non sint caro, & terra esca serpentis, neque filij noctis & tenebrarum: sed sint filij luciferi, filij Dei.

Psal.67.a

Luc.23.f

a ¶ *Nunquid nosti ordinem cœli, & pones rationem eius in terra?*] Si numerum astrorum omnium potest quispiam mortalium nosse', potest & militiæ eorum ordinem perscrutari. Nemo ergo hæc propriè nouit, nisi solus ille qui condidit. Spirituali autem sensu ita intelligi potest. Nũquid tu Iob quasi cognitor futurorum, iam nosti quo ordine in cœlo ecclesiæ, quàm diuersæ atque multiplices gratiæ spiritus mei, velut stellæ refulgeant: siue qua gloria, vel quo ordine meritorum, vt siderum radiantium globi, sancti in resurrectione fulgebunt? Hunc locum alij ita vertunt, vt omnia quæ sub cælo sunt pariter fiant. Vbi hoc dicere videntur, quòd volubilitate, siue temporum, siue stellarum per spatia sibi succedentia redeat & recurrat. Spiritualiter autem ita dictum existimãdum est, quòd dispensatio per Christum reconciliationis humanæ, vsque in finem sæculi crescat, ad notitiam omnium nationũ: siue quia sancti vt ad calcem virtutum perueniant, quotidie morum sanctitate proficiant: & ideo sub cælo, id est, sub obedientia ecclesiasticæ disciplinæ sunt constituti.

B

b ¶ *Nunquid eleuabis in nebula vocem tuam, & impetus aquarum operiet te?*] Primo auditu hoc ita intelligendum est. Nunquid habes tantam potentiam, vt ad imperium, ac nutum tuum, ilico imbres infundentes & operientes de cœlo descendant. Secundum altiorem verò intelligentiam: vocem, inquit, eleuo, ait dominus, quando hominibus clamo: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis*, & pietatis affectu, pulso secreta mentis ipsorum, vbi est velut nebula caligo peccati, & nominis mei valde obscura obliuio, vt obedientibus voci meæ, innumeris populis circundatus, quasi impetu influentibus aquis operiar, quibusque velut vestimento induar, vt in eis habitem sicut propheta ait: *Sicut sponsa induit me vestimento.* Alij dixerunt: *vocabis nubem voce, & intremore aquæ validæ obediet tibi.* Aqua valida tremendum diuinæ voluntatis præceptum est: quòd Deus quemlibet sanctum, voce, id est, affectu clamoris & insinuationis instinctu, vt obediendo saluetur, obseruare iubet. Nunquid tu Iob aliquid simile facere potuisti?

Matt.11.d

Esa.61.d

c ¶ *Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent*, &c.] In his sermonibus Dei, adesse virtuti eius credendum est quæcunque voluerit, cui etiam omnia insensibilia quasi sensibilia sunt: sicut dicit propheta: *A facie domini commota est terra, à facie Dei Iacob.* Reuerti autem fulgura ideo appellantur: quia isti mittuntur à Deo, vt prædicatione euangelij mundum illuminent, quibus dominus ait: *Vos estis lux mundi.* Et iterum: *Posui te in lucem gentium, vt sis in salutem vsque ad vltimum terræ*, & in fine sæculi reuertentes cum fructibus manipulorũ suorum, venient in exultatione, & dicent: *Quinq; talenta mihi tradidisti: ecce alia quinq; lucratus sum.* Siue fulgura sunt inspirationes diuinæ, quibus illuminantur corda sanctorum, vt eis accensis in amore charitatis Christi conflagrent. Hæc autem fulgura illuminationis Dei reuertentur ad Deum, qui ea ad desiderium sui excitandum emiserat, quando per eandem visitationem diuinam, ardenti animo & feruenti opus suæ illuminationis effecerunt.

Psal.113.b

Matth 5.b
Esa 42.a
Psal.125.a
Matt. 15.b

d ¶ *Quis posuit*, &c.] Manifestum est quòd homo, quando ad imaginem & similitudinem Dei factus est, sapientiam rationis accepit, vt præstaret cæteris animantibus, quæ ratione & prudentia carent. Quibus autẽ bonis à Deo homo donatus sit, lectorem ad eos transmitto, qui de bono naturæ, eiusque virtutibus plurima conscripserunt. Gallo etiam gallinaceo Deus huiusmodi sensum dedit, vt emenso noctis tempore, quasi proximæ lucis memor eandem mundo canens nunciet reuertentem. Secundum intelligentiam verò spiritualem ita sentiendum est: quoniam CHRISTVS Dei est virtus, Deique sapientia. Hunc pater in visceribus hominis posuit: sic enim Dei sapientia, qui est filius eius ait, cùm eum Petrus filium Dei confessus fuisset, dicens: *Tu es Christus filius Dei viui: non tibi reuelauit hoc caro & sanguis, sed pater meus qui est in cœlis.* Et Apostolus: *Cùm autem complacuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit in gratia sua, vt reuelaret filium suum in me.* Gallum verò puto esse vnumquemq; sanctorum, qui in nocte & tenebris huius mundi, accipiunt fidem, intelligentiam, & virtutis constantiam clamandi ad Deum, vt inspiret iam dies permanens, & amoueantur vmbræ vitæ præsentis, cùm vrgenti & frequenti clamore precum suarum dicentes: *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam.* Quod & de prophetis intelligere possumus, qui certatim annunciauerunt diei ac solis aduentum. Hoc in loco aliorum multo aliter interpretatio habet, qui ita dixerunt: Quis dedit mulieribus texturę sapientiam, & varietatum scientiam? Si scientiam varietatum, & textrini operis sapientiam à Deo solæ mulieres acceperunt, de quibus dicitur: *Sed mulieres doctæ dederunt, quæ nouerant in opus tabernaculi*, de qualibus & dominus hoc loco, quasi specialiter ait: *Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, & varietatum scientiam?* Quomodo in Exodo Beseleel & Oholiac, sacerdotum & tabernaculi vestimenta, vario ac polymitario opere texuerunt. Nouerimus ergo esse animas sanctas, quæ hoc opus efficiendi etiam nunc in historia per intelligẽtiam spiritus acceperunt: quibus vtiq; scriptum est, dedit Deus sapientiam & intelligẽtiam, quicquid etiam fabrè adinueniri potest, dedit in corde eorum. Sic itaq; repleti sunt spiritu sapientiæ & intelligentiæ, & sapientiæ vel sciẽtiæ, & omni doctrina, ad excogitandum & faciẽdum omne opus: quoniam tabernaculum illud legis, sanctę ecclesiæ imaginem præferebat. Dicamus de hac varietate morum, siue meritorum velut vestem vero Salomoni ministrantium, quod per figuram regina Saba dixit Salomoni, cũ admiratione laudans sapientiam eius, & domum, cibos, habitacula, & seruorum ordinẽ, vestes & ministros, & holocausta quæ offerebant in domo domini continenter: hanc officiorum varietatem cõtextam esse per diuersas in toto mundo ecclesias, per quas alibi coniugati, alibi continentes, alibi virgines: hi per eleëmosynas, illi per alienationem omnium facultatum: illi per crucem & mortificationem terrenarum cupiditatum: illi per scientiam scripturarum multiplicib. sancti spiritus gratijs, velut diuersis coloribus Christi corpus exornant, sibique æternæ glorię, & immortalitatis vestimenta conficiunt. Contexunt etiam perfecto intellectu fidem trinitatis, velut spartum triplex, quod non cito rumpitur. Huiusmodi vestimenta istæ spirituales mulieres operantur, id est, siue sanctæ animæ, siue ecclesiæ per diuersa regionum spatia constituæ.

G

1.Cor.1.d

Matt.16.d

Gal.1.e

Psal.24.a

Exod.31.d

Ibid.

H

3.Reg.10.
& 2.Par.2.

e ¶ *Quis enarrabit cœlorum rationem*, &c.] Certum est, quia nullus cælorum rationẽ vel stellarum cursum poterit aut sermone narrare, aut mente concipere. Quod autẽ ait: Concentum cœli quis dormire faciet? multis scripturarum locis laudare Deum elementa dicũtur, pro eo quòd in illorum dispositione ac pulchritudine Deus vel ab hominibus, vel ab angelis prædicetur: Id est, quis homines in eius laudibus vitam exercentes dormire, id est, quiescere faciet? Pro hoc itaq; honore, qui ab ecclesiæ congregatione persoluitur, quis alius quàm ipse requiem dabit ac refrigerium in sempiternum? Dormitio enim aliquando in scripturis requies intelligitur, vt Esaias propheta ait: *Iustitia dormiuit in ea*, id est, in Hierusalem, æquitas iustitiæ requieuit: nunc autem homicidæ. Et sanctus quidam, super quem signatum fuerat lumen vultus

Esai.1.f

domi-

domini, ait in psalmo: *In pace in idipsum dormiam & requiescam.* Item in alio loco: *Si dormiatis*, inquit, *inter medios cleros*, id est, inter sortes duorum testamentorum requiescatis. Et cõcentum cęli quis dormire faciet? Sanctos angelos intelligamus, qui pro ipsa habitatione, cęli cęlum dicti sunt per prophetã, hoc modo: *Cælum cæli domino.*

Huius igitur cæli concentum, ait Dominus, quis dormire faciet, id est, quis erit ille qui eos à perpetuis laudibus, quibus me benedicunt, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus, incessabiliter concinentes, vt cessent & quasi obdormiẽtes possit inhibere? Quis narrabit cælorum rationem? Et sancti cælorum nomine crebro dicuntur: de quibus secundum mysticos intellectus propheta vaticinatur, dicens: *Cæli enarrant gloriam Dei.* Horum igitur donationes, quas habent secundum Dei gratiam differentes, quis poterit vel ipsam fidei ipsorum narrare rationem?

quis dormire faciet? [a] Quando fundabatur puluis in terra, & glebæ compingebantur? [b] Nunquid capies leænæ prędam, & animam catulorum eius implebis, [c] quando cubãt in antris, & in specubus insidiantur? [d] Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagientes: eò quòd non habeant cibos?

CAPVT

a ¶ *Quando fundebatur puluis in terra*, &c.] Puluis de quo dominus ait, gentium infidelitatem signat: puluis vtiq; aridus & solutus fundamento in Ecclesia apostolico admiscetur, vt per fidem & colligationes siue compagines charitatis, conglutinatio in Christo fœdere vnionis & pacis, in augmentum Dei, velut in terram solidam crescendo proficiat. Vnde glebæ agri dominici, effectæ frugiferæ, in vnum corpus Ecclesiæ charitatis copula compinguntur. Cælorum quoque appellatione Scripturæ sanctæ rectè dicuntur, eò quòd desursum sint hominibus attributę, siue quia cęlestia in se contineant sacramenta. Horum igitur cælorum, id est, scripturarum rationem, quæ de ministeriorum obscuritatibus opacatæ sunt & profundæ, quis poterit animo perscrutari, vel eloquio proferre: aut quis eorum vaticinia cessare præcipiet? Antiqui interpretes ita dixerunt. Quis cæli organa in terram declinauit, id est, quis est qui cælorum laudantium Deum cantus, vsque ad hominum inclinauit notitiam, vt imitatione laudis eius, socij angelorum effici mereantur?

b ¶ *Nunquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis.*] Ex his quæ per omnem textum sermonis huius enumerat, sex sunt quadrupedia, & quatuor volatilia. Et in hoc decalogi perfecto numero, videri potest, quòd omnem creaturã intelligi voluerit Deus: quæ per eum vtpotè per auctorem regitur. Decimus autem numerus perfectus est: quia per ipsum iterando, omnis numerus in infinitum multiplicatur. Ergo iuxta litteræ superficiem, hoc ait. Ego qui omnia iusta dispensatione procuro, circa te tantùm, ô Iob, videor iniustus. Iuxta spiritualem intellectum, leęna siue etiam leo, diabolus est intelligendus, qui & in multis locis Scripturarum propter sæuitiam & fortitudinem, ita nominatur. De hoc igitur Dominus ait, quòd nemini nocere possit, nisi à Deo acceperit potestatem. Iusto ergo iudicio eius traduntur: quia ille omnino vires non habet dominandi, nisi ipse permiserit. Nunquid capies leænæ prædam, id est, sicut ego eam capere permittam. Puto autem hoc loco ideò catulos dictos, quia leænam nominauerat, quos veneno malitiæ suæ, siue nequitiæ, velut lacte nutrierat ad homines perimendos. De quorum mortibus, nequissimorum spirituum animæ reficiuntur: & de his in psalmo ait: *Catuli leonum rugientes, vt rapiant & quærant à Deo escam sibi.* His igitur leonibus, & draconibus escas dare Deus dicitur: quando illos quos expetunt, in potestatem accipiunt.

c ¶ *Quando cubant in antris suis.* (in *syluis* alij dixerunt) & *in specubus insidiantur.*] Antra siue speluncæ sunt corda hominum impiorum: in his latibulis sedent, siue cubant in insidijs, vt interficiant innocentem.

d ¶ *Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes, eò quòd non habeant cibos.*] Arbitror quòd & hic coruus aduersariam partem significet, sicut & pulli eius: Vt quemadmodum superius leænam, & catulos eius intelleximus diabolum, & turbam perditorum eius; ita & hic coruum eundem cum pullis eius intelligamus. Quod ergo dicitur, vagantes, indicantur hoc verbo, quòd quasi quandam famis rabiem patiantur circa hominum genus, vt perditionem portionis eius velut cibum sumant: & ideo satagere videntur omni instantia, donec ad effectum votorum suorum perueniant: sicut audiuimus Spiritum sanctum per Salomonem dicentem: *Oculum irridentem patrem, & contumelioſum senectuti matris, effodiant eum corui de conuallibus, & deuorent eum pulli aquilarum.* Possumus & ita sentire, vt coruum, id est, diabolum, & omnes socios eius, quondam patres habuerimus, cùm erroribus eorũ assimilaremur & vitijs: & inde etiã & pullorũ nomine dicebamur. Sed relinquentes eos, quod & spõsa docetur, vt faciat: quæ sponsa nos sumus, cui dicitur: *Audi filia, & vide: & inclina aurem tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domum patris tui:* & inuocantes nunc dominum, potest fieri, vt pristino adhuc nomine appellemur. Sic propheta ait, vbi de Deo loquitur: Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. Et reor quòd in Deo pristino nomine censeamur, vt nouerimus quid fuimus, & quid nunc per Christi gratiam simus. Et inde hoc ipsum magnum bonum intelligentes, magis Deo gratias referamus, dicentes cum Apostolo: *Gratias Deo patri qui eruit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij charitatis suæ.* Mos autem sanctæ Scripturæ huiusmodi est, vt pristina culparum nomina, in sanctis frequenter recenseat, sicut Beatus Esaias propheta ait de Deo: *Benedicent me bestiæ agri*, & Apostolus Matthæus dicitur publicanus. Videamus hunc locum, si & in bonam partem exponere possimus, vt istum coruum & Christum interpretemur. Sicut enim secundùm scripturarum consuetudinem, montem dicimus Dominum nostrum, & diabolum similiter appellamus, petram quoque ac lapidem, arborem etiam & gladium dicimus: ita & coruum fortassis dicere possumus. Nam & sponsa Ecclesia, inter cætera præconia laudis de Christo, ita ait in Cantico Canticorum: *Crines eius vt abietis, nigri sicut coruus:* sed quando diabolo corui nomen aptamus, dicimus eum nigrum criminibus atque terrum, & qui in tenebris nequitiarum commoretur. Quando verò eo nomine Saluatorem significari dicimus, mysteriorum arcanis eum in scripturis suis obscurissimum esse sentimus. Et cum sciamus diabolum in scripturis serpentem nominari, quis auderet de domino ita credere, nisi ipse in se serpentis similitudinem, verbis proprijs expressisset, dicens: *Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto: ita exaltari oportet filium hominis?* & discipulos tales admonuit esse dicens: *Estote astuti vt serpentes.* Et serpens, id est, diabolus maledictus à Deo est, eò quòd Euam seduxit astutia, & Christus maledictus dicitur, quia maledictus omnis qui pendet in ligno. Maledictum quippè hominis in se suscipiendo, id est, eam quæ ex sententia Dei venerat mortem, vt maledictum suspẽdit in ligno: & inde est, quòd pro nobis Christus factus est maledictum. Hæc exempla protulimus, vt firmetur sensus supra prolatus: sequentia videamus. Nunc igitur Christo coruo figuraliter dicto pater præparat escam: cum ei ex gentibus cõuocat credituros, sicut de eodem patre prophetа ait dicens: Qui suscitauit ab oriente iustum, vocauit eum vt sequeretur. *Dabit in conspectu eius gentes, & reges obtinebit.* His igitur ad fidem vocatis, Dominus Christus velut esca gaudio exultationis reficitur. Huius populi, id est, discipuli, & omnes credentes clamant ad Deum in oratione, panem substantialem quotidie postulantes: & hoc ipsum vagantes faciunt, quia peregrini & hospites sunt super terram, vbi sedem sibi firmam, & stabilem non constituerunt: sed dicunt cum Apostolo, instabiles sumus. Hi igitur habent quidem cibos scripturarum, quarum consolatione pascuntur: sed spei & fidei cibus est non alimonia rei propriè permanentis. Et idcircò in hoc mundo vagari dicuntur, donec ad immobilitatem quandam sæculi futuri perueniant. Nam & ad hunc intellectum spiritualem pertinet, quòd corui isti rore pasci dicuntur, sicut Philologi se referunt indagasse.

Prou. 30.d

Psal. 44.c.

Coloſ. 1.b

Esai 34.c

Cant. 5.c

Ioan. 3. b

Matt. 10 h
Geneſ 3 c

Deut. 21. d
Gal. 6. b

Esai. 46.d

1. Cor. 1.c

CAPVT

A

Caput XXXIX.

Nunquid nosti tempus partus, &c.] Ibices ipsi sunt, quos Græci tragelaphos vocant admixto nomine hirci, & cerui, eò quòd necesse est vt simile sibi aliquid hæc animalia habeant, & vnum horum puto in Canticis Canticorum damulam vocari: quæ aliquando caprea secundum legem mactabantur. Et in Cantico canticorum crebro simul ponuntur, & mûda appellantur: quoniam cornuta essent & ruminarét, vngulamq; diuiderent. Istius ibicis sunt & alia animalia quasi eiusdē generis, vt est coruorū, sicut in lege dicitur: *Leuit. 11.b* *Et omnes coruini generis aues non manducabitis.* Hæc ergo animalia vel maximè in saxis nutriūtur, & in cauernis petrarum. Ibi cum tempus quando pariūt nosti, ait Dominus ad Iob, vel quando ceruæ parturiunt obseruasti? Quanta alia sunt in Scripturis magis obscura atque ab hominum notitia longè remota, de quibus aliqua in hoc libro ipse dominus videtur dixisse, quàm sunt quæ ad Iob nunc loquitur. Quid enim laboris est nosse tempus ceruarum & ibicum parturientium? aut vnde tam latebrosum est humanę notitię, vt possit tempus horum animalium parientium penitus ignorare, præsertim cum hæc ipsa animalia penè in medio hominum commorentur. Proinde, ne sit apud quosdam hic sermo domini vilis, & fortè ab eis superfluus existimetur, altius quod dixit intuendum est, vt dicamus in mysterijs sub nomine horum animaliū, præfiguratos Apostolos, & Apostolicos viros, & omnes prædicatores veritatis: qui in fortitudine fidei & patientia, velut in petris per spiritum imbuentem eos verbū euangelij perfectè in se formatum parturiant: vel cum doloribus persecutionum parturiant. In petra parturibat & ille qui dixit: Nam *1. Cor. 4. d* *in Christo per Euangelium ego vos genui.* Hoc igitur tempus futurum constitui, & animas prædictorum, velut ceruas quæ de timore meo concipiunt, vt spiritum salutis pariant super terram, tu forsitan, quasi obstetricantis officio diligentissima solicitudine obseruasti, dans eis os & sapientiam de vtero mētis suæ minus fortasse solidum, vel integrum verbum prædicationis, velut fœtum in hanc effunderent lucem.

B

Hebr. 4. d b ¶ *Dinumerasti menses conceptus eorum*, &c.] Viuum verbum Dei & validū, penetrans vsq; in diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoq; ac medullarum, in hoc spirituali conceptu profectus quosdam incrementorum, velut per menses temporum in cordium finibus operatur, vt ipsis Apostolis primum apparuit, qui in initio prædicationis, quasi parui & modici visi sunt: sed paulatim corroborante eos spiritu, verbum in eis demonstratum est, vsque ad mensuram plenæ gratiæ peruenisse. Quod velut partu edentes, totum atque perfectum ac plenum diuinis promissionibus scribentes, diuersis Ecclesijs ediderunt. Huiusmodi igitur conceptus & partus tempora, qui hoc modo spirituali vtero cordis fiunt, vnde & tu Iob, ait Dominus, cognoscere potuisti? quorumq; tempora sunt in Euangelio præfinitionis meæ, consilio constituta. Vbi ergo dictum est, *& scisti tempus partus eorū*: Alij dixerunt, *& dolores eorum soluisti.* Dolores sunt insectationes & tribulationes, prædicatoribus inferuntur: à quibus doloribus isti tunc absoluuntur, quando inuitati ad requiem absoluuntur à corpore. Siue tunc absoluūtur à doloribus persecutionum, quando in spe positi, pro malis præsentibus ad promissionem æternæ remunerationis aspiciunt.

1. Cor. 3. d c ¶ *Incuruantur ad fœtum & pariunt*, &c.] Doctrinam lacteam propinando incredulis & infirmis, sicut ait Apostolus: *Lac vobis potum dedi, non escam*: ab illa celsitudine sapientiæ ad humiliora prædicatores quodammodo humiliantur atq; descendunt, vt vir fiat paruulus: & his qui sine lege sunt, tanquā & ipse sit sine lege. Et dum eos conantur in Christo formare & parere, rugitus emittunt: dum ab inimicis Christi supra modum ac supra virtutem suam grauantur: ita vt tædeat *Philip. 3. d* eos etiam viuere. De qualibus etiam dicit Apostolus: *Et nunc flens dico inimicos crucis Christi.* Siue ex affectu charitatis huiusmodi rugitus emittunt, sicut ait idem Apostolus: Tristitia mihi est magna, & cōtinuus dolor cordi meo. Item ait: *Ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas.* Qualibus dolens charitatis visceribus dicit: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.* Item ait in Actibus Apostolorum, vbi omnem fraternitatem collectā alloquitur dicens: *Vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte & die non cessaui cum lacrymis monere vnumquemque vestrum.* Et iterum ait: *Ipsi scitis qualiter vobiscum per omne tempus fuerim seruiens domino cum omni humilitate & lacrymis.* Hæc igitur idcirco dicta sunt, vt sciamus quoniā ad gemitus & rugitus pertineant tribulatio, angustia, lacrymæ, & dolor cōtinuus corC

Rom. 9. a *2. Cor. 2. b* *Gal. 4. c*

Act. 20. f

Caput XXXIX.

NVNQVID nosti tempus partus ibicum in petris: vel parturientes ceruas obseruasti? [b] Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earum? [c] Incuruantur ad fœtum & pariunt: & rugitus emittunt. [d] Separantur filij earum, & pergunt ad pastum: egrediuntur, & non reuertuntur ad eas. [e] Quis dimisit onagrum liberum, & vindis sanctorum. Aliter, *incuruantur ad fœtum, & pariunt, & rugitus emittunt:* Vbi prædicatores veritatis verbum fidei ceperint editione eloquij prędicare, ilico ab aduersarijs incuruantur, id est, custodijs carcerum humiliantur atque verberibus: sed quia nec in vinculis verbum Dei est alligatum, illic nihilominus id populis pariunt, quo & ipsi in Christo nascuntur: Sicut ait, vt diximus in regeneratos, sanctus Apostolus: *1. Cor. 4. d* *In Christo Iesu per Euangelium ego vos genui*: deinceps ad Deum in orationibus rugitus deprecationum emittunt, vel pro persecutoribus suis Deum rogantes, vel perseuerantiam fidelium & adiutorium diuinę gratiæ suppliciter implorantes. Aliter, *rugitus emittunt:* quia *qui adijcit scientiam, adijcit dolorem:* gemunt *Eccle. 1. d* sancti cogitantes quanta sunt pericula huius vitæ, vel quàm longè sunt à virtutibus quas requirunt.

d ¶ *Separantur filij earum, & pergunt ad pastum: egrediuntur, & non reuertuntur ad eas.*] Parturitione apostolica, filij quos sancti in Christo genuerint, siue à pristinis erroribus suis, siue etiam à carnalibus operibus separātur: in quibus nunc erubescunt, vt iam nō sibi viuant, sed Christo, qui pro eis mortuus est & surrexit. Pergunt ad pastum, id est, per scientiam profundioris intelligentiæ quotidie excitati conuersatione proficiunt, dicentes, animalia sancta veri pastoris: *Dominus regit* *Psal. 22.* *me, & nihil mihi deerit*, & cætera quæ sequūtur in psalmo eode: Sic, inquam, pergunt sancti filij euangelizātium pacem, sicut iam dixi, id est, crescunt atque proficiunt. Ad iustum pastum domini, & ad hanc alimoniam sanctarum animarum, & ad tales delitias spirituales egrediuntur vtiq; ab infantia morum quotidie proficientes & proficiscentes virtutū merito *in virum perfectum.* Et non reuertuntur ad eas. Non reuer- *Phil. 3. a* tuntur, vt iterum necesse sit eos doceri, quæ sint elementa exordij sermonū Dei. Non reuertuntur ad ea quę retro sunt, sed ad ea quæ in ante sunt, se extendunt. Non reuertuntur vt quidam, quibus ait Apostolus: *Filioli mei quos iterum parturio* *Gal. 4. e* *donec Christus formetur in vobis:* sed potius subeunt gradus ascēsionum, inambulant de virtutibus in virtutem. Huiusmodi ergo filij non possunt audire, vt Galatæ, vocem increpantis *Ibidem.* Apostoli: *vellem esse apud vos, & mutare vocem meam.* Hic ergo sermo Dei sub figura caprearum, & ibicum, describit Apostolos, sicut iam dixi, & Apostolicos viros, atque omnes doctores Ecclesiæ, per quorum doctrinam Ecclesia spirituales sibi filios generat. Et vnaquæque anima de verbo Dei concipiens parit filios bonorum operum: quæ tamen ceruæ sit similis & ibici, & in montibus habitet, & in petris nutriat, *4. Reg. 20. b* veloxque sit & alacris ad currendam viam domini. Serpentes quoque de terra sua educat, & viuat multo tempore, audiens prophetam: adijcientur tibi anni vitæ tuæ, talibus ceruis sunt montes excelsi quos domini vox perficit, & quorum pedes in consummatione perducet.

e ¶ *Quis dimisit onagrum.* &c.] In cerua & ibice superius figuram Ecclesię esse monstrauimus. Nunc vero onagri nomine, *Psal. 80. c* arbitramur populum Iudæorum posse intelligi, quem Deus ob incredulitatem eius dimiserit, sicut ait: *Et dimisit eos secundum desideria cordis eorum.* Quod in multis alijs locis scripturarum Deus hoc futurum esse testatur: Cuiusque vincula præcepta esse legalia non absurdè sentimus. Nam

eundem

eundem contumacem populum & rebellem, propheta ita obiurgat & increpat, dicens: *Vaccala aſciuiens Iſrael, confregiſti iugum, rupiſti vincula.* Hunc igitur quaſi onagrum, immundum videlicet animal ac effrene reliquit dominus, vt ab eo iugo imperij ſui, quia ſemper reſtitit obedire, à vinculis præceptorum diaboli ſolueretur, & ſecundùm Apoſtolum ſeruus peccati, liber eſſet iuſtitiæ: ſic enim ipſe dominus de Iudæis, ait in pſalmo: *Diſrumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum*, vbi ipſa ttinitas Dei hoc dixiſſe videtur. Nam quemadmodum in Geneſi in factura hominis pluraliter dixit Deus: *Faciamus hominem ad imaginẽ & ſimilitudinem noſtram*, ita & hic locutus eſt: *Diſrumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum.* Quem locum Actus Apoſtolorum ita ſe habere manifeſtè declarant: vbi Apoſtoli ad Deum eleuauerunt vocem ſuam, atque dixerunt: *Domine tu qui feciſti cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt, qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui dixiſti: Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania? aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum, aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius.* Ob hoc igitur ſcelus, quod in Chriſto filio Dei commiſſum eſt, ait pater: qui in ſpiritu ſuo hoc futurum prædixerat, dicens: *Diſrumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum.* Proceſſit grande peccatum ac nefandum, quo Saluatorem crucifixerunt, vt meritò ab eis vincula præceptorum Dei diſrumperentur, & ita legis iugum proijceretur. Quòd autem iugum & vincula eorum dicta ſunt, cum Dei fuerint potius quàm Iudæorum, quibus legem ac præcepta dederat mandatorum, hoc maximè requirendum, quòd ita dictum: quia Iudęi legem carnaliter intelligentes, quam ex operibus ſe implere arbitrabantur, quaſi ſuam effecerant, ſicut dicit Apoſtolus: *Iſrael verò ſectans legem iuſtitiæ in legem iuſtitiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, ſed ex operibus.* Et ideo de eiſdem ſequitur, dicens: *Ignorantes enim Dei iuſtitiam, & ſuam quærentes ſtatuere: iuſtitiæ enim Dei non ſunt ſubiecti.* Quod autem ait, ſuam volentes ſtatuere iuſtitiam, non quia lex ab ipſis ſit conſtituta, hoc ait: ſed in lege quæ ex Deo eſt ſuam conſtituerant, quando eandem legem ſuis viribus ſe implere poſſe credebant: & idcirco ſecundum hunc ſenſum Iudæorum vincula diſrumpenda à Deo dicuntur, & proijciendum iugum ipſorum.

vincula eius quis ſoluit? [a] Cui dedi in ſolitudine domum, [b] & tabernacula eius in terra ſalſuginis. [c] Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit. [d] Circunſpicit montes paſcuæ ſuæ, & virentia quæque perquirit. [e] Nunquid volet rhinoceros ſeruire tibi, aut morabitur ad præſepe tuum? [f] Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, aut confringet

a ¶ *Cui dedit in ſolitudine domum*, &c.] Iuſtos deſtitutos in ſolitudine, videlicet protectione defenſionis meę habitare feci: ſicut etiam poſtmodum ore prophetico locutus ſum dicens: *Fiat habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet.* Solitudo itaque factus eſt populus ille & eremus: quia ablata lege, prophetia, ſacerdotio, ſacrificio quoque ac beneficijs diuinis, gratiæ etiam protectione priuati ac deſtituti ſunt.

b ¶ *Et tabernacula eius*, &c.] Vt ſine vlla ſpe promiſſionis Dei ſterilis viueret, & infructuoſus terram ſalſuginis dicitur accepiſſe: vbi præter amaritudinem, qua Deum prouocaret ad iracundiam, nihil haberet. Sic namque alibi de Deo dicit propheta: *Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim. Terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea.*

c ¶ *Contemnit multitudinem ciuitatis*, &c.] Eccleſia eſt hæc ciuitas, quæ conſtat ex multitudine innumerabilium populorum, de qua Dominus ait: *Non poteſt ciuitas abſcondi in monte poſita.* Hanc igitur quiſq; Iudæus deſpiciens, reſpuendo contemnit: clamorem etiam cuiuſlibet euangelizantis verbum Dei, & exigentis obedientiam fidei non audit, id eſt, obedire detrectat: ob hoc igitur, *incraſſatum eſt cor eorum, & oculos ſuos clauſerunt, vt non videant oculis, & auribus non audiant, & corde non intelligant.*

d ¶ *Circumſpicit montes paſcuæ*, &c.] Montes, ſuperbos quoſque doctores, Scribas videlicet & Phariſæos legis ſuæ, quaſi ſuſpiciens eiſque honorem deferens, adulationis ambitu circumit, ab eis proculdubio, in quibus eſt doctrina hominum, nõ recedens. In quibus etiam montibus vbi ſe paſcua carnalis legis habere gloriantur, virentia quæq; perquirit, quæ ad delitias vtique carnis, & ſabbatha delicata pertinent: & quæ velut vireſcentis ſuperficie, legis hiſtorijs, nullum fructum habeant figuratum.

e ¶ *Nunquid volet rhinoceros ſeruire tibi*, &c.] Siue, vt alij dixerunt: Nunquid volet monoceros ſeruire tibi? Ex diuerſa editione transferentium aduertimus, quòd ipsũ ſit rhinoceros quod & monoceros, & Latinè intelligatur vnicornis, ſiue ſuper nares cornu habens. Sunt ergo huiuſcemodi feræ in ſolitudine orientis, & ab hominibus nonnunquã videntur ſiue capiuntur. Hic igitur monoceros, populi gentilis imaginem præfigurat: cuius etiam ſuperbia ſignificatur in cornu, ſicut quibuſdam peccatoribus & ſuperbis à Deo dicitur per prophetam: *Dixi iniquis, nolite iniquè agere, & delinquentibus, nolite exaltare cornu: Nolite extollere in altum cornu veſtrum*: quia veternoſa atq; antiqua in his quos Deus increpat, ſuperbia eſt. Secundum aliam editionem, in hoc eodem loco pſalmi legimus: *Nolite exaltare in excelſum cornu veſtrum*, loquentes in ceruice veteri. In multis quoque alijs locis ſcripturarum, cornu nuncupato, legimus ſuperbiam nominari: licet & in bonam partem cornu ſoleat dici, vt eſt illud: *Exaltabit cornu Chriſti ſui.* Nam & ipſe dominus Chriſtus, propter ſingulare imperium ſuum, aliquando & vnicornis dicitur. Legimus quoq; cornua & regna dici, vt in Daniele & Apocalypſi continetur. Hic monoceros, qui per ſapientiam mundialem tumore ſuperbiæ erat in ſublime porrectus, nunquid tibi ſubijcietur, ait dominus ad Iob, vt per fidem in ſanctitate & iuſtitia ſeruiens, obedientiæ colla ſubmittat: & manſuetus effectus atq; humilis, ad dominicum præſepe recurrat, ac verbis Dei hominisque aſſumpti ſacris cibarijs ſaturetur. Siue, nunquid ſubijcietur, vt in Eccleſiæ meæ clauſtro habitet: quod erit viantibus ſtabulum, atque huic ſæculo renunciantibus ſalutare perfugium: vbi ſpiritualium ciborum alimonijs, inſtitutionibus, & cæleſtibus pingueſcat eloquijs, & impleatur in illo quod erit per Prophetam poſtea prædicendum: *Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui.* In monocerote quippè hic nominato, ſicut in propheta per aſinum, immundus & incircumciſus ſignificatus eſt populus omnium nationum.

f ¶ *Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo, aut confringet glebas vallium poſt te?*] Lorum hoc loco dictam ipſam charitatem Chriſti, quæ eſt inter omnes virtutes præcipua, intelligere debemus. De qua ad diligẽtes atq; amantes Deũ, ait Apoſtolus: *Copulati in charitate*: cuius vinculis colligandos, propheta olim prædixerat, dicens ad Deum: *Labor AEgypti, & negotiatio AEthiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt, & poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent*: & Dauid quẽadmodum charitatis Dei vinculis per miniſtros verbi Dei vinciendi eſſent credentes, ita loquitur, dicens: *Ad alligandos reges eorum in vinculis ferreis.* Quorum vinculorum nominibus, charitatis Chriſti fortitudinem voluit demonſtrare: quę etiam fortis & potens in manicis ferreis, ad amorem domini conſtringit. Hic ergo rhinoceros, id eſt, populus quondam incircumciſus, præputio ſcilicet carnaliũ voluptatum, & infidelitate immundus, hoc loro charitatis Chriſti fortiſſimo alligatus, ita vt nulla eum creatura ſeparare poſſit à Chriſto, conficit in corpore glebas conualliũ, duritiam ſcilicet peccatorũ, & colit in corpore ſuo terram dominicam, ſecundùm Apoſtolum, qui ait: *Non eſtis veſtri.* Et ideo hic ſpecialiter domini eſt terra, in qua primitus ſit omnium peccatorum, quaſi veprium ſpinarumq; purgatio. Deinde aratro crucis, & ferro dominicæ paſſionis, duritia cordis atteritur, & confringuntur vallũ glebæ. Vallium nomine, humiliatos peccatis homines, atq; in ima depreſſos ſignificari exiſtimo, ſicut habemus in pſal. *Aſcenſus in corde ſuo diſpoſuit in valle ſletus.* Vnde & Eſai. cum increpatione prophetaturus, contra Hieruſalem peccatricẽ, prophetiæ ſuæ huiuſcemodi titulũ præpoſuit, dicens: *Onus vallis viſionis.* Talium igitur valliũ glebas

monoceros comminuit, quando humiliati corporis terram edomat, & suscipiendis cælestium præceptorum seminibus, ac reddendis fructibus præparat: quando cum Apostolo castigat corpus suum, & in seruitutem redigit: quãdo omnem hebetudinem obstinati cordis, duramque stoliditatem à se auferre cõtendit: quod tamen efficere nequaquã poterit, ait dominus: nisi rectorem & gubernatorem suum obedienter me fuerit secutus. Vnde ait dominus ad Iob: *Aut confringet glebas vallium post te*, sicut habemus in psalmo: *Adhæsit anima mea post te*. Et propheta de huiusmodi: *Post te ambulabunt*, inquit, *vincti compedibus*: vbi admiratione dignos video tales pedes, qui quanto magis compediti fuerint, tanto velocius sine offensione egrediuntur.

Psal. 62.c
Naum.3.a

fringet glebas vallium post te? [a] Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos? Nunquid credes illi quoniam sementem reddat tibi, & aream tuam congreget? [b] Penna struthionis similis est pennis herodij & accipitris. [c] Quando derelinquit ouа sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea? [d] Obliuiscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. [e] Duratur ad filios suos quasi non sint sui: frustra laborauit, nullo timore cogente. [f] Priuauit enim eam Deus sapientia: nec dedit illi intelligentiam. [g] Cùm tempus fuerit, in altum alas erigit: deridet equum & ascensorem eius. [h] Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum? [i] Nunquid suscitabis eum quasi locustas?

a ¶ *Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius*, &c.] Ego dominus noui fortitudinẽ caritatis eius, & patientiæ ac longanimitatis: & idcirco derelinquo ei ad imitandum me omnes labores dispẽsationis meæ, quos in me credẽdo intelliget: quia pro illo sustinui alapas, verbera ac sputa suscipiens, eidem laboraui, eique ad cælos reuolans exempla laborum ac virtutum reliqui: cui quę credidi atq; commisi opitulante sibi gratia mea, reddat multiplex semen, & in area Ecclesiæ meæ germen tricesimum, sexagesimum, centesimumq; fructificet: & aream tuam congreget, sicut Apostoli, & post Apostolos multi fecêre doctorum.

b ¶ *Penna struthionis similis est pennis*, &c.] Herodiorum genera tria esse dicuntur. Vnum horum albũ esse colore quidam ferunt: aliud verò quasi gruis quibusdam diuersis coloribus varium: tertium quoq; genus nigrum affirmant, quòd sit nõ solum velox & sæuum ad prædam, verumetiã in coitu impatientissimum, intantum vt in tempore coitus ex oculis eius sanguis ebulliat. Herodius in psalm. 103. ita nominatur: *Herodij domus dux est eorum*: cum de lignis domini propheta tropicòs loquitur. In Deuteron. quoq; & in Leuitico: vbi ne aues immundæ in cibum sumantur Moyses prohibet, & hæc similiter ponitur. Accipitrum etiam aliquot, sunt formæ vel genera. His ergo rapacissimis auibus venatu & præda viuentibus in pennis struthio comparatur, sicut & alij dixerunt: Struthio mixta, & alis Herodionis & accipitris. Igitur struthionem secundum spiritualem intelligentiam sensusq; diuinos, Ecclesiam non absurdè sentimus, quæ per lauacrum regenerationis & verbum munda in Christo effecta est: qui similem quidem pennam habet pennis auium, quæ carnibus vescuntur & sanguine. Sed illæ remigio alarum in hoc aëre velut in pelago id agunt, vt de cæteris auibus prædam capiant. Vnde sub hac figura inimici nostri spirituales intelliguntur. Struthio verò longe dissimili modo pennis suis vtitur: eò quòd eas velut per fidem & speciem duorum testamentorum gubernaculis viuens habitantem extendat: hæc auis, ait dominus Iob,

Deut.14.d
Leuit. 11.b

c ¶ *Quando derelinquit ouа sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea?*] Oua siue filios, vt in subsequẽtibus dicitur, nouam creaturam atque in Christo generatam, & candidam progeniem sanctæ Ecclesiæ intelligere debemus. Sed in ouis illos esse nouerimus, qui doctrina quotidiana, quasi fœtus quidã Ecclesię matris nutriuntur, vt quandoque de initiorum frugalitate & imperfectione procedẽtes, ad vltimum testa virtutum, veluti distinctis atque formatis membrorum compagibus existant, cum ex tenebris vitiorum hoc modo facti fuerint lux in domino, proficientes quotidie ad ętatum morumque soliditatem. Audiant prophetam de ipsis dicentem: *Dies formabuntur, & nemo in eis*, id est, nullum in eis vitium dominabitur: quo impugnante vincantur. Filios verò intelligamus iam solito robustiores, fide ac virtutibus compositos, atque formatos per incrementa virtutum, tanquam per annorum seriem iam de omni infirmitate vitæ incompositæ nihil habẽtes. Hi igitur, sicut ait dominus, in terra ab Ecclesia relinquuntur, quando persecutionem ab impijs & terrena sapientibus patiuntur. Relinquere enim eos Ecclesia dicitur, dum aduersantibus nõ resistit: quos dominus feruore fidei & patientia duros, atq; in illo igne quẽ misit in terram, & in puluerem fragilis carnis eorum fortissimos facit.

Psal. 131.c

d ¶ *Obliuiscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia*, &c.] Obliuiscitur Ecclesia natos suos, dum eis pressuram, molestias, aduersarios inferre nõ prohibet. Hoc loco differentiã puto esse tribulationum, propter illud q̃ dixit: pes conculcet, & illud quod ait: & bestiæ agri conterant. Et hoc sit cõtritio bestiarum, quando apertè cruces, ęqui & immanitate morum crudelitate similes bestiarũ, Christum confitentes, vsq; ad atrocitatem mortis affligunt. Pes verò conculcationis sit huiuscemodi tribulatio, quãdo opprobrijs, & nimio contemptu iniquorum sancti vsquequaque humiliantur, velut quadam conculcatione protriti.

e ¶ *Duratur ad filios suos quasi non sint sui, frustra laborauit*, &c.] Præsentibus filiorum suorum tribulationibus, Ecclesia dura & impia videtur: quoniã non ingemiscit & plangit angustias interitumque natorum. In cuius figuram, sancta mater Machabæorum super filiorum suorum cruciatibus exultabat, videbat quippè in spiritu, sicut & hic sancta mater Ecclesia per fidem quotidie contemplatur, quantam gloriam in æternum pariant pœnæ præsentes, professione veritatis acceptę. Et ideò quod sequitur, *frustra laborauit, nullo timore cogente*, Ecclesiam signat, quę filios suos ad tentationem, & sæculi huius molestias præparat, sperãs vtiq; à Deo pro his malis temporarijs, filiorum suorum gloriam, & incorruptionis beatitudinem sempiternam. Aliter: sed & si doluisset profilijs consecratis, frustra doluisset: quia non habebat timendi causas, quando eos non perdidit, sed acquisiuit.

2.Mach.7.

f ¶ *Priuauit enim eam Deus*, &c.] Sapientia atque intelligentia mundi huius priuata est à Deo Ecclesia: nam & Apostolus hoc fieri præcipit, dicens: *Qui vult sapiens esse, stultus fiat vt sit sapiens: quia sapientia huius mundi stultitia est apud Deum.*

1.Cor.3.d

g ¶ *Cùm tempus fuerit, in altum alas erigit*, &c.] Cùm ingruerit, ait, molestior & nimium acerba afflictio persequentis: ibi maior ad Deum de afflictione obsecrãtis affectus, dum quodammodo excitatur, & humiliatus erigitur intentione vigilantissima, deprecandi in excelsum alacri nisu, fidem suã & spem, velut pennas in adiutorio gratiæ Dei fultas suffert: & cum talium alarum sustentata fuerit auxilio, gressus profecto eius velociores efficiuntur & conciti: ita vt insequentes se derideat inimicos, id est, equum & equitem, quod est diabolum & hominem ministrum inimici: qui in perpetrandas contra Ecclesiam persecutiones, sedet in quolibet equo suo, in corde videlicet hominis persequentis.

h ¶ *Nunquid præbebis equo fortitudinem*, &c.] Hunc equum aduersariũ potestatem arbitror posse intelligi, qui sit pallidus, vt in Apocalypsi scribitur: Quem sequitur mors & infernus. Et qui in Zacharia propheta dicitur rubeus, mortibus videlicet hominum & cruore respersus. Proinde dum permittitur præbere ei à Deo, dicitur fortitudo, & circundari collo eius hinnitus, vt per patientiam & bonitatem Dei, *thesaurizet sibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicis Dei*. Et idcirco in collo eius significatur hinnitus superbiæ, quo tumeat contra Deum, & blasphemiam loquatur.

Apoc.20.b
Zach.1.b
Rom.2.a

i ¶ *Nunquid suscitabis eum*, &c.] More locustarum, aduersarius noster dicitur suscitari, quando de locis suis ad partiendas regiones, atq; vastandas præire dicitur, sicut ait de Deo psalmista: *Dixit & venit locusta*. Sed hanc suscitationẽ, instantiam efficiendi operis esse arbitror. Vnde dicitur ad Pharaonem: *In hoc ipsum te excitaui, vt ostendam in te virtutem meam, & annuntietur nomen meum in vniuersa terra.*

Psal.104.c
Exod.9.b

[a] Gloria narium eius terror, [b] terram vngula fodit. [c] Exultat audacter, [d] in occursum pergit armatis. [e] Contemnit pauorem, nec cedit gladio. [f] Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta & clypeus. [g] Feruens & fremens sorbet terram, [h] nec reputat tubæ sonare clangorem. [i] Vbi audierit buccinam, dicit, vah. Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus. Nunquid

a ¶ *Gloria narium eius terror.*] Siue vt alij dixerunt, Gloria pectoris eius audacia. Vt inimicus in fugam vertat aduersarium suum, militem scilicet Christi, ipso etiam anhelitu terret: hic est odor mortis, hic est spiritus furibundus anhelans in hominis necem, retrorsum respicit, qui iterum ad peccata conuertitur, siue tribulationibus cedit, vt in Euãgelio Dominus per parabolam edisserit.

b ¶ *Terram vngula fodit.*] Siue vt alij dixerũt, fodiens in campo luxuriat, id est, carnales homines & terrena sapientes conculcat, & proterit: & cum eos humiliauerit, sibique subdiderit, facit eos ea cõtritione contritos, qualis est contritio & infelicitas in vijs hominũ impiorum. In huiusmodi igitur latitudine vitiorum, velut in campo luxurians, fodit ad subtrahenda hominibus fundamenta virtutum, vt in ruinam subducta soliditate procumbant.

c ¶ *Exultat audacter.*] Gaudet superbus præsumptionis audacia: quoadusque pernicione contra homines pugnat.

d ¶ *In occursum pergit armatis.*] Quæ sint arma sanctorum contra spiritualia nequitiæ, Apostolus diligenter enarrat. Contra hos igitur huiusmodi armis indutus, in occursum pergere dicitur: quãdo arcẽ mentis expugnare moliẽs, aduersum murum virtutũ, arietes obijcit vitiorũ: & ad tentandum dominũ, ausus fuit in occursum eius venire in eremo: & per singulas ciuitates, Apostolis Christum prædicantibus occurrebat, quando eis commotiones seditionum populi suscitabat, sicut etiam in Actibus Apostolorum legimus. Vnde & ad quosdam Paulus ait. *Ostium mihi apertum est magnum & euidens, sed aduersarij multi.* Et multis alijs locis de hac aduersantium impugnatione non tacet, quas diabolus immittebat.

e ¶ *Contemnit pauorem, nec cedit gladio.*] Quòd ad imperium & inuocationem Dei diabolus effugetur, manifestum est: sed si ad contumaciam & voluntatem illius iniquissimam, ac procaciter impudentissimam attendamus, intrepidus non terretur, non erubescit etiam si gladio ferri Dei territus fuerit & fugatus, reuertitur iterum, nec confutatus abscedit.

f ¶ *Super ipsum sonabit pharetra, vibrabit hasta & clypeus.*] Cur habet pharetram inimicus? vt videlicet sedentes in ea Iudæi, gentiles, hæretici, in quibus sunt sagittæ mortis, errorum scilicet letalia dogmata, sagittet in obscuro rectos corde. Habet hastam vnde criminibus cæterisq; vitijs confodiat peccatores: sagittas, subtiliores dolos: hastam, delicta trabalia atque mortifera. Habet clypeum, quo malitiæ plenitudine, totum militum suorum occupat pectus, quo ne telis verborum Dei compungantur, excutit ea, frustratur, expalmat: ex quo equo transfigurato in angelum lucis, splendore quodam terribili, vibrant hasta & clypeus, & mendacij eloquio abruptæ hæreticorum resonant prauitates: & hic propter indesinentem intensionem vsumque blandiendi vibrare dicuntur.

g ¶ *Feruens & fremens sorbet terram.*] Feruens est vitijs diabolus, inimicus sanctorũ, & omnium criminũ igne cõflagrans, atque in hominem furore inuidiæ fremens, vt iam sorbeat illecebris peccatorem, & deuoratum in corpus perditę congregationis suæ trãsferat, quo corpore propheta dixit se fortè absorbendum, nisi dominus esset in eo, ita inquiens. *Nisi dominus esset in nobis, fortè viuos absorbuissent nos.* Hic ergo contrarius noster ipse est, cui Deus locutus est, dicens: *Terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ.* Et idcirco ipse & socij eius, vt inimici domini terram lingent.

h ¶ *Nec reputat tubæ sonare clangorem.*] Id est, Prophetarum, & Apostolorum increpationem audire detrectat, quibus dicitur. *Sicut tuba exalta vocem tuam*: sed magis sæuiens, vnde vetus Pharao dicit: *Persequens comprehendam*, dispartibor spolia, & cætera. In his locis de quibus diximus, alij transtulerunt: super ipsum enim gaudet arcus & gladius, lancea, hasta, & tremore & iracundia euertit terram: nec credit donec clanguerit buccina. vbi eundem sensum existimo contineri, secundum quem nos exposuimus, in arcu & gladio, & cæteris armis inimici, omnes adinuentiones eius intelligendæ sunt, quæ in eo gaudeant, cum his modis, quasi armis interficiunt hominem.

i ¶ *Vbi audierit buccinam, dicit vah. Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.*] Quando audierit, inquit, aduersarius noster Dei buccinam, id est, vnumquemque doctorem Ecclesię adhortantem cõmilitones suos, secundum præceptũ imperiale, atq; diuinum, vt contra aduersarium suũ stent fortes in prælio: stupenti animo & scrutabili, auribusque attonitis, ait, vah, tanquam si diceret: quid audio, hac quisquam præsumit audacia, vt contra me saltem cogitet bella constituere? Vbi ergo dictum est, vah, alij dixerunt euge, quod secundum vt consequentia loci fuerit, siue in bonum siue in malum capitur. Et in psalterio: *Confundantur & reuereantur, qui dicunt mihi euge euge.* Proinde in hoc loco irridentis animo, & subsannantis vultu, euge dicitur. Subtilis enim & vigilantissimus inimicus, & nimium callidus, qui solicitudinem perdendi omnem terram habet, cum senserit aliqua initia siue signa quædam in homine, quomodo ei, eiusq; vitijs resistendum sit, velut sagina aduersantes sibi præuenire contendit, ne sumpta contra diabolum sanctitatis arma defendant, ne veneratione digni fiant, cum rex æternus aduenerit. Vlulatus verò siue sonitus, vt alij dixerũt, exercitus veri imperatoris ille est, quando se inuicem vno spiritu, vnaque charitate & fide cohortantes, conspiratis in vnum timoris domini viribus alloquuntur, vt donec transeat iniquitas, sint perseuerantes in prælio: quia charitate regis sui infusa in se per Spiritum sanctum, qui datus est eis, pro alterutro sunt membra solicita. *Nunquid suscitabis eum quasi locustas.*] Quem de loco ad locum transilire feci, & de præsenti scilicet mundi delectatione ad desiderium futuri sæculi inflammaui: sic vtique suscitatus est de corpore infidelitatis velut sol, cum caloraduenit. Has autem mutationes non locorum esse corporaliũ nouerimus: nam affectus sunt animorum. *Gloria narium eius terror.*] Vt terreat peccatores, odio habens quod sunt, & dicens eis de Deo: *Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit,* & cætera, de gloria narium eius est, spiritus enim Dei est in naribus eius: quod & sanctus Iob dixit, Spiritus Dei est in naribus meis. Hoc vnguento spiritus vtique Dei, perfusa est Ecclesia, sicut scribit Ioannes Apostolus. *Et vos vnctionem habetis à sancto.* Proinde hic de quo loquimur, hoc loco de bono flagrabat in interiore sensu hominis sui, in quo sensu secundum voluntatis arbitrium, *alijs odor mortis in mortem, alijs odõr vitæ in vitam*: quoniam refuso super Christum, id est, miræ fidei à sancta Ecclesia repletus est mundus, omnes fidelium populi, eodem sacro Chrismate vncti sunt. Propter quod & ipsum vnguentum, quod ante Saluatoris notitiam intra alabastri vasi angustias tenebatur, pistici nomen inditum erat, vt nouerimus credentium populos, sicut dixi, chrismate consecratos. Hac igitur gloria odoris huius, quasi terrore generantis perfunditur sensus interior. *Terram vngula fodit. Exultat audacter & in occursum pergit armatis.*] Quidquid in se fortissimum habet ad substantiæ perseuerantiam, eo vtique bono virtutis terram scindit & commouet. Non enim patitur vt solum gradiatur incultum, sed studet vt ager fiat frugifer & opimus. Vnde & ante Deum audacter exultat vt audiat de se, sicut de cæteris dici. *Venientes autem venient, in exultatione tollentes manipulos suos.* Itemque audiat: *Serue bone, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. In occursum pergit armatis*, antequam telis vitiorum siue persecutionum à spiritualibus hostibus obruatur, in acie virtutum consistens, irruentes in se præuenit inimicos, ne aliquo ictu concupiscentiæ, vel etiam diffidentiæ vulneretur. Sic namque in occursum pergit contra hostes armis vitiorum, insectationeque munitos. Secundum hunc sensum sanctus Dauid ait. *Persequar inimicos meos, & comprehendam eos*, & cætera. *Contemnit pauorem, nec cedit gladio.*]

Quan-

A Quantaslibet ait minas cum grandi terrore, ita vt cum pauorem incutere cupiunt inimici, loquuntur. *Dominus illuminatio mea, & salus mea quem timebo. Dominus defensor vitæ meæ, à nemine formidabo* aduersantium, *dum appropiant super me nocentes, vt edant carnes meas.* Proinde quoniam in hac salute luminis Dei spero, si consistant aduersus me castra, non timebit cor meum. Et si consurgat in me prælium, non cedam gladio, quo mortem libenter pro Christo subire exopto. *Super ipsum sonabit pharetræ, vibrabit hasta & clypeus.*] Super exteriorem & corporeum hominẽ, de quo ait Propheta. Et subtus me conturbata est hebetudo mea, quasi arcem animam credimus: vbi vnusquisq; sanctorum, vtpotè in interiore homine suo tanquam intra pharetram habet sagittas eloquiorum Dei, quas dum ad cauendum profert, siue dum eas frequenti correptione, veluti tela pungentia educit in medium, percussurus vtiq; earum ictibus eos, qui meritò ad salutem debeant vulnerari. Super ipsum, inquam, eloquiorum Dei resonat pharetra, quod tamen in commotione fit ambulantis. Vbi intelligitur, quòd is rectè psallat, & corripiat delinquẽtes, cuius in anteriora quotidie profectus est sanctitatis: sic enim Apostolus magnus & potens equus Domini ait. *Vnum autem quidem quæ retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ in ante sunt extendens.* Siue vt breuius & manifestius dicam. Pharetra hęc, locus est cordis, in quo sermonum Dei sagittæ conditæ sunt & repositæ. Et signanter ait Dominus *super ipsum*, id est, equũ sonare hanc pharetram, quod est super exteriorem hominem eius, pharetra cordis illius referta, diuinis eloquijs regnat, dum vt bellator domini, & fortis in prælio, euangelizat verbum virtute multa. Super hunc equum nihilominus vibratur hasta & clypeus. Hasta est vigilans animi virtus, siue constantia, quæ increpat peccatores, siue vitia in se confodienda mortificat. Clypeus verò scutum fidei est, in quo omnia tela nequissimi ignea possit extinguere. Et hæc propter indesinentem vsum bellandi vibrare dicũtur, quæ sint vtique in exercitatione præparata. Nam de talibus armis fulgentibus ita dicitur. *In lucem iaculatuæ ibunt, in splendorem coruscationis annorum tuorum. Feruens & fremens sorbet terram.*] Feruens fide in spiritu, & fremens vt Saluator, qui quando in vitijs mortuum spiritualiter suscitat, fremit in spiritu. Ita hic, inquam, fremit contra inimicos suos, siue vitia, siue etiam apertos persecutores: & ita sorbet terram suam, dum eam de carnali conuersatione in spiritualem conuertit. Sic itaque fremens sibiq; plurimum cum indignatione irascens, sorbet eam sicut dixi, vt illam in spiritus sui affectationem transmittat, vbi est ille absconditus cordis homo in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples. *Nec reputat tubæ sonare clangorem.*] Tanta animi virtute induitur, vt nullum terrorem aduersatiorum formidet, quando ad omnem sonitum inimicorũ prouocantium sit paratus. *Vbi audierit buccinam, dicit, euge. Procul odoratur bellum. exhortationem ducum, & vlulatum exercitus.*] Qui cum audierit alta voce Euangelium prædicari, gaudet & exultat, quod euge significat. Omnium præpositorum de scripturis dominicis fortissimorum virorum exempla profitentium, totius quoque Ecclesiæ congregationem, quæ exercitus Dei dicitur, vnanimem atque vnius fidei sonum cum audierit dicit, euge: & lætus cum exhortatione ducum etiã vlulatum audit exercitus. Vlulatus autem hoc loco ille significatus est, quando bellatores in acie stantes pugnaturi, se inuicem cohortãtur. Sed dicit aliquis: quẽadmodum fieri potest, vt vna eademq; res per figuram nũc in bonam partem, nunc in malam intelligatur, sicut hic nos fecimus, vt hunc equum per allegoriam diximus, & in malum & bonum posse sentire. Ad hoc respondeo, vbi sine epitasi aliquod nomen ponitur in scripturis, vt puta mons tantùm, & non additur ei, vt dicatur mons Sion, aut mons corruptus, non ab re existimo, quin expositio de eadem re in vtramque partem sit libera. Vbi verò cum epitasi, vt leo de tribu Iuda, aut certè: sedet in insidijs sicut leo, ibi aut Christus sine vlla cunctatione intelligitur, aut diabolus aduersarius noster. Et si placet, demus aliquod exemplum, vbi de arbore in Euãgelio Dominus ait ad discipulos suos. *Si habueritis quidem fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori: eradicare, & transplantare in mari, & obediet vobis, & nihil impossibile erit vobis.* Vbi quidam intellexerunt: quia fides credentium eradicet inimicum, atque euellat de terra Ecclesiæ, terra scilicet Iudeæ atque confessionis, & in mare populorum, hominũ videlicet impiorum transferat: & illi mali spiritus in Euangelio hoc ipsum significare possunt, qui cum hominibus immundis & peccatoribus porcorũ nomine indicatis, in mare præcipitati sunt. Vbi verò eandem arborem dominum significari voluerunt, ita interpretati sunt quòd prædicatione Apostolorum, qui grãtiam Christi & virtutem fidei susceperunt, arbor Christus Dominus eradicetur quodammodo de illa gente Iudæorum, in qua velut stirpe generis tenebatur, & transplantetur in mare gentium, sicut ipse Dominus eisdem Iudæis locutus est, dicens. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructum eius.*

[a] Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum? [b] Nunquid ad præceptũ tuum eleuabitur aquila, [c] & in arduis ponet nidũ suum? [d] In petris manet, [e] in præruptis silicibus cõmoratur, [f] atq; inaccessis rupib⁹. [g] Inde con-

a ¶ *Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter, expandens alas suas ad austrum.*] Consequens est vt hunc accipitrem in bonam partem intelligamus, sanctũ scilicet, qui sapientiam per conuersionem acceperit, vt prædari & rapere iam cesset, carnibus etiam sæcularium sensuum viuere desistat, & qui veteris hominis exuuias in baptismo deposuerit, plumescẽs, quodammodo renouata sit sicut aquilæ iuuentus eius: maximè cum promissionem habens præsentis vitæ & futuræ, quæ in alis significata est, ad austrum, vnde calor fidei est, se verterit, vnde Christum venisse cognouit: quod & propheta ita faciendum prædixerat dicens: *Deus ab austro veniet, & sanctus de monte vmbroso & caligoso.* Bethlehem namque ciuitatem Dominiresplicientibus, in Hierusalem in meridie quod est in austro positam scimus. Et secundum tropicos intellectus hunc calidum ventum, vt aromata gratiarum ferueant, sponsus inuitat, dicens. *Exurge aquilo, & veni auster, perfla hortum meum, & perfla aromata mea.* Vbi ergo dictum est: expandens alas suas ad austrum: alij dixerunt: expansis pennis immobilis & respiciens austrum. Intentionem ergo perseuerantiæ dicit eius, qui per calorem fidei duorum testamentorum gubernaculis viuens, splendorem æternæ beatitudinis contemplatur.

b ¶ *Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur aquila?*] Aliquando in bonam partem aquila dicitur, & pro ipso Deo, dicente Moyse. *Sicut aquila protegit nidum suum, & super pullos suos consedit*, vt superius diximus. Hic verò à Deo potestas aduersaria aquila dicitur, quæ ex permissu Dei elata in superbiam multum possit, sicut propheta ait. *Et erit quasi aquila super domum Dei.* Prophetæ quoque multis in locis scripturarum suarum eum superbissimũ notant, id est, diabolum: & inde est quòd eis & magnus dicitur, eò quod leuetur tumens super montes aquilonis, & super astra cæli ponat sedem suam, cupiens se exæquare altissimo.

c ¶ *Et in arduis ponet nidum suum.*] In magnis quibusque & eminentibus sæculi huius, ac malis hominibus sedem sibi cõstituit, vt in eis velut durus dominus & rex trux, ac potentissimus commoretur.

d ¶ *In petris manet.*] In excelsis videlicet duris, & in malitia fortibus manet & habitat.

e ¶ *Et in præruptis silicibus commoratur.*] Præruptæ silices intelligũtur blasphemi, qui sunt nimium duris & indomitis cordibus, atque in ruinam suam inclinato peccatorum pondere dependentes.

f ¶ *Atque inaccessis rupibus.*] Inaccessæ verò rupes, sunt homines porrecti in altum, nimia elatione cordis sui: ad quorum superbiam, quæ eis supra cæteros quasi singulare ac proprium malum sit, nullus accedat.

g ¶ *Inde contemplatur escam.*] Per illos vtique quos superbia nimium elatos diximus, quos hæresiarchas, aut Iudæos, siue sapientes sæculi, id est, philosophos, intelligimus, perditos quosque, dum eos erroribus suis in laqueos in escam suam capit, secundùm prophetam, qui de eodem diabolo ita ait. Escæ eius electæ.

a ¶ *Et de*

Psal. 26. a

Esai. 14. c

Phil. 3. c

Matt. 17. c

Matt. 8. d

Matt. 12. d

Abac. 3. a

Cant. 4. d

Deut. 32. b

Osee 8. a

Esai. 14.

Iob. 1

Abac. 1. d

contemplatur escam,[a] & de longe oculi eius prospiciunt.[b] Pulli eius lambunt sanguinem: & vbicunque cadauer fuerit, statim adest. [c] Et adiecit dominus, & locutus est ad Iob. Nunquid qui contendit cum Deo, tam facilè conquiescit? Vtique qui arguit Deum debet respondere ei. [d] Respondens autem Iob domino dixit. Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum? [e] Manum meã ponam super os meũ. Vnum locutus sum, quod vtinam non dixissem: & alterum, quibus vltra non addam.

Caput XL.

Respondens autem Dominus Iob de turbine, dixit. [g] Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te & indica mihi. [h] Nunquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me vt iustificeris? [i] Et si habes brachium sicut Deus, & voce simili tonas, circunda tibi decorem, & in sublime erigere: & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos: & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos & confunde eos, & contere impios in loco suo. Absconde eos in puluere simul, & facies eorũ demerge in foueam: & ego confitebor quòd saluare te possit dextera tua. Ecce Behemoth quem feci tecum, fœnum quasi bos comedet. [k] Fortitudo eius in lumbis eius: & virtus illius in vmbilico ventris

tui in hoc mundo terribilis insonaret: circundares etiam tibi decorem ęternitatis, honoris quoq; & sublimitatis esses gloria exaltatus, & omnibus sanctitatis virtutibus tanquã speciosis vestibus te munires: omnes nihilominus superbos iusto iudicio tuo, velut indignationis iracundia dissipares, & eos in locum suum, id est, in carcerem inferorum detrudẽs, contereres: quin etiam sanctorũ lumine separatos, in puluerem simul absconderes, siue vt alij dixerunt, retruderes eos sub terra, simul & facies eorum, id est, animam cum intellectibus suis tanquam oculorum luminibus in foueam inferni demergeres, id est, quàm impossibile est, vt hæc homo habeas, tam stultũ est, vt quasi ex æquali, contra Deum loquaris, à quo humiliter sperare misericordiam debes, vt ex eius dextera, id est, virtute, contra eos, quos dixi superbos arrogantes impiosq; salueris. Ecce hoc ipsum noueris fortè diabolum & potentissimum inimicum tuum, quem ob immanissimum trucis animi furorem, Behemoth nomine feralis bestiæ nuncupaui, apud te velut bouem, animal videlicet mansuetum fœnũ comedere faciam, non carnes vt leonem. Quia carnes quãdo comeduntur, nõ fit sine viuentis interitu. Circa te verò nõ ita est sicut iam dixi, cui iussione imperij mei, hoc modo præcepi, dicens. Ecce in manu tua est viuere, animã eius serua. Behemoth namque doctores Ecclesiæ, qui Hebræas literas cõtigerunt, in Latinũ quasi plures interpretati sunt. Proinde inimicus diabolus cũ toto corpore satellitum suorũ hoc loco à Deo describitur. Quẽ propter pluralitatẽ nominis ipsius antiqui ita interpretati sunt: sed ecce bestiæ quas feci apud te, fœnũ sicut bos edunt. i. & hoc potentia dexteræ meæ factum est, vt substantiam tuã & facultates, quæ ob pretiosæ mentis tuæ diuitias fœno comparantur, in potestatem acciperet deuorandas. Et ideo vilia quæque & temporalia tibi abstulit, quæ fœni nomine significata sunt, non quę magna & grandia, id est, animæ ornamenta, quibus te spoliatum blasphemiæ ruina comprimeret, quali peccato totus homo à diabolo deuoratur. Ita ergo de eo dicit Deus.

---

a ¶ *Et de longe oculi eius prospiciunt.*] Sagacis valde atque pernigilis aduersarij nostri animum, ad inquirendas vires sanctorum dimicantium, nomine oculorum appellauit Deus. Quod autem ait, de longe, mẽtis eius intuitus subtili intentione prospicit, eò quòd etiam in posterum exercitatæ malitię sagaci suspicione pręuideat, nõ locorum spatia intelligenda sunt, sed initia dispositionis humanæ ad rectè viuendum. Hoc inquam, de longe prospicit, quòd est ab ipsis vtique exordijs subtilis spiritus, & ad omne malũm nimium mobilis intuitus, vt illic antequam conatus hominis saltè in aliquo roborentur, pullulantia bona reprimat & extinguat, & interemptum hominem faciat fœtere peccato.

b ¶ *Pulli eius lambunt sanguinem, &c.*] Pulli eius, sunt filij eius, vel socij eius, qui in conspiratione tyrannidis cum eo aduersum Deum moliti sunt iniquitatem. Hi igitur liuore inuidiæ, sitientes sanguinem hominum lambunt. Et quod ait, *vbi fuerit cadauer statim adest*, alij dixerunt: *& vbi fuerit cadauer statim reperiuntur*: quod siue de auctore mali, siue de satellitibus eius dicatur, vbi affuerit, illic peccatum ilicò gignitur: quod in anima ita fœteat, sicut vulnus in corpore.

c ¶ *Et adiecit Dominus & locutus est ad Iob. Nunquid qui contendit cum Deo, tam facilè conquiescit? Vtique qui arguit Deum debet respondere ei.*] Tota altercatio quæ in superioribus libri huius contexitur, in hoc loco à domino declaratur, cùm ipse dicit. *Nunquid qui contendit cum Deo*. Vnde apparet quia contra Deum, quadam præsumptionis audacia ex fiducia bonæ cõscientiæ sit locutus, non tamen blasphemauit Deum, sicut quibusdam videtur. Vbi & si asperius aliqua dixit, ad idem respiciens ad quod Deus, iustus est, tenorem iustitiæ Dei respiciens, locutus est non ad blasphemandum Deum: vnde illum secundum iustum iudiciũ eius requirendo, quasi constringit & dicit, vt parcat vel eum iniustum declaret. Qua re cum circa se iuxta iniustitiam iudicare sentiat, cum eum optimè nouerit iustum. Accepta igitur Iob ratione à Deo in his sermonibus quos locutus est: quia omnia vtique quæ creasset, ipse gubernaret & regeret, à quo etiam omninò nihil iniustum fieret, conuictus sicut hic apertè demonstratur silebat: sed admonetur à domino atq; compellitur, vt quia aduersus eum contendit, eumque arguere conatur, ipse ad interrogata respondeat. Et ait scriptor libri huius.

d ¶ *Respondens autem Iob Domino dixit. Qui leuiter locutus sum, respondere quid possum?*] Beatus autem Iob agnoscens se leuiter & non consummatè locutum, dicit omnino se Deo respondere non posse. Propter quod cupiat se silentio cohibere, sicut ait.

e ¶ *Manum meam ponam super os meum*, eò quòd vnum & aliud verbum dixerit, pro quibus potuerit lædere. Illa esse existimo, sicut superius comprehendi, quæ ita dixit. *Elegit suspendium anima mea*, & mortem ossa mea: & *si flagellat, occidat semel, & non de pœnis innocentum rideat.*

Caput XL.

Respondens autem Dominus Iob de turbine dixit.] Id est, vel de increpationis impetu, vel de perturbati aëris ac nubibus obscuro.

g ¶ *Accinge sicut vir lumbos tuos, interrogabo te & indica mihi.*] Siue vt alij dixerunt. *Nequaquam, sed accinge sicut vir lumbos tuos*, & cætera: quod est, nolo vt taceas, ait Deus, sicut ipse disponis, sed potius loquere, & quod interrogo te, respon-

de mihi. Quemadmodum autem Deus hominibus loquatur, cum sit ipse spiritus, multis significationibus diuinæ nobis indicant literæ, vt pater de nube ad filium loquitur, & Moysi in flamma ignis, & Ezechiel sedenti cum senioribus Israel, fit sermo Domini, & solus audiebat quæ dicebantur à Domino.

h ¶ *Nunquid irritum facies iudicium meum, & condemnabis me vt tu iustificeris.*] Quo sensu sanctus Iob dixerit ea quæ supra conscripta sunt, in hoc loco dominus manifestat. Nam cũ increpatione propter hoc ipsum ab eo arguitur: quia in eius iniuriam & sugillationem se iustificare voluerit, dũ eum ex ipsis cruciatibus suis, quos sibi iniquè inflictos asserit, iustitiam iniustitiam vocat.

i ¶ *Et si habes brachium sicut Deus, & si voce simili tonas, circunda tibi decorem, & in sublime erigere, & esto gloriosus, & speciosis induere vestibus. Disperge superbos in furore tuo, & confunde eos, & respiciens omnem arrogantem humilia. Respice cunctos superbos & confunde eos, & contere impios in loco suo. Absconde eos in puluere simul, & facies eorum demerge in foueam: & ego confitebor quòd saluare te possit dextera tua.* Hoc est dicere. Nunquid potes hos ipsos dæmones, quorum tribulationibus expugnaris & contereris, expugnare & dispergere? Nec sic contra Deum contendere deberes, si tibi esset fortitudo vt Deo est, & vox imperij

k ¶ *Fortitudo*, &c.] In lumbis & vmbilicis, vẽtris voluptas vel

carnis

G Matt. 9. Luc. 9. Exod. 3. Exec. 3.

H

ברהמות

Iob 7. e.

A carnis luxuria intelligitur, quæ membris genitalibus post primi hominis lapsum inserta est, vt supra modum legis naturalis illa membra, & quando nō vult homo incentiuis libidinis titillētur: & ita voluptatum sectatores, diabolo fortitudinem proprijs vitijs ministrantes, de parte illius, & confortes efficiuntur, vt sint membra eius, quorum tanquam corporis sui ipse est caput.

a ¶ *Constringit caudam suā quasi cedrus.*] Hoc mihi dicere videtur, quòd nec in nouissimis suis, quæ in cauda significātur, sit ad Deum reuersurus, quod est, nunquā pro tyrannide sua superbus & impius pœnitebit: sed exaltatus vt cedrus, voce domini iustè iudicātis est confringēdus & cōminuendus. Constringitur enim ligno durissimo cōparatus, duritia scil. cordis, ne intelligat, stultus efficitur, & excæcatus, ne videat vsq; in finem. Siue constringit caudam suam, ita sentitur, propheta fallaciter loquitur, mēdacium cauda est secundum Sanctorum prophetarum auctoritatem. Hos igitur Behemoth tanquam inimicos, tanquam socios, & ministros suos in copulam vnitate sibi conspirationis astringit, de quibus antiqui dixerunt interpretes. Erexit caudam suā vt cypressum, vbi elationem mentis eorum in excelsum significauerunt hanc arborē nominando, quæ sub vno stipite, procero fastigio in altum porrigitur.

b ¶ *Nerui testiculorum eius*, &c.] In neruis, vincula quædam fortissima ac illecebrosa voluptatum, quibus homines carnales implicat: dicere videtur mihi, de quibus vitijs, & Prophe- *Psal. 103. c*
ta culpans homines inter cætera ait, ita dicens. *Declinantes autem ad obligationes:* vbi simpliciter penè inextinguibilem voluptatem in membris humanis à propheta significari puto, cui voluptati caro nostra captiua succumberet, nisi iuxta Apostolum Dei gratia subueniret.

B c ¶ *Ossa eius velut fistulæ æris*, &c.] His membrorum nominibus indicatur, quòd diabolus cum suis durus sit, rigidus, pertinax, & inflexibilis. In ossibus namque & cartilagine intus & foris, in cogitatione videlicet & opere, perfecta eius demōstratur malitia. Quod autem dictum est, cartilago eius quasi laminæ ferreæ, alij dixerunt, spinæ eius ferrum est fusile, vt intelligatur: quia nunquam se diabolus per pœnitentiam Deo humiliauerit.

d ¶ *Ipse est principium viarum Dei, qui fecit eum*, &cæt.] Hoc in loco hic esse mihi videtur sensus, quòd ad vias Dei ambulādas, & per obedientiam præcepta dominica obseruanda, hic inter cæteras creaturas primus à Deo sit conditus: & inde dictum sit, Ipse principium est viarum Domini. Nam in Ezechielē Propheta in capite lapidum ignitorum refertur, quòd primus fuerit omnium angelorum, & corona in manu Domini. Siue ita dici potest, vt in illa æternitate sua, Deus semper manens, quasi egressus in facturam creaturarum videatur: & hæ sint viæ eius, vt inuisibilia ex visibilibus appareret. Siue vnaquæque creatura via Dei est, per quam ad Dei itur cognitionem, dum cognita ab eo cognitur. Siue viæ Dei illæ sunt: quando cuilibet creaturæ rationabili, Deus quasi ad eam veniens, innotescit. Proinde hic Behemoth principium viarum Dei dicitur, eò quòd primus factus, Dei sui cognitionem à quo conditus est, accepit. Dominus autem Christus in principio viarum Dei creatus refertur: quia reconciliando mundum per sanguinem suum, viam mandatorum patris quasi opera eius graderetur, quod in principio prædicationis Euangelij demonstrauit. Quod autem Dominus ait, *Qui fecit eum, applicabit gladium eius*, id est, qui fecit Behemoth, applicabit ei gladiū ipsius, id est, malo quo alios interemit, ipse puniatur: sicut & de eius similibus Spiritus sanctus in psalmo locutus est: *Gladium euaginauerūt peccatores,* *Psal. 36. c*
& gladius eorum intret in cor eorum. Notanda tamen est in hoc loco commutatio personarum. Nam superius Dominus ait, quòd Behemoth bestiā ipse fecerit, & nunc dicit quòd alius eum creauerit, ita dicendo. *Ipse est principium viarum Dei, qui fecit omnia*: quod ita exponi potest: quia pater in filio omnia fecit, sicut Propheta ait ad Deum. *Omnia in sapientia fecisti.* *Psal. 103. c*
Alij dixerunt. *Ipse est initium figmenti Domini, quod illudatur ab angelis eius*, id est, sanctis. Ab his ergo illuditur, quando per gratiam Sancti spiritus, & meritū sanctitatis eis subditur: & inuocatione nominis Christi ab obsessis corporibus effugatur. Ab eis vtique qui deponentes omnem malitiam & omnem dolum, & simulationem, secundùm Esaiam, geniti infantes *Esai. 11. b*
in Christo sunt: de quibus prophetauit cum virtute gratiæ Christi contra aduersarium eorum diabolū in spiritu prouidentiæ, dicens. *Et delectabitur infans ab vbere, super foramina aspidis: & in cauernam reguli, quo ablactatus fuerit, manum suā mittet.* Et Dominus cum de eius toto corpore loqueretur, ait ad eos, quos innocētes & paruulos fecerat, dicens. *Ecce dedi* *Luc. 10. c*
vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & nihil vobis nocebunt.

e ¶ *Huic montes herbas ferunt: omnes bestiæ agri ludent ibi.*] His montes in climate aquilonis constituti sunt, vbi superbus diabolus sedere se dicit, inquiens. *Ascendam super altitudinem* *Esai. 14. e*
nubium, ero similis altissimo. Quos montes, superbos quosque nimium elatos homines, ac tumorem cordis illius imitantes non absurdè sentimus. In his igitur habitans, temporariam iucunditatem, quæ herbarum vocabulo appellata est, in eis depascitur, & in malo virentis ac vigentis in eis voluptatis noxiæ delectatur: in quibus etiam montibus omnes bestiæ agri ludunt. Bestiæ istæ, socij sunt & ministri diaboli: de quibus ait Propheta, orans ad Deum. *Ne tradas bestijs animam* *Psal. 73. d*
confitentem tibi. Ager verò hic mundus est, secundum auctoritatem domini, qua dicit in euangelio, Ager autem est hic *Matt. 13. e*
mundus. In talibus igitur montibus, qui herbas luxuriæ, nō arbores fructiferas ferunt, hæ bestiæ, aduersariæ videlicet potestates, non habentes rigorem virtutum, ludunt fluxu lasciuiaque vitiorum, & in omnibus eorum montibus, in sceleribus ac nephandis criminibus videlicet gloriantur. Alij de hoc loco dixerunt. *Ascenderunt in montem præruptum:* D
fecit gaudium quadrupedibus in tartaro. Montem præruptum ipsius superbiæ diabolicæ verticem significatum puto, in quem nimium se extulerit, ita vt de eo vsque in ima caderet inferorum. Fecit ergo gaudium, id est, dedit consolationem, vel his qui superbiæ eius consentientes de cœlis eiecti sunt tartaris deputandi: vel his peccatoribus, qui per eum in profunda inferi corruerunt, sub quorum persona ad ipsum dæmonum principem ita sermo propheticus loquitur. *Et tu vul-* *Esai. 14. f*
neratus es sicut & nos, nostrig, similis factus es. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadauer tuum, fecit gaudium quadrupedibus, vt dictum est, id est, peccatoribus, qui in terram proni, seu vergentes in tartara, cœlum suspicere non possunt.

f ¶ *Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus.*] Quod vmbræ corporum sint, nemo dubitat: sed vmbra in scripturis diuinis aliquando requies & refrigerium intelligitur, aliquando pœnæ. Vnde dicitur vmbra mortis. Aliquando vmbræ, peccata esse referuntur, quæ tanquam vmbra corpori, ita morti vicina sint. In peccatis ergo diabolus habitat, & requiescit in secreto cogitationum, siue etiam lumborum, vnde & loca humentia appellantur. Siue in secretis, id est, in absconditis Dei, quæ Deus vtique non requirit, & velut se indigna non visitat: de quibus absconditis propheta ait ad *Psal. 16. d*
Deum. *De absconditis tuis adimpletus est venter eorum.* Peccata ergo tanquam tenebræ absconduntur à lumine veritatis. Siue vt iam diximus, loco remoto cordis, diabolus habitat: quòd cor vacuum timore Dei, patet vanitati & luxui, atque omnium illecebris vitiorum. Hæc enim vmbra solem nesciens, & calami secreta significat. Alij dixerunt, sub omnimodis arboribus dormit secus iuncum, & calamum, & caricem. Omnimodas arbores dicit, quæ tamen omnes infructuosæ sunt, non habentes medullam charitatis Dei, nec bonorum fructus.

g ¶ *Protegunt vmbræ vmbram eius.*] Peccata eius super omnium impiorum peccata & impietates eminent, quas protectione quadam malitiæ suæ defendit, & contegit. Alij ita dixerunt: *inumbrantur in eo arbores magnæ*, vbi hoc mihi

videtur

videtur dixisse, quod quamuis maligni spiritus vel homines ministri diaboli, superbia sint excelsi, tamen superet eos magnitudine delictorum diabolus: quia scelestioris criminis inuentor est, quàm imitator peccati.

a ¶ *Circundabunt eum salices torrentis.*] Siue stirpes & virgultum, vt alii dixerunt. Mundus iste mortalis propter velocem volubilitatem suam, torrentis nomine appellatur, sicut & Propheta ait, cùm de passione Domini prophetaret. *De torrente in via bibet.* Dispensatione namque illa, qua ad nos venire dignatus est, in cruce mortis calicem bibit, de quo dixit ad patrem: *Si fieri potest, transeat à me calix iste.* Huius ergo mundi hominibus, qui sunt sensibus peccatorum, & perfidia infidelitatis amarissimi, tanquam folia, fructus bonorum operum mentientes, diabolus circundatur, qui etiam in collegas consortiumque iunguntur.

dabunt[a] eum salices torrẽtis.[b] Ecce absorbebit fluuium, & non mirabitur: & habet fiduciam quòd influat Iordanis in os eius. [c] In oculi eius quasi hamo capiet eum, [d] & in sudibus perforabit nares eius.[e] An extrahere poteris Leuiathan hamo? [f] & fune ligabis linguam eius? [g] Nunquid pones circulum in naribus eius, aut armilla

b ¶ *Et ecce absorbebit fluuium, & non mirabitur*, &c.] Multis in locis scripturarum, fluminis nomine, genus humanum significari nouerimus, de quo & ipsa potestas aduersaria ait: *Meus est fluuius, & ego feci memetipsum.* Huic ergo fluuio, humano videlicet generi, in ima atque ad inferiora, more fluminis defluentis, desideria cupiditatum, delectationis, præsentisque amorem mundi, ita insinuat, vt eum absorbere possit, & velut inferus deglutire: sic namque humanum genus præceps in supradicta vitia defluet, vt possit ab inimico facilè deuorari. Quod autem ait, Habet fiduciam, quòd influat Iordanis in os eius, Iordanis fluuius, baptismi continens sacramentum: dum in ipso Christus Dominus baptizatur, nostrum baptisma consecratum est. Cuius secundùm mysticos intellectus, montes & colles, arietes & agni ouium exultant à facie Dei Iacob: qui iunior frater credendo, seniorem fratrem incredulum supplantauit. De cuius Iordanis terra, id est, Ecclesia, Propheta ex persona credentis se dicit Dominũ recordari. A Christo vtiq; monte modico incipiens, qui propter passionem modicus factus est, minoratus est ab angelis, obediendo patri vsque ad mortem. Hic ergo Behemoth nimia elatus temeritate, fiduciam gerit vt prædictum Iordanem, sacramenta videlicet Ecclesiæ figurantem, ore suo hauriat: & vorandi cupidus, suo eum ventre concludat. Id est, etiam eos quos sanguis Christi, per aquam regenerationis, quam Iordanis typicè portendit, & ablutione spiritus sancti redemit, de illius potestate ac durissimo dominatu quærit, vt rursus suos faciat, seu occulta suasione, seu oppugnatione manifesta.

c ¶ *In oculis eius quasi hamo capiet eum*, &c.] Verba hæc patris de filio sunt, secundùm illam allocutionem, de qua superius diximus, vbi ait pater de eo, cùm ei de diabolo sermo esset: *Ipse est principium viarum Dei.* Hunc igitur Behemoth, homo diuini numinis carne hominis assumpti vestitus, in oculis eius capiet eum, inquit, pater de filio quòd diabolum esset capturus. *In oculis*, ait, id est, in ipso intelligentiæ lumine, vbi est visus sapientiæ, naturæ rationabilis. Ibi, inquam, diuina sapientia captus, dum per calliditatem suam atque versutiam non videt, cuius carnem mors deuorandam apprehendit. Secundùm igitur hunc modum captus est diabolus.

d ¶ *Et in sudibus perforabit nares eius.*] Id est, furentem sæuitiam, atque in sanctorum interitum anhelantem, Christus Dominus noster conteret & proturabit: sanctos verò propter lignum crucis non absurdè hic intelligendos puto. Sic itaq; humiliat & confringit Dominus inimicum, omnemque impetum inuidiæ sæuientis, dum eum per eosdem sanctos ligno suæ crucis retundit.

e ¶ *An extrahere poteris Leuiathan hamo.*] Commutauit figuram ænigmatis, vt diabolũ, quem superius Behemoth translato nomine dixerat, eundem nunc Leuiathan appellet: sed illic eum quasi bestiam dicit, quæ terras inhabitet: hic verò ita illum nominat, qui velut in aquis maris consistat. Vnde & alii pro Leuiathan draconem dixerunt. Vnde videri potest, quòd horrendum nescio quod genus draconum sit, quod Leuiathan dicatur, cuius malitiæ atque potentiæ congruè diabolus coaptetur. Behemoth autem, eo quòd multi cum eo sint, appellatur. Nam Behemoth latinè, quasi plures sonare dicitur. Vnde ipse intelligi potest cum sociis & ministris: & rectè, quasi dicatur, qui à Deo non sunt. Leuiathan verò additamentum quidam aiunt interpretari. Quia ergo in veritate non stetit, & excedens præsumptionis modum, addit sibi superbiam, quasi supra naturæ bonum in tumorem & morbum elationis excedit. Proinde additamentum dictus est: vocabulum enim factum de crimine operuit conditionem naturæ bonæ, quam Deus bonus creauerat. Et Esaias Propheta de eo vaticinatur dicens: In die illo, siue in aduentu iudicii eius. *In die* ergo *illo visitabit Dominus in gladio suo duro & grandi & forti, super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est*: secundum hoc ipsum est, quod alius Propheta similiter ait ad Deum. Tu confregisti in virtute tua mare. Tu confregisti caput draconum super aquas. Hic ipse diabolus tanquam caput cum suis membris describitur, & corpus eius & squamæ indissolubili copula coniunctæ narrantur. Hunc ergo Leuiathan draconẽ typicum, ait Dominus ad Iob, ne in aquis gentium dominetur: tu forsitan de mari populorum extrahere potes, quem hamo virtutis meæ, vt supra dictum est, per fidem credentium extrahere & exiccare disposui. Secundùm hunc sensum est illud, quod & Dominus ait in Euangelio: *Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ possidet*, &c. In primo autem aduentu Christi factum est per gratiam redemptionis eius, vt de societate diaboli & dominatione populi eruerentur. In secundo verò aduentu eius, omnis diaboli potestas est auferenda: quandoquidem mare, hoc est, seculum non erit: genusque sociorum illius de terra peribunt. Quando etiam quæretur delictum illius, & non inuenietur, domino regnante in æternum, & in seculum seculi, absorpta morte mortisq; inuentorib. in resurrectionis victoria. Quod autem in hoc libro ait Deus, quia hamo extrahet Leuiathan, per alium Prophetam illud loquitur, dicens: *Expandam super te rete meum in multitudine populorum, & extraham te in sagena mea.* Hami verò & sagenæ differentiam hanc esse existimo, vt hamum ipsum Saluatorem filium Dei, carne vestitum intelligamus. Sagena autem dici potest missa prædicatio Euangelii, quæ à solis ortu vsque ad occasum latissimo spatio sit expansa: sicut & Propheta ait: *Magnus Dominus*, &c. Et deinceps ait: *Dilatans exultationem vniuersæ terræ.* Quæ sagena prædicationis Christi, veteris Testamenti figuris, & significationum imaginibus, multisque eiusmodi scripturæ testimoniis, veluti nodis illigatis est solidè roborata, quam ceti multi & dracones sæuissimi mundi istius impii & potentes scindere & rumpere tentauerunt, idque non potuerunt efficere: quia firmum fundamentum DEI fecit, & conuelli nequaquam potest. Quia *si Deus pro nobis, quis contra nos?* Proinde secundùm hanc expositionem, idem sensus in hamo & sagena dinoscitur. Cùm ergo dixisset Dominus ad Iob, extrahere poteris Leuiathan hamo, ait ei.

f ¶ *Et fune ligabis linguam eius.*] Quemadmodum ex pluribus particulis subtegminis funis intexitur, vt fiat vinculum, quo possint aliqua colligari: Ita & diabolus de multitudine peccatorum suorum, quasi de resticulorum particulis, vincula sibi sacrilegorum, velut fune blasphemiis, & lingua illius colligat: vt sit ös obstructum atque oppilatum loquentis iniquitatem. Et in Prouerbiis Salomonis, de similibus eius scriptum est: *Vinculis peccatorum suorum vnusquisque constringitur.* Et inde est, quòd & Dominus in Euangelio pigrum & inutilem seruum, ligatis manibus & pedibus, mittendum dicit in tenebras exteriores, id est, vinculis peccatorum suorum, quæ operatus est, secũdùm diuinum iudicium ligatus mittitur in pœnas: quod & ipse Dominus in quodam loco manifestissimè demonstrauit, quando flagellum de Iudæorum resticulis fecit, eosq; inde flagellans de templo eiecit.

g ¶ *Nunquid pones circulum in naribus eius*, &c.] Siue captapulum, vt alii dixerunt. *Et armillam perforabis*: siue vt alii dixerunt:

A runt: *forcipe pertundes labrum eius.* Circuli captapuli, forcipis & armillæ nominibus, intelliguntur sermones diuinæ potentiæ, quibus superbus atque blasphemus humiliatus est à Deo & attritus.

a ¶ *Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia?*] Siue vt alii dixerunt: Aut loquetur tibi blandè. Soli Deo, cuius creaturam se esse cognoscit, est subditus, atque ei tantùm quem ipsa conscientia pauet, animus eius superbus addicitur.

b ¶ *Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum?*] Licet sit rebellis & nimium tumidus: cogitur tamen atque compellitur ipsius naturæ bono, quod ei in testimonium iustæ damnationis eius ex parte non perit, vt Dominum creatorem suum, saltem vt seruus malus esse fateatur. Hoc est pactum siue testamentum, quod ei cum Deo inire præceptum est. Vnde & ipse Dominus ait: *Et accipies eum seruum sempiternum.* Hoc enim nulla voluntate animi facit, sed diuinæ potestatis imperio: & ideo à Deo seruus dicitur sempiternus, quia adoptionem filiorum Dei, siue primatum illum angelicæ dignitatis, nunquam sit recepturus.

c ¶ *Nunquid illudes ei quasi aui,* &c.] Intantum, ait Dominus, humiliabitur draconis istius fortitudo, & omnino pro nihilo erit, vt illudendus habeatur, & illudendus sanctis angelis deputetur: sicut & supra iam dictum est. Quòd autem quasi auis illudi perhibetur, quasi res parua & minima ad potentiam Dei habeatur, auis nomine voluit demonstrare: quodque alligandus ancillis dicitur, illud est, quod ipse Dominus in Euangelio ait ad discipulos suos: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit.* Sic itaque alligatur atque illuditur à sanctis animabus Dei, quæ sunt ancillæ Christi, dum ab eis ipsi & eius sociis imperatur, & de corporibus ab eo obsessis abire compellitur: cuique per vniuersum mundum quotidie captiua aufertur captiuitas: quomodo & secundùm Apocalypsim per mille annos alligatus dicitur, quod à parte totum intelligitur secundùm Apostolum, qui ait: *Filioli, nouissima hora est*: ex tempore aduentus Domini in carne nostra. Itaque alligatus est, ne seducat Christi gratia & redemptione saluandos. Alii dixerunt: *Alligabis eum sicut passerem infantulo*, quod est, ab infantulo teneatur præcepto imperii mei, & velut ligatus in potestatem tradetur. Hic est ille infans, de quo Esaias ait: *Infans ab vbere in foramine aspidum manum mittet*: qui infans Propheta, quamuis sit centum annorum puer, per Christi gratiam morietur, id est, sanctus & innocens ad Deum de hoc seculo emigrabit. Hunc ergo infantem accipere debemus vnumquemque sanctorum, qui de fonte, id est, de vtero matris Ecclesiæ, tanquam infans Deo renatus est: & præcepta Domini, velut lacteos cibos de eius vberibus sugit.

d ¶ *Concident eum amici,* &c.] Amici & negotiatores isti, sancti intelligendi sunt, omnes etiam veritatis prædicatores, quibus Christus filius Dei ait: *Vos amici mei estis.* Itemque de eisdem per parabolam dicit: *Simile est regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonam margaritam,* &c. Qui regnum Dei & æternæ vitæ præmium velut pretiosissimam margaritam in venalibus proposuerunt mundo, vt vnusquisque creditorum vendat, quæcunque habuerit, delectationem scilicet vitæ præsentis his mercimoniis commutet, & emat eam. Igitur à supradictis amicis, & negotiatoribus corpus huius draconis conciditur atque diuiditur: dum per eosdem ad fidem Christi, perditorum eius multitudo quàm plurima separatur. Nam multi de potentibus eius, & in malitia fortibus ab eius consortio, veluti membra illius secernuntur, sicut & Abacuc Propheta ait ad Dominum: *Præcidisti in stupore mentis capita potentium*: & de quibus rursum ait ad Dominum: *Misisti in capita inimicorum mortem*: mortem vtique, vt iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Hæc capita inimicorum Dei, id est, populorum impiorum principes, ipsi sunt huius spiritualis draconis reges & nobiles: qui secundùm translationem nominum & figuram tropi alterius, alligandi à prædictis amicis & negotiatoribus esse dicuntur, sicut Dauid Propheta ait: *Vt alligent reges eorum in manicis, & nobiles eorum in vinculis ferreis.* Hi ergo reges & nobiles, ipsi sunt & dracones, & membra illius draconis: de quibus draconibus ait Propheta ad Deum: *Tu confregisti capita draconum super aquas.*

e ¶ *Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius?*] Omnes, qui consensione malitiæ & imitatione adhærent diabolo, rectè pelles eius esse dicuntur. Quos ideo pellis nomine arbitror dictos: eo quòd indissociabili connexione ei coniuncti sunt, & separari ab eo nunquam aut certè vix possunt. De his ergo dicit Dominus sagenas implendas esse.

f ¶ *Pones super eum manum tuam,* &c.] Sic mihi videtur dixisse, victo per me aduersario tuo, pones super eum manum tuam, vt possis ei & tu illudere. Vel pones super eum manum tuam: quasi dixerit, si eius potentiæ & virtutis te esse arbitraris, pones super eum manum tuam: quod est, si potes efficere virtute potentiæ tuæ, vt te contremiscat & paueat sicut & me, cui soli hoc debet: sed quia id nequaquam facere potes, vt tibi draco hic magnus, & in malitia potens subiectus sit: memento in hac tribulatione pœnarum tuarum, contra quàm ferum & trucem hostem bellum habueris: sufficiat tibi aduersum me verba aspera locutum, vbi nosse te volui: quoniam hunc fortissimum inimicum tuum superare ac vincere nequiuisses, nisi ex præcepto imperii mei accepta in ea potestate iussus fuisset, & tuam nihilominus animam custodiri à me. Igitur in ditionem illius ita datus es, vt non amplius te affligeret, quàm vires tuæ paterentur.

g ¶ *Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur.*] Cum in conspectu angelorum sanctorum, & innumerabilis multitudinis beatorum hominum præcipitatus fuerit in gehennam, ignemq; æternum: spem eius, qua se fortem putat euadere, horrendum & iustum iudiciũ meum frustrabitur: & cassa atq; inania cogitans, in irritum deducetur.

armilla perforabis maxillam eius? [a] Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur tibi mollia? [b] Nunquid feriet tecum pactum, & accipies eum seruum sempiternum? [c] Nunquid illudes ei quasi aui, aut ligabis eum ancillis tuis? [d] Concident eum amici: diuident illum negotiatores. [e] Nunquid implebis sagenas pelle eius, & gurgustium piscium capite illius? [f] Pones super eum manum tuam. Memento belli. Nec vltra addas loqui. [g] Ecce spes eius frustrabitur eum, & videntibus cunctis præcipitabitur.

Caput xli.

Non quasi crudelis suscitabo eum. Quis enim resistere potest vultui meo, & quis antè dedit mihi, vt reddam ei? Omnia quæ sub cœlo sunt, mea sunt. [i] Nõ parcam ei verbis potentib. & ad

Caput xli.

Non quasi crudelis suscitabo eum, &c.] Hunc igitur inimicum non vt crudelis suscitat Deus, qui eum quasi punire desiderat: vel quoscunq; sanctorum collocatione eius elidere, cuius naturæ luculentæ potius æterna bonitas competit: sed suscitare Deus nunc Leuiathan hoc modo dicitur, vt eum cæteris, qualis sit, manifestet: quem velut Pharaonem longa impunitate diutius insultare permittit. Hoc enim iustissimo iudicio suo, Deus fieri sinit, aut ad exercitationem probationemq; sanctorum: aut ad iniquorum pœnam. Quis enim resistere potest vultui meo? Vbi hoc videtur dixisse, quòd soli aspectui maiestatis Dei omnis creatura cedat & tremat. Quis ante dedit mihi, vt reddam ei? omnia quæ sub cœlo sunt, mea sunt. Non enim, ait, à quoquam postulatem accepi, quam aliquando forsitan non habuerim, vt ei quasi pro hoc beneficio gratias agam: aut aliquid ei retributionis impendam. Secundùm hunc sensum & Apostolus loquitur. Aut *quis*, inquit, *dedit illi, & retribuetur ei?* Vbi in his verbis Deus affuisse semper monstratur.

i ¶ *Non parcam ei verbis potentibus, & ad deprecandum compositis,* &c.] Hoc fortassis de diabolo, de cuius verbis hic loquitur, intelligere possumus: & si sit rebellis in Deum & contumax, suum tamen tremens sentiat creatorem: & quamuis immemor conditionis suæ, tamen tanquam seruus nequam, saltem

B *Luc. 10. e*

Apoc. 20. a
1. Ioan. 2. c

Esa. 11. a

Ioan. 15. b
Matth. 13. f

Abacuc. 3.
Sec 70.
Ibidem.

Psal. 149. b

Psal. 17. c

Rom. 11. d

saltem coactus dominum suum obsecrare simulat.

a ¶ *Quis reuelabit faciem indumenti eius?*] Hic indumento, velatam faciem diaboli Iob dicit, quia se transfigurat in angelum lucis. Reuelatur autem facies à Domino, cùm artes nequitiarum illius deteguntur.

b ¶ *Et in medium oris eius quis intrabit?*] Hic os diaboli, indesinens blasphemia eius potest intelligi, quod obstruendum à Deo est, atq; oppilandum, cum verbo Domini fuerit penetratum. Siue in medium oris eius quis intrabit: potest ita sentiri, vt os diaboli, infernus intelligatur: ad quem Saluator descendit, vt deuoratos à diabolo homines liberaret. Et ideo quod futurum erat temporis, dixit: In medium oris eius quis intrabit?

c ¶ *Portas vultus eius quis aperiet?*] Abditam & multo secreto absconditam fortitudinem hypocriseos diaboli, dicit Dominus se patefacturum, quam in passione & cruce sua apertè manifestauit: quando cum principibus suis & potestatibus traductus à filio Dei, parum fiducialiter triumphat.

d ¶ *Per gyrum dentium eius formido.*] Voratorem & insatiabilem hunc inimicum dicit, qui velut rapacissima bestia, dentibus omnia consumat: & idcirco formido & timor in gyro dentium eius, quia ad deuorandum parati sunt.

e ¶ *Corpus illius quasi scuta fusilia, & compactum squamis se prementibus,* &c.] Tres hi versus continui, sub diuersorum sermonum repetitione, vnum idemq́ue loquuntur. Corpus ergo diaboli, omnes consortes eius, & spiritus immundi intelligendi sunt, quos tanta consensione atque conspiratione Deus dicit illi adiunctos, vt indissociabili connexione sint eidem copulati: quos etiam sub Allegorica dictione, squamarum nomine appellauit, quæ ita densatæ sint & strictæ sibi inuicem cohærentes, vt nullum illis sit spiraculum respirandi ad Deum, eo quòd ab illa sui connexione, nequaquam ad sanitatem pœnitentiæ relaxentur. Quòd autem dæmones impii ministri diaboli, scutis fusilibus comparantur, hoc nomine eorum significat Dominus, quòd nimium pertinax & obstinatè rebellans, & fortiter solida ac perennis sit eorum repugnatio contra Deum. Diabolum vetus editio smaragdi lapidi assimilauit, qui natura asper est, alia attritu leuificans: sed ipse asper esse non desinens, cuncta comminuit: diminutionem autem sui non sentiens.

f ¶ *Sternutatio eius vt splendor ignis, & oculi eius vt palpebræ diluculi.*] Siue vt alii dixerunt: In sternutamento eius illucescit Sol, & oculi eius vt species luciferi. Sternutatio sordes cerebri egerit, & vitia ex interno concepta depurgat. Diabolus ergo, qui totus sordidus & fœtidus est, in hoc lumine se videtur ostendere, cùm transfigurans se in angelum lucis, malitiæ suæ sordes in perniciem hominum cum delectatione operatur & effundit: & de inuidia, id est, de malorum omnium capite, venena sua commouet ac producit. Oculi enim diaboli falsi Prophetæ intelligendi sunt: de qualibus sanctis Esaias ait, cùm ad peccatorem populum loqueretur, dicens de Deo: *Claudet oculos vestros,* qui instigatione ab eo inspirati loquuntur, quæ vicina videntur lumini veritatis. *Sicut palpebræ diluculi,* cùm tamen nihil luminis Dei possideant. Nam etiam si videantur initium lucis in se ostendere, quæ eis hypocriseos fermento exoritur, mendaciorum tamen tenebras specie veritatis obducunt.

g ¶ *De ore eius lampades eius procedunt sicut tedæ ignis accensæ,* &c.] Quemadmodum os Domini locutum est: ita & omnes impii & sacrilegi & blasphemi, os diaboli rectè dicuntur: ex quo tedæ ignis accensæ, siue vt alii dixerunt, faculæ ardentes procedunt, id est, ignis & pœnæ causa suggeritur: & in Apocalypsi, vbi sub equorum similitudine hi ministri diaboli describuntur, ita de eis dicitur: De ore eorum exiit ignis, & fumus, & sulphur, non perspicuè quidem, ita exeunt de ore eorum: sed verba blasphema sunt ignis & fumus & sulphur: sicut ad eum Dominus per Prophetam ait: *Producam ignem de medio tui, qui comedat te.* Ezec. 28.c

& ad deprecandum compositis. [a] Quis reuelabit faciem indumenti eius, [b] & in medium oris eius quis intrabit? [c] Portas vultus eius quis aperiet? [d] Per gyrum dentium eius formido: [e] corpus illius quasi scuta fusilia, & compactũ squamis se prementibus. Vna vni cõiungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas. Vna alteri adhærebit, & tenentes se nequaquã separabuntur. [f] Sternutatio eius splendor ignis, & oculi eius vt palpebræ diluculi. [g] De ore eius lampades procedũt, sicut tedæ ignis accensæ: [h] de naribus eius procedit fumus, [i] sicut ollæ succensæ atq; feruentis. [k] Halitus eius prunas ardere facit, [l] & fláma de ore eius egredietur. [m] In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius præcedit egestas. [n] Membra carniũ eius cohærentia sibi. [o] Mittet contra eum fulmina: & ad locum alium nõ ferentur. [p] Cor eius indurabitur tanquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus. [q] Cùm sublatus fuerit, timebunt angeli, & territi,

h ¶ *De naribus eius procedit fumus.*] Id est, superbia.

i ¶ *Sicut ollæ succensæ atq; feruentes.*] Quia vapor aut ipse se, aut obtemperantes generet causas ignis æterni. Superbiæ spiritus in anhelitu narium demonstratur, quibus animi sui tumorem exanhelare se gaudet, sed humiliari ac reprimi à Domino superius ita dicitur: *Nunquid pones circulum in naribus, & armilla perforabis maxillam eius?* Iob.14.d

k ¶ *Halitus eius prunas ardere facit.*] Hic est fumus eius, vt carbonibus suis ignem sibi æternum, & fumandum subministret. Ita enim & similibus eius Dominus ait: *Ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis vobis.* Esa. 50.d

l ¶ *Et flamma de ore eius egredietur.*] Siue vt alii dixerunt: Flamma verò de ore eius globatur: ibi idem sensus, quod est, pœnæ blasphemiarum de ore diaboli globatæ egrediuntur.

m ¶ *In collo eius morabitur fortitudo, & faciem eius præcedit,* &c.] Esa. 48.a
Colli nomine, id est, ceruicis, tumorem arrogantiæ diaboli dicit. Cuique dicitur per Prophetam: Nervus ferreus ceruix tua, in qua principalis peccati malum habitat. Hac igitur superbiæ fortitudine, & Propheta verbis illius loquitur, dicens: fortitudinem faciam, quam ob hoc Dominus increpat & dicit ei: *In sapientia tua feisti tibi fortitudinem.* Et iterum ait ei: In negotiationibus tuis multiplicasti tibi fortitudinem. Itemq́; : *Eleuatum est cor tuum in fortitudine tua.* Quod verò ait: *Faciem illius præcedet egestas,* hoc est, quòd vbi appropinquauerit diabolus, ilicò omnes ibi vitæ atque animæ vires exhauriantur, ac substantia consumatur. Ezec. 28.a

n ¶ *Membra carnium eius cohærentia sibi.*] Membra diaboli sunt, quos supra in squama & scutis fusilibus nominauit. Carnium autem eius membra idcirco sunt dicti, quoniam carnalibus ac flagitiosis actibus dedita, ei velut auctori malorum cohæreant.

o ¶ *Mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur.*] Ordo dicentis Dei hoc loco obscuratus videtur, vbi cum de diabolo dicat, subitò personam commutet, dicens: Mittet contra eum fulmina, & ad locum alium non ferentur. Credendum est, quòd hæc fulmina à Deo mittantur contra diabolum: secundùm illum sensum, vbi dicitur: *Pluit Dominus à Domino.* Quod ita hic dictum arbitramur: fecit Deus. Fulminatur autem à Deo draco diabolus, quando igneis Dei eloquiis de sanctis nubibus increpatur: quæ vtiq; fulmina in locum missa atque directa, non frustra iacientur, & ad locum non ferentur: nec se ab eis diabolus gloriabitur impunitum. Gen.19.

p ¶ *Cor eius indurabitur tanquam lapis,* &c.] Siue vt alii dixerunt: & stat sicut incus infatigabilis. Cor diaboli durum & inflexibile est, hebetudine quoq; lapidis & rigore. Constringitur autem siue stat sicut incus, quæ non producitur. Incus namq; cæditur, sed non producitur, superiecta edomat: immobilis autem ipsa consistit, talis diabolus est. Fidelium enim increpationibus tunditur, Prophetarum dictis cæditur, martyrum victoria eliditur: sed manens rigidus, durus, indomitus, æternis addictus est pœnis.

q ¶ *Cùm sublatus fuerit,* &c.] Hoc de primi seculi temporibus dictum accipi potest: quantum sit malum superbiæ, iam tunc angeli sancti scire potuerũt, quando præsumptor tyrannidis cœli arce deiectus est. Quando etiá pro eo merito quo in veritate, qua ille non steterat, steterunt: & in hoc beati

A

facti esse credendi sunt, vt certissimi fierent, nullius vnquam peccati lapsum sibi esse metuendum. Igitur quod dictum est: quia sublato diabolo timebunt angeli, & territi purgabuntur: non sic intelligendum est, quòd ad cauendum peccatum superbiæ, emendatiores futuri sint, territi tantæ damnationis exemplo: cum vtiq; perspicuum sit, minimè eos beatos fore, si studendum eis sit cura impensiore, ne peccent. Peccatum enim cauere, vel peccato resistere, ad pœnales huius mundi miserias pertinet, non ad futuri seculi gloriam. Hos autem arbitror intelligẽdum homines, qui ad consortium peruenerint angelorum, vtpote quasi noui angeli, damnato diabolo territi purgabuntur: videntes qualem quantumq; hostem, & huiusce modi pœnas horrendæ damnationis euaserunt. Purgabuntur autem, id est, puriores Deo reddentur, tanta diuini beneficii circa se consolatione perspecta. Id etiam quod dictum est territi, vel quod scriptum est, timebunt: non abhorret à sensu, vt rationabilis videlicet creatura, omne beneficium atq; omne iudicium creatoris sui, non cum pœnali, sed cum honorifico terrore miretur. Et reuera quæ maior purificatio, siue purgatio poterit esse ante Deum, sicut angelici hominis: quàm vt semper cum exultatione, quia cui defertur, pius est: & cum tremore, quia cui defertur, Deus est: omne bonum certissimæ securitatis suæ gloriæq́ue perpetuæ ad laudem sui referat conditoris.

territi purgabuntur. [a] Cùm apprehẽderit eum gladius, subsistere non poterit, neq; hasta neq; thorax. [b] Reputabit enim quasi paleas ferrũ, & quasi lignũ putridum æs. [c] Non fugabit eum vir sagittarius: [d] in stipulâ versi sunt ei lapides fundæ. [e] Quasi stipulam æstimabit malleum, [f] & deridebit vibrantẽ hastam. [g] Sub ipso erunt radii solis, & sternet sibi aurũ quasi lutum. [h] Feruescere faciet quasi olla profundũ maris, & ponet quasi cùm vnguenta bulliunt. [i] Post eum lucebit semita, [k] æstimabit abyssum quasi senescentem. [l] Non est super terrã potestas, quæ comparetur

a ¶ *Cùm apprehenderit eum gladius*, &c.] Alii verò manifestius transtulerunt dicentes: Si occurrerint ei lanceæ, nihil facient ei, id est, nullis metallis terrorum ac increpationibus poterit emendari. In hasta autem & thorace possunt intelligi: qui iustitiæ lorica induti, dextera operibus sanctis armati conantur resistere. Ipsum verò punire, siue expugnare non valebunt: quia tam fortis & malus est, vt aduersantia contemnat, & conuerti minimè velit. Proinde quicquid est fortitudinis animorum in sanctis, ferri vocabulo appellatur. Quicquid etiam virtutum est, æris splendore vel perennitate censetur.

B

b ¶ *Ille tanquam purgamenta*, &c. Tanta enim se virtute superbiæ induit, vt hæc omnia arma aduersum se suscepta pro nihili pendat: & ipse potius operetur opera, palearum aceruis similia & lignis infructuosis, & vetustis carieq́; fatiscentibus, quæ igne inextinguibili sunt vrenda.

c ¶ *Non fugabit eum vir sagittarius.*] Cuilibet sanctorum quamuis pharetram cordis sui, increpationum sermonibus tanquam telis compungentibus plenam habeat, ab eis tamẽ hic durus & nimium ferreus penetrari non poterit. Et ideo non sentiens vulnera compunctionum, ab hoc tali sagittario non fugatur. Alii verò ita dixerunt: *non vulnerat eum sagitta ærea.* Verbum Dei incorruptibile & permanens sagittæ æneæ comparatur, quo nunquam potuit diabolus ad pœnitentiam vulnerari: secundùm duritiam cordis sui thesaurizat sibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicii Dei.

d ¶ *In stipulam versi sunt*, &c.] Funda potest intelligi quicunque sanctorum, qui manu Domini continentur. Per hos ergo sanctos suos, duros sermones, fortes & asperos velut lapides hunc impium validè iaculatur, vt eisdem percussus det honorem Deo: sed ille, cùm singularis malitiæ sit, eosdem sermones sibi conuertit in stipulam: vt dum eos pro nihili ducit, fiant ei velut stipula, quæ & fumandos globos tartarei ignis accendat. Quod & alii eodem sensu dixerunt: æstimat lapides funda iactatos vt fœnum.

e ¶ *Quasi stipulam æstimabit malleum.*] Verbum nihilominus diuinum graue scilicet & forte contundens eum & atterens vastam duritiam impietatis eius, vt à sanctorum insectatione tenuetur, pro stipula æstimabit: malitia namque obrutus, non sentiet pondus tundentis desuper: quoniam cor eius factum est sicut lapis, & sicut incus indomabilis, quæ nunquam licet supra modum tusa, producitur.

f ¶ *Et deridebit vibrantem hastam.*] Siue vt alii dixerunt trementem sermonem: Validum cuiuslibet sancti ad se vigore animi ac virtute emissum, non solùm non verebitur, verumetiam deridebit, vel eundem sermonem, vel etiam iaculantem. Hoc totum de diabolo, Deus de diuersis modis ac similitudinibus ideo dicit, vt demonstret hominibus, quantum mali sit, & quàm potẽs, & quàm sit omninò irreuocabilis.

C

g ¶ *Sub ipso erunt radii solis*, &c.] Sol iustitiæ Christus Deus est: in cuius pennis est sanitas. Hi igitur radii, id est, sancti, qui sunt filii lucis eius, ab hoc principe tenebrarum, in præuaricatione Adam, peccato illius detinentur obnoxii: dum iam redemptos per Christum capitalibus criminibus suos facit, sibiq́; velut captiuos & seruos subdit & subiugat. Possunt & illi angeli, quos secum diabolus traxit: de quibus in Apocalypsi dicitur: *Et traxit secum tertiam partem stellarum in terram*, hi radii solis intelligi: qui recedentes à Deo vero lumine, factæ sunt tenebræ, & principes tenebrarum. Hi ergo sub ipso sunt, quibus diabolus est rex & dominus. Aurum verò secundùm hunc sensum quem diximus, ipsi sunt radii solis: quia sub nomine auri pretiosi quique & magni intelliguntur: hos sibi sternit quasi lutum, cùm eos sibi subditos peccatis, sordidos & viles efficit. Dicuntur autẽ dracones in eis locis secretis, & terrarum abditis sinibus, vel maximè commorari, vbi metallum auri sit. Et ob hoc sub spirituali intelligẽtia, puto hanc metaphoram conseruatam: eo quòd hic draco rufus de auro bonorũ quos deiecerat, sibi cubile sternat: quod est, omnes spirituales mũdi huius diuitias, id est, bonorum hominum sanctitatem, iustitiam, cæterasq́; virtutes, velut aurum sub se habebit, cũ eos obdormiẽtes in fide in lutũ immensum redegerit peccatorũ.

Malac. 4. a

Apoc. 12. a

h ¶ *Feruescere faciet quasi olla profundum maris*, &c.] Mare hoc seculum secundùm allegoricôs intellectus esse didicimus, quod est obscuritate sua, & nimia stultitiæ cæcitate tenebrosum, quod ita diabolus carnali accendit concupiscentia, vt ferueat ad amanda terrena. Si autem in bonam partem vnguenta intellexerimus, vt gratias sanctorum feruentes hoc loco interpretemur: à contrario diabolus maris istius habitator id agit, vt quo modo spiritualium gratiarum amore, in spiritu sancto feruescunt: ita ad amorem mundi istius homines præsentis vitæ desiderio quasi quibusdam succensionibus flammeis ardescant. Alii dixerunt: *feruescere facit abyssum, vt vas æneum æstimat sicut delictum, & tartarum abyssi sicut captiuum.* Hoc in loco arbitror, quòd ita diabolo Deus dixerit: quia de hoc mundo quasi abyssi nomine dictus est ita diabolus: apud se definiens arbitratus sit, q̃ in recordationem omninò non veniat, quòd de memoria diuina deletus sit. Cuius impiissimum sensum in nono Psalmo Propheta recolit, dicens: dixit n. in corde suo requiret. Itẽq́; dixit. n. in corde suo: oblitus est Deus, auertit faciẽ suam, ne videat in finem. Tartarum quoq; abyssi, id est, infernum, in quo mundi istius peccatores tenebuntur inclusi: ille velut captiuũ sub durissima videl. dominatione, detrusum vinculis infernalibus detinebat. Exultans igitur & lætabundus diabolus æstimabat, quòd creaturã Dei sui, omnem vtiq; mundum, velut rex & Dominus esset perpetuò possessurus, nesciens à Domino Deo regi in æternum, & in seculum seculi: perditis impiis gentibus de terra eius, iudicatos pupillos & humiles defensos, vt non apponat vltra homo, id est, ipse diabolus, vt se magnificet super terram.

D

i ¶ *Post eum lucebit semita.*] Iam tunc resipiscens quæret reuerti ad Deum, quando ei tempus pœnitentiæ non erit. Et hanc puto conuersionis eius semitam dixerit, quæ obdurato corde & cæco sera pœnitentia illucescat, quando post acceptam ei minimè proderit.

k ¶ *Æstimabat abyssum quasi senescentem.*] Siue vt alii dixerunt, quasi deambulacrum. Abyssum diximus superius istum mundum, quem senescentem & inueteratum, in peccatis vtique permanentem diabolus arbitratur, nesciens aduentu Domini à peccatis veteribus liberandum.

l ¶ *Non est super terram potestas, quæ comparetur ei.*] Nulla

creatura

creatura est tantæ potentiæ, siue peccatrix creatura tantæ malitiæ: & ideo in vtraq; re nullus ei poterit comparari.

a ¶ *Qui factus est, vt nullum timeret.*] Propria voluntate liberi arbitrii sui, in superbiam elatus factus est, id est, ita sui malitia deprauatus est, vt nullum timeret, nec ipsum Dominum Deum creatorem suum. Timet quidem vt malus seruus & præuaricator: sed non habet in se dilectionis Dei timorem.

b ¶ *Omne sublime videt.*] In sublime, inquit, atque in excelsum erigitur, id est, vsque ad ipsius inæstimabilis superbiæ suæ apicem eleuatur, vt blasphemus ponat in cœlo os suum, dicens: *Ponam in cœlo thronum meum, & ero similis altissimo.*

c ¶ *Ipse est rex super omnes filios superbiæ.*] Id est, caput & princeps omnium superborum, quem imitantes angeli & homines impii & præuaricatores, facti sunt filii superbiæ eius.

Capvt xlii.

R ¶ *Espondens autem Iob Domino, dixit, &c.*] Id est, qui diabolum humilias, quomodo vis, & quando vis.

e ¶ *Et nulla te latet cogitatio.*] Scrutatorem cordis & renium latere quis poterit? vnde apparet sanctum Iob ex his sermonibus, quos Deo pœnitens confitetur, accusare cogitationes suas, quibus se meminit de iustitiæ suæ meritis sibi plurimum tribuisse: & Deo quasi rustico, notam iniquitatis obijcere tentasse.

f ¶ *Quis est iste, qui celat, &c.*] Id est, nemo potest abscondere consilium à conscientia tua. Iam in consequentibus manifestissimè errorem suum demonstrat, & insipientiam confitetur, per quam ignorans ad Deum loquendi modum excesserit, ita dicens.

g ¶ *Ideo insipienter locutus sum, &c.*] Iam nunc deposita insipientia atque abiecta stultitiæ præsumptione, per notitiam increpationis diuinæ ad emendationem correctus, & præsentis castigationis purgatus examine, Deum nihilominus audet interrogare dicendo: Audi, clementiam diuinæ indignationis ostendit: & hoc loqui videtur, quòd illam plagam longe alio modo circa eum Deus operatus fuerit, quàm ipse antea iudicaret: & hinc est, quod se à Deo doceri cupit, sibique hoc ipsum depoſcit ostendi. Accepto ergo Iob, sicut ex sermonibus eius credendum est, diuinæ visitationis oraculo ait ad Deum.

h ¶ *Auditu auris audiui te, &c.*] Post tentationis probationem, proximior factus diuinæ cognitioni: dicit se iam Deum videre, quem ante dum examinaretur, audisse se dixit. Audire autem Deum vel videre, qui est inuisibilis & incomprehensibilis, non istorum est oculorum aurium, vel istarum aurium, sed potius mentis & cordis. Propter quod beati sunt mundo corde homines, quo Deus videtur.

i ¶ *Idcirco ipse me reprehendo, &c.*] Quem locum alii dixerunt: Ideo despexi memetipsum, & distabui, & æstimaui me terram & cinerem. Quòd autem in iniuriam sancti Iob, amici eius non rectè locuti fuerint, hic apertè domino eis imputante monstratur: vnde ipse ait ad eos, quòd peccatum illud exprobrationis eis remitti non posſit, nisi beatus Iob pro illis orauerit, & holocaustũ propitiationis obtulerit. Vbi aduertimus, quòd sacerdotis officio, beatus Iob functus fuerit. Intelligatur hoc loco, quòd nulli expediat cum exultatione & conuitio coarguere in Dei castigatione ac tribulationũ laboribus constitutum. Ait namq; quòd Iob antè pro eis sacrificium offerentem, faciem eius ad exaudiendum libenter susceperit. *Et addit Dominus duplicia.* In sequentibus quæritur sensus eius, qui quemadmodum fuerit duplicatus, libri huius scriptor diligenter enarrat. Fratres verò & sorores, qui ad beatum Iob post plagam castigationis eius conuenerant, omnes cogitationes & familiæ generis eius intelligendæ sunt. Vniuersi etiam noti & amici eius, qui regalem potentiam eius singularemq; sapientiam prius nouerant, venientes ad eum comederunt cum eo in conuiuio honoris eius, in quo significatus est ab eo omnium sordium squalor absersus. In motu verò capitis indicatam conueniẽtium ad eum lætitiam nouerimus: quiq; muneris gratia, velut inopi & penitus nihil habenti dederunt oues singulas, & inaures aureas singulas. In hac consolatione & si parua & priorum bonorum duplicatione, animaduerti potest, quòd grandis multitudo ad illum conuenerit: qui cùm à singulis paruum acceperit, subitò tantarum diuitiarum factus sit Dominus. Potuit hoc scriptor libri huius & per anticipationẽ dixisse, vt post tentationem illam per centum quadraginta annos vitæ suæ, benedicente domino, cumulatas in duplum diuitias possideret: filiorum verò eius duplicatum numerum non legimus. Vnde arbitror, quòd cùm ea, quæ omninò perierant, illa ei in duplum fuerint restituta, etiam filii ei viginti pro decem redditi sint. Hi enim ipsi decem primi, quos ruina domus labentis oppresserat, apud Deum non putantur extincti. Propter ædificationem itaq; fidei nostræ, tantos ei filios à Deo redditos quantos amiserat, sentiendum est: vt omni bonorum suorum substantia in duplum sibi à Domino reddita, etiam filios in duplum habere se crederet: qui vtpotè fidelissimus Dei seruus, minimè dubitare deberet, eos quos ad Deum præmiserat, non periisse. Sic vbi per totum hunc librum sanctum Iob, figurã habuisse Saluatoris prospeximus: donante gratia eius, vt nobis largiri dignatus est exposuimus: & in quibusdam locis, amicos eius significari hæreticos intelleximus: sicut etiam & illum Heliu gentilitatis habuisse imaginem, disseruimus. Sed quia per Christum impiorum atq; errantium reconciliatio est: *Non est enim aliud nomen sub cœlo, in quo oportet saluos fieri*: ideo extincta nunc gentilitate atq; abolita, hæretici ad Christum à Deo patre mittuntur: vt per quem prius saluati fuerant, rursum lapsi per eundem mediatorem Deo reconcilientur. In holocausto verò septem taurorum & arietum: orationum atque eleemosynarum satisfactio, superbiæ & iræ emundatio plenaria, atq; perfecta per laborem atq; innocentiam pœnitentia demonstratur. Quod autem ait.

k ¶ *Dominus autem, &c.*] Illud est, quod ait Apostolus: *Christus Iesus, qui est in dextera Dei: qui etiam interpellat pro nobis*, secundùm Ioannem Apostolum, aduocatus noster est, & propitiatio apud patrem. Sic itaq; facies Saluatoris à patre susciputur: dum & ipse exaudit, & exauditur.

l ¶ *Et addidit Dominus, &c.*] Illa igitur addita sunt Christo Domino & Deo nostro, cùm populo Israel per fidem addita est gentium multitudo, & addetur in regno.

m ¶ *Venerunt autem, &c.*] Quod ait, venerunt, hoc est per fidem ei incorporati sunt: vt intra Ecclesiam in vno spiritu congregati, essent membra eius omnes credentes in eũ. Fratres autem & sorores dicũtur, omnis illa cognatio Iudæorum populi: de quorum familia natus est Christus. Siue fratres &

A

sorores, generaliter omnium nationum multitudines intelligere possumus: eo quòd de massa humani generis carnem assumpsit, per quam sibi cæteros fratres dignatus est facere: de quibus ait ad patrem: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.* Et in Euangelio ait: *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic mihi & frater & soror & mater est.* Et cuncti, qui eum prius nouerant, venerunt ad eum: ita & de eis sentiendum est: quia nouerant eum prius omnes sancti & Prophetæ, qui eum vtique videbant in spiritu: quem etiam in carne venturum annunciabant, sicut ipse Dominus dicit: *Multi Prophetæ, & iusti cupierunt videre, quæ vos vidistis, & non viderunt: & audire quæ vos audistis, & non audierunt.* Quem videbant autem in spiritu, præsentiam aduentus eius in carne videre desiderabant, sicut & sanctus Abraham, de quo ait Dominus: *Abraham concupiuit videre diem meum: & vidit, & gauisus est.* Itaque prædicti sancti venerunt: quoniam habentes eundem spiritum fidei, prophetauerunt velut iusti ex fide viuentes: & sacramentum incarnationis Christi futurum præuidentes in spiritu, in ipsam fidem Christi per eandem pœnitentiam venerunt: id est, ex fide in fidem, vt essent sub Christo capite vnum, & ipsi in corpore Ecclesiæ constituti, vbi iam resurrectione glorificato Christo, & ex passionis contumelia in honorem pristinum restituto, nunc in domo eius Ecclesia, panem sacramentorum eius comedunt omnes per fidem venientes ad eum. Cum ipso autem panem ideo comedere dicuntur: quia ipse dixit: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi.* Siue quia ipse eorundem mysteriorum est consecrator, in quibus & ipsum benedicentem & consecrantem accipimus: quia ipse dixit: *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi:* & verbum scripturarum, panis est Christi, quo in domo Saluatoris Ecclesia pascuntur: & exhortatione eorum reficiuntur quondam fide inopes, qui in hoc seculo, cùm essent alieni à Deo, famem sermonis diuini patiebantur: & cuncti, qui eum prius nouerant in terra, venire ad eum meruerunt in cœlum. Et mouerunt, inquit scriptura, super eo caput: exultantes videlicet, quòd spiritualibus & sacris Christi conuiuiis affecti essent participes: sicut Dominus ait in Psalmo: *Vota mea reddam coram vultu timentium eum: edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum.*

Psal. 21. c
Marc. 3. d
Matt. 13. c
Ioan. 8. g
Matt. vlt.
Ioan. 6. e
B
Psal. 21. c

a ¶ *Et consolati sunt eum,* &c.] Saluatorem nostrum mediocriter consolatur: qui passionem eius, quam pro redemptione mundi suscepit, cum gaudio credit, & fideliter oculis fidei contuetur: ipse enim tali consolatione repletus est, qui cùm vidisset turbam credentium, exultauit in spiritu, sicut sancto Euangelista scribente didicimus. Intulisse autem filio suo Deum patrem malum passionis & mortis: ita dicimus secundùm Apostolum: *Qui proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum.* Super quod magnam sumimus consolationem, quòd dabit nobis bona sua, qui mala nostra suscepit.

Luc. 10. f
Rom. 8 f

b ¶ *Et dederunt ei vnusquisq; ouem vnam,* &c.] Vnusquisq; per fidem ad Christum venientium, offert ei innocentiam suam, mentisque obedientiam. Quia & Apostolus ex peccatoribus sanctos effectos, ita viuere docet, dicens: *Obsecro vos fratres, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem.* Sic itaque venientes ad Christum, efficiuntur oues dominicæ, oues sanctæ, oues illæ rationabiles ascendentes de lauacro, geminos fœtus habentes, cum per obedientiam mandatorum Dei renatæ in Christo, innocentes & simplices operarii fuerint & fideles.

Rom. 12. a

c ¶ *Dominus autem benedixit nouissimis,* &c.] Principia Christi Dei & Domini nostri, legis Moysi exordia esse significantur. Nouissima verò eius Euangelium esse monstratur. Vnde Ecclesiastes ait: *Meliora sunt nouissima sermonis, quam initium eius.* Proinde meliora sunt mysteria Euangelii reuelata in Christo, legis significationibus & figuris: meliora sacrificia cordium contritorum, quàm holocaustomata pecudum. Melior manifestatio veritatis in Euangelio, quàm allegoriarum vmbra in veteri Testamento. Sic itaq; benedixit Dominus nouissimis Iob magis quàm principio eius, vt in vtroque populo, Iudæorum & gentium, gratia abundaret: quos populos secundùm morum qualitates, quasi sub diuersorum animalium nominibus hæc scriptura voluit appellare. Quam verò significationem eadem animalium in se vocabula contineant, in principio operis istius dixisse me memini. Duplicatum verò horum animalium numerum, propter vtrunq; populum puto, siue propter abundantiorem gratiam Euangelii, vt iam diximus, de qua Apostolus ait: *Sufficientia nostra ex Deo est: qui & idoneos nos fecit, & ministros noui Testamenti, non litera, sed spiritu: litera enim occidit, spiritus autem viuificat.*

C
Eccles. 10. c
2. Cor. 3 b

d ¶ *Et fuerunt ei septem filii & tres filiæ.*] Quòd septem filios & tres filias refertur habuisse: gratiarum septenarius numerus indicatur, & legis prophetiæ: & gratiæ, vt in principio huius dixi. Quas pater earum moriens fecit cohæredes fratrum suorum, id est, animas quas per spiritum gratiarum in Testamento diuinarum scripturarum incorporat, eas vtique promissionum suarum fecit esse participes. Earum quoque filiarum significanter nomina posita, magnum in se continent sacramentum.

e ¶ *Et vocauit nomen vnius diem, & nomen secundæ casia, & nomen tertiæ cornu stibii.* Non sunt autem inuentæ mulieres speciosæ, sicut filiæ Iob in vniuersa terra. *Deditque eis pater suus hereditatem inter fratres earum. Vixit autem Iob post flagella hæc centum quadraginta,* &c.] Dies ergo lex Dei est, quæ ad cognitionem veritatis, humanæ ignorantiæ noctem illuminat, Casia sanctæ vnctionis est donum, Cornu stibii competentissimè Euangelicis copijs Ecclesiæque diuitiis coaptatur, quæ spiritualium rerum thesaurus est. Cornu verò ad insigne regium, & dignitatem Ecclesiæ pertinet: sicut ait Propheta: *Exaltauit cornu Christi sui.* Figuram ergo sanctus Iob manifestè habuit Saluatoris: & in hoc quòd ex ditissimo egens, & pauper factus est, vt nos locupletaremur. Circa corpus eius omnẽ potestatem suam diabolus exercuit: sed nihil profecit, sicut ipse Dominus ait: *Veniet enim princeps mundi, & in me nihil inueniet.* Quemadmodum etiam beatus Iob post damnum filiorum infidelium ditatus in filiis est: ita & Saluator post amissionem filiorum infidelium ditatus est in gentibus. Per multa ergo sanctus Iob Domini nostri passionem quoque & patientiam figurauit: numero filiorum, & filiarum nominibus, septiformem gratiam spiritus sancti legis & Prophetarum atque Euangelii in Saluatorem nostrum plenitudinem portendebat futuram. *In quo requieuit spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, repleuit eum spiritus timoris Dei:* quod intelligendum est, plenus dierum. Tandem releuatus longæ explanationis onere, velut exposito graui fasce respirans, ad te beatissime pater Vecteri, clausulam sermonis mei dirigo: petens vt si quid in hoc opere dignum probabili veritate perspexeris, etiam circa meam exiguitatem largissima Domini nostri dona mireris, obsecro ne aut amico fauore permulceas: aut benevola excusatione defendas. Quia nolo eminentiam iudicii tui à suæ dignitatis sublimitate deijcias: sed potius sic opusculum meum laudabile facias, dum incondita eius corrigendo retrectas, & perfecta emendatione castigas.

D
1. Reg. 2. b
Ioan. 14. d
Esa. 11. a

Commentariorum in Iob finis.

COM-

COMMENTARII BEDÆ IN PARABOLAS SALOMONIS FALSO HIERONYMO ATTRIBVTI.

Parabolæ Salomonis filii Dauid regis Israel.] παροιμίαι Græcè, Latinè dicuntur similitudines. Quod huic libro vocabulum Salomon ob id imposuit, vt sciremus altius, & nos iuxta literam tantùm non intelligere debere, quæ dicit. In quo Dominum significat per parabolas turbis fuisse locuturum. Salomon autem nomine proprio, & pacifico regni sui statu, regnum Christi & Ecclesiæ perenne denunciat: de quo scriptum est: *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis: super solium Dauid sedebit, & super regnum eius.* Sicut & templi constructione ac dedicatione, ædificationem sanctæ Ecclesiæ, quæ tempore resurrectionis in æternum dedicabitur, insinuat. Nam & ipse Saluator filius esse Dauid, & rex spiritualis Israel, etiam turbarum testimonio, quæ ciuitatem Hierosolymam venienti cum palmarum ramis & laudibus occurrere declaratur. Notandum autem quòd in vulgata editione pro parabolis, quæ Hebraicè משלות vocantur: παροιμίαι, id est, prouerbia dicuntur. Sed nec ipsum nomen abhorrere à vero. Quæ enim parabolæ rectè nuncupantur, quia occulta sunt, possunt non incongruè etiam prouerbia vocari: quia talia sunt, quæ meritò sæpissimè ore colloquentium versari, ac memoria debeant retineri. Nam & prouerbia plerunque tam obscurè dicuntur, vt meritò eadem possint etiam parabolarum nomine notari: Domino attestante, qui ait: Hæc in prouerbiis locutus sum vobis: *Venit hora, cùm iam non in prouerbiis loquar vobis, sed palam de patre annunciabo vobis.* Quid autem vtilitatis parabolæ Salomonis conferant, sacramento tituli monstratur, cùm subditur.

b ¶ *Ad sciendam sapientiam & disciplinam.*] Sapientiam autem & disciplinam scire est, quo modo rectè credere, qualiter secundùm id viuere oportet quemq; quod veraciter constat didicisse: quò intentionem cordis dirigere, quid operando gerere conueniat, nosse. Quod autem adiungit.

c ¶ *Ad intelligenda verba prudentiæ, & suscipiendam,* &c.] Monet eos, quos imbuit, vt non solùm sapientiam quam semel ipsi perceperint, amplecti: & disciplinæ virtutum quam cognouerint, sciant inseruire: sed etiam verbis prudentium, quibus ad perfectiora proficiant, libenter auscultare: & hæc solerter intelligere curent.

d ¶ *Iustitiam, & iudicium, & æquitatem.*] In iustitia, actio recta: in iudicio, discretio boni & mali: in æquitate verò rectitudo mentis intelligitur. Iustitia est in his, quæ secundùm regulam veritatis benè operamur. Iudicium in illis, quæ recta discretione cum proximis agimus. Æquitas in eo cum syncera intentione, Deo soli in his, quæ rectè gerimus vel iudicamus, placere contendimus.

e ¶ *Vt detur paruulis astutia: adolescenti, scientia, & intellectus,* &c.] Paruuli dicuntur sensu simplices: adolescentes verò in fide & opere proficientes. Paruulos dicit eos, qui nuper sapientiæ aurem accommodare cœperant. Adolescentem, qui aliquantum iam in eius auditione profecit. Et ideo fortasse paruulos plurali numero, adolescentem appellat singulari: quia doctrina sapientiæ, quos diuersis animi motibus, diuersis viuendi moribus deditos suscepit, in vnam virtutis perfectionem erudiendo prouehit: de quibus iure dicatur: *Multitudinis credentium erat cor vnum, & anima vna. Vt detur,* inquit, *paruulis astutia,* subtilitas cautelæ. Hæc etenim rudibus & incipientibus est necessaria: per quam sophismatum dignoscere, & cauere versutiam possint: ne falsorum fraudibus argumentorum abducantur à simplicitate veræ sapientiæ, quæ ducit ad vitam. *Adolescenti scientia & intellectus:* quia qui prudenter declinat falsa, consequenter scita veritatis percipiet. Hactenus prætitulatio: hinc iam ipse textus parabolarum incipit.

f ¶ *Audiens sapiens sapientior erit.*] Quia sapientiæ amator extitit Salomon: qui optione sibi data, sapientiam petiit & accepit: pulchrè initium parabolarum suarum à sapientia sumit. Quod autem ait: sapientem cùm audierit verbum, sapientiorem effici: ostendit neminem in hac vita ita sapientem fieri posse, cuius sapientia nequeat augeri. Semperque moris esse sapientum, vt dictis maiorum, aliquando etiam minorum auscultent: & quidquid in eis vtilitatis audierint, ad se replicent, suoque in corde recondant. Denique audiuit sapiens minor maiorem, regina Saba Salomonem, & sapientior rediit. Audiuit Moyses socerum, multò inferiorem sublimior: & sapientior redditus est. Audierunt discipuli Christum: & spiritum sapientiæ percipere meruerunt. Audiuit Nicodemus, audiuit Gamaliel: audiuit discipulus eius tunc Saulus, nunc Apostolus Paulus, sapientes vtique verbum Euangelii: & sapientiores sunt facti. Qui etiam Paulus cùm ad tertium cœlum raptus, audisset ea, quæ non licet hominibus verba loqui, nihilominus ad terram reuersus aiebat: Quia *ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit, quod perfectum est, euacuabitur, quod ex parte est.*

g ¶ *Et intelligens gubernacula possidebit.*] Nemo se de sua iactet scientia: quia qui sapientium verba crebrò audire, & intelligere negligit, vitam suam ritè gubernare non nouit. Quantò magis alieno regimini præfici nequit, qui seipsum ad patrum disciplinam subijcere contempsit. Quod ergo ait: *Audiens sapiens sapientior erit*: ad cognitionem rerum, quæ per sapientiam noscuntur, respicit. Quod verò addit: *Et intelligens gubernacula possidebit*: ad rectitudinem vitæ, quæ per eandem sapientiam discitur vel docetur, pertinet. Et pulchrè principium parabolarum principio congruit tituli, quod ita se habet: *Parabolæ Salomonis filii Dauid regis Israel, ad sciendam sapientiam & disciplinam.*

h ¶ *Animaduertet parabolam,* &c.] Animaduertere, est animum illuc vertere, hoc est, sensus in id quod legitur, intendere. Parabola est comparatio ex dissimilibus rebus: aliud enim in superficie sonat, & aliud intellectu innuit. Ænigma est quæstio obscura, quæ difficilè intelligitur, nisi aperiatur, vt illud in libro Iudicum: *De comedente exiuit cibus, & de forte egressa est dulcedo. Animaduertet parabolam & interpretationem, verba sapientium, & ænigmata eorum.* Hoc discipulis se humiliter audientibus, ipsa quæ eos in carne apparens erudiebat sapientia, donauit: vt & suas parabolas, quæ turbæ nequibant, intelligerent: & Prophetarum ac legis ænigmata, id est, obscura dicta spiritualiter animaduerterent, ac suis auditoribus dilucidare valerent: sed & sequentibus Ecclesiæ magistris, eadem intelligentiæ spiritualis arcana piè quærentibus, ac pulsantibus referat.

i ¶ *Timor Domini principium scientiæ.*] Duo sunt timores Domini: prior seruilis, qui principium scientiæ vel sapientiæ vocatur. Secundus amicalis, qui perfectiorem sapientiam comitatur. Timor seruilis, principium sapientiæ est: quia quisquis post errorem delictorum sapere incipit: primò, timore diuino corripitur, ne ad tormenta ducatur: sed hunc timorem perfecta dilectio foras mittit. Succedit autem *timor Domini sanctus permanens in seculum seculi*: quem non excludit, sed auget charitas. Ipse est, quo timet filius bonus, ne in modico oculos amantissimi patris offendat. Nam inchoatiuo timore seruilis adhuc animus metuit, ne ab irato Domino, pœnis subigatur. Vterq; autem timor in futura vita cessabit. *Charitas* verò *nunquam excidet*, sed in plenitudine sapientiæ perpetua manebit: quod cognoscere verum & vnum Deum, & quem misit Iesum Christum.

k ¶ *Sapientiam atque disciplinam stulti despiciunt,* &c.] Dixerunt de sapiente, quòd audito sermone, sapientior fieret: & intelli-

CAPVT I.

Parabolæ Salomonis filii Dauid regis Israel. [b] Ad sciendã sapientiam & disciplinã. [c] Ad intelligenda verba prudẽtiæ, & suscipiendam eruditionẽ doctrinæ. [d] Iustitiam & iudicium, & æquitatem. [e] Vt detur paruulis astutia: adolescenti, sciẽtia & intellectus. [f] Audiens sapiens sapientior erit. [g] Et intelligens gubernacula possidebit. [h] Animaduertet parabolam & interpretationem, verba sapientiũ, & ænigmata eorum. [i] Timor domini, principiũ scientiæ. [k] Sapientiã atque

E

F

G

H

Esa. 9. b

Matt. 21. a

Ioan. 16. f

3. Reg. 10. a

Exod. 18. d

Matth. 13. e

Ioan. 3. a

Act. 5. f & 9. & 22. a

1. Cor. 13.

Iudic. 14. c

1. Ioan. 4. d

Psal. 18. b

1. Cor. 13. f

Aduc. 4. f

intelligens rectè, suos gubernare disceret actus. Dicit econtrario de stultis, quia sapientiam recti dogmatis, & disciplinam puræ conuersationis, non modò non assequantur, sed & nosse contemnant. Deniq; prædicante in carne ipsa sapientia sapientes quiq; gaudentes accurrebant: at Pharisæi & principes sacerdotum, salutaria eius dicta simul & facta spernebant. Et notandum quòd sapientem singulari numero, stultos describit plurali: quia & plures sunt sapientibus stulti, & sapientium cœtus omnis, vniformem tenet callem pietatis. Porrò errantium dissimile dogma, dissimilis est & ordo viuendi.

atque disciplinam stulti despiciunt. [a] Audi, fili mi, disciplinam patris tui: & ne dimittas legem matris tuę. [b] Vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. [c] Fili mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. [d] Si dixerint: veni nobiscum, insidiemur sanguini. [e] Abscondamus tẽdiculas contra insontem frustra. [f] Deglutiamus eum, sicut infernus viuentẽ: & integrum, quasi descendentem in lacum. [g] Omnem pretiosam substantiam reperiemus: implebimus domus nostras spoliis: [h] Sortem mitte nobiscum: marsupium vnum sit omniũ nostrum. [i] Fili mi, ne ambules cum eis: prohibe pedem tuum à semitis eorum. [k] Pedes enim illorũ ad malum currunt & festinant, vt effundant sanguinẽ. [l] Frustra autẽ iacitur rete ante oculos pennatorum.

[a] Ipsi

a ¶ *Audi, fili mi, disciplinam patris tui: & ne dimittas legem matris tuæ.*] Hactenus prouerbialiter de vtraq; parte disputauit: hinc sedulus incipit admonere quemque fidelem, vt disciplinam legis diuinæ, blanditiis præponat reproborum: quia nimirum huius custodiam, corona: illorum facinora, mors sequatur æterna.

Vnde & rectè filium vocat, quem paterna solicitudine curat instituere. Potest & ex DEI patris persona dictum accipi: in nomine autem matris, Ecclesia: quæ tunc synagoga vocabatur, intelligi. Et notandum quòd ita nos disciplinam patris audire præcipit, vt legem quoq; matris nulla ratione dimittamus: quia non sufficit, vt quis se Deum diligere, & eius præceptis obtemperare dicat, si vnitatem Ecclesiæ fraterna charitate non sequitur: nec vetat, aliquid matrem ipsam Dei gratiam, qua saluamur, accipere. Nam & apud Hebræos, spiritus qui gratiam præstat, genere feminino רוח nuncupatur.

B *Hier. 3. f* *Psal. 112. a*

Aliter: Pater omnium electorum est Deus, qui per Prophetam loquitur, dicens: *Patrem vocabis me: & post me ingredi non cessabis.* Mater nostra est Ecclesia, de qua Propheta ait: *Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem.* Filium appellat, quem imbuit paternitatis affectu. In disciplina paterna, noui Testamenti doctrina ad audiendum proponitur. In lege materna, veteris legis commendat arcana.

b ¶ *Vt addatur gratia capiti tuo: & torques collo tuo.*] Mos apud veteres fuit, vt legitimè certantes, coronam in capite, torquem in collo acciperent. Et nobis ergo, si disciplina conditoris nostri, si gratia matris sit ad custodiam, maior inde spiritualium virtutum claritas augetur. Additur enim gratia capiti, cùm charitas, quæ principale mentis ornat, ardentius inflammatur. Additur & collo torques, cum fulgore perfectæ operationis sermo prædicationis, qui per collum procedit, confirmatur: ac ne contemni ab auditoribus debeat, indeficienti virtutũ connexione docetur. Vel gratia in capite vniuscuiusq; electi additur, cùm donũ spiritus sancti eius menti diuinitus illabitur. Torques verò in collo eius tribuitur, dum decus intelligentiæ ei cœlitus conceditur. Sed & his qui Mosaicæ legis decreta domino veniente seruabant, addita est gratia noui Testamenti cum spe regni cœlestis. Cuius splendor eximius ad exemplum coronæ vel torquis, nullo vnquã fine claudetur. Nobis quoq; cum pro bonis actibus, quos diuina gratia prærogauit, lux æterna tribuitur: gratia profecto capiti, & collo torques additur: iuxta illud Euangelii: Quia *de plenitudine eius nos omnes accepimus, gratiam pro gratia.* Gratiam scilicet beatæ retributionis, pro gratia rectæ operationis.

Ioan. 1. b

c ¶ *Fili mi, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis.*] Duobus modis lactant peccatores, quos decipiunt: quia aut ad faciendum scelera, blandimentis alliciunt: aut facta iam fauoribus, quasi laudabiliter acta sustollunt. In vtroq; autem sapientia suos auditores, ne talibus acquiescant, hortatur.

d ¶ *Si dixerint: veni nobiscum, insidiemur sanguini.*] Potest hic locus generaliter de latronibus, qui innocentibus insidias & mortes vel damna inferunt: potest & de illis specialiter intelligi, qui ipsum vitæ auctorem, neci tradiderunt.

e ¶ *Abscondamus tendiculas contra insontem frustra*, &c.] Hæc fecerunt, cùm dicebant: *Licet dare tributum Cæsari, an non?* & innumera huiusmodi. Verè etenim erat insons, *qui peccatum non fecit: nec inuentus est dolus in ore eius.* Verè frustra illi tendebant insidias: à quo in nullo læsi, imò cuius plurima erant beneficia experti.

Matt. 22. b *Esa. 53. d*

C *1. Petr. 2. a*

f ¶ *Deglutiamus eum, sicut infernus viuentem*, &c.] Ita Dominum impii desiderabant extinguere, vt omnis memoria virtutum & doctrinæ illius tolleretur: sed & hoc ipsum, quòd nunquam talis inter eos vixerit, obliuioni tradetur.

g ¶ *Omnem pretiosam substantiam reperiemus, implebimus domus nostras spoliis.*] De hominibus dicebant, quos Christo adhærere cernebant. Putabant enim, quia si eum occiderent, omnes qui crediderant, ab eius possent amore & consectatu secernere: talibusq; animarum spoliis, suarum conuenticula replere domorum. Cui simile est illud dominicæ parabolæ: quia veniente ad se regis filio dixerint: *Hic est hæres, venite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas.* Potest & generaliter pretiosa substantia, Christi Ecclesia intelligi, quæ eius pretioso sanguine empta est: quam impii de potestate eius subtrahere, & sibi subdere conati sunt. Sed quia *Dominus dissipat consilia gentium, & reprobat cogitationes populorum*, hoc implere minimè potuerunt.

Matt. 21. d *Psal. 32. b*

h ¶ *Sortem mitte nobiscum marsupium vnum*, &c.] Marsupium est sacculus nummorum. Patet autem de latronibus: quia vt plures scelerum socios conquirant; communionem eis prædæ, quam rapuerint, spondent. Sed & persecutores nostri redemptoris quoscunque potuêre sibi adiungebant: at quos illum sequi videbant, hos de synagoga propulsantes, sua communione priuabant.

i ¶ *Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe pedem*, &c.] Prohibet credentes Christo de Iudæis communicare persequentibus Christum Iudæis: denique omnes, qui credebant, erant pariter. Et Petrus iisdem loquitur: *Saluamini à generatione ista praua.*

D *Act. 2. f*

k ¶ *Pedes enim illorum ad malum currunt & festinant*, &c.] Non solùm ad malum, quod temporaliter operentur: sed etiam ad malum, quod perpetuo passuri sunt, impii properant: quoties ad patrandum homicidium, vel aliud quid sceleris agendum festinant. Nam quantum videntes ad facinus implendum ducuntur, tantum non videntes ad tolerandum pro facinore pœnam propinquant. Hæc de insidiatoribus nostri Saluatoris valent specialiter intelligi. Sequens autem versiculus de fidelibus eius, atque prauorum malitiam sustinentibus generaliter inseritur.

l ¶ *Frustra autem iacitur rete*, &c.] Frustra etenim laqueus persecutionis, aut mortis tenditur electis, qui pennas habent spei, & charitatis, cæterarumque virtutum, quibus cœlestia, dum viuunt, desiderant: vt ad hæc post mortem mereantur pertingere. Habent & oculos mentis, per quos & mala, quæ ab impiis sustinent, ocius transitura: & bona quæ sustinendo meruerunt, æternè mansura præuideant. Quibus simul oculis, & reproborum superbiam citò consummandam: & tormenta sequentia semper mansura prospiciunt. Potest & ita accipi, quòd rete dicat pernitiosam malorum doctrinam, quam ab eo loco contexuit, vbi ait: Si te lactauerint peccatores, ne acquiescas. Frustraque tale iacitur rete ante eos, qui mundis oculis cordis superna contemplantur: quia dicere norint cum Propheta: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Facilè enim laqueos, qui in terra tenduntur, cauet, qui pennis virtutum subuectus, conuersationem habet in cœlis. Vtrunq; ergo rete frustra bonis parant reprobi: quia & si suadent iniqua, superantur iustorum sapientia: & si insidiis inferunt aduersa, contemnuntur patientia. Siue oculi pennatorum sunt animæ beatorum, virtutum pennis suffultæ. Quæ acuto visu cœlestia contemplantes, ad superna euolant: ante quorum intuitum frustra ab impiis deceptionis rete prætenditur: quia diuinitus adiuti, cunctos eorum laqueos facilè transcendentes, ad superna transeunt.

Psal. 123. d

[a] Ipsi quoq; contra sanguinem suum insidiantur, & moliuntur fraudes contra animas suas. [b] Sic semitæ omnis auari animas possidentium rapiunt. [c] Sapiētia foris prædicat: in plateis dat vocē suam. [d] In capite turbarum clamitat. [e] In forib. portarum vrbis profert verba sua dicēs: [f] Vsquequò paruuli diligitis infantiā? [g] Et stulti ea quæ sibi sunt noxia, cupient: & imprudentes odibunt scientiā? [h] conuertimini ad correptionem meam. [i] En proferam vobis spiritum meū, & ostendant vobis verba mea. [k] Quia vocaui, & renuistis. [l] Extendi manū meam, & non fuit qui aspiceret. [m] Despexistis omne consiliū meū. [n] Et increpationes meas neglexistis. [o] Ego quoq; in interitu vestro ridebo: & subsannabo, [p] cùm vobis, quod timebatis, aduenerit. [q] Cū irruerit super vos repentina calamitas, & interitus quasi tempestas ingruerit. [a] Quando venerit super vos tribulatio & angustia: tunc

a ¶ *Ipsi quoque contra sanguinem,* &c.] Contra sanguinem, vt temporali morte plectantur, id est, puniantur: cōtra animas autem dicit, vt æterna quoq; animarū perditione damnentur. Quod cùm ad omnes qui sanguini insidiantur, & fraude sibi viuendum existimat, pertineat: specialiter tamen Iudæis congruit, qui insonti Domino tendiculas absconderunt: eiusq; Apostolos virtutum pennis fultos, dolis circumuenire satagebant. Contra suum namque sanguinem suasque animas agebant, qui timentes ne terrestre regnum perderent, cæli terræque regem occiderunt. Cœli ciues persequebantur in terra: ideoque & quod in terris habebant, & quod in cœlis acquirere poterant regnum, perdiderunt. Generaliter autem dicendum: quia quicunq; oculos fidei habet apertos, accipitq; à Domino pennas vt columbæ, quibus æternam volet ad requiem, frustra tali nectant laqueos mali: seque ipsos potius hoc præsumendo perimant.

b ¶ *Sic semitæ omnis auari animas possidentium rapiunt.*] Semitas auari dicit subtiles eius cogitationes, quibus sedulus inquirit, qualiter pecunias augeat. Talesque semitæ rapiunt ad interitum ānimas possidentium, id est, eorum qui possessionibus pecuniarum vltra rationem incumbunt. Non solùm ergo, inquit, hi qui ob φιλαργυρίαν rapinis innocentium, & cædibus inuigilant, semetipsos hoc agentes perdunt: verùm eodem ordine, tametsi minore reatu, omnes auari meditationes, quæ aurum Deo præferunt, hunc ad interitum trahunt. Aliter sic: *Semitæ omnis auari animas possidentium rapiunt.* Tali fine, vt præfatus sum, auarus quisq; perimit vel nudat eos, qui possessionibus abundant: vt ipse potius hoc agendo pereat. Pauperes namq; quos nihil possidere cernit, cur occidat? quoniam quos spoliet, non inuenit. Hucusque persecutiones, quas Iudæi Christo intulêre, describuntur: hinc referuntur ea, quæ ipse post passionem eisdem suis persecutoribus per Apostolos loquitur.

c ¶ *Sapientia foris prædicat, in plateis dat vocem suam.*] Sapientia quippe Dei Christus est: qui in mundo conuersatus, paucis suæ mysteria diuinitatis patefecit. Ipsisque præcepit, ne ante passionem & resurrectionem suam, qui ipse esset Christus, prædicarent: ne gloriam eius, quam in monte conspexerant, cuiquam dicerent. Magisq; tunc suæ potentiam maiestatis operibus quàm verbis ostendebant, impleta prophetia quæ dixit: Neq; audiet aliquis in plateis vocem eius. At post resurrectionem eius, sapientia foris prædicabat: quia misso desuper spiritu per Apostolos, apertè seipsam mundo declarabat. In plateis dabat vocem suam: quia in latitudine plebium manifestè, quæ antea paucos docuerat, replicabat: impleto verbo quod eisdem suis præconibus ait: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.* Aliter: Christus Dei virtus, Dei & sapientia, quæ in potentia diuinitatis, apud patrem olim latebat: nunc in fine sæculi per assumptionem carnis, velut foris in plateis egrediens, in hoc mundo visibiliter apparuit, atq; euangelicam prædicationem de futuri regni sui beatitudine, clara insonuit voce.

d ¶ *In capite turbarum clamitat.*] Quia etiam principibus, qui ei præualuisse vt crucifigeretur, videbantur, reatum homicidij, quod perpetrarant, palàm reducebant ad memoriam, eosque ad pœnitentiæ remedium vocabat.

e ¶ *In foribus portarum vrbis profert verba sua dicens.*] Vrbs, Ecclesia est ex vtroque populo, Iudæorum videlicet & gentiū adunata: cuius portarum fores, sunt doctores, qui verbum prædicando credentes, in eam introducunt. Et in foribus portarum eius verba sua sapiētia proferebat: cùm in apostolis suis loquebatur, è quibus vnus aiebat: *An experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus?* Possent fores portarum vrbis, etiam synagogæ maiores intelligi, in quibus sapientia disputabat: cùm legis peritos pharisæos, & sacerdotes per apostolos loquens, suam reuocabat ad gratiam, ita vt sicut Lucas ait: *Multa turba sacerdotum obediret fidei.* Quid autem eadem sapientia clamitaret, adiungit.

f ¶ *Vsquequò paruuli diligitis infantiam?*] Paruuli dicuntur sensu tardiores, qui infantiam, hoc est, ignorantiam complectendo diligunt. Vsquequò paruuli sensu veteris instrumēti ceremonias nouo claresceēte diligitis? Vsquequò Moysi, Christi euangelio legem præfertis? quousq; decreta, quæ rudibus adhuc populis per seruum data sunt, præponitis eis quæ filius ipse veniens, perfectis sensu contulit? Iam vidistis Christum in carne, iam miracula facientem & docentem: non tantùm spreuistis, sed & occidistis. Saltem modò resuscitatum à mortuis, & præsidentem cœlo diligite, & dimittet vobis scelus, quod cōmisistis.

g ¶ *Et stulti ea quæ sibi sunt noxia, cupient: & imprudentes odibunt scientiam.*] Præponendum est à superiore vsquequò, id est, vsquequò cupient, vsquequò odibūt. Cupiebant autem noxia, & odibant scientiam, qui literæ legalis superficiem sequebantur: & sacramenta euangelij, quæ ipsa litera significabantur, accipere derectabant. Stulti sunt qui apud semetipsos sapientes putantur. Ea quæ sibi sunt noxia, cupiunt in hoc quòd præsentia diligunt, & futura non appetunt. Imprudentes verò dicuntur, qui veram Dei scientiam, dum suum diligunt errorem, exosam habent.

h ¶ *Conuertimini ad correptionem meam.*] Corripuit per Apostolorum ora Iudæos: quia credere noluissent, vt tunc eos, postquam surrexit & ascendit, monuit conuerti.

i ¶ *En proferam vobis spiritum meum,* &c.] Si adhuc, inquit, cōuerti negligitis, proferam vobis vindictam, quam meruistis: & verba, quæ de vestra perditione prædixi, ostendam vera esse. Spiritum quippe suum, potentiam vltionis nominat: de qua Moyses ait: *Misisti spiritum tuum, & operuit eos mare.* Et in libro beati Iob dictum est: *Iniquos flante Deo periisse, & spiritu iræ eius esse consumptos.* *Exod.15.b.* *Iob.5.b.*

k ¶ *Quia vocaui, & renuistis.*] Dicens: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* *Matt.11.d.*

l ¶ *Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret.*] Primo benefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo: postmodùm in cruce patiendo.

m ¶ *Despexistis omne consilium meum.*] Dicentis: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum.* *Matt.3.a.*

n ¶ *Et increpationes meas neglexistis.*] Dicentis: *Væ vobis scribæ, & pharisæi hypocritæ: quia tulistis clauem scientiæ. Ipsi non introistis: & eos qui introibant, prohibuistis:* & generaliter, qui non credit, iam iudicatus est. *ibid. 23.b.*

o ¶ *Ego quoque,* &c.] Tale est in psalmo de ijsdem: *Qui habitat in cœlis, irridebit eos, & Dominus subsannabit eos.* Non quia buccis Dominus irrideat, aut naso subsannet: sed ea vis designata est tali verbo, quam dedit Apostolis, vt præuiderent nihil prorsus impios contra eum supra quàm ipse permitteret, insidijs esse acturos: quin potius illorū cœpta omnia euacuanda: eius verò gloriā post passionē per orbē terrarum esse dilatandam prænosceret. Ideoq; superbiam eorum, etiam cùm maximè valere conspicerent, pro nihilo contemnerent. *Psalm.2.a.*

p ¶ *Cùm vobis, quod timebatis, aduenerit.*] Conferentes ad inuicem: *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. Et venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* *Ioan.11.f.*

q ¶ *Cùm irruerit super vos repentina calamitas,* &c.] Obsidionem Hierosolymorum subitam, & expugnationem totius prouinciæ, quæ à Romanis facta est, dicit. Quam & ipse Dominus in Euangelio, videns ciuitatem, flensque super eam, prædixit. *Luc.14.f.*

r ¶ *Quando venerit super vos tribulatio & angustia,* &c.] Non

legun-

A

leguntur Iudæi in illa obsidione Dominum inuocasse, sed tantùm armis esse confisi: quamuis desolationé patriæ ruinamq; templi, amarissima mente conspexerint. Si qui tamen tunc eum inuocabant: quia hi culpam pro qua sunt puniti, intelligere, vt verè pœniterent, nolebant, exauditi non sunt. Vnde rectè dicûtur tribulationem cũ angustia fuisse perpessi. Tribulationé quæ erat in eis qua foris deprimebantur: angustia in eo quòd intus à Deo nihil consolationis inuenerãt. At contrà sancti cùm exteriùs opprimuntur aduersis, spe certa salutis in corde delectantur: scientes se ab illo exaudiri clamantes, cuius se verba iubentis audire meminerunt. Hinc etenim Propheta ait: *Cùm inuocarem te, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ, in tribulatione dilatasti mihi.* Potest autem tota hæc correptio sapientiæ, de vniuersis generaliter reprobis accipi, qui in die iudicij clament ad iudicem districtum, aperiri sibi ianuam regni postulantes, nec mereantur exaudiri. Nam & hoc quod sequitur.

Psal. 4. a.

a ¶ *Manè consurgent, & non inuenient.*] Ipsum tempus extremi examinis: quo alij in vitam æternam, alij in opprobrium resurgent sempiternum, apertè designat.

b ¶ *Eò quòd exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini non susceperint: nec acquieuerint consilio meo,* &c.] Meritò salute priuantur, qui principium sapientiæ timorem Domini & disciplinam, non modò non habent, sed & odijs insequuntur. At salutis filius, *Iniquos*, inquit, *odio habui, & legem tuam dilexi.*

B

c ¶ *Comedent igitur fructus viæ suæ.*] Viam eorum dicit, de qua suprà dixerat. Pedes enim illorum ad malum currunt. Quia, inquit, vias meas ingredi noluerunt vt viuerent: recipient mercedem viarum suarum, vt in æternum pereant. At contrà de his qui timent Dominum, qui ambulant in vijs eius, dicitur: *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & benè tibi erit.*

Psal. 127. a

d ¶ *Suisq; consilijs saturabuntur.*] Quia meo consilio, quo illos saluare decreueram, acquiescere renuebant, saturabuntur suis quibus aiebant. Abscondamus tendiculas contra insontem frustra. Quibus pro Saluatore, latronem sibi eligebant, vt videlicet vastentur à latronibus, & inter latrones damnentur. Quod etiam de omnibus verbi Dei contemptoribus, sicut & cætera, possunt accipi.

e ¶ *Auersio paruulorum interficiet eos.*] Paruulos non ætate, sed sensu dicit, quibus suprà dictum est: *Vsquequo paruuli diligitis infantiam?* Qui non paruuli, sed perfecti sensibus esse potuissent, si non à consilio sapientiæ auditum auerterent: quò autem auerterent, eò se æternæ morti destinabant.

Supra eod.

f ¶ *Et prosperitas stultorum perdet illos.*] Cum nullis retardantibus aduersis perfecerint actu, quod meditantes aiunt. Omnem pretiosam substantiam reperiemus. Item auersio paruulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos: quia sæpe auersus à timore conditoris animus iam de ira eiusdem iusti conditoris patitur, vt in his quæ peccat, nihil sustinere videatur aduersi, sed vt beatus Iob dicit: *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt.* Item auersio paruulorum, tribulatio vitæ præsentis. Prosperitas stultorum, lætitia est reprobo rum. Per hæc enim gemina vitia, cuncti reprobi pereunt, cùm eos aut prosperitas huius sæculi eleuat, aut aduersitas deijcit.

Iob. 21. b.

g ¶ *Qui autem me audierit, absq; errore requiescet.*] Potest & in hac vita, & in futura intelligi: quia qui Domino perfectè deseruit, nullis terretur aduersis, imò gaudet in aduersis: & in ipsa morte quasi de ingressu vitæ lætatur, quietumq; semper à superuacuis cogitationibus ac tumultibus tentationum pectus iuuãte spiritus sancti gratia, gerit: quod requies tunc inuocabunt me, & nõ exaudiam. [a] Manè consurgent, & nõ inuenient me. [b] Eò quòd exosam habuerint disciplinam, & timorem Domini nõ susceperint: nec acquieuerint cõsilio meo, & detraxerint vniuersę correptioni meę. [c] Comedẽt igitur fructus viæ suæ. [d] Suisq; consilijs saturabuntur. [e] Auersio paruulorũ interficiet eos. [f] Et prosperitas stultorũ perdet illos. [g] Qui autem me audierit, absq; terrore requiescet. [h] Et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.

Caput II.

Filli mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te. [k] Vt audiat sapientiam auris tua. [l] Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam. [m] Si enim sapientiã inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ. [n] Si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis eam. [o] Tunc intelliges timorẽ Domini, & scientiam Domini inuenies. [a] Quia septimi diei in lege mysticè signabat. Sed cùm transierit è sæculo, non solùm absque timore malorum, sed & in magno gaudio speratæ resurrectionis quiescet, vt Lazarus in sinu Abrahæ.

C

h ¶ *Et abundantia perfruetur, timore malorum sublato.*] Nunc abundantia bonorum operum, ablato timore eorum qui occidunt corpus: tunc abundantia gaudiorum præmio. Quanta enim ibi abundantia bonorum omniũ, vbi gloriam eius, à quo sunt omnia bona, licet intueri, ablato prorsus timore omnium, quæ aliquid aduersi vlteriùs afferant.

Luc. 16. a.

Caput II.

Filli mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te.] Abscondit mandata Dei penes se, qui hæc audiens, solicitè in corde recondit: iuxta illum qui ait: *In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi.* Est enim summoperè curandũ, ne nobis hæc iuxta parabolam Euangelij, dæmonia quasi semen secus viam iactatum, volucres tollant.

Psal. 118. b.

Matt. 13. a.

k ¶ *Vt audiat sapientiam auris tua.*] Ille enim sapientiam antè non audire probatur: qui verba Dei auditu tantùm corporis percipiens, non vult memoria retinere vt hæc operetur. Si ergo mandata Dei fixo amore discendi & custodiendi susceperis, primò humilitatis viam tene: hoc est enim quod subsequenter adijcitur.

D

l ¶ *Inclina cor tuum ad cognoscendam prudentiam.*] Inclinare quippe, est cor ad cognoscendum prudentiam humiliare, & emundare cor, vt dignum fiat ad percipienda mysteria veritatis. Vnde eadem sapientia patri loquens ait: *Abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis*, id est, abscondisti à superbis, & reuelasti humilibus.

Matt. 11. d.

m ¶ *Si enim sapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ.*] Nullum inuocare, id est, in nos orando vocare, nisi Deum debemus. Cùm ergo sapientiam inuocandam esse docet, ostendit se proculdubio non quamlibet sapientiam, id est, notitiam rerum cœlestium siue terrestrium, sed ipsam Deitatis cognitionem nobis ad sequendum proponere. In huius namque perceptione sapientiæ, summæ est perceptio beatitudinis: ipsa attestante quæ patri pro nobis supplicans ait: *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.* Notandum est autem, quòd & sapientiam inuocare, & nosmetipsos ad noscendam prudentiam, cor inclinare suadet. Quia nimirum necesse est, vt diuinum in cunctis flagitemus auxilium, & ipso Domino adiuuante bona, quæ valemus, agamus. Neque enim sine ipso quicquam facere possumus, nec rursum sine nostro conamine quantulumcunque habere valemus, quapropter nos ab ipso saluandos esse credamus.

Ioan. 17. a.

n ¶ *Si quæsieris eam quasi pecuniam, & sicut thesauros effoderis eam.*] Si tanta cura sapientiam, quanta cupidi quærunt pecuniam: vel certè si tam solicitè quæsieris sapientiam, ipsa sapientia (quasi infinitas per hanc & ineffabiles diuitias sis acquisiturus) percipies præmia quæ subsequenter exponuntur. Qui verò thesauros effodit, eijcit rudera terræ, & facit in altum foueam, sedulus insistit labori, donec ad thesauros, quos quærit, attingat. Et qui thesauros sapientiæ inuenire desiderat, quicquid sibi terrenum inesse deprehenderit, expurget: carnales illecebras abscindat, fossam in se humilitatis faciat, nec quiescat ab agendo prius quàm se venam veritatis inuenisse cognouerit.

o ¶ *Tunc intelliges timorem Domini,* &c.] Si solicito corde quęsieris, peruenies ad experientiam amabilis Domini timoris, qui non initium, sed perfectio est sapientiæ cœlestis in hac duntaxat vita. Ideoq; non eum perfecta dilectio foràs mittit, sed facit permanere in sæculum sæculi: sed & scientiam

ipsius

ipsius diuinitatis quæ perpetuò beatum facit, inuenies.

a ¶ *Quia Dominus dat sapientiam.*] Respicit hic versiculus ad hoc quod suprà dixerat : si enim sapientiam inuocaueris, &c. vsque dum ait : Et scientiam Dei inuenies. Ideo namque sapientia, id est, Dominus inuocandus est ad accipiendam sapientiam, quia sapientia nō à nobisipsis haberi potest : sed à Domino datur. Taceat Pelagi⁹ redargutus ab Apostolo, qui ait: *Quid enim habes quod non accepisti ?* Et Apostolus Iacobus: *Si quis autem vestrum*, inquit, *indiget sapientia, postulet à Deo.*

b ¶ *Et ex ore eius scientia & prudentia.*] Potest in hoc versiculo ipsa ineffabilis & coæterna Deo patri sapientiæ natiuitas intelligi, de qua alibi dicit: *Ego ex ore altissimi prodij primogenita.* Potest os Domini & in sanctis eius accipi: vnde dici solet in prophetis: *quia os Domini locutum est.* Et ex ore eius scientia nascitur & prudentia. Quia nisi ipse os humanum sanctificet, nisi hoc suū ipse dignanter efficiat, perfectam loqui sapientiam nullatenus valet.

c ¶ *Custodiet rectorum salutem, & proteget gradientes simpliciter.*] Cognatæ sibi sunt virtutes, rectitudo & simplicitas, neque ab inuicem queunt separari. Vnde & sapientia vnam earum sine altera non quærit: sed in quibuscunque ambæ conueniunt, hos custodit & protegit. Deniq; de beato Iob dicitur: *Quia erat vir ille simplex & rectus*, simplex videlicet per innocentiam manſuetudinis : rectus per cautelam discretionis. Simplex, quia nullum lædere, imò cunctis prodesse desiderabat : rectus, quia se à nullo corrumpi permittebat.

d ¶ *Seruans semitas iustitiæ, & vias sanctorum custodiens.*] Vias sanctorum generalia Domini mandata, semitas iustitiæ, arctiora vitæ cœlestis institutа, quæ perfectis solùm accessibilia sunt, dicit. Vtrasque autem sapientia seruat, vt in quocunque virtutum gradu rectos iuuet ac simplices.

e ¶ *Tunc intelliges iustitiam & iudicium, &c. vt eruaris de via mala, ab homine qui peruersa loquitur.*] Viam malam, opera iniqua : hominem peruersa loquentem, doctorem dicit iniquæ operationis. Viam malam, inquam, vocant, qui dicunt : veni nobiscum, insidiemur sanguini, peruersa loquentem eum, qui huius auctor est suasionis.

f ¶ *Qui relinquunt iter rectum*, &c.] Pulchrè itineri recto vias tenebrosas opposuit : quia nimirum iter rectæ actionis in luce peragitur, atque ad lucis supernæ gaudia ducit. At sicut Deus ait : *Omnis qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur eius opera*, & talis finem exterioribus sortietur in tenebris.

g ¶ *Qui lætantur cùm malefecerint*, &c.] Ideo malefacientes exultant : quia per vias tenebrosas ambulant, & nesciunt quò eunt. Si. n. qui ad pœnā tendunt, aspicerent, gressum vtique cohiberent, noxiamq; lætitiam salubri fletu castigarent.

h ¶ *Vt eruaris à muliere aliena*, &c.] Pendet hic versus à superioribus, vbi dictum fuerat: prudentia seruabit te. Et est sensus : prudētia seruabit te, vt eruaris à muliere aliena. Quia ergo prius Salomon auditorem suum, quem sapientiam docere satagit, admonuit, ne latronibus iungeretur, ne si videret furem, simul curreret cū eo, sed rectè ac simpliciter incederet: nunc commonet ne cum adulteris portionem suam ponat. De quibus & hoc quod suprà dicitur : vt eruaris de via mala, ab homine qui peruersa loquitur, potest specialiter intelligi. Quæ enim peruersior locutio quàm ad stupra suadenti? quod capitulum incipit à loco vbi ait : *Fili mi, si susceperis sermones meos, & mandata mea absconderis penes te.* Potest autem per mulierem extraneam, hæreticorum prauitas intelligi à Christi & Ecclesiæ membris aliena, quæ mollitia dissertitudinis & linguæ blandimentis, corda decipere innocentium solet. Vnde Psalmista: *Mollierunt sermones suos super oleum, & ipsi sunt iacula.*

i ¶ *Et reliquit ducem pubertatis suæ, & pacti Dei sui oblita est.*] Patet de adultera, quia primum virum relinquit & pacti Dei obliuiscitur : eius nimirum quod cum viro suo Domino teste, tempore nuptiarum pepigit, quòd fidem sibi castitatis alterutrum seruarent. Patet & de mente hæretica, quia reliquit doctorem, à quo fidem ecclesiæ didicerat, & oblita est pacti Dei sui : hoc est, fidei ipsius dominicæ, quæ in symbolo continetur, quam se die baptismatis seruaturam esse promiserat.

k ¶ *Inclinata*, &c.] Omnis cōuersatio adulteræ ad interitum ducit, & quamuis blanda videtur ac māsueta, nō minorē sentiet in fine vindictā, quā qui latrocinando aperte impietati famulantur. Potest domus adulteræ, ipsa eius caro in qua turpitudini ac luxuriæ substernitur, accipi : quæ nouissimi tempore iudicij non ad vitam, sed perpetuam resurget ad mortem. Sed & hereticorum domus, quia super arenam construitur, & cum stare videtur, vergit ad casum, suisq; crementis quasi quibusdam semitis in impiorum con-

[a] Impij sortia, id est, ad spirituum tendit tormenta malignorum.

l ¶ *Omnes*, &c.] Ad eam, ad mortē dicit, nō ad mulierē. Potest .n. qui adulteræ mixt⁹ est, Domino iuuāte reuerti, ac vitā pœnitendo mereri. Potest qui hæresi pollut⁹ est, resipiscēdo redire ad salutem : at qui semel æterna morte raptus est, nunquam redibit ad vitam : quod cōtra Origenianos propriè dictum est: qui hæreticis, meretricibus, cunctisq; flagitiosorū turbis, & insuper ipsi diabolo atque angelis eius, post innumera, licet expleti vniuersalis iudicij tempora, remissionem scelerum, vitam ac regnum promittunt in cœlis, malè intelligentes illud Esaiæ : *Et claudentur impij in carcere, & post dies multos visitabuntur* : quasi post multa tempora terminati iudicij saluandos dixerit impios, cùm ille econtrà nullam eis salutem tribuat, sed eos qui hoc tempore mortui, pro enormitate flagitiorum claudi merentur in carcere pœnarū, tempore resurrectionis ad modicū visitandos significet, tantùm vt receptis corporibus in iudicio grauiùs damnentur, & cōtinuò post iudicium atrocioribus perpetuò recludantur in pœnis. Quamuis & ita rectè possit accipi. Omnes qui ingrediuntur ad eam, id est, ad meretricem, siue ad domum eius, non reuertentur : quia quantum attinet ad naturam iniqua sua voluntate deprauatam, recursum per semetipsam nō habet : sed per Dei gratiam, qua adiuuatur & instauratur, vt semitas vitæ apprehendat. Designatum est enim hoc dicto pondus iniquitatis, vt cùm reuertitur quis, sibi non tribuat, sed gratiæ Dei, non ex operibus, ne fortè glorietur.

m ¶ *Vt ambules*, &c.] Viam bonam, vnitatem dicit rectæ fidei, de qua Dominus ait: *Ego sum via.* Et alibi: *Nemo potest venire ad patrem nisi per me.* Calles autem iustorum, multifaria sanctorū exēpla nominat. Pēdet hic versus ex eo quod suprà dictū est: *Prudentia seruabit te*, sicut & illud: *Vt eruaris à muliere aliena.*

n ¶ *Qui enim*, &c.] Et hic rectis iungit simplices, sicut & suprà cùm diceret : Custodiet rectorū salutē, & proteget gradientes simpliciter. Quia nimirū simplicitas sine rectitudine dissoluta est, & stulta: rectitudo autem sine simplicitate, austera nimirū existit & dura. Verùm vtraq; virtus coniuncta, perfectum reddit hominē. Sed hoc inter vtrumq; versum distat: quia in illo quòd iustos in præsenti Domin⁹ certantes adiuuet, in isto quòd victores in futuro coronet, indicatur. Terræ verò nomine ecclesia designatur, quæ spiritualē Deo fructū germinare cōsueuit. In qua iusti habitāt & permanēt, qui à cō sortio eius nec morte separātur : sed terminata hac vita ad illā eius partem, quæ cum Christo in cœlis regnat, peruenīūt.

A

a ¶ *Impij verò de terra perdentur, & qui iniquè agunt, auferentur ex ea.*] Possunt hæc non de cunctis generaliter reprobis dicta accipi: sed de illis specialiter, qui ad terram Domini, id est, Ecclesiam pertinere videbantur: & tamen exigentibus meritis auferuntur ab ea: quidam quidem aperto ipsius Ecclesiæ iudicio, vt Simon, Arius & Porphyrius: quidam verò in secreto inuisibilis iudicis, vt innumeri eorum qui etiam hominibus boni videntur. Impios enim apertos apostatas dicit: at iniquè agentes omnes, qui perceptis fidei sacramentis ab eius castitate aliquo modo prauè viuendo degenerant. Vtrique autem in futura retributione de viuentium terra perdentur: quia *non habitabit iuxta Dominum malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos eius.* Et rectè, quia de malorum bonorumq; vijs multa prædixit, de vtriusque fine in conclusione subiunxit: quomodo & in præcedente parabola, qua latronum consortia vetabat, fecerat, dicés de fine malorum. *Et prosperitas stultorum perdet illos.* De fine verò bonorum: *Qui autem me audierit, absque terrore quiescet.* Possunt veri°, de quibus nouissimè disputauimus, de antiquo Dei populo etiam intelligi: quia cùm rectè viueret in terra sua, feliciter maneret: at cùm peccaret, exterminaretur ab hac terra.

Psalm. 5. a.

Supra. 2. d.

a Impij verò de terra perdentur, & qui iniquè agunt, auferentur ex ea.

CAPVT III.

B

Fili mi, ne obliuiscaris legis meæ, & præcepta mea custodiat cor tuũ.] Hinc docet misericordiæ operibus insistendum, neque nostris fidendum viribus, sed à Deo auxilium esse flagitandum. Et congruo satis ordine postquam coërcuit à crudelitate, postquam à luxuria castigauit: ornat actib. bonis quem instruit.

c ¶ *Longitudinem enim dierum & annos vitæ & pacem apponent tibi.*] Ne imposita præceptorum custodia turbaret audientem, præmisit præmia certa, & sic enumerauit præcepta. Longitudine dierum, lucem sempiternam: annis vitæ transcensum mortalitatis huius: augmento pacis, ipsum æternæ beatitudinis statum designat. De qua dicit Esaias: *Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis.* Sed & priori Dei populo in præsenti datum est, vt cùm legi Dei obediret, longo tempore in pacis quiete viueret.

Esa. 9. b.

d ¶ *Misericordia & veritas non te deserant.*] Nunquam ab ore tuo veritas quæ dicenda, nunquam ab ore misericordia, quæ proximo sit impendenda, recedat. Si enim fit, vt & te Dei semper misericordia prosequatur, & veritas. Misericordia videlicet, qua deleat peccata tua: veritas verò, qua compleat promissa sua.

e ¶ *Circumda eas gutturi tuo,* &c.] In gutture, organum vocis: in tabulis cordis, latitudinem insinuat cogitationis: Si ergo virtus misericordiæ & veritatis radici infixa mentis: promatur & voce loquentis, vt & occulto inspectori arcana placeant intentionis, & proximos iuuent officia locutionis. Benè autem virtutes circumdari docet gutturi, cùm vox loquentis potiùs intùs in gutture fieri soleat: quia videlicet prædicationis vox de internis emanat, sed extrà circumdat. Nam quo alios ad benè viuendum suscitat, eo ad benè agendum & opera prædicantis ligat, ne extra sermonem actio transeat, ne voci vita contradicat.

f ¶ *Et inuenietis gratiam & disciplinam bonam coram Deo & hominibus.*] Coram Deo inuenit gratiam & disciplinam bonam, qui vsu virtutum iugi, promeretur à Domino, vt per dies ei ipso perfectior efficiatur & melior. Sed & coram hominibus gratiam inuenit & disciplinam bonam: cuius opera sunt talia, in quibus iure laudatur pater, quæque exemplum viuendi proximis exhibeant.

g ¶ *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo,* &c.] Non metuas ob imbecillitatem propriam diuina te non posse seruare mandata. Nec te rursum autumes hæc tuis implere viribus posse, vel tua naturali scientia nosse, si non per illius legem instruaris: sed potiùs & in dicendo & in agendo eius quære auxilium, & ipse cùm tibi sit propitius, vt implere valeas, donabit.

C

h ¶ *Ne sis sapiens apud temetipsum.*] Videtur fortè alicui hoc idem esse mandatum quod præmissum erat, & ne innitaris prudẽtiæ tuæ: sed multum distat. Innitur enim suæ prudentię, qui ea quæ sibi agenda, vel dicenda videntur, patrum decretis præponit. Sapiens verò est apud semetipsum & is, qui in illis quæ ex patrum magisterio potuit rectè cognoscere, sese præ cæteris quasi doctior extollit. Quæsit autem vera hominis sapientia, subsequenter ostendit.

i ¶ *Time Dominum, & recede à malo.*] Quale est in Iob: *Ecce timor Domini ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia.* Perfecti enim quique ita se debent ab omnibus continere malis, vt diuinæ præsentiam maiestatis cũ metu semper recogitent. Et notandum, quòd supra fiduciam habere in Domino, nunc autem Deum timere admonet. Ibi enim fragilium animos ne desperent, promisso Dei auxilio roborat. Hîc fortiores ne de se præsumant, diuini timoris memoria coërcet.

Iob. 2. d.

k ¶ *Sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrogatio ossium tuorum.*] In ossibus, solida virtutum opera: In vmbilico, qui interiori corporis parte medius est, infirma adhuc & imperfecta bonorum actio designatur. Si ergo Deum timueris, & non tuis viribus, sed superna protectione confisus à malis abstinere studueris, sanitas erit vmbilico tuo, & irrogatio ossium tuorum: quia & infirmitas operis per hæc ad statum perfectionis conualescet, & fortia quæque tua acta vnde amplius roborentur, accipient.

D

l ¶ *Honora Dominum de tua substantia, & de primitijs frugum omnium tuarum da pauperibus.*] Multi multa pauperibus: sed de aliena substantia ac frugibus, quas vi vel fraude rapuerant, tribuunt. Multi largiuntur de suo, sed largiendo Dominum non honorant: quia fauoris humani, & non amore superni inspectoris faciunt. Qui ergo proficuũ sibi eleemosynæ fructum fore desiderat, & de suis proprijs, & in conditoris honorem tribuat, vt scilicet homines, qui eius plasma sunt, quique ad eius imaginem sunt facti, recreentur. Non solùm autem de substantia pecuniæ, quam pauperi porrigimus: sed de cunctæ bonæ operationis, quam agimus, de vniuersæ cœlestis gratiæ, quam percepimus, substantia vel frugibus Dominum honorare iubemur, hoc est, eius in omnibus, & non nostram quærere laudem. Sed & ille Dominum de sua substantia suarumque frugum primitijs honorat, qui omne quicquid boni operatur, non hoc suis viribus ac meritis, sed supernæ gratiæ tribuit, memor illius verbi: Quia *sine me nihil potestis facere.*

Matt. 6. b.

m ¶ *Et implebuntur horrea tua saturitate,* &c.] Ait in euangelio Dominus: *Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo.* Si ergo thesauros in cœlo possunt habere iusti, quia veras sibi diuitias inueniunt, possunt vtique & horrea & torcularia, quia non esurient neque sitient amplius. *Et implebuntur horrea tua saturitate:* quia *Satiabor,* inquit, *dum manifestabitur gloria tua. Redundabunt torcularia vino:* quia interna suauitas æternorum, corda cunctorum fidelium in laude sui conditoris accendit. Hinc etiá dicit: *Vt edatis & bibatis super mensã meã in regno meo.* Sed & in præsenti nonnunquam doctori, qui panem verbi qui poculum gratiæ spiritualis indigenti ministrat, maiora ministrandi dona Dominus pro mercede condonat. Qui terrena subsidia largitur inopibus, ditior dando cœlesti remuneratione redditur.

Ioan. 15. a.

Psal. 16. d.

Luc. 22. e.

n ¶ *Disciplinam Domini, fili mi, ne abijcias: nec deficias, cùm*

ab eo corriperis.] Sunt qui in prosperis Domino seruiunt, & in aduersis recedunt. Vnde sapientia quem in prosperis benè viuere docuit, etiam in correptione ne deficiat, hortatur: ne accedente infirmitate, vel paupertate, vel persecutione, humanam pietatem, quam seruare in tranquillitate videbatur, amittat.

a ¶ *Quem enim diligit Dominus, corripit,* &c.] Tantò ergo minùs de flagello, quo castigamur, murmurare debemus, quantò certiùs in eo paternæ dilectionis pignus tenemus. Vnde & ipse dicit: *Ego quos amo, arguo & castigo.* Notandum autem, quòd pro hoc verbo Lxx. interpretes dixêre, *Flagellat autem omnem filium, quem recipit:* quod mirandum cur Apostolus ad Hebræos Hebraicè scribens, magis sequi voluerit.

b ¶ *Beatus homo qui inuenit sapientiam,* &c.] Quia positos sub disciplina & correctione consolabatur, addit quod cœperat: insinuans quia beatitudo est vera hominis, non aduersis carere in præsenti, sed æternæ sapientiæ perceptione lætari: quod est & in hac vita Domini voluntatẽ cognoscere, & in futuro eius visione perfrui. Et benè cùm diceret: *Beatus homo qui inuenit sapientiam*, doctrinam veritatis aure percipiendo: sed affluere prudentia negligunt, nolendo cordis sui sinum ad percipiendam eius amplitudinem laxare.

c ¶ *Melior est acquisitio eius negotiatione argenti & auri.*] Non metuat de correptione inopiæ quisquis opes acquisiuit sapientiæ: quia thesauris terrestribus incomparabiliter munus cœleste præcellit.

d ¶ *Primi & purissimi fructus eius.*] Si iuxta Ecclesiasticum radix sapientiæ est timere Deum, fructus sapientiæ qui sunt, nisi videre Deum? Et hi sunt primi ac purissimi: siue quia Deo, qui videtur, ab initio est, & nihil inquinatum in eius visione incurrit: siue quia primò ad hanc contemplandã homo creatus est. Vnde & adolescentior filius vbi ad patrem pœnitens redijt, primam stolam recepisse memoratur: siue quia primũ & rude aurum solet esse purissimum. Et in prima stola nostra verè est beatitudo credenda, quæ nobis in resurrectione perfectiùs à Domino promittitur esse reddenda.

e ¶ *Pretiosior est cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur, huic non valent comparari.*] Non modò terrenis, verùm & cœlestibus diuitijs, imò & ipsis angelorum conspectibus huius sapientiæ claritas antefertur. Vnde & Propheta: *Quid enim mihi restat in cœlo, & à te quid voluì super terram?* & cætera vsque ad finem psalmi.

f ¶ *Longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria.*] Visione suæ diuinitatis electos in perpetua luce condonat, & eosdem in præsenti vita incarnationis suæ sacramentis & charismatibus illustrat ac roborat. Dat eis qui ob se comparandam sua omnia vendunt, centuplum in hoc tempore, & in sæculo venturo vitam æternam. Sequitur in hoc loco iuxta antiquam translationem, quod nostri codices non habent: *Ab ore eius proficiscitur iustitia: legem autem & misericordiam in lingua portat.* Quod ideo adnotandum credidi: quia hi versiculi in opusculis patrum sæpe positi inueniuntur.

g ¶ *Viæ eius viæ pulchræ, & omnes semitæ illius pacificæ.*] Actiones eius & doctrinæ quæ in euangelijs cõtinentur, pulchra sunt: quia diuinæ, ac puri hominis modum longè transgressæ, & omnia iussa eius ad pacem ducunt æternam. Omnia quæ in carne gessit, ad reconciliandos Deo mortales, ad pacificandum cum angelis genus humanum, ad demonstranda suis seruandæ ad inuicem pacis & dilectionis exempla pertinent.

h ¶ *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus.*] Sicut in medio paradisi lignum vitæ Moyses esse testatur: ita per sapientiam Dei, videlicet Christum, viuificatur Ecclesia: cuius & nunc sacramentis ac sanguinis pignus vitæ accipit, & in futuro præsenti beatificatur aspectu.

i ¶ *Dominus sapientia fundauit terram: & stabiliuit cœlos prudentia.*] Deus pater per filium omnia condidit. Typicè autem fundauit terram sapientia: cùm per ipsum sanctam Ecclesiam in fidei soliditate locauit. Stabiliuit cœlos prudentia: cùm per eundem sublimia prædicatorum corda illustrauit.

k ¶ *Sapientia illius eruperunt abyssi.*] Quando in diebus Noe *ruptisunt omnes fontes abyssi magnæ*, vel cum quotidiano progressu fontes & flumina de abysso, per terræ venas emanant, ebulliunt, procedunt. Aliter sapientia erumpunt abyssi, cum largiente Christi gratia, profunda sacramentorum cœlestium fidelibus innotescunt.

l ¶ *Et nubes rore concrescunt.*] Patet iuxta literam. Sed allegoricè nubes sunt Ecclesiæ magistri sublimes per contemplationem & vitam, rigantes corda auditorum quasi subiectam sibi terrã per doctrinam. Quæ rore concrescunt: quia subtilissima discretione virtutes suas, quibus proficiant, quibus alta petant, quæque minoribus in exemplum monstrent, examinant.

m ¶ *Fili mi, ne effluant hæc ab oculis tuis.*] Ne disciplina temporali fatigatus, sapientiæ, quæ tanta est, gratiam perdas, præcaue.

n ¶ *Custodi legem atque consilium meum.*] Lex sapientiæ est, quæ dicit: *Si vis ad vitam ingredi, non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices,* &c. Consilium sapiẽtiæ est, cùm protinus addidit: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & cætera.

o ¶ *Et erit vita animæ tuæ.*] Anima tua habet vitam cum Deo, si eius decreta custodieris: quamlibet caro disciplina correptionis, aut etiam mortis prematur.

p ¶ *Et gratia faucibus tuis.*] *Quàm dulcia*, inquit, *faucibus meis eloquia tua.* Habet ergo sensus animi fauces suas, quibus verba, quæ audit, dijudicet, quibus res & gesta singulorum quæ cernit, discernendo examinet: & hæc amplectendo recipiat, illa reprobando contemnat. Quibus nimirùm faucibus cùm legem atq; consilium Domini custodimus, gratia multiplicatur: quia quantò solertiùs quisque diuinis obtemperat iussis, tantò dulciùs eius amorem concipit. Quam nostris faucibus inesse gratiam desiderabat psalmista, cùm ait: *Gustate & videte quoniam suauis est Dominus.*

q ¶ *Tunc ambulabis fiducialiter,* &c.] Fiducialiter in via nostra incedimus, cùm Dei gratia confisi, profectum in bona nostra cõuersatione suscipimus. Si ergo eius imperijs humiliter subdimur, & gustum superni amoris suauiùs faucibus mentis attingemus, & operationis bonæ augmentum semper obtinebimus. Sed & in tentationibus ne deficiamus, ipso iuuante defendemur. Hoc est enim quod sequitur.

r ¶ *Et pes tuus non impinget.*] Quoniam *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.*

s ¶ *Si dormieris, non timebis,* &c.] Patet iuxta literam: quia securus, & dormit, & vigilat, & quiescit, & ambulat, qui se innocenter ante Deum & iustè viuere meminit. Sed & iustus cùm in morte dormierit, non solùm potentias malignorum spirituũ nõ metuit: sed in pace quiescit, ac securus diem resurrectionis expectat, quia Deum vbiq; protectorem habet & custodem. Quale est in psalmo: *Nam & si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

a ¶ *Noli*

Apoc. 3. d.
Hebr. 12. b
Luc. 15. c.
Psal. 72. d.
Mat. 19. d.
G
Gen. 3. n.
Gen. 7. b.
H
Matt. 19. c
Psal. 118. n.
Psal. 33. b.
Rom 8. c.
Psal. 22. a

A

a ¶ *Noli prohibere benefacere eum qui potest: si vales, & ipse benefac.*] Quia supra diligenter legem Domini & consilium obseruare monuit, & æternam requiem obseruantibus promisit: nunc multipliciter quæ sint obseruanda, replicat. Primoq; ad id, quod intermiserat, rediens, misericordiam proximo exhibendam, & iustè cum illo docet esse viuendum. Deinde & ab inimico cauendum esse præmonet. Noli ergo, inquit, prohibere benefacere eum qui potest: quod si vales, & ipse benefac, ne audias à Domino cũ pharisæis: *Ipsi non introistis, & eos, qui introibant, prohibuistis.*

Luc. 11.g.

b ¶ *Ne dicas amico tuo: vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm statim possis dare.*] Non solùm de eo qui eleemosynam pecuniæ petit, hoc mandatum datur, vt beneuoli ad largiendum, & prompti existamus: sed & per omnia Christi mandata, qui ait: *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis*: statim facere, & non in crastinum differre iubemur.

Ioan. 15. b.

c ¶ *Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam*, &c.] Non vetat contendere aduersus eum qui mala facit, vt corrigatur: quia hoc nimirum frustrà non fit, quod certa necessitas cogit vt fiat: imò etiam qui ait: *Si peccauerit frater tuus*, increpa illum, vult vt errãtem quantum vales, ad viam veritatis reuocare contendas.

Mat. 18. b.

B

d ¶ *Ne æmuleris hominem iniustũ, nec imiteris vias eius*, &c.] Omnis illusor, inquit, quia illusor est: qui vel verba Dei quæ nouit implere cõtemnit, vel eadem peruersè intelligendo ac docendo corrumpit. Est illusor & ille, qui promissa eius quasi parua despicit, & iram districtionis eius quasi tolerabilẽ spernit. Nec nõ & ille qui proximorũ simplicitati, vel paupertati improbus insultat. Ideoq; omnẽ huiusmodi illusorẽ, meritò diuina abominatur iustitia. Benè autẽ subditur.

c ¶ *Et cum simplicibus sermocinatio eius.*] Quia sæpè superbi dum simplicibus illudunt, prudentiores se illis quos irridentiudicant. Sed horum prudentia iuxta quod Iacobus ait, terrena est, animalis, diabolica. Sermocinatio autem Domini cum simplicibus est: quia illos cœlestis sapientiæ secretis illustrat, quos terreni fast⁹ ac duplicitatis nihil habere cõsiderat. Hinc etenim dicit: *abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis.*

Iac. 3. d.
Mat. 11. d.
Luc. 16. e.

f ¶ *Egestas à Domino in domo impij.*] Iuxta exemplum purpurati diuitis, qui & in hac vita spiritualibus egebat bonis, & in futura ad tantam peruenit inopiam, vt de digito Lazari, quondam pauperis, vnam aquæ guttam requireret, nec mereretur accipere.

g ¶ *Habitacula autem iustorum benedicentur.*] Iuxta hoc Apostolus fidelibus de Domino loquens: *Qui benedixit nos*, inquit, *omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo*, qui & in remuneratione ab ipso sunt audituri: *Venite benedicti patris mei, percipite regnum.* Sed & iuxta litteram sæpè contingit eos, qui aliena diripiunt, ad vltimum inopia consumi. At illos qui sua largiuntur, etiam bonis abundare terrenis.

Ephes. 1. a
Mat. 25. c.

h ¶ *Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam.*] Hos versiculos Apostoli Iacobus & Petr⁹, iuxta antiquam translationem posuêre, dicentes: Quia *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.*

i ¶ *Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exultatio ignominia.*] Et Dominus ait: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.*

C

Iacob. 4. b.
Luc. 14. & 18.

[a] Noli prohibere benefacere eũ qui potest: si vales, & ipse benefac. [b] Nec dicas amico tuo: vade & reuertere, & cras dabo tibi, cùm statim possis dare. [c] Ne moliaris a mico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam. Ne contendas aduersus hominem frustra: cùm ipse tibi nihil mali fecerit. [d] Ne æmuleris hominem iniustũ, nec imiteris vias eius: Quia abominatio Domini est omnis illusor. [e] Et cum simplicib. sermocinatio eius. [f] Egestas à Domino in domo impij: [g] habitacula autem iustorum benedicẽtur. [h] Ipse deludet illusores, & mansuetis dabit gratiam. [i] Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio ignominia.

Caput IV.

AVdite filij disciplinam patris, & attendite vt sciatis prudentiam. Donum bonũ tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis. [l] Nã & ego filius fui patris mei, tenellus & vnigenitus coram matre mea, [m] & docebat me, atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuũ: Custodi præcepta mea, & viues. Posside sapientiam, posside prudentiam. Ne obliuiscaris, neq; declines à verbis oris mei. Ne dimittas eam, & custodiet te: dilige eam, & conseruabit te. Principium sapientiæ, posside sapientiam: [n] & in omni possessione tua acquire prudentiam. Arripe illã, & exaltabit te: & glorificaberis ab ea, cùm fueris eã amplexatus. [o] Dabit capiti tuo augmenta gratiarũ: & corona inclyta proteget te. [p] Audi fili mi, & suscipe verba mea, vt multiplicẽtur tibi anni vitæ. Viam sapientię mõstrabo tibi, [q] & ducã te per semitas æquitatis: quas cũ ingressus fueris, non artabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum. Tene disciplinã, ne dimittas eam. Custodi illã: quia illa est vita tua. Ne delecteris in semitis impiorum, nec tibi placeat malorũ via. Fuge ab ea, nec transeas per illam: declina, & desere eam.

D

Matt 13 f.

Non

2. Tim. 4. b

ctimur, amplior gratia spiritus augetur, & corona supernæ vitæ in futuro donabitur. De qua Paulus: *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die.* Expositis sanè his, quæ à patre verba perceperat, redit ad docendum auditorem suum sapientiam, quam cœpit.

p ¶ *Audi fili mi, &c. vt multiplicentur tibi anni vitæ.*] Id est, vt vitæ æternæ dona percipias.

q ¶ *Ducam te per semitas æquitatis*, &c.] Semitæ, id est, actiones æquitatis, dum inchoantur, arctæ videntur & angustæ: dum verò profectum capiunt, iam ex consuetudine spaciosæ videntur & latæ, psalmista testante, qui cùm incipiens Domino dixisset: *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras*: postmodum iam proficiens canebat: *Viam mandatorum tuorum cucurri, dum dilatasti cor meum.* Et si ergo semitæ æquitatis cùm ingredi cœperis, arctæ tibi videntur: tamen eas cùm ingressus fueris, non artabuntur gressus mentis tuæ: sed iuxta quod Dominus ait: *Iugum suaue, & onus leue* reperies. Etenim reprobi in hac vita, latum intrant iter: at in die nouissimo ligatis manibus & pedibus mittentur in tenebras. Pedes verò electorum dirigentur in viam pacis.

Psal 16 f.
Psal. 118. d.
Matt. 11. d
Mat 22. b.

r ¶ *Et currens non habebis offendiculum.*] Quo alacriùs ad implenda Dei mandata cucurreris: eò minùs aduersa, quæ te impediant, timebis. Nã quicunq; in praua actione desudant,

offendi-

offendiculum in medio cursu reperiunt, quia extemplò dum non præuident, rapiuntur ad pœnam.

a ¶ *Comedunt panem,* &c.] In actione scelerum, iniqui quasi epulis delectantur appositis. Vel certè vinum damnatorum bibunt, & esurientibus spicas tollere gaudent, vt esse moris impiorũ scriptura sacra testatur.

b ¶ *Iustorum autem semita quasi lux splendens procedit & crescit,* &c.] Iustorum opera in luce scientiæ peraguntur, & æternam ducunt ad vitam, quæ est perfecta dies.

c ¶ *Via impiorum tenebrosa, nesciunt vbi corruant.*] Dicit de his Ioannes Apostolus: *Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est: qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.* Cui contrà superiùs dicitur sapienti: quia currens non habebis offendiculum, id est, scandalum. 1.Ioan.2.b.

d ¶ *Fili mi, auscultа sermones,* &c.] Sunt qui rectè viuere videntur hominibus: sed quia recta intentione non faciunt, à Deo qui cor respicit prauum, vita eorum reprobatur, quę credebatur bona. Omni ergo diligentia cordis munditiam serua: quia ad eius examen modus æstimabitur vitæ.

e ¶ *Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te.*] Duobus modis sentiendum, vt & os tuum ne prauum loquatur aliquid, & tua labia ne detractionibus assuescant, custodias: & alios quoque, quos huic vitio subditos nosti, ne te corrumpant, fugias.

f ¶ *Oculi tui recta videant,* &c.] Iter iustitiæ, quo ingredi debeas, diligenter edisce: & in cunctis quæ agere disponis, solicitus ad quem sint finem ventura, præuide. Hoc est enim palpebras recta videntium oculorum, tuos præcedere gressus: bonum opus quod acturus es, sedula cogitatione præuenire: & quia secundùm Deum fit, meditando præuidere. Item palpebræ gressus præcedunt, cùm operationem nostram consilia recta præueniunt. Qui enim negligit considerando prævidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter conficit: sed præuidendo sibimetipsi non antecedit: atque idcirco citiùs corruit: quia quò pedem operis ponere debeat, per palpebram consilij non præuidet.

g ¶ *Dirige semitas pedibus tuis.* Ne videlicet erres in actibus aut fide.

h ¶ *Et omnes,* &c.] Ne leuitate mentis à bono mouearis proposito. Hinc & Apostolus: *Stabiles estote & immobiles, abundantes in opere Domini semper.* 1.Cor.15.g

i ¶ *Ne declines ad dexteram neq; ad sinistram.*] Dextera via, bona: sinistra accipitur reproba. Non ergo dexteram viam ambulare, sed ad dexteram declinare prohibemur. Declinat enim ad sinistram, qui iniustus est. Declinat ad dexteram, qui sibi vult arrogare quòd iust⁹ est. Declinat ad dexterã, qui de suis viribus præsumit. Declinat ad sinistram, qui præ sua fragilitate desperat se posse saluari. Declinat ad sinistram, qui stultitiæ famulatur. Declinat ad dexteram, qui vult plus sapere quàm oportet sapere: quod & de cæteris virtutibus ac vitijs eodem modo intelligitur.

k ¶ *Auerte pedem tuum à malo.*] Hoc est, ne vel huc, vel illuc à recto deuies: quia virtutes discretionem quærunt, & nimietas omnis in vitio est.

Nõ enim dormiunt, nisi cùm malefecerint: & non rapitur somn⁹ ab eis, nisi supplantauerint.

a Comedunt panẽ impietatis: & vinum iniquitatis bibunt. b Iustorum autẽ semita quasi lux splendens: procedit & crescit vsq; ad perfectã diem. c Via impiorum tenebrosa: nesciunt vbi corruãt. d Fili mi, ausculta sermones meos, & ad eloquia mea inclina aurem tuam. Ne recedant ab oculis tuis, custodi ea in medio cordis tui. Vita enim sunt inuenientib. ea, & vniuersæ carni sanitas. Omni custodia serua cor tuũ: quia ex ipso vita procedit. e Remoue à te os prauũ, & detrahentia labia sint procul à te. f Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. g Dirige semitas pedib. tuis, h & omnes viæ tuæ stabilientur. i Ne declines ad dexteram, neq; ad sinistram. k Auerte pedẽ tuum à malo. l Vias enim quæ à dextris sunt, nouit Dominus: m peruersæ verò sunt, quæ à sinistris sunt. Ipse enim rectos faciet gressus tuos: itinera autem tua in pace producet.

Caput V.

Fili mi, attende sapientiam meam, & prudẽtiæ meæ inclina aurem tuam, o vt custodias cogitationes: & disciplinam labia tua conseruent. p Ne intenderis fallaciæ mulieris. Fauus enim distillans labia meretricis, q & nitidius oleo guttur eius. r Nouissima autem illius amara quasi absynthium, & lingua acuta quasi gladius biceps. s Pedes eius descendunt in mortẽ, & ad inferos gressus eius penetrant. Per semitã vitæ nõ ambulant: vagi sunt gressus eius, & inuestigabiles. t Nunc ergo fili mi audi me, & ne recedas à verbis oris mei. Lõgè fac ab ea viã tuã, & ne appropinques forib. domus eius. u Ne des alienis honorẽ tuũ, & annos tuos crudeli: a Ne

l ¶ *Vias enim quæ à dextris sunt,* &c.] Id est, elegit, & placent illi: ideo displicentibus, & reprobis dicturus est: Non noui vos: quod est dicere, non vos elegi, non mihi placetis.

m ¶ *Peruersæ verò sunt,* &c.] Si auerteris à malo pedem tuum, si bona quæ docui Domino iuuante facere studueris, aderit ipse propitius conatibus tuis, vt & nunc rectè ingredi, & tunc ad pacem valeas peruenire sempiternam.

Caput V.

Fili mi, attẽde sapientiam meam, &c.] Hactenus generaliter castigauerat auditorem. Hìc sub specie meretricis, ab hæreticorum nequitia prohibet.

o ¶ *Vt custodias cogitationes,* &c.] Cogitationes quibus rectè credas: labia quibus ipsam fidem per simplicia verba, & consueta atque ecclesiastica profitearis. Sed & iuxta literã qui adhæret meretrici, etiã labia vel osculãdo, vel turpia fando cõmaculat.

p ¶ *Ne intenderis fallaciæ mulieris,* &c.] Rectè sapientia huius mũdi, atque concupiscentia eius, fallax mulier dicitur: quæ per nitorem gloriæ temporalis, & peccati dulcedinem, animas reproborum dum demulcet, à Deo meretricari facit: & de vana spe præsentis seculi deceptos fallit. Aliter: Cùm in ore hæreticorum dulcedo eloquentiæ, non ad sufficientiam solummodò, verumetiam ad superfluitatem resonat, ob id falsitas, quia aptè proferri cernitur, veritas à stultis æstimatur.

q ¶ *Et nitidius oleo guttur eius.*] Oleo Spiritus sancti fides catholica consecratur, quo nitidius suum guttur ostentant, qui suos sensus patrum fidei anteponũt. Patet de meretrice, quia & sermonis suauitatem, & formositatem corporis, ad capiendos miseros quærit.

r ¶ *Nouissima autem illius amara,* &c.] Potio absynthij intùs amarescit in visceribus, gladio foris membra feriuntur. Vt igitur ostendat iniquos in nouissima vltione, & interiùs impleri, & extrinsecus pœnis circumdari perpetuis, & amaritudine illos absynthij torquẽdos, & gladio asseuerat esse truncandos. Quare autem idem gladius biceps sit dictus, Dominus aperit cùm ait: *Sed eum timete, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Matt. 5.d.

s ¶ *Pedes eius descendunt in mortem,* &c.] Vagi sunt sensus hæreticæ deceptionis: quia alij Christum Deum, alij hominem esse negant, alij carnem accepisse, alij animam contradicunt, alij eum de virgine natum, alij Spiritum sanctum, alij patrem Deum esse, alij pœnitentibus veniam dandam esse confiteri prohibent. Et in tam innumera hæc pestis se findit itinera, vt penitus quot sint, inuestigari nequeant. At catholica veritas vaga & inuestigabilis non est: quia vna eademque cunctis est agnita, totum per orbem fidelibus.

t ¶ *Nunc ergo, fili mi, audi,* &c.] Et Apostolus ait: *Fugite fornicationem:* quia nimirum primum huius vitij remedium est longè ab eis fieri, quorum præsentia vel alliciat, vel cooperetur ad vitium. Sed & ab hæreticorum auditu prorsus segregari, infirmis auditoribus prodest. 1.Cor.6.d.

u ¶ *Ne des alienis honorem tuum,* &c.] Ne honorem quoad imaginẽ Dei creatus es, immundorum spirituũ voluptatibus subdas: neq; accepta viuendi spatia ad libitũ aduersarij immitis expendas. Cuicunq; enim sceleri quisq; subijcitur, in hoc profectò dominatui malignorum spirituũ mancipatur.

a ¶ *Ne*

[a] Ne fortè impleatur extranei viribus, tuis, & labores tui sint in domo aliena: [b] Et gemas in nouissimis quãdo consumpseris carnes & corpus tuũ, & dicas: [c] Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non acquieuit cor meum: Nec audiui vocé docentium me, & magistris nõ inclinaui aurem meam. [d] Penè fui in omni malo, in medio ecclesię & synagogę. [e] Bibe aquã de cisterna tua, & fluenta putei tui. [f] Deriuẽtur fontes tui foràs, & in plateis aquas tuas diuide. [g] Habeto eas sol[9]: nec sint alieni participes tui. [h] Sit vena tua benedicta, & lætare cũ muliere adolescẽtiæ tuæ. [i] Cerua charissima & gratissimus hinnulus. [k] Vbera eius inebrient te omni tẽpore, in amore illi[9] delectare iugiter. [l] Quare seduceris, fili mi, ab aliena: & foueris sinu alteri[9]. [m] Respicit Domin[9] vias hominis, & omnes gressus illi[9] cõsiderat. [n] Iniquitates suæ capiunt impiũ, & funibus peccatorũ suorum constringitur. [o] Ipse morietur, quia non habuit disciplinã: & multitudine stultitiæ suæ decipietur.

CAPVT XI.

Fili mi, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam.

[a] Illacum ea, cui ab adolescentia, id est, à primo credendi tempore coniunctus es. Cerua charissima & gratissimus hinnulus, vbera eius inebrient te omni tempore, in amore illi[9] delectare iugiter. *Cerua charissima* siue gratissima, vt quidam codices habent, sancta est Ecclesia, quæ serpentinam solet odio habere & conterere doctrinam. *Gratissimus hinnulus*, populus est eius virtutum varietate delectabilis, & eadem castæ fidei semper æmulatione succensus. Cuius vberibus inebriamur, cùm vtrius q; testamenti paginis contra hæreticorum fraudes instruimur, cuius pace & amore iugiter delectari, magna est exercendarum occasio virtutum.

[l] ¶ *Quare seduceris, fili mi, ab aliena,* &c.] Et de meretrice, & de hæresi sentiendum est. Aliena quippe est sapientia huius mũdi, siue hæreticorum dogma: Quæ idcirco aliena dicitur, quia ab vnitate fidei, & Ecclesiæ concordia dissentit.

[m] ¶ *Respicit Dominus vias hominis,* &c.] Non putent se adulteri tenebris noctis, ac parietum obtegi: nõ hęretici, sua molimina posse celari: *quia tenebræ non obscurabuntur à Domino, & nox sicut dies illuminabitur.* Psal. 138. b.

[n] ¶ *Iniquitates suæ capiunt impium,* &c.] Distat inter peccatorem & impium: quòd peccator appellatur, omnis qui vel in paruis, vel in magnis scelerib. decidit. Impius autem qui vel nunquam fidem recepit, vel enormitate scelerum ab ea, quam accepit, anathema factus est, vt hæretici, vel catholici publicis flagitijs inuoluti. Qui funibus peccatorum suorum constringuntur, cum incessabili augmento suæ prauitatis intereunt. Qui enim funem facit, torquendo semper, & inuoluẽdo fila filis adauget. Talis est fortitudo operum malorum, tales libri hæreticorum, in quibus praua prauis nectentes, non aliud scribendo, quàm quò se arctiùs obligent, agunt.

[o] ¶ *Ipse morietur,* &c.] Quia multa de adulteris, vel de hæreticis disputauerat, more suo in clausula narrãdi qualis sit taliũ finis ostẽdit, i.e. quia ad mortẽ tendant æternã, qui disciplinã detestati sunt vitæ. Multitudinem autem stultitiæ suæ dicit, cùm hæretici se sapientiores sanctis patrib. autumant: vel cùm opera tenebrarum facientes iniqui, aut Dominum hæc non videre, aut se facilè eius iram putant posse tolerare.

CAPVT VI.

Fili mi, si spopondoris pro amico tuo, &c.] In promptu est literæ sensus: quia suadet ei qui spopondit pro amico, vt ipsum

---

A

a ¶ *Ne fortè impleantur extranei viribus,* &c.] Ne dæmoniorũ facta adiuues: si vel ingenium animi, vel corporis tui vires ad patranda facinora tradas, domumque alienam, id est, numerum perditorum, te adiecto, multiplices. Et pulchrè dicit: labores tui sint in domo aliena, quia sunt qui iuxta prophetã, vt iniquè agant, laborant: & hæretici quantum laborem cõtra Ecclesiam subierint, vtinam lateret.

b ¶ *Et gemas in nouissimis quando consumpseris carnes,* &c.] Præponendum à superiori, ne fortè, & est sensus: Ideo te castum custodi, ne fortè in pœnis gemere cogaris: quando non solùm carnales illecebræ transeunt, sed & ipso corpore relicto, anima quæ per corpus gessit cuncta reddere compellitur. Verùm & in hac vita sæpius contigit, vt qui in adolescentia luxuriosè viuendo habita dispersérant, tempore senectutis inopia deficiant: & refrigescente calore carnis, ac flore iuuentutis marcescente, reb. suis, quas lasciuè vendiderant, alios vti conspiciant, gementesque sera pœnitentia dicant quæ sequuntur.

c ¶ *Cur detestatus sum disciplinam, & increpationibus non,* &c.] Disciplinam dicit ecclesiasticæ fidei, increpationes autem, quib. hæretici, cur ab ecclesia recesserint, obiurgantur. Patet de fornicarijs.

B

d ¶ *Penè fui in omni malo, in medio,* &c.] Ecclesia & synagoga Græca nomina sunt, & vnam eandemq; rem Latinè significant, id est, conuentum plurimorum ad inuicem. Si autem subtiliùs distinguantur, ecclesia cõuocatio, & synagoga cõgregatio interpretatur. Et vetus quidem Dei populus vtroq; nomine vocabatur: Nunc autem gratia distinctionis, ille synagoga, noster ecclesia, dicitur, merito scilicet fidei & sciẽtiæ maioris, quia & irrationalis creatura potest cõgregari. Denique dixit Deus: *Congregentur aquæ in congregationem vnam.* Rationalis autem solùm & sensibilis potest conuocari. Verùm aliquando hæc nomina & malorum conuentus significant: vnde & illud: *Exarsit ignis in synagoga eorum.* Et: *Odi ecclesiam malignantium.* Quod ergo serò pœnitens ait: contemptor sapientiæ, penè fui in omni malo, in medio ecclesiæ & synagogæ, videtur misero magnitudinem suæ damnationis perpendenti, quia nihil penè fuerit sceleris, quo non ipse sit irretitus, qui tanta meruit tormenta subire, & hoc ad cumulum accesserit miseriæ, quòd nõ extremus ipse peccantium, sed medius magis & quasi auctor extiterit: vel certè in medijs sanctorum conuenticulis corpore positus, alienam ab eis vitam ducere non timuerit. Et de hæreticis specialiter sentiendum: quia nec veterum patrum, nec nouorum dictis & exemplis potuerint ab errore reuocari.

Gen. 1.

Psal. 105. e. Ibid. 25. b.

e ¶ *Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui.*] Desiderio vtere propriæ mulieris, & eius ministerijs fouere deuotis.

f ¶ *Deriuentur fontes tui foràs, & in plateis aquas tuas diuide.*] Filium tuum ac filiam nuptui trade: & hoc manifestè facito pluribus conscijs.

g ¶ *Habeto eas solus,* &c.] Solus in tua potestate retine qualibus matrimonijs liberos tuos socies: nec sint fornicarij vel meretrices tuæ sobolis participes.

h ¶ *Sit vena tua benedicta,* &c.] Tanta te temperantia cum muliere, quam adolescens accepisti, etiam cùm senuerit seruа, vt meritò fidelis castimoniæ benedictionem consequaris in prole.

i ¶ *Cerua charissima, & gratissimus,* &c.] Illa sit tibi semper charissima coniunx, quæ sicut cerua serpentes, ita persequatur scorta, & suis effugat ab ædibus: sit natus ex ea filius & ipse castitatis amator gratissimus.

k ¶ *Vbera eius inebrient te omni tempore,* &c.] Non vxorio operi semper insistere docet, sed monet, ne vel prima viuente aliam ducas, vel meretrici vnquam socieris. Aliter. Quod ait: Bibe aquam de cisterna tua, & fluenta putei tui: Docet ab hæreticis cauendum, & custodiæ scripturarum ac lectioni attendendum: Scientiam, inquit, quam prædicas alijs, ipse serua, & tui irrigationem sermonis infunde. Deriuentur fontes tui foràs, & in plateis aquas tuas diuide. Cùm ipse seruaueris, tunc & alijs prædica, & in magna auditorum amplitudine, diuina eloquia iuxta vniuscuiusque qualitatem dispensa. Habeto eas solus. Aquas & in plateis diuidimus, & tamen soli possidemus: quando & exteriùs latè prædicationem fundimus, & tamen per eam laudes humanas cõsequi minimè ambimus. Nec sint alieni participes tui. Im mundi spiritus participes fiunt doctori: si eius mentem vel fastu elationis dum prædicat, vel hæresi, vel alio quolibet vitio corrumpũt. Solus autem aquas possidet, cum membris ecclesiæ fideliter cõnexus, ab extraneorum se consortio liberum seruat. Sit vena tua benedicta, & lætare cum muliere adolescentiæ tuæ. Sit doctrina tua, & quęcunque nascuntur ex ea in benedictione Ecclesiæ: & lætare

C

Alia expositio.

D

vt ipsum amicum solicitus admoneat, quatenus reddita pecunia, quam debet creditori, & se, & ipsum liberet. Allegoricè autem in hac ἀνεξιφ doctorem: porrò in sequenti vacantem quemliber, vt se gerere debeat, instruit. Dicitur enim præceptori: si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam: quod est apertè dicere: si animã fratris in periculo tuæ conuersationis acceperis, iam ligasti mentem apud curam solicitudinis, quæ ante deerat.

a ¶ *Illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs sermonib⁹.*] Quia dum cõmissis tibi cogeris bona prædicando dicere, teipsum prius necesse est, quæ dixeris, custodire.

b ¶ *Fac ergo quod dico fili mi,* &c.] Non tantum tu ipse benè viuendo vigilare memento, sed & illũ cui præes, à peccati torpore prædicando disiunge.

c ¶ *Ne dederis somnum oculis tuis,* &c.] Somnum oculis dat, qui subditorum curam omnino negligit. Dormitat autem qui reprehẽsibilia eorum gesta cognoscit: sed hæc propter mentis tædium digna inuectione non corripit.

d ¶ *Eruere quasi dammula de manu, & quasi auis de laqueo.*] Quantum auis de laqueo, vel dammula de manu captantis quæritenuadere: tantum nitere, vt auditore tuo salubriter instituto, ipse à sponsione vitæ eius liber reddaris. Vel certè quia dammula mundum natura est animal, velox cursu visuque acerrimum. Vnde & Græcè ἀπὸ τοῦ δέρκεσθαι, id est, à videndo dorcas nuncupatur. Auis autem volando alta petere consueuit. Cùm in docendis occuparis subditis, mũdus à peccatis omnibus, & strennuus in operibus bonis: perspicax in deprehẽdendis malorum insidijs, & virtutum pennis fultus esse satage: quatenus expleto prædicandi negotio, & ad superna transuolare, & cælestis vitæ pascua merearis intrare.

e ¶ *Vade ad formicam, ô piger, & considera vias eius, & disce sapientiam.*] Hinc vacantem hortatur quemque, vt si ad alios eruiendos non sufficit, saltem suimet curam agere non negligat. Et si sapientiam docendi nequit ab homine discere, vel operandi sapientiam discat à formica. Formica dicitur strenuus quisque & prouidus operarius, qui in præsenti vita velut in æstate, fructus iustitiæ quos in æternum recipiat, sibi recondit.

f ¶ *Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem,* &c.] Si tantillũ animal, principe carens, & rationis expers, natura duce, sibi prouidet in posterum: multò magis tu ad imaginem Dei conditus, ad videndum eius gloriam vocatus, doctorũ magisterio adiutus, ipsum conditorem habens ducem, debes in præsenti bonorum operum fructus congregare, quibus in æternum viuas in futuro. Hæc etenim vita in eo messi comparatur, & æstati, quòd nunc inter ardores tentationũ tempus est colligendi futurorum merita præmiorum. At dies iudicij hyemis similatur rigoribus: quia tunc nimirum nulla relinquitur facultas pro vita laborandi, sed tantum cogitur quisque de horreo priscæ actionis, quod recondidit, proferre. Vnde & Dominus præcipit dicens: Orate autem, vt non fiat fuga vestra in hyeme vel sabbatho. Hyeme enim facultas, sabbatho licentia, iuxta legem, deest fructus vitæ colligendi, ac penuriam fugiendi perpetuam.

g ¶ *Vsquequo piger dormis,* &c.] Vsquequo, inquit, dormis in vitijs, quando potes resurgere ad benè operandũ, qui noxio torpore depressus semper dicis: paululum adhuc iacebo, &

[a] Illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs sermonibus. [b] Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipsum libera: quia incidisti in manũ proximi tui: discurre, festina, suscita amicum tuũ. [c] Ne dederis somnũ oculis tuis, ne dormitent palpebræ tuæ. [d] Eruere quasi dammula de manu, & quasi auis de laqueo. [e] Vade ad formicam, ô piger, & considera vias eius: & disce sapientiã. [f] Quæ cum non habeat ducem, nec præceptorem, nec principem, parat æstate cibum sibi, & congregat in messe quod comedat. [g] Vsquequo piger dormis? quãdo consurges à somno tuo? paululùm dormies, paululùm dormitabis, paululùm cõseres manus vt dormias. [h] Et veniet tibi quasi viator egestas, & pauperies quasi vir armatus. [i] Si verò impiger fueris, venit vt fons messis tua. [k] Et egestas longè fugiet à te [l] Homo apostata, vir inutilis: graditur ore peruerso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, prauo corde machinatur malum, & omni tempore iurgia seminat. Huic extemplo veniet perditio sua, & subitò cõteretur, nec habebit subitò medicinam. [m] Sex sunt quæ odit dominus, & septimum detestatur anima eius. [n] Oculos sublimes, linguam mendacem, manus effundentes innoxium sanguinem, cor machinans cogitationes pessimas, pedes veloces ad currẽdum in malum, proferentem mendacia, testem fallacem, & eum qui seminat inter fratres discordias. [o] Conserua fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legẽ matris tuæ. [p] Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi

sic postea pœnitendo resurgam. Fit namq; vt te semper differente opus bonum, repentè iudex, qui mala tua facta puniat, adsit. Hoc est enim quod sequitur.

h ¶ *Et veniet tibi quasi viator egestas, & pauperies quasi vir armatus.*] Egestas namque & pauperies pœna est vltima, in qua damnati nil diuitiarum merẽtur: quæ quasi viator veniet, quia improuisa & subitanea: quasi vir armatus, quia deuinci perpetuò non potest. Patet iuxta literam: quia pigritia nutrix est egestatis & penuriæ.

i ¶ *Si verò impiger fueris,* &c.] Fructus terreni, quos metimus, nõ fonti comparantur, sed cisternæ: quia ad tempus pascũt colligentem, & in tempore deficiunt. At qui impiger fuerit pro cælestibus laborare diuitijs, huius messis vt fons aduenier: quia mercedem laborum indeficientem percipiet.

k ¶ *Et egestas longè fugiet à te.*] Quia *satiabor*, inquit psalmista, *dum manifestabitur gloria tua.* *Psal. 16. d*

l ¶ *Homo apostata,* &c.] Dixerat de hæresibus & alijs vitiorum generibus, instituerat præceptorem, excitauerat pigrũ: at nunc redarguit & schismaticum. Vbi notandum, quia quem seminantem iurgia dicere voluit, prius apostatam nominauit: quia nisi more superbientis angeli à conspectu conditoris prius intus auersione mentis caderet, foras postmodum vsque ad seminanda iurgia non veniret. Qui rectè dicitur quòd annuit oculis, terit pede, digito loquitur. Interior namque est custodia, quæ ordinata seruat exterius membra. Quia ergo statum mentis perdidit, foras in inconstantiam motionis fluit: atque exteriori mobilitate indicat, quòd nulla radice interius subsistat.

m ¶ *Sex sunt quæ odit dominus,* &c.] Eundem quẽ supra plenius quàm sit Deo odibilis discordiam seminãdo insinuat. Quòd autem animam habere Deum dicit, humano more facit, vt eum plena intentione, & non leuiter tales odisse significet. Tale est in Esaia: *Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea.* *Esai. 1. d*

n ¶ *Oculos sublimes, linguam mendacem,* &c.] Enumerat sex capitalia crimina, quæ tamen comparatione discordiam seminantis quasi minora deponit: quia nimirum maius est facinus illud, quo vnitas & fraternitas, quæ per Spiritus sancti gratiam est connexa, dissipatur. Potest enim quilibet oculos iactanter extollere, lingua mentiri, homicidio pollui, mala proximo machinari, alijs sceleribus mẽbra subdere: falsum contra quempiam testimonium proferre, quod non idem esse putandũ est quod supra linguam mendacem nominat. Potest enim mendaciũ, sed non cõtra proximum dici. Nam & B. Augustinus octo esse genera mendacij, in libro quem de mendacio composuit, docet. Potest, inquam, perditus quisq; huiusmodi mala, vel sibimetipsi vel alijs inferre, pace seruata Ecclesiæ. At Donatus & Arius eorumque sequaces, grauius est quod fecere: qui concordiam fraternæ vnitatis discordias seminando sciderunt.

o ¶ *Conserua, fili mi, præcepta patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ.*] Nunc sub adulteræ mulieris specie prohibet ab auditione hæreseos.

p ¶ *Liga ea in corde tuo iugiter, & circunda gutturi tuo.*] Et in cogitatione præcepta Dei fixa retine, & loquelam tuam horum vndique dulcedine, ne fortè lingua labaris, communito.

A

a ¶ *Cùm ambulaueris gradiantur,* &c.] Tanta sit tibi meditatio diuinæ legis, vt cum vigilans aliquid operaris, hanc seduſa mẽte recolas. Cum dormire velis, in huius memoria quieſcas: cum euigilaueris, hanc primò ad mentem reuoces. Sic etenim fiet, vt nec vigilans offendas: nec à timore nocturno lædaris. Aliter. Cum ambulaueris in profectu iuſtitiæ, gradiantur tecum mandata Dei, vt te inſtruant. Cum dormieris in morte, cuſtodiant animam tuam, ne rapiat hoſtis. Cum euigilaueris in reſurrectione, loquere cum eis expectando præmia, quæ tibi, ſi ea ſeruaueris, promiſſa erant.

b ¶ *Ne capiaris nutib⁹ illius.*] Patet de adultera. Sed & hæretici ſi benè viuere, & aptè ſe agere videntur, vide ne ſeducaris eorum doctrinis.

c ¶ *Pretium enim ſcorti vix vnius,* &c.] Recordare quia breuis voluptas eſt fornicationis, & perpetua pœna fornicatoris. Sicut enim vnus panis diurnã ſolum effugat eſuriem, & nihilominus poſtmodum eſurit, qui comeſto pane ſatur abſceſſerat: ſic qui intrat ad ſcortum, ad horam quidem euaporat libidinem, ſed poſt paululum ardentior redit.

d ¶ *Nunquid poteſt abſcondere homo ignem in ſinu ſuo,* &c.] Soli ei cõceditur hæreticorum libros legere, qui adeo ſolidatus eſt in fide catholica, vt verborum dulcedine, vel aſtutia nequeat ab ea ſegregari.

B

e ¶ *Non grandis eſt culpa cum quis furatus fuerit,* &cæt.] Furtum non ex ſua æſtimatione, ſed ex comparatione peccati maioris, id eſt, adulterij non grandis eſſe culpæ perhibetur, ſicut Hieruſalem grauius peccanti dicitur: *Iuſtificata eſt Sodoma ex te,* nõ quia Sodoma nulla vel pauca, ſed quia Hieruſalem plura peccauit. *Ezec. 16 f*

f ¶ *Quia ſcelus & furor viri non parcet in die vindictæ,* &c.] Et de domino intelligendum: quia qui nunc parcit reprobis, non parcet in die mortis: nec acquieſcet precibus ſerò clamãtium ad ſe: nec dona quorum non eſt ibi tempus vel facultas ſuſcipiet. Zelatur enim ſi quis ſpõſam ſuam, id eſt, Eccleſiam ſiue animam quamq; fidelem corrumpere præſumit.

CAPVT VII.

FIlli mi cuſtodi ſermones meos, &c.] Hæc ἀναγνῶσις eadem, quę ſuperior ſub meretricis perſona plenius explicat.

h ¶ *Et legem meam,* &c.] Tam ſolicitè ſerua quæ doceo, quaſi nil rectè ſine his aſpicere valeas.

i ¶ *Liga eam in digitis tuis,* &c.] In digitis, in tabulis cordis, in latitudine cogitationis. Denique & alia translatio ſic dicit: Deſcribe eam in latitudine cordis tui.

k ¶ *Dic ſapientiæ,* &c.] Sapientiam Eccleſiaſticæ doctrinæ, ſororia tibi dilectione coniunge, vt hæc te à pollutione ſeruet hæretica, quæ à caſtitate Eccleſiæ probatur extranea.

l ¶ *De feneſtra enim domus,* &c.] Aptè autem Salomon de feneſtra domus ſuæ ſe per cancellos proſpexiſſe dicit, vt paruulorum geſta dijudicaret. Qui enim de feneſtra per cancellos proſpicit, ipſe quidem ea quæ foris aguntur, plenè conſiderare ſufficit: nec tamen ipſum qui foris infra degunt, aſpiciunt. Namque hoc eſt quod Apoſtolus ait: *Spiritualis enim iudicat omnia: ipſe autem à nemine iudicatur.* De feneſtra enim domus meę per cancellos proſpexi, & video paruulos. Patet iuxta litteram: quia ſapiẽtium aſpectus magiſtrorum, & infirmorum actus ſedulo ſpeculatur & fortium, æterna Dei ſapientia de cælo proſpexit, & videt omnes filios hominum. 1. Cor. 2. d

m ¶ *Conſidero vecordem iuuenẽ,* &c.] Iuuenem vocat adulterum, nõ propter virtutem, ſed propter inſtabilitatem. Qui tranſit in platea: quia deſeruit anguſtam viam quæ ducit ad vitam. Iuxta angulum, quia deflectit à rectitudine.

n ¶ *Et propè viã domus illius graditur.*] Quia à via veritatis declinauit, meritò viæ domus meretricis vel hæretici appropiat, quæ rectè iuxta quod expoſuimus, & in platea, & iuxta angulum poſita eſt.

o ¶ *In obſcuro adueſperaſcente die, in noctis tenebris & caligine.*] Quia iam talis per cæcitatem cordis ad tenebras feſtinat peccati & damnationis.

p ¶ *Et ecce mulier,* &c.] Patent hæc cuncta iuxta literã de meretricijs operibus. Verùm doctrina hæreticorũ quemcunq; incautũ reperit & vecordem, hunc decipere tentat: ipſa etenim ornatu apparet meretricio, quia immunda præfulget eloquentia. Præparata eſt ad capiendas animas: quia quoſcunque ſibi ſociare poteſt, ſpirituali morte perimit. D

q ¶ *Garrula & vaga, quietis impatiens.*] Quietem eccleſiæ turbare deſiderans.

r ¶ *Nec valens in domo conſiſtere pedibus ſuis.*] Nulla eſt hæreſis quæ primis ſit contenta diſcipulis: hi ſunt enim domus eius, ſed ſemper nouos quos decipiat, quærit.

ſ ¶ *Nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos inſidians.*] Foris, cum paganos rapit: in plateis, eum voluptuoſos: iuxta angulos, cum alios hæreticos.

t ¶ *Apprehenſumq; deoſculatur iuuenem.*] Verborum fallentium blandimentis tentat inſtabilem.

u ¶ *Et procaci vultu,* &c.] Iuxta literam patet intellectus: quia meretrix conuiuium ſe permagnificum præparaſſe fatetur: at hæretici in cunctis quæ agũt, victimam ſe ſalutis Deo immolare, vel autumant, vel autumare geſtiunt. Nam & dominus ad diſcipulos: *Sed venit,* inquit, *hora, vt omnis qui interfecit vos, arbitretur ſe obſequium præſtare Deo.* Ioan. 16. a

x ¶ *Intexui funibus lectum meũ, ſtraui tapetibus pictis ex Ægypto.*] Solent lecti qui ex funibus, vel iuxta aliã translationem, inſtitis intexũtur, molliores fieri quàm qui ex ligno, vel corio, vel qualibet alia materia ſubſtruuntur. In lecto ergo funibus intexto, meretrix mollitiem quieſcendi deſignat. In tapetibus verò pictis ex Ægypto, etiam oculorũ tentat illecebras,

quibus

quibus nefando aspectu irretitis, facilius ad seducēda mentis arcana penetret. Quia verò nomine funium aliquando solent diuina præcepta figurari: quæ à nostris nos coërcendo religant, promittunt se hæretici contextu verborū cælestium salubre suis auditoribus quasi stratum parare: in quo à vitiorum tumultibus libero corde quiescāt, sed veraciter illius funibus peccatorum construunt locum perditionis, vbi perpetuo pedes manusq; alligati dānantur. De quo Dominus in Apocalypsi: *Et dedi*, inquit, *illi tempus vt pœnitentiā ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua: ecce mitto eam in lecto, & qui mœchātur cum ea in tribulationem maximam.* In tapetibus verò pictis ex Ægypto, ornatus eloquentiæ, & dialecticæ artis versutia, quæ ab ethnicis originē sumpsit, intelligitur: per quam mens hæretica sensum doctrinæ pestilentis quasi meretrix thorum facinoris se texuisse gloriatur.

a ¶ *Aspersi cubile meum mirrha*, &c.] Promittunt se tales odorem cælestium habere virtutū: quibus sua suorumque corda velut funibus cubilia venusta consecrent, sanctificent, perficiant, ac si dicere possent cum Apostolo: Quia *Christi bonus odor sumus Deo.*

b ¶ *Veniinebriamur vberibus*, &c.] Doctrinæ sanctæ poculis se inuicem satiandos iactant hæretici, & virtutum gratia cōiungendos, donec eorum gesta lux sequatur æterna.

c ¶ *Non est enim vir in domo sua*, &c.] Non est, inquiunt, Christus corporaliter in Ecclesia: surgens enim à mortuis ascendit in cælum, nobisq; ministeriū gubernandę Ecclesiæ, suam videlicet domum reliquit.

d ¶ *Sacculum pecuniæ tulit secū.*] Gloriam resurrectionis & immortalitatis Deus secum detulit, quo illius patriæ ciues lætificaret ac ditaret.

e ¶ *In die plenæ lunæ reuersurus est in domum suam*, &c.] In tempore enim quo electorum suorum Ecclesia numerum cōpleuerit, reuertetur ad iudicium.

f ¶ *Statim eam sequitur*, &c.] Id est, quasi stultus nesciens ipse ductus ad interitum.

g ¶ *Et fortissimi quique interfecti sunt ab ea.*] Vt ipse Salomon sapientissimus virorum, vt Samson fortissimus, vt Dauid mansuetissimus à muliebri decipula, vt Origenes ab hæretica, quem post Apostolos Ecclesiæ magistrum fuisse quamdiu rectè sapuit, qui negauerit, errat.

h ¶ *Viæ inferi domus eius*, &c.] Sed de Ecclesia dominus ait: Quia *portæ inferi non præualebunt aduersus eam.* Interiora autem mortis, acerrima gehennæ tormenta, quasi arctiora & obscuriora dicit, quibus hæreticos & fornicarios constat esse mergendos, sicut de sanctis pro domino in hac vita patientibus aduersa dicitur: Quia misit eos custos in interiorem carcerem, atrociorem videlicet & fœdiorem & obscuriorem.

CAPVT VIII.

NVnquid non sapientia clamitat, &c.] Nunquid non dominus palàm locutus est mundo, & in occulto locutus est nihil? Quid eius neglecto Euangelio, ad hæresim pro straui tapetibus pictis ex AEgypto. [a] Aspersi cubile meum mirrha, aloe, cinnamomo. [b] Veni, inebriemur vberibus & fruamur cupitis amplexibus, donec illucescat dies. [c] Non est enim vir in domo sua, abijt via longissima. [d] Sacculum pecuniæ tulit secum. [e] In die plenæ lunæ reuersurus est in domum suam, irretiuit eum multis sermonibus, & blanditijs labiorum protraxit illū. [f] Statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciuiens, & ignorās quòd ad vincula stultus trahatur: donec transfigat sagitta iecur eius: Velut si auis festinet ad laqueum, & nescit quòd de periculo animæ illius agitur. Nunc ergo fili audi me, attende verba oris mei, ne abstrahatur in vijs illius mens tua: neque decipiaris semitis eius. Multos enim vulneratos deiecit. [g] Et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. [h] Viæ inferi domus eius, penetrantes interiora mortis.

CAPVT VIII.

NVnquid non sapientia clamitat, & prudentia dat vocem suam? [k] In summis excelsisq; verticibus super viam in medijs semitis stans, iuxta portas ciuitatis: [l] In ipsis foribus loquitur dicēs: O viri, ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum. [m] Intelligite paruuli astutiam, & insipientes animaduertite. [n] Audite quoniam de rebus magnis locutura sum. Et aperientur labia mea vt recta prædicent. [o] Veritatem meditabitur guttur meum, & labia mea detestabuntur impium. Iusti sunt omnes sermones mei: non est in eis prauum quid, neque peruersum. Recti sunt intelligentibus, & æqui inuenientibus scientiam. [p] Accipite disciplinam meam, & non pecuniam: doctrinam magis, quam aurum eligite. Melior est enim sapientia cunctis opibus pretiosissimis: & omne desiderabile ei nō potest comparari. [q] Ego sapientia habito in consilio, & eruditis interfum cogitationibus. Timor domini odit malum. [r] Arrogantiam & superbiam, & viam prauam, & os bilingue detestor. [s] Meum est consilium & æquitas, mea est prudentia, mea est fortitudo. [t] Per me reges regnant, & conditores legū iusta decernūt. Per me principes imperant, & potētes decernunt iustitiam. [u] Ego diligentes me diligo: & qui mane vigilauerint ad me, inuenient me. Mecum sunt diuitiæ & gloria, opes superbæ & iustitia. Melior est fructus meus auro & lapide pretioso, & genimina mea argento electo. In viā iustitiæ ambulo, in medio semitarum iudicij, ditare diligentes me substantijs ac repletione thesaurorum eorum. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio. Ab æterno ordita sum, & ex antiquis antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes graui mole constabilierant. Ante colles ego parturiebar. Adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege & gyro vallabat abyssos. Quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum. Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis ne transirent fines suos. Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens: & delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tempore. Ludens in orbe terrarum: & deliciæ meæ esse cum filijs hominum. Nunc ergo filij audite me: Beati qui custodiunt vias meas. Audite disciplinam, & estote sapientes, & nolite abijcere eam. Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat postes ostij mei. Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à domino. Qui autem in me peccauerit, nocebit animæ suæ. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem.

k ¶ *In summis excelsisq; verticibus super viam*, &c.] In monte discipulos simul & turbas docuit, sed & per vias sæpè his qui conueniebant prædicabat, & eos qui cura indigebant, sanabat. In ipsa etiam porta ciuitatis Naim mortuū resuscitans, exemplo miraculi verba quæ edocuerat, commendabat. Vt quid sequimini eos qui in abditis contra eum suas exerunt linguas? dicentes. *Linguam nostram magnificabimus, labia nostra à nobis sunt.* *Luc. 7. b*

l ¶ *In ipsis foribus*, &c.] Ad viros clamat, id est, ad strenuos verbi auditores in vtroque sexu. Nam qui feminea, id est, fluxa mente sunt, sapientiæ verba percipere nequeunt.

m ¶ *Intelligite paruuli*, &c.] Manifestum est de domino: quia & cùm esset ipse in mūdo, omni ætati, sexui, cōditioni locutus est verbū, imò etiā clamabat stans in templo: *Si quis sitit, veniat ad me & bibat.* Et nunc per doctores Ecclesiæ: ipsi enim sunt fores ciuitatis eius, viris simul ac feminis, sapientibus & insipientibus, grandæuis prædicat & paruulis. At cōtra doctrina fallax clam & priuatim, quos seducere valeat, quærit. *Ioan. 7. b.*

n ¶ *Audite quoniam*, &c.] Magnis nempè: quia regnū cælorum, & promisit & dedit, fidemque sanctæ trinitatis docuit: atque alia innumera quæ prophetæ ei loquenda relinquebant.

o ¶ *Et aperientur labia*, &c.] Labia eius sunt duo testamenta concordia adinuicēm veritatis attestatione cōiuncta, quæ ipsa in carne apparente, per Sancti spiritus donum sunt ad prædicandum salutem, vniuersum aperta per orbem.

p ¶ *Accipite disciplinā*, &c.] Non potestis Deo seruire & mammonæ. *Matt. 6. a*

q ¶ *Ego sapientiæ habito in consilio*, &c.] Vbi duo, vel tres congregati fuerint in nomine meo: ibi sum ego in medio eorum. *Matt. 18. c*

r ¶ *Arrogantiam & superbiā*, &c.] Arrogantiam & superbiam in eis, qui se cæteris meliores æstimant. Viam prauam in eis, qui apertè mala faciunt. *Os bilingue* in illis, qui in bonis quæ loquuntur, stabile quippiam non habent: sed iuxta auditorum libitum sua verba commutant.

s ¶ *Meum est consilium*, &c.] Non se extollat humana præsumptio, plenitudinem virtutum sola Dei sapientia possidet: ab hac humana infirmitas, quicquid virtutis habet, accipit.

t ¶ *Per me reges regnant*, &c.] Reges dicit Apostolos, siue alios sanctos: qui & seipsos primum, & deinde Ecclesiam sibi subditam benè regere sciunt. Legum cōditores auctores vtriusque testamenti, & sequentes Ecclesiæ scriptores. Principes & potentes, cæteros fidelium præceptores, ac rectores appellat: qui vtiq; omnes non nisi per sapientiam, vt essent aliquid habent. Ait enim: Quia *sine me nihil potestis facere.* *Ioan. 15. a*

u ¶ *Ego diligentes diligo*, &c.] Tale est & in euangelio: *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.* Mane quippè vigilant ad sapien- *Ibid. 14. c*

tiam, qui semper innouato mentis studio ad Christi visionem pertingere satagunt.

a ¶ *Mecum sunt diuitiæ & gloria,* &c.] Opes superbas, opes excelsas dicit, vt cælestia dona significet. Græcè enim superbus ὑπερήφανος, id est, superapparens dicitur. Et ideò rectè sapientia opes hyperiphanos secum esse dicit: quia quicquid donorum cælitùs fidelibus datur, cunctis mundi opibus excellentius esse probatur: quod etiam addendo iustitiam manifestius inculcat: nam terrenas opes, & gloriam sæpius habent iniusti. Nos autem in resurrectione, sicut Petrus ait, *nouos cælos, & nouam terram, & promissa ipsius expectamus: in quibus iustitia habitat.* 2. Pet. 3. c

b ¶ *Dominus possedit me initio viarum suarum.*] Vox Christi, qui vera est Dei patris sapientia, quæ ante omnẽ mundi creaturam ineffabiliter ex patre genita: quia ipse cunctam cæli terræque materiam potentialiter creauit atq; mirabiliter disposuit. Viæ domini sunt opera eius: quorum cõsideratione ad fidem vel agnitionem peruenit genus humanum. Inuisibilia .n. ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, cõspiciuntur. Viæ eius sunt ipsæ illuminationes, per quas se & angelicis spiritibus & mẽtibus ostẽdit humanis, in quarum initio viarum sapientiam possedit: quia in primordio creaturæ nascentis, filium qui cum eo cuncta disponeret, habuit. Sed ne putaret aliquis harum initio viarũ, vel aliquãdo ante tempora filium esse cœpisse, vigilanter adiunxit.

c ¶ *Antequam quicquam faceret principio,* &c.] Cui simile est in Euangelio: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum: Omnia per ipsum facta sunt.* Pereant ergo, qui negant Dei virtutem, & Dei sapiẽtiam, videlicet Christum ab initio, imò & ante omne quod dici vel cogitari potest initium ab ipso patre fuisse progenitum. Alia translatio hunc locum ita concipit: Dominus creauit me, principium viarum suarum in opera sua. Quod de incarnatione dominica dictum Patres intelligunt, dicentes: quia certi gratia mysterij, Dominus creauit me, & non pater creauit me. Et caro, inquiunt, dominum agnoscit: gloria, patrem signat: creatura, dominum confitetur: charitas, patrem nouit. Principium, vel in principio viarum suarum, & ipse ait: *Ego sum via*: quia surgens à mortuis iter fecit Ecclesiæ suæ ad regnum Dei, ad vitam æternam. In opera sua: quia ad redimenda opera patris, ex virgine creatus est, suscipiens carnem, vt opera patris à corruptibili seruitio liberaret: caro enim Christi propter opera, diuinitas ante opera. Ioan. 1. Ioan. 14. a

d ¶ *Et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore,* &c.] Ludentem dicit gaudentem. Erat ergo ludens coram patre, per singulos dies: quia vt propheta ait, A principio ex diebus æternitatis, gaudebat vnum esse cum patre. Erat omni tempore ludens in orbe terrarum: quia & cum tempora orbis ac creaturæ esse cœpissent, ipse quod erat in patre filius manebat. Hæc ideò, ne quis eum cum creaturis, & temporibus cœpisse perhiberet. Et delitiæ eius sunt esse cum filijs hominum: quia desiderat in nostro amore quiescere, nosq; bonorum gratia meritorum ad se videndum perducere. Mich. 5. a

e ¶ *Beatus homo qui audit me,* &c.] Fores suas & postes ostij sui, Scripturas sanctas, & eorum doctores nũcupat: sine quibus ad vitam, quam pollicetur, non valemus ingredi.

Caput IX.

Sapientia ædificauit sibi domũ.] Quia de æternitate diuinitatis Christi sufficienter dixerat: addit & de assumpta humanitate dicere. Sapientia ædificauit sibi domum: quia hominem filius Dei, quem in vnitatem suæ personæ suscipere t, ipse creauit.

g ¶ *Excidit columnas septem.*] Ecclesias per orbẽ septiformi gratia spiritus erexit, quæ domum Dei .i. mysterium incarnationis eius, ne perfidorũ improbitate memoria tolleretur, credendo, colendo, & prædicando quasi sustentando continerent. Vel certè sapiẽtię domus, ecclesia Christi est, ex lapidibus viuis, hoc est, sanctis in tabernaculũ sibi constructa. Columnæ autem doctores sanctæ Ecclesię septiformi spiritu pleni: quales fuêre Iacobus, Cephas, & Ioannes: quas nimirũ colũnas sapiẽtia excidit: quia ab amore præsentis sæculi disiunctas, ad portandam eiusdem Ecclesiæ fabricam mentes prædicantium erexit. Galat. 2. b

h ¶ *Immolauit victimas suas.*] Suis passionibus Ecclesiã consecrauit: vel vitam prædicantiũ mactari in persecutione permisit: quibus videlicet victimis contrariæ sunt victimæ meretricis, ad quas stultos inuitat, vt supra lectum est, dicens: *Victimas pro salute deuoui, hodie reddidi vota mea.* Supr. 7. a

i ¶ *Miscuit vinum, & proposuit mensam suam.*] Diuinitatis suæ arcana capere non valentibus, assumptæ humanitatis sacramenta patefecit, & scripturæ sacræ pabulum nobis aperiendo præparauit.

k ¶ *Misit ancillas suas, vt vocarent ad arcem,* &c.] Prædicatores infirmos ac despicabiles elegit, qui fideles populos ad superna patriæ cælestis ædificia colligerent.

l ¶ *Si quis est paruulus, venit ad me,* &c.] Paruulos dicit humiles: insipientes verò eos qui de mundanæ sapientiæ fastu nil habent. Tales autem vocat, vt eos sua doctrina sapientes reddat & altos.

m ¶ *Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis.*] In pane, diuina eloquia: in vino mixto, coniuncta in vnam Christi personam deitatis & humanitatis eius natura exprimitur, vt supra dictum est. Vel certè in pane, corporis ipsius: in vino mixto, sanguinis Sacrosancti mysterium, quo in altari, mensa videlicet eius, satiamur, ostenditur.

n ¶ *Relinquite infantiam, & viuite, & ambulate per vias prudentia.*] Post oblatas epulas, addit & vitæ monita: vt quos præceptis suæ incarnationis mysterijs refecit, doctrinæ pariter cælestis instruat verbis.

o ¶ *Qui erudit derisorem, ipse sibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat maculam sibi.*] Quasi interrogares, cur sapientia paruulos præ cæteris, & insipientes ad suas inuitaret epulas. Ideò, inquit, feci: quia frustra laborat, qui verbum

ipse

sapientiæ

E sapientiæ inculcare nititur ei qui audire contemnit: sapientiorem se doctore, & maiorem existere credens.

a ¶ *Noli arguere derisorem, ne oderit te.*] Derisor est Iudæus siue hæreticus, seu omnis hypocrita: qui ob hoc quod iustum se esse existimat, verba correptionis nequicquam recipit. Non est timendum, ne tibi derisor, cum arguitur, contumelias inferat: sed hoc potuis prouidẽdum, ne tractus ad odium, peior fiat. Ideoq́ue tibi aliquoties ab eius correptione non tuæ timiditatis, sed dilectionis eius gratia cessandum.

b ¶ *Argue sapientem, & diliget te, &c.*] Sapientem in profectum positum, id est, amatorem sapientiæ dicit, quem supra pro humilitate paruulum nuncupauit: nam perfectus sapiens, non habet opus argui.

c ¶ *Mulier stulta & clamosa, plenaq́; illecebris, &c.*] Mulier hæc hæresis est, contraria nimirum sapientiæ, quæ sua superius sacramenta cecinit: stulta scilicet per fatuum intellectum, & clamosa per garrulitatem: plenaq́; illecebris vitiorum, & nihil omnino sciens, sicut ait Apostolus: *Qui se existimat scire aliquid, cum nihil scit, ipse seducit se.* Sedit autem & ipsa in foribus domus suæ, id est, in doctoribus falsitatis, qui in penetralia perfidiæ miseros fallendo introducunt. Super sellam autem, quia cathedram sibi prædicationis vsurpat. Hæc est cathedra pestilentiæ, in qua beatus vir sedere delectat.

Gal. 6. a

F d ¶ *In excelso vrbis loco.*] Dicit de sapientia: quia in summis excelsisq́ue verticibus dat vocem suam: sed illa in sublimitate virtutum, hæc in supercilio elationis attollitur.

Psal. 1. a

e ¶ *Vt vocaret transeuntes per viam, & pergentes in itinere suo.*] Vocat hæresis ad perfidiã sæpè catholicos: quos iter rectum agere, & viam sæculi huius transire citius velle, atq; ad æternam patriam festinare conspicit.

f ¶ *Quis est paruulus, declinet ad me: & vecordi locuta est.*] Sapientia paruulos atque insipientes ad suum conuiuium penè eisdem verbis videtur inuitare. Sed distat, quòd illa simpliciter ad se venire: hæc autem quos vocat ad se declinare suadet: quia illa nimirum ad rectũ actionis iter quos errantes cernit, accersit: hæc rectè gradientes, ab itinere suo deuiare, & ad se diuertere docet.

G g ¶ *Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis abscõditus suauior.*] Aquæ furtiuæ, & panis absconditus, doctrina hæreticorum, quæ quæ stultis ac perditis suauior videtur. Sapientia palàm mensam proposuit, & miscuit vinũ suum. At stulta mulier nil meracum habens, ad aquas furtiuas, & abscõditum panẽ quoscunq; valet, aggregat: quia Catholica Ecclesia palam mundo diuinorum eloquiorum cõuiuia pandit, diuinitatis & humanitatis Christi mysteria celebranda præcipit. Vel certè in vino mixto, historicã simul & allegoricã auditoribus suis scientiam propinat, vt pro suo quenq; captu, vitæ poculis reficiat. At hæreticorũ doctrina, publicę fidei & professioni, sua secretim decreta præponit: & cum nil spirituale habeat, suauiorẽ se catholicis pastoribus scientiam iactat docere, vt scilicet libentius audiantur, & agantur quæ palàm in Ecclesia dici crediq́ue prohibenrur: & dulcius hauriatur insipientia quæ putatur scientia, cuius prohibita fuerat audientia. Potest in aquis furtiuis, baptisma hæreticorum: in pane abscõdito, eorundem sacrificium designari. At iuxta literam: Mulier adultera, in aquis furtiuis, & pane abscondito, prohibita & illicita connubia dulciora asseuerat.

H h ¶ *Et ignorauit quòd gigantes ibi sint, & in profundis inferni conuiuæ eius.* Qui enim applicabitur illi, &c.] Nescit adultera, nescit hæreticus: quia immundi spiritus suas domos habitant, & qui in profundis inferni pœnas luunt æternas: ipsi actibus luxuriosorum, ipsi hæreticorum dogmatibus, quasi conuiuijs delectantur opimis. At cum ritè in Ecclesia, Christi sacramenta celebrantur, Christi verbum auditur & conseruatur, qui est sapientia Dei: constat quòd angelicæ virtutes ibi sint, & in excelsis cælorum, conuiuæ fidelium. *Panem enim cæli dedit eis: panem angelorum manducauit homo.*

Psal. 77. c

ipse sibi facit iniuriam: & qui arguit impium, generat maculam sibi. [a] Noli arguere derisorem, ne oderit te. [b] Argue sapientem, & diliget te. Da sapienti occasionem, & addetur ei sapientia. Doce iustum, & festinabit accipere. Principium sapientiæ, timor domini: & scientia sanctorum prudentia. Per me enim multiplicabuntur dies tui, & addentur tibi anni vitæ. Si sapiens fueris, tibimetipsi eris: si autem illusor, solus portabis malum. [c] Mulier stulta, & clamosa, plenaq́ue illecebris, & nihil omnino sciens, sedet in foribus domus suæ super sellam: [d] In excelso vrbis loco: [e] Vt vocaret transeuntes per viam, & pergentes in itinere suo. [f] Quis paruulus, declinet ad me: & vecordi locuta est: [g] Aquæ furtiuæ dulciores sunt, & panis absconditus suauior. [h] Et ignorauit quòd gigantes ibi sint, & in profundis inferni conuiuæ eius. Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos: nam qui abscesserit ab ea saluabitur.

Commentariorum libri primi finis.

COMMENTARIORVM BEDÆ PRESBYTERI IN PARABOLAS SALOMONIS, LIBER SECVNDVS.

CAPVT X.

Parabolæ Salomonis filij Dauid, regis Hierusalem.] Nouum ponit titulū: quia nouum genus locutionis incipit, vt non sicut prius de singulis bonorū malorumve partibus diutius disputet, sed alternis versibus, actus vtrorumque describat.

b ¶ *Filius sapiens lætificat patrem,* &c.] Qui accepta fidei mysteria benè seruat, lætificat Deum patrem: qui verò hæc actione mala, vel hæresi commaculat, matrem contristat Ecclesiam.

c ¶ *Non proderunt thesauri impietatis: iustitia verò liberabit à morte.*] Et à transitoria morte sæpius: vt Danielē, & tres pueros, à perpetua semper iustitia liberat. At verò thesauri p impietatem congregati, & si aliquando à morte corporali videntur eripere, plus tamē mali pro impietate qua acquisiti sunt, quā commodi in eo quòd pro vita sunt dati, conferunt.

d ¶ *Non affliget dominus fame animam iusti, & insidias impiorū subuertet.*] Et si quando iustum impij fame affligunt, vel etiam necant, non lædent animam eius, quam dominus in vita futura suæ gloria visionis cōsolabitur, qui & eadem impiorum insidias, in ipsos iustè iudicando, retorquet.

e ¶ *Egestatem operata est manus remissa: manus autem fortium diuitias parat.*] Qui negligenter viuit in hoc sæculo, egebit bonis in futuro. At qui fortiter domino militat, diuitijs æternæ beatitudinis remunerabitur.

f ¶ *Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate,* &c.] Qui congregat Christo animas fidelium, filius sapiens est: & quidem *messis* hæc *multa* est, *operarij autem pauci.* Qui verò hoc tempore acceptabili à sua salute curanda torpescit, confundetur in die retributionis.

g ¶ *Benedictio domini super caput iusti: os autem impiorum operit iniquitas.*] Iustis dicetur in iudicio: *Venite benedicti, percipite regnum.* Os autem impiorum quod comessationi & ebrietati, & colloquijs malis seruiebat, iniquitate quam gessit, condemnabitur. Denique os illius operuit iniquitas, qui in tormentis positus, linguam sibi in qua ob plura scelera plus punitus est, refrigerari quæsiuit.

h ¶ *Memoria iusti cum laudibus, & nomen impiorum putrescet.*] Et in hac vita boni bonos, siue viuentes siue defunctos, laudibus efferunt: Impiorum autem & actus detestantur & nomen: & in vita futura, iusti in Dei laudibus viuunt. Reproborum autem honor, nomenq; & laudes, putribus gehennæ supplicijs mutantur: vbi vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.

i ¶ *Qui ambulat simpliciter,* &c.] Qui simpliciter se viuere nouit, facilè cuncta spernit aduersa: quia se per hæc ad gaudia venturum esse confidit, dicens cum propheta: *Dominus defensor vitæ meæ, à quo trepidabo? Dum appropiant super me nocētes, vt edant carnes meas. Qui tribulāt me inimici mei: ipsi infirmati sunt, & ceciderunt.* At qui prauis incedit vijs, nolens licet, patere, non autem semper docere: nec omnia quæ nouit, omnes docere sapienti conuenit, rectè subditur.

p ¶ *Sapientes abscondunt scientiam.*] Sciētes videlicet: quia tempus tacendi, & tempus loquendi. Vnde propheta: *Dum consisteret,* inquit, *peccator aduersum me, obmutui, & humiliatus sum, & silui à bonis.* Et Apostolus: *Nihil me iudicaui scire inter vos: nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum.*

q ¶ *Os,* &c.] Quia vel inordinatè bona, vel aptè loquitur mala.

r ¶ *Substantia diuitis, vrbs fortitudinis eius: pauor pauperum, egestas eorum.*] Diuites confidunt in diuitijs, quasi in vrbe munita. Pauperes ideo pauent, ne deficiant: quia se norunt egenos. Spiritualiter: qui in Deum diues est per bona opera, confidit in illo quasi in vrbe inexpugnabili: quia à nullo possit hoste superari. At qui virtutum inopia coanguſtantur: ideo cælestibus egent diuitijs, quia noxio pauore timent duros pro domino tolerare labores.

s ¶ *Abscondūt,* &c.] Si ergo verax, & sapiēs esse desideras, odiū neq; in abscondito cordis contege, nec per oris cōtumeliam profer: sed tuum & cor dilectione, & os veritate repleatur.

t ¶ *Argentum,* &c.] Sanctorum prædicatio igne spiritus succincta, velut argentū examinatur. Argentum quippè vel aurum, si reprobū est, igne consumitur: si verò probatum, igne declaratur: sic nimirum est sensus vniuscuiusque operantis. Nam qualis sit in eo quod laudatur, ostenditur, hoc est, sapientia huius mundi, seu hæreticorum dogma apud eos qui in verbo Dei eruditi esse nosc̄untur, pro nihilo existimatur.

CAPVT X.

PARABOLÆ Salomonis filij Dauid regis Hierusalem. b Filius sapiens lætificat patrem: filius verò stultus, mœstitia est matri suæ. c Non proderūt thesauri impietatis: iustitia verò liberabit à morte. d Non affliget dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet. e Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortiū diuitias parat. Qui autem nititur mendacijs, hic pascit ventos: idem sequitur aues volantes. f Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui autem stertit æstate, filius confusionis. g Benedictio domini super caput iusti: os aūt impiorum operit iniquitas. h Memoria iusti cum laudibus, & nomen impiorum putrescet. Sapiens corde præcepta suscipiet, stultus cæditur labijs. i Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter: qui autem deprauat vias suas, manifestus erit. k Qui annuit oculo, dabit dolorem. l Stultus labijs verberabitur. m Vena vitæ, os iusti: n Os autē impiorum operit iniquitatem. Odium suscitat rixas, & vniuersa delicta operit charitas. o In labijs sapientis inuenietur sapientia, & virga in dorso eius qui indiget corde. p Sapientes absc̄ondunt scientiā: q Os autem stulti, confusioni proximū est. r Substantia diuitis, vrbs fortitudinis eius: pauor pauperū, egestas eorum. Opus iusti, ad vitam: fructus aut impij, ad peccatum. Via vitæ, custodienti disciplinam: qui autem increpationes relinquit, errat. s Absc̄ondunt odium labia mendacia: qui profert cōtumeliam, insipiens est. In multiloquio nō deerit peccatum: qui aūt moderatur labia sua, prudentissimus est. t Argentum electū, lingua iusti: cor aūt impiorum pro nihilo. Labia iusti erudiunt plurimos: qui aūt indocti sunt, in cordis egestate moriētur. Benedictio

k ¶ *Qui annuit oculo, dabit dolorem.*] Qui in nutibus oculorum irridet aliquem, non euadet sine dolore tormenti, aut pœnitudinis: de qualibus dicit psalmista: *Qui oderunt me gratis: & annuunt oculis.* Vel certè qui annuit oculo, dabit dolorem: quia filius stultus, mœstitia est matri suæ.

l ¶ *Stultus labijs verberabitur.*] Vel suis videlicet quibus damnari meruit: quia *mors & vita in manibus linguæ.* Vel eorum à quibus (quia corrigi non potuit) sententiam damnationis accepit. Quo modo psalmista cum ait: *Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua dolosa:* Vtrunque à domino quærit, vt & ipse labia iniqua, ac linguā dolosam non habeat: & aliorum iniquitate ac dolis minimè possit decipi.

m ¶ *Vena vitæ, os iusti.*] Et dominus de doctoribus: *Qui credit in me,* inquit, *in me, sicut scriptura dicit, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.*

n ¶ *Os autem impiorum, operit iniquitatē,* &c.] Impij sunt, qui vel sua vel proximorum errata, ne ad sanitatem perueniāt, defendendo contegunt: quod execrans propheta, dominum orat, vt non declinet cor suum *in verbum malum ad excusandas excusationes in peccatis.*

o ¶ *In labijs sapientis inuenietur sapientia: & virga in dorso eius,* &c.] Virga in dorso, est vindicta in posterioribus, id est, in sequēti vita: quam benè plaga illa famosa qua Philistæi in natibus feriebātur, exprimit. Qui ergo non vult virgam in dorso portare, portet in labijs sapiētiam: loquatur laudes Christi, & præcepta prædicet. Verùm quia semper dominum laudare, non autem semper docere: nec omnia quæ nouit, omnes docere sapienti conuenit, rectè subditur.

a ¶ *Quasi per risum stultus operatur scelus: sapientia autem est viro prudentia.*] Prudentia à prouidendo nomen accepit. Stultus igitur est qui gaudet in scelere. Sapientis autem est & eius, qui vim nomine dignus sit præuidere: quia risus dolore miscebitur: & gaudia peccandi, pœna sequetur vltionis.

b ¶ *Quod timet impius, veniet super eum: desiderium suum iustis dabitur.*] De illo impio dicit, qui sciens peccat. Timet ergo impius videre districtum iudicē: Desiderant iusti *dissolui & esse cū Christo.* Ille ne terrenis gaudijs priuetur, & sempiterna vltione plectatur: isti ne incolatus eorū prolongetur: sed præmia pro quibus certauere, percipiant: vtriusque autem quod corde tenent, aduenit.

c ¶ *Quasi tempestas transiens non erit impius,* &c.] De persecutoribus ecclesiæ dicit, qui domū fidei subuertere quærunt: sed illa in vero fundamento, hoc est, in Christo collocata, ipsi extemplo dispereunt.

d ¶ *Sicut acetum dentibus, & fumus oculis: sic piger his qui miserūt eum in via.*] Sicut acetum dentibus, & fumus contrarius est oculis: ita sacerdos in Ecclesia prauus per acredinem peccati fidelium sensus obtundere facit: atque erroris ignorantia oculos cordis eorum ab intuitu fidei seu intellectu rectitudinis, dum caligant, velut fumus excæcat. Sicut hæreticorū perfidia bonis doctoribus molestiā generat & lacrymas: sic malè viuens catholicus eis qui se fidem suam ex operibus ostendere iusserūt, per inertiam grauis est. Oculi quippè & dentes, prædicatores sunt sanctæ Ecclesiæ: qui ei & recta itinera præuidere, & alimēta spiritualia suggerere solēt. Porrò acetum q; à vino degenerat: & fumus qui ab igne ascēdens euanescit, eos qui ab ecclesiastica suauitate & charitate per superbiam vel socordiam recedētes, hanc etiā verbis impugnant, figuratè denuntiant: de quibus dicit Ioannes: *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.*

e ¶ *Timor domini apponet dies, & anni impiorum breuiabuntur.*] Qui Deo fideliter seruiunt, æterna luce donabuntur: at qui impietati mancipantur, cum hac vita, perdunt bona quæ amant.

f ¶ *Expectatio iustorum lætitia,* &c.] Patet quia iusti lætantur in expectatione vitæ sequentis, quamuis contristentur afflictione pressuræ præsentis. Vnde est illud: *Tu es mihi refugium in pressura quæ circundedit me, exultatio mea.* At verò impij qui se putant in futuro requieturos, aut certè nullos post mortem futuros, falluntur. Neque huic repugnat sententiæ quod supra dictum est: *Quod timet impius, veniet super eum.* Sunt enim qui scientes futurorum bonorum malorumque iudicium: nihilominus negligentia vel desperatione, vel etiam de industria peccant: talibus ergo interitus quem timent, eueniet. Sunt qui mala faciunt, & aut nunquam punienda æstimant, aut vt benè gesta, ideoq; bona mercede remuneranda iudicant, de quibus rectè dicitur: Quia *spes impiorum peribit.* Nam & de his qui scientes delinquunt, subsequenter adiungit.

g ¶ *Fortitudo simplicis,* &c.] Si, inquit, abdita scripturarū comprehendere non vales, nō tamen de salute desperes: sed gradere viā domini, age bona quæ nosti, & inter fortes connumeraberis. Sed meritò paueant illi, qui recta quæ nouerunt, facere contemnunt: quia certa restant quæ sequantur mala.

Caput XI.

S *Statera dolosa,* &c.] Statera dolosa, non tantùm in mensuratione pecuniæ, sed in iudiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis, aliter sodalis, aliter audit ignoti: statera vtique librat iniqua. Sed & is qui sua benè gesta meliora quàm proximorum, suaq; errata iudicat leuiora, trutina ponderat dolosa. Nec non & ille *qui onera importabilia imponit in humeros hominū: ipse autem vno digito suo non vult ea tangere:* Luc. 11. f Ille etiam qui in publico bona, & mala agit in occulto, pro iniquitate librę dolosæ abominatur à domino. At qui synceriter agit in omnibus, qui causam & æqua lance discernit: is nimirum iusti iudicis voluntati, & actioni congruit.

i ¶ *Vbi fuerit superbia,* &c.] Quia superbi vel cōtumeliosè se gerunt per contemptum, siue per ignorantiā disciplinæ, vel proximis contumelias ingerunt: vel certè quia omnis qui se exaltat, humiliabitur.

k ¶ *Vbi autem humilitas, ibi & sapientia.*] *Abscondisti,* inquit, *hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea parvulis,* id est, humilibus. Luc. 10. l

l ¶ *Mortuo homine impio nulla erit vltra spes.*] Heu miserè hāc sententiam pertransijt Origenes: qui post vniuersale extremūque iudicium, vitam credidit omnibus impijs & peccatoribus dandam. Notandum aūt quòd & si impijs post mortem spes veniæ non est: sunt tamen qui de leuioribus peccatis, cum quibus obligati defuncti sunt, post mortem possunt absolui: vel pœnis videlicet castigati, vel suorum precibus & eleemosynis, missarumque celebrationibus: sed hæc quibuscunque fiunt: & ante iudicium, & de leuioribus fiunt erratis. Qui verò se longè post iudicium tempore liberandos putant, falluntur: & fortasse ad eos pertinet quod sequitur.

m ¶ *Et expectatio solicitorum peribit.*] Item alia est solicitudo qua boni semper ad implenda Dei præcepta sunt præcincti: alia qua reprobi cum sciēter peccant, soliciti metuunt: quādo æternam rapiantur ad pœnam. Ideoque rectè expectatio eorum qui Deo solicita mēte seruiunt, coronabitur: eorum verò qui Deum contēnentes, & ante iudicium propria conscientia se accusante, condemnantur. *Expectatio solicitorū peribit,* Hunc versum longè aliter habet antiqua translatio quæ ait: Defuncti hominis iusti, non periet spes: gloria autem impiorum peribit.

n ¶ *Iustus de angustia liberatus est, & tradetur impius pro eo.*] Martyr quisque de angustia passionis liberatus est post mortem, & tradetur in pœnam pro eius causa persecutor, qui illum angustiauit. Iacobus martyrio coronatus est, Petrus de carcere saluatus, & Herodes qui eos persecutus est, à vermibus visibiliter cōsumptus, raptus est, vbi inuisibiliter vermis eius non morietur, & ignis non extinguetur. Actor. 12. a

o ¶ *Simulator ore decipit amicum suum: iusti autem liberabuntur scientia.*] Hæreticus simulans doctrinam Catholicam, decipit auditorem suum: qui autem iustè veritatem sequuntur Euangelij, liberabuntur scientia Catholica, ne decipula rapiantur hæretica.

p ¶ *Qui despicit amicum suum, indigens corde est,* &c.] Non

A

est despiciendus vel deridendus à nobis, qui nos simpliciter amare probatur, etiam si ineptè quid per imperitiam faciat: qui enim hoc facit, indigens est sapientiæ. At verò prudens quisque de talium commissis publicè tacet: sed hæc occultè castigat. Quod idem in sequentibus versiculis arctius inculcatur, dum dicitur:

a ¶ *Qui ambulat fraudulenter, reuelat arcana: qui autem fidelis est, celat amici commissum.*] Et in Euangelio dominus dicit: *Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum: si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc vnum vel duos, vt in ore duorum vel trium testium, stet omne verbum,* &c. Vnde & hic rectè subinfertur.

Luc. 17. a

b ¶ *Vbi non gubernator, populus corruet: salus autem vbi multa consilia.*] Ne enim te putares amici commissa, si corrigere non potes, vltra celare debere: rectè dicit populum sine gubernatore corruere: saluari autem vbi multa sint consilia, vt ostendat quod solus emendare non vales, pluribus esse reuelandum, vt vnanimi omniũ corrigatur industria.

c ¶ *Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo.*] In promptu est literæ sensus. Sed est à sorte sanctorum extraneus, qui peccata sua pœnitendo corrigere dissimulat, & quicunq; talib⁹,

B

vel communionis gratiã concedit, vel vitam promittit æternam: quia pro extraneo fidem facit, seipsum profecto ante districti iudicis oculos, vltione dignum reddit. Vel ille pro extraneo fidem facit, qui indignus ad sacerdotium anhelans, in sponsionis suæ fide animas proximorum suscipit.

d ¶ *Qui autem cauet laqueos,* &c.] Securus erit in futuro, qui nunc benè formidolosus, & sua sedulus errata per pœnitentiam curat, & ab impœnitẽtium se societate seruat immunẽ.

e ¶ *Mulier gratiosa,* &c.] Mulier gratiosa, sancta Ecclesia intelligitur: quæ in præsenti vita, gratia Dei, hoc est, charismatũ donis repleta est, & in futuro gloriam æternã adeptura est.

f ¶ *Et robusti habebunt diuitias.*] Robusti sunt omnes perfecti, qui in hac vita præsenti per donum Spiritus S. virtutum diuitias possident, & in futuro æterna beatitudine perfruẽtur.

g ¶ *Manus in manu, non erit innocens malus.*] Qui manũ iungit in manu, nil vtiq; operatur: sed manus in manu, non erit innocens malus: quia & si ab iniqua actione manus ad horã subtrahit, cordis tamen innocentiam malus habere non valet. Vnde & præmittitur: *Abominabile domino cor prauum.*

h ¶ *Semen autem iustorum saluabitur.*] Hoc est quod supra dicitur: *Seminanti autem iustitiam, merces fidelis.* Vel certè, semen iustorum saluabitur: quia qui præcedentium iustorum exempla sectantur, horum quoque vestigia ad videnda salutis æternæ gaudia sequuntur. De quibus Esaias: *Omnes qui viderint eos, cognoscent illos: quia isti sunt semen cui benedixit dominus.*

Esaiæ 61. d

i ¶ *Circulus aureus in naribus suis,* &c.] Circulum aureum, si in narib. suis infixeris, nihilominus ille terram vertere naso, & volutabro luti properat immergi: ita mulier fatua, si pulchritudinem vultus vel habitus acceperit, suam tamen faciem ad infima declinare, suã speciositatem ad euertẽdos vbique castitatis flosculos circunferre, & se cœno voluptatis inquinare diligit. Aliter: Qui ornamentum diuinorum eloquiorum meditando consequitur, sed hoc malè viuẽdo insequitur, circulum aureum habet in naribus: sed more suis terram subigere non desistit: quia quod odore iustitiæ percepit, immunda actione sordidauit. Ideoque talis anima, mulier pulchra & fatua esse censetur: quia carnalibus dedita illecebris, pulchra est per scientiam: sed per actionẽ, fatua. Aliter: Qui doctrinam hæreticam nitore vidit eloquij resplendere, nec tamen sapientiæ apto intellectui cõgruere, circulus aureus in naribus suis, id est, pulchra & circumflexa locutio in sensibus mentis stultæ: cuius ex eloquio aurum splendet, sed tamen ex terrenæ intentionis pondere more suis ad superiora non respicit. Quod secutus exposuit dicens: Mulier pulchra & fatua, id est, doctrina hæretica. Pulchra per verbum, fatua per prauum intellectum.

C

k ¶ *Desiderium iustorum, omne bonum est: præstolatio impiorum, furor.*] Desiderium iustorum, regnum cælorum: expectatio verò impiorum, furor iudicij venturi. Semper iusti iustitiam vbique regnare desiderant: at impij etiam cum quiescere ab impietatis executione videntur, proposito tamen diræ mẽtis ad inferendam cuilibet vim furoris intendunt. Et hoc est quod supra dicitur, *Manus in manu nõ erit innocẽs malus.* Item: Præstolatio impiorum, furor: Quia plerunque ira per silentium clausa intra mentem vehementius æstuat.

l ¶ *Alij diuidunt propria, & ditiores fiunt.*] Quia centuplum accipiunt in hoc tempore, & in sæculo venturo, vitam æternam. Electi qui proprias substantias præsenti in vita ob amorem regni cælorum indigentibus per eleemosynas diuidunt, ditiores fiunt in cælestibus & spiritualibus donis, quàm olim fuerant in terrenis & carnalibus possessionibus.

D

m ¶ *Alij rapiunt non sua, & semper in egestate sunt.*] Semper, inquit, in egestate raptores, non solum in tormentis, vbi nec stillam aquæ, vnde ad modicum refrigerentur, accipiunt: sed & in præsenti, vbi quamuis innumera rapiat, semper auarus eget.

n ¶ *Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriabitur.*] Qui exterius benedicit prædicando, interius augmenti pinguedinem recipit: & dum sacro eloquio mentem auditorum deebriare non desinit, potu multiplicis muneris deebriatus excrescit.

o ¶ *Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.*] Qui sanctæ prædicationis apud se verba retinet, talis maledicitur in populis: quia non solum culpa silentij, sed pro multorum quos corrigere potuit, pœna damnatur. Ipse est seruus piger & malus, qui pro retentione talenti quod accepit, in exteriores tenebras missus est. Vendunt autem frumentum qui verbum vitæ audientibus conferunt, à quibus pretium fidei & confessionis recipiant: dicente domino. *Negotiamini dum venio:* quorum capiti benedictio superuenit, dum singulis de tali negotio redeuntibus dominus dicit: Euge serue bone & fidelis: quia supra pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

Luc. 19. c

p ¶ *Benè consurgit diluculo qui quærit bona,* &c.] Bona quærere quæ facere debeas, quibus ad cælestia bona peruenias: hoc est benè diluculo consurgere, id est, crescente luce scientiæ ad bonum opus accingi. Vel certè benè, id est, ad vitam consurget in tempore resurrectionis, qui nunc bona quærit in tempore operationis. Qui autem mala quæ dicat, siue agat modò solers inquirit: tunc eorum pondere, ne ad altiora regni perueniat, retardatur.

q ¶ *Qui confidit in diuitijs suis,* &c.] Qui præsentibus bonis inhians futura non cogitat, vtrisque in nouissimo carebit: qui autem spe futurorum præmiorum bona faciunt in præsenti, iustè quod sperant, accipiunt. Virens quippe in arbore

folium,

folium, fructus quos nondum ostendere habet, signat assuturos & iusti quasi virens folium germinant: quia spe salui facti, in fidei ac virtutum gratia proficere non cessant.

a ¶ *Qui conturbat domum suam, possidebit ventos: & qui stultus est, seruiet sapienti.*] Stultus, est peccator quilibet: qui dum vitam sapientis, hoc est, iusti inuidet atque inuidendo persequitur, ad probationem eius velut ignis auro deseruit. Qui mentem suam tumultibus cogitatuum noxiorum conturbari non metuit: hanc vtique malignorum spirituum fluctibus quibus obruatur, aperit. Et qui stultus est, sapientem persequitur. Per hoc ei etiam dominando seruit: quia patientiam eius premendo probatiorem reddit, vt se videlicet damnato, ille brauium pro quo certabat, accipiat.

b ¶ *Fructus iusti, lignum vitæ.*] Merces iusti, visio est Christi. Ipse namq; est sapientia, de qua dictum est: *Lignum vitæ est amplectentibus eam.* Et in Apocalypsi: *Qui vicerit,* inquit, *dabo ei edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.* Et hunc fructum modò iusti expectant, quamdiu sicut prædictum est, quasi virens folium germinant. Apoc. 2. b

c ¶ *Et qui suscipit animas, sapiens est.*] Qui animarum curam pro domino suscipit, vt eas scilicet vel errantes doceat, vel mœstas consoletur: vel egentes temporalibus bonis sustentet, vel renitentes ad remedia salutis pertrahat: vel pastore destitutas gubernet, quo vna secum plures ad dominum perducat: qui, inquam, ita animas suscipit, sapiens est. Quia nimirum suæ animæ per hæc vnde sublimius cum domino regnet, procurat. F

d ¶ *Si iustus in terra recipit,* &c.] Si sancti martyres tanta passi sunt iusti, quanta putas eos manere tormenta, qui illos affligebant iniusti? Si Iob & Tobias, cæteriq; Dei electi tanta in hac vita receperunt aduersa: quid contristaris, si te qui tam longe à iustorum vestigijs iaces, tentans ad modicum afflictio tangit? Et quidem te & si impium dicere aut credere nō debes: peccatorem tamen te esse, id est, aliqua habere peccata parua siue magna, aperta siue occulta, inficiari non debes: imò confiteri debes, ne te ipse seducas, & veritas in te esse nō possit. Si ergo iusti in terra receperunt, Abel martyrij, & Iob exempla patientiæ: quanto magis impij Antiochus, atq; Herodes, & peccatores in euangelio paralytici, qui non nisi dimissis primò peccatis, curari à domino potuerunt? Notandū quòd hanc sententiam Petrus in epistola iuxta antiquam translationem posuit, dicens. *Et si iustus vix saluabitur, impius & peccator vbi parebunt?* 1. Pet. 4. d

Caput XII.

Qui bonus est, &c.] Horum versiculorum connexio talis est. Qui bonus est, non confidit in cogitationibus suis: sed domini gratiam quærit, ac per illam accipit, vt piè viuere possit. Qui autem cogitationibus suis confidit, bonus esse nequit. Nam quia gratiam superni adiutoris petere non curat, meritò in impia actione perdurat.

f ¶ *Mulier diligens, corona est viro suo,* &c.] Patet literæ sensus. Quia mulier bona & casta, honorem viro suo præbet in omnibus eius virtutibus: ipsa domum bene regens, quasi gratiam addit coronæ. At verò adultera, & si foris speciosa paret, intus tamen fœtore luxuriæ sua membra inquinat. Verùm spiritualiter, ecclesia coronam Christo non aliam quàm seipsam offert: Omnes enim qui in circuitu eius sunt, offerunt munera: & filius Sirach de magno sacerdote: *Ipse stans iuxta aram, & circa illum corona fratrū.* At ossa, id est, virtutes quas hæreticorum factio cernitur habere, putredo prauidogmatis corrumpit. Psal. 76. b Eccl. 50. b

g ¶ *Cogitationes iustorum, iudicia: & consilia impiorum fraudulenta.*] Iusti sua facta, si domino placeant, sedula meditatione dijudicant: ne fortè ipsis minus solicitis, supernus arbiter cōtra eos inuisibiliter aduersa disponat: iuxta illud Apostoli. *Si nosmetipsos dijudicaremus, non vtiq; dijudicaremur.* At reprobi diuini timoris obliti, de fraude quam faciunt, sua consilia cogunt. 1. Cor. 11. g

h ¶ *Verte impios, & non erunt: domus autem iustorum permanebit.*] Versi de hac vita impij, non erunt quod fuerant: quia post mortem non qualia credebant, inueniunt: sed spe sua frustrati, pro præmijs tormenta recipiūt. Domus autem iustorum, id est, ecclesia: quæ partim peregrinatur in terris, partim regnat in cœlo, nunquam deficit: sed quæcunque membra eius hinc illo perueniunt, ibidem gaudia quæ sperabant, inueniunt. Aliter: Verte impios, & non erunt. Quod multa impietas in dijs gentilium, multa in sectis hæreticorum, multa in præstigijs magorum, multa in persecutionib. extitit paganorum: sed & his dominante subuersis, ablata est pariter & memoria impietatis eorum: etiam ipsi apices stulti, ipsa dogmata igne sunt rapta, vt in Epheso actum tempore apostolorum legimus. *Domus autem iustorum permanebit:* quia sancta ecclesia nunquā vel abscon- H Actor. 19.

di potuit, vel auferri: nihil ex eius corrumpere scripturis, in nullo eius fidem violare, tanta temporum longitudo præualuit. Potest & ita intelligi. Verte impios, & non erunt: conuerte eos ab impietate, & non erunt iam impij, sed iusti, pro qua alia translatio dicit: Quocunq; se conuertit scelestus, exterminabitur: cui contra de sanctis dicitur. Quoniam *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Rom. 8. e

i ¶ *Doctrina sua noscitur vir.*] Viros vocare scriptura solet eos, qui virtutibus sunt prædicti diuinis. Vnde Apostolus. *Vigilate, state in fide, viriliter agite.* Doctrina ergo sua quisque vir esse noscitur: quia si recta docet, & hæc operibus implet, sanctus esse colligitur. 1. Cor. 16. c

k ¶ *Qui autem vanus & excors est, patebit contemptui.*] Quia scilicet ipse virilis animi fortitudinem habere contemsit.

l ¶ *Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm glorioſus & indigens pane.*] Melior est idiota & simplex idiota, qui bona quæ nouit operans, vitam meretur in cœlis, quàm qui clarus eruditione scripturarum, vel etiam doctoris functus officio, indiget pane dilectionis. De cuius dilectionis ea parte quæ ad proximum pertinet, subsequenter adiungit:

m ¶ *Nouit iustus animas iumentorum suorum.*] Id est, miseretur & compatitur hebetudini ac fragilitati proximorum sibi commissorum.

n ¶ *Viscera autem impiorum crudelia.*] Impios autem hoc loco sacerdotes appellat, qui non solum non compatiuntur subditis: sed etiam iuxta hoc quod dominus ait, percutiunt pueros & ancillas, id est, insipientes, & vitiorum enormitate debiles, dicentes: *Moram facit dominus meus venire.* Luc. 12. f

o ¶ *Qui operatur terram suam, saturabitur panibus: qui autem sectatur otium, stultissimus est. Qui suauis est, viuit in moderationibus, & in suis monitionibus relinquit contumeliam.*] Ille terram suam strenuè operatur, quia arcana cordis sui per quotidiana exercitia, per legis meditationem, per vigilantiam mentis, quasi qui exercet agriculturam, instanter erudit, atque spiritualibus cibis velut panibus, ne fame ignorātiæ periclitetur, interioris hominis sui sensum reficere non desistit. Qui exer-

cet animam suam spiritualibus studijs: & nunc virtutibus, & tunc dapibus saturabitur præmiorum. Qui autem pro salute animæ suæ nunc laborare detrectat, tunc inter stultos reprobabitur: tametsi nunc vel diuina, vel mundana sapientia gloriosus videtur.

a ¶ *Desiderium impij, monumentum est pessimorum.*] Desiderat impius præcedentes malos imitari, & de illorum vita atque actibus loqui. Vel certè desiderium eius eo tendit, quamuis ipso nesciente, vt eum prioribus iniustis, æternæ mortis carcere claudatur. Verũ quia tales exitũ quem minimè præuident, incurrunt: dicit e contra de bonis.

b ¶ *Radix autem iustorum proficiet.*] Quia nimirum fides, & charitas electorum, qua radicati sunt in Christo, nequaquam eos fallit: sed ad perfectiora semper crescens, plus quàm sperare nouit, in futuro percipiet.

c ¶ *De fructu oris sui vnusquisque replebitur bonis.*] Fructus oris, est sermo bonus. Nam qui mala loquitur, nõ fructum ore generat, sed damnum. Omnis igitur qui bona loquitur, bonis donabitur æternis: si tamen his quæ loquitur, actu non repugnat. Hoc etenim vigilanter adiũgit, cum dicit:

B d ¶ *Et iuxta opera manuum suarũ retribuetur ei.*] Neque enim aliter fructuosus fit suus sermo doctori, nisi ipse prior faciat bona quæ docet.

e ¶ *Fatuus indicat statim iram suã,* &c.] Qui se in præsenti desiderat vlcisci, fatuus est: qui autem pro domino iniuriã contemnit, sapiens. Hunc versiculum alia translatio sic habet: Stultus eadem hora pronũtiat iram suam: occultat autem ignominiam suam astutus. Non autem ignominiosam iracundiæ passionem ita à sapientibus occultandam esse decernit, vt eius velocitatem culpans, non prohibeat tarditatem: quam vtique si per necessitatem humanæ infirmitatis irruerit, ideo censuit occultandam: vt dum ad præsens sapienter obtegitur, à sapientibus amoueatur, & in perpetuum deleatur. Hęc enim est natura iræ, vt dilata languescat, & pereat: prolata verò magis magisque ferueat.

f ¶ *Est qui promittit,* &c.] Promittunt se nonnulli obedire veritati: sed vbi tentatio terrens, siue blandiens impedimẽtum præstiterit, deserunt quidem cœpta: sed tamen conscientia promissi, quasi gladio punguntur.

g ¶ *Lingua autem sapientium est sanitas.*] Quia & bona quæ promittunt, ipsi perficiendo ad vitam perueniunt: & alijs quæ sequantur, prædicando demonstrant.

h ¶ *Labium veritatis firmum erit in perpetuum,* &c.] Labium veritatis, est prædicatio apostolorum atq; prophetarum: quorum locutio dum à tramite veritatis non deuiat, in æternum firma persistit: quia dissolui minimè potest. Testis repentinus, doctor est hæreticorum: qui ab eorum dictis aberrans: dum ea quæ rectè non sentit, repente pronuntiare cupit: mẽdacium potius quàm veritatis locutionem cogitatione sua componit. Fides ecclesiastica semper manebit: qui autem repente noua dogmata infert, mendacij est minister.

i ¶ *Homo versutus cælat scientiam.*] Versutus hoc loco in bono intelligitur: id est, sapiens & prudens, qui nonnunquam de industria, suam celat scientiam: duplici nimirum ratione, vel non valens infirmis auditoribus loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: vel nolens dare sanctum canibus: neque ante porcos margaritas proijcere.

k ¶ *Et cor insipientium prouocat stultitiam.* Quando vel ipsi plus appetentes *sapere, quàm oportet sapere,* eo vsq; meditando prosiliunt, vt pro sapientia, stultitiam teneãt. Vel certè alios, quos necdum capere queunt, docere nitentes, ad maiorem eos stultitiam prouocant, & quasi saucijs oculis lumen ingerentes, solis modicum lucis, quod cernere videbantur, auferunt.

l ¶ *Manus fortium dominabitur,* &c.] Perfecti quippe nõ solum vitiorum bella superant, sed & electis fratrib. maiori virtutum gratia principantur. Qui autem dissoluti animo peccatis implicari non metuunt, pessimo exactori diabolo tributa vitiorum quotidie soluunt: & si non dominum eius viuentes pœnitendo euaserint, post mortem traditi eidem in carcerem ab eo pœnarum mittuntur æternarũ: iuxta quod dominus in euangelica parabola testatur. Neque enim de talium correctione desperandum est, cum protinus adiungatur.

m ¶ *Mœror in corde viri humiliabit illum, & sermone bono lætificabitur.*] Quia nimirum necesse est vt prius peccatorem mœror pœnitentiæ salubriter humiliet: & ita postmodum per iudicium sacerdotis, sermo datæ reconciliationis lætificet.

n ¶ *Qui negligit damnum propter amicum, iustus est,*] Si hoc de generali pecuniæ largitione, & puro homine amico rectè dicitur: quanto magis iustitiæ corona dignus est, qui propter eum qui dixit: *Dico vobis amicis meis, ne terreamini ab his qui occidunt corpus,* vel vendens quæ possidet, pauperibus tribuit: vel rapinam bonorum suorum cum gaudio susçipit: vel certè ipsam in passione canem mortificandam, siue occidendam tradit?

o ¶ *Iter autem impiorum,* &c.] Cum vel sua retinere, vel aliena rapere gaudent. Vnde rectè subiungitur.

p ¶ *Non inueniet fraudulentus lucrum,* &c.] Fraude namque acquisita pecunia, plus in anima damni quàm lucri addit in arca: & qui propriam pro domino substantiã nouit dispensare, remunerante ipso, pro terrenis cœlestia dona recipiet. Aliter: *Non inueniet fraudulentus lucrum:* & substantia hominis erit auri pretium: qui fraudulenta mente simulat se esse bonum, nequiter viuens in occulto, non inuenier bona vitæ sequentis. Qui autem substantiam virtutum spiritualium veraciter acquirit, mercabitur ex ea claritatem regni perennis: quod verbis sequentibus apertius dicit.

q ¶ *In semita iustitiæ vita,* &c.] In semita enim iustitiæ, substantiam acquirit virtutum, quibus æternę vitæ claritas auro pretiosior emitur. Iter autem paruum quo fraudulẽtus incedit, perdito lucro temporali quod appetit, ad mortem quam præuidere noluit, tendit sempiternam.

Caput XIII.

Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, non audit cum arguitur. De fructu oris sui homo satiabitur bonis: anima autem impiorum iniqua. Qui custodit os suum: custodit animam suam: qui autem incõsideratus est ad loquendum, sentiet mala. f Vult & non vult piger: anima autem operãtium impinguabitur. Verbum mendax iustus detestabitur, impius autem confundit & confundetur. Iustitia custodit inno-

C *Matt 7.a* *Rom.12.a*

Matt 5.d

D *Luc.12.a*

Caput XIII.

Filius sapiens, doctrina patris: qui autem illusor est, &c.] Tantum inter sapientem distat & stultum: vt hic aliquando profectu eruditionis ad eum qui se docuerat, docendum perueniat: ille nec cum arguitur, nouerit audire.

f ¶ *Vult & non vult piger: anima,* & cæt.] Rectè pigri vocabulo deno-

denotatur, qui vult regnare cum domino, & non pati pro eo: delectant præmia, cum pollicentur: deterrent certamina, cum iubentur, de quo Iacobus ait: *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis.* Et filius Sirach: *Væ peccatori terram ingredienti duabus vijs:* qui autem iussa operantur domini, ideò faciunt, quia anima illorum perfecta supernorum dulcedine reficitur, iuxta eum qui dominum obsecrat, dicens: *Sicut adipe pinguedinis repleatur anima mea.* Vel certè anima operãtium impinguabitur: quia qui pijs pro domino laboribus insudant, cœlesti & immarcessibili post labores corona donabuntur.

a ¶ *Est quasi dies, cum nihil habeat,* &c.] Dies sibi videbatur ille qui induebatur purpura & byssо, & epulabatur quotidie splendidè. Sed quia Deum non habuit, comperit in fine nihil fuisse quod habuit. Vnde dictũ est de talibus: *Dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt omnes viri diuitiarum in manibus suis.* Pauper econtra videbatur Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius, vlcerib. plenus: sed in multis erat diuitijs, quia virtutem habuit humilitatis: quia conditorem omnium diuitiarum, videlicet Deum, corde gestabat. Quid autem veræ diuitiæ valeant: quid vera paupertas agat, subdendo manifestat.

b ¶ *Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ: qui autem pauper est, increpationem non sustinet.*] Qui ergo animam suam vult redimi à futura ira, cõgreget diuitias operum bonorum: Qui enim eget huiusmodi diuitijs, increpationem districti iudicis sustinere nõ valet: de qua psalmista postulat, dicens: *Domine ne in ira tua arguas me: neque in furore tuo corripias me:* Alioquin pauperes non ibi increpantur à domino, sed benedictionem æternæ hæreditatis percipiunt.

c ¶ *Lux iustorum lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur.*] Lux iustorum quę perpetuo lętificat, spes est futurorum. Lucerna impiorum, quæ repente extinguitur, felicitas est sæculi labentis.

d ¶ *Inter superbos semper iurgia sunt: qui autem agunt cuncta consilio, reguntur sapientia.*] Iurgantur inter se semper hæretici: iurgantur & cæteri reprobi, quia videlicet non norũt vnitatem fidei & veritatis. Fideles autem qui consilio diuinorum eloquiorum frui non cessant, reguntur moderatione sapientiæ, quæ eos iurgari non sinit.

e ¶ *Substantia festinata minuetur: quæ autem paulatim colligitur, manu multiplicabitur.*] Qui volunt diuites fieri, incidũt in tentationem: neque ipsas diuitias quas vel acquirunt, vel cupiunt, perpetuò possident. Qui autem pro accipienda substantia præmiorum cœlestium iustis insistit laboribus, multiplicia supernæ beatitudinis munera percipiet: de quo aptè subditur.

f ¶ *Spes quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ desiderium veniens.*] Quia nimirum quam diu differtur spes ęternorum, affligitur anima fidelium: vel pro dilatione videlicet bonorũ, quæ amat: vel pro illatione malorum, quæ tolerat. At vbi venerit quod desiderat, facilè obliuiscitur quod sustinuerat: quia in æternum viuere incipit cum suo redemptore, quem tota intentione quærebat: ipse est enim lignum vitæ amplectentibus se.

g ¶ *Qui detrahit alicui rei, ipse se in futurum obligat.*] Qui bonæ rei detrahit, se in futurum obligat: quia quod non debuit faciendo, pœnam sibi qua constringatur, præparat. Sed & is qui malæ rei detrahit, ipse se in futurum obligat: Non vt pro tali detractione pœnas luat, sed vt post detractionem sese cautius agat: quia nimirum quæ in alijs iustè reprehendit, in se impunè non admittit, clamante Apostolo: *Qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis, non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per præuaricationem legis Deum inhonoras.*

h ¶ *Qui autem timet præceptum, in pace versabitur.*] Melius est ergo de sua quemque fragilitate metuere, ne fortè diuina præuaricetur imperia, quàm aliorum errata stulto ore lacerare, dicente rursus Apostolo: *Et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto: vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.*

i ¶ *Astutus omnia agit cum consilio: qui autem fatuus est, aperiet stultitiam.*] Vbi omnia cum consilio docet agẽda, diuinum potius quod sacris eloquijs inditũ est, quàm humanum intellige consilium. Fatuus est enim qui extra hoc consilium viuit, quamuis naturaliter astutus esse videatur & prudens. Dequo rectè subditur.

k ¶ *Nuntius impij cadet in malum.*] Arium dicit & Sabellium cæterosque angelos, id est, nuntios satanæ: qui quoniam consilium neglexere diuinarum scripturarum, deciderunt in malum gehennalium tormentorum.

l ¶ *Legatus autem fidelis, sanitas.*] Id est, catholicus quisque prædicator, sanitatem sibi suisque auditoribus acquirit æternam.

m ¶ *Desiderium si compleatur, delectat animam: detestantur stulti eos qui fugiunt mala.*] Omne desiderium siue bonum, siue malum sit: vbi ad effectum peruenerit, delectat animã. Sed stulti qui carnalibus solum desiderijs gaudent, detestantur eos qui pro amore cœlestium, infima oblectamenta cõtemnunt.

n ¶ *Qui cum sapientibus graditur,* &c.] Cum sapientibus ire, est sapientium actus imitari. Quàmlibet ergo simplex quisq; sit & rusticus, qui arcana sapientiæ comprehendere nequeat: si tamen sapientium exempla viuendo sectatur, iure inter sapientes annumerabitur. Qui verò stultos non propter naturam, quia homines sunt: sed propter stultitiam, quia mimi sunt, vel histriones, vel aliqui tales, non vt instruendo corrigat, amat: sed vt fauendo deteriores efficiat: talis nimirum & si per ingenium, vel doctrinam, sapiens esse videtur, stultorum nota peccat, vel turpitudine dignus, simul & damnatione tenebitur.

o ¶ *Bonus relinquet hæredes, filios & nepotes, & custoditur iusto substantia peccatoris.*] Sæpè videmus bonos sine filijs obire: imò maiora à domino præmia polliceri his qui filiorum procreationi virginitatis castimoniam præposuerint, sed & substantiam iustorum à peccatoribus tolli. Nam & Apostolus glorificat eos qui rapinam bonorum suorum cum gaudio susceperunt. Vnde spiritualiter intelligendum: quia bonus & iustus dominus est, qui post passionem suam ascendens in cœlum, reliquit hæredes suæ doctrinæ, apostolos & successores eorum: ad cuius fidem conuersa est multitudo gentium, quę erat substantia diaboli. Intrauit nanque in domum eiusdem malè fortis aduersarij, & eum maiori virtute conterens, diripuit arma eius in quibus confidebat: & spolia eius distribuit, vt ipse in euangelio testatur. Vel certè iusto substantia peccatoris custodita est, quando ablatum est à Iudęis regnum Dei, & datum est genti facienti fructus eius.

p ¶ *Multi cibi in noualibus patrum, & alijs congregantur absque iudicio.*] Absque iudicio recto facit, qui diuitijs congregandis

Iacob. 1.b Eccl. 2.c
Psal. 36.b
Luc. 16.c
Psal. 75.
Luc. 16.
Psal. 6.
1. Tim. 6.b
Rom. 2.c
Gal. 6.a
Luc. 11.c
Matt. 12.d
Heb. 10.g

gandis sedulus insistit,& has aggregatas non ipse pro redemptione animæ suæ pauperibus dispensat, sed alijs post se dispensandas reseruat:iuxta quod in superiore versu iuxta literam dicitur. Et custoditur iusto substantia peccatoris, maximè cum sibi victus abundet ex iure paternæ hæreditatis: neque vlla pecunias colligendi ne cessitas incumbat. Hoc est enim quod ait. *Multi cibi in noualibus patrum.* Iuxta verò sensum spiritualem, multi sunt cibi alimoniæ cœlestis in dictis & exemplis venerabilium patrum. Et absque ratione facit, qui his legendis, meditandis, & exponẽdis instans: non suæ saluti per hoc, sed aliorum potius seruit: dum ipse ab his quæ legit, vel actibus reprobis, vel etiam in impietate sensus hæretici discrepat. Talis namq; in noualibus, id est, operibus siue sermonibus patrum, optima institutione excultus, non sibi, sed alijs subsidium acquirit: illis videlicet qui tractatus eius legentes, arcana per eos spiritualis sensus, quibus interius reficiantur, inueniunt. Vtríque autem sensui conuenit aptè quod sequitur.

a ¶ *Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instãter erudit.*] Nam & pater bonus, filium: & discipulum, magister catholicus, ne ad iniquitatem deflectat, solicitus erudit. Præcedentem autem versiculum, antiqui interpretes ita transtulerunt. Viri iusti diuitijs annis multis fruentur: iniqui autem peribunt breuiter.

b ¶ *Iustus comedit, & replet animã suam: venter autem impiorum insaturabilis.*] Iustus percipit cibos sapientiæ, qui in noualibus patrum, hoc est, in operibus ac verbis præcedentium iustorum probantur exorti, & hos ad profectum animæ suæ benè viuendo traijcit. Venter autem impiorum, id est, capacitas sensus hæreticorum insaturabilis: quia sicut Apostolus ait, *Semper discentes, nunquam ad veritatis scientiam perueniunt.* Quare autem saturari scientia non merentur: nisi quia nequaquam refecti cibis parernæ institutionis, alijs hoc congregant absq; iudicio?

1.Tim.3.b

Caput XIV.

Sapiens mulier ædificabit domum suam, insipiens extructam, &c.] Et vnaquæq; anima fidelis, & ecclesia per orbem catholica, mansionem sibi in patria cœlesti bonis actibus ædificat. At verò reprobi, ea quæ bene sunt à bonis ordinata, male viuendo, aliquando etiam apertè repugnando dissipant. Quare autem stulti sapientium actus lacerent, sequentibus verbis ostenditur, cùm dicitur.

d ¶ *Ambulans recto itinere, & timens Deum, despicitur ab eo qui infami graditur via.*] Abominatio est enim peccatoribus bonorum religio: stultumque videtur incredulis, cum fideles propter Dei timorem, non tantùm abijciunt timorem, sed & tormenta rident eorum qui occidunt corpus. De quibus adhuc aptè subiungitur.

e ¶ *In ore stulti, virga superbiæ: labia sapientiũ custodiunt eos.*] Quia stulti per vaniloquium, humiles quos despiciunt, affligunt: sed ijdem humiles spiritu per doctrinam se sapientia, ne decipiantur, muniunt.

f ¶ *Vbi non sunt boues, præsepe vacuum est: vbi autem plurimæ segetes, ibi manifesta fortitudo bouis.*] Hærent hæc superioribus. Boues namque doctores catholicos: præsepe, cœtum auditorum: segetes dicit fructus operum bonorum. Incassum ergo tumet superbus, & indocta eloquentia verberat aures ac corda subiectorum: quia vbi non sunt docti prædicatores, frustra ad audiendum confluit turba plebium. Vbi autem plurimę operationes apparent virtutum, ibi apertissimè claret: quia non hæreticus in vanum garrit, sed pro verbi fruge laborauit ille, qui & ipsum verbũ casto ore ruminare, & viã veritatis recto discretionis pede nosset incedere. Nec mirandum, cur in præsepi, auditores significari dixerimus: cum bos alatur de præsepi, doctor autem verbo audientes soleat nutrire: sed intuẽdum, quia & de labore bouis præsepe impletur, & ipse bos suo fructu de præsepi reficitur. Quia nimirum prædicator fidelis, & audientes verbo reficit, & eadem refectione apud Deũ ipse proficit: quod in opere figuratur Helię, qui Sareptanam viduam pascit, à qua & ipse pascitur. 3.Reg.17.b

g ¶ *Quærit derisor sapientiam, & non inueniet,* &c.] Caiphas qui domino dixit: *Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, si tu es Christus:* quia malè quærebat, inuenire quod rogabat, non meruit. At discipuli qui sese humiliter auditui veritatis subdiderant, accepta spiritus gratia, nõ solummodo Christum Dei filium cognoscere, sed & abdita scripturarũ intelligere meruerint. Sed & tũc doctrina prudentium facilis erat, quando Cornelius cũ domo sua, & cæteri tales verbũ humiliter audientes, mox credebant: & accepto spiritu sancto, linguis loquebantur omnibus. Nunc quoque doctrinam fidei catholicę prudens quisque dum catechizatur, facilè percipit: quam hæretici, quia peruertse quærunt, nunquam prorsus inueniunt. Matt.26.f Actor.10.c

h ¶ *Vade contra virum stultum, & nescies labia prudentiæ,* &c.] Ideo derisor sapientiam quam quærit, non inuenit: quia & si apertè contra illius stultitiam disputando incedas, nescit intelligere quæ dicis: vt Arius, qui verbum consubstantialitatis in patre & filio, nusquam in scriptura inueniri posse contendebat, cum ei manifestè scriptum obijceretur. *Ego & pater vnum sumus.* Et: *Deus erat verbum,* & cætera talia. Ideo doctrina prudentium facilis est: quia labia prudentiæ sapientia, id est, quia labia quæcunque prudentiæ moderamine reguntur, de sapientia solum loqui & audire dulce habent: eiusq; meditationi operam dare satagunt. Ioan.10.f

i ¶ *Cor quod nouit amaritudinem animæ,* &c.] Amaritudinem habent omnes electi, quamdiu à gaudijs differuntur æternis, & reprobi cum desiderijs affliguntur peruersis. Sed electi, quia in luce ambulant, amaritudinem suam quanto sit gaudio mutanda præuident. Porrò reprobi propria sponte cęcati: quid in præsenti patiantur, non vident: quid in futuro sint passuri, non præuident: ideoque à futuris bonorum gaudijs remanebunt extranei: quia amaritudinis eorum præsentis, non nouerunt esse participes. Vnde & aptè subditur.

k ¶ *Domus,* &c.] Domus quippe in mansione, tabernaculum verò haberi solet in itinere. Domus igitur impiorum delebitur: quia habitationem vitæ præsentis, in qua semper manere desiderabant, perdent in morte reprobi: & hoc quod non præuidebant, exilium perpetuæ damnationis subibunt. Tabernacula autem iustorum germinabunt: quia præsens eorũ conuersatio, in qua incolæ sunt apud Deum & peregrini, crescentibus sine cessatione meritis, ad fructum vsque suauissimum patriæ cœlestis pertingit.

l ¶ *Innocens credit,* &c.] Hanc innocentiam vetuit, & hanc habere docuit astutiam Ioannes cum ait: Charissimi, nolite omni spiritui credere: sed *probate spiritus, si ex Deo sunt.* 1.Ioan.4.a

m ¶ *Sapiens timet, & declinat à malo: stultus transilit & confidit.*] Sicut stulti est de sua alacritate cõfidere, torrẽtem rapidum,

vel

vel voraginem latiorem saltu velle transire, sapientis autem ad planum vel pontem diuertere: ita qui peccatum quâtum valet, declinat, timens ne inuoluatur malis, sapiens est. Stultus autem ille qui contemptim peccat, blandiens sibi: quia aut posteriori tempore pœnitentiam agat commissorum, aut si repentè moriatur, fortiter pœnas inferi sufferat.

a ¶ *Impatiens operabitur stultitiam,* &c.] Reprehensibilis quidem est homo impatiens: sed multo peior & odiosior Deo est versutus: tametsi apud homines melior æstimetur. Ille enim palàm omnibus suam ostendit stultitiam: iste autem, cùm sit corde peruersus, sæpe simplicitatem simulat & iustitiam, atque humano iudicio sanctum se dici delectat, cum sit diuino examine inter reprobos æstimatus.

b ¶ *Iacebunt mali ante bonos,* &c.] In nouissimo iudicio coronatis iustis, damnabuntur reprobi, qui eos in præsenti premebant. Quod enim ait, ante, id est, ante bonos, & ante portas iustorum: non ad vicinitatem loci, sed ad visionẽ pertinet bonorum, quia malorum tormẽta semper aspiciunt, vt maiores ereptori suo gratias sine fine referant. Vnde Esaias de illis: *Egredientur & videbunt*, inquit, *cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. Vermis eorum nõ morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erũt vsq; ad satietatem visionis omni carni.* Quod autem ait, egredientur, non pedum processum, sed oculorũ significat intuitum: quem intus in regno positi, ad videnda prauorũ supplicia, foras cum volunt, emittunt.

c ¶ *Corona sapientium, diuitiæ eorum: fatuitas stultorum, imprudentia.*] Sapientes non terreni aliquid emolumenti pro diuitijs habent: sed coronam solummodo, quam pro virtutibus in futuro percipient. At stultorum fatuitas maxima hæc est: quia improuidi æternorum, de præsentibus tantùm commodis gaudent. Imprudentia enim quasi improuidentia dicitur.

d ¶ *Liberat animas testis fidelis,* &c.] Liberat animas Christus, qui est testis fidelis, vt in Apocalypsi legimus, & sicut Apostolus ait. *Testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.* Et profert mendacia diabolus: Qui rectè appellatur versipellis: quia mala quæ facienda suggerit, bona esse pronuntiat, & gaudia promittit æterna eis quos ad inferni tormenta præparat. Item liberat animas catholicus doctor, qui testimonia scripturarum fideliter, id est, rectè prædicat: & profert mendacia hæreticus. Vel sicut alia editio manifestè transtulit. Incendit autem mendacio dolosus, subauditur, animas eorum, quos suo errore decepit.

e ¶ *In timore domini fiducia fortitudinis, & filijs eius erit spes.*] Timor domini fiduciam fortitudinis præstat: quia nimirum mens nostra tanto valentius terrores rerum temporalium despicit, quanto se auctori earum veracius per formidinem subdit. Filij autem timoris domini dicuntur, qui diuino timore reguntur: sicut filij virtutis, & filij resurrectionis qui virtutibus studeant: vel qui ad gaudia resurrectionis pertinent, quibus erit spes: iuxta illud psalmistæ. *Qui timent dominum, sperent in domino.* De qua spe consequenter adiungit.

f ¶ *Timor domini, fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.*] Hæc est ergo spes eorum qui timent dominum, vt declinantes à ruina mortis, peruenire mereantur ad eum qui dicit: *Ego sum via, veritas & vita.* Dictum est autem supra. Lex sapientis, fons vitæ, vt declinet à ruina mortis. Et nunc dicitur. *Timor domini, fons vitæ, vt declinet à ruina mortis.* Ex quo patet, quia nulla prior est lex sapientis, qua mortem vitare, & vitam acquirere debeat æternam, quàm habere timorem domini. Vnde & alibi dictum est. *Initium sapientiæ, timor domini.*

g ¶ *In multitudine populi, dignitas regis, & in paucitate plebis, ignominia principis. Qui patiens,* &c.] Vbi multitudo seruientiũ Deo, ibi specialiter Christi gloria: vbi soli catechumeni competentes, vel recens nati infantes sub regnõ adhuc tenentur diaboli, & ipsi tempore congruo festinantes in Christo renasci, ignominia ibi manifesta principis mundi. Vel certè in conuenticulis hæreticorum, quæ semper sunt pauciora ecclesijs catholicorum: ignominia patet eorum qui hæc ab ecclesiastica vnitate segregarunt.

h ¶ *Vita carnium, sanitas cordis: putredo ossium, inuidia.*] Per carnem, infirma quædam ac tenera: per ossa, fortia acta signantur. Benè ergo dicitur. *Vita carnium, sanitas cordis.* Quòd si mentis innocentia custoditur, & si qua foris infirma sunt, quandoque roborantur. Et rectè subditur. *Putredo ossium, inuidia:* quia per liuoris vitium ante Dei oculos pereunt, & quæ humanis oculis fortia videntur. Ossa quippe per inuidiam putrescere, est quædam etiam robusta deperire.

i ¶ *Acceptus est regi minister intelligens.*] Ille videlicet cui dicitur. *Quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam:* intra in gaudium domini tui.

k ¶ *Iracundiam eius inutilis sustinebit.*] Ille vtiq; de quo idem ait. *Et inutilem seruum eycite in tenebras exteriores.*

CAPVT XV.

RESponsio mollis, frangit iram: sermo durus suscitat furorem. m Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam. In omni loco oculi domini contemplantur bonos & malos. n Lingua placabilis, lignũ vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum. Stultus irridet disciplinam patris sui: qui autem custodit increpationes, astutior fiet. In abundanti iustitia, virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur.

a Domus

CAPVT XV.

RESponsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.] Qui verba increpantis humiliter recipit, iam propinquat veniæ reatus quem gessit. At qui superbus arguenti resultat, maiorem contra se iram districti iudicis prouocat.

m ¶ *Lingua sapientium ornat scientiam: os fatuorum ebullit stultitiam.*] Lingua catholicorum patrum, ornat scientiã diuinorum eloquiorum: latius exponendo, quę scriptura canonica, aut obscura posuit, aut historica tantùm narratione scripta reliquit: & os hæreticorum ebullit stultitiam, dicta sacrę scripturæ peruersè intelligendo: suosq; sensus eius auctoritati præponendo. Potest & de paganorum philosophis intelligi quod ait: Os fatuorum ebullit stultitiam: quales fuêre Porphyrius & Iulianus, qui contra ecclesiæ doctores stultitię suę fluenta fundebant.

n ¶ *Lingua placabilis, lignum vitæ,* &c.] Lingua catholici doctoris ad fructum vitæ ducit sempiternum: quæ autem immoderata est, modum ecclesiasticæ normæ ignorat, & suum spiritum, & eorum qui se audiunt, malè loquendo conteret.

a ¶ *Domus*

A

a ¶ *Domus iusti plurima fortitudo : & in fructibus impij, conturbatio.*] Domus Christi, id est, ecclesia plurimam habet fortitudinem: ita vt pluuia, ventis, fluminibusque tentationum frequentium, nequaquam possit dirui: & in operibus diaboli conturbatio feruet assidua, quæ eandem Christi domum, vel per falsos fratres, vel per apertos aduersarios deijcere tentat.

b ¶ *Labia sapientium disseminabunt scientiam : cor stultorum dissimile erit.*] Labia catholicorum disseminabunt prædicando scientiam rectæ fidei: cor hæreticorum dissimile erit: quia perfidiam pro scientia concipit vt doceat. Potest & ita intelligi: quia cor stultorum etiã sibimet ipsi dissimile erit : dum mutabilitate diuersarum cogitationum varium se exhibet: & nunquam idem quod fuerat, manet : cui contra de Anna cum domino intenta mente supplicaret, dicitur: *Vultusque eius non sunt amplius in diuersa mutati.* *1.Reg.1.c*

c ¶ *Victimæ impiorum abominabiles domino : vota iustorum placabilia.*] Orationes, opera, & sacrificia hæreticorũ abominatur dominus : & vota eorum accepta habet, qui fidem catholicam iustis operibus affirmant.

d ¶ *Doctrina mala deferentium viã vitæ: qui increpationes odit, morietur.*] Mala est ergo doctrina eorum qui viam deserunt veritatis: de quibus dominus ait : *Qui ergo soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.* Sed talibus adhuc, si correpti pœnituerint, patet reditus ad veniam. Sin autem nec correptionibus ecclesiasticis annuerint, iam certus eis restat interitus. B *Matt.5.e*

e ¶ *Omnes dies pauperis, mali: secura mens quasi iuge cõuiuium.*] Omne tempus populi Dei quàm diu in præsenti pauper est, afflictionibus abundat & ærumnis: quia necdum ad diuitias supernæ bonitatis & perpetuæ mansionis peruenit. Vnde monet apostolus dicens: *Redimentes tempus: quoniam dies mali sunt.* At verò reprobi, qui metu carentes diuino, securi mundo vtuntur: quasi iugibus stulti reficiuntur epulis. Vnde subiungit. *Eph.5.d*

f ¶ *Melius est parum cum timore domini,* &c.] Quale est in psalmo: *Melius est modicum iusto super diuitias peccatorum multas.* Melius ergo est, vt seruato timore Dei, egeas opibus, vel etiam victu quotidiano : quàm vt desiderio plura acquirendi, Dei timorem deseras. *Psalm 36.c*

g ¶ *Melius est vocari ad holera cum charitate,* &c.] Omnis qui operum bonorum exempla proximis quæ imitentur ostendit: quasi ad epulas quibus reficiantur, conuiuas vocat. Melius est autem vocari ad holera cum charitate, quàm ad vitulum saginatum cum odio : quia nimirum multo est vtilius simplicis vitæ innocẽtiam cum charitate seruare, quàm maioribus virtutum miraculis foris fulgere, & interiora mentis ab odiorum sorde non expurgare. Vnde quibusdam in fine dicentibus : *Domine, domine, nónne in nomine tuo prophetauimus: & in tuo nomine dæmonia eiecimus : & in tuo nomine virtutes multas fecimus? dicet ipse dominus: Quia nunquam noui vos : discedite à me operarij iniquitatis.* *Matth.7.c*

h ¶ *Iter pigrorum quasi sepes spinarum.*] Pigros dicit eos quos piget operari iustitiam: qui cum viam domini appetunt, eos velut spinæ obsistentium sepium, sic formidinum suarum oppositæ suspiciones pungunt. Quod quia electos præpedire non solet, adiunxit:

i ¶ *Via iustorum absque offendiculo.*] Iusti quippe in conuersatione sua, quodlibet eis aduersitatis obuiauerit, non impingunt: quia temporalis aduersitatis obstacula, æternæ spei, & internæ contemplationis saltu transiliunt.

k ¶ *Lætatur homo in sententia oris sui: & sermo opportunus est optimus.*] Humanum quidem est de sua sententia quasi prudenter prolata quemque lætari : sed verus sapiens, non solùm res quas loquitur : verùm etiam opportunitatem loci vel temporis, vel personæ cui loquatur, diligenter inquirit.

l ¶ *Semita vitæ super eruditũ,* &c.] Eruditum dicit, non solum scientia, sed & operatione perfectum : Huic etenim iure semita vitæ desuper aperta est: huic cœli ianua patet. Infernus autem nouissimus de quo liberatur, vltima est pœna damnationis. Nam primus infernus, est cæcitas animæ peccantis, & veræ lucis scientia carentis: de quo dicitur in psalmis. *Et descendant in infernum viuentes :* id est, scientes labantur in peccatum. *Psal.54.c*

D

m ¶ *Domum superborum demolietur dominus : & firmos faciet terminos viduæ.*] Conuenticula hæreticorum cæterorumque ecclesiæ persecutorum demolitur dominus : & firmos facit in orbem vniuersum terminos eiusdem ecclesiæ : sponsæ videlicet suæ, pro cuius vita mori dignatus est.

n ¶ *Abominatio domini, cogitationes malæ : & purus sermo pulcherrimus firmabitur,* &c.] Abominatur dominus cogitationes hæreticorum, imò omnes pietati contrarias: & purus sermo rectę fidei firmabitur ab eo, quando in iudicio non solum factis, sed & verbis omnibus digna præmia reddet. Abominatus est cogitationes malas eorum qui dicebant: Quis est hic qui etiam peccata dimittit? Et purum sermonem eius qui dixit : *Tu es Christus filius Dei viui:* pulcherrimum esse firmauit, cum respõdit: *Beatus es Simon Bariona : quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus qui in cœlis est.* *Luc.7.g* *Matt.16.c*

o ¶ *Lux oculorum lætificat animam,* &c.] Iure mentem delectat humanam, cum se lucem cœlestium arcanorum, domino reuelante, percepisse cognoscit: quod alia editio manifestius dicit: Videns bona oculis oblectat cor: bona vtiq; domini in terra viuentium. Quæ qui mentis oculo contemplatur, meritò in corde oblectatur: tametsi extrinsecus tristis incedere, inimico affligente videtur. Fama quoq; illa felicissima, qua nostros non solum actus & sermones, sed & cogitatus angelis deferentibus in cœlo patere cognouimus, pinguedinem dilectionis & fidei, nostris virtutibus ne deficiendo arescant, exhibet. Quanto enim certius tenemus occulta nostri cordis, simul & aperta operis diuinis patere conspectibus: tanto magis fortitudinem nostræ bonæ actionis, oleo charitatis eius ne lasseſcat, impinguare satagimus.

p ¶ *Auris quæ audit increpationes vitæ, in medio sapientium commorabitur. Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam,* &c.] Discipulus, qui increpationibus docentium obediẽter annuit,

plerumq; proficiendo ad cathedram vsque doctoris ascendit. Deniq; Paulus, qui increpationi sui conditoris sese humiliter substrauit, ad sedem postmodum apostolicæ dignitatis sublimiter peruenit.

CAPVT XVI.

Hominis est animum præparare: & domini, gubernare linguam.] Certum est quia neque animum præparare, neque gubernare linguam, neq; aliquid facere boni absq; diuina gratia valemus: Quia *sine me*, inquit, *nihil potestis facere*. Quomodo ergo hominis est animum præparare, & dei gubernare linguam? Nisi quia hæc propriè tempus persecutionis significat. De quo dominus ait: *Cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.*

b ¶ *Omnes viæ hominum patent oculis eius*, &c.] Istas vias, id est, actiones omnium, & bonorum videlicet & malorum, dominus videt: vt etiam spiritus singulorum, quid in occulto cogitent, certa lance discernat. Vnde rectè subiungitur:

c ¶ *Reuela domino opera tua*, &c.] Domino quippe opera nostra reuelamus, quando eum quem nihil latere nouimus, in cunctis quæ agimus, in memoriam reducimus, atque illius in omnibus flagitamus auxilium: & cũ hoc deuoti agimus, fit vt non opera eadem tantummodo, sed etiam internæ nostrę cogitationes, illo dirigente, procedant.

d ¶ *Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus*, &c.] Nulla fuit domino causa creaturam visibilem vel inuisibilem faciendi, nisi voluntas sua: vt suam videlicet bonitatem rationabili creaturæ, quam perpetuò beatam faceret, ostenderet: eum quoque qui bonum conditionis propria sponte deseruit, id est, diabolum cum suis sequacibus, iusta seueritate damnauit.

e ¶ *Abominatio est domini omnis arrogans: etiam si manus ad manum fuerit, non erit innocens*, &c.] Quicunq; sibi tribuit bonum quod facit, etiam si nihil mali videtur manibus operari, iam cordis innocentiam perdidit: in quo se largitori donorum prætulit. Et ideo talem conditor suus abominatur vt reum, quem suis esse beneficijs contemplatur ingratum.

f ¶ *Cum placuerint domino viæ hominis: inimicos quoq; eius conuertet ad pacem.*] Tanta est sanctitas diuinæ religionis, vt eam plerunque, etiam qui foris sunt, venerationi habeant: & quos perfectè Deo seruire perspexerint, cum his pacem habere, quamuis religione discrepantes, incipiant. Deniq; quia placuerunt domino viæ Danielis & trium puerorum: inimicos quoque eorum qui eos in ignem vel bestijs miserunt, conuertit ad pacem. Quia placuerunt domino viæ sanctorum prædicatorum, multos eorum persecutores non ad pacem tantummodo, sed ad eandem etiam fidei & religionis vnitatem conuertit.

g ¶ *Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate. Cor hominis*, &c.] Et *beati*, inquit dominus, *pauperes: quia vestrum est regnum cœlorum.* Et iterum: *Væ vobis diuitibus: quia habetis consolationem vestram.* Potest & sic accipi: Quia melius sit in simplici conuersatione Deo deuotè seruire, quàm multis abundare virtutibus, verbi gratia, eleëmosynis, orationibus, ieiunijs, doctrina, castitate, proximorum facta despicere, & de sua quasi singulari sublimitate gloriari.

vitæ, in medio sapientium commorabitur. Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis. Timor domini, disciplina sapientiæ: & gloriam præcedit humilitas.

CAPVT XVI.

HOminis est animum præparare: & domini, gubernare linguam. [b] Omnes viæ hominum patent oculis eius: spirituum ponderator est dominus. [c] Reuela domino opera tua: & dirigentur cogitationes tuæ. [d] Vniuersa propter semetipsum operatus est dominus: impiũ quoque ad diem malum. [e] Abominatio est domini omnis arrogans: etiam si manus ad manum fuerit, non erit innocens. Initium vitę bonæ, facere iustitiam: accepta autem apud Deum magis quàm immolare hostias. Misericordia & veritate redimitur iniquitas: & in timore domini declinatur à malo. [f] Cùm placuerint domino viæ hominis: inimicos quoq; eius cõuertet ad pacem. [g] Melius est parum cum iustitia, quàm multi fructus cum iniquitate. Cor hominis disponet viam suam: sed domini est dirigere gressus eius. [h] Diuinatio in labijs regis: in iudicio nõ errabit os eius. [i] Pondus & statera iudicia domini sũt: & opera ei[9] oẽs lapides sęculi. Abominabiles regi qui agunt impiè: quoniã iustitia firmatur soliũ. [k] Voluntas regũ labia iusta: [l] Qui recta loqtur, dirigetur. [m] Indignatio regis nũtij mortis: [n] Et vir sapiẽs placabit eũ. [o] In hilaritate vultus regis, vita: [p] Et clemẽtia eius quasi imber serotinus.

h ¶ *Diuinatio in labijs regis, in iudicio non errabit os eius.*] Illum significat regem, de quo dictum est: *Deus iudicium tuum regi da.* Quis est enim regum temporalium, qui nunquam erret in iudicio? In cuius labijs est diuinatio: quia non suorum solummodo sermones & facta dirigit, sed & gentilium vates, qui vulgo diuini appellantur: quid sciscitantibus respondeant, illo intus indicante disponitur: testãte Michea propheta, qui ad deceptionem Achab regis impijssimi testatur missum à superni iudicis solio spiritum, qui prophetarum eius ora impleret, atque ad suadendum ea quibus rex nefandus periret, armaret. Neque enim in hoc iudicio errauit os regis æterni: sed quod rex impius audire peccatis præcedentibus meruit, ipse hoc prophetas erraticos eloqui permisit. Sed & Ezechiel peccãti ac perituro Ammonitarũ populo dicit: cum tibi viderentur vana, & diuinarẽtur mendacia. Non est dæmonũ diuinatio, sed Dei iudicium, qui perfectæ malitię elidit finem. Hunc versiculum alia translatio sic habet apertius de domino: Nihil falsum exibit de ore eius: quia nimirũ ipse nec vllo mẽtiente falli, nec potest aliquãdo mentiri.

i ¶ *Pondus & statera iudicia domini sunt: & opera eius, omnes lapides sęculi*, &c.] Lapides sæculi, iustos & fide fortes appellat: quales esse desiderabat Apostolus Petrus eos, quibus admonens dicit: *Et vos tanquam lapides viui superædificamini in domos spirituales.* Nullus igitur ab initio sæculi sua virtute electus, & cœlesti ædificio aptus est: sed eius potius opere, qui omnia in pondere & mensura & numero çonstituens, vnicuique sicut voluit mensuram fidei & gratiarum distribuit.

k ¶ *Voluntas regum, labia iusta.*] Reges dicit sanctos, qui vitijs principaliter imperare, & virtutibus animæ quasi obsequentium comitum cuneis stipari consueuerunt: de quibus dominus: *Multi*, inquit, *prophetæ & reges cupierunt videre quæ vos videtis, & non viderunt.* Alioquin reges terreni multum sępe labia iusta detestantur, vt Herodes Ioannis: propter quod eum & capite puniuit.

l ¶ *Qui recta loquitur, dirigetur.*] Vt videlicet rectis operum gressibus ad vitam pertingat æternam. At contra: Vir linguosus non dirigetur super terram. Nec repugnat huic sentẽtiæ, quod de Antiocho dicitur: Et dolus in manu eius dirigetur. Non enim hominem illum dirigẽdum scriptura dixit, quem peruersum ac pessimum futurum esse pręuidit: sed dolus, inquit, in manu eius dirigetur: quia scil. fraudes & scelera quæ disposuit, ad effectum quem proposuit, nullo retardãte perduxit: quibus tamen peractis ipse in æternum, vt meruerat, perijt.

m ¶ *Indignatio regis, nuntij mortis.*] Nuntij mortis, sunt angeli satanæ, id est, hæretici, & vani philosophi: imò omnes qui ea verba nuntiant proximis, vnde à morte rapiantur æterna: qui quò amplius auctori mortis seruiunt, eò grauius vitę largitorem offendunt: nec tamen talibus iter pœnitentiæ præcluditur. Nam subditur:

n ¶ *Et vir sapiens placabit eum.*] Potest enim resipiscendo dominum placare, quem contigit stultè loquendo offendisse.

o ¶ *In hilaritate vultus*, &c.] Quicũq; hilarem Christi vultum videre merentur, his in æternum cum illo viuere dabitur. Alioquin in die iudicij, sicut scriptum est, *Videbit omnis caro salutare Dei.* Sed hunc reprobi tũc iratũ, iusti videbunt placidum.

p ¶ *Et clementia eius quasi imber serotinus*, &c.] Serotinus imber

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ber in Iudæa iam maturis messibus vsque hodie venire consueuit: vbi dominus & matutinam pluuiam promittit, dicens per prophetam: *Dabo vobis pluuiam matutinam & serotinam terræ.* Pluuia ergo matutina est, siue temporanea, vt alibi nominatur, quando prima credendi in Christum semina suscipimus. Pluuia verò serotina, quando maturis virtutum frugibus ablati de hac vita, in dominico horreo recondimur. Et rectè clementia regis, imbri serotino cõparatur: quia quòd fructum vitæ bene agentes percipimus, non hoc nostri libertas arbitrij, sed superni facit irrigatio doni.

Deut. 11. b

a ¶ *Contritionem præcedit superbia*, &c.] Contritionem enim futuræ condemnationis præcedit superbia vitæ præsentis: & vnde hic omnis reprobus eleuatur, inde illic iustè deijcitur.

b ¶ *Eruditus in verbo, reperiet bona*, &c.] Non solum qui ad prædicandum Dei verbum eruditus est, bona apud illum reperiet, sed & ille qui in domino spem ponere didicit: etiam si ad prædicãdum alijs idoneus non est, eiusdem beatitudinis particeps existit.

c ¶ *Qui sapiens corde est*, &c.] Qui sapiẽtiam catholicæ fidei quam didicit, illibatam suo in corde custodit, meritò prudentis nomen accipit. At qui eandem sapientiam etiam doctè prædicare, & contra hæreticos defendere nouit, maiora laboris amplioris præmia percipiet.

d ¶ *Fons vitæ eruditio possidentis*, &c.] Cum diceret, possidentis: non addidit, quid possidentis. Quid autem putamus eum voluisse intelligere, nisi fortè ipsam eruditionẽ, vt sit plena sententia: fons vitæ eruditio possidẽtis ipsam eruditionem suam: quod est apertè dicere: Quia ille prædicator verè suis auditoribus vitæ vias aperit, qui exercet ipse quæ prædicat, qui amorem verbi quo alios erudit, fixum in corde possidet: nec tantummodo memoria retẽtum quasi collectum gremio semen iactat in terrã. Idcirco namq; doctrina stultorum fatuitas est: quia & si qua bona dicere vsu eruditionis didicerunt, eadem tamen quæ dicunt bona ipsi fatuo corde contemnunt.

e ¶ *Fauus mellis verba composita: dulcedo animæ sanitas ossium*, &c.] Multi per eloquentiam possunt amantib. & fauentibus suauiter pronuntiare bona, quę ipsi non amant: ea autem solum verba ad sanitatem ossium tuorum, hoc est, ad virtutum tuarum spiritualia incrementa proficiunt, quæ ex interna animæ tuæ dulcedine procedunt.

f ¶ *Anima laborantis laborat sibi: quia compulit os suum.*] Constat iuxta literam, quia expulsus de paradiso homo, quotidianũ laborem ne deficiat exercet. Compulit enim os suum, quando cum serpente loquutus est: quando vetitum tetigit, vt exilium longum cum sudore sufferat, & in sudore vultus sui pane vescatur. Sed & doctorem os suum vt laboret compellit: quia necesse habet agere bona quæ dicit.

Gen. 3. d

Hier. 9. b

g ¶ *Vir impius fodit malum: & in labijs eius ignis ardescit*, &c.] Et propheta ait: Vt iniquè agerent laborauerunt. Potest & de hæretico specialiter intelligi: qui pulcherrimos ac florentissimos diuinorum eloquiorum campos, noxio linguæ suæ vomere rumpit, vt de internis eorum sinibus, sensus impios qui ibi non insunt, eruat. In cuius labijs ignis ardescit: quò se suosq; auditores in perpetuum perdat. Vnde & Iacobus: *Lingua*, inquit, *constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam nativitatis nostræ inflammata à gehenna.*

C

Iac. 3. b

h ¶ *Vir iniquus lactat amicum suum, & ducit eum per viam non bonam.*] Potest & de hæretico, & de omni fautore malorũ accipi. Quoniam *laudatus peccator in desideriis animæ suæ: & qui iniqua gerit, benedicitur.*

Psal. 9. d

i ¶ *Qui attonitis oculis cogitat praua, mordens labia sua perficiet malum*, &c.] Grauius est perficere malum, quàm facere. Non solum autem ille perficit malum, qui per mẽbra sui corporis peruersum quid operatur & noxiũ: verùm etiam ille qui fixa intentione malum patrare disponit. Solent enim superbi indignãtes labia mordere: solent attonitos habere oculos: & præsentia non videre, dum aliquandiu taciti sedula mente pertractant. Vnde datur conijci, quòd attonitis oculis praua cogitare dicat eum, qui sic mala quæ facit, inquirit, vt quæ se in futurum retributio malorum operũ sequatur, non videat.

k ¶ *Melior est patiens viro forti: & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium.*] Minor est victoria vrbes expugnare, quia extra sunt quæ vincuntur: maius autem est quod per patiẽtiam vincitur, quia ipse à se animus superatur: & semetipsum sibimet ipsi subijcit, quando eum patientia in humilitate tolerantiæ sternit.

D

l ¶ *Sortes mittuntur in sinum, sed à domino temperantur.*] Sicut sortes palam in sinum mittuntur, at clausæ in sinu continentur: diuini autem est iudicij, cuius sors elata palmam teneat: sic hominum facta in præsenti quidem vita latent, sed cuius sint meriti patescet in futuro, prolato videlicet tunc ac manifestato iudicio singulorum, quasi de sinu examinis diuini.

Caput XVII.

B

Melior est buccella sicca cum gaudio, quã domus plena victimis cum iurgio. m Seruus sapiens dominabitur filijs stultis, & inter fratres hæreditatem diuidet. o Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat dominus. Malus obedit linguæ iniquæ, & fallax obtemperat labijs mendacibus. Qui despicit pauperem, exprobrat factori eius: & qui in ruina lætatur alterius, nõ erit impunitus. p Corona senũ filij filiorum, & gloria filiorum

Caput XVII.

Melior est buccella sicca cum gaudio, quàm domus plena victimis cum iurgio.] Melius est parua bona cum charitate facere sine scientia prædicandi, hoc est enim siccam esse buccellam: quàm magnis effulgere virtutibus cum admixtione discordiæ.

m ¶ *Seruus sapiens dominabitur filijs stultis*, &c.] Seruit quilibet peccator delictis suis subditus olim, qui post conuersionem vitæ suæ sapiens effectus, atque flagrantissimo amore dilectione Dei feruens, filijs stultis, hoc est, quibusdam fidelibus à charitate Dei, per acceptam fidem tepescentibus actu vel prædicatione sua, eis prælatus dominatur: atque inter fratres, perfectos scilicet sanctos, supernæ patriæ hæreditatem diuidet.

o ¶ *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino: ita corda probat dominus.*] Argentum quippe vel aurum, si reprobum est, igne consumitur: si verò probatum, igne declaratur: sic nimirum est sensus vniuscuiusque operantis: nam qualis sit, in eo quod laudatur vel vituperatur, ostenditur.

p ¶ *Corona senum filij filiorum, & gloria filiorũ patres eorum*, &c.] Senes dicit patriarchas & prophetas, qui à filijs filiorum, hoc est, à successoribus apostolorum, digna laude celebrantur: & gloria est prædicatorum noui testamenti, quòd filij veterum patrum esse meruerunt.

a ¶ Gem-

a ¶ *Gemma gratißima expectatio præstolantis*, &c.] Qui præmia futura fideliter expectat, quasi gemmæ splendidissimæ possessione lætatur. Nam & in euangelio negotiator sapiens pro acquisitione pretiosæ margaritę, id est, desiderio cęlesti, omnia quæ habuit vendidit: talisque exactor siue aduersa seu prospera contigerint, à sua intentione non flectitur, prudenter intelligens: Quoniam *diligẽtibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

b ¶ *Semper iurgia quærit malus: angelus autem crudelis mittetur contra eum.*] Angelus crudelis, immundus est spiritus, qui à domino contra peccantes mittitur, vt eos vel in præsenti affligat, vt Ægyptios, quibus immisit iram indignationis suæ: *indignationem & iram & tribulationem, immißionem per angelos malos*: vel etiam post mortem ad interitum rapiat æternum. At contra *immittit angelum dominus in circuitu timentium eum, & eripiet eos.*

c ¶ *Expedit magis vrsæ occurrere raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti sibi in stultitia sua*, &c.] Facilius erat doctoribus sanctis, furori gentilitatis occurrere, raptis à se populis aliquibus, atque à bestiali eius sæuitia ad fidei pietatem prædicando conuersis, quàm hæretico cuilibet confidenti in sui perfidia dogmatis: quia nimirum illud contra exteros, hoc contra sua viscera certamen agebant. Potest vrsæ nomine ipsius hostis antiqui malitia intelligi: cuius fœtus rapimus, cum eos qui erant filij diaboli, catechizando & baptizando filiorum Dei societati adiungimus: & hoc plerunque multo leuiore labore perficitur, quàm sit hæreticum ad fidem rectam reuocare, vel catholicum prauè agentem, ad bonæ operationis statum reducere conari.

d ¶ *Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum.*] Aquam dimittere est linguam in fluxum eloquij relaxare, quo contra in bonam partem dicitur: Aqua profunda verba ex ore viri. Qui ergo dimittit aquam, caput est iurgiorum: quia qui linguam non refrenat, concordiam dissipat. Vnde ediuerso scriptum est: *Qui imponit stulto silentium, iras mitigat.*

e ¶ *Quid prodest*, &c.] Quid prodest populo Iudæorum infideli habere diuitias scripturarum, cùm in his Christum intelligere non possit? Quid hæretico eisdem abundare diuitijs, cùm vnitatem fidei in eis discere nequeat? Quid malo catholico expedit diuitias habere veręfidei, cum sapientiam pię actionis habere neglexerit?

f ¶ *Omni tempore diligit qui amicus est*, &c.] Qui dominum verè amat, omni tempore eius custodit amorem: neque in angustia passionis deserit, quem in pacis tranquillitate confessus est.

g ¶ *Homo stultus plaudet manibus*, &c.] Stultus est, qui cum animam fratris suscipit regendam, de suis gloriatur actibus, & non potius ei humili compassione quicquid potest auxilij salutaris impendit.

h ¶ *Animus gaudens*, &c.] Qui interna spiritus sancti consolatione lætatur, etiam bonæ actionis flore decoratur, & fructus præmiorum præstolatur cœlestium. Qui verò *tristitia saculi*, quę *mortem operatur*, angitur, pinguedinem diuinæ charitatis in robore virtutum quas exercere videtur, habere nullatenus valet: sed quasi exiccatis ossibus marcescit: quia in bonis actibus quæ facit, gratiam dilectionis amisit.

i ¶ *In facie prudentis lucet sapientia*, &c.] In facie quidem domini Saluatoris lucebat sapientia diuinitatis: quam in carne apparens, virtutum & doctrinæ testimonijs demonstrabat. Verùm oculi Iudæorum non credentium, terrenis potius desiderijs perficiendis quàm salutaribus eius monitis intendebant. Sed & generaliter sæpe prudentes grauitatem sui sensus in ipso etiam frontispicio præmõstrant: nec tamen stulti ad hanc admirandam sectandamque oculos mentis attollunt: sed econtra qualiter ad finem voluptatum carnalium pertingant, tota intentione perquirunt.

k ¶ *Non est bonum damnum inferre iusto*, &c.] Et de ipso principe ac iudice sæculorum, qui pro nostra salute percuti voluit, accipi potest: & de omnibus generaliter ecclesiæ rectoribus, qui vel facultatibus nudati ab impijs, vel ipsa æterna sunt morte consumpti.

Caput XVIII.

Impius cum in profundum venerit peccatorum, cõtemnit: sed sequitur eum ignominia & opprobrium. m Aqua profunda, verba ex ore viri: & torrens redundans, fons sapientię. Accipere personam impij in iudicio nõ est bonum, vt declines à veritate iudicij. Labia stulti immiscent se rixis, & os eius iurgia prouocat. Os stulti contritio eius, & labia ipsius ruina animæ ei. n Verba bilinguis quasi simplicia, & ipsa perueniunt ca latent & occulta, quæ solertiore comprehendantur industria: quædam verò aperta & cunctis audientibus facilia ad intelligendum profluunt: recte hæc & aquam profundam, & torrentem dicit esse redundantem. Potest autem & ita distingui, vt quia veteris testamenti scriptura typicè prolata est, dicatur de ea: *Aqua profunda, verba ex ore viri.* Quia dominus & apostoli palam vtriusq; testamenti sacramenta mundo referabant, adiungatur de illis: *Et torrens redundans fons sapientiæ.*

m ¶ *Aqua profunda, verba ex ore viri: & torrens redundans fons sapientiæ.*] Verba sapientium aquæ comparantur: quia & lauant mentes audientium, & irrigant, ne vel peccatorum sorde deformes remaneant, vel doctrinæ cœlestis inopia tabescãt, & quasi nociua ariditate deficiant. Et quia eadem doctorum verba fidelium, quædam mystica latent & occulta, quæ solertiore comprehendantur industria: quædam verò aperta & cunctis audientibus facilia ad intelligendum profluunt: recte hæc & aquam profundam, & torrentem dicit esse redundantem. Potest autem & ita distingui, vt quia veteris testamenti scriptura typicè prolata est, dicatur de ea: *Aqua profunda, verba ex ore viri.* Quia dominus & apostoli palam vtriusq; testamenti sacramenta mundo referabant, adiungatur de illis: *Et torrens redundans fons sapientiæ.*

n ¶ *Verba bilinguis quasi simplicia*, &c.] Bilingues sunt cuncti hæretici, qui praua persuasione locutionis suæ, mentes simplicium

plicium velut pestifero veneno ita corrumpunt, vt ad sanitatem difficile venire possint.

a ¶ *Qui mollis & dissolutus est in opere suo,* &c.] Quia qui cœpta bona districtè non exequitur, dissolutione negligentiæ manum destruentis imitatur, id est diaboli.

b ¶ *Substantia diuitis vrbs roboris eius,* &c.] Non terrena substantia semper defendere potest: imo plerique propter diuitias sunt capti vel occisi. Vnde & Ecclesiastes ait: *Diuitiæ conseruatæ in malum domini sui: pereunt enim in afflictione pessima.* Melius ergo intelligitur substantiâ laudare virtutum, quibus quicunque abundat, quasi muro inexpugnabili, cunctas hostium arcet insidias.

Eccl 5.c

c ¶ *Antequam conteratur, exaltatur cor hominis,* &c.] Id est, ante contritionem futuræ ruinæ vel damnationis, præcedit elatio cordis atque praua actio.

d ¶ *Qui prius respondet quàm audiat, stultum se demonstrat & confusione dignum.*] Qui prius doctor esse desiderat quàm discat, stultitiæ noxam non declinat. Qui iudicare proximorum facta, prius quàm plene causam vtriusq; partis cognoscat, inordinatè festinat, se confusione dignum demonstrat.

e ¶ *Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam.*] Et ipse vir ait. Spiritus quidem promptus est: caro autẽ infirma. Potest & de quolibet viro sancto accipi, qui carnis imbecillitatem, ne in tentationibus cedat, mentis fortitudine sustentat.

Marc. 14.c

B

f ¶ *Spiritum verò ad irascendum facilem, quis poterit sustinere,* &c.] Quia qui ad irascendum facilis est, nec seipsum potest sustinere: ita vt iratus sæpe dicat ea quæ postmodum placidus quia dixerit, pœniteat: & plerumq; an dixerit, ignoret. Cuius tamen vesania nonnunquam per sapientium modestiam facillimè suffertur, atque ex tempore sopitur.

ueniunt vsq; ad interiora ventris. Pigrum deijcit timor: animæ autem effeminatorũ esurient.

[a] Qui mollis & dissolutus est, in opere suo: frater est sua opera dissipãtis. Turris fortissima nomen domini: ad ipsam currit iustus, & exaltabitur. [b] Substãtia diuitis vrbs roboris eius, & quasi murus validus circundans eum. [c] Antequã conteratur, exaltatur cor hominis: & antequã glorificetur, humiliatur. [d] Qui prius respondet quã audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum. [e] Spiritus viri sustentat imbecillitatem suam: [f] Spiritum verò ad irascendum facilem, quis poterit sustinere? Cor prudentis possidebit scientiam, & auris sapientium quærit doctrinam. [g] Donum hominis dilatat viam eius, & ante principes spatium ei facit. [h] Iustus prior est accusator sui: venit amicus eius, & inuestigabit eum. [i] Cõtradictiones comprimit sors, & inter potentes quoque dijudicat. [k] Frater qui adiuuatur à fratre quasi ciuitas firma, & iudicia quasi vectes vrbiũ. De fructu oris viri replebitur venter eius, & genimina labiorum ipsius saturabũt eum. Mors & vita in manibus linguæ: qui diligunt eam, comedent fructus eius. Qui inuenit mulierem bonam, inuenit bonũ, & hauriet iocunditatẽ à domino. Qui expellit mulierẽ bonã, expellit bonum: qui autem tenet adulterã, stultus est & insipiẽs. [l] Cũ obsecrationib. loquetur pauper, & diues effabitur rigidè. [m] Vir amicabilis ad societatẽ magis amicus erit quã frater.

Caput XIX.

Melior est pauper, qui ambulat in simplicitate sua, quàm diues torquens labia sua & insipiens. [o] Vbi non est scientia animæ, non est bonum: & qui festinus est pedibus, offendit. [p] Stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra Deum feruet animo suo. [q] Diuitię addũt amicos plurimos: à paupere autem & hi quos habuit, separãtur. Testis falsus nõ erit impunitus: & qui loquitur mendacia, nõ effugiet. Multi

C

i ¶ *Contradictiones comprimit sors,* &c.] Sors est occulta & incõprehensibilis prædestinatio ex diuina regula procedens: quæ inter potẽtes, hoc est, electos, dum singulis propria assignat, dijudicat.

k ¶ *Frater qui adiuuatur à fratre quasi ciuitas firma,* &c.] Cum populus vterque, Iudæorum scilic. & gentium, fraterna sibi in Christo charitate consentit, vnã iam catholicæ ecclesiæ ciuitatẽ construit: & sicut vectes vrbium portas muniunt, ita dogmata vtriusque testamenti, ecclesias per orbem, quæ vnam catholicam faciunt, ab infidelium incursione defendunt.

l ¶ *Cum obsecrationibus loquetur pauper, & diues assabitur rigidè.*] Humiles spiritu, humiliter dominum adorant, vt euangelicus ille publicanus: superbi sua merita iactant, vt pharisæus.

Luc. 18.b

m ¶ *Vir amicabilis ad societatem,* &c.] Credens ex gentibus populus magis amatus est à domino, quàm Iudaicus sine fide perdurans: in quo secundum carnẽ natus est. Potest & de apostolis ex Iudæa natis intelligi: quia magis eos amarent credentes ex gentibus, quàm ex sua gente increduli.

Caput XIX.

Melior est pauper qui ambulat in simplicitate, &c.] Melior est simplex auditor verbi Dei, si ea quæ intelligere in scripturis potuit, operando perficit: quàm eruditus quisque, si in illis quæ acutè intellexit, ad hæresim prædicandam labia retorquet.

D

o ¶ *Vbi non est scientia animæ,* &c.] Animæ quidem humanę, scientia vitæ cœlestis est necessaria: quia nimirum sine hac beatain perpetuum esse nõ potest: attamen qui effrenatis sensibus mẽtis, plus appetit sapere quàm decet, plerunque offensionem hæreticę stultitię temerarius incurrit. Quod in primis humani generis parentibus mysticè signatum est: qui dum appetitu scientiæ maioris, vetitum contingere properabant: à statu beatitudinis in qua conditi sunt deuiantes, in pœnam miseriæ & mortalitatis inciderunt.

p ¶ *Stultitia hominis,* &c.] Stultorum moris est, vt cum peccando viam veritatis deserunt, non se errasse fateãtur: sed ad culpam conditoris, sui reatus originem referãt: quasi ipse occasionem peccandi tribuerit, qui vel fragilem fecerit hominem, vel ad tentationem eius hostem versutũ admiserit. Vnde & primus nostri generis parens, post præuaricationis excessum increpatus à domino, ad defensionem mox excusando refugit, dicens: *Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi.* Et ipsa mulier: *Serpens,* inquit, *decepit me.* Ambo namque in creatorem quod peccauerant, retorquebant. Ille quòd mulierem per quam periret, à domino sociam accepisset: illa quòd dominus serpentem qui se deciperet, in paradiso constituisset: quo cõtra sapiens dominum precatur, vt nõ declinet cor suum in verbum malum *ad excusandas excusationes in peccatis.* Sed & ille suos supplantans gressus cõtra Deum feruet animo, qui diuina imperia per suam ingertiam cõtemnens, insuper ipsum dominum, quasi importabilia hominibus onera imposuerit, mente reprehendit insana.

Gen. 3.c

Psal. 140.

q ¶ *Diuitiæ,* & cæt.] Diuitiæ regni cœlestis, quæ per sanctos

doctores

Ioan. 15.d

doctores fidelibus tribuendo prædicatur, multos amicos & eisdem prædicatoribus, & earum largitori domino asciscūt. A philosophis autem cæterisque gentium magistris: quia nil certæ beatitudinis in futurum norunt promittere, & hi quos habuêre separantur, videlicet conuersi ad fidem spemque dominicæ promissionis certissimam.

a ¶ *Qui tantùm verba sectatur, nihil habebit: qui autem possessor est mentis, diligit animam suam,* &c.] Et Apostolus ait. *Non auditores legis iustificabuntur apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Rom. 2. b

b ¶ *Testis falsus non erit impunitus: & qui mendacia loquitur, peribit.*] Redarguerat eum qui verba tãtum scientiæ absque operationis efficacia sectatur: redarguit nunc illum qui ipsa verba diuinæ auctoritatis malè interpretando corrumpit. Quòd autem multa sæpius iterantur, firmitatis indiciũ est, vt Ioseph somnium regis interpretans ait: *Eo quòd sit sermo Dei, & veraciter impleatur.* Gen. 41. d

c ¶ *Non decent stultum delitiæ: nec seruum dominari principibus.*] Non decent hæreticum delitiæ scripturarum, quia his benè vti nõ nouit: neque illum qui seruus adhuc peccati esse probatur, præferri iustis in regimine ecclesiæ.

d ¶ *Doctrina viri per patientiam noscitur.*] Doctrina ecclesiastica per patiẽtiam doctorum quàm sit perfecta monstratur: quia dũ magis afflictionibus ac morti corpus subdere, quàm à docendi officio cessare voluerũt: oportebant vtique, quantum esset salutaris, quam tanta instantia defensare curarunt. Aliter: Doctrina viri per patientiam noscitur: quia tanto quisque minus ostenditur doctus, quanto conuincitur minus patiens. Neque enim potest veraciter bona docendo impendere, si viuendo nescit æquanimiter aliena mala tolerare. Rectè autem subditur.

e ¶ *Et gloria eius est iniqua prætergredi.*] Quia nimirum perfecti doctoris est, sic aliorum improbitatem patienter sufferre, vt suam quoque fragilitatem nouerit ab iniqua actione solerter obseruare. Neq; enim aut munditia propriæ conuersationis, sine tolerantia sufficit externę perturbationis: aut si is qui fortiter aduersa foris sustinet, intus adhuc eneruiter iniquis motibus feruet.

f ¶ *Sicut fremitus leonis, ita & regis ira,* &c.] De Christo rege dicit, qui in iudicio, & hilaris ac blandus iustis, & terribilis apparebit iniustis.

g ¶ *Dolor patris filius stultus.*] Deus qui in sua natura impassibilis semper est & placidus: dolere tamen nostro more dicitur, cùm homines quos ad se credendum laudandumque creauit, hosti potius maligno quàm sibi, seruire considerat. Vnde & Moyses loquitur: Pœnituit eum quòd hominem fecisset in terra, *& tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo,* inquit, *hominem quem creaui, à facie terræ.* Gen. 6. a

h ¶ *Et tecta iugiter perstillantia litigiosa mulier.*] Sicut tecta perstillantia pluuiam quidẽ de cœlo suscipiunt, nec tamen hanc ad vtilitatem aliquam dispertiunt, sed ad molestiam potius inhabitantium deriuant. Ita nimirum hæreticorum ecclesia, cœlestium dona verborum non ad salutem animarum: sed ad suæ vsum nequitiæ malè interpretando, & contra catholicos litigando conuertit. Tecta.n. perstillantia, mundas quidem pluuiæ guttas accipiunt: sed sub tectis in domo sordidas reddunt, & hæreticus limpidissima cœlestis oraculi verba, auditu corporis haurit: at vbi hæc corde polluto attigerit, auditoribus suis sorde mixta ministrat.

i ¶ *Pigredo immittit soporem.*] Piger appellatur, qui rectè sentiendo quasi vigilat: quamuis nihil operando torpescat. Sed pigredo immittit soporem, quia paulisper etiam rectè sentiendi vigilantia amittitur, dum à bene operandi studio cessatur. Rectè autem dicitur.

k ¶ *Et anima dissoluta esuriet,* &c.] Nam qui se ad superiora stringendo non dirigit, neglectum se inferius per desideria expandit. Et dum studiorum subtilium vigore non constringitur, cupiditatis infimæ fame saeciatur, vt quo per disciplinam ligari dissimulat, eo se eseriens per voluptatum desideria spargat.

l ¶ *Fœneratur domino qui miseretur pauperis,* &c.] Fœnus est pecunia ad vsuram commodata: qui enim misereretur pauperis, fœneratur domino: quia ideo erogat modica temporalia, vt ab eo recipiat ampliora æterna. Huius sententiæ veritatem probat ipse dominus, cùm se eleëmosynam facientibus dicturum esse prædixit: *Quandiu fecistis vni de his minimis meis, mihi fecistis.* Matt. 25. d

m ¶ *Erudi filium tuum,* &c.] Subiectum tibi quemlibet, si errare conspicis, diligenter castigare curato: quòd si curari renuit, ita erga illum circunspectè & temperanter age: ne quid omnino in tuis verbis vel actibus, vnde amplius peccet, inueniat. Cui sẽsui opitulatur illud quod sequitur.

n ¶ *Qui impatiens est,* &c.] Si enim duritia contradicentis fratris, quem erudire cœpisti, prouocatus ipse in impatientiæ vitium labaris, damnum profecto tuæ virtutis incurris: & cum illi durius fortè increpando spem promerendæ salutis agendæque pœnitentiæ quam habuerat, rapueris: rationem pro eo quòd fratrem scandalizasti, districto iudici reddes. Patet litêræ sensus: quia qui per impatientiam inopiæ, furto seruit, aut rapinis, damnum suæ animæ facit: & cum rem proximi tollit, & si non homini pro hoc, certè æterno iudici rationem reddere habet. Vnde alia editio ita hunc versum transtulit. Malè cogitãs homo, multo damno affligetur: & si pernitiosus fuerit, animam suam apponet: quia nimirum cum pecuniam violentus abstulerit, pro hac animam inuitus dabit.

o ¶ *Homo indigens misericors est.*] Indigentem dicit humilem, qui se perpetuis bonis egere sine cessatione recolit: talis nãq; vt misericordiam consequatur à domino, nunquam proximo misereri recusat. De quo & subsequenter annectit.

p ¶ *Et melior est pauper quàm vir mendax. Timor domini ad vitam,* &c.] Melior est namque humilis corde, qui nihil fidit suis operibus, quàm qui se præexcellentia virtutum viri nomine dignum ducens fallitur, nescius dum superbiendo perdit bona quæ gessit.

q ¶ *Absconditpiger manum suam sub ascella, nec ad os suum applicat eam. Pestilente flagellato,* &c.] Nemo ita piger est, vt ad os manum vel comedendo reducere laborem putet: sed pigro labor est, manum ad os porrigere: quia desidiosus quisque prædicator, ne hæc quidem vult operari quæ dicit. Manum quippe ad os porrigere, est voci opere concordare.

A

a ¶ *Testis iniquus deridet iudicium.*] Illud videlicet de quo dicitur. *Non falsum testimonium dices*: vel certè venturum, de quo supra dicitur. *Testis falsus non erit impunitus: & qui loquitur mendacia, peribit.*

Exod. 20. b

Supr. eod. a

b ¶ *Et os impiorum deuorat iniquitatem.*] Sicut famelicus refici cibis desiderat: ita impius vt iniquitatis executione satietur, ardenter exquirit.

c ¶ *Parata sunt derisoribus iudicia,* &c.] Et si reprobi, sicut prædictum est, vel iussionis vel cõmunicationis diuinæ iudicium derident: parata tamen eos expectant iudicia dãnationis: quæ vt mallei ferrum candens, ita eos in fornace gehennæ sine fine verberent.

Caput XX.

Gal. 6. b

Propter frigus piger arare noluit, &cæt.] Qui nunc propter desidiam in Dei seruitio laborare neglexerit, venturo die regni mendicabit, & non dabitur ei: quia quæcunque seminauerit homo, hæc & metet. Bene ergo regnum Dei æstati comparatur: quia tunc mæroris nostri nubila transeunt, & vitæ dies æterni solis claritate fulgescunt.

e ¶ *Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inuenier.*] Multi quidem misericordes præsenti in sæculo apud homines videntur: virum autem fidelem, hoc est, qui recta intentione bonum opus faciat, inueniri difficile est.

B

1. Reg. 8. a
1. Reg. 18. a

f ¶ *Iustus qui ambulat in simplicitate sua,* &c.] Non hoc secundum literam semper stare potest. Nam & beatus Samuel vir iustus ac simplex, dissimiles sui filios reliquit, & Achaz iniustus ac reprobus, beatũ post se filium reliquit Ezechiam: sed filios iusti dicit eos, qui exempla iusti sequuntur. Vnde nunc omnes electi propter fidem, filij dicuntur Abrahæ: teste Apostolo qui ait: *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis*: quibus beatitudo non huius sæculi, sed futura promittitur. Vnde rectè subiungitur.

Rom. 4.

g ¶ *Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo.*] Et si enim in hac vita electi mala patiantur reproborum, vbi vniuersalis iudicij dies apparuerit, omnia mala dissipantur: & coronatis cum domino iustis, soli pœnas subibunt iniusti. Quod etiam nunc per partes agitur, cum quis sanctorum victor exierit de sæculo, & ille qui eum tribulabat persecutor digna factis perceperit. Potest hic versus & de electis accipi, qui habent aliquando latentia in mente mala, quæ ab alijs videri non possunt hominibus: quæ tamen dominus cernit, quando ea occulto respectu gratiæ destruit. Denique conuersus dominus respexit Petrum, *& recordatus est Petrus verbi domini,* &c.

Luc. 22. g

h ¶ *Quis potest dicere, mundum est cor meum: purus sum à peccato?*] Notandum quòd non ait, Quis potest mundum habere cor, & purus esse à peccato? sed, quis potest dicere, inquit, mundum est cor meum, purus sum à peccato? quia sunt qui largiente diuina gratia, possunt iuxta humanum modum & cordis & operis munditiam habere: vnde est illud dominicum. *Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.* Et in psalmo. *Quis ascendet in montem domini: aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus & mundo corde.* Si enim nemo mundum habet cor, neque vllus purus est à peccato, consequens est profecto, vt nullus ascendat in montem domini: nullus hominum stet in loco sancto eius. Quia verò constat multos ascensuros in montem domini, staturosque in loco sancto eius: restat vtique vt sint multi mundo corde, & iuxta humanæ possibilitatis modum puri à peccato: nec tamen seipsum quisquam mundum corde & immunem esse à peccato absque temeritate pronuntiat. Stulta est namq; propriæ laudis iactantia, temerarium de sua quemque innocentia, vel iustitia gloriari. Et quia sunt qui sua laudare quasi fortia: proximorum verò facta velut vilia solent improbare, rectè subiungitur.

Matth. 5. a
Psal. 23. a

C

nec ignores sermones scientiæ.[a] Testis iniquus deridet iudicium. [b] Et os impiorũ deuorat iniquitatem. [c] Parata sunt derisoribus iudicia, & mallei percutientes stultorum corporibus. Luxuriosa res vinum, & tumultuosa ebrietas. Quicunq; his delectatur, non erit sapiens. Sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui prouocat eũ, peccat in animam suam. Honor est homini qui separat se à contentionibus: omnes autem stulti miscentur contumelijs.

Caput XX.

Propter frigus piger arare noluit: mendicabit ergo æstate, & non dabitur ei. Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri: sed homo sapiens exhauriet illud: [e] Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet? [f] Iustus qui ambulat in simplicitate sua: beatos post se filios derelinquet. [g] Rex qui sedet in solio iudicij, dissipat omne malum intuitu suo. [h] Quis potest dicere: mundum est cor meum, purus sum à peccato? [i] Pondus & pondus, mensura & mensura: vtrumque abominabile est apud Deum. [k] Ex studijs suis intelligitur puer, si munda & recta sint opera eius. [l] Aurẽ audientem & oculum videntẽ, dominus fecit

i ¶ *Pondus & pondus: mensura & mensura,* &c.] Pondus & pondus: hoc est, maius & minus, mensura & mensura, similiter maior & minor, vtrumque est abominabile apud Deum. Præpositi enim in ecclesia prauè viuentes, has duplices mensuras in domibus, hoc est, conscientijs suis habent: quia bonum quod alijs imperant, ipsi minimè faciunt: & malum quod in subditis damnant, ipsi perpetrare non desinunt. *Pondus & pondus, mensuram & mensuram,* hypocritæ atque hæretici in domibus, hoc est, in sensibus suis habent, in eo quòd se mundos in cogitatione & puros in actione sua esse mentiuntur: cæteros verò velut sordidos atque peccatores respuũt & contemnunt: quasi statera dolosa & mensura duplici, aliter sua, & aliter facta proximorũ pensant, ac per hoc in vtroque abominabiles apud Deum existunt. Diuersum namque pondus in domo sua, diuersam habet mensuram, vt aliter videlicet in semetipso, aliter metiatur

D

in proximo: qui in suis semper actibus quæ laudari, in aliorũ verò quæ vituperari possint, rimatur. Et ideo talẽ iustè abominatur dominus: quia nimirum quantum sibimetipsi absq; meritis placet, tãto superno inspectori meritò displicet. Verùm quia periculosum est cuiquam de aliena conscientia iudicare, cuius intentionem scire nequit, dat consilium quibus iudicijs iudicium nostri cordis erga proximum dirigere debeamus. Nam sequitur:

k ¶ *Ex studijs suis intelligitur puer,* &c.] Quemcunq; enim virtutibus studere, modestiæ, continentiæ, auditioni sapiẽtum, & obseruantiæ mandatorum Dei, maximeque humilitati ac simplicitati videris: huius munda esse & recta opera intellige. Quem verò his contrarium iter tenere deprehendis, hũc velut immundi ac distorti cordis hominem, aut corrigere & castigare: aut si hoc nõ vales, vitare ac declinare, ne ab eo ipse corrumparis, curato. Nec videri contrarium debet, quòd hic studiosi pueri munda esse & recta opera testatur: supra verò ait. *Quis potest dicere: mundum est cor meum, purus sum à peccato?* In hoc enim versu studium rectè viuendi suadet: in illo præsumptionem propriæ puritatis dissuadet. In isto munditiam & rectitudinem qualis in hac vita esse iustorum potest, docet habendam: in illo subtilitatem diuini examinis, qua hominum facta & intentiones dijudicat, moner semper ante oculos habẽdam. Vnde & illum locum antiqui interpretes ita transtulerunt. *Cum sederit rex iustus in solio iudicij, quis gloriabitur castum se habere cor? aut quis gloriabitur mundum se esse à peccato?* Qui & hunc quem exponimus versiculum, manifestius posuêre dicentes: *Iuueris qui cum iusto est, directa erit via illius.* Qui enim *cum sapientibus graditur, sapiens erit.* Sicut e contra, *amicus stultorum efficietur similis.*

Supr. 13. d

l ¶ *Aurem audientem,* &c.] Aurem audientem, dicit auditorem verbi obedientem. *Oculum videntem,* doctorem eruditum. Nemo ergo cum se scripturarum scientia instructum, & ad dicendum verbum Dei viderit idoneum, despiceat simplicitatem fratris: qui & si minus doctus ad prædicandũ, non tamen minus est promptus ad discẽdum, vel adimplendum bona quæ didicit: sed recolat quia qui sibi maiorem scientiæ gratiam dedit, ipse fratri quæ habet spiritualia dona tribuit: nec sibi propter se solummodo, sed etiam propter fratris cõmoda tribuit dona quæ voluit: dans vnicuique gratiam se-

cundum

cundum mensuram donationis suæ.

a ¶ *Noli diligere somnum, ne te egestas opprimat,* &c.] Noli diligere somnum peccati & inertiæ: de quo Apostolus ait. *Hora est iam nos de somno surgere:* ne te si non benè vigilare noueris, egestas in futuro, illa grauissima, vbi nec stillam aquæ vnam sitiens inuenire queas, occupet. Aperi oculos tui cordis ad vigilias sanctas, & saturitatem tibi gaudiorum cœlestium benè viuendo conquire.

b ¶ *Malum est, malum est, dicit omnis emptor: & cum recesserit, tunc gloriabitur.*] Ergo & is qui æterna in cœlis præmia comparare desiderat, malum est ei quod in præsenti debet sustinere, vt cum recesserit de mundo, tunc glorietur apertè pspiciens: Quia *non sunt condignæ passiones huius tẽporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.*

c ¶ *Est aurum & multitudo gemmarum, & vas pretiosum labia scientiæ,* &c.] Hæc est gloriatio sapientis emptoris, qui quàm diu emerit, malum esse dicit quod secum agitur: cum autem recesserit, lætabitur se sapiẽter emisse: sic etenim etiam cœlestis regni emptor vbi hinc recesserit exultabit, comperiens labia scientię, id est, doctrinæ spiritualis qua vsus est in comparatione cœlestium, auro, gemmis, & vasis esse assimilanda pretiosis.

d ¶ *Suauis est homini panis mendacij,* &c.] In quocunque membro quis amplius peccauerit, in eo ampliora in vltione patietur tormenta. Vnde rectè qui in lingua magis delinquit, in ea plus arsurus esse perhibetur: dum os eius calculo, qui est lapis ignitus, implendum esse refertur: quod accidisse constat diuiti illi, qui epulabatur quotidie splendidè: cum in inferno ardẽs, refrigerari sibi à Lazaro linguam petebat. Nam quia in verbis superuacuis in epulando defluxerat, in lingua amplius ardebat.

e ¶ *Ei qui reuelat mysteria,* &c.] Si quis voluerit tuis misceri amicitijs, & hunc videris prioris amici pandentem secreta, hunc veluti perfidum caue.

f ¶ *Hæreditas ad quam festinatur in principio,* &c.] Qui per auaritiæ nequitiam in hac vita multiplicari appetunt, in futuro ab æterno patrimonio exhæredes fiunt. Aliter: Hæreditas ad quam festinatur in principio, in nouissimo benedictione carebit. Qui gradum regiminis priusquam subesse didicerit, id est, ante tempus festinãs præposterus accipit: in nouissimo mercede benedictionis, quæ bonis rectoribus debetur, carebit: qui ad mysterium altaris indoctus & temerarius accessit, & ipse in die nouissimo gratiam remunerationis, quæ benè ministrantib. repromittitur, perdet. Potest & ita accipi, quòd qui in præsenti suas vlcisci vult iniurias, hic corona patientię in futuro carebit. Cui sensui potissimum videtur conuenire quod sequitur.

g ¶ *Ne dicas, reddam malum: expecta dominum, & liberabit te.*] Quod etiam versiculo sequenti astruit, cùm dicit:

h ¶ *Abominatio est apud dominum pondus & pondus, statera dolosa,* &c.] Duplex namque pondus & stateram habet suo in corde dolosam: qui dum peccauerit, ipse veniam petit à domino: & nihilominus peccanti in se homini ac pœnitenti, quod peccauit dimittere non vult: eum qui Deus est flectere ad miserandũ precibus satagit, cum ipse homo existens, nullis hominum precib. flecti ad misericordiam possit. Qui iure quasi iniquus ponderator abominatur à domino: quia suas iniurias grauiores quàm domini mensurat. Verbi gratia: nolens indulgere ei qui suam vxorem polluit, & postulans sibi indulgere, cùm forte desponsatam Christi virginem maculauerit: vel certè animam suam Deo in baptismate consecratam, aliqua vitiorum sorde fœdauerit.

i ¶ *A domino diriguntur gressus viri.*] Quicunq; hominum gressus rectum iter incedunt, nõ fit hoc libertate humani arbitrij, sed gubernatione illius, cui dicit Esaias: *Omnia enim opera nostra operatus es nobis.* Esai.26.c

k ¶ *Quis autem hominum,* &c.] In hoc, inquit, manifestè claret: quia quicquid boni habet quisque, à seipso non habet, sed per gratiam Dei: quod nec per sui libertatem arbitrij, qualis futurus sit, qualiter, vel quamdiu victurus intelligere poterit.

l ¶ *Ruina est homini deuotare,* &c.] Cùm peccatum sit vlli hominum nocere: quanto maius est cum quis sanctos Dei offenderit, siue læserit, & quasi vile mancipium pro libito suæ voluntatis eos tractare non timuerit. Quomodo quadraginta viri in Actibus apostolorum deuouerunt se non manducaturos neque bibituros, donec occiderent Paulum. Et pagani sæpe, vt legimus, dijs suis Christianorum deuouere sanguinẽ. Hunc versiculum antiqua editio, iuxta alium sensum posuit, dicens: Muscipula est viro citato aliquid de suis consecrare: postea autem quàm votum fecit pœnitentiam agit. Et quia vtrosque, & eos videlicet qui sua contemnunt, & eos qui vt sua vota compleant sanctos persequuntur, damnatio restat æterna, rectè subditur. Act.23.c

m ¶ *Dissipat impios rex sapiens,* &c. Moris autem fuit antiquorum, vt adepta de hoste victoria, fornices sibi erigerent, in quibus virtutum suarum laudes describerent: vt in Saulis opere legimus. *Dominus* ergo *rex noster,* non solum impiorum destruet in fine malitiam: sed & magnam cũ electis suis eiusdem triumphi gloriam perpetuo celebrat. Hunc versum antiqua translatio sic habet: Ventilator impiorum rex sapiens, & immittet illis rotam malorum: id est, pœnam nullo fine consummandam. Cui videlicet rotę contraria est corona vitæ æternæ: quam repromisit Deus diligentibus se. 1.Reg.15.c

n ¶ *Lucerna domini,* &c.] Diuini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans ostendit: quæ ante spiritus sancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & pensare nesciebat.

o ¶ *Exultatio iuuenum fortitudo,* &c.] Canitiem sapientiam dicit. Tunc etenim ciuitatis cuiusque bene ordinatæ, tunc res sanctæ ecclesiæ rectè aguntur: cùm & fortiores quiq; viribus necessarijs insistunt operibus, & seniores maiore prudentia præditi, de his quæ agenda sunt, salubriter consulunt.

p ¶ *Liuor vulneris absterget mala:* &c.] Cum enim exterius percutimur ad peccatorum nostrorum memoriam, taciti afflictique reuocamur: & per hoc quod foris patimur, magis intus quod fecimus dolemus: sicque fit vt inter aperta vulnera corporis, magis nos abluat plaga secreta ventris: quia sanat nequitias praui operis occultum vulnus doloris. Solet quippe ventris appellatione mens accipi: quia sicut venter consumit escas: ita mens pertractando excoquit curas.

Caput XXI.

Sicut diuisiones aquarum, &cæt.] Quare cor regis & non potius omnium hominum in manu Dei esse perhibet, cum

A

scriptum sit: Quia *in manu eius sunt omnes fines terræ*: nisi fortè regem, sanctum quemque appellat, qui vitiorum bella in se ipso vincere, virtutum militiam nouit stipare. Sicut enim dominus multifidis aquarum diuisionibus terrarum fines latè simul & aëris implet, tegit quoque aquis superiora cœlorum: ita cor regis quocunque voluerit inclinabit illud: quia sicut diuisiones gratiarum, iuxta suam voluntatem, & angelis & hominibus tribuit: ita & corda sanctorum quibuscunque voluerit digna donationibus reddit. Neque vllum habet Pelagianista locum, quo absque Dei gratia quis saluus fieri possit.

Psal 94.a

a ¶ *Peruersa via viri aliena est*, &c.] Iustè coram domino viuere, proprium est humanæ conditionis. Vnde alibi dicit: *Deum time, & mandata eius obserua, hoc est omnis homo.* At qui peruersè viuit, alienam profecto à natura humana viam incedit. Peruersa ergo actio, aliena est & cõtra naturam. Qui autem mundus est in opere, hic rectè quod per naturam originaliter sumpsit, exequitur.

Eccl.12.d

b ¶ *Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa*, &c.] Adeo verum est, melius esse sedere in angulo domatis: id est, in secreta altitudine vitæ continentioris, quàm cum muliere mala in domo, quæ tibi sit cum illa communis: vt etiam si optima tibi mulier ducenda offeratur, melius sit contempto cõnubio propter comitatum agni, cœlibem ducere vitam. Aliter: Quid per angelum domatis, nisi vita religiosa, ab omni actione terrena remota, & à turbationibus vitæ præsentis quieta? Quid per mulierem litigiosam, nisi perturbati sæculi actio designatur: quæ amatoribus suis incessanter tentationes mouet, iurgia atque scandala seminat, immittit lites, cõcitat bella, diuidit vnitatem, pacem violat, amicitias dissipat: eosq; dum varijs cupiditatibus inflammat, nec in semetipsis quiescere sinit: nec in fraterna dilectione connexos esse permittit?

B

c ¶ *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis*, &c.] Generaliter hęc accipienda sententia: & non egeno tantùm vel corporaliter infirmo. Nam & qui criminibus alienis nõ affectu misericordiæ condolere, sed iudicantis mauult tenere censuram: ostendit se necdum vitiorum fecibus eliquatum, neq; auditu diuinæ miserationis existere dignum.

d ¶ *Munus absconditum extinguet iras*, &c.] Qui iram districti iudicis, quam peccando meruit, placare desiderat, eleëmosynas det pauperibus, & hoc nulla delectatione fauoris humani, sed tantùm amore cõditoris, qui cordium occulta respicit. Sic enim fit munus absconditum, sic ad mitigandum conditoris iram proficuum, si nullo extraneæ retributionis intuitu portigatur, sic implebitur quod ipse præcepit: *Te autẽ faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.*

Matt.6.a

e ¶ *Gaudium iusto*, &c.] Gaudet iustus cum bonis desudat operibus: quia sperat se propter hæc bonis remunerandum esse perennibus. At verò reprobi dum mala, quæ dominũ prohibuisse norunt, faciunt, quamuis suæ luxurię perpetratione carnaliter delectentur, mentis tamen pauore interno carere nequeunt, quia se mala perpetua passuros pro his quæ temporaliter malefecerint, non ambigunt.

f ¶ *Vir qui errauerit à via doctrinæ, in cœtu gigantium commorabitur*, &c.] Gigantes dicit immundos spiritus: de quibus beatus Iob: *Ecce gigantes*, inquit, *gemunt sub aquis*: & qui habitant cum eis, id est, superbi & malefactores spiritus dęmoniorum cum his quos deceperint hominibus pœnis subacti torquẽtur: horum enim cœtui sociabuntur, quià via veritatis erauerunt, ipso iudice attestante, qui se illis dicturum esse prædixit: *Discedite à me maledicti in ignẽ æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.*

Iob 26.b

Matt.25.d

g ¶ *Pro iusto datur impius, & pro recto iniquus*, &cæt. Iusti & recti idem esse videntur: sed distat inter impios & iniquos, quòd iniqui sunt omnes reprobi: impij verò qui maioribus implicati sceleribus, vel vnquam sanctæ mysteria fidei perceperunt, vel post accepta ad apostasiam redierunt. Vnde potest hoc loco impius omnium fidelium persecutor dictus accipi: Porrò iniquorum vocabulo, generaliter omnes mali signari. Et pro iusto datur impius, cum pro martyre persecutor, qui eum morti dederit, punitur: pro rectis iniqui, qui eorum iustitiam videntes imitari nolebãt. Damnatur Herodes, non tantùm pro innocentibus, quos impiè necitradidit, sed & augmẽtum damnationis accipit: quia fidem Magorum sequi ad quęrendum dominum noluit, cum esset Iudęus, & prophetarũ dicta cognoscere: hinc enim dominus ait: *Regina austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam*, &c. Non quia ipsa sua virtute ac potentia condemnabit: sed quia in eius comparatione condemnabuntur, qui deuotionem eius scientes, cum multò facilius possent, sapientiæ curam quam dissimulabant habere.

C

D

Matt.12.d

h ¶ *Thesaurus desiderabilis, & oleum in habitaculo iusti*, &c.] Claritas bonorum operum Deo semper amabilis, & pinguedo dilectionis in sanctorum ecclesia refulget. Verùm reprobi non tantùm virtutes se non assequi, sed & persequi, & quantum valent in bonis obruere festinant. Potest sane hic versus & de quolibet martyrum accipi: in cuius habitaculo, id est, corpore, anima sancta, Dei videlicet thesaurus seruetur, abũdat & vnctio gratię spiritualis: at persecutor imprudens huiusmodi habitaculum disrumpere potest: thesaurum verò qui habitaculo tenebatur & oleum, nequaquam tangere potest. Vnde dominus docet: *Non timete eos qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant.*

Matt.10.c

i ¶ *Ciuitatem fortium ascendit sapiens, & destruxit robur fiduciæ eius. Qui custodit os suum*, &c.] Ciuitatem fortium, mundum dicit, qui quondam malignorum spirituum & tyrannidi stultæ subactus seruiebat: habens fiduciam vitæ in cultu eorum qui non sunt dij, sed opera manuum hominum. Hanc ciuitatem intrauit ille natus in carne, qui est Dei virtus & Dei sapientia: destruxitq; per suos prędicatores cultum deorum, in quibus fuere confisi, veritatis ignari: atque in fide cœlestium docuit habendam esse fiduciam, quæ nunquam posset destrui. Sed & quotidie ciuitatem fortium ascendit sapiens, & destruit robur fiduciæ eius, cum aliquis fidelis doctor argumenta philosophorum, vel hæreticorum, vel etiam contumaces carnalium fratrum contradictiones, quibus scelera sua defendere & alleuiare nituntur, aspersione

Hostiæ

fidei

fidei ecclesiasticæ, castigationis disciplina redarguit atque euiscerans annullat.

a ¶ *Testis mendax peribit*, &c.] Qui se Deo seruire testatur, nec factis dicta exequitur, peribit: qui autem fideliter vt promittit, iussis subditur diuinis: huius loquela ad victoriam perueniet: quia dum per obedientiam suam desideria vincere satagit, per iustitiam iudicis postmodum victoriæ palmam percipit.

b ¶ *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum*, & cæt.] Iudas quia impius corde erat, quamuis ipso domino se redarguente, noluit mala cœpta restringere. Porrò Petrus quia rectus erat corde, id est, rectitudinis amator, respiciente se domino mox pœnitendo correxit; quod negando deliquit.

c ¶ *Non est sapientia*, &c.] Quæcunque consiliantur & sapiunt hæretici, nihil est & vanum & inutile.

d ¶ *Equus paratur ad diē belli*, &c.] Hominum quidem est Deo deuotè tempore persecutionis animum præparare, corpus offerre discrimini, sed diuini est adiutorij, vt cœpto labori, agonis victoria salusq; succedat.

Caput XXII.

Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.] Nomē bonum dicit, non quòd à turbis vulgi imperiti, sed quod à fidelium quamuis paucorum testimonio laudatur. Neque enim bonus habere nomē bonum refugit, sed à bonis solum quærebat laudari qui ait: *Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Nomen ergo bonum est nomen religionis, quod diuitijs mundialibus iure præfertur. Nam *& si mundum quis lucraretur vniuersum*, meritò hunc contemneret, tantum vt nomen eius scriberetur in cœlo, eiusq; memoria & inter angelos, & inter homines sanctos figeretur æterna.

f ¶ *Super argentum & aurum gratia bona.*] Illam significat gratiam, cum quis pro bono opere laudatur à bonis, imo pro collatis ei donis meritorum, glorificatur pater qui in cœlis est.

g ¶ *Diues & pauper obuiauerunt sibi*, &c.] Neq; diuitem propter diuitias honores: neque pro inopia pauperem despicias, sed hoc in vtroque meritò venerare: quia opus sunt diuinum, & ad imaginem Dei facti sunt.

h ¶ *Callidus videt malum*, &c.] *Multi ex principibus crediderē in dominum, sed propter pharisæos non confitebantur, vt de synagoga non ejicerentur:* quia enim erant callidi, videbant malum persecutionis quod imminebat, & absconderunt fidem pietatis quam parumper conceperant. Innocentes verò apostoli pertransierunt itinere recto professionis quo cœperunt, & afflicti sunt verbere, vinculis, carcere, & ipsa etiam morte mulctati. Vtrorumque autem exemplum multi vsque nunc, & in certamine fidei, & in communibus sequuntur actibus. Hunc versum antiqui interpretes manifestius, sed in alium sensum transtulerunt: *Nequam puniri valde ipse disciplinam accipit: insipientes autem prætereuntes damno afflicti sunt.*

i ¶ *Finis modestiæ timor domini*, &c.] Modestiam dicit constantiam operum bonorum: timorē verò domini illum qui permanet in sæculum sæculi: quia nimirum perfectio virtutum est, ad hunc animi statum conscendere, quo gratiam conditoris, vel in modico timeamus offendere: nihil prorsus eius memoriæ præponentes, quæ alibi *charitas* vocatur *perfecta, foras mittentes timorem*, seruilem videlicet & incipientem: quò metuit quisque, ne fortè peccando pœnis mereatur subigi.

Hostiæ impiorum abominabiles, quæ offeruntur ex scelere. [a] Testis mendax peribit: vir obediens loquetur victoriam. [b] Vir impius procaciter obfirmat vultum suum: qui autē rectus est, corrigit viam suam. [c] Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium cōtra dominum. [d] Equus paratur ad diem belli: dominus autem salutem tribuet.

Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. [f] Super argentum & aurum gratia bona. [g] Diues & pauper obuiauerunt sibi, vtriusque operator est dominus. [h] Callidus videt malum, & abscondit se: innocens pertransit, & afflictus est damno. [i] Finis modestiæ timor domini: diuitiæ & gloria, & vita. [k] Arma & gladij in via peruersi: custos autem animæ suæ longe recedit ab eis. [l] Prouerbium est: adolescens iuxta viam suam, etiam cum senuerit, non recedet ab ea. [m] Diues pauperibus imperat: & qui accipit mutuum, seruus est fenerantis. [n] Qui seminat iniquitatē, metet mala: [o] Et virga iræ suæ consummabitur. [p] Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi. Victoriam & honorē acquiret qui dat munera, animam autem aufert accipientium. [q] Eijce derisorē, & exibit cum eo iurgium: cessabuntq;

Quod autem subiungit: Diuitiæ & gloria & vita, in futuro significat. Finis ergo modestiæ timor domini, diuitiæ & gloria & vita. Quia nimirum perfectio virtutum est in hac vita, vt timeamus dominum timore sancto, hoc est, syncera illum dilectione colamus: finis virtutum in futuro, vt diuitijs hæreditatis promissæ, regni cœlestis gloriam & vitam sine fine percipiamus à domino. Vnde Petrus: *Itaque cum videritis, exultabitis lætitia inenarrabili & glorificata reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum.* 1. Pet. 1. b

k ¶ *Arma & gladij in via peruersi*, &c.] Dupliciter intelligendum: quia peruersi & armati semper ad nocendum proximis verbo vel opere scelesto, & ipsos parata semper expectat vltio diuini examinis. Qui verò animam suam in æternum saluari procurat, longe refugit ab huiusmodi armis & gladijs: quia & mētem manumq; suam à proximorum læsione refrenat, & ne animaduersione districti iudicis ipse feriatur, intenta mente præcauet.

l ¶ *Prouerbium est: adolescens*, &c.] Constat plerosque in senectute domino donante mutari à vitijs, quæ adolescentes habuerant: & e contra nonnullos illo se deserente, deserere circa senium virtutes, quibus ab adolescentia videbantur illustrari. Sed quia multo sæpius quisque mores, quibus ab adolescentia imbutus est, in reliquum vitæ tempus exequi consueuit, prouerbium esse dicit: quia quod adolescens quisque cœperit, in senecta non mutauerit: non tamē ipsum semper ita venire confirmat. Idcirco autem huiusmodi prouerbium ponit, vt auditores suos à prima ætate virtutibus studere persuadeat: ne fortè in senectute non possint discere studia, quibus in tenera ætate mancipari despexerant. Nam *& quo semel est imbuta recens seruabit odorem Testa diu.* Et Græca narrat historia, Alexandrum potentissimum regem orbisq; domitorem, & in moribus & incessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitijs, quibus paruulus adhuc fuerat infectus.

m ¶ *Diues pauperibus imperat*, &c.] Patet iuxta literam. Sed & diuites virtutibus in iudicio occultè inspectoris principantur eis, imo eorum in futuro iudices existunt, qui virtutum diuitijs caruerunt. Et qui verbum doctrinę salutaris accipit à doctore, seruus est eiusdem doctoris, id est, debitor implendi omnia, quæ illi magisterij cœlestis iure præcipit.

n ¶ *Qui seminat iniquitatem, metet mala.*] Certum est quòd is qui vel verbo vel exemplo docet iniquitatem, recipiet vindictam. Sed quod sequitur.

o ¶ *Et virga iræ suæ consummabitur.*] Illam maximè iniquitatem videtur dicere, quæ immiti & impia mente peragitur, vt est latrocinia exercere, homines seruitio premere, tormentis laniare, morte perimere, bouem viduæ pro pignore auferre: ipsam de aduersario, cum possit, vindicare non velle. Talis etenim meritò virga iræ suæ consummabitur, quia sicut dominus ait: *Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt*, id est, qui iniustè in alios sæuiunt, ipsa sæuitia sibimetipsis interitum concisuros. Verùm quia dixerat de impio, sequitur e contra de pio. Matt. 26. d

p ¶ *Qui pronus*, &c.] Huic simile est illud iudicis eiusdem, qui misericordes ab impijs discernēs ait: *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Quia esurij, & dedistis mihi manducare*, &c. Possunt autem panes qui pauperi dantur, non solum alimenti carnalis, sed & doctrinę spiritualis, quibus anima recreatur, intelligi. Matt. 25. d

q ¶ *Eijce derisorem*, &c.] Eijce hæreticum, quem corrigere non

potes de ecclesia: & cum illi libertatem prædicandi abstuleris, catholicæ paci auxilium præstabis.

a ¶ *Qui diligit cordis munditiam,* &c.] Qui mundo corde recta prædicat, inter illos annumerabitur, de quibus eidem regi & *Psal. 138. c* conditori sæculorum propheta dicebat: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus.* Nam si quis gratiam labiorum recta prædicando præmonstrat: cordis autem munditiam custodire dissimulat, nequaquam talis æterni regis amicitia frui posse putandus est.

b ¶ *Oculi domini custodiunt scientiam,* &c.] Superna conspectio custodit semper in ecclesia scientiam veritatis quam docuit. Verba autem hæreticorum: imo omnis sermo pietati & iustitiæ contrarius, quia à domino rege non seruatur, cum suo auctore subuertitur.

c ¶ *Dicit piger, leo est foris, in medio,* &c.] Dicit sæpe in animo suo is qui ad agenda bona opera piger est, ad confitendam fidem quam corde tenet timidus: non audeo fidem quam noui, foras profiteri: ne me persecutor impius, quia fidelem audit, perimat. Timeo ad exercendas virtutum actiones in publicum progredi, ne fortè me vel antiqui hostis aduersitas grauior tentet: vel etiã homo quilibet peruersus cum suorum turba derideat, conuitijs confundat, iniurijs afficiat: aut sicut multos iustorũm, qui ab eius vita discordant, tormẽtis & morte consumat. *Leo*, inquit, *foris, in medio platearum occidendus sum:* quod est apertè dicere, & verba & opera virtutum, vbi ostendi foris cœperint, statim persecutio vel hominum, vel spirituum comitatur immũdorum: nec valeo tentationibus resistere, sed in ipsis boni propositi vincor inceptis.

d ¶ *Fouea profunda os alienæ: cui iratus est dominus, incidet in illam.*] Qui verba vel oscula meretricis libenter amplectitur, quasi ianuam iam gehennalis pulsat abyssi: citoque mergetur, si pedem cautus non retrahit, si non membra cætera à vicinia cohibet foueæ pœnalis: quam nullus omnino nisi filius iræ illabitur.

e ¶ *Stultitia colligata est in corde pueri,* &c.] Multos nouimus *Hier. 1. c* pueros sapientia præditos. Nam & Hieremias puer prophe- *Dan. 1. c* tiæ ministerium suscepit, & Daniel scribit quòd dedit Deus pueris abstinentibus scientiam & disciplinam in omni verbo & sapientia. Vnde restat intelligere, quòd pueros hoc loco non ætate sed sensu, paruulos significet: quales vetabat *1. Cor. 14. d* Apostolus esse eos, quibus ait: *Nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli estote.* Huiusmodi enim pueros, id est, animos stultitiæ vel lasciuiæ vel inertiæ deditos, necesse est iuuenili disciplina castigari, & ad iustum vitæ tramitem prudentium vigore perduci.

f ¶ *Qui calumniatur pauperem vt augeat diuitias suas,* &c.] Constat quia rapaces, & quæ pauperibus auferunt, & quæ iustè videntur pollidere, pariter omnia perdent, cum in examine districti iudicis pœnas pro his quæ gessere, recipient. Sed & is qui pauperem spiritu fratrem calumniatur, virtutibus eius detrahendo, vt per hanc vituperationem ipse diuitias quas desiderat augeat, id est, gloriam laudis humanæ maiorem, quasi sanctior accipiat: meritò talis calumniator quicquid bonæ actionis habere videbatur, amittet: & à fructu virtutum vacuus in fine manebit. Hucusque pertingit titulus parabolarum Salomonis, quia supra positus est: ex quo nouũ locutionis genus probatur assumpsisse, vt ea quæ diceret nõ quasi ad alium quem doceret loquendo, sed velut solus secum ratiocinando videatur effari, quarum videlicet parabolarum primus est versiculus: *Filius sapiens latificat patrem, filius verò stultus mœstitia est matris suæ:* Vltimus verò est iste, ad quem *Prou. 10. a* vsque explanando peruenimus. Hinc ad priorem loquendi modum reuertitur, vt specialiter ad eum quem instruit verbum faciat: quod ita incipit.

g ¶ *Inclina aurem tuam,* &c.] Pulchrum initium ponit nouæ locutionis, vt aurem pariter ad audiendum, & cor apponere ad intelligendum, quæ sibi sapientes loquantur eum quem erudit iubeat.

h ¶ *Quæ pulchra erit tibi,* &c.] Aspera sæpe videtur incipientibus & insuauis doctrina sapientiæ: sed cum eius virtutem intimo corde perceperint & operibus seruare, cum hanc quoque labijs propinare fratribus didicerint, pulchriorẽ hanc cæteris dogma tibus esse deprehendent.

i ¶ *Ecce descripsi eam tibi tripliciter in cogitationibus & scientia,* &c.] Tripliciter auditori doctrinam descripsit suam, quia cogitare, loqui, & operibus hanc exercere præcepit, qua descriptione, triplici, totus iste libellus, si quis bene considerat, plenus resulget.

k ¶ *Non facias violentiam pauperi quia pauper est,* &c.] Potest de quolibet paupere vel egeno accipi, de quo dictum est: *Tibi derelictus est pauper, pupillo tu eris adiutor.* Verum quia sequitur. *Psal. 9. g*

l ¶ *Et configet eos qui confixere animam eius.*] Melius de illo intelligitur, qui cum dines esset, pauper pro nobis factus est: & non solum pauper vt nos ditaret, sed & vt nos redimeret, crucifigi dignatus est. Prohibet ergo sapientia suos auditores domino in carne prædicanti violentiam mortemque inferre: quia nimirum certus restat interitus eis, qui in auctorem vitæ manum mittere non timuerunt. *2. Cor. 8. b*

m ¶ *Noli esse amicus homini iracundo,* &c.] Et cum hæc de omni iracundo, vel furioso possint generaliter accipi: tamen nihil prohibet specialiter accipi de illis qui contra Saluatorem & discipulos eius vesana mente furebant. A quorum amicitia & comitatu prohibentur quicunque in eum credentes, curam suæ salutis agebant, ne ex vicinia prauorum & ipsi perirent: quod ex Iudæ Iscariothis casu fieri posse probatum est. Generaliter autem dicendum: quia sicut perfecti viri peruersos proximos non debent fugere, qui illos sæpe ad rectitudinem trahunt, & ipsi ad peruersitatem nunquam trahuntur, ita infirmi quiq; societatem debent declinare prauorum, ne mala quæ frequenter aspiciunt, & corrigere non valent, delectentur imitari.

n ¶ *Noli esse cum his qui defigunt manus suas,* &cæt.] Noli esse cum his qui se, cum essent liberi ac sibi vacantes, defigunt manus in curas salutis malorum, spondentes se rationem pro eorum animabus domino reddituros. Si enim ille pro quo spopondisti, non habet bona opera, quibus te liberum ac securum reddat tuæ sponsionis: quæ tibi vtilitas est vt in die iudicij pro eius anima iudiceris, amittasque habitum iustitiæ, quo indutus esse videbaris ac nudus ab ornamẽto virtutum existere comprobaris, quia quod domino teste pollicitus es, implere nequiueras. Hocautem dictum est, non quòd curam regendarum animarum, cum tibi regulariter imposita fuerit, susscipere non debeas: sed ne passim nullo iubente doctoris tibi ac præsulis officium temerarius vsurpes.

o ¶ *Ne transgrediaris,* &c.] Ne transgrediaris terminos fidei, quos catholici ab initio statuere doctores.

p ¶ *Vidisti virum velocem in opere suo: coram regibus stabit, nec erit*

ante ignobiles, &c.] Quencunque velocem videris in opere suo, vel in opere bono quod erat ei facere strenuum atque solicitum: scito hunc in die nouissimi examinis coram Apostolis, qui cum Christo mundum iudicantes sedebunt, esse staturum: quia videlicet eorum iussa seruauerit, neq; in parte ignobilium doctorũ, quorum cauere fecit errorem, id est, ad sinistram iudicis esse ponendum.

CAPVT XXIII.

Q*Vando sederis vt comedas cum principe, diligenter attende, quæ posita sunt ante faciem tuam,* &c.] Per allegoriam cuncta dicuntur: Quando sederis ad legendum cum magistro, vt verò pane verbi reficiaris: diligenter intellige q̃ scripta sunt, & discretionem sacræ lectionis in tua locutione conserua: si tamen talis es tantumque eruditus, qui in potestate habeas animam tuam: nec quasi indoctus mente tua circunferaris omni vento doctrinæ. Guttur namque pro loquela posuit: quia vox in gutture est. Cultrũ pro discretione: quia cibo cũ reficimur, cultro secante præparamus. Et sedẽs vt comedat cultrum in gutture suo statuit, quando is qui diuina sedulus meditatur eloquia, discreta ex ore verba depromit: nec alia sæpius in lingua quàm cælestis oraculi dicta reuoluit. Hoc autem eius est facere, qui in potestate habet animam suam, id est, immobilem inter errores fallentium sapiẽtis animæ statum seruare didicit. Vnde & rectè subiungit.

b ¶ *Ne desideres de cibis eius, in quo est panis mendacij.*] Quod est apertè dicere: Ne desideres eius auscultare sermones, qui dulcedine mendaciũ dogmatum auditores suos fallere consueuit.

c ¶ *Noli laborare vt diteris.*] Diuitias scientiæ significat, quas vltra mẽsuram capacitatis nostræ quærere prohibemur.

d ¶ *Sed prudentiæ tuæ pone modũ.*] Illum videlicet, de quo supra dictum est: Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuere patres tui, hoc est, terminos datos à patribus veritatis & fidei. *Sup. 22.d*

e ¶ *Ne erigas oculos tuos,* &c.] Ne erigas mentem tuam ad perscrutanda diuinitatis arcana, quæ penetrare non potes: hæc enim cœlestibus solum ciuibus patent.

f ¶ *Ne comedas cum homine inuido,* &c.] De scripturis cum hæretico non loquaris: qui inuidet humanæ saluti, & mallet decipere quàm corrigi. Quoniam sicut hariolus & coniector somniorum æstimat quod ignorat: ita hæreticus, quæ non intelligit in scripturis, prout libet, interpretari præsumit.

g ¶ *Comede & bibe dicet tibi, & mens eius non est tecum.*] Securus, inquit, disce quæ dico, & age quæ doceo: cum in his quæ docet, ipse fidem certam non habeat, sciens finxisse quę docet.

h ¶ *Cibos quos comederas, euomes: & perdes pulchros,* & cæt.] Sensus peruersos, quos ab hæreticis didiceras, necesse est vt vel per pœnitentiam corrigendus deseras: vel post mortem pro his pœnas luere cogaris, perdasque sermones confessionis, quibus eis prædicantibus humiliter fauendum esse putaueras. G

i ¶ *In auribus insipientium ne loquaris,* &c.] Huic simile est illud Euangelij: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos.* Sicut ergo supra admonuit ne hæreticorum doctrinis auscultares: ita nunc cohortatur ne amore vanæ gloriæ seductus, immũdis hominibus passim arcana veritatis ingeras. *Matt.7.a*

k ¶ *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas,* &c.] Propinquum paruulorum & pupillorum, dominum appellat: qui cum esset in carne, pauperum magis quàm diuitum consors fieri dignatus est. Alioquin *idem dominus est omnium, diues in omnes qui inuocãt illum.* Possunt autẽ congruẽter pupillorum ac paruulorum nomine illi designari, de quibus dominus ait: *Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis qui in me credunt. Dico enim vobis: quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.* Quorum agros & terminos qui attigerit, hoc est, qui conuersationem eorũ bonam inquietando læserit, iudicium domini non euadit. *Rom.10.c* *Matt.18.b*

l ¶ *Non æmuletur cor tuum peccatores,* &c.] Si tota die, id est, toto tempore quo in sæculi huius luce consistis, & peccatorũ exẽpla vitaueris, & dominum timere sategeris, habebis spem beatæ retributionis in nouissimo, hoc est, cum ad vitæ finem perueneris, ipso attestante qui ait: *Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* H *Apoc. 2.c*

m ¶ *Noli esse in conuiuijs potatorum, neq; in comessationibus,* &c.] Carnes ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis, vicissim proximorũ vitia dicere, de quorum pœna mox subditur.

n ¶ *Quia vacantes potibus & dantes symbola consumentur,* &cæt.] Symbolum Græcum nomen est, & interpretatur collatio. Est autẽ collatio sermonũ, sicut in cõsilijs solet: est & pecuniarum siue aliarum rerum, vt præsens locus docet. Potibus ergo vacat, qui de opprobrio alienæ vitæ se inebriat. Symbolũ verò dare, est sicut vnusquisque solet pro parte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba cõferre. Sed vacantes potibus & dantes symbola, sicut scriptũ est, consumentur: quia omnis detractor eradicabitur. Vestietur autẽ pannis dormitatio: quia despectum & inopẽ à cũctis bonis operibus, mors sua inueniet, quem hic alienæ vitæ exquirendo crimina, detractionis suæ languor præoccupauit.

o ¶ *Gaudeat pater tuus & mater tua,* &c.] Gaudeat Deus pater de tua iustitia, gaudeat & ecclesia mater tua: sed & sacerdos qui te per gratiam baptismi regenerauit, qui te eruditum à paruulo, de tuis bonis gratuletur operibus.

p ¶ *Cui væ? cuius patri væ?*] Quærit disputando quibus hominũ

A

sceleribus maxima à domino pœna seruetur. Et respondet ipse ratiocinando: quia his absq; omni dubietate, qui per ebriositatem deuoluuntur ad luxuriam: *Cui*, inquit, *væ? cuius patri væ?* Væ æternum interitū nominat. De quo dominus:

Matt.18.a *Væ*, inquit, *homini illi per quem scandalum venit*. Patrem autem cui væ immineat, vel hominē dicit à quo exempla praui operis foras quisque vt peccaret, accepit: vel certè diabolū, qui intus in corde virus pestiferæ suggestionis infundit. De quo Iudæis dictum est: *Vos ex patre*

Ioan.8.f *diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere.*

a ¶ *Cui rixæ, cui foueæ.*] Rixæ, quòd concordiā seruare & pacem nescit, quem ebrietas sensus impotem reddidit. Foueæ: quia passim in volutabro vitiorū omniū cadere non trepidat, qui inter bona malaq; discernere quasi mēte captꝰ ignorat. Illamq; sæpissimè foueam ebriosus incidit, de qua præfatum est: *Fouea .n. profunda est meretrix, & puteus angustus aliena.*

b ¶ *Cui sine causa vulnera?*] Quia multi nimis potati, vulnera per tumorem in membris acceperunt, quæ nulla ferri causa pertulerunt.

c ¶ *Cui suffusio oculorum?*] Quia immoderatus vini haustus, & caliginem visus corporalis, & cæcitatem ingerit sensus interioris.

B

d ¶ *Nonne his qui morantur in vino, & studentcalicibus epotandis?* &c.] Non vetat bibere vinum ad necessitatem, sed morari vltra tempus & vtilitatem in vino, & euacuandis alterutrū certare calicibus, Iuxta illud

Esaiæ.5.e Esaiæ: *Væ qui potentes estis ad bibēdum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.*

e ¶ *Oculi tui videbunt extraneas*, &c.] Consuetum & penè naturale est vitium post ebrietatis venena diffusa in corde, mulicbrem sequi concupiscentiam, comitante prauitate ac turpitudine verborum.

f ¶ *Et eris sicut dormiens in medio mari*, &c.] In medio mari dormit, qui in huius mundi tentationibus positus, præuidere motus irruentium vitiorum, quasi imminētes vndarum cumulos negligit. *Et quasi sopitus gubernator* clauum amittit, quādo mens ad regendam nauem corporis, studium solicitudinis perdit.

g ¶ *Et dices: verberauerunt me, sed non dolui: traxerunt me, & non sensi. Quando euigilabo & rursus vina reperiam?*] Vox percussi & dormientis exprimitur. Mens quippè à cura solicitudinis dormiens verberatur & non dolet, quæ sicut imminentia mala nō prospicit, sic nec quæ perpetrauerat, agnoscit. Trahitur & nequaquam sentit: qui per illecebras vitiorum ducitur: nec tamen ad sui custodiam suscitatur. Qui quidem euigilare optat, vt vina rursum reperiat: quia quamuis somno stuporis à sui custodia prematur: vigilare tamen ad curas sæculi nititur, vt semper voluptatibus deebrietur. Et cum ad illud dormiat in quo solerter vigilare debuisset, illud appetit, ad quod laudabiliter dormire potuisset.

Caput XXIV.

Ne æmuleris viros malos: nec desideres esse cum eis. Quia rapinas meditatur mens eorum, & fraudes labia eorū loquuntur, &c.] Ne desideres eos imitari, quos cernis vitijs illis, de quibus commemoraui, implicari: sed potius sapientiæ operam dare curato.

[a] Cui rixæ, cui foueæ? [b] Cui sine causa vulnera? [c] Cui suffusio oculorum? [d] Nonne his qui morantur in vino, & studentcalicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flauescit, cum splenduerit in vitro color eius. Ingreditur blandè, sed in nouissimo mordebit vt coluber, & sicut regulus venena diffundet. [e] Oculi tui videbunt extraneas: & cor tuum loquetur peruersa. [f] Et eris sicut dormiens in medio mari, & quasi sopitus gubernator amisso clauo. [g] Et dices: verberauerunt me, sed non dolui: traxerunt me, & non sensi. Quando euigilabo & rursus vina reperiam?

Caput XXIV.

Ne æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis. Quia rapinas meditatur mens eorū, & fraudes labia eorū loquuntur. Sapientia ædificabitur domus, & prudentia roborabitur. [i] In doctrina replebuntur cellaria vniuersa, substantia pretiosa & pulcherrima. [k] Vir sapiens fortis est, & vir doctus, robustus & validus: quia cum dispositione initur bellum, & erit salus vbi multa consilia sunt. [l] Excelsa stulto sapientia, in porta non aperiet os suum. [m] Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur. Cogitatio stulti, peccatum est, & abominatio hominum detractor. [n] Si desperaueris lassus in die angustiæ, imminuetur fortitudo tua. [o] Erue eos qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum, liberare ne cesses. Si dixeris: vires non suppetunt: qui inspector est cordis, ipse intelligit: & seruatorem animæ tuæ nihil fallit, reddetque homini iuxta opera sua. [p] Comede fili mi, mel, quia bonū est, & fauum dulcissimum gutturi tuo: sic & doctrina sapientiæ animæ tuæ, quam cum inueneris, habebis in nouissimis spē, & spes tua non peribit. [q] Ne insidieris, & quæras impietatem in domo iusti: neque vastes requiem eius. [r] Septies enim cadit iustus, & resurgit: impij

i ¶ *In doctrina replebuntur cellaria vniuersa substantia pretiosa & pulcherrima.*] Cellaria sunt corda iustorum, quæ non nisi per doctrinam sapientiæ, donarijs virtutum replentur.

k ¶ *Vir sapiens, fortis est: & vir doctus*, &c.] Non omnis qui fortis, etiam sapiens est. Omnis autem sapiens & fortis esse dicendus est: quia & si corpore imbecillis est, si adsit sapientia, omnia fortis aduersarij, id est, diaboli certamina vincit.

l ¶ *Excelsa stulto sapientia: in porta non aperiet os suum.*] Non potest stultus ad sapiētiam attingere, adeo alta est, quia in infimis iacet vitiorum. Qui & si in præsenti se aliquid sapere putat: in porta tamen ciuitatis, id est, in exitu huius vitę, inueniet nihil fuisse quod sapuit.

m ¶ *Qui cogitat mala facere, stultus vocabitur*, &c.] Ne putares stultum æstimandū fuisse eum quem hebetem tardumq; ingenio videres, palàm ostendit: quia ille stultus sit vocandus, q vel in cogitatione peccati suggestioni cōsentit, tametsi acer ingenio videtur existere: non aūt ille q hebes sensu apparet, Dei tamē imperijs quæ discere potuit, obtēperare disposuit.

n ¶ *Si desperaueris lassus in die angustiæ, imminuetur fortitudo tua.*] Nihil execrabilius desperatione: quam qui habuerit, & generales huius vitæ labores, & quod maximè nocet in fidei certamine, constantiam fortitudinis perdit.

D

o ¶ *Erue eos qui ducuntur ad mortem: & qui trahūtur ad interitum, liberarè nec esses*, &c.] Potest mysticè accipi: Erue eos qui ab hęreticis decipiuntur rectam fidē prædicando, libera bonorum operum exempla monstrādo, eos qui à malè viuentibus catholicis trahuntur ad interitū. Sed & si quos in certamine persecutionis lapsos vel lapsu-

Luc.

Ioan.

ros aspexeris, solicita hos exhortatione, ad vitam restaurare satage. Si quos fame perituros, si quos algore videris, illis dato victu & vestitu recrea.

p ¶ *Comede fili mi, mel: quia bonum est, & fauum dulcissimū gutturi tuo: sic & doctrina sapientiæ animæ tuæ*, &c.] Patet facillimè quare doctrinam sapientiæ melli comparet & fauo: quia nimirum sicut illud cibis: ita hæc doctrinis cæteris dulcedinē præstat. Sed hoc inter vtriusque significantiam distat: quia mel quod in promptu est ad comedendum, moralem literæ superficiem insinuat. Fauus autem, in quo mel de cera exprimitur, allegoricam locutionem figuratè denuntiat, vt subducto literæ velamine suauitas sensus spiritualis, aliquanto cum labore vel mora percipiatur.

q ¶ *Ne insidieris & quæras impietatem in domo iusti: neque vastes requiem eius.*] Ne quæras aliquam occasionem, qua deroges homini iusto. Ille enim si ceciderit, cito admouet pedem suum vt careat vitio: quod quidem non iteratur in facto: impij autem sic corruunt, vt vlterius non resurgant, sicut subsequenter addit dicens.

r ¶ *Septies enim cadit iustus, & resurgit: impij autem corruent in malum.*] Quomodo autem iustus appellatur, qui cadere, id est, peccare memoratur? nisi quia de leuibus quotidianisque loquitur peccatis, sine quibus nec iustorum quisquam esse in hac vita potuit. Quia nimirum per ignorantiam, per obliuionem, per cogitationem, per sermonem, per subreptionem, per necessitatem, per

fragili-

fragilitatem carnis, singulis diebus, vel inuiti, vel volentes frequenter reatum incurrimus: & tamen resurgit iustus, videlicet quia iustus est: nec iustitiæ eius præiudicat lapsus humanæ fragilitatis. Vnde benè cum de iusti casu loqueretur, non addit, in malum: quia & si malum est quod cadunt, ne tamen malo in quod ceciderant, hærere possint, citius resurgendo procurant. At contra de reprobis: Impij autem, inquit, corruent in malũ. Quia videlicet impij cũ ceciderint, vel (quod est grauius) corruerint, vt scriptura dicit, id est, cũ capitalia crimina perpetrauerint: ita suo casui delectando assentiunt, vt ab hoc pœnitendo releuari despiciant.

impij autem corruent in malum. [a] **Cùm ceciderint inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum: ne fortè videat dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo iram suam. Ne contendas cum pessimis, ne æmuleris impios, quoniã non habent futurorum spem mali, & lucerna impiorum extinguetur.** [b] **Time dominum fili mi, & regem.** [c] **Et cum detractoribus ne commiscearis.** [d] **Quoniam repentè consurget perditio eorum: & ruinam vtriusque quis nouit?** [e] **Hæc quoque sapientibus.** [f] **Cognoscere personam in iudicio non est bonum. Qui dicunt impio, iustus es: maledicent eis populi, & detestabuntur eos tribus. Qui arguunt, laudabuntur: & super ipsos veniet benedictio.** [g] **Labia deosculabitur, qui recta verba respondet.** [h] **Præpara foris opus tuum: & postea ædifices domum tuam. Ne sis testis frustra contra proximum tuum: nec lactes quemquam labijs tuis: Ne dicas: quo modo fecit mihi, sic faciam ei: & reddam vnicuique secundum opus suum.** [k] **Per agrum hominis pigri trãsiui, & per vineam viri stulti, & ecce totum repleuerant vrticæ: operuerunt superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat. Quod cum vidissem, posui in corde meo, & exemplo didici disciplinam. Vsquequo piger dormies: vsquequo de somno consurges? Parum inquã dormies: modicum dormitabis. Pauxillum manus conseres vt quiescas, & veniet tibi quasi cursor egestas tua: & mendicitas quasi vir armatus.**

a ¶ *Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas: & in ruina eius ne exultet cor tuum,* &c.] Supra iusto insidias tendere vetuit: nunc autẽ vt perfectum te reddat in omnibus, etiam inimicis cum peccauerint, aut aliquid aduersitatis incurrerint, insultare prohibet. Ne fortè si miserante domino ad pœnitentiam salutemq; animæ redierint, actecum amicitias fideles habere cœperint, tunc erubescas: quia illos aliquando despexeris, quos diuina gratia ad vitã reseruauerat: sed quantum potes iacentibus condole, eosque vt resurgere debeant, adiuua. Et si votũ conatumque tuũ sequitur effectus, gaudebis de sanato quem malè habentẽ dolueras. Sin alias, tuæ tamen beneuolentiæ apud dominum fructu non carebis. Vel certò ita dicendum est: Ne gaudeas de casu inimici: ne fortè dominus superbiam tuam, quæ illi absque dubio displicet, hoc ordine deijciens, humiliet, vt te cadente in peccatum, ille resipiscens sanetur.

Luc. 20.e b ¶ *Time dominum fili mi,* &c.] Iuxta quod dominus ait: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.* Neque aliquid obstat in domino, vt regem, patrem & filium intelligas designari, qui vno eodemq; sunt diuinitatis honore colendi. *Qui* enim *non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum.* *Ioan. 5.d*

c ¶ *Et cum detractoribus ne commiscearis.*] Illis videlicet, qui dicentes se Deum patrem nosse, filium Dei in carne apparentem noluerint recipere.

d ¶ *Quoniam repentè consurget,* &c.] Vtriusque dicit, & detrahentis, & eius qui illi fauendo commixtus est derogantium Christo principum, & decepti ab eis populi, & lacerantium fidem hæresiarcharum, & ausculantium illis auditorum.

e ¶ *Hæc quoque sapientibus.*] Subauditur, ignota sunt: quando reproborum quisque quàm repentino interitu rapiatur à sęculo. Vel hæc quoq; sapientibus sunt obseruanda quæ docui, ne detractoribus commisceantur: quia hoc specialiter vitio totum penè genus periclitatur humanum. Vnde eidẽ vitio mederi volens B. pater Augustinus, hos in sua mensa fecit versiculos describi: *Quisquis amat dictis absentium carpere viam: Hanc mensam indignam nouerit esse sibi.* Hunc versiculum antiqua editio manifestius dicit. Hæc dico vobis sapientiam agnoscentibus. Quod sequentis sententiæ non incongruè potest esse principium.

f ¶ *Cognoscere personam,* &c.] Supra regem timere docuit, & nunc personam in iudicio cognoscere vetat. Vnde colligitur: quia ita principibus debitum obsequij temporalis subiectos oportet impendere, vt nunquam reuerentiæ vel timoris eorum respectu à via veritatis exorbitent.

g ¶ *Labia deosculabitur,* &c.] Osculum pacis & amoris est signum. Qui ergo respondet recta, labia deosculabitur: quia quicunq; neglecta acceptione personarum sola iustitiæ verba sequitur, iste & insipientibus grauis fortè videtur, & austerus: multos tamen cum quibus pacem habent prudẽtes, multos qui sua dicta cũ amore amplectantur inuenies. Sępè & illos quos aduersantes suis rectis assertionibus tolerauerat, cõuersos postmodum ad meliora amicos recipiet & socios.

h ¶ *Præpara foris opus tuum,* &c.] Quid est præparato opere agrũ diligenter exercere, nisi euulsis iniquitatis sentibus, actionem nostram ad frugem retributionis excolere? Et quid est post agri exercitium ad ædificium domus redire, nisi quod plerumq; ex bonis operibus discimus quantum vitæ munditiam & in cogitatione cõstruamus? Ille quippè bonæ mentis domũ ædificat, qui primum agrum corporis à spinis vitiorum purgat: ne si desideriorum sentes in carnis agro proficiant, intus tota virtutum fabrica, fame boni decrescente destruatur.

i ¶ *Ne sis testis frustra,* &c.] Hæc ad exercitium agri nostri, id est, ad cultum bonæ actionis pertinent: Innocentem videlicet proximum falso testimonio non lædere, peccanti cuilibet fiduciam amplius peccandi adulando non tribuere, & malum pro malo non reddere. Sic enim fit, vt cum primò actus exterius benè composueris, postmodum ad interioris quoq; hominis excolendam munditiam pertingas: & quasi post exercitium agri & mentis, hoc habitaculum pijs cogitationibus ornare, altiusque construere incipias. Quod quia reprobri facere dissimulant, rectè subditur.

k ¶ *Per agrum,* &c.] Per agrum, vineamq; pigri ac stulti transire, est cuiuslibet vitam negligentis inspicere, quam vrticæ vel spinæ replent: quia in corde negligentium prurientia terrena desideria, & punctiones pullulant vitiorum: iuxta quod scriptum est: *In desiderijs est omnis otiosus.* Et maceria lapidum, in vinea vel agro stulti destructa iacet, cum cœpta virtutum munimina, vel improbitate hominum malorum deceptus: vel immundorum spirituum persuasione callida quisque negligens perdit. *Supr. 21.d*

Commentariorum libri secundi finis.

COMMENTARIORVM BEDÆ PRESBYTERI IN PARABOLAS SALOMONIS, LIBER TERTIVS.

CAPVT XXV.

HAE quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. [b] Gloria Dei est celare verbum, & gloria regum inuestigare sermonem. [c] Cælum sursum, & terra deorsum, & cor regum inscrutabile. [d] Auser rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum. [e] Auser impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. [f] Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris. Melius est enim vt dicatur tibi: ascende huc, quàm vt humilieris coram principe. [g] Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio cito: ne postea emendare non possis, cum dehonestaueris amicum tuum. Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo ne reueles: ne fortè insultet tibi cum audierit, & exprobare non cesset: Gratia & amicitia liberant: quas tibi serua, ne exprobrabilis fias. [h] Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. [i] Inauris aurea, & margaritum fulgens: qui arguit sapientem, & aurem obedientem. [k] Sicut frigus niuis in die messis: ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam illius requiescere facit: & sicut imbres & nubes sine aqua, sic homo gloriosus & non præstans in donis suis. Per patientiam placabis principem, & lingua mollis confringet ossa. Mel inuenisti, comede quod tibi sufficit, ne forte satiatus euomas illud. Pedem tuum conclude in domo tua, ne quando satiatus te videat, & odio habeat. Gladius & sagittæ & electa tela, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium. Fides in tempore aduersitatis, dens & calceamentum, & confidentia in die tribulationis. Vestimentum & calceamentum & annulus, gratia amici super consilio animæ. Sicut acetum in nitro, & carmen cantantis in corde pessimo. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum panem: si sitierit, da illi aquam potare. Carbones enim congregabis super caput eius, & Dominus reddet tibi. Ventus aquilo dissipat pluuiam, & facies tristis linguam detrahentem. Melius est habitare in terra deserta, quàm cum femina litigiosa & iracunda. Aqua frigida animæ sitienti, & bona fama de terra longinqua. Fons turbatus pede, & vena corrupta, iustus cadens coram impio. Mel multum non est bonum, & scrutator maiestatis opprimetur a gloria. Sicut ciuitas patens & absque muro, homo qui non potest in loquela continere spiritum suum.

[a] Nubes & uentus, & pluuia non sequens, uir gloriabundus & non præstans in donis suis.

Caput XXV.

HAE quoque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda.] Hinc nouo ordine loqui incipit, vt non sicut prius quasi ad audientem verbū faciat: sed secum ipse quid ratio veritatis habeat disputando pertractet: in quibus tamen legens quisque vel audiens quid appetere, quid cauere debeat, apertissimè dignoscat. Quas quidē parabolas viri Ezechiæ trāstulisse referuntur: quia fortassis ad eius vsq; tempora, dispersæ habebantur à pluribus: prout ex ore sapientissimi regis semel dictas exceperāt: sed per industriam illius collectæ in vnum, & in huius libelli sunt corpus insertæ. Notandum sanè, quia in his parabolis multo sunt plura, quàm in cæteris per allegoriam dicta ex collatione videlicet rerum, quæ figuris apertæ esse videntur.

b ¶ *Gloria Dei est celare verbum,* &c.] Gloria domini est in carne apparentis humanitatis suæ infirmitatem, magis quàm diuinitatis æternitatem mortalium oculis ostendere: & se potius operum miraculis ac mysticis locutionibus, quàm apertis assertionibus verbum, id est, Dei filium fateri. Vnde multo sepius in Euangelio filium se hominis, quàm filium Dei appellare consueuit. Et gloria fidelium eius discipulorum, est diligenter eius inuestigare sermonem: quo se Deum etiam vbi patienter non dicit, mysticè significat: quale est illud: *Ego & pater vnum sumus,* & cætera huiusmodi. Deniq; celans verbi æternitatem, & prætendens carnis infirmitatem, ait: *Quem dicunt homines esse filium hominis?* Cui rei eximius inuestigator eius sermonis, quem antea sæpius audierat, respondit: *Tu es Christus filius Dei viui.* Nec paruam hac inuestigatione meruit gloriam: nam protinus audiuit: *Beatus es Simon Bariona,* &c.

c ¶ *Cælum sursum, & terra deorsum, & cor regū inscrutabile.*] Sicut altitudo cæli, & profunditas terræ conijci ab hominibus nō potest: ita scientia Prophetarum & Apostolorum, qui arcana diuinitatis Spiritusancto reuelante cognouerunt, nostræ fragilitatis capacitatem transcendit.

d ¶ *Auser rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum.*] Auser literæ superficiem de sacro eloquio, & inuenies sensum purissimū sub vtilitate literæ reconditum: & sub carnalium figuris ceremoniarum, spiritualia latuisse mysteria.

e ¶ *Auser impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius.*] Auser impietatem persequendi Christianos de animo Sauli, vel alterius cuiuslibet æmulatorum legis: & eum Christum prædicare cœperint, firmabitur iustitia cathedræ doctrinæ eorum, quam prius ad ruinam sua impellebat impietas, quàm diu iustitiæ Dei repugnantes, suam præponere certabant. Iterum: *Auser impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius.* Qui enim præsunt populis, si volunt firmum esse solium suum, semper hilaritate & gratia plenos vultus exhibeant: ne per arrogantiam rigidiores effecti, in mussitationem incidant plebis.

f ¶ *Ne glorioſus appareas coram rege, & in loco magnorum ne steteris. Melius est enim vt dicatur tibi, ascende huc,* &c.] Superius præsulem monuit, nunc subditum: nam sicut illi dixit, vt hilarem vultum ostendat subiectis: ita hunc admonet, ne in cōspectu maiorum arrogans appareat: sed potius in mediocri loco positus superius euocari mereatur: cui simile est illud dominicum: *Cùm inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco,* &c. Possumus autem in rege & principe, dominum significatum intelligere, in cuius conspectu nos semper humiliari necesse est, monente Apostolo Petro, qui ait: *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis.*

g ¶ *Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò: ne postea emendare non possis, cum dehonestaueris amicum tuum,* &c.] Et in Euangelio dominus ait: *Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum inter te & ipsum solum,* &c.

h ¶ *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbū in tempore suo.*] Sacra eloquia rectissimè lectis comparantur argenteis, lectis videlicet: quia requiem præstant animabus audientiū. Argenteis autem: quia splendida fulgēt virtutibus patrum. Vnde scriptum est: *Eloquia domini, eloquia casta, argentū igne examinatum.* Quorū ornatui lectorum, mala superaddit aurea, quisquis eadē diuina eloquia, & spiritualibus plena sensibus & mysterijs exponēdo demōstrat. Qui nimirum sensus aptè mala vocantur: quia de arbore vitæ, id est, Dei sapientia sunt orti. Aptè aurea mala: qui notitiā amoremq; perpetuæ claritatis mētibus infundūt. Mala ergo aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo: quia qui verbum Dei oportunè nouit iuxta audiēntium capacitatem prædicare, modò exēpla ac dicta patrum, per quorum custodiam ad requiem perueniatur æternam, iuxta literam replicat: modò suauiores in his sensuum spiritualium fructus, quibus pia audientium desideria pascat, remoto literæ velamine pandit.

i ¶ *Inauris aurea, & margaritum fulgens,* &c.] Rectè humilis auditor inauri comparatur aureæ: qui dum libenter increpanti ac docenti aurem accommodat, iam sese ad recipiendū claritatem sapientiæ cælestis præparat: iam supernæ lucis visioni appropiat. Rectè magister eruditus, margarito fulgenti assimilatur: quia dum emendationem morum, dum supernorum scientiam desiderantibus, ac piè quærentibus animis ostendit, quasi aureo ornatui maiorem insuper gratiorem que fulgorem gemmæ ardentis annectit.

k ¶ *Sicut frigus niuis in die messis,* &c.] Importunum videtur omnimodis tempore messis ningere. Nam & infra legimus: *Quomodo nix in æstate, & pluuia in messe: sic indecens est stulto gloria.* Sed tamen in feruentissimis Palesthinæ regionibus non parum delectabile est mentibus, si subito frigus quo modo in niue solet, aduenia: quod incendia solis aliquantum refrigeret, sudorem laborantium tergat, ardētes temperet anhelitus. Cui rectè frigori legatus assimilatur fidelis: qui mentem eius qui se misit, prudenter agendo repausat. Mysticè autem, legatus fidelis, doctor est catholicus: qui autem mittit eum, dominus. Porrò dies messis in æstu, tempus est prædicationis inter furores persequentium. De quo dictum est: *Messis quidem multa, operarij autem pauci.* Frigus niuis in messe, aliquantula est quies prædicantium à persecutione repugnantium. Rectè ergo dicitur: Sicut frigus niuis in die messis: ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam illius requiescere facit: quia sicut optabile est prædicatoribus verbi, cum ab infidelium rabie fortè aliquid refrigerij accipiunt, nec facultas docendi negatur: ita ipsi qui ad prædicandum eos misit domino gratum esse constat, cum susceptam ab eo legationem, etiam inter aduersa obsistentium fideliter complent. Denique vt Lucas refert: Reuersis à prædicationis officio discipulis, exultans Spiritusancto, patri gratias obtulit dicens: *Confiteor tibi domine pater cæli & terræ,* &c.

[a] ¶ *Nubes*

Ioan. 10. f
Matt. 16. d
Act 9. a
Luc. 14. b
Infr. 26. a
Matt. 9. d
Luc. 10. d
1. Pet. 5. b
Matt. 18. b
Psal. 11. b

E
Supr. 4.d

a ¶ *Nubes & ventus, & pluuiæ non sequentes, &c.*] Huic simile videtur quod superius ait: *Ne lactes quemquam labijs tuis.* Sed ille versiculus specialiter hoc continet, ne promittendo hominem suscidas, & non complendo decipias. Iste verò versiculus & hoc continere potest, & illud quod dicit Apostolus: *Habentes speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.*

1. Tim. 3.a

b ¶ *Patientia lenietur princeps, &c.*] Quamuis dominum peccando offendisti, potes tamen eius mereri clementiam, si patienter aduersa, quæ tibi pro peccatis irrogãtur, pertuleris, humilique satisfactione duritiam domaueris contumaciæ prioris.

c ¶ *Mel inuenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus, euomas illud.*] Dulcedinem inuenisti cælestis intellectus, quæ spiritualium patrũ officio, quasi prudentissimarũ apum tibi labore ministratur: vide ergo ne in eas plus sapere appetas, quã oportet sapere, ne dum summa intelligere vltra vires quæris, etiam q̃ benè intellexeras, amittas. Potest aũt in hoc versiculo typicè dictum intelligi, quod in sequenti apertè subijcitur.

d ¶ *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, &c.*] Et si etiã proximi cuiuslibet allocutionẽ, vel visitationem melle dulciorem inuenisti: melius tamen est vt rarius veniendo facias eũ semper tuũ diligere aduẽtum: quã vt vel vna vice, tam diu cum illo maneas, vel totiens ad eum venias, donec te videre fastidiat, & ne redeas quærat.

F

e ¶ *Dens putridus, & pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ, &c.*] Et Hieremias ait: *Maledictus qui spem suam ponit in homine, & ponit carnem brachium suum.* Qui rectè denti putrido, & pedi lasso comparatur: quia qui illud vnicum hominis bonum, hoc est, adhærere Deo, & ponere in Deo spem suam nescit: iste nec vitæ percipere cibum, nec ad mansionem potest desideratæ salutis pertingere. Et talis amittit pallium in die frigoris: quia & si in serenitate vitæ præsentis, habitu religionis videtur indutus: vbi tamen districtio iusti iudicij ingruerit, nudus omnimodis ab ornatu iustitiæ patebit: nec eorum consortio dignus, de quibus scriptum est: Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem eius.

Hier. 17.a

f ¶ *Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo, &c.*] Nitrum à Nitria prouincia, vbi maximè nasci solet, nomen accepit. Nec multum à salis Amoniaci specie distat: nam sicut salem in littore maris feruor conficit solis, durando in petram aquas marinas, quas maior vis ventorum, vel ipsius maris feruor in littoris vlteriora proiecerit: ita in Nitria, vbi æstate pluuiæ prolixiores tellurem infundũt, adest ardor sideris tantus, quòd ipsas aquas pluuiales per latitudinem arenarum concoquat in petram: salis quidem vel glaciei aspectui simillimam: sed nil gelidi rigoris, nil salsi saporis habentem: quæ tamen iuxta naturam salis, in caumate durare, & in nubiloso aëre fluere ac liquefieri solet: Hanc indigenæ sumentes seruant: & vbi opus extiterit, pro lomento vtuntur. Vnde Iudææ peccanti dicit propheta: *Si laueris te nitro, & multiplicaueris tibi herbam borith, maculata es iniquitate tua, dicit Dominus Deus.* Crepitat autem in aqua quo modo calx viua: & ipsum quidem disperit, sed aquam lauationi habilem reddit, cuius natura cui sit apta figuræ, cernens Salomon ait: *Acetum in nitro, & qui cantat carmina cordi pessimo.* Acetum quippè, si mittatur in nitrum, ferueſcit nitrum protinus & ebullit: & peruersa mens, quando per increpationem corripitur, aut per prædicationis dulcedinem bona suadentur, de correptione fit deterior, & inde in murmurationis iniquitatem succenditur, vnde debuit ab iniquitate compesci.

Hier. 2.c

g ¶ *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere.*] Et de corporalibus alimentis, & de spiritualibus potest intelligi.

ita legatus fidelis ei qui misit eum, animam illius requiescere facit. [a] Nubes & ventus, & pluuiæ non sequentes, vir gloriosus & promissa non complens. [b] Patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam. [c] Mel inuenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus, euomas illud. [d] Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui: ne quando satiatus, oderit te. Iaculum & gladius, & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suũ falsum testimonium. [e] Dens putridus, & pes lassus, qui sperat super infideli in die angustiæ, & amittit pallium in die frigoris. [f] Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessimo. Sicut tinea vestimento, & vermis ligno: ita tristitia viri nocet cordi. [g] Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere. [h] Prunas enim congregabis super caput eius: & dominus reddet tibi. [i] Ventus aquilo dissipat pluuias: & facies tristis, linguam detrahentem. [k] Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi. [l] Aqua frigida animæ sitienti: & nuntius bonus de terra longinqua. [m] Fons turbatus pede, & vena corrupta, iustus cadens coram impio. [n] Sicut qui mel comedit multum, non est ei bonum: sic qui scrutator est maiestatis, opprimetur à gloria. [o] Sicut vrbs patens, & absque murorum ambitu:

h ¶ *Prunas enim congregabis super caput eius: & dominus reddet tibi.*] Non de incendijs pœnarum dicit: neque enim doceret sapientia, vt bona faciendo inimico, perditionis eius causam ministrares: sed per prunas super caput eius, ardorem charitatis in corde eius significat. Fit enim nonnunquam, vt inimicus crebris victus beneficijs, odiorum rigore emollito, calorem in mẽtem charitatis excipiat: ac de inimico amicus fieri, & eum quem iniustè oderit, redamare incipiat.

i ¶ *Ventus aquilo dissipat pluuias: & facies tristis, linguam detrahentem.*] Si hilari vultu audieris detrahentem, tu illi das fomitem detrahendi: si verò tristi vultu hæc audias, vt dixit quidam vir Dei: Discit non libenter dicere, quod didicerit non libenter audiri.

k ¶ *Melius est sedere in angulo domatis, quàm cum muliere litigiosa, & in domo communi.*] Doma, excelsius & secretus est locus: quod enim δῶμα Græcè, Latinè dicitur tectum. Deniq; in actibus Apostolorum, vbi Petrus

Act. 10.a

H

in superiora ad orandum ascendit, pro superioribus, in Græco δῶμα scriptum est. Melius est ergo in altitudine virtutũ manere quempiam liberum à vinculis vxorijs, & à sæculi huius secretum desiderijs, quàm cum carnali vsu voluptatis quotidianis nefariæ mulieris contumelijs affici.

l ¶ *Aqua frigida animæ sitienti: & nũtius bonus de terra longinqua.*] Dicit psalmista: *Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus.* Aqua ergo frigida quæ sitienti ardorem restringit, & nuntius qui de longè veniẽs, noua quæ libet & inopinata gaudia portat, assimilantur: quia & dulcedo diuinæ visionis animam diu desideranrem cõsolatur, atque ab æstu præsentium tribulationum liberam reddit. Et angeli quotidie de terra longinqua, hoc est, à superna patria descendentes in mundum, iustos vel inter tentationes spe cælestium roborant: vel finitis tentationum certaminibus, ad palmam perpetuæ retributionis inducunt.

Psal. 41.a

m ¶ *Fons turbatus pede, & vena corrupta, iustus cadens coram impio.*] Fons & vena vitæ, est os & lingua iusti, qui meditatur sapientiam, & loquitur iudiciũ. Et si hunc à diabolo superari atq; in cassum redigi contigerit, meritò fons turbatus, aduersario conculcante, & vena dicitur esse corrupta. Euenit enim sæpè vt qui maiori scientia præditi fulgebant, ad vltimũ plus volentes sapere, quàm fragilitati humanæ concessum est, in insipientiæ foueam decidant. Vnde consequenter adiungitur.

n ¶ *Sicut qui mel comedit multum, &c.*] Dulcedo enim mellis si plusquam necesse est, sumitur: vnde delectatur os, inde vita comedentis necatur. Dulcis quoq; est requisitio maiestatis: sed qui plus hãc scrutari appetit quàm humanitatis agnitio permittit, hũc ipsa eius gloria opprimit: quia velut mel sumptum immoderatè, perscrutantis sensum, dum non capitur, rũpit. Non hoc aũt solum quisq; sapiens attendere debet, ne altiora se quærat: & ne fortiora se scrutatus sit: verumetiã ne ea q̃ rectè atq; vtiliter scire potuit, immoderatis sermonibus sibimet minus vtilia reddat. Vnde adhuc aptè subnectitur.

o ¶ *Sicut vrbs patens, & absq; murorum ambitu, &c.*] Si enim murum silentij non habet, patet inimici iaculis ciuitas mentis: & cum se per verba extra semetipsam iacit, apertam se aduersario ostendit: quam tanto ille sine labore superat,

quanto

quanto & ipsa quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat.

Caput XXVI.

Quomodo nix in æstate, & pluuia in messe: sic indecens est stulto gloria.] Hic versiculus, ne indoctis honor docendi cõmittatur, prænonet. Nix namque æstate, & pluuiæ in messe, sunt persecutiones infidelium in tempore prædicationis euãgelicæ: quę dum grauiores fortè insistunt, & calorem in multis impediunt dilectionis, & fruges bonæ operationis fœdant. Quibus rectè gloria, quæ stulto confertur, esse similis asseueratur: quia si indocto cathedra docẽdi tribuitur: æquè similiter per hoc Ecclesia vt infidelium persecutione læditur: quod esse verissimum Arianæ tempestatis calamitas probauit.

b ¶ *Nam sicut auis ad alta transuolans, & passer quò libet vadens,* &c.] Verba quidẽ rectè auibus cõparantur, quòd sonãdo per aëra transuolent, ab ore videlicet loquẽtis, ad aures vsq; audientis. Sed distant in eo: quia potest fieri, vt auis quò libet volãs, eo loco resideat: vbi nil ei certè necessitatis, aut vtilitatis suppetat: Verba aũt quæ loquimur, nõ quò libet, dispersa in ventum defluunt atq; euanescunt: sed in auctorem suum cuncta reuertuntur, & vel benè prolata iuuant loquentem: vel malè edita grauant. Itaq; si pro omni verbo etiã otioso rationẽ in die iudicij reddere cogamur: quanto magis autem maledicta, non solum ea quæ malitiosa mente in insontem iaculantur: verùm etiã illa quæ negligentium consuetudine passim in quoslibet proferuntur: non aliũ, sed ipsum maledicũ opprimunt? Neque enim maledici regnum Dei possidebunt. Non autem sine causa dicit maledictum frustra prolatum: Est enim maledictũ iuxta diuinæ districtionis iram in impios emissum, vt est illud B. Petri in Simonem Magum: *Pecunia tua tecum sit in perditionem:* & ea quæ in apostatas & hæreticos Ecclesiastica animaduersione proferuntur anathemata. De quibus dominus eidem Ecclesiæ dicit: *Quæcunque alligaueris super terram, erunt ligata & in cælis.*

c ¶ *Fagellum equo, & chamus asino,* &c.] Et quid per equum, nisi superbum? & quid per asinum, nisi luxuriosum quemlibet figurat? Et ideo necesse est vt per diuinum flagellum, elatio humilietur superborum, vt per infirmitatem carnis velut per chamum cohibeatur voluntas lubricorum, vt qui sponte conuerti nolunt, coacti flagellis conuertantur à vitijs, sicut ait propheta: *In chamo & freno maxillas eorum constringe: qui non approximant ad te.*

d ¶ *Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne efficiaris ei similis. Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur.*] Non hæc inuicem sibimet contraria debent videri: non respondere stulto iuxta stultitiam eius, & respõdere stulto iuxta stultitiam eius: vtrumque enim pro temporum & personarum diuersitate concordat: dum & stultus contemnitur, quia non percipit sapientiam: & stulta superbia alia decutitur stultitia: iuxta quod Apostolus dicit: *Factus sum insipiens, vos me coëgistis.*

e ¶ *Claudus pedibus, & iniquitatem bibens, qui mittit verba per nuntium stultum.*] Potest fortè euenire, vt sapiens quilibet stultum in legationem mittat, nesciens quia stultus est: nec tamen ipse sapientiæ suæ gloriam perdat, in eo quòd de ignoto bonum quod audierat, credidit. Sed qui hæreticum sciens mittit ad prædicandum populis, claudus est pedibus, & iniquitatem bibens: quia & operis boni foris incessum amisit, & interiora sui sensus haustu stultitiæ deebriat.

f ¶ *Quomodo frustra claudus pulchras habet tibias: sic indecens est in ore stultorum parabola.*] Sicut enim frustra claudus habet tibias, cum ambulare non valet: ita indecens est in ore cuiuslibet qui indignè se agit, sermo compositus: dum per degenerem vitã stultus potius quàm sapiens esse approbetur.

g ¶ *Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurij: ita qui tribuit insipienti honorem.*] Qui insipienti, id est, hæretico, honorẽ docendi confert: non minus delinquit, quàm qui Deos ac delubra gentilium cultu veneratur inani.

h ¶ *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti: sic parabola in ore stultorum,* &cæt.] Spina in manu nascitur temulenti, cum in operibus qui carnalibus seruit illecebris, punctiones oriuntur scelerum. Quibus rectè parabola quam stultus proponit assimilatur: quia & si verba prudẽtiæ stultus dicere nouit: in his tamen vitiorũ punctiones, quibus vel seipsum, vel proximum lacerat, vitare non nouit. Sæpè namq; doctor imprudens in eo quòd bona dicit aut sancta, occultè suam laudem ab hominibus, aut vituperationem quærit aliorum.

i ¶ *Sicut canis qui reuertitur ad vomitum suum: sic imprudens qui iterat stultitiam suã.*] Canis cum vomit, profectò cibum qui petus deprimebat, eijcit: sed cum ad vomitũ reuertitur, quo leuatus fuerat, rursus oneratur. Et qui admissa plangũt, profecto nequitiam de qua malè satiati fuerant, & quæ mentis intima deprimebat, confitendo proijciunt: quam post confessionem, dum appetunt, resumunt.

k ¶ *Vidisti hominem sapientem sibi videri, magis illo spem habebit stultus.*] Hoc exponens dominus ait: In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant.

l ¶ *Dicit piger, leo est in via, & leæna in itineribus. Sicut ostium vertitur in cardine suo: ita piger in lectulo suo.*] Multi cum verbum exhortationis audiunt, causantur de diabolo: dicentes velle quidem se viam iustitiæ incipere, sed impediri à satana, ne hanc perficere possint. Sicque huiusmodi excusationis sermonibus semper in lecto sui corporis, sicut ostium in cardine vertuntur: & modò exire ad operandum, modò ad quiescẽdum redire proponentes, in suis iacere prauitatibus nunquam desistunt.

m ¶ *Abscondit piger manus sub ascella: & laborat, si ad os suum eas conuerterit.*] Per manum quippè operatio: per os verò locutio designatur. Pigro labor est ad os suum manum suam porrigere: quia desidiosus quisque prædicator non vult hoc operari quod docet. Manum quippè ad os porrigere, est voci suę prædicationis opera concordare.

n ¶ *Sapientior sibi piger videtur, septem viris loquentibus sententias.*] Septem viros loquentes sentẽtias, illos dicit, qui septiformis spiritus gratia pleni, sanctæ Scripturæ nobis scientiam ministrauerunt. Quibus se sapientiorem stultus arbitratur: quia sæpè nonnulli adeò mentem ab agendis his quæ dominus præcepit, despicientes auertunt, vt ne hæc quidem omnia, vel posse ab homine, vel debere impleri cõtendant: & quasi sapientiores his qui diuina eloquia scripserunt, ea hominem facere non posse autumant: quæ illi dictante Spiritu sancto, hominem facere iusserunt: imò etiam quæ multos homines

iuuante

A B C D

1. Cor. 6. b
Act. 8. d
Matt. 16. b
Psal. 31. c
2. Cor. 12. d
Ioan 9 g

E

2. Tim. 2. e

suuante spiritus eiusdem gratia, perfecisse monstrauerunt.

a ¶ *Sicut qui apprehendit auribus canem,* &c.] Dicit Apostolus: *Noli verbis contendere: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.* Quicunque ergo duplex sensu est, & duobus inter se iurgantibus, mordaci sermone capta fuerit auricula eius, cito incipit & ipse quasi canis latrare, & contentiones generare: sed hoc sapiens omnimodo vitat.

b ¶ *Verba susurronis quasi simplicia,* &c.] Susurronem, incentorē litis, & bilinguem appellat: qui simulat laudem verborum, & quærit audire vnde iurgia seminet.

c ¶ *Quomodo si argento sordido ornare velis vas fictile,* &c.] Quid per argentum sordidum, nisi scientia corrupta: & quid per vas fictile, nisi cor carneū designatur? Quod dum de ipsa falsa scientia se ornare satagit, in sua locutione cōtra veritatem tumet, atq; per elationem magister erroris fit.

d ¶ *Labijs suis intelligitur inimicus, cum in corde tractauerit dolos. Quando submiserit vocem suam,* &c.] Inimicus iste potest hæreticus non incongruè accipi: qui cum verba prædicationis suæ ficta humilitate submittit, corda innocentium & minus intelligentium demulcendo seducit.

F

e ¶ *Lingua fallax non amat veritatem, & os lubricum operatur ruinas.*] Lingua fallax, prædicatio est mendax. Os lubricum, sermo fucatus, atque à luce iustitiæ alienus.

Caput XXVII.

Ne glorieris in crastinum, ignorans quid superuētura pariat dies, &c.] Ne securus sis aliquando de futuro tēpore: quia & si hodie te domino seruire conspicis, qualis esse in fututo possis, & quomodo vitam finire, prorsus præuidere non vales. *Beatus enim homo qui semper est pauidus.*

g ¶ *Graue est saxum, & onerosa arena: sed ira stulti vtroq; grauior.*] Graue quidem satis est, quemquam vel vno aliquo crimine capitali quasi pondere saxi deprimi: vel quasi glareis arenæ, innumeris peccatis leuioribus onerari: sed vtroq; grauior ira est stulti. Quia nimirum hæc quò certius quàm sint mala, patescunt: eò acrius animum vt castigetur, compungunt. Ira verò quia non corporale, sed spirituale est vitium: quò minus deprehenditur, eo amplius grauat. Vnde non absolutè iram, sed iram stulti dicit saxo & arenæ grauiorem. Nam sapientes quomodo actus suos ac sermones: ita mentis quoque motus solerter examinare & & castigare satagunt.

h ¶ *Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit?* Non de omni ira dicit: nam de mitissimo ac modesto viro scriptum est: Quia exijt à Pharaone iratus nimis: sed de ira stulti, cuius in priori versiculo meminerat: quæ vbi excanduerit, mox viscera pietatis amittit, & furori tantùm suo nouit frena laxare. Alioquin de vtili ac

Exod. 11. e

Eccles. 7. a

necessaria ira dictum est: *Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.*

i ¶ *Melior est manifesta correctio, quàm amor absconditus.*] Amorem absconditum, hoc loco amorem dicit illicitum, vt est amor adulterinus: qui ob sui turpitudinem meritò sapientibus ne redarguatur, absconditur. Cui iure manifesta correctio præfertur: quia absque vlla contradictione melius est quempiam desiderio corrigendi palam corripere, quàm studio simul peccandi clanculo diligere.

G

k ¶ *Meliora sunt vulnera diligentis,* &c.] Melius est à domino, qui nos vt filios pater erudire consueuit, vulnera afflictionū perpeti, quàm diaboli blandimentis decipi: qui vt nos cœlesti hereditate priuet, nostris fauere solet errantibus, quasi leue sit malum quod agimus: & vltra modū peccatorū nostrorum sæuiens tribulatio, q̄ domino dispensante toleramus.

l ¶ *Anima saturata calcabit fauum,* &c.] Anima diuitum, qui habent consolationē suam, & quib. dicitur à domino: *Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis:* spernit auditam cælestis regni dulcedinē. Anima autem corū qui esuriūt & sitiunt iustitiam, etiam aduersa sæculi pro domino, imò etiam ipsam mortem perpeti, dulce habet: sciēs se per poculum amaritudinis ad gaudia perpetuæ salutis esse venturam.

Luc. 6. d

m ¶ *Sicut auis transmigrans de nido suo,* &c.] Sicut auis quæ negligit oua, siue pullos quos fouerat, aliarum auium vel animantium raptui dimittit: sic nimirū ille qui custodiam virtutum in quibus proficiebat, deserit: earūdem virtutū quas habere videbatur, immundis spiritibus, ipse proditor existit. Vnde alias dicit: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris.* Quod est apertè dicere: Si principis mundi .i. diabolī tentatio tibi fortè institerit, caueto solicitus, ne à bona operatione cui insudabas, desistas.

H

Eccle. 10. a

n ¶ *Vnguento & varijs odoribus delectatur,* &c.] Vnguentum est nitor gloriæ de conscientia pura, siue charitas diuinitus in corda electorum diffusa. Varij verò odores, opinio optima ex diuersitate virtutum fragrans.

o ¶ *Amicum tuum,* &c.] Amicus cuiusq; electi monachi, pater est spiritualis, qui ob hoc quod ei consilium benè viuendi præbet, amicus eius non incongruè dicitur. Ob id verò quòd in his præceptis eisdem spiritualis doctor paret, amicus domini, qui pater est omnium electorum, rectè appellatur. Sed sicut pernitiosum est eidem monacho à consortio sancti Patris discedere: ita deterius illi est in die afflictionis suæ, qua se in conspectu Dei mortificare studet, domum fratris sui ingredi, id est, propinquorum suorum secularitet viuentium societatem appetere.

p ¶ *Melior est vicinus iuxta, quàm frater procul. Stude sapientiæ fili mi,* &c.] Melior tibi est vicinus aliquis, qui tibi animum fraterna societate connectit: quàm germanus frater, qui iura fidei & pietatis communia tecum habere neglexerit. Quod dominus in parabola vulnerati à latronibus, eius qui descēdebat ab Hierusalem in Hiericho, & Samaritani qui in curam egit illius, manifestè probauit.

Luc. 10. c

a ¶ *Qui*

[a] Qui benedicit proximo suo voce grandi de nocte consurgens, maledicenti similis erit. Tecta perstillantia in die frigoris, & litigiosa mulier comparatur. Qui retinet eam, quasi qui ventũ teneat, & oleum dexteræ suæ euacuet. [b] Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui. [c] Qui seruat ficum, comedet fructus eius: & qui custos est domini sui, glorificabitur. [d] Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium: sic corda hominum manifesta sunt prudentibus. [e] Infernus & perditio nõ replebuntur: similiter & oculi hominum insatiabiles. [f] Quomodo probatur in conflatorio argentum, & in fornace aurum: sic probatur homo ore laudantis. Cor iniqui exquirit mala: cor autem rectum exquirit scientiam. Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas feriente desuper pilo, non auferetur ab eo stultitia eius. [g] Diligenter agnosce vultũ pecoris tui, tuosque greges considera: non enim habebis iugiter potestatem, sed corona tribuetur tibi in generatione & generatione. [h] Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt fœna de montibus. [i] Agni sunt ad vestimentum tuum, & hœdi ad agri pretium. [k] Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos, & in necessaria domus tuæ, & ad victum ancillis tuis.

Caput XXXVIII.

Fvgit impius nemine persequente: [m] Iustus autem quasi leo confidens, absque terrore erit. Propter peccata terræ multi principes ei⁹, & propter hominis sapientiam & horum sciẽtiam quæ dicuntur, vita ducis longior erit. Vir pauper calũnians pauperes, similis est imbri vehemẽti in quo paratur fames. Qui derelinquunt legem, laudant impium: qui custodiunt, succenduntur contra eũ. [n] Viri mali non cogitant iudicium: qui autem requirunt dominum, animaduertunt omnia. Melior est pauper ambulãs in simplicitate sua, quàm dines in prauis itineribus. Qui custodit legem, filius sapiens est: qui autẽ pascit comesatores, confundit patrem suum. Qui coaceruat diuitias vsuris & fœnore liberali, in pauperes congregat eas. Qui declinat aurem suam ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. [o] Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona eius. Sapiens sibi videtur vir dines: pauper

a ¶ *Qui benedicit proximo suo voce grandi de nocte consurgens, maledicenti similis erit*, &c.] Voce grandi proximo benedicit, qui eum fauore superfluæ laudis extollit: vel malis videlicet actibus eius contra iustitiam fauendo, vel bona plus iusto laudando. Sed hic maledicenti assimilatur: quia plurimum lædit eum, cui laudando siue in mala actione confidentiam tribuit: seu in opere recto simplicitatem puri cordis minuit, vt videlicet bonum quod supernæ mercedis intuitu inchoarat, transitoriæ laudis amore consumat.

b ¶ *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui.*] Satis bona est collatio, & consilium sapientium: vbicunque se inuicem consulendo instruunt, ferrum ferro acuitur.

c ¶ *Qui seruat ficum, comedet fructus*, &c.] Ficum seruare, est legem diuinitus cõstitutã, inofenso pedis opere custodire: q̃ qui fecerit, comedet fructus eius, dum æternam obedientiæ suæ recipiet mercedem.

d ¶ *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium*, &c.] Aquæ dicuntur sanctorum dogmata: in quibus doctores vel auditores, velut in speculo vultus suos prospiciunt: dum non solum in actione, sed etiam in cogitatione fœditatem suam recognoscunt.

e ¶ *Infernus & perditio non replebuntur*, &c.] Inferni tormenta non replebuntur, terminum accipiendo: similiter & intentiones eorum qui humana sapiunt, insatiabiles sunt in desiderio peccandi. Qui & ideo sine fine pœnas luunt: quia voluntatem habuerant sine fine peccandi, si naturam haberent sine fine viuendi.

f ¶ *Quomodo probatur in conflatorio*, &c.] Laus quippè iustos cruciat, iniquos exaltat: sed iustos dum cruciat, purgat: iniquos dum lætificat, reprobos monstrat.

g ¶ *Diligenter agnosce*, &c.] Pastori dicitur Ecclesiæ: Diligenter adhibe curam eis, quibus te præesse cõtigerit: agnosce animos actusq; singulorum, & si quid in eis vitij sorditantis inueneris, citius castigare memẽto. Non enim tu semper oues dominicas pascendi potestatẽ habebis: sed æterna est corona quam percipies, si commissum tibi gradum tuo tempore benè ministraueris.

h ¶ *Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes*, &c.] Aperta sunt modò pascua sacramentorum cœlestium, quæ diu fuerant typis præclusa legalibus. Apparuit nouus viror euangelicæ veritatis & gratiæ, collecta sunt in pabulum gregis dominici scripta patrum veterum, ablata quidem Iudæis superbientibus falce diuinæ animaduersionis, & humilibus ecclesiæ populis ad spirituale subsidiũ data. Iuxta quod dominus ait illis: *Auferetur, inquit, à vobis regnum Dei, & dabitur gentì facienti fructus eius.* Matt. 21. d

i ¶ *Agni sunt ad vestimentum tuum, & hœdi ad agri pretium.*] Agnos innocentes, hœdos pœnitentes nuncupat. Agnorum ergo vellere vestieris, dum bonis obedientium discipulorum moribus pastor ipse profeceris: eorumque laudabilia facta cernens, & in ornatu virtutum, & in calore dilectionis ipse glorioſior extiteris. Hœdus agrum comparabis: dum peccatores ad pœnitentiam vocando, sublimiorem tibi in terra viuentium locum acquires.

k ¶ *Sufficiat tibi lac caprarum in cibos tuos*, &c.] Tanta instantia pecus tibi commissum pasce, ne tibi lac æstate nouum, nec frigore desit: sed tibi semper tuisque sufficiat .i. tam sedulo doctrinæ insta, vt etiam quosdam pœnitentes ad officiũ docendi prouehas: quatenus per illos qui pridem pro fœditate vitiorũ ad sinistrã iudicis videbantur esse ponendi, modò rationabiles & sine dolo, lac verbi paruulis sensu ministretur. Fit autẽ lac caprarum ad victũ ancillis, quando hi qui nondũ amore perfecto, sed adhuc timore seruili domino deseruiunt per exemplũ, vel verba eorum qui per pœnitentiam salui facti sunt, viuificis verbi epulis reficiuntur: atque vt ad maiora virtutum proficiant, incrementa iuuantur. Quidam hoc quod dictum est: *Aperta sunt prata, & apparuerunt herbæ virentes, & collecta sunt fœna de montibus: agni ad vestimentum tuum, & hœdi ad agri pretium*: ita exposuit: Aperta sunt monumenta, apparuerũt corpora rediuiua: sequestrati sunt peccatores à sanctis: fœnum ad comburendum de locis excelsis. Sequestrati sunt agni ad dexteram, hœdi ad sinistram: agni ad vestimentũ regis, quia ipse dixit: Inhabitabo in eis. Hœdi pro pretio sanctorũ, quibus nocuerunt, ignibus venundantur. Sup. cap. Matt. 27. f Ezech. 34. D Ibid. 23. c.

Caput XXXVIII.

Fvgit impius nemine persequente.] Qui non est in fide fortis, etiam si nullus persecutor insistat, nonnunquam sponte fidem deserit: quando vel latrocinijs, vel periurijs, vel fornicationibus, vel veneficijs, alijsq; huius mundi sceleribus, se infideli similem reddit.

m ¶ *Iustus autem quasi leo confidens, absque terrore erit*, &c.] In occursu bestiarum idcirco leo non trepidat: quia præualere se omnibus non ignorat. Vnde viri iusti securitas leoni rectè comparatur: quia cõtra se cum quoslibet insurgere suspicit, ad mentis suæ confidentiam redit, & scit quia cunctos aduersantes superat: quia illum solum diligit, quem inuitus nullo modo amittit.

n ¶ *Viri mali non cogitant iudicium*, &c.] Omnia animaduertunt electi, hoc est, & futurum esse discrimen vniuersalis iudicij, & quibus operibus requies, quibus pœna retribuatur æterna.

o ¶ *Qui decipit iustos in via mala, in interitu suo corruet, & simplices possidebunt bona eius*, &c.] Qui per doctrinam hæreticam decipit amatores iustitiæ vt à veritate deuiẽt, ipse quidem pro malis suis pœnam quam meretur, incurrit: bona autem si qua gerebat, vel vtilia scribendo, vel continenter viuendo, alijs in adiutorium cõdunt: eis nimirum qui hæc

legentes

legentes siue audientes, exempla sibi salutis etiam ab eo quem perijsse norunt, assumunt.

a ¶ *In exultatione iustorum multa gloria est.*] Quia videlicet nō de præsentib. diuitijs, sed de æternis in futuro bonis exultāt: non de reb. mundi quæ vident, sed de creatore mundi, cuius visionem sperant, lætantur, dicente psalmographo: *Lætamini in Domino, & exultate iusti.* Vel certè in exultatione iustorum multa fit gloria: quia quotiens electos in hac vita pro euentib. Ecclesiæ prosperis exultare cōtigerit, multa Domino gloria ex plurimorum fide ac pijs operibus datur.

b ¶ *Regnantibus impijs, ruinæ hominum.* Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autem confessus fuerit, & reliquerit ea, &c.] Sicut multi gloriam Deo dare incipiunt, cùm iustos in profectu virtutum gaudere cōspiciunt: ita quotiens reprobi regnum tenent, multos suę perfidiæ complices exhibēt. Quod & de paganis & hæreticis, & de malis catholicis rectè potest accipi.

c ¶ *Beatus homo qui semper est pauidus: qui verò mentis est duræ, corruet in malum.*] Sequentis ira iudicij, tantò tunc districtior portabitur, quantò nunc inter culpas minimè timetur. Vnde alibi scriptum est: *In die bonorū ne immemor sis malorum: & in die malorum ne immemor sis bonorum.* Sic ergo vtraque iungenda sunt, vt vnum semper ex altero fulciatur.

d ¶ *Leo rugiens, & vrsus esuriens, princeps impius super populum pauperem,* &c.] Et de principib. paganis, & de hæreticis potest intelligi: qui populi pauperis, id est, sanctæ Ecclesiæ, vel patientiam, vel sapientiam, ferina sæpè sæuitia tentant.

e ¶ *Hominem qui calūniatur animæ sanguinem: si vsq; ad lacum fugerit, nemo sustinet,* &c.] Siue terrā agri, siue terram corpusculi qui exercet, saturabitur: ille frumento, iste virtutibus: qui vtraq; spernit, replebitur egestate.

f ¶ *Vir qui festinat ditari, & alijs inuidet, ignorat quòd egestas superueniat.* &c.] Profectò enim qui augere opes ambit, & peccatum negligit, more auium captus, cùm escam terrenarum rerum auidus inspicit: cùm quælibet præsentis mundi bona desiderat, & quæ de futuro damna patiatur, ignorat.

g ¶ *Cùm surrexerint impij, abscondentur homines,* &c.] Eos homines iustos appellat, qui videlicet iustum statutumq; à Domino humanæ conditionis ordinem seruant. Vnde in libro beati Iob de pœnitente quolibet peruerso dicitur: *Respiciet homines, & dicet, peccaui.* Quod est apertè dicere: Respiciet eos qui naturam humanæ creationis rectè custodiunt, & se peccando iumentis assimilatos esse cognoscunt. Patet ergo sensus: quia feruente impiorum persecutione, abscondentur sæpe fideles: vel non ausi, vel non permissi ad publicum procedere, dicente Domino: *Si vos persecuti fuerint in ciuitate ista, fugite ad aliam.* Vbi autem perditis auctoribus persecutio cessauerit, augustior post pressuras fidelium gloria clarescit. Sed & infidelium plurimi visa infidelitatis damnatione fidei gratiā suscipient: iuxtà id quod scriptum est: *Pestilente flagellato, sapientior erit paruulus.*

Caput XXIX.

HOmo qui blandis fictisq; sermonib. loquitur amico suo, rete expandit gressib. eius. i Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus, & iustus laudabitur atque gaudebit. Nouit iustus causam pauperum, impius ignorat scientiam. Homines pestilētes dissipant ciuitatem, sapientes verò auertunt furorem. k Vir sapiēs, si cum stulto cōtenderit, siue irascatur, siue rideat, non inueniet requiem. Viri sanguinum oderunt simplicem: iusti autem quærunt animam eius. l Totum spiritum suum profert stultus: m Sapiens autem differt, & reseruat in posterum. Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios.

a Pauper autem prudēs scrutabitur eum. b In exultatione iustorum multa gloria est. b Regnantib. impijs, ruinæ hominū. Qui abscondit scelera sua, non dirigetur: qui autē confessus fuerit & reliquerit ea, misericordiam cōsequetur. c Beatus homo qui semper est pauid⁹: qui verò mentis est duræ, corruet in malū. d Leo rugiēs, & vrsus esuriēs, princeps impius super populū pauperē. Dux indigens prudentia, multos opprimet per calumniā: qui autem odit auaritiā, longi fient dies eius. e Hominē qui calumniatur animæ sanguinē, si vsq; ad lacum fugerit, nemo sustinet. Qui ambulat simpliciter, saluus erit: qui peruersis graditur vijs, cōcidet semel. Qui operatur terrā suam, saturabitur panibus: qui autem sectatur otium, replebitur egestate. Vir fidelis multùm laudabitur: qui autē festinat ditari, non erit innocens. Qui cognoscit in iudicio faciem, non benè facit: iste & pro buccella panis deserit veritatē. f Vir qui festinat ditari, & alijs inuidet, ignorat quòd egestas superueniat ei. Qui corripit hominem, gratiam postea inueniet apud eum, magis quàm ille qui per linguę blandimenta decipit. Qui subtrahit aliquid à patre suo & à matre, & dicit hoc non esse peccatū, particeps homicidæ est. Qui se iactat & dilatat, iurgia cōcitat: qui verò sperat in Domino, saluabitur. Qui cōfidit in corde suo, stultus est: qui autē graditur sapienter, ipse laudabitur. Qui dat pauperi, nō indigebit: qui despicit deprecantem, sustinebit penuriam. g Cū surrexerint impij, abscondentur homines: cū illi perierint, multiplicabuntur iusti. Viro qui corripientem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus, & eum sanitas non sequetur. In multiplicatione iustorum lætabitur vulgus: cùm impij sumpserint principatum, gemet populus. Vir qui amat sapientiam, lætificat patrem suum: qui autem nutrit scortum, perdet substantiam. Rex iustus eriget terram, vir auarus destruet eam.

Caput XXIX.

HOmo qui blandis fictisq; sermonib. loquitur amico suo, rete expandit gressib. eius. i Peccantem virum iniquum inuoluet laqueus, & iustus laudabitur atque gaudebit. Nouit iustus causam pauperum, impius ignorat scientiam. Homines pestilētes dissipant ciuitatem, sapientes verò auertunt furorem. k Vir sapiēs, si cum stulto cōtenderit, siue irascatur, siue rideat, non inueniet requiem. Viri sanguinum oderunt simplicem: iusti autem quærunt animam eius. l Totum spiritum suum profert stultus: m Sapiens autem differt, & reseruat in posterum. Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios.

a Pauper autem prudēs scrutabitur eum. a

E

a ¶ *Pauper & creditor obuiauerunt sibi*, &c.] Pauper est humilis verbi Dei auditor: creditor autem, qui ei verbi eiusdem pecuniam prædicando committit. Qui obuiant sibi, cùm in vnam eandemque pietatis gratiam conueniunt. Et vtriusque illuminator est Dominus: quia neq; illæ sine diuinæ munere pietatis prædicare, nec iste potuit credere. Veridica namque manet veritatis sententia, quæ dicit: Quia *sine me nihil potestis facere.* Ioan. 15. a.

b ¶ *Rex qui iudicat pauperes in veritate*, &c.] Et psalmista de Christo rege: *Sedes tua Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui.* Psal. 44. b.

c ¶ *Virga atque correctio tribuet sapientiam*, &c.] De hac virga Apostolus ad Corinthios ait: *An vultis in virga veniam ad vos, an in spiritu mansuetudinis?* Puer namque quem frequentissimè corripiendum & erudiendum admonet, populus Dei est, qui si non assiduis monitis & increpationibus sacerdotum fuerit castigatus, confusionem generat ecclesiæ, detrahentibus his qui foris sunt religioni fidei Christianæ. Vnde rectè subiungitur. 1. Cor. 4. d.

d ¶ *Cùm prophetia defecerit*, &c.] Quia nimirum cessauerit sacerdotalis eruditio, soluetur continua disciplina diuinæ legis, qua populus ad beatitudinis præmia pertingere debuerat.

F

e ¶ *Seruus verbis non potest erudiri*, &c.] Seruus est quilibet peccator: rectè quidem intelligens, sed in opere veritatis absq; flagelli disciplina respondere contemnens. De talibus ait veritas: *Seruus sciens voluntatem Domini sui, & non faciens, dignè plagis vapulabit multis.* Luc. 12. f.

f ¶ *Vidisti hominem velocem ad loquendum*, &c.] Graue quidem vitium stultitiæ, sed non leuius est verbositatis. Nam sæpe contingit vt idiota aliquis, & ipsarum quoque nescius literarum citiùs verba salutiferæ correctionis accipiat, quàm is qui affluentia præditus sermonis, magis sua quæ nouit, vel quæ se nosse autumat, iactanter proferre, quàm dicta sapientium audire contendit.

g ¶ *Qui delicatè à pueritia*, &c.] Qui delicatè à pueritia nutrit corpus suum, quod animo debuerat subiugare: is vbi ad annos adolescentiæ peruenerit, lasciuiosum hoc & indomabile sentiet. Hunc versiculum alia translatio pulchrè habet: *Qui delitiatur à pueritia, seruus erit, nouissimè autem contristabitur.* Namque serò malorum pœnitet, qui se meminit noluisse in tenera adhuc ætate à suis voluptatibus ad regulam continere prudentium.

h ¶ *Vir iracundus*, &c.] Ianua vitiorum omnium, iracundia est: qua clausa, virtutibus intrinsecus dabitur quies, aperta verò ad omne facinus armabitur animus.

i ¶ *Qui cum fure*, &c.] Auditorem suum sapientia non solùm à peccatis abstinere, sed à peccantium se contubernio docet cohibere, ne fortè à districto iudice mereatur audire: *Si videbas furem, simul currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* Psal. 49. b. Non enim fur solummodò, sed etiam ille reus tenetur, qui cõscius furti, quærenti posse sibi pecuniam qui perdidit, nonvult indicare cùm valet. Verùm ne quis cauetur metu se personæ potentioris, neque à furum consortio separari: neque prodere posse quod nouit, aptè subditur.

k ¶ *Qui timet Dominum, citò corruet: qui sperat in Domino, subleuabitur. Multi requirent faciem principis, & iudicium à Domino egreditur singulorum*, &c.] Cui congruit illud euangelicum: *Nolite timere eos qui occidunt corpus: animam autem non possunt occidere.* Matt. 10. c.

G

[a] Pauper & creditor obuiarunt sibi, vtriusque illuminator est Domin⁹. [b] Rex qui iudicat pauperes in veritate, thronus eius in æternum firmabitur. [c] Virga atq; correctio tribuet sapiẽtiã: puer autem qui dimittitur voluntati suæ, confundet matrem suam. In multiplicatione impiorũ multiplicabuntur scelera, & iusti ruinas eorum videbunt. Erudi filiũ tuum, & refrigerabit te, & dabit delitias animæ tuæ. [d] Cũ prophetia defecerit, dissipabitur populus: qui verò custodit legem, beatus est. [e] Seruus verbis non potest erudiri: quia quod dicis, intelligit, & respondere contemnit. [f] Vidisti hominẽ velocẽ ad loquendũ, stultitia magis sperãda est, quàm illi⁹ correctio. [g] Qui delicatè à pueritia nutrit seruũ suũ, postea sentiet illũ contumacẽ. [h] Vir iracund⁹ prouocat rixas: & qui ad indignandũ facilis est, erit ad peccata procluior. Superbũ sequitur humilitas, & humilẽ spiritu suscipiet gloria. [i] Qui cum fure participat, odit animam suam: adiurantem audit, & non indicat. [k] Qui timet hominẽ, citò corruet: qui sperat in Domino, subleuabitur. Multi requirũt faciẽ principis, & iudiciũ à Domino egreditur singulorum. Abominantur iusti virũ impium, & abominantur impij eos qui in recta sunt via. Verbum custodiens filius, extra perditionem erit.

Caput XXX.

Verba congregantis, filij vomentis. [m] Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus: & qui Deo secũ morante confortatus ait: [n] Stultissimus sum virorũ: & sapientia hominum nõ est mecum. [o] Non didici sapientiam: & noui sanctorum scientiam. [p] Quis ascendit in cœlum, atque descendit? [q] Quis continuit spiritũ in manibus suis? [r] Quis colligauit aquas quasi in vestimento? [s] Quis suscitauit omnes terminos terræ. [t] Quod nomen est eius: & quod nomen filij eius si nosti? [u] Omnis sermo Dei ignitus

Caput XXX.

Verba congregantis, filij vomentis.] Hucusque parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda. Hinc rursum verba Salomonis, ab ipso quod Græcè ἐκκλησιαστὴς dicitur: nunc interpretato in Latinum nomine illo congregans appellatur: Ecclesia enim congregatio vocatur.

m ¶ *Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus, & qui Deo secum morante confortatus, ait.* Visio, inquit, quam locutus est vir: quia quod vidit apud Deum secretiora cõtemplando, patefecit hominib. foras loquendo. Quisquis enim Dei spiritu confortatur, hæc quæ sequuntur humili corde profatur.

n ¶ *Stultissimus sum virorum*, &c.] Filij enim sæculi huius prudentiores filijs lucis in generatione sua sunt. Et Apostolus: *Si quis*, inquit, *videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, vt sit sapiens.* Et ipse de se suisque similibus, in quib. est Deus: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum: gentibus autem stultitiam.* Luc. 16. c. 1. Cor. 3. d. 1. Cor 1. d.

H

n ¶ *Non didici sapientiam, & noui sanctorum scientiam.*] Non didicit Salomon ab homine sapientiam, sed Deo gratis offerente percepit, vt sanctorum scientiam nosset. Sed & Apostolus qui ait: *Nos stulti propter Christum:* ipse iterum dicit: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam verò non huius sæculi, neq; principum huius sæculi qui destruuntur.* 1. Cor. 4. c. Ibid. a. b.

p ¶ *Quis ascendit in cœlum, atque descendit?*] Hæc est sanctorum scientia, quæ à sapientibus sæculi stultitia putatur: quia videlicet Dei filius in assumpta carne, post mortem & resurrectionem suam ascendit in cœlum, ac nostræ resurrectionis tempore descensurus est de cœlo ad iudicandos viuos & mortuos.

q ¶ *Quis continuit spiritum in manibus suis?*] Omnis spiritus & humanus & angelicus, & animalium & procellarum ne deficiat, Dei potentia continetur.

r ¶ *Quis colligauit aquas quasi in vestimento?*] De ipso etiam Psalmista: *Congregans sicut in vtre aquas maris.* Psal. 32. b.

s ¶ *Quis suscitauit omnes terminos terræ?*] Terminos terræ à torpore infidelitatis, velut è somno ad credendum in se suscitauit. Et nunc omnia, quæ per orbem viuunt & crescunt, homines, animantia, germina, Dominus vt sua quæq; vita subsistant, excitat: & in die iudicij cunctum à quatuor ventis cœli genus humanum à morte suscitabit. Apoc. 7. a.

t ¶ *Quod nomen est eius: & quod nomen filij eius si nosti.*] De Dei Patris & Filij nomine dicit: cuius mysterium, sæcularis sapientia naturaliter scire non potest: quamuis vnum esse Deum qui omnia fecerit, per ea quæ mirabiliter facta videt, intelligere potest. Si nosti, inquit, subauditur, tu qui de tua te iactas sapientia, nostræ fidei mysteria, stultitiam nuncupare præsumis?

u ¶ *Omnis sermo Dei ignitus, clypeus est sperantibus in se.*] Hæc & tota

tota Christi Ecclesia nouit: & illi maximè sentiunt qui Deo secum morante, terrenæ sapientiæ fastum contemnunt: quia nimirum omnis sermo diuinæ auctoritatis, corda electorum & igne charitatis accendit, & scientia veritatis illustrat, & vitiorum sordes, si quas in eis inuenerit, consumit, & ab hostium insidijs, sperantes in se, cunctisque defendit aduersis. Verùm solertiùs intuendum: quia proprietatem Græci sermonis, quod est πεπυρώμενον, Latina translatio vno verbo non explicat. Vnde aliquando ignitum, aliquando igne examinatum transfertur, vt: *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Et: *Argentum igne examinatum*, quod vtrũque in Græco vno verbo dicitur πεπυρώμενον. Et quod huic Salomonis sententiæ simillimum sonat: *Eloquia Domini igne examinata*, i.e. πεπυρωμένα, protector est omnium sperantium in se, πεπυρωμένον ergo significat, quòd tanquam conflatum igne purgatum sit. Sicut enim quæcunque metalla igne conflata, sordem in se alienam atque inutilem nõ continent, totum quicquid in his residet, verum & perfectum, & omni vitiorum sorde purgatum est, ita eloquium Dei æternorum in se bonorum fidem testans. Hinc illud est Domini: *Iota vnum, aut apex vnus non præteribit à lege, donec omnia fiant.* Vera n. omnia sunt, & extra omnem ambiguitatem, superfluæ inanitatis ignita.

ignitus, clypeus est sperantib. in se. [a] Ne addas quicquam verbis illius, & arguaris inueniarisq; mendax. [b] Duo rogaui te, ne deneges mihi antequam moriar: Vanitatem & verba mendacia longè fac à me. Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi: tribue tantũ victu meo necessaria, ne fortè satiatus illiciar ad negandũ, & dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & periurẽ nomen Dei mei. [c] Ne tradas seruum ad dominũ suum: ne fortè maledicat tibi & corruas. [d] Generatio quę patri suo maledicit, & matri suæ nõ benedicit. [e] Generatio quæ sibi munda videtur, & tamẽ non est lota à sordibus suis. [f] Generatio cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in alta surrectæ. [g] Generatio quæ pro dentibus gladios habet, & commandit molarib. suis. [h] Vt comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. [i] Sanguisugæ duæ sunt filiæ dicẽtes: Affer, affer. [k] Tria sunt insatiabilia, & quartum quod nũquam dicit, sufficit: Infernus, & os vuluæ, & terra quæ nõ satiatur aqua: ignis verò nõ dicit, sufficit. [l] Oculum qui subsannat patrẽ, & despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus: & comedant eum filij aquilæ. [m] Tria sunt difficilia mihi, & quartum quod penitus ignoro: Viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petrã, viam nauis hostis imitantur ardorem, luxuria videlicet & philargyria. Nam & luxuriæ quò liberiùs frena laxantur, eò noxiùs delectatur. Et sicut quidam ait poëtarum: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Exod. 4. f.

Psal. 118.

Psalm. 11. b

Matth. 5.

F

G

H

Matt. 9. b.

a ¶ *Ne addas quicquam verbis illius: & arguaris inueniarisq; mendax.*] Non corrumpas eloquia sanctarum scripturarum: quod quidem hæretici ne his conuincerentur, fecisse noscuntur.

b ¶ *Duo rogaui te, ne deneges mihi antequam moriar,* &c.] Hæc adhuc vir, cum quo est Deus, sermonis eius igne radiatus, ad ipsum Dominus conuersa voce profatur, obsecrans ne vanitatem sæculi vnquam vel verba mẽdacia, veritati cœlestium præponat scripturarum: nec rursum vel copia vel inopia transeuntium rerum, in obliuionem decidat æternorum.

Luc. 9. d. c ¶ *Ne tradas seruum ad dominum suum,* &c.] *Omnis qui facit peccatum, seruus est peccati.* Hunc seruum ille domino suo tradit, qui quemlibet delinquentem, & à prauis actionibus se conuertere volentem, sua exhortatione, vel exemplo prauæ actionis, ad id quod renuntiauerat, redire suadet: quod plerique sacerdotes praui in Ecclesia facere consueuerunt.

d ¶ *Generatio quæ patri suo maledicit,* &c.] Cùm superiùs puritatem sibi vitæ à Domino dari peteret: conuertens subitò intuitum ad contemplandam prauorum nequitiam: quantis hæc sit inuoluta miserijs, quàm longè à veritate distet, insinuat. Est, inquiens, generatio nefandorum, quæ & si bona quælibet agit, perdit hæc in eo quòd honorem parentibus non defert.

Psal. 52. b. e ¶ *Generatio quæ sibi munda videtur,* &c.] De hac generatione loquitur psalmista: *Quoniam Deus dißipat ossa hominum sibi placentium.*

Psal. 130. a f ¶ *Generatio cuius excelsi sunt oculi & palpebræ,* &c.] Huius consortium generationis vitabat psalmista, cùm dicebat: *Domine non est exaltatum cor meum: neque elati sunt oculi mei,* &c.

Psal. 56. a. g ¶ *Generatio quæ pro dentibus gladios habet,* &c.] De hac psalmista: *Filij hominum, dentes eorum arma & sagittæ: & lingua eorum machæra acuta.*

h ¶ *Vt comedat inopes de terra,* &c.] Ad hoc linguam armant persecutores ecclesiæ, vt innocẽtes Christi, & humiles trucidant. Quod si diligenter considerare volueris, inuenies has generationes, congregationes esse nequissimas Iudæorum & hæreticorum. Iudæorum ergo generatio patri suo maledixit, illi videlicet qui ait: *Filius meus primogenitus Israel*: quando filium eius venientem in carne negauit. *Et matri suæ non benedixit*, synagogæ videlicet: cuius fidei pristinæ, quam in patribus ac prophetis de Christo habuerat, detraxit. Nouatianorum generatio munda sibi videtur, dicens se pœnitentia opus non habere: & tamẽ nõ potest munda esse à sordibus peccatorum, quæ fontem pœnitentiæ peccãtibus veniam negando præcludit. Item generatio Arianorum excelsos habet oculos, & palpebras super Deum erectas, inquirens quid fuit antea, & dicẽs: Si natus est, fuit tempus quando non fuit filius: vel quæ est spiritus sancti potestas, æqualis an inæqualis? Item generatio, quæ pro dentibus gladios habet, illa est congregatio prauorum, quæ suam perfidiam etiam alijs intimare satagit, & sicut corpora solent gladijs sterni, ita animas audientium veneno prauæ allocutionis morti perpetuæ subiugare contendit.

i ¶ *Sanguisugæ duæ sunt filiæ dicentes: Affer, affer.*] Sanguisuga, diabolus est, qui siti peccandi, ac peccata suadẽdi incessanter accenditur. Huic duæ sunt filiæ: quia duę specialiter humani generis illecebræ. Hunc antiqui hostis imitantur ardorem, luxuria videlicet & philargyria. Nam & luxuriæ quò liberiùs frena laxantur, eò noxiùs delectatur. Et sicut quidam ait poëtarum: Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

k ¶ *Tria sunt insatiabilia,* &c.] Infernus nunquam redundat meretrix similiter habet, eius corpus non satiatur delitijs, & auarus nunquam dicit, sufficit. Quidam infernum interpretantur diabolum: quia insatiabilis fit seductione humana. *Os vuluæ, & terra quæ non satiatur aqua*, vt suprà: & ignem qui non dicit, sufficit: incendium gehennæ, quod nunquam desinat: sed eos, qui peccatis finem ponere noluerunt, infinito ardore comburat.

l ¶ *Oculum qui subsannat patrem,* &c.] Peruersi dum diuina iudicia reprehendunt, subsannant patrem: & quilibet hæretici dum prædicationem sanctæ Ecclesiæ deridendo contemnunt, partum matris despiciunt: quia de ipsa exeunt qui contra ipsam loquuntur: *Ex nobis exierunt*, inquit, *sed non erant ex nobis.* Quorum intentionem dum prædicatores catholici de scripturarum diuinarum fluentis procedentes increpando reuincunt, quasi oculum nefandum corui de torrentibus effodiunt, & filij aquilæ comedunt. Corui etenim vocantur doctores sancti: quia per humilitatis gratiam, peccati in se nigredinem confitentur. Filij autem aquilæ, quia per gratiam eius sunt renati, qui in habitu assumptæ humanitatis, ad cœlestia transuolant. Vnde & alibi filij sponsi appellantur.

m ¶ *Tria sunt difficilia mihi,* &c.] Quantum ad historiam pertinet, ita est, vt scriptum est: sed quia per parabolas loquitur. Via aquilæ in cœlo difficile inuenitur: hoc est, subtilitas inimici, quæ circa cœlestium virorũ corda volitat, magno cum labore deprehenditur. Similiter & via colubri supra petram, id est, astutia hostis venenati insidiari non desinit eis, quos in petra fidei fundatos esse conspicit. Nec non & via nauis in medio maris, hoc est, via iniquitatis, quæ per amaras sæculi huius vndas, immundorum spirituum flatibus agitatas, tãta sublimitate discurrit, vt vel vix, vel nullatenus eius possit iter deprehendi. Nam quòd aquila malignum hostem significet,

A testatur propheta, qui ait: *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli*: id est, homines qui nos persecuti sunt, tam sæui fuerunt, vt ipsis dæmonibus crudeliores esse viderentur. Quòd coluber diabolum sæpe insinuet, & in primi hominis transgressione probatum est, & cùm vir sapiens aiebat: *Quasi à facie colubri fuge peccatum.* Nauis quoque, quòd leuitatem designet eorum qui circumferuntur omni vento doctrinæ, demonstrat propheta, qui ait: *Et Chaldæos in nauibus suis gloriantes*: hoc est, immundos spiritus de fragilitate atque instabilitate mentis humanæ sese extollentes, & de illius ruina quasi victores lætantes. Sicut ergo illa tam callida sunt, vt inueniri nequeant: sic adolescens qui viam veritatis deserit, difficile est cogitatu, quò se per omnes horas, & in quot cogitamenta vecors vaga mente declinet.

Esa.30.b. *Eccl.21.a.* *Eccl. 43.c.*

a ¶ *Talis est via mulieris adulteræ*, &c.] Adulteræ quoque mens in similitudinem eorum quæ commemorauit superiùs, instabilis semper & vaga est, quæ vbi admissum turpitudinis suæ celare potuerit, negat se aliquid patrasse facinoris.

b ¶ *Quatuor sunt minima terræ*, &c.] Minores videntur in terra sæpè iusti, quàm reprobi, i.e. humiliores, & huic mũdo abiectiores: sed tamẽ sapientiores sunt sapientib. mundi, in eo quòd æterna & cœlestia bona sapiunt: ac pro his appetendis quæ illi non norunt, aduersa quoq; sæculi fortiter pati desiderant.

B

c ¶ *Formicæ populus infirmus*, &c.] Et Ecclesiæ populus, vt fortitudinem mentis custodiat, infirmum se temporaliter aduersarijs sæuientibus ostendit, Domino per euangelium dicente: *Ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam, tu præbe illi & alteram.* Qui in hac vita præparat sibi fructus bonorum, quibus vitam mereatur habere perennem.

Matth.5.f

d ¶ *Lepusculus plebs inualida*, &c.] Et hîc plebem Ecclesiæ designat, quæ inualida dicitur: vel quia, vt suprà diximus, suas iniurias vlcisci ipsa non quærit: vel quia suis viribus nil fidere, sed in auxilio redemptoris sui salutem sperare didicit: & hoc est illam cubile in petra collocare, cuius præsidio aduersos vitet incursus, Domino dicente cum Psalmista: *Esto mihi in lapidem fortissimum, & in domum munitam, vt saluesme: quia petra mea & munitio mea tu es.* Pro lepusculo, antiqua trãslatio *chærogylium* posuit. Est autem animal non maius hiericio, habens similitudinem muris & vrsi: cuius in Palestinæ regionibus magna est abundantia, semperque in cauernis petrarum, & terræ foueis habitare consueuit. Notandumq; quòd in psalmo vbi nos canimus: *Petra refugium herinacijs:* in quibusdam codicibus, *leporibus:* in quibusdam chærogylius inuenitur. Sed & in hac Salomonis sententia, quædam exemplaria pro lepusculo, herinacium habent. Nam in libro Hebræorum nominum inuenimus idem verbum Hebræum שפן Saphan, in Hieremia. & chærogylium, & leporem, & hericium à sancto Hieronymo interpretatum.

Psal. 70.a. Sec. Hebr. *Psal.103.c.*

e ¶ *Regem locusta non habet*, &c.] Locustam quidam gentium plebem interpretantur: quæ quondam sine rege, id est, sine Christo, sine propheta, sine doctore existens: nunc in vnitatem fidei congregata, ad spiritualem pugnam contra diabolum præparatur. Potest autem in locusta, anachoritarum concors vnitas accipi, quæ cùm homine præceptore nullo in suis latibulis regatur: infatigabili tamen instantia, in suis quæq; locis Christo militare, & malè pullulantia carnalium voluptatum germina consueuit absumere.

f ¶ *Stellio manibus nititur*, &c.] Stellio qui manibus nititur (quia nimirum alas quibus feratur, non habet) & moratur in ædibus regis, illorum significat humilitatem, qui cùm non sint iuxta naturam ingenioſi: solertia tamen industriæ suæ, vel ad diuinarum notitiam scripturarum, vel ad virtutum gratiam, quibus ingressum regni cœlestis mereantur, attingunt. Plerunque etenim aues, quas ad volandum penna subleuat, in vepribus resident: & stellio qui ad volatum pennas non habet, nitens manibus, regni ædificium tenet: quia nimirum sæpe ingenioſi quique dum per negligentiam torpent, in prauis actibus remanent: & simplices, quos ingenij penna non adiuuat, ad obtinenda æterni regni mœnia, virtus operationis leuat.

C

g ¶ *Tria sunt qui benè gradiuntur*, &c.] Ipse hoc loco leo ponitur, de quo scriptum est: *Vicit leo de tribu Iuda.* Qui fortissimus bestiarum dicitur: quia in illo hoc quod infirmum est Dei fortius est hominibus. *Qui ad nullius pauebit occursum.* Dicit. n. *Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam. Gallus succinctus lũbos*: id est, prædicatores sancti inter huius noctis tenebras, verùm manè nuntiantes: qui succincti lumbis sunt: quia à membris suis luxuriæ fluxa restinguunt. *Et aries, nec est rex qui resistat ei.* Quem alium hoc loco arietem accipimus, nisi primum intra ecclesiam ordinem sacerdotum? De quibus scriptum est: *Afferte Domino filios arietum.* Qui per exempla sua gradientem populum, quasi subsequentem ouium gregem trahunt. Quib. spiritualiter rectèq; viuentibus, nullus rex sufficit omnino resistere: quia quilibet persecutor obuiet, intentionem eorum non valet præpedire. Et quia post hæc etiam Antichristus apparebit, hoc quartum subdit, dicens.

Apoc.5.b. *1.Cor.1.d.* *Ioan.14.d.* *Psal.28.a.*

D

h ¶ *Et qui stultus apparuerit, postquam eleuatus*, &c.] Ipse quippe in sublime eleuabitur, cùm Deum se esse mentietur: sed erectus in sublime, stultus apparebit: quia in ipsa eleuatione sua per aduentum veri iudicis deficiet. Quod si intellexisset, ori imposuisset manum: id est, si supplicium suum cum superbire exorsus est, præuidisset, benè aliquando conditus in tantæ iactationem superbiæ non fuisset eleuatus. De quo nequaquam moueat, quod superiùs dictum est: quartum quod incedit feliciter. Tria quippe incedere benè dixit, & quartum feliciter. Non enim omne quod feliciter, benè, neque in hac vita omne quod benè, feliciter. Nam leo, gallus & aries, benè incedunt, sed feliciter, quia persecutionum bella patiuntur. Quartum verò feliciter, & non benè incedit, quia in fallacia sua antichristus graditur, sed iuxta breue tempus vitæ præsentis, ipsa illi fallacia prosperatur.

i ¶ *Qui autem premit fortiter vbera ad eliciendum lac, exprimit butyrum. Et qui*, &c.] Vbera fortiter premimus, cùm verba sacri eloquij subtili intellectu pensamus. Qua pressione dum lac quærimus, butyrum inuenimus, quia dum nutriri vel tenui intellectu quærimus, vbertate æternæ pinguedinis vngimur. Quod nec nimiè nec semper agendum est, ne dum lac quæritur ab vberibus, sanguis sequatur, quia dum verba sacri eloquij plus quam debent, discutiuntur, in carnalem intellectum cadunt. Sanguinem enim elicit, qui vehementer emulget, quia carnale efficitur hoc quod ex nimia spiritus discussione sentitur.

k ¶ *Et qui prouocat iras, producit discordias.*] Quid præcedente parabola iuxta literam significarit, aperit, quia qui modesto sermone proximum allocutus, gratum accipit responsum, quasi de vberibus, in quibus lac quærebat, butyrum exprimit. At qui inepto verbo iram discordiamque fraterno ex corde prouocat, quasi vltra modum emulgens vbera, sanguinem pro lacte reperit.

CAPVT

CAPVT

CAPVT XXXI.

Verba Lamuelis regis: visio quà erudiuit eum, &c.] Lamuel interpretatur, in quo Deus, & ipse est de quo suprà eodē nomine in Latinum verso dicitur: *Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus.* Mater autem, quæ hanc eum visionem edocuit, non alia melius, quàm diuina gratia intelligitur, quæ illum in corde inuisibiliter eruditum intellectu sapientiæ, quam foris hominibus ipse ministraret. Quamuis & ipsa carnalis mater Salomonis hæc eum paruulis docuisse rectè possit intelligi, quæ quidem ipse, quia sapienter dicta cognouit, operi parabolarum suarum inserere voluit. Et ideo rectè, postquam dictum est in titulo, verba Lamuelis regis: additum est continuò, visio qua erudiuit eum mater sua: quia cùm in regnum vnctus spiritu sapientiæ percepit, vidit in eodem spiritu, quàm prudenter se mater bona docuerit.

b ¶ *Quid dilecte mi: quid dilecte vteri mei?*] Subaudias quid tibi dicam, fili, qui de vtero meo natus, electus es in regno meo?

c ¶ *Quid dilecte votorum meorum.*] Id est, qui electus es in hoc, quod tota deuotione desiderabam.

d ¶ *Ne dederis mulieribus substantiam tuam.*] Patet literæ sensus. Sed & virtutum nostrarum substantias corruptionibus vitiorum contaminare prohibemur.

e ¶ *Et diuitias tuas ad delendos reges.*] Diuitias suas dat ad delendos reges, qui terrenis delitijs hominum corda corrumpit, ne cœlestia bona requirant, in quib. perpetuò possint regnare cum Domino. Delentur enim reges per diuitias, quādo summi regis corpori adunati per fidem, nihilominus per illecebras sæculi merentur eradicari de terra viuentium.

f ¶ *Noli regibus ô Lamuel, noli regibus dare vinum.*] Et hæc sequentia patent iuxta literam. Allegoricè autem præcipit, ne vino, in quo est luxuria, inebrientur mentes fidelium, qui sunt membra regis æterni.

g ¶ *Quia nullum secretum est*, &c.] Nihil de secretis cœlestibus cogitatur, vbi regnat voluptas carnalis: sed ea tantùm carnales, quæ sunt visibilia, scrutantur.

h ¶ *Ne fortè bibat, & obliuiscatur iudiciorum, & mutet causam filiorum pauperis.*] Ne terrenis deebriatus illecebris, obliuiscatur pauperum Christi, qui & ipse pauper factus est pro nobis.

i ¶ *Date siceram mœrentibus,* &c.] Siceram & vinum hoc loco, supernam diuinæ sapientiæ consolationem dicit: quæ illis est exhibenda cordibus, quæ in infimis consolari refugiunt: & quicquid occurrit in præsenti, amaro suscipiunt animo: solis, quę nondum vident, gaudijs cœlestibus tota mente inhærentes, iuxta eum qui dixit: *Negauit consolari anima mea: memor fui Dei, & delectatus sum.* Item: *Date siceram mœrentibus, & vinum bibere his, qui amaro sunt animo,* &c. His qui pro pœnitudine actuum pristinorum mœrore atque tristitia deprimuntur, spiritualis scientiæ iocunditatem velut vinum, quod lætificat cor hominis, affluenter infundite, eosque salutaris verbi crapula refouete: ne fortè iugitate mœroris de tali desperatione demersi, abundantiore tristitia absorbeantur, qui eiusmodi sunt.

k ¶ *Aperi os tuum muto, & causis omnium filiorum qui pertranseūt.*] Pro causa pauperum, qui per se eloqui in iudicio non valent, ipse loqui memento: & eos defensare curato, qui patriæ cœlestis intuitu, huius vitæ viam ociùs transire satagunt. Aliter: Os aperire muto præcipit, populo scilicet gentium, fidei verbum prædicare, qui diuina eloquia priùs personare nesciebat, & non tantum Iudæis, sed & cunctis per orbem nationibus curam salutis impendere.

l ¶ *Aperi os tuum: decerne quod iustum est, & iudica inopem & pauperem.*] Sicut in versu superiori pro causa ereptione pauperis, os aperire præcipit: ita in isto ipsum pauperem vbi errauerit, iustè castigare, ac lucidare admonet. Iuxta quod Moyses ait: *Et pauperis in iudicio non misereberis.* Quod vtrumque Dominum facere insinuat, dicens: *Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos terræ.* Hucusque verba Lamuel: Hinc sapientissimus regum Salomon, laudes sanctæ Ecclesiæ versibus paucis, sed plenissima veritate decantat. Constat namque idem carmen versibus viginti & duobus, iuxta ordinem videlicet ac Hebræarum numerum literarum, ita vt singuli versus à singulis literis incipiant: cuius ordine perfectissimo alphabeti, typicè innuitur: quàm plenissimè hic vel animæ cuiusque fidelis, vel totius sanctæ Ecclesiæ, quæ ex omnibus electis animabus vna perficitur catholica, virtutes ac præmia describantur אלף Aleph, doctrina, id est, sacra scriptura.

m ¶ *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius.*] Mulier fortis, Ecclesia catholica vocatur. Mulier videlicet: quia spirituales Deo filios ex aqua & spiritu sancto gignere consueuit. Fortis, quia cuncta sæculi aduersa simul & prospera pro conditoris sui fide contemnit: quam ipse in carne apparens, infirmam quidem inuenit: sed inuentione sua, hoc est, pia visitatione fortem reddidit. Vnde post eius redemptionem ad cœlos rediens, supernis ciuibus gaudens aiebat: *Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ perierat.* Luc. 15. b. Videns ergo Salomon genus humanum innumeris implicatum erroribus: quodque ad eius saluationem nullus patriarcha, nullus propheta, nullus omnino electorum, præter solum mediatorem Dei & hominum sufficeret, ait: *Mulierem fortem quis inueniet? procul & de vltimis finibus pretium eius:* Ac si apertè futuram Domini gloriam admirando protestetur: Quis tantæ virtutis? quis talis est meriti? qui de tot incredulis ac sceleſtis mundi nationibus, vnam sibi electorum Ecclesiam congreget: quam sua gratia fortem atque insuperabilem aduersantibus cunctis efficiat? Non hic certè nostri similis, non nostro est tempore venturus, sed in fine sæculorum est de cœlo Deus homo descensurus, qui nos sua passione ac morte redimat. Hoc est enim quod ait: *Procul & de vltimis finibus pretium eius.* Procul videlicet statu temporis, quod à diebus Salomonis vsque ad partum Virginis intererat. *De vltimis* autem finibus: Quia *à summo cœlo egressio eius:* qui non aliud pro nostra redemptione pretium, quàm seipsum obtulit. Vnde Apostolus: *Qui dilexit,* inquit, *nos, & tradidit semetipsum pro nobis, oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.* Psalm. 18. b. Galat. 2. d. Quamuis & ita rectè possit intelligi, pretium sanctæ Ecclesiæ procul positum fuisse: quia incarnatio verbi Dei, conuersatio inter homines, passio ac resurrectio longè à nostræ esset naturæ conditione discreta: quoniam videlicet ille, & quando voluit, de qua voluit matre natus est, & sine peccato vixit in mundo: & quando voluit, & qua voluit morte, discessit à mundo, tempusque resurrectionis & ascensionis suæ in potestate habuit, & cætera huiusmodi: in quibus tam procul est à nobis, quàm cœlum distat à terra. Quia verò Ecclesiam, quam redemit Dominus, non solùm verbum salutis suscipere, sed & constanter pro illo certare, & hoc ipsum per mundum prædicare donauit, meritò subiungitur. בית Beth, domus, hoc est, ecclesia.

n ¶ *Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit.*] Virum sanctæ Ecclesiæ, Dominum ac redemptorem eius, qui etiam pretium eius fieri dignatus est, dicit. Vnde Apostolus credentibus ait: *Despondi enim vos vni viro, virginem castam exhibere Christo.* 2. Cor. 11. a. Quod ergo dicitur: Confidit in ea cor viri sui: ab humana nimirum consuetudine tractum est. Sicut enim is, qui fortem fidelemque & castam habet coniugem, confidit

E

in ea certissimè : quia nil contra suam voluntatem agere, nulla adulterina saltem cogitatione possit contaminari : cũcta pro suo amore etiam aduersa libenter tolerat, & quoscunque valet ad suam amicitiam conuertere desiderat: sic nimirum, sic Dominus & redemptor noster in Ecclesia confidit. Nouit enim spiritum gratiæ, quem dedit: nouit virtutem charitatis, quam eius precordijs infudit. Ideoque non dubitat eam non solùm à suæ fidei integritate nequaquam posse corrumpi, sed etiam perseueranter insistere, vt plures ad eiusdem fidei congreget vnitatem. Hoc est enim quod sequitur. Et spolijs non indigebit. Spoliat enim diabolũ ecclesia, cùm per prædicatores suos, eos quos ipse deceperat, ad veritatis iter reuocat. Et benè dicitur: *Et spolijs non indigebit*: quia nunquam cessabit ecclesia liberatas à diabolica fraude animas Christi fidei restituere: donec completo mundi cursu, suorum quoque præfinita compleatur summa membrorum. Verùm, quia quidquid boni sancta Ecclesia, vel anima quæque fidelis agit, hoc desuper accipit, rectè subditur: גִּימֶל Gimel, plenitudo, id est, legis.

cor viri sui: & spolijs nõ indigebit. Gimel.[a] Reddit ei bonũ, & non malũ omnibus diebus vitæ suæ. Daleth.[b] Quæsiuit lanã & linum, & operata est consilio manuũ suarum. He.[c] Facta est quasi nauis institoris, de longe portans panem suum. Vau.[d] Et de nocte surrexit, deditq; prædam domesticis suis: & cibaria ancillis suis. Zain.[e] Cõsiderauit agrũ, & emit eum: de fructu manuum

a ¶ *Reddet ei bonum, & non malum omnibus diebus vitæ suæ.*] Reddet quippe anima Christo bonum, cùm perceptis ab eo vitæ muneribus rectè viuendo respondet: cùm ea quæ ipsa scire vel facere ab illo adiuta potuit, etiam alijs intimare satagit. Benè autem cùm dixisset, reddet ei bonum, protinus addidit, & non malum: quia sunt profectò qui acceptis à Domino bonis mala rependunt: vel fidei mysteria, quæ perceperunt, hæretica fece fœdando: vel fidem, quam professione seruant, prauis operibus blasphemando: vel mores bonos, quibus cum fide rectè deseruiunt, per colloquia mala corrumpendo. Sed nec illi bona, quæ acceperunt, Domino reddunt: qui non in his, quæ benè inchoant, vsque ad finem vitæ præsentis persistere curant. Vnde meritò cùm dixisset, reddet ei bonum, & non malum, vt perseuerantiam boni necessariam demonstraret, adiunxit: omnibus diebus vitæ suæ. Cui simile est illud euangelicum: *Seruiamus illi in sanctitate & iustitia coram ipso omnibus diebus nostris.* Quibus sanè operibus, quib. iustitię vel sanctitatis fructib. potissimùm sit insistendũ, ei qui bonum quod accepit à Domino gratis, rependere satagit, subsequenter insinuatur, cùm dicitur: דָּלֶת Daleth, tabularum, hoc est, veteri testamento.

Tit. 1. d.

Luc. 1. g.

F

b ¶ *Quæsiuit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum.*] Huius principium versiculi, fortis mulier, hoc est, sancta Ecclesia, etiam iuxta literam accipere & obseruare consueuit, iuxta illud propheticum: *Cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris.* Operatur autem non superuacuo & cæco labore, sed eo vtique consilio, vt ab ipso suo vero Domino, videlicet Christo in iudicio mereatur audire: *Nudus fui, & operuistis me, & quamdu fecistis vni de his minimis meis, mihi fecistis.* Operatur autem consilio manuum suarum, hoc est, earũ personarum, per quas eleemosynam pauperibus tribuit: in quorum opere deuoto, illo saluberrimo vtitur consilio, vt cùm dispergit & dat pauperibus, non ipsa ab hominibus laudetur ad tempus: sed vt iustitia eius maneat in sæculum sæculi, & cornu eius exaltetur in gloria. Possunt autem mystice in lana, quæ ouinus est habitus, omnia pietatis & simplicitatis opera, quæ proximis impendimus, accipi. Potest in lino, quod ex terra virens oritur, sed longo ac multiplici exercitio amittit humorem natiuum, atque ad gratiam noui cãoris peruenit, castigatio nostræ carnis intimari: cuius dum ingenitas vitiorum sordes per continentiam excoquimus, dignam profectò eam, qua Christũ induamus, efficimus, iuxta illud Apostoli: *Quotquot ergo in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Quærit ergo mulier fortis lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum, cùm Ecclesia sancta solicitè perquirit, quibus se pietatis fructibus exerceat, quomodo à carnalibus emundet illecebris. Et hoc vtrumque consilio prudentissimo, hoc est, supernæ solummodò retributionis facit intuitu, cuius retributionis sequens quoque versiculus apertiùs meminit, dum subauditur.

Esa. 58. c.

Matt. 25. c.

Psal. 111. a.

Gal 3. d.

G

c ¶ *Facta est quasi nauis institoris, de longe portans panem suum.*] Institorem negotiatorem dicit: qui pro eo sic vocatur ab antiquis, quòd acquirendis multiplicandisq; mercibus sedulus insistat. Facta est ergo fortis mulier, quasi nauis institoris: quia sicut nauis institoris onusta mercimonijs, quæ in sua patria magis abundãt, porrò per mare petit peregrina, vt illic vẽditis quæ attulerat, cariora ad domum reportet. Sic nimirum sancta Ecclesia, sic anima quæq; perfecta, virtutũ diuitijs gaudet onustari, quibus maiora diuinæ gratiæ dona mereetur. Optimũ est namque commercium, cùm bona quæ valemus operantes, primò hanc à Domino mercedem recipimus, vt ad maiora semper agenda proficiamus: dehinc vitam percipiam[9] sempiternam. Facta est ergo anima sancta, quasi nauis institoris, quæ transit desiderio fluctus sæculi præsentis: solaq; se in cœlis accipere sperat æterna gaudia, & pro his abundantiùs adipiscendis, quidquid valet instanter agere, quidquid aduersum occurrit, fortiter superare cõtendit. De qua rectè dicitur: Quia de longè portat panem suum, quia in cunctis quæ temporaliter bona agit, æternam solummodò retributionem expectat, solam viui panis saturitatem desiderat: ei[9] nimirum, qui suis auditoribus piè potenterq; promittit: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis: & ego reficiam vos.* At contra in proximo panem suum recipit, & non hunc de longè trans maria portat, qui in eo quòd iustè viuere videtur, humani tantùm fauoris præmia expetit: neq; vllo vitæ permanentis intuitu, ea quæ in imis labuntur, superare & calcare satagit. De qualibus ipse terribiliter tonat: *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.*

Matt. 11. d.

Matt. 6. b.

H

d ¶ *Et de nocte surrexit, deditq; prædam domesticis suis, & cibaria ancillis suis.*] Sicut totus labentis sæculi cursus perennis diei ac noctis alteratione variatur, & dies quidem ad operandũ, nox ad quiescendum generaliter condita est: sic totum præsentis Ecclesiæ tempus, gemino quodam quietis & operis statu discernitur. Quasi .n. nocte quiescit, cùm aliqui fideliũ eius, intermissa ad tempus solicitudine externa, sibimet vacare, seque ipsos spiritualiter incipiunt curare: vel lectionibus videlicet sacris, vel orationibus ac lacrymis sese, vel alijs huiusmodi studijs secretiùs exercendo. Surgit autem de nocte, cùm in eisdem suis fidelibus ad agendam etiam proximorum curam se solicitè accingit. Quod fraternæ administrationis opus duobus modis exercere consueuit: quia & eos, qui foris errabant, ad fidei gratiam conuocat: & illos, qui fidei sacramentis iam sunt imbuti, vt bonis operib. ampliùs insistant, excitare non desinit. Vnde benè dicitur: *Deditq; prædam domesticis suis, & cibaria ancillis suis.* Dat namque prædam domesticis suis, cùm eos quos ab antiquo hoste docendo eripere potuit, societati illorum, qui in fide præcesserè, conciliat. Dat & ancillis cibaria, cùm humiles quosque & debito timore sua iussa seruantes, ne pio labore lasseseant, supernæ mercedis commemoratione reficit.

e ¶ *Considerauit agrum, & emit eum: de fructu manuum suarum plantauit vineam.*] Agrum dicit possessionem supernæ hæreditatis: de qua benedicens filium patriarcha loquitur: *Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus.* Odor quippe sanctorum est sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus: quia tota mentis intentione contuentur, quæ sit plenitudo benedictionis in patria regni cœlestis. Considerauit ergo Ecclesia agrum, & emit eum: quia studiosè didicit quę sunt gaudia vitæ perennis: & pro eorum perceptione quidquid potuit, laborare contendit.

Gen. 27. a.

Quæ etiam de fructu manuum suarum plantauit vineam: quia de fructiferis fidelium suorum factis siue verbis, Scripturam sanctam condidit, per quam mentes audientium in fide & dilectione deebriaret sui redemptoris. Necabs re esse credimus, si vineæ nomine ipsam Ecclesiam, quæ per mulierem fortem est designata, sentiamus esse figuratam: & eos

esse

esse propagines vineæ, qui sunt filij mulieris. Mulier autem vineam plantauit, cùm ecclesia primitiua latiùs per orbem missis prædicatoribus fidei semina dispersit. Considerauit namque agrum, cùm orbem vniuersum vitiorum spinetis horrentē, cultore spirituali opus habere perspexit. Emit verò eum, cùm missis vbique doctoribus, talentum verbi audientibus cōtulit, vt eos credentes felicissimo Christi mācipatui subderet. Plantauit autem in eodē agro vineam, cùm in nouis credentium populis, ecclesiam plena euangelicæ veritatis institutione firmauit. Quam quidem vineam de fructu manuum suarum plantauit: quia non solùm verbo instruebāt Apostoli Apostolorumque successores populos quos erudiebant: verùm & in testimonium bonæ operationis, miraculorum quoq; signa verbis doctrinæ iungebāt. Sed & vsque hodie, imò vsque ad finem sæculi, mulier fortis considerat agrum, & emit eum, ac de fructu manuum suarū plantat vineam: quia sancta ecclesia semper solicitè perquirit, quos ad fidem conuertere possit: & quoscunque dociles inuenerit, hos data verbi pecunia in seruitium Christi emit, atque in eis vineam Christi plantare, vel potius eos vineam Christi facere satagit. Et quia, qui alterum docere desiderat, primò ipse & à malis abstinere, & bonis se debet actibus exercere, rectè subiungitur.

manuū suarum plantauit vineam. Heth. [a] Accinxit fortitudine lūbos suos, & roborauit brachiū suum. Teth. [b] Gustauit & vidit, quia bona est negotiatio eius: nō extinguetur in nocte lucerna eius. Iod. [c] Manum suam misit ad fortia: & digiti ei[9] apprehenderunt fusum. Caph. [d] Manū suā aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperē. Lamed. [e] Non timebit domui suæ à frigorib. niuis. [f] Omnes enim domestici eius

a ¶ *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum.*] Accinxit ergo ecclesia lumbos suos fortitudine, cum supernorum desiderijs intenta, carnalibus illecebris succumbere despexit. Roborauit brachium suum, cùm se ad agenda virtutum opera præparauit. Et benè primò lumbos fortitudine accingere, ac postmodùm roborare brachium dicitur: quia nimirum actio boni operis acceptabilis esse Domino minimè valet, si non fluxa luxuriæ quis prius à carne simul & mente restringat. Vnde propheta: *Quiescite*, inquit, *agere perperam: discite benefacere.* Et Dominus ipse: *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes.* Lumbi videlicet præcincti, ne luxuriæ subdamini. Lucernæ verò ardentes, vt bonis fulgeatis operibus.

b ¶ *Gustauit & vidit, quia bona est negotiatio*, &c.] Quod ait, negotiatio eius: agri vtique significauit illius, de quo suprà ait: *Considerauit agrum, & emit eū.* Gustauit igitur ecclesia sancta, gustauit quæq; anima perfecta, id est, intimo mentis desiderio cognouit, quia bona est negotiatio vitæ immarcessibilis, quam relictis illecebris temporalibus, æternam mercemur in cœlis. Gustauit autem, id est, apertè didicit: quia bonum est per instantiam prædicandi quoscunque valet ad viam veritatis adducere: atque ideo nullis tribulationum tenebris, nec ipsa morte, potest lucerna deuotionis eius extingui. Eorum namque lucerna nocte extinguitur, quamuis in die videatur ardere, qui sicut Dominus ait: *Ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.* Sed & illorum nocte media extinguitur lucerna, qui veniente iudice oleum charitatis in vasis præcordiorum suorum non habuisse probantur: dum perdito falsarū rumore virtutum, vera tenebrosorum luunt tormenta factorum. Quòd si noctem hoc loco pro quiete volumus accipere, iuxta hoc quod suprà dicitur: *Et de nocte surrexit*, id est, ad operandum se post quietem præparauit, aptè dicitur, quòd lucerna sanctæ ecclesiæ non extinguatur in nocte: quia & cùm à negotio quiescit actionis, vacat liberiùs luci supernæ contemplationis. Cumque à publicis cessat operibus, curat se ardentiùs, vel auditui sanctæ lectionis, vel laudibus mancipare diuinis, iuxta exemplum videlicet mulieris industriæ, quæ non solùm interdiu necessarijs solet instare laboribus, sed & nocte sæpius accenso lumine lucernæ, parilem rei familiaris agere curam.

c ¶ *Manum suam misit ad fortia, & digiti eius apprehenderunt fusum.*] Fortia dicit perfecta in Christi charitate opera: quibus se gaudens ecclesia, certa supernæ retributionis expectatione subdit. Verbi gratia: *Audistis quia dictum est: Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dixi vobis: Diligite inimicos vestros: benefacite his qui oderunt vos*, &c. Et de virginitate seruanda. *Qui potest capere, capiat.* Et de contemnendis diuitijs inquit, *Si perfectus vis esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus*, &c. Nam populus synagogæ, cui dictum est: *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis*, tantò infirmior erit in opere iustitiæ, quantò minùs spe perpetuæ remunerationis erectus. At ecclesia, quæ audit à Domino: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cœlorum*, meritò pro huius rei perceptione, dura quæq; longanimiter suffert. Vnde rursum de eius fortitudine dicit: *Regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Et digiti*, inquit, *eius apprehenderunt fusum.* Solent feminæ nentes fusum in dextera, colum tenere in sinistra, in colo enim lana inuoluta est, quæ filo ducenda & nenda, transeat in fusum. Sæpe autem in scripturis dextera, vitam perpetuam, læua, præsentia Dei dona significat, opulentiam videlicet rerum, pacem tēporum, sospitatem corporum, scientiam quoque scripturarum, & cœlestium perceptionem sacramentorum, hæc & huiusmodi bona, cùm Domino largiente perceperimus, quasi lanam colo inuolutam in læua gestamus. At cùm ea pro amore cœlestium salubriter exercere incipimus, iam lanam agni immaculati de colo in fusum, de læua in dexteram traijcimus, quia de donis nostri redemptoris, de exemplis operum eius, stolam nobis gloriæ cœlestis ac vestem charitatis nuptialem facimus. Digiti namque, quibus apprehendere fusum dicitur, ipsam intentionem discretionis, qua quisque operatur, insinuant, ea nimirum ratione, quia nulla corporis nostri membra pluribus sunt distincta articulis ac flexibus apta quàm digiti. Quicunque ergo veraciter dicere cum Apostolo potest, *Nostra autem conuersatio in cœlis est, vnde etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum*, huius profectò digiti dextri apprehenderunt fusum, quia discretione sedula pro æternis bonis laborare didicit. Et benè dicitur, apprehenderunt, vt viuaciùs commendetur, quanto studio, quanta festinatione in huius vitæ incerto, pro certis apud Dominum præmijs agere debeamus. Quid autem mulier fortis, id est, ecclesia sancta vel ànima quæq; perfecta per fusum intellectualem sit operata, subsequenter aperitur.

d ¶ *Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperem.*] Quod & de pauperibus eleemosynarum, quæ generaliter fiunt in pauperes, accipi potest: sed meliùs de verbo Dei, quod alimentum salutis animabus confert, intelligitur: de quo beatus Iob gloriatur, dicens: *Iustitia indutus sum, & vestiui me sicut vestimento, & diademate iudicio meo.* Aperuit autem ecclesia manum inopi: cùm mysteria fidei ignorantibus per operarios veritatis reuelauit. Palmas extendit ad pauperem, cùm longè latèque prædicatores ad imbuendas æternæ salutis indigenas nationes dispersit.

e ¶ *Non timebit domui suæ à frigoribus niuis.*] Frigora niuis, corda sunt reproborum perfidiæ suæ torpore rigentia, de quib. ait Dominus: *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Quæ illa vtique niue pessimè deprimuntur, quæ ob primæ superbiæ meritum de cœlo corruens in profunda tenebrarum, nihilominus se velut angelum lucis adhuc stultis ostentare præsumit, habitumq; meritorum suorum candori niueo similem, fraudum suarum nescijs præfert. Quod quidem Domini & angelorum eius est proprium, in habitu niueo claritatem suæ designare virtutis. Non timebit autem ecclesia domui suæ à frigoribus memoratæ niuis: quia Domino pollicente credit, quòd portæ inferi non præualebunt aduersus eam.

f ¶ *Omnes enim domestici eius vestiti sunt duplicibus.*] Et sapientia videlicet, ad repellendas hæreticas falsorum fratrum doctrinas, & patientia, ad tolerandas apertorum hostium pugnas. Vel certè, vestiti sunt duplicibus: quia promissionem habent vitæ, quæ nunc est, & futuræ. Nūc in peregrinatione temporali, diuino auxilio ne deficiant adiuti: tunc in patriæ perpetis habitatione diuinæ gratiæ visione, vt felices semper viuant

A

viuant alleuati. Item domestici eius induti veste sunt duplici: vna operis, altera mentis, fidei habentes factorumq; velamina, sacramentis videlicet sui redemptoris imbuti & informati exemplis. Sic enim fit illud Apostoli: *Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Gal 3.d. Possunt autem frigora niuis etiam tormenta æterna intelligi, quæ igne & frigore mixta esse legimus, cùm dicitur: *Ibi erit fletus & stridor dentium.* Luc. 13.f. Fletum quippe oculis, ignis & fumus: stridorem verò dentibus solet frigus gignere. Vnde & beatus Iob de pœnis reproborum loquens æternis. *Ad calorem, inquit, nimium, transibunt ab aquis niuium.* Iob 24.c. Sed ab his ecclesia domui suæ non timebit, quia quicunque pereunt, ad domum illius non pertinebunt: nec veste ipsius spirituali erant induti, tametsi mysterijs eius ad tempus videbantur instituti. Denique legimus in euangelijs: eiectum de domo conuiuij illius hominem, qui vestibus operum non mundis hanc intrare præsumpserat, & in tenebras exteriores, vbi *esset fletus & stridor dentium*, esse proiectum, meritò vtique in frigora pœnæ relegatum: quia indumentum pietatis habere neglexerat. Matt.22.b

eius vestiti sunt duplicibus. Mem. [a] Stragulatã vestem fecit sibi. [b] Byssus quoq; & purpura indumentũ eius. Nun. [c] Nobilis in portis vir ei⁹: quando sederit cum senatorib. terræ. Samech. [d] Sindonem fecit & vendidit: & cingulum tradidit Chananæo. Ain. [e] Fortitudo & decor indumẽtũ ei⁹: & ridebit in die nouissimo. Phe. [f] Os suũ aperuit sapientiæ: [g] & lex clemẽtiæ in lingua eius. Zadik. [h] Cõsiderauit semitas domus suæ:

In linteo sindonis, subtilis intexio signatur sanctæ prædicationis, in qua molliter quiescitur: quia mens in illa fidelium spe superna refouetur. Vnde & Petro animalia demonstrantur: quia peccatorum animæ misericorditer aggregatæ, in blanda fidei quiete continentur. Hanc ergo sindonem ecclesia fecit & vendidit: quia fidem, quam credendo texuerat, loquendo dedit, & ab infidelibus vitam rectæ conuersationis accepit. Quæ & Chananæo cingulum tradidit: quia per vigorem demonstratæ iustitiæ, fluxa opera gentilitatis astrinxit: vt hoc quod recipitur, viuẽdo teneatur. *Sint lumbi vestri præcincti.* Luc. 12.c. בחגיה Benè etenim nomine Chanaan, qui & gentilem populum procreauit, & interpretatur cõmutatus, conuersa ad fidem gentilitas designatur: quæ felicissima commutatione, à vitijs ad virtutes, à diabolo transmigrauit ad Christum. Vnde & in eius laude psalmus quadragesimus quartus scribitur, cuius titulus est: In finem pro his qui commutabuntur filijs Chore, canticum pro delicto. Filij autem Chore, filij caluariæ interpretatur, qui sunt filij dominicæ crucis, dicentes: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Gal 6.d. Quomodo autem commutentur, sequentia psalmi eiusdem docent: vbi dilectus ipse, id est, Dominus ecclesiæ dicit: *Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui.* Psal. 70.b. Commutari namq; illam desiderat, quam vt filiam habere valeat, domum patris prioris, id est, hostis antiqui, iubet obliuisci.

C

Act. 10.b.

D

a ¶ *Stragulatam vestem fecit sibi.*] Stragulata vestis, quæ variante textura solet firmissima confici, fortia ecclesiæ opera, & diuersa virtutum eius ornamenta significat: de quib. propheta in summi regis, viri videlicet illius laude cecinit: *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumamicta varietate.* Psal. 44.c

b ¶ *Byssus quoq, & purpura indumentum eius.*] Byssus in conuersatione: purpura in effusione pretioli sanguinis. Byssus namque candidi coloris est: purpureus autem color, & de sanguine animantis, quod purpura vocatur, conficitur: & ipse sanguinis habet speciem. Vnde pulchrè dictum est à patribus, quia sancta ecclesia electorum floribus vernans, in pace habet lilia, in bello rosas. Item, quia byssus de terra virens oritur: sed per exercitationes longas ac multifarias, amisso humore ac furore natiuo, ad decorem candidæ vestis perducitur. Purpura autem regalis est habitus. Byssо induitur ecclesia, cùm castigant corpora sua electi, & seruituti subijciunt: purpura autem cùm eandem continentiam, non ob fauorem vulgi, sed ad acquirendam beatitudinem regni perennis exercent. Sed hic virtutum habitus in præsenti quidem nescientibus videtur contemptibilis: sed in futuro qualis fuerit, manifestè patebit. Vnde pulchrè in Apocalypsi sua Ioannes sanctorum se voces audisse refert dicentium: *Gaudeamus, & exultemus, quia venerunt nuptiæ agni, & vxor eius præparauit se, & datum est ei vt cooperiat se byssino splendenti & candido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum.* Apoc.19.a

c ¶ *Nobilis in portis vir eius,* &c.] Vir sanctæ ecclesiæ, vir cuiusq; fidelis animæ, Dominus est: qui videbatur ignobilis, cùm ante tribunal præsidis staret iudicandus: cùm probra, flagella, sputa, & ipsam crucis mortem susciperet: sed nobilis apparebit, cùm venerit iudicaturus orbem in æquitate, & omnes angeli cum eo. *Tunc sedebit, inquit, in sede maiestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos abinuicem,* &c.] *Nobilis, inquit, in portis vir eius:* quia veteres in portis sedere ad iudicandum solebant, vt venientes ad ciuitatem aliunde, paratum continuò responsum iudicantis acciperent, & nec rusticos vel pastores insolita vrbis ædificia stupefacerent, nec rursum pacem vrbis intrinsecus, frequens litigantium controuersia fœdaret. Nobilis ergo erit Dominus in portis suæ ciuitatis: quia qui etiam nunc contemnendus putatur à multis, vbi sæculi finis affuerit, vbi ingressum patriæ cœlestis apparuerit electis, iam cunctis patebit sublimis. *Sedebit* autem *cum senatoribus terræ. Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cùm sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Matt.25.c Ibid. 19.d

d ¶ *Sindonem fecit & vendidit, & cingulum tradidit Chananæo.*]

e ¶ *Fortitudo & decor indumentum eius, & ridebit in die nouissimo.*] Fortitudo ad tolerandam peruersorum improbitatem: decor, ad exercendam virtutum gratiam. Decor, quia operatur iustitiam: fortitudo, quia persecutionem patitur propter iustitiam. Et ideo ridebit in die nouissimo, id est, gaudebit in retributione regni cœlestis, quæ dolebat in certamine vitæ præsentis. Mos etenim scripturæ est, pro gaudio risum ponere, sicut & Dominus ait: *Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Et beatus Iob: *Os autem veracium replebitur risu.* Luc. 6.d. Iob.8.d. Similem sanè huic sententiam propheta de Domino ac Saluatore hui⁹ fortissimæ mulieris posuit, dicens: Dominus regnauit, decorem induit: induit Dominus fortitudinem. Cùm enim prædicaret euangelium regni, alijs placebat, alijs displicebat: alij benè loquebantur, alij detrahebant, lacerabant, mordebant, conuitiabantur. Ad eos ergo quibus placebat, decorem induit: ad eos quibus displicebat, fortitudinem. Imitare ergo & tu Dominum tuum, vt possis esse vestis ipsius: esto cum decore ad eos quibus placent bona opera tua: esto fortis aduersus detractores. Psal. 92.

f ¶ *Os suum aperuit sapientiæ.*] Ad hoc tantùm loquens os aperuit, vt sapientiam doceret, iuxta illud Apostoli: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus, ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.* Ephe.4.g. Vel certè os cordis aperuit ad discendam ab ipsa sapientia interiùs veritatem, quam alios foris doceret. Vtrique autem sensui, quia vtrumque fecit ecclesia, aptè concinit quod sequitur,

g ¶ *Et lex clementiæ in lingua eius.*] Illa videlicet, vt non statim more legis Mosaicæ peccantes puniret, sed misericorditer ad pœnitentiæ remedia vocaret. Cuius exemplum clementiæ ab ipso Deo & Saluatore nostro manifestè percepit, cum oblata ei peccatrice muliere: *Si quis, inquit, sine peccato est, primus mittat in illam lapidem.* Ioan. 8.a. Et sic eam à crimine, quod patrarat, sub conditione amplius non peccandi miseratus absoluit.

h ¶ *Considerauit semitas,* &c.] Semitas domus suæ considerat: quia cunctas suæ cõscientiæ cogitationes subtiliter inuestigat. *Panem otiosa non comedit:* quia hoc quod de sacro eloquio intelligẽdo perceperat, ante æterni iudicis oculos exhibẽdo operib. ostendit. Item dom⁹ fortis mulieris, habitatio est patriæ cœlestis. Semitæ dom⁹ illius, præcepta iustitiæ, quib. ad æternæ vitæ mansionẽ peruenitur. Quas profectò semitas anima benè considerat, cũ & diligenter quib. actib. ad superna peruenire debeat, inspicit, & quę agẽda didicit, sedula exercere

ercere non desinit. *Panem* quoq; *otiosa non comedit*, cum sacrificium dominici corporis percipiens, studet imitari actu quod in mysterio celebrat: multum solicita ne indignè panem Domini comedendo, & calicem bibendo, iudicium sibi manducet & bibat: sed vt patiendo pro Christo ac lacrymas fundendo, bonis quoq; actibus insistendo, passionum exempla ipsius, quantum valet, sequatur. Potest & simpliciter accipi, quòd panem otiosa non comedat mulier fortis: iuxta illud Apostoli: *Qui non operatur, non manducet*, & ipse de se: *Quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministrauerunt manus istæ.* Vnde meritò luxuriantes viduas arguens adiungit: Simul autem & otiosæ, discunt circuire domus: *non solùm otiosæ, sed & verbosæ & curiosæ.*

a ¶ *Surrexerunt filii eius, & beatissimam prædicauerunt, vir eius & laudauit eam.*] Quod futurum pro certo nouerat, more Prophetico quasi iam factum refert. Surgent enim filii Ecclesiæ, videlicet omnes electi in nouissimo, carnis immortalitate donati: & tunc matrem suam, quæ eos ex aqua & spiritu sancto Deo genuit, beatissimam prædicant, quæ nunc ab infidelibus quasi misera contemnitur. Et reuera, sicut Apostolus ait: *Si in hac vita tantum sperantes sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Quia verò pro vita alia in præsenti militamus, meritò cùm apparuerit, quòd erimus, matrem nostram, quæ ex omnibus iustis collecta, vna Christi columba, sponsa & amica vocatur, beatissimam prædicabimus: *Surget vir eius, & laudabit eam*, dicens in iudicio: *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Esurui enim, & dedistis mihi manducare*, &c. Qui quidem ipse primitiæ dormientium resurrexit à mortuis: sed in die iudicii manifestius omnibus, quos sua laude dignos iudicauerit, quanta sit eiusdem suæ resurrectionis gloria, demonstrabit. Potest hoc, quod dicitur: surrexerunt filii eius, & beatissimam prædicauerunt, etiam in hoc tempore conuenienter accipi, cum quilibet fidelium transcensis seculi ærumnis, ad cœlestia regna perducitur. Sedere namque ad humiliationem, aliquando surgere ad gloriam pertinet. Vnde & de Niniuitis dicitur in Euangelio: *Olim in cinere sedentes pœnituerent*, id est, in humilitate. Et Propheta: *A facie manus tuæ solus sedebam: quia comminatione repleisti me.* Sed & Psalmista. *Vanum est vobis ante lucem surgere: surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.* Quod est apertè dicere: Quid in præsenti quæritis gaudere, quod electis in futuro reseruatur? Non enim potestis in hac vita, id est, ante lucem supernæ retributionis, gloriam veræ felicitatis habere: quin potius postquam hic humiliati fueritis ad tempus, illic vos in perpetuum veraciter exaltandos sperate: vos quibus amarum est omne, quod seculi amatoribus iocundum videtur & dulce.

Surgunt ergo filii Ecclesiæ, & beatissimam eam prædicant, cum cœlestibus bonis sublimati, quanta sit illius patriæ beatitas, cuius participes esse meruerunt, aspiciunt: & hanc debita laudatione in diuina visione concelebrant.

Laudat eam vir eius, cùm bona, quæ ipse donauit, remunerat. Quibus autem verbis eam laudet, consequenter ostenditur, cùm dicitur.

b ¶ *Multæ filiæ congregauerunt diuitias: tu supergressa es vniuersas.*] Multas filias, Ecclesias dicit hæreticorum, & malorum turbas catholicorum: quæ filiæ dicuntur, vel Christi vel Ecclesiæ: quia & ipsæ sunt dominicis renatæ sacramentis, & adoptionem filiorum, quam non custodiêre, perceperunt. Vnde & Ioannes ait: *De nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Quæ congregauerunt diuitias, videlicet bonorum operum, orationes, ieiunia, eleemosynas, afflictionem & castimoniam carnis: continentiam linguæ, meditationem scripturarum, & cætera huiusmodi, quæ veræ sunt diuitiæ spiritus, vbi pura mentis syncritate geruntur. Vbi autem sine fide, quæ per dilectionem operatur, fiunt, nihil agentibus prosunt. Sed & illæ filiæ frustra congregarunt diuitias: de quibus Dominus ait: *Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus: & in tuo nomine dæmonia eiecimus, & in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nunquam noui vos.* Sed omnes istiusmodi filias, Ecclesia catholica supregreditur, quæ fide casta & opere perfecto, redemptoris sui vestigia sectatur.

c ¶ *Fallax gratia & vana est pulchritudo: mulier timens Dominum ipsa laudabitur.*] Fallax est gratia laudis, quam ab homine accepit: vana pulchritudo charitatis vel operationis bonæ, quam hominibus ostentat anima, quæ timore caret diuino. At illa conscientia vera est laude digna, quæ timorem DEI in omnibus seruat. Ipsa est principium cunctarum custosque virtutum, scriptura dicente: *Timor Domini principium sapientiæ.* Et iterum: *Qui timet Deum, nihil negligit.* Hinc est enim, quòd idem beatus Iob, & in prosperitate virtutibus incomparabiliter floruit: & in aduersitatibus insuperabilis hostis permansit: quia veraciter dicere potuit: Semper enim quasi tumentes super me fluctus, timui Deum: & pondus eius ferre non potui. Fallax ergo est simulatorum gratia: vanus decor, opera stultorum. Ecclesia autem quæ in timore incolatus sui tempore conuersatur: quoniam ardentes virtutum lampadas venienti ad iudicium suo sponso offert: iure ab eo laudata, ianuam cum eo regni cœlestis intrabit. Qualiter autem eam laudet, terminali versu docetur.

d ¶ *Date ei de fructu manuum suarum, & laudent eam in portis opera eius.*] Hæc sunt enim verba viri illius, de quo dictum est: Vir eius & laudabit eam, id est, Domini & Saluatoris nostri: qui angelis in fine præcepturus est, vt Ecclesiam post huius vitæ certamen, triturationem, afflictionem terrestrium, ad cœlestis regis regni gaudia introducant, ac vitæ immortalitatis sibi sociam aggregent: iuxta illud Euangelicum: Triticum autem congregate in horreum meum: *Date*, inquit, *ei de fructu manuum suarum*: quia fructum spiritus ferre curauit, charitatem, gaudium, pacem, benignitatem, bonitatem, modestiam, continentiam, fidem, patientiam, pro hoc illi debitam rependite mercedem. Et laudent eam in portis, hoc est, in iudicio, siue in ingressu patriæ cœlestis: non hominum fauores superuacui, sed opera ipsa quæ fecit: examinante, probante, ac remunerante illo, cuius hæc donante gratia perfecit.

A quo vt laudari mereamur in futuro, concedat ipse propitius, nos eum dignis in præsenti vita collaudare seruitiis.

Commentariorum in Prouerbia Salomonis finis.

ORIGENIS IN CANTICA CANTICORVM HOMILIÆ QVATVOR.

EPITHALAMIVM libellus, id est, nuptiale carmen, in modum mihi videtur dramatis à Salomone conscriptus: quem cecinit instar nubentis sponsæ, & erga sponsum suum, qui est sermo Dei, cœlesti amore flagrantis. Adamauit enim eum, siue anima, quæ ad imaginem eius facta est, siue ecclesia. Sed & magnificus hic ipse atque perfectus sponsus, quibus verbis vsus sit ad coniunctam sibi animam vel Ecclesiam, hæc ipsa scriptura nos docet. Sodales quoque sponsæ adolescentulæ, cum ipsa sponsa positæ, quæ dixerint, quæque etiam amici ac sodales sponsi, ex eodem nihilominus libro, qui Cantica canticorum intitulatur, cognoscimus. Possibilitas enim data est etiam ipsis amicis sponsi aliqua dicere: ea duntaxat quæ audierant ab ipso sponso, lætantes de coniunctione sponsæ. Fit ergo sermo ab ipsa sponsa, non solùm ad sponsum, sed etiam ad adolescentulas: & rursum sponsi sermo, non tantummodo ad sponsam, sed etiam ad amicos dirigitur sponsi. Et hoc est, quod supra diximus, carmen nuptiale in modum dramatis esse conscriptum. Drama enim dicitur multarum personarum cantilena, vt in scenis agi fabula solet, vbi diuersæ personæ introducuntur, & aliis accedentibus, aliis etiam discedentibus, à diuersis, & ad diuersos, textus narrationis expletur. Quæ singula suo ordine scriptura hæc continet: totumque corpus eius, mysticis formatur eloquiis. Sed primò scire nos oportet, quoniam sicut puerilis ætas non mouetur ad amorem possibilium: ita nec ad capiendum quidem verba hæc, paruula & infantilis interioris hominis ætas admittitur: illorum scilicet, qui lacte in Christo aluntur, non cibo forti: & qui nunc primum rationabile & sine dolo lac concupiscunt. In verbis enim Cantici canticorum ille cibus est, de quo dicit Apostolus: *Perfectorum autem est solidus cibus.* Et tales requirit auditores, qui pro possibilitate sumendi, exercitatos habeant sensus ad discretionem boni & mali. Et quidem paruuli quos diximus, si veniant ad hæc loca, potest fieri, vt nihil quidem ex hac scriptura proficiant: nec tamen valde lædantur, vel ipsa quæ scripta sunt, legentes: vel quæ ad explanationem eorum dicenda sunt, recensentes. Si verò aliquis accesserit, qui secundùm carnem tantummodo vir est: huic tali non parùm ex hac scriptura discriminis periculique nascetur. Audire enim purè, & castis auribus amoris nomina nesciens, ab interiori homine ad exteriorem & carnalem virum, omnem deflectat auditum, & à spiritu conuertetur ad carnem: nutrietque in semetipso concupiscentias carnales, & occasione diuinæ scripturæ commoueri & incitari videbitur ad libidinem carnis. Ob hoc ergo moneo, & consilium do, omni qui nondum carnis & sanguinis molestiis caret, neque ab affectu naturæ materialis abscedit, vt à lectione libelli huius, eorumque quæ in eo dicentur, penitus temperet.

Aiunt enim obseruari etiam apud Hebræos, quòd nisi quis ad ætatem perfectam, maturamque peruenerit, libellum hunc ne quidem in manibus tenare permittatur. Sed & illud ab eis accepimus custodiri. Quando quidem moris est apud eos: omnes scripturas à doctoribus & à sapientibus tradi pueris: simul & eas quas δευτερώσεις appellant: ad vltimum quatuor ista reseruari, id est, principium Geneseos, in quo mundi mundi creatura describitur: & Ezechielis Prophetæ principia, in quibus de Cherubim refertur: & finem, in quo templi ædificatio continetur: & hunc Cantici canticorum librum. Igitur necessarium mihi videtur, antequam ad ea quæ in hoc libello scripta sunt discutienda veniamus, de amore prius ipso, qui est scripturæ huius causa præcipua, pauca disserere: & post hæc de ordine librorum Salomonis, in quibus hic liber tertio loco positus videtur. Tum etiam de attitulatione libelli ipsius: cur canticum canticorum superscriptus sit, atque etiam quomodo dramatis in modum, & tanquam fabula, quæ in scenis personarum immutatione agi solet, videatur esse compositus. Apud Græcos quidem plurimi eruditorum virorum violentes inuestigare veritatis indaginem, de amoris natura, multa ac diuersa etiam dialogorum stylo scripta protulerunt: conantes ostendere non aliud esse amoris vim, nisi quæ animam de terris ad fastigia cœli celsa perducat: nec ad summam posse beatitudinem peruenire, nisi amoris desiderio prouocante. Sed & quæstiones de hoc quasi in conuiuiis propositæ referuntur: inter eos puto, inter quos, non ciborum, sed verborum conuiuium gerebatur. Alii verò etiam artes quasdam, quibus amor hic in anima gigni vel augeri posse videatur, conscriptas reliquerunt. Sed has artes, carnales homines, ad vitiosa desideria, & culpabilis amoris ministeria traxerunt. Non ergo mirum sit, si & apud nos, vbi quantò plures simpliciores, tantò plures & imperitiores videntur, difficilem diximus & periculo proximam de amoris natura disputationem: cùm apud Græcos, qui eruditi & sapientes videntur, fuerint tamen aliqui, qui de his non ita acceperint, vt scriptum est: sed occasione eorum, quæ de amore dicta sunt, in lapsus carnis & in impudicitiæ præcipitia corruerunt: siue ex his quæ scripta erant, vt supra memorauimus, admonitiones quasdam & incitamenta sumentes: siue incontinentiæ suæ velamen, scriptis veterum præferentes. Ne ergo & nos tale aliquid incurramus, ea quæ à veteribus benè & spiritualiter scripta sunt, vitiosè & carnaliter aduertentes, tam corporis quàm animæ nostræ palmas protendamus ad Deum: vt *Dominus, qui dedit verbum euangelizantibus virtute multa,* donet & nobis in virtute sua verbum, quo possimus ex his, quæ scripta sunt, intellectum sanum, & ad ædificationem pudicitiæ aptum, vel nomini ipsi vel naturæ amoris ostendere. In principio verborum Moysi, vbi de mundi conditione conscribitur, duos inuenimus homines creatos referri: Primum ad imaginem & similitudinem Dei factum: Secundum è limo terræ factum. Hoc Paulus Apostolus benè sciens, & ad liquidum in his eruditus, in suis literis apertius & euidentius binos esse, & per singulos quosque homines scripsit. Sic enim dixit: *Nam si is, qui foris est homo noster, corrumpitur: sed ille, qui intus est, renouatur de die in diem.* Et iterum: *Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem*: & his similia quanta conscribit? Vnde puto neminem iam debere dubitare, quòd Moyses de duorum hominum factura vel figmento scripserit in principio Geneseos: cùm videat Paulum, qui melius vtique quàm nos intelligebat ea, quæ à Moyse scripta sunt, duos homines esse per singulos quosque dicentem: quorum vnum, id est, interiorem, renouari per singulos dies memorat. Alium verò, id est, exteriorem, in quibusdam sanctis, & talibus qualis erat Paulus, corrumpi perhibet & infirmari.

Quòd si alicui videbitur de hoc adhuc aliquid dubitandum, in locis propriis melius explanabitur. Nunc autem propter quid memoriam fecerimus interioris & exterioris hominis, prosequamur.

Ostendere enim ex his volumus, quòd in scripturis diuinis per Homonymas, id est, per similes appellationes, imò per eadem vocabula, & exterioris hominis membra, & illius interioris hominis partes affectusque nominantur: eaque non solùm vocabulis, sed & rebus ipsis sibi inuicem comparantur. Verbi gratia: Vetatur aliquis esse puer secundùm interiorem hominem, quem possibile est crescere, & ad ætatem iuuenis adduci: atque inde succedentibus incrementis, peruenire ad virum perfectum, & effici patrem. His autem nominibus vti voluimus, vt consona diuinæ scripturæ, illi scilicet, quæ ab Ioanne scripta est, vocabula ponaremus. Ait enim ille: *Scripsi vobis pueri: quoniam cognouistis patrem. Scripsi vobis patres: quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scripsi vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & per verbum Dei quod manet in cœlo, vicistis malignum.* Euidens vtique est, nec ab vllo arbitror omnino dubitari, quòd pueros hic Ioannes vel adolescentes vel iuuenes, vel etiam patres, secundùm animæ, non secundùm corporis appellet ætatē. Sed & Paulus dicit in quodam

loco:

A

B

1. Cor. 3. a
Hebr. 5. d
1. Petr. 2. a
Hebr. 5. d

C

Psal. 67. c

Gen. 1. e & 9. a

D

2. Cor. 4. d
Rom. 7. d

1. Ioan. 2. b
Ibidem.

loco: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi, non escam.* In Christo autem paruuli, proculdubio secundum animæ, non secundùm carnis nominantur ætatē. Deniq; idem Paulus etiā in alio loco ait: *Cū essem paruulus, loquebar sicut paruulus: sicut paruulus sapiebam, sicut paruulus cogitabam. Cùm autē factus sum vir, destruxi quæ erāt paruuli.* Et iterū alibi dicit: *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Scit enim occursuros esse omnes, qui credunt, in virum perfectum & in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Igitur sicut hæc quæ memorauimus ætatum nomina, eisdem vocabulis, & exteriori homini asscribuntur & interiori: ita inuenies etiam membrorum nomina corporaliū transferri ad animæ membra: seu potius efficiētiæ hæc animæ, affectusq; dicendi sunt. Dicitur ergo in Ecclesiaste: *Sapientis oculi in capite eius.* Item in Euangelio: *Qui habet aures audiendi audiat.* In Prophetis quoq; sermo Domini, qui factus est in manu Prophetæ Hieremiæ, siue alterius cuiuslibet. Simile est etiam illud, quod ait ille: *Pes autem tuus non offendit.* Et iterum: *Mei autem paulò minus moti sunt pedes.* Euidenter quoque & venter animæ designatur, vbi dicitur: *Domine, à timore tuo in vtero concepimus.* Nam inde quis dubitet, cùm dicitur: Sepulcrum patens est guttur eorum? Et iterum: *Præcipita Domine, & diuide linguas eorum.* Sed & id quod scriptum est: *Dentes peccatorum contriuisti.* Et iterum: *Contere brachium peccatoris, & maligni.* Et quid opus est me de his plura colligere, cum abundantissimis testimoniis scripturæ diuinæ repletæ sint. Ex quibus euidenter ostenditur, membrorum hæc nomina, nequaquam corpori visibili aptari posse, sed ad inuisibilis animæ partem, virtutesq; debere reuocari: quoniam & vocabula quidem habent similia. Apertè autem & sine vlla ambiguitate, non exterioris, sed interioris hominis significantias gerunt. Est ergo materialis huius hominis, qui & exterior appellatur, cibus potusque naturæ suæ cognatus, corporeus iste scilicet & terrenus. Similiter autem & spiritualis hominis ipsius, qui & interior dicitur, est proprius cibus, vt panis ille viuus, qui de cœlo descendit. Sed & potus ille est, ex illa quam promittit Iesus, dicens: *Quicunq; biberit ex hac aqua, quam ego do ei, non sitiet in æternū.* Sic ergo per omnia similitudo quidem vocabulorum secundùm vtrumq; hominem ponitur: rerum verò proprietates vnicuiq; discreta seruatur, & corruptibili corruptibilia præbentur: incorruptibili verò, incorruptibilia proponuntur. Vnde accidit, vt simpliciores quidam nescientes distinguere ac secernere, quæ sint, quæ in scripturis diuinis interiori homini, quæ verò exteriori deputanda sint, vocabulorum similitudinibus falsi, ad ineptas quasdam fabulas & figmenta inania se contulerint: vt etiam post resurrectionem cibis corporalibus vtendum crederent, potumq; sumendum, non solùm ex illa vite vera & viuente insecula, verùm & ex his vitibus ligni: sed de his aliàs videbimus. Nunc ergo vt præcedenti obseruatione distinximus. Est quidem secundùm interiorē hominem alius sine filiis & sterilis: alius verò abundans in filiis, secundùm quod & illud aduertimus dictum: Sterilis peperit septem, & fœcunda in filiis infirmata est. Et vt in benedictionibus dicitur: *Non erit in vobis sine filiis & sterilis.* Igitur si hæc ita se habent, sicut dicitur aliquis carnalis amor, quem & Cupidinem appellauerunt Poëtæ: secundùm quem, qui amat, in carne seminat: ita est & quidam spiritualis amor, secundùm quem ille interior homo amans in spiritu seminat. Et vt euidentius dicam: Si quis est, qui portat adhuc imaginem terreni, secundùm exteriorem hominem, agitur cupidine & amore cœlesti. Amore autem & cupidine cœlesti agitur anima, cum perspecta pulchritudine & decore verbi Dei, speciem eius adamauerit, & ex ipso telum quoddam, & vulnus amoris acceperit. Est enim verbum hoc *imago & splendor Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ*: in quo creata sunt omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in terris, siue visibilia, siue inuisibilia. Igitur si quis potuerit capacimente conijcere, & considerare horum omnium, quæ in ipso creata sunt, decus & speciem: ipsa rerum venustate percussus, & splendoris magnificentia ceu iaculo, vt ait Prophetа, electo terebratus: salutare ab ipso vulnus accipiet, & beato igne amoris eius ardebit. Oportet etiam nos illud scire quòd illicitus amor & contra legem, sicut accidere potest homini exteriori: verbi gratia, vt non sponsam vel coniugem amet, sed aut meretricem aut adulteram: ita & interiori homini, hoc est, animæ accidere potest amor non in legitimum sponsum, quem diximus esse verbum Dei, sed in adulterum aliquem & corruptorem. Quod sub hac eadem figura euidenter declarat Ezechiel Propheta, vbi Oollam & Oolibam introducit sub specie Samariæ & Hierusalem, adulterino amore corruptas: sicut locus ipse scripturæ Propheticæ ostendit volentibus plenius scire. Exardescit autem etiam hic spiritualis amor animæ aliquando quidem, vt edocuimus, erga aliquos spiritus nequitiæ: aliquando erga spiritum sanctum & verbum Dei, qui est sponsus fidelis, & eruditæ animæ vir dicitur: & cuius ipsa sponsa in hac præcipuè scriptura, quæ habetur in manibus, nominatur, sicut præstante Domino plenius ostendemus, cùm verba ipsius libelli explanare cœperimus. Videtur autem mihi, quòd diuina scriptura volens cauere, ne lapsis aliquis legentibus sub amoris nomine nasceretur, pro infirmioribus quibusque eum qui apud sapientes seculi Cupido, seu amor dicitur, honestiori vocabulo charitatem vel dilectionem nominasse. Verbi gratia, vt cùm dixit de Isaac: *Et accepit Rebeccam, & facta est ei vxor, & dilexit eam.* Et iterum de Iacob & Rachel similiter dicit scriptura: *Rachel autem erat decora oculis, & pulchra facie: & dilexit Iacob Rachel, & dixit: seruiam tibi septem annis pro Rachel filia tua iuniore.* Euidentius autem immutatus vsus vocabuli huius apparet in Ammon, qui adamauit sororem suam Thamar. Scriptum est enim: *Et factum est post hæc, & erat Absalon filio Dauid soror, decora facie valde, & nomen ei Thamar, & dilexit eam Amnon filius Dauid.* Dilexit, posuit pro adamauit. *Et tribulabatur,* inquit, *Amnon, ita vt infirmaretur propter Thamar sororem suam: quoniam virgo erat, & graue videbatur in oculis Amnon facere ei aliquid.* Et post pauca de violentia, quam intulit Amnon Thamar sorori suæ, ita dicit scriptura: *Et noluit Amnon audire vocem eius, sed inualuit super eam, & humiliauit eam, & dormiuit cum ea, & odiuit eam odio Amnon magno valde: quoniam maius erat odium, quo oderat eam, quam dilectio, qua dilexerat eam.* Et in his ergo & in pluribus aliis locis, inuenies scripturam diuinam refugisse amoris vocabulum, & charitatis dilectionisque posuisse. Interdum (licet rarò) proprio tamen vocabulo amorem nominat, & inuitat ad eum atq; incitat animas, vt cùm dicit in Prouerbiis de sapientia: *Adama eam, & seruabit te: circunda eam, & exaltabit te: honora eam, & complectetur te.* Sed & in eo libello, qui dicitur sapientia Salomonis, ita scriptum est de ipsa sapientia: *Amator factus sum decoris eius.* Arbitror autem, quòd vbi nulla lapsus videbatur occasio, ibi tantum nomen amoris inseruit. Quid enim passibile, aut quid indecorum posset aliquis aduertere in amore sapientiæ: vel in eo qui se amatorem profiteatur esse sapientiæ? Nam si dixisset, quia adamauit vel Isaac Rebeccam, vel Iacob Rachel, passio vtique aliqua indecora per hæc verba erga sanctos Dei homines potuisset intelligi: apud eos præcipuè, qui nesciunt à litera conscendere ad spiritum. Apertissimè autem in hoc ipso libello, qui habetur in manibus, amoris nomen, charitatis vocabulo permutatum est, in eo vbi dixit: *Adiuraui vos filiæ Hierusalem, si inueneritis fratruelem meum, vt annuncietis ei, quia vulnerata charitate ego sum,* pro eo vtiq; vt diceret: Amoris eius telo percussa sum. Nihil ergo interest in scripturis diuinis, vtrum charitas dicatur, an amor vel dilectio: nisi quòd in tantū nomen charitatis extollitur, vt etiam ipse Deus charitas appelletur, sicut Ioannes dixit: *Charissimi, diligamus inuicem, quia charitas ex Deo est: & omnis, qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum, qui autem non diligit, non cognouit Deum: quia Deus charitas est.* Et quamuis alterius temporis sit dicere aliquid de his, quæ exempli causa ex Ioannis Epistola protulimus: tamen breuiter etiam aliqua perstringere, non est visum absurdū. *Diligamus,* inquit, *inuicem quia charitas ex Deo est.* Et post pauca: *Deus charitas est:* in quo ostendit, & ipsum Deum charitatem esse, & iterum eum, qui ex Deo est, charitatem esse. Quis autem ex Deo est, nisi ille qui dicit: *Ego ex Deo exiui, & veni in hunc mundum?* Quòd si Deus pater charitas est, & filius charitas est: charitas autem & charitas vnum est, & nullo differt: consequenter ergo pater & filius vnum benè dicuntur: & ideo conuenienter Christus, sicut sapientia, & virtus, & iustitia, & verbum, & veritas: ita & charitas dicitur. Et ideo dicit scriptura: Quia *si charitas manet in vobis, Deus in vobis manet.* Deus autem, id est, pater & filius, qui & veniunt ad eum, qui perfectus in charitate est, secundùm verbum Domini & Saluatoris dicentis: *Ego & pa-*

ter ve-

E
1. Cor. 3. a
2. Cor. 13. a
Eph. 4. c.
Eccles. 2. b
Luc. 8. a
Apoc. 1. b
Psal. 90. c
Psal. 92. a
Psal. 5. c
Psal. 54. b
Psal. 9. b
Psal. 10.
Ioan. 6. d
Ioan. 4. a
F
1. Reg. 2. a
Sec. 70.
Exod. 23. d
Deut. 7. c
Hebr. 1. a
Coloss. 1. c
Ioa. 4. 9. a

G
Ezech. 33. a
Gen. 24.
Gen. 29.
2. Reg. 13.
Ibidem.
Prouer. 4.
H
Sap. 8. a
Cant. 5. b
1. Ioan. 4. b
Ibidem.
Ioan. 16. d
1. Ioan. 4. d
Ioan. 14. c

A

ter veniemus ad eum, & mansionem faciemus apud eum. Sciendum ergo est, quòd hæc charitas, quæ Deus est, cùm in aliquo fuerit, nihil terrenum, nihil materiale, nihil corruptibile diligit. Contra naturam namque est ei corruptibile aliquid diligere, cùm ipsa sit incorruptionis fons. Ipsa est enim sola, quæ habet immortalitatem. Siquidem *Deus charitas est*, qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem. Quid autem aliud immortalitas, nisi vita æterna est, quam daturum se promittit Deus credentibus in ipsum, solum verum Deum, & quem misit Iesum Christum filium eius? Propterea ergo in primis & ante omnia hoc amabile & placidum dicitur esse DEO: vt quis diligat Dominum DEVM suum, *ex toto corde suo, & ex tota anima sua, & ex totis viribus suis.* Et quia *Deus charitas est*, & filius, qui ex Deo est, charitas est: sui simile aliquid requirit in nobis, vt per hanc charitatem, quæ est in Christo Iesu, qui est charitas, velut cognata quadam per charitatis nomen affinitate sociemur, sicut & ille qui iam coniunctus ei dicebat: *Quis nos separabit à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro?* Hæc autem charitas, omnem hominem proximum diligit. Ob hoc enim arguit Saluator quendam, qui opinabatur, quòd iusta anima erga eam, quæ iniquitatibus inuoluta est, propinquitatis iura non seruet: & ista de causa texuit istam parabolam, quæ dicit, quòd in latrones incidit quidam, dum descendit ab Hierusalem in Hiericho, & culpat quidem sacerdotem ac Leuitam, qui videntes seminecem præterierunt: amplectitur autem Samaritanum, qui misericordiam fecerit, & hunc fuisse ei proximum, ipsius qui proposuerat responsione firmauit, & ait ei: Vade, & tu fac similiter. Etenim natura omnes nobis inuicem proximi sumus. Operibus verò charitatis fit proximus ille, qui potest benefacere ei, qui non potest. Vnde & Saluator noster factus est proximus nobis, nec pertransiuit nos, cùm semineces ex latronum vulneribus iaceremus. Igitur sciendum est Dei charitatem semper ad eum tendere, à quo & originem duxit: & ad proximum respicere, cum quo participium gerit, vtpote similiter creatum in corruptione. Sic ergo quæcunq; de charitate scripta sunt, quasi de amore dicta suscipe, nihil de nominibus curans: eadem namque in vtroque virtus ostenditur. Quòd si quis dicat: quia & pecuniam & meretricem & alia similiter mala eodem vocabulo, quod à charitate duci videtur, diligere appellamur: sciendum est in his non propriè, sed abusiuè charitatem nominari. Sicut verbi gratia, & Deus, nomen principaliter in eo est, ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod vtiq; apertè, virtutem & naturam trinæ singularitatis denunciat. Secundo verò in loco, & (vt ita dixerim abusiuè) Deos dicit scriptura etiam illos, ad quos sermo Dei fit, sicut confirmat Saluator in Euangeliis. Sed & cœlestes virtutes sub hoc nomine appellari videntur, dum dicitur: *Deus stetit in synagoga Deorum: in medio autem Deus dyudicat.* Tertio verò in loco, iam non abusiuè, sed falsò Dii gentium dæmones appellantur, cùm dicit scriptura: *Omnes Dii gentium dæmonia.* Itaque & primum charitatis nomen in Deo est: propter quod iubemur diligere Deum ex *toto corde nostro, & tota anima nostra, & ex totis viribus nostris*: vtpote eum à quo habemus hoc ipsum, vt diligere possimus. In ipso iam sine dubio continetur, vt & sapientiam, & iustitiam, & pietatem, & veritatem, omnesque virtutes pariter diligamus. Vnum enim, atq; idem est diligere Deum, & diligere bona. Secundo in loco quasi abusiuo & inde deriuato nomine, etiam proximum diligere iubemur, tanquam nosipsos. Tertium verò est, quod falso sub charitatis titulo nominatur, diligere vel pecuniam, vel voluptates, vel omne quidquid ad corruptelam peertinet & errorem. Non ergo interest: vtrum amari dicatur Deus, an diligi. Nec puto, quòd culpari possit, si quis Deum, sicut Ioannes charitatem, ita ipse amorem nominet. Deniq; memini aliquē sanctorum dixisse, Ignatium nomine, de Christo: *Meus autē amor crucifixus est*: nec reprehendi eum pro hoc dignū iudico. Sciendum autem quòd omnis qui vel pecuniam diligit, vel ea quæ in mundo sunt materiæ corruptibilis, virtutē charitatis, quæ ex Deo est, ad terrena & ad caduca deducit: & rebus Dei abutitur ad ea, quæ non vult Deus. Non enim Deus dilectionem horum, sed vsum hominib. dedit. Hæc autem paulò latius discussimus, volentes de natura charitatis & amoris apertius attentiusq; distinguere: ne fortè, quoniā scriptura dicit: Quia Deus charitas est: omne quod diligitur, etiam si corruptibile sit, ex Deo esse, & hoc charitas & dilectio putaretur: Sed ostenditur, res quidē Dei & munus eius esse charitas: non tamen semper ab hominibus ad ea quæ Dei sunt, & quæ Deus vult, opus eius assumi. Sed & hoc scire oportet, ꝙ impossibile est, vt nō semper humana natura aliquid amet. Omnis namque qui ad id ætatis venerit, quam pubertatem vocant, amat aliquid, seu minus rectè, cùm amat, quæ non oportet: seu rectè & vtiliter, cùm amat, quæ oportet. Verùm nonnulli hunc amoris affectum, qui animæ rationabili insitus est, beneficio conditoris, aut ad amorē pecuniæ trahunt & auaritiæ studiū: aut erga gloriam captandā, & fiunt inanis gloriæ cupidi: aut erga scorta sectanda, & inueniuntur impudicitiæ libidinisq; captiui: aut ad alia his similia, virtutē tanti boni huius effundunt. Sed & cùm erga diuersas artes amor iste ducitur, quæ manu ministrantur, aut per studia præsentis vitæ non solùm necessaria, vt verbi gratia dixerim, erga artem phalestricam, vel cursus exercitia: aut certè etiam erga Geometricam vel Musicam vel Arithmeticam confertur, atq; ad alias vel huiusmodi disciplinas: nec sic quidem mihi videtur vsus eius probabiliter sumi. Si enim quod bonū est, hoc & probabile est: bonum autē propriè non erga vsus corporeos, sed in Deo primum & animi virtutibus intelligitur: consequenter ille amor probabilis est, qui Deo & animæ virtutib. coaptatur. Et hoc ita se habere, definitione ipsius Saluatoris ostenditur: vbi interrogatus à quodam, quod esset mandatum omniū maius & primum in lege, respondit: *Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis. Secundum verò simile est illi: Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Et adiecit: *In his duobus mandatis omnis lex pendet & Prophetæ*, ostendens per hæc duo iustum amorem legitimumque constare: atq; in his vniuersam legem Prophetasq; pendere. Sed & quod ait. *Non adulterabis: non occides: non furtum facies: non falsum testimonium dices, & si quod aliud mandatum, in hoc verbo instauratur*, in quo ait: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*: quod hoc modo facilius explanabitur. Ponamus, verbi gratia, mulierem amore alicuius viri ardentē, cupientemq; in consortium eius ascisci: nónne omnia ita aget, & omnes motus suos ita temperabit, vt sciat illi placere quem diligit: ne fortè si in aliquo contra voluntatem illius egerit, consortia eius vir ille optimus refutet atque spernat? Poteritne hæc mulier, quæ erga amorē viri illius toto corde, tota anima, totisq; virib. feruet, aut adulteriū committere, quæ eū nouerit amare pudicitiam? aut homicidium, quæ eum nouerit mitē? aut furtum, quæ ei sciat liberalitatem placere? aut concupiscet aliena, quæ omnes suas concupiscētias erga amorē virī illius habeat occupatas? Sic ergo in charitatis perfectione, & omne mandatū instaurari dicitur, & legis virtus Prophetarumq; pēdere. Propter istud charitatis vel amoris bonum, sancti nec in tribulatione angustiantur, nec aporiati exaporiantur, nec deiecti pereunt: sed quod in præsenti est momentaneum & leue tribulationis eorum, supra modum æternum gloriæ pondus operatur illis. Non enim omnibus, sed Paulo & his qui ei similes sunt, præsens hæc & momentanea ac leuis dicitur tribulatio: quia perfectam charitatem Dei in Christo Iesu per spiritum sanctum habent in corde suo diffusam. Sic deniq; & Iacob Patriarchā amor Rachel per septem annos continuos in labor ib. positum, diurni æstus, & nocturni frigoris vstionē sentire non siuit. Sic ipsum Paulum vi amore huius incensum, audito dicentem: *Charitas omnia patitur, omnia credit, omnia sperat, omnia tolerat: charitas nunquam cadit.* Nihil ergo est, quod non tolerer, qui perfectè diligit. Plura autem quando non toleramus, certum quòd ob hoc, quia charitatem, quæ omnia tolerat, non habemus. Et si non ferimus aliqua patienter, idcirco est: quia charitas nobis deest, quæ omnia patitur. In luctamine quoq; eo, ꝙ est nobis aduersus diabolum, ꝙ frequenter cadimus, non dubium est, quin ob hoc fiat, quod nō est in nobis charitas illa, quæ nunquam cadit. Hunc ergo amorem loquitur præsens scriptura, quo erga verbum Dei, anima beata vtitur & inflammatur: & istud epithalamii carmen per spiritū canit, quo ecclesia sponso cœlesti Christo coniungitur ac sociatur, desiderans misceri ei per verbum: vt concipiat ex eo, & saluare possit per hanc castam filiorum generationem, cùm permanserint in fide & sanctitate cum sobrietate, vtpote concepti ex semine quidem verbi DEI, editi verò genitique vel ab immaculata Ecclesia,

B

C

D

1. Tim. 6. e

Deut. 6. a
Matth. 22.

Rom. 8. g

Luc. 10. e

Matth. 22.
Marc 12.
Luc. 10. e

Matth. 19.

Psal. 81. b

Psal. 95. b
Deut. 6. a

2. Cor. 4.

Gen. 29. & seq.
1. Cor. 13. b

1. Ioan. 4. e

1. Tim. 2. d

clesia, vel ab anima, nihil corporeum, nihil materiale requirente: sed solo verbi Dei amore flagrante. Hæc interim nobis ad præsens de amore vel charitate, quæ in Epithalamio hoc Cantici canticorum refertur, occurrere potuerunt. Sed sciendum est, tam multa esse, quæ dici debeant de charitate hac, quanta & de Deo: siquidem ipse est charitas: *Scit* enim *nemo patrem, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Similiter autem etiam ipsum filium, quoniam & ipse charitas est: nemo scit, nisi pater, & secundùm hoc quod charitas dicitur. Solus autem spiritus sanctus est, qui ex patre procedit, & ideò scit, quæ in Deo sunt: sicut spiritus hominis scit, quæ in homine sunt. Hic ergo paracletus spiritus veritatis, qui de patre procedit, circuit quærens, si quas inueniat dignas & capaces animas, quibus reuelet magnitudinem charitatis huius, quæ ex DEO est.

¶ Nunc ergo iam ipsum Deum patrem, qui charitas est, inuocantes, per eam quæ ex ipso est charitatem, etiam ad reliqua discutienda veniamus: & tentemus primùm de eo requirere, quid illud sit, quod cùm tria volumina Ecclesia Dei à Salomone scripta susceperit: Primus ex ipsis Prouerbiorum liber positus sit: Secundus is qui Ecclesiastes appellatur: Tertio verò in loco Cantici canticorum volumen habeatur. Quæ ergo nobis occurrere possunt in hoc loco, ista sunt. Generales disciplinæ, quibus ad rerum scientiam peruenitur, tres sunt: quas Græci Ethicam, Physicam, & Theoricen appellauerunt: nos has dicere possumus moralem, naturalem, & inspectiuam. Nonnulli sanè apud Græcos, etiam Logicen, quam nos rationalem possumus dicere, quarto in numero posuêre. Alii non extrinsecus eam: sed per has tres, quas supra memorauimus disciplinas, innexam consertamq; per omne corpus, esse dixerunt. Est enim logicè, & velut nos dicimus rationalis, quæ verborum dictorumque videtur continere rationes, proprietatesque & improprietates, generaque & species, & figuras singulorum quoq; edocere dictorum: quam vtique disciplinam non tam separari, quàm inseri cæteris conuenit & intexi. Moralis autem dicitur, per quam mos viuendi honestus aptatur, & instituta ad virtutem tendentia præparantur. Naturalis dicitur, vbi vniuscuiusque rei natura discutitur: quo nihil contra naturam generatur in vita, sed vnumquodque his vsibus deputetur, in quos à creatore productum est. Inspectiua dicitur, qua supergressi visibilia, de diuinis aliquid & cœlestibus contemplamur, eaque sola mente intuemur: quoniam corporeum supergrediuntur aspectum. Hæc ergo vt mihi videtur, sapientes quique Græcorum sumpta à Salomone, vtpote qui ætate & tempore longè ante ipsos prior, ea per DEI spiritum didicisset, tanquam propria inuenta protulerunt: & institutionum suarum voluminibus comprehensa, posteris tradenda reliquêre. Sed hæc, vt diximus, Salomon ante omnes inuenit & docuit per sapientiam, quam accepit à Deo, sicut scriptum est: *Et dedit Deus prudentiam Salomoni, & sapientiam multam valde, & latitudinem cordis, sicut arenam, quæ est ad oram maris, & multiplicata est in eo sapientia super omnes antiquos filios hominum, & super omnes sapientes Ægypti.* Salomon ergo tres istas, quas supra diximus, generales esse disciplinas, id est, moralem, naturalem & inspectiuam, distinguere ab inuicem ac secernere volens, tribus eas libellis edidit: suo quoq; ordine singulis consequenter aptatis. Primò ergo in Prouerbiis moralem docuit locum, succinctis vt decuit, breuibusq; sententiis vitæ instituta componens. Secundam verò, quæ naturalis appellatur, comprehendit in Ecclesiaste: in quo multa de rebus naturalibus differens, & inania ac vana ab vtilibus necessariisq; secernens, relinquendam vanitatem monet, & vtilia rectaq; sectanda. Inspectiuum quoq; locum in hoc libello tradidit, qui habetur in manibus, id est, in Cantico canticorum, in quo amorem cœlestium diuinorumq; desiderium incutit animæ, sub specie sponsæ ac sponsi, charitatis & amoris viis perueniendum docens ad consortium Dei. Hoc verò eum veræ Philosophiæ fundamentum ponentem, & ordinem disciplinarum institutionumq; condentem, quòd non latuerit, neq; ab eo abiectus sit, etiam rationalis locus euidenter ostendit in principio statim Prouerbiorum suorum. Primò omnium per hoc ipsum, quòd Prouerbia attitulauit libellum suum: quod vtique nomen significat aliud quidem palam dici, aliud verò intrinsecus indicari. Hoc enim & communis vsus Prouerbiorum docet, & Ioan. in Euangelio Saluatorem ita scribit dicentem: *Hæc in prouerbiis locutus sum vobis: veniet hora, cùm iam non in prouerbiis loquar vobis: sed manifestè de patre annunciem vobis.* Hæc interim in ipsa tituli inscriptione. In sequenti verò statim subiungit discretionem sermonis, & distinguit scientiam à sapientia, & à sapientia disciplinam: & intellectum verborum aliud ponit, & prudentiam dicit in eo esse vt excipere quis possit verborum versutiam. Distinguit etiam iustitiam veram à directione iudicii: sed & astutiam nominat quandam his, quos imbuit necessariam: illam credo, per quam sophismatum intelligi ac declinari possit argutia. Et ideo dicit innocentibus per sapientiam dare astutiam, sine dubio, ne in verbo Dei decipiantur fraude sophistica. Sed in hoc mihi videtur rationalis disciplinæ meminisse, per quam doctrina verborum dictorumque significantiæ discernuntur, & vniuscuiusque sermonis proprietas, certa cum ratione distinguitur, in qua præcipuè erudiri conuenit pueros: hoc enim hortatur, cùm dicit: *Vt det puero iuniori sensum, & cogitationem.* Et quia, qui in his eruditur, necessariò rationabiliter per ea, quæ didicit, semetipsum gubernat, & vitam suam moderatius librat, propterea dicit: Intelligens autem gubernacula acquiret. Post hæc verò cognoscens in verbis diuinis quibus per Prophetas humano generi traditus est ordo viuendi, diuersos esse eloquii tropos, & varias dicendi species: ac sciens haberi in eis aliquam figuram, quæ parabola appelletur, & aliam quæ obscura dictio vocetur: aliasque quæ ænigmata nominentur, & alias quæ dicta sapientum dicantur, scribit: *Intelliges quoque parabolam & obscurum sermonem, dictaq; sapientum & ænigmata.* Per hæc ergo singula, rationalem locum manifestè & euidenter exponit, ac more veterum succinctis breuibusque sententiis, ingentes & perfectos explicat sensus. Quæ si quis est, qui *in lege Domini meditetur die ac nocte*, & si quis est sicut iusti os, quod meditatur Domini sapientiam, inuestigare diligentius poterit & inuenire: si tamen rectè quis ierit, & quærens pulsauerit ostium sapientiæ, petens à Deo, vt aperiatur sibi, & mereatur accipere per spiritum sanctum verbum sapientiæ, verbum scientiæ, fierique particeps illius sapientiæ, quæ dicebat: Extendebam enim verba mea, & non audiebatis. Et meritò extendere se dixit verba in eius corde: cui dederit Deus, sicut supra diximus, latitudinem cordis. Dilaratur namque illius cor, qui potest ea, quæ breuiter in mysteriis dicta sunt, latiore doctrina, sumptis ex voluminibus diuinis assertionibus, explanare. Oportet igitur secundùm hanc eandem sapientissimi Salomonis doctrinam, eum qui sapientiam scire desiderat, incipere ab eruditione morali, & intelligere illud quod scriptum est: *Concupisti sapientiam: serua mandata, & Dominus dabit eam tibi.* Ob hoc magister hic, qui primos homines diuinam Philosophiam docet, operis sui exordium Prouerbiorum posuit libellum: in quo, vt diximus, moralis traditur locus, vt cùm intellectu moribusque quis profecerit, veniat etiam ad naturalis intelligentiæ disciplinam: atque ibi rerum causas naturasque distinguens, agnoscat vanitatem vanitatum relinquendam, ad æterna autem & perpetua properandum: & ideo post Prouerbia ad Ecclesiasten venitur: qui docet, vt diximus, visibilia omnia & corporea, caduca esse & fragilia. Quæ vtique, cùm ita esse deprehenderit is, qui sapientiæ studet, sine dubio contemnet ea, ac despiciet: & vniuerso, vt ita dicam, seculo renuncians, tendet ad inuisibilia & æterna, quæ spiritualibus quidem sensibus, sed adopertis amorum quibusdam figuris docentur in Canticis canticorum. Ideo enim nouissimum locum tenet hic liber: vt tunc ad eum veniatur, cum & moribus quis fuerit defecatis, & rerum corruptibilium atq; incorruptibilium scientiam distinctionemque didicerit: per quæ in nullo possit ex his figuris, quibus sponsæ ad sponsum cœlestis, id est, animæ perfectæ amor ad verbũ Dei describitur ac formatur, offendere. Præmissis namq; his, quibus purificatur anima per actus ac mores, & in rerum discretionem naturalium perducitur, competenter ad domestica venitur, & ad mystica, atq; ad diuinitatis contemplationem, syncero & spirituali amore conscenditur. Hanc ergo triplicè Philosophiæ formam, etiam in illis sanctis ac beatis viris arbitror præfiguratam, pro quorum sanctissimis institutionib. Deus summus dici voluit, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Abraham tanquam moralem

declara-

E

F

G

H

Ioan. 4. b
Ioan. 10. e

1. Cor. 2. e

3. Reg. 4. d

Ioan. 16. f. Prouerb. 1. Sec. 70.

Ibidem.

Ibidem.

Psal. 1. a Prou. 10. d

Eccles. 1. d

A

declarat Philosophiam per obedientiam. Tanta enim eius fuit obedientia & obseruatio mandatorum, vt cùm audiret: *Gen. 12.a* *Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui*, non sit cunctatus: sed statim fecerit, imò & aliquid amplius fecerit. Audiens enim vt immolaret filiũ suum: nec inde quidẽ dubitat, sed obtemperat præcepto, & ad exemplum obedientiæ, quæ est moralis Philosophiæ, posteris dandum, nec filio suo vnico pepercit. Isaac quoq; naturalem Philosophiam tenet, & cùm puteos fodit, & rerum profunda rimatur. Sed & Iacob inspectiuum tenet locum, quippe qui & Israel ob diuinorum contemplationem nominatus sit, & qui castra cœli viderit, & domum Dei, atq; angelorum vias, id est, scalas à terris in cœlum porrectas prospexit. Vnde & meritò inuenimus tres istos beatos viros altaria fixisse Deo, hoc est Philosophiæ suæ consecrasse profectus: quò scilicet edocerent, non hæc ad artes humanas, sed ad Dei gratiam referenda. Sed & in tabernaculis degunt, vt per hæc ostendant, neque in terris habendum esse aliquid proprium huic, qui diuinæ Philosophiæ studet: sed semper promouendum, non tam de loco ad locum, quàm de scientia inferorum ad scientiam perfectorum. Sed & alia multa in scripturis diuinis inuenies, quæ ordinem hunc, quem in libellis Salomonis contineri diximus, secundùm hanc eandem formam designant: sed ea nunc nobis prosequi aliud in manibus habentibus longum est. Si quis ergo primum locum in emendandis moribus mandatisque seruandis, qui per Prouerbia designatur, impleuit: post hæc autem deprehensa vanitate mundi, & rerum caducarum fragilitate perspecta venit in hoc, vt renunciet mundo & omnibus quæ in mundo sunt: consequenter veniet etiam ad contemplanda & desideranda ea, quæ non videntur, & æterna sunt. Ad quæ tamen vt peruenire possimus, indigemus diuina misericordia, si fortè valeamus perspecta pulchritudine verbi DEI, salutari in eum amore succendi, vt & ipse dignetur huiusmodi animam diligere, quam desiderium sui habere perspexerit.

Gen. 22. *Gen. 26.d & seq.* *Gen 32.f* *Ibidem a & 28. c* *Gen. 22.b & 35.b*

¶ Post hæc exigit nos consequentia sermonis, dicere etiam de superscriptione ipsa Cantici canticorum. Simile enim est ex hoc illis, quæ in tabernaculo testimonii appellantur sancta sanctorum, & illis quæ in libro Numerorum memorantur, opera operum, quæque apud Paulum dicuntur secula seculorum. Sed quo modo differant à sanctis sancta sanctorum in Exodo: & quo modo differant opera ab operibus operum in Numerorum libro, tractantibus prout potuimus, dictum est à nobis. Sed & de seculo seculorum in locis, quibus occurrit, non omissum est: & ne eadem repetamus, illa sufficiant. Nunc ergo requiramus primò, quæ sint Cantica, quorum canticorum hoc esse canticum dicitur. Puto ergo, quòd cantica sint illa, quæ dudum per Prophetas vel per angelos canebantur. Lex enim dicitur per angelos ministrata in manu mediatoris. Illa ergo omnia, quæ per illos annunciabantur, cantica erant per amicos sponsi præcedentia. Istud verò vnum canticũ est, quod ipsi iam sponso sponsam suam suscepturo, epithalamii specie erat canendum. In quo sponsa non adhuc per amicos sponsi cantari sibi vult: sed ipsius iam sponsi præsentis audire verba desiderat, dicens: *Osculetur me osculo oris sui*: vnde & omnibus canticis meritò præfertur. Videntur enim cætera cantica, quæ lex & Prophetæ cecinerunt, paruulæ adhuc sponsæ, & quæ nondum vestibula maturæ ætatis ingressa sit, decantata. Hoc verò canticum adultæ, & iam valde robustæ, & quæ capax sit iam virilis potentiæ, perfectique mysterii, decantari videtur, secundùm quod dicitur de ipsa: quia vna sit perfecta columba, quæ si perfecta, ergo & perfecti viri sponsa, perfectæ susceperit verba doctrinæ. Primum ergo canticum cecinit Deo Moyses & filii Israel, quando viderunt Ægyptios mortuos ad littus maris, quando viderunt manum fortem & brachium excelsum Domini, & crediderunt DEO & famulo eius Moysi. *Tunc cantauerunt dicentes, Cantemus Domino: gloriose enim honorificatus est.* Ego autem arbitror, quòd non possit ad istud perfectum quis & mysticum canticum peruenire, & ad istam perfectionem sponsæ, quæ in hac scriptura continetur, nisi prius ambulet per siccum in medio mari, & fiat ei aqua murus à dextera læuaque: & sic euadat de manibus Ægyptiorum, ita vt videat eos mortuos ad littus maris: atque intuens manum fortem Domini, qua interfecit Ægyptios, credat Domino & famulo eius Moysi. Moysi autem dico, legi atque Euangeliis, omnibusque diuinis scripturis: tunc enim meritò cantabit, & dicet: *Cantemus Domino, gloriose enim honorificatus est.* Sed istud canticum canet quis, cùm primùm liberatus fuerit à seruitute Ægyptiorum. Post hæc autem cùm transierit per hæc omnia, quæ in Exodo, & quæ in Leuitico scripta sunt, & venerit ad hoc vt in diuinos numeros assumatur: tunc iterum secundum canticum canet, cùm exierit de valle Zareth, quod interpretatur aliena descensio, & venerit ad puteum, de quo scriptum est: *Et dixit Dominus ad Moysen: Congrega populum, & dabo eis aquam de puteo bibere.* Ibi enim cantabit, & dicet: initiate ei puteum: *Foderunt illum principes, excuderunt eum reges gentium in regno suo, cùm dominantur eorum.* Sed de his plenius in Numerorum libro, secundùm quod dedit nobis Dominus, dictum est.

C

Exod. 15.a *Num. 20.b* *Num. 21. Sec. 70.d*

Oportet igitur venire ad puteum, qui à principibus fossus est, & à regibus excusus est. In quo opere nemo plebeius operatur: sed omnes principes, omnes reges regales scilicet & principales animæ, quæ altitudinem putei, aquam viuam continentis inquirunt. Post illud canticum venitur ad Deuteronominii canticum, de quo dicit Dominus: *Et nunc scribite vobis verba cantici huius, & docete illud filios Israel, & injicite illud in os eorum, vt fiat mihi canticum istud ad testimonium in filiis Israel.* Et vide, quantum & quale sit canticum istud: cui ad audiendum terra non sufficit, sed conuocatur & cœlum. Ait enim: *Attende cœlum, quæ loquar, & audiat terra verba ex ore meo.* Vide, quàm magna sint, quàm ingentia quæ dicuntur. *Expectetur*, ait, *sicut pluuia eloquium meum, & descendat sicut ros super gramen, & sicut nix super fœnum, quia nomen Domini inuocaui*, & reliqua. Quartum canticum est in libro Iudicum, de quo scriptum est: *Et cantauit Debbora & Barac filius Abinoem in die illa dicentes, incipiendo: Principales in Israel in proposito populi benedicite Dominum. Audite reges auribus, percipite satrapæ*, & reliqua. Hæc autem, quæ canit, apis esse debet: cuius opus tale est, vt eo reges & mediocres vtantur ad sanitatem.

Deut. 31.b *Deut. 32. Sec. 70.a* *Iud. 5. Sec. 70.a*

Debbora namque apis interpretatur, quæ istud canticum canit: sed & Barac cum ipsa. Interpretatur autem Barac coruscatio. Et canitur istud canticum post victoriam: quia nec antè quis potest, quæ perfecta sunt canere, nisi vbi aduersarios vicerit. Sic denique & in ipso cantico dicitur: *Exurge, exurge Debbora, excuscita millia populi. Exurge, exurge, cane canticum: exurge Barac.* Verùm & de his plenius in illis oratiunculis, quas de libello Iudicum edidimus, disserta reperies. Quintum post hæc canticum est in secundo libro Regnorum, cùm locutus est Dauid ad Dominum verba cantici huius, in die qua liberauit eum Dominus de manu omnium inimicorum suorum, & de manu Saul, & dixit: *Dominus mihi petra, & munitio mea*: liberator Dominus Deus meus, custos erit mihi. Si ergo & tu potueris considerare, qui sunt inimici Dauid, quos in primo & secundo Regnorum libro superat ac prosternit, & quomodo dignus factus est, vt Domini adiutorium mereretur, & liberaretur ab huiusmodi inimicis: tunc poteris & tu quintum istud canticum canere. Sextum est canticum in primo Paralipomenon libro, vbi constituit Dauid in principio ad laudandum Dominum Asaph & fratres eius, & est initium cantici istius tale: *Laudate Dominum, & confitemini, & inuocate eum in nomine eius, notas facite in populis voluntates eius: cantate ei, & hymnum dicite: narrate omnes adinuentiones eius, quas fecit Dominus, &c.*

2. Reg 22. Sec. 70.a *1. Par. 16. Sec. 70.b*

Sciendum tamen est, quòd canticum quidem, quod est in secundo Regnorum libro, valde simile est Psalmo decimo septimo. Quod autem est in primo libro Paralipomenon, in initiis quidem vsque ad eum locum vbi dicit: Et in Prophetis meis polite malignari: simile est centesimo quarto Psalmo. Posteriora verò ab hoc loco, similitudinem gerunt primarum partium nonagesimi quinti Psalmi, vbi dicitur: Cantate Domino omnis terra: vsq; ad eum locum, vbi ait: Quia venit iudicare terram. Igitur si in his concludendus est numerus Canticorum, septimo in loco ponendus videbitur liber hic Cantici canticorum.

Si quis verò etiam Esaiæ canticum cum cæteris numerandum putet, licet non valde conuenire videatur, vt præcessisse putetur Esaiæ canticum, quod longè posterioribus temporibus Esaias scripserit: tamen si quis putet, quòd prophetica dicta non temporibus, sed ratione pensanda

Esa. 26.a & 42.b

sint,

B

Exod. 29. c *1. Cor. 1.b & Col. 1.d*

Gal. 3.c & Actor. 7.g

Cantic. 6.c

Exod. 15.a

Ibid. 14.e & seq.

דבורה ברק D

sint, adiunget etiam illud canticum, & dicet hoc quod Salomon cecinit Canticum esse canticorum, non tantùm eorum quæ prius, sed & eorum quæ postmodum canenda videbantur. Si quis verò putet etiam ex libro Psalmorum debere assumi, sicubi in eo vel canticum scribitur, vel canticum Psalmi, multitudinem congregabit præcedentium canticorum. Iunget enim cæteris etiam quindecim simul graduum cantica, & requirens singulorum virtutes canticorum, atq; ex his proficientis animæ gradus colligens, ac spiritualis intelligentiæ ordinem iterum consequentiamque componens: ostendere poterit, quàm magnificis gressibus incedens sponsa, per hæc omnia perueniat vsque ad thalamum sponsi, digrediens *in locum tabernaculi admirabilis vsq; ad domum Dei, in voce exultationis & confessionis sonus epulantis*: & perueniens vsq; ad ipsum, vt diximus, thalamum sponsi: vt audiat & loquatur cuncta hæc, quæ continentur in Cantico canticorum.

¶ Adhuc autem possumus, & hæc inquirere prius quàm ad ipsum corpus libelli venimus: cur Salomon, qui videtur obtemperare in his tribus libellis voluntati spiritus sancti, in prouerbiis quidem dicatur Salomon filius Dauid, qui regnauit in Israel: in secundo verò libello non Salomon scribitur: sed *verba*, inquit, *Ecclesiastes filii Dauid regis Israel in Hierusalem*, & filium quidem se esse Dauid, similiter vt in primo, & regem Israel scribit. Sed ibi prouerbia, hic verba ponit, & seipsum quem ibi Salomonem, hic Ecclesiasten nominat. Et cùm ibi gentem solam, in qua regnauerat, posuisset: hic & gentem posuit, & locum regni Hierusalem designat. In Cantico canticorum verò, neque gentis nomen, neque locum, in quo regnet, neque omnino quòd rex sit, neq; quòd patrem Dauid habeat, scribit: sed tantummodo Canticum ait canticorum, quod est ipsi Salomoni. Et quamuis difficile mihi videatur, aut perscrutari, aut pertingere posse horum differentias: aut vteumque inuestigatas palàm proferre & chartulis credere: tamen inquantum capere vel sensus noster, vel auditus legentium potest, paucis aperire tentabimus. In plurimis Salomonem Christi typum ferre: vel secundùm hoc, quòd pacificus dicitur: vel secundùm hoc, quòd regina Austri venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, non puto dubitandum. Hic ergo & secundùm quod filius Dauid dicitur, regnat in Israel: & secundùm quod supra eos reges, pro quibus ipse rex regum dicitur, regnat. Et rursus verus Ecclesiastes ipse est, qui cum in forma Dei esset, *semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*, vt congregaret Ecclesiam. A congregando enim Ecclesiam, Ecclesiastes appellatur. Tum verò quis ita Salomon, id est, pacificus, sicut Dominus noster Iesus Christus, qui factus est nobis sapientia à Deo & iustitia & pax? Igitur in primo Prouerbiorum libro, cùm nos moralibus instituit disciplinis, rex esse dicitur in Israel, nec dum in Hierusalem: quia & si Israel dicamur propter fidem, non tamen in hoc peruentum est, vt ad Hierusalem cœlestem peruenisse videamur.

Vbi verò profecerimus, & in hoc ventum fuerit, vt Ecclesiæ primitiuorum, quæ in cœlis est, sociemur, atque Hierusalem cœlestem, discussis diligentius priscis & naturalibus causis, matrem nostram noscimus cœlestem: tunc iam nobis etiam ipse Christus Ecclesiastes efficitur: & non solùm in Israel, sed & in Hierusalem regnare dicitur.

Cùm verò ad perfectionem omnium ventum fuerit, & sponsa ei perfecta, omnis duntaxat rationalis creatura iungetur: quia pacificauit per sanguinẽ suum, non solùm quæ in terris sunt, sed & quæ in cœlis: Tunc Salomon tantummodo dicetur, cùm tradiderit regnũ Deo & patri, cùm euacuauerit omnem principatum & potestatem: *Oportet enim eum regnare, donec ponat inimicos suos sub pedib. suis, & nouissimus inimicus destruatur mors.* Et ita pacificatis omnibus, patriq; subiectis, cùm erit iam Deus omnia in omnibus, Salomon tantummodo, id est, solus pacificus nominabitur. Competenter ergo in hoc libello, qui de amore sponsæ & sponsi erat scribendus, etiam pro hoc neque filius Dauid, neque rex, neque aliud horum, quod ad corporeum pertinere possit intellectum, scribitur, vt meritò de eo perfecta iam sponsa dicat: Quia *& si aliquando cognouimus Christum secundùm carnem: sed nunc iam non nouimus*: ne quis putet eam corporeum aliquid amare, aut in carne positum, & macula aliqua amori eius credatur induci. Propterea Canticum canticorum Salomoni tantummodo est, & neque filio Dauid, neque regi Israel, neque aliqua in his prorsus miscetur carnalis nominis intelligentia. Et ne mireris, quòd cùm vnus atque idem sit Dominus atque Saluator noster, dicamus eum velut minorem primo in Prouerbiis, & deinde proficientem in Ecclesiasten, & post hæc habere perfectionem in Cantico canticorum, cùm hæc etiam in Euangeliis videas scripta, vbi propter nos & ipse in nobis dicitur proficere. Sic enim refertur: Quia Iesus proficiebat ætate & sapientia apud Deum & homines. Puto ergo, quòd pro his omnibus neque filius Dauid, neque rex Israel scribitur: sed & pro eo adhuc quòd in Cantico canticorum sponsa iam intantum profecerat, vt maius aliquid esset quàm est regnum Hierusalem. Nam Hierusalem cœlestem dicit Apostolus esse, atque ad eam memorat credentes accedere. Hunc ergo sponsum, ad quem nunc sponsa festinat, idem Paulus cùm eum Pontificem maximum dicit: ita de eo scribit, quasi qui non in cœlis sit, sed penetrarit & pertransierit omnes cœlos, & illuc quoque eum hæc sua perfecta sponsa sectetur, imò illuc adhærens ei & coniuncta conscenderit: est enim facta cum eo vnus spiritus. Vnde videtur mihi & ad Petrum, qui non poterat eum primò sequi, cùm diceret: *Quò ego vado, vos non potestis venire modò*, dixisse: *sequeris autem postea*. Quòd autem sit aliquid maius & ab Israel, inde colligimus, quòd in Numerorum libro omnis quidem Israel numeratur, & duodecim tribus Israel certo sub numero censentur. Tribus verò Leuitica, vtpote cæteris eminentior, supra hunc numerum habetur, & nequaquam in Israelitico numero deputatur. Dicit enim ita: *Hæc est visitatio, in qua recensiti sunt filii Israel, secundùm domos familiarum suarum. Omnis visitatio eorum cum virtute sua, sexcenta tria millia quingenti quinquaginta. Leuitæ autem non sunt numerati cum eis, sicut præcepit Dominus Moysi.* Vides quo modo vt eminentiores à filiis Israel sequestrantur Leuitæ, nec in eorum numero sociantur. Et rursum Leuitis eminentiores scribuntur sacerdotes. Sic enim in eadem scriptura continetur. *Et locutus est*, inquit, *Dominus ad Moysen, dicens: Accipe summam Leuitarum, & constitues eos in conspectu Aaron sacerdotis, & ministrent ei.* Vides & in hoc quo modo superiores Leuitis nominet sacerdotes, & rursus Leuitas eminentiores ponit filiis Israel? Hæc autem visi sumus discutere paulò curiosius, volentes etiam per hæc ostendere rationem: quia in ipsis quoq; attitulationibus librorum suorum Salomon differentiis vsus est necessariis. Sed aliud in Prouerbiis, aliud in Ecclesiaste, aliud etiam in Canticorum cantico ex ipsa inscriptione tituli designauit, & adhuc quòd in Cantico canticorum, vbi iam perfectio ostenditur, neq; filius Dauid, neq; rex scribitur. Potest etiam hoc dici: quia cum factus fuerit seruus sicut Dominus, & discipulus sicut magister: videtur iam neq; seruus esse seruus, factus videlicet sicut Dominus: neq; discipulus esse discipulus, quippe qui sicut magister effectus est: sed fuisse quidem aliquando discipulus, nunc verò esse sicut magister, & fuisse quidem seruus aliquando, nunc verò esse sicut Dominus. Simili igitur ratione etiam de rege, & in his in quos regnat, aduerti posse videbitur, cùm regnum iam tradetur Deo & patri. Sed & hoc non lateat, nonnullos attitulationem libelli huius Cantica canticorum scribere, quod non rectè scribitur. Non enim pluraliter, sed singulariter canticum hic dicitur canticorum.

Hæc quasi in præfationedicta sunt à nobis de superscriptione ipsa vel attitulatione libelli. Iam nunc Domino nostro nos adiuuante, ipsius operis adoriamur exordia: & tamen ne illud quidem remaneat in nobis omissum, quod quibusdam requirendum visum est, adhuc de ipsa attitulatione à superscriptione libri, quæ ita habetur, *Canticum canticorum, quod est ipsi Salomoni.*

Sic enim accipiunt quasi canticum hoc esse dixerit canticorum Salomonis, vt ex plurimis suis canticis hoc vnum esse signauerit.

Sed nos quo modo recipiemus huiusmodi intelligẽtiam, cùm neque Ecclesia Dei vlla extrinsecus Salomonis cantica legenda susceperit: neq; apud Hebræos, à quib. eloquia Dei ad nos videntur esse translata, aliquid præter hos tres libellos Salomonis, qui & apud nos sunt, amplius habeatur in canone. Volunt tamen, qui hoc asserunt, inde confirmare sententiam suam, quòd in regnorum tertio libro scriptũ est multa fuisse Salomonis cantica, vt vnũ ex multis esse confirment.

Hoc

E

Psal. 41.

Prouerb. 1. Eccles. 1.

3. Reg. 10. 2. Par. 9.

F

Matt. 12. d Philip. 2. a

1. Cor. 1. d

Coloss. 1. c

2. Cor. 15. c 1. d

Idem 5. c

G

Luc. 2. a

Galat. 4. d

Ioan. 13. d

Num. 1. & 26. a & se.

Num. 3. c

H

שיר השירים

אשר לשלמה

A

Hoc ibi ergo refertur: *Et Deus dedit prudentiam Salomoni, & sapientiam multam valde, & latitudinem cordis sicut arenam, quæ est ad oram maris, & factus est sapiens Salomon valde super sapientiam omnium antiquorum, & super omnes sapientes AEgypti, & super Ethan Ezraiten, & Heman, & Chalcal, & Dorda filiis Mahol, & erat nominatus in vniuersis gentibus per circuitum, & locutus est Salomon tria millia parabolarum, & erant cantica eius quinque millia.* Ex his ergo quinque millibus canticis volunt videre hoc vnum esse canticum quod habemus. Sed vsque quo, vel vbi cantata sint, non solùm ad vsum, sed ne ad notitiam quidem peruenit Ecclesiarum Dei. Operosum est autem, & procul ab opere proposito, si velimus nunc inquirere, quàm multorum librorum commemoratio fiat in scripturis diuinis, quorum lectio nulla nobis omninò est tradita. Sed neque apud Iudæos haberi quidem vsum huiusmodi reperimus lectionum, quæ siue pro eo, quòd aliqua supra humanam intelligentiam continebant, placuit spiritui sancto auferri de medio: siue quòd essent de scripturis his, quæ appellantur Apocryphæ (pro eo quòd multa in eis corrupta, & contra fidem veram inueniuntur à maioribus tradita) non placuit eis dari locum, nec admitti ad auctoritatem: supra nos est pronunciare de talibus. Illud tamen palam est, multa vel ab Apostolis vel ab Euangelistis exempla esse prolata, & nouo Testamento inserta, quæ in his scripturis, quas canonicas habemus, nunquam legimus: in Apocryphis tamen inueniuntur, & euidenter ex ipsis ostenduntur assumpta. Sed ne sic quidem locus Apocryphis dandus est: non enim transeundi sunt termini, quos statuerunt patres nostri. Potuit enim fieri, vt Apostoli vel Euangelistæ sancto spiritu repleti, sciuerint, quid assumendum ex illis esset scripturis, quidve refutandum. Nobis autem non est absq; periculo aliquid tale præsumere, quibus non est tanta spiritus abundantia. Et ideo de præsenti versiculo nos eam tenemus editionem, quam supra exposuimus, maximè cùm euidens in eo habeatur distinctio, vbi ait *Canticum canticorum, quod est ipsi Salomoni.* Si enim voluisset intelligi canticorum Salomonis hoc est canticum, dixisset vtique Canticum canticorum, quæ sunt Salomoni, vel canticum ex canticis Salomonis. Nunc autem quia dixit, quod est Salomoni, ostenditur istud canticum, quod est in manibus, & quod erat ei canendum, esse Salomonis: & hoc de attitulatione quam proposuit continere. Videamus ergo iam, & quæ sequuntur.

B

HOMILIA PRIMA.

φιλησάτω με ἀπὸ φιλημάτων στόματος αὐτοῦ.

Osculetur me ab osculis oris sui.] Meminisse oportet illud, quod in præfatione præmonuimus: quia libellus hic Epithalamii habens speciem, dramatis in modum conscribitur. Drama autem esse diximus, vbi certæ personæ introducuntur, quæ loquuntur, & aliæ interdum superueniunt, aliæ recedunt aut accedunt: & sic totum in mutationibus agitur personarum. Hæc ergo erit totius libelli species, & secundùm hanc pro viribus historica à nobis aptabitur expositio. Spiritualis verò intelligentia, secundùm hoc nihilominus quod in præfatione signauimus, vel de Ecclesiæ ad Christum sub sponsæ vel sponsi titulo, vel de animæ cum verbi Dei coniunctione dirigitur. Introducitur ergo nunc per historiæ speciem sponsa quædam, quæ susceptit quædam sponsaliorum & dotis titulo dignissima munera ab sponso nobilissimo. Sed plurimo tempore moram faciente sponso, solicitari eam desiderio amoris sui, & confici iacentem domi suæ & agentem omnia, quatenus possit aliquando videre sponsum suum, atq; osculis eius perfrui. Quæ quoniam nec differri amorem suum, nec adipisci se posse, quod desiderat, videt, conuertat se ad orationem, & supplicet Deo, sciens eum patrem esse sponsi sui. Consideremus ergo eam leuantem sanctas manus sine ira, & disceptatione, in habitu ornato, cum verecundia & sobrietate, ornatam dignissimis ornamentis, quibus ornari decet nobilem sponsam, æstuantem verò desiderio sponsi: & interno vulnere amoris agitatam, orationem, vt diximus, fundere ad Deum, dicere de sponso suo: Osculetur me ab osculis oris sui. Hæc sunt, quæ dramatis in modum composita, historica continet explanatio. Interior verò intellectus, videamus, si hoc modo poterit competenter aptari. Ecclesia sit desiderans Christo coniungi. Ecclesiam autem cœtum omnium aduerte sanctorum. Hæc ergo sit quasi omnium vna persona, quæ loquatur & dicat: Omnia habeo, repleta sum muneribus, quæ sponsaliorum vel dotis titulo ante nuptias sumpsi. Dudum enim cùm præpararet ad coniugium filii regis, & primogeniti omnis creaturæ, obsecuti sunt, & ministrauerunt mihi angeli sancti eius: deferentes ad me legem, sponsalis muneris loco. *Lex* namq; *per angelos dispositа* dicitur *in manu mediatoris.* Ministrauerunt mihi etiam Prophetæ. Locuti sunt enim omnia & ipsi, per quæ non solùm ostenderent & indicarent mihi de filio Dei, cui me delatis his quæ appellantur arris & muneribus dotalibus spondere cupiebant: verùm vt & in amorem me eius desideriumq; succenderent, pronunciauerunt mihi propheticis vocibus de aduentu eius, & de innumeris virtutibus operibusq; eius immensis, repleti spiritu sancto prædicauerunt. Pulchritudinem quoq; eius & speciem ac mansuetudinē descripserunt, ita vt omnibus his ad amorem eius integraliter inflammarer. Sed quoniam seculum iam penè finitum est, & ipsius quidem præsentia non datur mihi: solos autem ministros eius video ascendentes & descendētes ad me: propter hoc ad te patrem sponsi mei precem fundo, & obsecro, vt tandem miseratus amorem nostrum, mittas eum, vt iam non mihi per ministros suos angelos duntaxat & Prophetas loquatur: sed ipse per semetipsum veniat, & osculetur me ab osculis oris sui, verba scilicet in os meum sui oris infundat: Ipsum audiam loquentem, ipsum videam docentem. Hæc enim sunt Christi oscula, quæ porrexit Ecclesiæ, cùm in aduentu suo ipse Christus in carne positus, euangelizauit ei verba fidei, & charitatis, & pacis, secundùm quod Esaias promiserat, & præmissus ad sponsam dixerat: *Non legatus, neq; angelus, sed ipse Dominus saluabit nos.* Tertio verò expositionis loco introducamus animam, cuius omne studium sit coniungi & consociari verbo Dei, & intra mysteria sapientiæ eius ac scientiæ velut sponsi cœlestis thalamos intrare: cuiq; animæ præsentia eius etiam munera data sunt, dotis scilicet nomine. Sicut enim Ecclesiæ dos fuit legis & Prophetarum volumina: ita huic lex naturæ & rationalis sensus ac libertas arbitrii, dotalia munera deputentur. Habens autem hæc dotis suæ munera, sit ei primò eruditionis doctrina à monitoribus doctoribusq; descendens. Sed quoniam in his non est ei plana atque perfecta desiderii sui & amoris expletio: deprecetur vt mens eius pura & virginalis, ipsius verbi Dei illuminationibus & visitationibus illustretur. Cùm enim nullo hominis vel angeli ministerio diuinis sensib. & intellectibus mens impletur, tunc ipsius oscula verbi Dei susсipere sese credat. Propter hæc ergo & huiusmodi oscula, dicat anima orans ad Deum: Osculetur me ab osculis oris sui. Dum enim inde capax fuerit, vt ipsius verbi Dei caperet veram solidamq; doctrinam, necessaria susсepit oscula, id est, sensus ab ore doctorum. Vbi verò sponte iam cœperit obscura cernere, enodare perplexa, inuoluta dissoluere, parabolas & ænigmata dictaq; sapientium, competentibus intelligentiæ lineis explicare: tunc iam oscula ipsius sponsi sui, id est, verbi Dei, susсepisse se credat. Ideo autem oscula pluraliter posuit, vt intelligamus vniusсuiusque obscuri sensus illuminationem, osculum esse verbi DEI ad animam perfectam delatum: & secundùm hoc fortè dicebat prophetica & perfecta mens: *Os meum aperui, & attraxi spiritū.* Os autem sponsi intelligamus virtutem Dei, qua illuminat mentem, & velut sermone quodam amoris ad eam facto (si tamen capere mereatur tantæ virtutis præsentiam) incognita quæq; sibi & obscura manifestat. Et hoc est verius propiusq; & sanctius osculum, quod à sponso Dei verbo porrigi dicitur sponsæ, puræ scilicet animæ & perfectæ. Cuius rei imago est illud osculum, quod in Ecclesia sub tempore mysteriorum nobis inuicem damus. Quoties ergo in corde nostro aliquid quod de diuinis dogmatibus sensibusq; quæritur, absq; monitoribus inuenimus, toties oscula nobis data esse à sponso, Dei verbo, credamus. Vbi verò quærentes aliquid de diuinis sensibus inuenire non possumus, tunc affectu huius orationis assumpto, petamus à Deo visitationem verbi eius, & dicamus: *Osculetur me ab osculis oris sui.* Scit autem pater vniusсuiusque animæ capacitatem, & nouit quo tempore, cui animæ, quæ oscula verbi sui porrigere in intellectibus duntaxat, & sensibus debeat.

[*Quia bona sunt vbera tua super vinum, & odor vnguentorum tuorum su-*

C

Gal. 3.a

Esa. 63.b Sec. 70.

D

Prouerb. 1.

Psal. 118.a

Prou. 22. d

3. Reg. 4. d

rum super omnia aromata.] Intellige prius quasi in historiæ dramate, sponsam elevatis ad Deum manibus orationem fudisse ad patrem, & orasse, vt iam veniret ad eam sponsus, & ipse ei osculum proprii oris infunderet. Dumq; hæc oraret ad patrem, in ipsa oratione qua dixit: *Osculetur me ab osculis oris sui*: parat etiam alia orationis verba subiungere ac dicere: quia in hoc principio sermonis affuisset sponsus, & orati ei astitisset ac reuelasset verba sua, ipsumque sponsum vnguentis mirificis, & quibus sponsum fragrare decebat, constituisset delibutum. Sponsa verò, vbi adesse vidit eum, pro quo orabat, vt adesset, & adhuc loquenti sibi præstitum quod orabat, ac data sibi ab ipso oscula quæ poposcerat: læta pro hoc reddita, & decore vberum ac fragrantiæ ipsius odore permota, propositæ orationis sermonẽ conuertit ad præsentiam sponsi, qui aderat, & cùm dixisset: *Osculetur me ab osculis oris sui*: subiungit post hæc ad præsentem iam sponsum, dicens: *Bona vbera tua super vinum, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.* Hæc interim secundùm historicam intelligentiã, quam dramatis in modum prædiximus textam: Nunc verò, quid intellectus interior habeat, requiramus: Diuersis vocabulis principale cordis appellari, in scripturis diuinis inuenimus: quæ vocabula pro causis ac rebus, de quibus agitur, aptari solent. Interdum enim cor dicitur, vt: *Beati mundo corde*: Et, *Corde creditur ad iustitiam.* Si verò conuiuii tempus sit, pro specie & ordine discumbentium, vel sinus vel pectus appellatur: sicut Ioannes in Euangelio refert de quodã discipulo, quem amabat Iesus, quòd in sinu eius, vel supra pectus eius recumberet. Ille profecto cui innuens Simon Petrus dicebat: Interroga, quis est hic, de quo dicit: *Post hæc verò recumbens super pectus Iesu, dicit ei: Domine quis est?* In his enim certum est, quòd Ioannes in principali cordis Iesu, atq; internis doctrinæ eius sensib. requieuisse dicatur, ibi requirens & perscrutans thesauros sapientiæ & scientiæ, qui reconditi erant in Christo Iesu. Sed quòd sinus Christi in loco dogmatum sanctorum accipiatur, puto indecens non videri. Diuersis ergo modis, vt dicere cœperamus principale cordis in scripturis sanctis designatur, sicut & in Leuitico nihilominus vbi de sacrificiis pectusculum separationis, & brachium sacerdotibus sequestratur: & in hoc sequestratum ac separatum pectusculum & brachium, præcellens cæteros homines principale cordis & operum decus vult esse in sacerdotibus. De quo plenius in libro Leuitico, prout Dominus dare dignatus est, exposuimus. Secundum hæc ergo etiam in præsenti loco, quandoquidem amatorium videtur drama, quod agitur, in vberibus principale cordis intelligamus, vt tale videatur esse, quod dicitur: Cor tuũ ô sponsa & mens, id est, dogmata, quæ intra te sunt, vel doctrinæ gratia, superat omne vinum, quod cor hominis lætificare solet. Sicut enim in his de quibus dicit: Quia Deum videbunt: cor competenter dictum esse videtur, & inter discumbentes sinus ac pectus ponitur pro habitu sine dubio discumbentium, formaq; conuiuii: & rursus vt apud sacerdotes pectusculum & brachiũ mysticis designatur eloquiis, ita etiam arbitror in præsenti loco, vbi amantium habitus & colloquia describũtur, gratissimè hoc ipsum principale cordis in vberib. appellatum. Bona ergo sunt vbera sponsi quandoquidem thesauri sunt in eis sapientiæ & scientiæ recondi-ti. Vbera autem hæc vino comparat sponsa: sed ita comparat, vt præferat. Vinum autem illa intelligenda sunt dogmata & doctrinæ, quæ per legem & Prophetas, ante aduentum sponsi, sumere sponsa consueuerat. Sed nunc considerans hanc doctrinam, quæ ex vberibus profluit sponsi, miratur & stupet, videns eam longè præstantiorem, quàm illam ex qua ante aduentum sponsi lætificata fuerat: tanquam ex vino spirituali, quod ministrabãt sancti patres & Prophetæ, qui etiam huius generis plantauerunt vineas, vt Noe primus, & Esaias in cornu in loco vberi, & coluerunt eas. Videns ergo nunc multam esse eminentiam dogmatum & scientiæ apud sponsum: & longè ex eo perfectiorem, quàm fuit apud antiquos, emanare doctrinam, dicit: Bona sunt vbera tua super vinum: super illam scil. doctrinam, qua lætificabar ab antiquis. De hoc enim antiquorum vino intelligendus est Ecclesiastes dicere, vbi ait: *Ego dixi in corde meo: veni & tentabo te in lætitia, & videbo in bono.* Et iterum de eisdem vineis loquens idem Ecclesiastes dicit: *Magnificaui mihi opus meũ, ædificaui mihi domos, plantaui mihi vineas, feci mihi hortos & paradisos,* & reliqua. Sunt autem huius vineæ mystici etiam ministri quidam, qui vini fusores appellantur. Sic enim idem dicit: *Et feci mihi cantores & cantatrices in lætitia filiorum hominum, vinifusores, & vinifustrices.* Vide ergo, si possimus tùm in cæteris, tùm etiam in hoc intelligere Saluatorem, veteri vino, nouella vberum suorum fluenta miscentem, cum Maria & Ioseph quærentes *inuenerunt eum in templo sedentem in medio doctorum, & audientem atque interrogantem eos*, quando & mirabantur omnes super responsis eius. Sed & ibi fortassis species formæ huius expletur, vbi ascendens in montem docebat populos, & dicebat: *Dictum est antiquis: Non occides. Ego autem dico vobis: Omnis qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit. Et dictum est antiquis: Non adulterabis. Ego autem dico vobis: Omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* In quantum ergo doctrina hæc eius præcellit illam antiquam, in tantum sponsa intelligit & pronunciat bona esse vbera eius super vinum. Sed & quòd vorax dicitur filius hominis & bibens, dicunt: *Ecce homo vorax & vinum bibens*, ad hoc nihilominus respicit, tale & illud vinum fuisse in Chana Galilææ, quod bibebatur in conuiuio nuptiali: quo deficiente fecit & aliud vinum: cui testimoniũ reddit architriclinus, quòd sit valde bonum: & eo vino quod expensum fuerat, multò præstantius, cùm dicit: Omnis homo primò bonum vinum ponit: & cùm inebriati fuerint, id quod deterius est: tu autẽ seruasti vinum bonum vsq; nunc. Sed & Salomonem, qui pro accepta Dei sapientia in admiratione fuit reginæ Saba, quæ venerat tentare eum in quæstionibus, in quibus eum eadem regina scrutetur & miretur: audi scripturam referentem: *Et vidit*, inquit, *regina Saba omnem sapientiam Salomonis, & domum quam ædificauit, & apparatum conuiuii eius, & sedem puerorum eius, & ordinem ministrorum eius, & vestes eius, & vinifusores eius, & holocausta eius, quæ offerebat in domo Dei: & stupefacta est*, & reliqua. In his ergo aduerte, quomodo hæc quæ venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, inter cætera miratur & cibos conuiuii eius, vel vinifusores eius: & super his dicitur obstupuisse. Nescio autem si ita ineptam putemus fuisse reginam, quæ ob hoc venerat à finibus terræ, vt audiret sapiẽtiam Salomonis, vt miretur cibos corporales, & vinum istud commune, ac pincernas vini in ministerio regis. Quid enim in his admiratione dignum reginæ videtur, quæ communia penè omnibus sunt hominibus? Sed mihi videtur miratam esse cibos doctrinæ eius, & vinum dogmatum, quæ ab eo per diuinam sapientiam prædicabantur. Hoc erat vinum & illud, quod per Hieremiam refertur de filiis Ionadab, filii Rechab, qui eo tempore quo peccata populi inualuerant, & pro iniquitatib. plebis captiuitas imminebat, conuocati sunt, vt biberent vinum, Et dixerunt, quia mandauerat eis pater suus Ionadab, ne biberent vinum ipsi & filii sui in seculum: neq; domos ædificarent, neq; seminarent semen, neq; plantarent vineas: sed in tabernaculis habitarent omnibus diebus vitæ suæ. Et amplectitur eos Deus, eo quòd custodierint præceptum patris sui, & noluerint bibere vinum. Pro peccatis enim tunc populi, & iniquitatibus eorũ, erat *vinea eorum ex vinea Sodomorum, & palmites eorum ex Gomorra. Vua eorum vua fellis, & botrus amaritudinis. Venenum aspidum, & furor draconum* erat *vinum eorum.* Propter hoc ergo laudabiles habentur filii Ionadab, qui tale vinum, venenata scilicet dogmata, & aliena à fide DEI, bibere & susc ipere recusarunt. Propter hoc ergo fortassis percussit Deus vineas Ægyptiorũ, sicut in Psalmo scriptum est, ne tale facerent vinum. Igitur sic intelleximus vini differentias, easq; pro diuersitate dogmatum constare perspeximus, quòd ait hic sponsa: Quia *bona sunt vbera tua super vinum*: super vinum vtiq; intelligamus bonum, non malum. Bonis enim non malis comparata dogmatibus, sponsi dogmata præferuntur. Bonum enim vinum gustauerat prius in lege & Prophetis: ex quo velut præmeditata erat sponsa lætititiam cordis accipere ac præparare, vt capere posset etiam illam, quæ affutura erat per vbera ipsius sponsi, excellentiorem cunctis cernens eorum doctrinam: & ideo dicit. Bona sunt vbera tua super vinum: & vide, si adhuc formæ huic aptare possimus illam Euangelii parabolam, quæ dicit: *Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro: quem qui inuenerit, abscondit: & præ gaudio eius vadit, & vendit omnia, quæ habet, & emit agrum illum.*

Est ergo thesaurus is non in deserto aliquo loco, neque in syluis, sed in agro absconditus. Et possibile vtique est agrum

E. Vinum istum: & diuersa eius genera: & quæ vina Saluatori conueniant.

Matth. 5. a Rom. 10. c

Ioan. 13. c

Leuit. 7. 8. & 10.

F.

Psal. 103. b

Cant. 5. g Esa. 5. a

Eccles. 2. a ibidem.

Hier. 35. a & seq.

Deut. 32. c

Psal. 77. e

Matt. 13. f.

G

Ibidem b

Luc. 2. g

Matt. 5. e. Exod. 20. Deut. 5. b

Matt. 11. e

Ioan. 2. a. b

1. Reg. 10. a & 2. Par. 9. a. c

H

A

illum habere etiam vineas, quæ afferant vinum: habere etiam thesaurum, propter quem distractis omnibus emit agrum illum, is qui inuenerat ibi thesaurum. Potest ergo dicere ille, qui emit agrum: Quia bonus est thesaurus, qui est in agro, magis quàm vinum quod est in eo. Ita ergo & bonus est sponsus, atque vbera sponsi, quæ velut thesaurus absconditus est in lege & Prophetis, magis quàm vinum quod est in eis, illa scilicet doctrina, quæ palam est, & lætificat audientes. Bona ergo sunt vbera sponsi. Thesauri. n. sunt sapiētiæ & scientiæ in eo absconditi: qui cùm aperti & reuelati fuerint oculis sponsæ, multò præstantiores ei videbuntur, quàm fuit prius istud vinū legis & doctrina prophetica. Sed & si tertiam expositionē de anima perfecta & verbo Dei sētire debeamus, possumus dicere: quia quis donec paruulus est, & nōdum semetipsū ex integro obtulit Deo, bibit vinum & affert ille, qui habet intra se etiam thesaurum absconditum, & bibens lætificatur ex vino. Cùm autem obtulerit & deuouerit semetipsum Deo, ac Nazaræus fuerit effectus, atque inuenerit thesaurum absconditum, & ad ipsa vbera fontesque peruenerit verbi Dei: *vinum & syceram iam non bibet*, dicens ad ipsum Dei verbum de his thesauris, qui in ipso scientiæ & sapientiæ reconditi sunt. Quia *bona sunt vbera tua super vinum*. Sunt autem vnguenta quædam sponsi, quorum fragrantia delectata est sponsa, & dicit: *Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.*] Aromata species sunt pigmentorum. Sponsa autem habuit quendam vsum & notitiam aromatum, hoc est, verborum legis & Prophetarum: quibus ante aduentum sponsi, mediocriter licet, instrui tamen videbatur & exerceri ad cultum Dei, vtpote paruula adhuc & sub curatoribus & actoribus agens & Pædagogis. *Lex enim pædagogus noster fuit ad Christum.* Hæc autem omnia aromata fuerant, in quibus enutriti visa est, & sponso suo præparari. Sed vbi venit plenitudo temporum, & adoleuit, atq; vnigenitum suum pater spiritu sancto vnctum misit in hunc mundum, odorata sponsa diuini vnguenti fragrantiam: sentiensque quòd illa omnia aromata, quibus prius vsa videbatur longè inferiora sint ad comparationem suauitatis noui huius & cœlestis vnguenti, ait: *Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.* Et quoniam Christus idem sponsus atque idem Pontifex dicitur. Pontifex quidem secundùm hoc quòd mediator est Dei & hominum, omnisq; creaturæ, pro qua & propitiatio factus est, semetipsum offerendo hostiam pro peccato mundi. Sponsus verò secundùm hoc, quòd Ecclesiæ iungitur non habenti maculam, aut rugam, aut aliquid horum, considera, ne fortè vnguētum illud pontificale, quod in Exodo componi iubetur arte pigmentarii, istius vnguenti, quod nunc odorata sponsa miratur, teneat rationem. Et videns quòd illa quidem aromata, quibus compositum vnguentum videbatur, quo Aaron vnctus est: quoniam erant terrena & materiæ corporalis, hoc autem vnguentum quo nunc vnctum vidit sponsum, spirituale est & cœleste, idcirco dicat: Quia odor vnguentorum tuorum super omnia aromata.

Coloss. 2. a

Num. 6. d

Galat. 4. a
Galat. 3. d

B

2. Tim. 2. b
Hebr. 8. 9. & 12.
1. Ioan. 2. a & 4. b
Ephes. 5. f

Videamus ergo, quomodo compositum sit illud vnguentum. *Et locutus est Dominus*, inquit, *ad Moysen, dicens: Accipe tibi florem myrrhæ electæ, quingentos siclos, & cinamomum suaue, ducentos quinquaginta siclos: & calamum suauem, ducentos quinquaginta siclos: & casiæ quingentos siclos, secundùm siclum sanctum: & oleum ex oliuis hin, & facies illud oleum chrismatis sancti vnguentum arte pigmentarii.* Hæc autem in lege quidem referri audierat sponsa, sed rationem eorum veritatemque nunc perspicit.

Exod. 25. a & 30. c

Vide ergo, quòd istæ quatuor species vnguenti istius, formam tenebant incarnationis verbi DEI, quod ex quatuor elementis compaginatum corpus assumpsit: in quo corpore myrrha illa mortis eius, quam siue vt Pontifex pro populo, siue vt sponsus pro sponsa suscepit, seruat indicia.

Quòd verò non simpliciter myrrha, sed flos myrrhæ & myrrhæ electæ scriptum est: non solùm mortem eius, sed & primogenitum eum futurum ex mortuis indicabat, atque eos qui complantati fuissent, similitudini mortis eius, non non solùm vocatos, sed electos futuros.

Ephes. 5. f
Psal. 44. b

Cinamomum verò immaculatum dicitur, propter Ecclesiam sine dubio, quam purificauit lauacro aquæ, & immaculatā fecit, *non habentē maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi.* Sed & calamus assumitur: quia *lingua eius* etiam est *calamus scribæ velociter scribentis*, doctrinæ gratiam pigmentis designans suauitatis. In eis quoque species adhibet calidissimas, vt referantur ad ardentissima: in qua vel spiritus sancti feruor, vel futuri per ignem iudicii ostenditur forma. Numerus verò quingentorum vel ducentorum quinquaginta siclorum in eo mysterium tenet, centupliciter perfectorum, vt remissionem peccatorum per eum datam significet: quinquagenarius enim iubileus in his est quintupliciter positus. Sed hæc omnia oleo puro colliguntur, per quod ostenditur, vel misericordiæ vel salutis causa fuisse, quòd is, qui erat in forma Dei, formam serui susceperit: vel ea quæ ex materiali substantia in Christo fuerant assumpta, per spiritum sanctum redacta in vnum fuisse, atque in vnam speciem, quæ est persona mediatoris effecta. Illud ergo oleum materiale, nullo genere oleum lætitiæ appellari potuit. Istud autem oleum, id est, spiritus sancti vnguentum, quo vnctus est Christus, & cuius nunc odorem percipiens sponsa admirata est, oleum lætitiæ, quia fructus spiritus gaudium est, meritò appellatur: quo vnxit eum Deus, qui dilexit iustitiam, & odio habuit iniquitatem. Propterea enim dicitur: *Vnxit eum Dominus Deus suus oleo lætitiæ præ participibus suis.* Et ideo odor vnguentorum eius est super omnia aromata. Simili autem expositione vtimur, etiam si ad vnam quamque animam in amore & desiderio verbi Dei positam transferatur hic sermo: cui fuerint omnes doctrinæ per ordinem decursæ: in quibus ante agnitionem verbi Dei, exercitata videtur & etudita: siue ex moralibus descendentes, siue ex naturalibus scholis.

C

Phil. 2. b

Galat. 5. d

Psal. 44. b

Erant enim ei omnia ista aromata quædam, pro eo quòd in his institutio probabilis, & morum conquiritur emendatio, quòd deprehenditur in his vanitas seculi, & caducarum rerum respuuntur falsa miracula.

Erant ergo ei hæc omnia velut aromata, & odoramenta quædam animæ pigmenta. Sed vbi ad cognitionem diuinorum mysteriorum, & diuinorum dogmatum scientiam ventum est: vbi ad ianuas sapientiæ ipsius, & sapientiæ non huius mundi, neque principum huius mundi, qui destruuntur, accessum est: sed ad ipsam Dei sapientiam, quæ inter perfectos disseritur: & vbi *mysterium, quod prioribus generationibus non fuit notum, filiis hominum* reuelatum est: vbi, inquam, anima ad tanti cognitionem ascendit arcani, meritò dicit: *Odor vnguentorum tuorum*, spiritualis scilicet intelligentia & mystica, *super omnia aromata*, moralis naturalisque Philosophiæ. Non autem lateat nos, quòd in quibusdam exemplaribus pro eo quod legimus: *Quia bona sunt vbera tua super vinum*, inuenimus scriptum: Quia bonæ sunt loquelæ tuæ super vinum, quòd quamuis videantur significasse euidentius ea ipsa, quæ à nobis spirituali interpretatione diserta sunt: tamen nos Septuaginta interpretum scripta per omnia custodimus: certi quòd spiritus sanctus mysteriorum formas obtectas inesse voluit in scripturis diuinis, & non palam atque in propatulo haberi.

1. Cor. 2. b
Eph. 3. a & Col. 1. d

D

Vnguentum exinanitum nomen tuum: propterea adolescentulæ dilexerunt te, ac traxerunt te post se. In odore vnguentorum tuorum curremus.] Historica quidem expositio eadem quæ in superioribus, percurrit etiam in præsenti loco, donec fiat aliqua mutatio personarum. Ita quippe ordo dramatis, qui à nobis in hac expositione receptus est, poscit. Possunt sanè in Prophetia quædam videri ex persona sponsæ prolata de Christo, quòd futurum esset in aduentu Domini & Saluatoris nostri, vt nomen eius ita per orbem terræ, & per vniuersum mundum diffunderetur, vt fieret odor suauitatis in omni loco, sicut & Apostolus dixit: Quia *Christi bonus odor sumus, in omni loco. Aliis quidem odor ex morte in mortem: aliis autem odor de vita in vitam.* Si enim omnibus fuisset odor vitæ in vitam, dixisset vtique & hic: Omnes dilexerunt te, & traxerunt te. Sed nuncait: Vbi nomen tuum est factum vnguentum exinanitum, dilexerunt te: non illæ vetulæ, ac veterem hominem indutæ animæ, neque rugas habentes, neque maculas, sed adolescentulæ, in augmento scilicet ætatis & pulchritudinis positæ animæ, quæ semper innouantur, & de die in diem renouantur, nouum se hominem induentes, qui secundùm Deum creatus est. Propter istas ergo adolescentulas, & in augmentis vitæ & profectibus positas, exinaniuit se ille, qui erat in forma Dei, vt fieret vnguentum exinanitum nomen eius: vt non iam inaccessam lucem tantummodo habitaret, & in forma Dei permaneret, sed verbum caro fieret:

Μύρον ἐκκενωθὲν τὸ ὄνομά σου. Διὰ τοῦτο νεάνιδες ἠγάπησαν σε, ἕλκυσόν σε ὀπίσω σου δραμοῦμεν.

2. Cor. 2. d

quòd pos-

quò possent istæ adolescentulæ & in augmentis profectuum positæ animæ, non solùm diligere, sed & trahere eum ad se. Trahit enim vnaquæq; anima, & assumit ad se verbum DEI pro capacitatis & fidei suæ mensura. Cùm autem traxerint ad se animæ verbum Dei, & sensibus suis atque intellectibus inseruerint, & dulcedinis eius & odoris senserint suauitatem: vbi vnguentorum eius fragrantiam ceperint, rationem duntaxat aduentus eius & redemptionis ac passionis causas charitatemq; agnouerint, qua pro salute omnium vsque ad mortem crucis, immortalis accessit: & his omnibus velut diuini cuiusdam & ineffabilis vnguenti odorib. inuitatæ adolescentulæ, id est, animæ, plenæ vigoris atq; alacritatis effectæ, currunt post ipsum, atq; ad odorem suauitatis eius non leni gradu, nec tardis passibus, sed rapido cursu, & tota properatione festinant: quemadmodum & ille qui dicebat: *Sic curro, vt comprehendam.* Verùm quòd ait: *Vnguentum exinanitum nomen tuum*: propterea adolescentulæ dilexerunt te, & traxerunt te post se: *In odorem vnguentorum tuorum curremus.* Trahunt ad se Christum adolescentulæ: si quidem de Ecclesiis intelligatur, quæ vna quidē est, cùm perfecta est. Multæ verò sunt adolescentulæ, cùm adhuc instruūtur & proficiunt. Istæ ergo trahunt ad se Christum per fidem: quia Christus, vbi viderit congregatos duos vel tres in fide nominis sui, vadit illuc, & est in medio eorum, fide eorum tractus, & vnanimitate prouocatus. Si verò tertia expositione, de anima verbum Dei sequente intelligi hæc oportet, quæcunq; anima fuerit erudita: primò in mortalibus, secundò etiam in naturalibus exercitata, per illa omnia quæ in his disciplinis edoceri supra ostendimus, ipsa morum emendatio, & eruditio rerum, ac probitas disciplinæ, trahit ad se verbum Dei. Et libens trahitur. Gratissimè enim ad eruditas animas venit, & trahi se ab his indulgenter accipit, benigneq; concedit. Requiro sanè, si solum nomen eius, quia vnguentum factum est exinanitum, tantum operis egerit, & ita susciterit adolescentulas, vt primò traherent eum ad se, & habentes eum apud se, caperent vnguentorum eius odorem, & statim currerent post eum. Si hæc, inquam, omnia solo nomine eius effecta sunt, quid putas, faciet ipsa eius substantia? Quid ex illa adolescentulæ istæ virtutis, quid vigoris accipient: si quo pacto potuerint aliquando ad ipsam incomprehensibilē atq; ineffabilem substantiam eius peruenire? Ego puto, quòd si ad hoc aliquando peruenerint, iam non ambulent, neq; currant: sed vinculis quibusdam charitatis eius astrictæ, adhæreant ei: ne vltra mobilitatis alicuius vllus in eis resideat locus, sed sint cum eo vnus spiritus, & compleatur in eis illud, quod scriptum est: *Sicut tu pater in me, & ego in te vnum sumus: ita & isti in nobis vnum sint.* Sed nunc interim, vt videtur, sponsa consociatis sibi adolescentulis multis, quarum in posterioribus nullus esse numerus dicitur, ab vno solo sensu, id est, odoratu tantummodo capta, currere se in odorem vnguentorum sponsi commemorat, siue quòd ipsa cursu indigeat adhuc & profectu: siue quòd ipsa quidem perfecta sit, pro his autem adolescentulis, quæ adhuc cursu & profectibus indigent, etiam ipsa se currere fateatur: sicut & ille, qui, cùm ipse sub lege non esset, sit tamen sub lege, *vt eos, qui sub lege sunt, lucrifaciat.* Et iterum cum in lege sit Christi, his tamen qui sine lege sunt, sit & ipse sine lege, vt eos qui sub lege sunt, saluet. Et hoc fit, vt diximus, solo adhuc odoratu eis accepto. Quid putas, agent, cùm & auditum earum, & visum, & tactum, gustumq; occupauerit verbū Dei, & singulis quibusq; sensibus, virtutes ex se competentes naturæ earum capacitatiq; præbuerit: ita vt oculus si videre potuerit gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre, aliud vltra iam videre nolit: neq; auditus aliud, quàm verbum vitæ & salutis audire. Sed & cuius manus palpaluerit de verbo vitæ, nihil vltra materiale, nihil fragile caducumq; palpabit: nec gustus cùm gustauerit bonum verbum Dei, carnemque eius & panem, qui de cœlo descendit, aliud quid post hæc gustare patietur. Præ dulcedine namq; ipsius & suauitate, omnis reliquus ei sapor asper videbitur & amarus, & ideo hoc solo vescetur. Omnem namque suauitatem, quamcunque cupierit, in hoc inueniet: ad omnia namque aptum se reddidit & habilem. Deniq; his qui ex incorruptibili semine regenerantur, rationabile & sine dolo efficitur lac. His verò qui infirmantur in aliquo, olera se præbet ad hospitalitatis amicitiam & gratiam. His verò qui pro possibilitate sumendi exercitatos habent sensus, ac discretionem boni & mali, cibum se solidum præbet. Si qui verò sunt, qui exierint de Ægypto, & secuti columnam ignis & nubis in eremum venerint, de cœlo ad illos descendit, minutum & subtilem eis præbens cibum angelico similem, ita vt panem angelorum manducet homo. Habet & alias multas in semetipso atque innumeras ciborum differentias, quas interim pelle quis & carne ossibusq; indutus & neruis, capere non potest. Qui autē dignus fuerit redire, & esse cum Christo: quiq; in paruo fidelis inuentus, constituetur super multa, ille gustabit & capiet voluptatem Domini: perductus ad locum quendam, qui pro huiusmodi ciborum copiis & varietatibus, delitiarum nominatur locus. Propter quod & in Eden positus dicitur, quod delitias indicat. Ibi enim dicetur ad eum, delitiare in Domino. Delitiabitur autem non in vno solo edendi, gustandiq; sensu: sed & auditu delitiabitur & visu, & tactu, odoratuq; delitiabitur: in odorem namq; vnguenti eius curret. Et ita omnibus sensibus suis delitiabitur in verbo Dei, is qui ad summam perfectionis ac beatitudinis venerit. Vnde & in his positi locis, deprecamur auditores horum, vt mortificent carnales sensus, ne quid ex his, quæ dicuntur, secundum corporis motus excipiant: sed illos diuiniores interioris hominis ad hæc capienda sensus exhibeant, sicut Salomon edocet nos, dicens: *Sensum autem diuinum inuenies.* Et vt Paulus quoq; ad Hebræos scribit de perfectis, vt supra memorauimus: *qui exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali*, ostendens esse in homine præter hos corporeos sensus, quinq; alios nihilominus, qui per exercitia quæruntur, & exercitati dicuntur, cùm scilicet intelligentiam rerum acumine acriore discutiunt. Non enim perfunctoriè, & vt libet audiendum est, quod Apostolus de perfectis dicit: *Quia exercitatos habent sensus ad discretionem boni vel mali.* Quod vt clarius eluceścat: sumamus, si videtur, exemplum ab his corporalibus sensibus: & ita demum statim ad illos diuinos, quos scriptura nominat sensus interioris hominis, veniemus. Si enim corporeus oculus exercitium visus habeat, nullo impediente obstaculo, integrè, & absq; vlla falsitate vel colores corporum, vel magnitudines qualitatesq; deprehendet. Nam si aut caligine, aut alia qualibet infirmitate impediatur aspectus, & rubrum pro albo, & viride pro nigro, aut rectum putat esse aliquid, cùm curuum sit & tortuosum, conturbabitur sine dubio iudicium mentis, & aliud pro alio agetur. Ita ergo & interior visus, nisi eruditione & industria fuerit exercitatus, quo per multam peritiam discretionem boni habeat ac mali, sed ignorātia & imperitia tanquā caligo oculis inciderit, aut etiā malitiæ alicuius languor tāquam lippis oculis accesserit, discrimē boni aut mali intueri nullatenus possit: & inde fiet, vt mala pro bonis agat: bona verò pro malis spernat. Secundùm hanc verò formam, quam de visu corporis animæque tractauimus, consequenter etiam de auditu, & gustu, & odoratu, tactuq; per singulas quasq; sui generis virtutes sensuum corporalium, referemus ad animæ sensus, quæ in singulis adhibere debeant exercitia, quæq; debeat emendatio parari dilucidè recognoscemus. Hæc autem paulò latiori excessu prosecuti sumus, ostendere volentes odoratum sponsæ & adolescentularum, quo odoratæ sunt odorem vnguentorum sponsi, non corporis sensus, sed diuini odoris illius & interioris, qui appellatur hominis, dici. Hic ergo odorationis sensus, in quo sanus est & integer, odore Christi accepto, ex vita adducit ad vitam. Si verò non sit sanus, hoc odore susceptō, de morte in mortem deijcit, secundùm illum qui dicebat: Quoniam *Christi bonus odor sumus, aliis quidem de vita in vitam: aliis autem odor de morte in mortem.* Denique & hi quibus intellectus herbarum est pigmentorumque peritia, ferunt quædam esse pigmenta, quorum si odorem ceperint nonnulla animalia, continuò intereunt: alia verò eodem odore recreantur, vitamque recipiunt. Et nunc ergo in his ipsis expositionibus & sermonibus, quos habemus in manibus, videtur aliis esse vita ex vita, aliis verò mors ex morte. Nam si hæc exponi ita audiat animalis, qui dicitur homo, qui non potest percipere & intelligere, quæ sunt spiritus Dei, irridebit sine dubio, atque inepta hæc esse & inania pronunciabit: dicens, somnia potius quàm rerum causas & dogmata diuina tractari. His ergo odor hic Cantici canticorum efficitur de morte in mortem, scilicet de morte infidelitatis in

E

1. Cor. 9. d

Matt. 18. c

F

Ioan. 17. b

G

Exod. 13. & 16. Philip. 1. ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Luc. 16. & 19 עין Gen 2. b Psal. 36. κατατρύφησον τοῦ κυρίου.

Hebr. 5. d

Ibidem.

H

2. Cor. 2. d

Ibidem.

Ioan. 1. b 1. Ioan. 1. a

A

mortem iudicii & condemnationis. Sequentibus verò ſpiritualem ſenſum & ſubtilem, atq; intelligentibus maiorem ineſſe veritatem, in his quæ non videntur: quam in his quæ videntur: & veriora haberi apud Deum inuiſibilia, & ſpiritualia magis, quàm viſibilia & corporalia, amplectenda ſine dubio huiuſmodi intelligentia videbitur & ſequenda. Agnoſcunt enim tale eſſe intelligendæ veritatis iter, quo peruenitur ad Deum. Sed ſiquidem alienus à fide ſit is, qui hæc ſtulta iudicat & irridenda, nihil mirum. Si verò aliquis ex his ſit, qui videntur credere, & ſcripturarum auctoritatem recipere: non tamen recipit expoſitionis huius ſpiritualis formam, ſed irridet & derogat, tentemus ex aliis ſcripturarum locis inſtruere eum ac perſuadere. Qui ſi fortè poterit ſic reſipiſcere, & talia quædam dicamus ad eum, ſcriptum eſt: *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos.* Dicat ergo nobis, qui ſunt oculi, qui illuminantur luce præcepti. Et iterum: *Qui habet aures audiendi, audiat*: quæ ſunt aures iſtæ, quas qui habuerit, ipſe ſolus verba Chriſti audire dicatur. Et iterum: Quoniam *Chriſti bonus odor ſumus Deo.* Et in aliis: *Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt Dominus.* Et quod alius ait: *Manus noſtræ palpauerunt de verbo vitæ.* Putaſne in his omnibus non mouebitur, vt aduertat hæc vniuerſa non de corporeis ſenſibus dicta, ſed de his quos ſecundùm interiorem hominem ineſſe vnicuiq; docuimus, niſi ſi contentionis & iactantiæ vitio agitur, qui eiuſmodi eſt. Quibus vitiis (quoniam & viſus ille interior excæcatur, & odoratus obcluditur, & obduratur auditus) meritò, nec videre quæ ſpiritualia ſunt, nec audire poteſt. Sed nec odorem iſtum Chriſti capere: quo nunc recepto, adoleſcentulæ iſtæ, in quibus benè ſanus & vigens erat hic ſenſus, in odorem vnguentorum eius currunt poſt ipſum: nec deficiunt currentes, aut laborant, quia ſuauitate odoris ipſius, qui eſt de vita in vitam refectæ, iugiter inualeſcunt. Poteſt adhuc & hoc modo accipi, quod ait: Vnguentum exinanitum nomen tuum, propterea adoleſcentulæ dilexerunt te. Vnigenitus Dei filius *cum in forma Dei eſſet, exinaniuit ſemetipſum, & formam ſerui accepit.* Exinaniuit autem de plenitudine ſine dubio, in qua erat. Illi ergo qui dicunt: Quia *de plenitudine eius nos omnes accepimus*:

B

ipſi ſunt adoleſcentulæ, quæ de ea plenitudine, ex qua ſe ille exinaniuit, & factum eſt vnguentum exinanitũ nomen eius, percipientes dicunt: *Poſt te in odorem vnguentorum tuorum curremus.* Niſi enim exinaniſſet vnguentum, hoc eſt, plenitudinem diuini ſpiritus, & humiliaſſet ſe vſq; ad formam ſerui, capere eum nullus in illa diuinitatis plenitudine potuiſſet: niſi ſola fortaſſis ſponſa, pro eo quòd videtur indicare: quia vnguentum iſtud exinanitum non ſibi, ſed adoleſcentulis dilectionis dederit cauſam. Sic enim dicit: *Vnguentum exinanitum nomen tuum*: propterea adoleſcentulæ dilexerunt te. Acſi diceret: Adoleſcentulę quidem propterea dilexerunt te: quia exinaniſti te de forma Dei, & factũ eſt vnguentum exinanitum nomen tuum: ego autem non pro exinanito vnguento, ſed pro ipſa vnguentorum plenitudine dilexi te. Hoc enim indicat in eo loco, vbi dicit: *Odor vnguentorum tuorum ſuper omnia aromata.* Quod verò etiã ipſa cum adoleſcentulis poſt ipſum ſe curſuram dicit: hanc aio eſſe cauſam, quòd perfecti quiq; omnia omnibus fiant, vt omnes lucrifaciant: ſicut iam ſupra expoſuimus.

Introduxit me rex in cubiculum ſuum: exultemus & iocundemur in te.] Cùm indicaſſet ſponſo ſuo ſponſa, quòd adoleſcentulæ odore eius captæ, currerent poſt ipſum, cum quibus etiã ipſa curſura eſſet, vt eis formam præberet in omnibus: nunc quaſi laboris ſui conſecuta iam palmam pro eo, quòd concurrerit currentibus, introductam ſe dicit ab ſponſo rege in cubiculum eius, vt ibi videret cunctas opes regias. In quo vtiq; meritò iocundatur & exultat, vtpotè quæ ſecreta iam regis & arcana proſpexerit. Hic eſt ſecundùm propoſitum dramatis ordinem, quaſi hiſtoricus intellectus. Sed quoniam cuius res agitur Eccleſia eſt ad Chriſtum veniens, vel anima verbo Dei adhærens: quod aliud cubiculum Chriſti, & promptuarium Dei credendum eſt, in quo vel Eccleſiam, vel animam cohærentem ſibi introducat, niſi ipſe arcanus ſenſus eius & reconditus? de quo & Paulus dicebat: *Nos autem ſenſum Chriſti habemus, vt ſciamus, quæ à Deo donata ſunt nobis.* Hæc illa ſunt, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt, quæ præparauit Deus his qui diligunt eũ. Cùm igitur Chriſtus animam in intelligentiam ſui ſenſus inducit,

C

in cubiculum regis introducta dicitur: *in quo ſunt theſauri ſapientiæ ac ſcientiæ eius abſconditi.* Non mihi autem vacuum videtur, quòd cùm potuiſſet dicere: Introduxit me ſponſus meus aut fraternus meus, aut aliquid huiuſmodi, vt ei moris eſt: nunc quia cubiculum dictura erat, regis dixerit cubiculum: & non aliud nomen poſuerit, in quo poſſet fortaſſis aliquis etiam mediocris intelligi. Sed propterea arbitror in his regẽ nominatum, vt oſtenderetur per hoc nomen prædiues cubiculum, vtpote regium, & multis atq; immenſis opibus repletum. Prope hunc omnino mihi videtur fuiſſe & ille, qui dixit raptum ſe eſſe vſq; ad tertium cœlum, & inde in paradiſum, & audiſſe verba ineffabilia, *quæ non licet homini loqui.* Quid enim putas eſſe illa verba, quæ audiuit: nónne à rege audiuit, & in cubiculo, & prope cubiculum poſitus audiuit? Et erant credo illa verba talia quædam, quæ hortarentur eum ad maiorem profectũ, & promitterent ei, quòd ſi perſeueraret vſq; in finem, & ipſe poſſet intrare regis cubiculum: ſecundùm illud quod per Prophetam quoq; promittitur: *Dabo tibi theſauros obſcuros, occultos, inuiſibiles.* Aperiam tibi, vt cognoſcas, quia ego ſum Dominus Deus tuus, qui vocaui nomen tuum Iſrael. Currunt ergo adoleſcentulæ poſt ipſum & in odorem eius, vnaquæq; tamen pro viribus: alia quidẽ velocius, alia paulò tardius: alia etiam inferius cæteris & vltimo, alia primo loco: veruntamen currunt omnes, ſed vna eſt perfecta, quæ cucurrit ſic, vt peruenire, & ſola acciperet palmam. Sola enim eſt, quæ dicit: Introduxit me rex in cubiculum ſuum: cùm prius non de ſola, ſed de pluribus dixiſſet: quia poſt te in odorem vnguentorum tuorum curremus. Introducitur ergo in cubiculum regis, & efficitur regina, & ipſa eſt, de qua dicitur: *Regina aſtitit à dextris tuis in veſtitu deaurato, circundata varietatibus.* De his autẽ adoleſcentulis, quæ poſt ipſam cucurrerant, & procul ab ea in ipſis currendi ſpatiis remanſerant, dicitur: Adducentur regi virgines poſt eam, proximæ eius adducentur tibi. Adducentur in lætitia & exultatione, inducẽtur in templum regis. Sed & illud etiam in hoc aduertere debemus, quòd ſicut rex habet cubiculum quoddam, in quod reginã ſiue ſponſam ſuam introducit: ita habet & ſponſa ſuum cubiculum, in quod monetur per verbum Dei ingreſſa claudere oſtium: &

D

ita concluſis illis omnibus diuitiis ſuis, intra illud cubiculum orare eum qui videt in abſcondito, & perſpicit quantas opes, animi ſcilicet virtutes intra cubiculũ ſuum ſponſa condiderit: & videns eius diuitias, det ei petitiones ſuas. *Omni* enim *habenti dabitur.* Quod autem ait: *exultemus & iocundemur in te*, videtur ex perſona adoleſcentularum dici, vel optantium & petẽtium à ſponſo, vt quemadmodum ſponſa conſecuta eſt, quæ perfecta ſunt, & exultat: ita ipſæ etiam ſuum implere curſum & peruenire vſq; ad regis cubiculum mereantur, vt perſpectis & intuitis omnibus his, de quibus illa gloriatur, etiam ipſæ exultent ſicut & illa, & iocundentur in eo. Vel etiam ad ſponſam poteſt dictum videri ab adoleſcentulis congratulantibus ei, & promittentibus petentibuſq;, vt participes fiant exultationis eius & lætitiæ.

Diligemus vbera tua ſuper vinum.] Sponſa quidem, poſtquam oſcula meruit ab ipſo ſponſi ore ſuſcipere, & vberibus eius perfrui, ait ad eum: Bona ſunt vbera tua ſuper vinum. Adoleſcentulæ verò, quæ nondũ ad id beatitudinis venerant, neq; ſummam perfectionis acceperant, neq; vſu & operibus fructus perfectæ charitatis expleuerant, vt quaſi expertæ pronunciarent de vberibus eius, quia bona ſunt: videntes tamen ſponſam delectari & refici ex vberib. ſponſi, ex fontibus ſcilicet ſapientiæ & ſcientiæ, quæ de vberib. eius fluunt, & pocula cœleſtis doctrinæ ſumentes, tanquam imitatrices perfectionis eius, & deſiderãtes eiſdem veſtigiis incedere, promitunt & dicunt: *Diligemus vbera tua ſuper vinum*, id eſt, nos quidẽ nondum in id perfectionis aſcendimus, vt iam diligamus vbera tua plus quàm vinum: vel certè vbera tua, quæ ſunt ſuper vinum (vtroq; enim modo ſenſus ſtare videbitur) gerimus tamen ſpem, vtpotè adoleſcentulæ in id ætatis proficere, quo poſſimus, non ſolùm paſci, & ali ex vberibus verbi Dei, ſed & diligere alentem. Iſtæ ſunt autem adoleſcentulæ, vt ſæpè iam diximus, animæ, quæ primis, & initio valentibus eruditionibus videntur imbutæ: & velut vino quodam lætificatæ, inſtitutione tutorum duntaxat curatorumq́ue & pædagogi, vtpotè paruulæ, & quæ hãberent quidem in virib. amare vinum: non tamen haberent in ætate, vt amore vberum ſponſi

moue-

Pſal. 18. c
Luc. 8. a
2. Cor. 2. d
Pſal. 33. b
1. Ioan. 1. a

Philip. 2. b
1. Ioan. 1. b

εἰσήνεγκέ με ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμεῖον αὐτοῦ· ἀγαλλιασόμεθα, καὶ εὐφρανθήσομεν ἐν σοί.

1. Cor. 2. d
Ibidem.

2. Cor. 12. a

Eſa. 45. a

Pſal. 44. b

Matth 6. a

Matt. 13. b

ἀγαπήσομεν μᾶλλον ὑπὲρ οἶνον.

moueri, aut excitari possent. Sed vbi aduenit plenitudo temporum, & Christus in eis profecit ætate & sapientia, & iam sentire cœperunt, quid sint vbera sponsi, quæq; in his perfectio verbi Dei, & doctrinæ spiritualis plenitudo designetur, etiam promittitur: quia plusquam vinum quod nunc tanquam paruulæ bibunt, dilecturæ sint vbera sponsi, id est, propensiores futuræ erga perfecta, & omni plenitudine decreta dogmata Christi, quàm antea, siue in communibus studiis, siue in legis & Prophetarum visæ sunt institutionibus extitisse.

Æquitas dilexit te.] Etiam hoc mihi videntur adolescentulæ proloqui, velut satisfacientes, pro eo quòd dilecturas super vinum se promiserunt vbera sponsi: & non iam in præsenti diligant, neq; integram vim charitatis ostendant. Est ergo vox ista velut incusantium semetipsas, quasi quæ nõdum abiecta omni iniquitate peruenerint ad æquitatem, vt possint iam diligere vinum super vbera sponsi: scientes inconueniens esse, vt aliquid adhuc resideat iniquitatis in eo, qui ad perfectionẽ spiritualis & mysticæ doctrinæ peruenerit. Quia ergo summa perfectionis in charitate consistit: charitas autẽ nihil iniquitatis admittit: vbi autem nihil iniquitatis est, ibi sine dubio est æquitas: meritò ergo æquitas esse dicitur, quæ diligit sponsum. Et vide, si non ob hoc etiam videtur illud in Euangelio à Saluatore dictum: *Si diligitis me, mandata mea seruate.* Si ergo, qui diligit Christum, mandata eius custodit: & qui mandata eius custodit, nulla est in eo iniquitas, sed æquitas in eo permanet: æquitas ergo est, quæ mandata eius custodit, & diligit Christum. Et rursum: Si qui mandata custodit, ipse diligit Christum: mandata autem in æquitate seruantur, & æquitas est, quæ diligit Christum: qui iniquum aliquid gerit, neque mandata custodit, neque diligit Christum. Erit ergo, vt quantum iniquitatis in nobis est, tantum longè simus à dilectione Christi: & tantum mandatorum eius præuaricatio habeatur in nobis. Et ideo regulam quandam directam ponamus esse æquitatem: vt si quid in nobis iniquitatis est, hanc adhibentes & superducentes directoriam mandatorum Dei: si quid in nobis curuum, si quid tortuosum est, ab huius regulæ linea resecetur, vt possit & de nobis dici: Æquitas dilexit te. Possumus autem etiam sic accipere, vt videatur simile esse, quod dixit: Æquitas dilexit te, ac si dixisset: iustitia dilexit te, & veritas, & sapiẽtia, & pudicitia, & singulæ quæque virtutes. Nec mireris sanè, si dicimus virtutes esse, quæ diligunt Christum, cum in aliis ipsarum virtutum substantiam, Christum soleamus accipere. Quod & frequenter inuenies in scripturis diuinis, pro locis & opportunitatibus aptari. Inuenimus namq; ipsum & iustitiam dici, & pacem, & veritatem. Et rursum scriptum est in Psalmis: *Iustitia & pax osculatæ sunt.* Et: *Veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit*: quæ vtique omnia & ipse esse, & rursum ipsum dicuntur amplecti. Sed & sponsus idem dicitur, idem etiam sponsa nominatur, vt in prophetia scriptum est: Sicut sponso imposuit mihi mitram, & sicut sponsam ornauit me ornamento.

HOMILIA SECVNDA.

Fusca sum & formosa, filiæ Hierusalem, vt tabernacula Cedar, vt pelles Salomonis.] In aliis exemplaribus legimus: Nigra sum & formosa. Rursus in hoc persona sponsæ loquentis introducitur. Loquentis autem non ad illas adolescentulas, quæ cum ipsa currere solent: sed ad filias Hierusalem, quibus tanquam his, quæ derogauerint fœditati eius, respondere videtur, & dicere: Fusca quidem sum vel nigra, quantum ad colorem spectat filiæ Hierusalem: formosa verò, si quis interna membrorum lineamenta perspiciat. Nam & tabernacula, inquit, Cedar, quæ est gens magna, nigra sunt: & ipsa gens Cedar, nigredo, vel obscuritas interpretatur. Sed & pelles Salomonis nigræ sunt: nec tamen ob hoc tanto regi, in omni gloria sua pellium visa est indecora nigredo. Non ergo mihi ô filiæ Hierusalem, exprobretis culpam coloris: cùm siue naturalis, siue exercitio quæsita, corpori pulchritudo non desit. Hæc continet historicum drama, & propositæ fabulæ species. Sed redeamus ad ordinem mysticum. Hæc sponsa, quæ loquitur, Ecclesiæ personam tenet ex gentibus congregatæ. Filiæ verò Hierusalem, ad quas ei sermo est, illæ sunt animæ, quæ propter electionem patrum, charissimæ quidem dicuntur, inimicæ autem propter Euangelium. Istæ sunt filiæ Hierusalem ciuitatis terrenæ, quæ videntes Ecclesiam ex gentibus, quamuis pro eo ignobilem, quòd generositatem sibi Abraham, & Isaac, & Iacob non possit asscribere: obliuiscentem tamen populum suum & domum patris sui, atque ad Christum venientem, spernunt eam, & pro ignobilitate generis offuscant. Quod sponsa sentiens, filias prioris populi imputari sibi, & pro hoc etiam nigram se appellari, quasi quæ paternæ eruditionis non habeat claritatem, respondens ad hæc dicit: Nigra sum quidem ô filiæ Hierusalẽ, pro eo quòd non descendo de stirpe clarorum virorum: neq; illuminationem Mosi legis accepi: habeo tamen pulchritudinem meam mecum. Nam & in me illud primum est, quod ad imaginem Dei in me factum est: nunc accedens ad verbum Dei, recepi speciem meã. Quamuis enim pro coloris obscuritate, comparetis me tabernaculis Cedar, & pellibus Salomonis: tamen & Cedar ex Ismahele descendit. Secundo namq; loco ex Ismahele natus est, qui Ismahel non fuit expers diuinæ benedictionis. Sed & pellib. Salomonis comparatus me, quæ non aliæ sunt quàm pelles tabernaculi Dei: & tamen miror vos ô filiæ Hierusalem, mihi coloris velle exprobrare nigredinem. Quomodo non meministis, quòd in lege vestra scriptum est, quid passa sit Maria, quæ derogauit Mosi, cùm Æthiopissam nigram accepisset vxorem? quomodo ignoratis illius imaginis adumbrationem in me nunc veritate compleri? Ego sum illa Æthiopissa, ego sum nigra quidẽ pro ignobilitate generis, formosa verò propter pœnitentiam & fidẽ. Susceptus enim in me filium Dei, recepi verbum carnem factum. Accessi ad eum, *qui est imago Dei, primogenitus omnis creaturæ*: & qui est *splendor gloriæ, & fulgor substantiæ eius*, & facta sum formosa. Tu ergo quid improperas conuertenti se à peccato, quod vtique lex fieri vetat: & quomodo tu gloriaris in lege præuaricans legẽ? Verùm quoniam in his locis sumus, vbi Ecclesia quæ ex gentibus venit, nigram se esse dicit, & formosam, quamuis longum videatur esse & operosum colligere ex scripturis diuinis in quibus vel qualiter sacramenti huius forma præcesserit: tamen non mihi penitus omittendum videtur, sed quàm potuerit breuiter memorandum. Primò ergo in Numerorum libro de Æthiopissa ita scriptum est: *Et locuta est Maria ad Aaron, & derogauerunt Mosi, propter mulierem Æthiopissam, quam accepit vxorem, & dixerunt: Nunquid Mosi soli locutus est Dominus? Nónne & nobis locutus est?* Et iterum in tertio Regnorum libro scriptum est de regina Saba, quia *venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis*, hoc modo: *Regina Saba audiuit nomen Salomonis, & nomen Domini: & venit tentare eum in parabolis, & venit in Hierusalem in virtute magna valde: & cameli portantes odoramenta, & aurum multum valde, & lapidem pretiosum: & ingressa est ad Salomonem, & locuta est ei omnia verba, quæ erant in corde suo. Et enunciauit ei Salomon omnia verba eius. Et non fuit verbum, quod omiserit rex, & non enunciauerit rex ei. Et vidit regina Saba omnẽ prudentiam Salomonis, & domum quam ædificauit, & cibos Salomonis, & sedem puerorũ eius, & ordinem ministrorum eius, & vestes eius, & vini fusores eius, & holocausta eius, quæ offerebat in domo Domini: & obstupuit, & dixit ad regem Salomonem: Verus est sermo, quem ego audiui in terra mea de verbo tuo & prudentia tua: & nõ credidi his qui loquebantur mihi, vsquequo venirem, & viderunt oculi mei. & ecce nec media pars est, quæ nunciabantur mihi. Addidisti enim bona super omnẽ auditionem, quam audiui in terra mea: Beatæ mulieres tuæ: beati pueri isti qui assistunt in conspectu tuo semper, & audiunt omnẽ prudentiam tuam. Sit Dominus Deus tuus benedictus, qui tibi dedit sedem Israel. Quoniam dilexit Dominus Israel, & voluit eum permanere in æternum: posuit te regem super eos, vt facias iudicium cum iustitia, & iudices eos. Et dedit Salomoni centum viginti talenta auri, & odoramenta multa valde, & lapidem pretiosum. Nunquam talia venerant odoramenta, nec in tanta multitudine, quæ dedit regina Saba regi Salomoni.* Hanc autem historiam paulò latius repetere voluimus, & inferere huic expositioni nostræ: scientes intantum conuenire hæc ad personam ecclesiæ, quæ ex gentibus venit ad Christum, vt ipse Dominus in Euangeliis reginæ huius faceret mentionem, dicens eam venisse *à finibus terræ, vt audiret sapientiam Salomonis.* Austri autem reginam dicit eam, pro eo quòd Æthiopia in Austri partibus iaceat: & à finib. terræ, quasi in vltimo posita. Inuenimus autem huius ipsius reginæ etiam Iosephum in historia sua facere mentionem, addentem etiam hoc, quòd posteaquam regressa est, inquit, à Salomone, Cambyses rex miratus eius sapientiam,

A pientiam, quam sine dubio ex Salomonis sapiẽtia susceperat, cognominauit, inquit, nomen eius Meroen. Refert autem quòd non solùm Æthiopiæ, sed & Ægypti regnum tenuerit. Addemus autẽ adhuc & ea quæ in sexagesimo septimo Psalmo, de hac eadem forma continentur. Ait ergo ibi: Dispergentes, quæ bella volunt, venient legati ex Ægypto, Æthiopia præueniet manus eius Deo. Est adhuc quarto in loco apud Sophoniam Prophetam de hac eadẽ figura, hoc modo scriptum: *Propterea sustine me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in martyrio*, hoc est, in testimonio: *quoniam iudicium meum est ad congregationes gentium, vt suscipiam reges, & effundam super eos omnẽ iram indignationis meæ: in igne zeli mei consumetur omnis terra. Quoniam conuertam in populis linguam in generationem eius, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruient ei sub iugo vno. De vltra flumina AEthiopiæ suscipiam eos qui dispersi sunt, & afferent sacrificium mihi. In die illa nõ confunderis Saba ab omnibus adinuentionibus tuis, in quibus impiè egisti in me.* Sed & in Hieremia scriptũ est, quòd principes quidam populi Israel miserint Hieremiam *in lacum Melchiæ filii regis, qui erat in domo carceris, & deposuerunt eum cum funibus, & in lacu non erat aqua, sed cœnum, & erat in cœno. Audiens autẽ Abdimelech AEthiops vir Eunuchus, qui erat in domo regis, quia miserunt Hieremiam in lacum: locutus est regi, & dixit: Domine rex, malè fecerunt viri isti omnia, quæ fecerunt in Hieremiam Prophetam, quia miserunt eum in lacum, & morietur ibi à facie famis: quoniam nõ sunt iam panes in ciuitate. Et præcepit rex ipsi Abdimelech AEthiopi, dicens: Tolle hinc triginta homines, & educ eum de lacu, vt non ibi moriatur.* Et quid plura? Abdimelech Æthiops fuit, qui Hieremiam eduxit de lacu. Et paulò pòst factus est sermo Domini ad Hieremiam, dicens: *Vade, & dic Abdimelech AEthiopi, dicens: sic dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego adduco verba mea super ciuitatem istam in mala, & non in bona: & saluabo te in die illa, & non dabo te in manus hominum, quos tu times. A facie eorum saluans saluabo te: & in gladio non cades, sed erit anima tua in salutem: quoniam confisus es in me, dicit Dominus.* Hæc interim ad præsens de scripturis sanctis occurrere potuerunt, quibus mihi videtur propositi de Canticis canticorum versiculi mysterium comprobari, in quo dicit: *Fusca sum, siue nigra, & formosa filiæ Hierusalem, sicut tabernaculum Cedar, & sicut pelles Salomonis.* Inuenitur ergo Moyses in
B Numeris accepisse Æthiopissam vxorem fuscam vel nigram: pro qua Maria & Aaron derogant ei, & indignantes dicunt: Nunquid Moysi soli Dominus locutus est? Nónne & nobis locutus est? In quo si diligenter consideres, nec consequentiam sermo inuenitur habere historicus. Quid enim conuenire ad rem videbitur, vt indignantes pro Æthiopissa dicant: Nunquid soli Moysi locutus est Dominus: nónne & nobis locutus est? Oportebat enim si hoc erat in causa, dici ab eis: non oportuit te ô Moyses vxorem accipere Æthiopissam, & de semine Cham, sed de genere tuo, & de domo Leui. Horũ nihil dicunt, sed aiunt: Nunquid Moysi soli locutus est Deus: nónne & nobis locutus est? In quo & mihi videtur secundùm mysteriũ magis intellexisse, quod gestum est, & vidisse quòd iam Moyses, id est, spiritualis lex, in nuptias & coniugiũ congregatæ ex gentibus migraret Ecclesiæ: & Mariam, quæ synagogæ derelictæ formam, & Aaron, qui sacerdotii carnalis tenebat imaginem, videntes ablatum essa à semetipsis regnum, & datum esse genti facienti fructus eius, dicere: *Nunquid Moysi soli locutus est Deus: nónne & nobis locutus est?* Denique & Moyses ipse, cùm tanta & tam magnifica eius opera fidei ac patientiæ referãtur, nunquam tantis à Deo elatus est laudibus, vt nunc cum Æthiopissam duxit vxorem. Nunc de eo dicitur, quia *Moyses homo mansuetus valde super omnes homines qui sunt super terram*, nunc & illud de eo dicit Dominus: quia *si fuerit in vobis Propheta, in visionibus loquar ei aut in somnis: non ita vt famulo meo Moysi, qui in omni domo mea fidelis est. Os ad os loquar ad eum. In specie & non in ænigmate gloriam Domini vidit. Et cur non timuistis detrahere famulo meo Moysi?* Hæc omnia pro coniugio Æthiopissæ Moyses audire meruit à Domino. Verùm de his plenius in libro Numerorũ prosecuti sumus, quæ si quis dignum iudicat noscere, illa perquirat. Nunc autẽ sufficiat approbare ex his, ꝙ ipsa est nigra & formosa & Æthiopissa, quã Moyses, id est, lex spiritualis, quæ sine dubio verbum Dei & Christus est, in coniugium suum ascisci: licet obtrectent & derogent filiæ Hierusalem, plebs scilicet ista cum sacerdotibus suis. Videamus autem & ea quæ ex tertio Regnorum libro protulimus de regina Saba, & ipsa nihilominus Æthiopissa, cui testimonium dat Dominus in Euangeliis, quòd in die iudicii veniat cum viris generationis incredulæ & condemnet eos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & addit: Quia plus Salomone hic docens per hoc plus esse veritatem, quàm veritatis figuras. Venit ergo & hæc, imò secundùm figuram eius, Ecclesia venit ex gentibus audire sapientiam Salomonis veri, & veri pacifici Domini nostri Iesu Christi. Venit & hæc primò quidem tentans eum per ænigmata & quæstiones, quæ ei prius insolubiles videbantur, atque ab ipso de agnitione veri Dei & de creaturis mundi, vel de immortalitate animæ, & iudicio futuro, quod apud eã & apud Doctores eius, gentiles duntaxat Philosophos, incertum semper, aut dubium manebat, absoluitur. Venit ergo in Hierusalem, ad visionem scilicet pacis, cum multitudine & virtute multa. Non enim cum vna sola gente, vt prius synagoga, solos habuit Hebræos: sed cum totius mundi gentibus venit, deferens etiam munera digna Christo, odoramentorum siquidem suauitates, opera scilicet bona, quæ ad Deum per odorem suauitatis ascendunt. Sed & auro venit repleta, sensibus sine dubio & rationalibus disciplinis, quas ante fidem adhuc ex communi & scholari eruditione collegerat. Detulit etiam lapidem pretiosum, quem ornamenta morum possumus intelligere. Cùm hoc ergo apparatu intrat ad pacificum regem Christum, & ipsi aperit cor suum, in confessione & pœnitentia, scilicet præcedentium delictorum, & locuta est ei omnia, quæ erant in corde suo. Propter quod & Christus, qui est pax nostra, enunciauit ei omnia verba eius: & non est verbum, quod omiserit rex, & non enunciauerit ei. Denique cùm iam tempus passionis appropinquaret, sic loquitur ad eam, id est, ad electos discipulos suos: *Iam non dicam vos seruos, sed amicos: quia seruus nescit, quid faciat Dominus eius. Ego autem nota feci vobis omnia, quæcunque audiui à patre meo.* Sic ergo impletur, quod dixit: quia non fuerit verbum, quod non enunciauerit pacificus Dominus reginæ Sabæ, id est, Ecclesiæ ex gentibus congregatæ. Quòd si intuearis Ecclesiæ statum, & dispensationes eius ordinationesque eius consideres: tunc aduertes, quomodo regina mirata sit omnem prudentiam Salomonis. Simul & require, cur non dixerit omnem sapientiam, sed omnem prudentiam Salomonis: quoniam quidem eruditi viri prudentiam, de humanis negotiis: sapientiam, de diuinis intelligi volunt. Idcirco fortassis & Ecclesia nunc interim Christi prudentiam miratur, dum in terris est, & inter homines conuersatur: *Cùm autem venerit, quod perfectum est*, & de terris translata fuerit ad cœlum, tunc videbit omnem sapientiam eius, cùm iam non per ænigmata, sed facie ad faciem de singulis quibusque perspiciet. Vidit autem & domum, quam ædificauit, sine dubio incarnationis eius mysteria. Ipsa est enim domus, quam ædificauit sibi sapientia: vidit & cibos Salomonis: illos puto, de quibus dicebat: *Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me, vt perficiam opus eius.* Vidit & sedem puerorum eius: Ecclesiasticum puto ordinem dicit, qui in Episcopatus vel Presbyterii sedibus habetur. Vidit & ordinationes siue stationes ministrorum eius: Diaconorum vt mihi videtur ordinem memorat, astantium diuino ministerio. Sed & vestes eius vidit: illas credo, quibus induit eos, de quibus dicitur: Quicunque autem in Christo baptizati estis, Christum induistis. Sed & vini fusores eius, arbitror dici doctores, qui verbum Dei & doctrinam quasi vinum populis miscent, quod auditorum corda lætificet. Vidit & holocausta eius, orationum sine dubio supplicationumque mysteria.

Hæc ergo omnia, vbi vidit in domo regis pacifici, imò Christi, nigra hæc & formosa, obstupuit, & ait ad eum: *Verus est sermo, quem audiui in terra mea de verbo tuo & de prudentia tua.* Propter enim verbum tuum, quod agnoui, verum esse verbum, veni ad te. Omnia etenim verba, quæ mihi dicebantur, & quæ audiebam, cùm essem in terra mea, à doctoribus scilicet seculi & Philosophis, non erant vera: istud est solum verum verbum, quod est in te.

Sed fortassis quærendum videbitur, quomodo dicat regi regina hæc, quia non credidi his, quæ dicebantur mihi de te: cùm vtique nec venisset ad Christum, nisi credidisset.

Sed vide, si possumus hoc modo soluere, quod proponitur. Non his, inquit, credidi, qui loquebantur mihi. Non enim fidem meam in illos qui locuti sunt de te, sed in te dire-

xi, id

Soph. 3 b Sec. 70.

Hier 38. a

Ibid. 39. d

Num. 12. a

Matt. 21. g

Num. 12. a

Ibidem b

Vbi supra.

C

D

Ioan. 15. b

1 Cor. 13. c

Ibidem.

Ioan. 4. c

Galat. 3. d

Psal. 103. b

xi, id est, non hominibus, sed tibi credidi Deo. Et per illos quidem audiui: ad te autem veni, & tibi credidi. Apud quem multò plura viderunt oculi mei, quàm annunciabantur mihi. Reuera enim cùm peruenerit nigra hæc & formosa in Hierusalem cœlestem, & ingressa fuerit visionem pacis, multò plura & magnificentiora, quàm nunc ei sunt annunciata, perspiciet. Nunc enim tanquam in speculo & ænigmate: tunc autem videbit facie ad faciem, cùm consequetur ea, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Et tunc videbit, quia nec medietas eorum est, quæ audiuit in hac sua terra posita. Beatæ ergo sunt mulieres Salomonis, animæ sine dubio, quæ verbi Dei & pacis eius participes fiunt. Beati pueri eius, qui assistunt in conspectu eius semper, non illi qui aliquando assistunt, & aliquando non assistunt: sed qui semper & sine intermissione assistunt verbo Dei, verè beati sunt. Talis erat & illa Maria, quæ sedebat secus pedes Iesu, & audiebat eum, cui & testimonium reddidit ipse Dominus, dicens ad Martham: *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Adhuc nigra hæc & formosa dicit: *Benedictus qui voluit dare te super sedem Israel.* Verè enim quia dilexit Dominus Israel, & voluit, vt staret in æternum, posuit te regem super eum. Quem? Pacificum sine dubio. Christus enim est *pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem sepis soluit.* Et post hæc omnia *dedit*, inquit, *centum viginti talenta auri regi Salomoni regina Saba.* Numerus hic centum viginti, consecratus est vitæ hominum, eorum qui fuerunt in diebus Noe, quibus istud conceditur spatium vitæ, quo inuitantur ad pœnitentiam. Ipse autem numerus annorum & Moysi vitæ fuit. Offert ergo Christo Ecclesia in auri specie & pondere, non solùm multitudinem sensuum suorum & intellectuum, sed legi Dei consecratos indicat sensus suos, per hunc qui Moysi annos vitæ continet numerum. Offert etiam suauitates odoramentorum quales & quantæ nunquam venerant. Vel orationes in hoc, vel opera misericordiæ intellige: nunquam enim vel tam rectè orauerat, vt nunc cùm accessit ad Christum: vel tam piè operata fuerat, vt cùm cognouit iustitiam suam, non facere coram hominibus, sed coram patre, qui videt in abscondito, & reddet palam. Sed multum est alienis in locis simul vniuersa persequi hæc, quæ nec testimonii gratia videntur assumpta. Sufficiant ista de tertio libro Regnorum. Videamus aliqua & ex his, quæ de sexagesimo septimo Psalmo protulimus, vbi ait: Æthiopia præueniet manus eius Deo. Si enim intuearis, quomodo ex delicto Israel fit salus gentibus, & quòd illorum lapsus, introeundi viam nationibus dedit, aduertes, quomodo præuenit & præcedit Æthiopiæ manus, hoc est, gentium populus illos ad Deum, quibus primis data sunt eloquia Dei, & in hoc compleri: *Æthiopia præueniet manus eius Deo*, & fit nigra ista formosa, etiam si nolunt, etiam si inuident & obtrectant filiæ Hierusalem. Sed & Prophetæ testimonium quod posuimus: vbi suscepit Dominus etiam eos, qui veniunt de locis, quæ sunt vltra flumina Æthiopum, & afferunt hostias Deo, simili sensu aduertendum puto. Videtur enim mihi, quòd vltra flumina Æthiopiæ esse dicitur ille, qui nimiis & superabundantibus peccatis infuscatus est, & atro malitiæ fuco infectus, niger & tenebrosus est redditus: & tamen ne hos quidem repellit Dominus, sed omnes, qui sacrificia contribulati spiritus & humiliati cordis offerunt DEO, confessionis scilicet ac pœnitentiæ titulo ad eum conuersi, non repelluntur ab eo. Sic enim pacificus dicit Dominus noster: *Ego venientem ad me non repello.* Potest autem & de illis dictum videri, quòd vltra flumina Æthiopum positi, venient etiam ipsi ad Deum hostias deferentes: qui posteaquam intrauerit omnis plenitudo gentium, quæ fluminibus Æthiopum comparatur: venient etiam ipsi, & tunc omnis Israel saluabitur, & pro eo vltra flumina Æthiopum dicantur, quasi qui vlteriores & posteriores sint his spatiis, in quibus curritur inundatque gentium salus. Et ita fortè compleri videtur hoc, quod dicit: quia *in die illa non confunderis omnis Israel ex omnibus adinuentionibus tuis, quibus impiè egisti in me.* Superest, vt illud testimonium, quod de Hieremia assumpsimus, explicetur: vbi Abdimelech nihilominus Æthiops vir Eunuchus, cùm audisset, quia Hieremias in lacum missus est à principibus populi, educit eum inde. Et puto inconueniens non videri, si dicamus, quem principes Israel condemnauerunt, & in lacum mortis miserunt, iste alienigena & obscuræ gentis homo & degeneris, id est, populus gentium educit eum de lacu mortis, resurrectionem scilicet eius à mortuis credens, & fide sua hunc quem illi in mortem tradiderant, iste de infernis reuocat ac reducit. Sed & Eunuchus hic Æthiops esse dicitur: credo quòd castrauerit semetipsum propter regnum Dei, vel etiam quòd semen malitiæ in semetipso non habebat, seruus quoq; est regis: quia seruus sapiens imperat stultis Dominis. Interpretatur autem Abdimelech, seruus regum. Et ideo Dominus relinquens populum Israel pro peccatis suis, ad Æthiopem verba dirigit, & ad ipsum mittit Prophetam, & ipsi dicit: *Ecce ego adduco verba mea super ciuitatem istam in mala, & non in bona: & saluabo te in die illa, & non te dabo in manus hominum, sed saluans saluabo te.* Salutis autem causa hæc est ei, quia eduxit Prophetã de lacu, id est, quòd fide sua qua Christum resurrexisse credat à mortuis, eduxisse eum ex lacu videtur. Habet ergo plurima testimonia fusca hæc vel nigra & formosa, in quibus liberè agat, & cum fiducia dicat ad filias Hierusalem: quia fusca sum quidem vel nigra sicut tabernacula Cedar: formosa autem sicut pelles Salomonis. De pellibus Salomonis scriptum aliquid propriè non memini. Puto autem referri posse ad gloriam eius, de qua dicit Saluator: *Quia nec Salomon in omni gloria sua opertus est sicut vnum horum.* Nomen tamen ipsum pellium in tabernaculo testimonii inuenimus frequenter referri: sicut cùm dicit: Et facies pelles ex caprarum pilis, operimentum super tabernaculum testimonii, vndecim pelles facies. Longitudo pellis vnius triginta cubitorum: latitudo quatuor cubitorum. Eadem mensura erit vndecim pellibus. Et coniunges quinque pelles simul, & alias sex simul: & replicabis sextam pellem à fronte tabernaculi, & facies quinquaginta ansulas per oram pellis vnius, & quinquaginta ansulas per oram pellis alterius, per quas coniungantur vna ad alteram: & facies circulos æreos quinquagenos, & coniunges ex ipsis pelles, & erit vnum totum. Et replicabis, quod superest ex pellibus medietatem pellis vnius à fronte tabernaculi, & ex alia medietate, quod supereſt, velabis posteriora tabernaculi, cubitum hinc & cubitum inde: ex eo quod abundat in longitudine pellium, & erit adopertum tabernaculum ex laterib. hinc & inde. Puto ergo, quòd harum pellium mentio fiat in Cantico canticorum, & istæ dicantur esse Salomonis, qui accipitur in pacificum Christum. Ipsius ergo est tabernaculum, & ea quæ ad tabernaculũ pertinent: & præcipuè si illud tabernaculũ consideremus, quod dicitur tabernaculum verum, quod fixit Deus & non homo, & quod ait: *Non enim in manu facta sancta, intrauit Iesus exemplaria verorum.* Si ergo pulchritudinem suam sponsa pellib. comparat Salomonis: illarum sine dubio pellium gloriam & pulchritudinem dicit, quæ operiunt illud tabernaculum, quod fixit Deus, & non homo. Si verò nigredinem suam, quæ exprobrari à filiabus Hierusalem videtur, pellibus contulit Salomonis, huius tabernaculi, quod exemplar veri tabernaculi vocatur, accipiendæ sunt pelles, quasi quòd & ipsæ nigræ sint quidem, vtpote caprarum pilis textæ: & tamen vsum ornatumq; exhibeant diuino tabernaculo. Quòd autem videtur esse persona vna, quæ loquitur, & pluribus se vel tabernaculis Cedar in nigredine, vel Salomonis pellibus comparauit: ita accipiendum est, quia vna quidem persona videtur Ecclesiæ, innumeræ tamen sunt, quæ per orbem terræ diffusæ sunt, atq; immensæ congregationis ac multitudinis populorum. Sicut & regnum cœlorum, vnum quidem dicitur: sed multæ tamen in eo mansiones memorantur esse apud patrem. Potest autem & de vnaquaq; anima, quæ post peccata plurima conuertitur ad pœnitentiam dici, quòd nigra sit quidem pro peccatis: formosa, propter pœnitentiam & fructus pœnitentiæ. Denique & de hac ipsa quæ nunc dicit: nigra sum & formosa, quia non in finem in nigredine ista permansit, post hæc dicunt de ea ipsa filiæ Hierusalem: Quæ est ista quæ ascendit dealbata, incumbens super fraternum suum?

Ne videatis me, quoniam infuscata sum ego: quia despexit me Sol.] Infuscatã siue denigrata. Si competenter nobis videtur aptata expositio, quam in superioribus, vel de Æthiopissa, quæ à Moyse susceptа est in coniugium: vel de regina Saba Æthiopum, quæ sapientiam Salomonis venit audire, texuimus: merito nũc hæc quæ fusca vel nigra est & formosa, satisfacere videtur pro nigredine, vel fuscatione sua, causasque reddere expro-

E

1.Cor.2.c

Luc.10.g

Ephes.2.e

Gen.6.a

Deut.34.c

Matth.8.a

F

Rom.11.b

Psal.67.g Soph.3.

Psal.50.d

Ioan.6.d

Rom.11.e

Soph.3.b

Hier.38.a & seq.

G

Matt.19.b Prou.17.a

Hier.39.d

Matth.6. Luc.12.d Exod.26. Sec.70.

H

Hebr.8.a Hebr.9.f

Ioan.14.a

Μὴ βλέπετέ με ὅτι ἐγὼ εἰμὶ μελανομένη, ὅτι περιέβλεψέν με ὁ ἥλιος.

A re exprobrantibus, quasi quæ non natura talis, nec ita à conditore creata sit: sed ex accidentibus hoc passa sit. Ex eo, inquit, quia Sol despexit me. In quo ostendit non de nigredine corporis fieri sermonem: quod vtique Sol obscurare & denigrare solet, cùm respicit magis, quàm cùm despicit. Ita denique & apud illam omnem gentem Æthiopum ferunt: cui iam naturalis quædam inest ex seminis carnalis successione nigredo, quòd in illis locis Sol radiis acrioribus ferueat, & adusta iam semel atque infuscata corpora, genuini vitii successione permaneant. Contrarii verò ordinis est animæ nigredo: nam neque aspectu, sed despectu solis inuritur: neq; nascendo, sed negligendo conquiritur: & ideo sicut ignauia assumitur, ita & industria repellitur & repulsatur. Denique, vt superius dixi, hæc ipsa quæ nunc nigra dicitur esse, in fine cantici huius dealbata memoratur ascendere, incumbens super fraternum suum. Effecta est ergo nigra, quia descendit. Si autem cœperit ascendere, & incumbere super fraternum suum, & adhærere ei, nec omninò separari ab eo, erit dealbata & candida: abiecta áque omni nigredine, veri luminis luce circunfusa radiabit. Dicit ergo nunc ad filias Hierusalem pro nigredine sua satisfaciens: Non putetis, ô filiæ Hierusalem, quòd naturalis est ista nigredo, quam videtis in vultu meo: sed scitote, quoniam despectu solis est facta. Sol enim iustitiæ, quia me non inuenit rectè stantem, nec ipse in me rectos direxit lucis suæ radios. Ego enim sum populus gentium, qui prius non aspexi ad solem iustitiæ, nec steti ante Dominum: & ideo nec ille me aspexit, sed despexit: neque astitit mihi, sed præteriit. Hoc autem ita esse, etiam tu', qui Israel diceris, te ipsa expertus, iam iamq; cognosces, & dices: Sicut enim me aliquando non credente, tu assumptus es, & misericordiam consequutus, & te respexit Sol iustitiæ: me autem vtpote inobedientem & incredulum despexit & spreuit: ita & nunc, quia tu incredulus & inobediens factus es, ego spero respicia Sole iustitiæ, & misericordiam consequi. Quòd autem mutua nobis sit Solis ista despectio, & ego primò pro inobedientia mea despectus sum, tu verò respectus: nunc autem etiam tibi non solùm despectus solis, sed & cæcitas quædam licet ex parte contigerit, testem tibi producam magnificum, & cœlestis secreti conscium Paulum, qui ita dicit: Sicut enim vos (de gentib. sine dubio loquens) aliquando non credidistis Deo nunc autem misericordiam consequuti estis propter istorum incredulitatem: ita & isti non crediderunt in vestram misericordia, vt misericordiam consequantur. Et item in aliis dicit: Quia *cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret.* Hinc ergo est in me quam exprobras ista nigredo: quia despexit me Sol propter incredulitatem & inobedientiam meam. Cùm verò rectè stetero ante eum, & non fuero obliquus in aliquo, neque declinauero ad dexteram neque ad sinistram, sed fecero rectas semitas pedibus meis, contra Solem iustitiæ incedens in omnibus iustificationibus eius sine querela: tunc & ipse rectus me respiciet, & nulla erit obliquitas, nec erit causa vlla despectus: & tunc reddetur mihi lux mea, & splendor meus: intantumque propelletur à me, quàm nunc exprobratis ista nigredo, vt etiam lux mundi merear appellari. Sic ergo Sol iste quidem visibilis ea corpora, quibus à summo libramine insederit, infuscat & vrit: ea verò quæ procul sunt, & ab ista collibratione longius posita, conseruat in candore suo: nec omninò vrit ea, sed illuminat. Sol verò spiritualis, qui est Sol iustitiæ, in cuius pennis sanitas esse dicitur, e contrariò eos quidem quos recti cordis inuenerit, & ad libram sui splendoris consistentes illuminat, & omni fulgore circundat: eos autem qui obliquè incedunt cum eo, necessariò etiam ipse obliquè non tam respicit, quàm despicit: hoc eis præstante inconstantia sua & instabilitate. Quomodo enim, qui peruersi sunt, possunt susci pere, quod rectum est: velut si curuo ligno adhibeas rectissimam regulam, videbitur quidem per regulam argui materiæ prauitas: non tamen regula est, quæ ligno cauiam peruersitatis imposuit. Et ideo festinandum est ad vias rectas, & standum in semitis virtutum, ne fortè Sol iustitiæ rectus incedens, si nos obliquos stare inueniat & peruersos, despiciat nos, & efficiamur denigrati. Inquantum enim incapaces fuerimus lucis eius, intantum tenebris & nigredini dabimus locum. Hinc enim est ipse Sol, qui & *lux vera, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum*, & qui *in hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est.* Non enim per istud visibile lumen, mundus factus est, cùm & ipsum portio sit mundi: sed per istud verum lumen, à quo lumine, si nos peruersi incesserimus, despici dicimur. Et ipsum enim nobis peruersè incedentibus, peruersum quoque incedit: sicut scriptum est in maledictionibus Leuitici, *Et si incesseritis*, inquit, *mecum peruersi: & nolueritis obedire mihi, adiiciam vobis plagas septem.* Et post pauca: *Et si*, inquit, *non fueritis emendati, sed incesseritis mecum peruersi, incedam & ego vobiscum peruersus.* Siue vt in aliis exemplaribus legimus: *Si incesseritis mecum obliqui, incedam & vobiscum obliquus.* Et post aliquanta iterum dicit ad vltimum: Et quoniam ambulauerunt in conspectu meo obliqui, & ego ambulabo cum eis in furore obliquus. Hæc assumpsimus, ex quibus probaremus qualiter despicere, hoc est, obliquè aspicere Sol dicatur. Et euidenter claruit, quòd hos despiciat, & cum his obliquè incedat ac peruersè, qui obliquè incedunt cum eo. Sed & hoc quod admonuit præsens locus, indiscussum non omittamus: quia Sol duplicis videtur esse virtutis, vnius qua illuminat, alterius qua adurit. Sed pro rebus aut materiis subiacentibus, aut illuminat aliquid luce, aut infuscat & obdurat aliquid ardore. Secundùm hæc ergo fortassis & indurasse dicitur Deus cor Phataonis, quòd scilicet talis fuerat materia cordis ipsius, quæ præsentiam Solis iustitiæ, non ea parte qua illuminat, sed ea qua adurit & indurat exceperit: propter hoc sine dubio, quòd & ipse affligebat Hebræorum vitam in operibus duris, & quòd luto & latere conficiebat eos. Et erat vtique cor eius secundùm ea, quæ cogitabat luteum & limosum. Et sicut materiam luti Sol iste visibilis stringit & indurat: ita Sol iustitiæ his iisdem radiis, quibus illuminat populum Israel, Pharaonis cor, cui inerant luteæ cogitationes, pro ipsis motuum suorum qualitatibus indurabat.

Hæc autem, quòd ita se habeant, & non communem, vt hominibus videtur, historiam, famulus Dei per spiritum sanctum scribat, ostenditur etiam inde, quòd vbi refert ingemuisse filios Israel, non dicit à luto, neque à latere, neque à paleis ingemuisse eos, sed ab operibus suis inquit. Et rursum: *Et ascendit*, inquit, *clamor eorum ad Deum.* Non dixit à luto & latere: sed iterum ab operibus suis, propter quod & subiungit: *Quia exaudiuit Dominus gemitus ipsorum*: cùm vtique non exaudiuit eorum gemitum, qui non ex operibus suis clamant ad Dominum. Hæc quamuis per excessum dicta videantur, tamen locorum opportunitate commoniti, nequaquam iudicauimus omittenda: maximè cùm habeant aliquid similitudinis ad hoc, quod dicit, hæc quæ infuscata est: quia despexerit eam Sol. Quod vtique ostenditur ibi accidere, vbi peccatorum causa præcedit: & ibi infuscari vel aduri aliquem sole, vbi peccati materia subsistit.

Vbi verò non est peccatum, Sol neque adurere dicitur, neque infuscare: sicut de iusto refertur in Psalmis: *Per diem Sol non vret te, neque Luna per noctem.* Vides ergo, quia sanctos, in quibus peccatorum nulla causa est, Sol nunquam adurit.

Vt enim diximus, duplicis virtutis est Sol: iustos quidem illuminat, peccatores verò non illuminat, sed adurit: quoniam & ipsi oderunt lucem, quia malè agunt.

Denique ob hoc *Deus noster ignis* dicitur esse *consumens*: & nihilominus lux, *in quo tenebræ non sunt*: lux sine dubio iustis, & ignis efficitur peccatoribus, vt consumat in eis omne, quod in anima eorum corruptibilitatis, aut fragilitatis inuenerit.

Quòd autem in multis scripturæ locis, & Sol & ignis non iste visibilis, sed ille inuisibilis & spiritualis dicatur: ipse etiam si recenseas, abundanter inuenies.

Filii matris meæ dimicauerunt in me, posuerunt me custodem in vineis: vineam meam non custodiui. Adhuc ipsa quæ fusca quidem pro delictis prioribus: formosa verò est pro fide & conuersatione, etiam hæc dicit: asseuerans quòd filii matris suæ, dimicauerunt non contra eam, sed in ea: & post hoc bellum, quod in ea gesserunt, cõstituerunt eam vineæ rum custodem, non vnius vineæ, sed multarum. Astruit autem hæc eadem, q̃ præter illas vineas, quas à filiis matris suæ custodire posita est, habuerit aliam propriam vineam, quam non custodierit. Hæc est propositi dramatis fabula. Sed nũc inquiramus, quæ sit mater sponsæ huius, quam hæc allegat: qui sint etiam filii

eius,

Rom. 3. a
Rom. 11. c
Prou. 4. d
Malac. 4. a
Ioan. 1. a
Exod. 4. c & 7. a
Exod. 2. d ibidem.
Psal. 120. b
Ioan 3. c
Deut. 4. d
1. Ioan. 1. b
Leuit. 26. Sec. 70.
ὁὐ μηχέτι μεν ἁμαρτάνουσι οὐδὲ ἐποίησαν ἁμαρτίαν ἐνώπιον αὐτοῦ ἐποίησαν ἁμαρτίαν ἐμοὶ οὗτοι ἐφιλίασε.

E

eius qui dimicauerunt in ea: & confecto bello tradiderint ei vineas, quas custodiret, quasi quæ non potuisset seruare eas, nisi ab illis dimicatum fuisset: Illam verò, susceptа aliarum vinearum custodia, propriam vineam noluisse vel non potuisse seruare. Ad Galatas Paulus scribens ait: *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non auditis? Scriptum est enim: Quoniam Abraham duos habuit filios, vnum ex ancilla, & vnum de libera. Sed is quidem qui de ancilla, secundùm carnem natus est: qui verò de libera, secundum repromissionem, quæ sunt allegorica. Hæc enim sunt duo testamenta: vnum quidem in monte Sina in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui confertur huic, quæ nunc est Hierusalem, & seruit cũ filijs suis. Quæ autẽ sursum est Hierusalẽ, libera est mater omniũ nostrũm.* Hanc ergo Hierusalem cœlestem dicit esse Paulus, & suã & omniũ nostrũ credentiũ matrem. Deniq; addit in posterioribus, & dicit: *Propter quod, fratres, nõ sum9 filij ancillæ, sed liberæ: qua libertate liberauit nos Christus.* Euidenter ergo Paulus pronuntiat, quòd omnis qui per fidem à Christo consequitur libertatem, filius sit liberæ: & hanc dicit esse sursum Hierusalem, quæ libera est, quæ est mater omnium nostrũ. Huius ergo matris, & ipsa hæc sponsa filia esse intelligitur, in his qui dimicauerunt in ea, & cõstituerunt eam custodem vinearum. Vnde videntur isti, qui tantã potestatem habuerint, vt & bellum gererent in ea, & ordinarent eam vinearum custodẽ, non cuiuscunq; humilis aut contemnendi loci fuisse. Possumus ergo & apostolos Christi accipere filios matris spõsæ, hoc est, Hierusalẽ filios cœlestis, qui pugnauerunt prius in ista, quæ ex gentib. congregatur. Pugnauerunt autẽ vt vincerent in ea illos, quos pri9 habuit infidelitatis & inobediẽtiæ sensus, & omnẽ elationẽ extollentẽ se aduersus scientiã Christi, sicut Paulus dicit: *Cogitationes destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Christi.* Pugnauerunt ergo non aduersus eam, sed in ea, hoc est, in sensibus & corde eius, vt destruerent & depellerent omnem infidelitatem, omne vitium, omnesq; doctrinas, quæ ei inter gentes positæ, falsis sophistarum assertionibus inoleuerant. Fuit ergo apostolis Christi grande bellum, donec omnes ex ea mẽdacij turres & muros peruersæ doctrinæ subruerent, donec iniquitatis argumenta prosternerent, & operantes hæc atq; succedẽtes in corde eius dæmones debellarent. Vbi ergo effugerunt ab ea omnes sensus infidelitatis antiquæ, non eam relinquunt otiosam, ne fortè per otium rursus antiqua surrepant, & redeant quæ depulsa sunt: sed dant ei opus quod agat, & consignat ei custodiam vinearum. Vineas accipiamus singula quæcunque volumina legis ac prophetarum. Erat enim vnusquisq; eorum *sicut ager plenus, quem benedixit Domin9*. Hæc ergo isti viri fortes post victoriam belli, seruãda ei & custodienda cõsignant. Non n. relinquunt eam, vt diximus, otiosam. Sed & euangelistarum scripta, atq; ipsorum apostolorum literas possumus similiter vineas accipere: quas huic quæ ex gentib. congregatur, pro qua etiam dimicauerunt, custodiendas colendasq; tradiderunt. Quod verò ait: Quia suam propriam vineam non custodierit: illam possumus eruditionem dicere, qua vnusquisque exercebatur ante fidem, quã sine dubio credẽs Christo, relinquit ac deserit, & ea quæ sibi lucra videbantur, dicit propter Christũ detrimenta. Sicut & Paulus gloriatur legis obseruantias, & omnem Iudaicæ institutionis gloriam fuisse sibi vt stercora, tãtùm vt in Christo inueniretur non habens suam iustitiam, quæ ex lege est, sed iustitiam, quæ ex Deo est. Sicut ergo Paul9 accepta Christi fide non custodiuit vineam suam, Iudaicę scilicet traditionis obsequia: & iccircò fortasse non custodiuit: quia cùm plantata esset à Deo vitis vera, conuersa est in amaritudinem vitis alienæ, & erat iam vitis Sodomorum vinea eorum, & palmes eorum ex Gomorra, & botrus amaritudinis in eis, & furor draconum vinum eorum, & furor aspidum insanabilis: ita & apud gentes erant plurimæ huiusmodi doctrinæ, quas post illa bella, quibus pro fide & agnitione Christi à doctoribus dimicatum est, superatas dicit: puto quòd omnino criminis loco ducatur, si custodierit aliquis huiusmodi vineas, & agrum colat vltra venenatis & noxijs constitũ disciplinis. Nec mireris si his culpis aliquando fuisse videatur obnoxia hæc, quæ ex nationum dispersione colligitur, & iam Christo sponsa præparatur. Recordare quomodo prima mulier seducta est, & in præuaricatione facta: quæ non aliter salua fieri dicitur, nisi per filiorum generationem:

Gal. 4. b.

F

Gen. 27. d.

Philip. 3. b.

Ibidem. Hier. 2. d.

Deut. 32. a

1. Tim. 2. d

illorum duntaxat, qui permanent in fide & charitate cum sanctitate. Hoc ergo quod de Adam & Eua scribitur, sic asseuerat Apostolus: *Mysterium magnum est in Christo & in ecclesia*: qui eam ita dilexit, vt semetipsum traderet pro ea, cùm esset adhuc impia hæc ipsa, sicut ipse dixit: *Cùm enim adhuc secundum tempus impij essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Et iterum: *Quia cùm adhuc essemus infideles, Christus pro nobis mortuus est.* Non ergo mirum est, si hæc quæ seducta & in præuaricatione facta, & quæ impia secundũ tempus fuit & peccatrix, talem dicatur vineam coluisse eo tempore, cùm adhuc impia erat, quam relinquere debuerit, & nequaquam omnino seruare. Quòd si etiam tertium explanationis locum placet exequi, referamus hæc ad vnamquamq; animam, quæ conuersa ad Deum, & ad fidem veniens, patitur sine dubio cogitationum pugnas, & obluctationes dæmonum, reuocare eam nitentium ad prioris vitæ illecebras, vel infidelitatis errorem. Sed ne hoc fiat, neue rursum dæmonibus in ea tantum liceat, prosperit diuina prouidentia, vt paruulis quibusque, & his qui pro semetipsis aduersus astutias diaboli & dæmonum pugnas dimicare non possunt, vtpote infantes adhuc & lactentes in Christo, daret angelos propugnatores & defensores: qui velut tutores & procuratores constituti sunt à Deo eorum, qui in infirma ætate positi, pro semetipsis (vt diximus) pugnare non possunt. Et vt hoc cum maiori fiducia agant, conceditur eis semper videre faciem patris, qui in cœlis est, & istos puto esse paruulos, quos venire ad se Christus iussit, & non iuit prohiberi, & quos semper dixit videre faciem patris. Nec tibi contrarium videatur: si eos hæc anima, quæ ad Deum tendit, matris suæ filios appellat. Si enim animarum mater Hierusalem cœlestis est, & angeli nihilominus cœlestes nominantur, nihil dissonans videbitur: si hi qui similiter vt ipsa cœlestes sunt, ab ea filij matris appellentur. Super omnia autem congruum videbitur & conueniens, vt quibus vnus est pater Deus, vna sit & Hierusalem mater. Quod verò ait: *Vineam meam non custodiui*, instituta illa ac mores & propositum, in quo exercebatur secundum veterem hominem viuens, indicare videtur laudabiliter à se non esse seruata: ex quo autem adiutorio angelorum dimicauit & vicit eam, penitus à se effugauit veterem hominem cum actibus suis: constitutaque est ab eis vinearum custos, sensuum scilicet & dogmatum diuinorum: ex quibus possit vinum bibere, quod lætificet cor eius.

G

Ephes. 5. g.

Ro. 5. a. b.

Mat. 18. b.
Ibid. 19. b.

H

Annuntia mihi quem dilexit anima mea: vbi pascis, vbi cubas in meridie, ne fortè efficiar sicut adoperta super greges sodalium tuorum.] Adhuc sponsa loquitur etiam hæc, sed ad sponsum, & non iã ad filias Hierusalẽ. Igitur ab initio vbi ait: *Osculetur me*, vsq; ad hunc locum, *super greges sodalium*: cuncta quæ dicta sunt verba, sunt sponsæ. Sed primò sermo eius ad Deum factus est, secundò ad sponsum, tertiò ad adolescentulas: inter quas & sponsum media quædam, & vt se dramatis huius species habet, quasi mesochorus effecta: nunc ad ipsum, nunc etiam ad filias Hierusalem respondent, dirigit verba. Hos ergo nũc vltimos sermones suos ad sponsum facit, requirens ab eo vbi pascat in meridie, & vbi collocet gregem: verens ne dum requirit eum, incurrat in ea loca, vbi sodales sponsi locatos per meridiem greges seruant. Ostenditur autem per hæc, quia sponsus hic etiam pastor sit. In superioribus autem diceramus eum esse & regem, proeo sine dubio quòd homines regat: pastorem verò pro eo quòd oues pascat: sponsum autẽ pro eo, quòd habeat spõsam, quę cum eo regnet: secundum quod scriptum est: *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato.* Hæc interim continet dramatis ipsius qui est quasi historicus ordo. Nunc autem requiramus intelligentiã mysticam, & si oportet præuenire paululum ea, quæ in posterioribus proferenda sunt, quo quis effectus sit horum sodalium pateat, memoremus illud quod scriptum est: Quia reginæ sunt sexaginta, sed ex his omnibus vna sit columba, & vna perfecta ac particeps regni. Cæteræ verò iam inferiores sunt: quæ octoginta appellantur concubinæ. Adolescentulæ verò, quarum numerus nullus est, post ordinem concubinarum ponuntur. Istæ autem omnes animarum earum differentiæ sunt, quæ in Christo credentes, diuersis ei affectibus associantur. Vt (verbi gratia) dicamus omnem ecclesiam per illam figuram corpus esse Christi, qua Apostolus dicit: in quo corpore diuersa esse membra pronuntiat, &

Ephes. 4. c.
Psal. 103. b.
ἀπάγγειλον μοι ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου. ποῦ ποιμαίνεις, πῶς νομοθετεῖς ὃν μεσημβρίαν, μήποτε γένωμαι ὡσεὶ περιβαλλομένη ἐπ' ἀγέλαις ἑταίρων σου.

Psal. 44. b

Cant. 6. c.

1. Cor. 12.

A

alios esse oculos, & alios manus, alios etiam pedes: & singulos pro operum studiorumque suorum meritis, in membra corporis huius aptari. Secundum hanc ergo speciem & hæc intelligenda sunt: & alias quidem animas putandum est in hoc sponsali dramate, quæ magnificentiori affectu sponso atque illustriori sociantur, apud eum reginarum loco & affectu haberi: alias, quarum inferior sine dubio in profectibus & virtutibus honor est concubinarum loco duci: & alias adolescentularum, quæ videntur extra aulam quidem positæ, non tamen extra vrbem regiam. Posteriores verò, & post omnes quæ suprà memoratæ sunt, esse eas animas, quæ oues appellantur. Si verò perspiciamus attentiùs, adhuc fortassis etiam harum omnium inueniemus inferiores alias & vltimas omnium, illas scilicet, quæ in sodalium eius gregibus numerantur. Et ipsi enim habere greges quosdam dicuntur, in quos non vult sponsa incurrere, & ob hoc petit à sponso, vt annuntiet sibi vbi pascat, vbi meridiem faciat: ne fortè, inquit, efficiar sicut adoperta super greges sodalium tuorum. Quæritur ergo, sodales isti qui habere quosdam greges dicuntur, vtrum sponso operam dantes, & sub ipso velut pastorum principe agentes, hoc faciant, quandoquidem sodales eius nominantur: an proprium aliquid & sequestratum habentes: & quòd non sit cum animo sponsi: quandoquidem refugit sponsa, & veretur ne fortè incurrat sodalium greges, dum sponsum suum requirit. Sed & quod dixit: Ne fortè efficiar non adoperta, sed sicut adoperta: require, ne fortè innuat per hoc esse aliquas sodaliū quasi spōsas, habentes etiam ipsas habitum sponsalem, & esse adopertas, & sicut Apostolus dicit: Velamen & potestatem habentes super caput. Et vt manifestior sermonis huius explanatio fiat, iterum quasi dramatis ordine, quod dicitur, exequamur. Exposcit ab ipso sponso suo sponsa, vt ei locum secreti sui indicet & quietis: quandoquidem amoris impatiens, etiam per meridiē cupit audire sponsum, illo præcipuè tempore, quo clarior lux & splendor diei perfectus & purus est, vt assistat ei oues pascenti vel refrigeranti. Et studiosè vult

1. Cor. 11. b

B

viam discere, qua ire ad eum debeat, ne fortè si non fuerit edocta itineris huius anfractus, incurrat greges sodalium: & videatur similis esse alicui illarum, quæ adopertæ veniunt ad sodales eius, nec pudoris curam gerunt, aut verentur passim discurrere, & multis apparere. Ego autem quæ à nullo, inquit, alio videri volo, nisi à te solo: scire desidero, quo ad te itinere veniam, vt secretum sit, vt nemo sit medius, vt nullus arbiter peregrinus & alienus occurrat. Et fortè ob hoc requirit ista loca, in quibus pascit sponsus oues suas, & ostendit ei verecundiam suam, pro qua non vult incurrere greges sodalium, vt ille segreget oues suas à sodalibus, & seorsum pascat, vt non solùm sponsa non videatur ab alijs, sed & arcanis & ineffabilibus mysterijs sponsi secretiùs perfruatur. Nunc ergo videamus per singula, & primò quidem vide si possumus dicere, quòd Dominus, cuius portio fuit Iacob, & funiculus hæreditatis eius Israel, ipse intelligendus sit sponsus. Sodales verò eius angeli illi, ad quorum numerum *cùm diuideret excelsus gentes, & dispergeret filios Adam, statuit terminos gentium secundùm numerum* (vt ait) *angelorum Dei*: & isti sint fortassis greges sodalium sponsi, gentes scilicet cunctæ, quæ velut pecora sub angelis pastoribus constitutæ sunt. Grex verò sponsi illæ dicantur, de quibus ipsa in euangelio veritas dicit: *Oues meæ vocem meam audiunt*. Vide enim & obseruanter intende, quoniam dixit: oues meę, quasi sint & alię oues, quæ non sint eius: sicut & ipse in alijs dicit: *Vos non estis de ouibus meis*: quæ singula huic occulto mysterio conuenienter videbuntur aptari. Quæ si ita se habent, competenter sponsa vniuscuiusque, sodalium gregem, sponsam eius intelligi voluit, quam adopertam nominauit. Sed quoniam certa erat, quòd super omnes illas ipsa esset, non vult similis videri alicui illarū: vtpote quæ sciret tantùm se debere præcellere illas sodaliū sponsas, quas sponsa nominat velut adopertas, quantū eminentiæ spōsus suus habeat ad sodales. Sed & pro hoc adhuc videbitur percūctandi causas habuisse: quandoquidem boni pastoris scit esse studium, vt optima ouib. pascua requirat, & vt viridantia atq; opaca quæque ad requiem nemora meridiani æstus inueniat. Quod quidē sodales spōsi facere nesciunt: nec in eligendis pascuis, aut scientiæ tantū, aut solicitudinis gerunt, & ob hoc dicit: Annuntia

Psal. 77. 2 & 134. a. Deut. 32. Sec. 70.

Ioan. 10. c.

mihi, vbi pascis, vbi cubile habes in meridie? cupiens temp⁹ scilicet illud, quo copiosius mundo lumen infunditur: quò magis merus est dies & purior & florulentior est lux. Tunc, inquit, annuntia mihi ô tu, quem dilexit anima mea, *vbi pascis, vbi cubile habes in meridie? ne fortè efficiar, vt adoperta super greges sodaliū tuorū*. Nouo nunc nomine spōsa appellauit sponsum. Sciens .n. ipsum esse filiū charitatis, imò ipsum esse charitatē, quæ ex Deo est, quasi vocabulum ei istud posuit, quē dilexit anima mea: & tamē nō dixit: quē dilexi, sed quem dilexit anima mea: sciens non qualicunque dilectione, sed ex tota anima, & ex totis viribus, & ex toto corde habendam esse dilectionē sponsi. *Vbi pascis*, inquit, *& vbi cubile habes*? Puto autem quòd & propheta de hoc loco quem nunc sponsa discere ab sponso desiderat & audire, etiam ipse sub eodē positus pastore dicat: *Dominus regit me*: siue vt in alijs legimus: *Dominus pascit me, & nihil mihi deerit*. Et quoniam sciebat alios pastores, vel ignauia, vel imperitia faciente, greges in locis aridioribus collocare: de hoc optimo pastore Dominus dixit: *In loco viridi ibi me collocauit. Super aquam refectionis educauit me*: ostendens pastorē hunc, nō solū abundantes aquas ouib. suis: sed & salubres & puras, & quæ per omnia reficiant, prouidere. Sed quoniam ab hoc statu, quo vt ouis sub pastore deguerat, conuersus ad rationabilia, in excelsiora profecit, idq; adeptus est per conuersionem, subiungit & dicit: *Animam meam conuertit*: *Eduxit me super semitas iustitiæ, propter nomen suum*. Hinc verò quandoquidem in hoc profecerat, vt iustitiæ incederet vias: iustitia autem habet sine dubio impugnantem se iniustitiam: & necesse est eum qui iustitiæ iter incedit, habere pugnas aduersantium, fide conuersus & spe, dicit de eis. Nā & si ambulē in medio vmbræ mortis, nō timebo mala: quoniā tu mecum es. Post hæc verò quasi gratiā referens ei qui se pastoralib. imbuerat disciplinis: Virga, inquit, tua & baculus tuus (quib. institutus videor ad pastoris officiū) ipsa me consolata sunt. Hinc verò vbi vidit sese à pastoralib. pascuis, ad rationabiles cibos & mystica secreta translatum, addit & subdit. Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meū, & calix meus inebrians quàm præclarus est. Et misericordia tua subsequetur me omnib. dieb⁹ vitæ meæ. Vt inhabitem in domo Domini in longitudine dierum. Illa ergo prima, id est, pastoralis institutio, initium eorum fuit, vt in loco viridi collocatus, super aquam refectionis educaretur. Hæc verò, quæ sequuntur de profectibus, ad perfectionem requiruntur. Et quoniam de pascuis & viriditate proposuimus, conueniens etiam videtur de euangelijs confirmare quæ diximus. Inueni etiam ibi pastorem hunc bonum de pascuis ouium differentem, vbi ad hoc quòd pastorem se profitetur, etiam ostiū se esse commemorat, & dicit: *Ego sum ostium, per me si quis introierit, saluabitur, & ingredietur & egredietur, & pascua inueniet*. Hunc etiam nunc sponsa percunctatur, vt ab eo audiat & discat in quibus pascuis oues agat, vel in quibus amœnitatibus meridianos procuret æstus, meridiem appellans illa scilicet cordis secreta, quibus clariorem scientiæ lucem à verbo Dei anima consequitur. Hoc enim tempus est, quo sol excelsiorem circumitus sui verticem tenet. Siquando ergo sol iustitiæ Christus, ecclesiæ suæ excelsa, & ardua virtutum suarum secreta manifestat, amœna etiam pascua cubiliaque meridiana videbitur edocere. Nam cùm adhuc initia habet discēdi, & prima (vt ita dicam) ab eo scientiæ suscipit rudimenta, tunc dicit propheta: *Et adiuuabit eam mane diluculo*. Nunc ergo, quia perfectiora iam quærit, & excelsiora desiderat, meridianum scientiæ lumen exposcit. Hinc puto & Abrahæ post multas eruditiones, quibus apparens ei Deus, imbuit eum de singulis & docuit, post refertur: quia visus sit ei Deus ad quercum Mambre sedenti ad ostium tabernaculi sui meridie: *Et respiciens*, inquit, *oculis suis vidit, & ecce tres viri stabant super eum*. Quòd si credimus hæc per spiritum sanctum scripta, non puto frustra placuisse diuino spiritui, vt etiam tempus & hora visionis, scripturæ paginis mandaretur, nisi & horæ istius & temporis ratio aliquid conferret ad scientiam filijs Abrahæ, quibus vtiq; sicut opera Abrahæ facienda, ita & visitationes istæ sperandæ sunt. Qui enim potest dicere: *Nox præcessit, dies autem appropinquauit, sicut in die honestè ambulemus, non in cōmessationib. & ebrietatibus, nō in cubilib. & impudicitijs, non in contentione & æmulatione*: & cùm hæc omnia transierint,

C

Deut. 6. a.

Psal. 22. רעי

Ibidem.

Ibidem.

D

Ioan. 10. b.

Psal. 45. a.

Gen. 18. a.

Rom. 13. d.

super-

E

supergressus videbitur tempus hoc, quod nox præcesſit, & dies appropinquauit,& festinare non ad initium diei, sed ad meridiem, vt & ipse ad gratiam perueniat Abrahæ. Si enim lux, quæ in ipso est, mentis , & puritas cordis clara fuerit & splendida, iste meridianũ tempus in semetipso habere videbitur: & per hanc puritatem cordis, quasi in meridie positus, Deum videbit, sedens ad quercum Mambre, quod ad visionem interpretatur. Apud visionẽ ergo sedet in meridie, qui vacat ad videndum Deum. Inde deniq; non dicitur intra tabernaculũ, sed foris ad ostiũ sedere tabernaculi. Foris etenim est extra corp⁹ posita mens eius, qui longè est à corporalibus cogitationib⁹, longè à carnalib. desiderijs: & ideo ab his omnib. foris positũ visitat Deus. Eiusdẽ quoq; mysterij est: quòd & Ioseph & fratres suos cùm suscepisset in Ægypto: in meridie eos pascit , & in meridie adorant eum cum muneribus. Propterea deniq; puto, & de his quæ Iudæi in Saluatore cõmiserunt, nullum euangelistarum voluisse scribere, quia meridie hæc gesta sunt: cum vtique sexta hora, non aliud quàm meridianum tempus ostendat: nullus tamen meridiem nominauit. Sed Matthæus ita dicit: *Ab hora autem sexta tenebræ factæ sunt super omnem terram vsque in horam nonam.* Lucas verò: Erat iam quasi hora sexta, & tenebræ factæ sunt super omnem terram, vsque in horam nonam deficiente sole. Sed & Marcus: Cùm autem esset facta hora sexta, tenebræ factæ sunt super omnẽ terrã, vsq; in horam nonam. Vnde apparet, quia in visitatione quidem Abrahæ, & in conuiuio patriarcharum, apud Ioseph non indigebat, vt tempus istud sub nomine sexti numeri significaretur, sed vt meridies diceretur. Volebat enim sponsa, quæ iam tunc in illis adũbrabatur, discere, vbi pasceret sponsus , & vbi haberet cubile : & ideo meridiem nominat. Euangelistæ verò in his quæ narrabant, non meridianum tempus , sed horæ sextæ numerum requirebant, ad enarrandum scilicet sacrificium hostiæ eius, quæ oblata est in die paschæ, pro redemptione hominis, qui in die sexta formatus est à Deo : posteaquam terra produxit animam viuentem secundùm genus, quadrupedia & repentia, & bestias terræ. Ob hoc igitur in præsenti loco illuminari sponsa desiderat pleno scientiæ lumine , ne per imperitiam errans in aliquo, similis efficiatur illis doctorum scholis, quæ non per ipsam Dei sapientiam , sed per philosophorum & principum huius mundi exercentur. Hoc .n. & Apostolo dicere videtur in eo, vbi ait: Quia loquimur *Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam nemo principum huius mundi cognouit.* Et iterum hæc eadem significat, cùm dicit: *Non enim spiritum huius mundi accepimus , sed spiritum qui ex Deo est, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.* Ob hoc ergo requirit sponsa Christũ meridiana cubilia, & plenitudinem scientiæ poscit à Deo: ne videatur esse sicut vna ex philosophorum scholis , quæ adoperta nominatur: pro eo quòd plenitudo veritatis apud eos tecta est & adoperta. Sponsa autem Christi dicit: *Nos autem reuelata facie gloriam Dei speculamur.*

Nisi cognoueris te ô bona, siue pulchra inter mulieres, egredere tu in vestigijs gregum, & pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorum.] Vnius Chilonis, scilicet ex septem , quos apud Græcos singulares fuisse in sapientia fama concelebrat, hæc inter cætera mirabilis fertur esse sententia, qua ait: Scito teipsũ, vel cognosce teipsũ. Quod tamen Salomõ, quẽ præcessisse omnes hos tẽpore & sapientia ac rerũ sciẽtia, in præfatione nostra docuimus, ad animam quasi ad mulierẽ sub commination quadam loquens dicit: *Nisi cognoueris temetipsam ô pulchra inter mulieres*, & agnoueris pulchritudinis tuæ causas inde descẽdere, quòd ad imaginẽ Dei facta es, per quod inest tibi plurimũ naturalis decoris : & cognoueris quàm pulchra eras ex initio, quamuis & nunciam præcellas cæteras mulieres, & pulchra inter eas sola dicaris: tamẽ nisi cognoueris teipsam quæ lis: non .n. ex comparatione inferiorũ volo bonã videri pulchritudinem tuã, sed vt tibi ipsi, & decori tuo collata atque exæquata, respondeas. Quod nisi feceris, iubeo te exire, & in vltimis gregum vestigijs collocari: & iam non oues, neq; agnos, sed hœdos pascere: illos scilicet qui pro prauitate & lasciuia, à sinistris staturi sunt regis in iudicio præsidentis: & cùm tibi introductæ in cubiculũ regium ostenderem quæ summa sunt bona: si nõ cognoueris temetipsã, ostendãtibi etiam quæ sunt vltima mala, vt ex vtroq; proficias, tam malorum metu, quàm bonorũ desiderio. Si .n. nescieris temetipsam, & ignorantia tui vixeris, nec scientiæ studiũ gesseris: sine dubio, nec tabernaculũ proprium habebis, sed & per pastorum tabernacula discurres, & nunc in illius tabernaculis pastoris pasces hœdos, inquietum animal, ac vagum, & peccatis deputatum. Hæc autem patieris, donec rebus ipsis & experimentis intelligas , quantum mali sit animam nescire seipsam neq; pulchritudinẽ suam: per quã præcellat cæteras, nõ virgines, sed mulieres: illas scilicet, quæ corruptionem passæ sunt, nec in virginitatis integritate permanserunt. Hæc sunt quæ spõsus post illa omnia quæ locuta fuerat spõsa, austera quadam comminatione sponsæ, animos ad agnitionis suæ curam suscitans, per ordinẽ proposíti dramatis dicit. Sed nunc consequenter, vt cætera ad Christum hæc & ad ecclesiam referamus: qui ad sponsam suam, ad animas scilicet credentium loquens, summam salutis & beatitudinis in scientiæ agnitione constituit. Quomodo ergo anima cognoscat semetipsam, nec facilè puto, nec breuiter explicari posse: tamen pro virib. pauca ex multis aperire tentabimus. Videtur ergo mihi duplici modo, agnitionem sui animã capere debere. Quid quidẽ sit ipsa, & qualiter moueatur, i.e. quid in substantia, & quid in affectib. habeat: vtputa vt intelligat, si boni affectus sit, aut non boni : aut recti propositi, aut non recti. Et quidem si recti sit, si erga omnes virtutes eundem tenorem habeat, tam in intelligendo, quàm in agendo : an erga necessaria tantũ, & quæ in promptu sunt: Et vtrum in eo sit, vt recipiat profectus, vt augeatur in intellectu rerum augmentoq; virtutum: an in isto stet & resideat, in quod potuit peruenire, & vtrum erga semetipsam tantummodo vacet excolendam, an alijs prodesse & conferre aliquid vtilitatis studeat, vel in verbo doctrinæ, vel in exemplis gestorum. Si verò cognoscat semetipsã, non esse boni affectus, neq; recti propositi, in hoc ipso vt intelligat, vtrũ ei satis desit, & procul à via virtutũ sit: an in ipso iam posita sit itinere, & incedere iã conetur, cupiẽs quæ in ante sunt apprehẽdere, & quę retrò sunt obliuiſci, sed nõdum appropinquauerit: aut proxima quidem sit, nondum tamen ad perfectionem venerit. Sed & in eo opus videtur esse animæ cognoscentis semetipsam , scire si hæc ipsa quæ operatur mala , an ex affectu & studio operetur: an fragilitate quadam , & vt ille ait, quòd quasi non vult agens, & quæ odit faciens : & rursus ea quæ bona sunt affectibus, & recto proposito gerere videatur: verbi gratia, Si iracundiam apud aliquos quidem cohibet, apud aliquos autem effert, an semper eam cohibet, & apud nullum omnino profert. Similiter & tristitiam, si in aliquibus quidem negotijs vincit, in aliquibus autem recipit: an in omnibus omnino non recipit. Ita & timorem, aliaque similiter, quæ virtutibus videntur esse contraria. Adhuc & istud opus est animæ cognoscẽtis se, si gloriæ multum cupida sit, aut parum, aut omnino nihil. Quod inde colligit: si laudibus multùm, aut mediocriter delectetur, aut omnino nihil: & si in opprobrijs satis , aut parùm, aut omnino nihil contristetur. Sed & in dando & accipiendo cognoscentis animæ semetipsam sunt quædam indicia, si quod tribuit & præbuit ita communicabili affectu, & quasi cui æquitatem haberi inter homines placeat. An vt ille ait, ex tristitia, aut necessitate: vel certè gratiam, siue ab accipientibus, siue ab audientibus quærens. Sed & in accipiendo anima, quæ cognoscit semetipsam, obseruabit, vtrum indifferenter habeat ea quæ accipit , an velut super aliquo bono gaudeat. Sed & in intellectu pensabit semetipsam huiusmodi anima, vt cognoscat, an facilè moueatur cuiuscunque verisimilis iudicio: & subripiatur ei arte, vel suauitate, vel calliditate sermonum: an rarò hoc , an nunquam omnino patiatur. Sed sufficiant hæc in hoc agnitionis genere à nobis dicta. Possibile est enim volenti honum similitudinem , & alia innumera colligere, quibus cognoscere semetipsam anima probetur: & pulchritudinem suam, quam ad imaginem Dei in conditione suscepit, si reparare ac restituere potuerit, contemplari. Hoc igitur est, quod præsens sermo sub specie mulieris animam docet, vt cognoscat semetipsam , & ait: Nisi cognoueris temetipsam, hoc est, nisi per singula, quæ suprà memorauimus, duxeris sensus tuos, & discretionẽ singulorum tenueris, quæ agenda sint, quæ cauenda: quid desit tibi, & quid abundet: quid emendandum sit, quidue seruandum. Sed si volueris indifferẽter agere inter cæteras ani-

G

3. Ezd. 7. b

H

Philip. 3. c.

Rom. 7. c.

Gen. 1. d. & 5. a.

Gen. 18. a.

Gen. 43. d.

Mat. 27. c.

Luc. 23. f.

Mar. 15. e.

Gen. 1. c.

1. Cor. 2. b.

Ibidem d.

2. Cor. 3. b.

Ioh. 20. c.

Leuit. 25. c.

A

mas communis vitæ hominũ, quas hîc mulieres appellat, inter quas tu pulchra es: vtpote quæ iam oscula verbi Dei susceperis, & cubiculi eius arcana perspexeris: si, inquam, non te cognoueris, sed indifferenter, vt cõmune vulgus agere volueris: exi in vestigijs gregum, id est, esto in reliquo grege: si nihil egregium post hæc omnia, quæ in te collata sunt, agis: neque temetipsam cognoscens, à congregatione gregali sequestraueris: & eris non solùm in grege, sed in vestigijs gregum. Vltimus enim fiet & nouissimus, qui primatus suos nõ intellexerit. Et ob hoc, vbi iam scientiam neglexerit, necesse est, vt circumferatur omni vento doctrinæ ad deceptionem errorum: ita vt modò quidem apud illum pastorem, id est, doctorem verbi tabernaculum ponat: nunc verò apud alium, & sic vbique circumferatur: pascens non oues, quod est animal simplex, sed hœdos: lasciuos scilicet & inquietos sensus, atq; ad peccatum deputatos, diuersis doctoribus excolens ad hoc ipsum quæsitis. Et hæc erit pœna culpæ illius animæ, quæ seipsam non studuerit agnoscere, & illum solum sequi pastorem, qui animam suam posuit pro ouib. suis. Hæc est vna species, qua intelligere semetipsam anima in affectibus & actibus suis debeat. Illa verò alia pars profundior est & difficilior, qua iubetur anima, quæ tamen iam in mulieribus pulchra est, agnoscere semetipsam. Quod si obtinere potuerit, speret sibi bona omnia: si minus, sciat exeundum sibi post vestigia gregum, & pascendum hœdos in tabernaculis pastorum alienorum à se. Videamus ergo & incipiamus pro vitibus, etiam huius partis agnitionem discutere. Dicit per prophetam sermo diuinus: Illuminate vobis lumen scientiæ. Sed in donis spiritualibus vnum quidem donum maximum est: quod per spiritum sanctum ministratur, sermo scientiæ: cuius scientiæ opus illud principale est, quod in euangelio secundùm Matthæum quidem ita dicit:

Eph. 4. c.

loan. 10. b.

Matt. 11. d *Nemo nouit filium nisi pater: neq; patrem quis nouit, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.* In Luca autẽ ita ait: *Nemo scit quid sit filius,*

Luc. 10. b. *nisi pater: & nemo scit quid sit pater, nisi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Secundùm Ioannem verò ita scriptum est: *Sicut agnoscit me pater, & ego agnosco patrem.*

loan. 10. c.

B

In quadragesimo verò quinto psalmo dicit: *Vacate & cognoscite, quoniam ego sum Deus.* Igitur principale munus scientiæ est cognoscere trinitatem. Secundo verò in loco cognoscere creaturam eius, secundùm eum qui dicebat: Ipse enim mihi dedit horum, quæ sunt scientiam veram, substantiam mundi & virtutem elementorum, initiũ & finẽ & medietatẽ temporũ, & reliqua. Inter hæc ergo animæ erit quædam etiam sui agnitio, per quam scire debet, quæ sit eius substantia, vtrum corporea vel incorporea, & vtrum simplex vel ex duobus, aut tribus, an verò ex pluribus composita. Sed & iuxta quorundam quæstiones, vtrum facta, an omnino à nullo sit facta: Et si facta sit, quo modo sit facta: Vtrum, vt putant aliqui, in semine corporali, etiam ipsius substantia continetur, & origo eius pariter cum origine corporis traducitur: An perfecta extrinsecus veniens, parato iam & formato inter viscera muliebria corpore induitur: Et si ita sit, vtrum nuper creata veniat, & tunc primùm facta cùm corpus videtur esse formatũ: vt causa fo cturæ eius, animandi corporis necessitas extitisse credatur; an priùs & olim facta, ob aliquam causam ad corpus sumendum venire existimetur, & si ex causa aliqua in hoc deduci creditur, quæ illa sit causa vt agnosci possit, scientiæ opus est. Sed & illud requiritur: vtrum semel tantùm corpore induatur, & id postmodum depositum vltra non quærat, an cùm semel susceptum deposuerit, iterum assumat: & si secundò sumptum semper habeat, an aliquando iterum abijciat. Et si quidem secundùm autoritatem scripturarum, consummatio immineat mundi, & corruptibilis status hic in incorruptibilem mutabitur: ambiguum non videri quòd in præsentis vitæ statum, secundò aut tertiò in corpus venire possit. Nam si recipiatur hoc necessariò, sequitur vt huiusmodi successionibus consequentibus finẽ nesciat mundus, & adhuc cognitionem sui anima requirat, si est aliquis ordo, aut sunt aliqui spiritus eiusdem substantiæ cum ipsa. Alij verò non eiusdem, sed diuersi ab ea, id est, si sunt & alij spiritus rationabiles vt ipsa est, & alij carentes ratione. Et si eadem est ipsius quæ & angelorum substantia, quoniam rationabile à rationabili nequaquam differre creditur. Aut si non est quidem talis per substantiam, sed erit talis per gratiã si meruerit: an non possit omnino similis effici angelis, nisi hoc naturæ suæ qualitas, aut similitudo receperit. Reddienim posse videbitur quod amissum est, non tamen conferri id quod ex initio cõditor non dederit. Sed & hoc ad cognoscendam semetipsam anima requirat, si virtus animæ eius accedere potest & decedere. An est immutabilis: an acquisita semel vltrà non defluit. Et quid opus est plura commemorare: quibus ex causis semetipsam cognoscat anima: ne fortè, si neglexerit perfectè semetipsam cognoscere, exire iubeatur in vestigijs gregum, & pascere hœdos, & hoc non in proprio tabernaculo, sed in tabernaculis pastorum; cùm præstò sit volenti hæc persequi, largissimas occasiones ex his quæ suprà memorauimus, sumere, in quibus sese exercere in sermone scientiæ pro viribus possit. Dicantur verò hæc à verbo Dei, etiam ad animam, quæ in profectibus quidem posita est, nondum tamen ad summum perfectionis ascendit. Quæ pro eo equidem quod proficit, pulchra dicitur, vt autem peruenire possit & ad perfectionem, fiat ad eam comminatio necessaria. Quod nisi per ista singula quæ suprà diximus, semetipsam cognouerit, & vigilanter exercueritin verbo Dei & lege diuina, continget ei de his singulis opiniones colligere diuersorum, & sequi homines nihil egregium, nihil ex spiritu sancto locutos: hoc enim exire in vestigijs gregum, & eorum doctrinam sectari, qui & si ipsi permanserint peccatores, nullum peccantibus remedium prouidere potuerint. Quos qui sequitur, hœdos vtique qui peccatorum inditium tenent, videbitur pascere, circumiens tabernacula pastorum, diuersas scilicet sectas philosophorũ. Intuere ergo pleni⁹ quàm terribile est, quod sub hac adumbratur figura. Exi, inquit, tu in vestigijs gregum; quasi ad eam loquitur, quæ intus iam sit anima, & intra mysteria collocata, pro eo tamẽ quòd negligat semetipsam cognoscere, & requirere quæ sit, & quid vel quo modo agere debeat, quidue nõ agere, dicitur ei: Exi tu quasi quæ ob hanc desidiæ culpã foras mittatur ab eo qui præest. Sic ingens animæ periculum est, scientiam sui agnitionemq; negligere. Sed fortasse, quia duplicem expositionem dedimus agnitionis suæ animæ, videbitur cuipiam secundum eam quidem quæ de moribus & de actibus suis discutere negligit, & inquirere de profectibus suis, aut perscrutari de vitijs, meritò ei dici, exi: per quod videatur, quasi de interioribus foras propelli. Si verò secundum editionem aliam, qua diximus, quòd naturam substantiamq; suam agnoscere debeat & statum, vel in quo fuerit, vel in quo erit, graue credetur. Quæ enim facilè talis anima inuenietur, ita perfecta, ita præpotens, cui horum omnium ratio & intelligentia pateat. Ad hoc respõdebimus, quoniam sermo, qui habetur in manibus, nõ ad omnes animas fit, neq; ad adolescentulas, quib. hic loquitur sponsus, neque ad cæteras mulieres, neque ad octoginta cõcubinas, aut 60. reginas: sed ad illam, quæ inter omnes mulieres sola pulchra dicitur & perfecta. Vnde apparet, ad dilectas quasque animas hæc dici: quibus cum gratia multa sentiendi & intelligendi à Deo data sit, negligunt tamen scientiæ partes, & cognoscendi semetipsas, nullum adhibent studium. His ergo comminatur sermo diuinus: quia *quibus multum datur, multum ex eis exigitur,* & humilis quidem, & venia & misericordia dignus erit: *potentes autem potenter cruciabuntur.* Si ergo & tu anima quæ pulchriores & eminentior inter cæteras (verbi gratia) doctrinis, negligas temetipsam, & in ignorantia tui maneas: quomodo poterunt, vel hi qui ædificari desiderant, instrui, vel conuinci & argui contradicentes? Dignè ergo cum comminatione quadam ad eã dicitur: Exi tu in vestigijs gregum, & pasce hœdos tuos in tabernaculis pastorum. Potest ad hoc trahi, etiam illud quod Moyses scribit: quòd si qua Israelitica mulier adulterauerit, lapidetur. Si verò filia sacerdotis, ignibus exuratur. Sic ergo ista videbitur esse comminatio in eos qui capaces esse possunt ad agnitionẽ & scientiam, sed per desidiam negligunt. In quos iustissima indignatio sponsi est: quia scit vnius negligentiam cedere ad damna multorum. Similis enim videbitur huiusmodi anima, vel illi qui acceptum denarium abscondit in terram, ne lucri aliquid ex eo pecuniæ dominus acquireret: vel illi quẽ occidisse dicitur De⁹, quia malign⁹ erat Onã, vel Her scilicet, qui accepta semina scientiæ naturalis, posteritati inuidens, profundebat in terram. Pa-

C

D

1. Cor. 7. f.

Luc. 11. f. Prou 6. a.

Deut. 20. & Deut. 22. c. d.

Luc. 19. d.

Gen. 38 b.

stores

E

ſtores quoq; ,ſicut & antè iam diximus (ſi quidem ad eccleſiam comminationis hic ſermo fit) mundi huius principes accipiendi ſunt: vel illi angeli ſub quorum cura reliquæ gentes habentur, ſiue ſorte in hoc, ſiue ſecretioribus cauſis quibusdam ſeductæ. Si verò ad vnam quamq; animam comminatio iſta referatur, quæ ſemetipſam negligit agnoſcere: ſapientes & magiſtri huius ſæculi intelligendi ſunt, docentes ſapientiam huius mundi, vt in ſumma hoc intelligatur, quia neceſſe eſt animam, eam præcipuè, quæ bona & pulchra eſt, ſenſibus & ingenio vigilans, cognoſcere ſemetipſam: & dare operam ad agnitionem ſui per exercitia doctrinæ & ſtudia diuina, ac per hoc agi ſpiritu Dei & ſpiritu adoptionis: Aut ſi talis hæc anima ſemetipſam neglexerit, & à diuinis ſtudijs declinauerit, neceſſe eſt eam operam dare ſtudijs mundanis & ſapientiæ ſæculi, & agi ſpiritu mundi huius iterum in timore. Quod deſignat Apoſtolus, cùm dicit: *Nos autem non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed ſpiritum, qui eſt ex Deo.* Et iterum: *Non accepiſtis enim iterum in timore ſpiritũ ſeruitutis, ſed ſpiritum accepiſtis adoptionis, in quo clamamus abba pater.* Hæc interim nobis de præſenti loco occurrere potuerunt: nunciam conuertamur ad conſequentia.

1 Cor. 2. c. Rom 8. c

τῷ ἵππῳ μου ἐν ἅρμασι Φαραὼ, ὡμοίωσά σε ἡ πλησίον μου.

Equitatui meo in curribus Pharaonis, ſimilem te arbitratus ſum proxima mea.] Hiſtoricus quidem ſenſus hoc videtur oſtendere. Sicut, inquit, tunc in Ægypto cùm Pharao perſequens populum Iſrael proceſſit in currib. & equitatu: & meus, hoc eſt, domini mei ſpõſi, equitatus longè præcellebat curr⁹ Pharaonis, & præſtantior erat, vtpote qui illos ſuperauerit, & in mare demerſerit: ita & tu proxima mea ſpõſa præcellis omnes mulieres, ſimilis effecta equitatui meo: qui Pharaonis currib. comparatus, potentior vtique eſt & magnificentior. Hic interim mihi videtur eſſe ordo ſermonũ ipſorum verborumq; directio. Videamus autem, ne fortè ſecundũ intelligentiã myſticam, animas, quæ ſunt ſub illo ſpirituali Pharaone, & ſub ſpiritualib. nequitijs poſitæ, currus dicat eſſe Pharaonis: & quadrigas eius, quas ipſe agit, & ducit ad perſequendum populum Dei, & ad opprimendum Iſrael. Certum enim eſt, quia tẽtationes & tribulationes, quas excitant dæmones ſanctis, per animas aliquas excitant ad hoc ipſum aptas & conuenientes. Quibus tanquam curribus aſcenſis, exagitant & impugnãt, vel eccleſiam Dei, vel ſingulos quosque fidelium. De equitatu verò Domini, qui ſit eius iſte equitatus, in Exodo quidem, vbi ſuperantur currus Pharaonis, & demerguntur in mare, nihil legimus ſcriptum, niſi tantùm quòd Dominus currus Pharaonis, & exercitum eius proiecit in mare rubrum. Inuenimus tamen in quarto Regnorum libro, quòd Eliſæus de aduentu hoſtium, qui cum equitatu & curribus venerant, formidanti puero ſuo dicit: *Ne timeas, quoniam plures ſunt nobiscum, quàm cum illis. Et orauit,* inquit, *Eliſæus, & dixit: Domine aperi oculos pueri huius, vt videat. Et aperuit Dominus oculos eius, & vidit: Et ecce mons plenus equitibus erat, & currus ignei in circuitu Eliſæi, qui deſcenderant ad eum.* Sed & in propheta Habacuc manifeſtè & euidenter legimus de equitatu Domini, & quòd aſcendat equos ſuos. Sunt ergo ſcripturæ verba hæc: *Nunquid in fluminibus iraſceris Domine, aut in fluminibus furor tuus, aut in mari rubro impetus tuus? qui aſcendes equos tuos, & equitatus tuus ſalus.* Sunt ergo equi Domini, quibus aſcendit, & equitatus eius. Quos ego non alios eſſe puto, quàm illas animas, quæ frenum diſciplinæ eius accipiunt, & iugum portant ſuauitatis eius, & quæ ſpiritu Dei aguntur, & in hoc eſt eis ſalus. In reuelatione Ioannis legimus, quòd apparuit ei equus, & ſedens ſuper eum quidam fidelis & verus, & cum iuſtitia iudicans, cuius nomen eſt verbum Dei. Ait ergo: *Et vidi cœlum apertum: & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur fidelis & verus, & cum iuſtitia iudicans & pugnans: & oculi eius ſicut flamma ignis, & ſuper caput eius diademata multa, habentia nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe, & adopertus erat veſtimento ſanguine conſperſo, & vocabatur nomen eius verbum Dei. Et exercitus eius erat in cœlo, & ſequebantur eum in equis albis, induti abyſſo albo puro.* Sed opus eſt gratia Dei, quæ horum nobis aperiat intellectum, quo poſſimus aduertere: quid iſtæ indicent viſiones, qui ſit equus albus, & quis ſit qui ſedet ſuper eum, cuius nomen eſt verbum Dei. Et fortè quidem dicet aliquis, album eſſe equum, corpus quod aſſumpſit Dominus, & quo ille qui in principio apud Deũ, De⁹ verbum, vel veſtitus vel vectus eſt. Alius autem animã dicet, quam aſſumpſit primogenitus omnis creaturæ, & de qua dicebat: *Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Alius verò vtrumque ſimul, corpus atque animam, quaſi vbi peccatum non fuerit, equum dici album putabit. Alius adhuc quarto loco eccleſiam dicet, quæ & corpus eius nominatur, album videri equum: quaſi non habentem maculam aut rugam, quam ſibi ipſe ſanctificauit lauacro aquæ. Secundùm hæc autem ſingula etiam illa accipiet quæ ſequuntur, militiam cœli & exercitum verbi Dei: & quo modo ſinguli quique eorum ſequentes verbum Dei, equis albis ſedeant, & byſſinis albis induantur & mundis. Huicergo equo albo, quo ipſe vehitur, qui verbum Dei appellatur, vel huic equitatui cœlesti, qui eum ſequitur in albis nihilominus equis, comparat & ſimilem facit Chriſtus eccleſiam ſuam. In curribus autem Pharaonis, vel ita poſſumus accipere, vt quantum hic Domini equitatus equitatũ & currus Pharaonis euincit & præcellit: tantũ tu quæ pulchra es in mulieribus, præcellis & euincis omnes reliquas animas, quæ adhuc iugum Pharaonis portant, & ſeſſores eius patiuntur: vel certè quòd equitatus hic meus, qui lauacro aquæ mundatus, purus & candidus factus eſt, & verbum Dei meruit habere ſeſſorem, ex curribus aſſumptus eſt Pharaonis. Inde enim omnes veniunt credentes, quia *Chriſtus venit in hunc mundum peccatores ſaluos facere.* Hoc ergo modo poteſt explanari verſiculi huius ſenſus. Equitatui meo, qui fuit antè in curribus Pharaonis, & nunc ſequitur me in equis albis, purificatus in lauacro aquæ, ſimilem te arbitror proxima mea. Beatæ ergo ſunt illæ animæ, quæ dorſum ſuum curuauerunt, vt ſuſcipiant ſeſſorem verbum Dei ſuper ſe, & frena eius patiuntur, vt quocunque ipſe voluerit, flectat eas, & agat habenis præceptorum ſuorum: quia iam non propria voluntate incedunt, ſed ad omnia ducuntur & reducuntur voluntate ſeſſoris. Et fortaſſis videbitur ſecundum hoc, quòd ex multis animabus congregata eſt eccleſia, & exemplum vitæ accepit à Chriſto: quòd non tam ab ipſa deitate verbi Dei acceperit, quæ vtique ſupereminet eos actus vel affectus, qui ad exemplum dari hominibus debeant, ſed illa anima, quæ aſſumpta eſt ab eo, in qua fuit ſumma perfectio: illa ſit ad exemplum poſita, & ipſa dicat hîc, proxima mea, cuius ſimilitudinem habere debeat etiam eccleſia, quæ ex multis congregatur animabus, illis ſcilicet quæ priùs fuerant ſub iugo & curribus Pharaonis, & equitatus Domini appellantur. Quæ autem ex duabus expoſitio conuenire magis propoſito verſiculo videatur, probabis etiam tu qui legis.

G

Ioan. 10. d.

Ephe. 5. f.

1. Tim. 1. d.

H

F

Videm.

4. Reg. 6. c.

Habac. 3. b

Apoc. 19. b

τὶ ὡραιώθησαν σιαγόνες σου ὡς τρυγόνος καὶ ὡς ἐμίσχη.

Quàm ſpecioſæ factæ ſunt genæ tuæ, tanquam turturis: ceruix tua, ſicut redimicula.] Ordo dramatis, huiusmodi videtur habere conſequentiam: quòd poſtea quàm auſteriore vſus eſt cõminatione ſponſus ad ſponſam, proteſtatus ei, quòd niſi cognoſceret ſemetipſam, exitura eſſet in veſtigijs gregũ, & paſceret non oues, ſed hœdos, erubuerit ſuper auſteritate præcepti: ſed & rubor verecundiæ diffuſus in vultu, ſpecioſas effecerit genas eius, & multò quàm fuerant pulchriores. Non ſolũ autẽ genæ, ſed & ceruix eius tam decora ſit reddita, quaſi monilium redimiculis adornata. Pulchritudo ergo genarum turturibus comparatur: quòd per huiusmodi aues, ſimul honeſtas vultus & alacritas indicetur. Hæc eſt hiſtorici dramatis explanatio. Sed veniamus ad rem. Paulus Apoſtolus ſcribens ad eccleſiam Corinthiorum, ita ait: *Corpus autem non eſt membrum vnum, ſed multa: Et ſi dixerit pes, quia non ſum manus, non ſum de corpore: non propterea non eſt de corpore: Et ſi dixerit auricula, quia non ſum oculus, non ſum de corpore: non propterea non eſt de corpore. Si totum corpus eſt oculus, vbi eſt auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autem Deus poſuit vnumquodque membrum in corpore, ſicut voluit.* Et cùm plura de hoc diſputaſſet, ad vltimum dicit: *Vos autem eſtis corpus Chriſti & membra exparte.* Et iterum ad Epheſios ſcribens dicit: *Subiecti inuicem in timore Chriſti. Mulieres viris ſubiectæ ſint ſicut Domino: quia vir caput eſt mulieris, ſicut & Chriſtus eſt caput eccleſiæ: ipſe Saluator corporis. Sed ſicut eccleſia ſubiecta eſt Chriſto, ita & mulieres viris ſuis in omnibus. Viri diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit eccleſiam ſuam, & ſemetipſum tradidit pro ea, vt eam ſanctificaret lauacro aquæ in verbo, vt ipſe ſibi præpararet glorioſam eccleſiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi, ſed vt eſſet ſancta & immaculata.* Et poſt pauca: *Nemo,* inquit, *enim*

1. Cor. 12. c

Eph. 5. d.

aliquando

A

aliquando carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam: quia membra sumus corporis eius, & reliqua.

Per hæc ergo edocemur, quomodo sponsa Christi, quæ est ecclesia, etiam sit corpus eius & membra. Si ergo audias sponsi membra nominari, ecclesiæ membra dici intellige, in quibus sicut sunt aliqui, qui dicuntur oculi, pro intelligentiæ sine dubio ac scientiæ lumine, & alij aures, pro audiendo verbo doctrinæ: alij manus, pro bonis operibus religiosisque ministerijs: ita sunt alij & qui genæ eius appellentur. Genæ autem partes vultus dicuntur, in quibus honestas & verecundia animæ agnoscitur: per quod sine dubio illi in membris ecclesiæ declarantur, qui castitatis & pudicitiæ excolunt honestatem. Pro his ergo ad omne corpus sponsæ dicitur: Quàm speciosæ factæ sunt genæ tuæ? Et obserua quia non dixit, quàm speciosæ sunt genæ tuæ, sed quàm speciosæ factæ sunt, vt ostendat, priùs quidem non eas ita fuisse speciosas, sed posteà quàm suscepit oscula sponsi, & ipse qui loquebatur per prophetas, priùs affuit, & mundauit sibi ipsi ecclesiam suam lauacro aquæ, & fecit eam non habere maculam aut rugam, & agnitionem sui præstitit ei: tunc factæ sunt speciosæ genæ eius. Tunc enim castitas & pudicitia, & virginitas, quæ priùs non fuerat, per ecclesiæ genas specioso decore diffusa est. Quæ tamen genarum species, id est, pudicitiæ & castitatis, turturibus comparatur. Turturum ferunt huiusmodi naturam esse, vt neq; masculus præter vnam feminam adeat aliam: nec femina plus quàm vnum patiatur marem: ita vt si accidat altero intercepto superesse alterum: pariter cum coniuge extinctus sit ei concubitus amor. Conuenienter ergo similitudo turturis, aptatur ecclesiæ, quòd vel alterius viri post Christum coniugium nesciat, vel quòd continentiæ & pudicitiæ in ea tanquam turturum volitet multitudo. Secundum hanc intelligentiam etiam ceruicem sponsæ accipiamus. Quæ sine dubio illæ intelligi debent animæ, quæ Christi iugum suscipiunt dicentis: Suscipite super vos iugum meum: quia iugum meum *Matt. 11. d*
suaue est. Obedientia ergo eius, ceruices eius appellantur,
B
Ceruix ergo ei⁹ speciosa facta est, sicut redimicula, & meritò. Quam .n. prius præuaricationis inobedientia turpẽ fecerat, nunc obediẽtia fidei, speciosam fecit & pulchrã. Ceruix ergo tua speciosa facta est sicut redimicula. Ad vtrumq; .n. subaudiatur, speciosa facta est. Redimicula hîc dicit cõstrictiones, vel cõnexiones monilium, quæ in ceruicib. sedere solent: ex quibus deducitur & descendit per omne collum reliqu⁹ ornatus. Ipsi ergo ornamento, quod ceruicib. & collo imponi solet, ceruicem sponsæ comparauit. Quod dictum ita aduertimus. Ceruicẽ diximus subiectionem & obedientiam dici, pro eo quòd quasi iugum Christi suscipiat, & fidei eius obedientiam præbeat. Ornamentum ergo ceruicis eius, quæ est obedientia, Christus est. Ipse enim prior factus est obediens *Rom. 3. d.*
vsq; ad mortẽ. Et *sicut per vnius*, Adæ scilicet, *inobedientiã, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obedientiam*, Christi duntaxat, *iusti constituentur multi.* Ornamentum ergo & monile ceruicis ecclesiæ, obedientia Christi est. Sed & ceruix ecclesiæ, i.e. obedientia eius, similis effecta est obediẽtiæ Christi, quod est monile ceruicis. Magna ergo in hoc laus sponsæ *Rom. 32.*
est, magna ecclesiæ gloria, vbi imitatio obedientiæ eius, exæquatur obedientiæ Christi, quem imitatur ecclesia. Hæc ipsa species monilis, etiã in Genesi memoratur à Iuda patriarcha Thamar nurui suæ, quando cum ea quasi cum meretrice concubuit, data. Quod non omnibus patet mysterium. Intelligitur per hoc, quòd Christus ecclesiæ, quam ex multorum dogmatum prostitutione collegerat, futuræ profectionis hæc dedit pignora, & istud obedientiæ monile ceruici eius imposuit.

ὡμοιώμαι γὰρ χρυσίῳ πεποιησθῶσι, μετὰ σιγμάτων τῶν ὀρθρίων ἕως ὅ βασιλεὺς ἐν ἀναπαύσει αὐτοῦ. *Matt. 4. a Gal. 3. c.*

Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoadusque rex sit in recubitu suo.] Suprà diximus, quòd specie dramatis libellus hic ordinatus, personarum imitatione contexitur: & nunc ergo videntur hæc amici vel sodales sponsi ad sponsam locuti, qui secundùm intelligentiam mysticam, & vt suprà iam diximus, aut angeli vel etiam prophetæ, aut patriarchæ possunt intelligi. Non enim tunc solùm cùm post baptismum Ioannis in deserto tentatus est à diabolo Dominus, accesserunt angeli & ministrauerunt ei, sed ante aduentum præsentiæ corporalis ministrauerunt semper. Nam & lex dispositа in manu per angelos dicitur mediatoris. Et ad Hebræos scribens Apostolus dicit: *Si enim qui per angelos habitus est, sermo factus est firmus.* Ipsi ergo erant velut auctores & procuratores, appositi paruulę sponsæ cum pædagogo, lege: donec plenitudo temporum veniret, & mitteret *Deus filium suum, natum ex muliere, factum sub lege*, & adduceret eam sub auctoribus & procuratoribus & pædagogo, lege: vt ipsius verbi Dei oscula, doctrinam scilicet verbaq; susciperet. Antequam ergo tempus horum adesset: in multis angelorum ministerio excolebatur sponsa, qui apparebant tunc hominibus, & loquebãtur ea, quæ res poscebat & temp⁹. Non .n. tu mihi ex aduẽtu Saluatoris in carne spõsam dici, aut ecclesiam putes: sed ab initio humani generis, & ab ipsa cõstitutione mundi: imò vt Paulus docet, altiùs mysterij huius originem repetam, ante etiam constitutionem mundi. Sic enim dicit ipse: *Sicut elegit nos in Christo ante constitutionem mundi, vt essemus sancti & immaculati coram ipso in charitate*, prædestinans nos in adoptionem filiorum. Sed & in psalmis scribitur: *Memento congregationis tuæ Domine, quam congregasti ab initio.* Prima etenim fundamenta congregationis ecclesiæ, statim ab initio sunt posita. Vnde & Apostolus dicit ædificari ecclesiam, non solùm super Apostolorum fundamentum, sed etiam prophetarum. Inter prophetas autem numeratur & Adam: quia magnum mysterium prophetauit in Christo & in ecclesia, dicens: *Propter hoc relinquet homo patrem suum, & matrem suam, & adhærebit vxori suæ, & erunt ambo in carne vna.* Euidenter enim de his dictis eius dicit Apostolus: Quia mysterium hoc magnum sit. *Ego autem dico in Christo & in Ecclesia.* Sed & idem Apostolus cùm dicit: Sic enim ecclesiam dilexit, vt semetipsum traderet pro ea, sanctificans lauacro aquæ, non vtiq; ostendit eam priùs non fuisse: quomodo .n. dilexisset eã, quæ nõ erat. Sed eã sine dubio dilexit, quæ erat. Erat autem in omnib. sanctis, qui ab initio sæculi fuerunt facti. Diligens igitur eã, venit ad eam. Et sicut pueri cõmunicauerunt carni & sanguini, similiter & ipse particeps factus est eorundem, ac semetipsum pro eis tradidit. Ipsi enim erãt ecclesia, quam dilexit, vt eam vel numerositate augeret, vel virtutibus excoleret, vel perfectionis charitate de terris transferret ad cœlum. Ministrauerunt ergo & prophetæ ab initio, ministrauerunt & angeli. Quid enim aliud fiebat tunc, cùm apparuerunt tres viri Abrahæ sedenti ad quercum Mambre? Licet illa angelorum species plus aliquid quàm angelicum ostenderit ministerium: nam Trinitatis ibi mysterium prodebatur. Hoc erat & in Exodo: cùm angelus Domini dicitur in flamma ignis apparuisse Moysi in rubo. Continuò autem in subsequentibus Dominus & Deus loqui in angelo scribitur, & ipse Deus esse Abraham, & De⁹ Isaac, & Deus Iacob designatur. Quod quidam hæreticorũ legentes dixerunt: Deum legis & prophetarum longè inferiorem esse, quàm Iesum Christum & spiritum sanctum, & & eousq; impietatem suam pertenderunt, vt plenitudinem quidem in Christo ponant, & in spiritu sancto: imperfectionem verò & infirmitatem in Deo legis. Sed hæc aliàs. Nunc autem nõbis propositum est ostendere, quomodo sancti angeli, qui ante aduentum Christi, velut paruulæ adhuc sponsæ tutelam procurabant, ipsi sint amici & sodales sponsi, qui ad eam dicere videantur: Faciamus tibi similitudines auri cum distinctionibus argenti, vsquequò rex sit in recubitu suo. Indicant ergo quòd ipsi faciant sponsæ, non aurum (neque enim habebãt tale aurum, quale dignum erat offerri sponsę) sed pro auro, similitudines auri se facere promittunt. Et non vnam similitudinem, sed multas. Ita etiam dicunt de argento, sed quasi habentes licet paruam argenti materiam, promittunt se ei facere, non similitudines, sed distinctiones argenti: vtpote quibus non tanta abundaret argenti materia, vt connexum aliquid & solidum opus ex eo producere possent: sed distinctiones solas ac signa quædam parua, velut puncta interfererent illi operi, quod ei ex auri similitudine faciebant. Hæc ergo amici sponsi illi, de quibus suprà diximus, sponsæ faciunt ornamenta. Sed quid in his secreti contineatur, & quid elocutionis nouitas ipsa partiriat: omnipotentis verbi ac sponsi patrem precemur, vtipse nobis arcani huius claustra patefaciat, quo possimus, non solùm ad intelligenda hæc illuminari, verùm etiam ad proferenda: ac secundùm mensuram eorum, qui lecturi sunt, moderationem eloquij spiritualis accipere. Auri speciem

C

Hebr. 2. d.

Rom. 11. c.

Eph. 1. a.

Psal. 73. a.

Eph. 2. & 4.

Gen. 2. d.

Ephe. 5. g. Ibidem a.

D

Gen. 18. a.

Exod. 3. a.

Ibidem d.

in multis sæpè ostendimus figuram tenere inuisibilis & incorporeæ naturæ. Argentum verò virtutem verbi ac rationis, secundùm quod & Dominus dicit per propheram: *Dedi vobis argentum & aurum, vos autem feciſtis argentea & aurea Baalim*: ostendens per hæc, & dicens: quia dedi vobis sensum & rationem, qua me Deum & sentire possetis, & colere: vos autem & sensum & rationem, quæ in vobis est, ad colenda dæmonia transtulistis. Sed & *eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne probatum* dicitur. Et item in alijs, argentum ignitum, iusti lingua memoratur. Cherubim verò aurea dicuntur: quoniã quidem plenitudo scientiæ Dei interpretantur. Sed & candelabrum in tabernaculo testimonij aureum & solidum poni iubebatur: quod mihi videtur formam tenere naturalis legis, in qua lux scientiæ habetur. Sed quid opus est multa congregare testimonia, cùm in promptu sit scire volentibus in multis scripturæ locis hoc indicari, quòd aurum ad sensum mentemque rouocetur: argentum verò ad verbum atq; eloquia referatur. Nunc ergo properemus ad contemplandum, quomodo secundùm ea quæ præmisimus, amici sponsi dicant, se similitudines auri facere sponsæ cũ distinctionibus argenti. Videtur ergo mihi, quòd *Lex*, quæ *per angelos dispositа* est *in manu mediatoris*: quandoquidem vmbram habeat futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum: & quæcunq; contingebant illis qui in lege referuntur, in figura, & non in veritate contingebant. Ista omnia similitudines auri fuerunt, non aurum verum: quòd scilicet aurum verum in illis, quæ incorporea sunt & inuisibilia ac spiritualia, intelligatur. Similitudo verò auri, in quo non est ipsa veritas, sed vmbra veritatis, ista corporea & visibilia accipiantur; verbi gratia: Similitudo auri fuit istud tabernaculum manufactum, de quo dicit Apostolus: *Non enim manufacta ista introiuit Iesus exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum.* Ergo quæ in cœlis sunt inuisibilia & incorporea, illa sunt vera: ista autem, quæ in terris sunt visibilia & corporea, exemplaria verorum dicuntur esse, non vera. Ista ergo sunt, quæ similitudines auri appellantur, in quibus est & arca testamẽti, & propitiatorij, & Cherubin, & altare incensi, & mensa propositionis, & panes: sed & velamen, & columbæ ac serę, & altare holocaustorum, & ipsum templum atq; omnia quæ in lege scripta sunt. Omnia hæc similitudines erant auri. Sed & ipsum aurũ visibile, pro eo quòd visibile erat, nõ erat aurũ verum: sed similitudo erat illius veri auri inuisibilis. Istas ergo similitudines auri, fecerunt sponsæ ecclesiæ sponsi amici: angeli videlicet & prophetæ, qui ministrauerunt in lege cæterisq; mysterijs. Hæc opinor & Paulus intelligens dicebat: *In religione angelorum, in his quæ videt frustra inflatus sensu carnis suæ.* Omnis ergo Iudaicus cultus & religio, similitudines sunt auri. Cùm autem conuersus fuerit quis ad Dominum, & ablatum fuerit ab eo velamen, tunc videbit aurum verum; cuius auri antequam adesset & cognoscendum se præberet, similitudines fecerunt sponsæ amici eius, vt ex illis similitudinibus commonita & prouocata, veri auri desiderium caperet. Hoc enim factum indicat Paulus, cùm dicit: *Hæc autem in figura contingebant illis. Scripta autem sunt propter nos, in quos fines sæculorum deuenit.* Sed finẽ, quẽ dicit Paulus, nõ intelligas corporalem. Finis enim corporalis multos inueniet, pro quib. non sunt scripta hæc: Neq; enim huiusmodi de his recipient intellectum: sed finem sæculorum, perfectionem rerum intellige, quæ vtique Paulo & similib. eius aduenisse, & propter ipsos scripta hæc esse dicuntur. Sed hæc in excessu diximus, volentes ostendere, quomodo amici sponsi dicant ad sponsam facere se ei similitudines auri cum distinctionibus argenti; per ea scilicet quæ in lege & prophetis per figuras, & imagines, & similitudines, & parabolas scripta tradiderunt. Sunt tamen in his & paruæ quædam distinctiones argenti. Inditia scilicet sensus spiritualis verbi & interpretationis rationabilis, licet & valde rara & exigua. Ante aduentum namq; Domini vix sicubi prophetarum aliquis parum quid occulti sermonis aperuit: verbi gratia, vt Esaias cùm dicit: *Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est, & domus Iuda nouella dilecta.* Et iterum alibi: *Aquæ multæ, gentes multæ sunt.* Et Ezechiel nominans duas sorores, Oollam & Oolibam, aliam Samaraim distinguit esse, & aliam Iudæã: & sicubi talia quędam ipsis prophetis interpretantibus aperiantur, istæ distinctiones argenti dicuntur. Vbi verò Saluator & Dominus noster Iesus Christus aduenit, nota faciens omnia verbo virtutis suæ, in passione eius inditium datum est, quòd ea quæ in absconditis tegebantur, & arcana erant, in lucem proferrentur, & ad manifestationem venirent: per hoc quòd velum templi, quo sancta sanctorum & arcana velabantur, scissum est de sursum eius vsq; deorsum, palam fore denuntians omnibus, quod intrinsecus videbatur obtectum. Sic ergo illud, quod per angelos & prophetas ministratum est, similitudo auri fuit cum distinctionibus paruis & exiguis argenti. Hæc autem quæ per ipsum Dominum nostrum Iesum Christum tradita sunt, in auro vero & argento solido collocata sunt. Hæc .n. quæ per amicos sponsi facta est similitudo auri cum distinctionibus argenti, non in sempiternum mansura promittitur: sed tempus ei statuitur ab illis ipsis dicentibus: vsquequò rex sit in recubitu suo. Cùm .n. recubans dormierit, vt leo & vt catulus leonis, & post hæc susciterit eum pater, & resurrexit è mortuis, si qui fuerint conformes resurrectionis eius, iam non in similitudine auri: id est, non in rerũ corporalium cultu manebunt, sed aurum verum ab ipsis percipient, credentes & sperantes, non ea quæ videntur, sed quæ non videntur: nec quæ in terris sunt, sed quæ in cœlis, vbi Christus est in dextera Dei sedens, & dicent: Quia & si cognouimus Christum aliquando secundũ carnem, sed nunc iam non nouimus. Non ergo iam distinctionibus paruis argenti, sed in latitudinem diffuso vtentur argento. Audient enim, quia in illa auri similitudine, petra, quæ sequi dicitur, & potum populo præbere Christ⁹ est, & mare baptism⁹ est, & nubes spiritus sanctus est, & manna verbum Dei est, & agnus paschæ Saluator est, & sanguis agni, passio Christi est: & velum, quod est in sanctis sanctorum, quo diuina illa & arcana tegebantur, caro eius est, aliaque innumera, ex eius resurrectione, patebunt: non iam parua vt prius distinctione, sed latissima expositione patefacta. Adhuc autem vt clariùs fiat quod dicit: vsquequò rex sit in recubitu suo, etiam de secunda Balaam prophetia, quæ de Christo ita continet, proferemus. *Orietur*, inquit, *stella ex Iacob: & exiet homo de semine eius, & dominabitur gentibus multis.* Exaltabitur Gog regnum eius, & crescet regnum eius. Deus educet eũ ex Ægypto: sicut gloria vnicornis, & comedet gentes inimicorum suorũ, & crassitudines eorum emedullabit, & iaculis suis sagittabit eos: *Recumbens, vt leo requiescet, & sicut catulus leonis. Quis suscitabit eum.* Considera ergo & ex his diligentiùs, & vide quomodo omnis similitudo auri vsq; ad extremum tempus, ad recubitum regis scilicet stare memoratur. Post hæc ergo exaltabitur Gog, id est, super tecta regnum eius, cùm videlicet de terris ad cœlestia fuerit tecta translatum. Sed de his plenius, prout Dominus dedit, in Numerorum libro prosecuti sumus. Requiramus sanè si etiam sanctis patribus ipsis & prophetis, qui ministrauerunt verbum ante aduentum Domini nostri Iesu Christi, perfectionis hui⁹ veriq; auri gratia data sit, an tãtùm futura hæc intellexerint, & in spiritu vẽtura præuiderint: atq; ob hoc solum dixerit Dominus de Abrahã: Quia desiderauerit videre diem eius, & viderit & lætatus sit: quòd scilicet in spiritu futura præuiderit: & magis fortasse hoc ita esse, etiam ille sermo confirmet, qui ait: *Multi iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* Quamuis nec illis potuerit defuisse perfectio veniens ex fide. Quæ enim nos facta credimus, hæc illi maiore cum expectatione futura credebant. Sicut ergo ex aduentu Christi, credentes præteritorum fides, ita & illos futurorum ad summam perfectionis adduxit. Quòd si ad vnamquamque animam referatur expositio, videbitur quòd donec paruula est est adhuc anima & imperfecta, & sub tutoribus & procuratoribus posita, siue doctoribus ecclesiæ, siue angelis, qui paruulorum custodes esse dicuntur, & videre semper faciem patris, qui in cœlis est, similitudines auri fiũt ei: cùm non solidis & fortibus alitur verbi Dei cibis, sed similitudinibus imbuitur: velut si dicamus, parabolis & exemplis docetur, pro quibus & ipse Christus dicitur ætate crescere & *sapientia & gratia apud Deum & homines.* In illis ergo similitudinib. imbuitur, & fiunt ei paruulæ distinctiones argenti. Aperiũtur .n. interdũ, & his qui imbuuntur parua aliqua & rara de secretioribus mysterijs, vt desiderium concipiant maiorum. Neq; enim desiderari quid potest, si penitus ignoretur: & ideo incipientibus & primis in eruditionibus

E

Iosue 2. c.

Psalm 11 & 118. 10. c.

Exod. 25. & 37.

Gal. 3. c.

Hebr. 9. f.

Ibidem.

F

Coloss 2. c.

1. Cor. 10. 9

Esa. 5. b.

Apoc. 7. d.

Ezec. 32. a

G

Mat 27. f.

2. Cor. 5. c.

Exod. 14. 15. & 16.

Num. 24. c Sec. 70.

H

Gen. 49. b.

Ioan. 8. g.

Luc. 10. d.

Galat. 4. a.

Mat. 18. b.

Luc. 2. b.

A

positis, sicut non sunt ad subitum cuncta pandenda: ita neq; penitus absondenda sunt spiritualia mysteria, sed vt ait sermo diuinus, faciendæ sunt eis distinctiones argenti: & scintillæ quædam spiritualis intelligentiæ animis eorum initiandæ sunt; vt gustum quodammodo desiderandæ dulcedinis sumant: ne vt diximus si penitus ignoretur, neq; omnino desideretur. Verùm quòd paruulam nominamus animam, nemo ita accipiat, quasi secundum substantiam paruula dicatur: sed si cui deest eruditio, & in qua est exiguus intellectus ac minima peritia, hanc paruulam dicimus animam. Igitur hæc fieri conuenit, vsquequò rex sit in recubitu suo, id est, vsquequò in id proficiat huiusmodi anima, vt capiat regem, & habeat recumbentem in semetipsa. Sic enim dicit hic rex: *Quia habitabo in eis, & inambulabo in eis*: profectò qui tantam verbo Dei cordis sui latitudinem præbent, vt etiam in eis deambulare dicatur, spatijs scilicet amplioribus intelligentiæ agnitionisq; diffusioris. Ita ergo & recubare dicitur in anima illa sine dubio, de qua ipse Dominus dicit per prophetam: *Super quem requiescam, nisi super humilem & quietum & trementem sermones meos?* Habitat ergo rex iste, qui est sermo Dei, in illa anima, quæ iam ad perfectum venerit recubitū suum; si tamen non sit in ea aliquod vitium, sed plena sit sanctitate, plena pietate, fide, charitate, pace, omnibusq; virtutib⁹. Tūc enim delectat in ea recubare regem & habere recubitum. Adhanc enim animam Dominus dicebat: *Quia ego & pater meus veniemus, & cænabimus cum eo, & mansionē faciemus apud eum.* Vbi ergo cænat Christus cum patre, & vbi mansionem facit, quidni recumbit? Beata illius latitudo animæ, beata strata illius mentis, vbi pater & filius, vt non dubito, vnà cum spiritu sancto recumbit, cænat & mansionem facit. Quibus putas opibus, quibus copijs tales conuiuæ pascuntur? Pax vbi primus cibus est, humilitas simul apponitur ac patientia, mansuetudo quoque & lenitas, & quod summæ ei suauitatis est, puritas cordis. Charitas autem in hoc conuiuio principalem obtinet locum. Tali ergo modo, etiam tertia expositione, ad vnamquamq; animam referri posse videbitur quod ait: Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoadusque rex sit in recubitu suo.

Leuit. 26. b

Esa. 66. a.

Ioan. 14. c.

B

Nardus mea dedit odorem suum. siue odorem eius.] In specie dramatis videtur hoc ostendi, quòd post hæc verba ingressa sit sponsa ad sponsum, & vnguentis suis vnxerit eum: ac miro quodam genere, quasi nardus, quæ priùs odorem non dederat, cùm esset apud sponsam, tunc dederit odorem suū, cùm corpus contigit sponsi, vt nō tam ille ex nardo odorem, quā nardus ex ipso sumpsisse videatur. Si verò secundū hanc differentiā, quæ in alijs inuenitur exemplaribus, legimus: Nardus mea dedit odorē eius: inuenitur adhuc aliquid diuinius, vt videatur vnguentū hoc nardi, quo vnctus est sponsus, non tantū suum, qui nardo inesse naturaliter solet, sed ipsius spōsi odorē cœperit, & ipsius odorem ad sponsam reportauerit nardus: vt in eo quo vnxit eum, odorem sponsi per ipsius vnguenti munus acceperit, & hoc sit quod dicere videatur: Nardus mea, qua vnxi sponsum, regressa ad me, odorem mihi detulit sponsi, & velut superato naturali suo odore, præfragrantia sponsi ipsius mihi detulit suauitatem. Hæc habet historici dramatis explanatio. Sed veniamus iam nunc ad intelligentiam spiritualem. Ponamus hîc sponsam ecclesiam, in personam Mariæ, quæ decenter vtiq; dicitur afferre librā vnguenti nardi pistici pretiosi, & vngere pedes Iesu, & detergere capillis suis, & recipere quodammodo ac recuperare per crinem capitis sui ad semetipsam vnguentum, ex qualitate ac virtute corporis eius infectum, & odorem non tam nardi per vnguentum, quàm ipsius verbi Dei ad se trahentem per capillos, quibus abstergebat pedes, & imposuit capiti suo, non tam nardi quàm Christi fragrantiam, & dicere: Quia nardus mea, missa in corpus Christi, reddit mihi odorem eius. Denique vide, quo modo hæc ipsa referuntur. Maria inquit, *attulit libram vnguenti nardi pistici pretiosi, & vnxit pedes Iesu, & exterfit capillis capitis sui. Domus autem*, inquit, *tota repleta est odore vnguenti.* Quod vtique indicat, quia odor doctrinæ, qui procedit de Christo, & sancti spiritus fragrantia, repleuit omnem mundi huius domum ac totius ecclesiæ domum. Vel certè repleuit omnem domum animæ illius, quæ odoris Christi susceptum participium: offerens primò fidei suæ munus, velut vnguentum nardi, & recipiens ex hoc gratiam spiritus sancti, & spiritualis doctrinæ fragrantiam. Quid ergo interest, vtrum in Cantico canticorum sponsa perungat vnguento sponsum: an in euangelio discipula magistrum, & Maria Christū: sperans, vt diximus, redire ad se ex hoc vnguento odorem verbi, & fragrantiam Christi, vt eo ipso dicat: *Christi bonus odor sumus Deo.* Et quoniam plenum fide fuit istud vnguentū, & pretiosi effectus, ob hoc & Iesus testimonium reddidit ei, dicens: *Bonum opus operata est in me.* Sic ergo rursus in Cantico canticorū, post aliquanta amplectitur emissiones sponsæ: sicut hîc op⁹ Matiæ, ait enim: *Emissiones tuæ paradisus cum fructu pomorum. Cyperus cū nardis. Nardus eū crocis.* Ample ctitur ergo & in his emissiones ac munera sponsæ. Obseruauimus sanè, quòd in his, quæ nūc memorauimus, pluraliter primò, postmodùm singulariter nardum posuit, quod puto secundum illam rationem dictū: quia negotiator regni cœlorum, plures primò margaritas negotiatur, vsquequò ad vnam perueniat pretiosam. Et fortè quod dixit: *Emissiones tuæ paradisus cum fructibus pomorum*, illos indicat fructus cū nardis plurimis, quos afferimus ex institutionib. & doctrina prophetica. Ex doctrina verò ipsius Domini nostri Iesu Christi, emissiones nostræ & munera, nō plures habent nardos, sed vnam. Sed nunc redeamus ad eā, quæ dicit: *Nardus mea dedit odorem suum*; & vide si possum⁹ adhuc etiā hoc in loco intelligere præsenti: quod si quādo valuerimus integrè & decēter exponere de deitate Christi, virtutemq; eius ac maiestatem dignis assertionib. consignare: tunc fortassis meritò dicet, vel ecclesia illa vel anima, quæ ita manifestè potuerit gloriam eius exponere: *Nardus mea dedit odorē suum.* Nec mirū videri debet, si Christus, quemadmodū fons est, & flumina aquæ viuæ de eo procedunt, & quemadmodum panis est, & vitā dat: ita & nardus est, & odorē reddit, & vnguentū est, quo qui vncti fuerint, Christi fiant, sicut dicit in psalmo: *Nolite tangere Christos meos.* Et fortasse secundum illud quod dicit Apostolus: *His qui exercitatos habet sensus ad discretionem boni vel mali*: singulis quibusque sensibus animæ singula quæque Christus efficitur. Idcirco enim & verum lumen dicitur, vt habeant oculi animæ quo illuminentur: idcirco & verbum, vt habeant aures quod audiant: idcircò & panis vitæ, vt habeat gustus animæ quod degustet. Idcirco ergo & vnguentum vel nardus appellatur, vt habeat odoratus animæ fragrantiam verbi: idcirco & palpabilis, & manu tractabilis, & verbum caro dicitur, vt possit interioris animæ manus contingere de verbo vitæ. Hæc autem omnia vnum atque idem est verbum Dei; quod per hæc singula affectibus orationis commutatum, nullum animæ sensum gratiæ suæ relinquat expertem.

Ναὶρδος μου ἔδωκεν ὀσμὴν αὐτῆς.

Mar. 14. & Ioan. 12. a.

Ibidem.

C

1. Cor 2. d.

Matth. 26 & Marc. 14. a.

Matt. 13. f.

Ioan. 7. f.

Ibid. 6. d.

Psal. 104. b

Heb. 5. d.

D

Ioan. 1. b 1. Ioa. 1. b

Alligamentum guttæ fratruelis meus mihi, in medio vberum meorū manebit. siue commorabitur.] Eiusdem adhuc verba sunt sponsæ ad adolescentulas, vt videtur, loquentis. Priùs quidem dixerat, quia nardus sua dedisset odorem sponso, & quia per vnguentum quo vnxerat eum, odoris fragrantiam recepisset; nunc autem ait: Fraternus meus mihi guttam redolet, & hanc non diffusam, neque vt libet dispersam, sed colligatam & constrictam: quò scilicet odor ipsius suauitatis densior reddatur & vehementior. Et hic, inquit, cùm talis sit, in medio vberum meorum deuoratur, & commanet, & requisem ac mansionem suam facit in loco pectoris mei. Verùm quod nunc primum cognominauit eum fraternum suum sponsa, & nominis huius appellatione per totum penè libelli textum frequenter vtitur, dignum puto, vt priùs requiramus appellationis ipsius causam, & quid vel vnde fraternus dicitur, exponamus. Fraternus appellatur fratris filius. Requiramus quis sit primò frater sponsæ, cuius hic filius habeatur: vide si possumus dicere sponsam quidem ex gentibus esse ecclesiam: fratrem verò eius, priorem populum: & fratrē, vt res indicat, seniorem. Quia ergo ex illo populo Christus secundum carnem nascitur, ob hoc ab ecclesia gentium, fratris filius appellatur. Quod ergo ait: *Alligamentum guttæ fraternus meus mihi*: corporeæ natiuitatis eius indicat sacramentum. Videtur enim quodammodo alligamentum esse & vinculū quoddā animæ corpus: quod alligamētum, gutta in Christo diuinæ virtutis ac suauitatis astringitur. Si autem ad vnamquamq; animā quæ dicta sunt, referuntur: alligatura guttæ, dogmatū continentiæ cōstrictio, ac diuinarū sententiarum nodositas intelligitur. Innexæ enim

ἀνάδεσμος τῆς σμύρνης ὁ ἀδελφιδούς μου ἀνὰ μέσον τῶν μαστῶν μου αὐλισθήσεται.

Luc. 15.

si bi-

sibi inuicem sunt fidei rationes, & vinculis veritatis astrictæ. Denique & lex mundum dicit esse omne vas quod alligatum est: immundum verò quod solutum fuerit, & non ligatum. Cuius rei hæc figura erat, quòd Christus, in quo nunquam fuit vlla immunditia peccati, alligamentum guttæ dicitur. Et ideo anima non debet contingere aliquid dissolutum, & quod non sit ratione subnixum, & dogmatum veritate constrictum, ne immunda fiat. Qui enim immundum contigerit, immundus erit secundum legem. Continget namque eum sensus irrationabilis, & alienus à sapientia Dei, & faciet eum immundum. Vide autem si fortè filium Dei in carne guttam dictum, & quasi breue aliquid & exiguum nominatum possumus accipere, sicut & Daniel de eo dicit: Lapidem paruum de monte excisum sine manibus, & factum post hæc montem magnum. Vel sicut in libello duodecim prophetarum nihilominus gutta quidem futura dicitur, quæ congreget populum. Est ergo & in prophetis ita scriptum: *Et erit ex gutta populi huius congregatus Iacob.* Decebat enim eum qui veniebat congregare, non solum Iacob, sed & omnes gentes, quæ sicut propheta dicit: *Reputatæ sunt tanquam gutta ex situla*: exinanientem se diuinitatis forma, effici ipsum vt guttam, & sic venire ad congregandam guttam gentium, & guttam nihilominus reliquiarum Iacob. Sed & in quadragesimoquarto psalmo dicitur ad dilectum, cui etiam ipse psalmus asscribitur: *Myrrha & gutta & casia à vestimentis tuis.* A vestimentis ergo verbi Dei, quæ est doctrina sapientiæ, procedit myrrha mortis duntaxat indicium pro humano genere susceptæ. Gutta, vt supra diximus, exinanita diuinitatis forma, seruilis formæ susceptæ dignatio. Casia quoque quoniam id genus herbæ aquis indesinentibus nutriri dicitur & coalescere, redemptionem humani generis per aquas baptismi indicat datam. Sic ergo alligaturam guttæ fraternum suum sponsa tanquam nuptiali dramate loquens, inter medium vberum suorum commorantem dicit. Vbera, vt superius iam diximus, principale cordis aduerte: in quo ecclesia Christum, vel anima verbum Dei, desiderij sui vinculis alligatum tenet & astrictum. Si quis enim verbum Dei toto affectu in corpe suo, & toto amore constringit, ipse solus poterit odorem fragrantiæ eius & suauitatis accipere.

Botrus cyperi fraternus meus mihi in vineis Engaddi.] Quantum ad literæ ipsius explanationem, habet aliquid ambiguum, quòd ait: Botrus cyperi fratruelis meus mihi: quia & vua florens cyperus appellatur, & species quædam extrinsecus virgulti est, quæ cyperus dicitur: ferens etiam ipsa floridum quendam fructum, in modum florentis vuæ prolatum. Sed videtur magis ad fructum vitis respicere sermo, quandoquidem vinearum Engaddi facta est memoria. Engaddum autem ager terræ Iudææ est: non tantum vineis, quantum balsamis florens. Hic ergo erit historicas sensus sponsæ loquentis ad adolescentulas, vt intelligatur dicens: Primo quidem nardus mea odorem mihi sponsi mei reddit. Secundò verò alligamentum guttæ effectus est fraternus meus mihi, demorans inter media vbera mea. Tertiò botrus cypri ex vineis Engaddi, superans omne quicquid est in odoribus & floribus suauitatis: quo scilicet audientes hæc adolescentulæ, magis ac magis ad charitatem sponsi concitentur & amorem. Idcirco autem singulatim & per ordinem, primò nardum suam, deinde guttam, post hæc etiam botrum cyperi nominat, vt per eos gradus, quosdam profectus doceat charitatis. Sed videamus iam quid spiritualis habeat intellectus. Siquidem hic qui appellatur botrus, ad fructum vitis referendus est: verbum Dei accipimus, sicut sapientiam & virtutem & thesaurum scientiæ, aliaque multa, ita & vitem veram dici. Sicut ergo his quibus efficitur sapientia & scientia, non ad subitum, sed per profectus quosdam & gradus, pro studijs & intentione ac fide eorum, qui ei vel in sapientia, vel in scientia, vel in virtute participantur, sapientes eos & scientes reddit vigentesque virtutibus, ita & in quibus vitis vera efficitur, non eis ad summum maturos botros producit & dulces: nec repente eis efficitur vinum suaue & lætificans cor hominis, sed primò producit eis suauitatem tantummodo odoris in florem. Botrus hic florens esse memoratur in vineis Engaddi, vt gratia fragrantiæ ipsius immittatur in initijs animæ: vt post hæc pati possit acerbitatem tribulationum & tentationum, quæ propter verbum Dei credentibus excitantur: & ita demum maturitatis eius dulcedinem præbet, vsque dum perducat eos ad torcularia, vbi effunditur sanguis vuæ, sanguis noui testamenti, qui bibatur in die festo in superioribus, vbi stratum magnum paratum est. Sic ergo per singulos hos profectus graduum incedere oportet eos, qui per sacramentum vitis & botrum cyperi initiati, ad perfectionem feruntur, & calicem noui testamenti ab Iesu susceptum bibere contendunt. Quòd si cyperus sui generis arbor accipiendus est: cuius fructus etiam flos, non tantum odoris suauitatem, quantum & vim calefaciendi ac fouendi dicitur possidere: illa sine dubio accipitur sponsi virtus, qua incalescunt animæ erga fidem eius in charitatem, quæ contingebat eos qui dicebant: *Nonne cor nostrum erat ardens intra nos, cum adaperiret nobis scripturas?* Vel certè quoniam de vineis Engaddi botrus hic florens nominatur esse: Engaddi autem interpretatur oculus tentationis meæ: si quis est qui intellectum habere potest, quomodo tentatio est vita hominis super terram, & intelligit quomodo quis in Deo eripitur à tentatione, & qui agnoscit qualitatem tentationis suę, ita vt possit de ipso dici: Quia in his omnibus non peccauerit labijs suis coram Deo: huic botrus cyperi de vineis Engaddi efficitur verbum Dei. Obseruandum tamen est, quòd verba sponsæ ita referuntur, vt & nardus & alligamentum guttæ, & botrus cyperi ipsi soli sint, vt potę quæ in hos iam profectus ascenderit. Sola enim perfecta anima est, quæ ita habet purum & purgatum odoramentum sui sensus, vt possit nardi, & guttæ, & cyperi ex verbo Dei procedentis fragrantiam capere, & gratiam diuini odoris haurire.

Luc. 24. c

עין גדי Iob. 7 a.

HOMILIA TERTIA.

ἰδοὺ εἶ πλησίον μου. ἰδοὺ εἶ πλησίον. ὀφθαλμός. ὡς κάτοπτρον.

Ecce es speciosa proxima mea, ecce es speciosa, oculi tui columbarum.] Secundò iam sponsus cum sponsa in verbo colloquioque miscetur. Et primo quidem sermone inuitauit eam ad hoc, vt cognosceret semetipsam, dicens ei, quòd bona quidem esset inter mulieres: sed nisi cognosceret semetipsam, certa quæque pateretur, & quasi quæ velociter ad agnitionem sui sensu intellectuque cucurrerit, comparat eam equis suis vel equitatui, quibus obtinuerit currus Pharaonis. Simul & genas eius pro insigni verecundia & conuersationis permicitate, turturibus comparat: cerui cemque eius, ornamentorum redimiculis. Nunc autem iam speciosam profiteretur eam, & speciosam: non sic vt prius in mulieribus tantùm, sed quasi proximam sibi, & adhuc in maiorem titulum laudis extollit & affirmat: quia non tantùm cum proxima est, ei speciosa sit, sed & si contingat ei absentem esse, etiam sic speciosa sit. Hoc enim indicatur in eo, quòd cum dixisset: *Ecce es speciosa proxima mea*: addit post hæc absolutè & sine vlla adiunctione: *ecce es speciosa.* Sed in superioribus non laudauerat visum eius, credo quia nondum ad intuitum profecerat spiritualis intelligentiæ. Nunc ergo ait: *Oculi tui columbarum.* Grandis in hoc profectus eius ostenditur, vt quæ prius tantum speciosa in mulieribus dicta est, nunc vt proxima speciosa dicatur, ex ipso sine dubio sponso splendorem decoris accipiens, vt semel ab ipso sumpta pulchritudine, etiam si accidat ei paululum sponsi absentiam pati, nihilo minus pulchra permaneat. Quòd autem oculi eius comparantur columbis, ob hoc profecto contingit: quia diuinas scripturas, non iam secundum literam, sed secundum spiritum intelligat, & aspiciat in eis spiritualia mysteria. Columba enim indicium est spiritus sancti. Spirituali ergo sensu intelligere legem & prophetas: hoc est, oculos columbæ habere. Et hic quidem columbæ oculi eius appellantur. In psalmis verò huiusmodi anima pennas sibi dari columbæ desiderat, vt volare possit in intellectum spiritualium mysteriorum, & requiescere in atrijs sapientiæ. Sed & si dormire quis possit, hoc est collocari, & requiescere in medio sortium, atque intelligere sortium rationem, & cognoscere diuini iudicij causas: non solum pennæ columbæ, quibus in spiritualibus intellectibus volet, promittuntur ei: sed deargentatæ pennæ, id est, verbi & rationis ornamento decoratæ. Scapulæ quoque eius in specie auri fieri dicuntur, vbi constantia fidei, & dogmatum

Psal 54. b. Psal 67. d.

A

stabilitas indicatur perfectorum. Ergo si caput esse Christus dicitur, nihil puto absurdum videri, si & oculi eorum qui secundum interiorem hominem spiritualiter intelligunt, & spiritualiter dijudicant, spiritus sanctus esse dicantur. Et ob hoc fortassis in lege sicut agnus positus est, per cuius hostiam populus purificaretur in pascha: ita & columbæ positæ sunt, quibus purificatur homo, ingressus hunc mundum. Sed & de eo nunc dicere, & hostiarum qualitates discutere, longior videtur excessus, & proposito operi minime conueniens. Hæc autem memorasse sufficiat, pro eo quòd præsens sermo continet: *Oculi tui columbæ*: quasi diceret, oculi tui spirituales sunt: spiritualiter videntes, spiritualiter intelligentes. Potest adhuc profundiore fortassis sacramento quod dixit, Ecce es speciosa proxima mea, intelligi de præsenti sæculo dictum: quia speciosa quidem sit & hic ecclesia, cum proxima est Christo, & cum imitatur Christum. Quod verò iterauit & dixit: ecce es speciosa, potest ad futurum sæculum pertinere: vbi iam non solum imitatione, sed ipsa sui perfectione formosa est & speciosa: & ibi dicat esse oculos eius columbas, vt duorum oculorum columbæ duæ intelligantur esse, filius Dei, & spiritus sanctus. Et ne mireris, si columba simul dicatur, cum vtrique similiter aduocatus dicatur, sicut Ioannes euangelista declarat, spiritum quidem sanctum dicens paracletum, quod est aduocatus. Et de Iesu Christo nihilominus in epistola sua dicit: Quia ipse sit aduocatus apud patrem pro peccatis nostris. Sed apud Zachariam prophetam duæ oliuæ, ad dexteram & ad sinistram candelabri positæ, vnigenitum nihilominus, & spiritum sanctum designare creduntur.

Exod. 12.

Ioan. 14. b. d 15. d & 16 b.
1. Ioa. 2. a.
Zac. 4. a d

ἰδοὺ εἶ καλὴ ἀδελφίδες μου, καὶ χαραίας. κλίνη ἡμῶν σύκινος.

Ecce es bonus fraternus meus: & quidem ecce es speciosus, cubile nostrum vmbrosum.] Nunc primum videtur attentius inspexisse sponsi sui pulchritudinem sponsa, & considerasse illis oculis, qui columbæ esse dicti sunt, decus & speciem verbi Dei. Quia re vera non potest prius perspici, nec agnosci quanta sit in verbo magnificentia, nisi prius oculos quasi columbæ, id est, intelligentiam spiritualem accipiat. Commune autem cubile sibi quod dicit esse cum sponso, corpus hoc mihi videtur indicari animæ: in quo adhuc posita, digna habita sit ascisci ad consortium verbi Dei. Idque vmbrosum, vtpote non aridum, sed fructuosum memorat, & tanquam densitate boni operis nemorosum. Sed hæc sponsa dicit, anima duntaxat, quæ columbæ iam oculos habet. Hi verò qui tantummodo credunt sponso, non tamen perspicere potuerunt in verbo Dei, quanta sit pulchritudo, dicunt: *Et vidimus eum, & non habebat speciem neq; decorem*: sed species eius indecora & deficiens præ filijs hominum. Quæ autem bene profecit, & supergressa est adolescentularum, & octoginta concubinarum, & sexaginta reginarum ordinem, ista anima potest dicere: Ecce es decorus fraternus meus, & quidem speciosus. Sed & si adhucin corpore positus intelligam densitatem spiritualium sensuum, & intelligentiam scripturarum diuinarum tam crebra opacitate contextam, vt rapidior æstus qui multos solet adurere, & arefacere fructus eorum, me tamen tenebrare non possit, nec vlla vis tentationum fidei in me germen arefacere: tunc possum dicere, quia cubile nostrum vmbrosum. Quod autem dicit, cubile nostrum, quasi commune sibi cum sponso corporis sui indicans esse locum, ad illam similitudinem dictum intellige, qua & Paulus dixit: *Quia corpora nostra membra Christi sunt.* Cum enim dicit, corpora nostra, quasi sponsæ id esse corpus ostendit. Cum verò membra Christi memorat, eadem corpora etiam sponsi esse corpus indicat. Hæc ergo corpora si vmbrosa sunt, vt superius diximus, bonis duntaxat operibus referta, & spiritualium sensuum densitate cumulata, de his talibus dici potest: *Per diem sol non vret te, neq; luna per noctem.* Iustum namque tentationis sol non adurit requiescentem sub vmbra verbi Dei. Iste enim sol qui adurit iustum, non est damnabilis: sed ille magis qui se transfigurat in angelum lucis. Bonus ergo & decorus dicitur fraternus: & quanto magis inspici potuerit oculis spiritualibus, tanto speciosior inuenitur & pulchrior: quia non solum illius species & pulchritudo mirabilis apparebit: verum & inspicienti atque intuenti eum, decus ingens & species formæ noua ac mirabilis orietur, secundum illud quod Apostolus verbi Dei intuens pulchritudinem dicit: *Nam & si is qui foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus est renouatur de die in diem.* Meritò ergo talis hæc anima commune habet cubile cum verbo, corpus suum. Peruenit enim diuina virtus vsque ad corporis gratiam, cum in eo vel castitatis donum, vel continentiæ, aliorumque bonorum operum collocat gratiam. Considera sane, ne forte possit etiam illud corpus quod assumpsit Iesus, commune ei cum sponsa cubile nominari: quoniam quidem videtur per ipsum ecclesia Christo esse sociata, & participium verbi Dei capere potuisse, secundum quod mediator Dei & hominum dicitur, & secundum quod Apostolus dicit: *Quoniam in ipso habemus accessum per fidem in spe gloriæ Dei.*

B

Esai. 53. a.

Cant. 6. c.

1. Cor. 6. d.

Psal. 120. b
2. Cor. 11. c.

Tigna domorum nostrarum cedri, trabes nostræ cypressi.] Videtur ab sponso responderi ad gratiam eorum quæ dicta fuerunt prius ab sponsa: quibus edoceat eam, cuiusmodi sint tecta ista communia, & qualis in eis materia contignationis habeatur, Hæc habet historica narratio. Videtur autem ecclesia describi à Christo, quæ est domus spiritualis & domus Dei: sicut docet Paulus dicens: *Si autem tardius venero, vt scias quomodo te oporteat in domo Dei conuersari, quæ est ecclesia dei viui, columna & firmamentum veritatis.* Si ergo ecclesia domus Dei est, quia omnia quæ habet pater, filij sunt, ecclesia domus filij Dei est. Frequenter autem & plurali numero appellantur ecclesiæ, vt vbi ait: *Nos talem consuetudinem non habemus, neq; ecclesiæ Dei.* Et iterum scribit ecclesijs Galatiæ Paulus. Et *Ioannes septem ecclesijs.* Sunt ergo siue ecclesia vel ecclesiæ, domus sponsi & sponsæ, siue animæ verbi domus, in quibus tigna sunt cedrina. Legimus etiam quasdam cedros Dei, super quas vinea quæ translata est de Ægypto, extendisse dicitur traduces siue arbusta sua, sicut ait in psalmis: *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei.* Euidenter igitur per hæc ecclesia cedri Dei nominatur. Cum ergo dicit sponsus: *Tigna domorum nostrarum cedri*: intelligere debemus cedros Dei esse eos, qui ecclesiam contegunt, & esse aliquos horum validiores, qui trabes appellantur. Et puto quòd conuenienter hi qui episcopatum bene ministrant in ecclesia trabes dici possunt: quibus sustentatur & tegitur omne ædificium, vel ab imbrium labe, vel ab ardoribus solis. Secundo autem horum loco, tigna presbyteros opinor appellari, & trabes quidem dici cypressos, quibus & fortitudo robustior, & odor suauitatis inest: per quod & in operibus solidum, & in doctrinæ gratia fragrantem designat episcopum. Similiter autem & tigna cedros appellauit, vt per hoc incorruptionis virtutis & odoris scientiæ Christi plenos designaret debere esse presbyteros.

C

2. Cor. 4. d

Rom. 5. a. Ephe. 2. c. & 3. c.

1. Tim. 3. d

Luc 10. d.

1. Cor. 11. c. Gal 1. d. Apoc. 1. a.

Esa. 5. & Hier. 2.

Psal. 79. d.

D

¶ *Ego flos campi, & lilium conuallium: sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum.*] Hæc ille qui sponsus & verbum & sapientia est de semetipso, & de sponsa ad amicos ac sodales suos loqui videtur. Sed secundum propositæ expositionis ordinem Christus hæc de ecclesia loqui intelligendus est, & ipse dicere se florem esse campi, & lilium conuallium. Campus planicies terræ dicitur, cui cultura adhibetur: & excolitur ab agricolis. Conualles verò saxosa magis & inculta indicant loca. Possumus autem & campum illum intelligere populum, qui per prophetas colebatur & legem: conuallem verò saxosum & incultum gentium locum. Sponsus ergo hic in Iudæorum populo flos fuit. Sed quoniam neminem ad perfectum adduxit lex: idcirco in illo non potuit verbum Dei ad florem proficere, & ad perfectionem fructuum peruenire. In ista tamen conualle gentium effectus est lilium. Cuiusmodi autem lilium? Tale sine dubio, quale & ipse in euangelijs dicit, quod pater cœlestis vestit. Et, *neq; Salomon in omni gloria sua indutus est, sicut vnum ex istis.* Fit ergo lilium in hac conualle sponsus, in eo quòd vestiuit eum pater cœlestis tali vestimento carnis, quale nec Salomon in omni gloria sua habere potuit. Non enim Salomon habuit absque concupiscentia viri & concubitu mulieris, immaculatam, & nulli prorsus peccato obnoxiam carnem. Sed & causam cur is qui in campo flos fuerat, voluerit esse in conuallibus lilium, videtur ostendere. Cum enim multo tempore flos fuisset in campo, nullum dicit ex ipso campo florem ad imitationem sui ac similitudinem processisse. Vbi verò factus est in conuallibus lilium, continuò etiam efficitur proxima eius imitatione ipsius li-

CAP. 2. ἐγὼ ἄνθος τοῦ πεδίου. κρίνον τῶν κοιλάδων. ὡς κρίνον ἐν μέσῳ ἀκανθῶν, οὕτως ἡ πλησίον μου ἀνὰ μέσον τῶν θυγατέρων.

Matth. 6. d. Ibidem. & Luc. 12. d.

lium,

lium, vt operepretium fuerit, quoniam ipse effectus est lilium; vt etiam proxima sua, id est, vnaquæque anima quæ ei approximat, & exemplum eius imitatione máque sectatur, lilium fiat. Quod ergo ait: *Sicut lilium in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum*: accipiemus ecclesiam gentium dici, quòd vel è medio infidelium & non credentium, quasi ex spinis emerserit, vel pro hæreticorum circumstrepentium se morsibus, in medio spinarum posita dicatur. Quod & magis videbitur verisimile, pro eo quod dicit: ita proxima mea in medio filiarum. Non enim filias appellasset illas animas, quæ nunquam omnino venerunt ad credendum. Omnes ergo hæretici primò ad credulitatem veniunt, & posthæc ab itinere fidei & dogmatum veritate declinant. Sicut & Ioannes Apostolus in epistola sua dicit: Quia à nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Nam *si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum*. Possumus autem & ad vnamquamque animam id referentes, huic quidem animæ, quæ pro simplicitate sui & planitie vel æquitate campus dici potest, florem fieri verbum Dei, & initia bonorum operum docere. His verò qui profundiora iam quærunt, & demersiora scrutantur, quasi in conuallibus, vel pro claritate pudicitiæ, vel pro fulgore sapientiæ efficitur lilium, & vt ipsi fiant lilia erumpentia de medio spinarum: id est, fugientes cogitationes & solicitudines sæculares, quæ spinis in euangelio comparatæ sunt.

Sicut arbor mali inter ligna syluæ, ita fraternus meus inter medium filiorum. In vmbra eius concupiui & sedi, & fructus eius dulcis in faucibus meis.] Decuit quidem sponsum & de semetipso dicere, quid esset in campo, quid etiam in conuallibus: & de sponsa quæ esset, vel qualis inter cæteras filias haberetur. Sponsam verò ad hæc respondentem non conueniebat de semetipsa aliquid dicere: sed affici totam erga admirationem sponsi, & ipsius laudibus inhærere. Comparat ergo eum arbori mali. Sed ne ex similitudine sermonis simpliciores aliqui arborem mali, malam arborem putent, & à malitia dictam, dicamus nos arborem meli, Græco quidem nomine vtentes: sed simplicioribus quibusque Latinorum plus notiore quàm mali. Melius est enim vt Grammaticos offendamus, quàm legentibus scrupulum aliquem in veritatis explanatione ponamus. Comparat igitur eum arbori meli: sodales verò eius reliquis arboribus syluæ. Sed sponsum ita arbori huic meli similem dicit, vt etiam concupisse se dicat sub vmbra eius sedere, fructúmque eius dulcem sibi effectum in faucibus asseueret: Et hæc ad adolescentulas loqui videtur: sicut & sponsus locutus est prius ad sodales suos. Sed nunc videamus secundum mysterium, quos dicat sponsa filios, inter quos tanquam arborem meli præcellere reliqua syluæ ligna asserat sponsum: & vide si possimus secundum ea quæ in superioribus de filiabus & spinis dupliciter exposuimus: ita hic etiam filios, vel eos qui aliquando fuerunt & non sunt, vel multitudinem cœlestium ministrorum dictos esse intelligere. Ad omnes enim in initio pertinet illud quod scriptum est: *Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes*. Sed differentia intercessit per hoc quod ait: *Vos autem vt homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis*. Sed & illud in hoc respicit: quoniam quis in nubibus æquabitur domino, aut quis assimilabitur ei inter filios Dei? Sicut ergo arbor meli inter reliqua ligna syluæ, sic est sponsus inter reliquos filios, habens fructum, qui non solum sapore omnes, sed & odore præcellat, & duos animæ sensus, id est, gustum & odoratum reficiat. Diuersis namque copijs mensam suam nobis præparat sapientia: in qua non solum panem vitæ apponit, sed immolat carnes verbi, & non solum miscet in cratere suo vinum, sed & mela odorata satis adhibet, & dulcia, quæ non tantùm in ore & labijs suauitatem reddant, sed & interioribus tradita faucibus dulcedinem seruent. Possumus autem ligna syluæ accipere eos angelos, qui vniuscuiusque hæreseos auctores fautoresque vili sunt extitisse: ita vt videatur ecclesia comparans suauitatem doctrinæ Christi, ad asperitatem hæreticorum dogmatum ac sterilem infructuosamque doctrinam dicere, meli quidem suauia & dulcia, esse dogmata ecclesiastica, quæ in Christi ecclesia prædicantur. Ligna verò syluæ esse ea, quæ à diuersis hæreticis affirmantur. Et de istis videbitur infructuosis lignis syluæ dici, quod in euangelio scriptum est: *Ecce iam securis ad radicem arboris posita est. Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur*. Fraternus ergo sponsæ est vt arbor meli in ecclesia sponsi: cæteri verò hæresiarchæ tanquam infructuosa ligna syluæ, diuino iudicio vt securi excidendi, & in ignem mittendi. Igitur in huius meli vmbra concupiscit sponsa residere: vel ecclesia (vt diximus) in protectione filij Dei, vel anima refugiens omnes reliquas doctrinas, & adhærens vni soli verbo Dei: cuius etiam dulcem habeat in faucibus fructum; meditando scilicet indesinenter legem Dei, & semper eam velut mundum animal ruminando. Verum de appellatione vmbræ istius, sub qua sedere concupisse se dicit ecclesia, non puto absurdum, si ea quæ inuenire possumus in scripturis diuinis, proferamus in medium: vt quæ sit vmbra meli huius, dignius & diuinius agnoscatur. Ait Hieremias in lamentationibus: *Spiritus vultus nostri Christus dominus comprehensus est in corruptionibus nostris, cui diximus in vmbra eius, viuemus in gentibus*. Vides ergo quomodo spiritu sancto permotus propheta, vitam de vmbra Christi præberi gentibus dicit: Et quomodo non vitam nobis præbeat eius vmbra, cum & in conceptu corporis illius ad Mariam dicatur: *Spiritus sanctus veniet superte, & virtus altissimi obumbrabit tibi*? Si ergo obumbratio fuit altissimi in conceptu corporis eius, meritò vmbra eius vitam gentibus dabit. Et meritò sponsa eius ecclesia sub meli vmbra sedere concupiscit, sine dubio vt vitæ quæ est in eius vmbra, particeps fiat. Reliquorum verò lignorum syluæ vmbra talis est, vt qui sederit sub ipsa, sedere videatur in regione vmbræ mortis. Sed adhuc vt magis ac magis planior reddatur locus, qui habetur in manibus: requiramus quomodo Apostolus dicat, legem vmbram habere futurorum bonorum: & omnia quæ vel de diebus festis, vel sabbathis, vel neomenijs scripta sunt, vmbrā esse memoret futurorum bonorum; in his scilicet, quę secundum litteram gerebantur: & quomodo omnem veterum culturam, exemplar & vmbram pronunciet esse cœlestium. Quod vtique si ita est, ostenduntur sub vmbra legis sedisse omnes quicunque sub lege erant, & vmbram magis veræ legis habebant. Nos autem alieni sumus ab vmbra eorum: quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia. Sed quamuis non simus sub vmbra illa, quam legis littera faciebat, sumus tamen sub vmbra meliore. In vmbra enim Christi viuimus inter gentes. Et est profectus quidam de vmbra legis venire ad vmbram Christi: vt quia Christus est vita & veritas & via, efficiamur primò in vmbra viæ, & in vmbra vitæ, & in vmbra veritatis: vt comprehendamus ex parte & in speculo ac in ænigmate: vt post hæc sic incedamus per hanc viam, quæ est Christus, quò peruenire possimus in hoc, vt facie ad faciem comprehendamus ea, quæ prius quasi in vmbra, & in ænigmate videramus. Non enim quis poterit ad illa quæ vera sunt & perfecta peruenire, nisi prius desiderauerit & concupierit in hac vmbra residere. Sed & Iob omnem hominum vitam dicit esse vmbram super terram, credo pro eo quòd anima in hac vita velamento huius crassi corporis obumbratur. Omnes ergo qui in hac vita sunt, necesse est in vmbra quadam esse. Sed alij quidem sunt *sedentes in regione vmbræ mortis*, hi profectò qui non credunt Christo. Ecclesia verò cum fiducia dicit: In vmbra sponsi concupiui & sedi: quamuis certè fuerit tempus, quo potuerit quis sub vmbra legis residens defendi à duritia ardoris & æstus. Sed transijt illud tempus. Veniendum est nunc ad arboris meliæ vmbram: & quamuis diuersa quis vtatur vmbra, videtur tamen omnis anima, donec in præsenti vita est, vmbram habere necessariam: propter illum credo ardorem solis, qui cum exortus fuerit, continuò semen, quod non alta radice demersum est, aresci & deperit. Sed hunc ardorem tenuiter quidem legis vmbra propellit. Christi verò vmbra, in qua nunc in gentibus viuimus, id est, incarnationis eius fides, auertet penitus & extinguet. Ille enim qui adurebat ambulantes sub vmbra legis, tempore passionis Christi, sicut fulgur visus est cecidisse de cœlo: quamuis etiam huius vmbræ tempus in fine sæculi compleatur: quia (sicut diximus) Post consummationem sæculi, iam non per speculū, nec in ænigmate, sed facie ad faciem videbimus veritatem. Simile esse puto & illud, quod scriptum est: Sub vmbra alarum tuarum exultabo. Sed & in sequentibus huius libelli ita dicit sponsa: Fratruelis meus mihi, & ego illi ipsi, qui

A qui pascit inter lilia, donec respiret dies & amoueantur vmbræ: edocens per hoc, quia veniet tempus, cum omnes vmbræ remouebuntur, & per misericordiam Dei patebit veritas sola. Sed & quod ait: Et fructus eius dulcis in faucibus meis: illius animam hoc credo dicere, quæ nihil emortuum, nihil insensibile habet in faucibus suis, & in nullo prorsus similis est illis, de quibus dicitur: *Sepulchrum patens est guttur eorum.* *Psal.5.e.* Quicunque enim verba mortis & interitus de faucibus proferunt, ipsorum fauces sepulcra dicuntur: sicut sunt omnes qui vel contra veram fidem loquuntur, vel contra disciplinam castitatis & iustitiæ & sobrietatis aliquid proferunt. Ipsi ergo sunt, quorum fauces sepulcra sunt, & loca mortis, vnde mortis verba proferuntur. Iustus autem dicit: *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua.* *Psal. 118* Et alius qui verba vitæ docebat, ita dicit: Os nostrum patet ad vos ô Corinthij: cor nostrum dilatatum est. *2 Cor 6. c.* *Psal.118.* Sed & alius qui verbo Dei aperuit os suum, inquit: *Os meum aperui, & attraxi spiritum.*

εἰσεκόμισέ με εἰς οἶκον τὸ ἑαυτοῦ.

Introducite me in domum vini.] Sponsæ verba adhuc sunt, sed ad amicos & familiares sponsi (vt arbitror) diriguntur, à quibus videtur expoſcere vt introducant eam in domum lætitiæ, vbi vinum bibitur, & epulæ parantur. Quæ enim iam viderat cubiculum regium, desiderat etiam nunc regale introire conuiuium, & frui vino lætitiæ. Supra iam diximus amicos sponsi prophetas, & omnes qui ministrauerunt verbum Dei ab initio sæculi intelligendos: ad quos rectè vel ecclesia Christi, vel anima verbo Dei adhærens dicat, vt se introducant in domum vini: id est, vbi sapientia miscuit in cratere vinum suum, & deprecatur per seruos suos omnem insipientem & egentem sensu, dicens: *Pron.9 a.* *Venite, manducate panes meos, & bibite vinum quod miscui vobis.* *Matt. 8.b.* Ista est domus vini domusque conuiuij, in quo conuiuio omnes qui *veniunt ab oriente & occidente, recumbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno Dei.* Ad quam domum, & ad quod conuiuium, prophetæ perducunt animas, quæ tamen eos audiunt & intelligunt. Sed & sancti angeli cœlestesque virtutes, quæ in

B ministerio mittuntur, propter eos qui hæreditatem capiunt salutis. Istud est vinum cui scribuntur isti psalmi, qui pro torcularibus attitulantur. Istud est vinum ex illa vite vindemiatum, quæ dicit: *Ego sum vitis vera:* *Ioan. 15. a.* quod expressit pater cœlestis agricola. Istud est vinum quod attulerunt illi palmites, qui in Iesu permanserunt: non solum in terris, sed etiam in cœlis. Sic enim audio illud quod dicitur: *Quia omnis palmes, qui non manet in me, non potest afferre fructum.* *Ibidem.* Nemo enim producit fructum vini huius, nisi qui permanet in verbo & sapientia & veritate & iustitia & pace, omnibusque virtutibus. Istud est vinum, quo etiam inebriari iustis & sanctis quibusque optabile ducitur. Hæc puto & in spiritu iam tunc Noe contuens, inebriatus esse dicitur. Et Da- *Gen. 9. c.* uid admiratus huius conuiuij calicem dicit: *Et poculum tuum* *Psal. 22.b.* *inebrians quàm præclarum est.* Ad hanc ergo domum vini, ecclesia vel anima vnaquæque desiderat, quæ perfectæ sunt, intrare: & dogmatibus sapientiæ mysterijsque scientiæ, epularum velut suauitate, & vini lætitia perfrui. Sciendum sanè est, quia sicut est istud vinum, quod de dogmatibus veritatis pressum commiscetur in cratere sapientiæ: ita est contrarium vinum cum iniquè inebriantur peccatores, & hi qui falsæ scientiæ dogmata pernitiosa suscipiunt, De quibus Sa- *Prou. 4. c.* lomon in Prouerbijs dicit: *Hi autem edunt cibos impietatis, vino autem iniquo inebriantur.* *Deut. 32. c.* De hoc eodem vino iniquo etiam in Deuteronomio legimus ita scriptum: *Ex vineis Sodomorum vitis eorum, & palmes eorum ex Gomorra. Vua eorum vua fellis, & botrus amaritudinis eis. Furor draconum vinum eorum, & furor eorum aspidum insanabilis.* Illud autem vinum, quod de vite vera procedit, nouum semper est: semper enim per profectus discentium, scientiæ & sapientiæ diuinæ innouatur *Mat. 26. et* *Mar. 14. c.* agnitio. Et ideo dicebat Iesus discipulis suis: Quia *nouum bibam illud vobiscum in regno patris mei.* Innouatur enim semper agnitio secretorum arcanorumque reuelatio per sapientiam Dei: non solum hominibus, sed & angelis cœlestibusque virtutibus.

τάξατε ἐν ἐμοὶ ἀγάπην.

Ordinate in me charitatem:] Eiusdem sponsæ ad eosdem verba sunt, nisi quòd possunt fortasse etiam apostoli Christi inter eos haberi, ad quos ista memorantur. Quod ergo C ait: ordinate in me charitatem, hunc habet sensum: Omnes homines amant sine dubio aliquid, & nullus est qui ad id ætatis venerit, vt amare iam possit, & non aliquid amet: sicut etiam in præfatione huius operis sufficienter ostendimus. Sed hic amor vel hæc charitas in nonnullis quidem suo ordine & conuenienter aptata procedit, in plurimis verò contra ordinem. Dicitur autem contra ordinem esse in aliquo charitas, cum aut id diligit quod non debet: aut quod debet diligit, sed plus iusto diligit, aut minus iusto. In istis ergo inordinata esse charitas dicitur: in illis verò (quos valde paucos arbitror esse) qui scilicet per viam vitæ incedunt, & *Deut.5 b.* non declinant neque ad dexteram neque ad sinistram: in ipsis solis ordinata est charitas, & ordinem suum tenet. Est autem ordo eius & mensura huiusmodi. Verbi gratia: Deũ diligere nullus modus, nulla mensura est, nisi hæc sola, vt ei totum exhibeas quantum habes. In Christo enim Iesu dili- *Deu.6.a.* *& Matth.* gendus est Deus *ex toto corde, & ex tota anima, & ex totis viribus:* *22.d.&* *Luc.10.c.* in hoc ergo nulla mensura est. Diligere verò proximum, est mensura aliqua. *Proximum,* inquit, *tuum dilige sicut teipsum.* Si ergo aut in Dei dilectione minus aliquid feceris quàm potes, & quàm in viribus tuis est: aut inter te & proximum tuum non seruaueris æquitatem, sed aliquid differentiæ habueris, non est in te charitas ordinata, nec ordinem suum tenens. Verùm quoniam nobis sermo de ordine charitatis est, diligentius per singula requiramus, vel quos diligi, vel quantum diligi oporteat. Nam si (vt dicit Apostolus) membra alterutrum sumus: puto quòd hunc affectum erga proximos habere debeamus, vt eos non quasi aliena corpora, sed veluti membra nostra diligamus. Secundum hoc ergo, quòd membra nostra inuicem sumus, æqualem erga omnes habere dilectionem similemque conueniet. Secundum hoc verò quòd sunt in corpore aliqua membra honorabiliora & honestiora, alia verò inhonestiora & inferiora: puto quòd rursum pro membrorum meritis & honore etiam dilectionis librari debeat modus, si quis ergo rationabiliter cuncta agere secundum verbum Dei, ac suos etiam affectus temperare proponit: puto quòd erga hæc singula ordinem D charitatis & scire debeat & tenere. Verùm vt apertius fiat quod dicimus, paulo euidentioribus vtamur inditijs. Si quis (verbi gratia) laboret in verbo Dei, atque animas nostras instruat & illuminet, viam salutis doceat, viuendique ordinem tradat, non tibi videtur & hic proximus esse quidem: sed multo amplius alio proximo diligendus, qui horum nihil egerit? Nam & si ille quidem diligendus est, pro eo quòd membra vnius corporis sumus, vniusque substantiæ: sed hic multo amplius, qui cum ius proximi nobiscum habeat, quod & cæteri homines habent: dat tamen hanc maiorem charitatis erga se causam, quòd viam Dei ostendit, & animæ salutem, diuini verbi illuminationibus confert. Quòd si aliquis me errantem & in præcipitio positum muliebris peccati, ad lucem reuocet veritatis: & de ipso iam interitu eripiat, ac retrahat ad salutem: atque ex ipsis faucibus æternæ mortis eripiat: non tibi videtur quòd illa ipsa (si fieri potest) plenitudine charitatis, qua Deum diligimus, diligendus sit post Deum? Et ne putes quòd nos ita præsumamus, audi Apostolum Paulum de his qui in *Ephe 4.b.* verbo Dei laborant dicentem: *vt superabundanter habeatis in charitate eos qui huiusmodi sunt propter opus ipsorum.* Videamus & alium adhuc ordinem charitatis, eius duntaxat, quæ erga proximos haberi iubetur. Si sit non habens quidem docendi vel instruendi gratiam, neque verbum domini prædicandi: sed tamen sanctæ vitæ vir, innocens, immaculatus, & qui in iustificationibus & mandatis Dei ingrediatur sine querela: videtur ne tibi talis hic vir in eodem charitatis ordine habendus, quo ille qui nihil horum agit: quandoquidem vterque proximus dicitur? Nonne & hic propter opus suum, & vitæ meritum (secundum Apostoli dictum) similiter vt ille qui in verbo Dei laborat, superabundantius habendus est in charitate propter opus vitæ suæ? Est adhuc alius ordo charitatis. Iubemur enim & inimicos nostros diligere. Sed videamus *Matt. 5.g.* si etiam in ipsis vnus solus modus erit dilectionis, an ibi *& Luc.6.f.* habebit locum sermo iste qui dicit: *Ordinate in me charitatem.* Puto ergo quòd in his sit ordo charitatis. Verbi gratia: Est aliquis mihi inimicus, in alijs tamen benè agens,

pudicus,

pudicus, sobrius, mandata plurima Dei ex parte custodiens, in aliquibus tamen errans vt homo. Est alius qui inimicus quidem sit & ipse nobis, tamen sit suæ vitæ atque animæ inimicus, paratus ad scelera, præceps ad flagitia; nihil sancti, nihil religiosi ducens: non tibi videtur etiam inter ipsos inimicos quædam diuersitas habenda charitatis? Puto quidem quòd ex his satis patuerit, esse vim quidem charitatis vnam, multas tamen habere causas, & multos ordines diligendi; & propter hoc nunc dicere sponsam: Ordinate in me charitatem: hoc est, docete me diuersos ordines charitatis. Quòd si adhuc addendum his aliquid videtur, possumus & illud in medium adducere, quod ait Apostolus: *Viri diligite vxores vestras, sicut corpora vestra, sicut Christus dilexit ecclesiam.* Quid ergo? Debent quidem viri vxores suas diligere: alias verò mulieres non debent omnino diligere in omni castitate & sanctitate? An non videbuntur etiam ipsæ esse de proximis? Sed impendenda quidem est dilectio vel in coniugem, vel in matrem, vel in sororem: si tamen fideles sint, & Deo adhærentes, & erga aliam mulierem nullam secundum quod ipsa proxima dicitur, est nobis impendenda dilectio. Quòd si hoc absurdum videtur (debet autem secundum mandati ordinem etiam erga eas casta haberi dilectio) prorsus inter ipsas personas feminarum, quibus impendenda dilectio est, habendus profectò est ordo quidam in charitate conueniensque distinctio. Et maiori quidem cum honorificentia matri deferenda est dilectio. Sequenti verò gradu, cum quadam nihilominus reuerentia, etiam sororibus. Proprio verò quodam & sequestrato ab his more, charitas coniugibus exhibenda. Post has verò personas, pro meritis etiam & causis vnicuique in omni (vt diximus) castitate deferenda dilectio est. Secundum hæc etiam de patre vel fratre atque alijs propinquis obseruabimus. Erga sanctos verò qui nos in Christo genuerunt: sed & pastores atque episcopos, vel qui verbo Dei præsunt presbyteri, aut qui bene ministrant in ecclesia, vel qui in fide præcellunt cæteros, quo modo non pro vniuscuiusque meritis, affectio pensabitur charitatis longè eminentior, quàm erga eos haberi potest; qui aut nihil horum, aut non integrè egerunt? Sed & inter parentes fideles & infideles, & fratres fideles ac infideles sororesque potestne fieri, vt non erga hos singulos diuersus ordo habeatur charitatis? Quis diuersitates intuens sponsa, & videns de his omnibus animæ ad perfectionem tendenti necessariam videri scientiam earum rerum, vt vniuscuiusque loci & ordinis mensuras possit tenere charitatis: dicit ad amicos sponsi, eos videlicet, qui verbum Dei ministrant: Ordinate in me charitatem, hoc est, docete me & tradite mihi, quo modo per hæc singula ordinem seruare debeam charitatis. Omnes enim homines (sicut iam diximus) secundum hoc quòd similes nobis sunt, similiter diligendi sunt: imò omnis rationabilis creatura à nobis, vtpote rationalibus, æqualiter diligenda est. Adijciendum tamen in charitate est vnicuique ad hoc quo modo est, & ad hoc quòd rationabilis est. Si (verbi gratia) aut in moribus, aut in opere, aut in proposito, aut in scientia, aut in studijs cæteros præcellit: & pro his singulis secundum suum cuique meritum, ad generalem dilectionem, addendum est etiam specialis aliquid charitatis. Verùm vt maior de his habeatur auctoritas, ab ipso Deo capiamus exemplum. Ipse enim amat omnia quæ sunt æqualiter, vt nihil oderit eorum quæ fecit. Neque enim fecit aliquid quod odio haberet: non tamen ob hoc similiter dilexit Ægyptios vt Hebræos, & Pharaonem vt Moysen & Aaron. Nec rursus reliquos filios Israel similiter dilexit vt Moysen, & Aaron, & Mariam: nec iterum Aaron & Mariam similiter dilexit vt Moysen: quamuis verum sit vt dicitur ad eum: *Parcis autem omnibus, quia omnia tua sunt domine, amator animarum*: spiritus enim incorruptionis est in omnibus: tamen ille qui mensura, & numero, & pondere disposuit omnia secundum mensuram, sine dubio vniuscuiusque meritorum & dilectionis suæ temperat libram. Nunquid non putabimus quia non similiter ab eo dilectus est Paulus, cum persequeretur ecclesiam Dei: sicut diligebatur, dum ipse pro ea persecutiones cruciatusque tolerabat, & dicebat sibi inesse solicitudinem omnium ecclesiarum? Multum est nunc vt inter istos ordines charitatis, etiam de affectu odij, qui videtur huic charitatis affectui contrarius, inseramus: quia etiam dominus dicit: Inimicus ero inimicis tuis, & aduersabor aduersarijs tuis. Et iterum: Si peccatori tu assistis, & ei quem odit dominus, amicus es. Quæ vtique hanc absolutionem, quàm & illud quod dictum est: *Honora patrem tuum & matrem tuam.* Et iterum: *Qui non odit patrem*, & reliqua: in quo profecto nimietas charitatis, in Deum his qui aduersantur contrarium videtur generare affectum, dum nulla potest esse consonantia luci & tenebris, & Christo cum Belial: nec eadem portio esse fideli cum infideli. His ergo vt potuimus de charitatis ordinibus expositis, patet, ad intelligendum quid sit quod poscat sponsa, id est, ecclesia, vel anima tendens ad perfectionem, præstari sibi ab amicis sponsi: quoniam introduci se poposcerat in domum vini, vbi sine dubio intellexerat in omnibus his quæ viderat, eminere & præcellere gratiam charitatis: & ipsam didicerat maiorem omnium solamque esse charitatem, quæ nunquam cadet: ideò deposcit vt ordinem eius discat: ne forte aliquid inordinatum faciens, vulnus ab eo aliquod accipiat, vt in posterioribus dicitur: *Vulneratæ charitatis ego sum.* Ea autem siue ad angelos dici accipiamus, à quibus se instrui postulat & muniri, nihil absurdum videbitur: secundum hoc quod de populo dicitur: *Lætamini gentes cum populo eius, & confortent eos omnes angeli Dei.* Et vt in alijs dicitur: *Circundat angelus domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Et item alibi: *Nolite contemnere vnum ex minimis istis*, qui in ecclesia sunt: *quia angeli eorum semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.* Sed & in Apocalypsi Ioannis, angelo Thyatirensi testimonium dat filius Dei pro charitate, quam ordinauit angelus ipse in ecclesia sibi commissa. Sic enim scriptum est: *Scio opera tua, & charitatem tuam, & fidem, & ministerium, & patientiam; & opera tua nouissima maiora quàm priora.* Sed & si ad prophetas hæc referamus, qui ministrauerunt verbum Dei ante aduentum sponsi: vt per ipsorum doctrinam videatur ecclesia velle ordinem discere charitatis, id est, prophetiis instrui voluminibus, non videbitur absurdum. Sed & omnes sancti, qui de hac vita decesserunt, habentes adhuc charitatem erga eos, qui in hoc mundo sunt, si dicantur curam gerere salutis eorum, & iuuare eos precibus suis atque interuentu suo apud Deum, non erit inconueniens. Scriptum namque est in Machabæorum libris ita: *Hic est Hieremias propheta Dei, qui semper orat pro populo.* Sed & ad Apostolos hæc dici (vt supra iam dixi) non videbitur alienum. Per hos enim omnis ecclesia Dei, vel anima quærens Deum introducitur in domum vini, vt supra diximus, & aromatibus atque odoribus repletur, & componitur in melius, sicut in posterioribus legimus, & edocemur ordinem rationemque charitatis.

Confirmate me in vnguentis, stipate me in malis: quia vulneratæ charitatis ego sum.] In Græco quidem habetur: Confirmate me in myrrhis genus quoddam arboris nominans, quod Latini putantes myrrha dictum, vnguenta interpretati sunt. Igitur ordo sermonis huiusmodi est. Posteaquam sponsa & verba ex ore ipsius sponsi audiuit, & cubiculum regis ingressa est, & domum vini locumque conuiuij ac sapientiæ, & in eo victimas & craterem mixtum sacramentis eius aspexit: quasi in horum omnium admiratione stupens & saucia, postulat ab ipsis nihilominus amicis & sodalibus sponsi, vt confirmetur, & quasi deficiens sustentetur, incumbens paululum super arborem μύρρινον vel meliam. Amoris enim vulnere percussa, arborum solatia syluarumque sectatur. Hæc secundum literam. Sed ex his, vt exequi possimus intelligentiam spiritualem, indigemus illa gratia, quam consequi à Deo meruit ipse Salomon, qui omnium quę sunt radicum, & arborum, & virgultorum naturas didicit; vt sciremus & nos quæ vis & quæ natura sit arboris myrrhæ, quo competenter ex hac spiritualis aptari possit expositio. Hoc est autem quod solum peruenire ad nos de huius arboris notitia potuit: quia odorem solum habeat suauem, nullum tamen afferat fructum. Melia verò arbor, notum cunctis est, quòd non solum ferat fructum, sed & dulcissimum & suauissimum ferat. Omnes igitur homines arbores dicuntur siue bonæ siue malæ, & fructuosæ siue infructuosæ: sicut & Dominus in Euangelio dicit: *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum.*

Exod. 23. e.
Exod. 20. b
Luc. 14. f.
2. Cor. 6. a.
2. Cor. 13. 6
Deut. 32
Rom 15. c.
Psal. 33. 6.
Matt. 18. b
Apoc. 2. e.
2. Mach 15. e.
σταθήτε με ἐν μύροις, στοιβάσατε με ἐν μήλοις, ὅτι τετρωμένη ἀγάπης ἐγώ.
Matt. 12. c

A

malum. Et omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur. & in ignem mittetur. Tres ergo differentiæ in hominibus videntur esse. Quidam qui omnino nullum fructum afferunt, & ecce alij qui afferunt. Sed in his qui afferunt, aut mali sunt fructus, aut boni. Hic ergo sponsa, id est, ecclesia Christi, confirmari se postulat, & reclinari quidem super vnam arborem meliam, afferentem fructus bonos, & rectè ac competenter. Super his enim confirmatur & stipatur ecclesia, qui in bonis operibus fructificant & crescunt. Quid autem est quod in myrrhis, infructuosis scilicet arboribus, confirmari vult odore solo gaudentibus. Ego puto quòd istos qui solo odore gaudent, & necdum fructus fidei afferunt, illos dicat quos Paulus ad Corinth. scribens dicit: *Qui*
1. Cor. 1. a. *inuocant nomen domini nostri Iesu Christi in omni loco ipsorum & nostrum.* Pro eo ergo quòd inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, habent in semetipsis odoris quandam ex ipsa inuocatione nominis suauitatem. Pro eo verò quòd non cum omni fiducia & libertate accedunt ad fidem, nullos fidei afferunt fructus. In loco hoc possumus nos catechumenos ecclesiæ intelligere, super quos ex parte aliqua confirmantur ecclesiæ. Habent enim & in ipsis non parum fiduciæ, & spei plurimum, quòd & ipsi fiant aliquando arbores fructiferæ, & plantentur in paradiso Dei ab ipso agricola patre. Ipse enim est qui plantat huiusmodi arbores in ecclesia Christi, quæ est paradisus delitiarum: sicut & dominus dicit: *Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradi-*
Matt. 15. b. *cabitur.* Stipatur ergo ecclesia, & inter melias, & super ipsas requiescit. Quæ meliæ illæ putandæ sunt animæ, quæ quotidie innouantur ad imaginem eius qui creauit eas. Quia enim per innouationem sui, imaginem reparant filij Dei, meritò & ipsæ arbores meliæ appellantur: quia & ipse sponsus earum in superioribus dictus est, sicut arbor melia esse in lignis syluæ. Et ne mireris si idem ipse & arbor vitæ & diuersa alia dicatur, cum idem & panis verus, & vitis vera, & agnus Dei, & multa alia nominetur. Omnia namque hæc verbum Dei vnicuique efficitur, prout mensura, vel desiderium participantis expostcit: secundum quod & manna, qui cum esset vnus cibus, vnicuique tamen desiderij sui reddebat saporem. Præbet ergo seipsum, non solum esurientibus panem, & sitientibus vinum, sed & delitiari volentibus semetipsum, & fragrantia exhibet poma. Propterea ergo & sponsa velut refecta iam & bene pasta, fulciri in melijs se poscit; sciens in verbo esse cibi non solum omnem cibum, sed & omnes delitias, & per ea maximè discurrit, dum se vulneratam sentit esse iaculis charitatis. Si quis vsquam est, qui fideli hoc amore verbi Dei arsit aliquando: si quis est (vt propheta dicit) qui electi iaculi eius dulce vulnus plagamque accepit: si quis est qui scientiæ eius amabili confixus est telo; ita vt diurnis eum desiderijs nocturnisque suspiret, aliud quid loqui non possit, audire aliud nolit, cogitare aliud nesciat, desiderare præter ipsum, aut cupere aliud vel sperare non libeat, ista anima meritò dicit: *Vulneratæ charitatis ego sum,*
Esa. 49. a *& ab illo vulnus accepi, de quo dicit Esaias: Et posuit me sicut iaculum electum, & in pharetra sua abscondit me.* Tali vulnere decet Deum percutere animas, talibus iaculis telisque configere, ac salutaribus eas vulneribus sauciare, vt
1. Ioan. 4. c quia Deus charitas est, dicat & ipse: *Quia vulneratæ charitatis ego sum.* Et quidem in hoc quasi amatorio dramate sponsa charitatis se dicit vulnera suscepisse. Potest autem similiter feruens anima erga sapientiam Dei dicere: quia vulneratæ sapientiæ ego sum: illa scilicet, quæ sapientiæ eius pulchritudinem potuit intueri. Potest & alia anima virtutis eius magnificentiam contuens, & admirata potentiam verbi Dei, dicere: Quia vulneratæ virtutis ego sum. Talis credo
Psal. 26. a. aliqua, sicut erat illa quæ dicebat: *Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo.* Sed & alia anima erga amorem iustitiæ eius feruens, & dispensationum ac prouidentiæ eius iustitiam contuens, dicit sine dubio: Vulneratæ iustitiæ ego sum, & alia bonitatis eius ac pietatis immensitatem respiciens, similia loquitur. Sed & horum omnium generale est istud charitatis vulnus, quo se vulneratam prædicat sponsa. Sciendum tamen est, quòd sicut sunt ista Dei iacula, quæ animæ habenti desiderium bonorum, salutis vulnus infligunt: ita sunt & iacula maligni ignita, quibus anima, quæ non est scuto fidei protecta, vulneratur in mortem. De ipsis dicit propheta: *Ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in pharetra sua, vt sagittent in obscuro rectos corde.* Hic peccatores de occulto sagittantes, dæmones inuisibiles dicit; & ipsi sunt habentes quædam iacula fornicationis, alia cupiditatis & auaritiæ, quibus quàm plurimi vulnerantur. Habent etiam spicula iactantiæ & vanæ gloriæ: sed ista valde subtilia sunt, ita vt confixam se anima ab eis sauciatamque vix sentiat; nisi si induta est armis Dei, & stat vigilans & immobilis erga astutias diaboli, scuto semetipsam fidei per omnia contegens, & nullam prorsus corporis partem fide nudam relinquens. Quantacunque autem dæmones fecerint tela, si inueniant mentem hominis fide munitam, etiam si fuerint ignita, etiam si cupiditatum flammis & incendijs ardeant vitiorum, fides plena cuncta restinguit.

B

C

Psal. 10. b.

Læua eius sub capite meo, & dextera eius amplectetur me.] Descriptio est quidem amatorij dramatis sponsæ, festinantis ad connubium sponsi: velut tamen paulo apertioribus corporis appellationibus currit. Sed conuerte te velocius ad spiritum viuificantem, & refugiens appellationes corporeas, verè perspice quæ sit verbi Dei læua, quæ sit dextera: quod etiam caput sponsæ eius, animæ scilicet perfectæ vel ecclesiæ, & non te rapiat carnalis & passibilis sensus. Ipsa enim est hic sponsi dextera & læua, quæ in Prouerbijs de sapientia dicitur, vbi ait: *Longitudo enim vitæ in dextera eius: in*
Prou. 3. b. *sinistra verò eius diuitiæ & gloria.* Et sicut hic sapientiam non ideo aliquam feminam dici putabis, quia femineo nomine appellari videtur: ita ne in hoc quidem, quoniam masculino genere, sponsus verbum Dei dicitur, corporaliter intelligere debes læuam eius aut dexteram: vel amplexus sponsæ vel animæ, pro feminini generis declinatione percipere: sed verbum Dei, quamuis apud Græcos masculino, apud nos neutro genere proferatur: super masculinum tamen & neutrum ac femininum genus, & super omne omnino quod ad hoc respicit esse, cogitanda sunt ista, de quibus sermo est; & non solum verbum Dei, sed & ecclesia eius, atque anima perfecta, quæ & sponsa nominatur. Sic enim & Apostolus
Gen. 3. d. dicit: *In Christo enim neq; masculus neq; femina, sed omnes in ipso vnum sumus.* Hæc autem propter homines, qui aliter audire non possunt, nisi his verbis, quæ in vsu habentur, in scriptura diuina humani more referuntur eloquij: vt verbis quidem notis ea & solitis audiamus; sensu tamen illo quo dignum est, de diuinis rebus & incorporeis sentiamus. Nam sicut is, qui amatorem dicit se esse pulchritudinis sapientiæ, hoc ostendit, quòd naturalem qui in se est charitatis affectum ad studia transtulerit sapientiæ; ita & hic sponsa deposcit, vel anima vel ecclesia, vt sponsus suus qui est verbum Dei: læua quidem sua caput eius sustentet, dextera verò eius omne eius reliquum complectatur, & constringat corpus. Est autem læua, in qua sapientia diuitias continere & gloriam dicitur. Quas autem habet diuitias ecclesia, & quam gloriam, nisi illas quas accepit ab eo: *qui cum diues es-*
2. Cor. 8. b. *set, pauper factus est, vt illius paupertate ecclesia fieret diues?* Quæ autem est gloria illa? Sine dubio, de qua dicit: *Pater clarifica filium tuum*, passionis sine dubio gloriam designans. Fides ergo passionis Christi, gloria & diuitiæ ecclesiæ sunt, quæ in læua eius continentur. Læuam autem puto verbum Dei hoc modo debere intelligi; quoniam quidem sunt in eo quædam dispensationes ante incarnationem gestæ. Sunt verò aliquæ & per incarnationem. Illa pars verbi Dei, quæ ante assumptionem carnis in dispensationibus peracta est, dextera potest videri: hæc verò quæ per incarnationem, sinistra appellari. Vnde & sinistra diuitias & gloriam habere dicitur. Per incarnationem namque diuitias & gloriam quæsiuit, omnium scilicet salutem. In dextera autem longitudo vitæ esse dicitur; per quod sine dubio illa eius pars, quæ in principio apud Deum *Deus erat verbum*, sempiternitas indicatur. Hanc ergo læuam ecclesia, cuius Christus est caput, optat habere sub capite suo, & fide incarnationis eius, caput suum muniri. Dextera verò eius amplecti, id est, illa agnoscere, & de illis instrui, quæ ante huius quoque per incarnationem gesta dispensationis tempus in arcanis habentur & reconditis. Dextera namque ibi putanda sunt esse omnia: vbi nihil de peccatorum miserijs, nihil de fragilitatis lapsu continetur. Hic verò læua, vbi vulnera nostra

D

Ioan. 1. d. Coloss. 1. c.

curauit,

curauit, & peccata nostra portauit: factus etiam ipse pro nobis peccatum, & maledictum. Quæ omnia quamuis caput & fidem sustentent ecclesiæ, meritò tamen siniſtra verbi Dei appellabuntur: in quibus aliqua etiam præter illam naturam, quę tota dextera est, & tota lux, ac splendor & gloria, pertulisse memoratur.

Adiurauí vos filiæ Hierusalem in virtutibus, & in viribus agri, si eleuaueritis & suscitaueritis charitatem quoadvsq; velit.] Sponsa adhuc ad adolescentulas loquitur, prouocans eas & exhortans, imò & adiurans per ea quæ eis chara esse nouit & amabilia: vt si fortè eleuare cœperint charitatem, iacentem quippe in eis, & excitare eam, vtpote adhuc dormientem apud eas: intantum eleuent eam, & intantum suscitent, inquantum voluerit sponsus: nec minus aliquid in ea agant, quàm voluntas ipsius patitur. Hæc est enim amantis sponsæ perfectio, vt à nullo velit contra animum & voluntatem eius fieri, quem diligit. Et vt hoc non negligenter aut segniter agât, per virtutes agri, id est, per plantaria & virgulta, quæ in agro sunt, & per vires eius, sine dubio per ea quæ in eo sata sunt, adiurantur. Tali ordine, talique verborum compositione, textus historici dramatis dirigitur. Nunc iam quid arcani intrinsecus contegat, requiramus. Omnis anima, præcipuè quæ filia est Hierusalem, habet aliquem agrum proprium, qui ei secreta quadam per Iesum meritorum sorte delatus est: sicut fuit & ille ager Iacob: cuius suauitate permotus Isaac patriarcha, mysticis aiebat eloquijs: *Ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit dominus.* Habet ergo vnaquæque anima (vt diximus) agrum suum. Vita namque & conuersatio eius, ager est eius. In hoc agro, anima quæ diligens & studiosa est, satis agit, & studet plantare bonos sensus, & omnes excolere animi virtutes: non solum autem animi virtutes, sed & vires operum, quibus videlicet impleri possunt ministeria mandatorum. Est ergo (vt diximus) vnicuique animus suus ager, quem colit, & plantat, & seminat, secundum hæc quæ diximus. Est autem & omnium simul filiarum Hierusalem vnus quidam & communis ager: de quo Paulus agit: Dei agricultura estis. Quem agrum, commune exercitium ecclesiasticæ fidei & conuersationis accipiamus: in quo certum est virtutes inesse cœlestes, & vires spiritualium gratiarum. Vna enim quæque anima, quæ nunc filia Hierusalem hic appellatur, sciens quòd matrem habeat Hierusalem cœlestem, conferat aliquid necesse est ad agrum hunc excolendum, & cœlesti eum possessione dignum cupiat effici. In istius ergo agri virtutibus, eleuari charitatem Christi, & excitari ab adolescentulis, & initia fidei habentibus, protestatur ecclesia, & dicit ad eas: *Si leuaueritis & excitaueritis charitatem quoadvsq; velit:* hoc est, si iam ad hoc veneritis, vt incipiatis agi non spiritu timoris, sed adoptionis; & in hoc profeceritis, ita vt *perfecta in* vobis *dilectio foras mittat timorem*; & vt eleuetis, atque exaltetis in vobis charitatem, & excitetis eam: tamdiu eleuate eam, & tamdiu extollite, quamdiu ipse velit filius charitatis, imò ipse qui ex Deo est charitas: ne fortè putantes sufficere humanæ charitatis mensuras, in charitate Dei minus aliquid quàm Deo dignum est, agatis. Mensura enim charitatis hæc sola est, vt tantum quantum ipse vult diligatur. Voluntas autem Dei semper eadem est, nec vnquam mutatur. Nunquam ergo immutatio aliqua aut finis vllus in Dei charitate recipitur. Notandum sanè est, quòd non dixit, si acceperitis charitatem, sed si leuaueritis: quasi quæ est quidem in vobis, sed iacet, & nondum erecta est. Et rursum non dixit, si inueneritis, sed si excitaueritis charitatem: quasi quæ sit intrinsecus quidem: sed iaceat & dormiat in eis, donec inueniat suscitantem. Ipsam credo & Paulus suscitabat tunc adhuc in discipulis dormientem, cum dicebat: *Exurge qui dormis, & continges Christum.*

Vox fraterni mei.] Frequenter nos admonere conuenit, quòd libellus hic in modum dramatis texitur. Præsens enim versiculus, quem proposuimus tale aliquid indicat, quòd cum sponsæ sermo esset ad adolescentulas filias Hierusalem, subitò quasi eminus vocem sponsi senserit, quasi cum aliquibus loquentis: interruptoque sermone, quem faciebat ad adolescentulas, sponsa aurem conuerterit ad auditum, qui ad eam peruenerat, & dixerit: Vox fraterni mei. Sponsum verò intellige primò quidem antequam appareret oculis sponsæ voce ei sola agnitum. Post hæc verò etiam conspectibus eius apparuisse super montes quosdam vicinos illi loco, in quo sponsa morabatur salientem, & magnis quibusdam, non tam passibus quàm saltibus colles montesque in modum cerui vel capreæ transcendentem, & ita ad sponsam suam omni cum properatione venientem. Vbi verò ad domum, intra quam sponsa commorabatur, aduenit, stetisse eum paululum intellige post domum; ita vt sentiretur quidem adesse, nondum tamen domum palam vellet & euidenter intrare; sed prius quasi sub amatoris specie per fenestras aspicere velle sponsam. Intellige autem retia quædam prope domum sponsæ, aut laqueos esse positos: vt si fortè ipsa, vel aliqua sodalium eius ex filiabus Hierusalem aliquando exisset, caperetur. Ad ista verò retia venisse sponsum certum est: qui cum capi ab eis non posset, sed fortior eorum effectus diruperit ipsa retia, diruptisque eis super ipsa incedens, etiam per ipsa prospexerit; & postquam hoc opus fecerit, dicat ad sponsam: Exurge, veni proxima mea, sponsa mea, columba mea. Hoc autem dicat, vt ipso opere ostendat ei quomodo cum fiducia debeat contemnere iam retia, quæ ei tetenderat inimicus: nec timeat laqueos, quos ab se iam viderat esse diruptos: & adhuc vt amplius ad se sponsam prouocet festinare, dicat ei: Quia omne tempus quod iam graue videbatur, transiuit; & hyems quæ ei causa exorta videbatur, abscessit; pluuiæque inutiles abierunt, & tempus iam floridum venit: nihil moreris iter aggredi veniendi ad me: ecce enim & agricolæ, quia veris iam tempus arrisit, vineas colunt. Vox enim tum & aliarum auium, tum etiam sonora & grata turturis vernantis auditur. Sed & ficus de veris certa temperie, germen suum produxit. Vites verò intantum de temporis tranquillitate non dubitant, vt flores suos iam audeant odoresque proferre. Hæc quidem de tranquillitate temporis indicat sponsæ, vt maiore cum fiducia arripere iter audeat pergendi ad sponsum. Sed & locum describit ei, in quo vult eam secum requiescere, & dicit velamento cuiusdam saxi, quod muro ipsi vel loco promurali contiguum sit, opacissimum quendam effici locum, ad quē venire eam vult, & ablato velamine, ibi eius reuelatam faciem contueri, vt facie ad faciem innotescat sponso suo: & non solum faciem eius reuelatam videat sponsus & liberam; sed & vocem eius ibi audiat: certus iam quòd & facies eius pulchra sit, & vox eius suauis ac delectabilis. Hæc autem præuenientes coniunximus, ne ordinem dramatis & historiæ textum videremur irrumpere. Sed præuenientes paululum vsque ad illum locum fabulæ ordinem prosecuti sumus, vbi ait: Quoniam vox tua suauis, facies tua speciosa: Nunc ergo repetentes videamus primò quid est quod ait: Vox fraterni mei. Ex voce sola ab ecclesia sua primò Christus agnoscitur: Primo enim vocem suam præmisit per prophetas, & cum non videretur, audiebatur tamen. Audiebatur autem per ea quę annuntiabantur de eo; & tamdiu sponsa, id est, ecclesia quæ ab initio sæculi congregabatur, solam vocem eius audiuit, vsquequo oculis suis eum videret, & diceret.

Ecce hic venit saliens super montes, transiliens super colles.] Saliebat enim super propheticos montes, & sanctos colles: illos scilicet, qui in hoc mundo imaginem eius formamque gesserunt. Sed & si in Apostolis eum ponas, quasi in montibus salientem & eminentem cunctis, & in collibus nihilominus, his duntaxat qui secundo loco electi ab eo & missi sunt, non erit inconueniens. In his enim similis efficitur capreæ, & hinnulo certuorum. Capreæ, quòd omnem visum, visus eius præcellit. Et ceruo, quòd ad interitum serpentis aduenit. Sed & vnaquæque anima (si qua tamen est quæ verbi Dei amore constringitur) si quando in disputatione sermonis est posita, vt nouit omnis qui expertus est, quo modo cum in arctum venitur, & angustijs propositionum quæstionumque concluditur: si quando eam legis ac prophetarum vel ænigmata, vel obscura quæque dicta concludunt: si fortè adesse eum sentiat anima, & eminus sonitum vocis eius accipiat, subleuatur statim: & vbi magis ac magis propinquare sensibus eius cœperit, & illuminare quæ obscura sunt: tunc eum videt salientem supra montes & colles, altæ scilicet & excelsæ sensus sibi intelligentiæ suggerentem: ita vt meritò dicat hæc anima: *Ecce hic venit saliens in montibus, transiliens*

ἰδοὺ οὗτος ἥκει πηδῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἁλλόμενος ἐπὶ τοὺς βουνούς.

A

siliens super colles. Hæc autem dicimus, non immemores quòd iam & in superioribus coram positus, præsenti collocutus sit sponsæ. Sed quoniam (vt sæpe diximus) dramatis speciem libellus hic continet: nunc in præsenti dicuntur aliqua, nunc etiam in absenti: & sic agitur immutatio personarum, vt vterq; ordo competenter dirigi videatur. Quamuis enim promittat sponsus, & dicat ad sponsam suam, qui sunt electi discipuli eius: Quia *ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi:* tamen iterum per parabolas dicit: quia paterfamilias vocauit seruos suos, & vnicuique distribuit pecuniam negotiandi gratia, & profectus est. Et iterum dicit: Quia *abijt petere sibi regnum.* Et iterum quasi de absente sponso dicitur: Quia *media nocte clamor factus est, dicentium: quia venit sponsus.* Sic ergo nunc præsens est sponsus, & docet; nunc absens dicitur, & desideratur, & vtrunque vel ecclesiæ vel animæ studiosæ conuenier. Cum enim pati persecutiones & tribulationes permittitur ecclesia, absens ei videtur. Et rursum cum in pace proficit, & in fide ac bonis operibus floret, præsens ei esse intelligitur. Sed & anima, cum quærit aliquem sensum, & agnoscere obscura quæque & arcana desiderat: donec inuenire non potest, absens ei sine dubio est verbum Dei. Vbi verò occurrerit, & apparuerit quod requiritur, quis dubitat adesse verbum Dei, & illuminare mentem, ac scientiæ lumen ei præbere? Et iterum subduci nobis eum, atque iterum adesse sentimus per singula, quæ aut aperiuntur; aut clauduntur in sensibus nostris. Et hoc eo vsque patimur, donec tales efficiamur, vt non solum reuisere nos, sed & manere dignetur apud nos, secundum quod interrogatus à quodam discipulo dicente: Domine, quid est factum quod incipis nobis manifestare temetipsum, & non huic mundo? Respondit Saluator: *Si quis diligit me, verbum meum custodit, & pater meus diliget eum, & ad ipsum veniemus, & mansionem apud eum faciemus.* Si ergo & nos volumus videre verbum Dei, atque animæ sponsum salientem super montes, & exultantem super colles, primò audiamus vocem eius: & cum audierimus eum in omnibus, tunc etiam eum videre poterimus, secundum

B

ea quæ in præsenti loco vidisse describitur sponsa. Nam & ipsa quamuis & prius eum viderit, non eum tamen ita viderat, vt nunc salientem super montes, & exultantem super colles: neque per feneſtras suas procumbentem, neque per retia prospicientem: sed magis videtur quòd prius hyemis tempore eum viderit. Nunc enim primum dicit ei: Quia *hyems transijt.* Igitur (vt res indicat) etiam per hyemem sponsæ suæ apparet, id est, tribulationum & tentationum tempore. Sed & alia est illa visitatio, in qua visitatur paululum, & iterum deseritur, vt probetur; ac rursus requiritur, vt caput eius sustentetur, & vt tota complectatur: ne fortè aut in fide titubet, aut corpus eius tentationum pondere prægrauetur. Et ideo videtur mihi hyems fuisse illud tempus, cum caput suum, fidei scilicet summitatem, læua sponsi contineri poscebat, & dextera eius omne corpus amplecti. Nunc autem ista visio, quæ de montibus apparet & collibus, gratiarum puto spiritualium altitudines potentiasque designat. Sed & per feneſtras quòd prospicere dicitur, sensibus mihi lumen videtur præbere. Et retia quæ dirumpit & conterit, laqueos indicati diabolicos puto, vtpote tentationum tempore, tanquam hyeme iam peracta. Ostenduntur etiam signa veris & æstatis, sicut in psalmis dictum est: Æstatem & ver, tu fecisti ea. Inde denique & flores profectuum protulit ecclesia, tentationibus superatis, & putationis dispensatione transacta: sicut in suis locis, cum ad hæc differenda ventum fuerit, ostendetur. Ecce hic veniet saliens super montes, transiliens super colles. Historicum ordinem iam prosecuti sumus. Nunc autem quomodo Christus ad ecclesiam veniens saliat super montes, & exiliat super colles, videndum est. Exiliens enim magis quàm transiliens, propositi sermonis proprietas habet. Isaac enim ambulans & progrediens, maior fiebat, vsque quo fieret magnus valde. Paulus autem non iam ambulando profecit, sed currendo, cum dicit: *Cursum consummaui.* Saluator autem noster & ecclesiæ sponsus, neque ambulare neque currere, sed super hæc salire dicitur, & exilire. Si enim consideres quo modo parui temporis spatio occupatum falsis superstitionibus mundum sermo Dei percurrit, & agnitionem

C

veræ fidei reuocauit, intelliges quo modo saliat super montes, magna videlicet quæque regna saltibus suis superans, & ad recipiendam cognitionem diuinæ religionis inclinans: & exiliat super colles, cum etiam minora regna velociter subiugat, atque ad pietatem veri cultus adducit: & sic de loco ad locum, de regno ad regnum, de prouincijs ad prouincias prædicationis illustratione transiliens, per eum qui dicebat: Quia ab Hierusalem in circuitu vsque ad Illyricum repleuit euangelium Dei: intelliges quo modo super montes saliens veniat, & exiliens super colles. Sed & alio modo potest intelligi, sicut supra iam diximus. Quoniam quidem Moyses de ipso scripsit, & prophetæ nihilominus de ipso annuntiauerunt. Sed & hæc annuntiatio in lectione veteris testamenti velamen habet superpositum. Vbi verò sponsæ, ecclesiæ scilicet ad eum conuersæ, ablatum est velamen: subitò videt eum in istis montibus, legis duntaxat voluminibus salientem, & in collibus scripturæ propheticæ, pro euidenti manifestatione non tam apparentem, quàm exilientem. Verbi gratia, quasi si reuoluens singulas propheticæ lectionis paginas inueniat de ipsis exilientem Christum, & per loca singula lectionum ablato nunc demum quo prius tegebatur velamine, ebullire eum cernat & emergere, atque euidenti iam manifestatione prorumpere. Ob hoc credo & ipse Iesus cum ad transformandum se venit; non in aliqua planitie aut conualle fuit, sed montem conscendit, vbi & transformatus est: vt scias eum semper in montibus aut in collibus apparere, & vt te doceat ne vsquam eum nisi in legis & prophetarum montibus quæras. Quòd autem sancti quique montes appellantur, multis scripturæ locis inuenies indicari: sicut ait in psalmis: *Fundamenta eius in montibus sanctis.* Et iterum: *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi.* Auxilium namque in tribulationibus, ex scripturarum diuinarum sensibus capimus. Possumus adhuc & montes, in quibus salire verbum Dei dicitur, & quasi liberius efferri, nouum accipere testamentum. Colles verò, de quibus quasi diu compressus & occultatus exilijt, veteris testamenti sentire volumina. Sed & apud Hieremiam venatores & piscatores, qui mittuntur capere homines ad salutem, in montibus & collibus eos capere dicuntur.

D

Sic enim ait: *Ecce mitto multos piscatores, & multos venatores, & capient eos super omnem montem, & super omnem collem:* quod ego magis ad futurum tempus in consummatione sæculi implendum puto: vt cum missi fuerint angeli secundum euangelicam parabolam messis tempore, vt separent frumenta à zizanijs: qui excellioris vitæ & eminentioris fuerit conuersationis, iste in montibus inuenietur aut in collibus. Non inuenietur in humilibus & deiectis locis, ne ibi mixtus videatur esse zizanijs: sed in excellioribus sensibus, & in eminentia fidei positus, salienti in montibus verbo Dei, & exilienti in collibus semper adhærens. Quod per aliam nihilominus parabolam, sub eodem tamen intellectu dicitur in euangelio. *Si quis in tecto est, non descendat tollere aliquid de domo.* Potest adhuc & alium nobis sensum, prædues iste præsentis versiculi sermo suggerere. Possibile namque est omnem qui plena fide credit in Deum, vel montem, vel collem appellari, pro qualitate scilicet vitæ, magnitudine intelligentiæ; etiam si fuerit aliquando vallis: proficiente in eo Iesu ætate & sapientia & gratia, omnis vallis implebitur. Superbi autem quique & elati, vt montes & colles humiliabuntur: quoniam qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. De ipsis enim dicitur: *Qui confidunt in domino sicut mons Sion.* Et de Hierusalem dicitur: *Montes in circuitu eius.* Vnde puto, quòd meritò etiam Saluator noster (quoniam & ipse dicitur lapis de monte excisus sine manibus, & factus esse mons magnus) sicut rex regum, & pontificum pontifex, potest etiam mons montium appellari. Verùm vt etiam tertia expositio habeat locum, ad vnamquamq; animam sermo dirigatur. Si qui sint capaciores verbi Dei, qui ab Iesu aquam sibi datam biberunt, & factus est in eis fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam, in his scilicet, in quibus verbum Dei crebris sensibus & copiosis, velut perennibus ebullit fluentibus, in his vitæ ac scientiæ & doctrinæ merito montibus & collibus effectis, dignissimè salire verbum Dei dicitur & exilire, factus in eis per affluentiam doctrinæ fons aquæ viuæ salientis in vitam æternam.

Matt. 28. d
Ibid. 25. b. Luc. 19. b. Matt. 13. a.
Mar. 14. c
2 Tim. 4. b
Rom. 15. c
Matt. 17. & Mar. 9. a.
Psal. 86. a. Psal. 120.
Hier. 16. c
Matt. 13. g.
Matt. 24. b & Mar. 13. b.
Luc 2. a. Esa 40. a. Luc 14. & 18. c.
Psal 124. a
Ibidem.
Dan. 2. c
Ioan. 4. b.

Similis est fraternus meus capreæ hinnuloq; ceruorum in montibus Bethel.] Caprea & ceruus, quòd inter munda habeantur animalia, manifestè ex his quæ in Deuteronomio scripta sunt, indicatur: est enim hoc modo scriptum. Hæc enim sunt animalia, quæ manducabitis: vitulum & agnum ex pecoribus, & hircum ex capris, ceruum, & capream, & bubalum, & tragelaphum, & ibicen, & camelum, & pardum. Sed & quod sanctus ceruo comparatur, in multis scripturæ diuinæ locis habetur, vt in psalmo, vbi dicit: *Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.* Veruntamen in sermonibus, quos ex Deuteronomio assumpsimus, etiam hoc non negligenter considerandum videtur, quàm dignum in animalibus mundis enumerandis ordinem tenuerit: vt primò vitulum, secundò agnum, tertiò hircum scriberet. In his verò quæ secundum eundem Moysen offeruntur ad altare, primò ceruum, secundò capream nominat. Et ita post hæc, reliqua per ordinem describit animantia. Quorum ratio his quibus abundantior gratia spiritualis in dono scientiæ concessa est, per Spiritum sanctum manifesta & euidens fiet. Nobis interim, quoniam de ceruo & caprea dicere nunc in expositione præsentis versiculi incumbit, conueniens videtur ex scripturis diuinis congregare prouiribus, quæ de his animalibus referuntur, de quibus idem Moyses cum de carnibus loqueretur, quæ in omni desiderio animæ comederentur, non oblaræ ad altare: sicut caprea, inquit, & ceruus. Egregium verò quid vicesimus octauus psalmus, vbi de virtutibus & efficacia vocis Dei per ordinem scribit, de ceruo hoc modo dicit: *Vox domini perficientis ceruos*, id est, perfectos facientis ceruos, & reuelabit condensa. Sicut enim vox domini intercidere dicitur flammam ignis, & concutere desertum: ita perficere ceruos, aereuelare condensa memoriatur. Sed & in Iob de ceruo ita inuenimus referri, vbi dominus ad Iob per turbinem loquens & nubem, ait: *Aut ergo obseruasti partus ceruorum, aut numerasti menses eorum plenos ad partum: dolores autem eorum soluisti, aut nutristi eorum natos, aut sine doloribus partus eorum emittes? Abrumpent filij eorum, & multiplicabuntur in natiuitate: exibunt, & non reuertentur.* His adiungenda sunt etiam illa quæ in Prouerbijs legimus, hoc modo: *Ceruus amicitiarum, & pullus gratiarum loquantur tibi.* Hæc interim ad præsens de ceruo nobis scripta occurrere potuerunt. Quæ ob hoc assumpsimus, vt loquamur non in doctrina humanæ sapientiæ, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes: & ideo inuocemus Deum, patrem verbi, quòd nobis verbi sui manifester arcana, sensumque nostrum remoueat à doctrina humanæ sapientiæ, & exaltet atque eleuet ad doctrinam spiritus: vt non ea quæ sentit carnalis auditus, sed ea quæ continet voluntas Spiritus sancti, loquamur. Paulus Apostolus nos docet, quòd inuisibilia Dei, ex visibilibus intelligantur: & ea quæ non videntur, ex eorum quæ videntur ratione & similitudine contemplentur: ostendens per hoc quòd visibilis hic mundus, de inuisibili doceat, & exemplaria quædam cælestium contineat positio ista terrena, vt ab his quæ deorsum, ad ea quæ sursum sunt possimus ascendere: atque ex his quæ videmus in terris, sentire & intelligere ea quæ habentur in cælis. Ad quorum similitudinem quandam, quò facilius colligi per hæc ac sentiri possent diuersitates creaturarum quæ in terris sunt, similitudinem conditor dedit. Et fortassis sicut hominem Deus ad imaginem & similitudinem suam fecit, ita etiam cæteras creaturas ad alias quasdam cælestes imagines, per similitudinem condidit: & fortasse intantum singula quæque quæ in terris sunt, habent aliquid imaginis & similitudinis in cælestibus, vt etiam granum sinapis, quod minimum est in omnibus seminibus, habeat aliquid imaginis & similitudinis in cælis. Et hoc quòd talis ei quædam composita est alternatio naturæ, vt cum minimum sit omnium seminum, maius fiat omnibus oleribus: ita vt possint venire aues cæli, & habitare in ramis eius, similitudinem ferat, non solum alicuius cælestis imaginis, sed ipsius regni cælorum. Sic ergo possibile est, etiam cætera semina, quæ in terris sunt, vt habeant aliquid in cælestibus similitudinis & rationis. Quòd si semina, sine dubio & virgulta: & si virgulta, sine dubio & animantia, vel alituum, vel repentium, & quadrupedum. Sed & illud adhuc potest intelligi, quòd sicut granum sinapis non vnam similitudinem tenet regni cælorum, & habitationes scilicet tauium in ramis suis: sed habet & aliam similitudinē vel imaginem, perfectionis scilicet fidei: ita vt si quis habeat fidem sicut granum sinapis, dicat monti transfertri se, & transferet: ita possibile est vt etiam cætera non in vno aliquo, sed in pluribus speciem & imaginem cælestium ferant. Et cum plures sint, verbi gratia, in grano sinapis virtutes, quæ rerum cælestium imagines teneant, vltimus & extremus eius vsus est iste, qui habetur apud homines in ministerio corporali: ita etiam in reliquis vel seminibus, vel virgultis, vel herbarum radicibus, vel etiam in animantibus intelligi potest, vt vsum quidem & ministerium hominibus præbeant corporale: habeant autem in corporalium rerum formas & imagines, quibus doceri anima possit & instrui, ad contemplanda etiam ea quæ sunt inuisibilia & cælestia: & hoc fortassis est quod ille scriptor diuinæ sapientiæ dicit: *Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt scientiam veram, vt sciam substantiam mundi, & virtutes elementorum, initium & finem & medietatem temporum, vicissitudinum permutationes & conuersiones temporum, anni circulos, & stellarum positiones, naturas animalium, & iras bestiarum, spiritus violentias, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum: sed & quæcunq; occulta & manifesta sunt, cognoui.* Vide ergo si possumus ex his scripturæ sermonibus ea quæ discutere proposuimus, lucidius euidentiusque colligere. Etenim scriptor iste sapientiæ diuinæ, cum singula quæque enumerasset, ad vltimum dixit: quia occultorum & manifestorum acceperit scientiam: ostendens sine dubio, quòd vnumquodque eorum quæ in manifesto sunt, referatur ad aliquid eorum quæ in occulto sunt: id est, singula quæque visibilia habere aliquid similitudinis & rationis ad inuisibilia. Quia ergo impossibile est homini in carne viuenti agnoscere aliquid de occultis & inuisibilibus, nisi imaginem aliquam & similitudinem conceperit de visibilibus: ob hoc arbitror quòd ille qui omnia in sapiētia fecit, ita creauit vnamquamque visibilium speciem in terris, vt in his doctrinam & agnitionem rerum inuisibilium & cælestium poneret: quo per hęc ascenderet mens humana ad spiritualem intelligentiam, & rerum causas in cælestibus quæreret, vt posset edocta per sapientiam Dei etiam ipsa dicere: Quæ in occulto sunt, & quæ in manifesto cognoui. Secundum hæc quoque agnoscit & substantiam mundi, non solum hanc visibilem corporeamque quæ palam est, sed & illam incorpoream inuisibileraque, quæ in occulto est. Agnoscit etiam elementa mundi, non solum visibilia, sed & inuisibilia, & vtrorumque virtutes. Sed & initium quod dicit, & finem & medietatem temporum: initium ait visibilis quidem mundi, quod ante sex millia non integros annos initium designat Moyses: medietatem quoque secundum temporum rationem, finem illum qui speratur cum cælum & terra transibit. Secundum occultorum verò scientiam initium illud, quod intelligit is, quem sapientia Dei docuerit, quod nulla possunt tempora, nulla sæcula comprehendere. Medietatem verò horum quę nunc sunt: finem verò ea quæ futura sunt, id est, perfectionem consummationemque vniuersitatis, quæ tamen ex his visibilibus conijci possunt & intelligi. Sed & vicissitudinum permutationes, & temporum conuersiones, & anni circulos, ex his quæ videntur, refert ad inuisibiles rerum incorporaliū permutationes ac vicissitudines. Circulos quoque annorum temporalium & præsentium, refert ad antiquiores aliquos ac sempiternos annos, secundum eum qui dicebat: *Et annos æternos in mente habui.* Sed & stellarum positiones, non dubitauit ab his quæ palam videntur, referre ad illa quæ in occultis sunt, qui occultorum manifestorumque scientiam meruit, & dicit esse aliquod sanctorum genus, quod de Abraham præcipuè stirpe descendit, sicut stellas cęli. Sed & resurrectionis futuræ gloriam, stellas esse secundum occultorum scientiam pronuntiauit; sequens eum qui dixit: *Alia gloria solis, & alia gloria stellarum. Stella enim à stella differt in gloria, ita & resurrectio mortuorum:* Nisi secundum hæc intelligeretur illud quod ait, naturas animalium irasque bestiarum, nunquam dixisset in euangelijs Saluator: Dicite vulpi huic. Neque Ioannes de quibusdam dixisset: *Serpentes, generatio viperarum.* Sed neque propheta diceret de nonnullis, quòd equi emissarij facti sunt. Et item alius: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis.* Sed & ille diligenter

E
Deut. 14. a. Sec. 70. Psal. 41.
Deut. 12.
Iob 39. a. Sec. 70.
F
Prouerb. 5. Sec. 70. 1. Cor. 2. d.
Rom. 1. c.
Luc. 13. d.
G
Matt. 17. c. & Luc. 17. a
Sap. 7. c.
H
Psal 76. b.
Gen. 15. b. & 26. a.
1. Cor. 15. a.
Luc 13. g.
Hier 5. Sec 70. Psal. 48. d. Psal 57. a.

A

gnouit iras bestiarum, qui dicebat: *Furor illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas.* Hæc erit ratio etiam de eo quod ait, spirituum violentias: visibiliter quidem de ventis & flatibus aëris, inuisibiliter verò de violentijs immundorum spirituum loquens, quos & Paulus ventos doctrinæ nominauit. Post hæc iam sequitur, vt & cogitationes hominum sciat, corporaliter quidem quæ de humano corde procedunt. Inuisibiliter autem intelligat eos qui inijciunt hominibus malas & pessimas cogitationes, sicut in Euangelio scriptum est: *Cum diabolus misisset in cor Iudæ Ischariotis, vt traderet Dominum.* Et vt in Prouerbijs dicitur: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dereliquas*: quia sanitas compescit peccata magna. Sed & bonarum cogitationum est aliquis auctor; propter quod & in psalmis puto scriptum esse: *Beatus homo; cuius est auxilium abs te Domine, ascensiones in corde suo disposuit.* Et iterum: *Cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationum diem festum agent tibi.* Ita igitur cuncta secundum ea quæ præfati sumus, ex visibilibus referri possunt ad inuisibilia, & à corporalibus ad incorporea, & à manifestis ad occulta: vt ipsa creatura mundi, tali quadam dispensatione condita intelligatur per diuinam sapientiam, quæ rebus ipsis & exemplis inuisibilia nos de visibilibus doceat, & à terrenis nos transferat ad cælestia. Hæ autem rationes non solum in creaturis omnibus habentur, sed & scriptura diuina tali quadam sapientiæ arte conscripta est. Propter quædam namque occulta & mystica visibiliter populus educitur de Ægypto ista terrena, & iter agit per desertum, vbi serpens mordens & scorpius, & sitis, vbi non erant aquæ, & cætera, quæ in his gesta referuntur. Quæ omnia, vt diximus, occultorum quorundam formas & imagines tenent. Et hoc non in scripturis tantùm veterum, sed & in gestis Domini & Saluatoris nostri, quæ in euangelijs referuntur, inuenies. Igitur si omnia quæ in manifesto sunt, secundum ea quæ superius approbauimus, ad aliqua referuntur quæ in occulto sunt: consequens sine dubio est, vt cerus iste visibilis vel caprea, quæ in Cantico canticorum scribitur, secundum rationem naturæ suæ quam corporaliter gerunt, referantur ad aliquas rerum incorporalium causas; vt illis occultis & inuisibilibus ceruis videatur posse conuenire quod dictum est: *Vox domini perficientis ceruos.* Quæ enim perfectio ex voce domini fit istis visibilibus ceruis? Aut quæ ad eos doctrina vnquam ex domini voce descendit? Si verò spirituales ceruos quæramus, quorum formam & imaginem tenet illud animal corporale: illos inuenias ad summam perfectionis ex voce domini posse perduci. Sed & quorum ceruorum dominum seruare decuerit partus, & velut medendi officia præbentem parturientibus astare conuenerit, donec parerent filios tales, qui aduersarentur & persequerentur serpentium genus, vt dignum est diuina maiestate, debemus aduertere qualium ceruorum domini decet seruare partus, ne in aborsum decidant. Sed & menses eorum numerare plenos ad partum, eorumque labores & dolores custodire; vt generationes eorum non cadant in vanum, sed vt sit perfecta eorum natiuitas: & tam diu parturiant, donec formetur Christus in eis. Huiusmodi ceruorum pullos dominus nutrit: eorum duntaxat qui iactant in domino cogitationem suam, vt ipse eos nutriat, & ipse seruet dolores partus eorum, cum ex timore Dei in ventre conceperint & parturierint, & spiritum salutis pepererint. Huiusmodi partus dolores ipse dominus seruat & curat. Sed & emittit dolores eorum, vt euntes eant & fleant portantes semina sua, & sint in doloribus hominum, ac flagellentur cum hominibus: ne fortè teneat eos superbia. Isti quoque ipsi cerui abrumpunt, vt ait, natos suos. Quos enim genuerint per euangelium, abrumpunt eos à vinculis peccatorum, & à laqueis diaboli, ne vltra voluntati eorum teneantur obstricti. Isti etiam multiplicabuntur; &, vt ait, non reuertentur. Non enim imitabuntur vxorem Lot, non redibunt retrorsum. Sciunt enim quia qui mittit manum suam ad aratrum, si retrospexerit, aptus non erit regno cælorum; sed semper quæ retro sunt obliuiscuntur, & in ea quæ ante sunt se extendunt. Tales enim ceruos vox domini facit esse perfectos. Quæ vox domini, nisi illa quæ in lege & in prophetis habetur, & peruenit vsque ad Ioannem, qui erat vox clamantis in deserto? Et ipsa enim vox Ioannis, qui dicebat: *Parate viam domini, rectas facite semitas Dei nostri*, perfectos faciebat ceruos, vt essent perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia. Qui enim talis est, meritò dicit: *Sicut ceruus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.* Ceruus quoque amicitiarum quis alius videbitur, nisi ille qui peremit serpentem illum, qui seduxerat Euam, & eloquij sui flatibus peccati in eam venena diffundens, omnem posteritatis sobolem contagio præuaricationis infecerat; & venerat soluere inimicitias in carne sua, quas inter Deum & hominem noxius mediator effecerat. Pullus verò gratiarum potest accipi Spiritus sanctus, à quo sitientes & desiderantes Deum, spirituales gratias & dona cælestia consequuntur. Hæc autem omnia à nobis dicta sunt, vt manifestior fieret causa, qua sponsa comparare videtur fraternum suum hinnulo ceruorum. Quòd si etiam hoc requirendum est, cur non ceruo, vt in alijs, sed hinnulo ceruorum comparatur. Illud aduerte, quòd cum in forma Dei esset, *filius datus est nobis, & puer natus est nobis: cuius potestas super humerum eius.* Ideo ergo hinnulus ceruorum, quia paruus puer natus est. Et fortè possunt cerui accipi sancti quique: vt Abraham, Isaac, & Iacob, & Dauid, & Salamon, & omnes ex quorum semine Christus secundum carnem descendit. Quos ceruos, vox domini perfectos facit, & ipsorum est hinnulus iste, qui ex ipsis secundum carnem natus est puer. Mouet me etiam illud quod in centesimo tertio scriptum est, vbi ait: *Montes excelsi ceruis.* Et quidem de ceruis iam superius diximus, quòd sancti quique accipiuntur, qui ob hoc in hunc mundum venerunt, vt serpentis venena perimerent. Qui autem sint montes excelsi, videamus, quasi qui solis ceruis sequestrati videntur: & ad quos nisi ceruus sit, aliquis non possit ascendere. Ego puto quòd personas Trinitatis montes excelsos appellauerit: ad cuius capacitatem nullus, nisi ceruus efficiatur, ascendit. Sed ijdem ipsi, qui hic montes excelsi pluraliter appellantur, in alijs mons excelsus, singulariter dicitur, sicut Esaias ait: *In montem excelsum conscende qui euangelizas Sion.* Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem. Idem namque ipse qui ibi Trinitas propter distinctionem personarum, hic vnus Deus intelligitur pro vnitate substantiæ. Satis sint ista de hinnulo ceruorum. Nunc videamus quo modo etiam capreæ vel damulæ comparetur fraternus. Hoc animal quantum ad Græca vocabula, nomen à videndo atque clarius prospiciendo sortitum est. Et quis est qui ita videat vt videt Christus? Solus namque est qui videt, id est, agnoscit patrem. Nam & si dicantur hi qui mundo sunt corde, Deum visuri videbunt ipso sine dubio reuelante: quia & caprea habeat in natura sua, vt non solum videat ipsa, & perspiciat acerrimè, sed & alijs visum præbeat. Asserunt namque hi, quibus medicinæ peritia est, inesse huic animali intra viscera humorem quendam, qui caliginem depellat oculorum, & obtusiores quosque visus exacuat. Meritò ergo capreæ vel damulæ Christus comparatur: quia non solum videt ipse patrem: sed & videri ab alijs facit, quorum visus ipse curauerit. Obserua autem ne audiens patrem videri, corporeum aliquid sentias, & Deum visibilem putes. Visus quo Deus videtur, non est corporis, sed mentis & spiritus. Quod etiam ipse Saluator in Euangelio, vocabulo proprio distinguens dixit: *Nemo videt patrem, nisi filius.* Denique & his quos facit Deum videre, dat spiritum scientiæ & spiritum sapientiæ, vt per ipsum spiritum videant Deum. Et ideo dicebat ad discipulos: Quia *qui me videt, videt & patrem.* Et vtique non ita inepti erimus, vt putemus, quòd qui secundum corpus eum vidit, viderit etiam patrem: alioqui inueniuntur & Scribæ & Pharisæi & hypocritæ & Pilatus, qui eum flagellis cæcîdit, & omnis populus qui clamabat: *Crucifige, crucifige eum*: videntes Iesum secundum carnem, etiam Deum patrem vidisse. Quod vtique non solum absurdum videtur esse, sed & impium. Sicut enim cum turbæ eum comprimerent euntem cum discipulis, nullus eorum, qui premebant & coarctabant eum, tetigisse dicitur eũ, nisi illa sola quæ profluuium sanguinis passa, venit & tetigit fimbriam vestimenti eius, & ipsi soli testimonium perhibet, dicens: Quia *tetigit me aliquis: ego enim sensi virtutẽ de me exisse*: ita & cum plures essent, qui eum videbant, nullus eũ vidisse dicitur, nisi qui agnouit quòd verbum Dei & filius Dei est: in quo vtiq; simul agnosci

& videri

B

C

D

Ephes. 4.c.
Ioan. 13.a.
Eccle. 10.a
Psal 83.b.
Psal 75. a
In Exodo & Numeris.
Psal 38. b.
Iob. 39.
Gal 4.c.
Psal 54. d.
Esaiæ 26.a
Psal. 125.a.
Gen. 19.f.
Luc. 9.g.
Philip. 3. c.
Matth & Luc. 3.a.
Psal. 41. a.
Prouer. 5. d.
Sec 70.
Gen. 3. a.
Ro. 5. c. & 1. Cor. 15. c.
Ephes. 2. c.
Philip. 2. a.
Esai. 9. a.
Matt. 1. a.
Esai. 40. a
Matt. 5. a.
Ioan. 14. b.
Ioan. 19 c.
Marc. 5. c. & Luc. 8. g

& videri dicitur pater. Sed & hoc nos non prætereat, quòd prius capreæ, & nunc hinuulo ceruorum comparatur, cum vtique maius animal ceruus, quàm caprea videatur. Sed animaduerte ne illa potius in his habēda sit ratio: quia cum dupliciter constet salus credentium, per agnitionem fidei, & operum perfectionem: ratio fidei, quæ pro intuitu & inspectione contemplationis, capreæ, vt diximus, comparatur, primus habeatur salutis gradus. Secundò verò in loco operum perfectio, quæ cerui formam tenet vincētis & perimentis venena serpentum, id est, artes diabolicas, memoretur. Si ergo sponsa similem dicit esse fraternum suum capreæ, vel hinnulo ceruorum in montibus Bethel: Bethel verò domus Dei interpretatur: Montes ergo qui in domo Dei sunt, possunt legis & prophetarum, sed & euāgelica & apostolica accipi volumina, in quibus & fides Dei perspicitur & contemplatur, & operum perfectio dicitur & adimpletur.

[*Ecce hic stetit post parietem nostrum, incumbens super fenestras, prospiciens per retia.*] Respondet fratruelis meus, & dicit mihi: Cum considero difficultates inuestigandi sensus in his qui propositi sunt scripturæ sermonibus, simile me aliquid pati video ur huic, qui ad inuestigandam venationem odoratibus sagacis canis procedit: vbi interdum moris est, vt cum vestigijs intentus, proximum se venator latentibus effectum putauerit esse cubilibus, subitò vestigiorum deseratur indicijs, & rursum fixius impressis odoratibus, easdem quas explicauerat retrorsum redeat vias: donec inueniat locum, in quo se altius excutiens venatio latenter ad aliam transtulit viam: quam cum venator inuenerit, alacrior insequitur: spe prædę certior, & vestigij firmitate securior. Ita ergo & nos, vbi se præpositæ explanationis quodammodo subtraxêre vestigia: paululum emensa repetentes, & planiorem quàm dudum videbatur expositionis ordinem persequentes, speramus quòd dominus Deus noster tradat in manus nostras venationem, quam præparantes, & secundum scientiam matris Rachel rationabilis verbi salibus condientes, benedictiones mereamur consequi à spirituali patre Iacob: propter quod necessarium videtur, vt diximus, breuiter dicta repetere, explanationemque priorem retexere, vt qui sit lucidior sensus aperiatur. Intelligi ergo mihi videtur ex initio propositi dramatis, sponsam foris stare in biuio, & ob amorem sponsi hinc atque inde prospicere: si fortè veniat, si fortè appareat: nec viam ingredi velle aliquam, dum ignorat, vnde magis veniat: nec domi, sed foris stare: & desiderio eius agitari ac dicere: *Osculetur me osculo oris sui.* Vbi autem venit sponsus, dicat: *Bona sunt vbera tua super vinum,* & reliqua, vsque ad eum locum, vbi ait: *Post te curremus.* Post hæc dilecta iam, & vicem charitatis ab ipso sponso recipiens, introducatur in cubiculum eius, & dicat: introduxit me rex in cubiculum suum. Sed & cætera quæ postea sunt scripta, intus posita loquatur ad sponsum, præsentibus & assistentibus sponsæ quidem adolescentulis, sponsi verò sodalibus. Veruntamen intelligatur sponsus: vtpote vir, non semper in domo, neque semper assistere sponsæ intra domum positæ: sed exeat frequenter, & illa eum quasi amore eius solicita requirat absentem, sed & ipse interdum redeat ad eam. Propter quod & videatur per totum libellum aliquando quidē velut absens requiri sponsus: aliquando sicut præsens loqui cum sponsa. Ipsa autem sponsa cum multa & magnifica in sponsi cubiculo peruidisset: petit se etiam in domum vini introduci. Quo cum ingressa, perspexisset quòd sponsus, vtpote vir, non resederit in domo: ipsa rursus amore eius exagitata exierit foras, & circumiens peragret circa domum, non ingrediens, & ex omni parte prospiciat quando ad eam redeat sponsus; & ecce subito videat eum vicinorum montium iuga immensis saltibus superantem, descendere ad domum, in qua amore eius solicita æstuat sponsa. Perueniens verò sponsus ad parietem domus, stet paululum post ipsum, considerans, vt fieri solet, aliquid & animo retractans. Iam verò etiam ipse sentiens aliquid amoris erga sponsam, vsus altitudine sua, quæ attingit vsque ad domus fenestras, quæ fenestræ habeant aliquam partem operis, vt aiunt, reticulati. Et cum incumbat quidem per fenestras, eminentior autem sic sit fenestris, attingatque vsque ad superiora earum, quæ reticulato, vt diximus, opere distinctæ sunt: indeque prospiciens alloquatur sponsam, & dicat ei: *Exurge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea:* & reli qua. Hæc sunt quæ, vt superius designauimus, difficultatem plurimam dirigendi ordinis, & aperiendæ intelligentiæ habere nobis visa sunt. Quæ, vt puto, euidentiora fecerit repetita hæc nunc indago sermonum. Spiritualis autem in his expositio non ita laboriosa ac difficilis habetur. Sponsa enim verbi anima, quæ in domo eius regali, hoc est in ecclesia consistit: docetur à verbo Dei, qui est sponsus suus: quæcunque reposita sunt & recondita intra aulam regiam & cubiculum regis: discit in hac domo, quæ est ecclesia Dei viui; cellas etiam vini illius, quod de sanctis torcularibus congregatum est: cellas vini non solum noui, sed & veteris ac suauis, quæ est doctrina legis & prophetarum; in quibus sufficienter exercitata, recipiat in se, ipsum qui erat in principio apud Deum, Deus verbum, sed non semper secum permanentem. *Ioan. 1.a.* Non enim possibile est hoc humanæ naturæ, sed interdum quidem visitetur ab eo, interdū verò relinquatur, vt amplius desideret eum. Cum verò visitatur à verbo Dei secundū propositi versiculi sensum, per montes saliens venire dicitur ad eam: excelsos scilicet & eleuatos, releuans ei cælestis scientiæ sensus: ita vt perueniat vsque ad ædificationem ecclesiæ, *1.Tim.3.d.* quæ est domus Dei viui, columna & firmamentum veritatis; & stet iuxta parietem, vel post parietem, vt neq; penitus abscondatur, neque omnino in promptu sit. Verbum enim Dei & sermo scientiæ, non in publico, & palam positus, neque conculcandus pedibus appareat; sed cum quæsitus fuerit inuenitur, & inuenitur non, vt diximus, in propatulo positus, sed obtectus, & quasi post parietem latens. Anima autē, quæ in ecclesia esse dicitur, non intra ædificia parietum collocata intelligitur: sed intra munimenta fidei, & ædificia sapientiæ posita celsisque fastigijs charitatis obtecta. Propositum ergo bonum, & fides rectorum dogmatum, animam esse in domo ecclesiæ facit: cuius domus membra quædam sunt, quæ vel cubiculum, vel domus vini, vel alia huiusmodi, pro gratiarum scilicet gradibus, & donorum spiritualium diuersitatibus appellantur. Sic ergo & paries nunc pars quędā domus huius est, quæ potest indicare dogmatū firmitatem, sub qua stare dicitur sponsus, & in quibus tam magnus & excelsus est, vt emineat omne ædificium, & prospiciat sponsam, id est, animam. Et nondum quidem apertum se ei totum q; manifestet, sed quasi per retra prospiciens, hortetur eam & prouocet, non sedere intrinsecus segnem, sed exire ad se foras: & conari, vt non iam per fenestras & retia, neque per speculum in enigmate, sed procedens foras facie ad faciem videat eam. Nunc enim, quia nondum potest ita eum intueri; propterea non ante, sed retro ei, & post parietem stet. Incumbit autem per fenestras, quæ sine dubio patebant ad recipiendū lumen ad illuminandam domum. Per has ergo sermo Dei incumbens & prospiciens, prouocat exurgere, & ad se venire animam. Possumus autem sensus corporeos fenestras intelligere, per quas aut mors, aut vita intrat ad animam. Sic enim de *Hier.9.f.* signat Hieremias propheta cum de peccatoribus loquitur, *Matth 5.c* dicens: *Ascendit mors per fenestras vestras.* Quo modo ascendit mors per fenestras? Si oculi peccatoris videant mulierem, & mœchentur eam in corde suo: sic mors ingressa est ad animam per fenestras oculorum. Sed & cum recipit auditum vanum, & præcipuè falsæ scientiæ dogmatum peruersorum: tunc per aurium fenestras mors intrat ad animam. Si verò anima intuens ornamētum mundi, & ex pulchritudine creaturarum cōditorem omnium intelligat Deum, & opera eius miretur, laudetq; operum creatorem, ad animam hanc vita ingredietur per fenestras oculorum. Sed & cum auditum inclinat ad verbum Dei, & rationibus sapientię ac scientię eius delectatur, huic per aurium fenestras ad animam sapientiæ lumen ingreditur. Per has ergo fenestras prospiciens verbum Dei, & prospectum suum ad sponsam animam dirigens, assurgere hortatur eam & venire ad se, id est, corporea & visibilia relinquere, & ad incorporea & inuisibilia ac spiritualia properare: quoniam quæ videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt. Sic & spiritus Dei circumire dicitur, *2.Cor.4.d* & quærere dignas animas, quę aptè rectèque fieri possint ad habitaculum sapientiæ. Quòd autem per retia fenestrarum prospicere dicitur: illud sine dubio indicat, quòd donec in domo huius corporis posita sit anima, non potest nudam & apertam Dei sapientiam capere; sed per exempla quædam & inditia atque imagines rerum visibilium, illa quæ

sunt

A

sunt inuisibilia & incorporea contemplatur: & hoc est prospicere ad eam sponsum per retia fenestrarum. Si verò de Christo hæc & ecclesia exponamus; domus, in qua habitabat ecclesia, scripturæ sunt legis & prophetarum: ibi enim & cubiculum regis est, omnibus diuitijs scientiæ ac sapientiæ repletum: ibi & domus vini, doctrina scilicet vel mystica, vel moralis, quæ lætificat cor hominis. Adueniens ergo Christus stetit paululum post parietem veteris testamenti. *Psal. 103. b* Stetit enim post parietem, cum non manifestaretur ad populum. Vbi verò affuit tempus, & cœpit per fenestras legis ac prophetarum, per ea scilicet, quæ de eo prædicata fuerant apparere, & ostendere se ecclesiæ intra domum, hoc est, intra literam legis sedenti: prouocat eam inde exire, & venire foras ad se. Nisi enim exeat, nisi procedat & progrediatur à litera ad spiritum: non potest sponso suo coniungi, neque Christo sociari. Vocat ergo eā, & inuitat à carnalibus ad spiritualia, à visibilibus ad inuisibilia, à lege venire ad euangelia. Et ideo dicit ei: *Surge, veni proxima mea, formosa mea, columba mea.* Et vt aliqua etiam de his quæ postmodum dicenda sunt, præueniamus, timentes sensum perdere, qui occurrit in hoc loco: propterea fortassis & illud dicit ad eam, quia etiam hyems transijt, pluuia abijt, simul & passionis suæ tempus indicans, quòd transacta hyeme & dejectis imbribus, ipse passus est: simul & illud quoque per spiritualem designans intelligentiam, quòd vsque ad illud tempus quo Christus passus est, imbres fuerunt super terram. Mandabat enim adhuc dominus imbribus prophetis, vt plueret verbi pluuiam super terram. Sed quia vsque ad Ioannem Baptistam, prophetica finiuntur officia: meritò imbres abijsse & discessisse dicuntur. Cessarunt autem prophetici imbres, non ad damnum *Psal. 45. a* credentium, sed ad maiora ecclesiæ lucra. Quid enim imbribus opus est, vbi flumen Dei lætificat ciuitatem; vbi in corde *Ioan. 7. f.* vniuscuiusque credentium, fons aquæ viuę sit, salientis in vitam æternam? Quid opus imbribus, vbi iam flores apparuerunt in terra nostra: & ex aduentu domini, iam non exciditur *Matt. 3. c. & 7. c.* ficulnea, quæ prius non attulerat fructum? Nunc enim iam produxit grossos suos. *Sed & vineæ dederunt odorem suum.* Vnde *2. Cor. 2. d.*

B

& vnus quidam ex ista vinea dicebat: Quia *Christi bonus odor sumus Deo, in omni loco in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt.* Sed hæc, sicut supra designauimus, antequam ad ipsa scripturæ loca veniremus, præsumpsimus: ne fortè fugeret nos sensus, *Prou. 1. b.* qui occurrisse videbatur in tempore. Nunc repetamus, quo- *Prouerb. 6.* modo per retia prospicere dicatur. Scriptum est: *Non enim inique tenduntur retia auibus.* Et iterum: Iustus si incurrerit in peccatum, effugere iubetur, sicut & dammula ex laqueis, & auis ex retibus. Plena est ergo vita mortalium laqueis offensionum, retibus plena deceptionum, quas tendit aduersum *Gen. 10. b.* genus humanum ille, qui contra dominum gigas venator Nemrod appellatur. Verus etenim gigas quis alius est, nisi diabolus, qui etiam aduersus Deum rebellat? Laquei ergo tentationum, & decipulę insidiarum, diaboli retia appellantur. Et quoniam hæc retia vbique tetenderat inimicus, atque in ipsis pene omnes inuoluerat, oportebat esse aliquem qui fortior & eminentior fieret his, & contereret ea: vt sequentibus se viam posset aperire. Idcirco ergo & Saluator, priusquam in cōiugium, & societatem veniret ecclesiæ, tentatur à diabolo, vt vincens retia tentationum per ipsa prospiceret, & per ipsa vocaret eam ad se: docens sine dubio & ostendens ei, quòd non per otium & delitias: sed per multas tribulationes & tentationes veniendum sibi esset ad Chri- *Act. 14. d.* stum. Nullus ergo alius fuit qui retia ista superare potuerit. *Omnes enim peccauerunt*, sicut scriptum est. Et rursus, vt scri- *Rom. 3. c.* ptura dicit: *Non est iustus super terram, qui fecerit bonum, & non* *Psal. 13. a.* *peccauerit.* Et iterum: *Nemo mundus à sorde, nec si vnius diei fuerit* *Iob 14.* *vita eius.* Solus ergo est Dominus, & Saluator noster Iesus *Sec 70.* Christus, qui peccatum non fecit: sed peccatum eum pater *2. Cor 5. d.* fecit pro nobis, vt in similitudine carnis peccati, de peccato damnaret peccatum. Venit ergo ad ista retia, sed inuoluit in eis solus ipse non potuit: quinimo diruptis eis & contritis dat ecclesiæ suæ fiduciam, vt audeat iam cassare laqueos, & transire per retia, & cum omni alacritate dicere: *Anima nostra sicut* *Psal. 23. a.* *passer erepta est de laqueo venantium. Laqueus contritus est, & nos liberati sumus.* Quis autem contriuit laqueos, nisi ille qui solus in eis teneri non potuit? Quamuis & ipse in morte fuerit voluntariè, & non vt nos necessitate peccati. Solus est enim, qui fuit inter mortuos liber. Et quia liber inter mortuos fuit, idcirco deuicto eo, qui habuit mortis imperium abstraxit captiuitatem, quæ tenebatur in mortem. Et non solus semetipsum resuscitauit à mortuis, sed & eos qui tenebātur in mortem simul excitauit, simulque sedere in cœlestibus fecit. *Ascendens* enim *in altum, captiuam duxit captiuitatem*: non solum animas educens, sed & corpora eorum resuscitans, sicut testatur euangelium: quòd multa corpora sanctorum resuscitata sunt, & apparuerunt multis, & introierunt in sanctam ciuitatem Dei viuentis Hierusalem. Hæc nobis expositio de retibus secundo in loco assumpta est. Sit sane legentis iudicium, quæ earum mysticis dignius aptari possit eloquijs.

C

Psal 87. a.

Ephes. 4. b.

Mat. 27. f.

HOMILIA QVARTA.

[*Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea: quoniam ecce hyems transijt, pluuia abijt, & recessit sibi: flores visi sunt in terra, tempus putationis aduenit, vox turturis audita est in terra nostra. Arbor ficu produxit germina sua: vites florentes dederunt odorē suum.*] Quid cōtineat ordo dramatis, iam supra descripsimus: nunc verò quid vel sermo Dei ad animam se dignam sibiq; aptam, vel quid Christus ad ecclesiam dicere intelligendus sit, aduertamus. Sed interim primus sermo Dei loquatur ad hanc speciosam decoramque animam: cui per sensus corporeos, id est, per intuitum lectionis, & per auditum doctrinæ, quasi per fenestras apparuit, proceritatemque suæ magnitudinis demonstrauit: ita vt in superioribus ei loqueretur incumbens, atque inde euocans eam, vt procedat foras; & extra sensus iam corporeos effecta, desinat esse in carne, vt meritò audiat: Vos *autem* non estis in carne, sed in spiritu. Non enim aliter diceret eam verbum Dei proximam sibi, nisi coniungeret se ei, & fieret cum eo vnus spiritus: nec diceret speciosam, nisi videret imaginem eius renouari de die in diem: & nisi videret eam capacem Spiritus sancti, qui in specie columbæ descendit in Iordane super Iesum, non ei diceret, columba mea. Conceperat enim amorem verbi Dei, & cupiebat ad ipsum volatu celeri peruenire, dicens: *Quis mihi dabit pennas sicut columbæ, & volabo & requiescam?* Volabo, sentibus: volabo, intellectibus spiritualibus: & requiescam, cum apprehendero sapientiæ & scientiæ eius thesauros. Puto enim quia sicut hi qui mortem Christi recipiunt, & mortificant membra sua super terram, consortes efficiuntur similitudinis mortis eius: ita & hi qui virtutem Spiritus sancti recipiūt: & sanctificantur ex eo, & donis eius replentur: quia ipse in specie columbæ apparuit, etiam ipsi columbæ fiant: vt de terrenis & corporeis locis euolent ad cœlestia, pennis sancti Spiritus subleuati. Quod sit autem tempus opportunum, quo hæc fieri possint, consequenter inseruit. Quia *ecce hyems*, inquit, *transijt, pluuia abijt.* Non enim antè anima verbo Dei ignitur & sociatur, nisi omnis ex ea hyems perturbationum ac vitiorum procella discesserit, & vltrà iam non fluctuet, & *circumferatur omni vento doctrinæ.* Vbi ergo ex anima hæc cuncta discesserint, desideriorumque ab eadem tempestas effugerit: tunc incipient in ea flores vernare virtutum: tunc eius menti & tempus putationis aduenit; & si quid superfluum & minus vtile fuerit in eius sensibus, vel intellectibus, resecabitur, & ad gemmas spiritualis intelligentiæ reuocabitur. Tunc etiam vocem turturis audiet, illius sine dubio sapientiæ, quam dispensator verbi loquitur inter perfectos, sapientiæ Dei altioris, *quæ abscondita est in mysterio.* Hoc namque indicat appellatio turturis. Hæc namque auis in secretioribus & remotis à multitudine locis, vitam transigit, aut deserta montium diligens, aut secreta syluarum, procul semper à multitudine posita, & à turbis aliena. Quid autem est aliud quod opportunitati temporis huius amœnitatique conueniat? Ficus, inquit, produxit germina sua. Notandum quidem fructus ipsius spiritus, qui sunt gaudium, charitas, pax, &c. Sed iam tamen germina eorum proferre incipit spiritus hominis, qui in ipso est singulariter ficulnea nominatus. Sicut enim generaliter in ecclesia, diuersæ arbores, singulę queque animæ credentium intelliguntur: de quibus dicitur: *Omnis arbor, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur.* Et iterum Paulus qui se dicit adiutorem Dei esse in agricultura Dei; ait etiam ipse: *Ego plantaui, Apollo rigauit.* Sed & dominus in euangelijs: *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut*

Gal. 5. e.

Matt. 15. b.

1. Cor. 3. b. Mat. 12. c.

arborem

arborem malam, & fructum eius malum. Sicut ergo generaliter in ecclesia, singuli quique credentium, diuersæ arbores intelliguntur: ita & in vnaquaque anima, diuersæ virtutes efficacia eius, diuersæ arbores intelliguntur. Est ergo & in anima ficus quædam, quæ producit germen suum: est & vitis quæ floreat, & reddat odorem suum. Cuius vitis palmites purgat cælestis agricola, vt fructum plurimum afferant. Sed hæc vitis primò per odoris suauitatem, quæ ex flore redditur, lætificat odoratum; secundum eum qui dicebat: Quia *Christi bonus odor sumus Deo in omni loco.* Hæc ergo initia virtutum videns sermo Dei in anima, vocat eam ad semetipsum, vt festinet & exeat: & abijciens cuncta corporea, venit ad eum, vt perfectionis eius particeps fiat. Idcirco igitur quasi adhuc iacenti, & in rebus corporeis incumbenti primò dicit, Exurge: & quasi quæstatim obedierit, & obsecuta sit vocanti, collaudatur ab eo, & audit: proxima mea, & columba mea. Et post hæc, ne ad tentationum turbines trepidaret, annuntiat ei quòd hyems discesserit, & pluuia transierit & abierit sibi. Bene autem vitiorum & peccatorum naturam, vno miro sermone prolato significauit, vt huiusmodi diceret hyemem & pluuiam, quæ ex vitiorum delicto tempestate que descendat: sibique abisse indicans, & per hoc nullam esse substantiam peccatorum. Non enim decidentia de homine vitia, ad aliquam aliam substantiam peccatorum congregantur: sed sibi abeunt, & in semetipsa resoluta euanescunt, atque in nihilum rediguntur. Et ideo dixit, quia abijt sibi. Fit ergo tranquillitas animæ, apparente ei verbo Dei, & cessante peccato: & ita demum florente vinea, incipient virtutes atque arbusta, bonorum operum fructum germinare. Sed nunc iterum Christus hæc loquitur ad ecclesiam, & in anni circulum, omne præsentis sæculi spatium ponit. Et per hyemem quidem illud indicat tempus, in quo vel Ægyptios grando, & turbines, ac reliqua decem plagarum verbera flagellabant, vel cum diuersa bella perferebat Israel: vel etiam cum ipsi Saluatori restitit, & incredulitatis turbine correptus, naufragio fidei submersus est. Vbi ergo illorum delicto salus gentibus facta est: vocat nunc ad se ecclesiam, dicitque ei: Exurge & veni ad me quia iã hyems, quæ submersit incredulos, & vos in ignorantia reprimebat, abscessit. Sed & pluuia pertransijt, id est, iam non mandabo nubibus, prophetis scilicet, vt pluant pluuiam verbi super terras: sed ipsa vox turturis, hoc est ipsa Dei sapientia loquetur in terris, & dicet: Ipse qui loquebar adsum. Flores ergo credentium populorum & orientium ecclesiarum apparuerunt in terra. Sed & putationis tempus, per fidem meæ passionis, & resurrectionis aduenit. Amputantur enim & execrantur ab hominibus peccata, cum in baptismo donatur remissio peccatorum. Vox quidem turturis (vt diximus) iam non per diuersos prophetas, sed per os ipsius sapientiæ Dei auditur in terris. Et ficulnea germinat, quæ potest in fructibus sancti Spiritus accipi: qui nunc primum aperiuntur & demonstrantur ecclesiæ, vel etiam in litera legis, quæ ante aduentum Christi clausa erat & constricta, & indumento quodam intelligentiæ carnalis obtecta. Ex præsentia verò eius & aduentu prolatum est ex ea germen spiritualis intelligentiæ: & sensus viridis & vitalis, qui in ea tegebatur, apparuit: vt ecclesia quæ tegebatur à Christo in ficulnea, id est, in lege, non appareat arida, nec occidentem literam sequi, sed florentem & viuificantem spiritum. Sed & vites florere dicuntur, & dedisse odorem suum. Possunt quidem & diuersæ ecclesiæ, quæ per orbem terræ habentur, vites dici florentes vt vineæ. *Vinea* enim *domini sabaoth domus Israël est, & domus Iuda dilecta nouella.* Istæ ergo vineæ cum primò accedunt ad fidem, florere dicuntur. Cum verò per religionem operum suorum suauitate adornantur, odorem suum dedisse dicuntur. Et non sine causa puto quòd non dixerit; odorem dederunt; sed odorem suum: vt ostenderet inesse vnicuique animæ vim possibilitatis, & arbitrij libertatem, qua possit agere omne quod bonum est. Sed quia hoc naturæ bonum præuaricationis occasione decerptum, vel ad ignominiam vel ad lasciuiam fuerat inflexum, vbi per gratiam reparatur, & per doctrinam verbi Dei restituitur, odorem reddit sine dubio illum, quem primus conditor Deus indiderat, sed peccati culpa subtraxerat. Possunt autem & vites vel vineæ, intelligi virtutes cælestes & angelicæ, quæ hominibus largiuntur odorem suum, id est, doctrinæ & institutionis bonum, quo instruunt & imbuunt animas, donec ad perfectionem veniant, & incipiant capaces fieri Dei. Sicut & Apostolus ad Hebræos scribens dicit: *Nonne omnes sunt ministeriales spiritus in ministerium missi, propter vos qui hæreditatem capiunt salutis?* Et ideo dicuntur ab ipsis, quasi primum florem & odorem bonorum operum capere homines: ipsos verò fructus vitis ab eo sperare qui dixit: *Non bibam de generatione vitis huius, donec bibam illud vobiscum nouum in regno patris mei.* Illi ergo perfecti flores & fructus, ab ipso sperandi sunt: initia verò & (vt ita dicam) proficiendi suauitas, potest à cælestibus virtutibus ministrari. Vel certè per eos qui dicebant (vt supra diximus) quoniam Christi bonus odor sumus Deo in omni loco. Sed & alio modo possumus adhuc intelligere hæc, quæ habentur in manibus, vt dicamus veluti prophetiam quandam videri ad ecclesiam factam, per quam vocetur ad repromissiones futuras, vt quasi post consummationem sæculi cum tempus resurrectionis aduenerit, dicatur ei, exurge. Et quia sermo hic statim opus resurrectionis designat, tanquam ex resurrectione clarior & splendidior effecta inuitatur ad regnum, & dicitur ei: Veni proxima mea, speciosa mea, columba mea, quia hyems transijt. Hyemem sine dubio huius præsentis vitæ procellas, & turbines nominans, quibus humana vita, tentationum procellis agitur. Transijt ergo hyems ista cum pluuijs suis, abijt sibi. Sibi enim vnusquisque egit in hac vita omne quod egit. Principium verò repromissionum futurarum, flores. Securim ad radicem arboris positam in consummationem sæculi, vt excidat omnem arborem non facientem fructum bonum, tempus putationis intellige. Vocem verò turturis, quæ in literis repromissionis auditur, quam mansueti in hæreditate suscipient, Christi personam facie ad faciem, & non iam per speculum & in ænigmate docentis, aduerte. Ficulnea verò, quæ germen suum producit, totius congregationis iustorum fructus habeatur. Istæ verò & sanctæ & beatæ angelicæ virtutes, quibus electi quique, & beati ex resurrectione sociabuntur, qui erunt sicut angeli Dei: ipsæ sunt vites florentes & vineæ, quæ odorem suum vnicuique animæ, & gratiam quam à conditore suscepit prius, & nũc iterum perditam recuperauit, impertiunt: suauitate que cælestis odoris, fœtorem tandem abiectæ ab eis mortalitatis corruptionisque depellunt.

[*Surge & veni proxima mea, speciosa mea, columba mea, in velaminibus petræ iuxta promurale. Ostende mihi faciem tuam, & auditam fac mihi vocem tuam: quoniam vox tua suauis est, & facies tua speciosa.*] Secundum propositi dramatis ordinem, sponsus qui saliens super montes, & exiliens super colles ad sponsam venerat, prospiciens eam, & intuens per fenestras, secundo iam loco dicit ad eam: Surge, veni proxima mea, speciosa mea, columba mea. Nunc verò addit etiam hoc, vt ostenderet ei locum ad quem venire debeat, qui locus sub velamento & tegimine saxi sit positus. Sit autem idem locus non tam iuxta murum, quàm iuxta promurale quoddam. Promurale autem dicitur, cum extra muros qui ambiunt ciuitatem, alius ducitur murus, & est murus ante murum. Tum deinde quasi si reuerentiæ causa, ipsa sponsa obtecta sit & velata: petit ipse sponsus, vt veniens ad illum locum, quem supra ostendit, vtpote secretiorem, vbi ei quasi reiecto velamine ostendat faciem suam. Et quia pro multa reuerentia taceret sponsa, desiderat sponsus aliquando etiam vocem eius audire, & delectari in verbis eius: & dicit, vt auditam sibi faciat vocem suam. Videtur tamen quòd non ei penitus incognita sit facies eius, neque vocis eius ignarus sit: sed quia interceserit aliquid, in quo nec faciem eius viderit, nec vocem audierit. Iste sit propositi dramatis textus: cui & hoc additur, quòd veris tempus agi videatur, cum & flores & apparuisse memorantur in terra, & vox turturis personare, & germen arbores produxisse. Propter hoc velut opportuno tempore progredi prouocat sponsam, quæ sine dubio hyemem totam intra domus claustra resederit. Sed hæc nullam mihi videntur (quantum ad historicam narrationem pertinet) vtilitatem conferre legentibus, vt aliquam saltem narrationis ipsius seruare consequentiam; sicut in cæteris

E

Deut. 15.a.

2.Cor.2.d.

Exod.7. & Sequen. In libris Iudicum & Regum. Rom.11.b. Esaiæ 5.b.

F

Esaiæ 5.b. Sec. 70.

G

Hebr.1.d.

Mar.14.c.

Matt. 3.c. & Luc.3.b

1.Cor.13.c.

Mat.22.c.

H

ἀνάστα, ἐλθὲ ἡ πλησίον μου, καλή μου, περιστερά μου, δεῦρο, ὑπὸ ἐλθὲ σὺ περιστερά μου, ὑπὸ σκέπην τῆς πέτρας ἐν μέσῳ τοῦ φραγμοῦ δεῖξον μοι τὴν ὄψιν σου, καὶ ἀκούσω μου τῆς φωνῆς σου. ὅτι ἡ φωνή σου ἡδεῖα, καὶ ἡ ὄψις σου ὡραία.

A

scripturæ historijs inuenimus: vnde necesse est cuncta ad spiritualem transferre intelligentiam. Primò ergo intellige mihi animę hyemem, cum adhuc passionum fluctibus iactatur, & vitiorum procellis, ac duris malignorum spirituum flatibus verberatur. In his positam, non hortatur eam sermo Dei foras exire, sed intra semetipsam colligi, & vniri vndique atque contegi contra pernitiosos malignorum spirituum flatus. Nulli tunc in diuinis literis studiorum flores apud eam, nec profundioris sapientiæ secreta & recondita mysteria, quasi per vocem turturis resonant. Sed neque odoratus eius gratiæ aliquid quasi ex vineæ floribus recipit: neque visus eius tanquam in ficulneæ germine delectatur; sed sufficit vt in tempestatibus tentationum, à lapsu peccati tuta ac munita permaneat. Quòd si obtinuerit vt illæsa perduret: hyems ei transijt, & venit ei ver (ver namque ei est, cum quies animo datur, & trãquillitas menti) tunc ad eam venit verbum Dei: tunc eam vocat ad se, & hortatur vt exeat: non solùm extra domum, sed extra ciuitatem: id est, non solum extra carnis vitia efficiatur, sed extra omne quidquid corporeum & visibile continetur in mundo. Namque figuraliter in lege ciuitatem iam in superioribus euidenter ostendimus. Euocatur ergo anima extra murum, & vsque ad promurale perducitur, cum abijciens, & relinquens ea quæ videntur, & temporalia sunt, contendit ad ea quæ non videntur, & æterna sunt. Ostenditur ergo ei iter istud sub velamine petræ agendum: non sub aëre nudo, neque vt patiatur solis ardores; ne iterum fusca fiat, ne iterum dicat: decoxit me sol: propterea sub velamine petræ agit hoc iter. Hoc autem ipsum velamen non vult ex frontibus ei esse, aut linteis, aut pellibus, sed petram vult ei esse velamen: id est, firma & solida Christi dogmata. Ipsum namq; esse petram Paulus pronuntiat, dicens: *Petra autem erat Christus.* Christi ergo doctrina & fide si obtegatur anima & veletur, tutò potest ad illud peruenire secretum, vbi *reuelata facie gloriam domini* contempletur. Meritò autem velamen istud petræ tutum creditur: quia & Salomon de ea dicit in prouerbijs, quòd vestigia serpentis non possunt deprehendi super terram. Sic enim ait: *Tria sunt quæ impossibile est mihi intelligere, & quartum quod ignoro: Vestigia aquilæ volantis, & viam serpentis super petram, & semitas nauis in pelago, & vias viri in iuuentute.* Serpentis ergo, id est, diaboli: vestigia, id est, signa aliqua peccati, in hac petra quæ est Christus, inueniri non possunt: quia solus est qui peccatum non fecit. Huius ergo petræ vero velamine anima tutò peruenit ad promuralem locum, id est, ad contemplandum incorporalia & æterna. De hac eadem petra alia verbi specie Dauid in triceſimonono psalmo dicit: Et statuit supra petram pedes meos, & direxit gressus meos. Nec mireris si apud Dauid petra hæc quasi fundamentum & crepido est animæ, per quam pergit ad Deum: Et apud Salomonem velamen est animæ ad mystica sapientiæ secreta tendentis, cum & ipse Christus nunc via dicatur, per quam credentes incedunt, nunc etiam præcursor, sicut ait Paulus: *In quod præcursor introiuit pro nobis Iesus.* Simile est & istud quod per Moysen dicitur à Deo: *Eccepositi te in foramine petræ, & videbis posteriora mea.* Igitur petra ista quæ Christus est, non est ex omni parte clausa, sed habet foramen. Foramen verò est petræ, qui reuelat & innotescere facit hominibus Deum. *Nemo* ergo *videt patrem nisi filius*: nemo ergo videt postrema Dei, id est, quæ in postremis temporibus fiunt, nisi positus in foramine petræ, scilicet cum ea Christo reuelante didicerit. Et hic ergo sub velamine petræ animam proximam sibi effectam, inuitat sermo Dei ad promuralem locum, sicut supra iam diximus, ad contemplanda ea quæ non videntur & æterna sunt: & ibi dicit ad eam: *Ostende mihi faciem tuam*: profesto vt videat, si aliquid in vultu eius veteris adhuc velaminis habeat: sed possit intrepidis obtutibus gloriam domini speculari, vt hæc ipsa dicat. *Et vidimus gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis.* Sed & cum digna fuerit, vt de ipsa dicatur, sicut & de Moyse dictum est: quia Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei: tunc completur in eo quod ait: *Auditam fac mihi vocem tuam.* Ingens verò laus eius ostenditur in eo quod dicitur: *Vox tua suauis.* Sic enim sapientissimus propheta Dauid dicebat: Suauis sit ei disputatio mea. Suauis autem est vox animæ, cum verbum Dei quod loquitur cum fide, & dogmatibus veritatis exponit: cum dispensationes Dei & iudicia eius exC

planat. Si verò aut stultiloquium, aut scurrilitas, aut vanitas de ore eius procedunt, aut verbum otiosum, de quo reddenda sit ratio in die iudicij, insuauis & iniocunda vox ista est. Ab hac voce Christus auertit auditum suum. Et ideo quæque perfecta anima ponit ori suo custodiam, & ostium circunstantiæ labijs suis: vt talem semper sermonem proferat, qui sale conditus det gratiam audientibus, & dicat de ea verbum Dei: quia *vox tua suauis.* Sed *& facies tua*, inquit, *speciosa*: si intelligas illam faciem, de qua Paulus dicit: *Nos autem omnes reuelata facie*: & item cum dicit: *Tunc autem facie ad faciem*: tunc videbis quæ sit animæ facies, quæ laudetur à verbo Dei, & speciosa esse dicatur. Illa sine dubio, quæ quotidie renouatur ad imaginem eius qui creauit eam: quæ non habet in se maculam aut rugam, aut aliquid huiusmodi; sed est sancta & immaculata, qualem & ipse sibi exhibuit Christus ecclesiam, animas scilicet, quæ ad perfectionem venerunt, quæ omnes simul efficiunt corpus ecclesiæ. Quod corpus vtique pulchrum videbitur & decorum, si animæ ex quibus corpus illud efficitur, in omni perfectionis decore permanserint. Sicut enim cum anima in iracundia est, turbatum & ferum reddit corporis vultum: cum verò in mansuetudine & tranquillitate persistit, placidum mitemque reddit aspectum: Ita & ecclesiæ facies pro virtutibus & motibus credentium, aut decora pronuntiatur, aut turpis: secundum quod & scriptum legimus: *Vestigium cordis in bonis, vultus hilaris.* Et item alibi: *Cordis læti facies florida: in tristitijs autem positi, mœstus est vultus.* Cor ergo lætum est, cum habet in se spiritum Dei: cuius primus fructus charitas est, secundus gaudium est. Ex his puto quosdam sapientes sæculi assumpsisse illam sententiam quæ dicit: Quia solus sapiens speciosus est: omnis autem nequam turpis est. Superest nobis vt aliquid apertius etiam de nomine promuralis dicamus. Quod (sicut supra diximus) indicat murum esse ante murum: quod etiam in Esaia hoc modo dicitur: *Pone murum, & circa murum.* Murus munimentum ciuitatis est. Alius verò murus ante murum vel circa murum, maiora & validiora munimenta designat. Per quod ostenditur, quia euocans sermo Dei animam, & educens eam à corporalibus negotijs, & corporis sensibus, docere eam de futuri sæculi mysterijs cupit: & inde ei munimenta conquirere, vt spe futurorum munita & circundata, in nullo possit vel illecebris vinci, vel tribulationibus fatigari. Nunc etiam videamus quomodo hæc à Christo ad ecclesiam dicantur, quæ est proxima ei & speciosa. Speciosa autem nulli alij, nisi soli ipsi: hoc enim significat cum dicit, speciosa mea: hanc ergo exuscitat Christus, & ipsi euangelium resurrectionis annunciat: & ideo dicit: *Exurge, veni proxima mea, speciosa mea.* Quia autem dedit & ei pennas columbæ, postea quàm dormiuit in medio sortium: media autem inter duas vocationes Israëlis, ecclesia vocata est: quia primò Israel vocatus est; post hæc vbi ipse offendit & cecidit, vocata est ecclesia gentium. Cum autem plenitudo gentium introierit, tunc iterum omnis Israel vocatus saluabitur. In medio ergo harum duarum sortium dormit ecclesia. Et propter hoc dedit ei pennas columbæ deargentatas, quod significat rationabiles pennas in sancti Spiritus donis. *Et posteriora dorsi eius*, vel *in viriditati auri*, vt quidam legunt: vel vt alij scriptum habent, *in pallore auri*. Quod ostendere potest: quia posterior illa vocatio, quam ex Israel futuram dicit Apostolus, non erit in obseruantia legis, sed in pretiositate fidei. Auri namque viriditatis gerit speciem, fides virtutibus florens. Potest autem dici in medio earum sortium dormire vel quiescere ecclesia, in medio duorum testamentorum: & pennæ eius deargentatæ ex sensibus legis. Aurum in posterioribus dorsi eius, intelligi euangelici muneris donum potest. Ad hanc ergo ecclesiam dicit Christus: Veni tu columba mea, & veni in operimento petræ: docens eam vt operta veniat, ne quid patiatur ab incursantibus eam tentationibus, sed sub vmbra petræ incedat obtecta, dicens: *Spiritus vultus nostri Christus Dominus, cui diximus: In vmbra eius viuemus in gentibus.* Obtecta autem incedit & adoperta: quia debet potestatem habere super caput propter angelos. Cum autem venerit ad promuralem locum, id est, ad futuri sæculi

2.Cor.4.d
1.Cor.10.a
2.Cor.13.d
Prou.30.c.
B
Esaiæ 53.c. & 1.Pet. 2.d.
Ioan.14.a.
Hebr.6.d.
Exod.33.d
Ioan.14.b.
Exod.33.c.
Ioan.6.b.
Exod.19.d
Matt 18.d
Psal.48.& 140.a.
Coloss.4.a.
2.Cor.3.d.
1.Cor 13.d.
Coloss 3.b
Ephes 2.f
Prou 16.f
Prou 15.d.
Sec 70.
Gal.5.d.
D
Esaiæ 26.a.
Psal.67.c.
Rom 11.c.
ἀπαυτοῦ κλῆρον, ὃν κλῆρονομεῖν.
Trem.4.d.
1.Cor.11.b

E

Marc. 8. d. & Luc. 12. a.

ſtatum, ibi ad eam dicit: *Oſtende mihi faciem tuam, & auditam mihi fac vocem tuam: quia vox tua ſuauis eſt.* Auditam vult fieri vocem eccleſiæ ſuæ: quia qui eum confeſſus fuerit coram hominibus, & ipſe confitebitur eum coram patre ſuo, qui in cœlis eſt. Quia vox tua ſuauis eſt: & quis non fatetur ſuauem vocem eccleſiæ catholicæ, fidem veram confitentis: in ſuauem verò & in iocundam eſſe hæreticorum vocem, qui non dogmata veritatis, ſed blaſphemias in Deum, & iniquitatem in excelſum loquuntur? Sic & facies eccleſiæ ſpecioſa eſt, hæreticorum verò turpis & fœda; ſi quis eſt tamen qui bene nouerit pulchritudinem vultus probare: id eſt, ſi quis ſpiritualis eſt, qui ſcit examinare omnia. Nam apud imperitos & animales homines, pulchriora videntur mendacij ſophiſmata, quàm dogmata veritatis. Poſſumus autem adhuc de loco promurali etiam hoc addere, quòd promurale ſinus ſit patris, in quo poſitus vnigenitus filius enarrat omnia, & enuntiat eccleſiæ ſuæ quæcunque in ſecretis & in abſconditis patris ſinibus continentur. Vnde & quidam ab eo edoctus dicebat: *Deum nemo vidit vnquam. Vnigenitus Dei filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit.* Illuc ergo euocat ſponſam ſuam Chriſtus, vt & de omnibus eam quæ apud patrem habentur, edoceat, & dicat: Quia *omnia vobis nota feci, quæ audiui à patre meo*; & vt iterum dicat: *Pater, volo, vt vbi ego ſum, illic ſit & miniſter meus.*

1. Ioan. 4. c. Ioan. 15. b. Ibid. 12. b.

[*Capite nobis vulpes puſillas, exterminantes vineas: & vineæ noſtræ florebunt.*] Secundum dramatis ordinem mutata eſt perſona: non enim iam ad ſponſam, ſed ad ſodales loquitur ſponſus: & ipſis dicit, vt capiant vulpes puſillas, quæ inſidiantur vineis, vbi primum germen oſtenderint, nec ſinunt eas peruenire ad florem. Capi ergo eas præcepit, ſaluti & vtilitati conſulens vinearum. Sed hæc, vt cœpimus, ſpirituali expoſitione diſcutienda ſunt. Et puto quòd ſi de anima hæc, quæ ſe verbo Dei coniungit, aduertas, vulpes contrariæ poteſtates & nequitiæ dæmonum intelligi debeant, per cogitationes prauas & intelligentiam peruerſam, exterminantes in anima virtutum florem. & fructum fidei perimentes. Prouiſio igitur verbi Dei, qui eſt dominus virtutum, mandat angelis ſuis, quiad miniſterium miſſi ſunt *propter eos, qui hæreditatem capiunt ſalutis*: vt capiant ex vnaquaque anima huiuſmodi cogitationes à dæmonibus immiſſas, vt abiectis eis poſſint florem virtutis afferre. Capiunt autem cogitationes malas in eo, cum ſuggerunt menti non eſſe eas à Deo, ſed eſſe à maligno ſpiritu: & dant animæ diſcretionem ſpirituum, vt intelligat quæ ſit cogitatio ſecundum Deum, & quæ ſit ex diabolo. Vt autem ſcias eſſe cogitationes, quas immittit diabolus in cor hominum: vide in euangelio quod ſcriptum eſt: *Cum autem immiſiſſet*, inquit, *diabolus in cor Iudæ Iſcarioth, vt traderet eum.* Sunt ergo huiuſmodi cogitationes, quæ à dæmonibus inijciuntur in cordibus hominum. Sed quia non deeſt diuina prouidentia: nè fortè per huiuſmodi importunitatem turbaretur libertas arbitrij, & non eſſet iuſta cauſa iudicij: idcirco benignis angelis & amicis poteſtatibus, hominum cura mandatur, vt cum deceptores quaſi vulpes incurſare cœperint hominem, dextris eum auxilijs ſubleuent. Et ideo dicitur: Capite nobis vulpes puſillas. Competenter ſane cum adhuc puſillæ ſunt, capi eas mandat & comprehendi. Dum enim cogitatio mala in initijs eſt, facile poteſt abijci à corde. Nam ſi frequenter iteretur, & diu permaneat, adducit animam ſine dubio ad conſenſum, & poſt conſenſum intra cor ſuum confirmatum, certum eſt quia ad peccati tendat effectum. Dum ergo in initijs eſt, & puſilla eſt, capi debet & abijci: ne ſi adulta fuerit, & inueterata, iam non poſſit expelli. Deniq́ue & Iudas initium mali habuit in amore pecuniæ. Et hæc fuit illi vulpes puſilla. Sed ab hac cum videret Dominus Iudæ animam quaſi florentem vineam lædi, capere eam volens & abijcere ex eo: commiſit ei pecuniæ loculos, vt poſſidens, à cupiditate quod amabat ceſſaret. Sed ille vtpote habens ſui arbitrij libertatem, non eſt amplexus medici ſapientiam: ſed indulſit ſemetipſum illi magis conſilio quo exterminabatur anima ſua, quàm quo ſanabatur. Si verò hæc de Chriſto & eccleſia intelligamus, ſermo videbitur ad doctores eccleſiæ dirigi, & mandari eis de captione vulpium exterminantium vineas. Vulpes autem peruerſos doctores hæreticorum dogmatum poſſumus intelligere: qui per argumentorum calliditatem ſeducunt corda innocentium, & vineam domini exterminant ne floreant in fide recta. Datur ergo præceptum doctoribus catholicis, vt dum adhuc puſillæ ſunt iſtæ vulpes, & nondum plures animas deceperunt, ſed initium habet praua doctrina, arguere hos & refrenare feſtinent, & verbo veritatis contradicentes, reuincere, & capere hos aſſertionibus veris. Si enim permanſerint in principijs & induſerint, *ſermo eorum ſicut cancer ſerpit*, & fiet inſanabilis: vt multi inueniantur, qui decepti ab eis, pugnare iam proipſis incipiant, & defendere ſuſcepti erroris auctores. Sic ergo puſillas dignum eſt vulpes capere, & doloſa hæreticorum ſophiſmata, in ipſis ſtatim initijs, veris aſſertionibus confutare. Vt autem vtriuſque expoſitionis noſtræ euidentior clareſcat aſſertio, congregemus ex diuinis voluminibus, ſicubi animalis huius mentio facta eſt. Inuenimus ergo in ſexageſimo ſecundo pſalmo de impijs ita dici: Ipſi verò in vanum quæſierunt animam meam: introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. Sed & in Euangelio ſecundum Matthæum Saluator ad Scribam, qui dicebat ei: *Magiſter, ſequar te quocunq; ieris*; reſpondit: *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos vbi requieſcant: filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.* Similiter autem & in Euangelio ſecundum Lucam, ad eos qui dixerunt domino: *Exi & vade hinc, quia Herodes vult te occidere*: reſpondit Ieſus: *Euntes, dicite vulpi huic: Ecce ego eiicio dæmonia, & ſanitates perficio hodie, & craſtina, & in tertia conſummabor.* In libro quoq́ue Iudicum Samſon, cum vxor quæ erat ex genere Philiſtinorum ei fuiſſet ablata, ait ad patrem eius: *Innocens ſum ego hac vice ab Allophylis, quia faciam vobiſcum mala. Et abijt Samſon, & accepit trecentas vulpes, & accepit lampades, & ligauit caudam ad caudam, & poſuit lampadem vnam inter duas caudas vulpium, & accendit ignem in lampadibus, & emiſit eas per meſſes Allophylorum: & incendit omnes meſſes eorum, & ſtipulas eorum, & vineas eorum, & olueta eorum.* Adhuc autem in ſecundo libro Ezdræ, vbi Tobias Ammanites impediuit ædificationem eorum qui de captiuitate redierant, vt ædificarent templum & murum, ait ad Allophylos: *Nunquid iſti ſacrificabunt, aut comedent immaculata in loco? Nónne aſcendent vulpes, & deſtruent murum ipſorum, quem ex lapidibus ædificant?* Hæc ſunt interim, quæ ad præſens nobis ex ſcripturis diuinis occurrere potuerunt: in quibus animalis huius memoria facta eſt, vt ex his ſapiens quiſque lector prudenter poſſit conijcere, ſi apta vſi ſumus expoſitione in his quæ propoſita ſunt nobis ad explanandum id quod ait: *Capite nobis vulpes puſillas.* Et quamuis operoſum ſit ſingula quæ exempli cauſa aſſumpſimus, explanare: tamen quæ poterimus, breuiter contingemus. Et primò de ſexageſimo ſecundo pſalmo videamus, vbi cum iuſti animam perſequerentur impij, ille pſallebat, dicens: Ipſi autem in vanum quæſierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij, partes vulpium erunt. In quo vtique oſtenditur, quòd vanis & inanibus verbis praui doctores decipere volentes animam iuſti, introire dicuntur in inferiora terræ: terram vtpote ſapientes, & de terra loquentes: atque in inferiora eius, id eſt, in profundum ſtultitiæ deſcendentes. Puto enim quòd hi qui carnaliter viuunt, quia ſibiipſis tantummodo nocent, terra eſſe, & in terra habitare dicuntur. Hi verò qui terrenis & carnalibus ſenſibus ſcripturas intelligunt, & alios ita docendo decipiunt, pro eo ipſo, quòd argutias quaſdam & argumenta carnalis & terrenæ ſapientiæ concinnant, in inferiora terræ dicuntur ingredi. Vel certè quia grauius delinquunt, qui terrena docent, quàm qui ita viuunt: eis futura pœna etiam grauior imminet, idemq́ue ipſi in manus gladij tradendi propheantur, illius fortaſſis flammei & verſatilis. Quomodo autem & partes vulpium fiant, videamus. Omnis anima aut pars eſt Dei, aut pars eſt cuiuſcunque, qui accepit poteſtatem ſuper homines. Nam *cùm diuideret altiſſimus gentes, & diſpergeret filios Adam, ſtatuit fines gentium, ſecundum numerum angelorum Dei, & facta eſt portio domui Iacob.* Cum ergo conſtet vnamquamque animam aut in parte Dei, aut in parte eſſe alterius cuiuſlibet: quoniam quidem per arbitrij libertatem, poſſibile eſt vnumquenque ex parte alterius tranſire, vel ad partem Dei, ſi melius (ipſo iuuante) elegerit:

G

1. Tim. 2. c.

Matt. 8. c. & Luc. 9. g.

Luc. 13. g.

Iud. 15. a.

Neem. 4. c.

H

Gen. 3. d.

Deut 32. a Sec. 70.

vel

A vel si nequius, ad dæmonum portionem: hinc horum mentio habetur in Psalmo: Qui in vanum quæsierunt animam
Psal. 62.e. iusti, partes erunt vulpium; veluti si diceret: & pessimorum & nequissimorum dæmonum partes erunt: vt vnaquæque maligna virtus & dolosa, per quam deceptiones & fraudes falsæ scientiæ introductæ sunt, figuraliter vulpes appellentur: & hi qui in hunc errorem deducuntur, & nolunt acquiescere sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & doctrinæ, quæ secundum pietatem est, sed decipi se patiuntur à talibus: isti talium partes vulpium fient, & introibunt cum eis in inferiora terræ. Ipsi sunt & illi, in quibus secundum euangelium, vulpes istæ, quas supra memorauimus, foueas habere dicuntur: in quibus *filius hominis non habet vbi caput suum*
Matt 8.c. & Luc 9.g. Luc. 13.g. Iud. 15.a. *reclinet*. Herodem quoque vulpem nominatum, pro fallaci calliditate credendum est. Nam de Samson, qui trecentas vulpes cepisse & colligasse per caudas, atq; interiecisse lampades ardentes in medio caudarum, atq; immisisse per messes Allophylorum, & incendisse eas cum stipulis & oliuetis vineisque memoratur, valde mihi difficilis formæ huius vel figuræ videtur explanatio. Tentemus tamen aliqua ex his pulsare pro viribus: & ponamus (sicut expositio nostra in superioribus continet) vulpes esse fallaces peruersosque doctores. Hos Samson (qui veri & fidelis imaginem tenet doctoris) capiens verbo veritatis, caudam ad caudam colliget, id est, aduersantes sibi & diuersa à se inuicem sentientes docentesque confutet: atque ex ipsorum verbis propositiones collectionesque accipiens, in Allophylorum segetem, ignem conclusionis emittat; & ex proprijs eorum argumentis, omnes eorum fructus atque vineas & olueta pessimæ generationis incendat. Sed & ipse numerus trecentarum vulpium, quæ à semetipsis diuersæ & dissonantes erant, triplicem formam indicant peccatorum. Omne enim peccatum aut in facto, aut in verbo, aut in consensu mentis admittitur. Ve-
a. Ezdræ. 4 B rùm ne illud quidem quod in secundo libro Ezdræ scriptum diximus, penitus omittendum est. Vbi cum ædificarentur sancta sanctorum, id est, cum fides Christi & sanctorum eius mysteria conderentur, inimici veritatis, fideique contrarij (qui sunt sapientes huius sæculi) videntes absque arte grammatica, & peritia philosophica consurgere muros euangelij, velut cum irrisione quadam, dicunt, perfacilè hoc posse destrui calliditate sermonum per astutas fallacias & argumenta dialectica. Hæc interim (quantum breuitas potuit pati) de assumptis exemplis dicta sufficiant. Nunc iam ad propositum reuertamur. Videtur ergo in Cantico canticorum præceptum dari ab sponso, amicis sibi virtutibus, vt capiant & arguant contrarias potestates, quę insidiantur animabus hominum, ne exterminent eorum initia fidei, floremque virtutũ sub specie secretæ alicuius & occultæ sapientiæ: quæ quasi vulpes in foueis, ita in his hominibus, qui semetipsos ad hæc sectanda præbuerint, delitescunt: & quò facilius confutari possint & argui, dum paruæ sint vulpes ipsæ, & initia habent pessimæ persuasionis, capi iubentur. Nam si fortè creuerint, & maiores fuerint vulpes effectæ: iam nequeant ab amicis sponsi, sed ab ipso fortassis sponso solo capi poterunt. Sed & sancti quique doctores & magistri ecclesiæ, sicut acceperunt potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, ita accipiunt potestatem etiam capiendi vulpes. Sic enim data est potestas eis super omnem virtutem inimici. Vna sine dubio ex cæteris inimici virtutibus est vulpes, quæ exterminat vineas florentes: quæque cum adhuc parua est, capi iubetur: sicut & in centesimo tricesimo septimo psalmo, beatus dicitur qui tenet & allidet paruulos Babylonis ad petram, nec permittit sensum Babylonium crescere in semetipso, & augeri: sed cum est in initijs, allidit eum, & tenet ad petram; tunc enim facilè perimitur. Sic ergo ordo explanationis percurrat. Capite vulpes vobis pusillas, quæ vulpes exterminant vineas florentes. Quod autem dicit, nobis, hoc est, mihi sponso & sponsæ: vel certè mihi & vobis, qui estis sodales mei. Potest autem & ita accipi: Capite nobis vulpes: & post distinctionem dici, pusillas exterminantes vineas: vt pusillas, non tam ad vulpes quàm ad vineas referamus: vt videantur pusillæ quidem vineæ exterminari posse, id est, paruæ quæque animæ, & initia habentes, non firmæ & robustæ lædi posse à contrarijs potestatibus, sicut in euangelio dicitur: *Si quis scandalizauerit vnum de pusillis istis*; in quo ostenditur, quia scandalizari non potest grandis & perfecta, sed pusilla & rudis anima, sicut in psalmo dicitur: *Pax multa diligentibus nomen tuum, & non est illis scandalum*. Simili ergo exemplo potest videri, quòd pusilla quæque vinea, incipiens videlicet anima, possit à vulpibus, id est, malignis cogitationibus, vel prauis doctoribus lædi: perfecta verò & valida non possit. Sed si capiantur à bonis doctoribus vulpes istæ, & abijciantur ex anima, tunc proficiet in virtutibus, & florebit in fide, Amen.

C

Luc. 10. c.

Mat. 13. a. Psal. 118 x. D

Quatuor Homiliarum in Cantica canticorum, finis.

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAS DIVI PAVLI.

PROOEMIVM.

Iteris tuis cursim mihi allatis, & laboribus & curis in sacris codicibus desudare me cogis, iam mihi senescente corpore, & viribus lassescentibus, Heliodore sancte: idque in epistolis B. Pauli Apostoli; quæ & scientia prædicatoris, & lima iustitiæ tam magnæ & prædicando, & docendo testimonio Spiritus sancti prolatæ atque dilatæ sunt, vt comparare, aut coæquare veteri testamento & euangelicæ doctrinæ non dubitemus. Ipse enim reuelante sibi Spiritu sancto cognouit, dum se raptum esse vsque ad tertium cælum in corpore aut extra corpus asserit, hoc est, vsque ad tertiam legem veteris nouique testamenti. In corpore, aut extra corpus; id est, neque per legem naturæ, neque per legem literæ, sed per Spiritum sanctum ei, omnibus apostolis minimo, nouissimè datum per Iesum Christũ Dominum nostrum, per quẽ habemus accessum in gratia ista, in qua & stamus & gloriamur. Nos verò simpliciter exposuisse, breuibusque sermonibus comperies. Eius nempe epistolæ magnificẽtius ab omnibus sapientibus & interpretantur, & prædicantur.

COMMENTARII IN EPISTOLAM PAVLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

PAVLVS.] Quærimus quare Paulus scribat, cum Saulus antea sit vocatus? Quod ex more sanctorum fecisse credendum est, qui in virtutibus proficientes, mutato nomine sunt vocati, vt essent etiam ipso nomine noui, vt Abraham, & Sara, & Cephas. Aliter, Paulus. Sicut aliorum sanctorum tam in veteri quàm in nouo testamento, id est, Abraham, & Petri, & cæterorum, profectu & incremẽto meritorum mutata sunt nomina: ita & Paulus in gratia proficiens nomen sibi ipse mutauit.

PAulus, [b] seruus Iesu Christi, [c] vocatus Apostolus, [d] segregatus, [e] in euangelium Dei, [f] quod ante promiserat per prophetas suos, [g] in scripturis sanctis [h] de filio suo, [i] qui factus est ei, ex semine Dauid, [k] secundum carnem: [l] qui prædestinatus est filius Dei in virtute: [m] secundum Spiritum sanctificationis, [n] ex resurrectione, mortuorum Iesu Christi Domini nostri, [o] per quem accepimus gratiam & apostolatum, [p] ad obediendum fidei, [q] in omnibus gentibus, [r] pro nomine eius, [f] in quibus estis & vos vocati Iesu Christi, [t] omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei, [u] vocatis sanctis, [x] Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.

[a] Primum

b ¶ *Seruus Iesu Christi.*] A seruo cœpit, exemplum nobis humilitatis ostendens; quasi imitator eius qui exinaniuit seipsum, formam serui accipiens, & humiliauit seipsum, factus obediens vsque ad mortem, propter quod & Deus illum exaltauit: & hic per fidele primum seruitium meruit apostolatum. Item non secundum timorẽ, sed secundum dilectionem, sicut ipse dicit. *Viuo autem iam nõ ego, viuit verò in me Christus.* Gal. 2. d.

c ¶ *Vocatus apostolus.*] Iam in præsentia ad hoc vocatus vt esset apostolus. Item ostendit non solum vocatum se ad apostolatus gratiam: sed & segregatum in prædicationem gentium, vt ipse memorat. Nos in gentibus, ipsi autem in circũcisione. Vocatus ergo à Christo ad apostolatum: segregatus autem in prædicationem gentium, vt ostẽdat vnam esse substantiam patris & filij & Spiritus sancti.

d ¶ *Segregatus.*] Sicut in actibus Apostolorum Spiritus sanctus dicit: *Segregate mihi Barnabã & Paulũ in opus ad quod elegi eos.* Act. 13. a.

e ¶ *In euangelium Dei.*] Euangelium, Latinè bona annunciatio dicitur; natiuitatis scilicet Christi, passionis, & resurrectionis, & in cælum ascensionis.

f ¶ *Quod ante promiserat per prophetas suos.*] Ostendit se Christum non alium prædicare, quàm eum, cuius euangeliũ prophetæ in Hierusalem promiserant esse venturum.

g ¶ *In scripturis sanctis.*] Ipsos asserit Dei prophetas esse, & illas scripturas sanctas de Christo ante cecinerunt. Verùm totus hic locus contra Manichæos facit, vbi dicit, quòd euangeliũ ante sit promissum & per prophetas Dei & in sanctis scripturis, & quòd Christus secundum carnem ex Dauid stirpe, id est, de Maria virgine sit creatus, secundum quod prædixerat Esaias.

h ¶ *De filio suo.*] Multi filij gratia, hic natura: cuius etiam in carne natiuitas dissimilis cæteris inuenitur, eo quòd ex virgine natus est. Esai. 7. o.

i ¶ *Qui factus est ei ex semine Dauid.*] Factus per Spiritum sanctum.

k ¶ *Secundum carnem.*] Addẽdo secundum carnem, & Fotinum excludit, & Arium. Si enim secundum carnem factus est, secundum verbi vtiq; substantiam factus non est.

l ¶ *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute.*] Dicendo; in virtute; ostendit non solitum humanæ naturæ esse conceptum, sed absq; e virili semine ex virgine procreatum. Inferendo autem.

m ¶ *Secundum Spiritum sanctificationis.*] Ostendit creatorem suum Spiritum sanctum. Item vt sit in omnibus ipse primatum tenens, secundum Spiritum sanctificationis prædestinatus, vt prior omnibus incorruptibilitatis virtute surgeret, & viam resurrectionis Dei filijs aperiret. De quibus ipse dicit. Quia filij Dei, cum sint filij resurrectionis.

n ¶ *Ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini.*] Non omnium resurgentium, sed ad Christum pertinentium, in ipso Christo resurrectionis forma est.

o ¶ *Per quem accepimus.*] Gratiam, in baptismo: Apostolatũ, quando à Spiritu sancto directus est. Apostolus enim Græcè, Latinè missus dicitur. Item recto ordine, accepta gratia, honorem apostolatus meruisse se dicit.

p ¶ *Ad obediendum fidei.*] Ostendit euangelij gratiam obedientibus prædicandam.

q ¶ *In omnibus gentibus.*] Apostolatum accepit, vt iam non legi, sed fidei obedirent.

r ¶ *Pro nomine ei⁹.*] Vice nominis eius fũgimur, vt ipse ait. *Sicut misit me pater, & ego mitto vos.* Et iterũ: *Qui vos recipit, me recipit.* Ioan. 6. f. Mat. 20. d.

f ¶ *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi.*] Et in vobis, id est, Romanis apostolatum accepimus.

t ¶ *Omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei.*] Hoc est, omnibus credentibus, quos æqualiter diligit Deus sine acceptione personæ Iudæi, vel Græci.

v ¶ *Vocatis sanctis.*] Sanctis vocatione Dei, non meritis facti. Item idcirco dicit; sanctis; quoniam gratiam Spiritus sancti habentibus prædicabat.

x ¶ *Gratia vobis & pax à Deo patre, & Domino nostro Iesu Christo.*]

A

Talis est vbique salutatio eius, vt & commemoret in nobis beneficia Dei, & optet in nobis integra permanere: quia & gratis nobis peccata dimissa sunt, & reconciliati sumus Deo per mortem filij eius. Commonet etiam pacificos esse debere vnam eandemque gratiam consecutos.

a ¶ *Primum quidē gratias, &c.*] Natura Deus omnium est: merito & volūtate, paucorum, vt Deus Abraham, secundum quod hic suū nominat Deum.

b ¶ *Per Iesum Christum,* &c.] Hoc est, non pro Iudæis solis.

c ¶ *Quia fides vestra,* &c.] Ostendit quomodo Romanorū fides omnibus ecclesijs cognita sit. Vel certè quòd eadem fides, quam Romani tenent, in vniuerso mundo ab apostolis prædicetur: item prudēter laudat, vt prouocet ad profectū. Siue quia omni mūdo mirum fuit Romanos credidisse, qui idolorū nimia fuerant cultura possessi, ita vt omniū gentium dijs, quas vicerant, deseruirēt. Sed & simpliciter eorū fidem laudasse credendum est, cuius nunc deuotio demonstratur.

d ¶ *Testis enim mihi est Deꝰ,* &c.] Hoc est, in toto corde meo & prōpta deuotione mea deseruio. Si. n. volēs hoc ago, mercedē habeo. Siue verbū hic spiritū nominauit, vt est illud. Verbo domini cœli firmati sūt, & spiritu oris eius omnis virtus eorū.

B

e ¶ *Quòd sine intermissione.*] Hic ostendit se omnia ex dilectione dicturum, vt liberius audiatur, & dat exemplum sine intermissione orandi.

f ¶ *Obsecrans.*] Qua liberatione ad vos quandoq; perueniā in voluntate Dei. Aliter enim prosperum iter non habeo, nisi me voluntas Dei, quæ omnia nouit, illuc direxerit, vt aliquē habeam fructum. Vnde in actibus Apostolorū legimus, eos aliò ire volentes, aliò destinatos. Siue secundum illud Iacobi. *Si Deus voluerit & vixerimus, faciemus hoc, vel illud.*

Act. 16. g. & 17. d. Iacob. 4.

g ¶ *Si quo modo tandem aliquando prosperum,* &c.] Demonstrat se cuncta quæ agebat, ex Dei gerere voluntate.

h ¶ *Desidero,* &c.] Hic ostendit quomodo eos superius laudauerat, qui ad cōfirmandū aliquid gratię indigēt spiritualis

i ¶ *Vt aliquid impertiar gratiæ vobis.*] Romanos Petri prædicatione fidem tenentes cōfirmare se velle Paulus dicit, non quo minus accepissent à Petro: sed vt duobus Apostolis testibus atque doctoribus, eorum roboraretur fides.

k ¶ *Id est simul consolari in vobis per eam quæ inuicem est fides,* &c.] Vt per communem fidem inuicem consolemur.

l ¶ *Nolo enim vos ignorare, fratres,* &c.] Per commeantes autem fratres audire potuistis.

m ¶ *Et prohibitus sum vsq; adhuc.*] Ostendit se occupatum necessitate euangelij prædicandi, Romam adhucire non posse. Item prohibitus hic occupatus accipitur, dum alijs prouincijs prædicauerit, sicut ipse exponit in fine epistolæ suæ dicens: Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos.

n ¶ *Vt aliquem fructum habeam in vobis.*] Mercedem laboris sui nominat fructum.

o ¶ *Sicut & in cæteris gentibus.*] Subauditur, habeo.

p ¶ *Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.*] Sapientes, Græcos philosophos: barbaros, insipientes appellat.

q ¶ *Itaq; quod in me promptum,* &c.] Qui Romæ estis: æquè insipientibus vt Græcis euangelizare vult.

r ¶ *Non enim erubesco,* &c.] Rectè dicit non se erubescere prædicatione crucis, quę credentibus Dei virtus est in salutē. Item, hoc ad taxationem subtiliter pertinet paganorum, qui cum non erubescant credere Deum suum Iouem propter inanem libidinem in animalia irrationabilia & insensibilia esse mutatum: nobis erubescendum putant dominū propter salutem perditi hominis credere crucifixum, cū in altero horrendum sit dedecus, in altero admiranda pietas atque virtus. Simul & illos hæreticos tangit, qui hæc tanquā indigna Deo refugiunt, vt hominem indueret, quē pro salute humani generis passioni traderet, non intelligentes nihil dignius creatori quàm creaturæ suæ curare salutem: maximè cum ipse per hoc naturæ detrimentū quasi impassibilis sentire non possit.

C

[a] Primum quidem gratias ago Deo meo, [b] per Iesum Christum pro omnibus vobis: [c] quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo. [d] Testis enim mihi est Deus, cui seruio in spiritu meo in euangelio filij eius, [e] quòd sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, [f] obsecrans, [g] si quo modo tādem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. [h] Desidero enim videre vos, [i] vt aliquid impertiar gratiæ vobis spiritualis ad confirmandos vos. [k] id est, simul consolari in vobis per eam, quæ inuicem est fides vestra atque mea. [l] Nolo autē vos ignorare, fratres, quia sæpè proposui venire ad vos, [m] & prohibitus sum vsq; adhuc, [n] vt aliquē fructū habeam in vobis, [o] sicut & in cæteris gentibus. [p] Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum: [q] itaq; quod in me promptum est & vobis, qui Romæ estis, euangelizare. [r] Nō enim erubesco euangeliū. [f] Virtus enim Dei est in salutem [t] omni credenti, [u] Iudæo primū & Græco. [x] Iustitia enim Dei in eo reuelatur, [y] ex fide in fidē, [z] sicut scriptū est. [a] Iustus autem ex fide viuit. [b] Reuelatur enim ira Dei de cælo, [c] super omnem impietatem & iniustitiam hominum, [d] eorum qui veritatem Dei in iniustitia detinent: [e] quia quod notum est Dei, [f] manifestū est

D

a ¶ *Iustus autem ex fide viuit.*] Propterea hoc dicit: quia sine fide, hoc est, sine spe retributionis bonorum operum, perficere virtutes nemo poterit; sicut & ipse ad Hebræos perhibēs docet. Sine fide autem impossibile est placere Deo. *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est: & inquirentibus se remunerator sit.* *Hebr. 11. a.*

b ¶ *Reuelatur enim ira Dei de cælo.*] Si dicentibus Manichæis crudelis asseritur Deus veteris testamenti, quia super peccatores vindictam inducat: quo modo hoc loco ab Apostolo dicitur, à Deo noui testamenti vindictam impijs hominibus inferendam? Vnde monstratur vnum eundemque Deum esse noui & veteris testamenti. Item incipit ad partem gentium loqui, dicitque Dei iram per euangelium reuelari, siue per naturæ testimonium: nouerunt enim homines & beneficia, & plagas expectare de cælo.

c ¶ *Super omnem,* &c.] Tres esse videntur impietates. Prima & maxima in Deum, quæ aut per blasphemiam, aut per idolatriam admittitur. Secunda in parentes, aut iniuria, aut contemptus, sicut scribitur in Leuitico. *Si quis dormierit cum vxore patris sui, morte moriatur: ambo impietatem fecerunt.* Tertia in extraneos, vt est illud, *Et tu remisisti impietatem cordis mei.* Et plura alia, quæ enumerare per longum est. Siue omnis impietas ad diuersas idolorum culturas referenda est, vt impietas quasi ad iniuriam Dei: iniustitia verò ad omnia peccata pertinere videatur. *Leuit. 20. Psal. 31. b*

d ¶ *Eorum qui veritatem,* &c.] Veritatem nominis Dei iniustitia indignæ materiæ detinente dolorem. Item scientes deliquunt, qui Dei veritate agnita iniustè agunt.

e ¶ *Quia quod notum est Dei.*] Ostendit quo modo omnis homo naturalem habens intellectum, agnoscit esse insequendā substantiam inuisibilem, quæ diuersas in hominibus artes & disciplinas operatur. Quo etiam exemplo inuisibilis Deus manifestatur hominibus ex his operibus, quę operatus est & operatur: simul & mens trinitatis demonstrat imaginem, in qua generat insitum sibi verbum, & inseparabilem habet sibimet natum verbum sapientia. Item quòd potest naturaliter scire de Deo quòd sit, & quòd iustus sit.

f ¶ *Manifestum est in illis.*] In conscientijs eorū. Omnis namque creatura Deum se nosse testatur, & ab alio factā indicat

cuius volũtati sibi parere necesse sit. Si enim Deus summum magnũ est, inuisibilis, incomparabilis, incomprehensibilis, inæstimabilis, & qui super omnia sit, id est, cui neque proponi aliquid, neque possit æquari siue magnitudine siue claritate vel potentia, manifestum est hoc nulli creaturæ posse cõpetere, quæ & oculis videtur, ratione colligitur, & æstimatione iudicatur. Maior aũt omnibus per omnia nulla est creatura: quia omnes se alterutrũ vincũt. Alia enim magnitudine, vt cælum, terra. Alia claritate, vt sol, luna, vel stella. Alia altitudine, vt mare. Ita ergo peruidetur, quia nullum elementũ sit Deus. Quòd aũt facta sint, mutabilitas eorum, quæ nõ potest cadere in æternitatem, demonstrat. Quòd verò nõ seipsa fecerint, manifestũ est: quia si seipsa fecerunt, iam erant antequã fierent, vt se facere possent: quod valde absurdum est dicere. Cũ verò variãt, & ordines suos permutant, & alterutrum cedunt, ostendunt se ab vno authore facta, & nõ suam, sed domini sui facere voluntatem, cuius transgredi non possunt imperium.

a ¶ *Deus enim illis manifestauit.*] Virtus enim ei⁹ occulta ex his, quæ palàm sunt, æstimatur. Si enim ea quæ videntur, tã præclarè ab eo facta sunt, vt quidã illa deos putarent, & æterna asserere tentarent: quanto magis factorem sempiternum & omnipotentem & immensum esse intelligere potuerunt? secundũ sapientię librum dicentem. Ad cuius magnitudinem, creaturarum comparata, poterit horum creator videri, &c.

b ¶ *Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.*] Tam euidenter intellecta sunt, vt conspecta dicantur.

c ¶ *Sempiterna quoque eius virtus & diuinitas, ita vt sint inexcusabiles: quia cum cognouissent Deum.*] Siue per naturam, siue per factũram & rationem.

d ¶ *Non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.*] Pro eo quòd tales facti sunt, vt Deum possint agnoscere si velint.

e ¶ *Sed euanuerunt in cogitationibus suis.*] Putantes se Dei magnitudinem in cogitatione posse comprehendere, euanuerunt in naturali sapore, creaturas pro creatore venerati.

f ¶ *Et obscuratum est insipiens cor eorum.*] Recedentes à lumine veritatis.

g ¶ *Dicentes enim se esse sapientes.*] Quasi qui inuenissent quo modo inuisibilis Deus per simulacrum visibile coleretur.

h ¶ *Stulti facti sunt: & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem.*] Non intelligentes nullam similitudinem habere mortale immortalis, & incorruptibe sempiterni.

i ¶ *Imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.*] Non hominis solum, sed imaginis hominis: & non huius tantùm, sed etiam animalium. Hic Iouis cultores appellat, qui eum propter amores fœdissimos in ista asserunt transformatum: & idcirco se illi tales imagines consecrasse, in quibus libidini satisfecit.

k ¶ *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum.*] In hoc quòd Deus tradidisse dicitur proprijs desiderijs peccatores, ostendit non quòd ipse sit causa, sed quòd per longanimitatem & patientiam non inducendo vindictam patitur eos secundum cordis sui agere voluntatem: hoc facit volens eos ad pœnitentiam conuerti. Item, tradere in scripturis dicitur Deus, cum non retinet delinquentes propter arbitrij libertatem, sicut in psalmo dicit. Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum.

l ¶ *In immunditia.*] Quæ est in turpibus ministerijs idolorũ.

m ¶ *Vt contumelijs afficiant corpora sua.*] Dum sibi in sacramentis eorum, cauteria & combustiones infligunt.

n ¶ *In semetipsis.*] Vt quasi amentes ipsi in se suorũ sint vindices delictorum.

o ¶ *Quia commutauerunt veritatem Dei in mendacium.*] Commutauerunt verè Dei cultum in mendacium idolorum, quæ falso prodigijs coluerunt: & quodammodo stultis mentiũtur esse quod non sunt.

p ¶ *Et coluerunt, & seruierunt creaturæ potius quàm creatori.*] Non solum dilexerunt, sed etiam seruierunt. Quicumque alicuius creaturæ cupiditate vincitur, ipsi seruit. A quo enim quisque superatus est, huius & seruus est.

q ¶ *Qui est benedictus in sæcula.*] Cui si seruissent, fieri benedicti in sæcula potuissent. Qui enim fecerit voluntatem Dei, manet in æternum: sicut ipse manet in æternum.

r ¶ *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ.*] Propter causas superius memoratas, in his flagitijs sunt dimissi.

f ¶ *Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam.*] Omnia peruerterunt in Deũ peruersi. Neq; enim ordinem naturæ seruarunt, qui naturæ derelinquerunt authorem. Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali causa est, initium & finis.

t ¶ *Similiter autem & masculi relicto naturali vsu feminæ exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes.*] Effrenata libido modum seruare non nouit.

v ¶ *Et mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.*] Sic cucurrit ordo, vt qui Dei obliti erant, nec seipsos agnoscerent.

x ¶ *Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia.*] Non nescierunt, sed minimè probauerunt. Ille enim probat se Deum habere in notitia, qui semper illum in præsenti habens, peccare non audet.

y ¶ *Tradidit illos Deus in reprobum sensum.*] Non reprobandi sunt traditi in reprobum sensum.

z ¶ *Vt faciant ea quæ non conueniunt.*] Homini facere.

a ¶ *Repletos omni iniquitate, malitia.*] Iniquitatem & malitiã, principales causas ostendit vitiorum esse.

b ¶ *Fornicatione auaritia.*] Fornicationem autem & auaritiam simul iunxit: quia vtique penè idololatria comparatur nequitiæ.

c ¶ *Plenos inuidia, homicidio.*] Pulchrè inuidiam homicidio sociauit: quia prima huius criminis ipsa materia est.

d ¶ *Contentione.*] Contentio est, vbi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & vbi iam non veritas quæritur, sed proximus fatigatur.

e ¶ *Dolo.*] Occulta malitia blandis sermonibus adornata.

f ¶ *Malignitate.*] Malitiæ votum, vel opus, malignitas appellatur.

g ¶ *Susurrones.*] Murmuratores, non in faciem, sed in aurem loquentes.

h ¶ *Detractores, Deo odibiles.*] Nihil est enim tam odibile Deo quàm

quàm idololatria, cui per similitudinem eradicandi pœna detractionis scripta coniungitur.

a ¶ *Contumelioſos.*] Qui veloces sunt in verbis iniuriæ.

b ¶ *Superbos, elatos, inuentores malorum.*] Qui vult supergredi quod est, superbus est, sicut diabolus perdit seipsum quod est. Qui enim super alios vult esse, hic infra se fiet, & ideo sequitur; Inuentores malorum, quia semper superbia excogitat & inuenit mala, sicut autor superbiæ per elationem suam inuenit sibi malum, quod ante non fuerat. Elatus autem dicitur, qui effertur super mensuras suas.

c ¶ *Parentibus non obedientes.*] Veri parentes sunt, qui per semen verbi generant in lucem filios ad vitam æternam.

d ¶ *Inſipientes, incompoſitos.*] Qui à fonte sapientiæ recesserunt, necesse est vt inordinatè ferantur.

e ¶ *Sine affectione, abſq; fœdere.*] Affectio est adimpletio charitatis.

f ¶ *Sine miſericordia.*] Quomodo alij poterát misereri, qui in se misericordes esse noluerunt? Hæc omnia per ordinem digesta peccata de illis dicuntur, qui derelinquentes Deum, ab eo vicissim sunt derelicti. Cauea[m] ergo & nos, ne quod malum ex his habentes, similiter relinquamur.

Deo odibiles, [a] contumelioſos, [b] ſuperbos, elatos, inuentores malorum, [c] parentibus non obedientes, [d] inſipientes, incompoſitos, ſine affectione, [e] abſque fœdere, [f] ſine miſericordia. [g] Qui cum iuſtitiam Dei cognouiſſent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni ſunt morte: [h] non ſolum qui ea faciunt, ſed etiam qui conſentiunt facientibus.

Caput II.

PRopter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas. In quo enim alterum iudicas, teipſum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas. [k] Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc, ô homo omnis qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea: quia tu effugies iudicium Dei? [l] An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? [m] Secundum autem duritiam tuam, & impœnitens cor, [n] theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. [o] His quidem qui secundum patientiam boni operis, [p] gloriam & honorem & incorruptionem, [q] quærentibus vitam æternam. [r] His autem qui sunt ex contentione, [a] & autem hominibus videtur Deus diu expectare peccantes: quia nos cum parui temporis simus, annos centum æternitatem putamus. Ille autem apud quem mille anni prò vno sunt die, centum annos vnius horæ suæ spatio non coæquat: quapropter hoc paruum est apud eum, cum etiam homines soleant multo tempore correptionem sperare peccantium.

g ¶ *Qui cum iuſtitiam Dei cognouiſſent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni ſunt morte.*] Hic ostendit quomodo vnusquisque hominum scit se à Deo secundum actus proprios iudicandum, in quo & ipse alium hominem peccantem iudicat atque condemnat. Item cum ex eo sibi quisq; displicet quòd fecerit malum, Dei iustitiam cognouisse dicitur: non intellexerunt tales ab eo, & si non in præsenti, tamen in futuro esse puniendos. Si enim intellexissent, vtique talia committere timuissent.

h ¶ *Non ſolum qui ea faciunt, ſed & qui conſentiunt facientibus.*] Ne quis diceret hæc non omnia se fecisse, addidit: qui consentiunt facientibus, Sed & qui in istis non consensit, qui iudicabant huiusmodi: tamen idololatriæ consentiendo, quæ omnium horum caput & causa est, omnibus consensisse videbatur.

Caput II.

PRopter quod inexcuſabilis es ô homo omnis qui iudicas, In quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim agis quæ iudicas.] Omnes huiusmodi qui dijudicabant, maximè tamen hi qui habent in reprehendendo iudicium iudices & domini conueniuntur. Naturali enim iudicio dignam factis profert vnusquisque sententiam: omnesque nouerunt & innocentiam mereri præmium, & malitiam habere supplicium.

k ¶ *Scimus enim quoniam iudicium Dei eſt ſecundum veritatem in eos qui talia agunt. Exiſtimas autem hoc ô homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea: quia tu effugies iudicium Dei?*] Secundum veritatem erit iudicium qui iudicabuntur huiusmodi qui non condemnare in alijs potuerunt, quæ ipsi committere non timuerunt. Si enim tu peccator peccatorem tibi similem iudicas: quanto magis Deus iustus te iudicabit iniustum, ne illi mala placere, & displicere bona forsitan videantur? Quippe quem sine personarum acceptione nec amicis suis, nec angelis legimus peperciſſe peccantibus. Humanum autem iudicium multis modis corrumpitur. Amore, odio, timore, auaritia sæpè iudicij integritas violatur: & contra iustitiæ regulam interdum misericordia inclinatur.

l ¶ *An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit.*] Hic apertè monstratur, quare peccatori desideria cordis sui dimiserit Deus: & cum possit prohibere peccantem, vel inferre vindictam, mauult conuerti ad pœnitentiam. Item nunquid propterea tibi de impunitate blandiris, quia Deus in præsenti non reddit: & tu longitudinem temporis, & abundantiam bonitatis intuens, putas iam non esse iudicium? Audi scripturæ sententiam. *Non tardat dominus promiſſis, ſed patienter agit propter vos, nolens aliquem perire, ſed omnes ad pœnitentiam conuerti.* 2. Pet. 3. b. Bonus est expectando, iustus est puniendo: vnde admonet Propheta: *Ne tardes conuerti ad Dominum, neque differas de die in diem: ſubitò venit ira eius, & in tempore vindictæ diſperdet te.* Eccluſ. 5. a. Et iterum. *Ne dixeris, peccaui, & quid accidit mihi triſte? eſt enim altiſſimus patiens redditor.* Multi se homines per patientiam Dei seducunt: quia non vult statim punire peccantes. Putatur enim aut res humanas minimè curare, aut culpas indulgere, quia differt. Plerique etiam contra se calumniantur, cur in præsenti non reddit, non intelligentes quòd si ita fieret, nullus pene hominum remaneret: nec vnquam de iniustis fierent iusti. Ideo Pſalm. 89.

m ¶ *Secundum duritiam autem tuam & impœnitens cor.*] Tu autem impudens æger ad vulnera maiora abuteris ipso remedio: quia iuxta sententiam beati Iob, Pœnitentiæ loco abuteris in superbiam. Vnde non agnita pietas maius tibi iudicium parat, vt vindictam sentiat, qui misericordiam sentire contempsit. Iterum, Omne enim cor quod non sentit, induratur: hoc enim modo indurauit Deus cor Pharaonis. Iob 24. d.

n ¶ *Theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui reddet vnicuiq; ſecundum opera eius.*] In diem iudicij iram tibi super iram ipse condis, qui die definito & certo tempore apparebit.

o ¶ *His quidem qui ſecundum patientiam boni operis.*] Boni operis merces per patientiam expectatur: quia in præsenti vita non redditur. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Et tunc erit perfectum opus, si in finem vsque durauerit: quia qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

p ¶ *Gloriam & honorem & incorruptionem.*] Gloriam, qua sancti fulgebunt vt sol. Honorem, filiorum Dei, quo nihil est maius, per quem etiam angelos iudicabũt. Incorruptionem vitæ perpetuæ.

q ¶ *Quærentibus vitam æternam.*] Qui per patientiæ opera quærit vitam æternam, ista omnia consequitur. Et qui habet hanc spem, in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

r ¶ *His autem qui ſunt ex contentione.*] Audiant qui sæpè victi, animositate contendunt, & timeant in consuetudine pessima permanere, ne ista omnia super eos deputentur. Iam superius dictum est, contentiosum hunc esse specialiter, qui aliquid contra conscientiam suam nititur defensare.

a ¶ Et

E

[a] ¶ *Et qui non acquiescunt veritati: credunt autem iniquitati.*] Euangelicæ veritati non credunt, & consentiunt iniquitati, vt relicto creatore deseruiant creaturæ.

[b] ¶ *Ira & indignatio.*] In iudicio pœnæ sunt.

[c] ¶ *Tribulatio & angustia.*] Conscientiæ & infructuosæ pœnitentiæ, sicut scriptum est: *Tunc dicent intra se pœnitentiam agentes: & per angustiam spiritus gementes.* Item hucusque sermo dirigitur ad omnes naturali obnoxios legi: in quo etiam Iudæi pariter continentur. Idcirco autem Iudæus gentili antefertur: quoniam præter naturalem legē & Moysi, legem scriptam habent. *Sap.5.d.*

[d] ¶ *In omnem animam hominis, &c.*] Animæ pœnam Apostolus comminatur propter hæreticos, qui solam carnem delinquere dicunt, & animā negant posse peccare: siue anima pro toto homine dicitur, sicut in Genesi. Iacob cum septuaginta animabus Ægyptum introisse refertur. *Gen. 46.c.*

[e] ¶ *Gloria autem & honor & pax omni homini operanti.*] Gloria contra iram, honor contra indignationem. Et quod supra incorruptionem, hic pacem appellat.

[f] ¶ *Iudæo primum & Græco.*] Quod supra animā, hic hominem nominauit. Primum autē pro quidem ponit. Siue primū credulitatis tēpore nō honore.

F

[g] ¶ *Non est enim personarum acceptio apud Deum.*] Ergo nec gentes sibi de ignorantia falsa: nec Iudæi de legis circumcisione & priuilegio blandiantur.

[h] ¶ *Quicumq; enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.*] Sine lege literæ, in lege naturæ: hoc loco, peribunt & iudicabuntur; vnum volut intelligi: quia & qui perit, per Dei iudicium perit: & qui iudicatur, peccator perit, Sicut scriptum est. Quia *peccatores peribunt.* Nam & similes illos facit dicendo; Non auditores tantùm legis iustos esse, sed factores. Et paulò inferius, dicit gentes in die domini iudicandas. Quis enim dubitat tam sub lege positos, quàm sine lege degentes, nisi Christum crediderint, perituros? *Psal.36.g.*

[i] ¶ *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.*] Reddit rationem, quare non sint gentibus meliores. Vnde & nobis timendum est, ne audientes legem & non facientes, cum gentibus pereamus, sicut ipse alibi dicit. Ne cum hoc mundo damnemur.

[k] ¶ *Cum enim gentes quæ legem non habent.*] Ne quis fortè diceret, legem non habent, ad quam formam poterunt iudicari.

[l] ¶ *Naturaliter ea quæ legis sunt faciunt.*] Siue de his dicit, qui naturaliter iusti fuerunt ante legem: siue qui etiam nunc boni aliquid operantur.

[m] ¶ *Eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex.*] Ostendit illos non esse sine lege, vt & gentes inexcusabiles faciat, & Iudæis de proprietate gloriam tollat.

[n] ¶ *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum.*] Natura agit legem in corde per conscientiæ testimonium: siue cōscientia testatur legem habere timendo dum peccat, & victis gratulando peccatis, etiam si nullum hominum vereatur ipse qui peccat.

[o] ¶ *Et inter se inuicem cogitationum accusantium, &c.*] Dicit altercationes cogitationum esse, cum quid faciendum, vel non faciendum diutina deliberatione decernimus, & secundum hoc nos in die domini iudicādos: quia bonum malumve non ignorasse probamur. Siue conscientia & cogitationes nostræ erunt in die iudicij ante oculos nostros tāquam quædam historiæ cognoscendæ: aut ipsæ nos accusabunt, aut etiam excusabunt, sicut scriptum est: *Arguam te, & statuam eam contra faciem tuam.* *Psal.49.d.*

G

[p] ¶ *Secundum euangelium meum per Iesum Christum.*] Secundum quod annūcio per Iesum Christum iudicabit Deus.

[q] ¶ *Si autem Iudæus cognominaris.*] Hic cōuertit se ad Iudæos, docens opere non nomine tantùm debere esse Iudæum, eumque esse verum, cuius occulta sunt bona.

[r] ¶ *Et requiescis in lege.*] Confidis, vel, securus es.

[s] ¶ *Et gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius.*] Gloriaris te solum nosse Deum, eiusque voluntatem agnoscere.

[t] ¶ *Et probas vtiliora instructus per legem.*] Eligis maiora, & inter minora discernis. Quæ enim per naturam vtiliora probantur, vtiliora sunt per legem.

[v] ¶ *Confidis teipsum esse ducem cæcorum.*] Quorum cor obscuratum est.

[x] ¶ *Lumen eorum qui in tenebris sunt.*] Ignorantiæ.

[y] ¶ *Eruditorē insipiētium.*] Qui Dei non habent sapientiam.

H

[z] ¶ *Magistrum infantium.*] Paruulorum ætate, vel sensu.

[a] ¶ *Habentem formam scientiæ & veritatis in lege.*] Ad quam semper respiciens, errare non potes.

[b] ¶ *Qui ergo alium doces, teipsum non doces?*] Similiter gentibus dixerat. Qui enim alium iudicas, teipsum condemnas. Qui in lege requiescis, ô Iudæe, quare transgredieris legem? Qui gloriaris in Deo, quare inhonoras Deum? Qui nosti voluntatem eius, quare non obtemperas eius voluntati? Qui probas vtiliora, cur inutilia sectaris? Dux cæcorum, quo modo viam nō vides rectam? Si enim videres, per ipsam vtique ambulares. Si lumen es aliorum, cur non abijcis opera tenebrarum? Eruditor insipientium, vt quid timorem domini, qui est initium sapientiæ, reliquisti? Magister infantium, quomodo puer es in sensu? Qui habes formam scientiæ & veritatis in lege, quare nec ipse sequeris, nec alios sequi pessimo exemplo permittis? Quare non cōuenit vita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidem tuam? Vnde fiet vt lex à te non custodita, non solum tibi nihil prosit, sed etiam maioris criminis reum, suum contemptorem obtineat.

[c] ¶ *Qui prædicas non furandum, furaris.*] Quidam dicunt abscondendo ab hominibus furaris Christum.

[d] ¶ *Qui dicis non mœchandum, mœcharis.*] Nō est vna mœchia. Nam omne quod Deo debet anima, si alicui præterquā Deo reddiderit, mœchatur.

[e] ¶ *Qui abominaris idola, sacrilegium facis.*] Sacrilegiū est quod proprie in Deum committitur: quasi sacrosancti violatio. Itē in hoc, inquit, in quo committis sacrilegium, idololatra esse monstraris.

[f] ¶ *Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras.*] Exponit sacrilegium, quia dicit:

[g] ¶ *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes.*]

[h] ¶ *Sicut scriptum est.*] In Esaia prepostero ordine anteposuit testimonium quàm diceret scriptum. Ita enim dicentis sermo dilapsus est, vt quòd ex propria intentione dicebat, *Esai.52.b.*

A

eodem sensu scriptum repererit. Vel reuera, quorum iniustis actibus nomen Dei fuerat blasphematum, sicut scriptum est. *Polluerunt nomen meum inter gentes,* dum dicũtur populus Dei, inter quas gentes captiui, suis peccatis facientibus morabantur. Item, sicut ait. Per bona opera vestra benedicitur Deus: nunc non rectè cõuersantibus blasphematur.

Leui. 20. a.

a ¶ *Circumcisio quidem prodest, si legem obserues: si autem præuaricator,* &c.] Quomodo nihil est si prodest? Prodest tempore suo signum: prodest si iustitia, cuius est signaculum, adsit. Cęterùm sine illa superfluum erit, siue quia viuere faciebat Iudæum, & infantia exterminari antequam saperet: siue quia in lege facit esse, quia perspecta inuenitur carnis circũcisione cessante, veram illam cordis esse venturam. Et præuaricator legis est, dũ non sequitur id quod ibi prædictum est.

b ¶ *Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nónne præputium illius in circumcisione reputabitur.*] Visibilia indiget inuisibilibus: inuisibilia non indigent visibilibus, eo quòd visibilia imago sunt inuisibilium, & inuisibilia veritas sint visibilium: ideo circumcisio carnis, indiget cordis. Circumcisio autem cordis, nõ indiget carnis, quia imagine non indiget veritas: imago autem indiget veritate. Quæritur sanè, quare sit data circumcisio, si per seipsam non prodest. Primum, vt agnosceretur Dei populus inter gentes: deniq́ue quando soli erant in eremo, circumcisi non fuerunt: siue vt corpora eorum agnoscerentur in bello. Nam quòd in tali membro signantur, hęc causa est. Primum, ne aliud membrũ aut debile fieret, aut turpe quòd publicè videretur. Iterum propter gratiæ promissionem, in qua erant per castitatem placituri. Siue vt Christus significaretur ex eius semine nasciturus, ad quem futura erat ista carnalis, quæ spiritualem habebat afferre: cuius typum gerens Iesu Naue, populum secũdò circumcidere iubetur.

B

c ¶ *Et iudicabit id quod ex natura est præputium legem consummans, te qui per literam & circumcisionem præuaricator legis es.*] Siue dum literæ circumcisionem sectaris, circumcisionem spiritus accipere dedignaris: siue non sequendo quod lex dicit, hoc est, vt Christo credens, veram circumcisionem acceperis.

d ¶ *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neq́, quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in abscondito Iudæus est.*] Ipse est verus. Omnia enim quæ antea circa exteriorem hominem gerebãtur, figuram interioris habebant.

e ¶ *Et circumcisio cordis.*] De qua scriptum in lege est. *In nouissimis diebus circumcidet Deus cor tuum, & cor seminis tui* ad Dominum Deum tuum amandum. Et iterum: *Circumcidite vos Deo vestro, & circumcidite præputium cordis vestri.*

Deut 30. b. Ibid. 10. d.

f ¶ *In spiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est.*] Non secundum litteram legis, sed secundum nouum testamentum, quod interiora quærit, quæ solus videt Deus.

Caput III.

Quid ergo amplius est Iudeo: aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum quidem per omnem modum.] Ex persona Iudæi interrogantis dicitur, respondente Apostolo, multum quidem secundum omnem modum. Ideo autem multum interest, non quia circumcisionem in carne [a] circumcisio tua præputium facta est. [b] Si igitur præputium iustitias legis custodiat: nomine præputium illius in circumcisionem reputabitur? [c] Et iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te, qui per literam & circumcisionem præuaricator legis es. [d] Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio; sed qui in abscondito Iudæus est, [e] & circumcisio cordis, [f] in spiritu, non litera: cuius laus nõ ex hominibus, sed ex Deo est.

Caput III.

Quid ergo amplius Iudæo est: aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. [h] Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei. [i] Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. [k] Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax, [l] sicut scriptum est. Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. [m] Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est Deus, [n] qui infert iram? (° Secundum hominem dico) Absit. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? [p] Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, [q] quid adhuc & ego, [r] tanquam peccator iudicor? Et non sicut blasphemamur, & sicut aiunt nos dicere. [f] Faciamus mala, vt veniant bona? Quorum damnatio iusta est. Sed si iniustitia nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus qui infert iram? (Secundum hominem dico) Etenim quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei in mendacio meo abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? Et non, sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere, faciamus mala, vt veniant bona? Quorum damnatio iusta est.

C

acceperunt: sed quia credita sunt illis eloquia Dei. Item reddit rationem, quòd lex contempta nõ profit: & quòd carnalis circumcisionis prærogatiua nullis operibus fulta, sit vana. Interrogat quid amplius habeat Iudęus, ex cuius persona respondetur, Multum per omnem modum. Nam si ipsius sensus est; multũ per omnem modum; & omnis homo mendax: quo modo postea contrauenit, dicens: Si autẽ iniquitas nostra iustitiam Dei commẽdat, quid dicemus? Nunquid iniquus Deus? Absit, &c. Postremò, quo modo Iudæos nihil amplius habere confirmat, si hic multum habere commemorat?

h ¶ *Primum quidem,* &c.] Hoc est dicturi: primum, quòd credita sunt illis eloquia Dei, & gentibus nulla.

i ¶ *Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit? Absit.*] Fidem promissorum, cũ sit dictum Abrahæ: Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes.

k ¶ *Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax.*] Hic, omnis, pro maxima parte dicit: sicut: *Omnes sua quærunt.* Et: *Omnes me dereliquerunt.* Lucas est mecum solus.

Gen. 12. d. *Philip. 2. c.*

l ¶ *Sicut scriptum est, Vt iustificeris in sermonibus tuis: & vincas cum iudicaris.*] In psalmo quinquagesimo. Hoc testimonium ita posuit pars aduersa, quasi diceret. Propterea ego peccaui, vt tu iustus appareas, me iudicãdo. Sed verus sensus sic se habet. Quia promiserat se Deus sine personarum acceptione in peccantibus vindicare, & quidam eius patientiam mendacium iudicabant, vincit cum iudicauerit, quando eorum facta puniet, in quibus nemo putauerat vindicari. Aliter. Probasti te curam de hominibus habere, qui per prophetam mea abscondita reuelasti, & vicisti eos qui te incuriosum humanorum actuum esse confingunt. Hucusque obiectio cucurrit: iam incipit Apostolus respondere.

2. Tim. 4. b.

D

m ¶ *Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est Deus?*] Iniquum est, si in illis vindicat, qui ideo peccauerunt, vt illis iustior appareret. Item, non quòd nostra iniquitas addat iustitiam Deo, sed in tempore quando in iudicium cum Deo venimus, non obseruantes præcepta eius, promissionum retributionem fraudamus. Vnde ostenditur Deus verax: quia quæ promisit sanctis, peccatoribus non dat.

n ¶ *Qui infert iram.*] Vt in diluuio & Sodoma, ita in iudicio.

o ¶ *Secundum hominem dico, Absit.*] Secundum [illegible], qui taliter sentis. Alioquin quo modo iudicabit Deus hunc mundum? Quia iustitia damnabit iniustitiam, si secundum te humana iniquitate sit iustior.

p ¶ *Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius.*] Hoc est, creuit.

q ¶ *Quid adhuc & ego?*] Hoc est, insuper iudicor ego quicũque mentior homo, qui laudari deberem, si meo mendacio Dei veritas comprobatur?

r ¶ *Tamquam peccator iudicor, & non sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere.*] Vt qui me ita iudicat quasi peccantem, & non sicut quidam nos aiunt dicere: quòd quanto maiora mala fecerimus, tanto maiora bona recipiamus.

f ¶ *Faciamus mala, vt veniant bona.*] Hoc fortassis ideo putabant:

tabant: quia non intellexerunt quod quidam dicebat: *Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia.*

a ¶ *Quorum damnatio iusta est.*] Quid iustius, quàm vt hanc pœnam sentiant, quam nos negare mẽtiti sunt, qui nihil magis quàm iustum Dei iudicium prædicamus?

b ¶ *Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.*] Nos ex Iudæis nullam vnde maiores simus inuenio causam. Hoc enim inuestigauit ratio, sub peccato esse & Iudæos & Græcos: quod non ratione sola colligimus, sed etiam de Iudæis testimonio comprobamus. Itẽ hoc ostendit, quo modo Iudæi licet legem & prophetas haberent, nihil tamen amplius quàm gentes habeãt: quia omnes similiter peccauerunt, & egent gloria Dei.

c ¶ *Sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquã.*] In psalmo tertio decimo. Psalmus iste, vnde hoc testimonium in aduentu Christi præcipuè ostendit impletũ, tempore scilicet passionis, quo nullus iustus cum pateretur, puto inuentus sit.

d ¶ *Non est intelligens, non est requirens Deum.*] Qui non requirit fundamẽtum, necesse est vt declinet.

e ¶ *Omnes declinauerunt.*] Qui non intelligit, non requirit: seu ideo non intelligit, quia non quærit. Deus autem tũc requiritur, cum eius voluntas inquiritur: quia omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eũ, eo quòd qui peccat, domini sui non cognoscit voluntatem. Nam & vulgò nescire dicitur, cuius voluntas ignorata est.

f ¶ *Simul inutiles facti sunt.*] Inutiles ad opus, ad quod fuerunt procreati.

g ¶ *Non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.*] Nec Apostolus. Item, si non est qui faciat bonum, quo modo inferius plebem suam arguit, deuorantes, & inopum consilium confundẽtes? Plebs enim Dei non erat, si bonũ non faciebat, maximè cum iusta ibidem generatio appelletur. Hoc magis ad psalmi expositionem pertinet, quàm ad Apostoli causam.

h ¶ *Sepulcrum patens est guttur eorum.*] Fœtore doctrinæ suæ, & adulatione contaminans, & interficiens audientes. Ideo enim sepulcrum diligenter clauditur, ne adhuc viuentibus exhalatione sua generet pestem.

i ¶ *Linguis suis dolosè agebant.*] Aliud ore promittentes, aliud corde volutantes.

k ¶ *Venenum aspidum.*] Horum serpentium pessimum dicit esse venenum.

l ¶ *Sub labijs eorum.*] Hoc est, in corde.

m ¶ *Quorum os maledictione.*] Non est vnius generis maledictio. Quidquid enim malo voto dicitur, sine dubio malè dicitur.

n ¶ *Et amaritudine plenum est.*] Amaritudo contraria est dulcedini verborum Dei.

o ¶ *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.*] Siue simpliciter homicidas dicit, siue interficientes animas adulãdo: vnde in actibus Apostolorum dicit Paulus: *Mundus sum ab omni sanguine. Non enim subterfugi, quò minus vobis annunciarem omne consilium Dei.* Act. 20. f.

p ¶ *Contritio & infelicitas in vijs eorum, & viam pacis non cognouerunt.*] Conteruntur, & infelices fiunt animæ in doctrinis eorum, vel in exemplis conuersationis eorum.

q ¶ *Non est timor Dei ante oculos eorum.*] In timore Dei concluſit, qui si timorem Dei semper ante oculos habuissent, nõ vtique deliquissent. Neque enim audet seruus domino præsente peccare.

r ¶ *Scimus autem quoniam quæcunq; lex loquitur, his qui in lege sunt, loquitur.*] Ne dicerent hæc in psalmo de gentibus dicta, ostendit quæ in lege dicta sunt, his qui in lege sunt, loqui. Quæritur sanè, quomodo Iudæi dixerunt Deum non esse. Non vtique verbo dixerunt, sed opere. Nam confitentur quidem se nosse, factis autem negant. Ergo gentes hic nõ appellat, qui iam de illis talia dixerat in propria causa.

f ¶ *Vt omne os obstruatur.*] Non solum gentium, sed etiam Iudæorum: dum non habent vnde gloriari possint.

t ¶ *Et subditus fiat omnis mundus Deo.*] In confessione peccati.

v ¶ *Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo.*] Modo non iustificatur. Siue opera legis, circumcisionem dicit, sabbathum, & cæteras cæremonias, quæ non tam ad iustitiam, quàm ad carnis lætitiã pertinebant. Item, non contraria sibi dicit Apostolus, superius dicens; Qui ostendunt opus legis in cordibus suis; Et nunc dicit: Ex operibus legis non iustificari omnem carnem. Carnem accusat, cuius prouidentia legi Dei subijcere non potest. Lex enim ostendere nouit peccatũ, non tamen ostendit qualiter debeat obseruari: & iterum punire noxia, non dans veniam pœnitenti. Christus autem remissionem peccatorum donat credentibus, & docet quomodo debeant carnis vitia vitari, atque prudentia resecari.

x ¶ *Per legem enim cognitio peccati.*] Non remissio est peccati, sed cognitio. Ideo enim per legem quid sit peccatum, agnoscitur: quia aut in obliuione erat lex naturæ: aut ante legem literæ leuiora quæque non cognoscebantur esse peccata, id est, quę alijs non nocebant, vt concupiscentia, ebrietas, & cętera huiusmodi.

y ¶ *Nunc autẽ sine lege iustitia Dei manifestata est.*] Hoc est quod dicit: quia iustitia quæ in Christo manifestanda erat, in lege naturali non erat cognita. Testimonia autem legis, Moysi & prophetarum, annunciatione prædicantur. Item, sine lege literæ iustitia manifestata, quæ nobis gratis à Deo donata est, non nostro labore quæsita: & apertius per exempla Christi euidentiora patefacta, quæ latebant in lege.

z ¶ *Testificata à lege & prophetis.*] Siue iustitia hæc prædicata est à lege & prophetis in nouissimis temporibus esse ventura: siue cognitio peccati à lege & prophetis testimonium accepit.

a ¶ *Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt in eum.*] Iustitia qua creditur Christo.

b ¶ *Non enim est distinctio.*] Inter Iudæum & Græcum.

c ¶ *Omnes enim peccauerunt,* &c.] Quia non habent suam.

d ¶ *Iustificati gratis,* &c.] Sine vlla operũ actione per baptismũ, quod omnibus non merentibus gratis peccata donauit.

e ¶ *Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.*] Qua nos redemit sanguine suo de morte, cui per peccatum venditi fueramus, secundum Esaiam dicentem: Peccatis vestris venundati estis. Quam mortem Christus vicit: quia non peccauit. Omnes autem rei eramus morti, cui se ille indebitè tradidit, vt nos suo sanguine redimeret. Vnde propheta prædixerat: Gratis venundati estis, & sine pecunia redimemini. Hoc est, quia nihil pro vobis accepistis, & Christi estis sanguine redimendi. Simul illud notandum, quia redimit nos, non emit: quia ante per naturã ipsius fueramus, licet simus nostris ab eo alienati delictis. Tunc sanè fructuosa erit redẽptio nostra, si peccare cessemus.

f ¶ *Quem proposuit Deus.*] In promptu ante oculos omnium posuit vt qui redimi vult, accedat.

propitiatorem [a] per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ, [b] propter remissionem præcedētium delictorum [c] in sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, [d] vt sit ipse iustus & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi, [e] Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. [f] Per quā legem? Factorū? [g] Non: sed per legem fidei. [h] Arbitramur enim iustificari hominē per fidem sine operibus legis. [i] An Iudæorum Deus tantùm? Nonne & gentium? [k] Imo & gentium. [l] Quoniam quidem vnus est Deus qui iustificat circumcisionem ex fide, [m] & præputium per fidem. [n] Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

Caput IIII.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham [p] patrem nostrum secundum [q] carnem? [r] Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est: [f] habet gloriam, sed non apud Deum. [t] Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, [u] & reputatum est illi ad iustitiam. [x] Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. [y] Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam [z] secundum propositum gratiæ Dei: [a] sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis, [b] cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus. [c] Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit dominus

a ¶ *Propitiatorem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ.*] Vt propitietur eis qui credunt se eius sanguine liberandos.

b ¶ *Propter remissionem præcedentium delictorum.*] Popterea passus est Christus, vt propositum Dei sedaret, quo tandem punire decreuerat peccatores.

c ¶ *In sustentatione Dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore.*] Vult ostendere Deum quidem ad hoc expectasse, vt tandem se corrigerent delinquentes. Illos verò malè vsos patientia Dei, in maiora prolapsos esse peccata. Vnde Iob ille iustissimus suo tempore ait de peccatore: Dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbia.

d ¶ *Vt sit ipse iustus & iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi.*] Qui solus iustus inuentus est, & quem ipse iustificauerit non ex operibus, sed ex fide.

e ¶ *Vbi est ergo gloriatio tua? Exclusa est.*] Ad Iudæum loquitur: ne glorieris te operibus meruisse iustitiam. Item, interrogatio Iudæi est. Et respondetur ab Apostolo: Exclusa est. Item, Iudæus interrogat.

f ¶ *Per quam legem? Factorum?*] Id est, per naturalem? Opera legis refelluntur ab Apostolo.

g ¶ *Non. Sed per legem fidei.*] Per quam legem? Factorum? Non, subauditur, est, sed per legem fidei. Legem dicit statum fidei terminum, hoc est, nouum testamentum.

h ¶ *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.*] Certi sumus, vel iudicamus. Abutuntur quidam hoc loco ad destructionem operum iustitiæ, solam fidem posse sufficere affirmantes: cum tamen alibi dicat Apostolus: *Si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* In qua charitate, alio loco, legis asserit plenitudinem contineri, dicens. Plenitudo legis est charitas. Quòd si hæc eorum sensui videntur esse contraria, sine quibus operibus legis Apostolus iustificari hominem per fidem dixisse credendus est, scilicet circumcisionis, vel sabbathi, & cæterorum huiusmodi, non absque iustitiæ operibus, de quibus beatus Iacobus dicit, *Fides sine operibus mortua est*: hic autem de illo dicit, qui ad Christum veniens sola, cum primum credit, fide Saluatur. Addendo autem; operibus legis; ostendit esse etiam gratiæ opera.

1. Cor. 13.

Iac. 2. d.

i ¶ *An Iudæorum Deus tantùm? Nónne & gentium?*] Nunquid Iudæos solos Deus creauit: aut de illis solis curā gerit? Nam & gentes peccauerunt, & vos: & si vos conuertimini, & illi. Si vobis venit Christus ex lege promissus, & illis. Nam & frequenter prophetæ etiam de Iudæorum vocatione dixerunt.

k ¶ *Imo & gentium.*] Pulchrè modum seruauit in verbis. Imo dixit, vt ostenderet magis gentes quamuis nō erant circumcisi: & Abraham ante circumcisionem iustus. Et reddit rationem, ne Iudæos excludere videretur.

l ¶ *Quoniam quidem vnus est Deus qui iustificat.*] Vtrique vni Deo, & vni Christo credidistis.

m ¶ *Circumcisionem ex fide, præputium per fidem.*] Ipsum est ex fide & per fidem: sed vsus scripturarum hic est, vt in ijsdem causis mallent mutare quàm repetere sermonē: sicut in Daniele scriptum est. Propter Abraham seruum tuum, & Isaac dilectum tuum, & Israel sanctum tuum.

n ¶ *Legem ergo, &c.*] Non contraria sibi Apostolus dicit, superius asserens exclusam esse vmbram & typum legis præsenti veritate: nunc autem infert approbare se legem, in quo ipse testimonium perhibet. Abraham non ex operibus legis, sed ex fide iustificatus est. Item, legem ergo quæ circuncidi præcipit, superfluam iudicamus? *Absit.* Imò stare faciamus, dum probamus verū esse quod dixit legem legi, testamentum testamento, circumcisionem circumcisioni successuram.

Caput IIII.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham.] Reuocauit illos ad caput circumcisionis, vt quod initio constiterit, adhibeatur in toto.

p ¶ *Patrem nostrum.*] Patrem secundum carnis circumcisionem: nam fides in mente consistit.

q ¶ *Secundum carnem.*] Dicens secundum carnem, ostendit traducem carnis esse non animæ.

r ¶ *Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est.*] Si ex eo quòd se circumcidit iustificatus est, nihil illi Deus donauit, sed ex se habuit gloriam. Aliter. Si iussa perfecit, apud semetipsum habet gloriam, non apud Deum.

f ¶ *Habet gloriam, sed non apud Deum.*] Dicens; habet gloriam, sed non apud Deum; ostendit eum ex operibus suis gloriā habere, & non ex Deo.

t ¶ *Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham Deo.*] Tam magna fuit fides Abrahæ, vt & priſtina ei peccata donarentur, & sola præ omni iustitia doceretur accepta: & tanto deinceps amore flagrauit, vt super omnia se opera præpararet.

v ¶ *Et reputatum est ei ad iustitiam.*] Et ideo habet gloriam apud Deum, secundum quod lex probauit.

x ¶ *Ei autem qui operatur, merces non reputatur ad gratiam, sed secundum debitum.*] Debitoris enim est facere quæ iubentur: & nisi paruerit, damnatur: si autem fecerit, non habet gloriam: quia inutilis adhuc seruus dicitur, qui nihil amplius quàm præceptum est operatur. Aliter. Non illi gratis donatur iustitia, sed merces redditur operum priſtinorum.

y ¶ *Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam.*] Conuertentem impium, per solam fidem iustificat Deus, non opera bona quæ non habuit: alioquin per impietatis opera fuerat puniendus. Simul attende, quia non peccatorem dicit iustificari per fidem, sed impium, hoc est, nuper credentem asseruit.

z ¶ *Secundum propositum gratiæ Dei.*] Qui proposuit gratis per solam fidem peccata dimittere.

a ¶ *Sicut & Dauid dicit beatitudinem hominis.*] Magna beatitudo est sine labore legis & pœnitentiæ, domini gratiam promereri: sicut si quis aliquam dignitatem gratis accipiat.

b ¶ *Cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus.*] Ad hoc fides prima ad iustitiam reputatur, vt de præterito absoluatur, & de præsenti iustificetur, & ad futura fidei opera præparetur.

c ¶ *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.*] Quod pœnitetur, non tenetur: & quod tegitur, non apparet: & idcirco minimè imputatur. Quidam dicunt remitti per bapti-

E

sum, tegi laboribus pœnitentiæ, non imputari per martyrium. Alij autem dicunt, remissis per baptismum peccatis augeri charitatem in Deo, quæ operit multitudinem peccatorum: & deinceps non sinit imputari, dum bonis quotidie operibus mala præterita superantur.

a ¶ *Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in præputio?*] Vult istam beatitudinem tribus temporibus assignare, naturæ, & circumcisionis, & Christianitatis.

b ¶ *Dicimus enim, quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.*] Omnes enim confitemur & consentimus, vt quod ratio de Abraham inuenerit, hoc de cæteris obseruemus.

c ¶ *Quo modo ergo reputata est ei: in circumcisione, an in præputio?*] Videamus vtrum circumcisio ex iustitia, an iustitia ex circumcisione sit nata?

d ¶ *Non in circumcisione, sed in præputio.*] Quia ante iustus, quàm circumcisus.

e ¶ *Et signum accepit circumcisionis.*] Ne dicerent: ergo superfluè circumcisus est, signum ait esse iustitiæ, non augmentum.

f ¶ *Signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio.*] Signaculum accepit illius iustitiæ, quam præputiati fides meruit. Perfecta enim fuit, vt signaculum mereretur. Semper enim res plena signatur. Siue vt ostenderet quàm iustus & fidelis esset, qui dolorem sibi ex mandato Dei non dubitauit inferre. Nō putetis superfluum, quod ab essentiarum domino iubeatur: sicut nec parricidium credidit impium, quod fons præceperat pietatis.

F

g ¶ *Vt sit pater omnium credentium per præputium, vt reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circumcisionis, non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed & his qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.*] Vt omnes qui ex gentibus credunt, filij sint Abrahæ, dum & illis sola fides ad iustitiam reputatur, erunt & ipsi circumcisi, sed corde. Siue quia in præputio iustus fuit, vt esset incircumciforum pater: & circumcisus iustus permansit, vt circumciforum iustorum fuerit pater.

h ¶ *Non enim per legem promissio Abrahæ, aut semini eius.*] Hic enim legem ipsam circumcisionem appellat, eo quòd possit omne præceptum lex intelligi.

i ¶ *Vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.*] Siue vt in semine eius, quod est Christus, benedicerentur omnes gentes, quæ illi in hæreditatem à patre sunt datæ. Siue vt cum eo recumbant gentes in regno cœlorum.

k ¶ *Si enim qui ex lege hæredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio.*] Si illi soli, vt vos vultis, circumcisi hæredes sunt, non impleuit Deus promissum Abrahæ, vt pater esset multarum gentium: & si ita est, iam videbitur Deo sine causa credidisse.

l ¶ *Lex enim iram operatur.*] Quia iniustis est posita: & magis grauauit peccare volentes, quàm absoluit per scientiam cumulando delicta. Si enim cæci essetis, peccatum non haberetis.

m ¶ *Vbi enim non est lex, nec præuaricatio: ideo ex fide, vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrum, &c.*] Cum ergo fides exinaniri non possit, nec promissio aboleri, non est ex lege hæreditas, sed ex fide. Lex enim non donat peccata, sed damnat: & ideo non potest omnes gentes filios facere Abrahæ: quia secundum quod omnes sub peccato inuenti sunt, omnes erant vtique puniendi. Fides autem dimissis per gratiam peccatis, omnes credentes filios efficit Abrahæ, siue quia non est quod præuaricetur, vbi lex non est: siue non est quod vindicetur, vbi lex necessaria non est.

G

n ¶ *Ante Deum cui credidisti.*] Ante Deum qui pater est omnium credentium.

o ¶ *Qui viuificat mortuos.*] Hic mortuos ad generandum dicit, vt præsenti conueniat causæ.

p ¶ *Et vocat ea quæ non sunt.*] Quamuis & in principio vocauerit quæ non erant, & statim esse cœperunt, tamen hic de filij desperata conceptione significat: quia iam non erant eis tempora generandi.

q ¶ *Qui contra spem in spe credidit.*] Contra spem naturæ est, vt centum annorum homo ex muliere æquè iam fessa, quæ etiam in iuuentute sterilis fuisset, semen suum sicut stellas cœli crederet esse faturum.

r ¶ *Vt fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum.*] Qui nec vnius filij iam per se esse poterat pater.

H

s ¶ *Et non infirmatus est in fide.*] Queritur quomodo Abraham iam emortuo corpore, filios de Cetura generauerat, qui de Sara ante non potuit? Idcirco de Sara non genuit: quia & senex erat & sterilis: in illa verò quasi in iuuene, cursu naturæ facile potuit generare.

t ¶ *Nec considerauit corpus suum emortuum, cum fere centum esset annorum, & emortuā vuluam Saræ.*] Nihil naturæ considerat fides: quia omnipotentem nouit esse, qui dixit.

v ¶ *In repromissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia, &c.*] Nec de se, nec de senectutis impossibilitate, nec de promissionis magnitudine dubitauit.

x ¶ *Dans gloriam Deo, plenissimè sciens, &c.*] Tanquam de præcepto gratias agens.

y ¶ *Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.*] Quia tam perfectè & firmiter credidit.

z ¶ *Non est autem scriptum tantùm propter ipsum: quia reputatum, &c.*] Non vt eius solum fidem sciremus, qua domino placuit: qui ideo etiam tentatus est, vt & ipse se nosset, & nos sequeremur.

a ¶ *Credentibus in eum qui suscitauit Iesum dominum nostrum à mortuis.*] Si tam perfectè crediderimus Christum à mortuis resurrexisse, quomodo ille credidit corpus suum posse ad generandum viuificari iam mortuum.

b ¶ *Qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.*] Qui morte sua, nostra peccata abolevit: & in ea qualitate qua mortuus est, necessario resurgens apparuit, vt iustitiam credentium confirmaret.

CAPVT V.

IVstificati igitur ex fide.] Pertractata causa, quare nemo eorum ex operibus iustificatus sit, sed omnes ex fide: quod exemplo Abrahæ probat, cuius se filios esse soli Iudæi putabant: ostendit ratione, quòd non genus, nec circumcisio, sed fides faciat filios Abrahæ, qui ex sola prima fide iustificatus est. Qua ratione concluſa, pacẽ eos habere hortatur: quia nemo suo merito, sed oẽs æqualiter Dei gratia sunt saluati.

b ¶ *Pacem habeamus ad Deum per dominum nostrum Iesum Christum.*] Vel subiecti simus vtrique Deo: siue pacem Dei, non tantùm sæculi, habeamus.

c ¶ *Per quem & accessum habemus per fidem in gratia ista.*] Per quem accessimus prope, qui eramus longe.

d ¶ *In qua stamus.*] Qui ante iacebamus.

e ¶ *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.*] Gloriamur nos sperare filiorum Dei gloriam possessuros. Tantumque est quod speramus, quantum ex se nullus auderet, ne non spes, sed blasphemia putaretur: eo quòd multis pro sua magnitudine incredibile videatur.

f ¶ *Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.*] Non solum in gloriæ spe, sed etiam in saluberrimis tribulationibus gloriamur, magnitudinem præmij cognoscentes, sicut Iacobus ait, Omne gaudium existimate fratres, & reliqua. Vnde & gaudere debemus aliquid pati pro nomine Dei, vt acquiramus de tribulatione finienda præmium infinitum. Consideratione enim præmij, nullum possumus condignum æstimare laborem. Nam & scimus homines propter aurum vltro se ad bestias deputare, quod tamen in æternum non poterunt possidere: quanto magis nos exemplo apostolorum in tribulationibus gaudere debemus? Quæ quidem cum sint temporales, æternam salutem acquirunt, & à doloribus liberant sempiternis. Cum multi propter spem paruæ salutis, & curam corporis, maximos susti.nuerunt cruciatus, nec tamen perfectam possunt consequi sanitatem: quę etiam si prouenerit, paulo post morte intercedente soluetur. Habemus ergo vnde honestè & sine periculo gloriemur. Magna enim gloria est de imis ad summa crescere, de nihilo ad maxima peruenire, de limo ad cœlum, & de seruitute vocamur ad regnum: si tamen omni sæculi gloria & iucunditate contempta, in illo solo quod nobis promittitur, gloriemur. Quod & si feceritis, tale est, quale si quis nummo plumbeo contempto, gemmam regiam consequatur, quamquam nec sic sit digna comparatio: quia quamuis hic pretium distet, tamen manet vtriusq; corruptio: ibi verò incorruptibilibus corrupta, & æternis caduca mutantur.

g ¶ *Probatio verò spem, &c.*] Spes futurorum omnem confusionem expellit. Vnde probatur non habere spem, qui præceptis confunditur Christi.

h ¶ *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.*] Magnitudo beneficiorum excitat in se magnitudinem charitatis, quæ perfecta confidit, & timere non nouit. Item, manifestè hoc ostendit: quia quæcunque hominibus à Deo patre donantur, per spiritum sanctum tribuuntur.

i ¶ *Per spiritum sanctum, qui datus est nobis.*] Quomodo nos Deus diligat, ex hoc cognoscimus: quia non solum nobis per filij sui mortem peccata dimisit, sed & spiritum sanctum nobis dedit, qui iam ostendat gloriam futurorum.

k ¶ *Vt quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus.*] Vt quid indebitè pro nobis mortuus est, nisi vt manifestaret suam charitatem, cum adhuc peccatorum & scelerum languoribus premeremur?

l ¶ *Secundum tempus.*] Secundum tempus infirmi, quo iam defecerat pene iustitia. Siue quia vltimo tempore passus est Christus: siue ad tridui tempus vt prædicebatur est mortuus.

m ¶ *Pro impijs mortuus est.*] Vult ostẽdere, quia pro impijs mortuus est, vt ex beneficiorum cõtemplatione eius gratiã commendaret: & in mercato delicti, quantum cum debeamus diligere, demonstraret: & tanto beneficio & sancto an aliquid præponendum sit, videremus, cum ille nobis impijs nec vitam suam præposuerit, ne necessariam nobis denegaret mortem.

n ¶ *Vix enim pro iusto quis moritur.*] Ideo pro iusto difficile moritur, quia iustus non habet mori. Pro morituro enim fortè moritur alter.

o ¶ *Nam pro bono forsitan quis habeat mori.*] Bonus ipse est, qui & iustus. Dicit enim alibi: *Mandatum sanctum, & iustum & bonum.* Forsitan autem, hoc est, tam facilè audeat, ne illi iniuria fiat. Rom.7.c.

p ¶ *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis.*] Amabilem facit, cum insinuat quantum nos diligat. Quando enim indebitè aliquid præstatur, tunc maximè charitas commendatur. Quid enim tam indebitè, quàm vt sine peccato dominus pro seruis impijs moreretur: & vniuersitatis conditor dignaretur apparere in homine, & contemni pro reparatione propriæ creaturæ?

q ¶ *Quoniam si cum adhuc peccatores essemus.*] Notandum quòd plerumque Apostolus credentes iam in Christo fuisse peccatores dicens, iam non esse significat: vt qualiter se exhibere debeant, recognoscant.

r ¶ *Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis iustificati nunc.*] Si peccatores tantum dilexit, quanto magis custodiet iustos?

s ¶ *In sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.*] Non animalium, sicut in lege. Caueamus ergo, ne peccando eum pollutum dicamus, sicut dicit ipse Apostolus ad Hebræos.

t ¶ *Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius.*] Peccatores inimici sunt contemnendo, sicut dicit Apostolus. Scitis quia amicitia huius mundi inimica est Deo. Quicunque enim voluerit amicus esse sæculi huius, inimicus Dei constituitur. Inimici ergo actibus, non natura. Reconciliati autem, quia conciliati naturaliter fueramus.

v ¶ *Multo magis reconciliati, &c.*] Si per mortem Christi saluati sumus: quanto magis in eius glorificabimur vita, si eam fuerimus imitati?

x ¶ *Non solum autem, sed & gloriamur in Deo per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.*] Non solum nobis vita dabitur sempiterna, sed etiam quædam similitudo per Christum promittitur diuinæ gloriæ, sicut dicit Apostolus Ioannes: *Nondum apparuit quid erimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.* 1.Ioan.3.a.

y ¶ *Propterea sicut per vnum hominem.*] Si per vnum hominem Euam, peccatum intrauit in mundum: insaniunt qui dicunt, antequam deceperit diabolus Euam, peccatum fuisse in mundo. Item, hic ostendere vult propterea Christum

passum,

E

passum, vt qui sequentes Adam discesseramus à Deo, per Christum reconciliamur Deo.

a ¶ *In hunc mundum peccatum intrauit, & per peccatum mors.*] Exemplo, vel forma. Quomodo cum non esset peccatum, per Adam aduenit: ita etiam cum penè apud nullum iustitia remansisset, per Christum est reuocata. Et quomodo per illius peccatum mors intrauit: ita & per huius iustitiam vita est reparata: futura, non præsens.

b ¶ *Et ita in omnes homines mors pertransijt.*] Dum ita peccant, & similiter moriuntur. Non enim in Abraham, & Isaac, & Iacob pertransijt, de quibus dicit dominus. Omnes enim illi viuunt. Hic autem ideo dicit omnes mortuos: quia in multitudine peccatorum non excipientur pauci iusti, sicut ibi: *Non est qui faciat bonum: non est vsque ad vnum.* Et *omnis homo mẽdax.* Siue in eos omnes pertransijt, qui humano, non cœlesti ritu viuebant. Item, nunc Apostolus mortem animæ significat: quia Adam præuaricans mortuus est, sicut & propheta dicit: *Anima quæ peccat, ipsa morietur.* Transiuit enim & in omnes homines, qui naturalem legem præuaricati sunt.

Rom. 14. b. 2. Cor. 5. c. Psal. 52. d. Ezec. 18. c.

c ¶ *In quo omnes peccauerunt.*] Hoc est, in eo quòd omnes peccauerũt, exemplo Adæ peccat.

d ¶ *Vsque ad legem enim peccatũ erat in mundo.*] Lex peccati vindex aduenit: ante cuius aduentum liberius vel præsentis vitæ longitudine fruebantur. Erat quidem ante legem peccatum, sed non ita putabatur esse peccatum: quia iam penè obliteratum fuerat in natura. Item dicens, Vsque ad legem, Moysi significat. Inferens autem, peccatum non imputatur cum lex non est, naturalem iterum ostendit legem, per quam præuaricatus est Cain, & post ipsum qui naturalem legem præuaricati sunt.

F

e ¶ *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.*] Quomodo mors regnabat, si non imputabatur peccatum? nisi subaudias, in præsenti non imputabatur.

f ¶ *Sed regnauit mors ab Adam, vsq; ad Moysen.*] Siue dum non esset qui inter iustum & iniustum ante distingueret, putabat se omnibus dominari. Siue non solum in eos qui præceptum sicut Adam transgressi sunt, hoc est, de filijs Noe, quibus iussum est, ne animam in sanguine manducarent: & de filijs Abrahæ, quibus circumcisio mandata est: sed etiam in eos qui sine præcepto legem contempsere naturæ.

Gen. 9. a.

g ¶ *Etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ.*] Hi sunt qui non in similitudinem præuaricationis Adæ peccauerunt, qui per naturalem legem transgressi sunt: & non sicut Adam per mandatum.

h ¶ *Qui est forma futuri.*] Siue ideo forma fuit Christi: quia sicut Adam sine coitu à Deo factus est: ita ille ex virgine spiritu sancto operante processit. Quidam dicunt forma econtrariò, hoc est: sicut ille peccati caput, ita & iste iustitiæ. Item forma Christi Adam factus est. Sicut enim Adam primus mandatum Dei præuaricans exemplum est, legem Dei præuaricare volentibus: sic & Christus voluntatem patris complens, exemplum est imitari eum cupientibus.

i ¶ *Nam non sicut delictum, ita & donum.*] Ne in forma æqualitas putaretur.

k ¶ *Si enim vnius delicto, multi mortui sunt: multo magis gratia Dei, & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit.*] Hic manifestè docet: quia non generaliter de omni homine dicit, dicens: Vnius delicto, multi mortui sunt: quia communi & naturali morte, non solum peccantes, sed & iusti moriuntur.

l ¶ *Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum.*] Sed amplius.

m ¶ *Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem.*] Ex vno iusto peccante, processit iudicium mortis.

n ¶ *Gratia autem ex multis delictis in iustificationem.*] Quia non inuenit Adam multam iustitiã, quam suo exemplo destrueret: Christus autem gratia sua, multorum peccata dissoluit. Et Adam solam formam fecit delicti: Christus verò & gratis peccata remisit, & iustitiæ dedit exemplum.

o ¶ *Si enim vnius delicto mors regnauit per vnum: multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes in vita, regnabunt per vnum Iesum Christum.*] Quare multa peccata dimisit, abundantia donationis spiritus sancti: quia multa sunt dona. Ipsa enim iustitia donatur per baptismum, non ex merito possidetur.

p ¶ *Igitur sicut per vnius delictum, in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ.*] Mors regnauit, subaudi-tur: ita & per iustificationem gratia regnauit. Itemque superius dicit. Nunquid iniquus Deus qui infert iram? Et adiecit, *Absit*: quomodo potest vnius delicto Adæ, omnes homines condemnare, cum nec vnius Christi iustitia, omnes homines iustificati sunt? Omnes autem dicens, non generaliter dicit: sed vniuscuiusque partis significat multitudinem. Alioquin inueniuntur omnes homines iustificati in Christo, sicut & in Adam condemnati: & non erit vltra qui puniatur.

G

H

q ¶ *Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.*] Sicut exemplo inobedientiæ Adæ, peccauerunt multi: ita & Christi obedientia iustificantur multi. Grande enim crimen inobedientiæ est, quòd tantos occidit.

r ¶ *Lex autem subintrauit, vt abundaret delictum.*] Quia naturalem legem habentes Hebræi & scribæ acceperunt: propterea dicit, subintrauit. Ipsi enim ad maiorem mercedem accipientes legem, per suam negligentiam non custodientes, in maius ceciderunt delictum: ne dicerent, sed nobis lex peccatum dimisit: non, inquit, venit dimittere, sed demonstrare delicta. Et dum scienter peccatur, cœpit abundare delictum: quasi si diceret, Vt video, lex peccatum non abstulit, sed adiecit: non tamen suo vitio, sed illorum: subintrauit, hoc est, subitò intrauit: & ita contigit vt abundaret delictum.

s ¶ *Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia.*] Sicut ait saluator. *Cui plus dimittitur, amplius diligit.* Manifesta est enim quantitas peccati, vt sciretur gratiæ magnitudo: & redderemus competens debitum charitatis.

Luc. 7. d.

t ¶ *Vt sicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnat per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum dominum nostrum.*] Sicut abundanter confirmatum est regnum peccati per contemptum legis: ita & regnum gratiæ confirmetur per multorum remissionem peccatorum, & indesinentem deinceps iustitiæ actionem.

CAPVT

CAPVT VI.

QVid ergo dicemus? *Manebimus in peccato vt gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato.*] Ne non intelligentes dicerent: Si gratia crescit in magnitudine delictorum peccare debemus, vt possit magis ac magis gratia abundare. Absit. Ego de illis dico, quos ita fides inuenit, non de nobis, qui iam mortui sumus peccato, vt gratia viueremus.

b ¶ *Quomodo adhuc viuemus in illo.*] Vult tam firmum esse baptizatum tamquam perfectum.

c ¶ *An ignoratis.*] Aut nunquid ne scitis ipsum sacramentum baptismatis?

d ¶ *Quia quicunq; baptizati estis in Christo Iesu.*] Tribus modis baptismum accipitur in scripturis, Aquæ, & spiritus sancti, qui & ignis appellatus est: & sanguinis in martyrio, de quo Saluator dicebat, Baptismo habeo baptizari. *Luc.12.f.*

e ¶ *In morte ipsius baptizati sumus.*] Vt illi commoriamur in baptismo.

f ¶ *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.*] Ostendit nos propterea ita baptizari, vt per mysterium consepeliamur Christo, criminibus morientes, & renunciantes pristinæ vitę, vt quomodo pater glorificatur in filij resurrectione: ita & per nostræ conuersationis nouitatem ab omnibus honoretur: vt ne signa quidem veteris hominis agnoscantur in nobis. Nec enim aliquid velle aut cupere debemus, quod volunt aut cupiunt qui nondum sunt baptizati: & quicunque adhuc veteris vitæ erroribus implicantur.

g ¶ *Si enim complantati facti sumus similitudini.*] Si consepulti sumus nunc, & tunc resurrectionis eius poterimus esse participes: & si fuerimus noui & immutati in conuersatione, similiter noui & immutati erimus in gloria.

h ¶ *Hoc scientes, quia vetus homo noster.*] Qui veterem hominem terrenum Adam imitando peccabant.

i ¶ *Simul crucifixus est.*] Per baptismum te crucifixum intellige, qui membrum de corpore eius effectus es. Et ille quidem innoxium corpus appendit, vt tu noxium suspendas à vitijs: in quo mysterio Moyses serpentem æneum in deserto suspendit.

k ¶ *Vt destruatur corpus peccati, &c.*] Hoc est, vt omnia vitia destruantur: quia vnum vitium, membrum est peccati: omnia, corpus totum. Christus non ex parte, sed integer est crucifixus. Siue vt corpus nostrum destruatur à seruitute peccati: & fiat iustitiæ mancipium, quod solebat esse delicti. *Ioan.8.d.* Omnis enim *qui facit peccatum, seruus est peccati.*

l ¶ *Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato,*] Hoc est alienatus est à peccato. Mortuus enim omnino non peccat. Ita & qui natus est de Deo, non peccat. Crucifixus enim omnibus membris dolore occupatis, peccare vix poterit.

m ¶ *Si autem, &c.*] Si commortui non sumus, nec conuiuemus: quia eius non sumus membra.

n ¶ *Scientes quòd Christus, &c.*] Ita & nos si hac voluntate mortui fuerimus, secundam non timebimus mortem. Siue iam non potestis iterum baptizari: quia Christus non potest pro vobis iterum crucifigi: sicut dicit ad Hebræos. *Impossibile est eos qui semel illuminati sunt, &c.* Quibus non pœnitentiam negat: sed iterationem baptismi diffitetur. *Hebr.6.a.*

o ¶ *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel.*] Quia ipse peccata nostra portauit, & pro nobis doluit, ne de cætero peccaremus.

p ¶ *Quod autem viuit, viuit Deo.*] Viuit in gloria deitatis.

q ¶ *Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu.*] Quasi membra eius semel vos scitote commortuos debere iam semper viuere Deo in Christo, in quo vita nostra abscondita est apud Deum, quem induti, eius sequamur exemplum.

r ¶ *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius.*] In corpore mortali viuite vt immortales. Et quo modo regnet peccatum in corpore exposuit, per obedientiam scilicet & consensum.

s ¶ *Sed neq; exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato.*] Vnumquodque membrum, si officium suum in malos vsus verterit, arma iniquitatis efficitur ad iustitiam expugnandam. Simul notandum, quòd homo membra sua cui velit parti exhibeat per arbitrij libertatem.

t ¶ *Sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes.*] Tanquam, qui iam resurrexistis: quia tunc nec carnaliter viuitur, nec peccato.

v ¶ *Et membra vestra arma iustitiæ Deo.*] Vt oculus qui ante videbat ad concupiscendum, nunc videat nudum ad vestiendum. Sic de reliquis membris aduerte.

x ¶ *Peccatum enim in vobis non dominabitur.*] Non vos vincet peccatum. Non enim estis parvuli, sed perfecti: quali pædagogus puero: Noli facere vitium sermonis. Non enim adhuc audis grammaticum, sed oratorem: siue non debet dominari. Item, non quia impossibile sit peccare his qui gratiam acceperunt: ideo dicit, peccatum in vobis non dominabitur.

y ¶ *Non enim sub lege estis.*] Sed benè sciens, quia hi qui sub gratia sunt, alieni sunt à multis & à diuersis præceptis legis, & ab oneribus eius, quæ data est propter duritiam cordis Iudæorum, vt est illud, Leprosam domum destruere, & longè à ciuitate in locum immundum proijcere. Qui enim participes sunt Christi gratiæ, didicerunt quemadmodum oportet vincere passiones, & Deum diligere ac proximum suum, sicut scriptum est: *Non enim estis sub lege, sed sub gratia:* gratiam vincendi & doctrinæ præbuit exemplum. *Leuit.14.* *Deut.6.a.*

z ¶ *Quidergo? Peccabimus: quoniam non sumus, &c.*] Ne dicerent: Ergo cessante vindicta legis, impunè peccamus.

a ¶ *Sed sub gratia. Absit.*] Si peccatis, sub gratia non estis.

b ¶ *An nescitis, quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam.*] Si volueritis peccatis seruire, incipietis sententiæ legis subiacere, quæ vindicat in peccantes: si autem iustitiæ obedieritis, non estis sub lege, sed sub gratia.

c ¶ *Gratias autem Deo, quòd fuistis serui peccati.*] Fuistis, inquit, sed non estis.

d ¶ *Obedistis autem ex corde in ea forma doctrinæ, in quam traditi estis.*] Ex corde dicit, hoc est, fideliter.

a Libe-

[a] Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. [b] Humanũ dico propter infirmitatẽ carnis vestræ. [c] Sicut.n.exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatẽ: ita nunc exhibete mẽbra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem. [d] Cũ.n.serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. [e] Quẽ ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nã finis illorum mors est. [f] Nunc verò liberati à peccato, serui autẽ facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternã. [g] Stipendia enim peccati mors: [h] gratia autem Dei vita æterna [i] in Christo Iesu domino nostro.

CAPVT VII.

AN ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, [l] quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit? [m] Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. [n] Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro. [o] Itaq; fratres mei, & vos mortificati estis legi [p] per corpus Christi, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo. [q] Cum enim essemus in carne, passiones peccatorũ quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, [r] vt fructificaret morti. [f] Nunc autẽ soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, [t] ita vt seruiamus in nouitate spiritus, [u] & non in vetustate literæ. [x] Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? [y] Absit. [z] Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. [a] Nam concupiscentiã nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. [a] Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem viuebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit. Ego autem mortuus sum. Et inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem: vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Scimus enim quia lex spiritualis est. Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo illud facio, consentio legi quoniam bona. Nunc autem iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea, bonum. Nam velle adiacet mihi: perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod volo facio bonum: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Inuenio ergo legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati.

---

a ¶ *Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.*] In doctrina & exemplo Christi, qui non solum peccata, sed etiam occasiones auferre docuit delictorum.

b ¶ *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ.*] Humanum dico: quia nondum ad plenum potestis audire diuinum. Cum enim multo magis debetis seruire iustitiæ, quàm peccato, cui ante seruistis: ego tamen concedo infirmitati vestræ, vt tantùm iustitiæ seruiatis. Siue ita: humana iam ratione digna loquor, quòd omnes mecum sentire possent, & nullus abnuere.

c ¶ *Sicut enim exhibuistis membra vestra seruire, &c.*] Quia quicquid anima carnaliter gerit, carnaliter deputatur: si autem caro spirituale opus faciat, totus homo efficitur spiritualis, vt est illud: *Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam.* Nos exhibuimus membra nostra seruire peccato: non sicut Manichæi dicunt, naturam corporis insertum habere peccatum.

d ¶ *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.*] Hoc est, in nullo ei penitus seruientes: ita & nunc liberi estote ab omni peccato.

e ¶ *Quem ergo fructum habuistis, &c.*] Nullus sine dubio fructus est in ea re, quæ per pœnitentiam erubescitur. Omnis enim qui cognoscit bonitatem, in pristinis actibus erubescit: quicunque autem erubescit iustitiam, fructum eius ignorat. Ergo qui peccant, nec in præsenti aliquem fructum habent, & mortem perpetuam in futuro percipient. Qui verò seruiunt domino, & in præsenti fructũ habent donum spiritus sancti, & in futuro vitam æternam. Aliter: Qualem fructum in actione illius rei habuistis, in cuius etiam recordatione verecundia est?

f ¶ *Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificatione, finem verò vitam æternam.*] Hoc ipsum ideo fructus est, quòd viuetis sanctificati per baptismum.

g ¶ *Stipendia peccati mors.*] Qui peccato militat, remunerationem accipit mortem. Item, præmium quod offert ad deceptionem nostram, hoc mors est.

h ¶ *Gratia autem Dei vita æterna.*] Non dixit similiter, stipendia iustitiæ: quia non est antequam remunetatur in nobis. Non enim nostro labore quæsita est, sed Dei munere condonata.

i ¶ *In Christo Iesu domino nostro.*] Est siue gratia siue vita.

CAPVT VII.

AN ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor.] Hic incipit difficultatem legis ostendere, vt illos hortetur ad gratiam sine eius timore transire.

l ¶ *Quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit.*] Homo, siue lex homini.

m ¶ *Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi, &c.*] Comparatione legis, mandatum virum appellat, vt ostendat legem sine effectu vindictæ quasi mortuam, nobis iam mortificatis impedire non posse, quòd minus ex integro ad Christum, qui resurrexit à mortuis, transeamus: qui meritò nobis viueret, si inuenisset quod punire posset in nobis.

n ¶ *Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, &c.*] Quàm diu viuit vir, tam diu illi secundum eius solius necesse est viuere voluntatem: cum autem illo mortuo, alio viro mulier fuerit copulata, iam non illi secundum prioris viri consuetudinem est viuendum.

o ¶ *Itaq; fratres mei, &c.*] Noluit iuxta comparationem, legem illis dicere mortuam: sed quod verbis eis dicere non audebat, intellectui dereliquit.

p ¶ *Per corpus Christi, vt sitis alterius viri, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis Deo:*] Commoriendo Christo, qui damnauit peccatum in carne.

q ¶ *Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris.*] Cum essemus in carnali conuersatione, passio concupiscentiæ operabatur in oculis, & in cæteris membris cæteræ passiones: quæ tamen per legẽ ostendebantur esse peccata. Item in carne est, qui voluntate carnis ducitur, & legi Dei obedire prohibetur: quia non potest duobus dominis seruire. Nunc autem gratia spiritus sancti, docti passiones vincere, in carne non sumus: quia mortui sumus legi, quę doctrinam gratiæ non continet.

r ¶ *Vt fructificarent morti.*] Vt nos legis scueritas interficeret.

f ¶ *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur.*] Morientes peccato, in quo detinebamur à lege.

t ¶ *Ita vt seruiamus in nouitate spiritualis gratiæ præceptis, & non literæ legis.* Item seruitus noua est, non diligere mundum, neque ea quæ sunt in mundo, & carnis curam non facere in cõcupiscentijs. Lex enim bona terræ promittens nutrire nouit amatorum carnis desideria. Iustè hic discipuli Iesu legi mortui sunt, quoniam mundo abrenunciauerunt.

v ¶ *Et non in vetustate literæ.*] Nunc scriptæ & naturalis legis facit mentionem: quia scripta lex & naturalem continet. Infert autem dicens: Nam concupiscentiam nesciebam, nisi per legem. Personam inuenis sumit, ostendere volens: quia quamdiu sumus infantes, omnino quid sit concupiscentia ignoramus. Cum autem crescere cœperimus, initium accipit concupiscentia, quę à lege prohibita est, in nostram peruenire notitiam, cum iam possimus discernere bonum & malũ.

x ¶ *Quid ergo dicemus? Lex peccatum est?*] Quia ab eâ semper mortem dixerat esse solutam. Item ex hinc vult ostendere: quoniam non custodiendo legem, non fuit legis infirmitas, sed humanæ voluntatis. Dicendo autem, Peccatum non cognoui nisi per legem: personam pueri assumit, qui per ætatis infirmitatem legi obnoxius non est: sed vbi adoleuerit, sub lege esse incipit, & mandata cognoscere.

y ¶ *Absit.*] Contra Manichæos. Quod si dixerint, timuit scandalum: semper ergo timuit, & nunquam contra legem locutus est. Vnde ergo vos audistis, quod ille non fecit?

z ¶ *Sed peccatum non cognoui nisi per legem.*] Hic in persona eius hominis loquitur, qui legem accipit: id est, qui primum Dei mandata cognoscit, cum consuetudinem habet delinquendi.

a ¶ *Nam, &c.*] Non dixit: non habebam, aut non faciebam, sed nesciebam, hoc est, nesciebam cõcupiscentiam esse peccatum. Item sicut lumen in tenebris vel offendiculum vel foueam ostendit: similiter & lex præcauendum & obseruandum esse à peccatis facit notitiam peccatorum: & per hoc legem sanctam & bonam esse dicimus.

a ¶ *Occa-*

A

a ¶ *Occasione autem accepta peccatum per mandatum operatum est in me.*] Hic peccatum diabolum appellat: sicut in Apocalypsi nominatur, scilicet auctor peccati. Dicit ergo occasionem mandati, quod excusationem ignorantiæ abstulit. Grauius enim facit quàm ante peccare: sicut omnis inuidus tunc magis occasionem nocendi amplectitur, quando aliquid committitur ei, cui ille molitur insidias.

b ¶ *Omnem concupiscentiam.*] Quæ fuerat lege prohibita.

c ¶ *Sine lege enim.*] Pene lex in obliuione erat naturalis, quæ suggerebat quid sit peccatum: idcirco lex literæ superinducta est, vt cõmoneret oblitos. Itẽ, si cum lex non esset, peccatum mortuum est, insaniunt qui de Adam per traducem asserũt ad nos venire peccatum. Propterea hic dicit peccatum mortuũ est: quia in infantibus, qui sine lege sunt, non viuit, id est, impune committitur. Nam maledicente infante, parentibus videtur esse peccatum, non tamen viuum sed mortuum.

d ¶ *Peccatum mortuũ est.*] Puer licet peccet, mortuum est in eo peccatum: quia non est legi subiectus.

e ¶ *Ego autem viuebam sine lege aliquando.*] Quasi iustum & liberum viuere me putabam: siue in præsenti viuebam. Item, cum autem puer essem, legi obnoxius non eram.

B

f ¶ *Sed cum venisset mandatum.*] In fine obliuionis recognitum est peccatum adueniente mandato, vt omnis qui illud fecerit, mortuum se esse cognoscat.

g ¶ *Peccatum reuixit.*] Vbi adoleui & cœpi esse sub lege, & delictum, quod cum essem puer per ignorantiam erat in me mortuum, reuixit in me lege dominante. Ita ergo, inquit, mandatum quod erat ad vitam datum, hoc mihi in morte inuentum est pueritiæ consuetudine, & more peccandi. Item, quia vixerat per naturalem scientiam, & mortuum fuerat per obliuionem, ideo dicitur reuixisse per legem.

h ¶ *Ego autem mortuus sum.*] Quia sciens præuaricaui.

i ¶ *Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.*] Quod custoditum proficiebat ad vitam, neglectum duxit ad mortem. Item, pœnam mortem dicit. quam nobis peccatum per deceptionem suam acquisiuit: ostendens temporalia & terrena quæ putantur esse bona, & legem præuaricare suadens, quæ vitam æternam facientibus repromittit.

k ¶ *Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta & mandatum sanctum, & iustum, & bonum.*] Contra impugnatores legis, & contra eos qui iustitiam à bonitate secernunt: lex & sancta & bona dicitur & iusta. Nisi, inquit, abundauerit iustitia vestra. Sed & Deus nonnumquam in veteri instrumento bonus, & in nouo dicitur iustus. *Pater iuste*, ait dominus. Contra Marcionistas hic locus facit. *Matth.5.c. Ioan.17.d.*

l ¶ *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit.*] Non mihi ipsa causa mortis extitit, sed ego qui peccando inuenio mortem.

m ¶ *Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem.*] Per bonum legis reuelatur peccatum, & ab ipsa punitur. Item vult ostendere qualiter infantis, qui ante sine lege erat, cum cœperit adolescere, & à parentibus nihilominus prohiberi, peccatum incipiat apparere. Apparet autem cum illud vitare didicerit. Ipsum enim peccatum, si in proficiente ætate, non solum non abscinditur sed augetur, supra modum peccans efficitur, dum iam veniam non meretur.

a Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me [b] omnem concupiscentiam. [c] Sine lege enim [d] peccatum mortuũ erat. [e] Ego autem viuebam sine lege aliquando. [f] Sed cum venisset mandatum, [g] peccatum reuixit. [h] Ego autem mortuus sum, [i] & inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. [k] Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. [l] Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. [m] Sed peccatum, vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, [n] vt fiat supra modum peccans [o] peccatum per mandatum. [p] Scimus enim quia lex spiritualis est: [q] Ego autem carnalis sum, [r] venundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Nõ enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio· [f] Si autẽ quod nolo, illud facio: consentio legi, quoniam bona est. [t] Nunc autem iam nõ ego operor illud, [u] sed quod habitat in me peccatum. [x] Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. [y] Nam velle adiacet mihi, [z] perficere autem bonum non inuenio. [a] Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago.

n ¶ *Vt fiat supra modum peccans.*] Ante legem modum habebat per ignorantiam: supra modum est cum scienter admittitur. Item hoc dicit: quoniam peccatum cum per ætatem obnoxium non erat adolescenti ætati, dominante sibi lege commissi, reputatur in culpam, factum est vltra modum peccatum.

o ¶ *Peccatum per mandatum.*] Nunc ex persona eius, qui ætatem legitimã habet, sermo profertur. Qui enim dicit, Quia lex spiritualis est, seipsum cõdemnat propria voluntate peccante. Vnde adiecit, Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato, vt ostendat, qui cum esset liber, ipse se venundedit peccato. Quid enim iterum dicit. Quod enim operor non intelligo, hoc est, nolens discernere nocere, volens noceo. Aliena desidero, in eis fraudare non optans: hoc enim ostendit, dicens, Non enim quod volo ago, hoc est, mihi bonum fieri: sed quod odi illud facio: similiter intelligitur, mihi malum fieri. Si enim quod nolo mihi malum fieri hõc consentio legi, quia bona est, præcipiens quod tibi fieri non vis; alij non feceris.

p ¶ *Scimus enim quòd lex spiritualis est.*] Quæ spiritualia mandat.

q ¶ *Ego autem carnalis sum.*] Ego quamcumque legem accipio, & carnaliter viuere consueui.

C

D

r ¶ *Venundatus sub peccato, &c.*] Proposito peccato, vt si consilium eius accepero, ipsius seruus efficiar, sponte memetipsum subijciens: etiam quasi inebriatus consuetudine peccatorum ignoro quid facio. Quod enim operor non intelligo. Siue ita pronuntiandum: Ego non intelligo malum esse, quod inuitus admitto, cum malum nolo facere quod committo: vtiq; cum lege sentio, quæ mala & non vult & prohibet. Potest autem intelligi: Si pecco, legis seueritati meipsum subijcio. Item, inuenitur peccare, qui voluntati carnis inseruit.

f ¶ *Si autem quod nolo illud facio, &c.*] Si ea quæ lex præcepit contraria voluntati carnis, custodire voluero, secundum carnem quod nolo illud facio: secundum verò voluntatem spiritus, legi Dei spirituali atque bonæ conuenio.

t ¶ *Nunc autem iam non ego operor illud.*] Ante consuetudinem ergo libens ego ipse faciebam. Item dicens. Iam non ego operor illud, ostendit quia non est hominis rationalis, irrationalium animalium ritu viuendum. Inferens autem, quod habitat in me peccatum: docuit quia totum se tradiderit passionibus carnis, quæ Deo sunt inimicæ.

v ¶ *Sed quod habitat in me peccatum.*] Habitat quasi hospes, & quasi aliud in alio: non quasi vnum, vt accidentia scilicet non naturalia.

x ¶ *Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum.*] Non dicit, Non est caro mea bona. Item, hoc ex persona eius dicitur, qui peccandi consuetudinem habet, & carnis vitijs tenetur obnoxius.

y ¶ *Nam velle adiacet mihi.*] Est voluntas, sed non est effectus: quia carnalis consuetudo voluntati resistit. Item voluntas carnis amatur magis quàm Dei. Ideo dicit, velle adiacet mihi, vt id, quod mihi bonum fieri volo, non perficiam proximo: nam quod odi pati, illud facio.

z ¶ *Perficere autem bonum non inuenio.*] Non video facere.

a ¶ *Non enim quod volo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago.*] Sicut verbi gratia, si quis iam deuorare consueuit, etiam cum non optat incurrit.

[a] Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. [b] Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum, [c] quoniam mihi malũ adiacet. [d] Condelector .n. legi Dei secundum interiorem hominẽ. [e] Video autem aliam legem in mẽbris meis, [f] repugnantem legi mentis meæ, [g] & captiuantem me in lege peccati, quæ est in mẽbris meis. [h] Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? [i] Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. [k] Igitur ego ipse mente seruio legi Dei: [l] carne autem legi peccati.

CAPVT VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Iesu, qui nón secundum carnem ambulant. [m] Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu, [o] liberauit me à lege peccati & mortis. [p] Nam quod impossibile erat legi [q] in quo infirmabatur per carnem, [r] Deus filium suũ mittens [s] in similitudinem carnis peccati: [t] & de peccato damnauit peccatum in carne, [u] vt iustificatio legis impleretur in nobis, [x] qui non secũdum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim secũdum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus, sentiunt. [y] Nam prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus vita, & pax. [z] Quoniam sapientia carnis inimica est Deo. Legi enim Dei non est subiecta, [a] nec enim potest. [b] Qui autem in carne sunt, [c] Deo placere

a ¶ *Si autem quod nolo illud facio, &c.*] Non ego qui inuitus, sed consuetudo peccati: quam tamen necessitatem mihi ipse parauit.

b ¶ *Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum.*] Si ego volo, inuenio mihi legem bonum facere contra adiacens malum. Item, hoc est quod ait, secundum animæ voluntatem bonum velle se facere, adiacere sibi malum iuxta desideria carnis.

c ¶ *Quoniam mihi malum adiacet.*] Quod dicit, Quoniam mihi malum adiacet, ostendit quia nõ per necessitatem peccat: sed propria voluntate ducitur ad peccatum, cum vult esse carnis amator.

d ¶ *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem.*] Consentio legi secundũ mentem. Itẽ, interior homo noster rationalis & intelligibilis, est anima quæ consentit legi Dei. Lex .n. eius est rationabiliter viuere, & nõ duci irrationabilium animalium passionibus. Exterior verò, est corpus nostrum. Eius autem lex prudentia carnis est, quæ docet edere, & potare, & cæteris vti luxurijs, quæ repugnant rationi. Et si superauerint, legi peccati subijciunt. Sic enim ita est sicut quidã æstimant: quia quod nolumus hoc facimus.

e ¶ *Video autem legem, &c.*] Delideria consueta, vel persuasionem inimici.

f ¶ *Repugnantem, &c.*] Conscientiæ scilicet naturali, vel legi diuinæ: quæ in mente cõsistit.

g ¶ *Et captiuantem, &c.*] In consuetudinem delictorum.

h ¶ *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore, &c.*] Ego qui sic detineor, quis me liberabit de consuetudine mortifera corporali.

i ¶ *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.*] Admirabiliter intulit, dicens. Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum: quia quæ Moyses & naturalis lex non docuit, hæc docuit dominus noster Iesus Christus: contemnere mundum, & superare vitia. Vnde beatus Apostolus hoc docet, dicens. Qui autem Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs. Item, quem lex non potuit librare, numquid non Paulus nondum erat Dei gratia liberatus? Vnde probatur, quia ex alterius persona hæc loquitur.

k ¶ *Igitur ego ipse mente seruio legi Dei.*] Recapitulat vt concludat, & rursum in persona eius, qui sub lege erat, hæc loquitur.

l ¶ *Carne autem legi peccati.*] Homo carnalis duplex est quodammodo, & in semetipso diuisus.

CAPVT VIII.

Nihil ergo nunc damnationis, &c.] Hic Apostolus, nihil in illis damnatione dignum esse ait, qui carnis opera crucifixerunt.

n ¶ *Lex enim, &c.*] Notãdum quia gratiam legem appellat.

o ¶ *Liberauit me à lege, &c.*] Quæ mortificat peccatores.

p ¶ *Nam quod impossibile erat legi.*] Hic ostendit quoniam lex per infirmitatem carnis non poterat impleri. In eo autem in quo dicit. Deus cum filium suum misisset in similitudinem carnis peccati: & propter peccatum misisse demõstrat, quoniã ante incarnationem erat filius: & susceptа postea carne, quæ ad peccandum esset procliuior, ipse tamen absque peccato eam susceperit. Et idcirco dicitur in similitudinem carnis peccati susceptа carne venisse, & peccatũ in eadem carne damnasse: quoniam carnem, quam susceperat, innoxiã seruauerit ab omni contagione peccati. Itẽ legem dicit non precepta sacrificiorum, & cætera quæ erant vmbra, vsq; ad tempus Christi data: sed illã quã & dominus noster Iesus Christus docuit, dicens. Omnia quæcunq; vultis vt faciant vobis homines: sic & vos facite illis. Ista est .n. lex & prophetæ. Infirma .n. erat qua nos volebamus. Non .n. impossibilia mãdata. Vnde filius Dei formam serui accipiẽs, factus est homo, vt peccatum damnaret in carne, & nos instrueret quemadmodũ oporteat peccatum dãnare in carne: vt iustificatio legis impleatur in nobis. *Matt. 7.b.*

q ¶ *In quo, &c.*] In illis infirmabatur, non in se.

r ¶ *Deus filium suum mittens.*] Contra Photinum qui negat filium ante carnem.

s ¶ *In similitudinem carnis peccati.*] Dicens in similitudiné carnis peccati, ostendit eũ eãdem quidem carnem: sed absq; peccato portasse. Item hic similitudo veritatẽ habet, sicut Adã genuit ad similitudinem suã. Similem ergo cæteris hominibus carnẽ dominus Deus noster Iesus Christus assumpsit.

t ¶ *Et de peccato, &c.*] Quasi si dicas: de hoste expugnauit hostẽ. Siue sicut hostias, quæ pro peccato offerebãt in lege, peccati nomine vocabãt, cum ipsi delicta nesciret: sicut scriptum est: Et imponent manus super caput peccati sui. Sic & Christi caro quæ pro peccatis nostris oblata est, peccati nomen accepit. Quidam autem dicunt quòd peccato Iudæorũ quòd dominum occiderũt, peccatum diaboli quòd hostẽ decepe- *Heb. 2.d.*
rat per hominem condẽnarit: sicut ad Hebræos dicit: Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium. Siue de illius carnis substantia quæ ante seruiebat peccato, vicit nunquam peccando peccatum: & in eadem carne damnauit peccatum, vt ostenderet voluntatẽ esse in crimine non naturam, quæ talis à Deo facta est, vt possit non peccare si velit.

v ¶ *Vt iustificatio, &c.*] Vt quod in illis repugnante carnali consuetudine implere non potuit, in nobis saltem impleatur, qui exemplo Christi mortificabimus carnem.

x ¶ *Qui non secundum carnem, &c.*] Homo ex spiritu & carne constructus est. Quando ergo carnalia agit, totus caro dicitur: quando verò spiritualia, totus spiritus appellatur. Vnaquæque enim substantia, cum eadem alteram in suam ditionem erigit: & vim quodammodo propriam, & nomen amittit. nam singulæ cognata sibi & vicina desiderant.

y ¶ *Nam prudentia carnis, &c.*] Notandum quia non caro mors, sed prudentia. Eius autem mortem dicens, æternam pœnã significat. Item ipse alibi dicit: prudentiam humanam esse, malo vicem referre. Talis ergo prudentia mortem parit transgrediendo præceptum. Spiritus verò prudentiæ, in præsenti pacem habet, & non reddendo vicem & vitam in futuro. Prudentia verò à prouidendo est appellata.

z ¶ *Quoniam prudentia, &c.*] Non ipsa caro, vt Manichæi dicunt, sed sensus carnalis inimicus est Deo. Omne enim non subiectum, inimicum est: & quicumque se voluerit vindicare, etiam veteris legis nonnunquam modum excedit.

a ¶ *Nec enim potest.*] Impossibile dixit: vt vel sic eos à carnis concupiscentijs reuocaret.

b ¶ *Qui, &c.*] Hic probatur quia superius non carnem, sed opera accusauerat carnis: quia quibus hoc dicitur, vtique in carne viuebant.

c ¶ *Deo placere non possunt.*] Fieri enim non potest vt carni deditus, aliquando non peccet.

A

a ¶ *Vos autem in carne,*&c.] Hoc est in spiritualibus operibus occupati.

b ¶ *Si tamen spiritus,*&c.] Hic ostendit, quoniã spiritus sanctus patris & filij sit. Item in illo spiritus Dei habitat, in quo eius apparent fructus, sicut ait ad Galatas: Fructus autẽ spiritus est, charitas, gaudium, &c.

c ¶ *Si quis autem spiritum Christi non habet,&c.*] Spiritus Christi est humilitas & patientia: omniumq; virtutũ est: qui dilexit inimicos, & pro eis orauit.

d ¶ *Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum.*] Si Christum imitamini, carnalis sensus quasi mortuus non resistit. Vnde & Dauid aiebat. *Ego tanquam surdus non audiebam, & sicut mutus non aperiens os suum,* & cætera. *Psal. 37. c.*

e ¶ *Spiritus verò viuit propter iustificationem.*] Nunc spiritum nostrum significat, qui propter iustitiam suam vita appellatur, quasi iustificans corpus, beata illa æterna vita. Itẽ, spiritus viuit vt iustitiam operetur. Non enim hoc solum quæritur, vt à carnalibus cessemus, sed etiam vt spiritualia faciamus.

f ¶ *Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitauit Iesum Christũ à mortuis, viuificabit & mortalia corpora,&c.*] Si tamen purificati vt in nobis spiritus sanctus habitare dignetur, non patitur Deus templum spiritus interire: sed quomodo Iesum à mortuis suscitauit, ita & corpora vestra restaurabit.

B

¶ *Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus:*] Hoc totum agit, vt ostendat eis legem non esse necessariam, quæ carnalibus data est. Item, manifestè nunc ostendit, quia non de communi & naturali morte superius fecerit mentionem, dicens.

h ¶ *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini.*] Significat autem mortem pœnæ æternæ. Non enim quia caro humana mala sit, & spiritus bonus, laudat spiritum, & vituperat carnem: cum ipse doceat, dicens. Et virgo cogitat quæ sunt domini, vt sit sancta corpore & spiritu, Nouit enim & mentem accusare, dicens. *Hommes corrupti mente:* hoc enim dicit, ostendere volens maximam partem passionum desideria humani corporis esse, quod cum cæteris irrationalibus animalibus commune habemus. Sicut enim cætera animalia de terra habent natiuitatem: ita & nos corpus. Anima autem nostra spiritus est incorporeus & rationalis & immortalis. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. Secundum rationem expositam: carnales homines iustitiam custodire non possunt. *1 Cor. 7. f.*

i ¶ *Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.*] Spiritualibus actionibus, carnis opera subieceritis. Notandum sanè, opera carnis, non substantiam accusare.

k ¶ *Quicunque autem spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt.*] Quicunque merentur sancto spiritu gubernari, sicut econtrariò, qui peccant, spiritu diaboli aguntur, ab initio peccatore. Item, quicunque secundum doctrinam spiritus sancti viuũt, ipsi sunt qui spiritu Dei aguntur.

l ¶ *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum,&c.*] Notandũ est, quia Iudæi etsi filij Dei erant, tamen cum essent sub lege velut sub pædagogo agentes, spiritum timoris habebant. Item Iudæi acceperunt spiritum, qui illos ad seruitutem cogeret per timorem. Timere enim seruorum est, diligere filiorum, sicut scriptum est: Seruus dominum suum timebit, & filius diliget patrem suum. Illi ergo qui operari charitatis voluntate nolebant, timoris necessitate cogantur. Nos verò omnia voluntariè operemur, vt filios nos omnes probemus placere non possunt. [a] Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: [b] si tamen spiritus Dei habitat in vobis. [c] Si quis autem spiritum Christi nõ habet, hic non est eius. [d] Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, [e] spiritus verò viuit propter iustificationẽ. [f] Quòd si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritum eius in vobis. [g] Ergo fratres, debitores sumus non carni vt secundum carnem viuamus. [h] Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini. [i] Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis. [k] Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. [l] Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei: [m] in quo clamamus, Abba Pater. [n] Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei. [o] Si autem filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, [p] si tamen compatimur, [q] vt glorificemur. [r] Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones huius temporis [s] ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. [t] Nã expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. [u] Vanitati enim creatura [x] subiecta est, [a] non

C

non seruos timoris. Item vos Romani in adoptionem filiorum vocati estis, non sicut Iudęi, qui subditi legis imperio, in seruitute tenebantur.

m ¶ *In quo clamamus abba pater.*] Qui vocat patrem, filium se esse profitetur. Debet ergo patri in moribus similis inueniri, ne nomine quoque in vacuum vsurpato, maiori pœnæ subiaceat.

n ¶ *Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei.*] Testimonium adoptionis est, quòd habemus spiritum, per quem ita oramus. Tantam enim arrham accipere non poterant nisi filij.

o ¶ *Si autem filij & hæredes: hæredes quidem Dei,&c.*] Qui meretur esse filius, meretur effici hæres patris, & veri filij cohæres.

p ¶ *Si tamen compatimur.*] Si talia patimur cum necesse fuerit, pro nomine eius, qualia pertulit ille pro nobis. *1. Ioan. 3. d.*

q ¶ *Vt & glorificemur.*] Sicut Ioannes ait, Scimus quoniã cũ apparuerit, similes ei erimus.

r ¶ *Existimo enim quòd non sunt condignæ passiones,&c.*] Hic vult futuram gloriam commendare, vt præsentes pressuras facilius toleremus. Et re vera nihil posset homo condignum pati gloriæ cœlesti, etiam si talis esset illa qualis modò est vita. Quicquid enim passus fuerit à morte, plus non est quam etiam peccatis suis antea merebatur. Nunc autem & peccata donantur: & tunc vita æterna præstabitur, consortium angelorum, splendor solis, &c. quæ sanctis legimus repromissa.

D

s ¶ *Ad futuram gloriam quæ reuelabitur,&c.*] Modò enim abscondita est cũm Christo in Deo, & nondum apparuit quid erimus: quod dominus repromisit sanctis.

t ¶ *Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei, &c.*] Diuersi hunc locum, diuersis modis exponũt. Siue omnis creatura resurrectionis tempus expectat: quia tunc in melius eõmutabitur, siue angelica, siue rationalis creatura. Petrus enim dicit, etiam angelos gloriam desiderare sanctorũ. Quidam etiam sic dicunt, Adam & Euam esse creaturam, quos olim serpens à spe diuinitatis vanitati subiectos, corruptioni effecerit deseruire: non ex semetipsis peccãtes, sed serpentis instigatione & consilio. Et ipsi, inquiunt, liberabuntur, vt iã non corruptioni deseruiant. Omnem autem creaturam dicunt esse, quicumque vsque ad aduentum Christi iusti fuerunt, quia & ipsi nondum accipientes expectãt, Deo pro nobis aliquid melius prouidente. Non solum autem illi, sed & nos ipsi in quibus completa sunt, necdum tenemus, sed in spe sustinemus, quamuis quæ multi videre iusti cupierunt, videremus. Item dicens, Si tamen compatimur vt & glorificemur, & inferens, Expectatio creaturæ, De rationali creatura sermonem fecit, & sicut existimant de irrationali vel insensibili, quæ ad seruitutem hominum creata est, & post hæc peritura, quando sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cœli cadent super terram, & tunc erit nouum cœlum & noua tempora. Creatura autem Adam est & Eua, quæ adhuc expectat se à Deo recipere adoptionem. *1. Pet. 1. b.*

v ¶ *Vanitati enim creatura.*] Vanitas est omne quod quandoque finitur. Item vanitas est præuaricatio; cui subiecta Eua, non propria voluntate, sed à serpẽte decepta spe illa, qua audierat, Et eritis quasi dij, scientes bonum & malum. Seruitus autem est corruptionis quam audiuit Adam: *Terra es, & in terram ibis.* In resurrectione recepturi sunt incorruptionem filiorum Dei. *Gen. 3. d.*

x ¶ *Subiecta est.*] Si angeli hominibus ministrant.

a ¶ Non

[a] non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorũ Dei. [b] Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit vsque adhuc. [c] Non solum autem illa, sed & nosipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, [d] expectantes redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus. [e] Spes autem quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? [f] Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. [g] Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. [h] Nam quid oremus sicut oportet nescimus, [i] sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. [k] Qui autem scrutatur corda scit quid desideret spiritus, [l] quia secundum Deum postulat pro sanctis. [m] Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum [n] his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præscíuit, [o] & prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui, [p] vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. [q] Quos autem prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit. [r] Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? [s] Qui etiam proprio filio suo nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illũ, [t] quomodo nõ etiã cum illo omnia nobis donauit? [u] Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condemnet? a Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui & interpellat pro nobis.

a ¶ *Non volens, sed propter eum qui subiecit eam,* &c.] Iam non seruiet eis qui Dei imaginem corruperunt.

b ¶ *Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit vsque adhuc.*] Sicut gaudent angeli super pœnitentes, ita dolent super conuerti nolentes. Item nunc communem creaturam nominat, post Adam & Euam, iustos qui fuerunt vsque ad tẽpus Christi, qui & ipsi Adæ & Euæ, qui dicuntur creatura simul congemiscunt, recipere desiderãtes præmia virtutum, quæ dominus promisit eis.

c ¶ *Non solum autem illa, sed & nosipsi,* &c.] Non solum angeli qui benigniores nobis sunt de huiusmodi dolent, sed etiam nos qui iam Spiritum sanctum habemus, de talibus ingemiscimus, sicut & Hierem. ingemiscens aiebat: *Heu mihi anima mea quia periit à terra reuerens,* & reliqua. Item dicens, *Non solum autem illa, sed & nosipsi primitias spiritus habentes,* manifestè edocuit, quia non de irrationali vel insensibili creatura sermonem fecerit, quæ non participat Spiritum sanctum, sed de sanctis dicit qui Deo placuerũt naturali lege, similiter & Moysi: Discipuli autem Christi primitias dicuntur habere spiritus, id est, prima & præclara charismata, per quæ ditauerũt omnem terram. Non enim tãta fuit gratia ante legem & in lege Moysi. Et quòd priores sint discipuli Christi, Hebræis scribens docet: Sed & hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem Deo pro nobis melius aliquid prouidente, & ne sine nobis consummarentur.

d ¶ *Expectantes redemptionem corporis nostri,* &c.] Nondum rem ipsam promissam percepimus, sed speramus, sicut ad Corinthios ait: *Per fidem enim ambulamus, & non per speciem.*

e ¶ *Spes autem quæ videtur,* &c.] Quod videtur, non speratur: sed si proprium est, possidetur. Nulla enim spes in rebus visibilibus est Christianis. Non enim nobis præsentia promissa sunt, sed futura.

f ¶ *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.*] Ideò fides per patiẽtiam grandis est præmij: quia quod nõ videt, credit, & quasi iam acceperit, ita secura est de nondum acceptis: sicut ait ad Hebræos: *Patiẽtia vobis necessaria est,* vt voluntatem Dei facientes, reportetis repromissionem. Spes enim sine patientia esse non nouit.

g ¶ *Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram.*] Secundum hanc spem adiuuat, vt nõ terrena, sed cœlestia postulemus. Infirma enim est nostra possibilitas, nisi doctrina Sancti spiritus adiuuetur.

h ¶ *Nam quid oremus sicut oportet nescimus.*] Quia adhuc per speculum videmus. Frequenter obsunt, quæ prodesse putamus, & ideò nobis postulata minimè cõceduntur prouisione diuina, sicut & ipse alibi ait, *Propter quod ter dominum rogaui, vt discederet à me,* & reliqua. Aliter, Difficile orationis nostræ desiderium secundum quod corde concepimus, exprimere vix voce valemus: vnde subsecutus est.

i ¶ *Sed ipse spiritus postulat pro nobis,* &c.] Deus ergo qui scrutatur corda, & ii sermone comprehendere non sufficimus, nouit inquantum modò credere cupiamus. Scit tamen quia pro sanctis rebus, non pro sæcularibus postulamus secundum ipsius voluntatem.

k ¶ *Qui autem scrutatur corda, scit quid desiderat spiritus.*] Quasi summus sacerdos.

l ¶ *Quia secundum Deum postulat pro sanctis.*] Hic gratiam spiritus, spiritum nominauit: sicut alibi dicit, *Si orauero lingua, spiritus meus orat:* & *æmulatores estis spiritum.* Postulat autẽ, quia postulare nos facit gemitibus, qui enarrari non possunt: sicut tentare nos dicitur Deus vt sciat, hoc est, vt scire nos faciat quales simus. Sed & hoc commune quod dominus fieri iubet, ipse dicitur operari: vt ille ædificauit domum, aut ille codicem fecit, cum nec ipse scripserit, nec ille construxerit. Item gratiam spiritus, nominat spiritũ, qui docet nos pro nobis domino postulare, sicut Esaias dicit, *Spiritus sapientiæ & scientiæ & intellectus.* Et Corinthijs scribens dicit, *Sic & vos quoniam æmulatores estis spirituũ, ad ædificationem Ecclesiæ quæritε vt abundetis.*

m ¶ *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*] Omnia quæcunque fecerimus, vel passi fuerimus propter dilectionem Dei, omnia nobis ad mercedẽ crescunt. Omnia enim quæcunq; iustus fecerit, prosperabuntur.

n ¶ *His qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos præscíuit.*] Secundum quod proposuit sola fide saluare quos præsciuerat credituros, & quos gratis vocauit ad salutem, multo magis glorificabit ad salutem operantes.

o ¶ *Et prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui.*] Prædestinare idem est quod præscire. Ergo quos præuidit conformes futuros in vita, voluit vt fierent conformes in gloria. Qui transformauit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori claritatis suæ.

p ¶ *Vt sit ipse primogenitus in fratribus.*] Primogenitus ex mortuis in gloriam. Item hic secundum quod homo factus est, secundum gratiam quæ in eo erat filius Dei, primogenitus interpellat pro nobis, non quasi Deus interpellat, sed quasi summus sacerdos.

q ¶ *Quos autem prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustificauit,* &c.] Quos præsciuit credituros, hos vocauit. Vocatio autem volentes colligit, non inuitos. Aut certè discretio non in personis, sed in tempore est. Hoc ideò dicit, propter fidei inimicos: ne fortuitam Dei gratiã iudicarent. Ergo vocantur per prædicationem vt credant: credentes iustificentur per baptismum: glorificentur in virtutibus gratiarum.

r ¶ *Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?*] Vult ostendere quòd nemo possit impedire eos qui diligentes Deum, diliguntur à Deo, quo minus gloriam quæ promissa est, consequantur: eo quòd perfecta quæ illis est charitas, omnem causam mortalis timoris foras expellat.

s ¶ *Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.*] Præmisit tradit, vt tradentibus maneret libertas arbitrij: & nobis patientiæ monstraretur exemplum. Quod dicit, pro omnibus, notandum quia non pro aliquantis.

t ¶ *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit?*] Quid potest habere charius, quod nobis neget, qui filium non negauit?

u ¶ *Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat. Quis est qui condemnet?*] Quos Deus elegit credentes, ac signis & virtutibus iustos ostendit, quis pro pristinis audebit accusare delictis, vel pro contemptu legalium mandatorum?

a ¶ *Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui & interpellat pro nobis.*] Ecce quomodo Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui & interpellat pro nobis. Ecce quomodo Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui & interpellat pro nobis.

[a] Christus Iesus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, [b] qui etiã interpellat pro nobis. [c] Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius? Sicut scriptũ est: [d] Quia propter te mortificamur tota die. [e] Aestimati sumus sicut oues occisionis. [f] Sed in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos. [g] Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita, neque angeli, neq; principatus, neque virtutes, neque instantia, neq; futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, [h] neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, [i] quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

CAPVT IX.

VEritatem dico in Christo Iesu: non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto: quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo, [l] Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, [m] qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum, [n] & gloria & testamentum & legislatio, [o] & obsequium & promissa, [p] quorum patres [q] ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula, amen. [r] Non autem quòd exciderit verbum Dei. [s] Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ omnes filij: [t] sed in Isaac vocabitur tibi semen, [u] id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui sunt promissionis, æstimantur in semine. [x] Promissionis enim verbum hoc est: [a] Secundum quid quid ei illatum iniuriæ fuerit, Christo similiter irrogari. Nam quod ait, Conscientiam sibi in hac parte testimoniũ perhibere, illum docet veritatem discere, cuius cõscientiam in omnibus attestatur. Nec eum mendacij reum interna accusatione constituit. Item Apostolus se tristem dicit valde pro fratribus suis secundũ carnem, qui dicit nullum nos separare à charitate Christi, sciés se quando persecutor erat & optabat se anathema esse à Christo, vocatũ à Christo secũdum eius misericordiam, & volebat eos credere, & cãdem misericordiam promereri.

a ¶ *Christus Iesus qui mortuus est*, &c.] Secundum assumpti hominis loquitur formam, qui mortuus est, & resurrexit.

b ¶ *Qui etiam interpellat pro nobis.*] Vt cum ipso simus, vbi ipse est. Solent planè Ariani ex interpellationis causa, mouere calumniam, dicentes, quòd qui interpellatur interpellante sit maior. Quibus respondendum est, Deum obliuione non pati, vt pro ipsis cõmoneatur semper quos ipse elegit, sed in hoc interpellare eum dicitur, dum semper patri hominem quem suscepit, quasi nostrum pignus ostendit, & offert vt verus pontifex & æternus.

c ¶ *Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas*, &cæt.] Post tanta & præclara beneficia vel promissa, quæ poterit tam grauis esse pressura, quæ nos ab eius charitate diuellat, & dicendo oẽs, docet tales esse debere, qui à Christo nec periculis debeant separari. Tunc verò Iudæi volebant illos à Christo ita separare, vt ad legis eos custodiam reuocarent.

d ¶ *Quia propter te mortificamur tota die.*] Non propter aliquod crimen, sed propter te, qui dixisti: Beati eritis cum persequentur vos, &c.

e ¶ *Aestimati sumus sicut oues occisionis.*] Hoc in nobis Christianis maximè impletur, quibus non licet nosmetipsos defendere, sed exemplo domini & magistri, qui sicut ouis ad victimam ductus est, omnia illata patientissimè tolerare.

f ¶ *Sed in his omnibus superamus*, &c.] Has omnes tribulationes pro nihilo ducimus, propter eum qui nos tantum dilexit, vt etiam moreretur pro nobis. Et quando pro eius nomine morimur, tunc maximè triumphamus: præsertim cum leue sit pro se pati, quod pro alijs Christus Dominus pati dignatus est.

g ¶ *Certus sum enim, quia neq; mors, neq; vita*, &c.] Pro certo confido, quia nec si mihi quis mortem minetur, nec si vitã promittat, nec si se angelum dicat à domino destinatum, nec si se angelorum principem mentiatur, nec si in præsenti honorem conferat, neque si polliceatur gloriam futurorum, neq; si virtutes operetur, nec si cælum promittat, & inferno deterreat, vel profunditatem scientia suadere conetur, vnquam nos poterit à Christi secernere charitate.

h ¶ *Neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei.*] Omnẽ penè creaturã nominauit, & non fuit his cõtentus nisi addiderit, vt etiam si sit alia creatura, nec ipsa valeat separare.

i ¶ *Quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*] Deum diligit in Christo, cuius dilectio consistit in custodia mandatorũ, sicut ipse ait: Si diligitis me, mandata mea seruate. Nec non imitationem amoris sui in fraterna charitate constituit, dicens: In hoc cognoscent homines: quia me discipuli estis, si dilexeritis inuicem. Et Ioannis ait, *Si fratrem quem vides, non diligis, Deum quem non vides, quomodo potes diligere?* 1. Ioan 4.d

CAPVT IX.

VEritatem dico in Christo Iesu, &cęt.] Contra Iudæos acturus, primum illis satisfacit: non se odij causa hæc dicere, sed amoris, eo quòd doleat illos nõ credere Christum, ad quos primum saluandos aduenerat. Quod autem dicit, se in Christo dicere veritatem, ostendit hominem baptizatum, qui per cõmunicationem corporis & sanguinis Christi in ipso manet, & ipse in illo, quicquid vel facit vel loquitur, in Christo eum loqui vel agere, cuius est membrum. Et

l ¶ *Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo*, &c.] Optabam aliquando cum persequerer Christum, non modò optarẽ, sciebam quòd ipsorum essent hæc omnia. Sed postquam cognoui veritatem, dereliqui eos quos taliter diligebam, & ipsi nondum conuertuntur.

m ¶ *Qui Israelitæ, quorum adoptio est filiorum.*] De ipsis enim dicebat, Filius meus primogenitus Israel. Exod 4.f

n ¶ *Et gloria & testamentum & legislatio.*] Veteris latio, & noui promissio.

o ¶ *Et obsequium & promissa.*] Hoc est ministeriũ angelorum vel prophetarum.

p ¶ *Quorum patres.*] Abraham, Isaac, & Iacob.

q ¶ *Ex quibus est Christus secũdum carnem*, &cæt.] Contra Manichæum, Photinum, & Arium, quia & ex Iudæis est secũdum carnem, & Deus benedictus in sæcula, sicut & Thomas adorat & dicit, Deus meus, Deus meus. Quod ille confirmat, dicens, *Quia vidisti, ideo credidisti.* Ioan 20.g

r ¶ *Non autem quòd exciderit verbum Dei.*] Licet Apostolus doleat Iudæos excidisse à promissionis gratia, ostendit tamen non inane fuisse verbum Dei, & his promissa deberi, nõ qui secundùm carnem ex Abraham Isaac & Israel nati sunt: sed qui seruantes fidem Patriarcharum, de quorum semine putantur. Item quia superius dixerat dolere se, quòd genus Israel proprio vitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerunt. Hic ostendit illos qui non credunt, non esse filios Abrahæ: ne omnibus Iudæis præiudicare putaretur, & obijceretur ei, Nunquid Deus mentitus est Abrahæ?

s ¶ *Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ omnes filij.*] Si non omnes, tamen aliquanti, & si non omnes Israelitæ, Israel sunt, sunt ergo ex gentibus aliquanti, in quibus non est dolus.

t ¶ *Sed in Isaac vocabitur tibi semen.*] In solo Isaac vocati sunt, etiam tunc filij Abrahæ, non etiam in Ismael, cum & ipse ex eius stirpe descenderet. Item semen Isaac non isti qui secundùm carnem nati sunt, sed hi qui secundum spiritum sunt, hoc est, secundum fidem Isaac. Qui enim talis, huius promissio est & adoptio filiorum. Habebat enim primogenitum Esau: & non est à Deo dilectus, nisi Israel.

u ¶ *Id est non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui sunt promissionis, æstimantur in semine.*] Ismael enim secundum carnalem vsum natus est ex ancilla: Isaac verò super naturam de senibus ex repromissione Dei est generatus, ita nunc Christianos promissio facit filios Abrahæ, quam meruit fides, vt scilicet pater sit gentium plurimarum.

x ¶ *Promissionis enim verbum hoc est.*] Hic ostendit posteriorem populum more Isaac esse repromissionis.

[a] Secun-

E

[a] Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius. [b] Non solum autem illa, sed & Rebecca [c] ex vno concubitu habens Isaac patris nostri. [d] Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali: vt secundum electionē propositum Dei maneret, [e] non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: [f] Quia maior seruiet minori, [g] sicut scriptum est. Iacob dilexi: Esau autem odio habui. [h] Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit. [i] Moysi enim dixit: Miserebor cui misertus sum: & misericordiā præstabo [k] cui miserebor. [l] Igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. [m] Dicit enim scriptura Pharaoni. Quia in hoc ipsum excitaui te, vt ostendam in te virtutem meam: & vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. [n] Ergo cuius vult, miseretur: & quem vult, indurat. [o] Dicis itaq; mihi, Quid adhuc quæritur? Voluntati quis resistit?

a ¶ *Secundum hoc tempus veniam, & erit Saræ filius.*] Antequam nascerentur, imò priusquam Rebecca Esau & Iacob vtero suo fundere, in Iacob dilexi vos: in Esau Idumæum odio habui. Quem locum Paulus Apostolus mystica disputatione euentilans, scriptum est ad Romanos: duo pariter testimonia de Geneſi Malachiaq; cōiungit. *Sed & Rebecca de vno concubitu habens Isaac patrem nostrū. Nam cum nondum nati essent, aut aliquid egissent boni vel mali, vt secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocatione dictum est ei, Quia maior seruiet minori: sicut scriptum est, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Hoc enim quod dicitur, Sicut scriptum est, & ad Geneseos librum, & ad prophetam Malachiam refertur. Et non solum ait: Iacob dilexi antequam nasceretur: & odio habui Esau, priusquam ex matris vtero funderetur, sed in posteros eorum amorem meum & odium conseruaui. Odium in Esau, cuius mōtes qui appellātur Seir, redegi in solitudinē, & vrbes feci esse desertas, & à serpentibus ac bestijs obtineri.

Gen. 25. c
Malac. 1. a

b ¶ *Non solum autem illa, sed & Rebecca.*] Non solum autem Ismael & Isaac, qui quamuis ex vno quidem patre, diuersa tamen matre sunt generati: non sunt vnum apud Deum, sed etiam Iacob & Esau, qui ex vno sunt de Rebecca nati cōcubitu antequam nascerentur, fidei sunt apud Deum merito separati, vt propositum Dei de eligendis bonis & refutandis malis, etiam in præsenti maneret. Ita ergo & nunc quos præsciuit de gentibus credituros, elegit, & ex Israel reiecit incredulos.

F

c ¶ *Ex vno concubitu habens Isaac patrem nostrum.*] Quæ legitur primò geminos edidisse, in eo quasi nouum aliquid accesserit, perterrita Deum interrogat.

d ¶ *Cùm enim nondum nati fuissent,* &c.] Siue vt hoc significaret, quod modò etiam de geminis qui non credit abijcietur.

e ¶ *Non ex operibus, sed ex vocatione dictum est ei.*] Præscientia Dei non præiudicat peccatores, si conuerti voluerint. Dicit enim per Ezechielem. *Si dixero peccatori, morte morieris, & ille conuersus iustitiam fecerit: vita viuet, & non morietur.*

Ezec. 18. f

f ¶ *Quia maior seruiet minori.*] In Geneseos libro dictum est: *Duæ gentes & duo populi in vtero tuo: & populus populum superabit, & maior seruiet minori.* Ergo prophetia non de his est, qui secundum carnem sunt Iacob & Esau, sed de his qui futuri erant ex operibus boni & mali: & ex ipsis operibus aut odium Dei habere, aut misericordiam eius consequi.

Gen. 25.

g ¶ *Sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui.*] Hoc autem quod dicitur, scriptum est, & ad Geneseos librum, & ad prophetam Malachiam pertinet. In Geneseos libro ad Rebeccam dicitur, *Duæ gentes & duo populi in vtero tuo.* Vnde benè ostendit Apostolus promissiones non esse eorum, qui secundum carnem filij sunt Abrahæ, sed eorum qui fidem patrum seruant atque custodiunt.

Malac. 1.

h ¶ *Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Absit.*] Timuit ne quod ipse propterea dixerat, vt probaret apud Deū prærogatiuam generis nil valere, siue iam tunc significatum posteriorem populum meliorem futurum, non intelligentes, putarēt eum dicere, quòd alios Deus bonos faceret, alios malos, secundum ipsorum sententiam, quod erat iniquorum punire, qui non sua sponte peccassent, proponit sibi ex aduerso testimonia, quibus ipsi hoc affirmare solebāt. Quibus exemplis per breues subiectiones respondet, ostendens ita intelligi non posse.

i ¶ *Moysi enim dicit: Miserebor cui misereor, & misericordiam præstabo.*] Hoc recto sensu ita intelligitur. Illius miserebor quem præsciui posse misericordiam promereri, vt iam tunc illius sim misertus.

G

k ¶ *Cui miserebor.*] Econtrariò Iudæi sermo est, igitur non volentis, neq; currentis: Et iterum, Ergo cuius vult, miseretur: & quem vult, indurat. Non enim Apostolus tollit quod in propria volūtate habemus, qui superius dicit, Ignoras: quia bonitas Dei te ad pœnitentiam adducit? Et iterum Timotheo scribit: *In magna autem domo, non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia. Et quædam quidem in honorem, quædam in contumeliam. Si quis autem mundauerit se ab his, erit vas in honorem sanctificatum.*

2. Tim. 2. c

l ¶ *Igitur non volentis, neq; currentis, sed miserentis est Dei.*] Hoc loco Paulus Apostolus vsque ad illum locū: Quid enim adhuc quæritur? Voluntati enim eius quis resistere poterit? personā de contrario assumit, venientis & dicentis, non esse in nobis, aut rectè, aut malū agere, sed in Dei arbitrio constitutū, qui cuius vult, miseretur: & quem vult, indurat. Homo tu quis es qui contradicas Deo? Nunquid dicit figmētum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? Nunc Apostolus cōtradicentem sibi superius increpat, ostēdens hoc ipsum quod dicit: *Cui vult miseretur: & quem vult, indurat:* Et quid adhuc quæritur? *Voluntati enim eius quis resistere poterit?* Ex hoc igitur demonstrat, eum esse proprij arbitrij vel voluntatis, quod si vt ipsi econtrariò veniēs dicit, *Cuius vult, miseretur Deus; & quem vult, indurat,* nihil differt, quòd figulus tractat in manibus, quòd fingendi ex se vas aliquid contradicere non potest, quid ex eo vult efficere. Hic autem in eo in quo contradicit, quæritur de Dei voluntate, ostendit liberi esse arbitrij, qui audet de Dei iudicio retractare. Item si nō est volentis, neque currentis, vt quidam putant: quare ipse currit, dicens: *Cursum consummaui.* Et alios vt currerent, adhortatus est, dicens, *Sic currite, vt omnes comprehendatis.* Vnde intelligitur, quia hic interrogātis voce vtitur, & redarguentis potius, quàm negantis.

H

m ¶ *Dicit,* &c.] Hoc & illi malè proponunt. Sed hic locus duobus modis à diuersis exponitur. Siue quod vnusquisque modū & finem peccatorū suorum implet vt puniatur, sicut Sodomitæ & Amorræi. Hic ergo iam modum excesserat, & idcirco voluit Deus quasi de iam perituro alijs prouidere, vt populus eius agnosceret iustitiam ipsius atq; virtutem; vt nec peccarēt, nec suos aduersarios vererētur. Tale est hoc quod in Pharaone gestum est: quale si medicus de cruciatu iam damnati rei multis inueniat sanitatem, causas inquirendo morborum. Vel si iudex cum possit criminosum statim punire, ad omniū timorem diuersis pœnis afficiat. Siue Dei patientia induratus est. Cessante enim plaga Dei durior fiebat: & quamuis sciret eum non conuerti, tamen etiam in ipso suam clementiam voluit demonstrare.

n ¶ *Ergo cuius vult, miseretur: & quem vult, indurat.*] Ergo si hoc sic intelligitur. *Cuius vult, miseretur: & quem vult, indurat;* quod satis iniquum est: & ita propositio vestra concluditur, vt dicatis malitiæ vestræ, non vos esse causam, sed domini voluntatem, cui contradici non possit, sed resistit hic rationi vestræ ipsa natura iustitiæ Dei.

o ¶ *Dicis itaque mihi,* &c.] Apostolus contra aduersarios dicit. Dicis itaq; mihi. Quid adhuc quæritur? Et iterum infert, confirmans hoc quod dixerat; homo tanto magis verè quæritur, & iustè ex verbis tuis. Nemo .n. propriam non habens voluntatē, dicere potest de Deo: quid adhuc quæritur? Vnde rectè arguens eius imprudentiam dicit. *Tu quis es qui respondeas Deo?* Qui enim à Deo induratus est, sicut tu dicis, cōtradicere suo creatori nō potest, quasi non habens propriam voluntatem, sicut & lutum insensibilis materia fictori suo respondere non potest: quia in potestate figuli positum est.

luntati enim eius quis resistit? [a] O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Nunquid dicit figmẽtum ei qui se finxit, quod me fecisti sic? [b] An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam? [c] Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, [d] vasa iræ apta in interitum, [e] vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam: [f] Quos & vocauit, non solum ex Iudæis, sed etiã ex gentibus; [g] sicut in Osee dicit: [h] Vocabo non plebem meam, plebem meam: [i] & nõ dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. [k] Et erit in loco vbi dictum est eis, Non plebs mea vos; [l] ibi vocabuntur filij Dei viui. [m] Esaias autem clamat pro Israel. [n] Si fuerit numerus filiorum Israel tanquã arena maris, reliquiæ saluæ fient. [o] Verbum enim consummans & abbreuians in æquitate: quia verbum breuiatum faciet dominus super terram. [p] Et sicut prædixit Esaias. [q] Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus. [r] Quid ergo dicemus, qp gentes, quæ nõ sectabantur iustitiam, apprehẽderunt iustitiam? Iustitiam autem quæ ex fide est. [s] Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus. [t] Offenderũt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, [u] & omnis qui credit in eum, non confundetur.

Caput X.

Fratres, Voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem. [y] Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiã. [z] Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quæ-

a ¶ *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo,* &c.] Quibusdam videtur & hoc adhuc ex ipsorum persona dicere: quia ipsum est dicere, neminem posse contradicere voluntati Dei alterius miserẽtis, alterum indurantis, & addere neminem Deo respondere. Quidam verò dicũt iam hinc Apostolũ respondere, quod etiam si ita esset, vt illi calumniantur, non debere eos suo respondere factori: eo quòd tales simus ad comparationẽ Dei, quale ad suũ est luti artificem figmentum. In Græco habet μινδ-γε ὦ ἄνθρωπε, quod est, ô homo tanto magis.

b ¶ *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem,* &c.] Secundum hos qui hæc verba Apostoli dicunt, massam dicit omnes in Ægypti commorantes; quia & Israel ibi idolis deseruierat.

c ¶ *Quòd si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam,* &c.] Quia illum diu sustinuit blasphemantem, & populum suum varijs operibus affligentem. Præterea, quã innoxiam ætatem paruulorum crudeliter iusserat enecare. Item competens respõsum: quia patientia & eius bonitas facit eos qui propriam habent voluntatem viuendi, siue vasa iræ, siue misericordiæ.

d ¶ *Vasa iræ apta in interitum.*] Implendo peccata sua, vasa iræ digna sunt facti, & à semetipsis ad interitum præparata.

e ¶ *Vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ,* &c.] Digni erant misericordia: quia & minora commiserant, & graniter fuerant afflicti.

f ¶ *Quos & vocauit, non solum ex Iudæis, sed etiã ex gentibus.*] Quia & tunc aliquanti Ægyptiorũ exierant cum filijs Israël, quòd si Deus personam acciperet, solus Israel debuit habere salutem. Ita & nunc non solum Iudæos, sed etiam gentes vocauit ad fidem. Secundum eos autem qui hæc non ex Apostoli, sed ex Iudæorum persona dici putant. Intantum, inquiunt, quos voluit, saluauit: vt etiam gentes elegerit idololatras, qui nunquã seruierant Deo, & ex Israel paucos vocaret, secundum testimonium Esaiæ.

g ¶ *Sicut in Osee dicit.*] Non populum, duas tribus dicit: & non misericordiam consecutam, decem tribus.

h ¶ *Vocabo non plebem meam, plebem meam.*] Hoc loco Iudam significat.

i ¶ *Et non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.*] Israeliticum populum.

k ¶ *Et erit in loco vbi dictum est eis, non plebs mea vos.*] Gentes demonstrat in Christo crediturας, sicut in Euangelio per parabolam loquitur nuptiali cœna facta, cum Israel venire noluisset, & pro ipso gentes vocantur.

l ¶ *Ibi vocabuntur filij Dei viui.*] Vocationem gentium significat.

m ¶ *Esaias autem clamat pro Israel.*] Communicatio pro ipsis esse monstratur.

n ¶ *Si fuerit numerus filiorum,* &c.] Paucitatem eorum crediturã esse demonstrat.

o ¶ *Verbum enim consummans & abbreuians in æquitate, quia verbum breuiatum faciet dominus super terram.*] Historiæ hoc habet sensus. Sicut ego verbum abbreuio, & citò definio, ita Deus hoc omni velocitate perficiet. In prophetia autem verbum breuiatum, nouum testamentum accipitur: quia in eo breuiter comprehensa sunt omnia & clausa.

p ¶ *Et sicut prædixit Esaias.*] Benè prædixit, quia superius scriptum est.

q ¶ *Nisi dominus Sabaoth reliquisset nobis semen,* &c.] Quia nõ est passus paucos iustos perire cũ multitudine impiorum in fide, nisi semen Abraham Christus fuisset missus ad populum liberandum qui corruisset.

r ¶ *Quid ergo dicemus: quòd gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam?*] Si superiora ex persona Apostoli dicuntur, hic sibi iterum proponit: quia poterant dicere, si non est ita vt dicimus: quia nõ est volentis neq; currẽtis, quomodo gentes inuenerũt iustitiam, quam nunquam antea quæsierunt: Israel verò quærẽs semper iustitiam, non potuit inuenire? Si verò totus superior sensus cõtradicẽtibus applicatur; hic respondet Apostolus, & breuiter recapitulat quæstionem, dicens. Quid ergo dicemus ad ea, quæ nobis obiecta sunt; nisi quia gentes vocatæ crediderunt, & illi credere noluerunt.

s ¶ *Israel verò sectando legem iustitiæ, in legem iustitia non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis.*] Reddit causas, quare nõ inuenerint iustitiam: quia falso in operibus gloriati, credere noluerunt, quasi iustitiam gratiã reputantes dicens. Quoniam populus Iudæorum ex operibus legis iustificari se putans in legem iustitiæ, id est, ad fidem Christi dedignando non potuit peruenire.

t ¶ *Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est. Ecce pono in Sion lapidẽ offensionis,* &c.] Qui videt lapidem, non offendit: qui autem cæcus est, impingit: quod contingit Iudæis, quos sua malitia excæcauit, & Christum non agnoscentes crucifixerunt. Sed & idcirco lapis offensionis & petra scandali, prædictus est Christus: quia multi in natiuitate eius & passione scandalum patiuntur, sicut scriptum est. Quia *scandalizabantur in eo.* Et Apostolus ait: *Christum crucifixum, Iudæis scandalum, gentibus stultitiam: ipsis verò vocatis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.* Vnde & hic sequitur: *Qui credit in eo, non confundetur.* Petrus quoque dicit, quòd credentibus lapis electus sit angularis, incredulis verò offensionis. *Mat. 24. a* *1. Cor. 1. d* *1. Pet. 2. a*

u ¶ *Et omnis qui crediderit in eum, non confundetur.*] Non Iudæus solus, sed omnes credentes in eo non confundentur de pristinis delictis.

Caput X.

Fratres: Voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.] Hic se ostendit non solis labijs, sed & corde pro inimicis orare.

y ¶ *Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam.*] Habent scientiam sectandæ legis, sed non intelligunt, quia Christus secundum legem venit. Et quia per legem iustificari non possunt, periclitantur reuera, si sine scientia fiat, quia sæpè vertitur in contraria.

z ¶ *Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere, iustitiæ Dei*

E

tia Dei non sunt subiecti.] Ignorantes quòd Deus ex sola fide iustificat, & iustos se ex legis operibus, quam non custodierunt, esse putantes, noluerunt se remissioni subijcere peccatorum, ne peccatores fuisse viderentur, sicut scriptū est: Pharisæi aũt spernentes consilium Dei in semetipsis, noluerunt baptizari baptismo Ioannis.

Item, quia sacrificia legis, & cætera quæ vmbra erant veritatis, quæ per Christum perfici habebant, præsentia Christi cessauerũt, cui credere noluerunt: Benè dicit Apostolus, iustitiam suam, quia iam nõ Dei est, sed ipsorum.

a ¶ *Finis enim legis, Christus ad iustitiam omni credenti.*] Talis est ille qui Christum credidit, die qua credidit, qualis ille qui vniuersam legem impleuit.

Leuit. 18. a

b ¶ *Moyses enim scripsit: quoniam iustitiam quæ ex lege est.*] Moyses distinxit in Leuitico inter vtrãque iustitiam, fidei scil. atq; factorum, quòd altera operibus, altera sola fidei credulitate accendente fiat. Item, Apostolus ostendere volens differentiam iustitiæ legis, ac fidei, testẽ vocat Moysen. Item, docentem de iustitia legis, qui fecerit homo, viuet in ea. De iustitia autem fidei: *Ne dicas*, inquit, *in corde tuo, quis ascendet in cælum*, hoc est, ne dubites credere mandato, quod futurum est annuntiare Christum, qui venturus est dare tibi iustitiam ex fide.

F

c ¶ *Qui fecerit homo, viuet in ea.*] Nemo enim illorũ viuit: quia in hoc tempore nemo perfecit legem sine Christo: quia & hoc legis est, vt ipsi credatur. Quidam ex hoc loco putant, Iudæos præsentem tantũ vitam ex legis operib⁹ meruisse, quod verum non esse, domini verba declarant: qui de vita interrogatus æterna, mãdata legis opponit, dicens. *Si vis in vitam venire, serua mandata.* Vnde intelligimus, quod qui suo tempore legem seruauit, vitam habuit æternam.

Matt. 19. c

d ¶ *Quæ autem ex fide est iustitia*, &c.] Ille quidem secundum historiam de lege non dixit, sed Apostolus illud ad Christũ aptat: quia lex nec in cælo fuit, nec in abysso. Siue ideo illud semper iubet lex meditari, vt ibi Christum valeant inuenire.

e ¶ *Quis ascendet in cælum*, &c.] Quia Christus Deus & homo est, in eo quòd Deus verbum; qui cum in forma Dei erat, semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, factus est homo. Propterea dicit: Quis ascendet in cælum, hoc est Christum deducere. Deducere dicitur secundum formam Dei, reducere autem ex mortuis secundum formam serui.

Deut. 30. e

f ¶ *Sed quid dicit scriptura*, &c.] In Deuteronomio. Nouum scilicet testamentum.

g ¶ *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum*, &c.] Testimonium cordis, est oris confessio.

h ¶ *Saluus eris.*] A delictis præteritis cum futuris.

i ¶ *Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem.*] Ergo si fides sufficit ad iustitiam, & confessio ad salutem, inter Iudæum & gentilem credentes nulla discretio est.

Esai. 53. a

k ¶ *Dicit enim scriptura*, &c.] In Esaia. Non solum Iudæus.

l ¶ *Non confundetur.*] Nolite ergo vos illos confundere de pristinis actibus, quos scriptura dicit confundi non posse.

m ¶ *Non enim est distinctio Iudæi & Græci*, &c.] *Vnus dominus omnium*, & abundans misericordia & salute, habet vnde largitur.

n ¶ *Omnis enim quicunque inuocauerit*, &c.] In Iohele. De gentibus obiectio Iudæorum, quòd Deum inuocare non possunt.

Iohel. 2. g

o ¶ *Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante, nisi mittantur.*] Quia nunquam ad illos propheræ sunt missi.

p ¶ *Sicut scriptum est. Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.*] Istorum pedes pulchri sunt, qui pacem annuntiant: illorum autem qui annuntiant sæculi cursum, turpes sunt atque deformes.

q ¶ *Sed non omnes obediunt Euangelio.*] Ergo si nec illi omnes obaudierũt, ad quos iusti sunt missi; quãto minus isti, ad quos nemo est destinatus?

r ¶ *Esaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro?*] Quis credit quod auditum à nobis, vel quod nos à te, vt alijs annuntiaremus, audiuimus.

s ¶ *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.*] Hic responsio Apostoli.

t ¶ *Sed dico. Nunquid non audierunt? Et quidem.*] Etiam ante illos audisse confirmat.

u ¶ *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*] Vult hoc testimonium per Allegoriam, vocibus intelligi prophetarum.

G H

x ¶ *Sed dico: Nunquid Israel non cognouit?*] Gentes esse vocãdas ad fidem.

y ¶ *Primus Moyses dicit.*] Ideo primus Moyses, quia omnes penè prophetæ postea de gentium salute dixerunt.

Deut. 32. c

z ¶ *Ego adæmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam.*] Antequam crediderint Deum, non erant gentes Dei. Quasi ergo dicat: eos qui nõ sunt gens mea, vocabo, & credent mihi ad vestram irritationem, vt quibus maiores debuistis esse, gaudeatis æquare: sicut si quis habeat filium inobedientem, & ad corrigendum eum, dimidium patrimonij sui det seruo suo, vt tandem ille cõuersus gaudeat, vel si tantum accipere mereatur. Siue non eramus gens: quia mortui eramus in peccatis.

a ¶ *Esaias autem audit & dicit, Inuentus sum à non quærentibus me.*] Gentibus quæ non Deum in lege, sed in idolo ignoranti requirebant.

b ¶ *Palam apparui eis qui me non interrogabant.*] Non Deum, sed dæmonia interrogabant per augures & haruspices idolorum atque astrologos.

c ¶ *Ad Israel autem dicit.*] Ipse quia talia gentibus iræ promisit Iudæis ecce qualia comminatur, vt sciatis vtrumque prædictum.

d ¶ *Tota die expandi.*] Toto tempore mirabilia vel plagas ostendit: & nec sic credere voluerunt.

e ¶ *Manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.*] Extensio manuum allegoricè signat crucem.

CAPVT

In cantico Deuteronomij. Antequam crediderint Deum, non erant gentes Dei. Quasi ergo dicat: eos qui nõ sunt gens mea, vocabo, & credent mihi ad vestram irritationem, vt quibus maiores debuistis esse, gaudeatis æquare: sicut si quis habeat filium inobedientem, & ad corrigendum eum, dimidium patrimonij sui det seruo suo, vt tandem ille cõuersus gaudeat, vel si tantum accipere mereatur. Siue non eramus gens: quia mortui eramus in peccatis.

A

Caput XI.

Dico ergo: Nunquid repulit Deus populum suum? Absit] Quia satis illos humiliauerat, modò quasi bonus doctor consolatur eos, ne illos nimium exacerbare videretur. Non omnes ait repulit, nec semper, nisi quamdiu non credunt.

b ¶ *Nam & ego Israelita sum.*] Si omnes repulisset, me non suscepisset.

c ¶ *Et semine Abraham de tribu Beniamin.*] Non ex semine proselytorum.

d ¶ *Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit.*] Illam plebem non repulit, quam præsciuit esse crediturum.

e ¶ *An nescitis in Elia quid dicit scriptura.*] In Regum libro, vbi scriptum est de Elia.

f ¶ *Quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel.*] Gentibus superbiam tollit, ne glorientur quod ex Iudæis pauciſſimi crediderunt, & ipsi soli remanserunt Deo.

g ¶ *Domine, prophetas tuos occiderunt,* &c.] Omnes prophetæ illa tantùmodo sciebant, quæ illis fuissent à domino reuelata. Vnde & rex Hieremiam dubiè interrogat, si in ea hora qua cũ illo loquebatur, apud eum sermo domini haberetur.

4.Reg. 4.c Sed & Eliseus dicit. *Quomodo hæc dominus abscondit à me?* Ita ergo & Elias hoc loco, præter se, esse alios qui Deum colerent, ignorauit.

B

h ¶ *Sed quid dicit illi diuinum responsum,* &c.] Si prophetã tanti latuerunt, quanto magis vos nescitis, quàm multi Iudæorum & saluati sunt, & saluandi.

i ¶ *Qui non curuauerunt genua ante Baal.*] Non solum immolando, idolis seruitur, sed etiam delinquendo. Si enim Deus factis negatur, vtique & dæmones honorantur.

k ¶ *Sic ergo in hoc tempore.*] Sicut ergo tunc non omnes perierunt, ita & nunc aliquanti saluantur.

l ¶ *Reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt.*] Electio gratiæ, fides est, sicut opera electio legis. Cæterùm quæ electio, vbi nulla diuersitas meritorum?

m ¶ *Si autem gratia,* &c.] Ne dicerent illi, de quibus Eliæ dicitur. Iusti erant, isti verò peccatores, quomodo electi sunt, subiecit: quia & ipsi gratis saluati sunt, sicut & gentes.

n ¶ *Alioquin gratia,* &c.] Quia gratuitum munus appellatur.

o ¶ *Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus.*] Ideo Israel totus non est consecutus iustitiam: quia eam non ex fide quærebat, sed ex solis operibus legis se iustificari putabat, cum maximè legis mandata contemneret. Vnde à Saluatore arguũtur: *Matt.25.c* *Culicem liquantes, & Camelum glutientes.* Item propterea hoc dicit, quia Iudæorum erant promissiones, per quas venturus erat Christus saluare eos à suis peccatis: sed quia venit, & non crediderunt, ideo dicit, Israel non consecutus.

p ¶ *Electio autem consecuta est.*] Qui per fidem electi sunt.

q ¶ *Cæteri verò,* &c.] Cæteri per infidelitatem excæcati sunt, sicut scriptum est. *Esai.7.b* *Nisi credideritis, non intelligetis.*

r ¶ *Sicut scriptum est. Dedit illis Deus,* &c.] In Esaia. Ante hominem vita & mors, quod placuerit ei, dabitur illi, ne libertas scilicet tollatur arbitrij. Dei ergo dare, permittere est. Spiritum autem compunctionis, quem desiderabant. Semper enim verbis Dei fuerunt increduli: nam si voluissent habere spiritũ fidei accepissent. Sed & nũc Christiani qui de resurrectione dubitant, & præmio ac gehenna, similẽ sibi spiritum quæsierunt. Hoc enim loco propheta de infidelib⁹ loquitur. Diuina scriptura hoc habet cũ vnusquisq; habeat, libertatẽ faciendi bonum vel malum, Deum dicat tradere aut dare: propterea quia ipse est qui dedit libertatem. Hæc enim facit eius patientia, quia non statim peccantibus infert vindictam, nec bonis præmia.

C

Caput XI.

Dico ergo: Nunquid Deus repulit populum suum. Absit? [b] Nam & ego Israelita sum [c] ex semine Abraham, de tribu Beniamin. [d] Non repulit Deus plebem suã quam præsciuit. [e] An nescitis in Elia quid dicit scriptura? [f] quemadmodũ interpellat Deum aduersum Israel? Domine, [g] prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt; & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. [h] Sed quid dicit illi diuinum respõsum? Reliqui millia septem mihi virorũ, [i] qui nõ curuauerunt genua ante Baal. [k] Sic ergo & in hoc tempore [l] reliquiæ secundum electionem gratiæ Dei saluæ factæ sunt. [m] Si autem gratia, iam non ex operibus; [n] alioquin gratia iam non est gratia. [o] Quid ergo? Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus. [p] Electio autem consecuta est, [q] cæteri verò excæcati sunt, [r] sicut scriptũ est. Dedit illis Deus spiritũ compunctionis; oculos vt nõ videant: & aures vt non audiant, [f] vsq; in hodiernum diẽ. [t] Et Dauid dixit. Fiat mensa eorum corã ipsis in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua. [u] Dico ergo: Nunquid sic offenderunt, [x] vt caderent? Absit. [y] Sed illorum delictum, salus est gentibus, vt illos æmulentur. [z] Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorũ? [a] Vobis enim dico gentibus, [b] quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meũ honorificabo, [c] si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, [d] & saluos faciam aliquos ex illis. [e] Si enim amissio eorum reconciliatio est mũdi, [f] quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?

a Quod dilexit, vt propter salutem illorum gentes vocarentur, quò eas videntes ad regnum Dei admitti, vel sic facilius conuerterentur. Item, quia dispensatio Dei ita fuit, vt per mortem Christi, omne genus humanum saluaretur, sicut ipse dominus dicit. *Cùm exaltatus fuero, omnia ad me traham,* ideò dicit. *Sed illorum delictum salus gentium:* dicens autem. *Vt illos æmulentur,* ostendit, quia nisi gentes Christo credidissent, reliquiæ illorum nunquam saluatæ fuissent. *Ioan.12*

z ¶ *Quòd si delictum,* &c.] Si delictum eorum tantum vobis profuit, vt sine operibus legis, vos illis faceret cohærere, & si pauci eorum credentes, omnes vos ad salutem vocarunt: quanto magis si omnes crediderunt, prodesse poterant vobis per doctrinam?

a ¶ *Vobis enim dico gentibus.*] Vult ostendere ad Iudæorum salutem magnoperè festinare.

b ¶ *Quàm diu quidem ego sum gentiũ Apostolus,* &c.] Quam diu fuero in corpore constitutus, honorificabo ministerium nostrum, dum exemplo meo, plures eorum saluare contendo.

c ¶ *Si quomodo ad æmulandum prouocem,* &c.] Vt omni modo talem me exhibeam, vt me desiderent imitari.

d ¶ *Et saluos faciam aliquos ex illis.*] Vel aliquantos, quia nolunt omnes.

e ¶ *Si enim amissio,* &c.] Repetit quod dixerat superius.

f ¶ *Quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?*] Vnde gentibus assumptio, nisi ex illorũ viuerent morte? Ex Iudæis mortuis Christus vel Apostoli vita fuerunt gentibus. Siue si quos inde liberauero, ad vestram proficient vitam. Item hoc dicit; quoniam sicut gentes per fidem assumptæ sunt, ita etiam Iudæi si crediderint, ex mortuis ad vitam transibunt.

D

t ¶ *Et Dauid dicit,* &c.] Aliter, semper incurua onera peccatorum, vt non dimittantur nisi crediderint, quia in passione Christi beati sunt, pascha comedentes. Hoc n. de illis prophetatur, qui Saluatorẽ aceto & felle potarunt, & tamẽ ipsis dicit Petrus, *Et nunc scio quia per ignorantiã fecistis hoc: pœnitemini ergo, & baptizetur vnusquisque vestrum.* Et ipse Paulus post modicũ ait. *Et illi si non permanserint in incredulitate, inserẽtur,* vt sciamus, quia spiritus cõpunctionis facultatẽ illis non abstulit cõuertendi. Deniq; statim ipse soluit in sequentibus verbis. Item sacerdotes cum arbitrantur, quod si Christum interferint, haberent semper mensam sacrificiorũ & decimarum, facta est illis in laqueũ. Perdiderũt enim templum in quo vanam spem habuerunt, & nunc sunt inter gentes maledicti. *Psal. 68.* *Act. 3.c* *Rom.11.c*

u ¶ *Dico ergo: Nunquid sic offenderunt.*] Modo iterum partem reuelat Iudæorum.

x ¶ *Vt caderent. Absit.*] Non penitus & irremediabiliter ceciderunt.

y ¶ *Sed illorum delictum salus est gentibus,* &c.] Vsque adeo illos dilexit, vt propter salutem illorum gentes vocarentur, quò eas videntes ad regnum Dei admitti, vel sic facilius conuerterentur. Item, quia dispensatio Dei ita fuit, vt per mortem Christi, omne genus humanum saluaretur, sicut ipse dominus dicit. *Cùm exaltatus fuero, omnia ad me traham,* ideò dicit. *Sed illorum delictum salus gentium:* dicens autem. *Vt illos æmulentur,* ostendit, quia nisi gentes Christo credidissent, reliquiæ illorum nunquam saluatæ fuissent.

z ¶ *Quòd si delictum,* &c.] Si delictum eorum tantum vobis profuit, vt sine operibus legis, vos illis faceret cohærere, & si pauci eorum credentes, omnes vos ad salutem vocarunt: quanto magis si omnes crediderunt, prodesse poterant vobis per doctrinam?

a ¶ *Vobis enim dico gentibus.*] Vult ostendere ad Iudæorum salutem magnoperè festinare.

b ¶ *Quàm diu quidem ego sum gentiũ Apostolus,* &c.] Quam diu fuero in corpore constitutus, honorificabo ministerium nostrum, dum exemplo meo, plures eorum saluare contendo.

c ¶ *Si quomodo ad æmulandum prouocem,* &c.] Vt omni modo talem me exhibeam, vt me desiderent imitari.

d ¶ *Et saluos faciam aliquos ex illis.*] Vel aliquantos, quia nolunt omnes.

e ¶ *Si enim amissio,* &c.] Repetit quod dixerat superius.

f ¶ *Quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?*] Vnde gentibus assumptio, nisi ex illorũ viuerent morte? Ex Iudæis mortuis Christus vel Apostoli vita fuerunt gentibus. Siue si quos inde liberauero, ad vestram proficient vitam. Item hoc dicit; quoniam sicut gentes per fidem assumptæ sunt, ita etiam Iudæi si crediderint, ex mortuis ad vitam transibunt.

a ¶ *Quòd*

E

a ¶ *Quòd si delibatio sancta est, & massa.*] Si illi qui pauci ex eis crediderunt sancti sunt, & omnes si credant. Hic primitias, Christum dicit: massam autem populum Hebręorum, à quibus Christus secundum carnem est.

b ¶ *Et si radix sancta, & rami.*] Radix, Patriarchæ, rami, Apostoli, hoc est, & primi & nouissimi sancti ex ipsis sunt. Item, hoc loco radicem, Abraham significat, quoniam propter fidem, pater multarum gentium vocatur. Ramos verò posteros eius, fidem similiter retinętes.

c ¶ *Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt.*] Non propter te fracti sunt, sed propter illos tu insertus es, quia illi fracti sunt.

d ¶ *Tu autem cum oleaster, &c.*] Olea quidem, sed inculta atq; siluestris. Item hoc loco contra naturam gentilem populū insitum dicit in radice, hoc est, in fide Patriarcharū, & non secūdum naturam arborū quasi insertū proprij generis fructum ferre, sed bonitatem radicis sequi, in quam insertus es.

e ¶ *Et socius radicis & pinguedinis oliuæ factus es.*] Radicis patrum, pinguedinis Christi.

f ¶ *Noli gloriari aduersus ramos, &c.*] Noli de illorū perditione gaudere, alioquin audies quòd non illi per te stant, sed tu per illos. Nec tu illis vitam præstas, sed illi tibi.

g ¶ *Dicis ergo, &c.*] Tu dicis ideo illos fractos, vt tu inseraris.

F Videamus, si propterea, & non magis propter incredulitatem suam ceciderunt.

h ¶ *Tu autē fide sta.*] Non enim Deus personam tuā acciperet, & illos sine causa proijceret.

i ¶ *Noli altum sapere, sed time.*] Quidam hunc locum non intelligentes, nec attendentes causam vel personas, de qua, & de quibus loquitur Apostolus, putant hic sapientiā esse prohibitam. Quod si ita est, secundum illos, inuenietur sibijpse contrarius: qui hic vetat, quod alibi, vt Ephesij & cæteri accipiant, magnis supplicationibus ad dominum deprecatur. Noli ergo altum sapere, hoc est, noli cōtra eos esse superbus.

k ¶ *Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.*] Si illis non pepercit propter incredulitatem, qui ex radice sancta sunt, multo minus tibi, si peccaueris.

l ¶ *Vide ergo bonitatem, & seueritatem Dei.*] Contra eos qui alium Deum iustum, alium asserunt bonum. Et contra eos qui negant Deum in peccantibus vindicare.

m ¶ *In eos quidem qui ceciderunt seueritatem, &c.*] Quia & illi iustè fracti sunt, & tu clementer insertus es.

n ¶ *Si permanseris in bonitate.*] In fide quæ tibi Dei bonitate collata est.

o ¶ *Alioquin & tu exciderís, &c.*] Sin verò, & tu seueritatem senties, & illi bonitatem.

p ¶ *Potens est enim Deus iterum inserere illos.*] Apud homines quidem, impossibile est aridos surculos reformare, apud Deum omnia possibilia & facilia sunt.

q ¶ *Nam & si tu ex naturali excisus es oleastro.*] Quia iam olim patres eorum naturalem legē obliti, degenerauerant à natura, & per successiones peccandi, cōsuetudine permanente, quasi naturaliter amari, & infructuosi esse cœperunt. Item hoc loco contra naturam gentilem populum insitum dicit in radice, hoc est, in fide Patriarcharum, & non secundum naturam arborum quasi insertum, proprij generis fructum ferre, sed bonitatem radicis sequi, in quam insertus est.

r ¶ *Et contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis hi qui secundum naturam inserentur suæ oliuæ?*] Contra naturam est oliuæ inserere oleastrum: quia magis ramus solet vim radicis imitari, quam radix ramorum in suam vertere qualitatem.

f ¶ *Nolo enim vos ignorare fratres.*] Hoc totum contra illos ne superbiant gentes.

t ¶ *Mysterium hoc.*] Arcanum quod hominibus ignotum est, quare saluatę sunt gentes: quia occasionem eis salutis etiam cæcitas præstiterit Israel.

u ¶ *Vt non sitis vobismet ipsis sapientes.*] Ne secundū humanam sapientiam dicatis. Nos Deus elegit, & illos abiecit.

x ¶ *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel.*] In tantum Israel & delicta & perfidia occuparunt, vt veniret tempus, quo gentes omnes admitterentur ad vitam: & ita omnis Israel per fidem solam saluaretur, quomodo gentium plenitudo vita æquales essent in Christo, quia inæquales fuerant in delictis.

y ¶ *Donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.*] Tamdiu permansit, donec gentes saluatæ viderent, quòd oēs vocati sunt ad salutem, siue ex Iuda & Israel, & lege scilicet. Item hoc ostendit quoniā intrante in fidē Christi gentiū supplemento, tunc zelo & æmulatione permoti, reliqui populi Iudæorum, credentes in Christo salui fiant. Præponit autem interdū Apostolus gentes, populo Hebræorū in fide, ea ratione: quoniam etiā si aliquanti ex illis Christo crediderant, tamen legis Mosaicæ adhuc præcepta seruabant. Vnde & ipsi postea exēplo gentium, Christianam fidem integrè cu-

H

stodire cœperūt. Non enim pro multitudine, plenitudinem dicit, sed quia repleti sunt à Domino nostro, sicut & ipse ait Paulus de credentibus. Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimplet.

z ¶ *Sicut scriptum est, &c.*] Quidā hæc omnia futura existimāt. Quibus respondendū est: Ergo & hoc testimonium, Veniet ex Sion qui eripiat Israel, adhuc futurū est, vt rursum Christus adueniat liberare, & à Deo pro tēpore excæcati sunt, & nō semetipsis quid de illis, quomodo pereunt, nō credētes.

a ¶ *Et hoc illis à me testamentum cum abstulero peccata eorum.*] Testamentum nouum quod promisit Hieremias, quod non nisi noui abolitis peccatis accipient. *Hiere. 31.*

b ¶ *Secundū, &c.*] Inimici mihi sunt, propter quæ vobis prædico, Christū prohibentes non gentibus loqui vt salui fiant.

c ¶ *Secundum electionem autem charissimi propter patres.*] Si autem credant, charissimi sunt dupliciter commendati.

d ¶ *Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei.*] Si crediderint, non illis poterunt imputari peccata: quia dominum nō pœnitet Abrahæ semen promisisse. Siue illi sine afflictione pœnitentiæ si crediderint, saluabuntur.

e ¶ *Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo.*] Quando adhuc illi credebant.

f ¶ *Nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum.*] Non vestro merito.

g ¶ *Ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam.*] Misericordia gentium. Christus est.

h ¶ *Vt & ipsi misericordiam consequantur.*] Intantum non crediderunt, vt & ipsi operibus suis non iustificentur, sed misecordia, sicut & vos.

ipsi misericordiam consequantur. [a] Concluſit enim Deus omnia in incredulitate, [b] vt omnium misereatur. [c] O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei: [d] quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & ininuestigabiles viæ eius. [e] Quis enim cognouit sensum domini, [f] aut quis consiliarius eius fuit, [g] aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? [h] Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. [i] Ipsi honor & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

Caput XII.

Obsecro [k] itaque vos fratres [l] per misericordiam Dei, [m] vt exhibeatis corpora vestra [n] hostiam viuentem, sanctam, [o] Deo placentem, [p] rationabile obsequium vestrum. [q] Et nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri: vt probetis quæ sit voluntas Dei [r] bona & beneplacens, & perfecta. [r] Dico enim per gratiam quæ data est mihi [t] omnibus qui sunt inter vos: [u] non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: [x] & vnicuique sicut Deus diuisit [y] mensuram fidei. [z] Sicut enim in vno corpore multa membra habemus: omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo: [a] singuli autem alter alterius membra: [b] habentes autem donationes secundum gratiã, quæ data est nobis differentes. [c] Siue prophetiam secundum rationem fidei: [d] siue ministerium in ministrando: [e] siue qui docet in doctrina. Qui exhortatur in exhortando: [f] qui tribuit in simplicitate: [g] qui præest in solicitudine: [h] qui miseretur in hilaritate. [i] Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhærentes bono.

a ¶ *Concluſit enim Deus omnia in incredulitate.*] Non vi concluſit, ſed ratione concluſit, quos inuenit in incredulitate, hoc eſt, Iudæos omnes & gentes hic concluſit: quia antea Iudæi peccatores tantum erant, non etiam perfidi: poſtquam autem Chriſtum non crediderunt, gentibus ſunt æquales: & omnes ſimiliter miſericordiã conſequuntur.

b ¶ *Vt omnium misereatur.*] Hac de cauſa.

c ¶ *O altitudo diuitiarum ſapientiæ*, &c.] Laudat ſapientiam Dei qui tamdiu expectauit ſecundum præſcientiam, donec oẽs miſericordia indigerent: vt omnibus de falſa iactãtia operum gloria tolleretur.

d ¶ *Quàm incomprehẽſibilia ſunt iudicia eius, & ininueſtigabiles viæ eius.*] Iudicia Dei abyſſus multa. Aliqui enim comprehendere non poſſunt. *Pſal. 35.*

e ¶ *Quis enim cognouit ſenſum domini?*] Ante nemo cognouit: nam in præſenti ipſe Paulus vtique ſciebat, qui alijs oſtẽdebat. Nos autem ſenſum domini habemus. Siue legem ipſius per ſe nemo cognouit: & nemo peculiari Deo confabulatione inſtructus, doctrina non indiget legis.

f ¶ *Aut quis conſiliarius eius fuit?*] Vt eius nouerit ſacramenta.

g ¶ *Aut quis prior*, &c.] Quis fecit aliquid boni, & non Dei miſericordiam glorificet, ſed ſuo ſe merito recepiſſe glorietur.

h ¶ *Quoniam ex ipſo*, &c.] Ab ipſo omnis creatura accepit initium, & per ipſum regitur, & in ipſo omnia concluduntur, nec ipſe continetur ab vllo.

i ¶ *Ipſi honor & gloria*, &c.] Ipſe ſolus glorificandus eſt, cuius eſt etiam quod ſumus & viuimus, ac mouemur. Simul etiam contra Arianos facit hic locus, cum dicitur Deus id eſſe, ex quo omnia, & per quem omnia facta eſſe monſtrantur: ſiquidem omnia per verbum in principio facta, Euangeliſta ſignauit. Et quod de filio Euangeliſta teſtatur, hoc Apoſtolus per vnitatis myſterium, de patre intelligendum edocet credendum.

Caput XII.

Obsecro itaque vos fratres.] Quia de ſenſu domini dixerat: modò dicit quales ſe exhibere debeant, vt ſenſum domini habere mereantur. Hucuſque de dogmatibus dicit: hinc iam moralia docet.

l ¶ *Per miſericordiam Dei.*] Qua magis nihil eſt, per quam liberati ſumus.

m ¶ *Vt exhibeatis corpora veſtra.*] Quanto magis animam, non animalium, ſicut in lege, quæ tamen licet in figura fuerint, immaculata offerebantur & viua.

n ¶ *Hoſtiam viuentem, ſanctam.*] Hoc eſt, caſtam & alienam ab omni morte peccati.

o ¶ *Deo placentem.*] Domino, non hominibus tantùm placente, ſiue talis ei placet hoſtia.

p ¶ *Rationabile obſequium veſtrum.*] Omne opus bonum tunc placet Deo, ſi rationabiliter fiat. Nam mercede priuatur, vt puta, ſi quis hominum cauſa ieiunat, bonum obſequium inſipienter facit: ita & de omnibus adiacentibus ſentiendum eſt.

q ¶ *Et nolite conformari*, &c.] Nolite ſimiles eſſe filijs mundi, quia facti eſtis filij Dei: ſed renouate ſenſum veſtrum, per quem regitur corpus, & omnia membra dirigũtur, vt etiam corporis actus noui fiant, quo poſſitis voluntatẽ Dei & ſenſum eius agnoſcere. Hæc.n. non niſi nouo ſenſui reuelantur.

r ¶ *Bona, & bene*, &c.] Hoc eſt, quod bonum ſit melius, & optimum.

f ¶ *Dico enim per gratiam*, &c.] Prohibet vſum humanæ ſapientiæ quæ præter legem eſt: non ſenſu proprio loqui ſe dicit, ſed auctoritate gratiæ Dei.

t ¶ *Omnibus qui ſunt*, &c.] Qui ſunt ſacerdotes ſiue doctores, quorum cæteri ſequuntur exemplum.

u ¶ *Non plus ſapere, quàm oportet ſapere*, &c.] Plus vult ſapere, qui illa ſcrutatur, quæ lex non dicit. Vnde & Salomon ait. *Altiora te ne quæſieris: & maiora te ne ſcruteris: ſed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita ſemper.* *Eccleſ. 3.*

x ¶ *Et vnicuique ſicut*, &c.] Notandũ quòd Deum dicat Spiritum ſanctum, quomodo ad Corinthios ait, dona diuidere ſingulis prout vult. *1. Cor. 12. b*

y ¶ *Menſuram fidei.*] Menſura fidei, virtutis intelligenda eſt gratia, quam non niſi fideles accipiunt.

z ¶ *Sicut enim & in*, &c.] Per comparationẽ corporis, eos ad cõcordiam cohortatur, ne vel hinc moueãtur, quia dona accipere diuerſa: non enim poterant omnia habere ſinguli, ne ſuperbirẽt nullius egentes: nec omnes eadẽ, vt corporis Chriſti ſimilitudo in nobis monſtretur. Item quod dicit in vno corpore multa membra, propter diuerſitatem officiorum dicit. Non enim poteſt oculus audire, nec auris videre, & ſic cætera intelligenda.

a ¶ *Singuli autem alter alterius membra.*] Vt præſtando alterutrum quod habemus, magis ac magis charitas in nobis confirmetur.

b ¶ *Habentes autem donationes ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis differentes.*] Donum non ex noſtro, ſed ex donantis arbitrio pendet. Et omnibus quidem credentibus gloria promittitur in futuro, ſed qui tam mundum cor habuerit, vt hoc mereatur, gratiam virtutum accipit etiam in præſenti.

c ¶ *Siue prophetiam ſecundum rationem fidei.*] Fidei, non legis: ſiue quia fides illa meretur. Vnuſquiſque enim tantum accipit, quantum credit. Item ſecundum fidem quæ vnicuique à Deo data eſt atque conceſſa.

d ¶ *Siue miniſterium in miniſtrando.*] Miniſterium ſacerdotalis, vel diaconatus officij.

e ¶ *Siue qui docet in doctrina, qui exhortatur*, &c.] Qui docet, maior eſt eo qui exhortatur. Exhortari enim pro viribus ſuis poſſunt, etiam minus periti. Notandum ſanè quod tertio tantùm poſuerit, ſiue quod quare fecerit, ſpiritualis debet lector agnoſcere.

f ¶ *Qui tribuit in ſimplicitate.*] Omnibus ſimpliciter largitur, cunctos credens bonos eſſe, & indigere quæ petunt.

g ¶ *Qui præeſt in ſollicitudine.*] Qui præeſt Eccleſiæ vel fratribus, debet eſſe ſollicitus.

h ¶ *Qui miſeretur in hilaritate.*] Maximè circa ægrotos miſericordiam exhibendo. Siue miſericordiæ titulus generalis eſt, qui circa omnes placido exhibendus eſt animo. *Hilarem enim datorem diligit Deus*, & triſtem ſine dubio odit: quia melius eſt verbum bonum ſuper datum optimum. *1. Cor. 9. b*

i ¶ *Dilectio ſine ſimulatione*, &c.] Tota puritas debet eſſe in Chriſtianis, ſicut Deus pura lux eſt. Fingere enim ſeruo-

rum est. Et diligamus non lingua tantùm, sed opere & veritate. Ita etiam si necesse fuerit, pro inuicem moriamur.

a ¶ *Charitatem fraternitatis inuicem diligentes.*] Ita vos diligite, quasi ex vna matre generati.

b ¶ *Honore inuicem præuenientes.*] Hoc si semper seruaremus, & charitatem & patientiam teneremus: sicut alibi ait. Alter alterutrum maiorem æstimantes. Si enim nos omnibus minores iudicaremus, nec vltro alicui iniuriam faceremus: nec illatam nobis grauiter deputaremus.

c ¶ *Sollicitudine non pigri.*] Ne per sollicitudinem sæculi, pigri in Dei opere efficiamini & inertes.

d ¶ *Spiritu feruentes.*] Quia frigidos dominus non amat, & in tepidis nauseat. Tunc plane spiritu feruemus si sæculo frigidi sumus.

e ¶ *Domino seruientes.*] Non sæculo: neq; vitio, sed Deo.

f ¶ *Spe gaudentes.*] Spe non præsenti. Spes enim quæ videtur, non est spes.

g ¶ *In tribulatione patientes.*] Propter gaudium spei futuræ, omnia sustinete: sicut ait: *Omnes gaudium existimate.* Iac. 1.a

h ¶ *Orationi instantes.*] Instantia orationis nobis præstat auxiliũ in aduersis.

i ¶ *Necessitatibus sanctorum communicantes.*] Ministrate eis qui propter Christum, sua omnia contemnentes, alienis ad tempus indigent ministerijs. Quidam codices habent, Memorijs sanctorum communicantes: quod ita intelligitur, quòd meminerit, in qualibus sancti, vel quibus operib. promeruerint Deum, vt participes eorum fiant imitantes semper. Deniq; sequitur.

k ¶ *Hospitalitatem sectantes.*] Quia & hoc sancti fecerunt: sicut Abraham, sicut Lot, qui etiam inuitos hospites detinebant: de qua dicitur. Per hanc enim quidam Deo placuerunt angelis hospitio receptis.

l ¶ *Benedicite persequentibus vos, benedicite.*] Ne putaremus vtrunq; nos facere debere. Ait enim & B. Petrus: *Neq; maledictum pro maledicto, sed e contrario benedicentes.* 1.Pet.3.b

m ¶ *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus.*] Vt si quid patitur vnum membrum, compatiantur omnia membra. Sicut Iob ait: Si non ingemui vel lacrymatus sum, cum viderem homines in necessitate. Et dominus fletibus Mariæ, ad fletum prouocatur, vt nobis daret exemplum. Nec enim pro Lazaro quem erat suscitaturus, fleuisse credendus est: nec propter incredulitatem illorum, qui ei sæpe non crediderũt mirabilia facienti. Nos autem iam peruerso modo flemus cũ gaudentibus, & gaudemus cum flentibus. Si quis enim laudatus fuerit, contristamur: si quis ceciderit, exultamus. Vnde ostendimus nos qui talia facimus, de corpore Christi non esse, qui non dolemus de vno membro præciso: sed inimici sumus partis nostræ, & amici partis aduersæ: qui non dolemus de acie nostra viros fortissimos corruentes: nec gaudemus, si videamus eos fortiter dimicantes: quamuis ipsi tam validi non simus ad pugnandum. Ioan.11.

n ¶ *Idipsum inuicem sentientes.*] Vt ita alteri sentiatis, sicut vobismetipsis.

o ¶ *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.*] Superba sapit iste, qui suam per se vlcisci cupit iniuriam: & non humilibus rebus, id est, humilitate consentit.

p ¶ *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.*] Nolite in humana sapientia gloriari, sed stulti estote sæculo, vt sitis domino sapientes: sicut scriptum est. *Beatus homo quem tu erudieris domine: & de lege tua docueris eum.* Psal.93.b

no. [a] Charitatem fraternitatis inuicẽ diligẽtes, [b] honore inuicẽ præueniẽtes. [c] Sollicitudine nõ pigri. [d] Spiritu feruẽtes, [e] domino seruiẽtes. [f] Spe gaudentes, [g] in tribulatione patiẽtes, [h] orationi instãtes: [i] necessitatibus sanctorum communicantes, [k] hospitalitatem sectantes. [l] Benedicite persequentibus vos. Benedicite, & nolite maledicere. [m] Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. [n] Idipsum inuicem sentientes. [o] Non alta sapiẽtes, sed humilib. consentientes. [p] Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. [q] Nulli malum pro malo reddentes, [r] prouidentes bona, non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. [s] Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. [t] Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. [u] Scriptum est enim: Mihi vindictam, & [x] ego retribuam, dicit dominus. [y] Sed & si esurit inimicus tuus, ciba illũ, si sitit, potum da illi. [z] Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius. [a] Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.

Caput XIII.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: [c] non est enim potestas nisi à Deo. [d] Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt. [e] Itaque qui resistit potestati, Dei ordi-

q ¶ *Nulli malum pro malo reddentes.*] Humana sapientia est, si quæramus vicem reddere inimicis. Stultitia enim est in hoc sæculo, si percutienti & aliam maxillam præbere volueris. Quòd si tantæ patientiæ & humilitatis fueris: non solum apud dominum, sed & apud omnes homines poteris probabilis apparere.

r ¶ *Prouidentes bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram hominibus.*] Tantùm caue ne ideo facias, vt non Deo, sed solis hominibus placere desideres.

s ¶ *Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habẽtes.*] Quod vestrum est, vos cum omnibus pacem habetote: & dicite cum propheta. *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus:* optãtes scilic. conuersionem eorum atque salutem, sicut quæ vobis fieri possit. Psal.119.b

t ¶ *Non vosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ.*] Aut fugiendo, aut permittendo nocere.

v ¶ *Scriptum est enim: Mihi vindictam.*] Ego quasi meam, dicit dominus, non quasi vestram iniuriam vindicabo: quoniam dicit propheta. *Qui vos tangit, tanquã qui tangit pupillam oculi ipsius.* Zach.2.c

x ¶ *Ego retribuam dicit dominus.*] Facienti bona, retribuere promittit.

y ¶ *Sed & si esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi.*] Noli illi negare, quod Deus nulli negat: quamuis sit blasphemus & impius.

z ¶ *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super cuput eius.*] Vt cũ sibi carbones intellexerit per suam indebitam misericordiã congregari, excutiat eos: hoc est, conuertatur, & diligat te, quem habuerat aliquando perosum. Cęterùm non est misericordia, sed crudelitas: si ideo eam facias, vt illi aliquid peius eueniat: pro quo Deum præciperis deprecari. Item hoc loco docet nos imitari Deum debere, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Cibando enim inimicum & potando, eum ad pacem vel reconciliationem prouocamus: vt si ille in malitia perstiterit, ignem suo congerit capiti.

a ¶ *Noli vinci malo, sed vince in bono malum.*] Ille dicitur vicisse alterum, qui eum ad suam duxerit partem, sicut hæreticum vel paganum. Si ergo te fecerit sibi vicem reddere, ille te vicit, sibi similem te faciendo: si autem per patientiam tuam feceris eum cessare ab iniuria, tu vicisti.

Caput XIII.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.] Hæc causa aduersus illos prolata est, qui se putabant ita habere libertatem Christianam, vt aut nulli honorem deferrent, aut tributa dependerent. Quocumq; ergo modo eos humiliare desiderat: ne fortè propter superbiam, magis quàm propter Deum contumeliam patiantur. Ideoq; docet illos humilitate tempus redimere. Aliter: quòd sublimiores potestates, ecclesiasticæ dignitates intelligantur.

c ¶ *Non est enim potestas nisi à Deo.*] Et quomodo Deus dicit per prophetam: Regnauerunt, & non ex me?

d ¶ *Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt.*] Si de sæculi potestatibus dicere videatur, non ideo iustæ erunt, etiam si à Deo exordium acceperunt, Secundum desiderium vniuscuiusque dantur. Nam dicit Salomon: *Quoniam data est nobis potestas à Deo. Sed cum essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis. Horrendè & cito apparebit vobis,* & cæt. Constituitur enim à Deo vt iustè iudicet: & vt peccatores habeant, quod timeant, ne peccent. Sap.6.b

e ¶ *Itaque qui resistit potestati,* & cæt.] Sicut ad Rahab dicitur:

Qui exierit foras, ipse sibi reus erit.

a ¶ *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali.*] Malus debet timere potestatem, nam bonus non habet quod timeat, qui si iniuste occiditur, gaudet.

b ¶ *Vis autem non timere potestatem?*] Accipe consilium meum, & nunquam timebis.

c ¶ *Bonum fac, & habebis laudem ex illa.*] Ipsa damnatio malorũ, laus est bonorum.

d ¶ *Dei enim minister est tibi in bonum: si autem, &c.*] Qui pro tua sollicitus est quiete. Item hic dicẽdo: Minister est tibi boni causa, ostendit in his quæ recta sunt iudicibus obediendum, non in illis quæ religioni contraria sunt.

e ¶ *Nõ enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est.*] Et in te habet officium, si peccaueris: nec tibi proficit ad mercedem. Siue sacerdotes gladium spirituale portant: sicut Petrus percussit Ananiam & Sapphiram, & Paulus Magum.

Act. 5. 3. b & 13. a

f ¶ *Vindex in iram ei qui malum agit.*] Quia Deus non diligit malos: qui odit omnes qui operantur iniquitatem.

g ¶ *Ideoq; necessitate subditi estote: non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.*] Non solum quia possunt potestates etiã sine causa irasci, sed & ne propter alicuius peccati conscientiã condemnemini. Siue non solum, ne irascantur sacerdotes, sed etiam quia sanctis illis & iustis honorem debetis. Item malum agentes & contra præcepta viuẽtes, propter vindictam subditi sunt potestatibus: rectè autem viuentes propter conscientiam subditi sunt, quia bona & iusta sunt quæ iubentur.

h ¶ *Ideo enim & tributa præstatis, &c.*] Possunt & tributa sacerdotum intelligi, quæ illis à Deo sunt constituta. Siue ideo regibus tributa præstatis: quia voluistis possidendo sæculo esse subiecti. Ministros autem Dei illos appellat: vt vel sic eis reddant, quod eis debebant, ne videretur Christus superbiam docuisse.

i ¶ *Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum.*] Potest etiam eleemosyna debitum appellari. Dicit scriptura: *Inclina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum.*

Eccl. 4. d

Psal. 17.

k ¶ *Cui vectigal, vectigal.*] Vectigal nostrum est, vt transeuntibus donemus: vel nos transeuntes sedentibus ad viam, & inde venientibus largiamur.

l ¶ *Cui timorem, timorem.*] Quomodo ergo scriptum est alibi: Præter Deum neminem esse timendum? Sed sic, inquit, age vt neminem timeas. Timor enim Dei, timorem expellit humanum. Sed quoniam causas adhuc timoris habetis, necesse est vt timeatis.

m ¶ *Cui honorem, honorem.*] Etiam timorem maioribus, honorem tantùm æqualibus.

n ¶ *Nemini quicquam debeatis.*] Præclarè dixit Apostolus, reddenda vnicuiq; quæ debẽtur, sola tantùm dilectione nos inuicem obnoxios debere. Si autem semper fratribus debuerimus, dilectionem seruemus, vt perpetuę charitati connectamur. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non concupisces: & si quid est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Item nemini debitum non reddatis.

o ¶ *Nisi vt inuicem diligatis.*] Hoc solum semper debet manere, quod nunquam persolui potest.

p ¶ *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.*] Secundum domini parabolam, sine discretione cunctis misericordiam ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. [a] Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. [b] Vis autem nõ timere potestatem? [c] Bonum fac, & habebis laudem ex illa. [d] Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. [e] Nõ enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, [f] vindex in iram ei qui malum agit. [g] Ideoque necessitate subditi estote: non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. [h] Ideo enim & tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruiẽtes. [i] Reddite ergo omnibus debita. Cui tributũ, tributum: [k] cui vectigal, vectigal: [l] cui timorem, timorẽ: [m] cui honorem, honorem. [n] Nemini quicquã debeatis, [o] nisi vt inuicẽ diligatis. [p] Qui enim diligit proximum, legem impleuit. [q] Nã non adulterabis, non occides, non furaberis, nõ falsum testimonium dices, nõ concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur. Diliges proximum tuum sicut teipsum. [r] Dilectio proximi, malum non operatur. [s] Plenitudo ergo legis, est dilectio. [t] Et hoc scientes tempus: quia hora est iam nos de somno surgere. [t] Nũc enim propior est nostra salus, quàm cũ credidimus, [x] Nox præcessit, dies autem appropinquauit. [y] Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis: [z] sic vt in die honestè ambulemus. [a] Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, [b] non in contentione & æmulatione, [c] sed induimini dominum Iesum Christum, [d] carnis curam ne feceritis in desiderijs.

CAP.

q ¶ *Nam non adulterabis, &c.*] *Diliges proximum tuum sicut te ipsum.*] Recapitulatur omnis iustitia in proximi dilectione, & iniustitia nascitur, dum plus cæteris nos amamus. Qui enim sicut se diligit proximum: non solum illi malum non facit, sed etiam bonum facit, quia & circa se vtrumque cupit impendi.

r ¶ *Dilectio proximi, malum non operatur.* Etiam bonum non facere, malum est. Nam si viderit illum fame periclitari: nonne ipse illum occidit, si ille cum affluat, non dederit victũ: quamuis ei proprias non tulerit facultates? Quisque enim in quacunque necessitate succurrere morituro potest: si non fecerit, occidit.

s ¶ *Plenitudo ergo legis, est dilectio.*] Hoc est perfectio.

t ¶ *Et hoc scientes tempus, quia hora est iã nos de somno surgere.*] Hoc est, vt ad perfectiora tendatis. Non enim semper debetis esse paruuli & lactentes, sicut alibi dicit: *Etenim cum deberetis magistri esse, &c.* Item hortatur Apostolus, vt tenebrosa & somni torpore depressa opera relinquentes, in lumine, hoc est, in bonis operibus ambulemus. Item de somno inertię & ignorantię cõsurgamus: Iam enim scientia lucet.

Heb. 5. c

v ¶ *Nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credidimus.*] Scientia proficiente propior est salus, quàm quando primum credidimus.

x ¶ *Nox præcessit: dies autem appropinquauit.*] Comparat diei scientiam, & ignorantiam nocti, secundum Oiee dicentem: *Nocti assimilaui matrem tuam: factus est populus meus tanquam non habens scientiam.*

Osee 4. b

y ¶ *Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.*] Cùm ignorantia abijciamus simul etiam opera ignorantiæ, & arma lucis: hoc est, luminis opera induamur. *Qui enim malè agit, odit lucem:* qui verò facit veritatem, venit ad lucem.

Ioan. 3.

z ¶ *Sic vt in die honestè ambulemus.*] Sicut lux diei prohibet vnumquemque agere, quod nocte liberè committebat: ita & scientia nos prohibet legis mandata contemnere: quòd sciamus nos semper à Deo videri.

a ¶ *Non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs.*] Comessatio, est mensæ collatio. Nos verò habemus spirituale conuiuium dicentes: Cum conuenitis, vnusquisque psalmum habet, &c. Ebrietatem ergo pernitiosam esse, & luxuriæ materiam: ex hinc cognoscimus, quia impudicitiam subiunxit. Et alibi ait, *Nolite inebriari vino in quo est luxuria.*

Eph. 5. d

b ¶ *Non in contentione & æmulatione.*] Etiam contentionem & inuidiam crimino sam esse: & alijs multis probatur exemplis, dicente Iacobo: *Si enim zelum amarum habetis, &c.*

Iac. 3. d

c ¶ *Sed induimini dominum Iesum Christum.*] Solus Christus videatur in vobis, non vetus homo. Qui enim dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare, in quo omnes sunt virtutes.

d ¶ *Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.*] Sicut Salomon ait: Post concupiscentias tuas non eas. Et iterum: *Si dederis concupiscentiam animæ tuæ, in gaudium facies te inimicis tuis venire.*

Eccl. 18. d

CAPVT XIV.

Infirmum autem in fide assumite.] Hic obliquè illos increpare incipit, qui se fortes putabant, vt immoderatè carnibus vescerentur. Item hic infirmos fideles dicit, qui carnes quæ in macello tunc temporis vendebantur, idololatrias esse credebãt: & propter hoc sic putantes, ne polluerentur, oleribus vescebantur. Vnde præcipitur ab Apostolo: ne imperitiita sentientes iudicent, qui habent fidem: omnia quæ in macello veneunt, sine disceptatione manducent: quoniam omnis creatura Dei bona est: & nihil damnandum est eorum, quæ Deus hominibus ad edendum creauit.

b ¶ *Non in dispensationibus cogitationum.*] Nolite secundum vestras cogitationes, quem lex nõ iudicat iudicare.

c ¶ *Alius enim credit se manducare omnia.*] Qui tantam fidem habet, vt non moueatur aut abstinentia confractus, aut senio.

d ¶ *Qui autem infirmus est, olus manducet.*] Infirmus aut ætate, aut corporis calore. Itẽ hic probatur: quia non de Iudæis dicatur, vt quidam putant, sed de abstinentibus. Non enim carnes secundum legem, sed sola olera manducabant. Aliter: Si iccirco tibi infirmitas animę generatur: quia alium eiusdem propositi, carnibus pro sua fide vesci perhorrescens, fortè cognoscis: noli esse iudex alterius voluntatis, nec exigere ab aliquo. Vnicuique in voluntate dimissum est: sed si tibi scandalum est, & non vis carnibus vesci tibijpsi impone modum: & melius faciens, sola olera manduca. Magis vnusquisque per tuam æquanimitatem ad abstinentiam prouocetur, quàm irritatus de hoc scandalizet te. Magis in edendis carnibus confirmetur, quod tum non potes quasi culpam in alio reprehendere, si vnusquisque aut fideliter hoc præsumit, aut fortè asperitate valetudinis, aut senecta hoc faciat exigente.

e ¶ *Is qui manducat, non manducantem non spernat.*] Habebant inter se scandala: illi illos quasi carnales iudicabant, & illi illos tanquam stultos irridebant, & superstitiosos iudicabant.

f ¶ *Et qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum assumpsit.*] Ita illos Deus vocauit, vt te.

g ¶ *Tu quis es qui iudicas alienum seruum.*] Cuius tua auctoritatis es, vt iudices eum, quem lex nõ iudicat? Vnde & Iacobus ait: *Qui iudicat fratrem,* scil. sapientiorem se, *iudicat legem.* Cæterùm ipse Paulus contrà mandatum facientes iudicauit, & alijs iudicandi tribuit facultatem. Ad eum qui fide infirmus est, sermo dirigitur, non eum debere iudicare manducantem. Omnia quæcunq; in macello veneunt: qui robustus fide est, omnia munda mundis esse cognoscit.

Iacob. 4.

h ¶ *Domino suo stat aut cadit.*] Siue viuit, siue moritur, quia & ille propter Deum abstinet: & ille secundum Deum manducat.

i ¶ *Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.*] Deus qui tres pueros leguminibus pastor, meliores apparere fecit, quã illos qui de mensa regis edebant, potest & illos diutius facere in corpore stare.

Dan. 1. c

k ¶ *Nam alius iudicat diem,* & cæt.] Iudæi in escis diem inter diem iudicare non poterant. Ergo de ieiunio & abstinentia dicit, quæ non sunt sub certo modo legis redacta, vt vnusquisq; tantum faciat, quantum potest: quantam mercedem habere voluerit. Vnde sequitur: Vnusquisq; id faciat in tali causa, quod melius esse iudicat. Item hoc est quod dicit, aliquos esse, qui certis anni tẽporibus: alios esse qui omni tempore vitæ suæ ab esu carnium decreuerunt abstinendum.

CAPVT XIV.

Infirmum [a] autem in fide assumite: [b] non in disceptationibus cogitationum. [c] Alius enim credit se manducare omnia. [d] Qui autem infirmus est, olus manducet. [e] Is qui manducat, non manducantem non spernat: [f] & qui non manducat, manducantem non iudicet. Deus enim illum assumpsit. [g] Tu quis es, qui iudicas alienum seruum? [h] Domino suo stat aut cadit, [i] stabit autem. Potens est enim Deus statuere illum. [k] Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet. [l] Qui sapit diem, domino sapit, [m] & qui manducat, domino manducat. Gratias enim agit Deo. [n] Et qui nõ manducat, domino non manducat: & gratias agit Deo. [o] Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, domino viuimus, siue morimur, domino morimur. Siue ergo viuimus siue morimur, domini sum[p]. [p] In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit: vt & viuorum & mortuorum dominetur. [q] Tu autem quid iudicas fratrem tuum: [r] aut tu quare spernis fratrem tuum? [f] Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. [t] Scriptum est enim. Viuo ego, dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. [u] Itaque vnusquisq; nostrum pro se rationẽ reddet Deo. [x] Nõ ergo amplius inuicem iudicemus. [y] Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalũ. [z] Scio & confido in domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, [a] nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. [b] Si enim propter cibum frater tuus contristatur, [c] iam non secundum charitatem ambulas.

[a] Noli

l ¶ *Qui sapit diem, domino sapit.*] Domino sapit, qui propter Deum ieiunat, & non propter homines.

m ¶ *Et qui manducat, domino manducat,* & cæt.] Qui propter dominum manducat: vt prædicandi euangelium possit habere virtutem, non suæ gulæ studet, sed aliorum saluti: propter quod conuersi, gratias referant Deo.

n ¶ *Et qui non manducat, domino non manducat: & gratias agit Deo.*] Quia per exemplum illius multi saluantur, & gratias referunt Deo. Qui enim voce agit gratias, solus agit: qui autem etiam in opere, in multis agit.

o ¶ *Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur,* &c.] Nemo fidelium sibi viuit, & nemo sibi moritur: quia Christus pro omnibus mortuus est, vt & qui viuunt, iam non sibi viuant, sed illi. Cauendũ e contrariò, ne nos aut nobis viuamus manducando: aut propter homines moriamur ieiunando.

p ¶ *In hoc enim Christus,* &c.] Aduentus Christi & viuos inueniet, & mortuos suscitabit. Nihil ergo refert, vtrum te resuscitet, an viuum inueniat: tantum labora, vt coram eo iustus appareas.

q ¶ *Tu autem quid iudicas fratrem tuum?*] Qua auctoritate quasi voracem damnas?

r ¶ *Aut tu quare spernis fratrem tuum?*] Quasi infirmum despiciens, aut superuacuè ieiunantem?

f ¶ *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.*] Tunc conscientias nostras dominus iudicabit, quid & quali voto fecerimus.

t ¶ *Scriptum est enim: Viuo ego dicit dominus: quoniam mihi flectetur omne genu: & omnis lingua cõfitebitur Deo.*] Hoc testimonio probat: quia omnes soli domino reddemus nostrorum actuum rationem.

v ¶ *Itaq, vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo.*] De his quibus lex tacet. Cæterùm si videns peccantem non arguerit, reddet etiam Deo pro eo rationem.

x ¶ *Non ergo amplius inuicem iudicemus.*] Sufficit quod nunc vsque fecistis.

y ¶ *Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.*] Hic subtiliter ingreditur ad abstinentiam commẽdandam: & dicit illos abstinere debere, quamuis firmi sint, ne exemplo illorum, infirmi scandalum patiantur.

z ¶ *Scio & confido in domino Iesu: quia nihil commune per ipsum.*] Non hoc ideo dico: quia putem aliquid commune esse. Per Christum enim scio omnia esse mundata. Commune enim dicitur, quicquid immundum videtur in esca Iudæorum.

a ¶ *Nisi ei qui existimat quid commune esse.*] Illi per conscientiam fit commune, qui adhuc ritu Iudaico, aliquid post Christi fidem in talibus causis arbitratur immundum.

b ¶ *Si enim propter cibum,* &c.] Non dixit, propter ieiunium: sed ne illum tuo exemplo aut prouoces, aut compellas.

c ¶ *Iam non secundum charitatem ambulas.*] Quia inuitus manducat, quod illi non expedit. Etiam non diligis proximum sicut te, si non illius vtilitatem cogitas sicut tuam.

[a] Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. [b] Non ergo blasphemetur bonum nostrum. [c] Non est enim regnum Dei, esca & potus, [d] sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto. [e] Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. [f] Itaque quæ pacis sunt, sectemur: [g] & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus. [h] Noli propter escam destruere opus Dei. [i] Omnia quidē munda sunt, [k] sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. [l] Bonum est non māducare carnem, & non bibere vinum: [m] neque in quo frater tuus offenditur, aut scādalizatur, aut infirmatur. [n] Tu fidem quam habes penes temetipsum, habe coram Deo. [o] Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. [p] Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est, [q] quia non ex fide. [r] Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

CAPVT XV.

DEbemus [r] autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere: [t] & non nobis placere. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat [u] in bonum ad ędificationem. [x] Etenim Christus non sibi placuit, sed [y] sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. [z] Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: [a] vt per patientiam & cōsolationem scripturarum spem habeamus. [b] Deus autem patientiæ & solatij det [c] vobis idipsum sapere in alterutrū secundum Iesum Christum: [d] vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem domini nostri Iesu Christi. [e] Propter quod suscipite inuicem [f] sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

a ¶ *Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.*] Non dixit, abstinentia tua, sicut quidam volunt.

b ¶ *Non ergo blasphemetur bonum nostrum.*] Libertatem quam habemus in domino, vt omnia nobis munda sint, non ea ita debemus vti, vt videamur propter gulam & epulas ambulare. Siue blasphematur, si propter talia contendimus.

c ¶ *Non est enim regnum Dei esca & potus.*] Non per escam iustificamur. Sed & hoc notandum, quòd non dixerit: ieiunium & sobrietas non est regnum Dei, sed esca & potus. Item hic manifestè monstratur, quoniam regnum cœlorum cibum & potum nō habet temporalem, sed illic spiritualiter viuitur.

d ¶ *Sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto.*] Quæ per abstinentiam facilius custoditur. Vbi verò iustitia, ibi & pax, vbi pax, ibi & gaudium spirituale: quia ex dissensione semper tristitia & molestia generatur.

e ¶ *Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo: & probatus est hominibus.*] De tali homine nemo potest dubitare, quia sanctus est.

f ¶ *Itaq; quæ pacis sunt, sectemur.*] Vt nō inuicem nos de huiusmodi iudicemus.

g ¶ *Et quæ ædificationis sunt, inuicē custodiamus.*] Sed ædificatio est abstinentia. Cæterùm esca etiam si neminem perdat, nullum ædificat.

h ¶ *Noli propter escam destruere opus Dei.*] Hominem scilic. à Deo creatum.

i ¶ *Omnia quidem munda sunt.*] Repetit quod superius dixerat, ne creaturam damnare videretur.

k ¶ *Sed malum est homini, qui per offendiculum manducat.*] Ipsum mundum, illis fit malum, si per illud alterum offendant.

l ¶ *Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum.*] Exponit quid sit per quod offendere dicebat infirmum. Item hoc loco laudat quidem abstinentiam carnis & vini: sed multò magis admonet, propter scandalum fratris abstinendum esse à cibo & potu eorum, quæ idolis immolantur.

m ¶ *Neq; in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur.*] Infirmatur à pudicitia. *Vinum enim & mulieres apostatare faciunt etiam sapientes.* Eccli. 19. a

n ¶ *Tu fidem, quam habes penes temetipsum,* &c.] Si in hoc fidelem te putas, sic manduca, vt nemo tuo infirmetur exemplo.

o ¶ *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.*] Quia nō suam infirmitatem probando considerat, sed alterius salutem infirmi.

p ¶ *Qui autem discernit si manducauerit, damnatus est.*] Si quis de alio discernat & dicat, Ista si manducauerit, planè damnandus est. Hoc non habet fides, & ideo subsequitur.

q ¶ *Quia non ex fide.*] Non est enim ex fide, si tu alium idcirco condemnas: quia te ieiunante, ille manducat. Aliter: Qui se ita dijudicat. Idipsum enim est discretio & iudicium: quia iudicium discernendo fit, & discretio iudicando.

r ¶ *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.*] Non ex fide, quę per charitatem operatur. Quicquid ergo alium destruit, ex fide non est, & iccirco peccatum.

CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.] Si verè firmi estis, sic facite vt ego, qui factus sum infirmus, vt infirmos lucrifacerem.

t ¶ *Et non nobis placere, vnusquisque proximo suo placeat.*] Nonà nobisipsis, sed à proximis collaudemur, sicut & alibi suum nobis proponit exemplum, dicens: Sicut & ego omnibus per omnia placeo, non quærens quod mihi vtile est, sed quod multis, vt salui fiant. Nemo enim potest ædificare alterum, cui per bonam vitam nō ante placuerit. Sed & sibi placētes sunt, qui propria commoda quærentes, suam faciunt voluntatem.

v ¶ *In bonam ædificationem.*] Ostendit modum placendi & causam, ne ad vanam gloriam placeamus. Simul cum dicit, In bonam ædificationem, ostendit malam esse, sicut est illud: *Aedificabitur ad manducandum idolothyta.* 1. Cor. 8. c

x ¶ *Etenim Christus nō sibi placuit.*] Imitatur hoc & discipul⁹ Christi, non quærit suum commodum. Ille enim ob aliorum salutem, etiā mortuus est, & improperia amarissima supportauit, dicentium. *Vah qui destruis templum,* & cætera. Mar. 15. c

y ¶ *Sicut scriptum est. Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.*] Quęcūq; non solum Christo, sed etiam sanctis exprobrantur Dei causa, Deo improperari dicuntur, vt est illud. *Vbi est Deus tuus?* Psal. 41.

z ¶ *Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.*] Nihil enim scriptū est sine causa. Nam & merita vel tentationes iustorum ad nostram proficiunt ædificationem: quia Deo manifestissimi erant.

a ¶ *Vt per patientiam & consolationem scripturarum spē habeamus.*] Per scripturarum solatia, spem futuram patientissimè expectamus: sicut scriptum est: *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum:* hoc est, qui consolatione legis vtuntur, moueri vlla tentatione non possunt, vt per exempla patientiæ & consolationis eorum quę scripta sunt, speremus consolationem etiam in præsentibus tentationibus. Magna enim causa solatij est, si quæ nos patiamur, dominum nostrum Iesum Christum & sanctos eius sciamus esse perpessos. Psal. 118. b

b ¶ *Deus autem patientiæ & solatij.*] Hoc loco Deum patientię, spiritum sanctum significat, qui donat nobis secundū Christum vnanimes glorificare Deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Item patientiæ eius quæ est in conuersione & solatio, non ira neque dissidio.

c ¶ *Det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christū.*] Vt vnusquisque sic quærat salutem alterius quasi suam, sicut Christus sua morte omnes saluauit à morte.

d ¶ *Vt vnanimes vno ore honorificetis Deum & patrem domini nostri Iesu Christi.*] Tunc verè Deus honorificatur, si vno animo & concordi voce laudatur. Si enim duo conuenerint super terram ex omni re, quæcunque petierint, fiet illis.

e ¶ *Propter quod suscipite inuicem.*] Propter honorem Dei inuicem onera vestra portate, sic adimplebitis legē Christi: quia nos suscepit in se, cum essemus impij. Quanto ergo magis nos inuicem, vt similes nos sustinere debemus. Iterum hic vtrumque populum ad vnitatem hortatur. Consentio vobis ô Iudæi, quia Christus vobis promissus ad vos venerit primum, & gentes propter misericordiam Dei vocatæ sint, tamen vnum corpus estis effecti.

f ¶ *Sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.*] Siue in gloriam diuinitatis, siue propter honorem Dei.

Dei. [a] Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei [b] ad confirmandas promissiones patrum: [c] gẽtes autem super misericordia honorare Deum: [d] sicut scriptum est. Propterea confitebor tibi in gentibus domine: & nomini tuo cantabo. [e] Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe eius. [f] Et iterum: Laudate omnes gentes dominum, & magnificate eũ omnes populi. Et rursus Esaias ait: Erit radix Iesse: [g] & qui exurget regere gentes: in eum gentes sperabunt. [h] Deus autem spei [i] repleat vos omni gaudio & pace [k] in credẽdo: vt abũdetis in spe & virtute spiritus sancti. [l] Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis: [m] quoniam & ipsi pleni estis dilectione, [n] repleti omni sciẽtia: ita vt possitis alterutrũ monere. [o] Audacius autẽ scripsi vobis fratres ex parte, [p] tanquã in memoriã vos reducẽs, [q] ppter gratiã quæ data est mihi à Deo, [r] vt sim minister Christi Iesu in gẽtibus, [s] sanctificãs euangelium Dei, [t] vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in spiritu sancto. [u] Habeo igitur gloriã in Christo Iesu ad Deum. [x] Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus, in obedientiam, in [y] verbo & factis, in virtute signorũ & prodigiorũ, [z] in virtute spiritus sancti, [a] ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim euangelium Christi. [b] Sic autem prædicaui euangelium hoc non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem. sed [c] sicut scriptum est: [d] Quoniam quibus non est annuntiatum de eo, videbunt, & qui non audierunt de eo, intelligent, [e] propter quod & impediebar plurimum venire ad vos, [f] & prohibitus sum vsque adhuc. Nunc verò vlterius locum non habẽs in his regionibus: [g] cupiditatem autem habens veniendi ad vos [h] ex multis iam præcedentibus annis: [i] cũ in Hispaniã proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam vós: [k] & à vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero.

[a] Nunc

a ¶ *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei.*] Hic ostendit, quoniam, secundum carnem Christus, iuxta promissiones patrum ex ipsis natus sit, vt præcepta legis impleret. Item non venerat *ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis.*

b ¶ *Ad confirmandas promissiones patrum.*] Quia illis promiserat CHRISTVS: sicut ipse dicit: *Non veni nisi ad oues perditas domus Israel.*

c ¶ *Gentes autem super misericordia honorare Deum.*] *Cui* enim *plus dimittitur, plus diligit.*

d ¶ *Sicut scriptum est. Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo.*] Tulit Iudæis arrogantiam, dum gentium salutem docet esse prædictam, quamuis non fuerit nuntiatus ipse Christus in gentibus. Confitetur eos misericordiam consecutos: quia & ipsi sunt in corpore eius.

e ¶ *Et iterum dicit: Lætamini gentes cum plebe eius.*] Qui cum ipsis estis ad salutem adducti.

f ¶ *Et iterum: Laudate omnes gentes dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursum Esaias ait: Et radix Iesse.* Iesse pater fuit Dauid, de cuius semine, id est, Maria, natus est Christus.

g ¶ *Et qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.*] Non de proselytis asserit, sed & illud huic loco simile est. *Non deficiet princeps ex Iuda, nec dux de femoribus eius.* Vnde probatur verè iam venisse Christum, in quo omnes gentes sperare manifestum est.

h ¶ *Deus autem spei.*] In quo omnes speramus, hoc ostẽdit quomodo Deus absque virtute spiritus sancti, non replet aliquando nationem gratia: quoniam vnum donum est patris & spiritus sancti.

i ¶ *Repleat vos omni gaudio & pace.*] Pax fidelium, in spe debet esse futura. Et ibi omne gaudium, vbi pax est. Nullum verò in dissensione gaudium, sed vniuersa mœstitia.

k ¶ *In credendo vt abundetis in spe & virtute spiritus sancti.*] Abundantia, in spe, in spiritu, virtutibus consistit & signis.

l ¶ *Certus sum autem fratres,* &c.] Bonus doctor laudando prouocat ad profectum, vt erubescant tales non esse, quales ab Apostolo putantur.

m ¶ *Quoniam ipsi pleni estis dilectione.*] Prouidit ne vnquam contentiosius dura increpasse videatur. Vel dissidentes aut stultos ostendit Christianos semper alterutrum monere debere.

n ¶ *Repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.*] Hoc est, noui & veteris testamenti.

o ¶ *Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte.*] Imò ideo magis scribendi fiduciam habui, quia noui vos vt prudentes cito accipere rationem: sicut scriptum est. *Argue sapientem, & amabit te.* Item hoc loco aut humilians se Apostolus loquitur, aut certè quoniam habentibus iam prædicationem Petri ipse audeat prædicare.

p ¶ *Tanquam in memoriam vos reducens.*] Recordans vos esse prudentes siue non ignaros, non doceo, sed commoneo vt scientes.

q ¶ *Propter gratiam,* &c.] Non propter munera terrena vel laudem, sed vt impleam officium quod accepi.

r ¶ *Vt sim minister Christi Iesu in gentibus.*] Seruiens euangelio, hoc est, reuocans ei seruos quosdam fugitiuos.

s ¶ *Sanctificans euangelium Dei.*] Meo exemplo sanctum esse demonstrans, quod cum tanto timore perficio. Quidam enim vt humanum cõtemnunt, quòd prædicant vt diuinum: & ita fit vt res sancta videatur esse non sancta, cum non perficitur sanctè. Vnde dicitur. *Sanctificate ieiunium,* id est sanctum facite siue monstrate. *Ioel 2. d*

t ¶ *Vt fiat oblatio gentium,* &c.] Vt exemplo meo gentes efficiãtur hostia Deo accepta, non igni sanctificata vel susceptа, sed spiritu sancto, sicut scriptum est. Quia sedit super apostolos quasi ignis, & vilæ sunt eis variæ linguæ.

v ¶ *Habeo igitur gloriam Christi Iesu ad Deum.*] *Qui gloriatur, in domino glorietur.* Gloriam habeo apud Deum, licet apud homines infamer & maculer. *1. Cor. 1. d*

x ¶ *Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientia gentium.*] Hic ostendit Christi & spiritus sancti, vnam esse potentiam atque virtutem. Item non ausus sum aliquid dicere me in his duntaxat rebus propria virtute fecisse, & non omnia per me esse Deum operatum.

y ¶ *Verbo & factis in virtute,* &c.] Hoc est doctrina & signis. Non enim de operibus hic, sed de virtutibus loquebatur.

z ¶ *In virtute spiritus sancti.*] Vnam esse virtutem atque potentiam.

a ¶ *Ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illyricum,* &c.] Repletur euangelium, cum etiam gentes credunt.

b ¶ *Sic autem hoc prædicaui euangelium,* &c.] Non omnis qui super alienum fundamentum ædificat, malè facit: sed si ædificet aurum & cætera. Hic pseudoapostolos tangit, qui semper ad eos qui iam crediderãt, ibant: & nunquam ad gentes: quia non poterant virtutes operari. Et ostendit perfectè se laborasse, qui & fundamentum posuit, & ædificium superstruxit.

c ¶ *Sicut scriptum est.*] In Esaia. Ostendit suum laborem iam ante fuisse prædictum. *Esa. 52. d*

d ¶ *Quoniam quibus non est annuntiatum de eo videbunt, & qui non audierunt, intelligent.*] Ostendit Christus in apostolis, & per virtutes quæ in eius nomine fiebant.

e ¶ *Propter quod & impediebar plurimum venire ad vos.*] Exposuit illud quod in capite dixerat.

f ¶ *Sed prohibitus sum vsque adhuc,* &c.] Vbi iam toti firmi sunt, causam se negat habere ponendi fundamentum.

g ¶ *Cupiditatem autem habens veniendi ad vos.*] Notandum, esse cupiditatem etiam bonam. Sicut *cupio dissolui, & esse cum Christo.* Et: *Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas.* *Phil. 1. c* *Psal. 118. c*

h ¶ *Ex multis iam præcedentibus annis.*] Quales necessitas fuerit ostendit, quæ illum multis detineret annis.

i ¶ *Sed cum in Hispaniam proficisci cœpero,* &c.] Vtrum in Hispania fuerit, incertum habetur.

k ¶ *Et à vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero.*]

Quia

A Quia ita vos exhibetis, vt nec apud vos locum, aut necessitatem habeam diutius remorādi: & ideo ex parte illis fuisse dicit, quia non credere indigebant, sed tantummodo confirmari. Siue ideo ex parte, quia nulla magnitudo temporis faciat charitatem.

a ¶ *Nunc igitur proficiscar in Hierusalem.*] Hoc mihi restat deinceps vt veniam.

b ¶ *Ministrare sanctis.*] Sancti erant in Hierusalem, qui omnibus suis distractis, & ante apostolorum pedes depositis, orationi, lectioni, doctrinæque vacabant. Quales autem fuerint, ex hoc cognoscitur, vt ipse apostolus per se illis pergeret ministrare: & quibus oblationem suā esse optat acceptam, id est, vt eam dignentur accipere, ostendens hoc non tam prodesse accipientib. quàm dantibus. Hoc contra illos facit, qui gloriam perfectionis impugnant.

c ¶ *Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere.*] Probauerunt hoc sibi vtile fore, si collationem aliquam sumptuum facerent sanctis.

d ¶ *In pauperes sanctorum, qui sunt in Hierusalē. Placuit enim eis.*] Quia propter sanctorum ædificationem esse pauperes voluerunt. Siue simpliciter pauperes sanctorum intellige.

B e ¶ *Et debitores sunt eorum.*] Exemplo eorum prouocat Romanos ad simile opus, ostendens hoc illis nō immeritò placuisse.

f ¶ *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis.*] Quia doctores ex ipsis habebant, & socij facti fuerant radicis, & pinguedinis oliuæ: ideoque vnusquisque in quo abundat debet alteri impertire.

g ¶ *Hoc igitur cum consummauero, & assignauero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam.*] Si vos benè exhibueritis, abundauit nobis bona doctrina in vos, quia quantum proficit discipulus, tantum prouocatur ad docendum & doctor. Sicut alibi ait: *Os nostrum patet ad vos ô Corinthij.* Siue abundanter benedicitur in aduentu meo Christus in vobis. 2.Cor.6.c

h ¶ *Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam.*] Sciens Apostolus quoniam propter prædicationē Christi Romam vinctus ducendus erat, in abundantia benedictionis prædicat se esse venturum. Vel certè quoniam conscius sibi erat, nihilominus habere se gratiam ab alijs apostolis.

i ¶ *Obsecro igitur vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum.* Rogat vt pro eo tota instanter oret ecclesia: quia nouit multum valere preces in communi multorum. Iacobo enim occiso, Petrus fratrum precibus de carcere liberatur: qui non tam illi quàm sibi beneficium præstiterunt, scil. vt eius possint doctrina firmari.

k ¶ *Et per charitatem spiritus, vt adiuuetis me, &c.*] Spiritualis enim charitas facit vt pro inuicem exoretis.

l ¶ *Vt liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa: & obsequij mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis.* Siue vt omnes credant, sibi fidelibus ministrans, in manus infidelium non incurram, ne ad vos venire non possum. C

m ¶ *Vt veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum.*] Tunc in gaudio veniam, si oblatio mea ab eis accepta fuerit: & securus verbum Dei abundantius loquar. Tristitia enim animi multum impedit ad doctrinam.

n ¶ *Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.*] Deus pacis non nisi in pacificis est. Pulchrè autem finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis.

Caput XVI.

C Ommendo autem vobis Phœben sororem nostram.] Iam quasi finito textu epistolę, vt solet commendationis gratiā subter adnexuit. Item hic monstrat Apostolus non accipiēdam aut eligēdam personam esse viri vel feminæ, quando Romanis per mulierem, vt fertur, literas mittit. In eadem epistola alijs feminis mandat salutem.

p ¶ *Quæ est in ministerio ecclesiæ, quæ est in Cenchreis.*] Sicut etiam nunc in orientalibus diaconissæ mulieres, in suo sexu ministrare videntur in baptismo, siue in ministerio verbi, quia priuatim docuisse feminas inuenimus, D sicut Priscillam, cuius vir Aquila vocabatur.

q ¶ *Vt eam suscipiatis in domino dignè sanctis, & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit. Etenim ipsa quoq; assistit multis, & mihiipsi.*] Vt adiuuetis eam siue sumptuum opibus, siue solatio: quia & ipsa quamdiu habuit, plures adiuuit.

r ¶ *Salutate Priscam & Aquilam, &c.*] Qui confirmasse se Apostolo dicuntur in fide, quos & ideo adiutores appellat: quia in opere doctrinarum vbi ipse laborabat & isti iuuerunt.

f ¶ *Qui pro anima mea suas ceruices, &c.*] Probando meam doctrinam, se periculo subiecerunt, propter quod illis omnes ecclesiæ gratias agunt: quia per illos ego seruatus sum.

t ¶ *Et domesticam eorum ecclesiam.*] Ostendit congregationem fidelium, ecclesiam nominari.

v ¶ *Salutate Epænetum dilectum mihi, &c.*] Primitiuos ecclesiæ Asiæ: istos omnes quos salutat, intelligimus ex nominibus fuisse peregrinos, per quorum exemplum atque doctrinam, non absurdè existimamus credidisse Romanos.

x ¶ *Salutate Andronicum & Iuliam cognatos & concaptiuos meos qui sunt nobiles in apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in domino, &c.*] Ærate non partu matrem salutate. Hi ex Iudæis erant, & quia simul cū Paulo fuerant tribulati: nec territi, ideo nobiles hoc meritò habebantur: qui ad profectum Romanorum inter cęteros fuerant destinati, quique priores Paulo credidisse, ipsius testimonio referuntur.

y ¶ *Salutate Asyncrium, Phlegontam, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui*

& qui

& qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum & Iuliam, Nereum, & sororem eius, & Olympiadem: & omnes qui cum eis sunt sanctos.] Suo exemplo nos docet, quales amicos debeamus in nostris litteris salutare: non diuites sæculi, facultatibus vel dignitatibus honoratos, sed gratia ac fide locupletes.

a ¶ *Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes ecclesiæ Christi.*] Non fictè vel subdolè, quale Iudas tradidit saluatori. Ideo enim in ecclesia pax primò annunciatur, vt ostendat se cum omnibus esse pacificum, qui corpori communicaturus est Christi.

b ¶ *Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis. Huiusce modi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri.*] De illis dicit qui ex circuncisione illo tempore venerant, ieiunia & abstinentiam destruẽtes, neomenias & sabbatha & cæteras festas ventris gratia prædicabant, dissentientes ab apostolica doctrina, & fratribus offendicula præparantes.

c ¶ *Et per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentiũ.*] Per blandimenta, & adulationes compto sermone compositas.

d ¶ *Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.*] Si illis obedistis, quibus non debuistis: quanto magis nobis obedire debetis? Nam & illi propterea ad vos venerunt, quia sciebant vos per obedientiã simplicem cito posse seduci.

e ¶ *Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus & Lucius & Iason & Sosipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam hanc in domino. Salutat vos Gaius hospes meus, & vniuersa ecclesia.*] Quia bona est obedientia, sed si rationabilis sit: & ideo volo vos sapientes esse in bono, vt malum nescientes, sub pedibus innocentiæ deponatis inimicum. Ita enim dedit nobis dominus potestatem calcandi super scorpiones atque serpentes, & omnem virtutem inimici, id est, ne nobis præualeat, & omnibus super eum membris liberis ac solutis ambulare possimus.

f ¶ *Salutat vos Erastus Arcarius ciuitatis & Quartus frater.*] Hic arcarium ex Arcario dicit, sicut gentes credentes ex gentibus & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologũ & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympiadem: & omnes qui cum eis sunt sanctos. [a] Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes ecclesiæ Christi. [b] Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt: & declinate ab illis. Huiusce modi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo ventri, [c] & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium. [d] Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est. [e] Gaudeo igitur in vobis: sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia domini nostri Iesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam hanc in domino. Salutat vos Gaius hospes meus, & vniuersa ecclesia. [f] Salutat vos Erastus Arcarius ciuitatis, & Quartus frater. [g] Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, amen. [h] Ei autem qui potens est vos confirmare [i] iuxta euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, [k] secundum reuelationem mysterij [l] temporibus æternis taciti: quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, [m] secũdum præceptum æterni Dei [n] ad obeditionem fidei in cunctis gentibus [o] cogniti soli sapienti Deo, per Iesum Christum: cui honor & gloria in sæcula sæculorum, Amen.

g ¶ *Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.*] Hæc est subscriptio manus eius in omnibus epistolis, vt in ea etiam commoneret beneficia Christi.

h ¶ *Ei autem qui potens est vos confirmare. Signis atque doctrinis.* Item hic patris personam monstrat. Descendens autem dicit, manifestatum hunc per scripturas propheticas secundum imperium æterni Dei, spiritum sanctum significat. Item infert: Cognitum est soli sapienti Deo per Christum Iesum, cui gloria in sæcula. Hoc loco patrem & filium manifestè loquitur. Quod autem dicit: Cognitum est soli sapienti Deo, in communi munere mysterij significat trinitatem.

i ¶ *Iuxta euangelium meum & prædicationem Iesu Christi.*] Vt sic viuatis, quomodo ego Christi exemplo & auctoritate gentibus prædicaui.

k ¶ *Secundum reuelationem mysterij.*] Mysterium de vocatione vniuersarum gentium in lege diu fuerat occultatum, quod nunc per Paulum euidenter patefactum est euangelium in Christo per testimonia prophetarum, quia quamuis de gentibus ante multa dixisset: tamen quomodo & in Christo vnum fierent & Iudæi, nemo tam apertè cognouerat. Existimare enim poterant quosdam ad fidem quasi proselytos admittendos.

l ¶ *Temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum.*] Descendens autem dicit quid est patefactum.

m ¶ *Secundum præceptum æterni Dei.*] Præcepit Deus vt omnes gentes obediant, & Deum agnoscant, quod futurum quando que solus ante sciebat, qui solus naturaliter sapiens, sicut naturaliter bonus, cum tamen & homo dicatur bonus: sed nos institutione boni vel sapientes esse possumus, ille natura. Cui per IESVM Christum gloria & honor in sæcula sæculorum.

n ¶ *Ad obeditionem fidei in cunctis gentibus.*] Spiritum sanctum significat. Item infert.

o ¶ *Cogniti soli sapienti Deo per Iesum Christum: Cui honor & gloria in sæcula sæculorum, Amen.*

Commentariorum in epistolam ad Romanos, finis.

COM-

COMMENTARII IN PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

PAVLVS, quod nomen præponit in epistolis, auctoritatis esse noscendum. Item aliter. Paulus apostolus: connectens in epistola fratrum nomina, vel humilitatem suam significat: vel cooperatorem esse eum apostolicæ prædicationis ostendit.

b ¶ *Vocatus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei.*] Voluntate Dei vocatur quisque ad fidem, sed sua sponte & suo arbitrio credit, sicut ait in Actibus, *Non fui incredulus cœlesti visioni.* Act. 26.c

c ¶ *Et Sosthenes frater ecclesiæ Dei.*] Frater, inquit, non apostolus: Hunc autem idcirco secum scribentem inducit, quia ex ipsis doctor est, & pro his valde sollicitus.

d ¶ *Quæ est Corinthi.*] Ostendit qui sunt ecclesia Dei, sancti scilicet & immaculati, quia ecclesia neque maculam habet, neq; rugam: & ideo his scribit qui integram adhuc seruabant, non qui perdiderunt sanctitatem. Nam istos honorat literis, illos auctoritate commendat.

B

e ¶ *Sanctificatis in Christo Iesu vocatis sanctis.*] Per baptismum sanctificatis. Cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri *Iesu Christi.*] Propriè sacerdotum est inuocare dominum: Quibus dicitur: Sic benedicite filijs Israël inuocantes nomen meum super illos. Et Psalmista dicit. *Et Samuel inter eos qui inuocant nomen eius.* Quem sacerdotem fuisse illa res probat, quia & sacerdoti successit, & hostias offerebat. De quo etiam secundum historiam dictum est, *Suscitabo mihi sacerdotem fidelem.* Qui quamuis non sit ex genere Aaron, tamen de tribu Leui esse in Paralipomenon legitur: quia ipse hunc constituit qui & illum. Ita enim Aaron elegit, vt alios postea eligendi non amiserit potestatem. Psal 98.b 1. Reg 2 g

f ¶ *In omni loco ipsorum & nostro.*] Quia sacerdotes & suo & apostolorum loco funguntur. Propter quod etiam ecclesiarum apostoli nominantur. Item aliter. Vniuersis ecclesijs prouinciæ Achaiæ ostendit se has literas mittere.

g ¶ *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & domino Iesu Christo.*] Pax gratiam seruat, quam quidam habere nolebant.

h ¶ *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei,* &c.] Primum solito laudando prouocat ad profectum, & dicit se quidem gaudere de eorum scientia: sed scire illos debere, quia vera sapientia non inflat neque dissentit.

i ¶ *Quia in omnibus diuites facti estis in illo.*] *In omnibus virtutibus, per sapientiam,* quæ amicos Dei & prophetas constituit. Item aliter. Hoc dicendo, Apostolus ostendit eos quando ad fidem Christi accesserunt, omnia gratia tunc ditatos: nunc autem non iuxta fidem conuersantes, vacuè factam monstrat gratiam quam perceperunt.

k ¶ *In omni verbo & in omni scientia.*] Id est, non tam noui quàm veteris testamenti.

l ¶ *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.*] Testimonium quo ait: Omnis scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo noua & vetera.

m ¶ *Ita vt nihil vobis desit in vlla gratia.*] Vnde ait Salomon. *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa,* id est, cum sapientia. Sap. 7. b

n ¶ *Expectantibus reuelationem domini nostri* Iesv Christi.] Ille verè expectat aduentum Christi, qui in omnibus præparatus est. Reuelatio autem dicitur dominij aduentus, quia modo à nobis abscondita est.

AD CORINTHIOS
Epistola I.

PAVLVS, [b] vocatus apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, [c] & Sosthenes frater ecclesiæ Dei, [d] quæ est Corinthi, [e] sanctificatis in Christo Iesu vocatis sanctis cum omnibus qui inuocant nomẽ domini nostri Iesu Christi: [f] in omni loco ipsorũ & nostro. [g] Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & domino Iesu Christo. [h] Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, [i] quia in omnibus diuites facti estis in illo, [k] in omni verbo & in omni scientia. [l] sicut testimoniũ Christi confirmatum est in vobis, [m] ita vt nihil vobis desit in vlla gratia [n] expectãtib. reuelationẽ domini nostri Iesu Christi: [o] qui & cõfirmabit vos vsque in finem sine crimine, in die aduẽtus domini nostri Iesu Christi. [p] Fidelis Deus, per quẽ vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi domini nostri. [q] Obsecro aũt vos fratres per nomen domini [r] nostri Iesu Christi, [f] vt idipsum dicatis oẽs, [t] & non sint in vobis schismata. [u] Sitis autẽ perfecti in eodẽ sensu, & in eadẽ scientia. [x] Significatum est n. mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloes: quia contentiones sunt inter vos, [y] Hoc autem dico, quod vnusquisque vestrũ dicit: Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Christi. [z] Diuisus est Christus? [a] Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pau-

o ¶ *Qui & confirmabit vos vsque ad finem sine crimine,* &c.] Per doctrinam: sicut ait Dauid: *Confirma me in verbis tuis.* Et iterum: *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum.* Item aliter. Orat pro ipsis vt vsque ad finem vitæ suę irreprehensibiles in aduentũ domini nostri Iesu Christi permaneant. Psal 118.d

p ¶ *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi domini nostri.*] Quam societatem Ioannes exponit, dicens, *Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ. Si dixerimus quia societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur.* Et Paulus ait: *Si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinemus, & conregnabimus.* Hic locus contra Arianos facit, qui in hoc minorem esse filium volunt, quo per ipsum omnia facta referuntur: cum hoc etiam in patrem cadat, per quem in societatem filij eius credentes vocat. Item aliter: Hoc contra Arianos valet, qui ministrum præceptorum patris filium dicunt, quoniam scriptum est. Omnia per ipsum facta sunt: hic autẽ ostenditur, quia per Deum patrem vocati sunt in communionem Iesv Christi domini nostri. Hucusq; cum laude præfatio. Ioann. 1. b 2. Tim 2 c

D

q ¶ *Obsecro autem vos fratres.*] Ad vnam sentiendi concordiam reuocat, & vt ipsi omnes idem loquantur hortatur. Item aliter. Hic iam causam contra dissensionem aggreditur.

r ¶ *Per nomen domini nostri Iesu Christi.*] In quo nomine saluati estis, & signa fieri conspexistis.

f ¶ *Vt idipsum dicatis omnes.*] Vt vnum sentiatis atque dicatis.

t ¶ *Et non sint in vobis schismata.*] Shismata semper ex contentione nascuntur.

v ¶ *Sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadẽ scientia.*] Si vnum sentiatis & proferatis, tunc verè potestis esse perfecti.

x ¶ *Significatum est enim mihi de vobis fratres mei ab his qui sunt Chloes,* &c.] Quæritur quomodo Apostolus crediderit aliquid de absentibus: cum scriptum sit, *Non credes auditui vano.* Et iterum, *Quæ viderint oculi tui, loquere,* &c. Sed hanc gratiam habebat, vt nosset absens, quid in singulis ecclesijs ageretur. Sicut dicit ad Colossenses: *Etsi corpore absens sum, sed spiritu præsens, gaudens & videns ordinem vestrum,* &c.] Quia ergo sciebat Corinthios ita agere, vt audiebat, non credidit sine causa quasi de absentibus, quorum conuersationem in spiritu cognoscebat. Eccl 19. & 19. Col. 2. a

y ¶ *Hoc autem dico quod,* &c.] Sub nomine apostolorum, pseudoapostolos tangit, qui eos per sapientiam circumuenerant mundi, vt vnusquisque eius se diceret esse, cuius doctrinam elegisset qui aduersa docebant. Si ergo nec de veris apostolis hoc dici permittit, quanto magis de falsis non licebit?

z ¶ *Diuisus est Christus?*] Diuiditur corpus, cum membra dissentiunt.

a ¶ *Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?*] Potest istud dici his qui relicto Christi exemplo, sanctos veteris testamenti in solis diuitijs cupiunt imitari. Nunquid Abraham crucifixus est pro vobis, aut in

nomine

nomine Iob baptizati estis? Et illud domini, vbi docemur non quærere quid ālij discipulo iubeatur, dicentis Petro. *Quid ad te? tu me sequere.*

Ioan. 12.

a ¶ *Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrum baptizaui nisi Crispum, &c.*] Quod ita contigit, vt illos paucos baptizantem, qui se non dicunt in meo nomine baptizatos. Item aliter. Illorum ipsorum neminem, nisi quos numeraui.

b ¶ *Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare.*] Non vsurpauit minora facere qui poterat officia implere maiora. Sicut hodie & episcopus vel sacerdos, si voluerit, diaconi poterit implere ministerium.

c ¶ *Non in sapientia verbi.*] Cum possint apostoli etiam sermones sapientiæ prædicare, simpliciter docent, ne astutiæ prędicationis asscribatur prudentia, & euacuetur crux Christi.

d ¶ *Vt non euacuetur crux Christi.*] Euacuant enim vim crucis, qui aures declamatione demulcent.

e ¶ *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est.*] Prædicatio crucis non intelligentibus virturem Dei: stultitia videtur Dei filium dicere crucifixum: fideles autem intelligūt Dei esse virtutem, qua mors victa est, & diabolus superatus est.

f ¶ *His autem qui salui fiunt, id est, nobis, virtus Dei est.*] Fides enim eorum eos saluos facit.

g ¶ *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium.*] Hoc in aduentu saluatoris asserit adimpletum, id est, ad nihilum redigam.

h ¶ *Et prudentiam prudentium reprobabo.*] Eligendo piscatores, artem thetoricā & philosophicā reprobauit. Quæritur planè, vnde sit hæc sapientia, quam reprobat Deus. Scriptum est enim quòd omnis sapientia à domino Deo sit, id est, de bona natura ducit exordium. Hoc enim habet sensus humanus, vt quocunque eum tetenderis, consequatur, & paulatim meditando proficiat. Inde est quòd multi illiterati poemata cōponunt tam exquisita, quę viri eruditissimi admiremur. Hūc ergo sensum quem Deus se ex creaturis cognoscēdum, & suā voluntatem inquirendam dederat, illi ad inquirenda superflua & curiosa verterunt. Similiter & de diuitijs ac fortitudine & de omnibus, quibus malè vtimur, possumus existimare.

Eccl. 1.

i ¶ *Vbi sapiens, vbi scriba.*] Id est, doctor.

k ¶ *Vbi inquisitor huius sæculi. Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?*] Qui acquirit sapientiam sæcularem, vel quicunque alijs de rebus obscuris inquirit.

l ¶ *Nam quia in Dei sapientia non cognouit mundus, &c.*] Factura mundi, Dei sapientia est fabricata: in qua per sapientiam naturalem, quæ ad hoc data & creata fuerat, debuit cognosci ipse qui fecerat: sed quoniam non agnouerunt homines, alia illis medicina succurritur. Item aliter. Hoc loco sapientiam Dei, ordinatione creaturarū quæ videntur ostendit: exquibus Deum auctorem venerari & agnoscere debuerunt.

m ¶ *Placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.*] Non quòd verè stultitia sit prædicatio crucis, sed quia apud illos ita haberetur.

n ¶ *Quoniam & Iudæi signa petunt.*] Iudæi ex consuetudine prophetarum signa petunt, quæ etiam videntes, credere noluerunt.

o ¶ *Et Græci sapientiam quærunt.*] Artis dialecticæ & humanæ sapientiæ rationem.

p ¶ *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.*] Multum suam doctrinam ab illorum sensu discrepare demonstrat.

q ¶ *Iudæis quidem scandalum.*] Scandalizantur, si audiunt Christum à se crucifixum. Siue scandalum illis est audire Christum mori potuisse, quem illi quasi immortalem expectant. Inde est quod dicebant: *Nos audiuimus ex lege quia Christus manet in æternum*: non intelligentes, quia primum pati illum oportebat, & sic in gloriam suam introire.

Ioan. 12.6

r ¶ *Gentibus autem stultitiam.*] Secundum mundanam sapientiā, stultitia videtur Deum credere crucifixum.

f ¶ *Ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam.*] Hic non diuinitatem Christi dicit Dei virtutem & sapiētiam, sed ordinationem crucis. Item aliter: Ipsi Iudæi & gentes cum crediderint, intelligunt virtutem Dei esse, quæ deuicta morte hominem reuocauit ad vitam: & sapientiam quæ nos à dominatione diaboli liberauit: quod ante per incredulitatem intelligere non valebant.

t ¶ *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.*] Quod stultum putatur Dei, omnem humanam sapientiam antecedit: quia sapientia sua liberari non potuerant qui per crucis mysterium sunt saluati.

v ¶ *Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.*] Mortem quam nec gigantes euadere potuerunt, crucifixi infirmitas superauit.

x ¶ *Videte enim vocationem vestram fratres.*] Exemplum accepit ex his qui crediderant, vt ostendat quia non prodest gloriatio carnalis ad fidem, sed magis obest, dum superbia sapientię & nobilitatis inflati, homines Dei sapientiæ subiacere noluerunt.

y ¶ *Quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles.*] Hic cōtra illos agit obliquè, qui se legis peritos, & fortiores apostolis, & nobiliores ex sacerdotali stirpe descendere iactabant.

z ¶ *Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, &cæt.*] Quia dum in semetipsis non confidebant, celerius crediderūt. Semper enim sapientium & diuitum & fortium gloria increpatur, sicut ait propheta: *Non glorietur sapiens in sapientia sua, neque fortis in fortitudine sua, neque diues in diuitijs suis:* sed ipse dominus quod per prophetam dixerat, ipse ad nostrum compleuit exemplum. Nascendo enim de matre paupere, diuitias reprobauit. Dum autem literas non discit, refutat sapientiam secularem. Cum verò traditus non resistit, sed patienter sustinet crucem, in humana fortitudine prohibet gloriari. Hūmilient ergo se Deo huiusmodi, si volunt & ipsi cum cæteris liberari.

Hier. 9. f

a ¶ *Et ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret.*] Quæ non sunt sapientia, fortia, nobilia, vt quæ sunt talia dissiparet.

b ¶ *Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius.*] Omnis caro non spiritus, quia carnalis est ista gloriatio.

c ¶ *Ex ipso autem vos, &c.*] Si ergo ex ipso estis, nolite ea quæ ille reprobat, admirari.

d ¶ *Qui factus est, &c.*] Nobis factus est, sibi semper fuit: vt scil. nos faceret sapientes & iustos & sanctos. Item alia expositio. Cum sit Christus Dei patris sapientia, tunctamen cum quis in illum crediderit, sapientia ei Christus efficitur.

a & san-

a ¶ *Et sanctificatio & redemptio.*] Redemptio nostræ salutis.
b ¶ *Vt quemadmodum scriptum est: Qui*, &c.] Non in semetipso aut in superius comprehensis.

CAPVT II.

ET *ego cum venissem ad vos fratres.*] Quia ostenderat non illos debere humanam sapientiam admirari, suo quoque hoc exemplo confirmat, eo quòd ipse non per humanam sapientiam prædicasset.
d ¶ *Non veni per sublimitatem sermonis, aut sapientiæ*, &c.] Nolui pompaticum eloquentiæ iactare sermonem in prædicatione diuina.
e ¶ *Non enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum.*] Id est, non sum gloriatus in aliquo nisi in Christo.
f ¶ *Et hunc crucifixum.*] Quod stultum apud homines esse videtur.
g ¶ *Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos.*] Neque enim alio modo Deum cõuenerat prædicari: non iactantia neque gloria carnali.
h ¶ *Et sermo meus & prædicatio mea.*] Quia dialectici erant Corinthij, noluit apud illos disputatione vti, ne hoc quoque illis noua aliqua philosophia videretur, sed magis illis virtutes & miracula demonstrauit.
i ¶ *Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis.*] Quia rhetorica habet colores persuasorios in vnaquaque materia.
k ¶ *Vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.*] Sapientia hominis temporalis, ad breue prodest. Virtus autem Dei vt æterna, dat sine fine profectum.
l ¶ *Sapientiam autem loquimur inter perfectos.*] Ne putetis & nos sapientiam non habere, habemus diuinam: sed vos iam tunc capere minimè poteratis: quæ iam credentibus aperitur.
m ¶ *Sapientiam verò non huius sæculi, neque principum.*] Siue regum siue philosophorum, qui in hoc sæculo primatũ sapientiæ tenere videntur. Qui cum sapientia sua per nostrum euãgelium destruuntur.
n ¶ *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio quæ abscondita est.*] In euangelio quod continet natiuitatem Christi, passionem, & cætera.
o ¶ *Quam prædestinauit Deus ante sæcula.*] Siue in præsentia, siue in lege ante tempora. *Multi* enim *prophetæ cupierunt videre, & non viderunt.* Matt. 13.c
p ¶ *Et gloriam nostram.*] Qui credimus Christo.
q ¶ *Quam nemo principum huius sæculi cognouit.*] Pilatus, Caiphas, & cæteri, quorum etiam ignorantia damnatur: quia non debuerant ignorare.
r ¶ *Si enim cognouissent*, &c.] Hoc loco ad defensionem peruersi dogmatis, duæ hæreses abutuntur, Apollinarij scilic. & Arij. Vna vt perfectam assumpti hominis naturam destruat. Alia vt Dei verbum asserat esse passibile: neque erat intelligens, maiestatis dominum etiam assumptum hominem dictum: neque ista scieus, non diuinitatis, sed humanitatis passibilem esse naturam. Item alia expositio. Dominus maiestatis carne patitur, carne crucifigitur, carne moritur: substantia autem deitatis impassibilis est. Et simili modo etiam apostolus Petrus testatur in epistola sua, Christum pro nobis in carne passum, dicens: *Qui peccata nostra ipse portauit in corpore suo super lignum.* Item alio loco: *Christo igitur passo in carne.* 1. Pet. 2.d Esa. 24.a
f ¶ *Sed sicut scriptum est*, &c.] Memoratorum scilicet principum mens hæc videre non potuit: quia credere noluerunt. Quidam sanè dicunt, oculus nõ vidit virginem peperisse, nec auris audiuit. Tunc iusti sicut sol fulgebũt. *Qui habet aures*, inquit, *audiendi, audiat, & in cor hominis non ascendit*, homines cohæredes Christo futuros. Matt. 13.f
t ¶ *Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum.*] Nobis qui fide meruimus spiritum Dei accipere, qui nobis voluntatem eius ostendit.
v ¶ *Spiritus enim omnia scrutatur etiam profunda Dei.*] Etiam quæ in secreto Dei consilio conquiescunt.
x ¶ *Quis enim scit hominum quæ sunt hominis*, &c.] Quę cogitationes versentur in homine. Item alia expositio. Præclarum hoc aduersus hæreticos, qui creaturam spiritum sanctum dicunt. Vnde hic ostenditur non solum creaturam nõ esse: verumetiam quòd ipse solus interiora Dei & profunda rimetur: quippe vt eiusdem naturæ atq; substantiæ sit cum Christo.
y ¶ *Nos autem non huius mundi spiritum accepimus*, &c.] Quicunq; mundana sapit, non spiritum Dei videtur habere, sed mundi.
z ¶ *Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis.*] Vt sciamus quanta nobis à Deo collata sunt per Christi aduentum.
a ¶ *Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed*, &c.] Quę etiam vobis annuntiamus, non à philosophis vel grammaticis, sed à Dei spiritu eruditi.
b ¶ *Spiritualibus spiritualia comparantes.*] Illis ea dicẽtes qui possunt audire: non enim possunt nisi à sibi cognitis & similibus comprehendi.
c ¶ *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei.*] Qui spiritum Dei non habet, animalis est: quia animalium ritu versatur, qui putat nihil esse post mortem. Et ideo vt animal ventri libidiniq; committit se, æterna morte periturus.
d ¶ *Stultitia est enim illi & non potest intelligere*, &c.] Stultitia illi videtur primò, quòd ille qui & passus & mortuus est & resurrexit: totius creaturæ nunc dominus prędicetur. Secundò contemnere propria bona, alteri præbere maxillam, & cætera his similia Christi mandata.
e ¶ *Spiritualis autem iudicat omnia*, &c.] Iudicat vana esse, in quibus carnales homines delectantur. Et ipse ita se agit, vt à nemine iudicetur. Siue omnia spiritualis discernit & intelligit, & sensu illius ab homine non intelligitur animali. Item alia expositio. Omnia dicit quæ sunt spiritualia. Non enim artes & disciplinas huius mundi animalis homo nisi spiritualiter intelligat, scire potest.
f ¶ *Quis enim cognouit sensum domini*, &c.] Sensum domini qui est in viris spiritualibus, sine spiritu Dei nemo cognouit. Item sensus: hic intelligentiam significat.
g ¶ *Nos autem sensum Christi habemus.*] Qui spiritum sanctum accepimus.

CAP.

CAPVT III.

ET ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.] Modo timens ne putent hoc solum habere sensum domini, quod ipsi, vt paruuli audierant: non, inquit, in me sensus domini defecit, sed vobis virtus defuit audiendi. Itē alia expositio. Arguit Apostolus Corinthios, quod gratiam, quā in principio credentes acceperant, perdiderint. Videtur autem hoc loco vniuersos in commune increpare. Cum hi reprehendantur, qui non iuxta fidem conuersantur.

b ¶ *Tanquam paruulis in Christo.*] Non ætate carnali, sed in Christo.

c ¶ *Lac vobis potum dedi,* &c.] Hoc & beatus Petrus ait: Deponentes igitur omnem malitiam & simulationem tanquam modò geniti infantes rationabiles, & sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem. Si ergo adhuc illi paruuli sunt, qui omnem malitiam abiecerunt, & qui nondum sunt in virtute perfecti, quid de illis censendum est, quibus omnis malitia dominatur?

d ¶ *Cum enim sit inter vos zelus & contentio: nonne carnales estis?*] Ecce de quibus vitijs carnales iudicantur: quæ non propriè per carnem fiunt, sed de carnali sensu talia descendunt.

e ¶ *Et secundum hominem ambulatis.*] Qui nihil amplius habet quàm cæteri homines: secūdum hominem dicitur ambulare: sed in hoc loco ob defensionem singulorum hominum, homines appellantur.

f ¶ *Cum enim quis dicat, ego quidem sum Pauli: alius autē, ego Apollo: homines nonne estis.*] Vult nos plus esse quàm homines.

g ¶ *Quid igitur est Apollo: quid verò Paulus: ministri eius cui credidistis.*] Si nos nihil sumus quos ministros ipse constituit, quanto magis illi qui in carnalibus gloriantur.

h ¶ *Et vnicuiq; sicut Deus dedit. Ego plantaui: Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit.*] Hoc ipsum non ex nobis est, sed Dei donum est, vt per manus meas signa fierent, quæ vos excitarent ad fidem: & Apollo sua vos doctrina firmaret: quia sicut plāta sine aqua, sic fides sine doctrina marcescit. Si ergo & plantatio & fons Dei est, quid nobis asscribitis, quasi aliquid nostra virtute fecerimus.

i ¶ *Itaq; neq; qui plantat est aliquid,* &c.] Nisi enim Deus incrementum dederit, sine causa laboramus. Nos mercenarij sumus in alieno agro. Alienis vtimur ferramentis: nihil habemus proprium nisi mercedem nostri laboris.

k ¶ *Dei enim sumus adiutores, Dei agricultura estis,* &c.] Non in potentia, sed in verbo adiuuamus coli Dei agrum, & extrui templum.

l ¶ *Secundum gratiam Dei,* &c.] Non secundum meam virtutem. Siue ponendi fundamentum gratiam accepit vt ibi prædicarem, vbi Christus non fuerat nuntiatus.

m ¶ *Vt sapiens,* &c.] Non potest imperitus architectus ponere fundamentum.

n ¶ *Alius autem superædificat.*] Alius doctor instituit supra fidem quam ego fundaui.

o ¶ *Vnusquisq; autem videat quomodo superædificet.*] Sollicitus quàm fortia & recta parietum latera consurgant.

p ¶ *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est,* &c.] Non est alius Christus, quem possit vobis aliquis prædicare, præter Iesum, cui fide firmissima credidistis. Hoc solum agitur, ne per doctorum negligentiam, obnoxij incipiatis esse gehennæ.

CAPVT III.

ET [a] ego fratres non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. [b] Tanquā paruulis in Christo, [c] lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. [d] Cum enim sit inter vos zelus & contentio: nonne carnales estis, [e] & secundum hominem ambulatis? [f] Cum enim quis dicat, ego quidem sum Pauli: alius autem, ego Apollo: nonne homines estis? [g] Quid igitur est Apollo? quid verò Paulus? Ministri eius cui credidistis. [h] Et vnicuiq; sicut dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus nunc incremētum dedit. [i] Itaq; neq; qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat, Deus. Qui autem plantat, & qui rigat vnum sunt. Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet, secundum suum laborem. [k] Dei enim sumus adiutores: Dēi agricultura estis: Dei ædificatio estis. [l] Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, [m] vt sapiens architectus fundamētum posui: [n] alius autem superædificat. [o] Vnusquisque autē videat quomodo superędificet. [p] Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est: quod est Christus Iesus. [q] Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc, [r] aurum, argētum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam: vniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim domini declarabit: quia in igne reuelabitur: [s] & vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. [t] Si cuius opus arserit, detrimētum patietur: [u] ipse autem saluus erit. [x] sic tamē quasi per ignem. [y] Nescitis quia templum Dei estis: & spiritus Dei habitat in vobis? [z] Si quis autē templum Dei violauerit: disperdet illum Deus. Templum .n. Dei sanctū est,

p ¶ *Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc.*] Eiusdem artis est qui superædificat: licet minor sit in opere, cuius ille est qui posuit fundamentum. Non ergo vnusquisque homo super fidem suam ædificat, sed quilibet doctor: quia nec parietes per se aliquando possunt erigi, nisi fuerint ab operatore constructi. Item hic magistros & doctores significat super fundamentum, quod est Christus, homines rectè instituere vel prauè, in quibus magistrorum doctrina in die iudicij in igne reuelabitur, vbi consumptis peccatoribus probati manebunt. Doctores autem super his, qui probati fuerunt, mercedem retributionis accipient: in illis verò quos ignis exurit, damno afficientur: quia in vacuum laborauerunt. Ijdem autem magistri in iudiciū venientes, salui fient, si tamen ipsi causa non fuerint perditorum. Quod autem ait: *Si cuius opus arserit, damno affectus erit.* Non hic, vt quidam putant, in igne flammæ arsura sunt opera: sed homines qui ita operati sunt vt mereantur incendio deputari. Si autem opera, id est, crimina punientur, saluo eo qui perpetrauerat, non erit ei damnum, sed lucrum. Vnde manifestè ostenditur, sicut supra comprehensum est, homines esse aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulā. Quia acceptis institutionibus magistrorum vel obseruant præcepta, vel negligunt.

r ¶ *Aurum, argentum, lapides prētiosos,* &c.] In ecclesia tria genera sunt bonorum. Est bonum, & melius, & optimum. Quòd autem primò aurum posuit, vt sermo melius texeretur, siue ad fortitudinem, nō ad speciem comparauit. Quia argentū fortius est auro, ideo meliori ponitur loco. Tria sunt ecōtrariò genera malorum: Malum, peius, & pessimum. Quæ lignis, fœno, & stipulæ comparantur.

s ¶ *Et vniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit, si cuius opus manserit, quod superædificauit,* &c.] Aurum & argentum non solum non ardent, sed per ignē splendidiora radiabunt. Ligna verò & cętera cremabuntur. Siue examinationem iudicij, igni voluit comparare, iuxta consuetudinem scripturarum.

t ¶ *Si cuius opus arserit, detrimentum patietur.*] Si quis negligenter aut verbo docuerit, aut exemplo, pērdet laborem suum. Quia opus aridum infirmumque perfecit.

v ¶ *Ipse autem saluus erit.*] In propria iustitia.

x ¶ *Sic tamen quasi per ignem.*] Quòd si ille non nisi per ignem saluus erit, qui iustus ex proprio est, quia negligenter ędificauit discipulos: quid de illis fiet, qui & sermone non ædificāt, & insuper scandalizant exemplo?

y ¶ *Nescitis quia templum Dei estis,* &c.] Nescitis cuius sitis templum, siue in singulis, siue in vniuersa ecclesia.

z ¶ *Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum Deus,* &cæt.] Siue suum corpus peccando, siue ecclesiam ad prauam doctrinam reducendo: vel certè exemplo proprio destruendo. Solent hunc locum Nouatiani opponere ad pœnitentiam excludendam. Quibus respondendum est ad

quid hoc ipsum scribitur: Spem veniæ non habebunt.

a ¶ *Nemo vos seducat.*] Propria vel aliena adulatione deceptus.

b ¶ *Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo: stultus fiat vt sit sapiens.*] Hic propriè mundi increpat sapientes, quos humana sapientia non permittebat sentire diuina. Aliter. Si quis ad reddendam vicem iniuriæ, si eadem fecerit, putet se esse sapientem, stultus fiat: In hoc enim sæculo stultus est qui euangelica voluerit implere præcepta. Qui enim percutienti, alteram præbet maxillam, voluntate stultus est, non natura.

c ¶ *Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.*] Nihil stultius est quàm vt velit se, qui non potest, vindicare: & Deo suam non reseruat iniuriam. Et ita de contumelia vindictam apud Deum perdet, & de patientia mercedem.

d ¶ *Scriptum est: Comprehendam sapientes in astutia eorum.*] Ad effugiendam manum Dei, nulla suffragatur astutia.

e ¶ *Et iterum: Dominus nouit cogitationes sapientium: quoniam vanæ sunt.*] Nihil vtilitatis conferunt ad salutem.

f ¶ *Nemo itaque glorietur in hominibus.*] In talis scilicet apostolis, humana tantùm sapientibus, cùm nec in nobis quidem, sed in eo, cuius & ipsi sumus, sit gloriandum.

g ¶ *Omnia enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, nos vestri sumus: vos autem Christi: siue mundus, siue vita, siue mors.*] Omnia creata sunt propter sanctos: qui cum nihil habeant, possidet cuncta. Possumus autem hęc ad libertatem referre arbitrij, vt quod velint intelligat, siue mortem, siue vitam.

h ¶ *Siue præsentia, siue futura. Omnia enim vestra sunt.*] Quod sanctis tam præsentia quàm futura diuinitus sint attributa: item Christi vitam mortemq; significat. Quoniam propter nos & mortuus est, & resurrexit.

i ¶ *Vos autem Christi.*] Sic est Christus Dei: sicut alibi Deus dicitur Christi, & hoc si de diuinitate velis intelligi. Cæterùm hic de assumpti hominis forma tractatur, secundum quam dicitur vnctus.

k ¶ *Christus autem Dei*] Quasi homo.

Caput IV.

Sic nos existimet homo, vt ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei.] Non vt æquales Christo.

m ¶ *Hic iam quæritur inter dispensatores, vt fidelis quis inueniatur.*] Interrogantis vox est. id est, iam hic vos putatis conscientias iudicari.

n ¶ *Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die.*] Humanum iudicium nullius dico momenti, in quo sæpe veritas & iustitia frustratur. *Diem enim hominis non concupiui,* Hieremias ait. *Hier. 17. b*

o ¶ *Sed neque meipsum iudico.*] Ergo qui conscientiam meam optime noui, nihil esse me iudico. Neq; meipsum iudico.

p ¶ *Nihil enim mihi conscius sum.*] Malè sentiunt qui dicunt: Nemo potest vitare peccatum.

q ¶ *Sed non in hoc iustificatus sum.*] Hoc pro humilitate dicit. Nihil enim mihi sum conscius: vnde super homines debeam gloriari. Si hoc Paulus dicit: Quid à nobis dici debeat, cogitandum est. Sed non in hoc iustificatus sum.

r ¶ *Qui autem iudicat me, dominus est.*] Non in quo me quidam ita laudant: quia ita quisque aliena laude non iustificatur, vt ne maculetur infamia. Vnicuiq; enim apud Deum quod est, non quid dicitur, imputatur.

f ¶ *Itaque nolite iudicare ante tempus, quousque veniat dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium.*] Homo videt in facie, Deus autem in corde.

t ¶ *Et tunc laus erit vnicuiq; à Deo.*] Ille verò laudabilis est, qui Dei testimonio laudatur, apud quē omnia occulta & inuisa sunt cognita.

v ¶ *Hæc autem fratres transfigurauiin me, & Apollo propter vos.*] Vt à nobis humilitatis sumatis exemplum: ne supra disciplinam scripturæ audeat vnusquisque aduersus alterum pro alio inflari, doctore malæ contentionis euerso.

x ¶ *Vt in nobis discatis, ne supra quàm scriptum est: vnus aduersus alterum infletur pro alio.*] Hoc est quod dicit: ne vnusquisque magistrum proprium prædicās, alter aduersus alterum incitetur.

y ¶ *Quis enim te discernit.*] Hic ad ipsos inflatos per eloquentiam verba conuertit: quis te discernit cuius momenti sis.

z ¶ *Quid autem habes quod non accepisti?*] Quid enim boni ex temetipso habes, quod à nullo didiceris: vel Dei dono minimè consecutus sis.

a ¶ *Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis.*] Quasi in proprio gloriaris.

b ¶ *Iam saturati estis,* &c.] Hoc increpatiuo modo legēdum vel pronuntiandum est.

c ¶ *Sine nobis regnatis.*] In nullo nostri indigentes.

d ¶ *Et vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.*] Vtinam non essetis falsa gloriatione decepti, forsitan simul regnaremus.

e ¶ *Puto enim quòd Deus nos apostolos nouissimos ostendit tanquam morti destinatos.*] Nos omnium vltimos ad gentes tanquam ad mortem duxerit.

f ¶ *Quia spectaculum facti sumus huic mundo & angelis & hominibus.*] Omnes nostras publicè spectant iniurias, siue vere angeli & homines, siue sancti homines & peccatores.

g ¶ *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi,* &c.] Nos tanquam stulti propter Christum omnia sustinemus. Vos autem ita vultis esse Christiani, vt prudentiam sæculi teneatis. Nos infirmi, quia vicem reddere nolumus: Vos autem reddendo, fortes vos esse gloriamini. Nos nihil habentes voluntaria paupertate deiecti: Vos vobis etiam nobilitatem terreni generis vendicatis.

h ¶ *Vsque in hanc horam,* &c.] Ab initio prædicationis nostræ vsq; in præsens tempus.

i ¶ *Et esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles,* &c.] Non stamus in sedibus certis, vbique euangelij necessitate iactamur.

k ¶ *Et laboramus operantes manibus nostris.*] Sic tamen operabantur, vt doctrinæ officium magis implerent.

a ¶ *Male-*

E

a ¶ *Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: blasphemamur,* &c.] Rogamus Deum pro his qui nos blasphemant.

b ¶ *Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus,* &c.] Sicut scriptum est: Iustus immundus est apud malos.

c ¶ *Omnium peripsema vsq; adhuc,* &c.] Omnium humillimi atq; subiecti.

d ¶ *Non vt confundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo,* &c.] Poterant confundi de sua gloria, si eos non reuelaret. Non enim ruborem illorum cupiebat, sed profectum.

e ¶ *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres,* &c.] Omnes qui ab alio iam genitis ministrant, patres dici non possunt.

f ¶ *Nam in Christo Iesu per euangelium ego vos genui,* &c.] In nouam vitam me primum prædicante, reformatos vos esse meministis.

g ¶ *Rogo ergo vos, imitatores mei estote,* &c.] Bonorum filiorum est, in omnibus bonos imitari parentes.

h ¶ *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fidelis in domino,* &c.] Quanto fidelior è cæteris, tanto charior cunctis.

i ¶ *Qui vos commonefaciat vias meas, quæ sunt in Christo Iesu,* &c.] Qui vos & meis literis & suo commoneret exemplo: aliud enim sine alio prodesse non poterat.

k ¶ *Sicut vbiq; in omni ecclesia doceo.*] Quomodo semper & vbiq; meum exemplum cum doctrina concordat.

l ¶ *Tanquam non venturus sim ad vos.*] Hic incipit causam fornicationis arguere.

m ¶ *Sic inflati sunt quidam. Veniam autem cito ad vos, si dominus voluerit.*] Tamdiu aliquis de scientia falsa se iactat, vsquequo veræ scientiæ prædicator aduenit.

n ¶ *Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem,* &c.] Examinabo non eloquentiæ pompam, sed conuersationis effectum, vbi virtus fidei esse probatur.

o ¶ *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute,* &c.] Hic ostendit nihil prodesse doctrinam absque iustitiæ operibus, ei qui non faciat quæ facienda persuadet.

p ¶ *Quid vultis,* &c.] Benignus magister discipulorum correctionem in eorum potestate dimittit: vt si pœnitere velint, clementissimus consolator adesset. Si autem nollent, durus vltor assisteret peccatorum.

Actor. 5. Ibid. 13. b

q ¶ *In virga veniam ad vos,* &c.] Quali virga venit Petrus ad Ananiam & Sapphiram, & ipse Paulus ad magum.

Caput V.

Omnino auditur, & cæt.] Ostendit quare superiora minatus sit.

f ¶ *Inter vos fornicatio, & talis fornicatio,* &c.] In ecclesia cui vos præesse videmini.

t ¶ *Et vos inflati estis, & non magis luctum habuistis,* &c.] Vana scientia inflamini, & curam de his qui pereunt, non habetis: vt aut corrigantur, aut ab ecclesia separentur. Cum bonos pastores semper legamus populi defleße peccata: vt Hieremiam, qui ait: *Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum?* vt ostenderet sibi non affectum doloris, sed lacrymas defecisse.

v ¶ *Vt tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.*] Siue homo qui peccauit tollatur, siue satanas eijciatur, dum non habet per quem operetur.

x ¶ *Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui vt præsens.*] Præsentem se esse dicit in spiritu, ne ex solo auditu absentem damnasse putaretur: secundum illud Eliſei dicentis ad Giezi: Nonne spiritus meus tecum erat in via? 4. Reg. 5. g

y ¶ *Eum qui sic operatus est in nomine domini nostri Iesu Christi congregatis vobis, & meo spiritu cum virtute domini Iesu.*] Qui pro me erat præsens, siue in literarum mearum auctoritate, per quam domini quoque virtus assistit.

z ¶ *Tradere huiusmodi satanæ in interitum carnis.*] Vt arripiendi illum corporaliter habeat potestatem. Quòd dum viderit se nec carnis hic, nec in futuro spiritus requiem habiturum, de facto pœniteat vt saluetur. Siue sic quisque pro meritis suis de ecclesia pellitur, & satanæ traditur potestati, vt dum caro eius per pœnitentiam afflicta quendam interitum patitur, spiritus conseruetur. Habet enim consuetudinem scriptura, vt hominem in parte totum intelligat. Siue ita, quia & hic scripturæ mos est, vt in carne carnales actus interire: in spiritu verò spiritualis cõuersatio salua fieri demonstretur. Item hic ostendit eiectum extra ecclesiam rabido ore dæmonum lacerandum, si permanserit nolens carnis vitia mortificare, vt possit vitam sanctam recuperare.

a ¶ *Vt spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi.*] Quoniam in spiritum satanas accipere nõ potest potestatem, vt domini iudicio reseruetur.

b ¶ *Non est bona gloriatio vestra, nescitis quia modicum fermẽtum totam massam corrumpit.*] Ignoratis quia malo exemplo possunt plurimi interire. Sed & per vnius delictum, in omnem populum Iudæorum iram Dei legimus aduenisse.

c ¶ *Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi.*] Nihil in vobis conuersationis puritatis relinquatis, quod synceritatem possit naturæ corrumpere.

d ¶ *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaq; epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ,* &c.] Non figura, sed veritas. Et Iudæi quidem septem diebus azyma comedebant. Nos verò semper, si simpliciter & purè versemur. Quia in septem diebus mundus est factus, qui semper in suo ordine reuoluitur. Et quotidie nobis agnus occiditur, & pascha quotidie celebramus, si fermentum malitiæ & nequitiæ nõ habemus. Quid est enim aliud nisi corruptio naturæ fermentum, quod & ipsum prius à naturali dulcedine recedens adulterino acrore corruptum est.

e ¶ *Scripsi vobis in epistola ne commisceamini fornicarijs, non vtique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus.*] Hoc ipsum in hac epistola ita scripsi, non vt à gentibus, sed ab his qui peccant in ecclesia, separemini: sin autem mori

G Hier. 9. a

H

A

debueratis, quos iccirco præcipuè viuere interim Deus voluit, quo cohabitatione vestra proficerent infideles.

a ¶ *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse.*] Siue ita, sin autem melius vobis fuerat de hac luce migrasse, quàm indigere per commonitionem à gentium consortio separari.

b ¶ *Nunc autem scripsi vobis non commiscere.*] Sed magis quod scripsi, hoc est, ne talibus coniungamini.

c ¶ *Si is, qui frater nominatur, inter vos est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax.*] Non ex sola opinione vitandus est. Sed si quis frater solo nomine appellatur, cum fornicator detegatur aut fur, ab hoc separari iubemur, sicut scriptum est: *Qui se iungit fornicarijs, nequam est: putredo & vermes hæreditabunt eum.* Eccl.19.a

d ¶ *Cum huiusmodi nec cibum sumere.*] Nec cõmunem quidem cibum cum talibus participandum esse concessit.

e ¶ *Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?*] Hoc est, de infidelibus.

f ¶ *Nonne de his qui intus sunt vos iudicatis? Nã eos qui foris sunt, Deus iudicabit.*] Nunquid non vos de his solis qui sunt intra ecclesiam iudicatis.

g ¶ *Auferte malum ex vobisipsis.*] Quo facilius eos possitis docere qui foris sunt. B

Cap. VI.

Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum.] Audet aliquis cõtra præceptum domini venire, dicentis: *Si quis vult tecum iudicio contendere,* &c. Notandum quòd aliquando apostolus in medio causæ quam agit, quosdam sensus inferat, & de latere iactet, quibus explicitis rursus reuertatur ad causam. Matt.5.f

i ¶ *Iudicari apud iniquos, & non apud sanctos.*] Hic probatur Christianos tunc iudices non fuisse: quia iniqui dicuntur.

k ¶ *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt?*] Quod dominus repromisit discipulis, dicens: *Sedebitis & vos iudicantes duodecim tribus Israël,* etiam omnibus hoc promittens, qui eos fuerint imitati. Nam ex ipsis vnus perit, cuius loco alius successit, cui nihil fuerat repromissum. Paulus quoque & Barnabas apostoli sunt ordinati à sancto spiritu. Matt.19.d

l ¶ *Et si in vobis iudicabitur mundus.*] Siue per vos, vel vestro exemplo.

m ¶ *Indigni estis qui de minimis iudicetis. Nescitis quoniam angelos iudicabimus: quanto magis sæcularia?*] Ergo indigni sunt de rebus exiguis iudicare, qui & mundum totum & angelos iudicabunt. Illos angelos qui cum carnem nõ habuerint, peccare voluerunt, hi qui in carne sancti esse voluerunt iudicabunt.

n ¶ *Sæcularia igitur iudicia si habueritis.*] Quæ de rebus sæculi oriuntur.

o ¶ *Contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandũ.*] Possunt de his etiam illi qui minimi sunt in ecclesia iudicare. Item contemptibiles in ecclesia eos iudices dicit, quos appellat in inferioribus infideles.

p ¶ *Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam quipossit iudicare inter fratrem suum.*] Erubescere debetis, eo quòd nemo sit inter vos tam sapiens qui nouerit causas inter fratres discernere, vt non necesse sit publicè litigare. C

q ¶ *Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.*] Duplex peccatum est, & quòd iudicio contenditis, & quia apud infideles vos ad iurgia prouocatis.

r ¶ *Iam quidem omnino delictum est in vobis.*] Iam hoc solum delictum est quòd contra præceptum facitis Christi.

f ¶ *Quòd iudicia habetis inter vos.*] Qui semper pacem habere deberetis, etiam cum rerum temporalium detrimento seruatam.

t ¶ *Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed vos iniuriã facitis & fraudatis.*] Cum illata secundum euangelij præceptum, & domini exemplum patienter sustinere deberetis, vos contrariò non solum non suffertis, sed etiam non facientibus irrogatis.

v ¶ *Et hoc fratribus.*] Quod nec inimicis reddere deberetis, fratribus facere non timeris.

x ¶ *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt.*] Quòd regnũ Dei non possidebunt, nisi omnia peccata baptismi gratia diluantur. D

y ¶ *Nolite errare, neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebũt.*] Nolite errare, putantes vobis solam fidem sufficere ad salutem, cum omne peccatum permanens excludat à regno, sicut ad Galatas ait: *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditiæ, contentiones, iræ, & his similia, quæ prædico vobis: quoniam* Gal.5.d *qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Ideo autem addidit, & his similia, ne quis negaret præter hæc alia esse peccata, quæ regnum Dei prohiberent intrare.

z ¶ *Et hæc aliquando quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis.*] Nolite de præteritis timere peccatis, tãtum ne post baptismum delinquatis. Aut qui vt assoleat præuentus fuerit, ad pœnitentiam conuertatur. Item omnia peccata, baptismi gratia diluuntur. Item alia expositio. Hoc cõtra hæreticos dicit, qui Christum & spiritum sanctum à Deo patre separare conantur. Hic enim ostenditur quoniam sicut pater, ita & Christus & spiritus sanctus peccata abluit, iustificat atq; sanctificat.

a ¶ *In nomine domini nostri Iesu Christi & spiritu Dei nostri.*] Abluti in nomine Christi, sanctificati per spiritum Dei.

b ¶ *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*] Qui de fornicatione tractabat, voluit gulam & intemperantiã, materiam fornicationis ostendere, & simul destruere. Item hoc dicit: quia liberi sum arbitrij, & licet mihi agere quod velim, non tamen debeo ipse aliquo peccato esse subiectus.

c ¶ *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & venter escis.*] Licet nobis manducare & bibere: sed finimium ventri subditi fuerimus, ipsum licitum trahit nos ad illicita, hoc est, ad fornicationem: ita & de omnibus intelligendum, quæ cum peccatum non sint, occasiones tamen possunt capere delictorum.

a ¶ *Deus*

E

a ¶ *Deus autem hunc & has destruet.*] Et hæc duo, id est, escam & ventrem, & hominem his subditum & voluptatibus seruientem. Item in resurrectione mortuorum non destruetur ventris substantia, sed esus ciborum, & ventris opera cessabunt. Quoniam *regnum cælorum*, sicut idem Apostolus ad Romanos dicit, *neque esca neque potus est.*

Rom.14.c

b ¶ *Corpus autem non fornicationi sed domino, & dominus corpori.*] Non fornicationi sed domino exhibeatur, & dominus corpori copulabitur. Dominus enim nobiscum est, quandiu fuerimus cum illo, si dereliquerimus eum, & ille nos derelinquet.

c ¶ *Deus verò & dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.*] Quia caput nostrum suscitabit, & nos suscitabit: si tamē eius mēbra per sanctitatem esse mereamur.

d ¶ *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?*) Omnis ecclesia corpus Christi est, singuli autem membra.

e ¶ *Tollens ergo membra Christi.*] Tollit Christi membra, id est, abscindit se à corpore Christi, qui iunctus est meretrici.

f ¶ *Faciam membra meretricis? Absit.*] Non dixit, fornicatoris, vt ostenderet eum eiusdem & criminis esse, & nominis, cuius illa est. Apud homines enim minus videtur viri, quàm mulieris admissum.

F

g ¶ *An nescitis, quoniam qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur? erunt enim, inquit, duo in carne vna.*] Quomodo cum vxore licitè, ita & illicitè cum meretrice vna caro efficitur per amorem.

h ¶ *Qui autem adhæret Deo, vnus spiritus est.*] Quomodo per carnis opera, caro fit: ita per opera Dei, spiritus efficitur.

i ¶ *Fugite fornicationem.*] Cuius crimen videtis esse grauissimum.

k ¶ *Omne enim peccatum quodcunq; fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.*] Omne peccatum potest & ab vno committi: qui membrum dici potest, non tamen corpus. In fornicatione autem duo pereunt, etiam corpus. Grauius ergo malum est, in quo duæ animæ moriuntur. Grauare vult fornicationis causam, quę illis per consuetudinem leuissima videbatur. Item alia expositio. De his qui sunt in coniugio constituti, Apostolus sumit exemplum. *Quomodo*, inquit, *scriptum est. Erunt duo in carne vna*, id est, vir & vxor, vnum corpus efficitur? Vnde si aliquis ipsorum fuerit fornicatus, péccat in alium quasi in proprium corpus. Residua autem peccata, specialia vnuscuiusque sunt, nec alterum condemnant.

Gen. 2.d

l ¶ *An nescitis, quoniam membra vestra, templum sunt spiritus sancti, qui in vobis est? quem habetis à Deo.*] Cui grauissimam iniuriam facitis fornicando.

m ¶ *Et non estis vestri: empti enim estis pretio magno.*] Qui non est suus, non debet suæ voluntati seruire, sed illius à quo emptus est, secundum ipsius iussum dicentis: *Qui vult post me venire, abneget semetipsum sibi.* Si enim homo à seruo pauca pecunia comparato, continuam exigit seruitutem: quanto magis ille qui nos sua morte redemit? Sicut ait Petrus: *Scientes quòd non corruptibilibus, argento vel auro redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine: quasi agni immaculati & incontaminati Christi.* Aliter: Rescindit emptionis pactum quisquis inculcauerit ius testamenti, & à seruili conditione alienus est, qui libertate suæ voluntatis non impeditur.

Luc.9.c

1.Pet.1.d

n ¶ *Glorificate, & portate Deum in corpore vestro.*] Glorificate Deum actibus vestris, & portate eum, eius imaginem conseruando, sicut ait alibi. Sicut portauimus imaginem terreni, ita portemus imaginem cœlestis.

G

CAPVT VII.

DE quibus autem scripsistis mihi.] Incipit de coniugijs, ante enim expugnauit illicita, quàm de licitis loqueretur.

p ¶ *Bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem vnusquisq; suam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & vxor viro.*] Bonum fuerat illud quod vobis in primordio prædicaui, hoc est secundum coniugij vsum, non tāgere mulierem. Sed quoniam multos incontinentes huic doctrinæ scripsistis refragari, concedatur remedium, ne fornicādo moriantur. Ergo hoc Apostoli exemplo, in primis virginitas & continentia prædicatur. Et si quis se incontinentem non erubuerit confiteri, in languorem incontinentiæ reclamanti, non denegetur remedium nuptiarum. Quomodo si peritus medicus inquieto ægro, & neganti se posse à pomis omnibus abstinere, concedat aliquātum, ne ille pernitiosa præsumat. Incontinentiæ reuera vsus, & tempore, & ætate, & loco, & infirmitate perhibetur. Castitas verò potest iugiter custodiri. Illud ergo debemus appetere, quod facilius custodire sine impedimento vllo possumus & in perpetuo possidere. Sed objcere amatores luxuriæ solent. Vt quid ergo prima Dei benedictio, crescere & multiplicare concessit? Vt terra scil. repleretur: quia iam impleta, debemus ab incontinentia temperare. Sed potuit, inquies, omnes homines de terra formare, si semper illi vsus coniugij non fuerat placiturus. Sed non quæritur quid potuit, sed quid fecit, cui omnia possibilia sunt. Ipsam denique Euam noluit de terra facere, sed de costa. Si autem putas nobis antiqua tempora in omnibus conuenire, imitare Adam, qui filiam (vt ita dixerim) suam accepit vxorem. Cain similiter, si non pudet & cæteros, qui proprias in matrimonium accepere sorores. Quod si fieri non debet, omnia dominum secundum præscientiam suis temporibus ordinasse credamus, vt qui tunc terram impleri voluit, modò plus diligit castitatem, etsi & grande præmium repromittit. Illud etiam dicendum est, quòd nec secundum vetus testamentum, quosdam vxores habuisse videamus. Quia ibi vxores liberorum causa habere permissum est, non propter nimiam libidinem exercendam, qui in hoc etiam animalibus deteriores esse noscuntur, quo necando filios, probant se nō filiorum causa nupsisse. Qui autem ea sola causa coniungitur, statim se abstinet post conceptum. Et cessante iam per ætatem partu, cessat & vsus.

H

q ¶ *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir: similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.*] Corpus dicitur omne quod iungitur. Sicut ergo mulier corpus dicitur viri, ita & vir corpus mulieris appellatur. Ideo neque si voluerit mulier contraire, in corpore suo, id est, in vxore, vir poterit dominari. Dubium autem non est, multo magis nolente viro, neque in virum mulierem posse præualere. Quoniam ergo de duobus incontinentibus dicit, concedit ex necessitate Apostolus, vt in idipsum, quia vtrique incontinentes sunt, reuertantur: ne intercedente quacunq; dissensionis causa, ambo fornicationis crimen admittant: quia vtrique sunt incontinentes. Cæterùm autem si vnus è duobus, considerans præmium castitatis, voluerit continere, incontinenti assentire non debet: sed ita agere, vt videndo continentiam illius prouocetur incontinens: quia luxuria ad continentiam transire debet, non ad luxuriam continētia

A

declinare, quamuis plurimę mulieres castitati contradicant. Ita illum qui voluerit continere, agere debere, vt incontinẽtia assentiat in idipsum: ne, dum ille cõtinet, illa peccet. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Nec enim seruituti subiectus est frater aut soror in eiusmodi. Neq; enim vocauit nos Deus in immunditia, sed in sanctificatione. Aliter: quia voluit viro esse subiectam, solam sibi abstulit libertatem.

a ¶ *Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini in idipsum.*] Negare videtur incontinentes orationi posse vacare: quæ in eo vtique minor est communioni: qua catechumeni & pœnitentes orant, qui cõmunicare non possunt. Non solum hoc in nouo, sed etiam in veteri testamẽto sanctificantur à muliere: vt descedenti domino in montem, assistere merean tur. Hic probatur quid possit perpetua continentia, si tantum

1.Reg. 21.l valuit triduana. Vnde & in Regnorum libro panem sacerdotalem nõ nisi continentes accipiũt. Quam ob causam necessitas legem soluere venialiter potuit

1.Pet 3.b suffragio charitatis. Vnde Petrus hortatur nostras orationes minimè impediri debere.

b ¶ *Ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.*] Notãdum quòd ad duos respiciens incontinentes, vni non prę iudicet cõtinenti. Item ne vno se retrahenti, alius fornicetur.

B

c ¶ *Hoc autem dico secundum indulgentiam, & non secundum imperium. Volo autem omnes vos esse sicut meipsum.*] Hoc vt paruulis indulgeo, non præcipio vt perfectis: nam omnes homines cupio mihi similes inueniri. Noui enim quanta castitas mercede pensetur. Nunquam hoc voluisset apostolus si fieri omnino non posset.

d ¶ *Sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic.*] Hoc est, propriæ voluntatis accepit donatiuum.

e ¶ *Dico autem non nuptis & viduis.*] Incipit aliam causam de innuptis.

f ¶ *Bonum est illis si sic permanserint, sicut & ego.*] Magnoperè appetendum est, quod à tanto doctore laudatur.

g ¶ *Quòd si non se continent, nubant.*] Notandum quòd incontinentibus nuptiæ concedantur.

h ¶ *Melius est enim nubere quàm vri.*] Malo fornicationis melius est, quod igne punitur: sicut Iudas in Genesi de sua nuru

Gen.38 f pronunciat.

i ¶ *His autem qui matrimonio iuncti sunt.*] Item de coniugijs minimè causa aliqua dimittendis.

k ¶ *Præcipio non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere.*] Prohibet dimitti quacunque ex causa, ne alijs coniungantur secundum consuetudinem Iudæorum, quam dominus interdixit, dicens: *Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur.* Aliter: *Præcipio non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere.* Non quia in se non habebat Christum loquentem, hæc dicit, se vt ostendat quia ipse dominus per semetipsum de hoc in euangelio dixit.

Matt.19.b

l ¶ *Quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari, & vir vxorem non dimittat.*] Si ob aliquam causam discesserit, alij non nubat, aut suo viro si voluerit, reconcilietur: quia hoc quam alteri nubere melius esse manifestum est.

m ¶ *Nam cæteris dico ego, non dominus.*] Consilium do, quod mihi vtile esse videtur.

n ¶ *Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam: & si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.*] Si quis solus crediderit è duobus, non quo permiserit fidelem infideli coniungi. Non enim dixit, si quis ducit, sed si quis habet infidelem.

o ¶ *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem.*] Exemplum refert: quia sæpè contigerit, vt lucrifieret vir per mulierem. Vnde & beatus Petrus ait: *Vt si qui non credunt verbo, per mulierum conuersationem sine verbo lucrifiant*, id est, cum viderint eas in melius commutatas, cognoscant omnes Dei legem ita consuetudine inueteratam potuisse mutari. Item ideo vir & vxor inuicem sanctificantur: quia ex traditione Dei, sanctæ sunt nuptiæ.

1.Pet 3.a

p ¶ *Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.*] Si non ita esset vt dico, filij vestri adhuc infideles permanerent: sæpè enim contingeret, vt filij illos parentes qui crediderant, sequerentur. Sub qua spe credi voluit, alterum saluari posse, tã liberorum exemplo, quam coniugis.

D

q ¶ *Quod si infidelis discedit, discedat.*] Maritus enim vel vxor non sunt domino præferendi.

r ¶ *Non enim seruituti subiectus est frater vel soror in eiusmodi.*] Non enim ita ligatus est in eiusmodi causa, quasi verè illi seruire necesse sit, & propter alterum interire.

f ¶ *In pace autem vocauit vos Deus.*] Cæterùm non ad diffidium sumus vocati, vltrò ergo discedere non debemus.

t ¶ *Vnde enim scis mulier si virum saluum facies?*] In dubium quidem posuit, sed semper ambigua in melius euenire credenda sunt. Simul quærendum, quomodo superius sanctificatus dicatur, de cuius hic salute dubitatur, nisi secundum hunc quem exposuimus intellectum.

v ¶ *Aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies.*] Si per te credat & salua sit.

x ¶ *Nisi vnicuiq; sicut diuisit dominus. Vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet, & sicut in omnibus ecclesijs doceo.*] Vel cum infideli coniuge, vel etiam cum fideli, siue in præputio, siue circuncisus, seruus aut liber.

y ¶ *Circuncisus aliquis vocatus est, non adducat præputium: in præputio autem aliquis vocatus est, non circuncidatur.*] Non putet se superfluè circumcisum, nec de hoc pœniteat, fuit enim suo tempore necessarium. Siue hoc modo, Non adducat præputium, quo sine legis ceremonijs viuat: quia tunc quibusdam Apostoli permittebant opera legalia custodire, ne subitò à lege retracti, scandalum paterentur. Item alia expositio. Euidens est hoc loco, non hic de circuncisione carnis aut præputio Apostolum loqui: neque enim fieri potest, circumcisum aliquem posse præputium adducere, sed ad eos sermo est, qui sunt in coniugio constituti: hoc enim dicit. Si quis ad fidem Dei accesserit vxorem non habens: postmodum gentilem coniugem non debet accipere. Si autem in tali copula constitutus, ad fidem fuerit vocatus, non debere eum coniugale vinculum soluere.

a ¶ *Cir-*

[a] Circumcisio nihil est,& præputium nihil est:sed obseruatio mandatorum Dei. [b] Vnusquisque in qua vocatione vocatus est,in ea permaneat. Seruus vocatus es? non sit tibi curæ: [c] sed & si potes fieri liber,magis vtere.[d] Qui enim in domino vocatus est seruus,libertus est domini. Similiter qui liber vocatus est,seruus est Christi. [e]Pretio empti estis: nolite fieri serui hominum. Vnusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum. [f] De virginibus autem [g] præceptum domini non habeo: [h] consilium autem do, [i] tanquam misericordiam consequutus à domino, [k] vt sim fidelis. [l] Existimo ergo hoc bonum esse [m] propter instantem necessitatem: [n] quoniam bonum est homini sic esse.[o] Alligatus es vxori, noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore, noli quærere vxorem. [p] Si autem acceperis vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit.[q] Tribulationē tamen carnis habebunt huiusmodi.[r] Ego autem vobis parco.[r] Hoc itaq; dico fratres.[t] Tempus breue est. Reliquum est,vt qui habent vxores,tanquam non habentes sint:[u] & qui flent,tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam nō gaudentes:& qui emunt,tanquam non possidentes:& qui vtuntur hoc mundo,tanquam nō vtantur.[x]Præterit enim figura huius mundi.[y] Volo aūt vos sine solicitudine esse.[z] Qui sine vxore est, solicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui aūt cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi,[a] quomodo placeat vxori,[b]& diuisus est.[c] Et mulier innupta & virgo,cogitat quæ domini sunt,vt sit sancta corpore &spiritu.[d] Quę autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. [e] Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico:non vt laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est,& quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi.

[a] Si quis fecit.Quod enim erat licitum,per votum sibi fecit illicitum: sicut Ananiæ & Sapphiræ,quibus de pretio possessionis suæ retinere nihil licuit: Ob quam causam & subita morte prostrati sunt. *Actō. 8.*

[q] *Tribulationem tamen,*&c.] Maledictio se Euæ subijcientes,siue solicitudinem sæcularis tribulationis & tristitiæ patientur.

[r] *Ego autem vobis parco.*] Vobis virginibus, vt minori labore maiorem possitis implere iustitiam.

[s] *Hoc itaque dico fratres.*] Hic omni intentione etiam habētes vxores ad cōtinentiam cohortatur: vt multo magis suadeat nō nubere non habentes.

[t] *Tempus breue est,* &c.] Tempus vitæ nostrę modicum asserit:vt doceat voluptatem, quæ cito finitur, non magnoperè appetendam, sed magis concupiscendū esse æternum præmium castitatis.

[u] *Et qui flent, tanquam nō flentes:& qui gaudent,tanquā non gaudentes:& qui emunt,tanquam non possidentes:& qui vtuntur hoc mundo,tanquam non vtantur.*] Quia & istud in breui transibit: tempus enim omnis rei sub sole, tempus plangendi,&c.

[x] *Præterit enim figura huius mūdi.*] Hoc sæculum, quasi vmbra pertransit. Nolite ergo de eo multum esse soliciti,ne huius possessione perdatis æternam.Et figuram quęrentes,incipiatis amittere veritatē. Hic enim mundus, imago futuri est. Si ergo talis est imago,ipsa veritas qualis est? Vnde si hoc tam impense diligitis, quanto magis illud impensius amare debetis? Nam sæculū hoc nos dimissuros, quotidiana morientium exempla testantur. An forte nos solos credimus immortales, quasi non simus ex hominibus generati? Vnde sapiens semper aliorū casibus emendatur,dicēte scriptura:*Cor sapientis in domo luctus. Hic enim finis omni homini:& cui vult,dabit bonum in corde suo.* *Eccles.7.a*

[y] *Volo autem vos sine solicitudine esse.*] Debemus & nos velle, quod Apostolus velle se dicit:ne incontinentes, contra eius videamur facere voluntatem.

[z] *Qui sine vxore est,*&c.] Multum nobis expedit solicitudine carere mundana,ne fortè spinæ suffocent semen, & dicere incipiamus: Villam comparaui, boues emi, vxorem duxi: ad cænam venire non possum. *Luc.14.d*

[a] *Quomodo placeat vxori.*] Quale est vxori magis velle placere quàm Deo.

[b] *Et diuisus est.*] Quod diuisum est,vnum non potest esse: quia vnitas diuisionem omnino non accipit.

[c] *Et mulier innupta & virgo cogitat quæ domini sunt, vt sit sancta corpore & spiritu.*] Corpore,ab vsu coniugali:spiritu,à rerū mundanarum solicitudine: dum tota diuino seruitio mancipatur.

[d] *Quæ autem,*&c.] Nuptam viro placere asserit cogitando quæ mundi sunt, innuptā verò de eo quod illi nulla cura sit sæculi.) Quæ ergo virū non habet, & tamē quæ mundi sunt, cogitat:cui placere desiderat? Nonne incipiet illi nupta præponi,quæ cogitando mundana,complacet vel marito: cum hæc nec marito quem non habet,possit placere,nec Deo.

[e] *Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico: non vt laqueum,*&c.] Necessitatem illis videtur imponere: Dicit,se quid illis

expediat

E

[a] *Circumcisio nihil est,& præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.*] Hoc tempore nec prodesse poterit, nec obesse.

[b] *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est,in ea permaneat: seruus vocatus es,non sit tibi curæ.*] Christianæ religioni conditio non potest obesse seruilis, ne dicas ergo,quomodo Deo possum placere, qui seruus sum? Deus enim non conditionem aspicit,sed voluntatem quærit & mentem.

[c] *Sed & si potes fieri liber, magis vtere.*] Vsq; adeo non prodest libertas,nec seruitus nocet. Itē similiter ad eos qui matrimonio iuncti sunt, Apostolus loquitur,dicens. Sed & si potes liber fieri, magis vtere: si tamē tibi pudicæ volenti seruire, nō fuerit molesta: quando fortè tuo consortio, etiam ipsa ad Deum possit conuerti.

[d] *Qui enim in domino vocatus est seruus,libertus est domini, similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi.*] Qui hominis seruus est,liber est Deo: & qui hominibus liber est,seruus est Christi. Ambo ergo vnū sunt. Non est enim personarum acceptio apud Deum.

[e] *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.*] Pretio empti estis,hoc est,Christi sanguine comparati, nihil ergo propter homines faciatis,sicut alibi ait. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes,sed quasi serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo,* &c. *Ephes.6.a*

[f] *De virginibus autem.*] Et de hoc cōsuluerant vbi esset præcepta virginitas.

[g] *Præceptum domini non habeo.*] Quòd sub præcepto est si non impleatur, punit. Impletum morte tantùm caret: quia nihil ex se dat, sed quod debet exoluit.

[h] *Consilium autem do.*] Consilium est autem Saluatoris dicentis. *Sunt qui se castrauerunt propter regnum cælorum.* *Matt. 19.b*

[i] *Tanquam misericordiam consequutus à domino.*] Suo exemplo docet,non nisi in domino gloriandum.

[k] *Vt sim fidelis.*] Domini mei semper seruitio occupatus.

[l] *Existimo ergo hoc bonum esse.*] Hic existimo, non pro dubio posuit,sed pro certo,sicut & illud: Puto enim quòd & ego spiritum Dei habeo.

[m] *Propter instantem necessitatem.*] Id est, præsentis vitæ solicitudinem,quæ multum potest obesse iustitiæ: & qua præcipuè iuncti matrimonijs implicantur.

[n] *Quoniam bonum est homini sic esse.*] Duplex bonum est, & solicitudinis mundi carere, & virginitatis præmium expectare.

[o] *Alligatus es vxori, noli quærere solutionem: solutus es ab vxore, noli quærere vxorem.*] Ita vult solutos non ligari:quomodo nec solui dissidio ligatos admittit.

[p] *Si autem acceperis vxorem,non peccasti:& si nupserit virgo,*&c.] Quia liberæ voluntatis es,si non vis esse maior, esto vel minor. Nuptiæ enim peccatum non sunt:sed per solicitudinem mundi qui nubunt,legem seruare vix possunt. Aliter: Illos dicit non peccare si nubant, qui nondum Deo vouerint castitatem. Cæterùm qui vel in corde suo promisit, si aliud fecerit, habet damnationem: quia primam fidem irritam

F

A expediat commonere eos. Simul attende: quia si hoc illis vtile erat quod Apostolus suadebat: illud minus vtile erat quod illi volebant.

a ¶ *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta.*] Turpis videri poterit, si cupientem virginem suam, nubere non permittat: & illa fuerit fornicata. Item hoc loco non parentes dicit virginum filiarum: neq; enim potestatis illorum potest esse propositum alienæ continentiæ: sed vnumquemq; habere propriæ carnis arbitrium, eam incorruptam seruare.

b ¶ *Et ita oportet fieri, quòd vult faciat, non peccat, si nubat.*] Si ita necesse fuerit propter filiæ voluntatem: nam parentes quidem vsque ad legitimam ætatem custodire debent & docere, quod melius est: si autem illa noluerit, fiat quod necesse est.

c ¶ *Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis: & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginem suam, benè facit.*] Ille firmus statuit, cuius puellæ consensus, patris firmauerit voluntatem. Et nō illum compellit filiæ necessitas facere quod nolebat, sicut illum de quo supra loquutus est.

d ¶ *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, benè facit: & qui non iungit, melius facit.*] Ita concludit virginum causam, vt eas faciat in omnibus meliores. Vnde prudētibus semper meliora & perfectiora sectanda sunt: quia nec in sæcularibus & caducis norunt mediocribus esse contenti.

e ¶ *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit.*] Hic incipit de bigamis & viduis.

[a] Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quòd sit superadulta, [b] & ita oportet fieri, quod vult faciat, non peccat, si nubat. [c] Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo, seruare virginem suam, benè facit. [d] Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, benè facit: & qui non iungit, melius facit. [e] Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit. [f] Quòd si dormierit vir eius, liberata est à lege. Cui autem vult, nubat, tantùm in domino. [g] Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium. [h] Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.

Caput VIII.

DE his autem quæ idolis sacrificantur, [k] scimus: quia omnes scientiam habemus. [l] Scientia inflat, [m] charitas verò ædificat. [n] Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit, quemadmodum oporteat eum scire. [o] Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. [p] De escis autem quæ idolis immolantur, scimus: quia nihil est idolum in mundo, & quòd nullus est Deus, nisi vnus. [q] Nam & si sunt qui dicantur dij, siue in cœlo, siue in terra, siquidem sunt dij multi & domini multi: [r] nobis tamen vnus est Deus pater, [s] ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus IESVS Christus, [t] per quem omnia, & nos per ipsum. [u] Sed non omnibus est scientia. [x] Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur. [y] Esca autem nos non cōmendat Deo. Neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, deficiemus. [a] Videte

f ¶ *Quòd si dormierit vir eius, liberata est à lege, Cui autem vult, &c.*] Secundum legem libera facta est vinculo coniugali. Quòd si nec tunc continere voluerit, cōceduntur illi etiam secundæ nuptiæ, tantùm vt infidelium ritu non nubat.

g ¶ *Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium.*] Beata habens maritum, si custodiat castitatem. Beatior vidua: quia minor in labore, maiorem inueniet castitatē. Beatissima virgo, quæ sine labore ad summum præmium possit peruenire.

h ¶ *Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.*] Ne meum consilium tanquam humanum contemnatis.

Caput VIII.

De his autem quæ idolis sacrificantur.] Incipit de idolothytis, de quibus etiā dixerat. Quia quidam in tēplis edebant, idolum nihil esse dicētes: & creatura Dei se debere vti, & errabant verisimilis ratione decepti, hoc increpandum Apostolus dicit ad eos qui habent scientiam dijudicandi, nihil esse quod idolis immolatur. Hoc ergo ait.

k ¶ *Scimus, quia omnia scientiam habemus.*] Id est, non omnibus est notitia. Et nos omnes nouimus sicut vos: sed sunt aliqui qui ignorant.

l ¶ *Scientia inflat.*] Illa sciētia quæ ex sensu proprio & humano descendit, eos qui præter eam diuinā non habuerint, inflat: & quæ coniecturis magis nititur, quàm exemplis. Cæterùm si diuina inflat, vt quidam putant, quare illos amplius vult docendo inflare? Et in principio ipsius epistolæ, gratias se dicit Deo agere, quòd omni scientia sint repleti, suū quoq; alibi proponit exemplū dicens: Et si imperitus sermone, sed non scientia. Sæpè etiam arguit ignorantes. Et ignorantiam tenebris comparauit. Galatas æque stultitia notat, nec non Ephesijs lumen sapientiæ suppliciter deprecatur.

m ¶ *Charitas verò ædificat.*] Quia non quærit quæ sua sunt, sed quæ ædificent fratres.

n ¶ *Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit, &c.*] Si quis sibi videtur sapiēs, stultus est: qui enim verè sapiens est, insipientiorem se omnibus arbitratur. Vnde Salomon ait: *Vidi virum qui sibi sapiens esse videbatur, & spem habuit insipiens magis quàm ille.* *Prou. 26.b*

o ¶ *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.*] Ille diligit Deum, qui ædificat fratres, sicut dicitur Petro. *Si amas me, pasce oues meas.* *Ioan. 21.c*

p ¶ *De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quòd nullus est Deus, nisi vnus.*] Repetit quod superius dixerat se scire, & quid sit, euidentius ostendit.

q ¶ *Nam & si sunt qui dicantur dij, siue in cælo, siue in terra: si quidem sunt dij multi, & domini multi.*] In cælo, angeli: & sancti, in terra, de quibus dicitur. *Ego dixi, dij estis:* & domini sunt sancti eorum, quos indicabunt, de quibus dicitur: *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis.* *Psal. 81. b* *Sapi. 3. b.*

r ¶ *Nobis tamen vnus est Deus pater.*] Cuius virtute ex nihilo omnia sunt creata. Item hunc locum hæretici ita accipiunt, personam patris filijque separantes, vt dicant vnum Deum patrem, ex quo omnia, & dicunt domino, id est, Christo esse maiorem, per quem omnia. Hæc autem & filio sicut patri esse communia, idem Apostolus ad Romanos docet, dicens. *Quis enim cognouit sensum Domini,* id est, Christi, non Dei patris, sicut ille dicit & infert, dicens. Quia *ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.* Item per quem, etiam Deo patri asscribit, idem Apostolus in eadem epistola dicens. *Fidelis Deus per quem vocati estis in communionem filij eius IESV Christi Domini nostri.* *Rom. 11. d* *1 Cor. 1. b*

s ¶ *Ex quo omnia, & nos in illo, & vnus Dominus Iesus Christus.*] Calumniam ex hoc loco cōmouent Ariani, quòd cum vnus tantū Deus dicitur pater, filius à Deitate seiunctus sit. Quibus respondendum: si ideo non est filius Deus, quia vnus est Deus pater. Ergo & pater non erit dominus, quia vnus est Dominus Christus. Si enim autem pater non excluditur à dominatione, nec filius à Deitate: sed vtrumque vtrique commune est.

t ¶ *Per quem omnia, & nos per ipsum.*] Per filium omnia facta sunt: sed & nos per ipsum sumus saluati.

u ¶ *Sed non in omnibus est scientia.*] Non omnes sciunt: quia per contemptum idolorum, & non magis veneratione gratia manducetis.

x ¶ *Quidam, &c.*] Quidam ignari sic habent: adhuc in conscientia sua, quomodo antequam crederent, manducabant.

y ¶ *Esca autem nos non commendat Deo.*] Sicut dicit Aggæus propheta: *Et si manducastis & bibistis, nonne vobis manducastis & bibistis?* *Aggai. 1. b*

z ¶ *Neque enim si manducauerimus, abundabimus, &cæt.*] Cui

enim

E enim dubium est, nullum neque manducando abundare, neque non manducando egere: cum econtrariò illis magis formidanda inopia sit, qui gulam retinere non norunt. Sed quia magnitudini fidei suæ, quæ idolis immolata sunt vesci, asscribebant: ideò Apostolus neque in illis edendis fidei abundantiam, neq; in non edendis inopiam esse testatur.

a ¶ *Videte autem ne fortè hæc licentia vestra.*] Videte ne quod vobis sufficere minus creditis, alijs obsit. Potest & illis dici qui destruunt exemplo, quod ædificant verbo.

b ¶ *Offendiculum fiat infirmis.*] Ne per vos offendant & cadãt.

c ¶ *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, &c.*] *Quicunque scandalizauerit vnum de pusillis istis, expedit ei vt mola asinaria suspendatur collo eius, & mittatur in profundum maris.* Quanto grauior pœna illos expectat, vt ad comparationẽ illius, hoc quod grauissimum est, leue putetur. Et notandum quòd in Christo peccare dixit, qui in mẽbro peccauerit Christi. *Matt.18.a*

d ¶ *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, &c.*] Non solum esca, sed omnia quæ scandalizare poterunt fratrem.

Caput IX.

F *Non sum liber, non sum Apostolus.*] Sicut alij? Nunquid non sum, suam illis replicat formam: quod etiam licita contemserit, ne alij eius infirmarentur exemplo.

f ¶ *Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in domino? Et si alijs non sum Apostolus, sed tamen vobis sum.*] Ad quos non sum directus à domino, id est, ad Iudæos.

g ¶ *Nam signaculum apostolatus mei vos estis in domino.*] Indicium apostolatus mei est, quòd per me domino credidistis, signis & virtutibus prouocati.

h ¶ *Mea defensio apud eos.*] Inde Apostolus esse defendor.

i ¶ *Qui me interrogant, hæc est.*] In Græco habet, iudicant.

k ¶ *Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi?*] Habemus potestatem concessam à domino de sumptu vestro viuendi, sine nostro labore.

l ¶ *Nunquid non habemus potestatem sororem mulierculam circunducendi.*] Non dixit, mulieres ducendi, ne de vxoribus dicere putaretur: sed circunducendi, inquit, per prouincias, quæ necessaria de suis facultatibus ministrarent.

m ¶ *Sicut & cæteri Apostoli & fratres Domini & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?*] Non illos condemnat, sed suum dat exemplum. Illi enim fidelioribus prædicabant: & apud Iudæos antiqua hæc erat consuetudo, vt necessaria doctoribus à discipulis præberentur: quòd gentes adhuc rudes poterat scandalizare.

n ¶ *Quis militat.*] Alijs etiam exemplis probat sibi debitum hoc fuisse.

[a] Videte autem ne fortè hæc licentia vestra [b] offendiculũ fiat infirmis. [c] Si enim quis viderit eum qui habet scientiã, in idolio recumbentem: nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta? Et peribit infirmus in tua cõscientia frater, propter quẽ Christus mortuus est. Sic autem peccãtes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christo peccatis. [d] Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in ætternum: ne fratrem meum scandalizem.

Caput IX.

NOn sum liber, non sum Apostolus, [f] nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in domino? Et si alijs non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: [g] nam signaculum apostolatus mei vos estis in domino. [h] Mea defensio apud eos [i] qui me interrogant hęc est: [k] Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? [l] Nunquid non habemus potestatem sororem mulierculam circunducendi: [m] sicut & cæteri Apostoli & fratres domini & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? [n] Quis militat [o] suis stipendijs vnquã? [p] Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? [q] Nunquid secundum hominem hæc dico? [r] An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os boui triturãti. Nunquid de bobus cura est Deo? An propter nos vtiq; hæc dicit? Nam propter nos vtiq; scripta sunt: [s] quoniam debet in spe qui arat arare: & qui triturat in spe fructus percipiendi. [t] Si nos vobis spiritualia seminauimus: magnum est, si nos carnalia vestra metamus? [u] Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare nõ potius nos? [x] Sed non vsi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. [y] Nescitis quoniã qui in sacrario operantur: quæ de sacrario sunt, edunt? Et qui altario deseruiunt, cum altario participant? [z] Ita & dominus ordinauit his qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum. [a] Non autem scripsi hæc, vt ita fiant in me. [b] Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet. [c] Nam & si

o ¶ *Suis stipendijs vnquam.*] Suis, & non publicis, vel eorum pro quibus militat. G

p ¶ *Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit: quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?*] Per comparationem vineæ & gregis, populum vult intelligi: sicut ibi: Vineam de Ægypto transtulisti. Et iterum: *Da vobis pastores secũdum cor meũ: & pascent vos cum disciplina.* *Psal.79.a* *Hier.3.c*

q ¶ *Nunquid secundum hominem hæc dico?*] Id est, nunquid proprio tantùm sensu loquor?

r ¶ *An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi, &c.*] Quomodo ergo ei de pecoribus cura est? Et ad Ionam de Niniue dicitur: in qua sunt homines & pecora multa? Sed de ipsis propter hominẽ cui creata sunt, cura est: nam deficiente homine, & ista deficiũt: non tamen propriè Dei curam merentur. *Deut.25.c*

s ¶ *Quoniam debet in spe qui arat arare: & qui triturat in spe fructus percipiendi.*] Debet fructum sui laboris percipere: & qui triturat, debet de ipsa area manducare.

t ¶ *Si nos vobis spiritualia seminauimus: magnum est, si nos carnalia vestra metamus.*] Si vobis spiritualia & diuina seminauim⁹, nunquid grauabimus vos, si à vobis, quæ carni opus sunt, velimus accipere?

u ¶ *Si alij potestatis, &c.*] Si illi à vobis acceperũt, quibus minimè debeatur, Pseudoapostoli scilicet, quos nihil vobis certum est contulisse: quanto magis nos accipere poterimus, si vobis esse vtile sentiremus. H

x ¶ *Sed non vsi sumus hac potestate, &c.*] Hoc est, famẽ & litim, nuditatem libentissime toleramus: ne per nos aduersarijs occasione accepta deuorantibus offendatis. Aut ne cui prædicatio nostra in aliquo reprehensibilis videatur, auaritię suspicione maculata.

y ¶ *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altario deseruiunt, cũ altario participant.*] Apud Iudæos secundum consuetudinem veteris testamenti, etiam hoc exemplum eadem repetendo confirmat.

z ¶ *Ita & dominus ordinauit his, qui euangelium annuntiant, de euangelio viuere: ego autem nullo horum vsus sum.*] Dicens: Dignus est operarius mercede sua.

a ¶ *Non autem scripsi hæc, vt ita fiat in me.*] Non hæc idcirco scribo, vt vel modò fiat quod ante factum sit: sed vobis exempla præbeo tam proprij, quàm alieni discriminis: saltem ab illicitis abstinere, cum videatis me aliorum causa salutis, debita non minus quàm licita contempsisse.

b ¶ *Bonum est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meam quis euacuet.*] Etiam si fame morerer, propositum meum, de quo ante Deum glorior, nunquam potest immutari.

c ¶ *Nam & si euangelizauero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit.*] Cum omnia feceritis præcepta, debita vos

dicite persoluisse. Non enim aliquid amplius feciſtis, vnde gloriari possitis.

a ¶ *Væ enim mihi est, si non euangelizauero.*] Damnationem habeo.

b ¶ *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo,* &c.] Tunc magis videbitur voluntarium, si amore eius licita contemnantur.

c ¶ *Quæ est ergo merces mea,* &c.] Quasi interroget, vnde maiorem possit habere mercedem: & ipse respondet, si gratis annuntiem, nec acceptam exerceam potestatem.

d ¶ *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci,* &c.] Cum posse vti libertate mea, & de cæteris non curare: omnibus tamen compassus sum, vt eos facerem saluos.

e ¶ *Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer.*] Quando se purificauit in templo: quod tempore gratiæ sciebat esse superfluum.

f ¶ *His qui sub lege sunt, quasi sub lege essem.*] Ostendit quomodo fuerit cum ipsis & ipse Iudæus. Potest & ita intelligi, quòd Samaritanos dixerit esse sub lege, qui legem tantum Moysi vidèntur accipere.

g ¶ *Cum ipse non essem sub lege,* &c.] Non est sub lege literæ, quæ peccatoribus data esse perscribitur.

h ¶ *His qui sine lege erant,* &c.] Sine lege literæ: & à gentibus imprimis solam fidem quærebat, quasi non haberet præcepta legis Christi, quæ illos obseruare doceret: siue in eo quo illos ad fidei credulitatem non tam legalibus doctrinis, quàm rationabilibus argumẽtis prouocabat. Sicut Athenis feciſſe perhibetur, philosophos & paganos per philosophiam & aram titulum exhortando, dum dicit: Circumiui aras vestras: & vt quidam vestrum dixerunt.

i ¶ *Cum sine lege Dei nõ essem,* &c.] Contra Arianos & Photinianos, quòd Deus sit Christus. Etiam hoc notandum quòd nouum testamentum lex appellatur.

k ¶ *Factus sum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifacerem.*] Propter infirmos olera manducaui, cum securus possem carnibus vesci promiscuis.

l ¶ *Omnibus omnia factus sum, vt omnes facerem saluos.*] Non aliquid mihi, nec quærens quod mihi vtile est, sed quod multis. Item aliter, in his quæ superius memoraui mus: non vt quidam malè existimant, illum etiam illicitis consensisse.

m ¶ *Omnia autem facio propter euangelium, vt particeps eius efficiar.*] Vt in eo partem merear habere cum sanctis.

n ¶ *Nescitis quod hi qui in stadio,* &c.] Hic stadij cursum, iustitiæ vel fidei cõparauit: quia quomodo illic cum omnes intra stadiũ currunt: non nisi qui benè cucurrerit, dignus præmio iudicatur: ita & hic quamuis intra fidei metas, cuncti credentes contineantur: soli tamen qui iustè vixerint, præmium cæleste percipient. Item hoc loco inter eos qui in stadio currunt, vnum accipientem palmam: significat omnem rectè fidem tenentem, & præcepta seruantem.

o ¶ *Omnis autem qui in agone,* &c.] Ab omnibus escis, quæ cursum eorum impedire consuecuerunt.

p ¶ *Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant: nos autem incorruptam. Ego igitur sic,* &c. *sed castigo corpus,* &c.] Non in vanum curro vel fingo certamen, sed castigo corpus meum, & seruituti subijcio per abstinentiam & afflictionem atque labores, sicut alibi ait: In ieiunijs multis, in vigilijs, in fame & siti, in frigore & nuditate, in laboribus, in carceribus, &c. Sicut ad Hebræos, prophetas, & alios sanctos passos multa talia memorauit.

q ¶ *Ne fortè cum alijs prædicauerim,* &c.] Non faciendo quæ dico.

Caput X.

Nolo enim vos ignorare fratres, &c.] Ne quis confidens in eo solum, quòd baptizatus est: aut in esca spirituali vel potu, putet sibi Deum parcere, si peccauerit: tale patrum proponit exemplũ, quo ostendat tunc ista meritò profutura, si præcepta seruentur.

f ¶ *Et omnes in Moysi baptizati sunt,* &c.] In Moyse, qui Christi typum gerebat. Item hæc in illo tempore quasi in vmbra & typo fiebant, non in veritate: postea verò præsentia Christi complentur.

t ¶ *In nube & in mari.*] Quia & nubis proprium humorem portat.

u ¶ *Et omnes eandẽ spiritualem escam manducauerũt,* &c.] Manna, figura corporis Christi fuit.

x ¶ *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra,* &c.] Ostendit Apostolus: quoniam populus Israel quàm diu in deserto fuit, per omne iter eorum sequebatur eos petra. Vnde populo cum omni substantia sua fluenta suffecerunt: donec peruenientes in terram Moab, puteum effoderũt aquarum: terra repromissionis in proximo constituta.

y ¶ *Petra autem erat Christus.*] Quia Christus erat postmodũ secuturus: cuius figuram tunc petra gerebat. Idcirco pulchrè dixit, consequente eos petra.

z ¶ *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo,* &c.] Ita ergo & vobis erit, si eos volueritis peccando imitari.

a ¶ *Hæc autem in figura facta sunt nostri,* &c.] Ipsis verè facta sunt quæ in figura erant nostra: vt timeamus talia agere, ne talia incurramus. Omnia enim quæ in populo Israel illo tempore facta sunt in figura, nunc in nobis in veritate celebrantur. Sicut enim illi per Moysen ex Ægypto liberati sunt: sic nos per quemlibet sacerdotẽ & doctorem de sæculo liberamur. Deindè Christiani facti ducimur per deserta, vt per exercitiũ contẽptus mundi & abstinẽtiæ, in obliuionẽ nobis eant Ægypti voluptates: ita vt nesciamus ad sæculũ repedare. Cum verò baptismi mare transimus, tũc nobis diabolus cũ suo exercitu tanq̃ Pharao demergitur. Deindè manna cibamur, & potum accipimus de Christi latere emanantẽ. Claritas quoque scientiæ tanquam columna ignis, in nocte sæculi demõstrantur: & in tribulationis æstu, diuinæ consolationis nube protegimur. Post quæ omnia si peccauerimus, ista nobis sola suffragari non poterunt: sicut & ad Hebræos dicitur: *Irritam quis faciens legem Moysi, duobus aut tribus testibus, sine vlla miseratione punitur: Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit,* &c.

Hebr. 11.g

Heb. 10.c

malorum, sicut & illi concupierunt. [a] Neque idolatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quēadmodum scriptum est. Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. [b] Neque fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt: & ceciderūt vna die vigintitria millia. [c] Neq; tentemus Christū, sicut quidam eorū [d] tentauerunt, & à serpentibus perierunt. [e] Neq; murmuraueritis, sicut quidam eorū murmurauerunt: & perierūt ab exterminatore. [f] Hæc aūt omnia in figura contingebant illis: scripta sunt aūt ad correptionem nostram, [g] in quos fines sæculorū deuenerunt. [h] Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. [i] Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. [k] Fidelis aūt Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: [l] sed faciet etiam cū tentatione prouentum, vt possitis sustinere. [m] Propter quod charissimi mihi: fugite ab idolorum cultura. Vt prudētibus loquor, vos ipsi iudicate quod dico. [n] Calix benedictionis cui benedicimus, [o] nonne cōmunicatio sanguinis Christi est? [p] Et panis quē frangimus, nonne participatio corporis domini est? Quoniam vnus panis & vnum corpus multi sumus: [q] omnes quidem de vno pane & de vno calice participamus. [r] Videte Israel secundū carnem. [s] Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? [t] Quid ergo? Dico quòd idolis immolatū sit aliquid, aut quòd idolū sit aliquid? Sed quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & nō Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorū. [u] Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum. Non potestis mensæ domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. [x] An æmulamur dominum? [y] Nunquid fortiores illo sumus? [z] Omnia mihi licent: sed non omnia expediunt. [a] Omnia mihi licent: sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. [b] Omne quod in macello venit, manducate: nihil interrogantes propter conscientiam. [c] Domini est terra & plenitudo eius. [d] Si quis vocat vos infidelium ad cenam, & vultis ire, omne quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit: hoc immolatū est idolis, nolite manducare propter illum qui indicauit, & propter cōscientiam: [e] Conscientiam autē dico non tuā, sed alterius. [f] Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? [g] Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quòd gratias ago?

a Siue

a ¶ *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis,* &c.] In idolio recumbentium vsque adeo negotium aggrauauit, vt illos idololatras fuisse diximus.

b ¶ *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt,* &c.] Notandum quòd non solùm idololatræ perire dicuntur.

c ¶ *Neque tentemus Christū,* &c.] Et hic Christus Deus ostenditur: quia Deū dixisse legimus, tentauerunt me decies.

d ¶ *Tentauerunt, & à serpentibus perierunt.*] Dicentes nunquid potest Deus parare mensam in deserto? *Num. 14. d*

e ¶ *Neque murmuraueritis, sicut,* &c.] In tribulationibus propter Christum. *Psal. 77. e*

f ¶ *Hæc autē omnia in figura,* &c.] Omnia quæ illis contigerunt, secundum facta sua quidē receperunt: sed tamen ideo scripta sunt, ne nos putemus impunè peccare. Si enim adhuc paruulis & rudibus nō pepercit: quanto magis nobis qui legem perfectionis accepimus, non parcet, si talia fecerimus?

g ¶ *In quos fines sæculorum deuenerunt.*] In quos tota temporū perfectio decucurrit.

h ¶ *Itaque qui se existimat stare,* &c.] Videat, ne per hoc ipsum cadat, ꝙ se stare firmiter gloriatur: siue videat ne fallatur.

i ¶ *Tentatio vos apprehendat,* &c.] Non vobis venit extrinsecus ista tentatio, quam vobis sponte generatis: quam etiam si tormentis cogeremini, admittere non deberetis. Hoc ideo dicit: quia spontanea voluntate, immolata idolis manducabant.

k ¶ *Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari,* &c.] Qui se pollicitus est sui nominis causa tribulationem patientibus afuturum, vt ibi: Multæ tribulationes iustorum, &c.

l ¶ *Sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.*] Non ampliorem vobis tribulationē venire patietur, quàm sustinere possitis.

m ¶ *Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura,* &c.] Propter omnia quæ superius comprehendi.

n ¶ *Calix benedictionis cui benedicimus.*] Ideo primum calicem nominauit, vt possit de pane latius disputare.

o ¶ *Nonne communicatio sanguinis Christi est?*] Sicut ipse Saluator dicit: *Qui manducat carnem meā, & biberit sanguinem meum: in me manet, & ego in eo.*

p ¶ *Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis domini est? Quoniam vnus panis & vnum corpus multi sumus.*] Ita & panis idololatriæ, dæmonum participatio esse monstratur.

q ¶ *Omnes quidem de vno pane & de vno vino calice participamus.*] Ita si cum idololatris de vno pane comedimus, vnum cum illis corpus efficimur.

r ¶ *Videte Israel secundum carnem.*] Carnalis Israel carnales hostias offerebat: sicut spiritualis, sacrificia spiritualia offert Christo. Item ideo secundum carnem, quòd iuxta literam non spiritualiter seruierunt.

s ¶ *Neque qui edunt hostias, participes sunt altaris?*] Sicut illi edentes hostias participes fiebant diuini altaris, ita isti similiter idolorum.

t ¶ *Quid ergo? dico quòd idolis immolatum sit aliquid,* &c.] Præuenit, ne quis diceret: Ergo dicis vim aliquam habere idolum, vel posse polluere: Non, inquit, idolum insensibile polluit, sed dæmones: qui templis præsident ad homines deprauandos, & suo seruitio mancipandos.

u ¶ *Non potestis calicem domini bibere, & calicem dæmoniorum,* &c.] Non potestis & Dei & dæmonum esse participes.

x ¶ *An æmulamur dominum.*] Alij codices habent: *Ipsi me zelauerunt in domino*, hoc est, ad zelum prouocauerunt.

y ¶ *Nunquid fortiores illo sumus?*] Qui ista nō fecit: nam si scisset, huic fidem firmissimam comprobari, in hoc quoque dedisset exemplum.

z ¶ *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.*] Omnia quæ à lege non prohibentur, licent: quia per se non habent peccatum, sed non semper expediūt: quia occasionem nonnūquam generant delinquendi.

a ¶ *Omnia mihi licent, sed non omnia ædificāt,* &c.] Omne quod expedit, licet: non omne quod licet, expedit: sed nos Apostoli exemplo & Christi non debemus illa tantùm considerare quæ licent: sed illa potius quæ nobis expediunt & ædificant fratres, vt non quæramus quæ nobis solis temporaliter prosint, & alijs fortè nocent.

b ¶ *Omne quod in macello venit, manducate: nihil,* &c.] Si vultis manducare carnes, saltem de macello comparate, tantùm ne in idolio comedatis: & nolite interrogare vtrum immolatæ sint, ne cognoscentes vos, omnia immolata esse respondeant: & non possitis propter conscientiam manducare.

c ¶ *Domini est terra & plenitudo eius.*] Si domini sunt, munda sunt omnia simpliciter vtentibus.

d ¶ *Si quis vocat vos infidelium ad cænam, & vultis,* &c.] Concessit ire, si velint. Tunc sanè debet Christianus ad infidelem ire, si nouit esse profectū: sicut Saluator quiad hoc ibat, vt aut signa faceret, aut doceret: sicut apud Pharisæum, primò ipsum docuit non diuites pascēdos esse, sed debiles. Deindè simul discumbentes docuit humilitatem etiam in accubitu custodire. Postremò legisperitos arguit arrogantes: eo quòd nec ipsi redarguerent superbiam, nec alios paterentur.

e ¶ *Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius.*] Ne quis putet illa vos quasi sancta comedere.

f ¶ *Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia?*] Hoc est, ad quem profectum ita vtor libertate mea, vt me alius reprehendat.

g ¶ *Si ego,* &c.] Non ideo sub gratia sumus, vt sub libertatis specie, occasionem demus infidelibus blasphemandi.

a ¶ *Siue*

A

a ¶ *Siue ergo manducatis,*&c.] Nihil magis agendum est Christiano, quàm vt in omni opere eius, Dei gloria prædicetur: nec aliquid faciat, vnde Christi doctrina possit in aliquo reprehendi.

b ¶ *Sine offensione estote Iudæis & gentibus,* &c.] Quia & Iudæi tanquam de idololatrijs scandalum patientes, credere non audebant: & gentes in colendis idolis firmabãtur: & Christiani tali destruebãtur exemplo.

c ¶ *Sicut & ego per omnia omnibus placeo,*&c.] Ego me sic exhibeo vt omnibus placeam ad profectum. Si quis me sine caussa odisse voluerit, ego non sum in culpa. Nunquam Apostolus ipse se laudat: non se ad extollentiam laudat, sed suo exemplo illos prouocat ad profectum. Vnde & nos ad hoc solũ debemus velle placere, vt sicut illius tantùm Deus nostrã nouerit conscientiã: quia nõ hoc propter fauorem, sed propter salutem hominum facimus.

CAPVT XI.

Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.] Christus nihil propter se fecit aut passus est, sed salutis causa multorum. Item qui non quærit ea quæ sibi soli expediant, sed & pluribus, vt salui fiant, ipse imitator est Christi, qui pro nobis & passus est, & mortuus.

B

c ¶ *Laudo autem vos fratres, quod per omnia mei memores estis.*] Incipit de velamentis: & laudando ad rationẽ prouocat: quia in hac causa auctoritatem legis non habet quam profert. Hæc irridendo Apostolus dicit, quòd eius præcepta minimè seruarent.

f ¶ *Et sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.*] Quasi legem præcepta mea tenetis, scientes illũ in me spiritum loqui, qui in lege locutus est & prophetis.

g ¶ *Volo autem vos scire.*] Etiam in hoc volo vos instruere, vt illud similiter teneatis.

h ¶ *Quòd omnis viri caput, Christus est.*] Vir nulli subiectus est, nisi Christo, qui & homo, & Deus est. Mulier verò, & Christo & viro debet esse subiecta.

i ¶ *Caput autem mulieris, vir.*] Secundum ordinẽ naturalem. Cæterùm in Christo Iesu neque masculus, neq; femina, sed voluit eas esse subiectas.

k ¶ *Caput verò Christi, Deus.*] Secundum assumpti hominis formam. Item ideo caput Christi Deus: quoniam susceptam incarnationem secundum hominem, deitasq; in eo inerat, gubernabat: sicut idem Apostolus alibi dicit: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* 2. Cor. 5. a

l ¶ *Omnis vir orans vel prophetans.*] Siue docens, siue futura prædicans.

m ¶ *Velato capite, deturpat,*&c.] Venit ad causam: quia & viri comam nutriebant: & mulieres nudo capite procedebant in Ecclesiam, gloriantes in crinibus: quod non solum inhonestum erat, sed etiam concupiscentiæ fomenta præstabat. Vir ergo vt liber, nõ debet habere velamen, cuius caput est Christus. Mulier verò debet esse velata, vt ostendatur, quia debet esse humilis & subiecta.

n ¶ *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato,*&c. *velet caput suum,*&c.] In suo sexu, aut in domo.

o ¶ *Vir quidem,*&c.] Ergo nec comam nutrire.

p ¶ *Quoniam imago & gloria Dei,*&c.] Vir ad imaginem Dei factus est: & idcirco liber est. Mulier verò ad viri similitudinem est formata: vnde iubetur esse subiecta.

C

q ¶ *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro.*] Ex costa scilicet viri.

[a]Siue ergo manducatis, siue bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. [b]Sine offensione estote Iudæis & gentibus, & Ecclesiæ Dei: [c]sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi vtile est: sed quod multis, vt salui fiant.

CAPVT XI.

IMitatores mei estote, sicut & ego Christi. [e]Laudo aũt vos fratres, quod per omnia mei memores estis: [f]& sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. [g]Volo autem vos scire, [h]quòd omnis viri caput, Christus est: [i]caput autem mulieris, vir: [k]caput verò Christi, Deus. [l]Omnis vir orans vel prophetans [m]velato capite, deturpat caput suũ. [n]Omnis autem mulier orans aut prophetans nõ velato capite, deturpat caput suum. Vnum enim est, ac si decaluetur. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe est mulieri tonderi aut decaluari, velet caput suum. [o]Vir quidem non debet velare caput suũ; [p]quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est. [q]Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. [r]Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. [s]Ideo decet mulier velamen habere super caput suum, [t]& propter angelos. [u]Veruntamen neq; vir sine muliere, neque mulier sine viro in domino. [x]Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem. [y]Omnia aũt ex Deo. [z]Vos ipsi iudicate, decet mulierem non velatam orare Deum? [a]Nec ipsa natura docet vos, [b]Quòd vir quidẽ si comam nutriat, ignominia est illi: mulier verò si comam nutriat, gloria est illi. [c]quoniã capilli pro velamine dati sunt ei. [d]Si quis autem videtur cõtentiosus esse, [e]nos talem consuetudinem non habemus, [f]neque ecclesia Dei. [g]Hoc autem præcipio, [h]non laudans, quod nõ in melius

D

r ¶ *Etenim non est,*&c.] Vir propter seipsum factus est: mulier verò ad viri adiutorium creata est.

s ¶ *Ideo debet mulier velamen habere super caput suum.*] Velamen signum potestatis esse declarat.

t ¶ *Et propter angelos.*] Item hoc loco angelos, ecclesijs præsidẽtes dicit, sicut & Malachias propheta testatur, sacerdotem angelum esse, dicens. Labia enim sacerdotis, custodiunt scientiam. Et legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum est. Siue verè propter honorem angelorum, qui Ecclesiæ assistere perhibentur.

u ¶ *Veruntamen neque vir sine muliere, neque mulier,*&c.] Consolatur illas, ne nimium eas grauasse videatur: & nec vir sine muliere potest nasci, nec mulier sine viro.

x ¶ *Nam sicut mulier de viro,*&c.] Hoc est, in principio. Potest & ita dici: Sicut Eua ex Adam, ita secundum hominem Christus ex Maria.

y ¶ *Omnia autem ex Deo.*] Contra Manichæos, qui negãt carnem factam à Deo.

z ¶ *Vosipsi iudicate,* &c.] In ipsorũ iudicio ponit, vt sua conscientia conuincantur.

a ¶ *Nec ipsa natura docet vos.*] Potest dici, si hoc natura est, quare nõ ab omnibus gẽtibus custoditur? quia illi à natura deciderunt, sicut ex multis alijs comprobatur. Deniq; sine lege viuunt: & si apud illos loqueretur Apostolus, alijs rationibus vteretur.

b ¶ *Quòd vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier verò si comam nutriat, gloria est illi.*] Nazarei vt comam nutrirent, ex Dei præcepto deuotissimè faciebant.

c ¶ *Quoniam capilli pro velamine dati sunt ei.*] Exposuit quod dixerat, si non velatur & tondeatur.

d ¶ *Si quis autem videtur contentiosus esse.*] Præuenit illos, ne quis diceret: vbi scriptum est, vel alijs argumentis huic resisteret rationi.

e ¶ *Nos talem consuetudinem non habemus.*] Siue contendendi, siue talia faciendi.

f ¶ *Neque Ecclesia Dei.*] Quæ mansuetudini potius quàm contentionibus studet.

g ¶ *Hoc autem præcipio.*] Considerandum est, quid audierit à domino ille seruus, qui solum acceptum talentum custodiuit. Vnde non est laudandus qui non semper crescit in melius: quia fides eo perfectior esse debet, quo senior. Miserum autem est, si semper infans lacte potetur: aut qui literis studet, hoc solum habeat, quod in primis rudimentis accepit. Quanto igitur magis ille sine spe est, qui nõ solum non proficit, sed etiam deficit, & illud ipsum penitus obliuiscitur, quod accepit.

h ¶ *Non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis.*] Subauditur vitupero, quod in deterius proficitis.

melius, sed in deterius conuenitis. [a] Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam, [b] audio sciſſuras esse inter vos, & ex parte credo. [c] Nam oportet & hæreses esse, vt & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis. [d] Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est dominicam cænam manducare. Vnusquisque enim suam cænam præsumit ad manducandum. [e] Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. [f] Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? [g] Aut Ecclesiam Dei contemnitis, [h] & confunditis eos qui non habent? [i] Quid dicam vobis? Laudo vos, in hoc non laudo. [k] Ego enim accepi à domino quod & tradidi vobis: [l] quoniam Dominus Iesus [m] in qua nocte tradebatur: [n] accepit panit, & gratias agens fregit, & dixit: Accipite & manducate: [o] Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem postquam cænauit, dicens: [p] Hic calix nouum testamentum est [q] in meo sanguine. Hoc facite [r] quotiescumq; biberis, in meam commemorationem. [s] Quotiescumq; enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem domini annuntiabitis, [t] donec veniat. [u] Itaque quicumque manducauerit panē hunc: & biberit calicem domini indignè: [x] reus erit corporis & sanguinis Domini. [y] Probet aūt seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. [z] Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit, [a] non diiudicans corpus domini. [b] Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles: & dormiunt multi. Quòd si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique diiudicaremur.

a ¶ *Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam.*] Incipit de Sacramentis.

b ¶ *Audio sciſſuras esse inter vos, & ex parte credo.*] Secundum quod mihi à domino reuelatum est, siue quia scio contentiosos vos esse.

c ¶ *Nam oportet & hæreses esse, &c.*] Quia tales contentiones habetis, necesse est vos etiā vsque ad hæreses peruenire. Sicut si dicas, ille qui tantum bibit, necesse habet inebriari. Itē non hoc dicit Apostolus, quia debent esse hæreses, sed quia inter se sciſſuras habebāt: ideo dicit, oportet hoc esse, & necesse est hæreses esse.

d ¶ *Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam nō est dominicam, &c.*] Iam non est dominica, sed humana quando vnusquisq; tanquam cænam propriam solus inuadit: & alij qui non obtulerit, non impertit, ita vt magis propter saturitatē, quàm propter mysterium videamini cōuenire. Cæterùm dominica cœna omnibus debet esse communis: quia ille omnibus discipulis suis qui aderant, æqualiter tradidit sacramenta. Cæna autem ideo dicitur: quia dominus in cæna tradidit sacramenta. Item hoc ideo dicit: quia in Ecclesia conuenientes oblationes suas separatim offerebant, & post cōmunionem quæcunq; eis de sacrificijs superfuisſent, illic in Ecclesia cōmunem cænam comedentes, pariter consumebant.

e ¶ *Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est.*] Quicunque non obtuliſſet, non communicabat: quia omnia soli qui obtulerant, insumebant. Quidam hunc locum ad illos referunt qui epulas in Ecclesia faciebant. Aliter. Quidam esurit, quidam ebrius est: ideo dicit, quia superuenientibus mediocribus & volentibus sumere sacramenta, deerant: quoniam ab illis qui obtulerant oblationes in communi conuiuio, fuerant cuncta consumpta.

f ¶ *Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum?*] Si vultis saturari, domi manducate. Sanctificatio enim etiam in paruo consistit.

g ¶ *Aut Ecclesiam Dei contemnitis.*] Facientes eam triclinium epularum.

h ¶ *Et confunditis eos qui non habent?*] Confundebantur, ab omnib. denotati: cùm ita debeat communicare, vt eum qui obtulerit, nemo cognoscat.

i ¶ *Quid dicam vobis? laudo vos, in hoc laudo.*] Sicut in alijs laudaui vbi laudabiliter egistis, in hoc omnino non laudo.

Gal. 1. b

k ¶ *Ego enim accepi à domino, quod & tradidi vobis.*] Non est meum quod vobis tradidi, sed à domino illud accepi, sicut ipse alibi dicit. *Non ab hominibus*, sed omnia à Deo didicisse.

l ¶ *Quoniam Dominus Iesus.*] Iam hinc quasi oblitus commemorat, quàm magnum sit huius mysterij sacramentum.

m ¶ *In qua nocte tradebatur.*] Id est à Iuda.

n ¶ *Accepit panem, & gratias agens, &c.*] Hoc est, benedicens, etiam passurus, vltimam nobis commemorationem, siue memoriam dereliquit. Quemadmodū si quis peregre proficiscens aliquod pignus sui, quem diligit, derelinquat, vt quotiescumque illud viderit, possit eius beneficia & amicitias memorari, quod ille si perfectè dilexit, sine ingenti desiderio non potest videre vel fletu.

o ¶ *Hoc est corpus meum, &c.*] Qui manducat corpus meum, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo. Vnde agnoscere se debet, quisq; Christi aut corpus edit, aut sanguinem bibit, ne quid indignum ei faciat, cuius corpus effectus est.

p ¶ *Hic calix nouum testamentum est.*] Quia vetus hoc per sanguinem animalium portendebat.

q ¶ *In meo sanguine hoc facite.*] Et vetus & nouum per sanguinem dedicatur: quia sine morte firmum esse non potest testamentum.

r ¶ *Quotiescunque bibetis, &c.*] Ideo hoc Saluator tradidit Sacramētum, vt per hoc semper cōmemoremus: quia pro nobis est mortuus. Nam & ideo cum accipim⁹ à sacerdotibus, commonemur: quia corpus & sanguis est Christi, vt beneficijs eius non existamus ingrati.

s ¶ *Quotiescunque enim manducabitis panem, &c.*] Siue ipsi mysterio nunciatis, siue in cordibus vestris agnoscitis.

t ¶ *Donec veniat.*] Tamdiu memoria opus est, donec ipse venire dignetur.

u ¶ *Itaque quicunque, &c.*] Sicut scriptum est. Omnis mundus manducabit. Et iterum: *Anima quæ manducauerit immunda, exterminabitur de populo suo.* Et ipse Dominus ait: *Si ante altare recordatus fueris, quia habet frater tuus aliquid aduersum te, relinque munus tuum ante altare, & vade reconciliari fratri tuo.* Prius ergo perscrutanda est conscientia, si in nullo nos reprehendit, & sic aut offerre, aut communicare debemus. Quidam sanè dicunt: quia non indignum, sed indignè accipientem reuocet à sancto. Si ergo etiam dignus indignè accedens retrahitur, quanto magis indignus, qui non potest accipere dignè? Vnde oportet otiosum cessare à vitijs; vt sanctum domini corpus, sanctè percipiat.

Exod. 30. d

Matt. 5. d

x ¶ *Reus erit corporis & sanguinis domini.*] Quia tanti mysterij sacramentum pro vili despexerit.

y ¶ *Probet autem seipsum homo, &c.*] Si in linteum, vel vas sordidum, non illud mittere audet: quanto magis in corde polluto, quam immunditiam Deus super omnia execratur, & quæ sola iniuria eius est corpori. Nam & Ioseph ille iustus propterea sindone mūda inuolutum in sepulcro nouo corpus domini sepeliuit, præfigurans corpus domini accepturos, tam mundam mentem debere habere, quàm nouam.

Marc. 15. d

z ¶ *Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit.*] Dupliciter reus effectus, præsumptionis scilicet, & peccati.

a ¶ *Non diiudicans corpus Domini.*] Non discernens à cibo communi.

b ¶ *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi. Quòd si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique diiudicaremur.*] Erat præsens correptio, & nunc est: sed quia multi talia patiuntur, putamus cōsuetudinis esse quod culpæ est. Tribus sanè causis infirmitates aduenium corporales. Aut ex tentatione, sicut Iob & Tobiæ aut ex peccato, sicut Asaph regi, & his qui in præsenti ab Apostolo arguuntur: aut ex aliqua intemperantia, vt Timotheo, & his qui iubentur medicum honorare. Huic tantum causæ, humana potest succurrere medicina. Item significat Corinthios propter supradictum peccatum, ægrotatione & imbecillitate & morte à domino esse correptos.

A

a ¶ *Dum iudicamur autem, à domino corripimur,* &c.] Correptio paterna est pietatis, vt pœniteamus, ne cum infidelibus mundi damnemur in æternum.

b ¶ *Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate,* &c.] Quia nemo alium expectabat, vt communiter offerretur.

c ¶ *Vt non in iudicium conueniatis.*] Non in sanctificationem, sed ad iudiciũ conueniebant.

d ¶ *Cætera autem cum venero, disponam.*] Cetera de ipsius mysterij sacramento.

CAPVT XII.

De spiritualibus autem.] Incipit de spiritualibus sacramentis. Crescente fide, iam linguarum gratia, quam propter infideles acceperant, desinebat: hinc ergo plurimi cõtristati, adhuc etiam hanc gratiam habentibus inuidebant: omnibus donis hanc maiorem esse putantes.

f ¶ *Nolo vos ignorare fratres.*] Nolo vos huius mysterij nescire rationem.

g ¶ *Scitis autẽ quoniam cum gentes essetis ad simulacra muta.*] Hoc est, irrationabiles, secundum prophetam dicentem. *Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* *Psal.134.a*

h ¶ *Prout ducebamini euntes.*] A Magis vel auruspicibus idolorum.

i ¶ *Ideo notum vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens,* &c.] Vtinam irrationabiles mobilesque non sitis: cum religione enim & mores mutare debetis, & nosse vestræ fidei rationem.

B

k ¶ *Et nemo potest dicere: Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.*] Quomodo ergo operarios iniquitatis dominus cognoscet, si etiam virtutes sint operati, & Deus malis operibus denegatur? Sed nemo potest in Spiritu sancto dominum appellare, nisi qui eum & verbis & operibus cõfitetur. Item docet Corinthios: nisi in Spiritu sancto, hoc est, in bonis operibus cõuersantes, Dominum Iesum dicant, eis prodesse non posse, sicut & ipse Dominus in Euãgelio dicit. *Non omnis qui dicit mihi, Domine Domine, introibit in regnum cælorum: sed qui facit voluntatem patris mei.* *Matt. 7.c*

l ¶ *Diuisiones vero gratiarum sunt,* &c.] Hic vult ostendere gratiæ Spiritus sancti diuisiones esse, non ipsius. Et quamuis hic locus propriè contra Macedonios faciat, qui Spiritum sanctum negant esse Deum. Dicendo enim semper idem, omnia se dicere de Spiritu sancto declarat. Sed & paulò pòst ait. Hæc autem omnia cooperatur vnus atque idem spiritus, vt eum Deum & Dominum demõstraret. Tamen contra Arianos non mediocre est argumentum, qui de hoc calumniari solent, quòd primò Pater, secundo Filius, tertio Spiritus sanctus nominatur. Hic enim istum ordinem permutauit. Item manifesta prædicatio est, vnius Deitatis atq; substantiæ Patrem & Filium & Spiritum sanctum esse, qui potestatem vt Dominus & Deus, singulis quibusq; vt vult, gratiarum dona largitur.

m ¶ *Vnicuiq; autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem.*] Vt appareat illum Spiritum sanctum accepisse.

n ¶ *Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ.*] Sapientiæ sermo est, sapienter & aptè ac rationabiliter loqui, & posse disserere, vel docere quod norit sanè. Qui ex dono habet sapientiæ sine suo conatu loquitur & labore, & nemo illi sicut beato Stephano prævalet contraire. Ad vtilitatem: caremur.[a] Dum iudicamur autem, à domino corripimur: vt non cum hoc mundo damnemur.[b] Itaq; fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi mãducet:[c] vt non in iudicium conueniatis.[d] Cætera autem cum venero, disponam.

CAPVT XII.

De spiritualibus autem[f] nolo vos ignorare fratres.[g] Scitis autem quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta[h] prout ducebamini euntes.[i] Ideo notum vobis facio, quòd nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu.[k] Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.[l] Diuisiones verò gratiarum sunt, idem autem spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt, idem autem dominus. Et diuisiones operationũ sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.[m] Vnicuiq; autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem.[n] Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ.[o] Alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum.[p] Alteri fides in eodem spiritu,[q] alij gratia sanitatum in vno spiritu,[r] alij operatio virtutum,[s] alij prophetia,[t] alij discretio spirituum, alij genera linguarum,[u] alij interpretatio sermonũ.[x] Hæc autem omnia operatur vnus atq; idem spiritus,[y] diuidens singulis prout vult.[z] Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa. Omnia autem membra corporis cum sint multa, vnũ tamẽ corpus sunt,[a] ita & Christus.[b] Etenim in vno spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi:[c] & omnes in vno spiritu vocati sumus.[d] Nam & corpus[e] non est vnum membrum, sed multa.[f] Si dixerit pes:[g] quoniam non sum manus.[a] non

o ¶ *Alij autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum.*] Vt sciat legis mysteria explanare, vel vt præterita nouerit, & æstimet de futuris.

p ¶ *Alteri fides in eodem spiritu.*] Hic fides, prodigia facienda, quæ montes transferat. Abusiuè enim rem posuit pro effectu.

q ¶ *Alij gratia sanitatum in vno spiritu.*] Vt curet ægrotos.

r ¶ *Alij operatio virtutum.*] Opus virtutis est, dæmonia eijcere, vel mortuos suscitare.

f ¶ *Alij prophetia.*] Hoc est, vt futura prædicet.

t ¶ *Alij discretio spirituum, alij genera linguarum.*] Vt qualis vel quo spiritu veniat vel loquatur, intelligat.

u ¶ *Alij interpretatio sermonum.*] Alius interpretari poterat, quę alius loqueretur.

x ¶ *Hæc autem omnia operatur vnus atque idem spiritus.*] Si omnia vn⁹ spiritus operatur, quare cõtristaris, quod aliam gratiam accepisti, & alium quasi maiorem partem inuaserit, æmularis, cum hoc non nostra, sed in donãtis sit positum potestate.

y ¶ *Diuidens singulis prout vult.*] Sic quoque spiritum domini dicit, dum non iussus, sed voluntarius operatur.

z ¶ *Sic enim corpus vnum est, & membra habet multa. Omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum tamen corpus sunt.*] Per comparationem corporis, ostendit nõ naturam membrorum: sed officia esse diuersa, & neminem debere curare cuius sit officij, dum omnes vno eodemq; spiritu animentur. Sumit exemplũ ex humano corpore, vt doceat ita esse ecclesias in Christo vnum corpus, sicut sunt membra in corpore hominis, ne aduersum alterum, alter infletur.

C

D

a ¶ *Et ita Christus.*] Notandum quòd Christus per corpus suum dicatur Ecclesia.

b ¶ *Etenim in vno spiritu omnes nos in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gentiles, siue serui, siue liberi.*] Vt vnum corpus efficiamur in Christo. Quorum ergo spiritualia & cælestia communia sunt, debent terrena & carnalia communiter possidere, secundum sententiam prophetæ, *Nonne pater vnus est omnium?* Item hic manifestè ostenditur quoniam qui baptizantur in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, in vna baptizantur substantia: quoniam trinitas Deitatis non habet diuersitatem, dicente Apostolo. *Malac.2.b*

c ¶ *Et omnes in vno spiritu vocati sumus.*] Quasi potionati spiritu, quem accipiunt baptizati per manus impositionem.

d ¶ *Nam & corpus.*] Reuertitur ad exemplum.

e ¶ *Non est vnum membrum, sed multa.*] Non potest totum corpus, vnum officium agere, sed vnum quodque membrorum id agit, ad quod aptum est.

f ¶ *Si dixerit pes.*] Pes Ecclesia dici potest, qui ad intercedendum egreditur.

g ¶ *Quoniam non sum manus.*] Manus, est ille qui operatur.

a ¶ *Non*

a ¶ *Non sum de corpore,*,&c.] Dicebat enim non esse se de corpore: quia hanc, quam alij acceperunt gratiã, non habebat.
b ¶ *Si totum corpus oculus, vbi auditus?*] Si omnes scientes, vbi sunt auditores?
c ¶ *Si totum auditus,*&c.] Si omnes auditores, quis erit boni odoris maliue discretor, vt vnũ corpus efficiamur in Christo.
d ¶ *Nunc autem posuit Deus membra,*&c.] Sicut in corpore aptè & ordinatè constituta sunt mẽbra: ita & in ecclesia vnusquisque à Deo ad id, quod aptus est, ordinatur.
e ¶ *Quòd si essent omnia vnum membrum*, &c.] Si omnes vnam gratiam haberent, reliquæ vbi essent: nec corpus iam poterant esse, sed membra.
f ¶ *Nunc autem multa quidem membra, vnum autem corpus.*] Hoc est, humanum, quod multa mẽbra ostendit.
g ¶ *Non potest autem oculus dicere manui,*&c.] Ideo inuicem indigemus, vt magis ac magis charitas confirmetur. Nam si vnus omnia haberet, aduersus cæteros inflaretur.
h ¶ *Aut iterum caput pedibus.*] Sacerdos est caput: infirmi, pedes ecclesiæ. Si dixerit auricula, quæ sapiens auditor est: Nam auris inter cætera auferri dicitur à Iudæa per Esaiam prophetam: *Non sum oculus, non sum ex corpore, non ideo non est de corpore.* *Esa. 6. e.*
i ¶ *Non estis mihi necessarij.*] Oculus est qui intelligit, os ille qui docet vel loquitur linguis.
k ¶ *Sed multò magis,*&c.] Membra quæ spernitis in Ecclesia, maioris vtilitatis esse probantur, sicut in corpore sine manibus, & pedibus viuitur, sine intestinis omnino non viuitur.
l ¶ *Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis.*] Non quo verè sint talia.
m ¶ *His honorem abundantiorem circumdamus.*] Cùm cautius vestimentis & diligentiùs conteguntur.
n ¶ *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem,*&c.] Quæ per se pulchra sunt, nullius tegminis egent pulchritudine, vt est caput & manus.
o ¶ *Sed Deus temperauit corpus,*&c.] Minoribus maiora dona concedens, vt qui honore minor erat, gratia abundaret.
p ¶ *Vt non sit schisma in corpore.*] Vt pro inuicem soliciti simus, dum alterutro indigemus, ne quis sequatur, & gratia & honore priuatum.
q ¶ *Sed in idipsum pro inuicem solicita sint membra.*] Sicut oculi viam pedibus prænident, & manus pro toto corpore operantur, & omnia alterutrum membra deseruiunt.
r ¶ *Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra.*] Si vnum membrum dolet, totum corpus affligitur, & ad sanitatem eius membra omnia collaborant.
s ¶ *Siue gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra.*] Sicut ait Salomon: Corde lætante, vultus floret. Nos autem compassionem & congratulationem in contraria permutamus. *Prou. 14. b*
t ¶ *Vos autem estis corpus Christi.*] Hoc est Ecclesia de carne eius, & de ossibus eius, sicut ad Ephesios ait.
u ¶ *Et membra de membro.*] Toti, corpus: singuli, membra.
x ¶ *Et quosdam quidem posuit Deus.*] Modò ipsum vult membrorum ordinem demonstrare.
y ¶ *In ecclesia primò Apostolos.*] Non in synagoga, ne putemus eum de antiquis dixisse prophetis, sicut erat Agabus, cæterùm patriarchas quoq; debuerat nominare.
z ¶ *Secundò prophetas,* &c.] Prophetæ sunt qui explanant obscura prophetarum, & qui homines exhortantur, sicut alibi dicit: *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem, & consolationes.* *1. Cor. 14.*
a ¶ *Deinde virtutes,*&c.] Hîc virtutes, signa maiora significat.
b ¶ *Opitulationes.*] Hoc est adiutoria. Vnde Paulo in visu dicitur à viro Macedone: *Veni, adiuua nos.* *Act. 16. b.*
c ¶ *Gubernationes,*&c.] Qui sciunt singulos, prout apti sunt gubernare.
d ¶ *Nunquid omnes Apostoli*, &c.] Hoc est quod superiùs dixerat, Si essent omnia vnum membrum, vbi corpus.
e ¶ *Æmulamini autem charismata meliora.*] Hoc est, sectamini prophetas.
f ¶ *Et adhuc excellentiorem.*] In Græco habet super modum.
g ¶ *Viam vobis demonstro.*] Charitatem, per quam peruenitur ad Deum. Vult nos magis illa quærere, quæ ex nobis sunt, & ad vitam prosunt, quàm signa, quæ non sunt in nostra potestate posita.

Caput XIII.

Si linguis hominum loquar & angelorum, &c.] Non solùm omnium hominum, sed etiam si quæ sunt angelorum.
i ¶ *Charitatem autem non habeam, &c. velut æs,*&c.] Quod non ex se, sed ab alio impulsum solum sonitum reddit, & delectat auditum. Charitas verò ex nobis est, & omnem possidet fructum.
k ¶ *Et si habuero prophetiam,* &c.] Hic futura prædicare, mysteriorum cognitio est, & omnium secretorum. Scientia verò, nosse omnia quæ fuerunt & sunt. Si ista omnia tam magna sine charitate nihil sunt: quantò magis sine abstinentia, ieiunio, & his similibus, in quibus sibi plerique relicta charitate gloriantur?
l ¶ *Et omnem scientiam.*] Et hîc scientia magna: quia cum his computatur, etiam si minor sit charitate.
m ¶ *Et si habuero omnem fidem, ita vt montes,* &c.] Hîc intelligitur magna fides esse, quæ in euangelio grano sinapis comparatur, quæ nõ propter modicitatem, sed propter integritatẽ, vel vigorem apposita est. Notandum sanè, quod inter cætera etiã omnis fides, quę mõtes trãsferat, sine charitate nõ prosit.
n ¶ *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates.*] Apostolus de summo charitatis bono tractans, magnis eam proculdubio rebus prætulisse credendus est, neque enim potuerunt rei summæ comparari non magnæ, quod ex ipsis speciebus agnoscitur. Nam linguis hominum loqui & angelorum, & habere prophetiam, & omnia mysteria nosse, omnemque scientiam possidere, & habere omnem fidem, &

& ignibus se cremandum tradere, magna esse quis nesciat? His etiam mundi contemptus annectitur, qui si magnus nõ esset, nec rei summæ, id est, charitati comparetur: nec inter magna vtique poneretur, quod illorum sententiam destruit, qui renunciandum reb. sæculi certo tempore, persecutione cogẽte volunt esse præceptum, vt & apostolis gloriam tollant, quòd non voluntariè fecerint, sed inuiti, & nostri aui perfectos, vanos constituant, qui rem alterius temporis, frustra nunc voluerunt exercere. Item aliter, notandum, quòd contemptus mundi martyrio comparetur, contra eos qui illud de euangelio varijs argumentis nituntur exoluere, vbi dicitur ad diuitem: *Vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Luc. 18. d.

a ¶ *Et si tradidero corpus meum*, &c.] Non propter Deũ, sed propter gloriam humanã. Vel certè si quis in ipso martyrio aduersum fratrem retineat iram, contemnens eum qui iussit nos malitiam proximi obliuisci, & in ipsa etiam morte præuaricator existens.

b ¶ *Charitas patiens est*, &c.] Semper benè volens. Modò describit omnia membra & species charitatis. Parentes, quia multũ diligunt filios, eorum etiam libenter patiuntur iniurias.

c ¶ *Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur,*] Nemo illi, quem verè amat, inuidet, cuiusuis eum esse cõspiciat gloriæ vel honoris, sed omnem ei felicitatem quasi suam libenter amplectitur.

d ¶ *Non est ambitiosa.*] Maior esse alijs nõ ambit: & super fratres non cupit dominari.

e ¶ *Non quærit quæ sua sunt.*] Non quærit quod sibi tantùm sit vtile, sed quod multis.

f ¶ *Non irritatur.*] Non incitatur ad iurgia ab illo, quem diligit.

g ¶ *Non cogitat malum.*] Non solum non facit, sed ne cogitat quidem.

h ¶ *Non gaudet super iniquitate.*] Contristatur, si quem iniquum aliquid vel fecisse, vel passum esse conspexerit.

i ¶ *Congaudet autem veritati*, &c.] Id est, bonis operibus vel fidei veritatis.

k ¶ *Omnia sperat, omnia sustinet.*] Suffert iniurias, satisfacienti credit, sperat eius emendationem: & donec corrigat, patienter expectat.

l ¶ *Charitas nunquam excidit.*] Hoc est, ipsa sola permanet in futuro. Aut certè quæ vera est, non finitur.

m ¶ *Siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.*] Non omnia scimus, nec omnia prophetamus. Et ita vt in maius proficiamus, destruentur, per ista enim ad perfecta venimus.

n ¶ *Cùm autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.*] Quod sanctis promissum est in futuro.

o ¶ *Cùm essem paruulus, loquebar vt paruulus*, &c.] Exemplo carnalis incrementi, vult spiritualem demonstrare profectum.

p ¶ *Quando factus sum vir, euacuaui quæ erant paruuli.*] Exposuit qualiter euacuentur, quæ superiùs memorauit.

q ¶ *Videmus nunc.*] Quasi paruuli, qui non possunt serena cordis luce, perfectè lumen perspicere veritatis.

r ¶ *Per speculum in ænigmate.*] Per speculum legis, quasi rerum imaginem contemplamur.

s ¶ *Tunc facie ad faciem.*] Id est, in præsentia.

t ¶ *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.*] Sicut me perfectè Deus nouit, ita & ego quæ sunt diuina, cognoscam.

v ¶ *Nunc autem manet fides.*] In præsenti tria hæc, in futuro sola Dei charitas & angelorum & sanctorum omnium permanebit. Magis ergo est quod semper erit, quàm quod aliquando cessabit. Item in patre & filio & spiritu sancto, fides stabilis est, additamento enim opus nõ habet. Spem autem eam manere dicit, quæ est non eorum quæ videmus. Charitas verò ideo maior est omnibus: quia qui diligit, & credit & sperat.

x ¶ *Fides, spes, charitas, tria hæc*, &c.] Omne quod speramus, credimus: non omne quod credimus, speramus.

Caput XIV.

Sectamini charitatem.] Omni conatu ipsam sequamini, quia in vestra est potestate.

z ¶ *Æmulamini spiritualia*, &c.] Et spiritualia dona æmulari vos ac quærere non prohibeo, sed vt magis proficiatis exhortor.

a ¶ *Qui enim loquitur lingua*, &c.] Nemo per auditum aurium de his quæ dicuntur, accipit intellectum nisi Deus, & qui interpretandi donum accepit, vel qui eiusdem est linguæ.

b ¶ *Spiritus autem loquitur mysteria.*] Iterum linguam significat.

c ¶ *Nam qui prophetat*, &c.] Notandum quoniam prophetiam doctrinam dicit, expositum quot modis intelligenda sit prophetia. Quicunq; hanc habet, propheta esse censendus est.

d ¶ *Volo autem omnes vos loqui linguis, magis autem prophetare.*] Hoc quidem volo, sed illud malo: hoc non prohibeo, sed illud exhortor.

e ¶ *Nam maior est qui prophetat.*] Quia & hoc magnum opus est charitatis, per quod multi proficiunt.

f ¶ *Quàm qui loquitur linguis.*] Quod vos præcipuum existimatis. (Nisi fortè vt ecclesia ædificationem accipiat.) Si interpretetur, æqualis esse poterit prophetanti.

g ¶ *Nunc autem fratres*, &c.] Suum illis proponit exemplum, erit vobis sola admiratio non profectus, nisi vobis aut interpreter, aut plana faciam legis occulta quæ noui, aut prophetias exponam, aut vos moralibus doceam institutis.

h ¶ *Tamen ea quæ sine anima sunt*, &c.] Cùm hæc inanimantia nisi distinctionem habeant, non possunt reddere cantilenam, & vt superflua respuũtur: quantò magis vobis qui spirituales estis, suauitas non aures debet mulcere, sed mentes.

i ¶ *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit*, &c.] Si vox

tubæ

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

tubæ incerta fuerit, vtrum solennitatis an belli sit, nemo pugnabit: ita ergo & vester intelligendus est sermo, vt possit ad spirituale prælium Christi milites præparare.

a ¶ *Eritis enim in aëra loquentes tam multa*, &c.] Etiam si tam multa loquamini vt genera sunt linguarum, quid proderit, cùm omnia in aëra soluantur, & nulli proficiant?

b ¶ *Et nihil sine voce.*] Nihil sine voce linguam habens.

c ¶ *Si ergo nesciero virtutem vocis*, &c.] Omnis sermo qui non intelligitur, barbarus iudicatur.

d ¶ *Et qui loquitur mihi barbarus*, &c.] Quoniam spiritualia dona sectamini, illa magis quærite, quæ ædificent auditores.

e ¶ *Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.*] Oratio hoc loco oris elocutio intelligitur. Sic ergo loquatur, vt gratiæ verba quæ dicit, possint intelligi, siue oret, vt illi interpretandi gratia donetur.

f ¶ *Nam si orem lingua, spiritus meus orat.* Hoc dicit, quoniam si quis incognitis alijs linguis loquatur, mens eius, non ipsi efficitur sine fructu, sed audienti, quicquid .n. dicitur, ignorat. Item si lingua dicam, non ego loquor, sed spiritus, qui in me est. Si autem ad orationē requiratur spiritus, sermo non intelligendus est, qui nonnunquam mentem alia cogitantem precatur.

g ¶ *Mens autem mea sine fructu est*, &c.] Qui nō intelligo quod loquor.

h ¶ *Orabo spiritu*, &c.] Qui enim interpretatur, necesse est vt antè intelligat quod alijs est dicturus. Item sic est loquendum, vt intelligant alij.

i ¶ *Cæterum si benedixeris spiritu.*] Benedicitur omne quod verè & secundùm Deum dicitur.

k ¶ *Quis supplet locum idiotæ.*] Laicū significat, qui nullo gradu ecclesiastico fungitur. Aliter: Inanitatem scientiæ in corde ignari quis implet?

l ¶ *Quomodo dicet amen super tuam benedictionem*, &c.] Quomodo tuæ perhibet benedictioni testimonium vel consensum.

m ¶ *Nam tu quidem benè*, &c.] Quod superiùs dixerat, omni benedicas, hic ipsum exponit.

n ¶ *Gratias ago Deo, quòd omnium vestrum linguis loquor.*] Ne putetis me hanc quoque gratiam non habere, & vos ideo prohibere, & idcirco non loqui.

o ¶ *Sed in ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui.*] Sed malo per pauca ad profectum loqui, quàm multa quæ nulli proficiant. Quidam sanè quærunt, quæ sunt quinque verba: à quibus ècontrario, quæ sint decem millia, est quærendum.

p ¶ *Vt alios instruam*, &c.] Id est, proprio intellectu & simplici ratione.

q ¶ *Fratres nolite pueri effici sensibus.*] Scire debetis quàm diu futuræ sunt linguæ, vel quare sint datæ.

r ¶ *Sed malitia paruuli estote: sensibus autem perfecti estote.*] Malitia debetis paruuli esse, non sensu: simul ostendit neminem nisi paruulum malitia, sensu esse perfectum. Quia *in malitiuolam animam non introibit spiritus sapientiæ.*

f ¶ *In lege scriptum est: quoniam in alijs linguis*, &c.] Etiam hoc signum dabo, vt per sanctos meos inusitato sermone loquar, & nec sic eloquentem intelligent.

r ¶ *Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus.*] Hìc ostenditur crescente fide, signa cessasse, quando infidelium causa danda esse prædicebatur.

u ¶ *Sed infidelibus.*] Vt eius saltem admiratione mouerentur.

x ¶ *Prophetiæ autem non infidelibus*, &c.] Maior est ergo & vtilior, quæ fidelibus prodest, & semper est opus.

y ¶ *Si ergo conueniat vniuersa ecclesia*, &c.] Hoc est, si fieri potest, vt concederetur vobis, qui omnes hoc vultis.

z ¶ *Intret & idiota aut infidelis.*] Idiotæ nuper credentes dicuntur hoc loco.

a ¶ *Nonne dicent quid insanitis?*] Sicut Iudæi de Apostolis dixerunt: *Hi pleni sunt musto.* Aliter, sicut initio Apostoli quando acceperunt spiritum sanctum, visi sunt quasi ebrij. *Act. 2 b.*

b ¶ *Si autem omnes prophetent*, &c. Occulta etiam cordis eius manifesta fiunt.] Quando eius pulsatur conscientia per doctrinam.

c ¶ *Et ita cadens in faciem adorabit*, &c.] Sicut Nabuchodonosor adorauit Danielem: *Verè Deus vester ipse est Deus:* postquam somnium, quod oblitus fuerat, & interpretationem eius audisset. *Dan. 2 c.*

d ¶ *Quid ergo est fratres.*] Quid ergo est faciendum, vel quid definiemus esse tenendum.

e ¶ *Cùm conuenitis, vnusquisque vestrum psalmum habet*, &c.] Hoc est, psalmum intelligit.

f ¶ *Apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet.*] Reuelationem aliquam mysteriorum, quod intelligitur reuelatio.

g ¶ *Omnia ad ædificationem fiant.*] Nihil sit in vobis, quod non vos alterutrum ædificet.

h ¶ *Siue lingua quis loquitur secundùm duos*, &c.] Hoc est, vicissim prophetantes dicant, & vnus paulatim interpretetur.

i ¶ *Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia: sibi autem loquatur & Deo.*] Sua conscientia & Dei teneat eum gratiam hanc habere.

k ¶ *Prophetæ autem duo aut tres dicant: & cæteri dijudicent. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare: vt omnes discant & omnes exhortentur.*] Non stantibus, sed prophetis sedentibus.

l ¶ *Et spiritus prophetarum, prophetis subiectus est*, &c.] Siue gratia spiritus alteri prophetæ consensit, vt alterutrum sibi cedant: siue spiritum humilitatis & charitatis debent habere prophetæ. Quia Deus qui in ipsis est, non est Deus dissensionis, neq; superbiæ. Item hoc ait: quia in quo est spiritus prophetiæ, ipse alijs prophetis per societatem gratiæ subiectus est: in qua non æmulatur alterum prophetare, cùm ei fuerit reuelatum.

[a] Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, vt puta, genera linguarum sunt in hoc mūdo, [b] & nihil sine voce est. [c] Si ergo nesciero virtutē vocis, ero ei cui loquar barbarus: [d] & qui loquitur mihi, barbarus. Sic & vos quoniā æmulatores estis spirituum ad ædificationem ecclesiæ, quērite vt abūdetis. [e] Et ideo qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. [f] Nā si orem lingua, spiritus meus orat, [g] mens autem mea sine fructu est. Quid ergo? [h] Orabo spiritu, orabo & mēte. Psallā spiritu, psallam & mente. [i] Cæterùm si benedixeris spiritu, [k] quis supplet locū idiotę? [l] quomodo dicet amen super tuā benedictionem? Quoniā quid dicas, nescit. [m] Nam tu quidem benè gratias agis, sed alter nō ædificatur. [n] Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrū lingua loquor. [o] Sed in ecclesia volo quinq; verba sensu meo loqui, [p] vt & alios instruā: quàm decem millia verborū in lingua. [q] Fratres nolite pueri effici sensibus, [r] sed malitia paruuli estote: sensib. autem perfecti estote. [f] In lege enim scriptum est. Quoniā in alijs linguis & in alijs labijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit Domin⁹. [t] Itaq; linguæ in signū sunt, nō fidelibus, [u] sed infidelib⁹: [x] prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus. [y] Si ergo conueniat vniuersa ecclesia in vnū, & omnes linguis loquantur: [z] intrent autē idiotæ aut infideles: [a] nónne dicent, quid insanitis? Si autē omnes prophetent: intret autē quis infidelis vel idiota, cōuincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnib⁹. Occulta enim cordis eius manifesta fiunt: [c] & ita cadens in faciē, adorabit Deū, pronūtians quòd verè De⁹ in nobis sit. [d] Quid ergo est fratres? [e] Cùm conuenitis, vnusquisq; vestrùm psalmū habet, doctrinā habet, [f] Apocalypsim habet, linguam habet, interpretationē habet. [g] Omnia ad ædificationē fiant. [h] Siue lingua quis loquitur secundū duos: aut vt multum tres, & per partes, & vn⁹ interpretetur. [i] Si autē nō fuerit interpres, taceat in ecclesia: sibi autem loquatur & Deo. [k] Prophetæ autē duo aut tres dicāt, & cæteri dijudicent. Quòd si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis .n. omnes per singulos prophetare: vt omnes discant & omnes exhortentur. [l] Et spirit⁹ prophetarum prophetis subiectus est. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis.

[a] Sicut

a ¶ *Sicut & in omnibus ecclesiis.*] Sic est vbique, ne noui aliquid me vobis imperare putetis.

b ¶ *Mulieres in ecclesiis taceant.*] Quia contra ordinem est naturæ vel legis, vt in conuentu virorum feminæ loquantur. Quæritur ergo quomodo alibi dicat, mulieres docere prudentiam & castitatem debere. Sed in hoc sexu suo: sed & hic designat locum, vbi taceant, alibi eis loqui permisit, sicut & lex dicit.

c ¶ *Si quid autem volunt discere.*] Quia & vir priùs factus est, & Sara dominum vocabat Abraham.

d ¶ *Domi viros interrogent*, &c.] Ne videretur eas etiam discere vetuisse, domi illas hoc, quod publicè non decebat, facere debere præcepit.

e ¶ *An à vobis sermo Dei processit*, &c.] Nunquid doctrina Christi aut ex vobis est, aut apud vos remansit. De scientia similiter est dicendum.

f ¶ *Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis*, &c.] Hoc probatis verum prophetam, si ista cognouerit, Domini mandata esse quæ dico: si quis autem ignorat hæc, ignorabitur & à nobis, & à Domino dicente eis: qui se in eius nomine prophetasse dicebant, nescio vos.

g ¶ *Itaque fratres æmulamini prophetare, & linguis nolite prohibere.*] Illud sectamini, hoc prohibere nolite.

h ¶ *Omnia autem honestè & secundùm ordinem fiant.*] Nihil peruerso ordine aut per contentionem vel inanem gloriam faciatis.

Caput XV.

Notum autem vobis facio fratres euangelium, &c.] Incipit causa resurrectionis. Inter cætera, quidam Corinthiorum etiam resurrectionem carnis ausi fuerant ex veteris scientiæ præsumptione negare: qui hic ab Apostolo arguuntur.

k ¶ *Quod & accepistis.*] Ne illi hoc nō credidisse viderentur: vel omnes creditum respuisse.

l ¶ *In quo statis*, &c.] In cuius doctrina statis, & per quod salutem speratis: & in præsenti de diuersis infirmitatibus sæpè saluamini.

m ¶ *Qua ratione prædicauerim.*] Tota ratio prædicationis nostræ hæc est, vt resurrectionem credatis: hoc est enim primū omnium qui Christo deseruiunt: alioquin superfluus omnis labor est orationum ieiuniorumq;, quem in hac vita patimini, cùm vobis hic prospera vel aduersa cum infidelibus esse communia videantur: sicut & ipsi solent pagani proponere, quid ab illis ampliùs habemus, & verum est: Si horum laborum præmium in vita alia non habemus, peiores illis sumus; quia illi vel in præsenti voluptatum & luxuriæ consolationem habere videntur.

n ¶ *Si tenetis nisi frustrà credidistis.*] Si fidei vestræ & laboris præmium non speratis, superfluum hæc credidistis.

o ¶ *Tradidi enim vobis in primis.*] In primordio siue maximè.

p ¶ *Quod & accepi.*] Vel à lege vel à prioribus, siue per reuelationem Christi.

q ¶ *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas.*] Posset quidem Apostolis prædicantibus & multa virtutum signa facientibus haberi fides, esse ipsum Christum, quem euangelizant: sed vt maiore beatus Apostolus auctoritate firmaret hunc esse Christum Saluatorem mundi, quem Moyses & prophetæ annuntiauerunt: ideo secundùm scripturas prædictum esse commemorat: sicut inter cætera Esaias propheta dicit: *Sicut ouis ad occisionem ducitur, & quasi agnus coram tondente se obmutescit.* Item infrà idem propheta: *Et dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua.* Similiter Osee propheta tertia die resurrectionem Christi futuram annuntiat, dicens: *Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus in conspectu eius.*

r ¶ *Et quia resurrexit tertia die secundum scripturas: & quia visus est.*] Sicut Osee dicit: Viuificabit nos in biduo, & die tertia resurgemus.

f ¶ *Et quia visus est Cephæ.*] Quod in euangelio dicitur, Apparuit Simoni.

t ¶ *Et post hæc vndecim.*] Iterum Petro & reliquis decem.

u ¶ *Deinde visus est plusquàm quingentis*, &c.] Vides quia in euangelio non omnes scriptæ sunt visiones, nisi quæ sufficerent ad fidem. Hic autem quoniam de apostolis dixerat, etiam hoc addidit: ne Apostoli tanquam intimi eius, putarentur esse mentiti. Et vt maior fides multitudini testiū haberetur, etiam multi viuere dicuntur, qui possint interrogati dicere quæ viderunt.

x ¶ *Deinde visus est Iacobo.*] Iacobo seorsum apparuit.

y ¶ *Deinde apostolis omnibus.*] Siue iterum, siue Apostolus; quos extra duodecim ad prædicandum misit.

z ¶ *Nouissimè autem omnium.*] Ne putarent eum audita potius quàm visa narrare.

a ¶ *Tanquam omnium abortiuo.*] De cuius vita desperatum est.

b ¶ *Visus est & mihi.*] In via scilicet vel in templo.

c ¶ *Ego enim sum minimus Apostolorum.*] Minimus tempore, non labore.

d ¶ *Qui non sum dignus*, &c.] *Fili peccasti, ne adijcias iterum, sed & de pristinis deprecare.* Vnde & per Esaiam Dominus dicit: *Ego sum qui deleo iniquitates tuas, & non memorabor:* tu autem memorare. Melius est enim dimissa recordari peccata, quàm detenta obliuisci.

e ¶ *Gratia Dei sum*, &c.] Non fuit sine fructu, sicut ille qui talentum Domini defodit in terram.

f ¶ *Sed abundantiùs illis omnibus laboraui.*] Quia illis diutius.

g ¶ *Non ego autem*, &c.] Non ex me, sed gratia Dei: nec se sine gratia dicit in euangelio laborasse, ne contra illud, quod superiùs dixerat, sibi aliquid dari videretur: nec gratiam sine se, vt liberum seruaret arbitrium.

h ¶ *Siue enim ego*, &c.] Vnde igitur & nos sic prædicauimus & vos similiter credidistis: quia Christus idcirco surrexit primus, vt viam resurrectionis aperiret: hoc illis commemorat, vt illi, quod consequens est, negare non possint.

i ¶ *Si autem Christus prædicatur*, &c.] Quæ consequentia rationis. Iam enim hoc ipsum resurrectio est, quòd Christus à mortuis resurrexit.

k ¶ *Quomodò quidam dicunt*, &c.] Alterum ex altero pendet: aut vtrumque negare, aut vtrumque necesse est confiteri.

a ¶ *Neque*

Esa 53. c.

Osee 6. a.

Luc. 24. c.

Eccl. 12. a. Esa. 43. d

Mat. 25. c.

E

a ¶ *Neque Christus resurrexit.*] Cæterùm rei non futuræ exemplum dare non debuit.

b ¶ *Si autem Christus non resurrexit,* &c.] Ergo & nos sine causa hæc prædicauimus, si verè non resurrexit, & vos in illum frustrà credidistis. Quidam hæretici animæ resurrectionem volunt assignare, non carnis: sed resurgere non dicitur nisi quod cecidit & resurgit: ergo neque anima morte cecidit, neq; semper iacuit corpus: alioquin surgere magis quàm resurgere diceretur.

c ¶ *Inuenimur autem & falsi testes Dei,* &c.] Non solùm vani, sed etiam falsi contra Deum inueniuntur extitisse: siquidem mortui non resurgunt.

d ¶ *Nam si mortui non resurgunt,* &c.] Sed quoniam de illo nemo dubitat, & de nobis nemo dubitet.

e ¶ *Quòd si Christus non resurrexit,* &c.] Si mentitus est se post triduum resurrecturum, mentitus est etiam se peccata dimittere. Aut ita: omnes in resurrectione eius baptizamur, vt nostra peccata diluantur. Si ergo non resurrexit, nec nobis remissa sunt peccata.

f ¶ *Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.*] Maximè de his dicit, qui pro Christo sunt mortui: sine causa enim hanc vitam perdiderunt, si aliam non habebunt.

F

g ¶ *Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus,* &c.] Illi enim vel in præsenti gloriantur: nos autem hic tribulationes quotidie sustinemus.

h ¶ *Nunc autem Christus resurrexit à mortuis.*] Quod apud omnes est certum: quia in primis probatum est.

i ¶ *Primitiæ dormientium.*] Quia primus in incorruptione surrexit. Si ergo caput resurrexit, necesse est etiam, vt cætera membra sequantur.

k ¶ *Quoniam quidem per hominem mors,* &c.] Sicut per Adam mors intrauit, quia primus ipse est mortuus: ita per Christũ resurrectio, quia primus resurrexit. Et sicut ille morientium forma est, ita & iste resurgentium. Aliter, spem resurrectionis volens ostendere hoc dicit: sicut in Adam mortales sumus, sic in Christo immortales erimus.

l ¶ *Et sicut in Adam omnes moriuntur,* &c.] Omnes quidem resurgent, sed soli hi viuificabuntur in Christo, qui Christi merebuntur copulari corpori. Item de communi morte, & de communi resurrectione dicit.

m ¶ *Vnusquisq; autem in suo ordine.*] Temporis vel honoris.

n ¶ *Primitiæ,* &c. *deinde finis,* &c.] Tunc erit finis omnium, etiam mortis, cùm vniuersi resurgent.

o ¶ *Cùm tradiderit,* &c.] Regnum scilicet humani generis. Secundum Petri epistolam & Apocalypsim Ioannis, patri tradendum asserit esse per filium: vt ibi regnet Deꝰ per gloriam, vbi per vitia diabolꝰ antè regnabat. Deo & patri, Deo secundum humanitatem: patri secundum deitatem. Hoc loco calumniari solent Ariani dicentes, minorem esse filium. Si enim tradet, inquiunt, patri regnũ, ipse vtiq; iam regnare desinet. Quibus primò dicendum est: quia hîc non de trinitatis substantia, sed de resurrectione tractabat, quam Christi resurrectione confirmat. Ergo secundum substantiam eius loquitur qui à mortuis resurrexit. Si tamen ideo Christꝰ non regnabit, quia regnum traditurus est patri: ergo nec pater regnarat antequam ei tradatur à filio. Si autem pater non primùm regnauit, quamuis tunc susciperat regnum, nec filius illum, quamuis tunc tradere videtur, amittit. Aliter: In hoc Deo patri Christus regnum tradit: quoniam nemo potest ad patrem venire nisi crediderit in Christo, sicut ipse in euangelio dicit: *Nemo venit ad patrem nisi per me.*

p ¶ *Cùm euacuauerit omnem principatum,* &c.] Euacuatis peccatis, euacuabuntur à nobis omnes contrariæ potestates: ab eo quod nobis sequentibus principantur potestate, qua nos vicerant. Virtus enim eorum nostra peccata sunt.

q ¶ *Oportet enim illum regnare donec ponat.*] Cum omnibus scilicet suis. Donec, non semper finem significat: sicut est illud: Ego Deus vester donec senescatis, & cætera talia. Aliter: Oportet, inquit, regnare omnibus Christum donec inimicos & in se incredulos subijciat sibi & patri. Non est autem vna subiectio: nam iustos ad se fide & credulitate venientes subijcit. Infideles autem & impios destruẽs, subiugabit ęterno supplicio deputandos.

r ¶ *Omnes inimicos sub pedibus eius.*] Quando alij voluntate, alij erunt necessitate subiecti.

s ¶ *Nouissimè autem inimica destruetur mors,* &c.] Diabolus qui in Apocalypsi peccatum & mors appellatur: quia autor est peccati & mortis.

t ¶ *Præter eum qui subiecit omnia.*] Cautè Apostolus dicit filio, qui Deo patri subiecit omnia, cuncta esse subiecta: ne & ipsum simul cum omnibus quæ subiecta sunt, credamus esse subiectum: quoniam à dextris patris sedet, æquali potestate cum patre iudicaturus.

u ¶ *Cùm autem subiecta fuerint illi omnia.*] Hic quoque Ariani ita calumniantur, vt dicant: quia post resurrectionem omnium & finem, erit filius patri subiectus, vt minor scilicet maiori. Quibus respondendum est: Subiectionem non semper ad diminutionem honoris pertinere, sed etiam ad charitatis officium: maximè cùm & spiritus prophetarum prophetis dicatur esse subiectus: vt non sit Deus ibi dissensionis, sed pacis. Et ipse Dominus Ioseph ac Mariæ scribitur fuisse subiectus. Multi sanè de hoc capitulo diuersa senserunt. Nam quidam dicunt, sicut in suis esurientibus esurijt vel cibatur, ita & in ecclesia, quæ est corpus eius, ipse subijcitur. Alij aiunt, quòd ipsa humana natura, quam induit, in gratiarum actionem semper sit subiecta diuinitati: cui secum vnum faciẽdo, omnia subiecerit. Multi etiam alia & diuersa dicunt, quæ inserere & enumerare prolixum est.

x ¶ *Vt sit Deus omnia in omnibus.*] Tunc Deus omnia in omnibus erit, cùm euacuata morte, & omni malitia vel errore destructo, solus regnabit in cunctis.

y ¶ *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis.*] Quicunque baptizati sumus in Christo, in morte ipsius baptizati sumus; id est, iam quasi commortui cum illo sumus. Quid ergo prodest nos huic mundo mori, si hunc contemptum voluptatum vita non sequitur æterna? Item hoc est quod dicit: quia non solùm propter remissionem peccatorum baptizantur, sed & propter resurrectionem carnis nostræ. Carnem autem nostram mortuam appellat, quoniam hac morte anima non moritur. Vnde increpando ait: Aut quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt, id est, quid baptizari opus est carnem, si non resurgat?

G

Ioan. 14. a.

H

Luc. 2. g.

a Neq; Christus resurrexit. b Si autem Christus nõ resurrexit, inanis est prædicatio nostra: inanis est & fides vestra. c Inuenimur autẽ & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximꝰ aduersus Deum, quòd suscitauerit Christum: quẽ non suscitauit, si mortui non resurgunt. d Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. e Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Adhuc enim estis in peccatis vestris. f Ergo & qui dormierũt in Christo, perierunt. g Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. h Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, i primitiæ dormientium: k quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. l Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. m Vnusquisq; autem in suo ordine, n primitiæ Christus: deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentu eius crediderunt. Deinde finis: o cùm tradiderit regnum Deo & patri, p cùm euacuauerit omnem principatum & potestatẽ & virtutem. q Oportet autem illum regnare, donec ponat r omnes inimicos sub pedibus eius. s Nouissimè autẽ inimica destruetur mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cùm autem dicat, omnia subiecta sunt ei, sine dubio t præter eum qui subiecit ei omnia. u Cùm autem subiecta fuerint illi omnia: tunc & ipse filius subiectus erit illi qui subiecit sibi omnia: x vt sit Deus omnia in omnibus: y Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis.

a Si o-

A

[a] ¶ *Si omnino mortui non resurgunt, vt quid & baptizantur pro illis,*&c.] Si nihil esset in futuro, non eramus tam stulti, vt tantas tribulationes pro illis pateremur.

[b] ¶ *Quotidie morior.*] Semper paratus ad mortem, & quotidie expecto me pro vestra gloria morituru.

[c] ¶ *Per gloriam vestram fratres.*] Per, non semper significatio iuramenti est. Nam si dicam, per puerũ missi, non statim per puerum iurasse rectè putabor.

[d] ¶ *Quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.*] Ego habeo mercedem laborum in vobis, etiam si vos proficere nolueritis.

[e] ¶ *Si secundùm hominem ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?*] Si nihil remunerationis à Deo pro hoc certamine spero, quare pugnaui, vt hominibus fortè placerẽ? Aliter: Hic bestias eos commemorat, qui Ephesi seditionem aduersus eum mouerant populares propter Dianæ idolum, cuius culturam prædicatione apostolica destruebat. Quòd autem manifestè constet, bestias cum quibus pugnauit Apostolus, aduersarios homines debere intelligi, idem in alia epistola memorat, dicens: *Et liberatus sum de ore leonis,* In quo ostendit, se sæuitiam Neronis euasisse, quando prima vice Romã vinctus perductus est. Dicens verò, quid mihi prodest, si mortui nõ resurgunt: illorum dogma destruit, qui dicunt ante corpora animas in cœlo factas, actum quendam propriæ conuersationis habuisse. Aliter: Multa dicuntur in epistolis, quæ in actibus non continentur: & multa in actibus, quæ in epistolis non scribuntur. Per allegoriam autem bestiæ possunt intelligi aduersariæ potestates, sicut ait in psalmo, Ne tradas bestijs animas confitentes tibi: ad quas hic dicit se pugnasse.

2.Tim.4.d

B

1.Cor.15.c

[a] Si omnino mortui non resurgunt, vt quid & baptizantur pro illis? Vt quid & nos periclitamur omni hora? [b] Quotidie morior, [c] propter vestrã gloriã fratres, [d] quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. [e] Si secundùm hominem ad bestias pugnaui Ephesi: quid mihi prodest, si mortui nõ resurgunt? [f] Manducem⁹ & bibamus, cras enim moriemur. [g] Nolite seduci. [h] Corrumpunt bonos mores colloquia mala. [i] Euigilate iusti: & nolite peccare. [k] Ignorantiã enim Dei quidam habent. [l] Ad reuerentiã vobis loquor. [m] Sed dicet aliquis: [n] Quomodo resurgẽt mortui? Quali autem corpore venient? [o] Insipiens tu, quod seminas, nõ viuificatur, nisi pri⁹ moriatur. [p] Et quid seminas? Nõ corpus quod futurum est, seminas, sed nudũ granum, vtputa tritici, aut alicuius cæterorum. [q] Deus autẽ dat illi corpus sicut vult: [r] & vnicuiq; seminum proprium corpus. [s] Nõ omnis caro eadem caro, sed alia hominũ, alia pecorum, [t] alia volucrũ, alia autem piscium. [u] Et corpora cœlestia & corpora terrestria. [x] Sed alia quidẽ cœlestium gloria: alia autẽ terrestrium. Alia claritas solis: alia claritas lunæ: & alia claritas stellarum. [y] Stella .n. à stella differt in claritate, sic & resurrectio mortuorũ. [z] Seminatur in corruptione: surget in incorruptione. [a] Seminatur in ignobilitate, [b] surget in gloria. [c] Seminatur in infirmitate, [d] surget in virtute. [e] Seminatur corp⁹ animale, surget corpus spirituale. Si est corpus animale, est & spirituale: sic vt scriptũ est. [f] Factus est primus homo Adam in animã viuentem: nouissim⁹ Adam in spiritũ viuificantem.

[a] Sed Tota comparationis huius diuersitas ad hoc facit, vt credas vnum genus reparare facile posse, qui tanta fecit ex nihilo.

[f] ¶ *Manducemus & bibamus: cras enim moriemur.*] Increpat exemplo prophetæ gulæ deditos, desperatione futurorum, cuius rei crimen negatur eis remitti quoadusq; moriantur.

[g] ¶ *Nolite seduci.*] Ab his qui talia loquuntur.

[h] ¶ *Corrumpunt bonos mores colloquia praua.*] Ne dicerent, ergo tales nos iudicas, qui facilè seducamur? non, inquit, de vobis timeo, sed de illorum conuersatione formido: sed quomodo mala colloquia bonos mores corrumpunt, ita è contrario bona colloquia malos mores ædificant.

[i] ¶ *Euigilate iusti, & nolite peccare.*] Ille iustus est, qui non peccat.

[k] ¶ *Ignorantiam enim Dei quidam habent.*] Ignorant virtutem Dei, qui eum putant suscitare non posse, potentiam eius ex sua imbecillitate censentes.

[l] ¶ *Ad reuerentiam vobis loquor.*] Vt erubescatis vos his sermonibus tanquam adhuc paruulos erudiri.

[m] ¶ *Sed dicet aliquis:*] Ipse sibi ex contradicentium persona proponitur. Aliter: Præclarum hoc loco Apostolus de resurrectione carnis, frumentorum sumit exemplum. Quorum semen cùm nudum seratur, non ita vt terræ mandatur, renascitur: sed sicut in principio secundũ ordinem vnicuiq; seminum quale corpus Deus esse præcepit, & quemadmodum iussit terram producere ordinatione sua, durat & permanet. Ita & vnicuique hominum carnem, quam vnicuique initio nascendi specialiter tribuit, in resurrectione restituet. Dicẽdo autẽ dat illi corpus sicut voluit, & non sicut vult, ostendit à principio constitutionem Dei immutabilem permanere.

[n] ¶ *Quomodo resurgent mortui,* &c.] Multi solent proponere, vtrum debilia corpora, vt sunt defuncta, resurgant. Quibus respondendum est, in resurrectione non debilitatis vitium, sed integritatem reparari naturæ. Nunquam enim tam debile est corpus, quàm cùm fuerit in puluerem resolutum. Qui ergo creditur totum reddere, cur ex parte reparare dubitetur, hoc est, verbi gratia, cur non reddat oculos qui totum restituet corpus.

C

[o] *Insipiens tu, quod seminas, non viuificatur, nisi prius moriatur.*] Qui etiam naturalibus exemplis edocere debueras, adhuc diuinis promissionibus infidelis existis.

[p] ¶ *Et quod seminas non corpus,* &c.] Sicut de grano resurgit fœcundior cum granis arista: ita & corruptibile corpus in gloria resurgit cum augmento.

[q] ¶ *Deus autem dat illi corpus prout voluit.*] Sicut ab initio disposuit, vt omnia semina, cùm putruerunt, in amplius reformentur.

[r] ¶ *Et vnicuique seminum proprium corpus.*] Attende, quia proprium corpus dixerit, non alienum.

[s] ¶ *Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum.*] Cuius iussu in principio terra, tanta & tam diuersa corpora animata, quæ non acceperat, dedit, quid mirum, si eius iussu hominem restituat quem accepit?

[t] ¶ *Alia volucrum,* &c.] Similiter & de aquis intellige, quæ tãtam diuersitatem volucrum & piscium ediderunt.

D

[u] ¶ *Et corpora cœlestia,* &c.] Qui talia fecit corpora elementorum, cur non possit exiguum corpus humanum reficere?

[x] ¶ *Sed alia quidem cœlestium,* &c.]

[y] ¶ *Stella enim à stella differt in claritate,* &c.] Stellarum diuersitati, iustorum differentiam comparat: quos gradus virtutum in gloria, non peccata facient esse diuersos. Nam peccatorum diuersitas in cœlo non erit, sed in pœna.

[z] ¶ *Seminatur in corruptione.*] Vt nec febres iam, nec cætera corruptibilitatis genera patiantur. Aliter: Sanctis & peccatoribus resurrectio carnis communis est: sed sanctorum corpora æterna gloria vestientur cum incorruptione & immortalitate.

[a] ¶ *Seminatur in ignobilitate.*] Quid tam ignobile quàm cadauer?

[b] ¶ *Surget in gloria.*] In gloria splendoris vt sol.

[c] ¶ *Seminatur in infirmitate.*] Imbecillitatis humanæ.

[d] ¶ *Surgit in virtute.*] In virtute æternitatis.

[e] ¶ *Seminatur corpus,* &c.] Hic animale est corpus: quia non semper habet spiritum sanctum. Tunc verò semper manebit in sanctis. Item seminatur corpus spirituale. Aliter: Animale corpus dicit, quod conditum terræ corrumpitur. Spirituale vero quod incorruptum resurgit, vt possit aëra penetrare festinans ad cœlos. Primus Adam ad hoc factus est, tantùm vt viueret. Nouissimus Adam, id est, Christus, ideo suscepit hominem, vt viuificaret.

[f] ¶ *Factus est primus homo Adam in animam viuentem: nouissimus Adam,* &c.] Notandum, quòd cùm duos Adam dicit, eiusdem naturæ vtrosque demonstrat. Quod contra Manichæos & Apollinaristas facit: qui negant à Dei verbo perfectum hominem esse susceptum.

a ¶ *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, &c.*] *Primus homo de terra terrenus: secundus homo de cœlo cœlestis, &c.*] Cœlestis dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, sed diuinæ maiestatis nutu & conceptus est, & enixus: nam vsque adeo naturam nostram habuit, vt secundus Adam dicatur & homo. Aliter. Hic primum & secundum hominem, iuxta opera terrestrem & cœlestem dicit. Nam & Christus secundùm carnem, ex nostra massa fuit.

[a]Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale est: deinde quod spirituale. Prim⁹ homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis. Qualis terrenus, tales & terreni. [b]Et qualis cœlestis, tales & cœlestes. [c]Igitur sicut portauim⁹ imaginẽ terreni, portemus & imaginem cœlestis. [d]Hoc autẽ dico fratres: quia caro & sanguis regnum Dei possidere nõ possunt, neq; corruptio incorruptelã possidebit. [e]Ecce mysterium vobis dico. [f]Omnes quidem resurgemus, sed nõ omnes immutabimur. [g]In momẽto, in ictu oculi, [h]in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur. [i]Oportet .n. corruptibile hoc [k]induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatẽ. [l]Cùm autẽ mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet sermo qui script⁹ est: Absorpta est mors in victoria. [m]Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? [n]Stimulus autem mortis peccatum est: [o]virtus verò peccati lex. [p]Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriã per Dominum nostrum Iesum Christum. [q]Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles: abundantes in omni opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.

b ¶ *Et qualis cœlestis, tales & cœlestes.*] Si ideo, vt hæretici volũt, nostri generis assumptus homo nõ fuit: quia cœlestis dicitur: ergo nec isti naturæ nostræ sunt, qui cœlestes appellantur. Si verò de his nemo dubitat, nec de illis est ambigendum.

c ¶ *Igitur sic portauimus imaginem.* &c.] Peccator Adæ imaginem portat: iustus verò imaginem Christi. Ergo sicut portauimus veterem hominem ante baptismum, ita & post baptismũ portemus nouum.

d ¶ *Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, &c.*] Frequenter scriptura carnem pro operibus nominat carnis: vt ibi. *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.* Aliter: Caro sicut est, regnum Dei non possidebit, nisi immortalitate vestita.

e ¶ *Ecce mysterium vobis dico.*] Obscuritatem significat nominando mysterium.

f ¶ *Omnes quidem resurgemus, &c.*] Omnes homines resurgent: sed soli qui regnaturi sunt in gloria, mutabuntur. Siue ita, resurgemus omnes qui in aduentu Christi mortui inueniemur. Non omnes immutabuntur, qui in corpore sint reperti, quia sancti soli beatitudinis gloriam consequentur. Aliter in quibusdam Græcis codicib. habetur: *Omnes enim dormiemus, non omnes immutabimur.* In alijs autem: *Omnes enim non dormiemus, omnes autem immutabimur*, quod quadrat magis ad sensum Apostoli: quia hic sermo non de omnibus generaliter dicitur, sed de solis sanctis.

g ¶ *In momento, in ictu oculi.*] Per ictum oculi nimiam breuitatẽ vult significare momenti, vt quãta sit Dei potentia ex resurrectionis celeritate cognoscas.

h ¶ *In nouissima tuba, &c.*] Nouissima tuba, nouissimus aduentus intelligitur Christi: mortui autem vel peccatores intelligendi sunt, qui etiã viuentes mortui esse dicuntur, vt ad pœnam aut immortales, aut absque aliqua membrorum diminutione resurgant: vel certè simpliciter omnes mortuos resurgere dicit, & solos sanctos cum his qui viui iusti inuenti fuerint in gloriam immutari.

i ¶ *Oportet enim corruptibile hoc.*] Necesse est fieri quod promissum est.

k ¶ *Induere incorruptelam, &c.*] Est quod induit, & est similiter indumentum.

l ¶ *Cùm autem mortale hoc, &c. Absorpta est mors in victoria.*] Vt euacuatis causis mortis per diuinam victoriam, sibi absorpta non appareat.

m ¶ *Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors stimulus?*] Propheta ex persona iustorum loquitur insultantium morti.

n ¶ *Stimulus autem mortis peccatum est.*] Sagittæ mortis peccatum, per quod animæ iugulantur.

o ¶ *Virtus verò peccati lex.*] Dum fortius & maius fit per scientiam peccatum.

p ¶ *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrũ Iesum Christum.*] Victoriam illius peccati, in quo lex per carnalem nostram voluntatem fuerat infirmata, quam Christus cruce & exemplo destruxit.

q ¶ *Itaque fratres mei dilecti.*] Reddita resurrectionis ratione, de qua hæsitabant: hortatur eos in Dei opere permanere iam certos de retributione futura.

r ¶ *Stabiles estote & immobiles abundantes in opere Domini, &c.*] Nemo vos de gradu spei futuræ vltrà promoueat.

Caput XVI.

De collectis autem quæ fiunt in sanctos: sicut ordinaui in ecclesijs Galatiæ: [t]ita & vos facite per vnam sabbathi. [u]Vnusquisq; vestrûm apud se reponat, recondens quod ei benè placuerit: vt nõ cùm venero, tunc collectæ fiant. [x]Cũ autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittã perferre gratiã vestram in Hierusalem. Quòd si dignũ fuerit, vt ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo. Apud vos autẽ forsitan manebo: vel etiã hyemabo, vt vos me deducatis quocunq; iero: Nolo .n. vos modò in transitu videre. Spero enim me aliquãtulum temporis manere apud vos: si Domin⁹ permiserit. [y]Permanebo autẽ Ephesi vsq; ad Pentecostẽ. Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, & aduersarij multi. [z]Si autẽ venerit Timothe⁹, videte vt sine timore sit apud vos. Opus .n. Domini operatur, sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. [a]Deducite autem illum in pace, vt veniat ad me. Expectabo .n. illum cum fratribus. [b]De Apollo autẽ fratre vobis notum facio, Ideo ibi permanebo, quia cùm mihi euidens datus sit aditus prædicandi, sunt plurimi, qui resistant.

t ¶ *Per vnam sabbathi.*] Vna sabbathi dominica dies est: sicut in euangelio dicitur, Dominum vna sabbathi surrexisse.

u ¶ *Vnusquisq; vestrûm apud se reponat, recondens quod ei bene placuerit: vt non cùm venero, tunc collectæ fiant.*] Vt paulatim reseruantes, non vna hora grauari se putent, vt hilares datores diligantur à Deo.

x ¶ *Cùm autem præsens fuero, &c. Veniam autem ad vos, cùm Macedoniam pertransiero. Nam Macedoniam pertransibo, &c.*] Quia ita se agunt Macedones, vt non sit necesse mihi apud eos diutiùs demorari: apud vos autem necesse est vt maneam vel hyemẽ. Multa enim sunt quæ corrigantur in vobis: sicut medicus ibi moram habet, vbi plures ægrotant.

y ¶ *Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten: ostium enim mihi apertum est magnum & euidens, &c.*] Sine tribulationis formidine, vel etiam vestri contemptu.

z ¶ *Si autem venerit Timotheus, videte vt sine timore sit apud vos. Opus enim Domini operatur sicut & ego, ne quis illum ergo spernat.*]

a ¶ *Deducite autem illum in pace, vt veniant ad me. Expecto enim illum cum fratribus.*] Nihil admittentes, quod ad animæ eius facit læsionem.

b ¶ *De Apollo autem fratre vobis notum facio: quoniam multum rogaui eum vt veniret ad vos cum fratribus, &c.*] Vigilate mentis oculis ad diaboli astutias præcauendas. State, quia stanti-

bus difficile somnus obrepit.

a ¶ *Viriliter agite.*] Muliebris enim omnis inconstantia & varietas indicatur.

b ¶ *Et confortamini: omnia vestra in charitate fiant.*] Vt sit in vestra virtute profectus: omnia non inanis gloriæ causa, sed charitatis gratia facere festinate.

c ¶ *Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ & Fortunati & Achaici: quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt.*] Quia præsentes sunt apud vos, & in illis magnum potestis habere profectum. Siue quia mihi venerunt pro vobis ministrare officium charitatis.

d ¶ *Refecerunt enim & meum spiritum & vestrum.*] Meum spiritum charitate pro vobis, vestrum pro mea lætitia, refecerunt.

e ¶ *Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt.*] Vnde & alibi ait: Cognoscite eos qui ita ambulant. *Philip. 3.* vt habetis formam nostram. Hoc cognoscite, honorate cognoscentes eorum studium vel laborem.

f ¶ *Salutant vos ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multùm Aquila & Prisca, cum domestica sua ecclesia, apud quos & hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto.*] Domesticam congregationem fraternitatis, ecclesiam nominauit.

facio, quoniam multũ rogaui eum, vt veniret ad vos cum fratribus, & vtiq; non fuit voluntas eius, vt nunc veniret. Veniet autẽ cùm ei vacuũ fuerit. Vigilate, state in fide, [a] viriliter agite [b] & cõfortamini: omnia vestra in caritate fiãt. [c] Obsecro autem vos fratres, nostis domũ Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministeriũ sanctorum ordinauerũt seipsos, vt & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperãti & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi supleuerunt. [d] Refecerunt enim & meũ spiritum & vestrũ. [e] Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt. [f] Salutãt vos ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multũ Aquila & Prisca, cum domestica sua ecclesia, apud quos & hospitor. Salutãt vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. [g] Salutatio mea manu Pauli. Si quis nõ amat Dominum nostrũ Iesum Christum, sit anathema. [h] Maranatha. [i] Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. [k] Charitas mea cum omnibus vobis [l] in Christo Iesu. [m] Amen.

g ¶ *Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema.*] Sicut illis qui eum amant, redemptio venturus est Christus: ita & qui eum non amant, anathema sint, id est, vt illos abominetur & perdat.

h ¶ *Maranatha.*] Magis Syrum est quàm Hebræum, tametsi ex confinio vtrarumque linguarum aliquid Hebræum sonet. Et interpretatur, Dominus noster venit.

i ¶ *Gratia Domini nostri vobiscum.*] Propriæ manus consueta subscriptio.

k ¶ *Charitas mea cum omnibus vobis.*] Vt quomodo vos ego diligo, ita & in Christo inuicem diligatis.

l ¶ *In Christo Iesu.*] Non secundùm seculi charitatem.

m ¶ *Amen.*] Confirmatio est benedictionis hic sermo, sicut superiùs ipse demonstrat, Quomodo, inquiens, dicit amen super tuam benedictionem.

Finis epistolæ ad Corinthios primæ.

COMMENTARIA IN SECVNDAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS.

CAPVT I.

PAVLVS *Apostolus Iesu Christi.*] Quæritur cur in omnibus epistolis contra vsum epistolarum, primùm suum nomen ponat, quã eorum ad quos literæ destinantur. Sed hoc ex autoritate apostolici ordinis: quia minoribus scripsit, vt etiam sæculi iudices solent ad eos quos regunt, scripta dirigere. Per voluntatem Dei, id est, non hominum volũtate. Simul vult ostendere non sine voluntate patris se missum à Christo.

b ¶ *Et Timotheus frater,* &c.] Nõ dixit Paulus & Timothe⁹: quia non ambo Apostoli. Ad Philippenses vero vbi non erat tanta auctoritas necessaria, serui ambo ponuntur.

c ¶ *Cum omnibus sanctis, qui,* &c.] Hic sancti possunt accipi sacerdotes, qui in prima ponuntur inuocantes Dominum: & ad Philippenses cum episcopis & diaconibus. Ideo autem postea nominantur, ne parũ intelligentes, eos prætermissos esse putarent. Cùm sint in ecclesia comprehensi Achaiæ, cuius est metropolis Corinthus.

d ¶ *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro,* &c.] Hæc est solita salutatio. Hic gratias agit Deo, gaudens se ideo consolari, vt ipse alios consoletur.

e ¶ *Benedictus Deus Pater Domini nostri Iesu, pater misericordiarum.*] Quia ex ipso est omnis misericordia.

f ¶ *Et Deus totius consolationis, qui consolatur nos.*] Id est, perfectæ consolationis, quia nõ est minus tribulatione solatiũ.

g ¶ *In omni tribulatione nostra.*] Id est, non in aliquibus, sed in omnibus.

h ¶ *Vt possimus & ipsi consolari eos.*] Id est, propterea liberamur, vt & nos alios consolari, & de tristitia liberare possimus. Aut ita formam dat nobis alios consolandi, vt per exhortationem qua ipsi à Deo consolamur, agnoscamus, quòd Deus timentium se neminem derelinquat: & multò magis in futuro remuneret, quos etiam in præsenti non deserit.

i ¶ *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis.*] Id est, pro nomine Christi.

k ¶ *Ita & per Christum abundat consolatio nostra.*] Vt Petrus est de carcere liberatus, & Paulus visione Domini & voce confirmatus in templo.

l ¶ *Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute.*] Quia vos ad salutem hortamur, vel vt vobis exemplum tolerantiæ præbeamus.

m ¶ *Quid,* &c.] Id est, ideo liberamur, vt ipsa re confirmemini nõ pertimescere passiones, vel vt vos hortemur patienter, ferre illa quæ ad præsentem cõsolationẽ pertinent & futurã.

SECVNDA EPISTOLA PAVLI AD CORINTHIOS.

CAPVT I.

PAVL[s] Apostolus Iesu Christi per voluntatẽ Dei, [b] & Timotheus frater, ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, [c] cum omnib. sanctis qui sunt in vniuersa Achaia. [d] Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. [e] Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarũ, [f] & Deus totius consolationis, qui cõsolatur nos [g] in omni tribulatione nostra, [h] vt possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt per exhortationẽ, qua exhortamur & ipsi à Deo. [i] Quoniã sicut abũdant passiones Christi in nobis: [k] ita & per Christũ abũdat consolatio nostra. [l] Siue autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute: siue cõsolamur pro vestra consolatione: siue exhortamur pro vestra exhortatiõe & salute. [m] q̃ operatur tolerãtiam earundẽ passionũ quas & nos patimur:

a ¶ *Scientes quoniam sicut socii passionum estis, simul & consolationum eritis,* &c.] Id est, hæc est spes nostra firma pro vobis.

b ¶ *Non enim volumus vos ignorare fratres de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia,* &c.] Narrat suas passiones, vt illi se ad illarum comparationem parua pati cognoscant, maximè cùm illi talia patiantur, qui vice Christi fuerant destinati. Sicut si quis discipulus doleat super iniuria sua, cùm audierit magistrum maiora perpessum, consolatione accepta dolere desinit.

c ¶ *Quoniam supra modum grauati sumus.*] Supra virtutem grauati pondere passionum.

d ¶ *Ita vt taderet nos viuere,* &c.] Ita vt mori omni desiderio cuperemus.

e ¶ *Sed ipsi in nobis responsum mortis habuimus, vt non simus fidentes in nos,* &c.] Hoc est in nostra prudentia vel cautela.

f ¶ *Sed in Deo qui suscitauit mortuos,* &c.] Ipsa mors docuit nos, omne humanum auxilium defecisse, & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam possibile est mortuos suscitare.

g ¶ *Qui de tantis periculis eripuit nos, & eruit adhuc in quem speramus, quoniam liberauit nos,* &c.] Scit se adhuc multa passurum, qui sperat se ad liberandum.

h ¶ *Adiuuantibus vobis,* &c.] Nisi laborans non dicitur ab alio iuuari.

i ¶ *Per orationem pro nobis,* &c.] Multum valet oratio totius Ecclesiæ, quæ Petrum de carcere liberauit.

k ¶ *Vt ex multarum personis facierum eius, quæ in nobis est donationis per multos gratiæ agantur Deo pro nobis,* &c.] Id est, vt ex multorum conuentu pro eo, quod vobis donamur, Domino gratiæ referantur: vel quia multis donati sumus, plures conuertentes, per nos gratiam agunt.

l ¶ *Nam gloria nostra hæc est.*] Ideo in ipsis passionibus gloriamur: quoniam conscientia vos, nos minimè reprehendit, eo quòd gloriæ vel lucri causa docere videamur.

m ¶ *Testimonium conscientiæ nostræ.*] Id est, beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.

n ¶ *Quòd in simplicitate & synceritate Dei non est.*] Quomodo Deus simplex est & syncerus.

o ¶ *Non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conuersati sumus in mundo.*] Hoc non subdolè vel astutè docentes, vt sapientia carnalis, quæ mercede distrahitur: sed gratis, sicut à Deo accepimus, vel Dei solius causa docemus.

p ¶ *Abundantius autem ad vos.*] A quibus nec victum, qui nobis iure debetur, accepimus.

q ¶ *Non enim alia scribimus vobis.*] Non confundor, quia vos nostis certum esse, quod dico.

r ¶ *Quàm quæ legistis, & cognouistis.*] Id est, quæ legistis in Epistola, cognouistis in conscientia.

s ¶ *Spero autem, quòd vsque in finem cognoscetis.*] Id est, certus sum meum propositum non mutari.

t ¶ *Sicut & cognouistis ex parte nos.*] Quia nondum finis est: cùm autem venerit ex integro cognoscetis.

u ¶ *Quia gloria vestra nos sumus sicut & vos nostra.*] Sic gloriantur discipuli de bono doctore, quomodo & magister in bonis discipulis gloriatur.

x ¶ *In die Domini nostri Iesu Christi.*] Quando & veri magistri & boni discipuli probabuntur.

y ¶ *Et hac confidentia,* &c.] Id est, quòd nihil aliud vestrum quæsiui quàm salutem.

z ¶ *Vt secundam gratiam haberetis,* &c.] Quia primam in primo habuistis aduentu, vel vt gratiam secũdam præsentiæ meæ post literas haberetis.

a ¶ *Cùm ergo hoc voluissem,* &c.] Quia promissum non impleuerat, ne leuitatis accusaretur, se excusat.

b ¶ *Aut quæ cogito, secundùm carnem cogito,* &c.] Id est, secundùm carnalem voluntatem: carnale enim est aliquem nulla maiore causa existente, non facere quæ promisit.

c ¶ *Vt sit apud me est & non.*] Ideo non cogito secundùm carnem, vt non mendax vel duplex inueniar.

d ¶ *Fidelis autem Deus,* &c.] Ita & nos per quos ipse loquitur, dum eum imitamur, non sumus infideles.

e ¶ *Quia sermo noster qui fuit apud vos,* &c.] Nulla in eo ambiguitas, nec nos vobis sumus aliquando mentiti.

f ¶ *Dei enim filius Iesus.*] Quare cùm promisisset ire se ad centurionis puerum, non perrexit? Sed affuit spirituali gratia, qui non affuit præsentia corporali. Sed est in illo, fuit, id est, immutabilis veritas, vt ad Moysen dicit: *Qui est misit me.* Ille enim verè *Exod. 3. d* est, qui semper idem est.

g ¶ *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo est,* &c.] Omnis veritas promissionis in Christo est, quæ per nos ad Dei gloriam prædicatur.

h ¶ *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo,* &c.] Gratia & doctrina. Et quia dixerat per nos modò ostendit Deum totum facere, qui in eis ista omnia operatus est.

i ¶ *Et qui vnxit nos Deus.*] Spiritu sancto vel chrismate.

CAPVT

k ¶ *Et qui signauit nos.*] Illud signatur, quod aliquid intrinsecus continet pretiosum.

l ¶ *Et dedit pignus spiritus,* &c.] Id est, pro arra, spiritus gratiam: omnis autem arra pro magnitudine pretii dari solet. Quantum ergo pretium est, cuius tanta est arra?

m ¶ *Ego autem testem inuoco.*] Reddit causam non impleti promissi, hoc non suæ leuitati, sed illorum infirmitati asserit deputandum.

n ¶ *In animam meam.*] Cuius secreta solus agnoscit.

o ¶ *Quòd parcens,* &c.] Ne in vobis acrius vindicarem.

p ¶ *Non quia dominamur,* &c.] Non quòd ideò credideritis, vt nobis dominemur, sicut in lege sacerdotes: & ideo vos terremus, sed omnia ad vestram facimus emendationem, vt hic in conscientia & in perpetuo gaudeatis, ne ipsa libertate vsi fueritis in peius.

q ¶ *Nam fide statis.*] Fide non lege, id credendo Christo stare cœpistis.

CAPVT II.

S*Tatui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos.*] Cogitaui vel disposui, ne in tristitia secundò venirem. Qui cùm primùm credidistis, apud vos in gaudio fui.

b ¶ *Si enim contristo ego vos, & quis est, qui me lætificet:*] Propterea id facio, vt possim gaudere de vobis.

c ¶ *Nisi qui contristatur ex me.*] Qui enim contristatur, intelligit se peccasse, sicut æger, qui dolorem sentit, potest percipere sanitatem, & ad medici lætitiam pertinere.

d ¶ *Et hoc ipsum scripsi vobis.*] Modò enim ideo scribo vel ante scripsi, vt literis emendati, præsentem me gaudere faciatis.

e ¶ *Vt non cùm venero, tristitiam super tristitiam habeam.*] Tristitiam habeo, quia peccatis: quæ magis augebitur, si vos non perfectè videro emendasse.

f ¶ *De quibus oportuerat me gaudere.*] De quibus semper gaudere debueram, vel de emendatione gratulari.

g ¶ *Confidens in omnibus vobis,* &c.] Id est, confido vos intelligere, quia tunc sit verum gaudium vestrum, si ego gaudeam. Siue confido, quòd me taliter diligatis, vt meum gaudium vestrum esse dicatis.

h ¶ *Scripsi vobis per multas lacrimas,* &c.] Primam epistolam qua vos corripui, & hinc intelligendum quàm fuerit de omnium salute solicitus.

i ¶ *Non vt contristemini: sed sciatis quam charitatem habeam,* &c.] Non ideo commemoro, vt iterum contristemini: sed vt sciatis me omnia in charitate fecisse.

k ¶ *Abundantius in vobis.*] Ex maiori sollicitudine, abundantiorem cognoscite charitatem.

l ¶ *Si quis autem contristauit.*] Quia per illius peccatum vos etiam correpti, amplius profecistis. Siue qui me emendauit, non me penitus contristauit.

m ¶ *Sed ex parte.*] Id est, ex ea solum parte qua nocuit sibi, dum illi necesse est pœnitere.

n ¶ *Vt non onerem omnes vos.*] Ideo scribo eum recipi, vt non oneremini, si per vestram duritiam desperauerit de salute.

o ¶ *Sufficit illi, qui eiusmodi est obiurgatio hæc, quæ sit à pluribus.*] Non de illo solum dicit, qui paternum potuit thorum, sed de omni peccante, nam multos illic peccasse, Epistola prima demonstrat.

p ¶ *Ita vt econtrario magis donetis.*] Vt contra obiurgationem donetis veniam.

q ¶ *Et consolemini.*] Verbis prophetiæ dicentis. Nolo mortem peccatoris. Et, iniquus quamcunque die fuerit conuersus non memorabuntur peccata eius. *Ezec.18.f & 33.e*

r ¶ *Ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur, qui eiusmodi est.*] Ne fortè per desperationem indulgentiæ absorbeatur gurgite vitiorum, & à diabolo persuasus, ad infidelitatis & blasphemiæ maiora præcipitia deducatur.

s ¶ *Propter quod obsecro vos, vt confirmetis in illum charitatem.*] Qua perfectè recognoscat se veniam consecutum.

t ¶ *Ideo enim & scripsi vobis, vt cognoscam,* &c.] Vt videam, si quomodo obaudistis in vindicando: ita obaudiatis in indulgendo. Obedientia enim illa vera & perfecta est, quæ in nullo contemnit.

u ¶ *Cui autem aliquid donatis, & ego.*] Sicut vobiscum vindicaui, ita & dono vobiscum.

x ¶ *Nam & ego quod donaui.*] Non in mea persona, sed in Christi qui dixit. Quæcunque solueritis in terra, erunt & in cœlo soluta. *Matt.16.e*

y ¶ *Si quid donaui propter vos.*] Ne vos grauemini vel contristemini.

z ¶ *In persona Christi.*] Quia vice fungimur Christi.

CAPVT II.

STatui autem hoc ipsum apud me: ne iterum in tristitia venire ad vos. [b] Si enim ego contristo vos, & quis est, qui me lætificet, [c] nisi qui contristatur ex me? [d] Et hoc ipsum scripsi vobis, [e] vt non cùm venero, tristitiam super tristitiam habeam, [f] de quibus oportuerat me gaudere, [g] confidens in omnib. vobis: quia meum gaudium omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis [h] scripsi vobis per multas lacrymas, [i] nõ vt contristemini: sed vt sciatis quam charitatem habeam [k] abundantius in vobis. [l] Si quis autem contristauit me, non me contristauit: [m] sed ex parte [n] vt nõ onerem omnes vos. [o] Sufficit illi, qui eiusmodi est obiurgatio hæc quæ fit à plurib. [p] ita vt econtrario magis donetis [q] & consolemini, [r] ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur, qui eiusmodi est. [s] Propter quod obsecro vos, vt cõfirmetis in illum charitatẽ. [t] Ideo enim & scripsi vobis, vt cognoscam experimentum vestrum, an in omnib. obedientes sitis. [u] Cui autem aliquid donatis, & ego. [x] Nam & ego quod donaui: [y] si quid donaui propter vos [z] in persona Christi, [a] vt non circumueniamur à Satana. Non enim ignoramus cogitationes eius. [b] Cùm venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quòd nõ inuenerim Titum fratrem meum. [c] Sed valefaciens eis, profectus sum [d] in Macedoniam. [e] Deo autẽ gratias, qui semper triũphat nos in Christo Iesu, [f] & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: [g] quia Christi bonus odor sumus Deo in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam. [h] Et ad hæc quis tam idoneus? [i] Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, [k] sed ex synceritate sicut ex Deo coram Deo in Christo loquimur.

a ¶ *Vt non circumueniamur.*] Nec enim eius ignoramus versutias. Idem similiter circumuenit per nimiam duritiam peccatores, vt pereant desperando, quomodo nimia remissione minimè corrigendo. Vnde Salomon ait: *Non declines in dexteram neque in sinistram.* Quamuis ergo tota Epistola contra Nouatum sit, tamen hic euidentissimè ostenditur à diabolo circumuentus pœnitentiam denegare, cuius ista versutia est, vt sub specie iustitiæ fallat incautos. *Prouer.4.d*

b ¶ *Cùm venissem autem Troadem,* &c.] Modò illis vult probare, quantò amplius eos diligat, quorum causa tantum solicitus est, vt cùm essent illi omnia prosperata, nullam requiem habuerit: quia Titum, quem ad eos videndos miserat, non inuenit, timens iam ne minimè eos correxisset: quia nõdum ei quicquam renunciauerat Titus.

c ¶ *Sed valefaciens eis,* &c.] Citò inde egressus sum, quamuis occasionem habuerim prædicandi.

d ¶ *In Macedoniam.*] Per quam à vobis Titus erat vtique rediturus. Vicinior est enim Macedonia Achaiæ quàm Troiadæ: denique cùm ibi esset, dicit Titum postea aduenisse.

e ¶ *Deo autem gratias, qui semper* &c.] Triumphare facit nos per Christum, vel in nobis ipse triumphat.

f ¶ *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco.*] Odor notitiæ Dei, per doctrinam manifestatur & signa. Odor autem ideo dicitur, quia sentitur potius quàm videtur: & quia primò credentes, aliquid tanquam per modicum odorem sentire valebant.

g ¶ *Quia Christi bonus odor sumus Deo in his, qui salui fiunt, & in his qui pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam.*] Quidam ita dicunt: noster labor Deo semper est gratus, quia omnibus prædicamus, seu velint credere, seu nolint, sed hic propriè de illis dicitur, qui vel sanabantur per ipsos, vel in quibus vindicta fiebat. Bonus ergo odor in vtrisque quia iustus.

h ¶ *Et ad hæc quis tam idoneus.*] Ad hæc facienda quis potest tam idoneus esse quàm nos, qui ad hoc sumus electi?

i ¶ *Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei,* &c.] Pseudoapostolos tangit humanum sensum diuinæ prædicationi miscentes. Vnde Esaias ait: *Caupones tui miscent vino aquã,* id est, meræ doctrinæ adulationis mollia verba, quibus homines non tam inebriati fuerant, quàm delectati tabescant. *Esa.1.f*

k ¶ *Sed ex synceritate sicut ex Deo,* &c.] Ex Deo processit doctrina, quàm scimus ipso præsente in persona dicere Christi, id est, sicut ipse prædicauit.

CAPVT III.

INcipimus iterum nosmetipsos commendare.] Non vt commendemus nos vobis ista dicendo, laudare nos volumus, sed hæc, ne ab aliis seducamini, cogimur commemorare.

CAPVT III.

INcipimus iterum nosmetipsos commendare. [b] Aut nunquid egemus sicut quidã commendatitiis Epistolis ad vos aut ex vobis? [c] Epistola nostra vos estis [d] scripta in cordib. nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominib. manifestati: [e] quoniam Epistola estis Christi [f] ministrata à nobis [g] & scripta, non atramento, sed spiritu Dei viui, nõ in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalib. [h] Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum. [i] Non quòd sufficientes simus cogitare aliquid à nobis quasi ex nobis, [k] sed sufficientia nostra ex Deo est. [l] Qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti, [m] nõ litera sed spiritu. [n] Litera enim occidit, spiritus autẽ viuificat. [o] Quòd si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria, [p] ita vt non possent intendere filii Israel in faciem Moysi [q] propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur, [r] quomodo nõ magis ministratio spiritus erit in gloria? [f] Nam si ministratio damnationis in gloria est, [t] multò magis abundat ministeriũ iustitiæ in gloria. [u] Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentẽ gloriam. [x] Si enim, quod euacuatur, per gloriã est, multò magis quod manet, in gloria est. [y] Habentes igitur talem spem [z] multa fiducia vtimur. [a] Et non sicut Moses ponebat velamen super faciem suam: [b] vt non intenderent filii Israel in faciem eius, [c] quod euacuatur, [d] sed obtusi sunt sensus eorum. Vsq; in hodiernum diẽ [e] idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatũ, [f] quod in Christo euacuatur: [g] sed vsq; in hodiernũ diẽ, cùm legitur Moyses, velamen positũ est super cor eorũ. [a] Cùm etiam Dominus, cùm ascendens montem solus, splendore solis visus est radiasse, cùm tamen Moyses & Helias visi in gloria referantur: & ideo vox desuper patris ipsum solum præcepit audiri.

b ¶ *Aut nunquid egemus sicut quidam*, &c.] Quos non commendat gratia virtutum, illos dignè commendant Epistolæ amicorum.

c ¶ *Epistola nostra vos estis*, &c.] Per vestram fidem omnib. commendamur, sicut alibi dicit. Signaculum Apostolatus mei vos estis.

d ¶ *Scripta in cordibus*, &c.] In conscientiis nostris, & vos nobis prædicantibus credidisse, vel in corde nostro est prædicatio, per quam Epistola nostra estis facti, quæ cognoscitur, & quæ legitur ab omnibus hominibus, & manifestatur.

e ¶ *Quoniam Epistola estis Christi ministrata à nobis.*] Omnibus manifestum est, Christo vos per nostram credidisse doctrinam confirmãte virtutem spiritu sancto. Siue verè hinc cognoscimini Christi esse, quòd eius spiritum accepistis.

f ¶ *Ministrata à nobis.*] Hoc est spiritu sancto præparata.

g ¶ *Et scripta, non atramento, sed spiritu*, &c.] Hic differentiam inducit legis & gratiæ, Iudæi in dura materia legem acceperunt, significante duritiam mentis eorum, sicut & velamen faciei Mosi, cordis eorum velamen ignorantiæ portendebat. Nos verò quamuis legem Christi scriptam in Euangeliis habeamus, tamen in primis non quasi absentes tabulis scriptis, sed præsentes per auditum Domini verba corde suscepimus. Euangelia verò postmodum scripta sunt, ad memoriam posterorum. Si ergo inexcusabiles sunt, qui legem in lapidibus acceperunt: quantò magis nos qui verba Christi suscepimus, si peccemus, vt ad Hebræos scribitur: *Si enim illi non effugierunt super terram loquente illis*, & reliqua.

Hebr. 2. b

h ¶ *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*, &c.] Quia nouimus vos per nos credidisse, vel quòd nos non humana Epistola, sed gratia diuina commendat.

i ¶ *Non quòd sufficientes simus*, &c.] Vult ostendere se nihil sua prudentia facere vel virtute, quia pauci homines rustici, nunquam sine Dei gratia totum mundum saluare potuissent.

k ¶ *Sed sufficientia nostra ex Deo est.*] Ideo hoc præmisit, quia dicturus erat tantò maius se quàm Moysen mysterium suscepisse, quantò maius est N. Testamentum lege, vt eos à falsis Apostolis sibi detrahentibus reuocaret.

l ¶ *Qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti.*] Dum ad hoc idonei ad implendum non essemus.

m ¶ *Non litera sed spiritu.*] Non literæ legis, sed spiritu gratiæ ministrantes.

Rom. 7. c

n ¶ *Litera enim occidit*, &c.] Quoniam alibi dicit legem esse spiritualem spiritualib. Cæterùm peccatores occidit, gratia autem viuificat impium conuertentem. Quidã dicunt, quòd Historicus intellectus occidat, nescientes quòd nec vbiq; historia, nec vbiq; possit Allegoria seruari: nam sicut quædam in figura dicta sunt, vt si præcepta velis allegoricè intelligere, omnem virtutem eorum euacuans, omnibus aperuisti viam delinquendi. Sed ille verus spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum ipsam rem exprimit veritatis.

o ¶ *Quòd si ministratio mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria.*] Quæ mortificat peccatores, cæterùm ipse eam sanctam & iustam & bonam alibi dicit.

p ¶ *Ita vt non possent intendere filii Israel in faciem Moysi*, &c.] Id est, contra Manichæos. Nunquam enim Apostolus posset contrario comparare, id est, maiorem ministrorum noui Testamenti, quàm Moysi gloriam dicere, si inter eos non videretur esse communio.

q ¶ *Propter gloriam vultus eius quæ euacuatur.*] Gloria legis per gloriam Euangelii euacuatur: sed ita euacuatur, vt proficiat, sicut infantem ipse dicit euacuari in viri perfecti ætatem. Semen quoque euacuatur in fructum, melior fructus semine, sed sine eo esse non potest. Fructus non perit, sed multiplicabitur semen in fructu, & ita euacuatur sicut prophetia & scientia destruentur.

r ¶ *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria.*] In gloria nostra, quæ vt perfecta non potest euacuari.

f ¶ *Nam si ministratio damnationis in gloria est.*] Exposuit, quod superius dixerat, literam occidere, ministrationem esse mortis iam damnando peccantes.

t ¶ *Multò magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.*] Quod ministrat iustitiam admittendo peccata.

u ¶ *Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam.*] In comparatione gloriæ Euangelicæ obumbratur gloria legis: vt orto sole lumen obtunditur lunæ, cùm tamen suo tempore magnum habeat fulgorem: hoc ostendit

x ¶ *Si enim, quod euacuatur, per gloriam est*, &c.] Si euacuandum per gloriam datum est testamentum: quantò magis erit, quod permanet gloriosum.

y ¶ *Habentes igitur talem spem.*] Talem spem gloriæ, quia spe salui facti sumus.

z ¶ *Multa fiducia vtimur.*] In Deo qui fecit nos idoneos.

a ¶ *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam*, &c.] Non ita facimus: quia iam omnes Christiani vident gloriam Domini sancto spiritu reuelante.

b ¶ *Vt non intenderent filii Israel vsque in faciem eius*, &c.] Vsque in finem eius, id est, vsque in finem vitæ eius, ita & lex non intelligitur vsque dum in finem eius, id est, dum Christo credatur.

c ¶ *Quod euacuatur.*] Velamen nunc euacuatur in Christo.

d ¶ *Sed obtusi sunt sensus eorum, vsque in hodiernum diem*, &c.] Nisi enim crediderint, intelligere secundùm Prophetam omnino non possunt.

e ¶ *Idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non reuelatum.*] Cuius figuram ille gestabat in facie.

f ¶ *Quod in Christo euacuatur.*] Qui finis est legis.

g ¶ *Sed vsque in hodiernum diem cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.*] Ignorantiæ, super cor eorum quibus legitur Moyses, id est, Iudæorum.

a ¶ *Cùm*

[a] Cùm autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamẽ. [b] Dominus autẽ spiritus est. [c] Vbi autẽ spiritus Domini, ibi libertas. [d] Nos verò omnes reuelata facie gloriã Domini speculãtes, [e] in eandem imaginem transformamur [f] à claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu.

Caput IV.

I Deo habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, [h] non deficimus, [i] sed abdicamus occulta dedecoris, [k] non ambulantes in astutia, [l] neq; adulterantes verbum Dei: [m] sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum [n] coram Deo. [o] Quòd si etiam opertũ est Euangelium nostrum, in his qui pereunt, est opertum: [p] in quib. Deus huius seculi excœcauit mentes infidelium: vt non fulgeat illuminatio Euangelii gloriæ Christi [q] qui est imago Dei. [r] Non enim nosmetipsos prædicamus: sed Iesum Christũ Dominum nostrum: [f] Nos autẽ seruos vestros per Iesum: [t] quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splẽdescere, [u] ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis Dei [x] in facie Christi Iesu. [y] Habemus autẽ [z] thesaurum istum in vasis fictilib. vt sublimitas sit virtutis Dei: & non ex nobis. [a] In omnib. tribulationem patimur, sed nõ angustiamur. [b] Aporiamur, sed nõ destituimur. Persecutionem patimur, sed non derelinquimur. Humiliamur, sed non confundimur. [c] Deijcimur, sed non perimus. [d] Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferẽtes, vt & vita Iesu manifestetur in corporib. nostris. [e] Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur [f] propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. [g] Ergo mors in nobis operatur, vita autẽ in vobis. [h] Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est. [i] Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur: [k] scientes quoniam qui suscitauit Iesum. [a] Et

a ¶ *Cùm autem conuersus fuerit*, &c.] Cùm conuersus fuerit Iudæus, sicut Moyses conuertebatur ad Dominum audiendum.

b ¶ *Dominus autem spiritus est*, &c.] Nihil in illo obscurum vel velatum.

c ¶ *Vbi autem spiritus Domini, ibi libertas.*] Liber est spiritus, & idcirco non potest velamen accipere, cùm magis ipse omnia reuelet: quia qui spiritum Dei habet, omnia illi nuda sunt & aperta, quia spiritus omnia scrutatur.

d ¶ *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes*, &c.] Euidenter & clarè Dominigloriam contemplamur.

e ¶ *In eandem imaginem transformamur.*] Quam Dominus ostendit in monte, sicut alibi dicit. Qui transfigurauit corpus humilitatis nostræ, conforme corpori claritatis suæ. Siue transformamur quotidie, & nitimur transformari.

f ¶ *A claritate in claritatem tanquam à Domini spiritu.*] Id est, ab hac gloria in futuram proficimus, spiritu Domini operante.

Caput IV.

I Deo habentes hanc administrationem, &c. Quia per nos idonei tanto officio non eramus.

h ¶ *Non deficimus.*] In omnibus tribulationibus nostris.

i ¶ *Sed abdicamus occulta dedecoris.*] Id est, occulta vitiorum. Dedecus est enim delinquere Christianum.

k ¶ *Non ambulantes in astutia.*] Non turpis lucri gratia prædicantes.

l ¶ *Neque adulterantes verbum Dei.*] Per adulationem excusando peccata, vt aliqui causa lætificandi cor hominis verbo Dei sermonem vilem admiscent, & per terram repunt.

m ¶ *Sed in manifestatione*, &c.] Sed ita manifestum est apud homines verũ esse, quod dicimus, vt eorum conscientia testimonium perhibeat nobis, qui resistant.

n ¶ *Coram Deo.*] Non hominibus, id non propter ipsos eis nos commendamus.

o ¶ *Quòd si*, &c.] Quasi aliquis illi obiecisset, quòd hanc non omnes intelligant veritatem: sed non credentes, inquit, vel subdoli nõ fideles, etiam plurimi Iudæorum ignorabant.

p ¶ *In quibus.*] Deus seculi potest accipi quomodo princeps mundi: quia ipse sibi in infidelib. vendicat principatum: sed propter calumniam hæreticorum ita intelligendum est, vt dicamus Deum mentes infidelium huius seculi meritò infidelitatis excæcasse, sicut ait Saluator: *In iudicium veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant.* Et ipse Apostolus alibi dicit: *Quia non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, misit illis Deus spiritum erroris*: hoc est, dari permittit, quia credere noluerunt, quasi si medicus inobedientem ægrum deserat, ipse ægritudinem dicitur prolongasse, cùm tota illius culpa sit, quia audire contempsit. Tamen, si rursus roget & obtemperet, potest recipere sanitatem.

q ¶ *Qui est imago Dei.*] Imago expressa substantia Dei, sicut scriptum est ad Hebræos.

r ¶ *Non*, &c.] Qui n. commoda propria quærit, non Christum, sed semetipsum prædicat, sicut qui suo ventri seruiunt.

f ¶ *Nos autem seruos vestros per Iesum.*] Quia vestræ vtilitati omnia procuramus, exemplo Christi, qui formam serui accepit, non gloriæ nec auaritiæ causa docemus.

t ¶ *Quoniam Deus qui dixit*, &c.] Hoc contra omnes inimicos veteris Testamenti, quia à patre Christi est datum.

u ¶ *Ipse illuxit in cordibus*, &c.] Illuxit primus in cordibus nostris per Iesum Christum, vt nos alios illuminare possimus.

x ¶ *In facie Christi Iesu.*] Quæ claritas est in facie Christi maior quàm Moysi? vel in persona Christi nos homines scientia illuminamus.

y ¶ *Habemus autem.*] Hic incipit ostendere quare tanta & talia patiantur, quia de hoc illis Pseudoapostoli detrahebant.

z ¶ *Thesaurum istum*, &c.] Thesaurum gratiæ spiritualis in fragili corpore baiulamus, in quo etiam cùm alios sanemus, ipsi aliquotiens infirmamur, vt quod facimus, non nostræ virtutis, sed Dei esse noscatur.

a ¶ *In omnibus*, &c.] Persecutionem quidem patimur, sed per solatium futuræ spei non angustiamur, sed amplius delectamur.

b ¶ *Aporiamur*, &c.] Et cæde & opprobriis, sed diuino non desolamur auxilio.

c ¶ *Deijcimur, sed non perimus.*] Vsq; ad desperationem vitæ venimus, sed non morimur: sed & si morimur, non perimus.

d ¶ *Semper mortificationem.*] Per tribulationem sicut alibi ait: *Quotidie morimur per vestram gloriam*, ergo si commorimur, inquit, & conuiuemus. Illi autem, qui nolunt commori, nec conuiuent. *1. Cor. 15. d*

e ¶ *Semper enim nos, qui viuimus, in mortem tradimur.*] Quamdiu sumus in corpore.

f ¶ *Propter Iesum*, &c.] Non propter opera mala, sed propter corpus eius, id est, Ecclesiam patimur, quod passus est ille pro nobis, vt vita eius, hoc est, æterna manifestetur in carne nostra mortali, vt possit fieri immortalis. Nondum enim apparuit in nobis, quid erimus.

g ¶ *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis*, &c.] Nunquid in nobis semper erit mors, & in vobis vita & futura & præsens. *1 Ioan. 3. a*

h ¶ *Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptum est*, &c.] Increpat eos, qui falsis Apostolis crediderunt, idcirco Paulum passionibus subiacere, quia fidei minoris sit. Si ergo per fidem tribulari non possit, econtrario ostendit se propter fidem talia sustinere: illos verò causas odii non habere per adulationem atque dissidium. Vnde ad Galatas ait: *Qui volunt in carne placere tantum, vt crucis Christi persecutionem minimè patiantur.* *Galat. 6. c*

i ¶ *Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur*, &c.] Hoc testimonio credere se probat. Si enim ille ideo, quia credidit, loquebatur, nemo enim sanæ mentis alteri affirmat, quod ipse non credit: ergo & nos, qui loquimur, inquit, credimus, qui etiam propterea tribulamur.

k ¶ *Scientes quoniam*, &c.] Firmiter tenentes hanc fidem, à qua nec morte diuellimur.

Ioan. 9. g

2. Thess. 2. c

a ¶ Et

[a] Et nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum. [b] Omnia enim propter vos, [c] vt gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei. [d] Propter quod non deficimus. [e] Sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intus est, renouatur de die in diem. [f] Id enim, quod in præsenti est momentaneum leue tribulationis nostræ, [g] supra modum in sublimitate [h] æternum gloriæ pondus operatur in nobis, [i] non contemplantibus nobis quæ videntur: sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt.

Caput v.

Scimus enim, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quòd ædificationem ex Deo habemus [l] domum non manufactam, sed æternam in cœlis. [m] Nam & in hoc ingemiscimus, habitationẽ nostram quę de cœlo est superindui cupientes: [n] si tamen vestiti & non nudi inueniamur. [o] Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quòd nolumus expoliari, sed superuestiri: [p] vt absorbeatur, quod mortale est à vita. [q] Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus, [r] qui dedit nobis pignus spiritus. [s] Audentes igitur semper & scientes, [t] quoniã dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Audemus autem & bonam voluntatem habemus [u] magis peregrinari à corpore, & [x] præsentes esse ad Dominum: [y] & ideo contendimus siue absentes, siue præsẽtes placere illi. [z] Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi: [a] vt referat vnusquisq; propria corporis prout gessit, siue bonum, siue malum. [b] Scientes ergo timorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus. [c] Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse. [d] Non iterum commendamus nos vobis.

[a] Sed gnus spiritus, vt sciamus, quia templum sui spiritus perire non patitur.

[s] Audentes igitur semper & scientes.] Ideo hoc audemus petere, quia quamdiu in corpore sumus in hac vita, incertis iactamur euentibus, finem nostri exitus nescientes. Cùm autem excesserimus è corpore, tunc scimus nos Domino propinquare: quoniam aduersis & incertis sumus seculi molestiis liberati.

[t] Quoniam, dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino.] Peregrinamur, quia adhuc non sumus in hæreditate paterna. Vt peregrini ergo non debemus de huius seculi rebus magnoperè curare: sed necessariis contenti, desiderium omne & studium perueniendi ad patriam habeamus: quia fide adhuc speramus, & nondum specie possidemus. Audemus autem, & consentimus prorsus hoc audenter legimus: sicut alibi ait: *Dissolui & cum Christo esse, multò magis melius.* *Philip. 1. c*

[u] Magis peregrinari, &c.] Benè ait, peregrinari à corpore: quia ad id sumus iterum regressuri.

[x] Et præsentes, &c.] Quanquam creatori suo nulla creatura sit absens, sed nos quodammodo tunc illi magis præsentes erimus, etiam perfecti, cùm à carnis fuerimus fragilitate seiuncti. Siue quod secundum nos Deo præsentes erimus, quia secundùm illum absentes esse nũquam possumus.

[y] Et ideo contendimus siue præsentes placere illi.] Iam modò tales esse actu conamur, quales futuri sumus in regno, natura incorruptibili sine dubio & perfecti. Hoc dicit, quamdiu in mundo positi peregrinamur à Domino, conuersatione bona id agamus, vt ei in futuro placere possimus, non vt quidam putant, quia postea quàm excesserimus è corpore, ibi aliquid operantes Deum promereamur.

[z] Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi.] Pro magnitudine potentiæ sedentis, magnitudo tribunalis, & terror iudicii æstimanda sunt.

[a] Vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum.] Quia de resurrectionis tempore fecerat mentionem, vult ostendere animam omnia per corpus operatam, siue bonum, siue malum. *Venite ad me benedicti.* Et, *Discedite à me maledicti.* *Matt. 25. c*

[b] Scientes ergo timorem Domini hominibus suademus: Deo autem manifesti sumus, &c.] Scientes quantus metus sit diuini iudicii, hominibus suademus, vt caueant: Deo autem manifesti sumus, si non & nos formidamus.

[c] Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse, &c.] Quamuis malè vobis suggestum sit de nobis, puro tamen, quòd non recipiat conscientia vestra de nobis aliud suspicari quàm nouit, nec possit aliis magis fidem accommodare, quàm sibi.

[d] Non iterum commendamus nos vobis.] Quia superius dixerat, incipimus nosmetipsos commendare.

[a] Et nos cum Iesu suscitauit, & nos, si pro eo morimur.

[b] Omnia propter vos.] Omnia ideo patimur, quia fideliter vestram salutem quærimus & optamus.

[c] Vt gratia abundans per multos in gratiarum actione, &c.] Hunc sensum habet, vt per multitudinem credentium propter gratiam abundantem, & actio abundet in gloria Dei.

[d] Propter quod non deficimus.] Propter vos & propter gloriam Dei in omnibus tribulationibus & opprobriis non cessamus.

[e] Sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpatur.] Licet corpus passionum iniuriis corrumpatur: anima tamen spe futurorum quotidie confirmatur ad omnia sustinenda.

[f] Nam id quod præsens est, &c.] Præsens tribulatio quantolibet tempore perseuerans, ad comparationem immensæ gloriæ æternæ breuis & facilis est, sicut ad Romanos ait: *Existimo enim, quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam.* *Rom. 8.*

[g] Supra modum in sublimitate, &c.] Quia nulla comparatio potest esse.

[h] AEternum gloriæ pondus operatur in nobis, &c.] Quia illud leue dixerat, ideo posuit hic pondus, seruans Metaphoram statheræ, vel quòd tribulationum pondus, quæ supra modum sunt in præsenti, sublimitatem gloriæ æternæ perficiant.

[i] Non contemplantibus vobis, &c.] De visibilibus nec bonis mouemus nec malis, quia vtraq; finiuntur.

Caput v.

Scimus enim, quoniam si terrestris domus nostra, &c.] Quasi aliquis ei dixisset, quando istud erit, cùm sciam me esse mortalem: ideo resurrectionem gloriæ induxit. Domus nostra, inquit, terrenum corpus, in quo in hoc seculo adhuc corporaliter habitamus: si ante aduentum Domini vel passionibus vel conditione naturæ fuerit dissolutum, cœlestem incorruptionem ex Deo corpore reuiuiscente sumemus.

[l] Donum non, &c.] Quia animale corpus quod Dei quodammodo manu dicitur esse plasmatum, hoc ipsum spirituale fiet per spiritum.

[m] Nam & in hoc ingemiscimus, &c.] Gemitus hic pro labore accipitur, quia cum gemitu laboratur, sicut & partus pro labore ponitur. Ad hoc ergo laboramus, vt illa superindui mereamur.

[n] Si tamen vestiti, &c.] A fide vel opere pietatis.

[o] Nam & qui sumus in hoc, &c.] Nam qui viui inueniuntur, hoc laborabunt, vt non expolientur ab igne cum peccatoribus, cùm omnia cœperint elementa consumi, sed vt cum iustis immortalitate superindui mereantur.

[p] Vt absorbeatur, quod mortale est à vita.] Quod absorbetur non apparet, cùm sit, sicut ferrum, si mittatur in ignem, manente eius materia totum fit ignis, nam & splendorem & calorem ipsius ignis assumit.

[q] Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus.] Deum hoc dicit facere, ne cui impossibile videretur.

[r] Qui dedit nobis pignus spiritus, &c.] Qui nobis dedit pi-

a ¶ *Sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis*, &c.] Contra Pseudoapostolos, qui primum per detractationem odium eis volebant inferere, vt eis fides facilius haberetur.

b ¶ *Vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.*] Vt habeatis ad eos, qui in carnalibus, & in visibilibus, & non in conscientiis gloriantur. Quid respondere potestis contra ea, quæ de nostra obtrectatione cõfingunt, vt etiam sui cordis testimonio reuincatur.

c ¶ *Siue enim mente excedimus Deo.*] Si, inquit, sensu proprio, recta peruertimus in vitia, ipsi à Deo excedimus, atque alienamur ab eo. Si autem integrè sentimus & sobrii, vobis sufficit nostra prædicatio. Dicebant enim de illis, si eorum esset memoria coram DEO, nunquam talia paterentur. Quidam aliter dicunt. Siue in Ecstasi sumus Deo, siue nostro sensu loquimur vobis.

d ¶ *Siue sobrii sumus vobis.*] Si abstinentes propter vos.

e ¶ *Charitas enim Christi vrget nos.*] Necesse est nobis, vel aliquatenus vicem eius rependere charitati, id est, vt pro eius corpore patiamur, qui mori pro nobis morte dignatus est.

f ¶ *Aestimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: & pro omnibus mortuus est Christus.*] Solus inuentus est, qui vt immaculata hostia pro omnibus, qui erant in peccatis mortui, offerretur.

g ¶ *Vt & qui viuunt, iam non sibi viuant.*] Ei debemus vitam nostram, qui illam in omnibus sua morte seruauit. Si quis ergo suã potius quàm Dei voluntatem facit, sibi viuit, non illi. Vnde ipse Dominus ait: *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum sibi*, &c. *Matt. 16. d*

h ¶ *Sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.*] Propter calumniam, semper mortis resurrectionem adiungit. De abolitione veterum, & renouatione creaturæ: & reconciliatione nostra ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.

i ¶ *Itaq; nos ex hoc neminem nouimus secundùm carnem.*] Id est, carnaliter circumcisum, & carnales ceremonias seruantem, & nullius veterum imitamur exemplum.

k ¶ *Etsi cognouimus secundùm carnem*, &c.] Cognouimus, inquit, secundùm carnem Christum, quando maledictum factus, patibulum crucis pro nostra salute suscepit. Nunc autem non ita cognoscimus: non enim est iam passurus pro nobis, qui semel pro omnibus & mortuus est, & resurrexit. Aliter. Et si cognouimus Christum, cùm adhuc essemus secundùm carnem, sed nunc iam non nouimus. Quia eis exempla veterum proponebat, ait Christum carnaliter circumcisum cum Iudæis omnia celebrasse. Sed nunc iam ista nouimus: quia post resurrectionem eius, nouum est testamentum. Aliter. Qui infirmi sunt, carnaliter credunt Christo, perfecti verò intelligunt iam post resurrectionem nihil imbecillitatis in eo esse carnalis.

l ¶ *Si qua ergo in Christo noua creatura*, &c.] Si quis credit in Christo, noua est creatura, intelligens vetera, suo tempore fuisse disiuncta, & amodò nouo more viuendum.

m ¶ *Omnia autem ex Deo.*] Quia etiam præcepta innouata sunt: tamen & noua & vetera ab vno Deo pro diuersitate temporum sunt dispensata.

n ¶ *Qui nos reconciliauit sibi.*] Quia peccando fueramus ab eo auersi.

o ¶ *Per Christum.*] Per Christi doctrinã, pariter & exemplũ.

p ¶ *Et dedit*, &c.] Vt & nos alios reconciliare possimus.

q ¶ *Quoniam quidem Deus erat in Christo*, &c.] Tribus modis inesse Deum legimus. Secundùm infinitatem omni creaturæ, sicut ipse dicit per Prophetam. Nónne cælum & terram ego impleo? Secundùm sanctificationem & peculiarem inhabitationem in sanctis, iuxta illud: *Et inhabitabo in illis.* Secundùm plenitudinem diuinitatis in Christo, dicente alibi Apostolo. Quia *in ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, mundum reconcilians sibi. *Leuit. 26. b* *Col. 2. b*

r ¶ *Non reputans illis delicta ipsorum.*] Hoc est, per solam fidem cognoscens.

s ¶ *Et posuit in nobis verbum reconciliationis*, &c.] Vt pro Christo nos reconciliemus homines DEO, cuius Christi vice, legati sumus Dei.

t ¶ *Tanquam Deo exhortante per nos.*] Id est, non ex nobis loquimur, sed ex Deo.

u ¶ *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*, &c.] Quod dicit, hoc est, non inquit, nos pro Christo deprecamur, sed propter id quod pro nobis passus est, vt credentes in ipsum, reconciliemini DEO, hoc est, vice Christi.

x ¶ *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.*] Secundùm illud. Christus qui absque peccato erat, pro nobis dicitur factus peccatum: quia pro peccatis nostris mortuus est. Pater pro nobis Christum, qui peccatum nesciebat, peccatum fecit, hoc est, sicut hostia pro peccato oblata peccatum vocabatur in lege, vt in Leuitico scriptum est. Et imponet manum super caput peccati sui: ita & Christus pro peccatis nostris oblatus, peccati nomen accepit. *Leui. 1 & 3.*

y ¶ *Vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso*, &c.] Non nostra, nec vobis.

a sed occasionẽ damus vobis gloriandi pro nobis, b vt habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. c Siue enim mente excedimus Deo, d siue sobrii sumus vobis. e Charitas enim Christi vrget nos f æstimantes hoc: quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnib. mortuus est Christus, g vt & qui viuunt, iam nõ sibi viuant, h sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. i Itaq; nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. k Et si cognouimus secundùm carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. l Si qua ergo in Christo noua creatura vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. m Omnia autẽ ex Deo n qui nos reconciliauit sibi o per Christũ, p & dedit nobis ministerium reconciliationis. q Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi: r non reputans illis delicta ipsorum, f & posuit in nobis verbum recõciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur t tanquam Deo exhortante per nos. u Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. x Eũ qui non nouerat peccatũ, pro nobis peccatum fecit: y vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

CAPVT VI.

A Diuuantes autem exhortamur, a ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. b Ait enim: Tempore accepto exaudiui te: & in die salutis adiuui te. c Ecce nunc tempus acceptabile: d ecce nunc dies salutis. e Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministeriũ nostrũ: f sed in omnib. g exhibeam⁹ nosmetipsos, a sicut

CAPVT VI.

A *Diuuantes autem exhortamur.*] Verbo vos adiuuantes.

a ¶ *Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.*] In vacuum gratiam Dei recipit, qui in nouo Testamento non nouus est, hoc est, nihil in illo proficit.

b ¶ *Ait enim, Tempore accepto exaudiui te*, &c.] Acceptum tempus ad exaudiendum & ad salutem miserandum, in hac vita præsenti est, sicut ait Saluator. *Ambulate, dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant.* *Ioan. 12. c*

c ¶ *Ecce nunc tempus acceptabile.*] Sicut alibi. Dum tempus habemus, ait, operemur, quod bonum est. Dies autem ideo dicitur hæc vita: quia ad operandum est apta, & concluditur nocte iudicii, quæ dies tenebræ erunt peccatoribus, non lux in qua iam nemo poterit operari. Æstati quoque assimilatur hoc tempus, in cuius comparatione, formica dicitur hyemem sperare venturam.

d ¶ *Ecce nunc dies salutis.*] Modò solam possumus inuenire salutem: quia iuxta Prophetæ testimonium, in inferno nemo confitebitur.

e ¶ *Nemini dantes vllam offensionem, vt non vituperetur ministerium nostrum.*] Nemo à nostro offendatur exemplo: ne non tam nostrum vitium putetur esse, quàm legis.

f ¶ *Sed in omnibus.*] Non in aliquantis.

g ¶ *Exhibeamus nosmetipsos.*] Omnes autem huius causæ in nostra sunt potestate.

a ¶ *Sic-*

E

1.Cor.6.d

a ¶ *Sicut Dei ministros.*] Dei ministri, Deum debent, prout possibile est, imitari, vt ex actu cognoscamur Dei esse cultores. Vnde alibi ait: *Portate Deum in corpore vestro*, sicut ille se ab omnibus patitur blasphemari, & tamen in præsenti vita ingratis etiam sua beneficia non denegat.

b ¶ *In multa patientia, in tribulationibus.*] Omnis læsio, tribulatio est.

c ¶ *In necessitatibus,* &c.] Omne quod necesse est, feramus, vt necesse est.

d ¶ *In angustiis.*] Angustia, est omnis egentia.

e ¶ *In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus.*] Manuum, vel discursuum.

f ¶ *In vigiliis.*] Non minus mentis, quàm corporis.

g ¶ *In ieiuniis.*] Notandum ieiunia cum virtutibus numerari.

h ¶ *In castitate.*] Illa est vera castitas, quæ nec mente polluitur.

i ¶ *In scientia.*] Notandū quòd scientia sit inter species virtutum.

k ¶ *In longanimitate.*] Id est, sufferentia longa.

l ¶ *In suauitate.*] Vt nulli verbis nostris amaritudinem generemus: & dicatur de nobis. Fauces eius dulcedines, & totum desiderium.

m ¶ *In spiritu sancto.*] Dum dignum ei nos habitaculum præparamus.

n ¶ *In charitate non ficta.*] Omnia, quæ nobis volumus facere, aliis faciamus: vt non diligamus verbo, sed opere & veritate.

F

o ¶ *In verbo veritatis.*] Id est, in verbo Christi: si aptè proferatur & verè, ne fiat de veritate mendacium.

p ¶ *In virtute Dei,* &c.] In virtute Dei, siue legis, contra diabolum dimicemus.

q ¶ *A dextris & sinistris.*] Nec prosperis eleuemur, nec frangamur aduersis.

r ¶ *Per gloriam & ignobilitatem.*] Gloriam virtutum, & ignobilitatem carceris.

s ¶ *Per infamiam & bonam famam, vt seductores & veraces.*] Ab aliis vt veraces laudamur, vt seductores ab aliis infamamur: sicut & ipse Saluator appellatus est à Iudæis seductor: quæ omnia æqualiter ferimus, ne extollant nos laudantes, nec deijciant detrahentes: quia necesse est vtramque partem aliquando mentiri. Vnde ad conscientiam redeuntes, non debemus aliis magis fidem accommodare, quàm nobis.

t ¶ *Sicut qui ignoti & cogniti.*] Ignoti perfidis & ingratis, & cogniti à fidelibus & iustis.

u ¶ *Quasi morientes & ecce viuimus.*] Hoc est, vsque ad mortem peruenientes: sicut quando lapidatus est, & mortuus æstimatus surgens docebat in Lystris.

x ¶ *Vt castigati, & non mortificati.*] Castigans castigauit me Dominus, & morti non tradidit me.

y ¶ *Quasi tristes, semper autem gaudentes.*] Tristes seueritate vultus: corde verò etiam in tribulatione gaudentes.

z ¶ *Sicut egentes, multos autem locupletantes,* &c.] In hoc ipso, quo nobis egemus, aliis abundamus: dum per nos eleemosynæ fiunt, siue terrenis egentes, alios bonis cœlestibus facimus locupletes. Simul attendendum, quomodo omnia quasi pati se dicit, non tamen pati, vt ostendat ista esse quasi imagines passionum, ad comparationem præmii sempiterni.

a ¶ *Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.*] Sicut ait Salomon, eius qui fidelis est totus mundus diuitiarum. Nam excepto quòd omnia nostra Dei sunt: nemo plus habet, quàm qui nullius indiget: Ille verò nihil eget, qui præter necessaria nihil requirit. De separatione fidelium ab infidelibus, & quòd omnes sancti templum sint Dei.

G

[a] sicut Dei ministros. [b] In multa patientia, in tribulationib.[c] in necessitatibus,[d] in angustiis, [e] in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus,[f] in vigiliis,[g] in ieiuniis.[h] In castitate,[i] in scientia,[k] in longanimitate,[l] in suauitate,[m] in spiritu sancto,[n] in charitate nō ficta,[o] in verbo veritatis,[p] in virtute Dei.[q] Per arma iustitiæ à dextris & à sinistris,[r] per gloriam & ignobilitatem,[r] per infamiam & bonam famam. Vt seductores & veraces,[t] sicut qui ignoti & cogniti:[u] quasi morientes, & ecce viuimus:[x] vt castigati, & nō mortificati.[y] Quasi tristes, semper autem gaudentes.[z] Sicut egentes, multos autem locupletantes.[a] Tanquam nihil habentes, & omnia possidētes.[b] Os nostrum patet ad vos ô Corinthii: cor nostrum dilatatum est.[c] Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in viscerib. vestris.[d] Eandem autē habentes remunerationem,[e] tanquam filiis dico, dilatamini & vos.[f] Nolite iugum ducere cum infidelibus.[g] Quæ.n participatio iustitiæ cū iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras?[h] Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli?[i] Qui autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei viui,[k] sicut dicit Deus. Quoniam inhabitabo in illis,[l] & inambulabo inter eos,[m] & ero illorum Deus, & ipsi[n] erunt mihi populus.[o] Propter quod exite de medio eorū, & separamini, dicit Dominus,[p] & immundum ne tetigeritis,[q] & ego recipiā vos:[r] & ero vobis in patrem: & vos critis mihi in filios, & filias,[s] dicit Dominus omnipotens.

CAPVT

b ¶ *Os nostrum patet ad vos ô Corinthii: cor nostrum dilatatum est.*] Ita sumus vestro profectu prouocati, vt tacere penitus non possimus. Profectus enim discipuli, aperit os magistri. Et cor dilatat atque amplificat, id est, facit sensibus abundare. Sicut de Salomone scriptum est: Quia dedit illi Deus latitudinem cordis, sicut arenam maris.

c ¶ *Non angustiamini in nobis: angustiamini autem in viscerib. vestris.*] Non ex nobis sermonis angustia: sed quia validiorem vos non potestis audire doctrinam, ideo ex vobis causa procedit angustiæ.

d ¶ *Eandem autem habentes remunerationem.*] Si eundem sustinueritis laborem. Aut certè si tantum, quantum dicere possumus, capiatis.

e ¶ *Tanquam filiis dico dilatamini & vos.*] Quasi filii meo exemplo dilatamini, vt maiora recipiatis. Siue sacerdotes in doctrina exemplo suo præcepit dilatari.

f ¶ *Nolite iugum ducere cum infidelibus.*] Nolite illis coniungi, vel æquari: quia iugum simul non trahunt, nisi pares, id est, nolite Pseudoapostolis sociari, vel his qui in idolio recumbebant.

H

g ¶ *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate, aut quæ societas luci ad tenebras.*] Nulla, sicut nec cum tenebris luci. Simul ostendit neminem posse esse iustum & iniustum, valde contraria exempla proponens.

h ¶ *Quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli?*] Penitus illi non potest conuenire. In Belial autem diabolum, siue Antichristum in vocabulo idoli nominauit.

i ¶ *Qui autem consensus templo Dei cum idolis?* &c.] Idola ipsos homines dicit, qui idola colunt: quia templa sunt dæmonum, sicut iusti templum Dei sunt.

k ¶ *Sicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis.*] Cùm vbique sit Deus, tamen in illis propriè habitare se dicit, qui eius gratia perfruuntur, & qui mundum ei præparant sui cordis hospitium.

l ¶ *Et inter eos ambulabo.*] Omnes eorum sensus obtinebo, vel percurram.

m ¶ *Et ero illorum Deus.*] Deus enim natura omnium est, voluntate paucorum: non enim est Deus mortuorum, sed viuorum.

n ¶ *Et ipsi erunt mihi populus.*] Qui voluntate serui sunt, non natura tantùm.

o ¶ *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus,* &c.] Actu vel conuersatione, vel familiaritate, non loco.

p ¶ *Et immundum non tetigeritis,* &c.] Omnis, qui peccat, immundus est, immundus enim apud Deum omnis iniquus.

q ¶ *Et ego recipiam vos.*] Si vos illi eiecerint.

r ¶ *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias.*] Si vos parentes abdicauerint infideles, me patrem habebitis sempiternum.

s ¶ *Dicit Dominus omnipotens.*] Addidit omnipotens, ne cui impossibile videretur.

Caput VII.

Has ergo habentes promissiones charissimi.] Tantas & tales promissiones habentibus, quanto studio mundanda est domus talem hospitem receptura, & Dei filii quo modo debent patrem in omnibus iustitiæ operibus imitari.

b ¶ *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus*, &c.] Inquinamẽtum carnis est, quod per carnem admittitur, Spiritus verò, quod sola cogitatione peccatur.

c ¶ *Perficientes sanctificationem*, &c.] Tunc erit perfecta sanctificatio, si vtraq; munda seruentur.

d ¶ *In timore Dei.*] Non in laude hominum vel timore.

e ¶ *Capite nos. Neminem læsimus*, &c.] Accipite, quod dicimus, siue quod viuimus, vt exemplum nostrum teneatis.

f ¶ *Neminem corrupimus.*] Mala doctrina.

g ¶ *Neminem circumuenimus.*] Vt eius aliquid tolleremus.

h ¶ *Non ad condemnationem vestram dico. Prædiximus enim quòd*, &c.] Non me excusando, vos tales expono: non enim possum de vobis hoc sentire, quos diligo, vt superius commemoraui.

i ¶ *Multa mihi fiducia est apud vos.*] Multam mihi fiduciam dedistis loquendi: quia in omnibus obedistis, siue quia multum me à vobis diligi non ignoro.

k ¶ *Multa mihi gloriatio pro vobis.*] Apud alias Ecclesias, de vestra emendatione mihi applaudo.

l ¶ *Repletus sum consolatione.*] Post multam tristitiam. Siue sermo mihi suppeditat consolationem, vestro prouocatus exemplo & profectu.

m ¶ *Superabundo gaudio, in omni tribulatione vestra.*] In omni tribulatione vestra tantum gaudeo, vt obliuiscar omnium pressurarum.

n ¶ *Nam & cùm venissemus in Macedoniam*, &c.] Ostendere illis vult, quantam pressuram magnitudo gaudii superarit.

o ¶ *Sed omnem tribulationem passi sumus.*] Nullum genus tribulationis experti non sumus.

p ¶ *Foris pugnæ, intus timores*, &c.] Pugnæ contra infideles, & timor de fratribus falsis: siue timebamus, ne scandalizentur infirmi.

q ¶ *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus.*] Hoc est humiliatos passionibus & afflictos.

r ¶ *In aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius*, &c.] Non solùm quia desideratus aduenit, sed etiam quia illa nunciauit, propter quæ eius maximè expectabamus aduentum.

s ¶ *In qua consolatus est in vobis.*] Post luctum quem pro vobis nobiscum habebat.

t ¶ *Referens nobis desiderium vestrum, vestrum fletum.*] Pro nostra contristatione, & quorundam peccatis.

u ¶ *Vestram æmulationem pro me.*] Quia vice mea æmulati estis Dei æmulatione peccantes, siue triplex est æmulatio, aut imitationis, aut inuidiæ, aut de qua agitur in præsenti.

x ¶ *Ita vt magis gauderem.*] Quia non modò correxistis vos, sed etiam amplius profecistis.

y ¶ *Quoniam & si contristaui vos in Epistola*, &c.] Et si me pœnituisset, eo quòd vos durius corripuerim: tamen vester facit profectus, vt non me pœniteat: quasi si dicat medicus etiam si doluisset mihi tam ardenti me vsum esse cauterio: sed nunc gaudeo, non quia doluistis: sed quia dolor ille vobis profuit ad salutem.

z ¶ *Contristati enim estis secundùm Deum*, &c.] Non secundùm seculum.

a ¶ *Vt in illo detrimentum patiamini ex nobis.*] Aut nostra negligentia. Aut vt veniẽtes aliquem vestrum damnaremus.

b ¶ *Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur.*] Est enim pœnitentia diabolica aduersa saluti: si quis de bono opere pœniteat. Stabilem operatur, stabilem salutem siue permanentem pœnitentiam. De propitiatu enim peccatorum, non debemus esse sine metu.

c ¶ *Seculi autem tristitia mortem operatur.*] Seculi tristitia est, aut de amissis rebus propriis, aut de alienis non inuasis dolere, vel de alterius felicitate torqueri. Secundùm Deum verò tristitia est: siue sua, siue aliena lugere commissa.

d ¶ *Ecce enim hoc ipsum secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem.*] Hoc ipsum, quod modò factum est, potest vos docere: quid sit inter vtramq; tristitiam.

e ¶ *Sed defensionem.*] Quidam habent, sed excusationem, in Græco autem ἀπολογίαν, id est, satisfactionem præcepti scilicet dicit. Quidam dicunt, hoc loco sed præpositionem in Latino esse superfluam. Apud Græcos verò consequentiam, structuræ esse sermonis.

f ¶ *Sed indignationem.*] Contra peccantes, non negligentiam.

g ¶ *Sed timorem.*] Timorem doni, non securitatem.

h ¶ *Sed desiderium.*] Non fastidium, sed desiderium nostrum.

i ¶ *Sed æmulationem.*] Contra peccantes, ne vltra peccarent non remissionem.

k ¶ *Sed vindictam.*] Non veniam nociuam, sed vindictam salutarem.

l ¶ *In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*] Probastis vos immunes à culpa: contaminatus enim auctoritatem non habet vindicandi.

m ¶ *Igitur & si scripsi vobis non propter eum, qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est.*] Non propter eum qui patri fecit iniuriam tantum, nec propter ipsum solummodo patrem scripsi. Potest & ita dici: Non propter eum qui excommunicauit: neq; propter eum qui eiectus est, scripsi: neq; enim per me hæc sola emendata vel correpta est causa.

n ¶ *Sed ad manifestandam solicitudinem.*] Ne putetis nos aliquid posse latere, dum pro vobis sumus nimia cura soliciti.

o ¶ *Ideo quoq; consolati sumus.*] Quia vos castos probatis esse in negotio.

p ¶ *In consolatione autem*, &c.] In hoc autem amplius gratulati sumus, quòd ita à vobis Titi spiritus est refectus, vt nunquam de eius mente possitis recedere. Profectus quippe discipulorum, spiritualia gaudia sunt magistrorum.

a ¶ *Et si*

a ¶ *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum.*] Quasi peritus medicus agit: qui vulnus iam ope sanatum, blandis vnctionibus fouet, vt facilius cauterii vstura sanetur.

b ¶ *Non sum confusus*, &c.] Confusionem non habet gloria de profectu.

c ¶ *Ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est.*] De rebus iustis, non vanitatis, sed veritatis est gloriatio.

d ¶ *Et viscera eius abundantius in vobis sunt*, &c.] Omnia vos affectuum eius membra desiderant, vt oculi præsentiam, aures sermonẽ, os colloquium expectet.

e ¶ *Quomodo cum timore & tremore excepistis illum.*] Obedientiam fidelem descripsit: qui enim ex charitate obedit, timet contristare, quem diligit.

f ¶ *Gaudeo, quòd in omnibus confido in vobis.*] Feciſtis me gaudere, quia de obedientia vestra nunquam potui hæsitare, & de ministerio in sanctos.

CAPVT VIII.

NOtam autem facimus vobis fratres gratiam Dei, &c.] Causam inchoat de collectis, & exemplo Ecclesiarum illarum, eos ad pœnitentiam & eleemosynam prouocat, vt non putarent sibi graue, quòd pauperiores videant, iam fecisse.

h ¶ *Quod in multo*, &c. *gaudii ipsorum fuit.*] Tunc maximè gaudent, quando fuerint tribulati, scientes Apostolos contumeliã in concilio passos pro nomine Christi, publica lætitia fuisse gauisos.

i ¶ *Et altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum*, &c.] Multum quidem in terrena facultate sunt pauperes, sed in magna simplicitate sunt diuites, plus cupiẽtes dare quàm habent, ac propterea Deus animum magis probat, quàm quod dextera porrigit. Qui enim, quantum potest facit, totum fecit, similiter diues & pauper, quamuis diues amplius dare videatur.

k ¶ *Quia secundùm virtutem.*] &c.] Verbis præposteris hoc dicit. Testimonium illis reddo, quòd secundùm vires facientes, supra virtutẽ voluntarii fuerunt.

l ¶ *Cum multa exhortatione*, &c.] Multum suadentes nos, rogauerunt, vt gratanter, quæ offerebant, susciperemus in ministerium sanctorum.

m ¶ *Et non sicut spe*, &c.] Amplius quàm sperabamus, fecerunt, non contenti sua dare, sed seipsos primò Domino tradiderunt, deinde nobis, hoc est, Deus videt voluntatem eorum, nos effectum.

n ¶ *Per voluntatem Dei.*] Non vt nobis placerent sine Domini voluntate.

o ¶ *Ita vt rogaremus Titum*, &c.] Illorum deuotione accensi sumus mittere eum ad vos, vt doctrina & dispositione sua, etiam hoc in vobis perficiat, ne quid minus cæteris habeatis. De collaudatione Corinthiorum & æqualitate, prout quisq; habuit, & de ministerio quod fit in sanctos agit.

p ¶ *Sed sicut in omnibus abundatis fide & sermone & scientia*, &c.] Nota cum fide scientiam esse laudabilem.

uisi sumus super gaudio Titi: quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis. [a] Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, [b] non confusus sum: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus: [c] ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est. [d] Et viscera eius abundantius in vobis sunt, reminiscentis omnium vestrum obedientiam, [e] quomodo cum timore & tremore excepistis illum. [f] Gaudeo, quòd in omnibus confido in vobis.

CAPVT VIII.

NOtam autem facimus vobis fratres gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ, [h] & quòd in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, [i] & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum. [k] Quia secundùm virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarii fuerunt, [l] cum multa exhortatione obsecrãtes nos gratiam & communicationem ministerii, quod fit in sanctos. [m] Et nõ sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primum domino, [n] deinde nobis per voluntatem Dei, [o] ita vt rogaremus Titum, vt quemadmodũ cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiã istam. [p] Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone & scientia, & in omni solicitudine insuper & charitate vestra in nos, [q] vt & in hac gratia abũdetis. [r] Non quasi imperans dico: sed per aliorum solicitudinẽ etiam vestræ charitatis ingenium bonũ comprobans. [s] Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi: quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis, & consilium in hoc do. Hoc. n. vobis vtile est, [t] qui non solùm facere, sed & velle cœpistis ab anno priore. [u] Nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. [x] Si enim volũtas prompta est secundùm id quod habet, accepta est, nõ secundum id quod nõ habet. [y] Non enim vt aliis sit remissio, vobis autẽ tribulatio, sed ex æqualitate in præsenti tempore, [z] vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt illorum abundãtia vestræ inopiæ sit supplementũ, vt fiat æqualitas, sicut scriptũ est. [a] Qui multum habuit non abundauit, & qui modicum, non minorauit.

q ¶ *Vt & in hac gratia abundetis.*] Ne cum in aliis vindicatis, in hoc ab aliis superemini.

r ¶ *Non quasi imperans dico*, &c.] Non impero nec exigo, sed consilium do, vt sicut in multis formam aliis præbetis, ita & in isto opere faciatis. Est enim vobis sic ingenita pietas, vt ab aliis eam discere minimè egeatis.

s ¶ *Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi: quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset diues, vt illius inopia vos diuites essetis. Et consilium hoc do. Hoc enim vobis vtile est.*] Non ignoratis DEI filium propter vos pauperem factum: qui vniuersorum erat conditor & Dominus: vt eius exemplo bonis cœlestibus ditaremini. Si ergo ille propter vos temporalia vniuersa contempsit, quantò magis vos dare debetis parua, non vestra, imò sua ei reddere? Ipsi enim datur, quicquid eius causa porrigitur. Simul & contra Fortinum facit, quòd prius quàm pauper fieret Christus, diues erat, quia habitabat in patre.

t ¶ *Qui non solùm facere, sed & velle cœpistis ab anno priore.*] Ostendit quosdam posse facere non volentes, cum aut importunitas petentis, aut auctoritas præcipientis exigeret.

u ¶ *Nunc verò & facto perficite, vt quemadmodum promptus*, &c.] Quod voluntariè incepistis, implete. Omnis enim boni operis finis est expetendus. Quia sicut factum inuiti, acceptum non est: ita voluntas infructuosa est, habentibus eam sine facto.

x ¶ *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est*, &c.] Ne putetis me aliquem supra vires cogere, aut tantum in hac causa à paupere quantum à diuite expetere. Omnes æqualiter dabunt, vnusquisq; tantum dederit, quantum potest, non secundum quod nõ habet. Hoc & Tobias dicebat ad filium. *Prout habueris, fili, face eleemosynam.* *Tob. 4.*

y ¶ *Non enim, vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*, &c.] Non dico, vt vobis nihil seruetis, sed quod quidem vtrisque sufficiat.

z ¶ *Vestra abundantia, illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, vt fiat æqualitas, sicut scriptum est*, &c.] Date illis carnalia, vt & illi vacantes, possint vobis reddere spiritualia. Isti enim duo gradus sine alterutro esse non possunt: iam enim ille perfectus non erit de carnalibus cogitando quamuis misericors, cum non habet cui dare, vel quo modo dare doceatur.

a ¶ *Qui multum habuit non abundauit, & qui modicum non minorauit.*] De manna hoc dicitur, quod accepit populus in deserto, cuius exemplo docemur, quòd omnis superabundantia generet vermes. Simul & ostenditur, quæ Deus dat, omnibus æqualia esse debere. Et propter huius testimonii auctoritatem, vult nobis Apostolus præsentia omnia esse communia, vt & perfecti doctrinam non abscondant, & habentes substantiam mundi, non denegent eis victum: *Dignus est enim operarius cibo suo.* *Matt. 10. b*

[a] Gratias autem agoDeo,qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi, quoniam exhortationem quidem suscepit:sed cùm solicitior esset sua voluntate profectus est ad vos.[b] Misimus autem cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias. [c] Non solùm autem sed &ordinatus est abEcclesiis comes peregrinationis nostræ in hanc gratiam, quæ ministratur à nobis[d] ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram. Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quæ ministratur à nobis in Domini gloriam.[e] Prouidemus.n.bona,non solùm coram Deo,sed etiam coram hominib.[f] Misimus autem cum illis & fratrẽ nostrum,[g] quem probauimus, in multis sæpè solicitum esse. [h] Nunc autem multo solicitiorem confidentia multa in vos : [i] siue pro Tito qui est socius meus,& in vobis adiutor, siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi. [k] Ostensionem ergo, quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

Caput IX.

NAm de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones,[m] quoniã & Achaia parata est ab anno præterito,[n] & vestra æmulatio prouocauit plurimos. [o] Misimus autem fratres, vt ne,quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte, [p] vt quemadmodum dixi,parati sitis,ne cùm venerint Macedones mecum, & inuenerint vos imperatos, erubescamus nos,vt non dicamus vos in hac substantia. [q] Necessarium ergo existimaui rogare fratres, vt præueniant ad vos,& præparent repromissã benedictionẽ hanc paratam esse: [r] sic quasi benedictionem,non quasi auaritiam. Hoc autem dico.Qui parcè seminat,parcè metet.Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Vnusquisque prout destinauit in corde suo,nõ ex tristitia aut ex necessitate. [s] Hilarem enim datorẽ diligit Deus. [t] Potens est autem Deus, [u] omnem gratiam abundare facere in vobis,[x] vt in omnibus semper omnem sufficientiã habentes, abundetis in omne opus bonum, sicut scriptum est. [y] Dispersit,dedit pauperibus,[z] iustitia eius manet in seculum seculi.

[a] Qui

a ¶ *Gratias autem ago*, &c.] Gratia quidem exhortationis, à voluntate propria festinauit, vt mercedem haberet, non inuitus quasi ei sit credita dispensatio.

b ¶ *Misimus autem cum illo*, &c.] Hoc de Luca intelligitur: quia laudem in Euangelio conscribendo videtur habere præ cæteris: qui etiam actus Apostolorum præter Euangelia scripsit.

c ¶ *Non solùm autem*, &c.] Testimonio Ecclesiarum idoneum eum &probatum fuisse,demonstrat.

d ¶ *Ad Dominigloriam, & destinatam voluntatem nostram.* (Propositam siue paratam.)Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, &c.] Ne quis dicat : quomodo Christus legem impleuit, cùm videamus Christianos, non tantam Eleemosynam facere, quanta fieri in lege præceptum est?

e ¶ *Prouidemus enim bona*,&c.] Nihil enim propter humanam gloriam facimus: sed tamen nolumus, vt per nos aliquis scandalum meritò patiatur, sed vt omnes videntes opera nostra bona magnificẽt patrem nostrum.

f ¶ *Misimus autem cum illis & fratrem nostrum.*]Quidam hoc de Apollo asserunt dictum.

g ¶ *Quem probauimus in multis sæpè solicitum esse*, &c.] Testimonium illi dat, vt facilius audiatur.

h ¶ *Nunc autem solicitiorem multo confidentia multa in vos.*] Multò nunc solicitiorem comprobamus eum propter vos: quia vestra obedientia prouocatur, siue quia adiuti à Tito, siue quia per seipsum comprobauit.

i ¶ *Siue pro Tito qui est socius meus & in vobis adiutor : siue fratres nostri*, &c.] Quod dicit, hoc est. Tam Titi causa qui eorum obedientiam collaudauerat : quàm eorum qui ad ipsum fuerant pariter destinati : ita se exhiberent, vt & charitas synceritatem , & Apostolicæ præ ipsis gloriæ veritatem in conspectu omnium comprobarent.

k ¶ *Ostensionem ergo quæ est charitatis vestræ & nostræ gloriæ, pro vobis in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.*] Vt videant verũ esse,quod dicitur in omnibus Ecclesiis de vestro profectu.Siue aliter ostendite charitatem vestram: de qua coram omnibus Ecclesiis gloriamur.

Caput IX.

NAm de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones, &c.] Mutare videtur, sanctos, hic sensum, & ideo quidam dicunt eum superius de laicis dixisse,hic verò de sacerdotibus sanctis.Alii verò aiunt eum de Eleemosynis hucusque tractasse, modò autem de ministerio verbi commonere: quod sanctificatis per baptismum exhibetur. Hi verò duo sensus vsque ad finem causæ diligenter vtriq; sunt colligendi.

m ¶ *Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito*, &c.] Tota prouincia, cuius caput estis, per nos ad hoc ministerium prouocata est.

n ¶ *Et vestra æmulatio prouocauit plurimos*, &c.] Hic æmulatio pro imitatione ponitur.

o ¶ *Misimus autem fratres, vt ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in parte*, &c.] Superius memoratur. Qui vos commoneant, ne aliter inueniant, in parte doctrinæ, siue ministerii quàm putabam.

p ¶ *Vt quemadmodum dixi parati sitis, ne cùm venerint*, &c.] Si nos erubuerimus quasi falsò gloriantes, quantò magis vos & pro vestra negligentia, & pro nostro rubore ? Multa enim confusio est, si quis pro eo, qui eum diligit,erubescat.

q ¶ *Necessarium ergo existimaui rogare fratres,vt præueniant ad vos,& præparẽt repromissam benedictionem*, &c.] Siue à benedicendo, siue quia per humanitatem eorum benedictio nascitur Dei.

r ¶ *Sic quasi benedictionem non quasi auaritiam*, &c.] Benedictio erit, si grato animo tribuatur.

s ¶ *Hilarem enim datorem diligit Deus*, &c.] Auarus autem hilariter dare non nouit. In scientia autem auarus est, qui sensum non vult implere, quem cœpit. Vnde Dominus neminem in via salutare præcepit, hoc est, nulli transitoriè verbum annunciare salutis. Hoc est autem,qui parcè seminat, parcè & metet. Contra Iouinianum etiam hic locus facit, vbi meritorum gradus esse monstrantur. Et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Econtrariò ergo in maledictione seminans, inde & metet,sicut scriptum est: *Non semines mala in sulcis iniuriæ,& non metes ea septuplum. Vnusquisque prout destinauit in corde suo*, id est, voluntarius non coactus, non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus, secundùm sapientiam Salomonis. Et *in omni dato, hilarem fac vultum tuum.* Si autem de scientia intelligitur, hilarem in labore suo vult esse doctorem, sicut de se alibi dicit. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo, & reliqua.

Eccles 7.a

Eccles 35.b

t ¶ *Potens est autem Deus*, &c.] Siue ne inopiam formidarent, siue gratuitum donum sapientiæ.

u ¶ *Omnem gratiam abundare facere in vobis*, &c.] Gratiam nascentiæ, quia exinde per opera vestra, Deo gratiæ referuntur. *Afructu* enim *frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt.*

Psal. 4.b

x ¶ *Vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes,abundetis in omne opus bonum,sicut scriptum est*, &c.] Ita vt tam carnalium misericordiarum quàm spiritualium , id est, doctrinarum opus bonum possetis implere, sicut scriptum est.

y ¶ *Dispersit,dedit pauperibus*, &c.] Siue sensu pauperibus,siue substantia, sicut superius ait, illorum abundantia, vestræ inopiæ sit supplementum.

z ¶ *Iustitia eius manet in æternum*,&c.]Rebus temporalibus, æterna iustitia comparatur.

a ¶ *Qui*

a ¶ *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit.*] Hoc ait. Quòd Deus, qui velle eis præstitit, etiam facere perficiat in vobis. Hoc est, Deus, qui tibi dedit, vnde dispenses, esurientem minimè patietur. Si autem ad semen verbi referas. Qui dedit officium docendi, præstabit & escam tibi, modò ad hoc solum vacare velis.

b ¶ *Et semen vestrum.*] Humilitatis vel sermonis.

c ¶ *Et augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ,* &c.] Fruges iustitiæ, sunt facultates, cùm de eis fit iustitia. Cùm verò aut iniquè congregantur, aut ad auaritiam vel superbiam possidentur, fruges iniquitatis fiunt. Pretio enim grauans triticum in populo maledicitur, siue fruges iustitiæ, sermones sunt Dei. *De fructu enim laborum suorum satiabitur sapiens.* Sap. 3. d

d ¶ *Vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo,* &c.] Vt sine discretione omnibus simpliciter indigentibus tribuatis. Non quærentes cui, sed quare detis.

e ¶ *Quoniam ministerium huius officii non solùm,* &c.] Duplicem potestis habere mercedem, & perfectionem sanctorum, & gratiarum in Domino actiones. Aliter, Non solùm docet sanctos, sed Domino gratias agit, qui nos tanta sapientia erudiuit.

f ¶ *Per probationem ministerii huius,* &c.] Per hoc ministerium esse probamini Christiani, magnificantes Deum per operum confessionem, sicut econtrariò alii factis negare dicuntur. Aliter, Perfectè docetis, & ostenditis diuinum esse, in quo Deum per obedientiam magnificatis. F

g ¶ *Et simplicitate communicationis vestræ in illos, & in omnes,* &c.] In omnes simpliciter tribuentes siue docentes bona, quæ communicatis potius quàm donatis, certi vos cum multiplici ea fœnore recepturos. Hæc omnia operatur administratio huius officii, quæ etiam in hoc abundat.

h ¶ *Desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis,* &c.] Quis autem non desideret talem propter gratiam siue scientiæ siue misericordiæ cæteris eminentem.

i ¶ *Gratias Deo super inenarrabili dono eius.*] Qui tantam nobis gratiam pietate sua conferre dignatus est. De armis carnalibus & spiritualibus, & de Apostoli potestate, & de his qui seipsos commendare conantur.

Caput X.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem, &c.] Ea vos mansuetudine rogo, qua Christus, cùm se posset de iniuriosis vlcisci, noluit, vt vel sero se corrigerent.

l ¶ *Qui in facie quidem humilis sum inter vos,* &c.] Semper sanctorum præsentia, per nimiam humilitatem, minus intelligentibus potest esse contemptui. Absentes verò, si necesse fuerit, confidenter suam indicant potestatem. Qui præsentes, sic sunt quasi nihil possint habere virtutum, si tamen nihil delicti repererint in subiectis.

m ¶ *Rogo autem vos, ne præsens audeam,* &c.] Ita agite, ne mihi necesse sit manifestare virtutem.

n ¶ *Per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam,* &c.] Nam omnis existimatio facta est, sicut est. Puto autem, quòd & ego spiritum Dei habeam. G

o ¶ *Qui arbitrantur nos, tanquam secundùm carnem ambulemus,* &c.] Qui putant nos nihil amplius cæteris hominibus habere virtutis.

p ¶ *In carne enim ambulantes, non tamen secundùm carnem militamus,* &c.] In corpore videmur incedere, sed vt Dei ministri spiritualiter militamus. Arma quippe militiæ nostræ non sunt facta de ferro, nec manu hominis fabricata sunt, sed potentia DEI, qua plus vel verbo agas, quàm alii homines carnalibus armis.

q ¶ *Ad destructionem munitionum consilia destruentes,* &c.] Muniunt enim & circundant doctrinam suam falsi doctores astutiæ argumentis, quas aereas potestates Apostolus destruit virtute gratiæ spiritualis, sicut illum Magum vias Domini peruersis disputationibus subuertentem Paulus verbo cæcauit. Item cogitationes aduersariæ, quæ aduersus Christum suggeruntur, destruendas dicit. Actor. 13. b

r ¶ *Et omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei.*] Quid tam superbũ quàm diuinis contraire doctrinis?

s ¶ *Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi,* &c.] Illos destruimus, qui sub nomine obsequii Christi, omnem intellectum sentẽtiæ cupiunt captiuare. H

t ¶ *Et in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam,* &c.] Parati ad vlciscendum omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit obedientia. Hoc dicit Apostolus, modò paratum se esse vlcisci omnem inobedientiam, cùm ea quæ præcipiuntur, impleuerint. Item cum iam vestra per nos obedientia fuerit impleta, illi non audiantur potestatem se vindicandi accepisse à Domino, quia mentiuntur.

u ¶ *Quæ secundùm faciem sunt, videte.*] Hoc est, ab illis qui in facie gloriantur, cauete. Tam manifesta est rei probatio, vt facillima sit intellectu. Siue ab his hypocritis vobis cauete, qui in præsentia gloriantur.

x ¶ *Si quis confidit Christi esse, hoc cogitet iterum apud se,* &c.] Nemo tam stultus est, quàm qui se solum Christi esse gloriatur.

y ¶ *Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem.*] Nam & si me magis potestatem à Christo accepisse dixero, quàm cæteros, vt Apostolus, non erubescam: quia verum dico, & non gloriæ sed ædificationis causa compulsus hæc facio.

z ¶ *Et non in destructionem vestram, non erubescam,* &c.] Vnam illi & vsurpatam & in destructionem exercere cupiunt potestatem.

a ¶ *Vt non existimer quasi terrere vos per Epistolas, quoniam quidem Epistolæ, inquiunt, graues sunt & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis,* &c.] Hoc ideo dico, ne quis me putet illa comminari, quæ implere non possum, vt de me iactant deceptores.

b ¶ *Hoc cogitet, qui eiusmodi est,* &c.] Qui putat hoc, sciat

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

a Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit. b Et multiplicabit semen vestrum, c & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ, d vt in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionẽ Deo. e Quoniam ministerium huius officii non solũ supplet ea, quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, f per probationem ministerii huius, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ, in Euangelio Christi g & simplicitate communicationis vestræ in illos, & in omnes, & in ipsorum obsecratione pro vobis, h desiderantiũ vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. i Gratias ago Deo super inenarrabili dono eius.

Caput X.

Ipse autem ego Paulus, obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi: l qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. m Rogo autẽ vos, ne præsens audeam n per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam: o qui arbitrãtur nos tanquam secundum carnem ambulemus. p In carne enim ambulantes, non tamen secundùm carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo, q ad destructionem munitionum consilia destruentes, r & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, s & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, t & in promptu habentes vlcisci omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit vestra obedientia. u Quæ secundùm faciem sunt, videte. x Si quis cõfidit Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se: quia sicut & ipse Christi est, ita & nos. y Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quã dedit nobis Dominus in ædificationem, z & nõ in destructionem vestram, non erubescam. a Vt autem nõ existimer tanquam terrere vos per Epistolas: quoniam quidẽ Epistolæ, inquiunt, graues sunt & fortes, præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis, b hoc cogitet, qui eiusmodi est: quia quales sumus nifesta est rei probatio, vt facillima sit intellectu. Siue ab his hypocritis vobis cauete, qui in præsentia gloriantur.

omnia me posse facere, si necesse sit, quæ promitto. Nam obedientibus per humilitatem infirmus, & peccantibus per seueritatem fortis existo.

a ¶ *Non enim audemus inferere*, &c.] Id est, non debemus ita Deum contemnere, vt coæquemur aliquibus, qui suis laudibus malunt quàm Dei gratia commendari, nec de nobis possumus maiora iactare, quàm sumus.

b ¶ *Sed & ipsi in nobis nosmetipsos mentientes*, &c.] Non excedimus mensuræ nostræ terminos.

c ¶ *Et comparantes nosmetipsos nobis*, &c.] Non minoribus, sicut cum illi nihil sint, Apostolis se non modò æquales faciunt, sed etiam anteponunt.

d ¶ *Nos autem non in immensum* &c.] Nihil supra mensuram humanam facimus, sed in Apostolatus gratia, quantum nobis Dominus donare dignatus est, per quam vobis Corinthii prædicamus, nec enim hoc vsurpatione fecimus, sed præcepto.

e ¶ *Vsque ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi*, &c.] Non nostro, vt illi qui prædicando se, suum Euangelium faciunt.

f ¶ *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus*, &c.] Immensum est in alienis laboribus gloriari. Illi autem semper ad fideles ibant, qui signa minimè quærebant.

g ¶ *Spem autem habentes*, &c.] Qui non munera à vobis, sed mercedem à Deo vestræ fidei expectamus.

h ¶ *In abundantia illa quæ vltra vos sunt euangelizare*, &c.] Id est, non enim vsque ad vos sufficit peruenire, sed cum vestra fides creuerit, aliò transiemus.

i ¶ *Non in aliena regula in his.*] Sicut illi de præparatis iam ab aliis impudenter gloriantur.

k ¶ *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur*, &c.] Iam gloriari in Domino exhortatur, cuius virtutes in eo operatæ sunt.

l ¶ *Non enim*, &c.] Seipsum commendat, qui ipse laudat se. Illum verò Dominus commendat, qui signorum virtutib. commendatur.

Caput XI.

VTinam sustineretis modicum, quid insipientiæ meæ, &c.] Sustinete me, quia multum sustinere consueuistis imprudentiam meam. Ideo insipientem se dicit: quia illi necesse erat, aliqua de se dicere, licet vera, vt ostendat, quàm verè insipientes sunt, qui falso se laudant. Sed & supportate me.

n ¶ *AEmulor enim.*] Id est, non stimulo liuoris inflammor, sed vos tanquam pater diuina æmulatione custodio, vt possim vos immaculatos Christo coniungere: tanto maiore studio conuersatos, quanto meliori estis sponso iungendi.

o ¶ *Timeo autem*, &c.] Serpens Euam de Deo mentiendo seduxit, affirmans solam Deum comminatum esse mortē, nec esse iam illaturum. Ita & Pseudoapostoli asserebant ideo Euangelii præcepta addita, vt vel sic lex antiqua seruaretur, & eam solam sufficere custoditam perquirunt æmulatores. Iam nunc serpens similiter quosdam seducit, gehennam propter solum terrorem asserentes nominari, quàm aut penitus non esse, aut æternam non esse affirmat, contra auctoritatem omnium scripturarum.

p ¶ *Et excidant à simplicitate*, &c.] Quia Dei verbum simpliciter credere, non est hominum peruersorum.

q ¶ *Quæ est in Christo Iesu*, &c.] Castus sensus qui vni viro coniungitur Christo, & solius illi semel promissa sufficiunt.

r ¶ *Nam si is, qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicauimus*, &c.] Si vobis amplius aliquid gratiæ prædicaretur, quā per nos accepistis, rectè eos nobis præponi forsitan pateremini.

f ¶ *Existimo enim nihil me minus feciſſe*, &c.] Me minus feciſſe istis, qui nihil sunt, ne putetis.

t ¶ *A magnis Apostolis.*] Quantò magis Petrus & cæteri prædicant minus aliquid accepisse.

u ¶ *Nam & si imperitus sum sermone, sed non scientia.*] Non sicut isti qui, cùm sint scientia imperiti, in sermone tumido gloriantur.

x ¶ *In omnibus autem manifestus sum in vobis*, &c.] Ostendit integritatem suam, qua per Deum omnia fecerit, cùm nec auaritiam, nec gulam, nec gloriam ab eis aliquando quæreret.

y ¶ *Aut nunquid peccatum feci*, &c.] Si fortè hoc solum peccaui, qui propter vos etiam licita & concepta contempsi.

z ¶ *Quoniam gratis Euangelium euangelizaui vobis*, &c.] Qui neq; panem quotidianum, quem ordinauit Dominus, accepimus.

a ¶ *Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium vestrum*, &c.] Cùm vobis prædicarem, mihi Macedones ministrabant.

b ¶ *Cùm essem apud vos*, &c.] Hoc fuit ex veritate infirmitatem portare paruulorum, vt nec tunc quidem vellet accipere, cùm egeret.

c ¶ *Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres*, &c.] Qui non occurrebant, manibus adorando fratres, quos nouerunt falsos: nec Pseudoapostolos susceperant, quinimo vincebant.

d ¶ *Et in omnibus*, &c.] Quando infirmos vos habueritis.

e ¶ *Est veritas Christi in me.*] Sicut Christus semel statuit, nec negauit, necesse est, vt aliquando non mentitus ita faciam.

f ¶ *Quoniam hæc gloriatio.*] Gloriationem propter Deum concessam contemnit, præcipuè si inopiam patiatur.

g ¶ *Quare? Quia non diligo.*] Ipse nouit, vtrum vos diligam an non. Imò ideo à vobis non accipio: quia multū vos diligo.

h ¶ *Quod autem facio & faciam.*] Hic reddit causam, quare ipse non acceperit, & aduersarii cur docerent gulam, auaritiamq; sectarentur, quærentes per paucum aditum inuenire lucrandi, vt hic vel panem acciperet, illi aurū licentius exigerent. Ideo tollit occasionē Apostolus, vt in hoc appareant, qui propter Deum docerent, si à discipulis nihil expeterent.

i ¶ *Nam eiusmodi Pseudoapostoli sunt*, &c.] Dicentes. Hæc dicit Dominus, cùm ipse non miserit eos, & visiones à corde suo loquuntur.

a ¶ Opē-

E

[a] operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. [b] Et non mirum. Ipse enim Satanas transfigurat se in angelum lucis. [c] Non ergo est magnum si ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ, [d] quorum finis erit secundùm opera eorũ. [e] Iterum dico, ne quis putet me insipientem esse. Alioquin velut insipientem accipite me: vt & ego modicum quid glorier. [f] Quod loquor, non loquor secundùm Deum: sed quasi in insipientia in hac substantia gloriæ: [g] quoniam multi gloriantur secundùm carnẽ: & ego gloriabor. [h] Libenter enim suffertis insipientes: cùm sitis ipsi sapientes. [i] Sustinetis enim si quis vos in seruitutẽ redigit: [k] si quis deuorat: [l] si quis accipit: si quis extollit: [m] si quis in faciẽ vos cędit. [n] Secundùm ignobilitatẽ dico, [o] quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. [p] In quo quis audet: in insipientia dico: [q] audeo & ego. [r] Hebræi sunt, & ego. Israelitæ sunt, & ego. Semen Abrahæ sunt, & ego. [f] Ministri Christi sunt, & ego. [t] Vt minus sapiẽs dico, plus ego. In laboribus plurimis: in carceribus abundantius: in plagis supra modum: in mortib. frequenter. A Iudęis quinquies quadragenas vna minus accepi. Ter virgis cæsus sũ: semel lapidatus sum: [u] ter naufragium feci: nocte ac die in profundo maris fui. [x] In itineribus sæpè, periculis fluminum, periculis latronũ, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. [y] In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & in siti, & in ieiuniis multis. In frigore & nuditate: [z] præter illa quæ extrinsecus sunt instãtia mea quotidiana solicitudo omniũ ecclesiarum. [a] Quis infirmatur: & ego nõ infirmor? Quis scandalizatur: & ego non vror? [b] Si gloriari oportet: [c] quę infirmitatis meæ sũt gloriabor. [d] Deus & pater Domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, quòd non mẽtior. [e] Damasci præpositus gentis Aretæ regis custodiebat ciuitatẽ Damascenorum, vt me comprehẽderet. Et per fenestram in sporta demissus sum per murũ: & sic effugi manus eius.

CAPVT

[a] operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi, &c.] Subdolus est, qui aliud fingit, cùm aliud agit, vt sub contemplatione Euangelicæ prædicationis contegat rapacitatem. Tales enim prædicatores, vt hominibus placeant, necesse est adulari, vt adulando placeant, & placendo accipiant, ea quæ commendantur dicunt, non ea quæ ædificent audientem. Plerique eorum non tam pecuniam desiderant quàm honorem, arbitrantes se summis opibus esse ditatos, si ab omnibus collaudentur: sed nec pecunias ideo spernunt, quia non habent, sed quia in reconditis habent. Veri autem & simplices magistri Apostolos imitantur, dicentes. Neque enim fuimus in sermone adulationis aliquando, nec in occasione auaritiæ, neque quærentes ab omnibus gloriam nec à vobis.

[b] Et non mirum, ipse enim Satanas transfigurat se in angelum lucis.] Non tam facilè somniis, aut aliquibus quasi angelis lucis, fides habenda, ne fortè transfiguret se Satanas in angelum lucis, & decipiat ac fallat incautos.

[c] Non est ergo magnum si ministri, &c.] Non mirum si ministri Satanæ, auaritiæ, id est, gloriæ causa fingant se iustitiam prædicare.

[d] Quorum finis erit secundùm opera ipsorum.] Mala opera, malus finis expectat.

[e] Iterum dico, ne quis putet me insipientem esse, &c.] Iam superius dixit. Sustinete modicum quid insipientiæ meæ, & reddiderat rationem: quia zelo Dei eos zelaret, non gloriæ desiderio esset de se aliquid dicturus, ne eius in odium versi, falsos Apostolos sequerentur. Si ergo insipientia eius tam sapiens est, quàm sapiens erit ipsa sapientia? Simul notandum, quia mirum esse non debet, si ad tempus falsa doctrina præualeat, cuius auctoribus in fine vindicta promittitur.

[f] Quod loquor, non loquor secundùm Deum, &c.] Si hic necessitate populi compulsus, negat se secundùm Deum gloriari, quid de illis sentiendum est, qui sola iactantia gloriantur substantiæ gloriæ? Est enim alia vera substantia gloriandi.

[g] Quoniam multi gloriantur secundùm carnẽ, & ego gloriabor.] Quoniam in nobilitate terreni generis gloriari, carnale est.

[h] Libenter enim suffertis insipientes, cùm sitis ipsi sapientes, &c.] Video enim vos cùm edocti sitis, nullius momenti insipientibus facilè consensisse.

[i] Sustinetis enim, si quis vos in seruitutem redigit, &c.] Legis vel Pharisæorum, qui dominatum in populum exercebant.

[k] Si quis deuorat, si quis accipit.] Conuiuia vel munera. Si quis accipit pecuniam.

[l] Si quis extollitur, &c.] Iudaica superbia vel de scientia vel de generis qualitate.

[m] Si quis in faciem vos cædit, &c.] Si quis etiam præsentes obiurgat.

[n] Secundùm ignobilitatem dico.] Ignobilitas enim maxima est, si quis filius Dei, de terrena nobilitate se iactet.

[o] Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte, &c.] Ab illis minus aliquid habeamus.

[p] In quo quis audet.] Hic se Apostolis comparat laborum suorum contemplatione. Item notandum quòd quasi temerarium dixerit audere.

[q] Audeo & ego.] Possum auderi, si volo.

[r] Hebræi sunt & ego. Israelitæ sunt & ego. Semen Abrahæ sunt & ego, &c.] Si in hoc gloriantur, & ego huius sum gentis.

[f] Ministri Christi sunt & ego.] Notãdum quòd si quis de Christi solum ministerio glorietur, non sapienter hoc facit.

[t] Vt minus sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis, &c.] Quinquies vicibus tricenas & nouenas quasi transgressor legis accepit. Hæc autem in Actibus Apostolorum non omnia reperiuntur: quia nec in Epistolis omnia, quæ ibi scripta sunt, continentur.

[u] Ter naufragium feci, nocte ac die in profundo maris fui, &c.] In vltimo periculo, cùm nauim in profunda tempestate deductã, moras fluctuum operiri putaremus.

[x] In itineribus sæpè, periculis fluminum, &c. periculis in falsis fratribus.] Qui explorate subintroierunt nostram libertatem.

[y] In labore & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, & in ieiuniis multis. In frigore & nuditate.] Fames necessitatis est, ieiunium voluntatis.

[z] Præter illa quæ extrinsecus sunt instantia mea quotidiana solicitudo omnium ecclesiarum.] Præter illa quæ per mansuetudinem leuiora esse videntur.

[a] Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur: & ego non vror?] Non dixit, scandalizor: quia in fide scandalizatur. Cum infirmantibus infirmor: cum pereuntibus perire me credo: sic enim vror tristitia, vt animo ardere me sentiam.

[b] Si gloriari oportet.] Nam si gloriari necesse est, non in his quæ ad lætitiã, sed quæ ad mœrorem pertinent, gloriabor.

[c] Quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor.] Manifestè infirmitates suas Apostolus, tentationes quas sustinebat, persecutionesq; significat. Item omnes superiores necessitates, vno infirmitatis nomine definiuit, eo quòd humanas imbecillitates istæ præualeant.

[d] Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, quòd non mentior, &c.] Rem quasi difficilem dicturus, quòd Iudæi contra eum etiam principes gentium concitassent, ante implorat testimonium DEI: ne veræ hoc iactantiæ imputaretur, quòd aduersus eum etiam regna surrexerint, & nihil potuerint præualere. Hæc autem idcirco enumerat, vt ostendat, quid interfit inter veros & falsos Apostolos.

[e] Damasci præpositus gentis Aretæ regis, custodiebat ciuitatem Damascenorum, vt me comprehenderet. Et per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.] Præpositus gentis illius erat, cui imperabat Areta rex.

A

CAPVT XII.

SI gloriari oportet, non expedit quidem.] Non mihi expedit, qui necessitate compellor.

b ¶ *Veniam autem ad visiones & reuelationes Domini.*] Sibi infirmitates, Domino visiones asscribit.

c ¶ *Scio hominem in Christo.*] Siue humilitatis causa de se in alterius persona loquitur, siue de alio, verùm potest vtrumque constare.

d ¶ *Ante annos quatuordecim, siue in corpore, siue extra corpus nescio,* &c.] Quia iterum repetit, ostendit aliam fuisse visionem. Vide quanta necessitas fuit, vt quod annis quatuordecim celauerat, prodere cogeretur.

e ¶ *Et scio huiusmodi hominem siue in corpore siue extra corpus nescio, Deus scit: quoniam raptus est in paradisum,* &c.] Iterando Apostolus hunc talem hominem, ostendit secundò esse raptum: semel vsq; ad tertium cœlum, vbi vidit visiones: & semel in paradisum, vbi reuelata sunt ei ineffabilia verba.

f ¶ *Et audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui,* &c.] Siue quæ nulli dicere fas est, siue quæ impossibile est humanam enarrare naturam. Hoc contra Arianos.

g ¶ *Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil.*] Visione vel homine: pro me autem non gloriabor in mea virtute: quia non est reuelatio mea sed Dei.

h ¶ *Nisi in infirmitatibus meis. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens,* &c.] Hic videtur ostendere, cùm de alio dicat, etiam si dicat, causam gloriandi habere nolle.

i ¶ *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me: aut audit aliquid ex me,* &c.] Sufficiunt manifesta etiam si celentur occulta.

k ¶ *Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ.*] Quanta putatis esse quæ zelo, vt meritò mihi esset stimulus necessarius, qui me hominem esse semper mihi demonstraret. Stimulum carnis, angelum Satanæ, tentationes persecutionum Apostolus se sustinuisse significat.

l ¶ *Vt me colaphizet,* &c.] Aut tribulationes suscitando, aut dolores. Quidam enim dicunt eum frequenter dolore capitis laborasse.

m ¶ *Propter quod ter Dominum rogaui, vt discederet à me: & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: Nam virtus in infirmitate perficitur.*] Hic intelligimus etiam sanctos ignoranter nonnunquam alia inimpetrabilia postulasse: simul etiam discimus, quòd importuna petitio vel responsum mereatur, si non meretur effectum.

n ¶ *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis,* &c.] Postquam cognoui prodesse, quod nocere putabam.

o ¶ *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis.*] Non in honoribus.

p ¶ *In necessitatibus.*] Non in ocio, non in diuitiis.

q ¶ *In persecutionibus, in angustiis pro Christo.*] Non pro crimine: vnde Saluator docuit, vt sola causa iustitiæ patiamur. Petro similiter id attestante.

r ¶ *Cùm enim infirmor, tunc potens sum.*] Maxima potentia est infirmari pro Christo, & magnæ diuitiæ indigere.

f ¶ *Factus sum insipiens.*] Insipientem esse dicit, aliquem se in laboribus iactare vel virtutibus.

t ¶ *Vos me coegistis: ego enim à vobis debui commendari. Nihil enim minus feci ab his, qui sunt supra modum Apostoli.*] Sed hoc vos coegistis, qui cum aliis de me satisfacere deberetis, quòd nihil minus fuerim à magnis Apostolis, iterum opus habetis, vt vos denuò commendemus.

u ¶ *Tametsi nihil sum, signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis & prodigiis & virtutibus,* &c.] Ego quidem nihil sum, vt homo, sed Apostolatus, sua in vobis signa monstrauit, hoc est, patientiam in moribus, & prodigia in signis.

x ¶ *Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis,* &c.] Quibus alii Apostoli prædicarunt. De integritate Apostoli, & seueritate acceptæ potestatis à Domino in eos, qui pœnitentiam negarunt, agit.

y ¶ *Ecce tertiò hoc paratus sum venire ad vos, & non ero vobis grauis. Non enim quæro, quæ vestra sunt, sed vos.*] Salutem vestram desidero, non munera.

z ¶ *Nec enim debent filii parentibus thesaurizare: sed parentes filiis.*] Ego magis si haberem, vobis dare deberem.

a ¶ *Ego autem libentissimè impendam,* &c.] Quod habeo labore animo, impendo, & plusquam possum, impendam. Perfecta enim dilectio non solùm totum quod habet gratis impendit, sed etiam ipsa libenter superimpenditur, si necesse est.

b ¶ *Sed esto: ego vos non grauaui,* &c.] Per omnia se purgat, ipsorum semper conscientiam testem inuocans: simul, & quomodo se ab illis possint cauere, demonstrans.

c ¶ *Rogaui Titum, & misi cum illo fratrem,* &c.] Nunquid aliquid vobis abstulit ad me perferendum?

d ¶ *Nonne eodem,* &c.] Nónne vno spiritu omnia gerimus?

e ¶ *Olim putatis.*] Non sicut superius dixi, placemus nobis, sed ne nobis cùm venerimus, necesse sit acrius vindicare.

f ¶ *Coram Deo in Christo,* &c.] Quem fallere impossibile est.

g ¶ *Timeo enim,* &c.] Timeo, si vos non inuenero iustos, & ego vobis seuerus inueniar. Blandimentis minas iungit.

h ¶ *Ne forte contentiones, æmulationes, animositates,* &c.] Pro-

per

D. HIERO... Tom. 7. 8

pter hæc se dicebat seueriſſimè vindicare. Quid faceret, si noſtris temporibus aduenirent, quibus ad comparationem aliorum criminum, iſta ne putantur quidem eſſe peccata.

a ¶ *Et lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt*, &c.] Hoc eſt contra Nouatianos pœnitentiæ negatores: ſi enim luget pœnitentiam non agentes, vtiq; de agentibus gaudet.

b ¶ *Fornicatione, & impudicitia quam geſſerunt*, &c.] Impudicitia grauior eſt fornicatione, quaſi monſtruoſa turpitudo, ſicut ille fecit, qui vxorem patris accepit.

Caput XIII.

E*Cce tertiò hoc venio ad vos: in ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum.*] Secundùm legem contra Manichæos.

d ¶ *Prædixi & prædico vt præſentibus: & nunc abſens his qui ante peccauerunt*, &c.] Qui poſt documenta priorum peccauerint, nõ ipſis parcam: quia antecedentium ruina, ſequentes debet facere cautiores.

e ¶ *An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Chriſtus?*] An in me Chriſtum tentatis, vtrum in vobis valeat vindicare?

f ¶ *Qui in vobis non infirmatur.*] Quem non infirmum, ſed potentem eſſe nec ipſi neſcitis.

g ¶ *Sed potens eſt in vobis*, &c.] Quantò magis in vobis carptoribus ſui.

h ¶ *Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute Dei.*] Quòd crucifixus eſt, noſtræ eſt infirmitatis: quòd viuit, ſuæ virtutis.

i ¶ *Nam & nos infirmi ſumus in illo*, &c.] Siue, qui nos quaſi infirmos prouocatis, inuenietis nos viuere cum Chriſto in virtute Dei cum in vos vindicare cœperimus. Siue nos in præſenti quidem infirmamur, ſed in futuro cum illo, non in noſtra, ſed Dei virtute viuemus.

k ¶ *Voſmetipſos tentate, ſi eſtis in fide: ipſi vos probate*, &c.] Si in fide eſtis, & in vobis vos cognoſcite: date ſententiam in peccante, & videte, ſi non ſtatim cum veſtro verbo vindicta procedat.

l ¶ *An non cognoſcitis voſmetipſos, quia Chriſtus Ieſus in vobis eſt*, &c.] Dei virtus, ſi tamen vos minimè reprobauit.

humiliet me Deus apud vos: [a] & lugeam multos ex his, qui ante peccauerunt: & non egerunt pœnitentiam ſuper immunditia [b] & fornicatione, & impudicitia quam geſſerunt.

Caput XIII.

ECce tertiò hoc venio ad vos: in ore duorum vel trium teſtium ſtabit omne verbum. [d] Prædixi enim & prædico: vt præſens vobis & nunc abſens his qui ante peccauerunt, & cæteris omnibus: quoniam ſi venero, iterum non parcam. [e] An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus? [f] Qui in vobis non infirmatur, [g] ſed potens eſt in vobis. [h] Nam & ſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex virtute Dei. [i] Nam & nos infirmi ſumus in illo: ſed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis. [k] Voſmetipſos tentate, ſi eſtis in fide: ipſi vos probate. [l] An non cognoſcitis voſmetipſos: quia Chriſtus Ieſus in vobis eſt? Niſi fortè reprobi eſtis. [m] Spero autẽ, quòd cognoſcitis: quia nos non ſumus reprobi. [n] Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis, non vt nos probati pareamus, ſed vt vos, quod bonum eſt, faciatis. Nos autem vt reprobi ſumus. [o] Non poſſumus enim aliquid aduerſus veritatem: ſed pro veritate. [p] Gaudemus enim, quoniam nos infirmi ſumus, vos autem potentes eſtis. [q] Hoc & oramus veſtram conſummationem. [r] Ideo enim hæc abſens ſcribo, vt non præſens durius agam ſecundùm poteſtatem, quam Dominus dedit mihi [s] in ædificationem, [t] & non in deſtructionem. [u] De cætero fratres gaudete: perfecti eſtote, exhortamini, [x] idipſum ſapite. Pacem habete: & Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum. [y] Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes ſancti. [z] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus [a] ſit cum omnibus vobis, Amen.

m ¶ *Spero autem, quòd cognoſcitis: quia nos non ſumus reprobi.*] Spero vos ſenſuros, quomodo nos conuerſemur.

n ¶ *Oramus autem Deum, vt nihil mali faciatis, non vt nos probati pareamus*, &c.] Si enim aliquid feceritis, non vindicando parebimus probati: ſed maluimus nos reprobos videri, tantùm vt vos, quod bonum eſt, faciatis.

o ¶ *Non enim poſſumus aliquid aduerſus veritatem: ſed pro veritate.*] Innocentiæ enim noſtræ ſententia obeſſe non poterit, niſi ei qui pro certo peccauerit.

p ¶ *Gaudemus enim, quoniam infirmi ſumus, vos autem potentes eſtis.*] Gaudemus, ſi non ſit neceſſe, vt noſtra virtus appareat, ſicut Petri apparuit in Sapphira & Anania.

q ¶ *Hoc oramus veſtram conſummationem.*] Vt vos perfecti ſitis atque potentes.

r ¶ *Ideo hæc abſens ſcribo, vt non præſens durius agam ſecundùm poteſtatem, quàm Dominus dedit mihi.*] Si non correxeritis vos, durius adhuc acturus ſum, quàm ſcribendo denuntio.

ſ ¶ *In ædificationem.*] Vt & vos de æterno emendetis: & alii peccare formident.

t ¶ *Et non in deſtructionem.*] Ad quam ſibi Pſeudoapoſtoli poteſtatem vſurpant.

u ¶ *De cætero autem fratres gaudete, perfecti eſtote, exhortamini*, &c.] Notandum quòd toti Eccleſiæ ſcribens, dicit eos omnes debere eſſe perfectos: & quòd laicos iubet ſe inuicem exhortari.

x ¶ *Idipſum ſapite. Pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiſcum.*] Alioquin auctor diſſenſionis & odii, contrarius erit vobis: & vos cum illo permanebitis in æternum: ſi ille hic vobiſcum manſerit ſemper.

y ¶ *Salutate inuicem in oſculo ſancto. Salutant vos omnes ſancti.*] Non honorati aut diuites.

z ¶ *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & communicatio ſancti ſpiritus*, &c.] Contra Arianos, qui ideo patrem maiorem eſſe contendunt: quia plerunque primus nominatur in ordine.

a ¶ *Sit cum omnibus vobis, Amen.*] Non aliquantis, ſiue quòd omnes in his donis velit eſſe perfectos.

Commentariorum in ſecundam Epiſtolam ad Corinthios, Finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD GALATAS.

CAPVT I.

Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, &c.] Sicut sacrarũ scripturarum testatur auctoritas: Neminem venire ad patrem nisi per filium & spiritum sanctum.

Item neminem venire ad filium, nisi quem vocauerit pater & spiritus sanctus: ita & hoc loco manifestè ostenditur Paulum Apostolum in Euangelii prædicationem, per Iesum Christum & Deum patrem vocatum esse à sancto spiritu: quemadmodum liber Apostolicorum Actuum docet, dicens: Ministrantibus autem illis Domino, & ieiunantibus dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus, ad quod assumpsi eos.

Item & infra in eodem loco: Et ipsi quidem missi à Spiritu sancto abierunt Seleuciam. Quòd autem hic Iesum Christum primo loco ponit, & ita demum patrem, & alibi indifferenter DEVM patrem anteponit, frequenter etiam spiritum sanctum, hoc ostendit: quoniam in patre & filio & spiritu sancto, non ordo, non maior aut minor, sed vna est gloria eademq; substantia. Quod verò dicit, neque per hominem, sed per IESVM Christum: hic personam deitatis ostendit. Quod autem ait: qui suscitauit eum à mortuis, assumpti hominis significat incarnationem. Aliter: Non humana præsumptione, vt illi dicunt: neque per Apostolos alios, vt Aaron per Moysen, sed per ipsum dominum, vt Moyses & omnes Apostoli vel Prophetæ: sed plerique ab hominibus ordinantur, cùm indignè fauore populi patientiam Domini contemnentes, diuino sacerdotio contra meritum ordinantur.

b ¶ *Sed per Iesum Christum.*] Qui Petrum & cæteros Apostolos in ministerium Apostolatus elegit.

c ¶ *Et Deum patrem*, &c.] Ostendit vnam esse patris & filii operationem.

d ¶ *Qui suscitauit eum à mortuis.*] Secundùm quod mori potuit, secundum carnem scilicet.

e ¶ *Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ.*] Ne solus indignè ferre putaretur, suam conculcari doctrinam Apostolus obiurgaturus Galatas propter conuersationem suam, non tantùm ex sua persona scribit ad eos, sed ex omnium fratrum, qui in consortio secum erant, quos in Epistola ad Corinthios Apostolos vocat, dicens. *Siue fratres nostri Apostoli Ecclesiam gloriæ Christi.* 1 Cor. 15.

f ¶ *Gratia vobis.*] Qua sola estis fide saluati.

g ¶ *Et pax à Deo & patre nostro & Domino Iesu Christo.*] Qua remissis delictis omnibus, reconciliati fuerunt Deo.

h ¶ *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*, &c.] Ostendit beneficia Christi, quibus existebant ingrati, in lege quæ peccatoribus data est, viuere cupientibus, cum illis omnia essent peccata dimissa.

i ¶ *Vt eriperet nos de præsenti seculo nequam.*] Non quòd seculum nequam sit, sed quòd mala sint, quæ aguntur in seculo, sicut & Dominus in Euangelio dicit: *Sufficit diei malitia sua* Non quia dies mala sit, sed propter illa, quæ in eius tempore aguntur, vel bona vel mala dicitur. Item mala seculi opera dicuntur, quæ committuntur in ipso.

CAPVT I.

PAulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem: [b] sed per IESVM Christum [c] & Deum patrem: [d] qui suscitauit eum à mortuis, [e] & qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. [f] Gratia vobis [g] & pax à Deo patre nostro & Domino IESV Christo: [h] qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, [i] vt eriperet nos de præsenti seculo nequam, [k] secundùm voluntatem Dei & patris nostri, [l] cui est gloria in secula seculorum, Amen. [m] Miror, quòd sic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium, quod non est aliud, [n] nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, [o] & volunt conuertere Euangelium Christi. [p] Sed licet nos aut angelus de cœlo euangelizet vobis præterquam, quod euangelizamus vobis, [q] anathema sit. [r] Sicut prædiximus, & nunc iterum dico. Si quis vobis euangelizauerit præter id, quod accepistis, anathema sit. [s] Modò enim hominibus suadeo, an Deo? [t] An quæro hominibus placere? [u] Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. [x] Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium quod euangelizatum est à me: [y] quia non est secundum hominem. Neq; enim ego ab homine accepi illud, neq; didici, sed per reuelationem Iesu Christi. [z] Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo: [a] quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, & proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens paternarum meaorum traditionum. Cum autem placuit ei, qui segregauit me de vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt euangelizem illum in gentibus: continuò non acquieui carni & sanguini, neque veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abij in Arabiam, & rursum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo quia non mentior. Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo. Tantùm autem auditum habebant, quia qui persequebatur nos aliquando, modò euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat: & in me glorificabant Deum.

k ¶ *Secundùm voluntatem Dei & patris nostri.*] Non secundùm merita nostra.

l ¶ *Cui est gloria in secula seculorum, Amen.*] Infinitis beneficiis infinita gloria debetur.

m ¶ *Miror, quòd sic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium, quod non est aliud*, &c.] Manifestatis beneficiis, mirari se dicit, quòd ab illo potuerint separari.

n ¶ *Nisi sunt aliqui, qui vos conturbant.*] Nam Euangelium verum aliud esse non potest, nisi Christi.

o ¶ *Et volunt conuertere Euangelium Christi*, &c.] Dum lex ad Euangelium profecerit, illi peruerso ordine Euangelium ad legem prouocare nituntur.

p ¶ *Sed licet nos aut Angelus de cœlo euangelizet vobis, præterquam quod euangelizauimus vobis*, &c.] Breuiter omni voluit præiudicare personæ, quando nec Apostolus contra id quod primum prædicauerat, nec vocem de cœlo loquentis angeli permisit audire. Facit autem sententia contra omnes hæreticos qui traditiones Apostolicas mutare conantur.

q ¶ *Anathema sit.*] Hoc est, abominabilis vobis sit.

r ¶ *Sicut prædiximus, & nunc iterum dico. Si quis vobis euangelizauerit præter id, quod accepistis, anathema sit*, &c.] Repetitum fortius commendatur.

s ¶ *Modò enim hominibus suadeo, an Deo?*] Nunquid propter homines vobis suadeo: sicut propter Iudæorum traditiones ante faciebam? Ostendere vult odia hominum se non timentem, liberè defendere veritatem.

t ¶ *An quæro hominibus placere?*] Vbicunq; sine additamento aliquo homines nominantur, in malam partem accipitur in scripturis. Vt est illud: *Omnis homo mendax.* Et: *Quem dicunt homines esse?* Et, *Nonne homines estis?* Et, *Secundùm hominem ambulatis.* Igitur quicunque talibus placere voluerit, necesse est, vt eorum faciat voluntatem. Sancti autem Deo tantùm & Deum amantibus placent, qui plusquam homines esse meruerunt. Psal. 115. 1. Cor. 3. a

u ¶ *Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.*] Nam ideo me oderunt, quia seruus sum Christi.

x ¶ *Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod euangelizatum est à me.*] Vult purgare vsurpationis & humanæ traditionis infamiam.

y ¶ *Quia non est secundùm hominem*, &c.] Neque à me confinxi, neque ab alio homine accepi, neque à quoquam didici, quòd gentes sola fide saluarentur.

z ¶ *Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo.*] Nec vos credo latere, quod dico. Ostendere vult, quàm firmiter tenuerit Iudaismum, & quàm fideliter pro traditionibus patrum expugnarit Ecclesiam, vt intelligamus eum non potuisse inde humano consilio, nisi reuelatione separari diuina.

a ¶ *Quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei*, &c.] Non supra omnes, ne iactabundus putaretur.

a ¶ *Cum*

mearum traditionum. [a] Cùm autem placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, [b] & vocauit per gratiã suam, [c] vt reuelaret filium suũ in me, vt euangelizarẽ illum in gentibus: [d] cõtinuò non acquieui carni & sanguini. [e] Neque veni Hierosolymá ad antecessores meos apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascũ. [f] Deinde post annos tres [g] veni Hierosolymam [h] videre Petrum, [i] & mãsi apud eum diebus quindecim. [k] Alium autẽ apostolorum vidi neminem, [l] nisi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia nõ mentior. [m] Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ. Eram autem ignotus facie ecclesijs Iudææ, [n] quæ erant in Christo. Tantùm autem auditum habebant: quoniã qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat, [o] & in me clarificabant Deum.

Caput II.

Deinde post annos quatuordecim iterum [q] ascendi Hierosolymam cum Barnaba assumpto & Tito. [r] Ascendi autem secundùm reuelationem, [s] & contuli cum illis euangeliũ quod prædico in gentibus. [t] Seorsum autem his qui videbãtur aliquid esse: [u] ne fortè in vacuum currerem aut cucurrissem. [x] Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset gentilis, cõpulsus est circumcidi: [y] sed propter subintroductos falsos fratres, [z] qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, vt nos in seruitutem redigerent: [a] quibus neq; ad horam cessimus subiectioni, vt veritas euangelij permaneat apud vos. [b] Ab his autem qui videbantur esse aliquid, [c] quales aliquando fuerint, nihil mea interest. Deus .n. personam hominis non accipit. [d] Mihi autem qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt: sed è contra cùm vidissent, quod creditum est mihi euangelium præputij, [e] sicut & Petro circumcisionis. Qui .n. operatus est Petro in apostolatũ circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes. Et cùm cognouissent gratiam, quæ data est mihi: [f] Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, [g] dextras dederunt mihi & [h] Barnabæ societatis: vt nos in gẽtes, ipsi autem in circumcisionem: tantùm vt [i] pauperum memores essemus. [k] Quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere. [l] Cùm autẽ venisset

a ¶ *Cùm autem placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ.*] Hic præscientiam Dei, ad dilectionem apostoli antequam nasceretur, ostendit. Item qui me in præscientia ab vtero segregauit, quando voluit, fecit, quod sciebat esse futurum.

b ¶ *Et vocauit per gratiam suam.*] Non meis meritis.

c ¶ *Vt reuelaret filium suum in me,* &c.] Vt filium suum per me gentibus reuelaret.

d ¶ *Continuò non acquieui carni & sanguini.*] Hoc dicit: quoniam secundum mysterium reuelationis, commissam sibi prædicationem euangelij exercuerit: neque tunc carnis & sanguinis vocem audiui, sed Dei.

e ¶ *Neque veni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos,* &c.] Nõ quòd mihi necesse fuit, vt ab illis aliquid edoceret: sed de Damasco in Arabiam protinus ibam, vt docerem quod mihi à Deo reuelatum fuerat.

f ¶ *Deinde post annos tres.*] Ostendit se non indiguisse doceri, qui tribus iam annis alijs prædicarat.

g ¶ *Veni Hierosolymam.*] Quando se discipulis iungere attentabat.

h ¶ *Videre Petrum.*] Et susceptum se ab illo in charitate demonstrat, & in tam breui tempore nihil discere potuisse.

i ¶ *Et mansi apud eum diebus quindecim.*] Videndi gratia, non discendi.

k ¶ *Alium autem apostolorum vidi neminem.*] Ne vel ab illis didicisse videretur.

l ¶ *Nisi Iacobum fratrem Domini. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.*] Quatuor modis fratres appellari quis dubitat? Primò, naturæ, secundò, cognatione, tertiò, gente, quartò, affectu. Vnde Iacobus secũdùm cognationem frater Domini dicitur: quoniam de Maria Cleophe sorore matris Domini, natus esse monstratur.

m ¶ *Deinde veni in partes Syriæ & Ciliciæ: eram autem ignotus facie ecclesiæ Iudææ.*] Notandum quia per triennium ecclesijs Iudææ erat ignotus.

n ¶ *Quæ erant in Christo. Tantùm autem auditum habebant,* &c.] Seorsum qui ex Iudæis erant, ecclesia habebantur, nec his qui erant ex gentibus, miscebantur.

o ¶ *Et in me clarificabant Deum.*] De re difficili maxima nascitur admiratio, & laudabatur Deus, qui hoc solus posset efficere. De falsis fratribus, & de Petro in circumcisione. Paulo verò in gentibus ordinatis.

Caput II.

Deinde post annos quatuordecim.] Quando de oneribus legis quæstio mouebatur.

q ¶ *Iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito.*] Non voluntate mea, sed imperij diuini necessitate.

r ¶ *Ascendi autem secundum reuelationem.*] Hoc ait Apostolus. Cùm venirem, inquit, Hierosolymam secundum reuelationem Dei, congregationi fratrum per ædificationem meam reddidi rationem, seorsum & apostolis, non vt ab illis in aliquo instruerer, quippe qui plenam fueram gratiam cõsecutus: sed vt manifestarem eis recto ordine, me Christi euangelium prædicare.

f ¶ *Et contuli cum illis euangelium quod prædico in gentibus.*] Non didici, sed contuli euangelium, per quod gentes sola fide saluantur.

t ¶ *Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse.*] Ne illos discipuli de euãgelio dubitare putarent.

u ¶ *Ne fortè in vacuum currerem aut cucurrissem.*] Hoc non est dubitantis, sed potius confirmantis.

x ¶ *Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset gentilis, compulsus est circumcidi.*] In vacuum cucurrit.

y ¶ *Sed propter subintroductos falsos fratres.*] Reddidit causas cur circumcidit Titum, non quia illi circumcisio prodesset, sed vt scandalum imminens vitaretur.

z ¶ *Qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu,* &c.] Quia absoluti sumus à iugo legis.

a ¶ *Quibus neque ad horam cessimus,* &c.] Vt periculum vitaremus, & essent in nobis, qui veritatem euangelij confirmarent.

b ¶ *Ab his autem qui videbantur esse aliquid.*] Hic eos significat, qui Galatas iudaizare compulerant: qui aliquãdo insignes inter discipulos apostolorũ fuerant: quique præsenti tempore à fide Christiana ad obseruationem Iudaicam conuertebant.

c ¶ *Quales aliquando fuerint,* &c.] Non mihi cura est, quia cum Domino ambulauerunt: quia nec tempus præiudicat fidei, nec persona labori.

d ¶ *Mihi autem,* &c. *quod creditum est mihi euangelium præputij.*] Vt prædicem in gentibus, sicut illi Iudæis.

e ¶ *Sicut & Petro circumcisionis: qui enim operatus est Petro in apostolatum circumcisionis,* &c.] In nullo sum illo inferior: quia ab vno Deo sumus in ministerio ordinati.

f ¶ *Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse.*] Super quas erat ecclesia confirmata.

g ¶ *Dextras dederunt.*] Ita nos docere debere.

h ¶ *Mihi & Barnabæ societatis: vt nos in gentes,* &c.] Ambo enim missi erant simul, vt gentibus prædicarent.

i ¶ *Vt pauperum memores essemus.*] Qui omnia sua distribuentes, ad apostolorum pedes pretia deponebant. Vel quorum bona fuerant à Iudæis inuasa, sicut legimus ad Hebræos.

k ¶ *Quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere.*] Hoc est, quòd in omni penè scribit epistola.

l ¶ *Cùm autem venisset Cephas Antiochiam,* &c.] Galatarum infirmitas compellit eum narrare: quòd nec ipsi Apostolorum principi Petro pepercerit, veritatem euangelij non liberè defendenti: sicut etiam ad profectum Corinthiorum manifestat visionem, quam annis quatuordecim celauerat.

A Hoc autem totum ait, vt ostendat se nunquam circumcisionis fuisse factorem, quod de illo falsi apostoli confingebant. Vnde & alibi dicit: *Ego autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Galat. 5. b.

a ¶ *Prius enim quàm venirent*, &c.] Sciens sibi ostensum, vt nullius generis hominem vocaret immundum.

b ¶ *Cùm autem venissent*, &c.] Non ideo reprehensibilis erat, quia cum illis edebat: sed quia postea propter homines se subtrahebat.

c ¶ *Ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.*] Qui mecum ad gentes missus, nihil inter eos docuerat esse discriminis.

d ¶ *Sed cùm vidissem*, &c.] Quamuis hoc propter scandalum faceret Iudæorum, tamen publicè illum conueni, vt & Iudæis superbia, & gentibus desperatio tolleretur.

e ¶ *Dixi Cephæ coram omnibus.*] Publicum scandalum non poterat priuatè curari.

f ¶ *Si tu cùm Iudæus sis.*] Si tu non tenes quòd natus es, quo modo illos facis tenere quòd nati non sunt? Rationem reddit, non iniuriam facit.

g ¶ *Gentiliter viuis, & non Iudaicè.*] Non ex operibus legis, sed sola fide sicut gentes, vitam in Christo inuenisse te nosti.

h ¶ *Quomodo gentes cogis Iudaizare?*] Cur subtrahis te tanquam à peccatoribus? B

i ¶ *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.*] Peccatores tamen eramus: quia cōclusit scriptura omnia sub peccato.

k ¶ *Scientes autem, quòd non iustificatur homo ex operibus legis*, &c.] Opera legis, circumcisio & sabbathum, dies festi, &cætera, quę non propter iustitiam, sed ad edomandam populi duritiam sunt mandata.

l ¶ *Quòd si quærentes iustificari*, &c.] Si enim gentes fides sola non saluat, nec nos: quia ex operib. nemo iustificatur. Ergo adhuc peccatores sumus, & Christus peccatorum minister est, tanquam non valens peccata indulgere.

m ¶ *Si enim quæ destruxi, iterum hæc reædifico*, &c.] Si destruxi Iudæos, & nunc (vt illi dicunt) ipsos reædifico, meæ sententiæ præuaricator inuenior.

n ¶ *Ego enim per legem legi mortuus sum.*] Hoc est quod dicit: per legem Christi, legi Moysi mortuus sum: aut certè per ipsam Moysi legem, legis eiusdem sum obseruationibus liberatus: quoniam scriptum est in eadem lege: Quia Abraham ex fide iustificatus est, & non ex operibus legis. Item per legem Christi, legi litteræ: & Moysi lege veteri sum mortuus: quia ipsa se cessaturam esse prædixit. Gen. 15. b.

o ¶ *Vt Deo viuam.*] Quia legem suam innouauit.

p ¶ *Christo confixus sum cruci.*] Omnibus peccatis, quibus lex est data, sum mortuus, ergo lex mihi minimè est necessaria.

q ¶ *Viuo autem iam non ego.*] Vetus homo.

r ¶ *Viuit verò in me Christus.*] In illo viuit Christus, in quo Christus vegetat actus & vitam.

nisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti: quia reprehēsibilis erat. [a] Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo, cum gentib. edebat. [b] Cùm autē venissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex circūcisione erant: & simulationi eius cōsenserunt cæteri Iudæi: [c] ita vt & Barnabas duceretur ab eis in illā simulationem. [d] Sed cùm vidissem quòd nō rectè ambularent ad veritatem euangelij, [e] dixi Cephæ corā omnibus: [f] Si tu cùm Iudæus sis, [g] gentiliter viuis, & nō Iudaicè, [h] quo modo gentes cogis Iudaizare? [i] Nos natura Iudæi, & nō ex gentib. peccatores. [k] Scientes autem quòd non iustificatur homo ex operib. legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christo Iesu credim[us], vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Propter quod ex operib. legis non iustificabitur omnis caro. [l] Quòd si quærētes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores: nūquid Christus peccati minister est? Absit. [m] Si enim quæ destruxi, iterum hæc reædifico, præuaricatorem me constituo. [n] Ego enim per legem legi mortuus sum, [o] vt Deo viuam: [p] Christo cōfixus sum cruci. [q] Viuo autem iam non ego, [r] viuit verò in me Christ[us]. [f] Quòd autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei, [t] qui dilexit me: & tradidit seipsum pro me. [u] Non abijcio gratiam Dei. [x] Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

Caput III.

O Insensati Galatæ, [z] quis vos fascinauit nō obedire veritati? [a] Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus, [b] & in vobis crucifixus. [c] Hoc solum à vobis volo discere. [d] Ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei. [e] Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini? [f] Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa. [g] Qui ergo tribuit vobis spiritum, & operatur virtutes in vobis ex operibus legis, an ex auditu fidei, sicut scriptum est. [h] Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. [i] Cognoscite ergo: quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahę. [k] Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænūciauit Abrahæ, quia benedicētur in te omnes gentes. [l] Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cū fideli Abraham. [m] Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto

f ¶ *Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei.*] In sola fide: quia nihil debeo legi antiquæ.

t ¶ *Qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me.*] Non pecuniam, non aliquod aliud pretium, sed se.

u ¶ *Non abijcio gratiam Dei.*] Non debeo illi esse ingratus, qui me tantum dilexit, vt pro me etiam moreretur. Abiecta enim est gratia, si mihi sola non sufficit.

x ¶ *Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.*] Si lex poterat iustificare, superfluè mortuus est Christus.

Caput III.

O *Insensati Galatæ.*] Non est contrariū Saluatoris verbo, quo fratrem fatuum vocari prohibuit, non enim hic dicitur sine causa.

z ¶ *Quis vos fascinauit non obedire veritati?*] Per vulgi verbum, inuidiam significauit, sicut ait Salomon: *Fascinatio nugacitatis obscurat bona.* Sap. 4. c.

a ¶ *Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus est.*] Quibus per meam prædicationem ita manifestata est passio eius, vt ipsum ante vos pendere putaretis. Proscriptus est, sententiam damnationis accepit.

b ¶ *Et in vobis crucifixus.*] Quasi apud vos omnia facta sint. Siue sic, quem verè pro damnato & mortuo etiam nunc vilem habetis, dum putatis eum vobis non sufficere ad salutem. D

c ¶ *Hoc solum à vobis volo discere.*] Hoc vnum vos interrogo.

d ¶ *Ex operibus legis spiritum accepistis*, &c.] Si ex merito fidei spiritum accepistis, quid nobis lex amplius poterit dare?

e ¶ *Sic stulti estis, vt cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini?*] Cùm nec Iudæi aliter spiritum accipiāt, quàm per fidem Christi, vos è contrario putatis vobis spiritum non sufficere sine lege.

f ¶ *Tanta passi estis sine causa.*] Ostendit quia in Galatia constituti, pro Christi fide passi sunt persecutionem. Item tanta sine causa pro Christo toleraſti, si nō iterum pro Christo corrigatis. Siue quod hic, si tamen nō dubitantis sermo sit, sed potius confirmantis, secundum illud, si tamen iustum est apud Deum retribuere, qui nos tribulant tribulationem.

g ¶ *Qui ergo tribuit vobis spiritum*, &c.] Spiritum sanctum sola fide accepistis, qui non nisi à iustis accipitur, iustos autem sine legis oneribus esse vos constat.

h ¶ *Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.*] Ita & vobis ad iustitiam solam sufficit fides.

i ¶ *Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrahæ*] Siue Iudæi, siue Græci, non carnaliter circumcisi.

k ¶ *Prouidens autem scriptura*, &c.] Non vna gens Iudaica, sed omnes quæ ex operibus legis sunt.

l ¶ *Igitur qui ex fide sunt*, &c.] Non enim circumcisæ sunt gentes, vt possint ex operibus benedici.

m ¶ *Quicunque enim ex operibus legis sunt*, &c.] Quia ita præualuit consuetudo peccandi, vt nemo iam perficiat legem.

a ¶ *Male-*

dicto sunt. Scriptū est enim: [a] Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis vt faciat ea. [b] Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, [c] quia iustus ex fide viuit. [d] Lex autem non est ex fide, [e] sed qui fecerit ea, viuet in illis. [f] Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictū: quia scriptum est: [g] Maledict⁹ omnis qui pendet in ligno, [h] vt in gentibus maledictio Abrahę fieret in Christo Iesu, [i] vt pollicitationem spiritus accipiamus per fidem. [k] Fratres, secundùm hominem dico, tamē hominis confirmatū testamentum [l] nemo spernit aut superordinat. Abrahæ dictę sunt promissiones & semini eius. Non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno, & semini tuo qui est Christus. [m] Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo, [n] quæ post quadringētos & triginta annos, facta est lex, nō irritum fecit ad euacuandam promissionem. [o] Nam si ex lege hæreditas, iam nō ex promissione. Abrahę autem per repromissionem donauit De⁹. Quid igitur lex? [p] Propter trāsgressionem posita est, donec veniret semē cui promiserat, [q] ordinata per angelos [r] in manu mediatoris. [s] Mediator autem vnius non est, [t] Deus autem vnus est. [u] Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si n. data esset lex, quæ posset viuificare, verè ex lege esset iustitia. [x] Sed cōclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. [z] Prius autē quàm veniret fides, [a] sub lege custodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelāda erat. [b] Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur. [c] At vbi venit fides, iá non sumus sub pædagogo. [d] Omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu. [e] Quicunque enim in Christo Iesu baptizati estis, Chri-

anno, Abraham accepit à Deo repromissionem, à quo tempore vsque ad initium legis Mosaicæ quadringenti & triginta anni, hac ratione complentur. Ex tempore repromissionis vsque ad centesimum annum Abrahæ, quando Isaac filius ei natus fuit, vigintiquinque anni numerantur. Postea quinto ætatis anno, Isaac paruulus, ab Ismaele cœpit affligi, sicut idem Apostolus in hac ipsa epistola scribit. Euidenter ergo monstratur secundum sermonem Dei ad Abraham factum, post centum triginta annos repromissionis, semen eius persecutionibus laborare cœpisse.

a ¶ *Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt.*] Hoc est, quòd non omnia vsque ad finem legis mandata seruauerit. Quæritur sanè hoc loco, si fides sola sufficiat Christiano, & vtrum non sit maledictus, qui euangelica præcepta contemnet. Sed fides ad hoc proficit, vt in primitijs credulitatis accedentes ad Deum iustificet, si deinceps in iustificatione permaneat: cæterùm sine operibus fidei, non legis, mortua est fides. Qui enim non credit mandatis, & eos qui euangelij præcepta contemnūt, maledictos esse, & Saluator edocuit, dicens: *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* Et Iacobus Apostolus vnius mandati transgressorem, omnium reum esse demonstrauit.

Matt. 25. d

Iacob. 2. b.

b ¶ *Quoniam autem in lege nemo iustificatur*, &c.] Quia nemo illam seruat, ideo dictū est, quòd sola fide iustificandi essent credentes. Item vult ostendere: quia ex operibus legis Moysi, iustificari homo non possit, nisi habuerit & fidem, quæ veniam dat credenti in Deo. Non enim qui credunt in Christo, sine lege viuere non possunt.

c ¶ *Quia iustus ex fide viuit.*] Perfecta fides est, non solum Christum, sed & Christo credere.

d ¶ *Lex autem non est ex fide.*] Non iustificat sola fides.

e ¶ *Sed qui fecerit ea, viuet in illis.*] Suo labore conquirat iustitiam, & viuet in æternum.

f ¶ *Christus nos redemit*, &c.] Qui sub maledicto non erat: quia per omnia legem impleuit. Et ideo in debito maledicto eius nostrum debitum compensatum est, vt liberet transeuntes ad fidem.

g ¶ *Maledictus omnis qui pendet in ligno.*] Sic est scriptum: Si cui fuerit iudicium mortis, suspendetis eum in ligno. Non ideo maledictus, quia pendet: sed ideo pendet, quia maledictus. Christus ergo cui non erat iudicium mortis, nec causa subeundæ crucis & maledicti reatus pro nobis maledictum suscepit: quia omnes maledicti eramus, & debiti ligno: & ideo maledicti, quia non permansimus in omnibus quæ scripta erant in lege.

Deut. 21. d

h ¶ *Vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu.*] Vt sola fide gentes benedicerentur in Christo, sicut promissum fuerat Abrahæ.

i ¶ *Vt pollicitationem spiritus accipiamus per fidem.*] Quæ per Iohelem prophetam omni carni promissa est, id est, vniuerso generi hominum.

Ioel. 2. g.

k ¶ *Fratres, secundum hominem dico*, &c.] Humano vtor exemplo: comparari enim humana diuinis, propter euidentiorem intellectum possunt, æquari non possunt.

l ¶ *Nemo spernit aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones*, &c.] Quia post tantum temporis data est lex.

m ¶ *Hoc autem dico testamentum confirmatum à Deo.*] In Christo Iesu.

n ¶ *Quæ post quadringentos*, &c.] Ne quis putet esse contrarium: quoniam in libro Geneseos ad Abraham à Deo dicitur: *Scito præscens, quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subjcient eos seruituti, & affligent quadringentos annos*, & hic Apostolus triginta annos amplius ponat. Quod autem dicit, hoc est, septuagesimo quinto ætatis suæ

Gen. 15. c.

o ¶ *Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione*, &c.] Non per legem, quæ necdum erat.

p ¶ *Quid igitur lex?*] Quare ergo data est lex.

q ¶ *Propter transgressionem posita est, donec veniret semen cui promiserat.*] Propterea data est, vt nos non transgredi, vel cogeret, vel doceret, vsque dum Christus veniret.

r ¶ *Ordinata per angelos.*] Hoc loco Mosen Dei & Hebræorū mediatorem significat, legem per angelum Domini accepisse, sicut in libro actuum apostolorum Stephanus dicit: *Hic est Moses, qui fuit in ecclesia in solitudine cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina.* Item legimus angelos per legem sæpè populo affuisse.

Act. 7. c.

s ¶ *In manu mediatoris.*] Siue Mosi (vt quidam putant) siue Christi. Nam & Moses, aiunt, inter Deum & populum medius fuit.

t ¶ *Mediator autem vnius non est.*] Id est, vnius partis.

u ¶ *Deus autem vnus est.*] Hoc ideo addidit, ne quis putaret, Christum ab vnitate diuinæ naturæ penitùs esse diuisum, quia mediatoris susceperit officium.

x ¶ *Lex ergo aduersus promissa Dei*, &c.] Sicut ad Romanos ait: *Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur*, scilicet, quæ à nemine seruabatur.

Rom. 8. a.

y ¶ *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato*, &c.] Aduenientе Christo, qui sub lege Mosi erant, concluſi sunt peccato, si vltrà in legis obseruatione permanere voluerint. Quia maledicti qui vmbræ legis deseruierunt veritate præsente. Item ostendit, quoniam non potuit inueniri, qui daretur credentibus, vt necesse esset sola fide saluari credentes.

z ¶ *Prius autem quàm veniret fides.*] Prius quàm veniret cui crederemus.

a ¶ *Sub lege custodiebamur*, &c.] Seruabamur à lege, huic fidei quæ erat suo tempore reuelanda.

b ¶ *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificemur.*] Ad disciplinam nos arctiùs retentans, perfectam doctrinam vero magistro seruabat.

c ¶ *At vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.*] Perfectæ ætatis discipuli non indigent pædagogo.

d ¶ *Omnes enim filij Dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu.*] Æqualiter & Iudæi & gentes per solam fidem filij Dei estis, qua credidistis Christo.

e ¶ *Quicunque enim in Christo Iesu baptizati estis, Christum induistis.*] Filium Dei induti, & toti membra eius effecti, filij Dei sitis necesse est, vt quid ergo vobis lex quæ seruis & peccatoribus data est, quibus per baptismum peccata remissa sunt?

a ¶ *Non*

A

a ¶ *Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus, neque femina*, &c.] Antè enim non solùm inter Iudæum & Græcum, sed etiam inter tribum & tribum erat magna diuersitas.

b ¶ *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis*, &c.] Si omnes vnum corpus estis Christi, Abrahæ semen estis, & veri hæredes, non ex carnali semine, sed ex diuina promissione generati.

CAPVT IV.

D*Ico autem*, &c. *sub tutoribus & actoribus est*, &c.] Quia dominatum quondam sacerdotes & principes exercebant: quos tutores & actores appellat. Modò autem non dominari, sed formam præbere iubentur: quia sacerdotale genus sumus, & omnia communiter habemus, quamuis per illos percipiamus sacramenta.

d ¶ *Ita & nos cùm essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes.*] Dierum videlicet & temporum, quæ fuerant eorum infirmitati necessaria, pro temporis qualitate.

c ¶ *At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum.*] Impletum iam erat tempus, quando legem per malam consuetudinem nemo poterat custodire.

f ¶ *Factum ex muliere.*] Dicens factum ex muliere, sexum significat, non corruptionem. Cæterùm vt manifestè ostenderet natum ex virgine, ait, ex muliere, non per mulierem. In eo autem quod dicit: ex muliere, mõstrat non more solito ex conuentu viri & feminæ, sed per spiritum sanctum, ex matre tantũ Christum incarnationẽ hominis susceptisse. Nam idem Apostolus ad Corinthios scribens, ait: *Sicut mulier ex viro, ita & vir per mulierem.* Vnde sicut in principio generationis, mulier ex viro sumpta est, ita & Christus secundùm carnem ex matre tantùm est. Omnis autem residua humana generatio, non ex muliere secundum Apostoli dictum, sed per mulierem, vt clarearet generatio hominum ex viro per mulierem creari.

1.Cor.7.b.

g ¶ *Factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret.*] Christus sub lege factus est, vt peccatum in carne vincens, credẽtes in se, à legis vinculis liberaret. Ipse autem sub lege tam diu fuit, donec baptizatus, noui testamenti inciperet euangelium prædicare. Item si sub lege factus non esset. Iudæos saluare non poterat: gentes verò poterat positus sub lege redimere.

h ¶ *Vt adoptionem filiorum reciperemus.*] Non enim omnes recepissemus adoptionem, si factus sub lege non esset.

i ¶ *Quoniam autem estis filij Dei, misit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem, abba pater.*] Ex hoc nos probat filios Dei, quoniam spiritum Christi accepimus.

k ¶ *Itaque iam non est seruus, sed filius, quòd si filius, & hæres per Deum.*] Quid vis iterum seruus esse, qui iam filius & hæres es? Item hic manifestè ostendit: quia totus populus vnus filius vocatur.

l ¶ *Sed tunc quidem ignorantes Deum*, &c.] Conuertit se ad illos, qui ex gentibus crediderant, & arguit illos: quia dies festos & tempora Iudæorum obseruare vellent, sicut antea idolis fecerant. Nam Iudæis isti dies idcirco concessi sunt, ne eos amore festiuitatis, idolis exhiberent.

m ¶ *Nunc autem cùm cognoueritis Deum, imò cogniti sitis à Deo.*] Antè ignorabamini ab illo, quia non nouit iniquos, & non vos illum quæsistis, sed ille vos perditos requisiuit.

n ¶ *Quo modo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuò seruire vultis?*] Euidenter ostendit Apostolus Galatas post acceptam fidem Christi, ad idolorum iterum rediisse culturam.

o ¶ *Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.*] Nos non similiter obseruamus: non enim Calendas colimus, nec dies festos, sicut illi in luxuria & epulis, sed in synceritate azymae pulamur.

p ¶ *Timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis.*] Nihil enim prodest Christianos vos factos, si ista iterum obseruetis.

q ¶ *Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.*] Hoc est quod dicit, me imitamini gentiliter viuentem: quia & ego gentiliter viuo, Iudaica obseruatione deposita, sicut Apostolus in hac eadem epistola Petro Apostolo dicit: *Si tu cùm sis Iudæus, gentiliter viuis, quo modo cogis gentes Iudaizare?* Gal.2.c.

r ¶ *Fratres, obsecro vos, nihil me læsistis.*] Vt meritò putetis me inimicitiarum & non salutis vestræ causa moueri.

s ¶ *Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizaui vobis iam pridem.*] Vel per passionem, vel etiam per naturalem infirmitatem: quia thesaurum gratiæ in vasis fictilibus baiulabat.

t ¶ *Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis, neque respuistis.*] Increpando hoc Apostolus dicit: quia cùm fidem Christi apud Galatas prædicaret, persecutionem ab incredulis ciuibus eorum passus est, & nihilominus ipsi tentationi & varijs iniurijs permiserunt Apostolum subiacere. Item grandis tentatio est, si vir sanctus aut infirmetur. Sed ideo ista pati permittitur à Deo, vt virtutem per infirmitatem perficiat, & vt corruptionem hanc sentientes, incorruptam vitam, maiori studio & amore perquirant.

u ¶ *Sed sicut angelum Dei excepistis me.*] Cùm se angelis comparatum gaudet, probat angelos hominibus esse maiores.

x ¶ *Sicut Christum Iesum.*] Non solùm vt angelum.

y ¶ *Vbi est ergo beatitudo vestra?*] Quam nunc taliter suscepistis.

z ¶ *Testimonium enim perhibeo vobis*, &c.] Ostendit, quanta eum charitate dilexerint, & quo modo se totos eius doctrinæ tradiderint. Vtique charissima corporis sui membra eidem tradere cupierant, hanc solam euangelico lumini dignam esse vicissitudinem arbitrantes, si sua lumina ei reddidissent.

a ¶ *Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis.*] Hæc est conditio veritatis, vt eam semper inimicitiæ sequantur, sicut per adulationem pernicioſam, amicitiæ conquiruntur. Libenter enim quod delectat, auditur: & offendit omne quod nolumus. Ita enim hi diligere cœperãt sabbathi ocia, & dierum festorum epula prædicantes contra Apostolum, qui omnem continentiam suo illis exemplo monstrabat.

b ¶ *Aemulantur vos non benè, sed excludere vos volunt, vt illos æmulemini.*] Æmulus & imitator, potest & inimicus intelligi. Sic non benè æmulatur, qui vt alium deijciat, non

vtipse

vt ipse proficiat, æmulatur. Æmulamini autem meliora charismata.

a ¶ *Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantùm cùm præsens sum apud vos.*] Nolite illos æmulari, sed bonum semper æmulamini, non in præsentia mea tantùm.

b ¶ *Filioli mei, quos iterum parturio, &c.*] Euidenter hoc aduersus hæreticos valet, qui post baptisma peccantib. pœnitentiam nō dant. Item in illo verè Christus formatur, qui virtutem fidei eius intelligit: & in quo omnis conuersatio eius exprimitur atque depingitur.

c ¶ *Vellem autem esse apud vos modò.*] Quia quanta vos audire meremini, scribere tanta non possum.

d ¶ *Et mutare vocem meam.*] Vocem blandientis patris in rigorem magistri veteris mutare.

e ¶ *Quoniam confundor in vobis.*] Detrimentum discipulorum, confusio est magistri, sicut profectus eorum, est gloria præceptoris. Cōfunditur autem: quia iam filij facti, rursum serui esse cupiebant.

f ¶ *Dicite mihi qui sub lege vultis esse, &c. quoniam Abraham duos filios habuit, &c.*] Ismael: carnis, Isaac, filius fidei. Illum enim Abraham secundùm carnalem vsum genuit, istum contra naturam promissione suscepit.

g ¶ *Quæ sunt per allegoriam dicta.*] Quæ quidem sunt per allegoriam dicta, hoc est, alia ex alijs figurata. Dedit autem regulam hoc loco Apostolus intelligendi allegoricas rationes, scilicet vt manente historiæ veritate, figuras veteris testamenti exponamus. Nam cùm dixisset, Abraham duas vxores verissimè habuisse: postea quid præfigurauerint, demonstrauit, & hoc ipsum ibi fecit, vbi aliqua sanctorum honesta gesta referuntur, non vbi peccata notantur. Cæterùm delicta dicere per mysteria, aut impossibilitatis, aut ignorantiæ Deum est criminari. Qui autem aliter sua monstrare nō poterit sacramenta, aut certè putans sibi quorundam peccata necessaria, prius illa generaliter cōdemnet: sed & postea reprehendendo atque vindicādo ostendat, illa non propter sua mysteria fieri voluisse, præcepta verò difficilè inueniet Apostoli taliter exponentis, ne eorum vitam videretur eneruare.

h ¶ *Hæc enim sunt duo testamenta.*] Vetus & nouum, singulos populos generantia.

i ¶ *Vnum quidem in monte Sina, &c.*] Iudæi metu præsentium cogebantur, vt feræ: nos verò præmijs inuitamur, vt liberi, & illi quasi serui propter moralia præcepta, etiam diuersis operibus premebantur: nobis autem quasi filijs, moralibus monitis adimpletis, seruilia onera auferuntur: sed illi sacerdotibus suis ex debito seruientes, tributa etiam reddere cogebantur: nos præter charitatem nihil debentes, antistites nostros voluntariè honoramus.

k ¶ *Quæ est Agar.*] Cuius typum habuit synagoga.

l ¶ *Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei quæ nunc est Hierusalem.*] Ex qualitatibus locorum vult intelligi diuersitatem testamentorum.

m ¶ *Et seruit cum filijs suis.*] Cum filijs Hierusalem gentibus seruit.

n ¶ *Illa autem, quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra, sicut scriptum est.*] Rectè dicit Apostolus, Hierusalem cœlestem sterilem esse generatione filiorum: quia non illic generat filios, sed hic per fidem renatos in Christo: postea susciput, & eorum quos susceperit, mater efficitur. Hoc autem valet cōtra dogma eorum, qui dicunt animas de cœlo propter peccatum in terras demitti, & nascentibus corporibus infundi. Quod autem ait: *Multi filij desertæ magis quàm quæ habet virum.*] Filios desertæ significat ecclesiæ populos ex gentibus congregatos. Habentem autem virum, synagogam Iudæorum testatur, sicut Osee propheta monstrat: *Iudicate matrem vestram, iudicate: quia ipsa non vxor mea, & ego non vir eius.* Item ecclesia mater est tam gentiliū credentium, quàm etiam Iudæorum: cuius filij serui esse non possunt. Et ideo & mediator noui testamenti de cœlo aduenit pontifex: & euangelium non in vno loco, sed in toto mundo est prædicatum. *Osee 2. a.*

o ¶ *Lætare sterilis, quæ non paris.*] Prophetico testimonio probat meliorem nos, quàm Iudæos, matrem habere. *Esa. 54. i.*

p ¶ *Erumpe & clama quæ non parturis.*] Clamor, pro prophetia ponitur in hoc loco.

q ¶ *Quia multi filij desertæ magis.*] Hoc præfigurabat Anna, quæ dixit: *Sterilis quæ peperit septem, & fœtosa in filijs infirmata est.* *1. Reg. 2. a.*

r ¶ *Quàm eius quæ habet virum.*] Quæ virum habere putans, de fœcunditate gloriatur. Aut quia habebat virum antequam eijceretur cum filio suo.

s ¶ *Nos autem, fratres, secundùm Isaac promissionis filij sumus.*] Quo modo de Isaac, ita & de nobis est Abrahæ repromissum, quòd scilicet in eo benedicendæ essent omnes gentes.

t ¶ *Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat.*] Semper carnales homines eos, qui spirituales sunt, persequuntur. Vnde mirum non est, si modò carnei & sæculares, homines sanctos tribulent & affligant: imò inde cognoscendi sunt iusti esse, si à talibus opprimantur.

u ¶ *Persequebatur eum qui secundum spiritum.*] In Genesi quidem hoc scriptum est: Quia illuserat Isaac Ismael. Sed Apostolus ostendit, non simplicem lusum fuisse, quem persecutionem appellat. Quia scurrilem eum & leuem sicut ipse erat, facere cupiebat: ne illi possit in hæreditate præferri. Ideo Abraham deijciendo eum, vocem Saræ iubet audire. *Gen. 21. a.*

x ¶ *Ita & nunc.*] Ita & isti seruos suos sibi similes facere nituntur.

y ¶ *Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillam & filium eius, non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.*] Quantumuis se extollat iniquitas, ancilla est, & subijcienda sanctis, sicut & Iudæi: quamuis Abrahæ filios se iactent, quàm diu filij ancillæ fuerint, nobiscum hæreditatem habere non possunt.

z ¶ *Itaque, fratres, non sumus ancillæ filij, &c.*] Non debemus ancillam sequi, matre relicta: quia licet eiusdem viri fuerit vxor, tamen ad tempus: quia Saræ tempus nondum venerat generandi.

Caput V.

State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. b Ecce ego Paulus dico vobis: a quoniam

CAPVT V.

State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.] State in fide euangelij: iam enim tempus legis effluxit: nolite iugum cum Iudæis trahere, quod nec ipsi ferre possunt.

b ¶ *Ecce ego Paulus dico vobis.*] Ego vobis audenter dico, neminem pertimescens.

a ¶ *Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*] Quia solum illum ad salutem vobis sufficere non putatis.

b ¶ *Testificatur autem rursus omni homini circumcidenti se: quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ.*] Qui caput operum legis susceperit, necesse est vt cætera membra sustineat, ne maledicto subiaceat.

c ¶ *Euacuati estis à Christo: qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.*] Si in lege spem ponitis, & iustificare posse vos creditis, infirmam Christi gratiam iudicatis: & quod iam gratis consecuti estis, tanquam non habentes, proprijs vultis laboribus adipisci.

d ¶ *Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus.*] Spirituali cõuersatione perfectæ fidei, speramus nos iustitiæ immortalem accepturos esse mercedem.

e ¶ *Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium.*] Neq; circumcisio prodest, nec præputium nocet temporibus Christianis.

f ¶ *Sed fides quæ per charitatem operatur.*] Ergo & fides operatur per charitatem, non per timorem: qui enim credit Deo, attendit mandatis: nam qui credit futuris, amplius operatur, quàm qui præsentem metuit pœnam.

B g ¶ *Currebatis benè.*] Fidei gressibus, & moralibus disciplinis.

h ¶ *Quis vos impediuit veritati non obedire?*] Quis ille fuit, qui legis operibus implicauit, vt cursum vestræ fidei impediret?

i ¶ *Nemini consenseritis: persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos.*] Nec illis, nec mihi, sine verbis Dei consentire debetis, qui vos iterum ad pœnitentiam vocat.

k ¶ *Modicum fermentum totam massam corrumpit.*] Ne quis diceret: Cur omnes corripis, dum non omnes errauerunt? Ostendit quod modicum malitiæ fermentum, totam possit ecclesiam, & massam suam à veritate corrumpere.

l ¶ *Ego confido in vobis in Domino, quòd nihil aliud sapietis.*] Quàm habet veritas Christi.

m ¶ *Qui autem conturbat vos, portabit iudicium quicunque est ille.*] Ab euangelij veritate.

n ¶ *Ego autem fratres si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?*] Quod de me vobis mentiti sunt deceptores, ita me alijs prædicare. Quid persecutionem patior, si ipsius circumcisionis non inimicus sum, vt affirmatur.

o ¶ *Ergo euacuatum est scandalum crucis?*] Ideo scandalum patiuntur, quia in sola fide crucis dico esse salutem.

p ¶ *Vtinam abscindantur qui vos conturbant.*] Si putant sibi hoc prodesse, non solùm circumcidantur, sed etiam abscindantur: si enim expoliatio membri proficit, multò magis ablatio. Quidam dicunt: Vtinam errore abscissi veritatis radicibus inserantur.

q ¶ *Vos enim in libertatem vocati estis fratres, tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis.*] Tantùm ne per occasionem circumcisionis, ad legis seruitium redeatis.

r ¶ *Sed per charitatem spiritus seruite inuicem.*] Non superbiam per speciem libertatis insinuo, sed spontaneum esse volo seruitium, non coactum.

f ¶ *Omnis enim lex in vno sermone impletur.*] Legis etiam ipsa moralia quæcunque sunt, vno possunt sermone concludi, & in vno hoc præcepto compleri.

t ¶ *Diliges proximum tuum.*] Dilectio vel charitas in quatuor modis consistit, hoc est, in Dei dilectione, quæ prima est: secunda, si nosmetipsos secundũ Deum amemus: tertia proximos: quarta, etiam inimicos. Deum ergo plus quàm nos diligere debemus, proximum sicut nos, inimicum vt proximum. Proximus diligebatur in lege, & nisi primò Deum dilexerimus, nos minimè possumus non peccando diligere, & nos diligam⁹, ad quam formam proximos diligimus: quòd si proximos non amamus, quando inimicum amare poterimus? Si ergo volumus dilectionem habere, primò Deum plus quàm nostras animas diligamus: quod inde probatur, si propter Deum etiã salutem nostram, & ipsas animas contemnamus.

u ¶ *Sicut teipsum.*] Qui secum proximum diligit, vtraq; complet genera mãdatorum, id est, nec malum facit vlli, nec bonum facit. D

x ¶ *Quod si inuicem mordetis & comedetis.*] Per contentiones singuli vos meliores alteris iudicando.

y ¶ *Videte ne ab inuicem consumamini.*] Dum alter alteri occasio perditionis extat.

z ¶ *Dico autem in Christo, Spiritu ambulate.*] Spiritualibus actibus, quos infrà describit.

a ¶ *Et desideria carnis non perficietis.*] Non quo caro sine anima concupiscat, sed quando ipsa anima carnalia cogitat, caro dicitur: quando verò spiritualia, Quàm diu verò duplex in nobis est desiderium vel voluntas, non perficimus quæcunq; volumus, vno ædificante in nobis, & alio destruente.

b ¶ *Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem.*] Carnalis consuetudo aduersus spirituale desiderium.

c ¶ *Hæc enim sibi inuicem aduersantur, vt non quæcunque vultis, illa faciatis.*] Hoc facit ratio, vt non voluntatem sequatur effectus.

d ¶ *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.*] Si vos spiritualibus per omnia actibus occupetis, non est vobis lex necessaria, quæ carnalibus data est.

e ¶ *Manifesta sunt opera carnis.*] Non est difficile discernere inter vtraque opera.

f ¶ *Quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, commessationes, & his similia.*] Inimicitias & cætera sequentia carnalia dicit, quæ animæ sunt, non carnis, ne Manichæi eum substantiam carnis accusare putarent, sed omne malum carnale definiunt, omne bonum spirituale, quia cœleste.

g ¶ *Quæ prædico vobis sicut prædixi.*] Ex his cætera colligere

poteram,

C

E poteram, quæ compendij gratia prætermisi.

a ¶ *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.*] Notandum atque plangendum, quòd contentiosos atque dissidentes vel iracundos, cum idololatris & veneficis, & homicidis penitus excluſit à regno.

b ¶ *Fructus autem spiritus est charitas.*] Omnium virtutum prima est charitas, quam in quatuor partes diuisibilem annotauimus.

c ¶ *Gaudium.*] Spirituale.

d ¶ *Pax, patientia.*] Etiam cum odientibus pacem.

e ¶ *Benignitas, bonitas.*] Semper benè velle facere.

f ¶ *Longanimitas.*] Illatas iniurias sustinere patienter.

g ¶ *Mansuetudo.*] Nulli iniuriam irrogare.

h ¶ *Fides.*] Vel debes credere, vel omnibus promissa complere.

i ¶ *Modestia.*] Nec læsus irasci.

k ¶ *Continentia.*] In coniugijs spiritualibus.

l ¶ *Castitas.*] In virginibus intelligitur.

m ¶ *Aduersus huiuscemodi non est lex.*] Non enim ista prohibuit, sed & qui nouum implet, non est sub veteri testamento.

n ¶ *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.*] Si omnia simul vitia crucifixa sunt, & caro quasi pendens in ligno, non concupiscit, vt quid nobis lex, quæ data est ad vitia coërcenda? Simul illud notandum, quòd eos dixerit Christi esse, qui carnem cum vitijs crucifixerunt. Hoc contra illos, qui solam fidem sufficere arbitrantur.

F

Caput vi.

Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus.] Si per spiritum vitam habemus, spiritualiter conuersemur: & non carnaliter legi seruiamus.

p ¶ *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi.*] Inanis gloriæ est cupidus, qui alterius quamuis veram doctrinam euacuare conatur, vt plures videatur habere discipulos: huiusmodi tamen se alterutrum ad iracũdiam prouocare consueuerunt, quàm diu sibi inuicem inuidere non desinunt. Inanis aliter gloria est, si ex his quæ non præcipiuntur in lege, omnes cogamur facere, quantum non facimus, & cum ipsi non poterimus, hæc superflua dicamus.

q ¶ *Inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.*] Si irridendo seductos ad iracundiam prouocetis, & illi vobis inuideant.

r ¶ *Fratres, & si præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiuscemodi instruite in spiritu lenitatis.*] Hoc illis dicit, qui non fuerant persuasi, vt præuentos corrigant mansuetè. Sanè in his præuenitur humana fragilitas, quæ leuiora sunt, & ex insperato contingunt. Cæterùm non est præuentio, vbi aliquid cum consilio diu meditato committitur.

s ¶ *Considerans teipsum, ne & tu tenteris.*] Quia & tu ipse homo cùm sis, potes in aliquo præueniri, & adiutorio indigere, sicuti sani infirmos sustinent, & mortuos sepeliunt viui: quia & ipsi infirmari & mori se posse credunt.

t ¶ *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.*] Lex Christi, charitas est, sicut ipse dicit: *Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis, sicut & ego dilexi vos.* Notandum quòd gratia lex dicatur.

u ¶ *Nam si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit.*] Qui se putat non posse tentari, siue qui plus de se laudanti quàm suæ conscientiæ credit.

[a] quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur. [b] Fructus autem spiritꝰ, est charitas, [c] gaudium, pax, [d] patientia, [e] benignitas, bonitas, [f] longanimitas, [g] mansuetudo, [h] fides, [i] modestia, [k] continentia, [l] castitas. [m] Aduersus huiuscemodi non est lex. [n] Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs & concupiscentijs.

Caput VI.

SI spiritu viuimus, spiritu & ambulemus. [p] Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, [q] inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. [r] Fratres, & si præoccupatus homo fuerit in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiuscemodi instruite in spiritu lenitatis, [s] considerans teipsum, ne & tu tenteris. [t] Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. [u] Nã si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit. [x] Opus autẽ suum probet vnusquisque, & sic [y] in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero. [z] Vnusquisque enim onus suum portabit. [a] Communicet autem is qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis. [b] Nolite errare, Deus non irridetur. [c] Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet: quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. [d] Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. [e] Bonum autem facientes non deficiamus: [f] tempore enim suo metemus non deficientes. [g] Ergo dum tempus habemus, [h] operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei. [i] Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu. [k] Quicunque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tãtùm vt crucis Christi persecutionem non patiantur.

x ¶ *Opus autem suum probet vnusquisque.*] Testimonio conscientiæ.

y ¶ *Et sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero.*] In sua conscientia, & non in alterius adulatione; siue in sua iustitia, non alieno peccato. Nemo enim proficit ad alterius detrimentum: nec ex illius delicto iustior quàm fuerit, apparebit.

z ¶ *Vnusquisque enim onus suum portabit.*] Non enim onus eius aufert laus sectantis.

a ¶ *Communicet autem is qui catechizatur verbo ei, qui se catechizat in omnibus bonis.*] Siue obedientiam verbo, & actibus imitationem, siue substantiam victus.

b ¶ *Nolite errare, Deus non irridetur.*] Homo potest à serpente, Dei vindictam negante, irrideri, sicut Eua. Nam Deus exhibet quod promittit: nam vt omnem eius astutiam excluderet, amplius primò peccantibus reddidit, quàm promisit, & vxori Lot etiam quod non dixerat, fecit.

H

c ¶ *Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet: quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem.*] Qui spem habet in circumcisione carnali, vel qui vitia seminat, metet pœnam.

d ¶ *Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.*] Qui in spirituali conuersatione seminat, vel fide.

e ¶ *Bonum autem facientes, non deficiamus.*] Sicut Ecclesiasticus ait: Non impediaris orare semper, & non vereris vsque ad mortem iustificari: quoniam merces Domini manet in æternum. Indeficientem enim iustitiam, indeficiens præmium subsequitur: quia qui perseuerauerit vsque in finem, saluus erit. *Eccl. 18. c.*

f ¶ *Tempore enim suo metemus non deficientes.*] Nunc tempus seminandi est, non metendi.

g ¶ *Ergo dum tempus habemus.*] Vltimum sementis hoc tempus est, festinemus ergo campos omnes serere: sed magis eos, qui sunt vberrimi, repleamus, ne incipiamus tempore messis, alijs ambulantibus esurire.

h ¶ *Operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.*] Indigentibus Iudæis & Paganis & omnibus Christianis, bonis malisq; misericordiam faciamus, nec alicui quod Dominus communiter tribuit, denegemus: maximè tamen his, qui peculiarem fidei exhibent famulatum.

i ¶ *Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu.*] Intelligite quàm non timeam, qui literas manu mea nuper scripsi.

k ¶ *Quicunque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm vt crucis Christi persecutionem non patiantur.*] Qui Iudæis carnalibus placere desiderant, crucis Christi persecutionem sustinere timentes.

G *Ioan. 13. d.*

a ¶ *Neque*

A

a ¶ *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt.*] Si circumcisio legem faceret custodire, aliquid videretur habere rationis ista persuasio.

b ¶ *Sed volunt vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur.*] Vt de carne vestra apud Iudæos laudem habeant, siue quòd discipulos ad se traxerint, glorientur.

c ¶ *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo.*] Non in propria iustitia vel doctrina, sed in fide crucis, per quam mihi omnia peccata dimissa sunt, vt ego mũdo morerer, & ille mihi.

d ¶ *In Christo enim Iesu neq; circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.*] Hoctẽpore solum hoc prodest, si quis renatus in Christo, noua cõuersatione vtatur, vt propheta ait: *Innouate vobis nouam messem, & ne seminaueritis inter spinas. Circumcidite vos Deo vestro, & circumcidite præputium cordis vestri.* Hier. 4. a.

riantur. [a] Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt, sed [b] volunt vos circũcidi, vt in carne vestra glorientur. [c] Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi, per quẽ mihi mund⁹ crucifixus est, & ego mundo. [d] In Christo enim Iesu neq; circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. [e] Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super [f] Israel Dei. De [g] cætero nemo mihi molestus sit. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. [h] Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres. Amen.

EPI-

e ¶ *Et quicunque hanc regulam sequuti fuerint, pax super illos & misericordia.*] Quia in sola fide spes collocatur animarum. C

f ¶ *Et super Israel Dei.*] Dei est, ergo Israel. *Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ.* Rom. 9. b.

g ¶ *De cætero nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto.*] Nemo me amplius interroget quasi dubitans: quia omnem exposui veritatem. Ego enim signa & characteres, non circumcisionis, sed crucis & passionis in corpore meo circumfero.

h ¶ *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro fratres.*] Subscriptio talis est Apostoli. Optat autem, vt gratia eos Domini, non legis opera comitentur. Simul & attende, quia cum spiritu vestro dixerit, non cum carne, in cuius circumcisione gloriantur carnales: vos autem spiritualiter conuersamini vt spiritualiter circumcisi.

Commentariorum in epistolam ad Galatas finis.

B D

COM-

D. HIERON. Tom. 7. 8

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei.] Non meis meritis.

b ¶ *Omnibus sanctis.*] Omnes sancti fideles, non omnes fideles sancti. Quia possunt etiam catechumeni ex eo quòd Christo credunt, fideles dici, non tamen sancti sunt: quia non per baptismum sanctificati. Siue sic intelligendum, quòd scribat, fideliter seruantibus gratiam sanctitatis.

c ¶ *Qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu.*] Non omnibus Ephesijs, sed his qui credunt in Christo.

d ¶ *Gratia vobis & pax.*] Tunc vobis valebit gratia, si ei non fitis ingrati, salutem vestram vestris meritis deputantes. Pacem verò reconciliationis obseruabimus, si nihil eius bonitati vel iustitiæ deinceps faciamus contrarium.

e ¶ *A Deo patre nostro, & domino Iesu Christo.*] Vnum esse patrem & filium demonstrat, vtique pariter operantes.

f ¶ *Benedictus Deus & pater, &c.*] Laudat Deum, eo quòd donauerit infra scripta.

g ¶ *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali.*] Non aliquantis, sed omnibus spiritualibus gratiæ benedictionibus, vt quomodo in nobis nihil deest exillo, ita voluntati eius nihil desit ex nobis.

h ¶ *In cœlestibus.*] Non in carnali prosperitate, nec in terrena abundantia.

i ¶ *In Christo.*] In capite omnia membra benedixit.

k ¶ *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, &c.*] Quia nihil nouum est ei apud quem omnia erant, ante quàm fierent. Non vt quidam hæretici somniant, animas antea in cœlo fuisse segregatas.

l ¶ *In conspectu eius.*] Non hominum.

m ¶ *In charitate.*] Hoc fecit, siue immaculatos diligit Deus.

n ¶ *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum.*] Hos prædestinauit, vt haberent potestatem filij Dei fieri homines, qui credere voluissent, sicut scriptum est. Loquebantur verbum cum fiducia omni volenti credere.

o ¶ *Per Iesum Christum in ipsum.*] Vt membra eius simus.

p ¶ *Secundum propositum voluntatis suæ.*] Non secundum merita nostra.

q ¶ *In laudem gloriæ gratiæ suæ.*] Vt laudemus gloriam gratiæ eius.

r ¶ *In qua gratificauit nos in dilecto filio suo.*] In qua gratia gratos fecit nos sibi in Christo.

s ¶ *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, &c.*] Non solum redemit, sed etiam peccata remisit, sine labore nostro iustos nos fecit, secundum diuitias gloriæ eius.

t ¶ *Quæ superabundauit in nobis in omni prudentia, &c.*] Plusquam abundauit, vt non solum à morte redemptis gratis peccata dimitteret, sed etiam nobis tantam sapientiam donaret, vt voluntatis eius occulta mysteria nosceremus.

u ¶ *In dispensatione plenitudinis temporum.*] In nouissimis temporibus, quando iam omnis dispensatio temporum, legis & naturæ prophetarumque transacta est.

EPISTOLA AD EPHESIOS.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei [b] omnibus sanctis [c] qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. [d] Gratia vobis & pax [e] à Deo patre nostro & domino Iesu Christo. [f] Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi, [g] qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, [h] in cœlestibus [i] in Christo, [k] sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem: vt essemus sancti & immaculati in [l] conspectu eius in [m] charitate. Qui [n] prædestinauit nos in adoptionem filiorũ [o] per Iesum Christum in ipsum [p] secundũ propositum voluntatis suæ, in [q] laudem gloriæ gratiæ suæ: in [r] qua gratificauit nos in dilecto filio suo, in [s] quo habemus redemptionẽ, per sanguinem eius in remissionem peccatorum, secundum diuitias gratiæ eius: [t] quæ superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia, vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, secundũ beneplacitum eius quod proposuit in eo [u] in dispensatione plenitudinis tẽporum; [x] instaurare omnia in Christo, quæ in cælis & quæ in terra sunt in ipso. In [y] quo etiã nos sorte vocati sumus, [z] prædestinati [a] secũdũ propositũ eius, qui [b] operatur omnia [c] secundũ consilium volũtatis suæ, [d] vt simus in laudẽ gloriæ eius, nos [e] qui ante sperauimus in Christo. In [f] quo & vos cum audissetis verbum veritatis, euangelium salutis vestræ, in [g] quo & credentes [h] signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hæreditatis nostræ in [i] redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. [k] Propterea & ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Iesu, [l] & dilectionem in omnes sanctos, [m] non cessò gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, [n] vt Deus domini nostri Iesu Christi pater gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in [o] agnitionem eius, [a] illuminatos oculos cordis vestri, vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis, & quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans eum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed & in futuro. Et omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

x ¶ *Instaurare omnia in Christo, &c.*] Multi super hac re diuersa dixerunt. Nam quidam aiunt cœlos, animas, terram, corpora accipienda. Alij cœlos, Iudæos qui cœlestia præcepta habuerãt, terrã esse gẽtiles affirmant. Alij verò asserunt, non angelos per cœlos significari, sed eorũ sciẽtiam: ex Christi enim tempore profecisse, qui tãquã ignari interrogabãt: Quis est iste rex gloriæ? Et docẽtur dominum eum esse virtutum. Sed quoniam instaurare non dicitur, nisi lapsũ: melius est si eorum gaudium in salute hominum instauratum esse dicamus: quod habuerant antequã homines à iustitia penitus declinarent. In terra verò instauratum genus hominum per Christum nullus ignorat.

y ¶ *In quo etiam, &c.*] Nos qui ex Iudæis credimus.

z ¶ *Prædestinati.*] Per fidem, siue præcogniti.

a ¶ *Secundum propositum eius.*] Proposuit omnia restaurare: sed primò oues perditas domus Israel.

b ¶ *Qui operatur omnia,*] Omnium horum causa, voluntas Dei est: quam rationabilem esse non dubium est.

c ¶ *Secundũ cõsilia volũtatis suæ.*] Non secundum merita nostra.

d ¶ *Vt simus, &c.*] Vt per conuersationem nostram, & signa quæ facimus, detur gloria Deo.

e ¶ *Nos qui ante sperauimus in Christo.*] Nos Apostoli vel Iudæi, qui priores credimus Christo: siue ex lege expectauimus.

f ¶ *In quo & vos cum audissetis, &c.*] In quo etiam vobis gentibus annuntiatã est salus.

g ¶ *In quo & credentes.*] In quo euangelio, siue Christo.

h ¶ *Signati estis spiritu promissionis sancto, &c.*] Hinc cognoscimini vnum esse, quia eundem spiritũ accepistis: cuius signa, arra sunt hæreditatis futuræ. Si ergo mortuos suscitare arra est, quanta erit ista possessio? Pignus verò promissis fidem operatur spiritu promissionis, qui non carni promissus est.

i ¶ *In redemptionem acquisitionis, &c.*] Quos redimendo suo sanguine acquisiuit: vt etiam in hoc laudemus gloriam eius.

k ¶ *Propterea & ego audiens fidem vestram, quæ est in Christo Iesu.*] Quàm firmiter teneatis fidem Iesu.

l ¶ *Et dilectionem in omnes sanctos.*] Hoc est, fidem operibus comprobatis, & omnes bones sine exceptione personæ vel notitiæ diligitis. Cauere autem à pseudoprophetis, & non omni spiritui credere: & non ante probationem nobis iudicare præcipitur.

m ¶ *Non cessò gratias agens pro vobis, &c.*] Non vt quidam iucunditate conuiuij: mihi autem nihil oratione iucundius.

n ¶ *Vt Deus domini nostri Iesu Christi pater gloriæ, &c*] Notandum quia fidem & charitatem habentibus, sapientia à domino prædicatur: nouerat enim adiutricem esse virtutum.

o ¶ *In agnitionem eius.*] Quomodo optat vt agnoscant Deũ, quem vsque adeo nouerant, vt ei credentes, omnes propter

A

ipsum diligerent sanctos? Sed hoc petit, vt perfectè agnoscant magnitudinem eius, atque virtutem, qua potest promissa præmia vel pœnas implere. Magnitudinem, qui cum vbique sit, nihil eum potest omnino latere: qui enim pro certo cognouerit, nullo poterit in loco peccare: nam qui humanum testimonium erubescit, multo magis diuinum poterit reuereri.] Vnde filij cum sacerdotes essent, Deum nescisse dicuntur: quia præsentiam & potentiam eius minimè timuerũt. Et Ioannes apostolus omnem qui peccat, Deum non cognouisse confirmat.

Eccl.18.

a ¶ *Illuminatos oculos cordis vestri.*] Spiritualia promissa non nisi spiritualibus oculis peruidentur.

b ¶ *Vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, &c.*] Si sciretis ad quantam spem vocati estis, omnem spem sæculi facilè contemneretis: & si diuitias hæreditatis Dei videretis, omnis terrena vobis horrebit hæreditas. Nemo enim regnum cum opibus suis sperans, curator esse, & mediocrem substantiam possidere dignatur.

c ¶ *Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos, &c.*] Omnis magnitudo virtutum Dei in natura vel lege supereminet: quia præstitit Christianis vt filio suo non parceret, vt eum caput nostrum factum, ad suam dexteram in cœlestibus collocaret.

B

d ¶ *Et constituens ad dexteram in cœlestibus.*] Hic dextera pro honore ponitur, ne Deus corporeus esse credatur. Nam & pater à dextris esse scribitur Christi. *Dominus*, inquit, *à dextris tuis confregit in die iræ suæ reges.* Ambo ergo à dextris sunt: quia nihil est in diuinitate sinistrum.

Psal.109.a

e ¶ *Super omnem principatum, &c.*] Quia vnum est iam cum Deo assumptus homo qui suscitatus est.

f ¶ *Et omne nomen quod nominatur, &c.*] Si quod est aliud.

g ¶ *Et omnia subiecit, &c. super omnem ecclesiam, &c.*] Ecclesia omnium plenitudo membrorum est.

h ¶ *Qui omnia in omnibus adimpletur.*] Quando omnes credent, tunc erit corpus eius effectus in omnibus membris. Totus enim in membris, non in singulis impletur, vt nulla sit diuersitas meritorum.

CAPVT II.

ET vos conuiuificauit cum essetis mortui delictis & peccatis.] Incipit collata beneficia replicare, vt iuxta officium mandatorum ex contemplatione donatæ indulgentiæ, auidius cõcitentur. Mortui enim erant peccatis facientibus, sicut Adam & Eua in delitijs viuentes.

k ¶ *In quibus aliquando ambulastis.*] Notandum quòd in peccatis ambulasse illos, non ambulare dixerit.

l ¶ *Secundum sæculum mundi huius.*] Sæculi hominibus similes, sequentes diaboli voluptatem.

m ¶ *Secundum principem potestatis aeris huius spiritus.*] Secundum principem illius potestatis, qui huius aeris satellitibus suis ad decipiendos diuersis peccatis homines, dies erat potestate.

n ¶ *Qui nunc operatur, &c.*] Operatur suasione non vi, in eos qui non credunt. Illi autem qui desperant atq; diffidunt de promissione Dei, dicũtur filij diffidentiæ, sicut filij iræ, & gehennæ, & mortis. In quibus & nos omnes aliquando cõuersati sumus. Non solum vos gentes non credendo, sed & nos Iudæi peccando.

C

o ¶ *In desiderijs carnis nostræ, &c.*] Quando mẽs nostra rebus terrenis & carnalibus inhærebat: non solum desiderabant, sed & faciebant quæcumque mala cogitatio suggessisset.

p ¶ *Et eramus natura filij iræ, &c.*] Ita nos fraternæ traditionis cõsuetudo possederat, vt omnes ad dãnationẽ nasci videremur.

q ¶ *Deus autẽ qui dives est, &c.*] Misericors hominibus: quia omnia diligis quæ creasti: nec enim odiens aliquid cõstituisti.

r ¶ *Propter nimiam charitatem, &c.*] Nimia charitas est, rebelles seruos quasi filios diligere. Vnde considerandum est quãtum diligit sãctos & perfectos, qui tantum dignatus est diligere peccatores.

s ¶ *Et cũ essemus mortui peccatis, &c.*] Sine peccato, sicut Christus per baptismum faciendo.

t ¶ *Cuius gratia estis saluati.*] Propter vsum, siue qui pro vobis gratis nullo vestro iustitiæ merito intercedente mortuus est, cum ipse reus non esset.

v ¶ *Et conresuscitauit, &c.*] Nõ possumus desperare quod nostra iam possidet natura: quia vbi caput est, ibi erit & corpus, sicut ipse ait. *Volo vbi ego sum, & isti sint mecum.*

D

Ioan.17.c.

x ¶ *Vt ostenderet in, &c.*] Ante prædestinauit, quod erat his temporibus completurus.

y ¶ *Abundantes diuitias gratiæ suæ.*] Verè abundans est gratia, quæ non solum peccata donauit, sed etiam cum Christo resuscitans in dextera Dei in cœlestibus collocauit.

z ¶ *In bonitate, &c.*] Exemplo vel corpore Christi.

a ¶ *Gratia enim, &c.*] Non meritis prioris vitæ, sed sola fide: sed tamen non sine fide.

a Nunc

b ¶ *Dei enim donum est, non ex operibus, vt ne quis glorietur.*] Quasi suis meritis aliquid in baptismo accepisset.

c ¶ *Ipsius enim sumus factura creati, &c.*] Quia nuper sumus in Christo renati, vt quæ in euangelijs sunt defensa.

d ¶ *Propter quod memores estote, &c.*] Commemorat illa, ne de tanta ignobilitate qua ad summam regni perducti sunt dignitatem, sint ingrati beneficijs largitoris.

e ¶ *Qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio.*] Gentes, præputium: Iudæi, circumcisio dicebantur.

f ¶ *Ib carne manu facta.*] In manu humana: in carne, non in spiritu Dei, aut corde.

g ¶ *Qui eratis illo in tempore sine Christo.*] Nescientes Christum, idola insensibilia colebatis.

h ¶ *Alienati à conuersatione Israel.*] Qui tũc erat populus Dei.

i ¶ *Et hospites testamentorum.*] Etiam si credideritis, proselyti, hoc est, aduenæ habebamini.

k ¶ *Promissionis spem non habentes.*] Quam Deus promisit Abrahæ, illi soli sperare videbantur.

l ¶ *Et sine Deo in hoc mundo.*] Multos enim falsos deos sequentes, vnum amiserant verbum.

E

[a] Nunc autem in Christo Iesu vos qui aliquando eratis longè, &c.] Ita vt Iudæos sequeremini qui cum Deo erant.

b ¶ *In sanguine Christi.*] Credendo vos esse sanguine eius & passione liberatos.

c ¶ *Ipse est enim pax nostra, &c.*] Ipse est reconciliatio vtriusq; populi ad inuicem ad Deum.

d ¶ *Et medium parietem maceriæ.*] Medius paries, & sepis & maceries, onera legis erant, duos populos diuidentes, & ideo ipse paries inimicitiæ nominantur.

e ¶ *Soluens inimicitias in carne sua.*] Circuncisionis & cæterorum: quæ non tam Dei voluntas, quàm aut temporis ratio, aut populi duritia exegerat.

f ¶ *Legem mandatorum decretis euacuans.*] Per solam fidem iustificans moralia sola decernens.

g ¶ *Vt duos condat in semetipso.*] Iudæum & gentem in suo corpore æqualiter coniungens.

h ¶ *In vno nouo homine, &c.*] In vnum populum Christianum ex duobus effectum.

i ¶ *Reconciliet ambos, &c.*] Quia ambo per peccatum fuerant inimici.

k ¶ *Per crucem interficiens inimicitias, &c.*] Per solam fidem crucis, quæ nullum deterret, non enim grauis difficilis est, quam habere etiam latro potuit crucifixus.

F

l ¶ *Et veniens euangelizauit pacem, &c.*] Ad hoc venit, vt dissidens humanum genus in semetipso & in Deo, ad reconciliationis gratiam reuocaret.

m ¶ *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad patrem.*] Nemo venit ad patrem nisi per me. In vno spiritu, vnum corpus, vnum spiritum habet, & signum pacis.

n ¶ *Ergo iam non estis hospites, &c.*] Iam non extranei & proselyti: nec enim seperauit nos Deus à populo suo, sicut dixit Esaias: sed ciues, qui sunt eiusdem originis vel hospitij, & habitationis.

Esai. 56. a.

o ¶ *Superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarum, &c.*] Prophetarum noui testamenti, in quibus Agabus fuit, Christus est etiam fundamentum, qui etiam lapis dicitur angularis, duos coniungens & continens parietes. Ideo autem fundamentum & summus est: quia in ipso fundatur & consummatur ecclesia.

Act. 11. d.

p ¶ *Crescit in templum sanctum in domino.*] In templo sancto nō possunt lapides nisi sancti poni, ad comparationem templi Hierusalem dixit extrui corpus Christi, id est, ecclesiam, & multo maiorem munditiam & sanctitatem habet veritas, quàm imago.

q ¶ *In quo & vos coædificamini, &c.*] Vt cum apostolis & prophetis, fitis habitaculum Dei spirituale, non manu factum.

CAPVT III.

H*Vius rei gratia.*] Quam superius memorauit, quòd filius Dei & gentes saluauerit & Iudæos, & vtrosque fecerit vnum.

s ¶ *Ego Paulus vinctus Christi Iesu.*] Siue catenis, siue Christi amore ligatus, non possum meam, nisi domini facere voluntatem. Sanè quo modo vinctum se nominat, confirmat euangelium Christi. Ostendit quanta sit spes, pro quo talia pati libenter amplectitur, cum posset apud Iudæos, vt legis doctor & magnis diuitijs abundare, & summo honore gaudere.

t ¶ *Pro vobis gentibus.*] Secundum euangelium, inimici propter vos: quia vos similes esse dicimus Iudæorum.

u ¶ *Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, &c.*] Si tamen firmiter retinetis me in vobis dispensationem accepisse doctrinæ. Quis enim *fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, vt det illis escam in tempore.*

Matt. 24. d.

x ¶ *Quoniam secundum reuelationem.*] Non secundum humanam doctrinam.

y ¶ *Notum factum mihi est sacramentum, sicut supra scripsi.*] Iudæos & gentes vnum esse in Christo.

z ¶ *In breui, prout potestis, &c.*] Non quantum poteram ego scribere, sed quantum vos assequi valebatis.

a ¶ *In ministerio Christi.*] Non eloquio sæculari.

b ¶ *Quod aliis generationibus non est agnitum, &c.*] Sciebant quidem prophetæ priores gentes esse vocandas, non tamen sciebant nullam inter ipsos & Iudæos discretionem futuram.

c ¶ *In spiritu esse gentes cohæredes.*] Per spiritum mihi reuelatū, siue in spiritu illos sociatos esse non carnis circuncisione.

d ¶ *Et concorporales & comparticipes promissionis in Christo Iesu.*] Id est, vnius corporis, non solū cohæredes, quod potuit diuersi generis esse, nec solum concorporales: quia possunt eiusdem generis filij, non eiusdem in hæreditate esse substantiæ.

H

e ¶ *Per euangelium, cuius factus sum ego minister.*] Per meam prædicationem omnibus innotescet: quia hoc mihi peculiariter reuelatum.

f ¶ *Secundum donum gratiæ Dei, &c.*] Non secundum meritum meum.

g ¶ *Secundum operationem virtutis eius.*] Cuius virtus me cōfirmauit: siue cuius virtutes meum confirmat euangelium.

h ¶ *Mihi enim omnium, &c.*] Minimo tempore non labore. Notandum quòd inter sanctos se humiliando fecerit gratū.

i ¶ *In gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.*] Annuntiare futuras hæreditates, diuitias promissas: quas sensus humanus apprehendere non valet, nisi per reuelationem.

k ¶ *Et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti.*] Iudæis & gentibus huius sacramenti pandere rationem.

l ¶ *Absconditi à sæculis in Deo.*] Hoc est, quòd in primis temporibus, soli Deo confirmatum erat.

m ¶ *Qui omnia creauit.*] Et Iudæos & gentes, siue omnem creaturam, vt sensus contra Marcionem proficiat, & omnes hæreticos.

n ¶ *Vt innotescat principatibus, &c.*] Vt per me his qui rebus cœlestibus per omnem ecclesiam principantur multiformis sapientia innotescat.

o ¶ *Secundum præfinitionem sæculorum, &c.*] Quam præfiniunt & hoc tempore, quando iam homines aliter saluari non poterunt, nisi Christi fide saluentur.

A

a ¶ *In quo habemus fiduciam & accessum in confidentia per fidem eius.*] Non per nostram iustitiam, sed per eum cuius fides peccata dimisit.

b ¶ *Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis,* &c.] Ne me audientes impunè lædi: ad Deum non pertinere putetis, in quo magis gloriari debetis: intelligentes me tanta absque certa spei fiducia sustinere non posse.

c ¶ *Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi,* &c.] Ex quo omnis paternitas nomen accepit. Siue ex quo omnis res, pater nominatur.

d ¶ *Vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ,* &c.] Vt vos per illuminationem scientiæ & diuitiarum fructum confirmet.

e ¶ *In interiore homine habitare Christum,* &c.] Vbi interior homo per fidem robustus est, ibi habitat Christus, non vbi exterior saginatur.

f ¶ *In charitate radicati & fundati.*] Vt in eius amore firmiter starent, beneficiorum eius recordatur, vt eum cognitis eius beneficijs diligerent.

g ¶ *Vt possitis comprehendere.*] Vt ex omni parte magnitudinem scientiæ adipisci valeatis.

h ¶ *Cum omnibus sanctis.*] Quære sapientiam apud malos, & non inuenies. Et alibi. *In corde autem boni requiescit sapientia.* Prou. 14. a

i ¶ *Quæ sit latitudo & longitudo,* &c.] Quidam dicunt quòd latitudo spaciosa via intelligatur, longitudo vita æterna, altitudo cœlum, profundum infernus, vt scilicet horum omnium notitiam habētes, nouerint quid diligant vel quid refutent.

B

k ¶ *Scire etiam supereminentem,* &c.] Supereminet fructus.

l ¶ *Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.*] Vt efficiamini pleni omnibus virtutibus.

m ¶ *Ei autem qui potens est omnia facere,* &c.] Frequenter maiorà tribuit, non solum quàm petimus, sed etiam quàm petere intelligimus, quæ operatur in nobis.

n ¶ *Ipsi gloria in ecclesia & in Christo Iesu.*] Quia veniens Christus sibi met ad Dei gloriam ecclesiam congregauit.

o ¶ *In omnes generationes sæculi sæculorum.*] Immensa beneficia immensis laudibus celebranda, non solum de his quæ Christi temporibus contulit, sed etiam quæ ante fecit, faciet.

Caput IV.

Obsecro itaq; vos ego vinctus in domino, &c.] Ego vos rogo, qui vestri causa sum vinctus, vt vos Dei filium agnoscētes, dignè tanto honore conuersemini: quia vna dignitas est qua agnoscuntur propria instituta.

q ¶ *Cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia.*] Et mentis & corporis. Humilitas vera nihil sibi vendicat, mansuetus nulli nocet, patiens nulli vicem reddit iniuriæ.

r ¶ *Supportantes inuicem in charitate.*] Sufferunt & philosophi, sed non in charitate. Nos verò non vt laudari, sed vt ille quem sustinemus proficiat, diligentes sustinere debemus.

f ¶ *Soliciti seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.*] Per vinculum pacis in vobis vnitas spiritus continetur. *Multitudinis enim credentium erat cor vnum & anima vna.* Act. 4. f.

t ¶ *Vnum corpus & vnus spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestræ,* &c.] Vnum consensum debet habere in vno corpore omnium compago membrorum, quæ ad vnam spem sunt vocata salutis. Vnde diligentius legere debent hunc locum hi qui in sæculi occupationibus ligati, putant sibi licere peccare, & alijs non licere: cum omnes in vnum corpus baptizati, eundem spiritum acceperint, & in vna spe vocati sint Dei. Siue sic: si vnum spiritum habetis, & ex vno patre Deo nati estis, nolite vobis de terrena nobilitate aliquid arrogare, ne vestram gloriam amittatis.

u ¶ *Vnus Deus & pater omnium.*] Etiam eorum qui ex gentibus crediderunt.

x ¶ *Qui super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.*] Super omnes virtutes, vt potens: per omnia opera sua, qui immensus omnibus Christianis, secundum quam habitare dignatur.

y ¶ *Vnicuiq; autem nostrum data est gratia.*] Non multa sunt corpora per varietatem gratiarum, sed membra diuersa.

z ¶ *Secundum mensuram.*] Non tam nostræ capacitatis, quàm illius largientis.

a ¶ *Donationis Christi.*] Ad quā gratiam qui se aptauerit, ipsam consequitur: vtputa, qui studiosus legis est, sapiētiam multam, oranti & ieiunanti conceditur spiritus potestas.

b ¶ *Propter quod dicit: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem,* &c.] Quos diabolus captiuos tenebat ad mortē. Christus captiuauit ad vitam, ad caput nostrum in cœlestibus collocandum.

c ¶ *Quòd autem ascendit,* &c.] Exponit cur dicatur ascēdisse, quem nusquam esse nō dubiū est: secundum formam scilicet serui: ad quam non localiter, sed dignanter descenderat.

d ¶ *In inferiores partes terræ.*] Infernum sub terra esse nemo iam ambigat.

e ¶ *Qui descendit ipse est,* &c.] Qui descendit cum anima in infernum, ipse cum anima & corpore ascendit in cœlum.

f ¶ *Vt adimpleret omnia.*] Gloria triumphantes, siue quæ scripta sunt, siue dum iam humanitas cum diuinitate vnum effectum est.

g ¶ *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas.*] Contra Arianos, vt filij & patris vna sit operatio. Nam ad Corinthios Deum patrem dicit in ecclesia ordinasse: hic verò Christum hoc dixisse commemorat.

h ¶ *Alios verò euangelistas.*] Omnis apostolus euangelista, non omnis euangelista apostolus: sicut Philippus qui vnus erat ex septem.

i ¶ *Alios autem pastores & doctores.*] Pastores verò omnes qui sunt idonei ad alios instruendos. Omnis ergo pastor doctor: non omnis qui doctor est & pastor.

k ¶ *Ad consummationem sanctorum,* &c.] Vt perficiantur sancti, siue eorum numerus impleatur, omnes sunt constituti ad ædificandam ecclesiam quæ corpus Christi est, vt omnes ad perfectionem fidei perducant.

l ¶ *Donec occurramus omnes in vnitatem fidei.*] Hoc votum etiam falsis doctoribus inest, id est, volo omnes esse sicut me.

C

D

E

a ¶ *Et agnitionis filij Dei.*] Ille agnouit gratiã hlij Dei qui non peccat: quia omnis qui peccat, nõ videt eũ, nec cognouit eũ.

b ¶ *In virum perfectum,* &c.] Qui enim dicit se in Christo manere, debet quo modo ille ambulauit, ambulare, & non annorũm eius ætatem, sed plenitudinem imitari.

c ¶ *Vt iam non,* &c.] Vt non simus ignorãtes nec dubij ac vacillantes, & more imperiti gubernatoris, oẽs doctrinæ vento nostræ fidei velut appendentes, ne facilè naufragemus, aut ad portum perfectionis nunquam peruenire possimus.

d ¶ *In nequitia hominum,* &c.] Nequitia hominum, astutis disputationibus à recto fidei cursu detorquet incautos.

e ¶ *Ad circumuentionem erroris.*] Siue cum multi quoddam erroris sui remedium putent: si multos secum traxerint ad errorem, siue errantibus remedium, sine labore promittẽtes, permanere faciunt in errore.

f ¶ *Veritatem autem facientes in charitate.*] Omnia in veritate propter charitatem Christi, & nihil in hypocrisi facientes.

g ¶ *Crescamus in illo per omnia.*] In illius perfectione ex omni parte crescamus.

h ¶ *Qui est caput Christus,* &c.] Ex capite connexum corpus, per omnem subiunctionem operationis crescit, dum se alterutrum membra ædificant diligendo: ita vt vnumquodque membrum in sua mensura augeatur, hoc est, vt qui est per sapientiam oculus, in eorum numerum crescat, qui oculi officium gerituri sunt, & singula quæque membra proficiant.

i ¶ *In mensuram vnius cuiusque,* &c.] Dum singula membra crescunt, maius efficitur corpus.

k ¶ *Hoc igitur,* &c.] Quos superius obsecrauerat, hic in domino obtestatione constringit.

l ¶ *Vt iam non ambuletis,* &c.] Nolo, ait, solo vos nomine esse Christianos, & Deũ ore confitentes operibus denegare, sed quãtum inter diabolum distat & Deum, tanta differentia debent filij Dei à filijs diaboli in operibus discrepare. Ne Deum labijs honorantes, cordis timore longius assistamus, & dicatur de nobis, Sine causa colunt me, hoc est: ex mea cultura nullos accipient fructus.

m ¶ *In vanitate sensus sui.*] Vani sunt enim omnes homines quibus non est sapientia Dei.

n ¶ *Tenebris obscuratum habentes intellectum.*] Sed ignorantia & mundanarum rerum solicitudine à caligine ac tenebris obscuratum.

o ¶ *Alienati à vita Dei.*] Illi ideo à vita alienati sunt Dei, quia ignorant, vos autem quia cognouistis Deum sequi debetis.

p ¶ *Per ignorantiam quæ est in illis.*] Notandum quia contemptus ignorantiam generauit.

q ¶ *Propter cæcitatem,* &c.] Dicentium, non est Deus.

r ¶ *Qui desperantes,* &c.] Desperantes pœnam impiorum & præmium iustorum, necesse est vt præsentibus voluptatibus adhæreant, qui futura desperant. *Venite & fruamur bonis quæ sunt,* & cætera.

Sap. 2. b.

s ¶ *In operatione immunditiæ,* &c.] Omnia crimina, immunditiæ & auaritiæ nomine comprehendit.

t ¶ *Vos autem non ita didicistis Christum,* &c.] Et sicut ille, non gentili ritu viuatis. Ille enim verè Christum audiuit, & ab ipso didicit, qui nullo similis vitio gentibus inuenitur.

u ¶ *Sicut est veritas in Iesu.*] Sicut ille verè mortuus est & surrexit, vt nos verè in nouitate ambulemus.

x ¶ *Deponite,* &c.] Exposuit quid sit vetus homo, & quo modo deponatur, scilicet vt pristinos errores abijciat huius mũdi, & nõ mẽbris corporis, sed mẽte & cõuersatione mutetur.

y ¶ *Qui corrumpitur secundum desideria erroris.*] Faciens voluntatem carnalium cogitationũ.

z ¶ *Renouamini autem spiritu mentis vestræ.*] Sicut Hieremias ait. *Facite vobis cor nouum & spiritum nouum.* Ezec. 18. g.

a ¶ *Et induite nouum hominem.*] Ex veteri intellige nouum.

b ¶ *Qui secundum Deum creatus est,* &c.] Exposuit quid sit hominem ad imaginem Dei creatum, vt scilicet iustus & sanctus & verax sicut Deus, vt sanctitate veritatis nõ vanitatis sit præditus, hoc est, quæ vanam hominum gloriam aucupatur, cũ scriptum sit. Iustè quod iustum est persequeris.

c ¶ *Propter quod deponentes mendacium.*] Hic describitur ipsa species castitatis, quibus nouus homo cognoscitur.

d ¶ *Loquimini veritatem,* &c.] Nemo suum circumueniat fratrẽ: quia vnum corpus sumus, & non possunt alterutrum mẽbra se fallere: nec enim manus illudit oculo, aut dentes lacerant membra, nisi fortè vbi spiritus immundus inhabitat.

e ¶ *Irascimini,* &c.] Ira non inebriet mentem, sed veritas dispenset, nec tua iniuria, sed fratris animaduertere peccatum.

f ¶ *Sol non occidat,* &c.] Ne scientiæ lumen in tua indignatione deficiat.

g ¶ *Nolite locum dare diabolo.*] Irascendo vel quolibet alio delicto. Porta enim diaboli est peccatum, sicut homo iustus spiritus sancti porta est.

h ¶ *Qui furabatur,* &c.] Alienos labores aliquãdo direptos [a] in quo nunc suo labore compenset, & operando tribuat indigentibus, qui multos furando fecit egentes.

i ¶ *Operando manibus quod bonum est,* &c.] Non quod malum: sunt enim multæ vel inhoneſtæ, vel malæ artes, vt maleficia & omnia quæ non ad naturæ necessitatem, sed ad concupiscentiarum proficiunt voluptatem.

k ¶ *Omnis sermo malus,* &c.] Non vnus, nec duo, sed omnes mali sermones, in hoc Christiani debent esse crucifixi.

l ¶ *Sed si quis,* &c.] Non silentium imposuit, sed qualitatem loquendi monstrauit, vt omnis sermo fidem ædificet Christianam, & os nostrum solum appetat verbum Dei. Simul notandum, quia hoc vniuersæ ecclesiæ præcipitur.

m ¶ *Vt det gratiam audientibus.*] Hoc est quod alibi dicit. *Sermo vester in gratia sit sale conditus,* & in sermone nostro gratiam accipiant audientes. Coloss. 4.

n ¶ *Et nolite contristare spiritum sanctum Dei.*] Hominibus loquens, comparationem inducit humanam, vt ex nobis intelligamus quantam spiritui sancto iniuriam facimus, cum donum eius in nobis aliqua peccati sorde polluimus. Et quia de hospitio suo nobis cõdolet, ideo sibi dolens tristis abscedit. Cæterùm tristitia & ira & cætera huiusmodi in nobis passiones sunt: quia passibiles sumus. In Deo verò dispensationes: nos illa inuiti patimur, ille voluntate ad nostram emendationem assumit. Et hæc est quæ assumit Deum & hominem, harum conditionum diuersitas & natura.

A

a ¶ *In quo signati estis in die redemptionis.*] Signaculum sancti spiritus in die baptismi accepistis, nouum signaculum habere cœpistis.

b ¶ *Omnis amaritudo.*] In qua contristatur spiritus sanctus. Rectè autem posuit amaritudinem: quia ipsa est prouocatio.

c ¶ *Et ira.*] Omnem aufert iram.

d ¶ *Et indignatio.*] Indignatio ex superbia est, cum aliquē iudicamus indignum, ideo eum nolumus sustinere.

e ¶ *Et clamor.*] Qui ex furore descendit, quem non habeant Christiani. Cæterū Esaias benè clamare iubetur. Sed & ipse Iesus clamabat in templo. *Qui sitit, veniat & bibat.*

Esa.58.a.

Ioan.7.f.

f ¶ *Et blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia.*] Quæ vel inimico potest vicem reddere.

g ¶ *Estote autem inuicem benigni.*] Seruat ordinem legis, vt non solum malitia tollatur, sed etiam benignitas inseratur.

h ¶ *Misericordes.*] Id est, condolentes.

i ¶ *Donantes inuicem,* &c.] Remittentes peccata, ne vobis dicatur. Serue nequam, omne debitum dimisi tibi, oportuit & te dimittere conseruo tuo.

CAPVT V.

E *Stote ergo imitatores Dei,* &c.] Imitatione enim non natura filij Dei sumus, sicut ait Saluator. *Vt sitis filij patris mei qui in cœlis est,* &c.

Matt. 6 f.

B

l ¶ *Et ambulate in dilectione sicut & Christus dilexit nos.*] Vnde & Ioannes Apostolus ait. *In hoc cognouimus charitatem: quia ille animam suam pro nobis posuit. Debemus ergo & nos pro fratribus animas ponere.*

Ioan. 10.c.

m ¶ *Et tradidit semetipsum.*] Voluntariè ipse se tradidit, non ab alio inuitus traditus est.

n ¶ *Pro nobis.*] Pro peccatoribus, vt fierent iusti.

o ¶ *Oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.*] Suauissimus Deo odor est charitas.

p ¶ *Fornicatio autem,* &c.] Omnia crimina breuiter comprehendit, duorum criminum designando radices.

a in quo signati estis in die redemptionis. b Omnis amaritudo c & ira d & indignatio e & clamor f & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia. g Estote autem inuicem benigni, h misericordes, i donantes inuicem, sicut & Deus in Christo donauit vobis.

CAPVT V.

Estote ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi, l & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, m & tradidit semetipsum n pro nobis o oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis. p Fornicatio autem & omnis immunditia aut auaritia q nec nominetur in vobis sicut decet sanctos, r aut turpitudo, aut stultiloquiū, s aut scurrilitas quę ad rē non pertinet: t sed magis gratiarum actio. u Hoc enim scitote, intelligentes quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorū seruitus, non habet hæreditatē in regno Christi & Dei. x Nemo vos seducat y inanibus verbis: z propter hæc venit ira Dei a in filios diffidentiæ. b Nolite ergo effici participes eorum. c Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Vt filij lucis ambulate. d Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate, e probantes quid sit beneplacitum Deo. f Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarū, g magis autem redarguite. h Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, i turpe est & dicere. k Omnia enim quæ arguuntur, à lumine manifestantur. l Omne enim quod manifestatur, lumen est. m Propter quod dicit: Surge qui dormis, n & exurge à mortuis, o & illuminabit te Christus. p Videte itaque fratres quo modo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, q redimentes tēpus, r quoniam dies mali sunt. s Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit volūtas Dei. t Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed impleamini spiritu sancto, u loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, x cantantes & psallentes in cordib. vestris, y domino gratias agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi, z Deo & patri. Subiecti inuicē in timore Christi. a Mulie-

C

a ¶ *In filios diffidentiæ.*] Qui non crediderunt iram comminantis se superuenturam.

b ¶ *Nolite ergo effici participes eorum.*] Si in peccatis iudicio desperantium participes fueritis, eritis & in pœna consortes.

c ¶ *Eratis enim aliquando tenebræ,* &c.] Quando nesciebatis domini voluntatem. Nunc verò omnia cognouistis. Quantū ergo inter lucem distat & tenebras, tantum à pristina conuersatione discrepare debetis.

d ¶ *Fructus enim lucis in omni bonitate & iustitia & veritate.*] Talem habet scientia fructum.

e ¶ *Probantes quid sit beneplacitum Deo.*] Ex lege probate quid beneplaceat Deo, non quòd homines asserunt.

f ¶ *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.*] Non prodest quicquid fit sine scientia veritatis: quia nec lux potest communicare cum tenebris.

g ¶ *Magis autem redarguite.*] Non solum communicare nolite, sed etiam redarguite.

h ¶ *Quæ in occulto fiunt ab ipsis.*] In secretis locis domorum & vel templi.

i ¶ *Turpe est etiā,* &c.] Nobis dicere turpe est, quæ illi vel in tenebris facere non erubescunt.

k ¶ *Omnia enim quæ arguuntur,* &c.] Sicut ad Corinthios ait: *Occulta etiam cordis eius manifesta fiunt.* Et tunc cadens in faciem adorabis Deum pronuntians, quòd Deus verè est in nobis.

D

1. Cor. 14. c

l ¶ *Omne enim quod manifestatur,* &c.] Incipit lumen esse & cū crediderit, & vobis adiungitur.

m ¶ *Propter quod dicit,* &c.] Voce alicuius sapientis conscientiam increduli pulsare cupientis, de somno ignorantiæ excitat.

n ¶ *Et exurge à mortuis.*] A peccatis vel idolis.

o ¶ *Et illuminabit te Christus.*] Cum ei crediderit, efficieris & ipse lux.

q ¶ *Nec nominetur in vobis sicut decet sanctos.*] Considerandum scilicet non licere fieri quod non licet nominare.

r ¶ *Aut turpitudo, aut stultiloquium.*] Hoc etiam in filijs hominum reprehendit honestorum.

s ¶ *Aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet.*] Risum mouens qui grauitati non conuenit Christianæ: qui ad rem non pertinet cœlestem & diuinam.

t ¶ *Sed magis gratiarum actio.*] Hoc magis semper tractare debetis, quo modo Deo & actu & cogitatione placeatis.

u ¶ *Hoc enim scitote, intelligentes quòd omnis fornicator,* &c.] Contra illos agit qui solam fidem dicunt sufficere: quia huiusmodi actus non Deo, sed dæmoni exhibentur. Hæreditas autem regni cœlorum Dei filijs, non diaboli præparatur.

x ¶ *Nemo vos seducat.*] Dicendo hoc, solummodo opus est vt fides sit, & homo Christi baptisma consequatur, quamuis peccet, perire non potest.

y ¶ *Inanibus verbis.*] Quæ hominem liberare non possunt.

z ¶ *Propter hæc venit ira Dei.*] Ex præteritis futura cognoscite, si Sodomitis non pepercit, & his qui in diluuio perierunt, parcet vobis?

p ¶ *Videte itaq;,* &c.] Quasi filij sapientiæ & lucis, ne alicui offendiculum detis, & incipiatis ei causa perditionis existere.

q ¶ *Redimentes tempus.*] Vestra sapientia vel cautela.

r ¶ *Quoniam dies mali sunt.*] Non dies mali sunt per se, sed per homines: sicut locus malus dicitur, in quo aliquid committitur mali.

s ¶ *Propterea nolite fieri imprudentes,* &c.] Scrutamini legem, in qua eius voluntas agnoscitur.

t ¶ *Nolite inebriari vino,* &c.] Exponit continentiæ vtilitatem. Quia luxuriæ materiam expetere non conuenit crucifixis, sed spiritu sancto repleri.

u ¶ *Loquentes vobismetipsis,* &c.] Non in actibus sæculi: sicut ait propheta: *Vt non loquatur os meum opera hominum.*

Psal 16.b.

x ¶ *Cantantes,* &c.] Ne ore tantùm verba Dei resonemus.

y ¶ *Domino gratias agentes pro omnibus,* &c.] Siue bonis siue malis, sicut ait Iob: *Sit nomen domini benedictum.*

Iob.1.d.

a ¶ *Mulie-*

E

a ¶ *Mulieres viris suis subditæ sint.*] Non eos sicut Corinthios lacte alebat, sed perfecto cibo continentiæ nutriebat. Timet enim ne cessante in plerisque carnis officio, aut mulieribus subiectio, aut in viris cessaret charitatis affectus: & ne tanquam diuortium docuisse crederetur. Cæterùm tale est, vt nouæ vitæ prædicator nulla existente causa hoc doceret quod naturaliter possidebant.

b ¶ *Sicut domino.*] Quo modo Sara subdita erat Abrahæ, *dominum eum vocans.* *Gen. 18. b.*

c ¶ *Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiæ,* &c.] Reddit iustam caulam subiectionis: quia & prior est vir, & vtriusque corporis debet esse saluator.

d ¶ *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam,* &c.] Tam sancta & tam venerabili charitate.

e ¶ *Et seipsum tradidit pro ea.*] Ita & vos pro sanctitate vxorũ, nec mori si necesse fuerit, recusetis.

f ¶ *Vt illam sanctificaret, mundans lauacro,* &c.] Aqua lauit corpus, animam doctrina mũdauit: sicut ait ad Hebræos: *Aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda:* ita & vos corpora vxorum conscientiæ animas mundate doctrinis. *Heb. 10. d*

g ¶ *Vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam,* &c.] Ita sibi Christus mundauit ecclesiam, vt antiqua crimina ablueret, & nouas maculas quo modo incurrimus, & verbo ostenderet & exemplo.

F

h ¶ *Vt sit sancta & immaculata.*] Si omnibus immaculata est, maculati ab ea alieni esse censentur, nisi rursum per pœnitentiam fuerint expurgati.

i ¶ *Ita viri debent diligere vxores suas vt corpora sua.*] Item quales vxores cupiunt inuenire, tales exhibeant se vxoribus.

k ¶ *Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit.*] Quia duo sunt in carne vna.

l ¶ *Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam.*] Non vt ei labores & dolores infligat, sed vt securam faciat & quietam. Non nuptias damnat, sed ad continentiam cohortatur.

m ¶ *Sicut & Christus ecclesiam: quia membra sumus corporis eius.*] Membra eius eum debent in omnibus imitari.

n ¶ *De carne eius & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam.*] Amore si non bono.

o ¶ *Et adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.*] Obiectio ex persona carnalium volentium se amare carnaliter, vt quibusdam videtur.

p ¶ *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo & in ecclesia.*] Ego hoc, inquit, in Christo intelligendum dico, & in ecclesia: vnde vos maiore affectu debetis vxores vestras sanctas diligere spirituales, qui ante dilexistis peccatrices, & in gentilitate carnales.

q ¶ *Veruntamen & vos singuli vnusquisq;,* &c.] Subiecta sit tanquam infirmior vt regnetur.

Caput VI.

Filij obedite parentibus vestris in domino.] Parat illos disciplinæ, qua illos à parentibus secundum Deum præcepit erudiri.

a Mulieres viris suis subditæ sint [b] sicut domino, [c] quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est ecclesiæ, ipse Saluator corporis eius, Sed sicut ecclesia subiecta est Christo: ita & mulieres viris suis in omnibus. [d] Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit ecclesiã, [e] & seipsum tradidit pro ea, [f] vt illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, [g] vt exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiã, non habentem maculã aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed [h] vt sit sancta & immaculata. [i] Ita & viri debent diligere vxores suas vt corpora sua. [k] Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit. [l] Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, [m] sicut & Christus ecclesiam: quia membra sumus corporis eius [n] de carne eius & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, [o] & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. [p] Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo & in ecclesia. [q] Veruntamen & vos singuli vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat: vxor autem timeat virum suum.

Caput VI.

Filij obedite parentibus vestris in domino. [f] Hoc enim iustum est. [t] Honora patrem tuum & matrem tuam: [u] quod est mandatum primum [x] in promissione: vt benè sit tibi, & sis longæuus super terram. [y] Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correptione domini. [z] Serui obedite dominis carnalibus [a] cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri [b] sicut Christo. [c] Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes: [d] sed vt serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, [e] cum bona voluntate seruientes sicut domino, & non hominibus: [f] scientes quoniam vnusquisque quodcunq; fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue seruus, siue liber. [g] Et vos domini eadem facite illis.

f ¶ *Hoc enim iustum est.*] Vt mutuam inuicem dilectionem exhibeatis.

t ¶ *Honora patrem tuum & matrem tuam.*] Iubet honorare parentes, sed bonos. Cæterùm contra Deum viuentes, ipse etiam Moyses prohibuit agnosci. *Act. 4. f.*

u ¶ *Quod est mandatum primũ.*] In secunda tabula primum, quæ ad humanitatem pertinentia præcepta sex numero continebat. Prima enim tabula propriè officia exigebat.

x ¶ *In promissione: vt benè sit tibi, & sis longæuus super terram.*] Non in hac terra in qua impij nonnunquam & in parentes scelesti senescunt, sed super terram illam quam dominus mitibus promittit, in qua iusti habitabunt, & cuius bona visuros esse se credunt.

y ¶ *Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed docete eos in disciplina & correptione domini.*] Siue in moderatione. Et non irrationabiliter verberando, siue ne eos ad sæcularia studia prouocantes iracundiam discere faciatis: sed diuinæ legis eos instituite disciplinis: talibus ergo parentibus præcepit obedire.

z ¶ *Serui obedite dominis carnalibus.*] Non enim venit Christus conditiones mutare. Nam seruitium non natura dedit, sed captiuitas fecit, neq; ex maledicto Cham, vt quidam putãt, cum ex eo reges legamus esse generatos. Maledictũ illud in filijs Cham, impletum est, qui Israel sunt subiugati. Prouidet sanè hic Apostolus, ne doctrina Dei in aliquo blasphemetur, si credentes serui sui dominis inutiles fiant. Et qui fortè permissurus erat, alios seruos fieri Christianos, de ipsis iam factis incipiat pœnitere. Si verò viderit eos in melius profeciss̃e, & ex infidelibus fideles effectos, non solum alios optabit credere famulos suos, sed etiam ipse fortasse saluabitur. H

a ¶ *Cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri.*] Cum omni obedientia & festinatione humilitatis, priori superbia & simulatione deposita.

b ¶ *Sicut in Christo.*] Hoc in Christo fit, quicquid eius contemplatione hominibus exhibetur.

c ¶ *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes.*] Non timentes dominos tantùm, quasi ipsis non Deo placere volentes.

d ¶ *Sed vt serui Christi facientes voluntatem Dei ex animo.*] In his quæ Dei non sunt contraria voluntati. In multis enim concordat cum lege naturali animus dominorum, quia seruos & fideles & sobrios & castos & humiles habere desiderant.

e ¶ *Cum bona voluntate seruientes sicut domino, & non hominibus.*] Non cum murmuratione, ne apud homines gratia, apud Deum mercede priuemini.

f ¶ *Scientes quoniam vnusquisque quodcunq; fecerit bonum,* &c.] Quicquid propter dominum feceris, habebis ab ipso mercedem, nec te desperare faciat conditio seruitutis.

g ¶ *Et vos domini eadem facite illis.*] Ne si fugerint, tuæ malitiæ incipias deputare, non legi. Hoc etiam paganus fecisset,

G

cisset, si aliter tractaretur præceptum, & tu audire de illo non vis quod iustum est?

a ¶ *Remittens minas, scientes quia illorum & vester dominus est.* Minamini propter disciplinam, sed remittite propter misericordiam, & vt vobis à vestro domino remittatur, apud quem vtique vnum estis, vt hereditas quæ promissa est, vna sit in vobis.

b ¶ *De cætero fratres.*] Generaliter epistolam exhortatione concludit.

c ¶ *Confortamini in domino & in potentia virtutis eius.*] Exemplo domini & virtute.

d ¶ *Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.*] Contra spirituales hostes spiritualia arma sumenda sunt, vtà dissimilitudine diaboli natura armorum fortitudine protegatur.

e ¶ *Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem.*] Caro & sanguis homo dicitur.

f ¶ *Sed aduersus principes & potestates.*] Qui sibi principatum in huius mundi homines vsurparunt: & qui ignorantes animas per peccata seducunt.

g ¶ *Sed aduersus mundi rectores tenebrarum harum.*] Contra dæmonum potestatem, qui sibi in homines mundi huius potestatem capientes, ignorantiæ erroribus præsumunt, qui tenebris comparantur, sicut ipse ait. Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino.

h ¶ *Contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus.*] Sunt autem spirituales bonitates in cœlestibus in aëre, vbi volucres cœli appellantur.

facite illis,[a] remittentes minas: scientes quia & illorum & vester dominus est in cœlis: & personarum acceptio non est apud Deum. [b] De cætero fratres [c] confortamini in domino, & in potentia virtutis eius. [d] Induite vos armaturã Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli: [e] quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem: [f] sed aduersus principes & potestates: [g] aduersus mundi rectores tenebrarum harum, [h] contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. [i] Propterea accipite armaturam Dei, [k] vt possitis resistere in die malo, [l] & in omnibus perfecti stare. [m] State ergo succincti lumbos vestros [n] in veritate: [o] & induti loricam iustitiæ, [p] & calciati pedes in præparatione euangelij pacis. [q] In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere. [r] Et galeam salutis assumite, [s] & gladium spiritus, quod est verbum Dei, [t] per omnem orationem & obsecrationem, [u] orantes omni tempore in spiritu, [x] & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione [y] pro omnibus sanctis, [z] & pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium euangelij: [a] pro quo legatione fungor in catena ista, ita vt in ipso audeam prout oportet me loqui. [b] Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister in domino, quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra. [c] Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre nostro & domino Iesu Christo. [d] Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione. Amen.

i ¶ *Propterea accipite armaturam Dei.*] Quia tales habetis inimicos.

k ¶ *Vt possitis resistere in die malo.*] Non sibi malus est dies, sed nobis quando impugnamur à malo.

l ¶ *Et in omnibus perfecti stare.*] Non in aliquantis perfectum vult hominem. Sed & hoc notandum, quòd omnes ad perfectionem hortatur.

m ¶ *State ergo succincti lumbos vestros.*] Perfectè state, lumbis mentis succincti, hoc est, in omni prælio præparati, & ab omnibus curis sæculi expediti.

n ¶ *In veritate.*] Non hypocrisi: nemo enim coronatur, nisi qui legitimè certauerit.

o ¶ *Et induti loricam iustitiæ.*] Sicut lorica multis circulis vel armillis intexitur, ita & iustitia diuersis virtutum connectitur speciebus. Monet autem non solum peccatoris conscientiam, sed & ventris continentiam, necnon & ad fœmorum vsque pertingit libidinem coercendam.

p ¶ *Et calciati pedes in præparatione euangelij pacis.*] Cùm fiducia incedentes intrepidè prædicate.

q ¶ *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.*] In omnibus certaminibus fide muniamur. Quia sicut scutum ipsorum quoque armorum defensio est, & sine hoc omnis armatus inermis est: ita & hæ virtutes sine fide saluare non possunt. Nam sicut scutum omnia iniecta repellit & reuerit: ita & fides omnes diaboli persuasiones extinguit, quamuis quasi lumen rationis habere videantur.

r ¶ *Et galeam salutis assumite.*] Quæ omnes capitis sensus, à prauis officijs protegat & abscondat.

s ¶ *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei.*] Nemo militum audet ad bellum sine gladio proficisci: se enim vtcunq; tueri potest, sed hostem non valet occidere. Nonnunquam etiam ab audaci inimico perimitur, & armis omnibus expoliatur, ita sine Dei verbo, iustitia omnis intuta est.

t ¶ *Per omnem orationem & obsecrationem.*] Semper hunc gladium postulate.

u ¶ *Orantes omni tempore in spiritu.*] Non impediaris orare semper, & pro rebus spiritualibus deprecari.

x ¶ *Et in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione.*] Nihil enim prodest dormientis more latere corpore, & animo prægrauari, dum in hac vanitate nec ab homine possit aliquid impetrari.

y ¶ *Pro omnibus sanctis.*] Sancti estote, vt possitis orare pro sanctis.

z ¶ *Et pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium euangelij.*] Vt abundanter & sine metu exponam persecutiones vel odia Iudæorum, muniti in Christi populi ratione.

a ¶ *Pro quo legatione fungor in catena ista, ita vt in ipso audeam prout oportet me loqui.*] Omnis enim verbi legator, talia necesse est vt sustineat, sed verbum Dei non potest alligari: tunc enim maior fiducia erit si rationabiliter dicatur, & si abundanter exprimatur ratione.

b ¶ *Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt, &c.*] Solicitè agit, non solum vt proficiant, sed & ne in tribulationibus deficiant: vel ne in aliquo contristentur.

c ¶ *Pax fratribus & charitas cum fide à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo.*] Pax & charitas & fides, perfectum faciunt Christianum. Tamen sine fide infructuosa est charitas, sicut fides sine charitate vel pace. Charitas maior est pace. Potest enim odio non haberi quis, non tamen & amari.

d ¶ *Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum, &c.*] In quorum corde, adulterino more per sæcularia Christi dilectio non violatur.

Commentariorum in epistolam ad Ephesios finis.

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

CAPVT I.

PAulus & Timotheus serui Iesu Christi.] Ambo serui, non ambo Apostoli. Omnis enim Apostolus seruus, non omnis autem seruus Apostolus.

b ¶ *Et omnibus sanctis in Christo Iesu*,&c.] Quia nemo sine Christo sanctus est,& sanctis non omnibus. Philippensibus etiam paganis.

c ¶ *Cum omnibus episcopis & diaconibus*,&c.] Hic episcopos presbyteros intelligimus : non enim in vna vrbe plures episcopi esse potuissent,sed etiam hoc in Apostolorum Actibus habetur.

d ¶ *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri.*] Bonorum memoriam cum gratiarum actione celebrat.

e ¶ *Semper in orationibus meis.*] Ostendit circa eos dilectionem suam, pro quibus semper oret.

f ¶ *Pro omnibus vobis.*] Quia omnes tales estis.

g ¶ *Cum gaudio deprecationem faciens.*] Non in peccati alicuius tristitia vel mœrore.

h ¶ *Super communicatione vestra in euangelio.*] Quia mihi cõmunicastis in euangelio prædicando.

i ¶ *A prima die vsque nunc.*] Ab initio fidei vestræ deprecor vt perseueretis : siue quòd cõmunicatis ab initio prædicando.

k ¶ *Confidens in hoc ipsum.*] Cõfido me impetrare.

l ¶ *Quia qui cœpit in vobis opus bonum.*] Cœpit doctrinam siue gratiam scientiæ largiendo.

m ¶ *Perficiet.*] Perficiendo quod docti fuerint vt doceant.

n ¶ *Vsque in diem Iesu Christi.*] Vsque ad diem, quo de corpore recedebant. Ex quo iam ad domini vnusquisque seruatur aduentum.

o ¶ *Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus vobis.*] Charitas enim omnia sperat.

p ¶ *Eo quòd habeam vos in corde*,&c.] Tantum vos diligo vt mihi memoriã vestri, nec hæc tribulatio,nec solicitudo defensionis auferat.

q ¶ *Et confirmatione euangelij.*] Confirmatio euangelij,est cõstans tolerantia prædicantis.

r ¶ *Socios gaudij mei omnes vos esse.*] Hoc sentio de vobis & credo:quia sicut meæ tribulationis socij estis, ita eritis & gaudij sempiterni. Siue sic,scio vos ita euãgelio credidisse,vt etiam in tribulationibus meis pro eius defensione mecum pariter gaudeatis.

s ¶ *Testis enim mihi est Deus*, &c.] Siue esse eius in visceribus, siue ita vos desidero tanquam viscera Christi.

t ¶ *Et hoc oro vt charitas vestra magis ac magis abundet.*] Vt vos in eo quod habetis,amplius abundetis.

v ¶ *In scientia & in omni sensu*,&c.] Notandum quia facientibus adhuc scientiam deprecatur, vt synceres in omnibus esse valeant.Nemo enim æger an sanari possit agnoscit.

x ¶ *Vt sitis synceres*,&c.] Synceris materia est, quæ naturam suam seruat, nulla extrinsecus corruptione fucata, tale vinum semper in melius proficit non in peius.

y ¶ *Repleti fructu iustitiæ*, &c.] Non solum synceres ab omni corruptione sitis, sed etiam fructu iustitiæ abundetis,exemplo Christi:qui nõ modò malitiam non habet, sed etiam bono redundat.

z ¶ *In gloriam & laudem Dei.*] Vt glorietur Deus in actibus vestris.

a ¶ *Scire autem volo vos fratres*, &c.] Hic consolatur eos de sua tribulatione:quia audierant eũ vinctum in vrbe Roma custodiri.

b ¶ *Magis ad profectum*, &c.] Non solum non obsunt,sed etiam proferunt,dũ manifestatur me nõ pro aliquo crimine, sed pro Christo omnia sustinere.

c ¶ *Vt plures*,&c.] Plures mea tribulatione conitantes effecti sunt,quàm doctrina.

d ¶ *Confidentes*, &c.] Vinculorum meorum exemplo sunt incitati, dum me viderunt pro Christo libentissimè sustinere.

e ¶ *Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem.*] Dum mihi apud credentes gloriam auferre se putant,ne solus mihi vendicare videar scientiam prædicandi.

f ¶ *Quidam autem & propter bonam*,&c.] Alij etiã alios salnare volẽtes,hdeliter Christum annunciant.

g ¶ *Quidam ex charitate.*] Quidam verò ex mea charitate adiuuant me euangelium defensando.

h ¶ *Scientes quoniam in defensione euangelij*,&c.] Non humanæ dilectionis affectu,sed quia sciunt me à Domino ad defendendum euangelium ordinatum.

i ¶ *Quidam autem ex*,&c.] Alij dolore prædicant ad me grauãdum,quasi plures discipulos faciẽtem,& doctrina mea,totum orbem implere conãtem, vt ex hoc saltem maior mihi cumuletur iniuria,vel pressura.

k ¶ *Quid enim? dum omni modo*,&c.] Odij vel inuidiæ.

l ¶ *Siue per*,&c.] Simplicis vel puræ prædicationis.

m ¶ *Christus annuntietur, & in hoc gaudeo*,&c.] Non mihi curę est quæ prædicet mente,dummodo quod cupio, Christi tamen omnibus innotescat,& à multis credatur, Quapropter & modò gaudeo,& in futuro gaudebo.

n ¶ *Scio enim quia hoc*,&c.] Quod mihi nocere putant,in salutem proueniet: quia non solum per verbum & passionem meam, sed etiam per odium Christi ecclesia augmentatur.

o ¶ *Et subministrationem spiritus Iesu Christi.*] Quia ad meam per omnia salutem gubernati.

p ¶ *Secundum expectationem & spem meam.*] Quia de omnibus his expecto & spero mercedem.

q ¶ *Quia in nullo confundar.*] Neque in vita, neque in morte,

IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

CAPVT I.

PAulus & Timotheus serui Iesu Christi,[b] omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis,[c] cum episcopis & diaconibus. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. [d] Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri,[e] semper in cunctis orationibus meis,[f] pro omnibus vobis[g] cum gaudio,deprecationem faciens[h] super communicatione vestra in euangelio Christi,[i] à prima die vsque nunc, [k] confidens in hoc ipsum: [l] quia qui cœpit in vobis opus bonum, [m] perficiet [n] vsque in diem Christi Iesu. [o] Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus bonis,[p] eo quòd habeam vos in corde & in vinculis meis, [q] & in defensione & confirmatione euangelij [r] socios gaudij mei omnes vos esse.[s] Testis enim mihi est Deus,quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Iesu Christi. [t] Et hoc oro, vt charitas vestra magis ac magis abundet [u] in scientia & in omni sensu,vt probetis potiora, [x] vt sitis synceres & sine offensa in diem Christi,[y] repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum in [z] gloriam & laudem Dei.[a] Scire autem volo vos fratres, quia quæ circa me sunt, [b] magis ad profectum venerunt euangelij : ità vt vincula mea manifesta fierent in Christo,in omni prętorio,& in cæteris omnibus, [c] vt plures è fratribus in Domino confidentes, [d] in vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.[e] Quidam quidẽ & propter inuidiam & cõtentionem.[f] Quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant.[g] Quidam ex charitate, [h] scientes quoniam in defensione euangelij positus sum.[i] Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non syncerè,existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. [k] Quid enim? Dum omni modo [l] siue per occasionem,siue per veritatem [m] Christus annuntietur : & in hoc gaudeo,sed & gaudebo. [n] Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem per vestram orationem, [o] & subministrationem spiritus Iesu Christi, [p] secundum expectationem & spem meam:[q] quia in nullo confundar:

A

morte, neque in contumelijs, neque in opprobrijs, deniq; in nullo apostolus confundebatur. Nos in omnibus erubescimus, & in quo vituperamur vltra non facimus, quamuis secundum Deum cœperimus: vnde ostendimus nos laudibus, nõ Christo seruire. Apostolus non cõfundebatur in catenis, nos cõfundimur in opprobrijs.

a ¶ *Sed in omni fiducia*, &c.] Nulla res me poterit deterrere.

b ¶ *Et nunc*, &c.] Inimicis suis insultat, quòd ei nocere nõ valeant. Si enim eum occiderint, martyrio coronabitur. Si seruauerint ad Christum annũtiandum, plurimũ facient fructum.

c ¶ *Siue per vitam, siue per mortem.*] Et vita nostra & mors ad magnificentiã pertinet Christi.

d ¶ *Mihi enim*, &c.] Non alia causa volui viuere nisi Christi, vt eius corpus ædificem.

e ¶ *Et mori lucrum.*] Corona.

f ¶ *Quod si viuere in carne hic mihi fructus operis est.*] Si viuere in carne me voluerint, habeo tẽpus operandi.

g ¶ *Et quid eligam*, &c.] Intantum mihi vtraque conueniunt, vt quid eligã scire non possim.

h ¶ *Desiderium habens dissolui & esse cum*, &c.] Illud melius mihi, istud necessariũ vobis. Et mortem illos non timere, sed diligere debere eos, suo demõstrat exemplo, & vt non contristentur, mansurum se carne spiritu prophetico promittit.

B

i ¶ *Et hoc confidens scio quia manebo.*] Non solum credo, sed etiam certissimè noui.

k ¶ *Et permanebo omnibus vobis.*] Non mihi id esse, non mei causa.

l ¶ *Ad profectum vestrum*, &c.] Profectum de fructu fidei vestræ & gaudium habeatis, siue gaudeatis: quia vestra me fides & oratio conseruauit.

m ¶ *Vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu*, &c.] Vt postquam viserim vos, iterum abundantius gratulemini.

n ¶ *Tantum digni*, &c.] Omnia eius præcepta seruantes, siue dignè euangelij prædicatoribus conseruare debetis.

Act. 4. f. o ¶ *Vt siue cum venero & videro vos.*] Sicut legimus: quia *erat eis cor vnum & anima vna, nec quisquam suum dicebat: sed erant illis omnia communia.*

p ¶ *Vnanimes collaborantes fidei euangelij.*] Omnis pugna vnanimiter aggressa victoriam parit.

q ¶ *Et in nullo terreamini*, &c.] Neque versutis disputationibus, nec passionibus opprobriisque turbemini. Quia vobis magis ad mercedem possunt prodesse. Sicut Apostoli *ibant gaudentes: quia pro nomine Domini digni habiti sunt contumeliam pati.*

Act. 5. f.

r ¶ *Et hoc à Deo*, &c.] Quia vult vos coronari probatos, sicut Iob permittitur tentari. Quia nec vinci habebat, & eius gloria amplianda erat aduersario superato atque confuso.

s ¶ *Vt non solum*, &c.] Occasio fidei à Deo donata est: quia si non venisset Christus & docuisset, non vtique crederemus. Cæterùm & fidem voluntariam in actibus legimus: non solum ergo vult vt fidei meritum, sed etiam vt martyrij præmium habeatis: dum vos tentari Deus patitur vt vincatis.

t ¶ *Idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.*] Nihil nouum patimini, sed hoc quod præsentes vidistis in me, & nunc absentes de me audistis. Non sit ergo illud vobis indignũ in quo nos conspexistis gloriari.

C

Caput II.

Si qua ergo consolatio in Christo.] Si in omni tribulatione ab ipso solo consolamini, non sit vestra consolatio patrimonium terrenum.

fundar: [a] sed in omni fiducia sicut semper, [b] & nunc magnificabitur Christus in corpore meo: [c] siue per vitam, siue per mortem. [d] Mihi enim viuere Christus est, [e] & mori lucrum. [f] Quòd si viuere in carne hic mihi fructus operis est: [g] & quid eligam, ignoro: coartor autem è duobus, [h] desiderium habens dissolui & esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne necessarium propter vos. [i] Et hoc confidens scio, quia manebo [k] & permanebo omnibus vobis [l] ad profectum vestrum & gaudium fidei: [m] vt gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in me, per meum aduentum iterum ad vos. [n] Tantum dignè euangelio Christi conuersemini, [o] vt siue cum venero & videro vos, siue absens audiam de vobis: quia statis in vno spiritu [p] vnanimes, collaborantis fidei euangelij: [q] & in nullo terreamini ab aduersarijs, quæ est illis causa perditionis: vobis autem salutis. [r] Et hoc à Deo. Quia vobis donatum est pro Christo: [s] non solum, vt in eum credatis, sed vt etiam pro illo patiamini: [t] idem certamen habẽtes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

Caput II.

Si qua ergo consolatio in Christo, [x] si quod solatium charitatis, [y] si qua societas spiritus: [z] si qua viscera miserationis. [a] implete gaudium meum: [b] vt idem sapiatis, eandem charitatem habentes, vnanimes idipsum sentientes. [c] Nihil per contentionem neque per inanem gloriam, [d] sed in humilitate superiores sibiinuicem arbitrantes: [e] non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum. [f] Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu. [g] Qui cum in forma Dei esset, [h] non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit, [i] formam serui accipiens, [k] in similitudinem hominum factus, [l] & habitu inuentus vt homo: [m] humiliauit semetipsum, factus obediens vsque

x ¶ *Si quod solatium charitatis.*] Charitas Christi, non amicorum.

y ¶ *Si qua societas spiritus.*] Spiritualium, non carnalium.

z ¶ *Si qua*, &c.] Vestri miseremini potius quàm parentum.

a ¶ *Implete gaudiũ meũ.*] Quod iam habeo ex parte, in talibus enim doctor exultat. Aliter, si qua mihi à vobis cõsolatio exhibetur Christo, & si quod solatium charitatis: si qua vos societas spiritus connectit, & si qua sint apud vos viscera pietatis, hoc mihi præstate, quod rogo, vt gaudiũ nostrum vnitatis & electionis impleatis.

b ¶ *Vt idem sapiatis, eandem charitatem*, &c.] Nolite charitatem scindere, sentiendo diuersa.

c ¶ *Nihil per contentionem*, &c.] Ne aliquid non Dei æmulatione faciatis, sed vt quisque alius videatur.

d ¶ *Sed in omni humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes.*] Si omnes à quibus iniuriam patimur, superiores arbitraremur, facilè patientiam seruaremus. Nemo enim à patre vel à domino ægrè se fert iniuriam consecutum.

D

e ¶ *Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum.*] Non quæ nobis solis expediunt, sed quæ & alijs prosunt.

f ¶ *Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu.*] Vult ostendere Christum, nõ pro se, sed pro alijs passum: siue tam humilis sensus sit in vobis quam fuit in Christo. Multi præterea hunc locum ita intelligunt, quòd secundum diuinitatem se humiliauerit Christus, secundum quam æquam æqualitatẽ Dei, nõ rapinam vsurpauerit, quam naturaliter possidebat: Et exinaniuit se, non substantiam euacuans, sed honorem declinans, formam serui, hoc est, naturam hominis induendo, & per omnia homo tantum modo atque humilitatis suæ obedientiæ nec crucis mortem recusando. Quod in Christo Iesu, secundũ quod vnctus est, Christus est, Iesus nomen accepit: hoc est secundum hominem.

g ¶ *Qui cum in forma Dei esset.*] In qua erat, siue quia absque peccato erat, ad imaginem Dei scilicet.

h ¶ *Non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo*, &c.] Quod erat humilitate, cęlauit, dans nobis exemplum ne in his gloriemur quæ forsitan non habemus.

i ¶ *Formam serui accipiens.*] Ita vt etiam pedes lauaret discipulorum.

k ¶ *In similitudinem hominum factus.*] Interdum similitudo recipit veritatem: nam genuit Adam filium secundum imaginem & similitudinem suam, & vocauit nomen eius Seth. In similitudine humana humilitate seruiẽdo, cum omnium dominus esset.

l ¶ *Et habitu inuentus vt homo.*] Hoc vt verum sit, sicut quasi vnigeniti à patre, ita intelligendum.

m ¶ *Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem.*] Vt nobis perfectæ obedientiæ monstraret exemplum.

vsque ad mortem:[a] mortem autem crucis.[b] Propter quod & Deus exaltauit illum,& donauit illi nomen [c] quod est super omne nomen,[d] vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium terrestrium,[e] & infernorum.[f] Et omnis lingua confiteatur, [g] quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. [h] Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis,[i] nō in præsentia mei tantùm,[k] sed multo magis nunc in absentia mea, [l] cum metu & tremore vestram salutem operamini.[m] Deus est enim qui operatur in vobis & velle & proficere [n] pro bona voluntate. [o] Omnia autem facite sine murmurationibus [p] & hæsitationibus, [q] vt sitis sine querela,& simplices sicut filij Dei sine reprehensione [r] in medio nationis prauæ atq; peruersæ,[s] inter quos lucete sicut luminaria in mūdo,[t] verbum vitæ continentes,[u] ad gloriam meam [x] in die Christi: [y] quia non in vacuum cucurri,neque in vacuum laboraui.[z] Sed &si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo &congratulor omnibus vobis.[a] Idipsum aūt & vos congaudete & cōgratulamini mihi.[b] Spero autem in Domino Iesu Timotheum me cito mittere ad vos,[c] vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. [d] Neminē enim habeo tam vnanimem,qui syncera affectione pro vobis solicitus sit.[e] Omnes enim quæ sua sunt, quærunt:[f] non quæ Iesu Christi.[g] Experimentum autem eius cognoscite: [h] quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio [i] Hunc igitur spero me mittere ad vos mox vt videro quæ circa me sunt. [k] Confido autem inDomino:quoniam & ipse veniam ad vos cito.[l] Necessarium autem existimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem [m] & commilitonem meum, vestrum autem apostolum [n] & ministrum necessitatis meæ mittere ad vos : [o] quoniam quidem omnes vos desiderabat, [p] & mœstus erat propterea quòd audieratis illum infirmatum. [q] Nam & infirmatus est

a ¶ *Mortem autem crucis.*] Qua nulla mors potest esse deterior.

b ¶ *Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen.*] Quia se assumptus homo humiliare dignatus est, diuinitas quæ humiliari non potest, eum qui humiliatus fuerat exaltauit. Sed & illi donatum est nomen, quia ante non habuit: vnde rectius locus hic secundum humanam naturam intelligendus est quàm diuinam. Si ergo nos ex alto respicimus exemplo Christi fratribus seruiamus. Si enim ille Dominus & magister,seruis & discipulis ministrauit, quanto magis nos æqualibus & maioribus seruire debemus,&Deo & sanctis eius vsque ad mortem etiam obedire: ne magistrum humilem, superbi discipuli nō sequamur: & Dominum mitem, serui contemnamus ingrati.

c ¶ *Quod est super omne nomen.*] Cui enim angelorum dixit, filius meus es tu?

d ¶ *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium.*] Vt omnes simul homines adorent cum verbo assumptum.

e ¶ *Et infernorum.*] Hic infernorum custodes inducit.

f ¶ *Et omnis lingua confiteatur.*] Omnium gentium scilicet.

g ¶ *Quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris.*] Hoc est in natura & gloria deitatis, dum eiusdem est gloriæ, cuius pater.

h ¶ *Itaque charissimi mei sicut semper obedistis.*] Exemplo eius qui vsque ad mortem obediuit.

i ¶ *Non in præsentia mei tantùm.*] Quasi serui ad oculum seruientes.

k ¶ *Sed multo magis nunc in absentia mea.*] Quia si quid me præsente liberius agebatis,corrigere poteram.

l ¶ *Cum metu & tremore salutem vestram operamini.*] Non cum negligētia, sed sicut ait Iob: Verebar omnia opera mea propter Deum, sciens quod non parceres delinquenti. Et super humilem & quietum & trementem verba Dei Spiritus sanctus requiescit.

m ¶ *Deus est enim qui operatur in vobis & velle & proficere.*] Velle operatur suadendo, & præmia promittendo. Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Cæterùm proficere nostrum omnino nec velle, quicquam est: quia vtrunque eiusdem loci definitione tenetur.

n ¶ *Pro bona voluntate.*] Si in ea maneatis.

o ¶ *Omnia autē facite sine murmurationibus.*] Ingratus est seruus, qui gratia domini sui queritur esse præcepta. Qui enim murmurat de præceptis, dubitat de præmijs. Hic etiam si operatur, non est sine querela. Vnde alibi ait. Neque murmurueritis, & cætera.

p ¶ *Et hæsitationibus.*] De mercede futura.

q ¶ *Vt sitis sine querela, & simplices sicut filij Dei, sine reprehensione.*] Sicut Deus vos fecit. Cōsiderate cuius filij sitis, qui cum in omnibus sanctus ac purus sit, filios non potest habere degeneres.

r ¶ *In medio nationis prauæ atque peruersæ.*] Quæ omnem rationabilis naturæ peruertit ordinem & perdidit.

s ¶ *Inter quos lucete sicut luminaria in mundo.*] Sic luceat Dei genus in genere humano, sicut sol & luna illuminant mundum.

t ¶ *Verbum vitæ continentes.*] Vt per vos illuminentur & exemplo confirmentur.

v ¶ *Ad gloriam meam.*] Gloria patris filiorum est, vt ait Salomon.

x ¶ *In die Christi.*] In die iudicij.

y ¶ *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboraui.*] Qui talem Deo populum acquisiui.

z ¶ *Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis.*] Etiam si occidar, quia sacrificium & obsequium fidei vestræ obtuli Deo, vincit profectus vestri gaudium, tristitiam pœnæ vel mortis: siue iam non timeo mori, sacrificio fidei vestræ consummato, siue quia vestræ fidei ministraui.

a ¶ *Id ipsum autem & vos congaudete & congratulamini mihi.*] Quia mihi grande præmium est pro vobis occidi, siue quia mihi expedit solui.

b ¶ *Spero autem in Domino Iesu Timotheum me cito mittere ad vos.*] Dat exemplū non temerè quid definiendi, sed omnia spe Domini promittendi.

c ¶ *Vt & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.*] Vt sciatis quia vos meæ passiones minimè terruerunt.

d ¶ *Neminem enim habeo tam vnanimem qui syncera affectione pro vobis solicitus sit.*] Qui ita mecum pro omniū vestrum salute sollicitus sit.

e ¶ *Omnes enim quæ sua sunt quærunt.*] Cōmodum vel quietem, nolentes pro anima tribulari.

f ¶ *Non quæ Iesu Christi.*] Non curantes de corpore vel exemplo Christi, qui pro omnium salute mori minimè recusauit.

g ¶ *Experimentum eius cognoscite.*] Vt qualis sit noueritis.

h ¶ *Quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio.*] Secundum hominem, propter homines factus obediens vsque ad mortem. *Hebr. 10. d.*

i ¶ *Hūc igitur spero me mittere ad vos mox vt videro quæ circa me.*] Modò enim incertus sum.

k ¶ *Confido autem in Domino : quoniam & ipse veniam ad vos cito.*] Non solum istum mitto quem vnicum habeo solatium.

l ¶ *Necessarium autem existimaui Epaphroditum fratrem & cooperatorem.*] Necessarium vobis & cooperatorem propter euangelij opus.

m ¶ *Et commilitonem meum, vestrum autem apostolum.*] Commilito propter honorem, quia & ipse acceperat in istis apostolatus officium.

n ¶ *Et ministrū necessitatis meæ mittere ad vos.*] Quia venit meę necessitati ministrare pro nobis.

o ¶ *Quoniam quidem omnes vos,* &c.] Charitatem eius circa illos solicitā commendat, vt & ipse ab eis amplius diligatur.

p ¶ *Et mœstus erat propterea quod audieratis infirmatum.*] Tristitiæ vestrę causa mœstus erat, eo quòd vos per infirmitatis suę nuncium paueret nimium contristatos.

q ¶ *Nam & infirmatus est vsque ad mortem, sed Deus mi-*

A

sertus est eius.] Vt maiorem docendo colligat fructum.

a ¶ *Non solum autem eius, verùm etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.*] Ne tristitiam carceris tristitia desolationis augeret.

b ¶ *Festinantius ergo misi illum, vt viso illo iterum gaudeatis.*] Pro cuius noui vos absentia contristari.

c ¶ *Et ego sine tristitia sim.*] Quam mihi vestra tristitia generat.

d ¶ *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino.*] Soluentes si quem scrupulum de eius tarditate animus fortè susceperat.

e ¶ *Et eiusmodi cum honore habetote.*] Non solum hũc qui talis gratiæ sunt honorate.

f ¶ *Quoniam propter opus Christi vsque ad mortem accessit.*] Qui mihi non timuit in carcere ministrare.

g ¶ *Tradens animam suam.*] In manus inimicorum, hoc est, paratus ad mortem.

h ¶ *Vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.*] Vt reliquum vestrum erga me solus impleret obsequium.

Caput III.

B

De cætero fratres mei gaudete in Domino.] Non in rebus humanis, vel in aliquo præterquam in Domino gaudeatis.

k ¶ *Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum.*] Eadem repetere quæ præsens dixeram.

l ¶ *Vobis autem necessarium.*] Sicut horto crebrius irrigari.

m ¶ *Videte canes.*] Hic contra pseudoapostolos ait Christi euangelium lacerantes.

n ¶ *Videte malos operarios.*] Qui quod nos bene construximus, destruere conantur.

o ¶ *Videte concisionem.*] Concisio enim potius quàm circuncisio sunt dicendi.

p ¶ *Nos enim sumus circuncisio qui spiritu seruimus Deo.*] Nos sumus viri Iudæi, qui non vnius membri pellem, sed totius carnis vitia amputamus, spiritualiter scilicet circuncisi.

q ¶ *Et gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes.*] In sola fide Christi, non in circuncisione carnali.

r ¶ *Quanquam & ego habeam confidentiam in carne.*] Ne quis putet me hoc ideo dicere: quia ego gloriandi causam non habeam, & iccirco non glorier.

s ¶ *Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis circuncisus octauo die ex genere Israel.*] Quia ex illis fortè aliqui erant proselyti, ego secundum genus non post annos, vt aliqui peregrini.

t ¶ *De tribu Beniamin.*] Quæ semper cum Iuda coniuncta fuit.

v ¶ *Hebræus ex Hebræis.*] Non ex gentibus proselytus.

x ¶ *Secũdum legem pharisæus.*] Legis peritus vel diuisus à turba, qui non posset posse quo probarem.

y ¶ *Secundum æmulationem persequens ecclesiam Dei.*] Tantam habui æmulationem, vt nescius etiam ecclesiam insectarer.

z ¶ *Secundum iustitiam quæ in lege est.*] Primus fuit in omnibus in quibus illi falso gloriantur: sed quia hoc tempore illa non valere cognoui, ideo illa nullius duco momenti, & tanquam impedimenta proijcio, quibus me vitam acquirere posse putabam.

C

tus est vsque ad mortem, sed Deus misertus est eius.[a] Non solum autem eius, verùm etiã & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. [b] Festinantius ego misi illum, vt viso illo iterum gaudeatis,[c] & ego sine tristitia sim.[d] Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino,[e] & eiusmodi cum honore habetote: [f] quoniam propter opus Christi vsque ad mortem accessit,[g] tradens animam suam, [h] vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

Caput III.

De cætero fratres mei gaudete in Domino,[k] eadem vobis scribere mihi quidem nõ pigrum, [l] vobis autem necessarium.[m] Videte canes,[n] videte malos operarios, [o] videte concisionem.[p] Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo,[q] & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes,[r] quanquam & ego habeam cõfidentiam in carne.[s] Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis circuncisus octauo die ex genere Israel [t] de tribu Beniamin,[u] Hebræus ex Hebræis,[x] secundũ legem pharisæus,[y] secũdum æmulationem persequens ecclesiam Dei:[z] secundum iustitiam quæ in lege est [a] cõuersatus sine querela.[b] Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. [c] Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt sterco ra,[d] vt Christũ lucrifaciam: vt & inueniar in illo,[e] non habens meam iustitiam quæ ex lege est, [f] sed illã quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex Deo est iustitia in fide, [g] ad cognoscendum illum [h] & virtutem resurrectionis eius,[i] & societatem passionis illius, configuratus morti eius,[k] si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis, [l] non quòd iam acceperim, [m] aut iam profectus sim. [n] Sequor autem si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.[o] Fratres ego me non arbitror comprehendisse. [p] Vnum autem, quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad

D

a ¶ *Conuersatus sine querela.*] Omnium iustificationum & ceremoniarum purificationẽ & mandata complebam: sed hæc nulla putaui dum crederem Christo, quæ lex ipsa promiserat.

b ¶ *Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta.*] Ad comparationem inuenti auri, contemnitur æramentum: quamuis ab vno sit conditum, & pro temporis qualitate necessarium.

c ¶ *Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora.*] Stercora ciborum sunt reliquiæ, & quondam rerum vtilium purgamenta.

d ¶ *Vt Christum lucrifaciam: vt & inueniar in illo.*] Vt Christum habeam caput, & eius inueniar membrum.

e ¶ *Non habens meam iustitiam quæ ex lege est.*] Hoc est, meo labore quæsitam.

f ¶ *Sed illam quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex Deo est iustitia in fide.*] Sed illam quæ à Deo propriè & sola fide collata est Christianis.

g ¶ *Ad cognoscendum illum.*] Vt beneficium eius perfectè cognoscam.

h ¶ *Et virtutem resurrectionis eius.*] Quia ideo surrexit, vt nos similiter resurgamus. Qui autem hoc verè cognoscit, satis agit, si omnino non peccet.

i ¶ *Et societatem passionis illius, configuratus morti eius.*] Si enim compatimur & conuiuimus.

k ¶ *Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.*] Ad illam quæ perfectorum est propriè, non ad illam quam etiam inuitos habere necesse est.

l ¶ *Non quod iam acceperim.*] Quia mundi nondum finis aduenit, sed in spe est quod credimus, non in re.

m ¶ *Aut iam perfectus sim.*] Adhuc ait se de perfectione hac & de tali resurrectione suspensum.

n ¶ *Sequor autem si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum à Christo Iesu.*] Si comprehendam meritum apostolatus, in quo apostolatu à Christo sum comprehensus.

o ¶ *Fratres ego me non arbitror comprehendisse.*] Se humiliando, omnibus gloriam tollit, & vniuersos prouocat ad perfectionem.

p ¶ *Vnum autem, quæ quidem retrorsum obliuiscens, ad ea quæ sunt priora extendens meipsum.*] Hoc solum scio, quia quotidie proficio, & præteritum laborem non computans, ad priora festino: siue legis obliuiscens ad perfecta euangelij præcepta me teneo.

a ¶ *Ad destinatum persequor brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu.*] Quod perfectis Deus promisit in Christo in cælis, quod non nisi vincentes accipient.

b ¶ *Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.*] Quomodo negat se esse perfectum, si alij sunt, nisi humilitatis gratia hoc dictum accipias? Quicunque perfectus est hoc sentiat, vetera scilicet obliuiscendo, & noua sectando: quia perfecti debent esse discipuli Christi: licet superius de perfectione præmij, hic verò de scientia sit locutus.

c ¶ *Si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus reuelabit.*] Si quid alij Deus reuelauit: Aliter inquit non aliud, hoc est, alia assertione, non fide.

d ¶ *Veruntamen ad quod peruenimus.*] Ad perfectionem noui testamenti.

e ¶ *Vt idem sapiamus.*] Idem sit, aliter scilicet alter non astruat.

f ¶ *Et in eadem permaneamus regula.*] Non enim scire sufficit sine facto.

g ¶ *Imitatores mei estote fratres.*] Me sequimini, non falsos apostolos.

h ¶ *Et obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram.*] Dupliciter dicitur obseruare, vel ad imitandum, vt hic: vel ad cauendum, sicut ad Romanos ait: *Obseruate eos qui dissensiones & offendicula faciunt.*

i ¶ *Multi enim ambulant: quos sæpe dicebam vobis.*] De his dicit qui spem passionis Christi per quam peccata dimissa sunt auferētes, in lege ceremonias collocabant. Potest & de Iouiniani studijs accipi, qui ieiuniorū afflictionem & omnem corporis cruciatum, in luxuriam & epulas conuerterit.

k ¶ *Nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi.*] Notandum quòd vero effectu, omnium salutem optauerit, qui etiam inimicos crucis Christi deflebat, vltrò in interitū properantes.

l ¶ *Quorum finis est interitus.*] Quia in corruptione seminant carnis.

m ¶ *Quorum Deus venter est.*] Qui se in hoc putant Deo seruire, si comedant, non audientes prophetam dicentem: Si manducaueritis & biberitis, nonne vos manducatis & bibitis.

n ¶ *Et gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt.*] In circūcisione verecundi membri.

o ¶ *Nostra autem conuersatio in cælis est.*] Hoc non potest dicere terrenis vitijs mancipatus.

p ¶ *Vnde etiam saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum.*] Qui caput est nostrum.

q ¶ *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ.*] Sicut monstrauit in monte, cum vnum ex viuentibus & vnum ex mortuis, claritatis suæ corpori configurat: exemplum resurrectionis ostendens & in mortuis & in viuentibus.

r ¶ *Secundum operationem qua possit sibi subijcere omnia.*] Quia non solum confirmauit nos, sed etiam corpori suo omnia fecit esse subiecta, siue secundum sententiam qua sibi cuncta subiecit, etiam hoc illi possibile est.

a ad destinatum persequor brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. b Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: c & si quid aliter sapitis, & hoc vobis reuelabit Deus. d Veruntamen ad quod peruenimus e vt idem sapiamus, f & in eadem perueniamus regula. g Imitatores mei estote fratres, h & obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. i Multi enim ambulant quos sæpe dicebam vobis: k Nunc autē & flens dico inimicos crucis Christi: l Quorum finis interitus, m quorum deus venter est, n & gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt. o Nostra autem conuersatio in cælis est. p Vnde etiam Saluatorem expectamus, Dominū nostrum Iesum Christum, q qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, r secundum operationem virtutis suæ, qua etiam possit subijcere sibi omnia.

Caput IIII.

Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, s gaudium meum & corona mea: t sic state in Domino charissimi. x Euodiam rogo & Syntychen deprecor idipsum sapere in Domino. y Etiam rogo & te Germane compar, z adiua illas quæ mecum laborauerunt in euangelio, a cum Clemente & cæteris adiutoribus meis, b quorum nomina sunt in libro vitæ. c Gaudete in Domino semper: d iterum dico gaudete e Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: f Dominus enim prope est. g Nihil soliciti sitis, h sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarū actione, petitiones vestræ innotescant apud Deū. i Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu. k De cætero fratres l quæcūq; sunt vera, m quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ

Caput IIII.

Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi. Quia perfectiores.

t ¶ *Gaudium meum & corona mea.*] Per vos in præsenti lætifico, & in futuro coronabor.

v ¶ *Sic state in Domino charissimi.*] In sola Christi fide, vt superius comprehendi, spem ponentes, & in conuersatione cęlesti.

x ¶ *Euodiam rogo & Syntychen deprecor idipsum sapere in Domino.*] Quod dicit, id est, vna mecum hę mulieres scientes erant legis: qua similiter vt istas eadem sentire commemorat & hortatur.

y ¶ *Etiam rogo & te Germane compar.*] Germanus dictus est nomine, qui egerat compar officij.

z ¶ *Adiuua illas quæ mecum laborauerunt in euangelio.*] Non viros, sed feminas, quæ erant docentes, non in ecclesia, sed in domo.

a ¶ *Cum Clemente & cæteris adiutoribus meis.*] Clemens ex philosopho magnæ doctrinæ vir, qui Romæ episcopus fuit.

b ¶ *Quorum nomina sunt in libro vitæ.*] Ne molestè ferrent sua nomina in hac epistola cōprehensa, scripta esse dicit in cælis. Huius libri etiam Moyses & Dauid meminit, & Dominus in Euangelio.

c ¶ *Gaudete in Domino semper.*] Quia sæculi gaudium non habetis.

d ¶ *Iterum dico gaudete.*] Repetit, vt magis ac magis gaudium confirmetur.

e ¶ *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.*] Iudæis & gentibus omnibus, qui vos tribulant & persequuntur.

f ¶ *Dominus enim prope est.*] Scit quid opus sit antequam petatis ab eo, siue de congruentibus cogitationibus, solicitudinem gerite: quàm enim Dominus nobis prope sit, optimè nouistis, secundum illud: *Iuxta est Dominus his qui tribulato sunt corde.* *Psal. 33. d.*

g ¶ *Nihil soliciti sitis.*] Nolite cogitare quid manducetis aut quid induamini, hæc omnia gentes inquirunt.

h ¶ *Sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum.*] Non cum murmuratione, aut tristitia: tunc potest oratio vestra digna esse auribus saluatoris, si pro omnibus quę patimini gratias referatis, sicut Apostoli faciebant.

i ¶ *Et pax Dei quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu.*] Qua malos sustinet & ingratos. Christi pax, qua pro suis persecutoribus exorabat, si recogitemus, omnem mentem superat & inclinat. Hæc ergo pax corda & intelligentias vestras exemplo Christi custodiat.

k ¶ *De cæterofratres.*] Ad extremū vt omnia breuiter comprehendam.

l ¶ *Quæcunque sunt vera.*] Permanenda.

m ¶ *Quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta,*

sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ.] Quia omnis natura humana nouit diligenter amare quod bonum est.

a ¶ *Si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate quæ & didicistis & accepistis & audistis & vidistis in me.*] Virtus tolerantiæ siue laus conuersationis, & reliqua bona, quæ & didicistis verbo, & accepistis exemplo, & audistis auribus, & vidistis oculis, hæc tandummodo cogitate.

b ¶ *Hæc agite.*] Non enim sola sine actu sufficit cogitatio. Hæc posteriora, illa explanant superiora.

c ¶ *Et Deus pacis erit vobiscum.*] Si hæc non modò cogitetis, sed etiam faciatis.

d ¶ *Gauisus autem sum in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autem eratis.*] Iterum florem boni operis recepistis, qui mei immemores occupatione non voluntate arefacti, fueratis effecti.

e ¶ *Non quasi propter penuriam dico.*] Non propter meam inopiam, sed propter vestrum fructum dico me esse gauisum.

f ¶ *Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse.*] A Christo omnia æquanimiter ferre sum edoctus.

g ¶ *Scio & humiliari, scio & abundare. Vbique & in omnibus institutus sum, & satiari & esurire & abundare & penuriam pati.*] Vt nec abundantia extollar, nec frangar inopia.

h ¶ *Omnia possum in eo qui me confortat.*] Dans intelligentiam, vel sua doctrina confirmat.

i ¶ *Veruntamen bene feciſtis, communicantes tribulationi meæ.*] Non enim debuit mea inopia vestram impedire mercedem.

k ¶ *Scitis autem & vos Philippenses, quod in principio Euangelij quando profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit.*] Quando profectus sum, scitis quia vos solos à quibus sumptus accepimus, elegimus, fideliores bonæ famæ,[a] si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate: quæ & didicistis & accepistis & audistis & vidistis in me,[b] hæc agite: [c] & Deus pacis erit vobiscum.[d] Gauisus sum autem in Domino vehementer: quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire, sicut & sentiebatis. Occupati autem eratis. [e] Non quasi propter penuriam dico. [f] Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse. [g] Scio & humiliari, scio & abundare. Vbique & in omnibus institutus sum, & satiari & esurire & abundare & penuriam pati. [h] Omnia possum in eo qui me confortat.[i] Veruntamen bene feciſtis, communicantes tribulationi meæ.[k] Scitis autem & vos Philippenses, quòd in principio euangelij quando profectus sum à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicauit [l] in ratione dati & accepti, nisi vos soli: [m] quia & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis: non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. [n] Habeo autem omnia & abundo. Repletus sum exceptis ab Epaphrodito quæ misistis [o] in odorem suauitatis. [p] hostiam acceptam placentem Deo. [q] Deus autē meus impleat omne desiderium vestrum secundū diuitias suas in gloria in Christo Iesu. Deo autem & patri nostro gloria in sæcula sæculorum, Amen. [r] Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecū sunt fratres. [s] Salutant vos omnes sancti: maximè autem qui de Cęsaris domo sunt. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

IN

l ¶ *In ratione, dati & accepti nisi vos soli.*] Dantes carnalia, spiritualia accepistis.

m ¶ *Quia & Thessalonicam semel & bis in vsum mihi misistis: non quia quæro datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra.*] Abundans fructus orationis est, cum sanctis etiam absentibus ministratur.

n ¶ *Habeo autem omnia & abundo. Repletus sum exceptis ab Epaphrodito quæ misistis.*] Prouocat eos laudando & gratias referendo.

o ¶ *In odorem suauitatis.*] Odor suauitatis, non in re oblata, sed in mentis deuotione consistit, sicut sacrificium Noë Deus describitur odoratus, cum ipse dicat nec carnibus nec animaliū sanguine se delectari. *Gen 8.d. Esai.1.c.*

p ¶ *Hostiam acceptam placentem Deo.*] Notādum quòd eleemosyna hostia apellatur, quæ sicut à sanctis oblata, accepta est, ita eorum qui in peccatis duraverint, reprobatur.

q ¶ *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu. Deo autem & patri nostro gloria in sæcula sæculorum, Amen.*] Quia vt perfecti alia desiderare non poterant, nisi quæ sunt secundum diuitias Dei non sæculi, & quæ ad gloriam pertinent Christi.

r ¶ *Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres.*] Erant enim omnes sancti quos saluere iubet, & omnes præcepit salutari, sicut & in omnibus epistolis facit, & proculdubio verum dixisse credendus est. Si verè sancti erant, peccatores vtique non erant: & quia non peccatores sed sancti erant, tam poterant esse quod erant, quàm poterant non esse quod non erant. Igitur sanctos homines hac ratione esse possibile est.

s ¶ *Salutant vos omnes sancti, maximè autem qui de Cæsaris domo sunt.*] Qui sunt nuper de Cæsaris domo conuersi.

Commentariorum in epistolam ad Philippenses finis.

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui sunt Colossis sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro.] Et Christo Iesu Domino nostro.

b ¶ *Gratias agimus Deo & patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes.*] Sine exceptione personarum vel notitiæ, solam diligitis in omnibus sanctitatem.

c ¶ *Propter spem, quæ reposita est vobis in cælis: quam audistis in verbo veritatis euangelij quod peruenit ad vos.*] Non propter hominum laudem, sed propter vitam æternam, quę in Christo est.

d ¶ *Sicut & in vniuerso mũdo est, & fructificat.*] Aliud tricesimũ, aliud sexagesimum, aliud centesimum, secũdum parabolam seminantis.

e ¶ *Et crescit.*] In numero vel virtute.

f ¶ *Sicut in vobis, ex ea de qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.*] Qui eius beneficia malis actibus non euacuant.

g ¶ *Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu.*] Fideliter pro vobis in oratione incumbens, ministerium Christi exhibet voluntate.

h ¶ *Qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram in spiritu.*] Quam habetis in spiritualibus charitatem.

i ¶ *Ideo & nos ex qua die audiuimus, non cessamus pro vobis orantes & postulantes: vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia & intellectu spirituali.*] Quia eam aliter facere non potestis: quod propheta intelligens dicebat ad Deum: Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu.

k ¶ *Vt ambuletis dignè Deo, per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei*] Bene ille Deo ambulat, qui ei per omnia placet, hoc est, vt in opere bono cum scientia Dei fructificet. Simul exposuit quod frequenter obscurè dicebat, hoc est, quomodo Deus det velle vel adiuuet & confirmet: docendo scilicet sapientiam, & intellectum gratiarum tribuendo, non libertatem arbitrij auferendo: sicut etiam in præsenti orat vt impleantur agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spirituali, quo possint dignè Deo per omnia ambulare.

l ¶ *In omni virtute confortati.*] Virtus magna est inueteratũ vincere vitiorum: vel in passionibus carnis infirmitatem superare.

m ¶ *Secundum potentiam claritatis eius.*] Vt & vos sicut & ille patienter omnia sufferatis.

IN EPISTOLAM AD COLLOSENSES.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui sunt Colossis sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro. [o] Gratias agimus Deo & patri Domini nostri Iesu Christi semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes, [e] propter spem, quæ reposita est vobis in cælis: quam audistis in verbo veritatis euangelij quod peruenit ad vos: [d] sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat [e] & crescit [f] sicut in vobis, ex ea die qua audistis & cognouistis gratiã Dei in veritate: [g] sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro: qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu. [h] Qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram in spiritu. [i] Ideo & nos ex qua die audiuimus, nõ cessamus pro vobis orantes & postulantes: vt impleamini agnitione voluntatis eius in omni sapientia & intellectu spirituali: [k] vt ambuletis dignè Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei, [l] in omni virtute confortati [m] secundum potentiam claritatis eius [n] in omni patientia & longanimitate cum gaudio, [o] gratias agentes Deo & patri: qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine. [p] Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, [q] & transtulit in regnum filij dilectionis suæ, [r] in quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum. [s] Qui est imago Dei inuisibilis, [t] primogenitus omnis creaturæ: [u] quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis & in terra, visibilia inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. [x] Omnia per ipsum & in ipso creata sunt, [y] & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. [z] Et ipse est caput corporis ecclesiæ, [a] qui est principium primogenitus ex mortuis: [b] vt sit in omnibus ipse primatum tenens. [c] Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare, [d] & per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius, [e] siue quæ in cælis, siue quæ in terris sunt. [f] Et vos cum essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem

n ¶ *In omni patientia & longanimitate cum gaudio.*] Ibi est vera longanimitas & patientia, vbi aliquis gaudet etiam sustinere quod patitur.

o ¶ *Gratias agentes Deo & patri: qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.*] Plus vocatio lætificet, quàm affligat tristitia passionum. Cognominat sortem sanctorum, sortem hæreditatis, sicut etiam scriptura commemorat: quia Iesus terrã diuisit in sorte. *Iosue. 1.*

p ¶ *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum.*] Ab ignorantia vel errore.

q ¶ *Et transtulit in regnum filij dilectionis suæ.*] De regno erroris & mortis, quo & dilecti & filij fieremus.

r ¶ *In quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum.*] Redemptis fide, per baptismũ peccata dimisit.

s ¶ *Qui est imago Dei inuisibilis.*] Secundum epistolam ad Hebræos.

t ¶ *Primogenitus omnis creaturæ.*] Primogenitus secundum assumpti hominis formam, non tempore, sed honore: iuxta illud: *Filius meus primogenitus Israel.* *Exod. 4 f.*

v ¶ *Quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates.*] Id contra Manichæos facit.

x ¶ *Omnia per ipsum & in ipso creata sunt.*] In ipsũ creata sunt potestate.

y ¶ *Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.*] Dum per ipsum subsistunt.

z ¶ *Et ipse est caput corporis ecclesiæ.*] Quia omnes credentes eius membra sunt.

a ¶ *Qui est principium primogenitus ex mortuis.*] Incorruptibilis gloriæ.

b ¶ *Vt sit in omnibus ipse primatum tenens.*] Tam inuisibilibus, quam in inuisibilibus creaturis.

c ¶ *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem diuinitatis inhabitare.*] In alijs, hoc est, in Apostolis, Patriarchis, vel Prophetis, gratia fuit ex parte. In Christo autem tota diuinitas habitauit corporaliter, quasi si dicas summaliter.

d ¶ *Et per eum reconciliari omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis eius.*] Per quem sunt homines emundati.

e ¶ *Siue quæ in cælis, siue quæ in terris sunt.*] Terrenam cælestibus, quæ ab eis per cõtrarietatem vitæ fuerant separata. Vnde orare docemur, vt volũtas Dei quemadmodum celebratur in cælis, ita fiat & in terris.

f ¶ *Et vos cum essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis: nunc autem reconciliauit in corpore carnis*

eius

A

eius per mortem.] Quæ fuerint inimicitiæ, euidentissimè declarauit.

a ¶ *Exhibere vos sanctos.*] Ne eius beneficium irritum facientes, sitis iterum inimici.

b ¶ *Et immaculatos & irreprehensibiles coram ipso.*] Vide si sciebat se impossibilia præcepisse.

c ¶ *Si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles & immobiles.*] Tunc poteritis immaculati esse, si hominũ vos exempla minimè decipiant, sed firmiter futura credatis.

d ¶ *A spe euangelij quod audistis.*] Spem euangelij, contra euangelium viuentes sperare non possunt.

e ¶ *Quod prædicatum est in vniuersa creatura, quæ sub cælo est.*] Rationabili scilicet. Notandum sane quomodo omnem creaturam, homines solos nominauit.

f ¶ *Cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis.*] Pro alijs patitur: quia pro ipso ante passus est Christus.

g ¶ *Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore eius quod est ecclesia. Cuius factus,* &c.] Vsque adeo præsentibus non terreor persecutionibus, vt mihi paruum esse videatur quod patior, quoadusque in me passio impleatur, sicut ad Hebræos dicit: *Vt non fatigemini animis vestris deficientes, nondum enim vsque ad sanguinem restitistis.*

B

Hebr. 12. a

h ¶ *Secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis: vt impleam verbum Dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus.*] Doctrinæ euangelicæ, quam vobis gentibus iussus sum erogare.

i ¶ *Nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus voluit Deus.*] Tempore quo voluit gentes vocare, quibus voluit sanctis aperuit sacramentum.

k ¶ *Notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus.*] Quia idem dominus omnium diues, in omnes qui inuocant illum.

l ¶ *Quod est Christus in vobis spes gloriæ, quem nos annuntiamus, corripientes,* &c.] Iudæum & Græcum, seruum & liberum. Simul attende quòd omnes sapientiam doceat.

m ¶ *Vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu, in quo laboro,* &c.] Notandum quòd omnes conetur exhibere perfectos.

Caput II.

Volo enim vos scire qualem solicitudinem habeo pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, &c.] Qui si me vidissent, & charitatem meam erga se & diuitias mysterij plenius cognouissent, maiorem præstitissent affectum, & abundantiam rationis à me, quam ab ipso Christo didici docerentur, & per hæc consolationem fuissent consecuti.

o ¶ *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ.*] Qui latebant in literis legis, sicut Esaias ait? In thesauris salus nostra venit.

C

Esai. 33. b. Sec. 70.

p ¶ *Absconditi.*] Qui Moysi erant velamine contecti.

q ¶ *Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.*] Idcirco melius fuisset, vt ego præsens instruerem: sed tamen breuiter omnem sapientiam in ipso esse complexam: vt sensum vel sermonẽ philosophiæ quæ contra illum est, non solum non timeatis, sed etiã stultitiæ deputetis.

r ¶ *Nam & si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum,* &c.] Habebant hanc gratiam Apostoli, vt alibi positi, quid alibi ageretur, agnoscerent: sicut Helisæi spiritus cum Giezi fuit in via. Supplens id quod est de vtilitate vestræ fidei, vel impleo quod præsentia implere non possum.

4. Reg. 5. g.

D

s ¶ *Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate.*] Exemplum Christi in vobis sufficit ad vitam, etiam si aliquid interim minus scientiæ habetis.

t ¶ *Radicati & superædificati in ipso.*] Secundum robur fundamenti, validum ædificium supercrescit.

v ¶ *Et confirmati in fide, sicut & didicistis, abundantes in illo gratiarum actione.*] Semper crescentes in illo, & pro omnibus beneficijs eius gratias referentes.

x ¶ *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam,* &c.] Contra philosophos ait, quorum omnis penè disputatio de elementis est, & de visibilibus creaturis, & ex rebus naturalibus virtutem existimant Dei dicentes, ex nihilo fieri nihil posse: & animam, aut initium non habere, aut esse mortalem: & virginem parere omnino non posse: sed & Deum ex homine nasci, mori, atq; resurgere stultum esse.

y ¶ *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.*] Omnis plenitudo diuinæ naturæ in corpore eius inhabitat.

z ¶ *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.*] Si illius scientia docemini, qui prodidit initium inuisibili creaturę: quid vobis conferent qui nihil plus intelligũt, quàm quod vident?

a ¶ *In quo & circuncisi estis, circuncisione nõ manufacta in expoliatione corporis carnis.*] Hic iam pseudoapostolos taxat, ne ab ipsis quidam seducantur.

b ¶ *Sed in circuncisione Iesu Christi consepulti ei in baptismo.*] Per quam totum hominem expoliastis.

c ¶ *In quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis.*] Surrexistis in nouam vitam, credentes eum etiam propter hoc surrexisse.

d ¶ *Et vos cum mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ.*] Quia non solum peccantes, sed etiam non circuncisi in lege pariter damnabuntur. Cum ergo dupliciter indigni essetis, filiorum consortes effecti estis.

a ¶ *Conui-*

esse tis in delictis & præputio carnis vestræ,[a] conuiuificauit cũ illo, donans vobis omnia delicta, [b] delens quod aduersus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis. Et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci,[c] & expolians principatus & potestates[d] traduxit confidenter palam, triumphans illos in seipso.[e] Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum:[f] quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.[g] Nemo vos seducat volens in humilitate & religione angelorum, quæ non vidit ambulans frustra, inflatus sensu suæ carnis,[h] & non tenens caput, [i] ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones subministratum & constructum crescit,[k] in augmentum Dei.[l] Si ergo mortui estis cũ Christo ab elementis huius mundi:[m] quid adhuc tanquam viuentes mundo decernitis?[n] Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis:[o] quæ sunt omnia in interitu ipso vsu[p] secũdum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ in superstitione & humilitate: & non ad parcendum corpori, nõ in honore aliquo ad saturitatem carnis.

Caput III.

IGitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite: vbi Christus est in dextera Dei sedens.[r] Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis,[s] & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.[t] Mortificate ergo membra[u] vestra quæ sunt super terram,[x] fornicationem, immunditiam, libidinem,[y] concupiscentiam malam,[z] & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus:[a] propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis,[b] in quibus & vos ambulastis aliquando cum viueretis in illis. Nunc autem deponite & vos omnia, [c] iram, indignationem, malitiam, blasphemiam,[d] turpem sermonem de ore vestro.[e] Nolite mentiri inuicem, expo-

a ¶ *Conuiuificauit cum illo, donans vobis omnia delicta.*] Auferẽdo causas mortis, id est peccata.

b ¶ *Delens quod aduersus nos erat chirographũ decreti*, &c.] Chirographum, maledictum legis est. Vnde & alibi ait. *Christus nos redemit de maledicto legis*, quia in ea continetur: *Maledictus omnis qui non permanserit in libro legis, vt faciat ea.* Quidam verò chirographum dicũt esse, quasi scriptam quandam apud Deum memoriam peccatorum. Vnde ipse in Canticis dicit: *Nonne hæc congregata sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Et Hieremias ait: *Peccatum Iudæ in vngue adamantino.* Etiam hæc deleta est in cruce, dum dimissis peccatis, etiam memoria oblita est delictorum.

Galat. 3. b.

Deut. 32. c.

Hier. 17. a.

c ¶ *Et expolians principatus & potestates.*] Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, se offerendo pro eis.

d ¶ *Traduxit confidenter palam, triumphans illos in seipso.*] Deuicit palam crucifixus, confusione contempta triumphauit: non occidendo, sed moriendo: vt nobis confracta omni superbia monstraret exemplum.

e ¶ *Nemo ergo vos iudicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi*, &c.] Nullum ergo in hoc iudicium est quod est vmbra, & cessauit corpore veniente: quia imagine opus non est, veritate præsente.

f ¶ *Quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.*] Tunc enim futura erant, quæ modò sunt.

g ¶ *Nemo vos seducat volens in humilitate & religione angelorum*, &c.] Nemo ficta humilitate superbus, & angelos se videre mentiens, frustra se super homines iactet: qui visiones à suo corde loquitur, siue nemo tam humilis sibi, & religiosus videatur: vt angelos qui Deum vident se videre mẽtiatur.

h ¶ *Et non tenens caput.*] Christo non credens, qui omnium sanctorum caput est.

i ¶ *Ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones*, &c.] Quia membris per totum corpus membra iunguntur. Quicunque igitur extra hoc corpus est, quantumlibet se iacet, ille caput non habet, quod est Christus, qui est vita.

k ¶ *In augmentum Dei.*] Augmentum illius corporis quod vnitum est Deo.

l ¶ *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi.*] Possunt intelligi etiam auaritia, luxuria, & cætera his similia.

m ¶ *Quid adhuc tanquam viuentes mundo decernitis.*] Ne similitudinem quidem vllam viuentium in mundo voluit nos habere, hoc est, illorum qui futura non credunt.

n ¶ *Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis.*] Illo tactu & gustu & contrectatione, quo hi qui in concupiscentijs abutuntur, & terrena diligunt pro æternis.

o ¶ *Quæ sunt omnia in interitu ipso vsu.*] Ex partibus mundi, conditionem ipsius aduertimus: cui enim membra componuntur atque soluuntur, necesse est vt totus aliquando compositus fuerit, & quandoq; soluatur. Non ergo mortalia pro immortalibus debent diligi & æternis.

p ¶ *Secundum præcepta & doctrinas hominum, quæ sunt rationem quidem habentia*, &c.] Secundum quòd multi etiam homines, natura docente, tradiderunt: quod mundus esset aliquando soluendus, & ideo Deo quem solum æternum intellexerunt, licet superstitiosè, tamen humiliter venerati sunt, & non parcendum duxerunt corpori, nec carnem in saturitate honorandam, vtpote morituram. Aliter. Non vos seducat philosophia ad humanam doctrinam, quæ sapientiæ & abstinentiæ specie subornatur. In qua tam vana est corporis afflictio, tam stulta meditationis intentio: cuius bonum ad capiendas & infirmandas mentes, quasi quidam laqueus diabolo aucupante, præteditur, quò facilius malum suum sequens inducat.

Caput III.

IGitur si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite: vbi Christus est in dextera Dei sedens.

r ¶ *Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terrã. Mortui enim estis.*] Cælestem sectamini sapiẽtiam: sed nos laboriosius humanę sapientiæ studium impendimus: & artibus vilissimis ingenium occupamus.

s ¶ *Et vita vestra abscondita est cum Christo Deo*, &c.] Quia *filij Dei cum simus, nondum apparuit. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.*] Non ergo debemus hic nostrã quærere gloriam in præsenti: ne de nobis quoq; dicatur: *Perceperunt mercedem suam.*

1. Ioan. 3. a.

t ¶ *Mortificate ergo.*] Quod professi estis, implete.

v ¶ *Membra vestra quæ sunt super terram.*] Membra vitiorum vestrorum: siue malum membrorum, nominat vestra membra.

x ¶ *Fornicationem, immunditiam, libidinem.*] Omnem impudicitiam, & immunditiam, & libidinem nominauit.

y ¶ *Concupiscentiam malam.*] Est enim concupiscentia bona. Vnde Daniel vir concupiscentiarum appellatur. Et Dauid inquit: *Concupiscit & deficit anima mea in atria Domini.*

Dan. 9. f. Psal. 118. c.

z ¶ *Et auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus.*] Nihil prodest Deo nomine, & idolis operibus seruire.

a ¶ *Propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis.*] Super Sodomam & eos qui in diluuio perierunt. Ex præteritis ergo exemplis, futura timenda sunt.

b ¶ *In quibus & vos ambulastis aliquando cum viueretis in illis. Nũc autem deponite & vos omnia.*] Nolite itaque nunc ambulare, ne frustra videamini credidisse.

c ¶ *Iram, indignationem, malitiam*, &c.] Ipsa est quæ inebriat mentem, per malitiam inferre alteri, quod pati nolis.

d ¶ *Turpem sermonem de ore vestro.*] Quia hic in disciplinis filijs hominum non conuenit educatis: quãto magis Dei, quibus non minus est turpis sermo quàm actus.

e ¶ *Nolite mentiri inuicem.*] Non decet mẽtiri inuicem filios veritatis, cum de veritate non sit omne mendacium.

A

a ¶ *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis.*] Cum actibus voluptatum.

b ¶ *Et induentes nouum, eum qui renouatur in agnitione Dei.*] Cũ cognouerit cuius imago est: & inquantum debet & potest, nititur simulare.

c ¶ *Secundum imaginem eius qui creauit eum.*] Expoluit imaginẽ in actu consistere.

d ¶ *Vbi non est masculus & femina, gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, barbarus & Scytha, seruus & liber.*] Apud Deum non præiudicat sexus, vel genus, vel conditio, sed conuersatio sola.

e ¶ *Sed omnia & in omnibus Christus.*] Omnes quicunque baptizati sumus, Christum induimus.

f ¶ *Induite vos ergo sicut electi Dei.*] Illa deponentes induite: quia ad hoc facti estis.

g ¶ *Viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam.*] Quia illa membra dixerat, hæc viscera nominauit.

h ¶ *Supportantes inuicem.*] Exemplo Christi, qui infirmitates nostras portauit.

i ¶ *Et donantes vobismetipsis.*] Indulgentes inuicẽ, sicut Christus omnibus indulsit, etiam pro persecutoribus orans: vt & nobis à patre cælesti debita remittantur: ne impleatur in vobis illa sententia: *Homo homini reseruat iram, & à domino quærit medelam*, &c.

B

Eccle. 28. a

k ¶ *Si quis aduersus aliquem habet querelam.*] Vnusquisque malitiæ proximi sui non meminerit, ne fortè exigentes à conseruis, etiam propria indulta reddere cogamur.

l ¶ *Sicut & dominus donauit vobis, ita & vos.*] Si ille indulsit qui potuit, vindicta aut nulla, aut satis parua est.

m ¶ *Super omnia autem hæc charitatem habete.*] Super hæc est charitas: quia omnem quem diligimus, sustinemus, & non omnem quem sufferimus, diligimus.

n ¶ *Quod est vinculum perfectionis.*] Charitas enim multa membra in vnum colligit corpus.

o ¶ *Et pax Christi.*] Non sæculi, quam nobis reliquit: qui pro omnibus mortuus est, & nos inimicos dilexit.

p ¶ *Exultet in cordibus vestris*, &c.] Non in facie fallaciter arridente, vel sermone doloso.

q ¶ *Et gratiæ estote.*] Beneficij scilicet Christi. In nonnullis exemplaribus habet, gratia estote: hoc est, nolite legi assimilari quæ vicem reddit: sed gratiæ, quæ ignoscit etiam inimicis, & pro eis Dominum deprecatur.

r ¶ *Verbum Christi habitet in vobis abundanter.*] Hic ostenditur verbum Christi non sufficienter, sed abundãter etiam laicos habere debere, & docere seinuicem vel monere.

s ¶ *In omni sapientia docentes & commonentes vosmetipsos.*] Vt sapienter & rationabiliter proferatur.

t ¶ *In psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus in gratia.*] Psalmis, vt Dauid: hymnis, vt trium puerorum: canticis, vt Moysi, & cæterorum, quæ sunt spiritualia, & non carnalibus vel turpibus cantilenis.

v ¶ *Cantantes in cordibus vestris Domino.*] Nusquam legimus aliquem sine voce cantasse. Vnde necesse est hic, in corde, ex corde intelligi: scilicet, vt non solum ore, sed etiam corde cantemus. *Confitebor*, inquit, *tibi Domine in toto corde meo.*

C

[a] expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, [b] & induentes nouum, eum qui renouatur in agnitione Dei [c] secundum imaginem eius qui creauit eum: [d] vbi non est masculus & femina, gentilis & Iudæus, circuncisio & præputium, barbarus & Scytha, seruus & liber, [e] sed omnia & in omnibus Christus. [f] Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti [g] viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiã, [h] supportantes inuicem [i] & donantes vosmetipsis, [k] si quis aduersus aliquem habet querelam: [l] sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos. [m] Super omnia autem hæc charitatẽ habete, [n] quod est vinculum perfectionis. [o] Et pax Christi [p] exultet in cordibus vestris: in qua & vocati estis in vno corpore, [q] & grati estote. [r] Verbum Christi habitet in vobis abundanter, [s] in omni sapientia docentes & commonẽtes vosmetipsos [t] in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus in gratia. [u] cantantes in cordibus vestris in Domino. [x] Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo & patri per ipsum. [y] Mulieres subditæ estote viris vestris, sicut oportet in Domino. [z] Viri diligite vxores vestras, & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in domino [a] Patres nolite ad indignationẽ prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant. [b] Serui obedite per omnia dominis carnalibus, [c] non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes: [d] sed in simplicitate cordis timentes Dominum. [e] Quodcunque facitis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus: [f] scientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis, [g] Domino Christo seruite. [h] Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit. Et non est personarum acceptio apud Deum.

Caput IIII.

Domini quod iustum est & æquum, seruis præstate: scientes quoniam & vos Dominum habetis in cælo. [i] Orationi instate, vigilantes in ea [m] in gratiarum actione: [a] orantes

x ¶ *Omne quodcunque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias agentes Deo & patri per ipsum.*] Siue docetis, siue operamini, nihil ad vestram, sed omnia ad domini gloriam faciatis: Deo gratias referentes, qui filium suum ad hæc docenda destinare dignatus est: siue per actus vestros Deo gratiæ referantur.

y ¶ *Mulieres subditæ estote viris vestris, sicut oportet in Domino.*] Secundum legem, in his quę conueniunt Domino.

z ¶ *Viri diligite vxores vestras & nolite amari esse ad illas. Filij obedite parentibus per omnia*: &c.] Nunquam rem naturalem hortaretur, nisi continentes esse cœpissent, sicut ad Ephesios plenius notatum est.

a ¶ *Patres nolite ad indignationẽ prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant.*] Ne exasperati iracundi fiant, qui exemplo vestro, patiẽtiam discere debuissent.

b ¶ *Serui obedite per omnia dominis carnalibus.*] Qui carnis solam dominationem exercent.

D

c ¶ *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes.*] Non ad hoc tantùm, vt hominibus videamini carnalibus laborantes.

d ¶ *Sed in simplicitate cordis timentes Dominum.*] Qui vbique semper videt, & custodit omne quod factum est.

e ¶ *Quodcunque facitis, ex animo operamini: sicut Domino & non hominibus.*] Non necessitate conditionis, sed religionis facite voluntates: vt per opera vestra Domino gratiæ referãtur, cum ex tempore credulitatis talia viderint proficisci.

f ¶ *Scientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis.*] Nolite putare vestrum infructuosum esse seruitium, quod propter Deum exhibitum, cælesti remuneratione pensabitur.

g ¶ *Domino Christo seruite.*] Ipse enim seruit Deo, qui propter ipsum homini seruit.

h ¶ *Qui enim iniuriam facit*, &c.] Siue seruus qui dominum contempserit: siue dominus qui seruum iniquè tractauerit: ideo hoc dicit vt cõsolationem habeant, scientes suam inultam non esse iniuriam apud Deum.

Caput IIII.

Domini, quod iustum est & æquum, seruis præstate.] Patres magis vos sentire debent quàm dominos. Vnde & patresfamilias appellantur.

k ¶ *Scientes quoniam & vos dominum*, &c.] Qualem circa vos dominum vultis esse, tales & vos estote conseruis.

l ¶ *Orationi instate, vigilantes in ea.*] Negligentis enim & dormientis oratio, nec ab homine præualet impetrare.

m ¶ *In gratiarum actione.*] Pro omnibus quæ concessa sunt vobis.

E

a ¶ *Orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquēdum mysterium Christi: propter quod etiam vinctus sum.*] Vobis enim orantibus, si tribulatione liberemur, vobis proficiet in doctrina.

b ¶ *Vt manifestem illud, ita vt oportet me loqui.*] Vt ipse destinet quid agendum, quando, vel cui debeat prædicare, sicut Esaias ait: *Vt sciam quando oporteat me dicere sermonem.* *Esai. 30. b. Sec. 70.*

c ¶ *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.*] Nolite eos vltra ad iracundiam prouocare.

d ¶ *Tempus redimentes.*] De malo tempore, bonum tempus vestra prudentia facientes.

e ¶ *Sermo vester semper in gratia.*] In nouo scilicet testamento, vel certè gratum proferatis sermonem.

f ¶ *Sale sit conditus.*] Sapientiæ & rationis, ne stulta nostra religio à philosophis & gentibus existimetur.

g ¶ *Vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.*] Aliter paganis, aliter Iudæis, aliter hæreticis contradicentibus veritati. Vnde & Petrus ait: *Parati semper ad satisfactionem,* &c. *1. Pet. 3. c.*

h ¶ *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister, & conseruus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui ex vobis est: qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis.*] Securos illos vult esse de sua incolumitate, ne hac essent tristitia occupati.

F

[a] orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi: propter quod etiam vinctus sum, [b] vt manifestem illud, ita vt oportet me loqui. [c] In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, [d] tempus redimentes. [e] Sermo vester semper in gratia [f] sale sit conditus, [g] vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere. [h] Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister, & conseruus in domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum, vt cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui ex vobis est: qui omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis. [i] Salutat vos Aristarchus cōcaptiuus meus, [k] & Marcus consobrinus Barnabę, de quo accepistis mandata. Si venerit ad vos, suscipite illum. Et Iesus, qui dicitur iustus, qui sunt ex circuncisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. [l] Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi Iesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei. [m] Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli. [n] Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo eius est ecclesiam. Et cum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite vt & in Laodicensium ecclesia legatur: & ea quæ Laodicensium est, vobis legatur. [o] Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas. [p] Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.

i ¶ *Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus.*] Simul vinctus erat, siue compatiebatur charitatis affectu. G

k ¶ Et *Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata. Si venerit ad vos, suscipite illum. Et Iesus qui dicitur iustus, qui sunt ex circuncisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.*] In nouo testamento, per quod intratur regnum, sicut satanas mors dicitur, quia ipse causa mortis.

l ¶ *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi Iesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, vt stetis perfecti & pleni in omni voluntate Dei.*] Tam erant perfecti, qui perseuerare monentur. Laborem ergo eorum suis orationibus adiuuabat.

m ¶ *Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem, pro vobis & pro his qui sunt Laodiceæ, & qui Hierapoli.*] Tales erant primi temporis discipuli Apostolorum, vt imitarentur magistros, & pro omnium essent salute soliciti.

n ¶ *Salutat nos Lucas medicus charissimus, & Demas.*] Euangelista ex medico erat, sicut Matthæus iam Apostolus adhuc dicitur publicanus.

o ¶ *Et dicite Archippo. Vide ministerium quod accepisti in Domino, vt illud impleas.*] Hic diaconus fuisse perhibetur. H

p ¶ *Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri vobiscum, Amen.*] Siue orate, vt reddat vobis: siue mementote, qui vestri hæc patior causa, & imitamini tolerantiam passionum.

Commentariorum in epistolam ad Colossenses finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM PRIMAM AD THESSALONICENSES.

CAPVT I.

PAulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensiũ.] Quia per ipsos filijs verbum fuerat nuntiatum, sicut & Corinthijs, quod & ad eosdem in secunda commemorat.

b ¶ *In Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.*] Quia per fidem filij, tam in patre quàm in filio erant. Quia quicumque confitetur filium, & patrem habet.

c ¶ *Gratia vobis & pax.*] A Deo patre scilicet & Domino nostro Iesu Christo.

d ¶ *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis.*] Quia omnium nobis gratia, memoria est.

e ¶ *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione.*] In indesinenti oratione, memoriæ quantitas & dilectionis ostenditur, quam eorum merita postulabant.

f ¶ *Memores operis fidei vestræ & laboris.*] Non immeritò illius fidei memores sunt, quam & iustitię labor, & charitas affectus, & passionum tolerantia comprobabant.

g ¶ *Et charitatis & sustinentiæ spei Domini nostri Iesu Christi,* &c.] Ad Deũ patrem nostrum. Qui perfectæ charitatis est, sustinet omnia patienter propter spem futuram.

h ¶ *Scientes fratres dilecti à Deo dilectionem vestram,* &c.] Retinentes tempus electionis vestræ, qualiter nos prædicaueri-mus, & vos credideritis.

i ¶ *Quia euangelium nostrum nõ fuit ad vos,* &c.] Notandũ quòd illa efficax possit esse doctrina, quæ iustitiæ commendatur exemplo.

k ¶ *Sed & in Virtute.*] In virtute siue signorum, siue tolerantia passionum.

l ¶ *Et in Spiritu sancto.*] Quem deuotè accepistis, vel cuius virtutem per signa mõstrauimus.

m ¶ *Et in plenitudine multa.*] Perfectionis, iustitię, conuersationis, & vitæ.

n ¶ *Sicut scitis quales fuerimus in vobis,* &c.] Ad profectum vestrum etiam ab illicitis abstinentes, vt inferius continetur.

o ¶ *Et vos imitatores nostri,* &c.] In passionibus verbum suscipientes, sicut & nos docuimus, & Dominus prædicauit.

p ¶ *Excipientes verbum in,* &c.] Hoc est verè in Spiritu sancto gaudere, sicut & Apostolos fecisse legimus.

q ¶ *Ita vt factisitis forma omnibus credentibus,* &c.] Perfectum exemplo, forma omnibus credentibus exhibetur: vestro ergo exemplo etiam prouinciæ profecerunt.

r ¶ *A vobis diffamatus,* &c.] Natura famæ hæc est, vt siue bonum siue malum nũtians, vbique omni celeritate discurrat.

s ¶ *Fides vestra quæ est ad Deum, profecta est.*] A vobis ad Deum conuersa.

t ¶ *Ita vt non sit nobis necesse quicquam loqui.*] Id vt nobis incipientibus, aliquid de vestro exemplo, ipsi optimè scire se dicant.

IN EPISTOLAM PRIMAM AD THESSALONICENSES.

CAPVT I.

PAulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium [b] in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. [c] Gratia vobis & pax. [d] Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, [e] memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, [f] memores operis fidei vestræ & laboris [g] & charitatis, & sustinẽtiæ spei Domini nostri Iesu Christi ante Deum & patrem nostrum. [h] Scientes fratres dilecti à Deo electionem vestram: [i] quia euangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantùm, [k] sed & in virtute [l] & in Spiritu sancto, [m] & in plenitudine multa, [n] sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. [o] Et vos imitatores nostri facti estis & domini, [p] excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus sancti, [q] ita vt facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia. [r] A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omni loco [s] fides vestra quæ est ad Deum, profecta est, [t] ita vt non sit nobis necesse quicquam loqui. [u] Ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum [x] à simulacris seruire Deo viuo & vero, [y] & expectare filiũ eius de cælis, quem suscitauit ex mortuis Iesum, [z] qui eripuit nos ab ira ventura.

CAPVT II.

NAm & ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos: [b] quia non inanis fuit, sed ante passi multa, & contumelijs affecti, [c] sicut scitis in Philippis, [d] fiduciam habuimus in Deo nostro [e] loqui ad vos euangelium Dei in multa solicitudine. [f] Exhortatio enim nostra non de errore, [g] neque de immunditia, [h] neque in dolo, [i] sed sicut probati sumus à Deo, vt crederetur à nobis euangelium, ita loquimur: non qua si hominibus placentes, [k] sed Deo qui probat corde nostro. [l] Neq; enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, [m] neq; in occasione auaritiæ, Deus testis est, neq; quærentes ab alijs, [n] cum possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli.

v ¶ *Ipsi enim de nobis annuntiãt, qualem introitum habuerimus ad vos,* &c.] Et nostræ constantiæ & vestræ conuersationis omnibus nota est qualitas.

x ¶ *A simulacris seruire Deo viuo & vero.*] Simulacrum, à simulãdo dicitur. Pulchrè ad Deum verum & viuum, à falsis dominis conuersi esse dicuntur.

y ¶ *Et expectare filium eius de cælis, quem suscitauit ex mortuis Iesum.*] Talis est, vt fiducialiter & cum gaudio aduentum domini expectetis.

z ¶ *Qui eripuit nos ab ira ventura.*] Dimittendo peccata, & doctrina sua, & exeplo ab ira nos liberauit. Iam ergo in spe libertatem habemus.

CAPVT II.

NAm & ipsi scitis fratres introitum nostrum ad vos.] Commemorat illos, vt agnoscant verum quod dicunt, & eorum magis proficiant exemplo.

b ¶ *Quia non inanis fuit,* &c.] Non est inanis sermo, qui completur constantia passionis.

c ¶ *Sicut scitis in Philippis.*] Quia aliquantis vestrum videtur nos Philippis passos, nec expauisse persecutiones, nec prædicare cessasse.

d ¶ *Fiduciam habuimus in Deo nostro.*] Qui nos liberare in præsenti vel in futuro potest, & laboris nostri mercedem omnibus recompensare.

e ¶ *Loqui ad vos euangelium Dei in multa solicitudine.*] Non negligenter, nec tranſitoriè, sed in solicitudine non parua, sed multa.

f ¶ *Exhortatio enim nostra non de errore.*] Ideo non erramus: errat enim quicunque putat vel docet multos posse regnare cũ Christo, sicut alibi dicit. *Nolite errare, quia Deus non irridetur.* Gal. 6. b.

g ¶ *Neque de immunditia.*] Sicut Iouiniani doctrina fuit.

h ¶ *Neque in dolo.*] Non cõtra cõstantiam nostram docentes, atque suadentes.

i ¶ *Sed sicut probati sumus à Deo,* &c.] Qui falli possunt.

k ¶ *Sed Deo, qui probat corda nostra.*] Integri, quasi à Deo probati, & ab ipso in hoc officium destinati, qui cordis occulta rimatur.

l ¶ *Neque enim aliquando fuimus,* &c.] Sicut qui hominibus placent, tanquam ægris desiderata omnia concedentes, & mortem eorum negligentes.

m ¶ *Neque in occasione auaritiæ,* &c.] Omnis qui adulatur, aut propter auaritiam, aut propter vanam gloriam adulatur: ille verò propter Deum docere probatur, qui ista non quærit.

n ¶ *Cùm possemus vobis oneri esse,* &c.] Vel in hoc quod Deus ordinauit, id est, vt de euangelio viueremus.

E

a ¶ *Sed facti sumus paruuli in medio vestrum.*] Humiliãtes nos, &nec honorem debitum requirentes.

b ¶ *Tanquàm si nutrix foueat filios suos.*] Humilians se in omnibus,paruulo se coæquans, vt illos ad maiora sua imitatione perducat. Nam & balbutit interdum lingua, & manducare fingit,&cum eis lentè ambulare consueścit.

c ¶ *Ita desiderantes vos cupidè volebamus tradere vobis,* &c.] Sicut nutrix non solum verbum, sed etiam omnem sensum perfectionis suæ in paruulũ transfundere cupit, vt ei cito possit æquari:ita nos omnia fecimus, per quæ proficere poteratis.

d ¶ *Quoniam charissimi nobis facti estis.*] Propter fidem & conuersationem vestram, quam superius memorauimus.

e ¶ *Memores enim facti estis fratres laboris nostri & fatigationis, nocte & die operantes.*] Laborem manuum nocte, & fatigationem verbi die, cæterùm semper operabatur quando docebant.

f ¶ *Ne quenquam vestrum grauaremus.*] Apud istos & Corinthios & Ephesios laborauit, quibus occasionem auferre cupiebat,vel docendi,vel de se aliquid suspicandi.

F

g ¶ *Prædicauimus in,* &c.]Sicut Samuel populum contristatur.

1 Reg. 12. a

h ¶ *Quàm sanctè & iustè,& sine querela vobis qui credidistis assuimus.*] Ne vobis vllam offensionem dare videremur.

i ¶ *Sicut scitis qualiter vnumquemque vestrum tanquam pater filios,* &c.] Paruulos nutrix fouet, proficientes verò iam pater instituit.

k ¶ *Et consolantes,* &c.] In tribulationibus & promissionib⁹ Christi vos sumus consolati.

l ¶ *Vt ambularetis dignè Deo.*] Dignè Deo ambulat, qui nihil Deo agit indignum.

m ¶ *Qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.*] Quod non nisi eius similes possidebunt, iustitiæ scilicet &sanctitatis exemplo.

n ¶ *Ideo & nos gratias agimus Deo.*&c.] Quod primũ de Deo audistis, siue audieritis Deum.

o ¶ *Accepistis illud non vt verbum hominum,* &c.] Vt verbum hominum accipit, qui contemnit: vos autem ita credidistis, vt ab ipso Deo audire putaretis.

p ¶ *Qui operatur in vobis qui credidistis.*] Verbo vel signis, siue virtutes exercet. Credentes enim, ait Marcus, hæc signa sequentur.

Mar. 16 d.

q ¶ *Vos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum Dei,* &c.] Quibus dicitur. *Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.*

r ¶ *Quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris:sicut & ipsi à Iudæis.*] De vobis plus miror,qui nec legis nec prophetarum habuistis exempla.

s ¶ *Qui & dominum occiderunt Iesum & prophetas, & nos persecutisunt,*&c.] Quid mirum si nos mali persequuntur: qui nec ipsi domino pepercerunt?

t ¶ *Et omnibus hominibus aduersantur,prohibentes nos gentibus loqui,vt salui fiant,* &c.] Non solum Iudæos impediunt, sed etiam gentibus inuidet, ad suorum cumulum peccatorum.

v ¶ *Peruenit enim ira Dei super illos vsque in finẽ.*] Siue quia prædico qua pœna captiui sunt, siue quia ablatus est non credentibus intellectus.

x ¶ *Nos autem fratres desolati à vobis ad tempus,* &c.] Sicut alibi ait : *Et corpore absens, sed spiritu præsens.*

y ¶ *Abundantius festinauimus,* &c.] Tribulationibus persequentium.

1. Cor. 5. a.

z ¶ *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ,* &c.] Non immeritò vos desideramus,per quos lætitiæ gaudium speramus, & gloriæ coronam.

a ¶ *Vos enim estis gloria nostra & gaudium.*] Boni magistri, omnẽ spem, & gaudium, & gloriam solent collocare in profectu discipulorum.

G

a Sed facti sumus paruuli in medio vestrum, b tãquam si nutrix foueat filios suos, c ita desiderantes vos cupidè, volebamus tradere vobis non solum euangelium Dei, sed etiam animas nostras: d quoniam charissimi nobis facti estis. e Memores enim facti estis fratres laboris nostri & fatigationis, nocte & die operantes, f ne quenquam vestrũ grauaremus, g prædicauimus in vobis euangeliũ Dei. Vos testes estis & Deus, h quàm sanctè & iustè,& sine querela vobis,qui credidistis,assuimus, i sicut scitis qualiter vnumquẽque vestrum, tanquam pater filios suos,deprecantes vos k & consolantes, testificati sumus l vt ambularetis dignè Deo m qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. n Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione : quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditusDei, o accepistis illud non vt verbum hominum, sed sicut est verè verbum Dei, p qui operatur in vobis qui credistis. q Vos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum Dei,quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu : r quia eadem passi estis & vos à cõtribulibus vestris,sicut & ipsi à Iudæis: s qui & dominum occiderunt Iesum &prophetas,& nos persecuti sunt,&Deo non placent, t & omnibus hominibus aduersantur,prohibentes nos gentibus loqui,vt salui fiant, vt impleant peccata sua semper. u Peruenit enim ira Dei super illos vsque in finem. x Nos autem fratres desolati à vobis ad tempus horæ,aspectu nõ corde, y abundantius festinauimus faciem vestrã videre cũ multo desiderio. Quoniã voluimus venire ad vos, ego quidem Paulus & semel & iterum, sed impediuit nos satanas. z Quæ est enim nostra spes,aut gaudium, aut corona gloriæ ? Nonne vos, ante Dominum nostrum Iesum Christum in aduentu eius? a Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

Caput III.

Propter quod non sustinentes amplius, c placuit nobis remanere Athenis, soli, d & misimus Timotheum fratrem nostrum & e ministrũ Dei in euangelio Christi, f ad confirmandos vos & exhortãdos pro fide vestra, g vt nemo moueatur in tribulationibus istis. h Ipsi enim scitis quòd in hoc positi sumus. i Nam & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes: sicut & factum est,& scitis. k Propterea & ego amplius non sustinens,misi ad cognoscendũ fidem vestram:ne fortè tentauerit vos l is qui tẽtat, m & inanis fiat labor noster. n Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem &charitatem vestram,&quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre, sicut & nos quoque & vos :

H

c ¶ *Placuit nobis remanere Athenis,soli.*] Maluimus soli remanere, quàm nescire quid ageretis.

d ¶ *Et misimus Timotheum fratrem,*&c.]Queritur,quomodo Timotheus missus est,sed prius id dictum est.

e ¶ *Et adiutorem Dei,*&c.] Adiutores pro discipulis etiam vulgo dicuntur.

f ¶ *Ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra.*] Pro hac causa duntaxat, quia perfectè credidistis.

g ¶ *Vt nemo,*&c.] Non dico: ne omnes,sed ne vel aliquis moueatur.

h ¶ *Ipsi enim scitis,* &c.] Non ergo mirari debetis, scientes nos aliter transire non posse, dicente domino : *Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum.* Et iterum : *Ecce dixi vobis, vt in me pacem habeatis, in hoc autem sæculo pressuram.*

Mat. 10. b. Ioan. 16 g

i ¶ *Nam & cum apud vos essemus,*&c.] Ne vos ipsa nouitas deterreret,sed magis prophetia nostra confirmaret,sicut & dominus passurũ se ante prædixit.

k ¶ *Propterea & ego,*&c.]Dicés. Ecce in quibus putatis Deum esse,qualia patiuntur, & fidem vestram forsitan commoueret.

l ¶ *Is qui tentat.*]Sicut Iob à Domino probatur.

m ¶ *Et inanis fiat labor noster.*] Si aliquem scrupulum patiemini.Notandum doctrinam dici laborem.

n ¶ *Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis,& annuntiante,* &c.] Quia firmiter Christo credentes, tenetis fidem,& nos solita dilectione diligitis.

Caput III.

P *Propter quod non sustinentes amplius.*] Ad vos neminem nostrum venire.

A

a ¶ *Ideo consolati sumus fratres in vobis*, &c.] Omnem necessitatem & tribulationem nō sentimus, præ magnitudine gaudij status vestri.

b ¶ *Quoniam nunc viuimus*, &c.] Etiā si occidamur, viuimus: quia vita nostra in vestra firmitate consistit.

c ¶ *Quam enim gratiarū actionē possumus Deo retribuere pro*, &c.] Triplicem lætitiæ causam nobis vestra conuersatio præstat: quia & vos proficitis, & Dominus per vos benedicitur, & alijs præbetis exemplum.

d ¶ *Nocte ac die abundantius orātes, vt videamus faciem vestram.*] Ostendit quantum alijs desiderandi sint fratribus quos tantum ipse desiderat: Quis enim cum famam peperit, videre nō cupiat?

e ¶ *Et compleamus ea quæ desunt fidei vestræ.*] Si quid fides vestra minus habet doctrinæ.

f ¶ *Ipse autem Deus*, &c.] *dirigat viā*, &c.] Remotis diaboli scandalis, quibus noster impeditur ad vos aduentus.

g ¶ *Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram.*] Quia iam plena, & opere comprobata est.

h ¶ *Inuicem & in omnes.*] Vt non solum Christianos, sed etiam omnis sectæ homines: non erroris, sed naturæ gratia diligatis, & eis in quo indiguerint, misericordiā quam illis in præsenti Deus exhibet, non negetis.

B

i ¶ *Quemadmodum & nos in vobis ad confirmanda corda vestra.*] Fecit abundare, vt & vos aliorum corda firmetis.

k ¶ *Sine querela in sanctitate ante Deum.*] Non ante homines, sicut de Zacharia, Helisabet. Et per Esaiam: *Et vos eritis mihi iusti, dicit Dominus.* *Esai. 43. b.*

Caput IIII.

De cætero ergo fratres.] Post laudem & consolationē, incipit exhortatio.

m ¶ *Rogamus vos, &c. quomodo oporteat vos ambulare et placere Deo, sic & ambuletis, vt abūdetis magis.*] Quibus via Christus est, dignis eo gressibus ambulate: quia cū ætate fides augeri debet & mores: sicut cum ætate carnis, & cibus crescit & studium.

n ¶ *Scitis enim quia præcepta dederim vobis per Dominū Iesum, hæc est enim Voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos a fornicatione.*] Sanctificatio ab omni incontinentia reuocat Christianum, cui incontinenti non expedit sanctum Christi corpus attingere: maximè cum Moyses Iudæos sanctificare volens, populum totum ab omni femina se continere præcepit, vt Dei potiri præsentia mererentur.

o ¶ *Vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore.*] Suum corpus vnusquisque castum seruando sanctificet & honoret. Simul considerandum: quia eis tanquàm perfectis, non sicut Corinthijs scribit infirmis.

p ¶ *Non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant Deum.*] Ne nimiæ & immoderatæ libidini seruientes, similes gentibus fiatis, quæ Deum amatorem castitatis ignorant.

q ¶ *Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum.*] Ne quis post deuotam continentiam & consensum, fratri suo aliquam circumuentionem vi circumferre nitatur, siue in quolibet negotio, ne quis alterum fraudet.

r ¶ *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus*, &c.] Non solum de fornicatione & publica turpitudine, sed etiā de trāsgressione propositi. Quisquis enim continentiam Deo vouerit, fecit sibi illicitum quod licebat.

s ¶ *Non enim vocauit nos Deus in immunditiā.*] Quę corpus Christi audenter non permittit accipi.

t ¶ *Sed in sanctificationem.*] Vt exemplo Christi viuatis. Qui enim habet spem hanc in eum, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.

v ¶ *Itaq; qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum*, &c.] Nō me, sed eum qui in me loquitur Christum: cuius spiritui iniuriam facit omnis qui nō sanctè versatur.

x ¶ *De charitate autem fraternitatis non necesse habuimus scribere vobis.*] Videte quàm perfecti erant qui de tanto & tam necessario præcepto, non indigebant admoneri.

y ¶ *Ipsi enim vos à Deo didicistis, vt diligatis inuicem*, &c.] A Christo, qui dixit: *Mandatum nouum do vobis.* Hoc nouum est, vt pro alterutro moriamur: quia hoc vetus, non suum erat testamentum. *Ioan. 13. d.*

z ¶ *Rogamus autem vos fratres, vt abūdetis magis & operam detis.*] Hoc est, vt iam ignotos quoq; diligatis.

a ¶ *Vt quieti sitis, & vt vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris*, &c.] Quidā inquietè per diuersorum discurrebāt domus: aliqua etiā ad religionis opprobrium postulantes ab infidelibus: quamquam ad eos in secunda plenius exequitur. Vnde magis vult eos vel proprij negotij cura vel labore manuum occupari, quàm otiositatis detrimentum, & inquietudinis habere peccatum.

b ¶ *Vt honestè ambuletis*, &c.] Ne vos ipsi denotent, qui præstare videntur.

c ¶ *Nolumus autem vos*, &c.] Dormit enim quem certum est surrecturum, sicut dictum est in euangelio de Lazaro.

d ¶ *Vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent.*] Aliter debet flere qui peregrè pergit, aliter ille qui moritur.

e ¶ *Si enim credimus quòd Iesus mortuus est & resurrexit.*] Si ea credimus quæ non videmus, & per eius resurrectionem certi sumus nos veniam consecutos: cur illud similiter non credamus, quod gentes, qui videnti Deo non credunt?

f ¶ *Ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo.*] Qui caput suscitauit, etiam cætera membra suscitaturum se promittit.

C

D

[a] Hoc

E

a ¶ *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini.*] Ex euangelij ſententia.

b ¶ *Quia nos qui viuimus, qui reſidui ſumus in aduentu Domini.*] Semper Apoſtolus diem Domini fecit habere ſuſpectũ, quaſi eos in corpore inueniret.

c ¶ *Non præueniemus eos qui dormierunt.*] Tam velox erit eorum reſurrectio, quàm noſtra aſſumptio.

d ¶ *Quoniam ipſe Dominus in iuſſu & in voce archangeli.*] Terrorem illius diei monſtrat, quo omnis poteſtas cęli, & elementa mouenda ſunt: vt nos ſciamus quali cõſcientia diem Domini expectemus.

e ¶ *Et in tuba Dei deſcendet de cælo.*] Si ad hominis tubam terra videtur permoueri, quãto magis ad Dei: ſicut Elias quoque terribilem in monte domini vidit aduentum. *4. Reg. 2. b.*

f ¶ *Et mortui qui in Chriſto ſunt, reſurgẽt primi, &c.*] Qui in Chriſto mortui fuerint, reſurgent primò: & qui viui inuenti fuerint ſancti, cum ipſis pariter rapientur: qui non iudicabuntur, ſed potius iudicabunt.

g ¶ *Et ſic ſemper cum Domino erimus.*] In eadem gloria æternitatis.

h ¶ *Itaq; conſolamini inuicem in verbis iſtis.*] Notandam quòd lętis hoc præcipit, vt alterutrum ſe doctrinis inſtruant.

F

Caput V.

De temporibus autem, &c.] *Ipſi enim diligenter ſcitis*] Euidentiſſima euangelij lectione edocti.

k ¶ *Quia dies Domini ſicut fur in nocte ita veniet.*] Quando omnes ſciet dormire ſecuros.

l ¶ *Cum enim dixerint, pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperueniet interitus.*] Tunc maximè timenda eſt pœna, quam nunc non expectant.

m ¶ *Sicut dolor in vtero habentis, & non effugient.*] Sicut mulier veniente partu, dolores non effugit.

n ¶ *Vos autem fratres non eſtis in tenebris, vt vos dies ille tanquam fur comprehendat.*] Non eſtis adeo ignorantes, vt neſciatis vos ſemper paratos eſſe debere.

o ¶ *Omnes enim vos filij lucis eſtis & filij diei.*] Scientiæ veritatis.

p ¶ *Non ſumus noctis neq; tenebrarum.*] Quia ſicut tenebræ, ita & ignorantia, dat fiduciam delinquendi.

q ¶ *Igitur non dormiamus ſicut & cæteri.*] Qui ſic dormierunt, etiam obliti ſunt ſui.

r ¶ *Sed vigilemus & ſobrij ſimus.*] Attendite vobis, ne grauentur corda veſtra in crapula & in ebrietate, & curis huius vitę, ergo & curæ inebriant mentem.

ſ ¶ *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt.*] Ideo otioſi & ebrij ſunt, quia in tenebris ſunt.

t ¶ *Nos autem qui diei ſumus, ſobrij ſimus.*] Nos qui diem Chriſtum habemus, nec otioſi, nec ebrij eſſe debemus.

v ¶ *Induti loricam fidei & charitatis, & galeam ſpem ſalutis.*] Fide & charitate, & iuſtitia omnia conſtant, quas & loricæ alibi comparauit. G

x ¶ *Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.*] In ira ſunt poſiti: quia iam iudicati ſunt.

y ¶ *Qui mortuus eſt pro nobis.*] Vt nos non moreremur.

z ¶ *Vt ſiue vigilemus, ſiue dormiamus, ſimul cum illo viuamus.*] Vt ſiue in corpore, ſiue extra corpus inueniamur, ſemper cum ipſo viuamus.

a ¶ *Propter quod conſolamini inuicem, & ædificate alterutrum, ſicut & facitis.*] Notandum quia hoc laicis præcipit, quos etiam monet, vt ſtudeant exhibere officia charitatis.

b ¶ *Rogamus autem vos fratres vt noueritis eos qui laborant inter vos.*] Vt intelligatis laborem eorum.

c ¶ *Et præſunt vobis in Domino, & monent vos.*] Exemplo iuſtitiæ, non poteſtate terrena, ſicut ait Petrus.

d ¶ *Vt habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum, & pacem habete cum eis.*] Presbyteri qui laborant in verbo, dupliter honorandi ſunt, id eſt, charitatis obſequio, & ordinis dignitate.

e ¶ *Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, conſolamini puſillanimes.*] Pro diuerſitate morborum diuerſitas adhibẽda eſt medicinæ. Illi corripiendi, ne pereant: iſti conſolandi ſunt, ne deficiant. H

f ¶ *Suſcipe infirmos.*] Suſtinete nuper credentes, qui nondum ſunt confirmati.

g ¶ *Patientes eſtote ad omnes.*] Etiam ad correpros: quia impatiens non corrigitur, ſed irritatur.

h ¶ *Videte ne quis malũ pro malo alicui reddat.*] Omni diligentia caue, ne cui infirmiora vt ignarus, vel vicem mali reddas: quia vltrò aliquem id facere nõ credo. Omnis enim qui iniuriam facit, malè facit: & qui vicem iniurię reddit, iniuriam facit, & malè facit: quia vt ſuperius dictum eſt, omnis qui facit iniuriam, malè facit.

i ¶ *Sed ſemper quod bonum eſt, ſectamini in inuicem, & in omnes.*] Non ſolum in vos Chriſtianos, ſed etiam in omnes homines.

k ¶ *Semper gaudete.*] In conſcientiæ puritate.

l ¶ *Sine intermiſſione orate.*] Si iugiter non potes lingua, ſaltem corde, ſicut Moyſi tacenti dicitur. *Quid clamas ad me?* Sit omnis actus veſter talis ſit, vt pro vobis ſemper Deum oret. *Exod. 14. d*

m ¶ *In omnibus gratias agite.*] In omnibus quæ acciderint, ſicut Iob: ſiue in omni conuerſatione veſtra domino gratiæ referantur.

n ¶ *Hæc eſt enim voluntas Dei in Chriſto Ieſu in omnibus vobis.*] Sicut in Chriſto per omnia impleta eſt, ita & in vobis omnibus impleatur.

o ¶ *Spiritum nolite extinguere.*] Spiritum exhortationis,

quæstionibus nolite extinguere. Siue spiritum pro gratia linguarum posuit, sicut ait: *Si orauero lingua, spiritus meus orat*, quo modo etiam ad Corinthios dicit. *Et loqui linguis nolite prohibere*, ita & hic spiritum non extinguendum esse testatur.

1.Cor.14.c
1.Cor.14.g

a ¶ *Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est, tenete, ab omni specie mala abstinete vos.*] Siue futura prædicentes, siue præterita disserentes: tantùm vt probetis si legi non sunt contraria quæ dicuntur, si quid tale fuerit, refutate.

b ¶ *Ipse autem Deus pacis.*] Qui omnia sustinet, etiam blasphemantes.

c ¶ *Sanctificet vos per omnia.*] Siue gratia, siue doctrina.

d ¶ *Vt integer spiritus vester, & anima & corpus.*] Gratia spiritus quamuis in se semper integra sit: non tamen in nobis integra, nisi ab integris habeatur.

e ¶ *Sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.*] Vsque in diem iudicij: quia non sunt tantùm initia laudanda, sed finis.

f ¶ *Fidelis est qui vocauit vos.*] Qui dixit: *Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos requiescere faciam.* Matt. 11.d

g ¶ *Qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto.*] Quod promisit.

h ¶ *Adiuro vos per Dominum, vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus.*] Adiurare permittitur, non iurare.

i ¶ *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.*] Gratia cum omnibus perseueret.

Commentariorum in Epistolam primam ad Thessalonicenses finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONICENSES.

CAPVT I.

PAulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro & Domino Iesu Christo, &c.] Qui sibi talem ecclesiam conquisiuit.

b ¶ *Quoniam supercrescit fides vestra.*] Ideo laus augetur.

c ¶ *Et abundat charitas vniuscuiusque vestrum in inuicem*, &c.] Intantum proficitis: vt non solum alij vos inferiores quique collaudent, sed etiam nosipsi vos præferamus, omnibus imitandos.

d ¶ *Pro patientia vestra & fide, & in omnibus persecutionibus*, &c.] Nisi futura crederetis, ista minimè sufferre velletis.

e ¶ *In exemplum iusti iudicij Dei.*] Vt exemplum detis, iustũ Dei iudicium expectãdi: quem ita creditis esse venturum.

f ¶ *Vt digni habeamini in regno Dei: pro quo & patimini.*] Hi digni sunt regno Dei, qui gloriam ei tribuerunt: scientes nullam passionem esse condignam.

g ¶ *Si tamen iustum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant.*] Hic, si tamen, confirmantis sermo est, non dubitantis: quasi dicat: si tamen foris potest iudicare iustitia, quod iustum est: nam sicut indubitanter pro nomine Domini patientibus requiem: ita & incunctanter tribulationem his qui eos tribulant, repromisit.

h ¶ *Et vobis qui tribulamini, requiem vobiscum.*] Quia nobis compatimini.

i ¶ *In reuelationem Domini Iesu de cælo cum angelis virtutis eius.*] Qui venient vindicare.

k ¶ *In flamma ignis dantis vindictam.*] Si potuit flamma Dei imperio tres pueros omnino non tangere: quare non eadem potentia alijs sæuior, alijs mitior esse credatur? Hoc contra eos propterea, quòd pœnã conscientiæ somniarunt: quia hoc illis impossibile videbatur.

l ¶ *His qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt euangelio Domini nostri Iesu Christi.*] Non solum qui non nouerunt, sed etiam qui non obaudiunt euangelij disciplinis.

m ¶ *Qui pœnas dabunt in interitu æternas.*] Pœnas in eo qui patitur, non potest dici.

n ¶ *A facie Domini, & à gloria virtutis eius.*] A iusti conspectu sententiã dãnationis accipiant.

o ¶ *Cũ venerit glorificari in sanctis suis.*] Ipse in suis gloriandus est membris, quę solis splendore fulgebunt.

p ¶ *Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.*] Mirabuntur impij, & irrisores humilitatis, in subitatione salutis inspiratæ iustorum.

q ¶ *Quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo.*] Quia multi in die illo nostro testimonio crediditis.

r ¶ *In quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vos sua vocatione Deus noster.*] Vt digni inueniamini ad id quod vocati estis: quia priores inuitati, non erant digni.

f ¶ *Et impleat omnem voluntatẽ bonitatis suæ: & opus fidei in virtute.*] Adiutoriæ gratiæ, & consolatione scientiæ virtutũ, quæ opus sunt fidei.

t ¶ *Vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo.*] Et vt Christi nomen in vestris actibus clarum sit, & vos in eius signis & virtutibus glorioſi.

IN EPISTOLAM SECVNDAM AD THESSALONICENSES.

CAPVT I.

PAulus & Siluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis fratres, ita vt dignum est: b quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas c vnicuiusque vestrum in inuicem: ita vt & nosipsi in vobis gloriemur in ecclesijs Dei d pro patientia vestra & fide, & in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus, quas sustinetis in exemplum e iusti iudicij Dei: vt digni habeamini f in regno Dei, pro quo & patimini. Si tamen g iustum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant: & vobis h qui tribulamini, requiem vobiscum in i reuelationem Domini Iesu de cælo cum angelis virtutis eius in k flamma ignis, dantis vindictam his l qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt euangelio Domini nostri Iesu Christi. m Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie n Domini, & à gloria virtutis eius, cum o venerit glorificari in sanctis suis, & p admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: q quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In r quo etiam oramus semper pro vobis, vt dignetur vos sua vocatione Deus noster, & f impleat omnem voluntatem bonitatis suæ, & opus fidei in virtute: vt clarificetur t nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis,

a ¶ *Secundum gratiam Dei nostri & domini Iesu Christi.*] Expetit à nobis quod possumus: vt quod non possumus, largiatur.

Caput II.

Rogamus autem *fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi.*] Quo vobis charius nihil esse sum certus.

c ¶ *Et nostræ congregationis in ipsum.*] Quando à quatuor ventis cæli congregabuntur electi, vt vbi fuerit corpus, illic concurrent & aquilæ.

d ¶ *Vt non cito moueamini à vestro sensu, neq; terreamini.*] Perfacilis est qui de domini aduentu contra euangelicam sententiam commouetur.

e ¶ *Neq; per spiritum, neq; per sermonem.*] Ne signa vos terreant quasi per spiritum facta: quia & hoc Saluator ante præmonuit: nec sermo dialecticæ vos seducat.

f ¶ *Neq; per epistolam.*] Neque per nos poterant, & hoc diabolica excogitare versutia, sicut in multis apocryphis apparet, quæ ad fidem perfidiæ faciendam, apostolorum nomine intitulantur.

g ¶ *Quasi instet dies domini. Ne quis vos seducat vllo modo.*] Dicentes: hic Christus, ecce illic.

h ¶ *Quoniam nisi venerit, discessio primum.*] Nisi antichristus venerit, non veniet Christus. Quòd autem discessionem hic dicit, alibi refugam appellauit. In Latinis exemplaribus vtrunque ita intelligendum est, quòd nisi venerit refuga veritatis, siue sui principatus desertor, siue discessio gentilium à regno Romano, sicut in Daniele per bestiæ imaginem dicit.

i ¶ *Et reuelatus fuerit homo peccati.*] Diabolus scilicet.

k ¶ *Filius perditionis.*] Quia eum quasi sibi natum, seruitio possidebit: qui secundum Esaiã conturbare dicitur gentes.

l ¶ *Qui aduersatur & extollitur,* &c.] Supra omnem potentiam & æternitatem se iactabit: vt sacramenta culturæ, corrigere vel augere se dicat: & templum Hierusalem reficere tentabit, omnesq; legis ceremonias restaurare: tantùm vt veritatis Christi euangelium soluat: quæ res Iudæis eum pro Christo susципere suadebit, in suo non Dei nomine venientem.

m ¶ *Non retinetis, quòd cum adhuc essem apud vos,* &c.] Hoc est, quæ mora est, vt non veniat.

n ¶ *Vt reueletur in suo tempore.*] Quod tempus nondum aduenit.

o ¶ *Nam mysterium iam operatur iniquitatis tantùm.*] In his qui falsis doctrinis eius, præuium faciunt iter: quos beatus Ioannes in mundum dicit exisse. *1. Ioa. 4. a.*

p ¶ *Vt qui tenet nunc teneat,* &c.] Donec regnum quod nunc tenet, de medio auferatur, prius quã antichristus reueletur.

q ¶ *Quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui.*] Cœlesti imperio vel solo.

r ¶ *Et destruet illustratione aduentus sui.*] Quia sicut fulgur vbique coruscabit in mundo, solutis commotisque elementis per ignem.

s ¶ *Eum cuius est aduentus secundum operationem satanæ,* &c.] Sicut ante prædixi: dabunt signa, vt seducant, si fieri potest etiam electos per phantasiam simulationemque virtutum: sicut Ioannes & Mambre coram Pharaone fecerunt.

t ¶ *Eo quòd veritatem charitatis non receperunt vt salui fierent: ideo mittet illis Deus operationem erroris,* &c.] Permittit venire: nam si Deus mittit, non est operatio satanæ.

u ¶ *Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.*] Non se propter incarnationis Christi obscuritatem excusent, diuinis non credidisse virtutibus: cum homini crediderint, diabolica arte fallente.

x ¶ *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis fratres dilecti à Deo.*] Quia charitatem recepimus veritatis, & propter hoc nos diligit Deus.

y ¶ *Quòd elegerit nos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis.*] Videns paratos ad credendum, sicut & alibi, recumbenti viro Macedone reuelatum est.

z ¶ *In quæ & vocauit vos per euangelium nostrum in acquisitionem gloriæ domini nostri Iesu Christi.*] Ad hoc vocati sumus, vt Christi gloriam aequiramus: *Scimus enim quoniam cum apparuerit, similes ei erimus.* *1. Ioan. 3. a.*

a ¶ *Itaq; fratres state.*] In fide veritatis immobiles.

b ¶ *Et tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram.*] Quando sua vult teneri, non vult extranea superaddi. Apostolica autem traditio est, quæ in toto mundo prædicatur, vt baptismi sacramenta.

c ¶ *Ipse autem dominus noster Iesus Christus, & Deus & pater noster qui dilexit nos.*] Etiam si non meriti fuimus. Contra Arium facit, qui Deo maiorem patrem putat: quia prior soleat nominari.

d ¶ *Et dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia.*] Promissionem, siue spiritum consolatorem, qui Græcè paracletus appellatur. Potest esse & spes mala in gratia.

e ¶ *Exhortetur corda vestra & confirmet.*] Virtutibus & reuelatione.

f ¶ *In omni opere & sermone bono.*] Prius opere, & postea sermone.

Caput III.

De cætero *fratres orate pro nobis.*] Dat humilitatis exemplum, & occasionem charitatis, vt pro alterutro audacius exoremus. Simul notandum in quibus causis orare poscat Apostolus.

h ¶ *Vt sermo Dei currat & clarificetur, sicut & apud vos.*] Currat affluentia, magnificetur auditorum profectu.

i ¶ *Et vt liberemur ab importunis & malis hominibus: non enim*

A

enim omnium est fides.] Non omnes credunt, ideo contradicunt.

a ¶ *Fidelis autem Deus est.*] Quia non relinquit, nisi relinquentes se.

b ¶ *Qui confirmabit vos, & custodiet à malo.*] In fide per doctrinam & gratiam.

c ¶ *Confidimus autem de vobis fratres in domino*, &c.] Reuelando quanta sint, quæ amoris sui causa contumelias patientibus promisit.

d ¶ *Denuntiamus autem vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi: vt subtrahatis vos ab omni fratre, ambulante inordinatè*, &c.] Quia in prima plenius commonuimus: & emendare se noluerunt. Vel hoc modo, quòd sancti se ab eis separant, erubescant. Huius planè loci auctoritate subtrahendum est ab omni Christiano, qui non secundum Apostoli incedit præcepta.

e ¶ *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos*, &c.] Qui sumus forma credentium.

f ¶ *Non quasi non habuerimus potestatem.*] Quia dignus est operarius mercede sua.

g ¶ *Sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.*] Ne cui occasionem auaritiæ, quæ fons est inquietudinis, præberemus.

B

h ¶ *Nam & cum essemus apud vos*, &c.] Quia præuidebamus aliquos tales esse futuros.

i ¶ *Quoniam si quis non vult operari.*] Aut sedeant quieti, aut si veri sunt apostoli, non sequantur: si non auaritiæ, sed Dei causa ambulare se dicunt.

[a] Fidelis autem Deus est qui cõfirmabit [b] vos & custodiet à malo. Confidimus [c] autem de vobis fratres in domino: quoniã quæcunque præcipimus, & facitis & facietis. Dominus autẽ dirigat corda vestra in charitate Dei & patiẽtia Christi. [d] Denuntiamus autem vobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi: vt subtrahatis vos ab omni fratre, ambulante inordinatè, & non secũ dum traditionem quã acceperunt à nobis. Ipsi enim scitis [e] quemadmodum oporteat imitari nos: quoniã non inquieti fuimus inter vos: neq; gratis panẽ manducauimus ab aliquo, sed in labore & fatigatione, nocte ac die operantes, ne quẽ vestrum grauaremus. Non [f] quasi non haberimus potestatẽ, sed vt [g] nosmetipsos formã daremus vobis ad imitandũ nos. [h] Nam & cum essemus apud vos, hæc denuntiabamus vobis: [i] quoniã si quis non vult operari, [k] nec manducet. Audiuimus enim [l] inter vos quosdã ambulare inquietè: nihil operantes, sed [m] curiosè agentes. His [n] autẽ qui eiusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus in domino Iesu Christo: vt [o] cũ silentio operantes, suum panẽ manducent. Vos [p] autẽ fratres nolite deficere benefacientes. [q] Quòd si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate, & non commisceamini cum illo, vt [r] confundatur. Et [s] nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrẽ. Ipse [t] autẽ Deus pacis det vobis pacem sempiternã in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.

k ¶ *Nec manducet.*] Hæc sit inquietudinis non solum pœna, sed etiam emendatio.

l ¶ *Audiuimus enim inter vos quosdam ambulare inquietè, nihil operantes.*] Reddit superioris sententiæ causas, ad quos legitimè debeat pertinere: scilicet ad inquietè ambulantes, non ad quietè sedentes.

m ¶ *Sed curiosè agentes.*] Inquirentes quid in vnaquaque ciuitate vel prouincia geratur & domo.

n ¶ *His autem qui eiusmodi sunt, denuntiamus & obsecramus in domino Iesu Christo.*] Non ipsos post alteram correctionem definit commonere.

o ¶ *Vt cum silentio operantes*, &c.] Non cum inquietudine alienum.

p ¶ *Vos autem fratres nolite deficere benefacientes.*] Non omnibus, sed talibus dari prohibeo: ne putetis me boni operis consuetudinem amputare.

q ¶ *Si quis non obedierit verbo nostro, per epistolam hunc notate, & non commisceamini cum illo.*] Si quis tertiò voluerit emendari.

r ¶ *Vt confundatur.*] Non vt penitus abscindatur.

s ¶ *Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem.*] Corrigite, vt emendetur: & nolite abscindere, vt desperet. Æger curandus est, non necandus: ne in apostasiam inquietudo vertatur.

t ¶ *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco*, &c.] His verbis omnes epistolas subscribebat: excepta Galatarum, quam ex integro manu propria perscripsit: vt post eam nec sibi, nec angelo crederetur.

C

D

Commentariorum in secundam Epistolam ad Thessalonicenses, finis.

COMMENTARII IN EPISTOLAM PRIMAM AD TIMOTHEVM.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi.] Auctoritas & nominis & officij prænotatur, propter eos quibus erat responsurus.

b ¶ *Secundum imperium Dei Saluatoris nostri*, &c.] Non secundum meam præsumptionem: simul & patris & filij vnum imperium demonstratur.

c ¶ *Timotheo dilecto filio in fide.*] In fide filio, non in carne.

d ¶ *Gratia & misericordia*, &c.] Gratis misericordiam consecuti, reconciliati sumus Deo.

e ¶ *Sicut rogaui te vt remaneres Ephesi*, &c.] Quibus in actibus prædixerat intraturos lupos, qui gregi non parcerent.

f ¶ *Neq; intenderent fabulis.*] Quas Deuteroseis appellant. Vnde in euangelio, docentes doctrinas hominum condemnantur.

g ¶ *Et genealogijs interminatis.*] Generationibus antiquorum: in quibus sibi summam scientiam vendicant, si omnes ab initio generationes enumerent.

IN EPISTOLAM PRIMAM AD TIMOTHEVM.

CAPVT I.

PAulus Apostolus Iesu Christi [b] secundum imperium Dei Saluatoris nostri & Christi Iesu spei nostræ, [c] Timotheo dilecto filio in fide, [d] gratia & misericordia, & pax à Deo patre & Christo Iesu domino nostro. [e] Sicut rogaui te vt remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam: vt denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, [f] neque intenderent fabulis & [g] genealogijs interminatis: [h] quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide. Finis [i] autem præcepti est charitas de corde puro & conscientia [k] bona, & [l] fide non ficta. [m] A quibus quidam

h ¶ *Quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide.*] Tam veteres contrarietates, quàm generationum solicitudines superfluas.

i ¶ *Finis autem præcepti est charitas de corde puro.*] Charitas Dei & proximi, in qua tota lex pendet & prophetæ: hæc si de corde puro sit difficilè delinquere poterimus.

k ¶ *Et conscientia bona.*] Vt conscientia tua testimonium perhibeat veritati.

l ¶ *Et fide non ficta.*] Fides enim ficta est quæ solo ore promittitur, & actu negatur.

m ¶ *A quibus quidam aberrantes conuersi sunt in vaniloquium*, &c.] Infinitæ stultitiæ est, non intellecta, de magis non intellectis velle firmare.

a ¶ *Scimus*

E

a ¶ *Scimus autem quia bona est lex.*] Vt à Deo promulgata est, pro qualitate temporis: sicut alibi lex sancta est appellata.

b ¶ *Si quis ea legitimè vtatur.*] Si quis sciat quibus, quare, quàm diu habenda sit data.

c ¶ *Scientes hoc quia lex iusto non est posita.*] Ergo Christianis non opus est, qui sunt iustificati per Christum: qui didicerunt etiam occasiones fugere delictorum: nam vt quid dicitur: Non occides, quibus itasci non permittitur?

d ¶ *Sed iniustis & non subditis: impijs & peccatoribus*, &c.] Illis omnibus data est: quos abiectis criminibus nititur reuocare.

e ¶ *Et si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur*, &c.] Sunt ergo doctrinæ non sanæ: contra quas etiã data lex est, quæ contrariæ sunt cœlestibus institutis. Quid ergo ibi quærunt, quod hic nõ habent? simul & legem euangelijs concordare demonstrat.

f ¶ *Gloriæ beati Dei.*] Per quam glorificatur Deus.

g ¶ *Quod creditum est mihi.*] Ne dicerent aduersarij: quis erat ille, cui euangelium crederetur? ait.

h ¶ *Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu domino nostro.*] Cum essem inutilis & infirmus.

i ¶ *Quia fidelem me existimauit ponens in ministerio*, &c.] Iustus in primordio accusator sui est: vt statim cum cœperit, aduersarius confundatur.

k ¶ *Sed misericordiam Dei consecutus sum: quia ignorans feci.*] Leuius esse peccatum ignorantiæ demonstratur.

l ¶ *In incredulitate.*] Quia non credens, intelligere nõ valebã.

m ¶ *Superabundauit autem gratia domini nostri cum fide & dilectione*, &c.] Vbi autem iniquitas abundauerat: statim vt credidi, amplius cœpi diligere Christum: qui mihi magna peccata dimisit.

n ¶ *Fidelis sermo & omni acceptione dignus.*] Quem omnes credant, & omnium conscientiæ verum esse cognoscant.

o ¶ *Quia Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.*] Ergo & me saluauit inter cæteros peccatores: tunc enim meritò mihi præiudicaretur, si solos iustos vocare venisset.

p ¶ *Quorum primus ego sum.*] Hic, sum, pro fui, ponitur: sicut Matthæus dicitur publicanus, cum iam Christi esset apostolus.

q ¶ *Sed ideo misericordiam consecutus sum.*] Vt Dauid ait: Docebo iniquos vias tuas: & impij ad te conuertentur. Si mihi viderint indulta peccata, tunc docebo neminem desperare debere.

r ¶ *Vt in me primò ostenderet Christus Iesus omnem patientiam.*] Qui etiam persecutoribus conuersis non solum indulget, sed etiam confert apostolatus honorem.

s ¶ *Ad informationem eorum qui crediturí sunt illi in vitam æternam.*] Ad exemplum, vt ne desperent.

t ¶ *Regi autem sæculorum immortali, inuisibili*, &c.] Qui mihi veniam tribuit non merenti. Rex enim parui temporis & mortalis, ac visibilis, & capax consortis, honorem & gloriam temporalem habere potest, non tamen sempiternam.

u ¶ *Hoc præceptum commendo tibi fili mi Timothee.*] Hucusque de statu suo, quo modo aduersarijs responderet: hinc dat auctoritatem ordinandi, docendi, quæque præcepta sunt commendat.

x ¶ *Secundum præcedentes in te prophetias.*] Secundum quod etiam ante hoc officium habebas gratiam prophetandi.

y ¶ *Vt milites in illis bonam militiam.*] Bona militia est, in qua contra diabolum & vitia militatur.

z ¶ *Habens fidem.*] Pro armis fidem in Christo perfectam.

a ¶ *Et bonam conscientiam.*] Implendo quod doces.

b ¶ *Quam quidam repellentes circa fidem naufragauerunt.*] Malè viuendo, ipsam quoque fidem perdiderunt, quam habere vidébantur: siue etiam iam vitia defendentes.

c ¶ *Ex quibus est Hymenæus & Alexander.*] Qui amore vitiorum, ad hæresim transierunt.

d ¶ *Quos tradidi satanæ, vt discãt non blasphemare.*] In interitum carnis, vt ex præsenti correptione discant futurum iudicium non negare: ad emendandum traditi, non ad perdendum.

Caput II.

Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes.] Obsecratio, impensior est oratio.

f ¶ *Orationes, postulationes, gratiarum actiones.*] Pro eo quod nos dignos fecit: etiam pro his qui vos persequuntur & tribulant.

g ¶ *Pro omnibus hominibus*, &c.] Vt cognoscant Deum: siue vt subiectas habeant gentes. Illorum enim pace, tranquillitas nostra consistit: sed & si nobis Christianis sit persecutionis turbatio, omnis inquietudo cessabit.

h ¶ *Vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate.*] Ad hoc nos vult esse quietos, vt pietate & castitate, non dissensione atque luxuria, tranquillitas nostra proficiat.

i ¶ *Hoc enim bonum est & acceptum*, &c.] Vt quieti in sanctis operibus seruiamus.

k ¶ *Qui omnes homines vult saluos fieri.*] Hic probatur nemini oportere ad credendum vim inferre, nec tollere arbitrij libertatem. Sed & illud hoc loco soluitur de indurationePharaonis, & cæteræ huiusmodi obiectionis quæstiones.

l ¶ *Et ad agnitionem veritatis venire.*] Si ipsi tamen vocanti Deo consentire voluerint.

m ¶ *Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum.*] Vnus enim Deus pater & filius & spiritus sanctus, id est, vna in tribus personis natura est Deitatis.

n ¶ *Homo Christus Iesus.*] Sicut vnus Deus, ita vnus mediator inter Deum & homines vniuersos: hoc est, nullus alius talis, nec Moyses, nec aliquis propheta: quia hic & homo erat & Deus. Sed quia de traditione erat dicturus, ideo hominem solummodo nominauit.

a ¶ *Qui*

qui [a] dedit redemptionem semetipsum pro omnibus. [b] Cuius testimonium temporibus suis confirmatū est: in [c] quo positus sum ego prædicator & apostolus. [d] Veritatē dico, non mentior, doctor gentiū in fide & veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, [e] leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & [f] mulieres in [g] habitu ornato, [h] cū verecundia & sobrietate ornantes se, & [i] non intortis crinibus, aut [k] auro, aut margaritis, vel [l] veste pretiosa, sed [m] quod decet mulieres, promittentes pietatē per opera bona. [n] Mulier in silentio discat cum omni subiectione. [o] Docere autē mulieri non permitto, [p] neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adā [q] enim primus formatus est, deinde Eua. Et Adam non est seductus: Mulier autē seducta in [r] præuaricatione fuit. Saluabitur autē per filiorum generationē, si [s] permanserit in fide & [t] dilectione, & [u] sanctificatione cum sobrietate.

Caput III.

Fidelis sermo. Si quis episcopatum desiderat, bonum [y] opus desiderat. Oportet [z] enim episcopum irreprehensibilem esse, [a] vnius vxoris virum, [b] sobrium, [c] ornatum, prudentem, pudicum, [d] hospitalem, [e] doctorem, non [f] vinolentum, non [g] percussorem, [h] sed modestum: [i] non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui benè præpositum, filios habentem subditos cū omni castitate. [k] Si quis autem domui suæ benè præesse nescit, quo modo ecclesiæ Dei diligentiam habebit? [l] Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudiciū incidat diaboli. [m] Oportet autē & illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, vt [n] non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli. [o] Diacones similiter [a] pudicos

a ¶ *Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.*] Ille se pro omnibus dedit, si omnes redimi vellent.

b ¶ *Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est.*] In testimonium generi humano, sanctæ vitæ dedit exemplum: quia & prophetæ suis testimonium fuere temporibus, nouissimè autem misit filium suum ad colonos.

c ¶ *In quo positus sum ego prædicator & apostolus.*] In Christi testimonio, siue Christo.

d ¶ *Veritatem dico, &c. Volo vos orare,* &c.] Magister gentium dat legem orandi, vt auctoritate Saluatoris, neque in monte, neque in Hierosolymis aliquis orandi eligat locum, sed in spiritu: qui vbique nobiscum esse intelligitur. Sanè de hoc loco, & hac causa à Iudæis mota fuit quæstio, qui in templo solummodo in Hierosolymis orare cupiebant.

e ¶ *Leuantes puras manus.*&c.] A cæde, & sanguine, omniq; opere malo. Testimonium.n. innocentiæ, est manuum eleuatio. Non solum autem manus ab opere, sed etiam mentē ab ira & disceptationis cogitatu, qui sibi dimitti petit, debet habere mundas. Nemo aliquid impetrare potest alia cogitando.

f ¶ *Similiter & mulieres.*] Omnia quæ dixi de viris.

g ¶ *In habitu ornato.*] Honesto & conuenienti naturæ.

h ¶ *Cum verecundia & sobrietate ornantes se.*] Hæc sunt ornamenta feminæ Christianæ.

i ¶ *Et non intortis crinibus.*] Nō debent occasionem dare concupiscentiæ.

k ¶ *Aut auro, aut margaritis.*] Quæ terrę sunt partes: cuius est homo dominus institutus.

l ¶ *Vel veste pretiosa.*] Quæ præ nimia subtilitate, nec frigus arceat, & de cuius pretio plurimi vestiri eiusdem naturæ homines potuissent.

m ¶ *Sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona.*] Ista ergo non sunt promittentium, sed negantium pietatem.

n ¶ *Mulier in silentio discat cum omni subiectione.*] Discat quidem, sed cum omni humilitate & charitate.

o ¶ *Docere autem mulieri non permitto.*] Publicè non permittit: nam filium aut fratrem debet docere priuatim.

p ¶ *Neq; dominari in virum, sed esse in silentio.*] Ne magisterium sibi vsurpando superbiat, sed taceat in ecclesia.

q ¶ *Adam enim primus formatus est, deinde Eua. Et Adam non est seductus.*] Reddit causam, quare eas velit esse subiectas: scilicet quia & posteriores in factura sunt, & priores in culpa.

r ¶ *In præuaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem.*] In præuaricatione fuit mandati. Sed non ideo desperet mulier: quia per baptismum quod est filiorum generatio, ipsa saluabitur, non Eua, sed credens mulier: quia Eua ad exemplum adducta est creationis, non de ipsius salute propriè tractabatur. Cæterùm quo modo iustitia iusti super ipsum erit: & quo modo Noe, Iob & Daniel filios suos liberabunt, sic per filios Eua saluabitur.

s ¶ *Si permanserint.*] Sicut superius de plurali numero mulierum, ad singularem dicens, *mulier in silentio discat:* ita & hic redijt ad pluralem. *1.Tim.2.e.*

t ¶ *In fide & dilectione.*] Christi, & dilectione proximorum.

u ¶ *Et sanctificatione cum sobrietate.*] Notandum quòd sola fides ad salutem ei qui post baptismum superuixerit, non sufficiat, nisi sanctitatem mentis & corporis habeat: quæ sine sobrietate difficilè custoditur.

Caput III.

Fidelis sermo: *si quis episcopatum desiderat.*] Primum laicos instituit: de quibus optimi quique in sacerdotium eliguntur, & sic dicit quales debeant ordinari.

y ¶ *Bonum opus desiderat.*] Ad boni operis desiderium cum prouocat, non ad honorem.

z ¶ *Oportet enim episcopum irreprehensibilem esse.*] Aut ecclesiæ princeps non erit: quam ideo Apostolus sine macula alibi definiuit.

a ¶ *Vnius vxoris virum.*] Viris nec hoc licet, quòd velati incedant, multo magis illa quæ etiam laico prohibentur.

b ¶ *Sobrium.*] Et mente & corpore.

c ¶ *Ornatum,* &c.] His omnibus spiritualibus ornamentis.

d ¶ *Hospitalem.*] Ad humanitatis opus, cuncta plebs rectoris forma prouocetur.

e ¶ *Doctorem.*] Tam verbo, quā exemplo. Si enim omnium vota scire voluerit vel deberet, quo modo omnes valeant respondere: quanto magis sacerdos legem exquiret: quia angelus Dei omnipotentis est.

f ¶ *Non vinolentū.*] Vt fiduciaLiter possit corripere ebriosos.

g ¶ *Non percussorem.*] Siue ne sit petulans ad cædendum: siue ne malo exemplo conscientias feriat infirmorum.

h ¶ *Sed modestum.*] Quia omnia faciat cum mensura.

i ¶ *Non litigiosum,* &c.] Seruum Dei non oportet litigare. Lites autem & iurgia maximè ex cupiditatibus oriuntur.

k ¶ *Si quis autem domui suæ benè præesse nescit, quo modo ecclesiæ Dei diligentiam habebit?*] Ipse in sequentibus exposuit, si filios in castitate & humilitate nutriuit, hinc eius diligentia comprobatur: si enim filios suos erudire nescisuit, quo modo tantos Dei filios gubernauit, quorum mores secundum numerum sunt diuersi? vel qua fiducia, qui indisciplinatos habet filios, audebit exigere disciplinam?

l ¶ *Non neophytum,* &c.] Ne nuper renatus, cito possit per ignorantiam exaltari, & putet se non tam ministerium humilitatis, quàm administrationem sæcularis potestatis adeptum, & condemnationem superbiæ mereatur, sicut diabolus qui per iactantiam iudicatus atque deiectus est.

m ¶ *Oportet autem & illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.*] Vt sine offensione Iudæis, infidelibus, atque Græcis, præsit ecclesiæ Dei. Omnes enim naturaliter nouerunt culpare vitia, & laudare virtutes.

n ¶ *Vt non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli.*] Vt non vituperetur ministerium nostrum, & per illum diabolus multos in laqueum teneat, qui poterant fieri Christiani.

o ¶ *Diacones similiter.*] Irreprehensibiles, vt episcopi eligantur. Quæritur cur de presbyteris nullam fecerit mentionem, sed eos in episcoporū nomine comprehenderit: quia secundus, imò penè vnus est gradus, sicut ad Philippenses episcopis ac diaconis scribit, cū vna ciuitas plures episcopos habere non possit, & in Actibus apostolorum presbyteros ecclesiæ iturus Hierosolymas congregans ait. Inter cætera videte gregem, in quo vos spiritus sanctus episcopos ordinauit.

a ¶ *Pudi-*

a ¶ *Pudicos.*] Continentes scilicet.
b ¶ *Non bilingues.*] Susurro & bilinguis multos turbat, pacem habentes.
c ¶ *Non multo vino deditos.*] Concessit necessitati parum, qui voluntati amplius denegauit.
d ¶ *Non turpe lucrum sectantes.*] Turpe lucrum est de cœlestibus mysterijs terrena sectari.
e ¶ *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.*] Mysterium est, quòd passio Christi redemptio est salutis humanæ. Si ergo intelligit purè, non confunditur de humilitate Christi. Siue si propter hoc solum prædicat mysterium fidei, propter quod debet prædicari, non vltra debitum mysterium quæstum esse existimet pietatem.
f ¶ *Et hi autem probentur primum, & sic ministrent nullum crimen habentes.*] Non solum episcopi, sed & isti ante ordinationem probari debent.
g ¶ *Mulieres similiter pudicas.*] Similiter eas vt diacones eligi iubet. Vnde intelligitur quòd de his dicat, quas adhuc hodie in oriente diaconissas appellant.
h ¶ *Non detrahentes.*] Quod illis ex vi præcipuè dominantur.
i ¶ *Sobrias, fideles in omnibus.*] In nullo dubitantes.
k ¶ *Diacones sint vnius vxoris viri,* &c.] Non vt si non habuerint, ducant, sed ne duas habeant. Si enim digniorem facit vxor, cur non magis & digami & trigami ordinantur?
l ¶ *Qui enim bene ministrauerint.*] Ostendit non ministerij tantum, sed qualitatem ministerij præmium promereri.
m ¶ *Gradum bonum sibi acquirent.*] Bonum, hic pro gradu maiori posuit, sunt enim minores.
n ¶ *Et multam fiduciam,* &c.] Apud dominum petendi, & apud homines docendi, vel etiam arguendi.
o ¶ *Hæc tibi scribo.* &c.] Vt auctoritatem habeas pro me omnia ordinandi, huius epistolæ scientia confirmatus.
p ¶ *Columna & firmamentum veritatis.*] In qua nunc sola veritas stat firmata, quæ ante in lege erat posita vel naturæ, quæ sola sustinet ædificium.
q ¶ *Et manifestè magnum est pietatis sacramentum.*] Quod scire te cupio sacramentum incarnationis Christi, per quam generi humano pietas collata est.
r ¶ *Quod manifestatum est in carne.*] Quod nunc in carne eius declaratum est.
s ¶ *Et iustificatum est in spiritu.*] Demonstratum est.
t ¶ *Apparuit angelis.*] Quando dicebant. Gloria in excelsis Deo, quando illi in eremo ministrabant.
u ¶ *Prædicatum est gentibus.*] In gentibus, omne genus hominum comprehendit.
x ¶ *Creditum est in mundo, assumptum est in gloria.*] Videntibus apostolos, ascendit in cælum.

z ¶ *Attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum.*] Omnis enim hæretica doctrina, dæmonum arte composita est.
a ¶ *In hypocrisi, loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam.*] In hypocrisi loquuntur, qui cum non contineant, tam casti volunt videri, vt etiam nuptias damnent: tam abstinentes, vt creatura Dei parce vtentes iudicent, cũ ipsi commessationibus vacent. Hic verò ita castitatem & abstinentiam prædicat, vt nec naturã, nec creaturas damner. Ad illud fortiores hortatur, istud concedit infirmis. Illi autem hoc non amore castitatis & abstinentiæ, sed ad obumbrandum eius iustitiam faciebant, sanctiores videri volentes, quã ille qui amore castitatis etiam nuptias concedebat, scilicet ne fornicationis crimen incurrerent. Omnis enim qui nuptias damnat, non amator, sed inimicus est castitatis, dum & continentibus laudem tollit, incontinentibus sublato nuptiarum remedio, fornicationis facit inire discrimen.
b ¶ *Prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione,* &c.] Si ad proprietatem sermonis attendas, monstruosa nescio quæ prædicatur, quæ tam nubere, quàm abstinere prohibeat, dicentium hæc omnia quæ sequuntur.
c ¶ *Hæc præponens fratribus,* &c.] Libram in omnibus tenẽs & omnia rationabiliter, & moderatè dispensans.
d ¶ *Enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ quam assecutus es.*] Quia sacris legis literis ab infantia eruditus fuerat. Verba propriè fidei, sunt traditio symboli. Bona verò doctrina, quã vita instituitur Christiana.
e ¶ *Ineptas autem & aniles fabulas deuita.*] Fidei vel religioni non aptas.
f ¶ *Exerce teipsum ad pietatem.*] Pietas est etiam cum tua tribulatione alijs subuenire, sicut Sareptana vidua fecit. 3. Reg. 17.
g ¶ *Nam corporalis exercitatio ad modicum vtilis est.*] Sanctarum balnearum, venationum, & huiusmodi, quæ ad breue tempus in carnali proficiunt sanitate.
h ¶ *Pietas autem ad omnia vtilis est,* &c.] Et ad præsens tempus, & in futurum: nam & ipsa vidua & in præsenti casta est, & merces eius manet in ea.
i ¶ *Fidelis sermo & omni acceptione dignus.*] Verus apud omnium conscientiam, & cui nemo resistit.
k ¶ *In hoc enim laboramus,* &c.] Cum certum sit apud homines, nihil nos dignum odio perpetrasse. Quid aliud sequitur, quàm quòd propter vitam dissimilem blasphemamur?
l ¶ *Qui est saluator omnium hominum, maximè fidelium.*] Omnium in præsenti: fidelium in futuro. Siue quia omnes de periculis liberat, & maximè fideles.
m ¶ *Præcipe hæc & doce.*] Præcipe vt fiant; doce quomodo fiant, vel quali præmio remuneranda sint.
n ¶ *Nemo adolescentiam tuam contemnat.*] Sic age vt admirationi sis, priusquam contemptui habeatis. Hoc enim illi præcipit, quod in illius potestate constabat.

Caput IV.

Spiritus autẽ manifestè dicit: quia in nouissimis tẽporibus discedent quidã à fide [z] attendentes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi, [a] loquentiũ mendaciũ, & cauteriatam habentium suã conscientiã, [b] prohibentiũ nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendũ cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt veritatẽ. Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reijciendum quod cum gratiarũ actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationẽ. [c] Hæc præponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, [d] enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ, quã assecutus es, [e] Ineptas autem & aniles fabulas deuita. [f] Exerce autẽ teipsum ad pietatem. [g] Nã corporalis exercitatio ad modicum vtilis est. [h] Pietas autẽ ad omnia vtilis est, promissionẽ habens vitæ, quæ nunc est & futuræ. [i] Fidelis sermo & omni acceptione dignus. [k] In hoc n. laboramus & maledicimur: quia speramus in Deum viuum, [l] qui est saluator omnium hominum, maximè fidelium. [m] Præcipe hæc & doce. [n] Nemo adolescentiam tuam contemnat, [a] sed

Caput IV.

Spiritus autem manifestè dicit, &c.] Prophetalem inducit affectum, quod antiqui dicebant. Hæc dicit spiritus sanctus.

sed [a] exemplum esto fidelium in [b] verbo, in cõuersatione, in [c] charitate, in [d] fide, in [e] castitate, [f] Dum venio attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ. [g] Noli negligere gratiam, quæ est in te, [h] quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuũ presbyterij. [i] Hæc meditare, in [k] his esto, vt [l] profectus tuus manifestus sit omnibus. [m] Attende enim tibi & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

Caput V.

Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, [o] iuuenes vt fratres, [p] anus vt matres, [q] iuuenculas vt sorores in omni castitate. [r] Viduas honora, [f] quæ verè viduæ sunt. Si [t] qua aũt vidua filios aut nepotes habet, discat primũ domum suã regere, & mutuã vicẽ reddere parentibus. Hoc.n. acceptum est corã Deo. [u] Quæ autem verè vidua est & desolata, speret in Deum: & instet obsecrationibus & orationibus nocte ac die. Nam [x] quæ in delitijs est viuens, mortua est. [y] Et hoc præcipe, vt irreprehensibiles sint. [z] Si quis autem suorũ, & maximè domesticorũ curã non habet, fidem negauit: & est infideli deterior. [a] Vidua eligatur non minus sexaginta annorũ, quæ fuerit vnius viri vxor, in [b] operibus bonis [c] testimoniũ habens, si [d] filios educauit, si [e] hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit, [f] si tribulationem patientibus subministrauit, si [g] omne opus bonum subsecuta est. [h] Adolescentiores autẽ viduas deuita. [i] Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt: [k] habentes damnationem quia primam fidem irritam fecerunt. [l] Simul autem & otiosè discunt circumire domos, [m] non solũ otiosè, sed & verbosè & curiosè loquentes quæ non oportet. [n] Volo autem iuniores nubere, filios procreare, [o] matresfamilias esse, [p] nullam occasionẽ dare aduersario maledicti gratia. [q] Iam enim quædam conuersæ qualicunque panno non vestiant, patietes pretiosis marmorum crustis exornant.

a ¶ *Sed exemplũ esto fidelium.*] Parum est infidelium esse formam, apud quos qui grauiora crimina non habet, magnus habetur. Hoc multum est, vt talem se exhibeat, per quem etiam sancti proficiant.

b ¶ *In verbo, in conuersatione.*] Nihil aliud magis loquaris quã domini verbum. Notandum quia fidelibus etiam verbi præbere cupit exemplum.

c ¶ *In charitate.*] Vt exemplum illis dilectionis ostendat.

d ¶ *In fide.*] Catholica, vel perfecta.

e ¶ *In castitate.*] Mentis & corporis, cuius insignia etiam grauitate habitus præferuntur.

f ¶ *Dum venio attende dilectioni, exhortationi, & doctrinæ.*] Fac, lege, exhortare vt fiant, doce, quo modo intelligantur obscura, vt possint fieri quæ leguntur.

g ¶ *Noli negligere gratiam, quæ est in te.*] Negligit gratiam, qui acceptũ talentum non exercet.

h ¶ *Quæ data est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyteri.*] Prophetiæ gratiam habebat cum ordinatione episcopatus.

i ¶ *Hæc meditare.*] Omnis enim profectus ex meditatione descendit.

k ¶ *In his esto.*] Non enim omnis qui in his est meditatur.

l ¶ *Vt profectus tuus manifestus sit omnibus.*] Tunc manifestus erit, si in meditatione sis semper, & cum manifestus fueris, poterunt exemplo tuo ad meliora proficere.

m ¶ *Attende enim tibi & doctrinæ: insta in illis. Hoc enim faciens,* &c.] Primò tibi, deinde doctrinæ, vt vbique & actu salues illos doctrina pariter & exemplo.

Caput V.

Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem.] Ne indignè ferens, se à iuniore correptum exasperetur, & non proficiat: sed obsecra, vt suo quasi pater exemplo instituat iuniores.

o ¶ *Iuuenes vt fratres.*] Quia hac via liberius commonentur, similiter & sorores.

p ¶ *Anus vt matres.*] Cum omni reuerentia.

q ¶ *Iuuenculas vt sorores in omni castitate.*] Et mentis & corporis.

r ¶ *Viduas honora.*] Necessaria præbendo, vel solatio confouendo.

s ¶ *Quæ verè viduæ sunt.*] Illas veras viduas esse definiuit, quæ vniuersis curis exutæ sunt, & ab omnibus desolatæ.

t ¶ *Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram Deo.*] Tam diu regat domum, quàm diu docet filios paruulos aut nepotes, vt quòd à parentibus pietatis accepit, filijs reddat: ita tamen vt non hac excusatione, auaritiæ studeat, sed sufficientiam tantùm sibi reseruet, & ne liberis eius ipsa occasionem det sæculo seruiendi.

u ¶ *Quæ autem verè vidua est & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus & orationibus nocte ac die.*] Qualis erat Anna filia Phanuel, tales præcipit honorari.

x ¶ *Nam quæ in delitijs est viuens, mortua est.*] Quicquid modum naturæ excedit, delitijs deputatur. Hic maximè nostri temporis viduas tangit, quæ cum hominem suæ naturæ,

y ¶ *Et hoc præcipe, vt irreprehensibiles sint.*] Notandum irreprehensiles eas tam posse quàm esse debere.

z ¶ *Si quis autem suorum & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.*] Si quis viduas abijcit aut pupillos, vel maximè parentes & pauperes, deterior est infideli: quia & illi habent naturaliter circa proximos pietatem. Siue si qua vidua filios orphanos negligat, huius sententiæ crimen incurrit. Simul notandum quosdam fideles nomine, qui infidelibus conuersatione peiores sunt.

a ¶ *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor.*] Tales voluit eligi diaconissas, quæ omnibus essent exemplum viuendi.

b ¶ *In operibus bonis.*] Si ex tempore viduitatis suæ ista omnia custodiuit.

c ¶ *Testimonium habens.*] Sicut Tabitha.

d ¶ *Si filios educauit.*] Subauditur, Deo.

e ¶ *Si hospitio recepit, si sanctorum pedes lauit.*] Si non solum humilitatis habet insignia, cui non sufficit hospitio susceipere, sed etiam manu propria lauare hospitum pedes.

f ¶ *Si tribulationem patientibus subministrauit.*] Hoc est, in carcere positis, vel ægrotis.

g ¶ *Si omne opus bonum subsecuta est.*] Breuiter vniuersa concluſit.

h ¶ *Adolescentiores autem viduas deuita.*] Deuita alijs ministerio diaconatus præponere, ne malum pro bono detur exemplum.

i ¶ *Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt.*] Cum sub eo tempore religionis, abundantiam habuerint, quæ sæpè solet generare luxuriam.

k ¶ *Habentes damnationem: quia primam fidem irritam fecerunt.*] Quæ se viduas promiserant permansuras. Hæc regula non solum in viduis, sed in virginibus continentibus, quæ primam fidem irritam fecerunt, intelligenda est.

l ¶ *Simul autem & otiosè discunt circumire domos.*] Diuino minimè timore detentæ, nec mariti potestate subiectæ, nullaque cura domesticæ occupationis adscriptæ.

m ¶ *Non solum otiosè, sed & verbosè & curiosè loquentes quæ non oportet.*] Dum voluntatis suæ cupiunt præbere exemplum.

n ¶ *Volo autem iuniores nubere, filios procreare.*] Volo quia necesse est vt tales ante hoc faciant quàm illud promittant, inde si trangressæ fuerint, damnationem acquirunt.

o ¶ *Matresfamilias esse.*] Matresfamiliàs dici possunt etiam quæ duos habent vel tres seruos: hoc dicit ne ex hoc nomine auaritia defendatur.

p ¶ *Nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia.*] Si incontinentes sunt, vel ne per illas religio blasphemetur.

q ¶ *Iam enim quædam conuersæ sunt retro post satanam.*] Reddit causas quare eas nubere velle prædixerit, ne eum putaremus optare: quia quædam promissum propositum Deo non reddentes fuerant fornicatæ.

CAPVT VI.

QVicunque sunt sub iugo serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur.] Non solum bonos, sed etiam infideles.

a ¶ *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, vt non grauetur ecclesia.*] In domo propria vt parentibus.

b ¶ *Vt his quæ verè viduæ sunt, sufficiat.*] Quæ sunt omnium auxilio desolatæ.

c ¶ *Qui benè præsunt presbyteri.*] Qui implent officium suum.

d ¶ *Duplici honore digni habeantur.*] Et officij & doctrinæ.

e ¶ *Maximè qui laborant in verbo & doctrina.*] Non dixit omnium qui habent verbum, sed qui laborant in verbo. Cæterùm omnes habentes præcipit ordinare.

f ¶ *Dicit enim scriptura. Non infrenabis os boui trituranti, &: dignus est operarius mercede sua.*] Vult illis præstare carnalia à quibus alij spiritualia consequuntur: quia occupati in doctrina, necessaria sibi prouidere non possunt.

g ¶ *Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.*] Iniustum est etiam aduersus laicum accusationem recipere, cum hoc nec sæculares faciant, quanto magis aduersus domini sacerdotem?

h ¶ *Peccantes coram omnibus argue.*] Si de illis fuerit comprobatum.

i ¶ *Vt cæteri timorem habeant.*] Videntes te nemini pepercisse.

k ¶ *Testor coram Deo & Christo Iesu & electis angelis eius, vt hæc custodias sine præiudicio.*] Obtestatur illum diuina & cælesti testificatione, vt nulla illi res præiudicet ad ista seruanda, nec electi angeli, qui sacris assistunt altaribus.

l ¶ *Nihil faciens in alteram partem declinando.*] Neque in dexteram neque in sinistram.

m ¶ *Manus cito nemini imposueris.*] Nisi talem inueneris qualem dixi.

n ¶ *Neq; communicaueris peccatis alienis.*] Communicare eum dicit peccatis, qui non probatus fuerit ordinatus.

o ¶ *Teipsum castum custodi.*] Non alios custodire præcipit, vt possit audenter arguere delinquentes.

p ¶ *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.*] Ne putaret etiam abstinentiæ se formam infirmis dare debere, maximè cum audierit à magistro dicente, omnibus bonum esse non bibere vinum. Dat ergo ei consilium plus doctrinæ causam quàm abstinentiæ curet, & simul ostendit quas infirmitates creaturarum medicina possit sanare. *Rom.14.d.*

q ¶ *Quorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium.*] Detecti excommunicantur, siue plagis præsentibus damnantur.

r ¶ *Quorundam autem & subsequuntur.*] In futuro iudicio, siue hic diu latere non possunt, non ergo debent facilè ordinari.

s ¶ *Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.*] Non enim potest abscondi ciuitas supra montem posita, sed etiam quæ ad tempus latent, non possunt diutius occultari. *Matt.5.d.*

CAPVT VI.

QVicunque sunt sub iugo serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur,[u] ne nomen domini & doctrina blasphemetur. [x] Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed [y] magis seruiãt, quia fideles sunt & dilecti: quia beneficij participes sunt. Hæc [z] doce & exhortare. Si quis [a] aliter docet, & non acquieuerit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, [b] superbus est, nihil sciẽs, sed [c] languens circa quæstiones & [d] pugnas verborum: ex [e] quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, [f] suspiciones malæ, [g] conflictationes hominum mente corruptorum, & qui à veritate priuati sunt, [h] existimantium quæstum esse pietatem. Est [i] autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. Nihil [k] enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quia nec auferre quid possumus. [l] Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus, Nam [m] qui volunt diuites fieri, [n] incidunt in tẽtationem.

u ¶ *Ne nomen domini & doctrina blasphemetur.*] Ne videantur per religionem, in deterius profeciisse.

x ¶ *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt.*] Ne sibi æqualem contemnant.

y ¶ *Sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia beneficij participes sunt.*] Si seruiebant infidelibus timore odioso, quanto magis debent seruire fidelibus quorum charitatis participes esse meretur?

z ¶ *Hæc doce & exhortare.*] Doce ita debere fieri, exhortare præmium ostendere Deum.

a ¶ *Si quis aliter docet, & non acquieuerit sanis sermonibus domini Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ.*] Noui testamenti, veteris enim seuera doctrina est.

b ¶ *Superbus est nihil sciens.*] Super alios se extollens, cum non sit de sursum veniens, quam prædicat sapientiam.

c ¶ *Sed languens circa quæstiones.*] Nec enim recusando penitus fidem, moritur, nec aduersitatis scientia conualescit, sed diuersis occasionibus languet.

d ¶ *Et pugnas verborum.*] Relicto sensu veritatis ambiguitates verborum obseruant, sicut Manichæi ex verbo diuersitatem testamentorum.

e ¶ *Ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ.*] Quæ generant lites ac blasphemias in Deum pugnando sermonibus.

f ¶ *Suspiciones malæ.*] Siue hæresim de altero suspicantur, siue audientes putant efficere veritatem.

g ¶ *Conflictationes hominũ mente corruptorum, & qui à veritate priuati sunt.*] Ab integritate euangelij vel naturæ.

h ¶ *Existimantium quæstum esse pietatem.*] Qui putant quæstus sui causa, nouum venisse testamentum.

i ¶ *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.*] Multum inquirit qui habet pietatem, cum sufficientia, non luxuriæ, sed naturæ est. Siue sicut pietas est cultura Dei, ita impietas est contemptus.

k ¶ *Nihil enim intulimus in hunc mundum, &c.*] Nudi nati sumus, nudi etiam morituri. Quicquid hic inuenitur, hic relinquetur, non est nostrum, quod non semper nostrum est. Tanquam peregrini ergo sufficienti vsu contenti simus, illas diuitias acquiramus quas nobiscum ad cœlestem patriam ferre possimus.

l ¶ *Habentes autem alimenta, &c.*] Superius dixerat sufficientiam, quicquid his amplius est, diuitijs deputatur.

m ¶ *Nam qui volunt diuites fieri.*] Voluntatem diuitiarum definiuit, quæ voluntas & habentibus est, & quærentibus.

n ¶ *Incidunt in tentationem & in laqueum diaboli.*] Occasio tentationis est & laqueus diaboli, velle habere diuitias.

a ¶ *Et de-*

tationem & in laqueum diaboli, [a] & desideria multa & inutilia & nociua, [b] quæ mergunt homines in interitum & perditionem. [c] Radix enim omnium malorum est cupiditas, [d] quam quidam appetentes erraverunt à fide, [e] & inseruerunt se doloribus multis. [f] Tu autem ô homo Dei [g] hæc fuge. [h] Sectare verò iustitiam, pietatem, fidem, [i] charitatem, [k] patientiam, mansuetudinem. [l] Certa bonum certamē fidei, [m] apprehende [n] vitam æternā, in quam vocatus es, [o] & confessus es bonam confessionem [p] coram multis testibus. [q] Præcipio tibi coram Deo, qui [r] viuificat omnia, & [r] Christō Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, [t] vt serues mandatum sine [u] macula irreprehensibile [x] vsque in aduentum domini nostri Iesu Christi, [y] quem suis temporibus ostendet beatus & solus potens, rex regum, & dominus dominantium, [z] qui solus habet immortalitatem, [a] & lucem habitat inaccessibilem: [b] quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui est honor & imperium sempiternū, Amen. [c] Diuitibus huius sæculi præcipe [d] non sublime sapere, [e] neque sperare in [f] incerto diuitiarum, sed in [g] Deo viuo, [h] qui præstat nobis omnia abunde ad [i] fruendum [k] benè agere: diuites fieri in operibus bonis, [l] facile tribuere, communicare, thesaurizare [m] sibi fundamentum bonum in futurum: [n] vt apprehendant veram vitam. O Timothee [o] depositum custodi, [p] deuitans prophanas vocum nouitates & [q] oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. [r] Gratia tecum. Amen.

IN

a ¶ *Et desideria multa & inutilia & nociua.*] Nunquam ergo diuitiarum desideria satiantur.

b ¶ *Quæ mergunt hominem in interitum & perditionem.*] Dum ambitione bonorum tumentes, ad cœlos eleuati, vsque ad inferos demerguntur, sitque desiderantes alienas opes, vt Achab, vsque ad homicidij perueniunt factiones. 3. Reg. 21.

c ¶ *Radix enim omnium malorum est cupiditas.*] Quia & fons est, & omnium criminum augmentum. Radix excisos semper densius reparat ramos: euellenda est ergo radix, ne rami superfluè excidantur.

d ¶ *Quam quidam appetentes erraverunt à fide.*] Hoc est, recesserunt à fide promissorum Dei, dum præsentibus oblectantur.

e ¶ *Et inseruerunt se doloribus multis.*] Quāto amplius habuerint, tāto plures solicitudinem sustinent cruciatus: vnde & dominus diuitiarum ærūnas circa reliqua concupiscentiæ verba asserit, suffocare.

f ¶ *Tu autem homo Dei.*] Non diuitiarum homo, sed Dei: nec mammonæ seruus, sed Christi, cuius sunt omnia quæ videtur.

g ¶ *Hæc fuge.*] Quasi causas perfidiæ, vel dolorum.

h ¶ *Sectare verò iustitiam, pietatem, fidem.*] In his te cupio diuitijs esse locupletem.

i ¶ *Charitatem.*] Dei & proximi.

k ¶ *Patientiam, mansuetudinem.*] Patientiam sustinendi, mansuetudinem non nocendi.

l ¶ *Certa bonum certamen fidei.*] Bonum certamen est, non pro rebus sæculi, sed vsque ad mortem pro fidei veritate certare, sicut scriptum est: In iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia. Siue vt illi studeant in diuitijs omnia vincere, ita & tu in fide.

m ¶ *Apprehende.*] Quo modo ego comprehendi.

n ¶ *Vitam æternam in quam vocatus es.*] Vt illi gerere cupiunt temporalem.

o ¶ *Et confessus es bonam confessionem.*] In baptismo abrenunciando sæculo & pompis eius.

p ¶ *Coram multis testibus.*] Sacerdotibus vel ministris virtutibusque cœlestibus.

q ¶ *Præcipio tibi coram Deo.*] Præcepit auctoritate magistri.

r ¶ *Qui viuificat omnia.*] Omnia quæ viuunt etiam si arefiant, per eius potentiam reuiuiscunt.

s ¶ *In Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.*] Dicens ad Pilatum. *Ego ad hoc veni in hunc mundum, vt testimonium perhiberem veritati,* scilicet pro ea etiam moriendo. Ioan. 18. d.

t ¶ *Vt serues mandatum.*] Sicut ille vsque ad mortem.

u ¶ *Sine macula irreprehensibile.*] Maculat quodammodo & reprehendi facit mandata, qui peccat.

x ¶ *Vsque in aduentum domini nostri Iesu Christi.*] Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

y ¶ *Quem suis temporibus ostendet beatus & solus potens, rex regum, & dominus dominantium.*] Quando voluerit qui hoc solum potest Deus.

z ¶ *Qui solus habet immortalitatem.*] Ille solus propriè habet, qui angelis & hominibus dedit habere. Nos autem nec soli nec nobis habemus vt ille. Hoc contra Manichæos qui mali naturam putant immortalem atque perpetuam.

a ¶ *Et lucem habitat inaccessibilem.*] Omni creaturæ. Nemo enim nouit patrem nisi filius, neque filium nisi pater, & spiritus sanctus: vtrumque etiam scrutatur profunda Dei. Matt. 11. d.

b ¶ *Quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, cui est honor & imperium sempiternum.*] Nemo nouit, sed vnusquisq; pro merito intelligit. Nam & solem tanto amplius vident singuli: quanto purius fuerit acies oculorum.

c ¶ *Diuitibus huius sæculi præcipe.*] Sunt & alterius sæculi diuites, qui emunt sibi aurum ignitum à Deo, & qui habent aurum in cœlo, nec non qui proferunt noua & vetera.

d ¶ *Non sublime sapere.*] In primis principalem eorum tetigit morbum. Difficilè diuitem inuenies non superbum, qui pauperes vel parentes agnoscat, & qui non grauiter ferat minimè sibi ab inferiore honorem deferri.

e ¶ *Neq; sperare.*] Non sperando vilescunt, & cum spernuntur, erogantur.

f ¶ *In incerto diuitiarum.*] De quibus incertum est vtrum illæ tibi, an tu illis celerius subtraharis, multis. n. cum vita sublatæ sunt. Alij proprijs eas auferri oculis viderunt: nonnulli etiam inuiti extraneis reliquerunt.

g ¶ *Sed in Deo viuo.*] Cuius sunt omnia.

h ¶ *Qui præstat nobis omnia abunde.*] Qui ideo abundè præstat vt viuamus, etiam alijs largientes, non vt grandi labore destruentes, maiora horrea faciamus.

i ¶ *Ad fruendum.*] Non ad occultandum vel negotiandum.

k ¶ *Benè agere, diuites fieri in operibus bonis.*] Non in auro & argento.

l ¶ *Facilè tribuere, communicare.*] Qui facilè tribuit, cito diues esse cessabit. Tribuere donare est: communicare verò multum dare.

m ¶ *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.*] *Vade vende omnia quæ habes & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me:* quod perfectionis est fundamentum. Luc. 19. d.

n ¶ *Apprehende veram vitam.*] Hæc enim non est vera vita, quæ in suo non permanet statu. Vanitas enim sub sole dicit Ecclesiastes. Eccle. 1.

o ¶ *O Timothee depositum custodi.*] Commendatum à nobis seruandum tibi fidei depositum custodi.

p ¶ *Deuitans prophanas vocum nouitates.*] Quod à me non audisti, nec ab angelo si dicatur, libenter admittas.

q ¶ *Et oppositiones falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt.*] Artis dialecticæ, per quas sibi infinitam rerum scientiam hæretici promittunt, & ideo à fidei veritate cadunt.

r ¶ *Gratia tecum.*] Permaneat in æternum.

Commentariorum in primam Epistolam ad Timotheum, finis.

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAM SECVNDAM AD TIMOTHEVM.

CAPVT I.

PAulus apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei secundum [b] promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu, [c] Timotheo charissimo filio: Gratia [d] & misericordia & pax à Deo patre & Christo Iesu domino nostro. Gratias [e] ago Deo meo: cui seruio [f] à progenitorib. meis in cõscientia pura, quòd [g] sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre. Memor [h] lacrymarum tuarum, vt gaudio implear, recordationẽ [i] accipiens eius fidei quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre [k] tua Eunice: certus [l] sum a. q. in te. Propter q̃ causam admoneo te, vt [m] resuscites gratiã Dei, [n] quæ est in te per impositionẽ manuũ mearũ. Non [o] n. dedit nobis Deus spiritũ timoris, sed virtutis & dilectionis [p] & sobrietatis. [q] Noli itaq; erubescere testimoniũ domini nostri: neq; me vinctum ei, [q] sed collabora [r] euangelio [f] secundum virtutem Dei, qui [t] nos liberauit & vocauit vocatione sua sancta: [u] nõ secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiã quæ data est nobis in Christo Iesu [x] ante tempora sæcularia. [y] Manifestata est a. nunc per [z] illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi, [a] qui destruxit quidem mortẽ: illuminauit a. vitam & incorruptionẽ per euangelium: in [c] quo positus sum ego prædicator & apostolus & magister gentium. [d] Ob quam causam etiã hæc patior: sed [c] non cõfundor. [f] Scio enim cui credidi & certus sum, quia potens est [g] depositum meum seruare in illum diem. [h] Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & in dilectione in Christo Iesu. [i] Bonum depositum custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis. Scis [k] enim hoc q, auersi sunt à me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Phygelus & Hermogenes. [l] Det misericordiã dominus Onesiphori domui: quia sæpe me refrigerauit, & catenã meam non erubuit: sed [m] cum Romam venisset, solicite me quæsiuit & inuenit: Det illi dominus inuenire misericordiam à domino in illa die. Et quanta Ephesi ministrauit mihi, tu melius nosti.

CAPVT

A

[a] *Paulus apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei.*] Non meis meritis siue à Christo missus, non sine Dei voluntate.

[b] ¶ *Secundum promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu.*] Condignum exhibens promissione seruitium.

[c] ¶ *Timotheo charissimo filio.*] Charissimo, id est, cæteris chariori.

[d] ¶ *Gratia & misericordia & pax à Deo patre Christo Iesu & domino nostro.*] Talis est salutatio Pauli, vt in ea omnia patris & Christi beneficia memorentur.

[e] ¶ *Gratias ago Deo meo.*] Deo qui nos talem in alterutrum docuit charitatem.

[f] ¶ *Cui seruio à primogenitoribus in conscientia pura.*] Omnis origo mea coluit vnum Christum: non maliuolentia, sed legis æmulatione vastabam.

[g] ¶ *Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderãs te videre.*] Et charitatem ostendit, & iugiter orandi præbet exemplum.

[h] ¶ *Memor lacrymarum tuarum, vt gaudio implear.*] Quas pro me abunde profudisti, vt & me ad tristitiam prouocares: quas tua adopto præsentia releuari.

[i] ¶ *Recordationem accipiens eius fidei quæ est in te non ficta,* &c.] Quæ vere te esse in operibus comprobat: sicut Iacobus definiuit & quæ ad te ex auiæ succesionis institutione, quasi hæreditario iure descendit. *Iacob. 2. d*

[k] ¶ *Et matre tua Eunice.*] Quia prior credidit.

[l] ¶ *Certus sum autem quod in te. Propter quam causam admoneo te.*) Quia comprobaui fidem tuam, commoneri indiges, non doceri.

[m] ¶ *Vt resuscites gratiam Dei.*] Quasi tribulationibus dormitantem.

[n] ¶ *Quæ est in te per impositionem manuum mearum.*] Ad episcopatum scil.

[o] ¶ *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris,* &c.] Contemnendi pœnas. Illi merito humana supplicia videntur formidare qui peccant, vt alibi dicit: *Si autem malefeceris, time.* *Rom. 13. e*

[p] ¶ *Et dilectionis,* &c.] Siue pro domino, siue pro alterutro. Libenter etiam moriamur, vt omnia sobria mente faciamus.

[q] ¶ *Noli itaque erubescere,* &c.] Quia nihil confusione dignum Christus exercuit: sed nec ego quem nosti, ob aliquod crimen, sed propter Deum hæc omnia quæ patior sustineo.

[r] ¶ *Sed collabora euangelio.*] Tua conuersatione, siue doctrina.

[s] ¶ *Secundum virtutem Dei.*] Quæ sua causa adiuuat laborantes.

[t] ¶ *Qui nos liberauit & vocauit vocatione sancta.*] Scilicet à peccatis.

[u] ¶ *Non secundum opera nostra,* &c.] Quo proposuit nos gratis saluare per Christum.

[x] ¶ *Ante tempora sæcularia.*] Quantum ad præscientiam Dei, ante sæcula iam donauit. Nam homines solent filijs parare prædia, priusquam nascantur.

[y] ¶ *Manifestata est autem nunc.*] Quę ante latebat.

[z] ¶ *Per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi.*] Verbis sc. & exemplis.

[a] ¶ *Qui destruxit quidem mortem: illuminauit autem vitam & incorruptionem.*] Doctrina sua & conuersatione destruxit peccata, quæ mortem hominis generabant, & ostendit quo modo vita & incorruptio quæratur.

[b] ¶ *Per euangelium.*] Volentes docuit, non coegit inuitos.

[c] ¶ *In quo positus sum ego prædicator & apostolus & magister gentium.*] Ad comparationẽ aliorum possunt dici magistri. Ad comparationem nemo magister verus.

[d] ¶ *Ob quam causam hæc patior.*] Non ob aliquod crimen, sicuti nos pati Petrus hortatur, dicens. *Nemo vestrum patiatur quasi homicida: si autem vt Christianus, non erubescat.* *1. Petr. 4. d*

[e] ¶ *Sed non cõfundor.*] Hic non erubescit in catenis, cum nos in solis opprobrijs confundimur.

[f] ¶ *Scio enim cui credidi, & certus sum, quia potens est.*] Scio enim eũ fidelem & potentem.

[g] ¶ *Depositum meum seruare in illum diem.*] Apud me ipse quod deposuit, conseruabit: siue quod ego apud illum commendo, restituet in futuro.

[h] ¶ *Formam habe sanorum verborum quæ à me audisti in fide & dilectione in Christo Iesu.*] Secundum meam formam vide & doce, quã à me breuiter accepisti, quo modo integre credere & alterutrum diligere debeamus.

[i] ¶ *Bonum depositum custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis.*] Quod apud te per spiritum sanctum commendaui, adiutorio eius depositum custodi.

[k] ¶ *Scis enim hoc quod auersi sunt à me omnes qui in Asia sunt,*] &c. Idcirco te commoneo, quia quos non putabam, me dereliquerunt.

[l] ¶ *Det misericordiam dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit.*] Vituperat desertores, & laudat permanentes, vt deterreat ab imitatione mala, & ad exemplum prouocet bonum.

[m] ¶ *Sed cum Romam venisset, solicite me quæsiuit, & inuenit,* &c.] Idcirco inuenit, quia solicitè quæsiuit, vnde & ostenditur, quia id circò non omnes quærentes inueniunt quia negligenter inquirunt.

CAPVT II.

TV ergo fili mi confortare in gratia quæ est in Christo Iesu, &c.] Siue præsentibus multis, tibi dedi mandata qualiter docere debeas, siue quæ dixi multis prophetarum exemplis & testimonijs confirmaui.

b ¶ *Hæc commenda fidelibus hominibus.*] Qui fideliter possunt gratiam Dei dispensare, hoc est, solius Dei causa prædicare.

c ¶ *Qui idonei erunt & alios docere.*] Non solum ipsi facere, sed & alios erudire.

d ¶ *Labora sicut bonus miles Christi Iesu.*] Ideo milites dicimur, quia hostes habemus, contra quos laboriose debemus dimicare.

e ¶ *Nemo militans Deo, implicat se negotijs sæcularibus, vt ei placeat cui se probauit.*] Comparatione militantium vtitur, vt ostendat multo magis nos à negotijs sęcularibus liberos esse debere, vt Christo placeamus, cum etiam sæculi milites à reliquis actibus vacent, vt possint imperatori suo placere perfecte.

f ¶ *Nam & qui certat in agone, nō coronabitur nisi legitime certauerit.*] Alia comparatione idipsum dicit. Multi enim certant, sed ille solus qui tota virtute vicerit, coronatur.

g ¶ *Labor autem agricolam oportet primum de fructibus accipere.*] Ne diceret: vnde ergo victurus sum, si me totum occupauero in doctrina: ostendit eum primitias fructuum à populo debere accipere, præter mercedem quam à domino accipiet in futuro.

h ¶ *Intellige quæ dico, dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum.*] Eorum quæ propter quætentes occasionē, comparationis velamine fuerant obumbrata.

i ¶ *Memor esto dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid.*] Hoc contra illos qui carnis resurrectionem negant consequenter, etiam Christi negabant: sed aduersus illos qui negant Christum in carne venisse, quos Ioannes antichristos appellat.

k ¶ *Secundum euangelium meum.*] Secundum quod me prædicare non nescitis.

l ¶ *In quo laboro vsq; ad vincula quasi male operans.*] Non tamen malè.

m ¶ *Sed verbum Dei non est alligatum.*] Quia & præsentes fiducialiter doceo, & literis absentes confirmare non cesso.

n ¶ *Ideo omnia sustineo propter electos.*] Ideo tribuni auxilium petiui ac postea Cęsarem appellaui, vt per me confirmentur, cū passiones potuerim moriendo finire.

o ¶ *Vt & ipsi salutem consequamur, quæ est in Christo Iesu cū gloria cælesti.*] Quæ salus in Christo, est non nuda, sed gloria vestita: nec terrena gloria, sed cælestis.

p ¶ *Fidelis sermo, nam si commortui sumus, & conuiuemus.*] Veritatis ratione subnixus. Si enim à vitijs & voluptatibus sumus commortui Christo, viuemus cum illo. Alioquin quomodo sperare poterimus hoc?

q ¶ *Si sustinemus, &c.*] Si sustinuerimus cum necesse fuerit quod ille sustinuit, tunc demum regnare poterimus simul.

r ¶ *Si negauerimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest.*] Siue credamus siue non credamus, non aliud potest exhibere singulis quàm promisit. Quia veritas contra se non faciet, ne se negare videatur.

CAPVT II.

TV ergo fili mi confortare in gratia quæ est in Christo Iesu: & quæ audisti à me per multos testes, [b] hæc cōmenda fidelibus hominibus, [c] qui idonei erunt & alios docere. [d] Labora sicut bonus miles Christi Iesu. [e] Nemo militans Deo, implicat se negotijs sæcularib. vt ei placeat cui se probauit. [f] Nam & qui certat in agone, non coronabitur nisi legitimè certauerit. [g] Laborātem agricolam oportet primū de fructibus accipere. [h] Intellige quæ dico. Dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum. [i] Memor esto dominū Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid [k] secundū euangeliū meū, [l] in quo laboro vsque ad vincula quasi male operans: [m] sed verbū Dei non est alligatū. [n] Ideo omnia sustineo propter electos, [o] vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cū gloria cælesti. [p] fidelis sermo: nam si cōmortui sumus, conuiuemus: [q] si sustinemus, & conregnabimus: [r] si negauerimus, & ille negabit nos: si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum nō potest. [f] Hęc commone testificans coram Deo. [t] Noli cōtendere verbis, ad nihil n. vtile est, nisi ad subuersionē audiētiū. [u] Solicite a. cura teipsū probabilē exhibere Deo, [x] operariū incōfusibilē. [y] rectè tractātē verbū veritatis. [z] Prophana a. & vaniloquia deuita. Multū n. proficiūt ad impietatē, [a] sermo eorū vt cācer serpit. [b] Ex quibus est Hymenæus & Philet[9], qui à veritate exciderūt, [c] dicentes resurrectionē iā factā, & subuerterūt quorūdā fidē. [d] Sed firmū fūdamentū Dei stat, habens signaculum hoc. [e] Cognouit dominus qui sunt ei[9], & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomē Domini. [f] In magna autem domo, [g] non solum sunt vasa aurea & argentea, [h] sed & lignea & fictilia: [i] & quædā quidem in honorē, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo se emundauerit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & vtile domino ad omne opus bonum paratum. [a] Iuueni-

f ¶ *Hæc commone testificans coram Deo.*] Sub testificatione Dei constringe.

t ¶ *Noli contendere verbis.*] Sine testimonijs scripturarum huiusmodi etiam contentio non ædificat, sed destruit audientes: putant enim omnia acumine & subtilitate subsistere. Siue noli verbis vincere, sed factis.

v ¶ *Solicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo.*] Ante omnia hoc labora, vt talem te apud Deum exhibeas, quo merito possit tibi populus obaudire.

x ¶ *Operarium inconfusibilem.*] Ita viue ne dicta factis deficientibus erubescant.

y ¶ *Recte tractantem verbum veritatis.*] Ille recte tractat, qui exemplis sua dicta confirmat. Ornamentum enim vitæ, doctrina: firmamentum verbi, opus.

z ¶ *Prophana autem & vaniloquia deuita, multum, &c.*] Irreligiosas hæreticorum fabulas, qui negant resurrectionem, per quas vtique iudicis timore sublato, ad omnem impietatem & ad cuncta crimina peruenitur.

a ¶ *Et sermo eorum vt cancer serpit.*] Cancer dicitur vulnus quod in mamillis nascitur feminarū, cui nisi cito subuentum fuerit, cum virus ad cor serpendo peruenerit, nullum remedium est. Ita & hæreticorum sunt vitanda colloquia, ne per aures irremediabiliter vulnerent mentes.

b ¶ *Ex quibus est Hymenæus & Philetus qui à veritate exciderunt.*] Nomina signat, vt nouerit, quos debeat præcauere.

c ¶ *Dicentes resurrectionem iam factam, &c.*] In filijs, siue ossa viuificata in Ezechiele Israelis interpretabantur de captiuitate collecta quasi resurrexisse.

d ¶ *Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc.*] In quorum corde fides Christi erat fundata, non sunt seducti vel moti: & hoc quia Dei essent habentes iudicium, sicut Moysi tēpore fuit in quo Dathan & Abiron subuersi sunt, nō simul cum impijs perierunt, Deo illos esse optimos cognoscente, vt in Numeri scriptum est libro. *Num. 16.*

e ¶ *Cognouit dominus qui sunt eius, &c.*] Vt Sion simul peccat cum iniquis.

f ¶ *In magna autem domo.*] Magnam domum, non ecclesiam dicit vt quidam putant, quæ non habet maculam neque rugam, sed mundum. Vnde ait Hieremias. *O Israel quā magna est domus domini.* &c. In qua sunt zizania mixta cum tritico: nam resurrectionē negantes, in ecclesia esse non possunt. *Baruch. 3.*

g ¶ *Non solum sunt vasa aurea & argentea.*] Pretiosa & fortia.

h ¶ *Sed & ligna & fictilia.*] Infirma.

i ¶ *Et quædam quidem, &c.*] Si quis se à doctoribus hæreticis mūdauerit & crediderit in resurrectionem futuram, iudicium Dei per omne opus bonum implere studet.

a ¶ *Iuuenilia*

[a] Iuuenilia autem desideria fuge, sectare [b] vero iustitiam, fidem, spē, charitatē, & [c] pacem [d] cum his qui inuocāt dominum de corde puro. [e] Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites. [f] Seruum autem domini non oportet litigare, sed [g] mansuetū esse ad omnes, [h] docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati, [i] ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.

CAPVT III.

HOc autem scito quia in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa, [l] & erunt homines seipsos amantes, [m] cupidi, elati, [n] superbi, blasphemi, [o] parentib. non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine [p] pace, criminatores, [q] incontinētes, immites, sine benignitate, [r] proditores, [s] protervi, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei, [t] Habētes speciem quidem pietatis, [u] virtutem autem eius abnegantes. [x] Et hos deuita. Ex his [y] enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, [z] quæ ducuntur variis desiderijs, semper [a] discentes & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. [b] Quēadmodum autem & Iamnes & Iambres restiterūt Moysi, ita & hi resistūt veritati: [c] homines corrupti mente, reprobi circa fidem, sed [d] vltra nō proficient. Insipientia [e] enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. [f] Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patiētiam, [g] persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnib. [h] eripuit me dominus. Et [i] omnes qui pie volunt viuere in Christo Iesu persecutionem patientur. [k] Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes & in errorem mittentes. [l] Tu vero permane in his quæ didicisti, & [m] credita sunt tibi, sciens à [n] quo didiceris. Et quia ab infantia sacras literas nosti. [o] quæ te possunt instruere ad salutē per fidem quæ est in Christo Iesu. [p] Omnis enim scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendū, ad arguēdum, ad corripiendum, ad erudiendū in iustitia, vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus.

CAPVT

a ¶ *Iuuenilia autem desideria fuge.*] Quia hi ex senioribus esse non possunt, si hæc agant quæ grauitati non conueniunt Christianæ, & à iuuenibus vincuntur si habeant leuitatem.

b ¶ *Sectare vero iustitiam, fidem, spem, charitatem.*] Hic fidem integritatem dicit.

c ¶ *Et pacem.*] Illam pacem, quæ religioni debetur.

d ¶ *Cum his qui inuocant dominū de corde puro.*] Beati mundo corde, de quibus dicitur: quid me vocatis Deum, & nō facitis quæ dico?

e ¶ *Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia generant lites.*] Stultæ omnes & sine disciplina legis sunt quæstiones.

f ¶ *Seruum autem domini non oportet litigare.*] Seruus est Christi, qui non clamauit neque contendit, neque audiuit quisquam vocem eius, secundum quod Doeg propheta prædixit.

g ¶ *Sed mansuetum esse ad omnes.*] Non solum ad amicos.

h ¶ *Docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati.*] Omnes semper docere patienter, non in furore, sed cum modestia.

i ¶ *Ne quando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem.*] Non de Dei bonitate dubitat, sed de accipientium prauitate. Det illis Deus perpetuam, mitē, blandamque correptionem, vt accepta ratione resipiscāt. Simul & contra Nouatianos pœnitentiæ negatores, qui hæreticos conuersos veniam non posse consequi perhibent.

CAP. III.

Hoc autem scito quia in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa.] Non sit tibi mirum quod quotidie peiora veniunt.

l ¶ *Et erunt homines seipsos amantes.*] Non Dei gloriam, sed suam quærentes.

m ¶ *Cupidi, elati.*] Auari & in auaritia iactabundi.

n ¶ *Superbi, blasphemi.*] Cum nolint discere, doctrinam vsurpant.

o ¶ *Parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione.*] Veteribus scilicet doctoribus, qui eos per euangelium genuerunt.

p ¶ *Sine pace, criminatores.*] Pacis sanctorum.

q ¶ *Incontinentes, immites, sine benignitate.*] In omnibus vitiis.

r ¶ *Proditores.*] Inuicem occupantes.

s ¶ *Proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei.*] Solicitudo indicium est abundantioris amatoris: qui enim sæculi voluptates quam domini præcepta libentius audit aut loquitur, talis est.

t ¶ *Habentes speciem quidem pietatis.*] In habitu vel doctrina.

u ¶ *Virtutem autem eius abnegantes.*] Ipsam rem operibus abnegantes.

x ¶ *Et hos deuita.*] Ne corrumpant mores bonos, colloquia praua.

y ¶ *Ex his enim sunt qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis.*] Illas capiunt quæ sunt oneratæ peccatis, impunitatem illis ac veniam promittentes, siue infirmas mentes quæ feminis comparantur.

z ¶ *Quæ ducuntur variis desideriis.*] Noua semper discere cupientes.

a ¶ *Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenunt.*] Quia nihil definitum tenent, quisque traditiones vult tenere diuersas, non probatas. Ab vno enim dicta ab alio destruuntur.

b ¶ *Quemadmodum autem Iamnes & Iambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati.*] Sicut illi per Magicæ artis præstigias, ita & isti per argumentorum fallaciam. Simulque ostendit Moysi veritatis fuisse doctorem aduersus obtrectatores veteris testamenti.

c ¶ *Homines corrupti mente, &c.*] Tam morib. corrupti quam circa fidem reprobi.

d ¶ *Sed vltra non proficient.*] De omnib. hæreticis dicit, sed de his quos tunc cito nouerat in spiritum destruendos. Cæterum ipse inferius quosdam in peius profeciisse prædixit.

e ¶ *Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum.*] Confessi sunt, sed digito superato.

f ¶ *Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, &c.*] Plus tibi crede de me quam illis, siue ideo tibi non timeo, quia scio te doctrinam & virtutem meam optime cognouisse.

g ¶ *Persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, &c.*] Ex his potuisti cognoscere, me nihil propter homines facere, qui tanta sum passus.

h ¶ *Et ex omnibus eripuit me dominus.*] Ita & te de omnibus eripiet, si sequaris.

i ¶ *Et omnes qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patiētur.*] Nō solum ego, sed & omnes qui non occidunt animas in adulando. Timendum ergo nobis est, ne non pie viuamus, qui nihil patimur propter Deum.

k ¶ *Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes & in errorem mittentes.*] Hoc de adulatoribus dicit, qui dum à stultis hominibus diliguntur magis decepti decipiunt, siue de hæreticis accipiendum.

l ¶ *Tu vero permane in his quæ didicisti.*] Nolo ista te terreant vel seducant.

m ¶ *Et credita sunt tibi.*] A Deo per nos.

n ¶ *Sciens à quo didiceris, & qui ab infantia sacras literas nosti.*] Siue à vero apostolo, siue per legem à Deo.

o ¶ *Quæ te possunt instruere ad salutem per fidem quæ est in Christo Iesu.*] Sine fide enim Christi, iam non sufficiunt ad salutem.

p ¶ *Omnis enim scriptura diuinitus inspirata vtilis est ad docendum,* &c.] Ideo data est legis instructio, vt eius consilio cuncta faciētes, iuste iusta faciamus.

E

CAPVT IV.

TEstificor coram Deo & Christo Iesu qui iudicaturus est viuos & mortuos: & per aduentum ipsius & regnum eius.] Contestatur illum per vniuersa quæ credit religio Christiana, vt verbum De instanter annuntiet. Qui iudicaturus est viuos & mortuos: Quia viuos inueniet, mortuos suscitabit.

b ¶ *Prædica verbum, insta opportune, importune.*] Opportunum est libenter audire. Importunum est inuito prædicare.

c ¶ *Argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina.*] Argue peccantes, contestare ne peccent. Increpa resistentes: sed hæc omnia cum patientia & secundum doctrinam.

d ¶ *Erit tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.*] Veram & perfectam, sicut Israel audire noluit prophetas.

e ¶ *Sed ad sua desideria coacernabunt sibi magistros.*] Tales magistros inquirét, qui ea dicunt quæ ipsi audire desiderant, vt securi delinquant.

f ¶ *Prurientes auribus.*] Qui delectare desiderant, non compungere.

g ¶ *Et à veritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.*] A veritate legis quæ vitia damnat: ad rationes humanas, quæ Deum vt pium non vindicaturum esse concinnat.

h ¶ *Tu vero vigila, in omnib. labora.*] Quæ ad vtilitatem pertinent audientium.

i ¶ *Opus fac euangelistæ.*] Verbum tuum, operibus conformetur.

k ¶ *Ministerium tuum imple, sobrius esto.*] Episcopatus scilicet. Non enim semper ero in corpore vt vt valeam commonere.

l ¶ *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat.*] Mortem suam, sacrificium Deo futurum dixit, vt eum ad martyrium prouocet.

m ¶ *Bonum certamen certaui, cursum consummaui.*] Modo iam confidenter hoc dicit, in extremo vitæ limite constitutus, comparatione autem vtitur in agone certantium.

n ¶ *Fidem seruaui.*] Fidem suscepti officij in finem vsquè seruaui.

o ¶ *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in die illa iustus iudex.*] Qui nouit me vsque ad mortem pro iustitia dimicasse.

p ¶ *Non solum autem mihi.*] Quia non personis debetur meritum, sed labori.

q ¶ *Sed & his qui diligunt aduentum eius.*] Qui gaudent aduenisse Christum & iustitiam docuisse. Siue qui sic agunt vt aduentum domini libenter expectent.

r ¶ *Festina ad me venire cito. Demas me dereliquit diligens hoc sæculum, & abijt Thessalonicam.*] Necesse erat vt diligens sæculum, non amãtem sæculum relinqueret. Omne enim animal ad sibi simile coniungitur.

s ¶ *Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus.*] Isti missi sunt, non deseruerunt.

t ¶ *Marcum assume & adduc tecum, est enim mihi vtilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum.*] Verbi Dei, vel cuiuslibet necessitatis.

u ¶ *Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum & libros, maxime autem & membranas.*] Non dixit penulam meã, potuit enim conuersus aliquis, ad pedes eius inter cætera imposuisse vendendam.

x ¶ *Alexander ærarius multa mala mihi ostendit, reddat illi dominus secundum opera eius.*] Quoniam verbis Dei resistit, cum habebant rationem.

y ¶ *Quem & tu deuita.*] Monet caueri latrantes.

z ¶ *Valde enim restitit verbis nostris.*] Si nostris restitit, quanto magis tuis?

a ¶ *In prima mea defensione nemo affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur.*] Quando primum cœpi euangelium defendere.

b ¶ *Dominus mihi astitit & confortauit me.*] Cum dicit sibi dominum in omnibus affuisse, ne timeat cohortatur.

c ¶ *Vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes.*] Nõ quod ego mori timerem.

d ¶ *Et liberatus sum de ore leonis.*] Persecutoris.

e ¶ *Liberauit me dominus ab omni opere malo.*] Ab insidiantium malignitate.

f ¶ *Et saluum faciet in regnum suum cœleste.*] Quo modo hic liberat, ita in regnum ducit.

g ¶ *Cui gloria in sæcula sæculorum, &c.*] Ob hæc omnia.

h ¶ *Trophimum autem reliqui infirmum Mileti, &c.*] Hic probatur, quia non propter sanitatem carnalem tantum apostoli curabant, sed vt etiam signa monstrarent: quia hic suum discipulum non curauit.

i ¶ *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen.*

CAPVT IV.

TEstificor coram Deo & Christo Iesu qui iudicaturus est viuos & mortuos: & per aduentum ipsius & regnum eius, prædica [b] verbũ, insta opportune importune: [c] argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina. Erit [d] enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed [e] ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros [f] prurientes auribus: & [g] à veritate quidem auditum auertent: ad fabulas autem conuertentur. [h] Tu vero vigila, in omnibus labora, [i] opus fac euangelistæ, [k] ministerium tuũ imple, sobrius esto. Ego [l] enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. [m] Bonũ certamen certaui: cursum consummaui, [n] fidem seruaui. In [o] reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. [p] Non solum autem mihi, sed & his [q] qui diligunt aduentum eius. [r] Festina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit diligẽs hoc sæculum, & abijt Thessalonicam. [s] Crescẽs in Galatiã, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. [t] Marcum assume & adduc tecum: est enim mihi vtilis in ministerio. Tychicũ autem misi Ephesum. [u] Penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens affer tecum & libros, maxime autem & membranas. [x] Alexãder ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illis dominus secundum opera eius, quem [y] & tu deuita. [z] Valde enim restitit verbis nostris. [a] In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. [b] Dominus autẽ mihi astitit & confortauit me, [c] vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, [d] & liberatus sum de ore leonis. [e] Liberauit me dominus ab omni opere malo, [f] & saluum faciet in regnum suum cœleste: [g] cui gloria in sæcula sæculorum, Amen. Saluta Priscum & Aquilam & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. [h] Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem venire. Salutãt te Eubulus & Pudens & Linus & Claudia, & fratres omnes. [i] Dominꝰ Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen.

F

G

H

Commentariorum in Epistolam ad Timotheum, finis.

COM-

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD TITVM.

CAPVT I.

Paulus seruus Dei.] Non peccati.

b ¶ *Apostolus Iesu Christi.*] Non omnis seruus apostolus. Ideo autem Christi: quia ab ipso missus fuerat prædicare.

c ¶ *Secundum fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis*, &c.] Secundum eam fidem, qua credẽtes electi sunt, cum cognoscerẽt veritatem: quæ agnitio non ex merito est, sed ex dominica veritate.

d ¶ *Quam promisit qui non mentitur Deus.*] Si non mentitur, non exhibet aliud quam quod promisit, iustis scilicet & iniustis: quamuis hominibus durum esse videatur.

e ¶ *Ante tempora secularia.*] Ante omnia tempora apud se proposuit per filium saluare credentes.

f ¶ *Manifestauit autem temporib. suis verbum suum.*] Tunc manifestauit consilium suum, quando præscierat factum esse, omnem scilicet mundum à iustitia diuersum.

g ¶ *Prædicatione quæ credita est mihi secundum præceptum saluatoris nostri Dei.*] Quo Paulum & Barnabam segregare præcepit vt gentibus prædicarent.

h ¶ *Tito dilecto filio secundum communem fidem*, &c.] Secundum fidem filius, non natura.

i ¶ *Huius rei gratia reliqui te Cretæ*, &c.] Quæ desunt, recto tenore corrige, & tunc demum presbyteros poteris ordinare, cũ omnes in ecclesia fuerint recti.

k ¶ *Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir.*] Notandum quod in sacerdote etiam alijs licita prohibentur.

l ¶ *Filios habens fideles, &c.*] Ne non possit audenter corripere delinquentes: siue vt experimentum eius doctrinæ, de domus suæ disciplina noscatur.

m ¶ *Oportet enim episcopum*, &c.] Ipsum dicit episcopum quem superius presbyterum nominauit.

n ¶ *Sicut Dei dispensatorem.*] Si ergo humanarum legum dispensatores presbyteri quærũtur, & iusti, quales esse debent qui diuina iura dispensant?

o ¶ *Non superbum, non iracundum, non vinolentum*, &c.] Non debet discipulus Christi percutere: qui percussus est, & non repercussit. Non turpe lucrum adulando sectari, terrenum scilicet, qui cælestia & diuina promittit.

p ¶ *Sed hospitalem.*] Primo vitia damnauit, vt virtutes insereret. Secundum consuetudinem scripturarum.

q ¶ *Benignum.*] Vt hospites non cum tristitia, sed cum benevolentia suscipiat.

r ¶ *Sobrium, iustum, sanctum, continentem*] Incontinentiam vel continentiam nunquam nominat apostolus, nisi in causa luxuriæ: iustum iudicio, continentia sanctum: ne quia vnius vxoris fecerat mentionem, locũ incontinẽtiæ dedisse putaretur.

s ¶ *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem.*] Diligentem doctrinam & semper inde loquentem, non fabulas sæculares & vanas.

t ¶ *Vt potens sit exhortari*, &c.] Talis eligendus est, qui exhortari possit, & contradicentes arguere in doctrina sana, quæ sanat audientes, siue quæ nulla falsitate corrupta est.

u ¶ *Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui & seductores.*] Apostolicæ doctrinæ non obtemperantes, & ad nullum profectum loquentes.

x ¶ *Maxime autem qui de circuncisione sunt.*] Qui humanas potius traditiones obseruant quam diuina mandata.

y ¶ *Quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt*, &c.] Quæ iam superflua temporibus Christi, ceremonias autem Iudæorum ab eis doceri dicit.

z ¶ *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta.*] Callimachus scilicet. Vide quales sunt, qui etiam à suis tale testimonium promerentur.

a ¶ *Cretenses semper mendaces.*] Amantes mentiri, nocij oratores, pariter otiosi.

b ¶ *Mala bestiæ, ventres pigri.*] Ideo ferias & otia libenter admittunt.

c ¶ *Testimonium hoc verum est*, &c.] Traditionibus humanis, de quibus dominus in euangelio Iudæis loquitur, secundum Esaiam, dominum non in corde, sed in labijs honorantes. *Matt. 15. a*

d ¶ *Auersantium se à veritate.*] Noui scilicet testamenti. *Esai. 29. d*

e ¶ *Omnia munda mundis.*] Quia adhuc secundum legem immunda vocabant.

f ¶ *Coinquinatis autem & infidelibus.*] Coinquinati & infideles sunt, qui non credunt iugum legis à collo credẽtium dominum abstulisse, id est, omnia quæ tẽporaliter fuerant instituta.

g ¶ *Nihil est mundum.*] Eorum quæ in scientia eorum immunda iudicantur.

h ¶ *Sed inquinatæ sunt eorum & mens & conscientia.*] Etiam in hoc ipso.

i ¶ *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.*] Se melius Christum dicunt nosse vt ex lege promissum: sed factis eius aduẽtum negant: cum se sine legis auxilio putant iustificari non posse.

k ¶ *Cum sint abominati & incredibiles: & ad omne opus bonum reprobi.*] In sola confessione legis religiosiores se dicunt, cum illa non faciant quæ quæruntur.

CAPVT II.

Tv autem loquere quæ decent sanam doctrinã. Senes, vt sobrij sint, pudici, prudẽtes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non

IN EPISTOLAM AD TITVM.

CAPVT I.

Paulus seruus Dei, apostolus autem Iesu Christi secundum fidẽ electorum Dei, & agnitionem veritatis: quę secundum pietatem est in spem vitæ æternæ, quã promisit qui non mẽtitur Deus ante tempora sæcularia, manifestauit autem temporib. suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum Saluatoris nostri Dei: Tito dilecto filio secundum communem fidem: Gratia & pax à Deo patre & Christo Iesu Saluatore nostro. Huius rei gratia reliqui te Cretę, vt ea quę desunt, corrigas: & cõstituas per ciuitates presbyteros, sicut & ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, filios habens fideles non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem: non superbũ, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinã est fidelem sermonẽ, vt potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contra dicunt arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui & seductores, maxime autem qui de circũcisione sunt: quos oportet redargui, qui vniuersas domos subuertunt, docentes quę nõ oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidã ex illis proprius ipsorũ propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. Testimonium hoc verum est Quam ob causam increpa illos dure, vt sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominũ auersantium se à veritate. Omnia munda mundis, coinquinatis autẽ & infidelib. nihil est mundum: sed inquinatæ sunt eorũ & mens & conscientia. Confitẽtur se nosse Deũ, factis autem negant: cũ sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonũ reprobi.

CAPVT II.

Tv autẽ loquere quæ decent sanam doctrinã. Senes, vt sobrij sint, pudici, prudẽtes, sani in fide, in dilectione, in patientia. Anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non

E

1. Tim. 2. c

a ¶ *Non multo vino seruientes.*] Sed paruo vtentes.

b ¶ *Bene docentes*, &c.] Docere illis permisit, sed feminas: & hoc non in ecclesia, sed priuatim.

c ¶ *Adolescentulas*, &c.] Non alienos, siue ideo dicit, ne aliæ quæ continentes erant, non diligerent viros suos: & verbum Dei tanquam dissidium prædicans culparetur.

d ¶ *Domus curam habentes.*] Ne viros suos in aliquo contristarēt.

e ¶ *Benignas*, &c.] Ne vel ipsæ blasphement, si gentes sunt, vel alij videntes eas peiores effectas quam fuerant ante fidem.

f ¶ *Iuuenes similiter*, &c.] Auferentes ab eis causam luxuriæ.

g ¶ *In omnibus.*] Quæ iunguntur, siue non solum corpore, sed & mente.

h ¶ *Teipsum præbe exemplum bonorum operum.*] Ne exemplo destruas verbum, & vt audenter corripias delinquentes.

i ¶ *In doctrina*, &c.] Quo solum modo doceri potest, integritas vero nec muneribus corrumpitur, nec acceptione personæ.

k ¶ *Verbum sanum, irreprehensibile.*] Nullius adulationis accensione languens.

l ¶ *Vt is qui ex aduerso est*, &c.] Qui tibi potest contradicere si quid in te tale notauerit.

m ¶ *Seruos dominis suis subditos esse*, &c.] Quæ imperant iusta.

F

n ¶ *Non contradicentes.*] Ne murmurationem facientes, & mercede priuemini, & homini existatis ingrati.

o ¶ *Non fraudantes*, &c.] Siue in his quæ illis conceduntur, siue vt in opere ostendant bonum esse quod credunt.

p ¶ *Vt doctrinam*, &c.] Dum eorum operibus laudantur.

q ¶ *Apparuit enim gratia Dei*, &c.] Nullam conditionem excipit.

r ¶ *Erudiens nos*, &c.] Sæculare est omne desiderium carnale, & omnis habitatio temporalis.

s ¶ *Sobrie.*] Perfecte, domino dicente: Attendite ne grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, & curis huius vitæ.

t ¶ *Iuste & pie viuamus in hoc sæculo.*] Iustitia non temperatur nisi pietas adiungatur.

u ¶ *Expectantes beatam spem.*] Qui eius mandata seruauerint.

x ¶ *Et aduentum gloriæ Dei*, &c] Spiritum dicit magnum Deum: quia ipsius expectamus aduentū.

y ¶ *Qui dedit semetipsum pro nobis*, &c.] Quia se dedit, caueamus ne beneficium eius inane & irritum faciamus.

z ¶ *Hæc loquere & exhortare.*] Omnis sermo tuus in hac exhortatione consistat.

a ¶ *Et argue cum omni imperio.*] Acriter argue eos qui ita viuunt.

b ¶ *Nemo te contemnat.*] Talem te exhibe ne contēni possis. Vita enim auctoritatē tribuit verbo.

CAPVT III.

A *Dmone illos principibus & potestatibus subditos*, &c.] Non ad aliquod malum.

d ¶ *Neminem blasphemare.*] Ne illos quidem qui merentur.

e ¶ *Non litigiosos esse*, &c.] Ne vicem reddendo, prouocent litē.

f ¶ *Omnem ostendentes mansuetudinem*, &c.] Non solum ad bonos vel ad amicos.

g ¶ *Eramus enim aliquando & nos insipientes*, &c.] Ne desperent correptione sua, opponit exemplum se: quia & nos fuimus, inquit, tales: debemus igitur patienter eorum insipientiam tolerare.

h ¶ *Cum autem benignitas & humanitas*, &c.] Siue largitas misericordiæ Dei, siue secundum hominem Christus.

i ¶ *Per lauacrum regenerationis*, &c.] Quia nos spiritus sanctus per baptismum renouauit.

k ¶ *Quem effudit in nos abunde*, &c.] Abundantius quam in veteri testamento.

l ¶ *Vt iustificati gratia ipsius*, &c.] Non secundum carnalem hæreditatem vitæ temporalis.

m ¶ *Fidelis est sermo.*] Ne quis dubitet.

n ¶ *Et de his volo te confirmare.*] Confirmare scientem, non instruere ignorantem.

o ¶ *Vt curent bonis operibus præesse qui credunt Deo.*] Ad bona opera docenda præesse.

H

p ¶ *Hæc sunt bona & vtilia hominibus.*] Hæc non illa quæ sequuntur.

q ¶ *Stultas autem quæstiones*, &c.] Non vult nos superfluis contentionibus implicati, quę in lege de generationibus oriuntur: sed hæc loqui semper, de quibus proficient audientes.

r ¶ *Et pugnas legis deuita*, &c.] Quasi contrariæ oppositiones quas hæretici confectantur.

s ¶ *Hæreticum hominem*, &c.] Nec circa ipsos nos occupari permittit, si correpti iterum nō corrigantur, ne tempus inani contentione perdamus: & aliquid proprio iudicio conatus nihil efficiat: quia vnicuique manet libertas arbitrij, & funiculis peccatorum vnusquisq; constringitur.

t ¶ *Cum misero ad te Artemam*, &c.] Vt nihil perdant de fructu doctrinæ tradentes.

u ¶ *Discant autem & vestri bonis operibus præesse*, &c.] Idipsum repetit quod superius dixerat: Curent bonis operibus præesse credentes.

x ¶ *Salutant te qui mecum sunt omnes*, &c.] Qui nos fideliter amant, siue qui fidei causa nos amant. Notandum quod excipit apostolos, quos salutat.

CAPVT III.

A Dmone illos principib. & potestatib. subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse. [d] Neminē blasphemare, [e] non litigiosos esse, sed molestos, [f] omnem ostendētes mansuetudinem ad omnes homines. [g] Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes, seruientes desiderijs & voluptatibus varijs, in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. [h] Cum autē benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secūdum misericordiam suam saluos nos fecit, per [i] lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti: [k] quem effudit in nos abunde per Iesum Christum Saluatorem nostrum: [l] vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. [m] Fidelis sermo est. Et de his [n] volo te confirmare, [o] vt curēt bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt [p] bona & vtilia hominib. [q] Stultas autē quæstiones & genealogias, & contentiones, & [r] pugnas legis deuita. Sunt enim inutiles & vanæ. [s] Hæreticum hominē post vnam & secundā correptionē deuita, sciēs quia subuersus est qui eiusmodi est: & delinquit cum sit proprio iudicio condēnatus. [t] Cum misero ad te Arteman aut Tychicū, festina ad me venire Nicopolim: Ibi. n. statui hyemare. Zenam legisperitum & Apollo solicite præmitte, vt nihil illis desit. Discant [u] autē & vestri bonis operib. præesse ad vsus necessārios, vt nō sint infructuosi. [x] Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Commentariorum in Epistolam ad Titum, finis.

COM-

D. HIERON. Tom. VII. 8

UNIVERSITÄTS-BIBLIOTHEK PADERBORN

COMMENTARII IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

PAVLVS *vinctus Christi Iesu.*] In carcere vel in catenis.

b ¶ *Philemoni dilecto adiutori nostro : & Apphiæ charissimæ.*] In euãgelio adiutrici. Apphia vero soror vel coniux creditur.

c ¶ *Et Archippo commilitoni nostro.*] Hic diaconus erat, de quo ad Colossenses ait : *Dicite Archippo:* Vide ministerium quod accepisti, vt illud impleas.

Coloss. 4. d

d ¶ *Et ecclesiæ quæ in domo tua est. Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & domino Iesu Christo.*] Cum omni gratiarum actione & cum gaudio exorat.

e ¶ *Gratias ago Deo meo semper, memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam & fidem.*] Quæ nobis in bonis operibus innotescit.

f ¶ *Quam habes in domino Iesu & in omnes sanctos.*] Qui diligit caput, necesse est eum omnia diligere membra.

g ¶ *Vt communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis operis boni in Christo Iesu.*] Omnes sanctos diligis, intantum, vt omnes boni nostrorum in Christo euidenter te fidelem esse cognoscant.

h ¶ *Gaudium enim magnum habui & consolationem in charitate tua : quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater.*] Quos hospitio recipiens refecisti.

i ¶ *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperãditibi.*] Cum nobis causa ipsius, dederit fiduciam imperandi, tamen charitate faciendi obsecrare malumus quam iubere.

k ¶ *Quod ad rem pertinet.*] Quod ad rem pertinet rei Chrrstianæ.

l ¶ *Propter charitatem magis obsecro, cum talis sis vt Paulus senex: nunc autem & vinctus Iesu Christi.*] Moribus talis, qualis ille, qui in senectute etiam pro Christo vincula non recusat.

m ¶ *Obsecro te pro filio meo quem genui in vinculis Onesimo : qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi vtilis, quem remisi tibi.*] Quando erat gentilis vel carnalis.

n ¶ *Tu autem illum vt mea viscera suscipe.*] Veluti filium nostrum charissimum.

o ¶ *Quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis euãgelij.*] Ex hoc cognosce qualis sit, qui mihi ita placuit vt tua vice ministraret.

p ¶ *Sine consilio autem tuo nihil volui facere.*] Ita loquitur vt eum ad ipsum remittat, siue vt magis eius vtilitas commendetur.

q ¶ *Vt ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.*] Notãdum quod neminem voluerit necessitate boni aliquid facere, ne mercedem amitteret.

r ¶ *Forsitan enim ideo discessit ad horam à te, vt in æternum illum reciperes.*] Forte hoc Dei prouidentia procurauit.

s ¶ *Iam non vt seruum, sed pro seruo charissimum fratrem.*] Iam enim non quasi ex necessitate seruus, sed quasi frater voluntarius.

t ¶ *Maxime mihi : quanto autem magis tibi, & in carne & in domino.*] Cui & carnaliter, & secundum fidem debet obsequium.

u ¶ *Si ergo me habes socium, suscipe illum sicut me.*] Si me diligis, ita illum suscipe sicut me : quia ego illum diligo sicut te.

x ¶ *Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi manu mea : ego reddam : vt non dicam tibi quod & teipsum mihi debes. Ita frater ego te fruar in domino, refice viscera mea in Christo. Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam & super id quod dico, facies. Simul autem & para mihi hospitium, &c.*] Hic osténditur : quia prima vice sit ex vrbe dimissus.

y ¶ *Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, &c.*] Non alicuius criminis causa, sed fidei societate.

IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

PAulus vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, [b] Philemoni dilecto adiutori nostro, & Apphiæ sorori charissimæ, [c] & Archippo cõmilitoni nostro, & ecclesiæ [d] quæ in domo tua est: Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & domino Iesu Christo. [e] Gratias ago Deo meo semper memoriam tui faciens in orationib. meis, audiens charitatem tuam & fidem [f] quam habes in domino Iesu & in omnes sanctos. [g] vt cõmunicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitione omnis operis boni in Christo Iesu. [h] Gaudium enim magnum habui & consolationem in charitate tua: quia viscera sanctorum requieuerũt per te frater. [i] Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu, imperandi tibi, [k] quod ad rem pertinet: [l] propter charitatem magis obsecro cum sis talis vt Paulus senex: nunc autem & vinctus Iesu Christi [m] obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit: nunc autem & mihi & tibi vtilis, quem remisi tibi. [n] Tu autem illum vt mea viscera suscipe. [o] Quem ego volueram mecum detinere, vt pro te mihi ministraret in vinculis euangelij. Sine [p] consilio autem tuo nihil volui facere: [q] vti ne velut ex necessitate bonum tuũ esset, sed voluntarium. [r] Forsitan enim ideo discessit ad horam à te, vt in æternum illum reciperes [s] iam non vt seruum, sed pro seruo charissimum fratrem, [t] maxime mihi: quanto autem magis tibi, & in carne & in domino. Si [u] ergo me habes socium, suscipe illum sicut me. Si [x] autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam: vt non dicam tibi quod & teipsum mihi debes. Ita frater ego te fruar in domino: refice viscera mea in Christo. Cõfidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam & super id quod dico, facies. Simul autem & para mihi hospitium. Nam spero per orationes vestras donari me vobis. [y] Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adiutores mei. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

Collegij Societatis Jesu Paderborna Anno 1584.

Commentariorum in Epistolam ad Philemonem, finis.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

D. HIERON
T. I. M. 7. 8.

D.HIERON
T.3.M.7.8.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

D

HIERONYMI

Tom. I. VII. VI.

III.

Th
484a

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

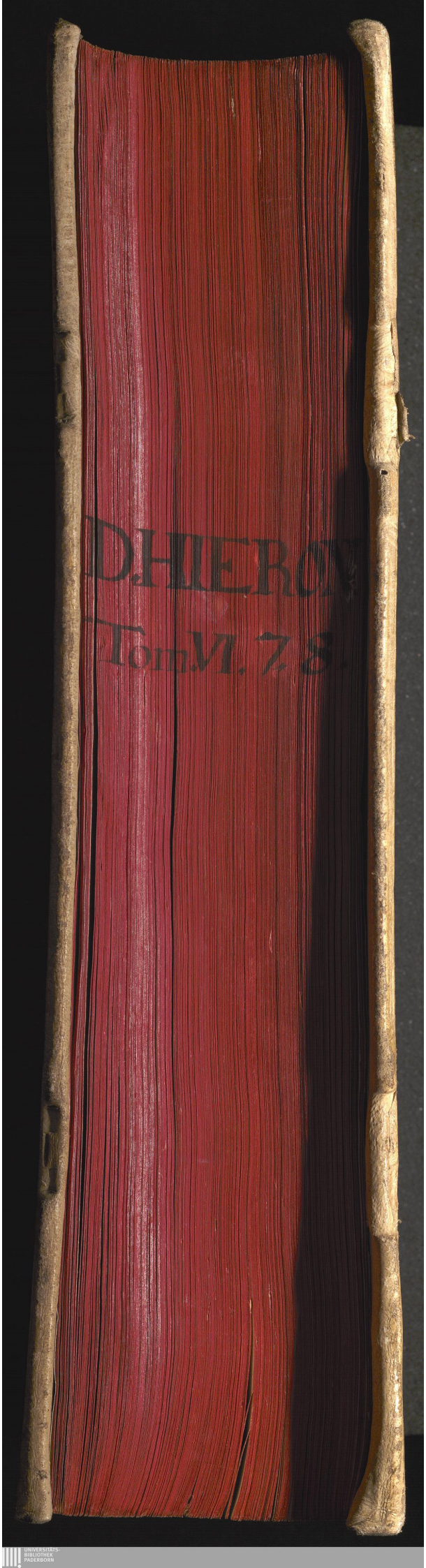
D.HIERO
Tom VI. 7. 8.